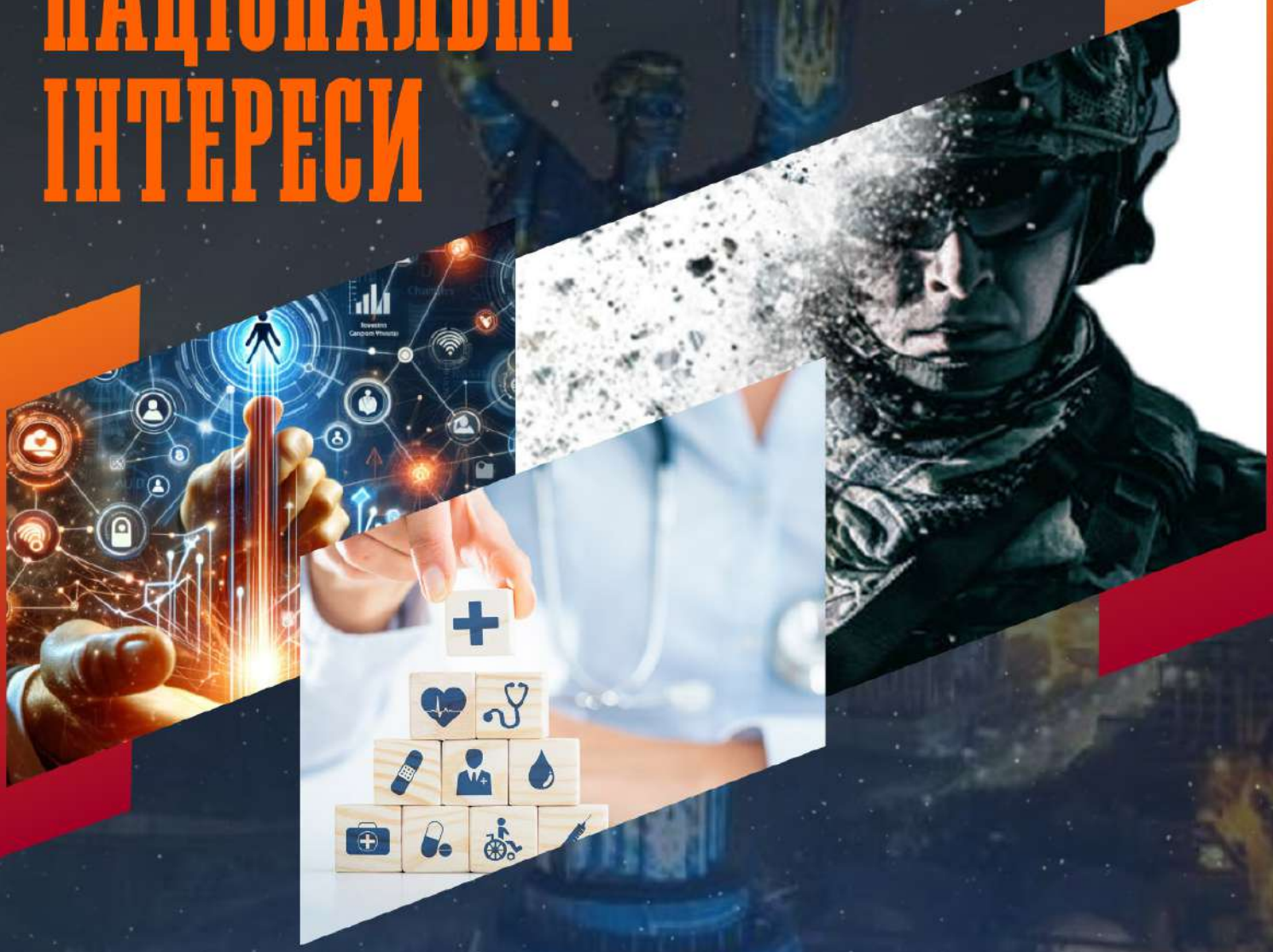
Наукові перспективи
Видавнича група

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

№ 9(17)2025

Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського МОЗ України

Видавнича група «Наукові перспективи»

Всеукраїнська Асамблея докторів наук з державного управління

Християнська академія педагогічних наук України

«Суспільство та національні інтереси»

№ 9(17) 2025

Київ – 2025

Ivan Horbachevsky Ternopil National Medical University

Publishing Group "Scientific Prospects"

All-Ukrainian Assembly of Doctors of Science in Public Administration

Christian Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

«Society and national interests»

№ 9(17) 2025

Kyiv – 2025

ISSN 3041-1572Online

УДК 0/3+7/8]:001.31](477)(051)

DOI: https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)

“Суспільство та національні інтереси”: журнал. 2025. № 9(17) 2025. С. 836.

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України # 920 від 26.06.2024 журнал включений до Переліку наукових фахових видань України, категорія “Б”, спеціальності: 011 Освітні, педагогічні науки; 281 Публічне управління та адміністрування

Рекомендований до друку Президією Всеукраїнської асамблеї докторів наук з державного управління (Протокол від 04.09.2025, № 3/9-25)

Журнал видається за підтримки Інституту філософії та соціології Національної академії наук Азербайджану, Всеукраїнської асоціації педагогів і психологів з духовно-морального виховання, Асоціації науковців України, Інституту освіти Азербайджанської Республіки

Журнал публікує наукові розвідки з теоретичних та прикладних аспектів освітніх, гуманітарних наук, громадського здоров’я, публічного управління та адміністрування з метою їх впровадження у сучасний освітній простір

Наукове видання включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus (IC), Research Bible та до міжнародної пошукової системи Google Scholar

Головний редактор: Терендa Наталія Олександрівна - *доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри громадського здоров‘я та управління охороною здоров’я Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського МОЗ України (Тернопіль, Україна)*

Члени редакції журналу серії «Громадське здоров’я»:

- **Іншакова Ганна Вадимівна** – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри громадського здоров’я Національного медичного університету імені О.О. Богомольця (Київ, Україна)
- **Керецман Анжеліка Олексіївна**– кандидат медичних наук, доцент, завідувачка кафедри соціальної медицини та гігієни медичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (Ужгород, Україна)
- **Ковальська Оксана Романівна** - кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри соціальної медицини, економіки та організації охорони здоров’я Львівського національного медичного університету імені Далина Галицького (Львів, Україна)
- **Корильчук Неоніла Іванівна** – кандидат медичних наук, доцент кафедри терапії та сімейної медицини Тернопільського національного медичного університету імені І.Я.Горбачевського МОЗ України (Тернопіль, Україна)
- **Нагорна Антоніна Максимівна** - доктор медичних наук, професор, член-кореспондент НАМН України, лабораторія епідеміологічних досліджень, профпатології та моніторингу професійного здоров’я ДУ «Інститут медицини праці імені Ю. І. Кундієва НАМНУ» (Київ, Україна)
- **Панчишин Наталія Ярославівна** - кандидат медичних наук, доцент , завідувач кафедри громадського здоров‘я та управління охороною здоров’я Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського МОЗ України (Тернопіль, Україна)
- **Сатурська Ганна Степанівна** - доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри громадського здоров‘я та управління охороною здоров’я Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського МОЗ України (Тернопіль, Україна)
- **Трущенкова Людмила Вікторівна** - доцент кафедри громадського здоров‘я та управління охороною здоров’я Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського МОЗ України (Тернопіль, Україна)
- **Шульгай Аркадій Гаврилович** - доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри громадського здоров‘я та управління охороною здоров’я Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського МОЗ України (Тернопіль, Україна)

Члени редакції журналу серії «Публічне управління та адміністрування»:

- **Непомнящий Олександр Михайлович** - доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри архітектури і просторового планування факультету архітектури, будівництва та дизайну Національного авіаційного університету, експерт Експертної ради МОН з питань атестації наукових кадрів з суспільних наук (Київ, Україна)
- **Прав Юрій Григорович** - доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри засобів захисту інформації Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- **Бєльська Тетяна Валентинівна** - доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри публічного управління та економіки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського (Київ Україна)
- **Весоловська Марія Кімсанівна** - доктор філософії (PhD) з публічного управління та адміністрування, доцент кафедри менеджменту організацій Інституту економіки і менеджменту Національного університету «Львівська політехніка» (Львів, Україна)
- **Дєгтяр Олег Андрійович** - доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри публічного управління та адміністрування Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (Івано-Франківськ, Україна)
- **Карпінський Борис Андрійович** - доктор економічних наук, професор, професор кафедри публічного адміністрування та управління бізнесом, факультет управління фінансами та бізнесу Львівського національного університету імені Івана Франка (Львів, Україна)
- **Клименко Анастасія Сергіївна** - доктор філософії в галузі 28 публічне управління та адміністрування за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування», директор центру підвищення кваліфікації кадрів, доцент кафедри місцевого самоврядування та розвитку територій Національного університету «Одеська політехніка» (Одеса, Україна)
- **Медведчук Оксана Валеріївна** - кандидат наук з державного управління, доцент, Начальник відділу нормативно-методичного забезпечення та управління проектами Міждержавної гільдії інженерів-консультантів (Київ, Україна)
- **Мельниченко Олександр Анатолійович** - доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри громадського здоров'я та управління охороною здоров'я, Харківський національний медичний університет (Харків, Україна)
- **Пахомова Тетяна Іванівна** - доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри місцевого самоврядування та розвитку територій Навчально – наукового інституту публічної служби та управління Національного університету «Одеська політехніка» (Одеса, Україна)
- **Шевченко Наталія Олександрівна** - доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри публічного управління та права Дніпровської академії неперервної освіти Дніпропетровської обласної ради (Дніпро, Україна)
- **Шевченко Олександр Олександрович** - доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри публічного управління та економіки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського (Київ, Україна

Члени редакції журналу серії «Гуманітарні науки»:

- **Бевзо Галина Андріївська** - кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри загальноосвітніх дисциплін ПВНЗі «Українсько-американський університет Конкордія» (Київ, Україна)
- **Вуколова Катерина Володимирівна** – кандидат філологічних наук, доцент кафедри романо-германської філології та перекладу Білоцерківського національного аграрного університету (Біла Церква, Україна), доцент Дніпровського відділення центру наукових досліджень та викладання іноземних мов Національної академії наук України (Дніпро, Україна)
- **Горда Оксана Михайлівна** - доктор філософії в галузі 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 035 «Філологія», старший науковий співробітник Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету «Львівська політехніка» (Львів, Україна)
- **Зірка Віра Василівна** - доктор філологічних наук , професор, завідувач Дніпровського відділення Центру наукових досліджень та викладання іноземних мов НАН України (Київ, Україна)
- **Литвинська Світлана Віталіївна -** кандидат філологічних наук , доцент, завідувач кафедри української мови та культури Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- **Островський Олександр Олександрович** - доктор філософії, доцент кафедри філології Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II, (Берегово, Україна)
- **Стирнік Наталія Сергіївна** - кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської мови для нефілологічних спеціальностей Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара (Дніпро, Україна)
- **Супрун Володимир Миколайович** - доктор філологічних наук, професор, професор кафедри журналістики та українознавства Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне, Україна)
- **Чорний Ігор Віталійович** - доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри українознавства факультету № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ (Харків, Україна)

Члени редакції журналу серії «Освіта/Педагогіка»:

- **Біляковська Ольга Орестівна** - доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи, факультет педагогічної освіти Львівського національного університету імені Івана Франка (Львів, Україна)
- **Волошин Олена Романівна** - кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фізичної терапії, ерготерапії та здоров'я Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Дрогобич, Україна)
- **Гончарук Валентина Анатоліївна** - кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри української літератури, українознавства та методик їх навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (Умань, Україна)
- **Гуменюк Тетяна Костянтинівна** - доктор філософських наук, Заслужений працівник освіти України, професор, проректор з науково-педагогічної роботи, інноваційно-методичного забезпечення освітнього та наукового процесів Київської муніципальної академії музики ім. Р.М. Глієра (Київ, Україна)
- **Гумеїр Гусейн Ахмедов** - доктор педагогічних наук, професор (Баку, Азербайджан)
- **Дибкова Людмила Миколаївна -** доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри інформатики та системології ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (Київ, Україна)
- **Коренева Інна Миколаївна –** доктор педагогічних наук, професор, декан факультету природничої і фізико-математичної освіти Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (Глухів, Україна)

- **Литовченко Ірина Миколаївна -** доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри англійської мови технічного спрямування №2 Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського" (Київ, Україна)
- **Марчук Оксана Олександрівна -** доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука» (Рівне, Україна)
- **Небеленчук Ірина Олександрівна -** доктор педагогічних наук, старший викладач кафедри теорії і методики середньої освіти комунального закладу «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського», (Кіровоград, Україна)
- **Поліщук Наталія Миколаївна -** доктор філософії,011 Освітні, педагогічні науки, старший викладач кафедри медико біологічних основ фізичної культури Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (Умань, Україна)
- **Трофаїла Наталія Дмитрівна -** кандидат педагогічних наук, доцент, заступник декана з виховної роботи факультету дошкільної та спеціальної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (Умань, Україна)
- **Шевчук Лариса Дмитрівна -** доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри математики, інформатики і методики навчання Університету Григорія Сковороди в Переяславі (Переяслав, Україна)

Статті розміщені в авторській редакції. Відповідальність за зміст та орфографію поданих матеріалів несуть автори.

© Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського МОЗ України, 2025
© Видавнича група «Наукові перспективи», 2025
© Християнська академія педагогічних наук України, 2025
© Всеукраїнська асамблея докторів наук з державного управління, 2025
© автори статей, 2025

ЗМІСТ

СЕРІЯ «Освіта/Педагогіка»

Kyryliuk I.V., Mykytenko I.V. 15
USING VIDEO MATERIALS TO IMPROVE THE SPEAKING SKILLS OF FUTURE ENGLISH TEACHERS

Marchak T.A., Berezovskyi B.M. 23
THE ROLE OF INTONATION IN SHAPING ENGLISH COMMUNICATION IN HIGHER EDUCATION STUDENTS

Prytoliuk S., Slobodian N. Onishchuk I. 32
FUNCTIONALITY OF THE CASE METHOD IN THE FORMATION OF STUDENTS' LANGUAGE COMPETENCE

Алексєєв І.А. 43
ОПЕРАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАСОБАМИ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ІНФОРМАЦІЙНО-ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Алєксєєва Г.М., Хоменко В.В., Хоменко С.В. 54
ВИКОРИСТАННЯ ШІ ДЛЯ АНАЛІЗУ СТУДЕНТСЬКИХ ПРОГРАМНИХ РІШЕНЬ: ОЦІНКА ЯКОСТІ, ДОБРОЧЕСНОСТІ ТА НАВЧАЛЬНИХ СТРАТЕГІЙ

Амонс М.А. 68
ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ЗАСОБАМИ КОЗАЦЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ

Баняс В.В., Баняс Н.Ю., Лізак К.М. 81
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СТРАТЕГІЙ ПЕРЕКЛАДУ МЕТАФОР У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Баранник Т.А., Кононович Т.О., Подошвелев Ю.Г., Мамон О.В. 93
ШЛЯХИ ВПРОВАДЖЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Барон Є.В. 100
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОГО ТЕЗАУРУСУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОЇ СТАНДАРТИЗАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВИМІРУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Бірченко Н.С. 112
СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА ГОТОВНОСТІ ПЕДАГОГА ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ДІТЬМИ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

Гармата О.М., Красавцева Л.Ю., Курчаба О.Є. 124
ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА ДИСЦИПЛІНИ «БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ» В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Главацька О.Л., Ратушняк Н.О., Олійник Г.М. 138
ОСОБЛИВОСТІ ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ ВИХОВАТЕЛЯ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ З БАТЬКАМИ ДІТЕЙ

Деренюк М.П. 150
ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОГО ТА КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У ЗДОБУВАЧІВ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ ЗАСАОБМИ STEAM- ТА МЕДІАОСВІТИ

Захарін С.В. 165
УКРАЇНА В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ: МІЖНАРОДНА ПІДТРИМКА ОСВІТНЬОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Кальченко Т.М., Савченко О.О., Горбач Н.Л., Бортник Ю.М. 177
ШЛЯХИ СТВОРЕННЯ АНГЛОМОВНОГО СЕРЕДОВИЩА В НЕМОВНОМУ ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Кириєнко О.О. 186
ОБҐРУНТУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ В ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Костолович М.І. 199
ПРОФЕСІЙНІ ТА ТРАНСВЕРСАЛЬНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ

Кривонос О.М. 213
СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ НАВЧАННЯМ У ЦИФРОВІЙ ОСВІТІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПЛАТФОРМ І ПЕДАГОГІЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ

Левчук О.А. 226
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ МОВ

Михальченко Н.В. 239
ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО РОЗВИТКУ РЕФЛЕКСІЇ У ДІТЕЙ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ

Обіход І.В., Власюк І.В., Краса Г.В. 252
ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМИ ЯК РУШІЙ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО ЧАСУ

Паскаль О.В. 263
ТРАВМА-ІНФОРМАТИВНИЙ ПІДХІД ПРИ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Петухова Т.А., Токарєв О.В. 283
МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРНОГО ПРОЄКТУВАННЯ В ПІДГОТОВЦІ ДИЗАЙНЕРІВ ВИСТАВКОВИХ І МАСОВИХ ЗАХОДІВ

Попова О.В., Чеботарьов М.К. 291
КУЛЬТУРА ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ФІХІВЦІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ТЕОРЕТИЧНЙ АСПЕКТ

Постоленко І.С. 302
КОМУНІКАТИВНА ГРАМАТИКА ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Птушка А.С. 314
ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ НА ФОРМУВАЛЬНОМУ ЕТАПІ ПЕДАГОГІЧНОГО ЕКСПЕРИИМЕНТУ

Птушка А.С. 327
МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ З ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ТЕХНІЧНОГО ПРОФІЛЮ

Рибалко Л.С., Ван Сінь 339
КОЛІР ЯК КОМПОНЕНТ У РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ХУДОЖНЬО-ПЕДАГОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Самойленко Н.І., Мекшун А.Д. 350
ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДИСКУРС

Терменжи О.А. 362
КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПОНЯТЬ «ШІ-ГРАМОТНІСТЬ» І «ШІ-КОМПЕТЕНТНІСТЬ» У КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

Харченко Н.В., Крехова Л.А. 379
ЗАКЛАДИ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ У ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ НА ПОГРАНИЧЧІ УКРАЇНИ: ПРОСТОРОВО-СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Хоменко-Семенова Л.О., Мельник Н.І., Кокарєва А.М. 395
ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ СТРЕСОСТІЙКОСТІ У ЖІНОК В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Чемерис Г.Ю., Рашевська А.А., Гресик І.С. 413
ДЕКОЛОНІАЛЬНІ ПРАКТИКИ ЯК ВИКЛИК МИСТЕЦЬКИХ КОМУНІКАЦІЙ В СУЧАСНІЙ ДИЗАЙН-ОСВІТІ

Шишак А.М., Руденський Р.Є., Чайка В.М. 426
СПІВПРАЦЯ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА СІМ'Ї В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ МИСТЕЦЬКО-ТВОРЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ

Шуртигіна В.А., Дрокіна А.С. 438
ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА, ВІЛЬНОГО ВІД НАСИЛЬСТВА ТА БУЛІНГУ, ЗАСНОВАНОГО НА ДОВІРІ ТА ПАРТНЕРСТВІ

СЕРІЯ «Публічне управління та адміністрування»

Абрамова І.О., Міщук В.В. 450
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНІСТЮ МОЛОДІЖНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Антипенко І.В., Величко М.М. 460
ВЗАЄМОДІЯ ПРАВА ТА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ: ТРАНСФОРМАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ ЗА ЗРАЗКОМ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

Асланов С.А., Коба В.В. 469
ЕЛЕКТРОННА ДЕМОКРАТІЯ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗЦІЇ: ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ

Боднарчук Т.Л., Ящишина І.В., Буторіна В.Б. 478
НАУКОВЕ ПРОЄКТУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Вербицький І.В., Боднарук С.І. 491
ПЕРСПЕКТИВИ МОБІЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ У РОЗВИТОК СФЕРИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В КОНТЕКСТІ ПОСТВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Веренич О.С., Дєгтяр О.А. 504
СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СФЕРИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Веренич Д.С., Дєгтяр О.А. 518
БАЛАНС ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ТА ПУБЛІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ У НОВОМУ ПУБЛІЧНОМУ МЕНЕДЖМЕНТІ ОСВІТИ ТА ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Го Імінь 533
НОВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ У СФЕРІ ОСВІТИ КРІЗЬ ПРИЗМУ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Даниленко В.Г. 546
РЕКЛАМИ ЯК ЗАСІБ КОНТРПРОПАГАНДИ УКРАЇНИ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ ВІЙНІ З РОСІЄЮ

Дєгтяр О.А. 556
ЦИФРОВІ ІНСТРУМЕНТИ ДЛЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ УПРАВЛІННЯ ОХОРОНОЮ ЗДОРОВ'Я

Дяченко С.А., Фенюк Я.К. 569
УЧАСТЬ УКРАЇНИ В ОБМІНІ ПОДАТКОВОЮ ІНФОРМАЦІЄЮ: ІНСТИТУЦІЇ, ІНСТРУМЕНТИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА

Зарубенко А.О. 582
ІННОВАЦІЙНЕ УРЯДУВАННЯ В ЦИФРОВУ ЕРУ

Заславський Д.Ю. 597
ЕМПІРИЧНА ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ МЕХАНІЗМІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СФЕРОЮ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ КРИЗ

Карпенко Ю.В., Животенко В.О., Богданівський В.В., Чупринюк Б.В. 610
ВПЛИВ ЦИФРОВІЗАЦІЇ НА ТРАНСФОРМАЦІЮ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ФАХІВЦІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Котляров В.О. 624
МЕХАНІЗМИ УПРАВЛІННЯ РЕПУТАЦІЙНИМИ РИЗИКАМИ У ДЕРЖАВНІЙ ІНФОРМАЦІЙНІЙ ПОЛІТИЦІ

Кривошликов С.Ф. 638
ОБ'ЄКТНО-СУБ'ЄКТНА АРХІТЕКТУРА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ: ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Криштанович С.В. 649
ЗАСАДИ ІННОВАЦІЙНОСТІ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЕКТІВ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

Кузьменко Г.О. 659
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОЇ БЕЗПЕКИ ГРОМАД: КЕЙСИ ШВИДКОЇ АДАПТАЦІЇ ШКІЛ ДО ЗАГРОЗ В УКРАЇНІ

Кучменко В.О., Чупахіна Н.Ю. 673
МЕХАНІЗМИ ПІДВИЩЕННЯ ДОВІРИ ГРОМАДЯН ДО ІНСТИТУТІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Лаба О.С. 682
СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МЕНЕДЖМЕНТУ ЛЮДСЬКИХ РЕСУРСІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

Лола В.В., Мацак В.В. 693
ДОСВІД ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ФІНЛЯНДІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО АДАПТАЦІЇ В УКРАЇНІ

Могила П.А. 712
КРИЗИ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ ЯК ПЕРЕДУМОВА ДЛЯ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ВИКЛИКІВ

Момот А.А., Смаглюк А.А. 724
КРИТЕРІЇ ЯКОСТІ НАДАННЯ ТРАНСПОРТНИХ ПОСЛУГ МІСЬКИМ ПАСАЖИРСЬКИМ ТРАНСПОРТОМ В УКРАЇНІ

Радзівілов Г.Д. 735
МЕХАНІЗМИ ТА МЕТОДИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЮ БЕЗПЕКОЮ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Радзішевська Є.Б., Рисована Л.М., Гранкіна С.С. 745
ПРАВО НА ІНФОРМАЦІЮ У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ ТА СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Салата Г.В., Бачинська Н.А., Демідова Ю.Є. 758
РОЗВИТОК ТЕОРЕТИЧНИХ ОСНОВ ОБЧИСЛЮВАЛЬНОЇ ТЕХНІКИ В УКРАЇНІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XX СТ. У КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ

Серьогіна Н.О., Клюцевський В.І., Мазалов А.М. 771
ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЦЕНТРАЛЬНИХ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Сиченко В.В., Рибкіна С.О., Дроб О.М., Горін А.В. 784
МІЖСЕКТОРАЛЬНА СПІВПРАЦЯ ЯК ІНСТИТУЦІЙНА ОСНОВА РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Соколова І.В. 795
ДОСЛІДЖЕННЯ ГЛОБАЛЬНОГО РИНКУ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ: ЧИННИКИ, ДРАЙВЕРИ ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Сурай І.Г., Гой Н.В., Матійчик А.В. 808
ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ В ДЕРЖАВНОМУ РЕГУЛЮВАННІ РИНКУ НЕРУХОМОСТІ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Шабільянова І. 822
ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ ГАЛУЗЗЮ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ «СУСПІЛЬСТВА 5.0»

Шановні колеги, любі друзі!

Щиро вітаю із виходом чергового номеру авторитетного, фахового електронного журналу “Суспільство та національні інтереси”.

Випуск висвітлив питання щодо: дослідження реклами як засобу контрпропаганди в інформаційній війні України з Росією; осмислення процесів становлення та розвитку теоретичних основ обчислювальної техніки в Україні у другій половині ХХ ст., а, також, визначення ролі українських наукових шкіл і ключових постатей у формуванні фундаментальних засад інформаційних технологій; обґрунтування механізмів впровадження діджиталізації державного управління у сфері охорони здоров’я, аналіз запровадження зазначених механізмів у національну систему охорони здоров’я; визначення, спрямованих на маніпулювання масовою аудиторією, вербальних засобів, дослідження особливостей лінгвального вираження різноманітних тактик і прийомів маніпулятивного впливу, в аспекті сучасної російсько-української війни та ін.

Творимо майбутнє України разом!

З повагою,

директор Видавничої групи «Наукові перспективи»,

кандидат наук з державного управління, доцент,

Лауреат премії Президента України для молодих вчених,

Лауреат премії Верховної Ради України

молодим ученим **Жукова І.В.**

СЕРІЯ «Освіта/Педагогіка»

UDC: 378.091.33-028.23:81'276.11=111(045)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-15-22

Kyryliuk Iryna Volodymyrivna teacher of Foreign Philology Department, Municipal establishment "Kharkiv humanitarian-pedagogical academy" of Kharkiv regional council, foreign philology, Kharkiv

Mykytenko Iryna Valentynivna candidate of Pedagogic Sciences, teacher of Foreign Philology Department, Municipal establishment "Kharkiv humanitarian-pedagogical academy" of Kharkiv regional council, foreign philology, Kharkiv, https://orcid.org/0009-0003-7827-9208

USING VIDEO MATERIALS TO IMPROVE THE SPEAKING SKILLS OF FUTURE ENGLISH TEACHERS

Abstract. The success of learning a foreign language, in particular in terms of developing speaking skills, depends not only on the content of the proposed textbooks, but also on the quality of immersion in a foreign language environment. That is why, in connection with the development of technologies and the availability of a wide range of materials on the Internet, special attention should be paid to the use of authentic audio and video materials during the formation of speaking competence. Thanks to them, immersion in a foreign language environment is more effective, since authentic audio and video materials broadcast real language created by native speakers for native speakers.

That is why future foreign language teachers should pay great attention to the formation and development of speaking competence, while at the same time providing future teachers with the opportunity to get acquainted with the real language of native speakers. It is important to create a foreign language environment in which future teachers would be comfortable expressing their thoughts on current topics using current vocabulary and engaging in meaningful communication.

The purpose of the article - the leading conceptual idea for achieving the purpose of the article is the use of authentic audio and video materials in the formation of speaking competence during the teaching of a foreign language in higher education.

When learning with the help of video materials, two types of perception are simultaneously activated - visual and auditory, which promotes interest in learning new

language structures, understanding the meaning of foreign words. Also, the authenticity of the proposed material improves the development of positive motivation for learning, since students are interested in learning about the activities of real people whose language they are learning. When watching a video fragment, visual cues significantly help in understanding foreign words and the content of what is being watched.

The use of video materials in classes is considered an interactive teaching method, which has its own didactic advantages, namely: confidence of future specialists in their abilities when learning a foreign language, ensuring a friendly atmosphere in the group, establishing partnership between the teacher and students, receiving consultations and assistance from stronger students, and relying on already acquired knowledge in the learning process.

The combination of all elements of speech material in authentic video materials - linguistic, paralinguistic, kinetic - allows you to create proximity to the natural speech environment and influence the personality with dynamics and emotional coloring through the combination of sound and image. Therefore, the use of video in the educational process provides the following advantages: modeling a foreign language environment; introducing natural sound speech with the image of extralinguistic features and methods of implementation into the process of foreign language learning; establishing associative connections through polysensory perception; teaching communication based on a combination of linguistic, communicative and extralinguistic factors as a basis for imitation [1].

Keywords: videos, video materials, authentic videos, English language, future teachers, exercise system, communication technique.

Кирилюк Ірина Володимирівна викладач кафедри іноземної філології, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків

Микитенко Ірина Валентинівна кандидат педагогічних наук, викладач кафедри іноземної філології, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків, https://orcid.org/0009-0003-7827-9208

ВИКОРИСТАННЯ ВІДЕОМАТЕРІАЛІВ ДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ РОЗМОВНИХ НАВИЧОК МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Анотація. Успішність вивчення іноземної мови, зокрема в аспекті формування навичок у говорінні, залежить не лише від наповнюваності запропонованих підручників, але й від якості занурення в іншомовне середовище.

Саме тому, у зв'язку з розвитком технологій та доступності широкого спектру матеріалів у мережі Інтернет, особливу увагу варту приділити використанню автентичних аудіо- та відеоматеріалів під час формування компетентності у говорінні. Завдяки ним занурення в іншомовне середовище відбувається більш ефективно, оскільки автентичні аудіо- та відеоматеріали транслюють справжню мову, створену носіями мови для носіїв.

Саме тому майбутнім вчителям іноземних мов варто приділяти неабияку увагу формуванню та розвитку компетентності у говорінні, водночас надаючи майбутнім вчителям можливість ознайомитись з справжньою мовою носіїв. Важливо створити таке іншомовне середовище, в якому майбутнім вчителям було б комфортно висловлювати свою думки на актуальні теми актуальною лексикою та здійснювати осмислене спілкування.

Мета статті - провідною концептуальною ідеєю досягнення мети статті є використання автентичних аудіо- та відеоматеріалів під час формування компетентності у говорінні під час викладання іноземної мови у вищій школі.

Під час навчання за допомогою відео матеріалів одночасно активізується два види сприйняття – зорове і слухове, що сприяє зацікавленості у вивченні нових мовних структур, розумінні значення іншомовних слів. Також автентичність запропонованого матеріалу поліпшує розвиток позитивної мотивації до навчання, оскільки студентам цікаво дізнаватись про діяльність реальних людей, мову яких вони вивчають. Під час перегляду відео фрагменту візуальні підказки значно допомагають у розумінні іншомовних слів та змісту переглянутого.

Використання відео матеріалів на заняттях відносять до інтерактивних методів навчання, що має свої дидактичні плюси, а саме: впевненість майбутніх спеціалістів у своїх можливостях при вивченні іноземної мови, забезпечення дружньої атмосфери у групі, встановлення партнерської взаємодії між викладачем і студентами, отримання консультацій і допомоги слабшими студентами від сильніших, опора на вже отримані знання у процесі навчання.

Поєднання у автентичних відео матеріалах усіх елементів мовленнєвого матеріалу – лінгвістичного, паралінгвістичного, кінетичного дозволяє створити наближеність до природного мовного середовища та впливати на особистість динамікою та емоційним забарвленням за допомогою поєднання звука і зображення. Отже, застосування відео в навчальному процесі надає наступні переваги: моделювання іншомовного середовища; введення природного звукового мовлення із зображенням екстралінгвістичних рис і способів реалізації у процес іншомовного навчання; встановлення асоціативних зв'язків за рахунок полісенсорного сприймання; навчання спілкування на основі поєднання лінгвістичного, комунікативного та екстралінгвістичного факторів, як бази для імітації [1].

Ключові слова: відеофільми, відеоматеріали, автентичних відео, англійська мова, майбутні вчителі, система вправ, техніка спілкування.

Formulation of the problem. When studying a foreign language, it is not only necessary to pay attention to the formation of lexical and grammatical language competence, but it is also very important to give an idea of the history, traditions, lifestyle, and peculiarities of the socio-political situation in the country whose language is being studied. To solve this important problem, it is necessary to use modern technologies. Despite some progress (use of the Internet, various programs, etc.), one of the difficulties of the first year of studying a foreign language for many students is the language barrier, which must be overcome in order to communicate with native speakers and to use conversational skills outside the educational institution. We believe that such a form as the use of video materials will help with this.

It should be noted that video is not a new technology. The use of video materials in teaching a foreign language is based on one of the oldest and most basic methodological principles - the principle of clarity. Information presented in a visual form is the most accessible for perception, is absorbed more easily and faster. However, before choosing video material, it is necessary to take into account the composition of those who are learning a foreign language, their age, interests, language skills, as well as linguistic reasons [5].

There are situations in the classroom when video can be particularly useful. For example, if we want to present a complete language context; show the communicative side of language through the study of facial expressions and gestures; practice listening skills in a natural context; imagine situations for acting out in the classroom (role-playing); practice description and narration skills; replenish vocabulary; stimulate communication or discussion. Using video in the classroom helps to solve tasks such as:

– formation of communicative culture, enrichment of the student's vocabulary;

– improvement of auditory perception and understanding of spoken language;

– improvement of pronunciation;

– improvement of the quality of students' knowledge and intensification of learning;

– increase of motivation for learning;

– mastering of foreign language culture;

– creation of favorable conditions for independent work of students [4].

When using video, it is important to remember that video itself is not a teaching method, and when planning lessons, you should not rely on video as a complete replacement for the teacher.

Using video in lessons makes the learning process more engaging and interesting, but without a well-thought-out methodology and planned lesson, it can do little to help the pedagogical process.

An important point in working with video material is its careful selection according to the students' language level, because both too difficult and too easy material can weaken interest in viewing.

It is also necessary to clearly limit the time spent watching the video in class. Watching the entire film at once is useless. It is much more productive to break the film into several parts and use it over several classes, repeating the grammatical and lexical material from previous viewings.

You should also pay attention to the following:

– for what purpose the video material is used – for general or complete understanding; for the purpose of oral communication or creating the text of a particular message;

– whether the selected material corresponds to the topic being studied, what is the level of linguistic complexity, the ratio of sound and image;

– how the video material should be presented – before, during or after working with the plot;

– what forms of work to use (individual, pair, group);

– how detailed are the explanations given during the demonstration of the video material.

On the one hand, video material, compared to audio text, is more lifelike in nature - you can not only hear, but also see those who are talking, their facial expressions and gestures, as well as receive information in a broad context about what is happening (location, age of participants, etc.).

On the other hand, all these factors distract the listener from his own thinking, and he may become absorbed in looking at the picture instead of focusing on listening [3].

Presenting main material: Regular practice of spoken language is an important part of the process of strengthening auditory perception. To improve the ability to understand speech by ear, it is necessary to actively engage in spoken language in everyday life. Regular contact with the language helps the learner get used to rhythm, pronunciation, and intonation, which are key components of auditory perception.

One way to improve your speaking skills is to interact with native speakers. This can be through virtual communication, attending language clubs, or even working with a tutor. It is important to be able to communicate on a variety of topics, listen to and understand the answers, and respond appropriately to them.

Additionally, learning spoken language can be supported with a variety of audio and video materials. Listening to audiobooks, watching TV series or movies in the original language helps children learn to recognize words and expressions in real context, which is useful for the further development of auditory perception.

It is equally important to engage in active dialogue practice: answering questions immediately, commenting on what you hear, explaining your thoughts and ideas. This helps strengthen the ability to hear and understand real-time language, as well as react to unexpected situations in communication.

You can also use various mobile apps or online platforms to improve your speaking skills, if you wish. These resources can include audio practice exercises and

video calls with teachers or other students, allowing you to practice the language at any convenient time.

It is also important to remember that improving speaking skills should be combined with developing other aspects of language skills, such as writing and reading. This allows for a comprehensive approach to language acquisition and increases the overall level of language competence.

Listening is one of the most complex types of speech activity. It is characterized by the one-time nature of detection, so it is important to learn to perceive the text from the first time, since in real communication, repetitions are excluded. It should be understood that the speaker's speech cannot change, it cannot be adapted to his level of understanding. Each person has his own style of communication, sometimes very scientific, sometimes extremely emotional, saturated with various figurative expressions that are not always understandable. There are also certain difficulties that interfere with understanding. These difficulties are due to the listening conditions (external noise, acoustics, the presence or absence of the interlocutor), difficulties due to the individual characteristics of the speaker (age, gender, education, speech defects), difficulties due to the linguistic features of the material (the use of a large amount of unfamiliar vocabulary, idioms, colloquial formulas, etc.) [2].

Today, listening is given more attention, as evidenced by the increased use of authentic materials as opposed to scripted ones. The argument is that the video should be in the original and characterize natural speech, since scripted materials are devoid of the excesses of informal speech, which include: hesitation, stuttering, false starts, poorly structured sentences, etc. It is worth adding that authentic material is usually more interesting than fictional text, and also encourages students to pay attention to the meaning, and not just the form or structure of the text. One of the mandatory tasks of the teacher is to explain to students the importance of practice and strategy in working with texts where they only partially understand what they hear, because this is what they encounter in real life. Since many non-native speakers do not understand everything they hear, they need to make guesses and should be encouraged to do so. In other words, students need to be taught that guessing is not a sign of failure, but is vital to understanding the real world. In addition, authentic materials can reinforce learning strategies that can then be used in different situations. Students can be motivated by internal and external factors, depending on the situation and individual characteristics, but often these two factors are interrelated. Those who are self-directed learners tend to have knowledge about which language learning strategies work best for them.

Educational video courses, authentic audio materials and multimedia open up wide opportunities for active work in the process of forming students' language skills and abilities and make the learning process of mastering a foreign language attractive.

The effectiveness of using video in language learning depends not only on the precise definition of its place in the learning system, but also on how rationally the

structure of the video lesson is organized, how the educational capabilities of the video are coordinated with the learning objectives.

Creating high-quality educational and control programs is a complex process that requires a lot of effort and time from foreign language teachers, linguists and methodologists, which involves the active participation of specialists in the field of computer technology. The result of this creative work - multimedia programs - can be used both in traditional methods of teaching foreign languages and in distance learning.

Conclusions: Teaching English using video is a very effective method. At the moment, it is progressing and proving its right to exist. It has been proven that classes using video very well attract the attention of the student, develop many aspects of language activity, and also provide opportunities for creative expression of personality. Also, comparing the use of video programs in classes and the features of learning in higher educational institutions, we realized that this method is most relevant and effective for the higher level of education, when the student already has a certain amount of knowledge.

Improving your English speaking skills is a process that takes time, patience, and consistent practice. Implement a variety of learning methods, including listening, reading, speaking, and writing. Use a variety of additional resources, such as mobile apps, books, or online courses, to expand your vocabulary and improve your grammar.

Don't be afraid to express your thoughts and give answers in English - this will help you learn to use it more confidently and expressively. Join communities of English speakers where you can communicate and exchange ideas in English.

References:

1. Bigich O. B., Borisko N. F., Boretska G. E., etc. Methods of teaching foreign languages and cultures: theory and practice: a textbook for students of classical, pedagogical, linguistic universities. Kyiv: Lenvit, 2013, 590 p.

2. Kozhemyako N. Development of listening skills in practical classes in a foreign language at the Ukrainian Air Force. Bulletin of the National Aviation University. Kyiv, 2019. No. 14. pp. 60–64.

3. Maleeva T. E. The use of video materials as a means of increasing students' motivation to study a foreign language in higher education institutions. Foreign language communicative competence in professional activity: materials of the Interuniversity Scientific-Practical Seminar. Kharkiv: Yaroslav the Wise National Law University, 2018. 61–64.

4. Canning-Wilson, C., "Role of Video in the F/SL Classroom", (2000): 69-76. In S. Riley, S Troudi and C. Coombe. (ed.) Teaching, Learning and Technolog

5. Sherman J., 2003. Using Authentic Video in the Language Classroom, Cambridge: Cambridge University Press, 277 p.

Література:

1. Bigich O. B., Borisko N. F., Boretska G. E., etc. Methods of teaching foreign languages and cultures: theory and practice: a textbook for students of classical, pedagogical, linguistic universities. Kyiv: Lenvit, 2013, 590 p.

2. Kozhemyako N. Development of listening skills in practical classes in a foreign language at the Ukrainian Air Force. Bulletin of the National Aviation University. Kyiv, 2019. No. 14. pp. 60–64.

3. Maleeva T. E. The use of video materials as a means of increasing students' motivation to study a foreign language in higher education institutions. Foreign language communicative competence in professional activity: materials of the Interuniversity Scientific-Practical Seminar. Kharkiv: Yaroslav the Wise National Law University, 2018. 61–64.

4. Canning-Wilson, C., "Role of Video in the F/SL Classroom", (2000): 69-76. In S. Riley, S Troudi and C. Coombe. (ed.) Teaching, Learning and Technolog

5. Sherman J., 2003. Using Authentic Video in the Language Classroom, Cambridge: Cambridge University Press, 277 p.

UDC 37.016:811.111

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-23-31

Marchak Tetiana Andriivna PhD in Philological Sciences, Associate Professor at the Department of Inclusive Education, Rehabilitation and Humanities, Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education “Kamianets-Podilskyi State Institute”, https://orcid.org/0000-0003-0198-7460

Berezovskyi Bohdan Mykolaiovych teacher, The Separate Structural Subdivision Kamianets-Podilskyi Professional College of the Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education "Kamianets-Podilskyi State Institute"

THE ROLE OF INTONATION IN SHAPING ENGLISH COMMUNICATION IN HIGHER EDUCATION STUDENTS

Abstract. Intonation is one of the most significant prosodic features of spoken English, serving not only a grammatical but also a pragmatic and emotional function in communication. It determines how utterances are perceived, influencing the expression of speaker’s attitude, intention, and emotional state. Beyond marking questions, statements, or emphasis, intonation plays a central role in structuring discourse, guiding conversational dynamics, and shaping interpersonal interaction. It helps speakers highlight important information, manage turn-taking in dialogue, and establish coherence in spoken discourse.

This article analyzes the role of intonation in shaping effective English communication, with a particular focus on its impact on meaning, listener interpretation, and intercultural understanding. Special attention is given to common difficulties experienced by learners of English as a foreign language, especially when their native languages employ different intonational patterns. Misuse or misinterpretation of intonation can lead to communication breakdowns, misunderstandings, or unintended pragmatic effects.

The study also considers pedagogical approaches to teaching intonation, highlighting the effectiveness of communicative and technology-based methods, such as audio-visual materials, speech analysis software, and interactive classroom activities. Developing students’ awareness of intonation not only improves their pronunciation but also enhances fluency, naturalness, and overall communicative competence.

The findings support the view that intonation is not a supplementary aspect of language but a fundamental component of effective English communication. Thus, systematic integration of intonation training into language instruction is essential for

preparing learners to interact successfully in academic, professional, and intercultural contexts.

Keywords: intonation, English communication, prosody, speech patterns, communicative competence, language teaching, discourse.

Марчак Тетяна Андріївна кандидат філологічних наук, доцент кафедри інклюзивної освіти, реабілітації та гуманітарних наук, Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут», https://orcid.org/0000-0003-0198-7460

Березовський Богдан Миколайович викладач, Відокремлений структурний підрозділ Кам'янець-Подільський фаховий коледж Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»

РОЛЬ ІНТОНАЦІЇ У ФОРМУВАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ КОМУНІКАЦІЇ У СТУДЕНТІВ ЗВО

Анотація. Інтонація є однією з найважливіших просодичних характеристик усного мовлення англійської мови, яка виконує не лише граматичну, але й прагматичну та емоційну функції у спілкуванні. Вона визначає сприйняття висловлювань, впливаючи на вираження ставлення, намірів та емоційного стану мовця. Окрім позначення запитань, тверджень чи акцентування, інтонація відіграє ключову роль у структуризації дискурсу, регулюванні динаміки розмови та формуванні міжособистісної взаємодії. Вона допомагає мовцям виділяти важливу інформацію, керувати черговістю реплік у діалозі та забезпечувати когерентність усного дискурсу.

У статті проаналізовано роль інтонації у формуванні ефективної англійської комунікації з особливим акцентом на її вплив на значення, інтерпретацію слухачем та міжкультурне розуміння. Окрема увага приділяється типовим труднощам, з якими стикаються студенти, що вивчають англійську як іноземну мову, особливо коли їхні рідні мови мають інші інтонаційні моделі. Неправильне використання чи хибне тлумачення інтонації може призвести до комунікативних збоїв, непорозумінь або небажаних прагматичних ефектів.

У дослідженні також розглядаються педагогічні підходи до навчання інтонації, підкреслюється ефективність комунікативних та технологічних методів, зокрема використання аудіовізуальних матеріалів, програм для аналізу мовлення та інтерактивних навчальних вправ. Формування інтонаційної обізнаності студентів сприяє не лише покращенню вимови, але й розвитку плавності, природності та загальної комунікативної компетентності.

Результати підтверджують, що інтонація є не другорядним аспектом мови, а фундаментальним елементом ефективної англійської комунікації. Тому

систематична інтеграція тренування інтонації в освітній процес є необхідною умовою підготовки студентів до успішної взаємодії в академічному, професійному та міжкультурному середовищі.

Ключові слова: інтонація, англійська комунікація, просодія, мовленнєві моделі, комунікативна компетентність, навчання мови, дискурс.

Problem Statement. Although intonation is recognized as a key element of spoken English, its role in communication is often underestimated in both teaching and learning processes. Many learners focus primarily on vocabulary and grammar, while prosodic features such as stress, rhythm, and intonation receive insufficient attention. This imbalance frequently results in speech that is grammatically accurate but pragmatically inappropriate, unnatural, or difficult for listeners to interpret correctly.

Furthermore, learners whose native languages employ different intonational systems often struggle to perceive and reproduce English intonation patterns. Misuse of rising and falling tones may alter the intended meaning, create misunderstandings, or convey unintended emotions. In academic and professional contexts, such difficulties can hinder effective communication and reduce learners' confidence.

Therefore, the problem lies in the lack of systematic integration of intonation training into English language instruction. Addressing this gap is essential for developing learners' communicative competence, ensuring fluency, and fostering successful interaction in diverse intercultural environments.

Analysis of Recent Studies and Publications. Research over the past two decades consistently frames intonation as a central component of spoken interaction, linking it to meaning construction, discourse management, and interpersonal stance. Foundational descriptions of English intonation (e.g., autosegmental-metrical accounts and discourse-functional models) establish how pitch movements signal information structure, modality, and affect. Building on these descriptions, recent work emphasizes the pragmatic load of intonation –how contour choice guides turn-taking, signals agreement or reservation, and marks focus – underscoring its role in listener comprehension and speaker intent.

A strong strand of second-language acquisition (SLA) research examines the relationship between prosody and intelligibility. Studies distinguishing *intelligibility* and *nativeness* argue that appropriately targeted prosodic instruction – especially on stress, rhythm, and nuclear tones – yields measurable gains in comprehensibility and listener processing. Meta-analytic evidence for pronunciation instruction more broadly indicates medium, reliable effects on L2 speech outcomes, with prosody-focused interventions frequently outperforming segment-only approaches. Importantly, several studies report transfer from controlled practice to spontaneous speech when tasks are communicative and feedback is explicit.

Pedagogical literature increasingly advocates integrated, discourse-based approaches: rather than teaching contours in isolation, instructors embed intonation

targets in functional tasks (e.g., contrasting statements vs. confirmations, managing repairs, highlighting new vs. given information). Research on task-based and form-focused instruction shows that brief, well-timed attention to intonation within meaning-oriented activities supports both accuracy and fluency. Learner difficulties commonly trace to L1 prosodic transfer (e.g., default final rising vs. falling, placement of nuclear stress), which suggests the value of contrastive awareness-raising and perceptual training.

Technology-enhanced pronunciation teaching (TEPT) is a prominent theme. Computer-assisted pronunciation training platforms, visual feedback tools (e.g., pitch tracks), and mobile applications enable high-frequency, individualized practice and data-driven feedback. Classroom studies report that coupling visualizations with guided noticing improves learners' ability to perceive and produce target contours, while speech-analysis software supports self-monitoring and autonomous learning. Gamified and corpus-informed materials – using authentic dialogues and prosodic annotations – have further increased ecological validity.

Assessment research has progressed toward multi-dimensional rubrics that separate segmental accuracy from prosodic control, with raters trained to judge phrasing, prominence, and boundary tones. Evidence suggests that prosodic measures correlate strongly with listener judgments of professionalism, confidence, and overall communicative effectiveness, particularly in academic presentations and workplace simulations. Nevertheless, the field notes a need for more robust, validated tools that balance practicality with diagnostic precision.

Despite advances, several gaps remain. Longitudinal, classroom-based studies with randomized designs are still limited, especially those tracking retention and transfer to high-stakes, spontaneous communication. Many interventions focus on general English; fewer address discipline-specific genres (e.g., engineering briefings, clinical consultations) where intonation conventions differ. Finally, while technology affords rich feedback, research is still converging on how best to sequence perception-production cycles, calibrate feedback frequency, and integrate intercultural pragmatics to prevent overgeneralization of contour-meaning mappings.

Taken together, the literature converges on a clear implication: intonation is not an accessory to grammar and lexis but a core resource for meaning and rapport. Effective instruction integrates functional targets, contrastive perception work, guided production with visual feedback, and communicative tasks - assessed with prosody-sensitive rubrics – so that learners develop both intelligibility and pragmatic agility in real-world English communication.

The purpose of this article is to investigate the functional role of intonation in English communication, with particular attention to its influence on meaning, pragmatic interpretation, and interpersonal interaction. The research seeks to analyze how variations in pitch, stress, and rhythm contribute to effective message delivery,

enhance intelligibility, and shape communicative intent in different contexts. Furthermore, the study aims to identify challenges faced by learners of English as a second language in mastering intonation patterns and to outline pedagogical strategies that support the development of prosodic competence as an integral component of communicative competence.

Presentation of the main material. Although the significance of intonation in discourse is not a new idea, this study aims to explore how essential it truly is. Both spoken and written English are taken into account, yet the spoken form primarily appeals to the ear rather than the eye. When a sentence is read aloud, it does not necessarily have an autonomous meaning. Phonetic research consistently emphasizes that intonation is a vital element of oral communication. As Roach [9] observes, no single definition of intonation is fully adequate, since multiple perspectives exist. Nevertheless, its importance is usually assessed through its ability to generate specific communicative meanings in speech. English intonation cannot be regarded as a language in the same way as grammar, because it lacks syntax and its symbols do not constitute words. Instead, intonation should be understood as the use of pitch variation within phrases and sentences to transmit meaning [2]. Furthermore, meaning is also expressed through the direction of pitch movement across individual words or groups of words.

Phonetic studies repeatedly emphasize several core functions of intonation, namely grammatical, attitudinal, discourse, accentual, and sociolinguistic. The present research seeks to examine how these functions operate within English discourse. In practice, difficulties often arise when English is not a speaker's native language. Clear pronunciation alone is not sufficient—if intonation patterns deviate from the norm, the intended message may still be misunderstood. Moreover, relying solely on the literal words of speech leads to a significant loss of meaning, since much information is carried by intonation itself.

What exactly is intonation, and why is it essential? Intonation forms the "melody" of a language, consisting of high, low, and mid-level tones. Without it, speech would sound monotonous, making it nearly impossible to convey emotions. Through intonation, listeners can grasp the speaker's feelings, attitudes, and intentions. For instance, it signals whether someone is asking a question or finishing their statement and giving the floor to another speaker. In this way, intonation is indispensable for effective communication, functioning like punctuation in spoken language. Consider the written phrase "You are so polite": without vocal cues, it is difficult to tell whether the remark is genuine or sarcastic. In oral interaction, however, intonation clarifies meaning and prevents misinterpretation. By mastering it, learners can share humor naturally with native speakers instead of becoming the subject of it. Therefore, intonation must be regarded as one of the most fundamental tools of speech.

Languages express emotions and highlight important contextual elements in different ways. For example, in French and other Romance languages, emphasis is often

placed on the final part of a sentence, while interrogatives are typically indicated by word order. In contrast, English relies on variations in intonation within a sentence to emphasize meaning, since its word order is relatively rigid. Japanese, on the other hand, marks such distinctions by altering pitch at the ends of words. As Cruttenden [4] points out, intonation is linked to the relative pitch of speech sounds as perceived by the listener. In practical terms, this refers to changes in voice level, such as rising, falling, or combined fall-rise and rise-fall patterns.

Both intonation and paralinguistic vocal features play key roles in spoken interaction. One often-debated aspect is whether intonation alone can signal questions, typically associated with a rising tone. Similarly, researchers have explored how intonation influences commands. Findings suggest that the true function of such utterances is defined primarily by their constitutive conditions rather than intonation alone. While pitch variation can indeed alter the force of an utterance, it is paralinguistic features that exert the greatest impact on modifying its meaning.

As has already been mentioned, intonation plays a vital role in communication. It operates largely on an unconscious level and represents a complex dimension of pronunciation. Crucially, intonation patterns themselves carry meaning: the same word or phrase can express entirely different messages depending on the tone used. For instance, No. – No? – No! all convey distinct interpretations. Even a shift from standard patterns changes the sense, as when a rising intonation transforms a command into a more polite request. Since intonation never functions in isolation, it must be considered alongside grammar, syntax, attitudes, social context, and other linguistic factors. In English, its main functions are generally identified as grammatical, attitudinal, constitutive, discourse, accentual, and sociolinguistic.

The grammatical function of intonation lies in reinforcing sentence structure. It helps listeners identify syntactic boundaries—whether between phrases, clauses, or sentences – through the placement of intonational breaks.

For example:

She cooked and served dinner. // (The dinner was both prepared and served.)

She cooked / and served dinner. // (She herself cooked the meal and later served it.)

Another grammatical role of intonation is in distinguishing sentence types such as statements, questions, commands, requests, or exclamations. The choice of tone depends on the communicative purpose of the utterance, for example:

- Wh-questions (special questions) usually take a falling tone.
- Yes/No questions are typically marked by a rising tone.
- Imperatives are generally spoken with a falling intonation.
- Conditional sentences often involve a rising tone.

The attitudinal function of intonation conveys the speaker’s emotions. It enables the expression of feelings such as finality, confidence, interest, surprise, doubt, joy, pain, or irony, thereby enriching spoken language with additional meaning.

For example:

- Surprise is commonly expressed with a rising tone.
- Doubt is often signaled by a fall-rise.
- Sarcasm tends to be delivered with a rise-fall pattern.
- Reassurance is typically marked by fall-rise intonation.

This can be illustrated by the following set of examples, where intonation changes with the speaker's emotional attitude:

- "Stay with me," he said with a warm smile.
- "Stay with me!" he shouted in anger.
- "Stay with me," he added in a friendly, welcoming way.
- "Stay with me," he commanded firmly.

Even when the grammatical structure of an utterance remains unchanged, intonation can vary depending on the role or character being portrayed. For instance, the phrase "Come with me" can sound inviting, commanding, or even threatening depending on how it is intonated.

The constitutive function of intonation lies in dividing speech into intonation groups. In every language, spoken communication is organized into continuous stretches of sound that possess internal grammatical cohesion. In English, each stretch typically revolves around one prominent pitch movement. Importantly, an intonation group does not always align with a syntactic unit such as a clause.

The discourse function of intonation reflects how information is treated in conversation. When we refer to something familiar to the listener, our speech tends to employ fall-rise or rising tones—these are known as reference patterns. Conversely, when introducing new information, English usually favors a falling tone.

For example, consider this short dialogue about evening plans:

- If we can't watch a movie, why don't we go to the park?
- Well, to the park… I don't think the weather is good enough.

Here, the phrase "to the park" in the second speaker's reply takes a fall-rise intonation, showing hesitation, while in the first speaker's suggestion "to the park?" uses a falling tone to indicate new information.

The accentual function of intonation is to assign prominence to particular words in a sentence, thus clarifying meaning or resolving ambiguity.

For instance:

- She wanted to finish her project. (emphasis on "she," meaning not someone else)
- She wanted to finish her project. (emphasis on "wanted," showing her intention)
- She wanted to finish her project. (emphasis on "project," not another task)

Through such placement of stress, intonation highlights the most significant part of a message:

- He didn't say you borrowed his notebook. (He didn't say it—you heard it from someone else).
- He didn't say you borrowed his notebook. (That's completely untrue).
- He didn't say you borrowed his notebook. (He only hinted that it might have happened).
- He didn't say you borrowed his notebook. (He assumes someone else might have taken it).
- He didn't say you borrowed his notebook. (He believes you just glanced at it).
- He didn't say you borrowed his notebook. (Maybe you took someone else's notebook).
- He didn't say you borrowed his notebook. (Perhaps you picked up his pencil instead).

The sociolinguistic function of intonation is to provide the listener with clues about:

a) the speaker's regional background,
b) their social status,
c) their gender, age, and personality,
d) their individual speech habits (idiosyncrasies).

Studying intonation in the context of discourse allows us to conclude that speakers rely heavily on it for comprehension. The effectiveness of communication depends on whether the listener recognizes the role of intonation in English. Therefore, the key takeaway is that intonation and stress are essential for understanding others and being understood.

Conclusion. Intonation serves as a fundamental element of spoken English, shaping meaning, regulating conversational flow, and conveying attitudes and emotions beyond the lexical level. The analysis confirms that mastery of intonation is crucial for effective communication, as it ensures not only grammatical accuracy but also pragmatic appropriateness and naturalness of speech. For many learners of English as a second language, difficulties in perceiving and producing correct intonation patterns can lead to misunderstandings, reduced fluency, and lack of confidence in oral interaction.

Therefore, systematic integration of intonation training into language instruction is essential. By combining listening practice, communicative tasks, and technology-enhanced methods, educators can foster learners' prosodic awareness and improve their overall communicative competence. Ultimately, the development of intonational skills enables learners to achieve clearer, more expressive, and contextually appropriate communication in academic, professional, and intercultural settings.

References:

1. Halliday, M. A. K., & Matthiessen, C. M. (2014). Halliday's Introduction to Functional Grammar (4th ed.). Abingdon: Routledge.
2. Huddleston, R., & Pullum, G. K. (2002). The Cambridge Grammar of the English Language. Cambridge: Cambridge University Press.
3. Leech, G., Hundt, M., Mair, C., & Smith, N. (2009). Change in Contemporary English: A Grammatical Study. Cambridge: Cambridge University Press.
4. Sinclair, J. (2004). Trust the Text: Language, Corpus and Discourse. London: Routledge.
5. Thornbury, S. (2006). How to Teach Grammar. Harlow: Pearson Education.
6. Yule, G. (2010). The Study of Language (4th ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
7. Larsen-Freeman, D., & Celce-Murcia, M. (2015). The Grammar Book: An ESL/EFL Teacher's Course (3rd ed.). Boston: National Geographic Learning.
8. Gee, J. P. (2014). An Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method (4th ed.). New York: Routledge.
9. Sampson, G. (2007). Grammar Without Grammaticality. Berlin: De Gruyter Mouton.

Література:

1. Halliday, M. A. K., & Matthiessen, C. M. (2014). Halliday's Introduction to Functional Grammar (4th ed.). Abingdon: Routledge.
2. Huddleston, R., & Pullum, G. K. (2002). The Cambridge Grammar of the English Language. Cambridge: Cambridge University Press.
3. Leech, G., Hundt, M., Mair, C., & Smith, N. (2009). Change in Contemporary English: A Grammatical Study. Cambridge: Cambridge University Press.
4. Sinclair, J. (2004). Trust the Text: Language, Corpus and Discourse. London: Routledge.
5. Thornbury, S. (2006). How to Teach Grammar. Harlow: Pearson Education.
6. Yule, G. (2010). The Study of Language (4th ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
7. Larsen-Freeman, D., & Celce-Murcia, M. (2015). The Grammar Book: An ESL/EFL Teacher's Course (3rd ed.). Boston: National Geographic Learning.
8. Gee, J. P. (2014). An Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method (4th ed.). New York: Routledge.
9. Sampson, G. (2007). Grammar Without Grammaticality. Berlin: De Gruyter Mouton.

UDC 378.14.014.13:004

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-32-42

Prytoliuk Svitlana PhD in Philology, Associate Professor of the Department of German Philology and German Language Teaching Methodology at Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, https://orcid.org/0000-0002-9245-4477

Slobodian Nazarii PhD in Philology, Associate Professor, Department of German Philology and Methods of Teaching German, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, https://orcid.org/0000-0001-6117-3958

Onishchuk Iryna Methodologist of Separate structural subdivision "Ternopil Professional College" of Ternopil Ivan Puluj National Technical University

FUNCTIONALITY OF THE CASE METHOD IN THE FORMATION OF STUDENTS' LANGUAGE COMPETENCE

Abstract. The purpose of the article is to analyze this educational technology from a methodological point of view, briefly trace the development of the case method in pedagogical practice, and consider the technological aspects of the methodology for using cases in German lessons. The study proves that the introduction of case technologies in German lessons contributes to the development of professionally oriented competencies in students, the development of professional communication skills, and models the conditions of future work. The prospects for further development of the topic lie in the preparation of new cases for senior years. The experience of implementing educational activities within the framework of implementing meta-subject orientation using case methods allows not only to form language competence in students at a higher level, but also contributes to the development of meta-subject skills necessary for successful entry into professional activity. Working with cases based on authentic materials positively stimulates students' motivation to learn a foreign language and prepares bachelors for future professional activity. Many years of experience confirm the effectiveness of the proposed solutions for training future teachers. It is assumed that the teacher is given a neutral position during the case study. The teacher, performing regulatory and corrective functions, must be able to direct the activity in the right direction, relieve tension in the group. During the implementation of the case method, students are required to be involved in the process. It is concluded that it is necessary to carefully use language tools during the educational process. For the successful implementation of the case method in the lesson, it is necessary to take into account the psychological and age characteristics of students. Thus, the case

method makes it possible to effectively apply theory and practice, continuing to develop skills in working with various sources of information. The emphasis is shifted not on the assimilation of ready-made knowledge, but on the independent acquisition and development of knowledge, on the co-creation of the student and the teacher.

Keywords: case technology, case, incident method, case study method, functional cases, illustrative cases, normative cases, foreign language.

Притолюк Світлана Аркадіївна кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології та методики навчання німецької мови Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, https://orcid.org/0000-0002-9245-4477

Слободян Назарій Васильович викладач кафедри німецької філології та методики навчання німецької мови Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка, orcid:https://orcid.org/ 0000-0001-6117-3958

Оніщук Ірина Володимирівна методист Відокремленого структурного підрозділу "Тернопільський фаховий коледж Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя"

ФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ КЕЙС МЕТОДУ У ФОРМУВАННІ МОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ

Анотація. Мета статті полягає в аналізі цієї освітньої технології з методологічної точки зору, короткому простеженні розвитку кейс-методу в педагогічній практиці, розгляді технологічних аспектів методики використання кейсів на уроках німецької мови. У дослідженні доведено, що впровадження кейс-технологій на заняттях з німецької мови сприяє розвитку професійно орієнтованих компетенцій у студентів, розвитку навичок професійного спілкування та моделює умови майбутньої праці. Перспективи подальшого розвитку теми полягають у підготовці нових кейсів для старших курсів. Досвід реалізації освітньої діяльності в рамках реалізації метапредметної орієнтації за допомогою кейс-методів дає змогу не лише формувати мовну компетенцію у студентів на вищому рівні, але й сприяє розвитку метапредметних навичок, необхідних для успішного вступу до професійної діяльності. Робота з кейсами на основі автентичних матеріалів позитивно стимулює мотивацію студентів до вивчення іноземної мови та готує бакалаврів до майбутньої професійної діяльності. Багаторічний досвід підтверджує ефективність запропонованих рішень для підготовки майбутніх вчителів. Зроблено припущення, що викладачеві надається нейтральна позиція під час ведення кейсу. Викладач,

виконуючи регулятивні та коригувальні функції, повинен вміти спрямувати діяльність у потрібному напрямку, зняти напругу в групі. Під час реалізації кейс-методу від студентів вимагається бути залученими до процесу. Зроблено висновок, що необхідно ретельно використовувати мовні засоби в ході навчального процесу. Для успішного впровадження кейс-методу на уроці необхідно враховувати психологічні та вікові особливості студентів. Таким чином, кейс-метод дає змогу ефективно застосовувати теорію та практику, продовжуючи розвивати навички роботи з різними джерелами інформації. Акцент зміщується не на засвоєння готових знань, а на самостійне отримання та розвиток знань, на співтворчість студента та викладача.

Ключові слова: кейс-технологія, кейс, метод інцидентів, метод кейс-стаді, функціональні кейси, ілюстративні кейси, нормативні кейси, іноземна мова.

Introduction. The purpose of the article is to analyze this educational technology from a methodological point of view, briefly trace the development of the case method in teaching practice, consider the technological aspects of the methodology for using cases in German lessons. The materials considered in this article will help education specialists to understand the specifics of using case technology better, and will help to competently build an educational line. They will be useful for both young specialists who have just started working in the field of education, and experienced teachers who want to use effective and modern educational technologies in their teaching activities. The uniqueness of this method is that students will be able to form an opinion about a particular phenomenon based on the analysis of life situations. Modern educational standards require teachers to use new methods and techniques in teaching, designed to teach students to apply the acquired knowledge to solve various life situations. Today, every teacher must have an arsenal of effective educational technologies that can develop mental operations, speech and communication skills, and experience of cooperation. One of these methods is case technology, or case method, or case study).

Analysis of recent research and publications. Content analysis of works on the problem of formation of language competence of students showed that a sufficiently large number of scientific works are devoted to this topic in modern pedagogical science and practice, this problem is actively discussed in the pedagogical community, which undertakes attempts to find the most effective ways, means and methods of the most effective formation of language competence in students. Mastering a foreign language cannot be effective without filling and saturation with personal meaning, which involves mastering, understanding, acceptance of another socioculture and, as a consequence, familiarization with it, and therefore the student must be clear and understandable the purpose of mastering a foreign language, the advantages and prospects for its further use. All of the above are links in one chain - formed in the student at a sufficiently high level of language competence.

The case method was first used in the fields of law and medicine in the 19th century [1]. It gradually began to be used in other disciplines, such as psychology, pedagogy and language learning. In her article entitled “The ABCs of Case Learning,” Vicky Golich notes that the case method is student-centered and based on interaction between participants in the learning process [4]. The author notes that the originality and effectiveness of the method lies in the fact that students independently discover knowledge under the guidance of a teacher, while simultaneously learning to learn [ibid.]. Originally developed for non-linguistic disciplines, the case method has found its place in language teaching, in particular German for Specific Purposes (GSP), being considered a source of more effective and motivating language teaching methodologies [3, p. 438]. Modern authors rightly note that the use of the case method in studying foreign languages increases the level of knowledge of a foreign language in general [4, 5], contributes to the formation and development of linguistic and communicative competencies, allows improving the ability to analyze situations, evaluate alternatives, and choose the best option [2, p.555]. Vocabulary and grammatical structures of a foreign language are introduced and practiced in the context of a professional communication situation instead of traditional "drill" exercises, which stimulates their activity and has a positive effect on motivation and attitude towards language learning. The task is to train specialists who are able to “apply modern communication technologies, including in a foreign language(s), for academic and professional interaction” , “analyze and take into account the diversity of cultures in the process of intercultural interaction”. At the same time, a significant part of mastering the academic discipline is allocated to the independent work of students. That is why the use of case technologies can become a relevant component of teaching a foreign (German) language to students, expanding the range of topics studied within the module.

Main findings. The goal is to develop a German lesson that goes beyond the topics of the compulsory curriculum, based on a current problem situation. The key role in the implementation of case studies is played by the choice of source material, which becomes the semantic and cognitive “core” of the learning task. Traditionally, cases were built on the basis of verbal texts, but in modern educational practices there is a tendency to use polycode (multimodal) texts that synergistically combine various types of information (visual, audio, graphic, verbal) and ensure the convergence of its reception. Polycode texts (paper, live, digital) have a unique educational value, since they allow students to perceive and interpret information in a format close to that which they will encounter in real professional situations (for example, working with a video fragment provides an opportunity not only to develop listening skills and language analytics in context, but also to immerse themselves in a specific professional environment, where visual and speech data are combined and influence the development of a solution). Moreover, the inclusion of texts that determine the work of various analyzers significantly expands the field of reflection of students, while cases

based on a polycode text create conditions for a multifaceted pedagogical process - from a linguistic analysis of the situation to a critical assessment of professional actions. Accordingly, the case study method ensures the actualization of academic knowledge in application to real events and situations, thereby not only increasing students' interest in learning, contributing to the formation and consolidation of skills/abilities in selecting, processing, systematizing information, but also developing the necessary professional and communicative competencies in general.

The stages of work on the case included:

1) studying the theoretical foundations of case technologies;
2) choosing, justifying and agreeing on a topic for developing a case;
3) developing didactic materials for the case;
4) developing algorithms for discussing the problem;
5) developing options for assessing the activities of students.

The methods used in the work: analysis of scientific and methodological literature, heuristic method (selection and analysis of language material), linguistic method, contextual analysis method.

A feature of students' acquisition of the material in the case technology format was the possibility of using an interdisciplinary approach.

During the work on the case, an algorithm of actions (training technology) of the participants in the educational process was developed: an algorithm of actions for the teacher before the lesson (develop a case - determine the volume of educational material necessary for work on the topic - develop a lesson scenario - distribute the material taking into account the language skills of the students), during the lesson (organize a discussion - lead group work - summarize); an algorithm of actions for students before the lesson (receive an assignment - study the literature - prepare for a discussion of the problem), during the lesson (present and defend your point of view - listen to the points of view of other participants - evaluate the information received).

Using this method in foreign language classes allows taking into account the level of language proficiency of each student, is perfect for improving monologue and dialogic speech skills, promotes the development of students' abilities to argue their point of view, conduct a discussion in a foreign language. Distribution of tasks in accordance with the level of language proficiency shows the vector of knowledge improvement for other students.

In preparation for the lesson, students expand their thematic vocabulary, using typical phrases of a doctor to determine the symptoms of thyroid diseases, prescribe diagnostic procedures, choose the best treatment, and prevent diseases.

The choice of a socially significant problem allows extrapolating the methodology to different courses and faculties in a pedagogical university. The development and use of a case when studying a foreign language allows updating the knowledge obtained both at school and in the study of special disciplines (anatomy,

biology, etc.) and reflects a multidisciplinary approach in pedagogical education. At the same time, the "cross-cutting interdepartmental distance" case clearly demonstrates the professional significance of a foreign language and its practical application. The developed case can be used both in practical German classes and in organizing extracurricular work - at meetings of departmental scientific circles, in working with foreign students. The central link of the study is the case study method, which determines the direct involvement of students in typical aspects of pedagogical practice and explicates a wide cluster of language/speech models (grammatical structures and relevant vocabulary) necessary for successful work in the chosen specialty. It seems that the didactic potential of the author's cases on German, developed for the training of future teachers, allows not only to solve the basic tasks of the academic discipline - effective mastering of a foreign language, its use in various contexts outside the classroom, improving the reception/production of usual variants of German-language oral/written communication, but also to implement the main educational goals: to develop the student's research competence, encourage active independent learning in the future and thereby form the axiological dominants of professional activity.

The pedagogical process with the inclusion of author's cases can be implemented taking into account two approaches. The first is to consider each "case" as an independent unique situation, the prototype of which is some factual material adapted for discussion in a student group (for example, Harvard cases are accompanied by a special note that "the case does not serve as an illustration of an effective/ineffective solution, but only as a basis for discussion"). Another approach: with the help of a “case” a model situation is created, within the framework of which students are offered to master both some sections of the theory and the technology of making certain types of decisions. It seems that the second direction more clearly objectifies the meaning of the case method - a multi-stage study of the situation (individually by a student, then in a small group, when the unity of a collective decision is achieved, and finally in a wide classroom, where a “competition” takes place between groups in the search for the most effective or, at least, convincing solution). This methodological step allows for a targeted modernization of the educational process, since the solution to a situation or problem posed in a case, even with similar views of the participants, is never unambiguous (which is extremely important in pedagogical science). Accordingly,

- the case method ensures an expansion of the “circle of truths” (several proposed solutions can compete in terms of truthfulness, and the implementation of the correct choice looks like the most correct of many correct ones);
- the pedagogical process turns out to be oriented toward obtaining not a single, but many truths;
- the role of the teacher in the classroom is transformed - the need to establish “criteria” for the correctness/effectiveness of the solution to the problem presupposes not only a different way of "managing" the pedagogical process, but also a different mechanism for reflecting on the tactical and strategic steps of students.

Case technology is one of the interactive methods of teaching. This is achieved through the joint work of the teacher and students using a combination of various techniques that help achieve the set goal. The technology is positively assessed by both teachers and students, since the method includes the development of theory and practice, which is somewhat reminiscent of game activity. By solving the problems, students acquire a stable interest and motivation in relation to learning. The teacher makes students think differently: the problem in the case is often presented in the description, which allows students to analyze the situation and offer their ways to solve the problem. From a didactic point of view, the role of the case is to train students to consolidate any knowledge, skills and abilities related to life experience

The following stages of working with a case are distinguished:

- Awareness of the problem situation
- Search for information to solve the problem
- Discussion in groups of options for solving the problem
- Finding a way to solve the problem in the group
- Defense of the group's solution
- Comparative analysis of decisions made by different groups

Work on a case for students begins with familiarization with the problem Students read and examine the contents of the case, recording the necessary information in notebooks After such an analysis, students will understand the essence of the problem posed After initial familiarization with the task, there follows a stage of discussing the problem situation The teacher analyzes how fully the students have penetrated the content of the problem situation, and together with the students a conclusion is made based on the discussion of the problem Then, for further work, the students are united into working groups, and the distribution of topics occurs However, a situation may arise when the topic for students is one In this case, the teacher names the topic and establishes the regulations for completing the task In this case, it is important for the teacher to explain to each group in an accessible form the report form and set a goal together with the students After the stage of distributing topics, the students find material on the topic, study it In the lesson, they can use a textbook, teaching aids for this purpose, outside the lesson - literature recommended by the teacher didactic materials for teaching speech activity in foreign language lessons can be successfully implemented using the case method.

When discussing cases, the teacher should not answer questions, but gives the floor to the students so that they can answer them. At the same time, the teacher often uses the following phrases: "What is the problem?", "How did you solve the problem?", "What other ways to solve the problem can you suggest?" etc. When solving a problem, a discussion often starts, so case technology teaches to respond constructively to criticism from opponents, that is, to respect the point of view of another and be able to retreat with dignity, to work in a team. Students acquire the skills of logical thinking,

bringing arguments in favor of the stated thesis. In addition, the case method assumes variability in solving the problem, that is, students can offer their own ways to achieve the stated goal. The search for a solution to the case problem teaches one to independently obtain knowledge, and not to receive it in a ready-made form from the teacher, and is a creative process.

There are a number of conditions that must be taken into account when selecting the material: authenticity, compliance with program requirements, information feasibility, language accessibility, problematic nature. Let us consider these criteria in more detail:

- Authenticity. Authentic materials, i.e. materials created by native speakers, must be used as a basis for teaching speaking.
- The case must meet the requirements of foreign language curricula approved by the Ministry of Education. Only in this case can it be introduced into the educational process and contribute to the achievement of educational goals.
- The problematic nature of the case is a necessary condition for motivating communication of students. The situation must reflect a real plot, be problematic and informative. In the process of discussing a specific situation, students must rely on their own experience, which they acquired in the process of previous training.
- The criterion of information feasibility requires that the information corresponds to the level of students' knowledge in the topic being studied. It is necessary to select materials so that students have the opportunity to participate in the discussion of cases.
- Cases intended for teaching foreign language communication must correspond to the level of language training, i.e. meet the criterion of language accessibility. It should be noted that the grammatical material used in German-language cases, as a rule, does not go beyond the general secondary education program. Lexical content, on the contrary, can cause certain difficulties.
- The situation should be within the capabilities of the participants, but at the same time not very simple.

Here are the sample topics for cases in German lessons:

- Manchmal kann man Chips und Fast Food essen
- Alle Menschen sollten die Natur schützen
- Warum sind Pakete Böse?
- Warum fahren jedes Jahr immer mehr Menschen Fahrrad?
- Das Theater ist besondere Kunst

Information for cases can be found in various sources, for example:

- Fiction and journalistic literature, which can suggest ideas, and in some cases determine the plot line of cases. Fragments from journalism, inclusion of information from the media in the case significantly update the case, increase interest in it on the part of students. The use of fiction and journalism gives the case a cultural focus, stimulates the moral development of the student's personality;

- Use of material, the cases of which should highlight the experience of the students themselves;
- Statistical materials give scientific character and rigor to the case;
- materials for the case can be obtained through the analysis of scientific articles, monographs and scientific reports;
- The Internet is an inexhaustible and multifaceted source of material for cases. This source is distinguished by its significant scale, flexibility and efficiency.

Thus, the case method is an innovative educational technology that allows using problem-based situational learning in education, while forming students' life attitudes and cross-curricular skills.

Cases in foreign language lessons can be used at the end of the work on studying the topic, as a control stage. When working with a case, students should be able to make annotations of materials in a foreign language, be able to present their proposals, be able to defend their opinions and find ways to solve a problem using a foreign language. This method is productive not only from the point of view of pedagogy and methodology, but also from a psychological component, since group work is involved. Having studied the above material, it should be concluded that the case method provides students with a good opportunity to creatively use the studied language material, and also allows them to adapt to real and possible situations of foreign language communication. The method has positive reviews among students. They see in it an opportunity to show initiative, to feel their own independence in mastering practical skills. Perhaps, case technologies will become one of the priority methods in teaching German. The use of the Case Study methodology is a breakthrough in the advancement of the Belarusian education system into the global educational space.

It is recommended to solve cases in several stages:

- familiarization with the situation, its features;
- highlighting the main problem (main problems), highlighting the factors and persons that can really influence;
- proposing concepts or topics for "brainstorming";
- analyzing the consequences of making a particular decision;
- solving the case - proposing one or more options (sequence of actions), indicating the possible occurrence of problems, mechanisms for their prevention and solution.

When using the case method in learning a foreign language, students:

- increase their level of knowledge of the foreign language in general. The use and understanding of terms, phraseological units, idioms is more effective than simply memorizing them;
- develop creative thinking, forcing you to think in the language;
- develop presentation skills (the ability to publicly present your work in a foreign language); the ability to conduct a discussion, formulate questions, arguing answers, which contributes to the development of speech;

- reading skills in a foreign language are improved;
- teamwork skills are developed.

Conclusion. The introduction of case technologies in German classes in the context contributes to the development of professionally oriented competencies in students, the development of professional communication skills and simulates the working conditions of a teacher. Prospects for further development of the topic consist in preparing new cases for senior courses. The experience of implementing educational activities within the framework of the implementation of meta-subject orientation by means of case methods makes it possible not only to form language competence in students at a higher level, but also contributes to the development of meta-subject skills necessary for successful entry into professional activity. Working with cases based on authentic materials positively stimulates students' motivation to study a foreign language and prepares bachelors for future professional activity. Many years of experience confirms the effectiveness of the proposed solutions for training future teachers. The teacher is given a neutral position when conducting a case. The teacher, performing regulatory and corrective functions, must be able to direct the activity in the right direction, relieve tension in the group. During the implementation of the case method, students are required to be involved in the process. It is necessary to carefully use language tools in the course of the educational process. For the successful implementation of the case method in the lesson, it is necessary to take into account the psychological and age characteristics of the students. Thus, the case method makes it possible to effectively apply theory and practice, continuing to develop skills in working with various sources of information. The emphasis is shifted not to mastering ready-made knowledge, but to independently obtaining and developing knowledge, to the co-creation of the student and the teacher.

References:

1. Donkin R., Yule H., Fyfe T. Online case-based learning in medical education: a scoping review. BMC Med Educ. 2023. Aug 9. 23(1):564. DOI: 10.1186/s12909-023-04520-w.

2. Jelena Basta, "Role of case studies in teaching English for business and economics", The Journal of Teaching English for Specific and Academic Purposes, Vol. 5, No. 3, 2017, p. 555.

3. Moro S., Pires G., Rita P., Cortez P. A cross-cultural case study of consumers' communications about a new technological product. Journal of Business Research. 2020. Vol. 121. P. 438-447. DOI: 10.1016/j.jbusres.2018.08.009.

4. Vicki L. Golich, (2000), "The ABCs of case teaching", Pew Case Studies in International Affairs, Institute for the Study of Diplomacy, p. 3.

5. Wenhua Hsu, "Harvard Business School (HBS) case method to teaching English for business communication", Education and Linguistics Research, Vol. 2, No. 2, 2016, p. 98.

Література:

1. Donkin R., Yule H., Fyfe T. Online case-based learning in medical education: a scoping review. BMC Med Educ. 2023. Aug 9. 23(1):564. DOI: 10.1186/s12909-023-04520-w.

2. Jelena Basta, "Role of case studies in teaching English for business and economics", The Journal of Teaching English for Specific and Academic Purposes, Vol. 5, No. 3, 2017, p. 555.

3. Moro S., Pires G., Rita P., Cortez P. A cross-cultural case study of consumers' communications about a new technological product. Journal of Business Research. 2020. Vol. 121. P. 438-447. DOI: 10.1016/j.jbusres.2018.08.009.

4. Vicki L. Golich, (2000), "The ABCs of case teaching", Pew Case Studies in International Affairs, Institute for the Study of Diplomacy, p. 3.

5. Wenhua Hsu, "Harvard Business School (HBS) case method to teaching English for business communication", Education and Linguistics Research, Vol. 2, No. 2, 2016, p. 98.

УДК 378.147:004.9

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-43-53

Алексєєв Ігор Анатолійович аспірант кафедри культурології, філософії та музеєзнавства, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, м. Полтава, https://orcid.org/0009-0006-7229-031X

ОПЕРАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАСОБАМИ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ІНФОРМАЦІЙНО-ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Анотація. У статті розглянуто проблему операціоналізації загальних компетентностей майбутніх менеджерів соціокультурної діяльності в контексті інтеграції цифрових технологій в інформаційно-освітнє середовище (ІОС). Метою є теоретичне обґрунтування та структурована конкретизація переходу від дефініцій до вимірюваних конструктів через впорядковану матрицю відповідностей «компетентність–інструмент/процес ІОС–індикатор/критерій–рівень сформованості». Методологічну основу становлять концептуально-категоріальний аналіз, структурно-функціональне моделювання та нормативно-змістове зіставлення вимог бакалаврського і магістерського рівнів спеціальності 028. Уточнено понятєвий апарат (загальні компетентності, ІОС, електронна освітня платформа, індикатор, критерій, рівень сформованості), обґрунтовано архітектуру ІОС як інтегративної системи освітніх, інформаційних та управлінських сервісів, визначено її функціональну роль у забезпеченні персоналізації траєкторій, двобічного зворотного зв'язку та об'єктивованої фіксації результатів (е-портфоліо, журнали активності, аналітичні модулі). Запропоновано матрицю операціоналізації з прив'язкою комунікаційної, цифрової, когнітивно-аналітичної та проєктно-управлінської складових до типових артефактів ІОС (онлайн-презентації, кейси, проєктні матеріали, мультимедійні продукти) й валідних індикаторів оцінювання; описано етапність застосування (діагностичний–формувальний–рефлексивно-коригувальний) та механізми забезпечення надійності (стандартизовані рубрики, міжекспертне узгодження, платформена аналітика). Новизна полягає у систематизованій процедурі вимірювання, яка поєднує змістові та процесуально-технологічні параметри ІОС із рівневою моделлю сформованості (початковий–базовий–достатній–високий), що відображає приріст автономності, складності завдань і переносимості результатів у нові контексти.

Ключові слова: інформаційно-освітнє середовище, загальні компетентності, операціоналізація, цифрові технології навчання, е-портфоліо, матриця компетентностей, рівнева модель сформованості.

Aleksieiev Ihor PhD student of the Department of Cultural Studies, Philosophy and Museology, Poltava National Pedagogical University named after V. G. Korolenko, Poltava, https://orcid.org/0009-0006-7229-031X

OPERATIONALIZATION OF THE FORMATION OF GENERAL COMPETENCES OF FUTURE MANAGERS OF SOCIO-CULTURAL ACTIVITIES USING DIGITAL TECHNOLOGIES AND THE INFORMATION AND EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Abstract. The article examines the problem of operationalizing the general competencies of prospective managers of socio-cultural activity in the context of integrating digital technologies into the information-educational environment (IEE). The aim is to theoretically substantiate and structurally specify the transition from conceptual definitions to measurable constructs by means of an ordered correspondence matrix "competency–IEE instrument/process–indicator/criterion–level of attainment." The methodological basis comprises conceptual-categorical analysis, structural-functional modeling, and normative-content alignment of requirements across the bachelor's and master's levels for specialty 028. The conceptual apparatus is clarified (general competencies, IEE, electronic learning platform, indicator, criterion, level of attainment); the architecture of the IEE is justified as an integrated system of educational, informational, and managerial services; and its functional role is specified in ensuring the personalization of learning trajectories, bidirectional feedback, and objectified recording of outcomes (e-portfolio, activity logs, analytics modules). An operationalization matrix is proposed that links communicative, digital, cognitive-analytical, and project-management components to typical IEE artifacts (online presentations, case solutions, project materials, multimedia products) and valid assessment indicators; the stagewise application is outlined (diagnostic–formative–reflective-corrective), together with mechanisms for securing reliability (standardized rubrics, inter-rater agreement, platform analytics). The novelty lies in a systematized measurement procedure that couples the content and process-technological parameters of the IEE with a four-level model of attainment (initial–basic–sufficient–advanced), capturing growth in autonomy, task complexity, argumentative sufficiency, and transferability of results across contexts.

Keywords: information-educational environment, general competencies, operationalization, digital learning technologies, e-portfolio, competence matrix, level model of attainment.

Постановка проблеми. Підготовка майбутніх менеджерів соціокультурної діяльності у вищій школі України концептуалізується в межах компетентнісного підходу, що передбачає цілеспрямоване формування інтегральних, загальних і

фахових результатів навчання. У контексті інтенсивної цифрової трансформації соціокультурної сфери зростає значущість саме загальних компетентностей як універсальних предикторів професійної ефективності (цифрова, комунікаційна, аналітична, проєктно-управлінська складові). Інформаційно-освітнє середовище закладу вищої освіти – як інтегрована цифрова екосистема освітніх, інформаційних та управлінських сервісів – володіє потенціалом безпосереднього впливу на динаміку сформованості цих компетентностей, однак реалізація такого потенціалу потребує науково вивіреної операціоналізації.

Нині фіксується методологічна суперечність між нормативною вимогою забезпечити сформованість загальних компетентностей випускника і недостатньою визначеністю механізмів їх реалізації в цифровому освітньому середовищі. Бракує уніфікованих процедур «розкладання» компетентностей на операційні визначення, індикатори та валідні критерії з рівнями сформованості; не сформовано стабільної карти відповідностей між переліком компетентностей та конкретними цифровими інструментами й процесами, що їх актуалізують; відсутні репліковані протоколи збору, верифікації та інтерпретації емпіричних даних. Наукова проблема полягає в теоретичному обґрунтуванні й емпіричній перевірці операційної схеми «загальні компетентності → цифрові інструменти інформаційно-освітнього середовища → індикатори/критерії → рівні сформованості», здатної забезпечити керованість процесу, прозорість оцінювання, порівнянність результатів і підвищення якості професійної підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема професійної підготовки менеджерів соціокультурної діяльності перебуває у фокусі уваги сучасної наукової думки, що детерміновано динамічними соціокультурними трансформаціями та новими вимогами ринку праці. Аналіз фахових джерел дозволяє виокремити ключові напрями наукових розвідок, що формують теоретико-методологічне підґрунтя дослідження.

Фундаментальні засади підготовки окреслених фахівців розглядаються у працях О. Ю. Щербини-Яковлевої, Н. Д. Світайло, М. О. Клочка та А. М. Щербини [8]. Автори констатують, що менеджмент соціокультурної діяльності трансформувався у самостійний науковий напрям, орієнтований на задоволення потреб індивіда у вдосконаленні та адаптації до вимог суспільства [8, с. 8]. Цю тезу доповнюють О. Л. Главацька та Г. М. Олійник, які наголошують, що інтенсифікація сучасних життєвих процесів актуалізує потребу в особистості з високим рівнем загальної, естетичної та комунікативної культури, що висуває нові вимоги до менеджменту в цій сфері [1, с. 111]. Парадигмальний аналіз особливостей підготовки магістрів даного профілю здійснено Т. О. Дмитренко [2], а О. І. Жорнова акцентує на необхідності сприйняття студента як активного суб'єкта соціокультурної діяльності, що вимагає переосмислення завдань педагогічного впливу [3, с. 93].

Центральним вектором сучасних досліджень є компетнісний підхід. У дотичному до нашої проблематики дослідженні В. В. Киливник визначає соціокультурну компетентність як інтегративне особистісне утворення, що поєднує знання, ціннісні ставлення та готовність до ефективної міжкультурної комунікації [4, с. 440]. Найбільш системно та комплексно проблему професійної підготовки менеджерів соціокультурної діяльності досліджено у працях В. В. Любарець. У своїй монографії науковиця деталізує компоненти професійної готовності, до яких відносить організаторські здібності, комунікативні якості, морально-етичні характеристики та здатність до стратегічного мислення [5, с. 445]. У дисертаційному дослідженні авторка вводить та обґрунтовує ключове поняття «соціо-інформаційна компетентність» як системоутворюючий комплекс, що інтегрує управлінську, туристично-рекреаційну, інформаційно-технологічну, проектну, цифрову та інші складові професійної підготовки [7, с. 8].

Особливу увагу в останніх наукових розвідках приділено проблемі цифрові зації освітнього процесу. В. В. Любарець доводить, що ефективність професійної підготовки майбутніх менеджерів значно підвищується за умови її реалізації в межах спеціально організованого інформаційно-освітнього середовища, яке створює нові можливості для трансформації традиційних освітніх технологій [7, с. 4]. Практичним втіленням цієї ідеї є створення електронних освітніх платформ, зокрема платформи «ACCENT», яка розглядається як інструмент забезпечення якісної освіти [6]. У співавторстві з Н. В. Бахмат та Т. Ю. Дудкою дослідниця доводить, що використання мультимедійних освітніх технологій є необхідною умовою якісної підготовки менеджерів соціокультурної діяльності [10].

Таким чином, аналіз наукових публікацій свідчить про зміщення акцентів від традиційної знаннєвої парадигми до компетентнісної, де ключову роль відіграє формування інтегративних якостей фахівця. Операціоналізація цього процесу, як доводять О. Ю. Оленіна та інші науковці, відбувається через створення спеціального інформаційно-освітнього середовища та впровадження інноваційних, зокрема цифрових, технологій навчання, що відповідає вимогам формування сучасного суспільства знань [9].

Метою статті є теоретичне обґрунтування операціоналізації загальних компетентностей майбутніх менеджерів соціокультурної діяльності засобами цифрових технологій та інформаційно-освітнього середовища.

Виклад основного матеріалу. Компетентнісний підхід у професійній підготовці менеджерів соціокультурної діяльності розглядається як методологічна рамка, що забезпечує узгодженість між цілями, змістом і вимірюваними результатами навчання, структурованими на інтегральні, загальні та фахові компоненти. У межах цієї рамки загальні компетентності визначаються як метапредметні, «переносимі» спроможності, які оприявнюються у здатності до

міждисциплінарної взаємодії, комунікації, управління змінами, критичного мислення та творчого розв'язання проблем у мінливих організаційно-культурних контекстах [2, с. 88–97; 9, с. 41–49]. Суб'єктна позиція здобувача знань постає не лише як дидактичний принцип, а як операційна умова досягнення компетентнісних результатів: перехід від репродуктивних практик до рефлексивно-проєктної активності вимагає фіксації досягнень через автентичні прояви у діяльності й артефактах навчання (проєкти, кейси, мультимедійні продукти) [3, с. 93–97]. У суміжному полі доведено релевантність соціокультурної компетентності як комплексного утворення для педагогічних та культурно-комунікаційних середовищ, що зумовлює коректне розмежування загальних і спеціальних конструктів у структурі підготовки [4]. Теоретико-дидактична архітектоніка галузі, репрезентована в профільних працях, забезпечує узгодження цілей, змісту та методів з вимогами наукової валідності й відтворюваності результатів у менеджменті соціокультурної діяльності [8].

У подальшому викладі операціоналізація розуміється як перехід від теоретичних дефініцій до вимірюваних конструктів через побудову матриці відповідностей «компетентність – інструмент/процес – індикатор – рівень сформованості». Категоріальний апарат статті включає: «загальні компетентності» як метапредметні спроможності, що підтверджуються спостережуваними результатами навчання [2, с. 88–97]; «інформаційно-освітнє середовище» (ІОС) як інтегровану цифрову екосистему освітніх, інформаційних і управлінських сервісів, здатну забезпечувати персоналізацію траєкторій і акумуляцію доказів досягнень (е-портфоліо, електронні кабінети, репозитарії, аналітика навчального процесу) [7, с. 4]; «електронну освітню платформу» як інфраструктурне ядро ІОС, що підтримує керованість процесів та двобічний зворотний зв'язок (на прикладі ACCENT) [6, с. 58–63]; «цифрові технології навчання» як сукупність мультимедійних і когнітивно-візуалізаційних засобів, пов'язаних із підвищенням результативності підготовки менеджерів соціокультурної діяльності [10, p. 98–109]. Операційні поняття «індикатор» (емпірично спостережувана ознака прояву компетентності), «критерій» (нормативна підстава для оцінювання) та «рівень сформованості» (якісно-кількісна градація досягнення) застосовуються для конструювання зазначеної матриці та подальшої верифікації її узгодженості з логікою професійної підготовки у сфері соціокультурної діяльності [5].

Структура підготовки менеджерів соціокультурної діяльності вибудовується як узгоджена система результатів навчання між бакалаврським і магістерським рівнями: на першому рівні фіксуються базові загальні компетентності (комунікаційна, аналітична, цифрова, командна, проєктна), тоді як на другому – їх поглиблення до рівня стратегічного мислення, дослідницької рефлексії та відповідальності за якість у складних професійних контекстах [2, с. 88–97]. У межах концепції підготовки для «суспільства знань» загальні компетентності

інтерпретуються як переносимі спроможності, що забезпечують міждисциплінарну взаємодію та адаптивність випускника, і мають бути безпосередньо відбиті в переліках результатів навчання обох рівнів [9, с. 41–49]. Теоретичні узагальнення з професійної підготовки у сфері соціокультурної діяльності підкреслюють потребу чіткої відповідності між цільовими компетентностями, змістом освітніх компонентів і процедурами оцінювання, що задає рамку подальшої операціоналізації у вимірювані показники [5].

Зіставлення вимог двох рівнів дозволяє виділити ключові позиції, які підлягають операціоналізації у змісті й технологіях навчання. По-перше, цифрова складова загальних компетентностей має конкретизуватися через індикатори володіння мультимедійними та когнітивно-візуалізаційними засобами, оскільки їх використання пов'язане з підвищенням якості підготовки менеджерів соціокультурної діяльності [10, p. 98–109]. По-друге, інформаційно-освітнє середовище повинно мати інфраструктурну підтримку у вигляді електронних платформ як інструментів управління освітнім процесом і зворотного зв'язку (показовий приклад – ACCENT) [6, с. 58–63]. По-третє, суб'єктність здобувача має відображатися у доказових матеріалах навчальної діяльності (проєкти, кейси, мультимедійні продукти), що забезпечують прозорість і відтворюваність оцінювання результатів [3, с. 93–97]. По-четверте, практичні модулі соціокультурної спрямованості (зокрема анімаційна діяльність) виступають засобом інтеграції загальних компетентностей у реальні професійні завдання і потребують відповідних показників оцінювання [1, с. 111–114]. Нарешті, дидактична узгодженість цілей, змісту і методів, обґрунтована у фахових джерелах, слугує основою добору критеріїв для побудови матриці «компетентність – інструмент/процес – індикатор – рівень» у межах спеціальності 028 [8].

Зіставлення рівневих вимог спеціальності 028 окреслило коло загальних компетентностей, що підлягають подальшій операціоналізації у змісті та процедурах оцінювання; наступним кроком є визначення середовища й інструментів, через які ці компетентності реалізуються в освітньому процесі. Такий аналітичний фокус вимагає звернення до концепту «інформаційно-освітнє середовище» як інтегрованої цифрової екосистеми з чітко визначеними характеристиками та функціями [7, с. 4], уточнення його інфраструктурної підтримки на рівні електронних платформ (приклад ACCENT) [6, с. 58–63], а також розгляду ролі мультимедійних технологій у трансформації навчальної взаємодії [10, p. 98–109].

Інформаційно-освітнє середовище у підготовці менеджерів соціокультурної діяльності доцільно визначати як інтегративну педагогічну систему, що поєднує змістові, організаційно-методичні та технологічні компоненти освітнього процесу з цифровими сервісами комунікації, візуалізації знань і верифікації результатів; воно забезпечує персоналізацію освітніх траєкторій, акумуляцію доказів досягнень та внутрішню керованість процесів у логіці

компетентнісного підходу [7, с. 4]. Характеристики сучасного середовища – відкритість, гнучкість, динамічність, мобільність – реалізуються через інфраструктурні рішення на рівні електронних платформ (зокрема ACCENT) як засобів організації взаємодії, двобічного зворотного зв'язку, підтримки е-портфоліо та аналітичного моніторингу навчального поступу [6, с. 58–63].

Функціонально таке середовище виступає механізмом актуалізації загальних компетентностей, оскільки переводить акцент із репродукції знань на рефлексивно-проєктну діяльність і продуктивну комунікацію здобувача, що відповідає суб'єктній моделі навчання та підвищує доказовість оцінювання за автентичними артефактами (проєкти, кейс-розв'язання, мультимедійні продукти) [3, с. 93–97]. Інтеграція мультимедійних і когнітивно-візуалізаційних технологій у межах середовища корелює з поліпшенням результативності опанування складних змістових блоків і якістю професійної підготовки майбутніх менеджерів СКД [10, p. 98–109], тоді як концептуальна логіка «суспільства знань» окреслює вимогу до міждисциплінарності, мобільності та адаптивності цих компетентностей у змінних соціокультурних контекстах [9, с. 41–49]. Контекстуалізація завдань через професійно спрямовані практики, зокрема анімаційну діяльність, забезпечує інтеграцію комунікаційної, аналітичної, цифрової та проєктно-управлінської складових і фіксує їх у вимірюваних результатах навчання [1, с. 111–114].

У межах запропонованого підходу операціоналізація розглядається як побудова узгодженої матриці відповідностей «компетентність – інструмент/процес інформаційно-освітнього середовища – індикатор – рівень сформованості», що забезпечує перехід від теоретичних дефініцій до вимірюваних конструктів і їх верифікації у навчальній діяльності. Інфраструктурною опорою виступають електронні освітні платформи, які виконують функції організації взаємодії, управління навчальними процесами, зворотного зв'язку та акумуляції доказів досягнень (е-портфоліо, електронні кабінети, репозитарії, аналітичні модулі) [6, с. 58–63]. Таке інструментальне ядро ІОС задає можливість прив'язати комунікаційну, цифрову, аналітичну та проєктно-управлінську складові загальних компетентностей до конкретних цифрових практик (онлайн-презентації, командне моделювання рішень, керування завданнями, аналітика навчальних даних), а відтак – до операційних визначень і спостережуваних індикаторів (структурованість і ясність повідомлення, коректність візуалізації даних, дотримання дедлайнів і контрольних точок, обґрунтованість управлінських рішень). Концепт інформаційно-освітнього середовища як інтегрованої педагогічної системи надає методологічні підстави для такої прив'язки, оскільки поєднує змістові, організаційні та технологічні компоненти у єдиній логіці забезпечення якості підготовки [7, с. 4]. Підсилювальним механізмом виступають мультимедійні та когнітивно-візуалізаційні технології, що підвищують наоч-

ність, когнітивну залученість і результативність опанування складних змістових блоків, тим самим підвищуючи валідність оцінювання відповідних індикаторів загальних компетентностей [10, p. 98–109]. Дидактична рамка галузі (логіка цілей, змісту і методів менеджменту соціокультурної діяльності) слугує критеріальною основою для добору процесуальних інструментів і показників, аби забезпечити відтворюваність та порівнюваність вимірювань у різних освітніх компонентах [8]. Контекстуалізація завдань через професійно спрямовані практики (зокрема анімаційну діяльність) дозволяє фіксувати прояви комунікаційної, креативної та проєктно-управлінської спроможності у продуктах діяльності, що є придатними для стандартизованого оцінювання за заздалегідь визначеними показниками і рівнями [1, с. 111–114]. Суб'єктна позиція здобувача, реалізована в рефлексивно-проєктних формах роботи, забезпечує надійність збору доказів, оскільки кожен індикатор опирається на автентичні артефакти навчання й діяльнісні процедури, а не на опосередковані тести [3, с. 93–97].

Процес операціоналізації доцільно вибудовувати поетапно з дотриманням вимог об'єктивності, надійності та валідності. На діагностичному етапі визначається вихідний рівень сформованості загальних компетентностей за допомогою аналітики електронної платформи та первинних артефактів (початкові презентації, міні-проєкти, кейс-розв'язання), що задає базові значення індикаторів і дозволяє уточнити їх операційні визначення [6, с. 58–63]. На формувальному етапі у межах інформаційно-освітнього середовища цілеспрямовано застосовуються цифрові засоби, релевантні кожній компетентності: інструменти мультимедійної подачі знань для розвитку комунікаційної та аналітичної складових, колаборaційні сервіси й керування завданнями для проєктно-управлінської, інтерактивні візуалізації й симуляції для цифрової та когнітивної спроможності; ефекти використання таких засобів щодо якості підготовки зафіксовано у дослідженнях із застосуванням мультимедійних технологій [10, p. 98–109]. На рефлексивно-коригувальному етапі здійснюється моніторинг динаміки індикаторів засобами аналітики платформи, верифікація рівнів сформованості на основі рубрик та дескрипторів і корекція освітніх впливів з урахуванням індивідуальних траєкторій; у цьому форматі е-портфоліо виконує роль носія доказів та інструмента прозорої атестації результатів навчання [7, с. 4]. Так вибудувана процедура забезпечує керованість формування загальних компетентностей, стандартизує оцінювання у цифровому середовищі та створює умови для реплікації результатів у межах освітніх програм спеціальності 028

Отже, практична операціоналізація реалізується через прив'язку компетентностей до артефактів і метрик ІОС: комунікаційна компетентність – онлайн-«пітч» на платформі з рубрикою структурованості, аргументованості та візуальної підтримки, із фіксацією активності й дотримання дедлайнів у логах системи [6, с. 58–63]; цифрова та когнітивно-аналітична – мультимедійний

модуль (інтерактивні візуалізації, озвучені скрінкасти) з показниками коректності оброблення даних і валідності висновків [10, p. 98–109]; проєктно-управлінська – кейс планування подієвого продукту (WBS, контрольні точки, розподіл ролей) з індикаторами досягнення етапних результатів і якості управлінських рішень [8]; креативно-комунікативна інтеграція – короткий анімаційний ролик із оцінюванням сценарію, сториборду та фінального продукту за дескрипторами цільової аудиторії та командної взаємодії [1, с. 111–114]; суб'єктна позиція здобувача – рефлексивний звіт в е-портфоліо, що зіставляє докази діяльності з самооцінкою приросту кожної компетентності [3, с. 93–97].

У продовження викладеної логіки інформаційно-освітнього середовища як інтегративної системи матриця операціоналізації визначається як впорядкована відповідність «загальна компетентність → інструмент/процес ІОС → індикатор/критерій → рівень сформованості», що забезпечує перехід від теоретичних дефініцій до вимірюваних конструктів і їх фіксацію у стандартизованих артефактах навчальної діяльності. Концептуальна легітимність такої побудови ґрунтується на трактуванні ІОС як інфраструктурної «оболонки» компетентнісного підходу, де змістові, організаційні та технологічні компоненти поєднані спільною логікою забезпечення якості [7, с. 4]. Об'єктивованість вимірювання досягається через платформені механізми (е-портфоліо, модулі зворотного зв'язку, журнали активності), які дозволяють прив'язати комунікаційну, цифрову, аналітичну та проєктно-управлінську складові до спостережуваних показників і процедур їх оцінювання [6, с. 58–63]. Змістова валідність індикаторів підсилюється використанням мультимедійних і когнітивно-візуалізаційних технологій, що підвищують наочність, когнітивну залученість і дають підстави для коректного судження щодо якості опанування складних змістових блоків [10, p. 98–109]. Суб'єктна орієнтація оцінювання забезпечується опорою на автентичні продукти діяльності (презентації, кейс-рішення, проєктні матеріали), у яких компетентності проявляються як операційні ознаки, придатні до надійного спостереження та експертного узгодження [3, с. 93–97].

Рівнева модель сформованості задає чотири послідовні градації (початковий – базовий – достатній – високий), що відображають приріст автономності, складності розв'язуваних завдань, аргументативної повноти та переносимості результатів у нові контексти; вертикаль рівнів корелює з ескалацією вимог від бакалаврського до магістерського циклу підготовки [2, с. 88–97]. Стандартизація рубрик, опис індикаторів і використання логів платформи як незалежних свідчень процесуальної дисципліни та взаємодії мінімізують суб'єктивні викривлення й підвищують надійність оцінювання [6, с. 58–63]. Методичним обмеженням є чутливість частини показників до естетизувального ефекту мультимедійних засобів, що вимагає чіткого розмежування конструкту компетентності та якості технологічної реалізації продукту [10, p. 98–109].

Висновки. Операціоналізація загальних компетентностей майбутніх менеджерів соціокультурної діяльності досягається через інтеграцію цифрових технологій в інформаційно-освітнє середовище та коректно визначений понятєво-категоріальний апарат. Матриця відповідностей «компетентність–інструмент/процес ІОС–індикатор/критерій–рівень» у поєднанні з чотирирівневою моделлю забезпечує вимірюваність, керованість і порівнюваність результатів на основі артефактів діяльності та аналітики платформи. Імплементація підходу узгоджується з компетентнісною архітектонікою спеціальності 028 і підтримує внутрішні процедури забезпечення якості, створюючи підстави для стандартизації індикаторів та їх подальшої емпіричної верифікації.

Література:

1. Главацька О. Л., Олійник Г. М. Підготовка майбутніх менеджерів соціокультурної сфери до анімаційної діяльності. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 20, т. 1. С. 111–114.

2. Дмитренко Т. О. Особливості підготовки магістрів з менеджменту соціокультурної діяльності: парадигмальний аналіз. *Культура України*. 2013. Вип. 42(1). С. 88–97.

3. Жорнова О. І. Студент як суб'єкт соціокультурної діяльності: перевизначення завдань педагогічного впливу. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16 : Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики*. 2012. Вип. 17. С. 93–97.

4. Киливник В. В. *Формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови в системі педагогічного коледжу* : дис. … канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2019. 290 с.

5. Любарець В. В. *Професійна підготовка майбутніх менеджерів соціокультурної діяльності для індустрії гостинності: теоретичні обґрунтування* : монографія. Суми : Університетська книга, 2018. 382 с.

6. Любарець В. В. Створення електронної освітньої платформи ACCENT – шлях до якісної освіти. *Вища освіта України: теоретичний та науково-методичний часопис*. 2016. № 3(62). С. 58–63.

7. Любарець В. В. *Теорія і практика професійної підготовки майбутніх менеджерів соціокультурної діяльності в умовах інформаційно-освітнього середовища* : автореф. дис. … д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2019. 43 с.

8. *Менеджмент соціокультурної діяльності як напрям наукового та технологічного знання. Частина 1. Дидактика, логіка, методологія* : підручник / О. Ю. Щербина-Яковлева, Н. Д. Світайло, М. О. Клочко, А. М. Щербина ; за наук. ред. О. Ю. Щербини-Яковлевої. Суми: СумДУ, 2018. 207 с.

9. Оленіна О. Ю. Концепція підготовки менеджерів соціокультурної діяльності в умовах формування суспільства знань. *Культура України*. 2013. Вип. 42(2). С. 41–49.

10. Bakhmat N. V., Dudka T. Y., Liubarets V. V. Multimedia education technologies usage as the condition for quality training of the managers of socio-cultural activity. *Information Technologies and Learning Tools*. 2018. Vol. 64, no. 2. P. 98–109.

References:

1. Hlavatska, O. L., & Oliinyk, H. M. (2020). Pidhotovka maibutnikh menedzheriv sotsiokulturnoi sfery do animatsiinoi diialnosti [Preparation of future managers of the socio-cultural sphere for animation activity]. *Innovatsiina pedahohika*, 20(1), 111–114. [in Ukrainian].

2. Dmytrenko, T. O. (2013). Osoblyvosti pidhotovky mahistriv z menedzhmentu sotsiokulturnoi diialnosti: paradyhmalnyi analiz [Specifics of training masters in management of socio-cultural activity: A paradigmatic analysis]. *Kultura Ukrainy*, 42(1), 88–97. [in Ukrainian].

3. Zhornova, O. I. (2012). Student yak subiekt sotsiokulturnoi diialnosti: perevyznachennia zavdan pedahohichnoho vplyvu [The student as a subject of socio-cultural activity: Redefining the tasks of pedagogical influence]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriia 16: Tvorcha osobystist uchytelia: problemy teorii i praktyky*, 17, 93–97. [in Ukrainian].

4. Kylyvnyk, V. V. (2019). *Formuvannia sotsiokulturnoi kompetentnosti maibutnikh vchyteliv inozemnoi movy v systemi pedahohichnoho koledzhu* [Formation of socio-cultural competence of future foreign language teachers in a pedagogical college] (Candidate of Pedagogical Sciences dissertation, specialty 13.00.04). Vinnytsia. 290 p. [in Ukrainian].

5. Liubarets, V. V. (2018). *Profesiina pidhotovka maibutnikh menedzheriv sotsiokulturnoi diialnosti dlia industrii hostynnosti: teoretychni obgruntuvannia* [Professional training of future managers of socio-cultural activity for the hospitality industry: Theoretical justifications]. Sumy: Universytetska Knyha. 382 p. [in Ukrainian].

6. Liubarets, V. V. (2016). Stvorennia elektronnoi osvitnoi platformy ACCENT – shliakh do yakisnoi osvity [Creating the ACCENT e-learning platform as a way to quality education]. *Vyshcha osvita Ukrainy: teoretychnyi ta naukovo-metodychnyi chasopys*, 3(62), 58–63. [in Ukrainian].

7. Liubarets, V. V. (2019). *Teoriia i praktyka profesiinoi pidhotovky maibutnikh menedzheriv sotsiokulturnoi diialnosti v umovakh informatsiino-osvitnoho seredovyshcha* [Theory and practice of professional training of future managers of socio-cultural activity in an information-educational environment] (Abstract of Doctoral dissertation, specialty 13.00.04). Kyiv. 43 p. [in Ukrainian].

8. Shcherbyna-Yakovleva, O. Yu., Svitailo, N. D., Klochko, M. O., & Shcherbyna, A. M. (2018). *Menedzhment sotsiokulturnoi diialnosti yak napriam naukovoho ta tekhnolohichnoho znannia. Chastyna 1. Dydaktyka, lohika, metodolohiia* [Management of socio-cultural activity as a field of scientific and technological knowledge. Part 1: Didactics, logic, methodology]. Sumy: SumDU. 207 p. [in Ukrainian].

9. Olenina, O. Yu. (2013). Kontseptsiia pidhotovky menedzheriv sotsiokulturnoi diialnosti v umovakh formuvannia suspilstva znan [A concept of training managers of socio-cultural activity under the formation of the knowledge society]. *Kultura Ukrainy*, 42(2), 41–49. [in Ukrainian].

10. Bakhmat, N. V., Dudka, T. Y., & Liubarets, V. V. (2018). Multimedia education technologies usage as the condition for quality training of the managers of socio-cultural activity [Використання мультимедійних освітніх технологій як умова якісної підготовки менеджерів соціокультурної діяльності]. *Information Technologies and Learning Tools*, 64(2), 98–109. [in English].

УДК 004.8:378

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-54-67

Алєксєєва Ганна Миколаївна кандидат педагогічних наук, доцент, Бердянський державний педагогічний університет, м Запоріжжя, https://orcid.org/0000-0003-3204-3139.

Хоменко Віктор Віталійович кандидат технічних наук, доцент, Українська інженерно-педагогічна академія, м. Харків, https://orcid.org/0000-0001-5355-1250.

Хоменко Світлана Валеріївна кандидат педагогічних наук, доцент, Бердянський державний педагогічний університет, м. Бердянськ, https://orcid.org/0000-0002-9958-7272.

ВИКОРИСТАННЯ ШІ ДЛЯ АНАЛІЗУ СТУДЕНТСЬКИХ ПРОГРАМНИХ РІШЕНЬ: ОЦІНКА ЯКОСТІ, ДОБРОЧЕСНОСТІ ТА НАВЧАЛЬНИХ СТРАТЕГІЙ

Анотація. Дослідження спрямоване на вивчення можливостей використання технологій штучного інтелекту для аналізу студентських програмних рішень у процесі викладання дисципліни «Основи робототехніки» серед здобувачів другого курсу Бердянського державного педагогічного університету. Воєнний стан і вимушене переміщення закладів вищої освіти зумовили необхідність пошуку нових моделей організації освітнього процесу, що забезпечують безперервність, гнучкість і збереження академічної доброчесності.

Методологія дослідження ґрунтується на поєднанні педагогічного спостереження та цифрової аналітики. Було проаналізовано результати виконання чотирьох лабораторних робіт, які оцінювалися за кількістю рядків коду, функцій і коментарів. Отримані дані дали змогу виокремити відмінні стилі програмування та умовні групи студентів, простежити їхню динаміку в межах курсу, а також визначити тенденцію до поступового вирівнювання підходів при зростанні складності завдань.

Дослідження показало, що технології ШІ здатні не лише підвищити об’єктивність оцінювання, а й виявити індивідуальні освітні стратегії, сприяти формуванню гнучких навчальних маршрутів та забезпечити інструментарій для викладачів у прийнятті педагогічних рішень. Встановлено, що навіть за умов дистанційного формату навчання штучний інтелект може відігравати роль асистента, допомагаючи підтримувати мотивацію здобувачів та їх залученість. Практична реалізація запропонованого підходу створює підґрунтя для

розроблення автоматизованих систем оцінювання, інтегрованих у професійну IT-освіту. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розширенням експериментальної бази та апробацією адаптивних моделей прогнозування успішності студентів. Крім того, особливу увагу приділено питанням валідності використаних критеріїв аналізу програмного коду та їхньому потенціалу для стандартизації в освітніх аналітичних системах. Такий підхід дозволяє поєднати педагогічну рефлексію з методами data-driven evaluation, що поглиблює науково-методичну основу професійної підготовки майбутніх IT-фахівців.

Ключові слова: штучний інтелект, програмний код, персоналізоване навчання, цифрові компетентності.

Hanna Alieksieieva Ph.D. in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Faculty of physical, mathematical, computer and technological education, Department of Computer Technologies and Informatics, Berdyansk State Pedagogical University, Zaporizhzhia, https://orcid.org/0000-0003-3204-3139

Khomenko Viktor Ph.D. in Technical Sciences, Associate Professor, Ukrainian Engineering Pedagogics Academy, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0001-5355-1250

Khomenko Svitlana Ph.D. in Pedagogy, Associate Professor, Berdyansk State Pedagogical University, Berdiansk, https://orcid.org/0000-0002-9958-7272

USING AI TO ANALYZE STUDENT PROGRAMMING SOLUTIONS: ASSESSING QUALITY, INTEGRITY, AND LEARNING STRATEGIES

Abstract. The study focuses on exploring the potential of artificial intelligence technologies for analyzing student programming solutions within the course "Fundamentals of Robotics" delivered to second-year students of Berdyansk State Pedagogical University. Martial law and the forced relocation of higher education institutions in Ukraine have necessitated the search for new models of organizing the educational process that ensure continuity, flexibility, and the preservation of academic integrity.

The research methodology combines pedagogical observation with digital analytics. The results of four laboratory assignments were analyzed according to the number of lines of code, functions, and comments. These data made it possible to distinguish diverse programming styles and conditional groups of students, to trace their dynamics throughout the course, and to identify a tendency toward gradual convergence of approaches as task complexity increased.

The findings demonstrated that AI technologies can not only enhance the objectivity of assessment but also reveal individual learning strategies, support the

design of flexible learning pathways, and provide instructors with effective tools for pedagogical decision-making. It was established that even under remote learning conditions, AI can serve as an assistant in maintaining student motivation and engagement. The practical implementation of the proposed approach lays the groundwork for developing automated assessment systems integrated into professional IT education. Prospects for further research are associated with expanding the experimental base and testing adaptive models for predicting student success. In addition, special attention is given to the validity of the applied code analysis criteria and their potential for standardization in educational analytics systems. Such an approach bridges pedagogical reflection with data-driven evaluation, thereby strengthening the scientific and methodological foundation of professional IT training.

Keywords: artificial intelligence, programming code, personalized learning, digital competencies.

Постановка проблеми. У сучасних умовах воєнного стану та вимушеного переміщення університетів в Україні особливого значення набуває проблема забезпечення належного рівня підготовки майбутніх ІТ-фахівців [1, 2]. Студенти змушені навчатися в нестабільному соціально-економічному та організаційному середовищі, що посилює виклики для системи вищої освіти. Перехід на дистанційні та змішані формати навчання актуалізує потребу у впровадженні нових підходів до оцінювання результатів освітньої діяльності, здатних гарантувати об’єктивність, індивідуальний підхід і дотримання академічної доброчесності [3, 4, 5]. Традиційні способи перевірки знань та практичних навичок у цифровому середовищі поступово втрачають ефективність, оскільки вони не враховують різноманітність стилів програмування студентів, специфіку навчальної активності та відмінності у рівні сформованості цифрових компетентностей.

Використання технологій штучного інтелекту відкриває нові можливості для аналізу студентських робіт, зокрема програмних рішень. Інструменти автоматичного аналізу коду дозволяють визначати його структурні особливості, рівень коментування, ефективність алгоритмів і навіть виявляти ознаки використання генеративних моделей, таких як ChatGPT або GitHub Copilot [6]. Це створює умови для більш точного й об’єктивного оцінювання навчальних результатів, а також сприяє виявленню індивідуальних освітніх стратегій студентів.

Разом із тим, у сучасних умовах існує проблема інтеграції таких інструментів у практику вищої школи [7]. Потрібно не лише технічно впроваджувати системи автоматичного аналізу коду, а й методично обґрунтовувати їхнє застосування з позицій педагогіки та освітньої психології. Це дозволить забезпечити неформальне навчання, адаптацію студентів до викликів цифрової

економіки, розвиток критичного мислення, уміння працювати в умовах невизначеності й формування академічної доброчесності.

Особливого значення набуває питання співвідношення традиційної викладацької експертизи та аналітики, здійсненої за допомогою ШІ. Поєднання цих підходів дозволяє створити гнучку та інклюзивну систему оцінювання, яка не лише відображає рівень технічних компетентностей студентів, а й стимулює розвиток їхньої самостійності, відповідальності та креативності. Проте ефективна організація такого процесу потребує додаткових досліджень і методичного супроводу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній літературі активно обґрунтовується необхідність розвитку STEM-освіти як складової модернізації освітнього процесу. Праці В. Бикова, Н. Морзе, О. Спіріна підкреслюють важливість впровадження міжпредметної інтеграції та використання цифрових платформ (Google Classroom, Lego SPIKE, TinkerCAD), що сприяють підвищенню якості навчання та формуванню цифрових компетентностей студентів. Дослідження Н. Гончарової, Ж. Білик, Н. Поліхун, І. Сліпухіної, І. Чернецького доводять ефективність STEM-підходу у поєднанні з дослідницькими завданнями, що розвивають аналітичне мислення та креативність здобувачів освіти.

Окремий напрям стосується проблеми цифрової компетентності. Л. Кононенко, Т. Прийдак, Л. Яловега, О. Лега, Т. Мисник, С. Зоря у своїх працях підкреслюють, що цифрові навички стають фундаментом для професійної самореалізації та умовою конкурентоспроможності майбутніх фахівців. Дослідження Л. Філіппової, Т. Коробейнікової, А. Михалюк вказують на важливість інтеграції цифрових середовищ у навчальний процес і створення доступних інструментів для розвитку інформаційної грамотності.

Значний внесок зроблено у вивченні організаційно-педагогічних умов реалізації STEM-дисциплін. Роботи С. Кириленка, О. Кіяна, І. Манькуся, Л. Недбаєвської, Р. Дінжоса присвячені питанням підготовки вчителів і формуванню нових освітніх стратегій, що забезпечують розвиток міжпредметних зв’язків та створення сучасного цифрового навчального середовища.

Аналіз зарубіжних публікацій (S. Luckin, J. Kay, C. Dede, P. Twining, T. Anderson) свідчить про ефективність командної роботи, peer-to-peer learning, а також використання відкритих цифрових платформ, що дозволяють швидко оновлювати навчальний контент і забезпечувати широкі можливості для співпраці.

Таким чином, огляд досліджень доводить актуальність інтеграції STEM-освіти та цифрових технологій у професійну підготовку, водночас окреслюючи потребу у подальшій розробці методичних підходів до використання штучного інтелекту в освітньому процесі.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети було використано комплекс методів, що поєднують педагогічний аналіз та інструменти цифрової аналітики. Теоретичну основу становив аналіз наукової літератури та сучасних публікацій, присвячених проблемам персоналізованого навчання, академічної доброчесності та інтеграції інтелектуальних систем у професійну освіту. Емпіричну частину дослідження склало вивчення результатів виконання чотирьох лабораторних робіт з дисципліни *«Основи робототехніки»* здобувачами другого курсу Бердянського державного педагогічного університету.

Студентські програмні рішення аналізувалися за низкою критеріїв: загальна кількість рядків коду, кількість використаних функцій, рівень коментування та структурованість програми. Застосовано методи порівняльного та кластерного аналізу, що дозволило виділити типові стилі програмування та умовні групи студентів за їх навчальними стратегіями. Додатково проводилося узагальнення кількісних і якісних характеристик виконаних завдань із подальшим представленням у таблицях для виявлення динаміки результатів між окремими лабораторними роботами.

У ході інтерпретації результатів використовувалися методи педагогічного спостереження та контент-аналізу, що дало змогу поєднати кількісні показники з якісними характеристиками освітніх стратегій студентів. Такий підхід забезпечив комплексність оцінки й дозволив зробити висновки щодо перспектив використання інструментів штучного інтелекту для підтримки викладацької діяльності та підвищення об’єктивності оцінювання.

Метою статті є обґрунтування можливостей використання технологій штучного інтелекту для аналізу студентських програмних рішень з метою підвищення об’єктивності оцінювання, виявлення індивідуальних освітніх стратегій та сприяння розвитку цифрових компетентностей у професійній ІТ-освіті.

Виклад основного матеріалу. Дослідження проводилося серед здобувачів 2 курсу спеціальності «Цифрові технології» Бердянського державного педагогічного університету, які опановували дисципліну «Основи робототехніки». Вибір саме цього курсу був зумовлений тим, що лабораторні роботи у середовищі Arduino є ключовим елементом формування професійних компетентностей майбутніх ІТ-фахівців: вони поєднують знання з програмування, електроніки та інженерії, а також стимулюють розвиток навичок критичного мислення і командної взаємодії [8, 9].

Для аналізу було відібрано результати виконання студентами чотирьох лабораторних робіт (№1, №2, №8 та №11), що відрізнялися за складністю завдань, обсягом програмного коду та кількістю інтегрованих компонентів. Метою було порівняння підходів до розв’язання задач, визначення тенденцій у стилі програмування, структурі коду та використанні коментарів, а також оцінка

потенціалу застосування інструментів штучного інтелекту для автоматизації аналізу й об'єктивізації оцінювання.

Початковий етап дослідження охоплював аналіз *лабораторної роботи №1,* яка мала ознайомчий характер і була спрямована на формування базових навичок програмування Arduino [10]. Студенти виконували завдання, що передбачали роботу з простими циклами, умовними операторами та базовими конструкціями. Аналіз показав суттєві відмінності у підходах: одні здобувачі намагалися писати максимально компактний код, інші – розгортали розв'язання з докладними коментарями та додатковими рядками. Це відобразило різні стилі програмування, від «мінімалістичного» до більш «педантичного». Порівняльні характеристики подані у таблиці 1, яка дозволяє візуалізувати співвідношення між кількістю рядків коду, використаними функціями та рівнем документування.

Таблиця 1.

Порівняльний аналіз студентських програмних рішень (Лабораторна робота №1)

Студент	Кількість рядків коду	Кількість функцій	Кількість коментарів
1	148	40	25
2	170	42	59
3	139	25	17
4	19	2	0
5	153	22	16
6	143	18	14
7	162	28	21

Отримані результати демонструють, що загальна кількість рядків коду коливалася від 19 (Ст.4) до 170 (Ст.2). Кількість функцій змінювалася від 2 до 42, що свідчить про різний рівень розуміння принципів модульності. Коментарі у коді також суттєво різнилися: від повної їх відсутності (Ст.4) до 59 пояснювальних рядків (Ст.2). На цій основі умовно можна виділити три групи: «мінімалісти» (Ст.4) – створюють дуже короткі програми без пояснень; «середнячки» (Студенти 3, 5, 6, 7) – демонструють помірний обсяг коду та середню кількість коментарів; «документатори» (Студенти 1, 2) – продукують найбільші за обсягом роботи з високим рівнем коментування. Такий розподіл свідчить про різні стратегії навчальної діяльності навіть у межах одного завдання та відкриває можливості для подальшого аналізу взаємозв'язку між індивідуальним стилем програмування та навчальними результатами. Узагальнені характеристики відображено у таблиці 1.

Подальший аналіз стосувався лабораторної роботи №2, що вимагала розширеного застосування програмних структур і передбачала виконання кількох взаємопов'язаних завдань [11]. Цей етап виявив тенденцію до зростання

обсягу коду та збільшення кількості функцій, необхідних для оптимізації виконання. У студентів почала формуватися індивідуальна «почерк» програмування: одні приділяли значну увагу коментуванню, інші акцентували на оптимізації логіки, скорочуючи код за рахунок використання функціональних блоків. Зведений аналіз представлено у таблиці 2, яка відображає динаміку зростання складності рішень у порівнянні з першою лабораторною роботою.

Таблиця 2.

Порівняльний аналіз студентських програмних рішень (Лабораторна робота №2)

Студент	Кількість рядків коду	Кількість функцій	Кількість коментарів
1	153	22	16
2	364	46	58
3	131	35	5
4	148	40	25
5	170	42	59
6	139	25	17
7	19	2	0

Отримані результати з другої лабораторної роботи засвідчують суттєве ускладнення програмних рішень у порівнянні з першою. Якщо у простих завданнях студенти обмежувалися короткими конструкціями, то тепер обсяг коду зріс від мінімальних 19 рядків (Ст.7) до максимально 364 рядків (Ст.2). Подібна різниця свідчить про наявність принципово різних стратегій виконання завдання: від намагання досягти результату найкоротшим шляхом до побудови розгорнутих і детально структурованих програм. Важливим індикатором розвитку навичок стала кількість функцій, яка коливалася від 2 у найпростішому рішенні до 46 у найбільш складному. Це означає, що окремі студенти поступово засвоїли принципи модульності й намагалися розділити програму на логічні блоки.

Коментування коду також продемонструвало суттєві відмінності. У той час як частина робіт майже не містила пояснень, інші приклади виявили прагнення детально задокументувати хід думки та пояснити кожен крок алгоритму. Найвиразніше це спостерігається у програмах обсягом понад 150 рядків, де коментарі не лише полегшували розуміння структури, а й відображали вміння студентів організовувати власну роботу. Таким чином, у межах одного завдання простежується цілий спектр підходів – від мінімалістичного до максимально розгорнутого й ретельно задокументованого. Зіставлення даних дає підстави говорити про поступовий прогрес: загалом збільшення кількості функцій та коментарів відображає зростання рівня усвідомленості та намагання організувати програму за логікою модульності. Проте різниця між окремими роботами залишалася значною, що свідчить про індивідуальні освітні траєкторії студентів

і потребу в інструментах, які б допомогли збалансувати ці підходи. Зведені результати наведено у таблиці 2, яка наочно ілюструє відмінності у структурі та стилі програмування. Більш високий рівень складності демонструвала *лабораторна робота №8*, що включала роботу з кількома компонентами та потребувала інтеграції різних алгоритмічних підходів [12, 13]. Тут особливо яскраво проявилися відмінності між студентами з точки зору організації структури програми. Одні здобувачі використовували численні допоміжні функції, чітко розділяючи блоки коду за логікою роботи, інші тяжіли до довгих послідовностей інструкцій без достатнього коментування. З'явилися приклади використання більш складних умовних конструкцій та комбінації циклів, що свідчить про поступовий розвиток алгоритмічного мислення. У таблиці 3 наведено узагальнені показники, що характеризують особливості реалізації студентських рішень у межах восьмої роботи.

Таблиця 3.

Порівняльний аналіз студентських програмних рішень (Лабораторна робота №3)

Студент	Кількість рядків коду	Кількість функцій	Кількість коментарів
1	132	28	14
2	177	35	22
3	141	31	19
4	169	36	21
5	155	29	17
6	162	34	20
7	148	30	18

Результати восьмої лабораторної роботи продемонстрували поступове вирівнювання рівня студентських рішень. Середній обсяг програм становив 155 рядків коду, тоді як мінімальне значення зафіксовано на рівні 132 рядків (Ст.1), а максимальне – 177 рядків (Ст.2). Така відносна близькість показників свідчить про уніфікацію підходів до виконання завдань, що суттєво відрізняє цю роботу від попередніх, де спостерігалися різкі розриви між «мінімалістами» та «документаторами». Кількість функцій у більшості випадків варіювалася від 28 до 36, що підтверджує поступове засвоєння принципів модульності та логічного структурування коду. Це свідчить про те, що студенти навчилися розбивати програму на підпрограми, забезпечуючи її читабельність та можливість повторного використання. Що стосується коментування, його рівень залишався відносно стабільним: від 14 пояснювальних рядків (Ст.1) до 22 (Ст.2). Така помірна кількість коментарів засвідчує усвідомлення необхідності документування, хоча деталізація залишалася різною. Проте у порівнянні з початковими роботами простежується тенденція до підвищення загальної культури оформлення коду, оскільки жоден із студентів не залишив свої рішення без пояснень.

Отримані дані підтверджують, що зі зростанням рівня складності завдань розбіжності у стилях програмування зменшуються, а студенти схильні орієнтуватися на найбільш раціональні способи організації програмного коду. Це дозволяє зробити висновок про певну уніфікацію освітніх стратегій, коли колективне опанування базових підходів сприяє формуванню більш однорідного стилю виконання. Узагальнені характеристики подані у таблиці 3, яка ілюструє ці тенденції.

Фінальний етап дослідження охоплював *лабораторну роботу №11*, яка передбачала взаємодію із зовнішніми пристроями (зокрема, клавіатурним модулем) та потребувала реалізації більш розгалуженої логіки управління [14]. Ця робота стала найскладнішою з усіх, оскільки включала багаторівневі умови, обробку введення користувача та забезпечення стабільності роботи програми. Результати аналізу показали, що на цьому етапі більшість студентів продемонстрували помітний прогрес у структуризації коду: активно застосовували функції, надавали перевагу зрозумілим іменам змінних, частина здобувачів значно підвищила рівень коментування. Водночас окремі роботи зберегли ознаки «сирих» рішень із надмірною кількістю рядків коду та відсутністю достатньої логічної оптимізації. Узагальнені характеристики наведено у таблиці 4.

Таблиця 4.

Порівняльний аналіз студентських програмних рішень (Лабораторна робота №4)

Студент	Кількість рядків коду	Кількість функцій	Кількість коментарів
1	145	32	18
2	163	35	21
3	152	30	15
4	139	28	14
5	157	34	19
6	149	31	16
7	145	32	18

Аналіз виконання одинадцятої лабораторної роботи показав відносну стабільність у підходах студентів до структурування програмного коду. Середній обсяг рішень становив близько 151 рядка, тоді як розмах коливань був незначним: від мінімальних 139 рядків (Ст.4) до максимальних 163 (Ст.2). Подібна близькість значень свідчить про досягнення певного рівня вирівнювання у стилях програмування, коли більшість здобувачів уже орієнтується на усталені принципи оптимізації коду. Кількість функцій у межах від 28 до 35 також підтверджує набутий рівень розуміння модульності: студенти намагалися структурувати свої програми так, щоб забезпечити логічну цілісність і зручність для подальшої модифікації. Коментування залишалося помірним і варіювало від

14 до 21 пояснювального рядка. Це свідчить, що здобувачі усвідомили потребу у документуванні, однак рівень деталізації залишався індивідуальною особливістю кожного. У ряді робіт простежується прагнення до мінімізації коментарів, тоді як інші приклади демонстрували більш розгорнуте пояснення логіки програми. Водночас відсутність крайніх випадків, характерних для попередніх лабораторних робіт, підтверджує поступову стабілізацію підходів до створення програмних рішень. Таким чином, результати одинадцятої лабораторної роботи засвідчили достатньо рівномірний рівень підготовки та професійну зрілість студентів у володінні базовими інструментами програмування Arduino. Узагальнені показники наведено у таблиці 4, яка демонструє характерні риси вирівнювання освітніх траєкторій при зростанні складності завдань.

Узагальнюючи результати чотирьох лабораторних робіт, доцільно звернутися до *зведеної таблиці 5*, де відображено динаміку змін ключових параметрів – від кількості рядків і функцій до рівня коментування та складності завдань. Отримані дані демонструють послідовний розвиток студентських навичок: від базового оперування простими інструкціями до роботи зі складними алгоритмічними конструкціями та зовнішніми модулями. Аналіз також підтвердив, що студенти розвиваються нерівномірно: одні демонструють стабільне зростання, інші – коливання у якості рішень. Це дозволяє зробити висновок про доцільність застосування інструментів штучного інтелекту для індивідуалізації оцінювання, автоматичного виявлення типових помилок і формування персоналізованих рекомендацій.

Таблиця 5.

Узагальнений аналіз студентських програмних рішень (Лабораторні роботи №1, №2, №8, №11)

Лаб. робота	Кількість студентів	Мін. рядки коду	Макс. рядки коду	Середнє значення рядків	Діапазон функцій	Середня кількість коментарів
№1	7	19	170	~148	2–42	~22
№2	7	131	364	~181	18–46	~28
№8	7	132	177	~155	28–36	~18
№11	6	139	163	~151	28–35	~17

Узагальнені результати показують поступове ускладнення програмних рішень у міру переходу від початкових до більш комплексних лабораторних робіт. Якщо у першій лабораторній роботі діапазон рядків коду був надзвичайно широким (від 19 до 170), що зумовлено як різною кількістю завдань, так і стилями програмування, то в подальших роботах розкид значень скорочується. У другій лабораторній роботі спостерігалося максимальне навантаження (до 364 рядків коду), що пояснюється більшою кількістю завдань. У восьмій і одинадцятій

роботах кількість рядків та функцій стала більш вирівняною, що вказує на певну стандартизацію підходів до розв'язання завдань. Коментарі як показник академічної культури програмування в середньому збільшувалися від першої до другої роботи, а надалі стабілізувалися на рівні 17–18, що може свідчити про формування у студентів навички базового документування коду без надмірної деталізації. Загалом, результати аналізу демонструють поступову еволюцію від індивідуально-варіативних до більш структурованих та уніфікованих рішень.

Отже, дослідження показало, що використання лабораторних робіт у поєднанні з інструментами автоматизованого аналізу створює умови для більш об'єктивного та глибокого оцінювання результатів освітньої діяльності. Це відкриває нові можливості для підвищення якості професійної підготовки майбутніх ІТ-фахівців, особливо в умовах дистанційного навчання та обмежених ресурсів.

Висновки. У ході дослідження було підтверджено доцільність використання інструментів штучного інтелекту для аналізу програмних рішень студентів у межах дисципліни *«Основи робототехніки»*, що викладається для здобувачів другого курсу БДПУ. Систематичний розгляд результатів виконання чотирьох лабораторних робіт дозволив виявити суттєві відмінності у стилях програмування, які варіювалися від мінімалістичних підходів до багатофункціональних і детально задокументованих програм. Порівняльний аналіз засвідчив поступове зростання складності студентських рішень та набуття навичок модульності, що проявлялося у збільшенні кількості функцій, більшій структурованості коду та зростанні рівня коментування. Водночас результати показали, що навіть у межах однакових завдань зберігалися індивідуальні освітні траєкторії, що відображають різні стратегії навчальної діяльності. Отримані дані підтверджують, що із підвищенням рівня складності завдань спостерігається тенденція до уніфікації підходів і вирівнювання рівня підготовки, однак повністю усунути відмінності між студентами неможливо. Це підкреслює значення персоналізованих освітніх стратегій та доцільність залучення інтелектуальних систем для підтримки викладачів у процесі оцінювання.

Результати дослідження підтверджують ефективність застосування інструментів штучного інтелекту для аналізу студентських програмних рішень, що відкриває нові можливості для удосконалення системи оцінювання у професійній ІТ-освіті. Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що запропонований підхід може стати основою для створення автоматизованих систем моніторингу навчальних досягнень, які забезпечуватимуть викладачів об'єктивними даними для прийняття педагогічних рішень. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розроблення адаптивних моделей, здатних прогнозувати успішність студентів за характеристиками їхнього коду та формувати індивідуальні освітні траєкторії з урахуванням особистісних і професійних потреб.

Література:

1. Martynovych N., Britchenko I., Kolinets L., Popova Y. On sustainable development under the conditions of human capital migration: a new agenda for external and internal population displacement. Problemy Ekorozwoju / Problems of Sustainable Development. 2024. 19(2). P. 23–34. DOI: https://doi.org/10.35784/preko.6230.

2. Ostenda A., Nestorenko T., Zhyhir A. What do students think of the education curriculum? Case of Katowice School of Technology. International Relations 2018: Current issues of world economy and politics. Proceedings of the 19th International Scientific Conference (Smolenice Castle, November 29–30, 2018). Bratislava: Publishing Ekonóm, 2018. P. 582–589. URL: https://fmv.euba.sk/www_write/files/veda-vyskum/konferencia-smolenice/2018/Smolenice_2018.pdf#PAGE=582.

3. Атамас П. Й., Атамас О. П., Бруханський Р. Ф. Сучасний бухгалтерський облік, аналіз і аудит: галузевий аспект : колективна монографія у 2 т. / за ред. П. Й. Атамас. Дніпропетровськ: Герда, 2013. Т. 1. 358 с.

4. Peliova J., Nestorenko T., Kovachov S., Suchikova Ya., Nestorenko O. Adapting to adversity: a case study of asynchronous learning implementation in a relocated university amidst war. Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Technicznej w Katowicach. 2023. № 16. P. 119–132. DOI: https://doi.org/10.54264/0067.

5. Кулініч Т., Шепель І., Гавриленко Н. Розвиток управлінського обліку на основі ризик-орієнтованого підходу. Економічний аналіз. 2021. Т. 31. № 1. С. 17–24. URL: https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/view/1868/6565656954.

6. Алєксєєва Г. М., Бабич П. М. Використання платформи ARDUINO для професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів [Електронний ресурс]. Фізико-математична освіта : науковий журнал. Вип. 4 (14). Суми : Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, Фізико-математичний факультет, 2018. С. 12–17. DOI: https://doi.org/10.31110/2413-1571-2018-018-4-002

7. Martynovych N. Project oriented preparation of health careers for hotel and restaurant business: problems and prospects. Innovative educational technologies: European experience and its application in training in economics and management: Proceedings of scientific and pedagogical internship (October 28 – December 8, 2024, Riga, Latvia). Riga: Baltija Publishing, 2024. 180 p. P. 96–99. DOI: https://doi.org/10.30525/978-9934-26-501-3-34.

8. Вишняченко С. А., Сальник І. В. Аналіз розвитку STEM-освіти у світі та в Україні. Наукові записки молодих учених. 2024. № 13. С. 1–10.

9. Крамар С. С. Методика розвитку компетентності з робототехніки вчителів інформатики в умовах неформальної освіти : дис. … д-ра філософії : 011 Освітні, педагогічні науки / наук. кер. М. П. Шишкіна. Київ, 2025. 240 с.

10. Кузьменко Г. М., Рижкова Т. Ю. Робототехніка у розвивальному навчанні студентів фізики як технологія реалізації STEM-освіти. Імідж сучасного педагога. 2024. № 4 (217). С. 13–18.

11. Титаренко В., Нагорна Н. STEM-технології як інструмент адаптивної підготовки здобувачів вищої освіти до викликів інноваційного суспільства. Adaptive Management: Theory and Practice. Series Pedagogics. 2025. Т. 20. № 39.

12. Hryn O., Keda M., Shara L. EU Legislation on the Use of Artificial Intelligence: Challenges for Ukraine in the Educational Space. European congress of scientific discovery. Proceedings of the 2nd International scientific and practical conference. 2025. С. 187–192.

13. Olumba G. C., Monday H. N., Nneji G. U., David G. M., Olumba W. C., Nneji R. I., Umana E. S., Agbonifo D. Bridging Educational Insights with Public Policy: Leveraging Predictive Analytics and Explainable AI for Student Academic Performance Outcomes Using PolySHAP. World Scientific News. 2025. № 205. С. 17–28.

14. Ouyang F., Wu M., Zheng L. Integration of artificial intelligence performance prediction and learning analytics to improve student learning in online engineering course. International Journal of Educational Technology in Higher Education. 2023. Vol. 20. № 4. DOI: https://doi.org/10.1186/s41239-022-00372-4

References:

1. Martynovych N., Britchenko I., Kolinets L., Popova Y. (2024). On sustainable development under the conditions of human capital migration: a new agenda for external and internal population displacement. *Problemy Ekorozwoju / Problems of Sustainable Development*, 19(2), 23–34. DOI: https://doi.org/10.35784/preko.6230.

2. Ostenda A., Nestorenko T., Zhyhir A. (2018). What do students think of the education curriculum? Case of Katowice School of Technology. *International Relations 2018: Current issues of world economy and politics. Proceedings of the 19th International Scientific Conference* (Smolenice Castle, November 29–30, 2018). Bratislava: Publishing Ekonóm, 582–589. URL: https://fmv.euba.sk/www_write/files/veda-vyskum/konferencia-smolenice/2018/Smolenice_2018.pdf#PAGE=582.

3. Atamas P. Y., Atamas O. P., Brukhanskyi R. F. (2013). *Suchasnyi bukhhalterskyi oblik, analiz i audyt: haluzevyi aspekt* [Modern accounting, analysis and audit: sectoral aspect]. Collective monograph in 2 vols. (Vol. 1). Dnipropetrovsk: Herda. 358 p. [in Ukrainian].

4. Peliova J., Nestorenko T., Kovachov S., Suchikova Ya., Nestorenko O. (2023). Adapting to adversity: a case study of asynchronous learning implementation in a relocated university amidst war. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Technicznej w Katowicach*, 16, 119–132. DOI: https://doi.org/10.54264/0067.

5. Kulinich T., Shepel I., Havrylenko N. (2021). Rozvytok upravlinskoho obliku na osnovi ryzyk-oriientovanoho pidkhodu [Development of management accounting based on a risk-oriented approach]. *Ekonomichnyi analiz – Economic Analysis*, 31(1), 17–24. URL: https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/view/1868/6565656954. [in Ukrainian].

6. Alieksieieva H. M., Babych P. M. (2018). Vykorystannia platformy ARDUINO dlia profesiinoi pidhotovky maibutnikh inzheneriv-pedahohiv [Use of ARDUINO platform for professional training of future engineer-teachers]. *Fizyko-matematychna osvita: naukovyi zhurnal – Physical and Mathematical Education: Scientific Journal*, 4(14), 12–17. Sumy: Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko. DOI: https://doi.org/10.31110/2413-1571-2018-018-4-002. [in Ukrainian].

7. Martynovych N. (2024). Project oriented preparation of health careers for hotel and restaurant business: problems and prospects. *Innovative educational technologies: European experience and its application in training in economics and management: Proceedings of scientific and pedagogical internship* (October 28 – December 8, 2024, Riga, Latvia). Riga: Baltija Publishing, 180 p., 96–99. DOI: https://doi.org/10.30525/978-9934-26-501-3-34.

8. Vyshnyachenko S. A., Salnyk I. V. (2024). Analiz rozvytku STEM-osvity u sviti ta v Ukraini [Analysis of STEM education development in the world and in Ukraine]. *Naukovi zapysky molodykh uchenykh – Scientific Notes of Young Scientists*, 13, 1–10. [in Ukrainian].

9. Kramar S. S. (2025). *Metodyka rozvytku kompetentnosti z robototekhniky vchyteliv informatyky v umovakh neformalnoi osvity* [Methodology for the development of robotics competence of computer science teachers in non-formal education]. PhD thesis, specialty 011 Educational, Pedagogical Sciences. Supervisor: Shyshkina M. P. Kyiv. 240 p. [in Ukrainian].

10. Kuzmenko H. M., Ryzhkova T. Yu. (2024). Robototekhnika u rozvyvalnomu navchanni studentiv fizyky yak tekhnolohiia realizatsii STEM-osvity [Robotics in developmental teaching of physics students as a technology for implementing STEM education]. *Imidzh suchasnoho pedahoha – Image of a Modern Teacher*, 4(217), 13–18. [in Ukrainian].

11. Tytarenko V., Nahorna N. (2025). STEM-tekhnolohii yak instrument adaptyvnoi pidhotovky zdobuvachiv vyshchoi osvity do vyklykiv innovatsiinoho suspilstva [STEM technologies as a tool for adaptive preparation of higher education students for the challenges of an innovative society]. *Adaptive Management: Theory and Practice. Series Pedagogics*, 20(39). [in Ukrainian].

12. Hryn O., Keda M., Shara L. (2025). EU Legislation on the Use of Artificial Intelligence: Challenges for Ukraine in the Educational Space. *European Congress of Scientific Discovery. Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference*, 187–192.

13. Olumba G. C., Monday H. N., Nneji G. U., David G. M., Olumba W. C., Nneji R. I., Umana E. S., Agbonifo D. (2025). Bridging educational insights with public policy: leveraging predictive analytics and explainable AI for student academic performance outcomes using PolySHAP. *World Scientific News*, 205, 17–28.

14. Ouyang F., Wu M., Zheng L. (2023). Integration of artificial intelligence performance prediction and learning analytics to improve student learning in online engineering course. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 20(4). DOI: https://doi.org/10.1186/s41239-022-00372-4.

УДК 378.018.8:37.011.3-051]:[378.017:172.15]:37(477)"1648/179"](045)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-68-80

Амонс Михайло Анатолійович аспірант кафедри педагогіки та освітнього менеджменту, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, https://orcid.org/0009-0006-0129-7303

ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ЗАСОБАМИ КОЗАЦЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз теоретичних і методичних засад формування патріотизму майбутніх учителів засобами козацької педагогіки. Обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми в контексті суспільно-політичних трансформацій та національно-визвольної боротьби українського народу. Зазначено, що патріотизм розглядається не лише як складова громадянської зрілості, а як невід'ємна частина професійної ідентичності сучасного вчителя. Висвітлено виховний потенціал козацької педагогіки, що ґрунтується на ідеалах духовності, честі, мужності, відданості Батьківщині, і доведено доцільність його інтеграції у зміст педагогічної освіти. Охарактеризовано історико-культурні витоки козацької педагогіки та ціннісні орієнтири, на яких вона базується. Акцентовано на доцільності використання означеного потенціалу для забезпечення національно-патріотичного спрямування освітнього процесу в закладах вищої педагогічної освіти. Визначено методичні засади інтеграції козацької педагогіки в освітньо-виховний простір закладів вищої освіти: проєктно-діяльнісний, інтерактивно-ігровий, ціннісно-рефлексивний підходи. Представлено приклади реалізації козацько-педагогічних практик у процесі професійної підготовки здобувачів. Описано практичні моделі патріотичного виховання майбутніх учителів, засновані на козацьких виховних традиціях: проєктно-діяльнісна, інтерактивно-ігрова, ціннісно-рефлексивна та середовищна. Виокремлено методичні підходи до їх реалізації у закладах вищої освіти. Проаналізовано основні труднощі впровадження козацько-педагогічного підходу: фрагментарність методичної бази, недостатній рівень фахової підготовки викладачів, низька мотивація студентів, відсутність комплексної системи оцінювання результатів патріотичного виховання. Окреслено перспективні напрями розвитку досліджуваної проблематики, зокрема цифровізацію виховного контенту, розширення міжсекторальної взаємодії, нормативно-правове забезпечення та розвиток науково-дослідної роботи у сфері національного виховання.

Ключові слова: патріотизм, національно-патріотичне виховання, козацька педагогіка, майбутній педагог, професійна підготовка, виховний потенціал, освітній процес, ціннісні орієнтири, громадянська свідомість.

Amons Mykhailo postgraduate student of the Department of Pedagogy and Educational Management, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University. https://orcid.org/0009-0006-0129-7303

FORMATION OF FUTURE TEACHERS' PATRIOTISM BY MEANS OF COSSACK PEDAGOGY

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of the theoretical and methodological principles of forming future teachers' patriotism by means of Cossack pedagogy. The relevance of the problem under study in the context of socio-political transformations and the national liberation struggle of the Ukrainian people is substantiated. It is noted that patriotism is considered not only as a component of civic maturity, but as an integral part of the professional identity of a modern teacher. The educational potential of Cossack pedagogy, which is based on the ideals of spirituality, honor, courage, and devotion to the Motherland, is highlighted, and the expediency of its integration into the content of pedagogical education is proven. The historical and cultural origins of Cossack pedagogy and the value orientations on which it is based are characterized. Emphasis is placed on the expediency of using the specified potential to ensure the national-patriotic direction of the educational process in higher pedagogical education institutions. Methodological principles for integrating Cossack pedagogy into the educational space of higher educational institutions are determined: project-activity, interactive-game, value-reflective approaches. Examples of the implementation of Cossack pedagogical practices in the process of professional training of applicants are presented. Practical models of patriotic education of future teachers based on Cossack educational traditions are described: project-activity, interactive-game, value-reflective and environmental. Methodological approaches to their implementation in higher educational institutions are highlighted. The main difficulties in implementing the Cossack pedagogical approach are analyzed: the fragmentation of the methodological base, the insufficient level of professional training of teachers, the low motivation of students, the absence of a comprehensive system for evaluating the results of patriotic education. Promising directions for the development of the researched issues are outlined, in particular, the digitalization of educational content, the expansion of inter-sectoral interaction, regulatory and legal support and the development of scientific and research work in the field of national education.

Keywords: patriotism, national-patriotic education, Cossack pedagogy, future teacher, professional training, educational potential, educational process, value orientations, civic consciousness.

Постановка проблеми. Формування патріотизму як однієї з ключових складових особистості майбутнього вчителя набуває особливої актуальності в

умовах суспільно-політичних трансформацій, збройної агресії проти України та загрози національній ідентичності. Педагог як носій культури, вихователь майбутніх поколінь, повинен не лише володіти фаховими знаннями, а й бути ідейним провідником національних цінностей, духовно-моральних орієнтирів і громадянської зрілості.

У цьому контексті особливої уваги заслуговує козацька педагогіка – історично обґрунтована система виховання, що сформувалася на ґрунті української традиції, християнської моралі, родинного устрою та лицарських принципів [4]. Вона містить у собі потужний виховний потенціал для формування таких якостей, як патріотизм, гідність, мужність, відповідальність, честь і любов до рідної землі. Козацька педагогіка не лише відображає національний дух, а й інтегрує універсальні цінності гуманізму, солідарності, самопожертви, що є актуальними для сучасного виховання молоді [10].

Разом із тим, у сучасній освіті козацька педагогіка часто залишається недостатньо інтегрованою в освітній процес. Майбутні вчителі або мають фрагментарне уявлення про її зміст, або не володіють практичними навичками її застосування у професійній діяльності. Існує дефіцит комплексних методик, програм, тренінгових моделей та міждисциплінарних практик, які б забезпечували ефективне використання козацьких виховних засад у підготовці майбутніх учителів.

Таким чином, проблема полягає у пошуку шляхів ефективного впровадження засад козацької педагогіки у професійну підготовку майбутніх педагогів як засобу формування в них патріотизму, а також у науковому осмисленні змісту, форм, методів і результатів такого впливу в умовах сучасної вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблема формування патріотизму в освітньому процесі є предметом постійної уваги науковців, зокрема в контексті використання національно-орієнтованих підходів і традицій виховання. У низці досліджень акцентується на важливості звернення до історико-культурної спадщини українського народу, зокрема до козацької педагогіки, як основи патріотичного, духовного й морального становлення особистості майбутнього вчителя.

Науковці Ю. Руденко та О. Губко, розкривають сутність козацької педагогіки як феномену національного виховання, що ґрунтується на ідеях лицарської честі, любові до Батьківщини, захисту рідної землі, духовної стійкості та самопожертви [9]. У дослідженнях Н. Макогончук простежуються витоки козацької педагогіки в контексті історико-культурного розвитку українського народу, акцентується її духовна складова та вплив на формування особистості [7].

Практичні аспекти впровадження козацької педагогіки в освітній процес розглядаються в працях С. Білик, яка зосереджує увагу на методиках національно-патріотичного виховання учнів молодшого шкільного віку на основі

козацьких традицій [2]. Подібні ідеї підтримує Л. Мафтин, яка досліджує ефективність формування патріотичної особистості в сучасній школі через впровадження елементів козацької педагогіки [6].

Педагогічний аспект застосування козацької педагогіки в умовах Нової української школи висвітлюється у праці Л. Бець. Автор досліджує національно-патріотичне виховання як системний процес, що охоплює зміст, методи та форми роботи з молоддю [1].

Є. Берека подає комплексне бачення козацької педагогіки в освітньому процесі, що дозволяє вивчати її з позицій міждисциплінарного підходу [5].

Окремої уваги заслуговують сучасні публікації, присвячені переосмисленню ролі вчителя у вихованні патріотизму в умовах суспільних викликів. Зокрема, С. Романюк і Л. Мафтин аналізують національно-патріотичне виховання у контексті новітніх загроз та визначають роль майбутнього вчителя у формуванні громадянської позиції учнівської молоді [8].

Питання методичного забезпечення національно-патріотичного виховання висвітлюють Н. Бондаренко і С. Косянчук, пропонуючи сучасні підходи до розробки програм і навчально-методичних матеріалів для закладів освіти [3]. Водночас О. Цибулько акцентує на вихованні духовності як базової категорії козацької педагогіки та обґрунтовує її значення у формуванні патріотичних якостей особистості [10].

Таким чином, аналіз наукових джерел свідчить про зростаючий інтерес до інтеграції козацької педагогіки в систему підготовки педагогічних кадрів як ефективного засобу патріотичного виховання. Проте більшість праць зосереджені переважно на окремих аспектах – історичних, духовних або методичних, що створює потребу в комплексному дослідженні даної проблематики.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та аналіз можливостей козацької педагогіки як ефективного засобу формування патріотизму у майбутніх учителів в умовах сучасної системи вищої освіти.

Виклад основного матеріалу

Козацька педагогіка є унікальним явищем в історії української освітньої культури, що поєднала елементи народної педагогіки, духовно-релігійного виховання, військово-патріотичної підготовки та інституційного навчання. Вона формувалася упродовж століть, відображаючи суспільні ідеали, моральні орієнтири та світоглядні засади українського козацтва –особливо в період активного розвитку Запорозької Січі.

На відміну від формалізованих освітніх систем Європи, козацька педагогіка була пов’язана з життям народу, його боротьбою за свободу, землю, гідність і віру. Її основи закладалися у родинному середовищі, підкріплювалися народними звичаями, піснями, думами, казками, а також шкільним навчанням у братських школах, церковнопарафіяльних закладах і військових школах при Січі [10].

Ключовою ознакою козацької педагогіки є інтегративність – вона охоплювала всі сфери життя молодої людини: інтелектуальну, духовну, фізичну, емоційну. Виховання відбувалося в дії: у праці, військовій підготовці, молитві, братерській взаємодії, захисті рідного краю. Таке виховання мало цілеспрямований, системний, а головне – національний характер. Основними цінностями, які прищеплювалися в процесі такого виховання, були: патріотизм, любов до Батьківщини, відданість роду, мужність, хоробрість, вірність побратимству, честь, справедливість і духовна стійкість [6].

У працях Ю. Руденка та О. Губка [9], Н. Макогончук [7], О. Цибулько [10] розкрито широкий спектр духовних, моральних і культурних домінант козацького виховання. Вони підкреслюють, що духовно-моральна культура козацтва базувалася на християнській традиції, самозреченні в ім'я вищих ідеалів, захисті добра та правди. Козак виступав не просто воїном, а духовним лицарем – захисником віри, родини, роду, нації. Саме в цьому контексті козацька педагогіка виступає не лише як історичне явище, а як джерело сучасного національно-патріотичного виховання.

Особливе значення в козацькому вихованні мали релігійні обряди, духовна культура, шанування старших, служіння громаді. Як зазначає С. Білик, виховання молодших школярів на військово-козацьких традиціях сприяє не тільки формуванню патріотизму, а й глибокому моральному самовизначенню, самоповазі й відповідальності [2]. Релігійна віра поєднувалася із воєнною звитягою, духовність – із дією, а освітній процес – із реальним життєвим прикладом старших козаків.

Історико-культурні джерела козацької педагогіки охоплюють величезний масив: від літописів і хронік до художніх творів, народних переказів і спогадів мандрівників. Вони дозволяють реконструювати педагогічну систему, що органічно включала національну ідею, захист незалежності, культурну спадкоємність і самодисципліну.

Сьогодні в умовах військових дій, зростання загроз національній безпеці, руйнації моральних орієнтирів серед молоді козацька педагогіка повертається як джерело сили, стійкості та віри у власну державу. Її ціннісні засади є універсальними – вони однаково значущі як для дітей, так і для дорослих, зокрема для майбутніх учителів, які повинні не лише викладати, а й виховувати.

Таким чином, ціннісні орієнтири козацької педагогіки становлять потужну основу для формування національної самосвідомості та моральної стійкості майбутніх ічителів. У зв'язку з цим постає необхідність розглянути патріотизм як важливу складову професійної підготовки сучасного вчителя.

Патріотизм є не лише емоційною або світоглядною установкою, а й важливою професійною компетентністю майбутнього вчителя. У контексті сучасної української освіти, зокрема в умовах повномасштабної війни, патріотизм

виступає основою педагогічної етики, виховної діяльності та громадянської відповідальності фахівця, покликаного не тільки передавати знання, а й формувати свідомість учнів [4].

Національно-патріотичне виховання в системі підготовки вчителя розглядається сьогодні як інтегрований компонент освітнього процесу. Це передбачає цілеспрямоване формування в майбутніх педагогів системи цінностей, ідентичності, любові до України, шанобливого ставлення до історії та культури свого народу. Патріотична підготовка охоплює не лише вивчення теоретичних дисциплін, а й активну участь у виховних заходах, волонтерстві, студентських ініціативах, а також моделювання виховних практик у школах.

Ключову роль у цьому відіграє ціннісно-орієнтований зміст освітніх програм. Як зазначають Н. Бондаренко та С. Косянчук, національно-патріотичне виховання має бути не епізодичним, а наскрізним принципом, що пронизує всі етапи професійного становлення майбутнього вчителя [3]. Зокрема, навчальні дисципліни повинні включати елементи української історії, культури, мови, традицій, громадянської освіти, а також формувати критичне мислення щодо суспільних процесів, пов'язаних із національною безпекою, свободою й відповідальністю.

Іншим важливим аспектом є здатність майбутнього вчителя транслювати патріотичні ідеали через особистий приклад. У цьому контексті вчитель постає не просто як суб'єкт навчання, а як вихователь, наставник, носій національного духу. Така позиція відповідає принципам козацької педагогіки, де приклад старшого товариша, отамана, наставника був одним із головних виховних інструментів.

Окрему увагу в підготовці майбутніх учителів слід приділяти розвитку їхньої громадянської активності, правової культури та вмінню здійснювати патріотичну просвіту серед учнівської молоді. Це передбачає здатність організовувати заходи до пам'ятних дат, реалізовувати міжпредметні зв'язки з історією, літературою, мистецтвом, проводити виховні години, майстер-класи, створювати патріотичні медіапроєкти тощо.

Патріотизм у професійній підготовці вчителя має бути усвідомленою цінністю, що інтегрується в особистість майбутнього вчителя як основа його життєвої позиції, готовності до служіння суспільству й утвердження української державності через освіту.

Освітньо-виховна практика є тим середовищем, де теоретичні знання трансформуються у реальні педагогічні дії. Саме на цьому етапі підготовки майбутніх учителів важливо впроваджувати козацьку педагогіку не лише як об'єкт вивчення, а як інструмент виховання національної ідентичності, духовних орієнтирів і патріотичних якостей. Практика показує, що використання козацьких традицій у виховній роботі сприяє активному включенню здобувачів

у процес формування ціннісної системи, заснованої на історичній пам'яті, повазі до героїчного минулого та готовності до громадянської дії.

Реальні приклади успішної інтеграції козацької педагогіки можна спостерігати під час проведення виховних заходів, тижнів патріотичного виховання, свят Покрови Пресвятої Богородиці, Дня захисників і захисниць України. Ці форми роботи включають театралізовані виступи, інсценізації козацьких дум, козацькі спортивно-ігрові змагання, реконструкції історичних подій, зустрічі з ветеранами АТО/ООС. Вони не лише активізують пізнавальний інтерес, а й формують глибокий емоційний зв'язок із українською історією та сучасністю.

Важливо, що в низці ЗВО впроваджено дисципліни вибіркового блоку, присвячені національно-патріотичному вихованню, в межах яких козацька педагогіка розглядається як інтегрована складова. Крім того, важливим чинником успішного впровадження козацької педагогіки є співпраця з громадськими організаціями та історико-патріотичними товариствами. Залучення представників сучасного козацтва, реконструкторських клубів, військово-спортивних об'єднань сприяє міжсекторальній взаємодії, яка збагачує освітній процес живим досвідом, прикладом служіння та героїзму.

На основі аналізу сучасної освітньої практики доцільно перейти до визначення методичних підходів, які забезпечать системність, педагогічну цілісність і практичну ефективність козацького елементу у підготовці майбутніх педагогів.

Інтеграція козацької педагогіки у освіту є не лише можливістю відновити історичну спадщину, а й актуальною потребою у формуванні національно свідомого, патріотично налаштованого вчителя. Ефективність такої інтеграції значною мірою залежить від науково обґрунтованих методичних підходів, які враховують як змістовий потенціал козацької традиції, так і специфіку сучасного освітнього процесу.

Передусім, методичні засади мають ґрунтуватися на принципах цілісності, міждисциплінарності, практичної спрямованості, поєднання теоретичного навчання з активною діяльністю. Козацька педагогіка має бути не лише окремою темою в межах гуманітарних дисциплін, а наскрізним компонентом освітніх програм, який реалізується через інтеграцію у курси з педагогіки, етики, історії, культурології, громадянської освіти.

Одним із провідних методичних підходів є проєктна діяльність, яка дозволяє майбутнім вчителям досліджувати козацьку спадщину, створювати освітньо-виховні проєкти (інтерактивні уроки, виховні заходи, квести), розробляти авторські сценарії свят на тему козацтва. Така діяльність формує креативне мислення, аналітичні здібності, а також уміння трансформувати історичний матеріал у доступну для учнів форму [6].

Не менш важливим є використання інтерактивних форм навчання – моделювання ситуацій, дискусій, майстер-класів, вебквестів, рольових ігор, які відтворюють атмосферу козацького життя, сприяють емоційному залученню здобувачів і розвитку навичок співпраці. Залучення цифрових ресурсів (відеоекскурсій, віртуальних музеїв, онлайн-архівів) також розширює можливості методичної роботи [5].

Практична підготовка є критичним елементом інтеграції. Успішними є приклади, коли здобувачі під час проходження педагогічної практики впроваджують елементи козацької педагогіки в шкільне середовище – проводять тематичні заходи, уроки патріотизму, організовують інтерактивні форми роботи з молоддю, використовуючи знання про козацькі традиції.

Важливою методичною складовою є створення відповідного навчально-методичного забезпечення – посібників, підручників, дидактичних матеріалів, рекомендацій для викладачів. Зокрема, у збірнику «Козацька педагогіка і освітній процес у закладах освіти» подано приклади дидактичних матеріалів, орієнтованих на формування патріотичних якостей засобами козацької педагогіки [5].

Крім того, важливо передбачити оцінювання рівня сформованості патріотичної компетентності студентів, що може здійснюватися через самооцінювання, анкетування, педагогічне спостереження, рефлексивні щоденники тощо. Такі інструменти дозволяють відстежувати динаміку особистісного розвитку й ефективність методичних рішень.

Застосування методичних принципів у навчальному процесі набуває реальної ефективності лише за умови практичної реалізації через чітко структуровані моделі виховання, що відповідають вимогам сучасної педагогічної освіти.

Практичні моделі патріотичного виховання майбутніх учителів відіграють ключову роль у реалізації національно-орієнтованої стратегії підготовки вчителя нової української школи. Їх розробка та впровадження ґрунтується на інтеграції історико-культурних традицій, зокрема козацької педагогіки, із сучасними педагогічними технологіями, методами та формами роботи.

Однією з найбільш поширених моделей є модель виховної роботи, заснована на проєктній діяльності. У її межах здобувачі самостійно чи в малих групах розробляють і реалізують освітньо-виховні проєкти, присвячені козацькій тематиці. Це можуть бути: проведення святкових заходів до Дня козацтва, створення навчальних квестів, виготовлення патріотичних інформаційних стендів, організація фотовиставок або мультимедійних презентацій. Такі проєкти сприяють розвитку творчості, ініціативності, дослідницької активності та практичного засвоєння патріотичних змістів.

Ще однією ефективною моделлю є інтерактивно-діяльнісна модель, яка передбачає включення здобувачів у тренінгові, рольові та ситуативні ігри з тематикою патріотизму, української ідентичності, героїзму. Важливим компонентом

є симуляції козацьких рад, обговорення моральних дилем на основі історичних подій, аналіз біографій українських героїв. Це сприяє формуванню емоційної залученості, емпатії, уміння приймати відповідальні рішення.

У закладах вищої освіти впроваджується також модель ціннісно-рефлексивного виховання, яка орієнтована на внутрішню роботу студента з особистими переконаннями, поглядами, життєвими пріоритетами. Така модель реалізується через ведення патріотичних щоденників, написання есе, участь у «круглих столах», обговорення документальних фільмів, літературних творів і спогадів, пов'язаних з історією козацтва або сучасною війною за незалежність. Це поглиблює осмислення національної приналежності, розвиває рефлексивність і громадянську зрілість.

Окремо варто виділити модель виховного середовища, яка створюється у ЗВО через символічні елементи: куточки слави, музеї бойової та козацької слави, участь у меморіальних заходах, патріотичних флешмобах, традиціях вшанування героїв. Таке середовище формує у студентів почуття належності, гордості за свою країну та професію, а також зміцнює їх ідентичність як майбутніх педагогів-патріотів.

Успішність реалізації практичних моделей значною мірою залежить від підтримки викладачів, адміністрації, наявності методичних ресурсів та партнерства із громадськими, військово-патріотичними організаціями. Найефективнішими виявляються моделі, що поєднують пізнавальну, діяльнісну та рефлексивну складову.

Розглядаючи практичні форми патріотичного виховання, важливо не оминути виклики, що ускладнюють їх реалізацію в умовах сучасної освіти.

Незважаючи на очевидні переваги та виховний потенціал козацької педагогіки, її інтеграція в систему сучасної вищої освіти стикається з низкою об'єктивних і суб'єктивних труднощів, які уповільнюють або ускладнюють реалізацію відповідних підходів у підготовці майбутніх учителів.

Однією з ключових проблем є обмежена науково-методична база. Більшість матеріалів з теми козацької педагогіки мають фрагментарний, описовий або суто історико-краєзнавчий характер, тоді як системно розроблених дидактичних комплексів, навчальних програм, моделей занять, орієнтованих на практичне застосування, бракує. Це створює труднощі для викладачів, які хочуть інтегрувати козацьку тематику у свої курси, але не мають достатньо адаптованих ресурсів.

Ще одним викликом є низький рівень поінформованості частини здобувачів про національно-патріотичне виховання як важливу складову педагогічної діяльності. Деякі майбутні вчителі сприймають патріотизм як декларативну або формальну вимогу, що не має особистісного змісту. Це вимагає посилення мотиваційного та ціннісного компонента навчання, підвищення рівня залучення здобувачів до патріотичних ініціатив і волонтерської діяльності.

Не менш серйозною є проблема кадрового забезпечення. Не всі викладачі закладів вищої освіти мають фахову підготовку для викладання тем, пов'язаних із національним вихованням, козацькою спадщиною, формуванням патріотизму. Часто відсутній міжпредметний зв'язок між історією, педагогікою, філософією, культурологією, що ускладнює міждисциплінарну реалізацію козацько-педагогічного підходу.

Також варто зазначити неоднозначність сприйняття історичної спадщини, пов'язаної з козацтвом. Частина науковців та освітян розглядають її як архаїчну або фольклорно-етнографічну спадщину, що не відповідає потребам сучасної молоді. Проте практика доводить, що при правильному педагогічному наповненні і поданні, козацька тематика може бути сучасною, емоційно насиченою та актуальною.

Окрім цього, викликом є непослідовність державної освітньої політики щодо патріотичного виховання. У різні роки змінювались акценти, підходи та навіть визначення поняття «патріотизм» в освітньому контексті. Така нестабільність не сприяє системному підходу до впровадження козацької педагогіки в освітній процес.

Нарешті, на практиці бракує інструментів оцінювання ефективності патріотичного виховання, зокрема його впливу на ціннісні установки майбутніх учителів, що ускладнює корекцію навчальних програм і методик.

Таким чином, для успішної реалізації козацько-педагогічного підходу необхідне подолання зазначених труднощів через розробку сучасного методичного забезпечення, підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, мотиваційно-ціннісне наповнення змісту підготовки та впровадження системи моніторингу сформованості патріотичної компетентності студентів.

Сучасний освітній контекст України формує нові вимоги до системи підготовки майбутніх учителів, зокрема в частині національно-патріотичного виховання. За умов збройної агресії та посилення інформаційного тиску особливої ваги набуває виховання громадянської позиції, духовної стійкості й активного патріотизму в майбутніх учителів. Тому формування патріотичної компетентності студентів педагогічних закладів вищої освіти стає не лише виховним завданням, а й стратегічним напрямом розвитку національної освіти.

Одним із головних векторів майбутнього розвитку є інституціоналізація козацької педагогіки в освітньому просторі ЗВО. Це передбачає розробку й упровадження авторських курсів, модулів або вибіркових компонентів, присвячених козацькому вихованню, з урахуванням сучасних методологічних засад. У перспективі ці курси можуть бути включені до обов'язкової частини педагогічних програм, зокрема як елемент національно-патріотичного або громадянського складника.

Значний потенціал має цифровізація патріотичного виховання: створення онлайн-платформ, відеоуроків, віртуальних музеїв, інтерактивних симуляцій на

тему козацтва, що дозволить зробити виховний процес більш доступним, інклюзивним та інноваційним. Впровадження цифрових технологій може залучити молодь до активного вивчення національної історії та формування патріотичних переконань у нових форматах.

Перспективним напрямом є розширення міжсекторальної взаємодії: співпраця ЗВО з військовими частинами, патріотичними організаціями, національно-культурними товариствами, музеями, архівами. Така інтеграція дозволяє створити багатоформатне виховне середовище, в якому студент отримує не лише знання, а й практичний досвід громадянської активності.

Особливу увагу в майбутньому слід приділяти моніторингу результатів патріотичного виховання. Необхідно розробити інструменти діагностики рівня сформованості патріотичної свідомості, громадянської компетентності, ціннісних орієнтирів студентів. Це дозволить підвищити ефективність навчальних програм, оптимізувати виховну роботу й відстежувати динаміку особистісного розвитку майбутніх учителів.

На рівні державної політики важливо забезпечити послідовну нормативно-правову підтримку процесу патріотичного виховання у ЗВО, створити умови для науково-дослідної та експериментальної роботи з цієї теми, стимулювати розвиток педагогічної думки в національного виховання.

Отже, перспективи розвитку патріотичного виховання у педагогічних ЗВО пов’язані з переосмисленням освітніх підходів, активним використанням національних традицій (зокрема козацької педагогіки), інноваційними формами навчання та державною підтримкою. Лише за таких умов можливо сформувати покоління педагогів, здатних виховувати молодь в дусі національної гідності, любові до України та відповідальності за її майбутнє.

Висновки

Аналіз теоретичних джерел, освітньої практики та методичних підходів засвідчує, що козацька педагогіка є дієвим засобом формування патріотизму майбутніх учителів. Її історико-культурні та ціннісні орієнтири, побудовані на засадах духовності, лицарської честі, самопожертви та служіння Батьківщині, мають потужний виховний потенціал у сучасному освітньому просторі.

У процесі підготовки майбутніх учителів важливо не лише знайомити студентів із традиціями козацького виховання, а й інтегрувати їх у зміст навчальних дисциплін, виховну діяльність, педагогічну практику. Запропоновані моделі – проєктна, інтерактивно-діяльнісна, ціннісно-рефлексивна, середовищна – показали свою ефективність у розвитку патріотичної свідомості, громадянської активності та ідентичності.

Разом із тим, упровадження козацько-педагогічного підходу в закладах вищої освіти супроводжується певними труднощами: нестачею методичних матеріалів, фрагментарністю нормативного забезпечення, недостатньою підго-

товкою викладачів, низькою мотивацією окремих студентів. Подолання цих бар'єрів вимагає комплексних зусиль – від розробки навчально-методичних ресурсів до інституційної підтримки з боку держави.

Перспективами подальшого розвитку є цифровізація виховного контенту, створення авторських курсів, міжсекторальна співпраця, посилення дослідницької роботи з питань патріотичного виховання, а також впровадження систем моніторингу сформованості національної ідентичності студентів.

Таким чином, козацька педагогіка здатна не лише зберігати історичну пам'ять, а й формувати сучасного українського вчителя-патріота, здатного виховувати молодь на засадах любові до України, національної гідності й готовності до служіння державі.

Література:

1. Бець Л. М. Національно-патріотичне виховання молоді засобами козацької педагогіки в школі. *Сучасний погляд на використання змісту, методів і форм козацької педагогіки у контексті Нової української школи: матеріали науково-методичного Інтернет-семінару*. Упоряд. Н. Бугайчук. Черкаси, 2018. С. 12–18.

2. Білик С. Нащадки козацької слави: організація національно-патріотичного виховання молодших школярів на військово-козацьких традиціях. Харків: Основа, 2015. 176 с.

3. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів: методичні рекомендації [для вчителів, методистів, авторів програм і підручників, науковців, викладачів, студентів закладів професійної й вищої освіти, управлінців, політиків]. Київ: Фенікс, 2022. 64 с.

4. Єпіхіна М. А. Патріотичне виховання молодших школярів на традиціях козацької педагогіки. *Український педагогічний журнал*. 2015. № 3. С. 28–33. https://uafathers.com/blog/108

5. Козацька педагогіка і навчально-виховний процес у закладах освіти: науково-методичний збірник / Укладачі: В. Є. Берека, І. К. Гіджеліцький, Н. М. Орловська. Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д. Г., 2018. 472 с.

6. Мафтин Л. Формування патріотичної особистості в освітньому процесі сучасної школи засобами козацької педагогіки. *Проблеми освіти*. 2023. Вип. 2(99). С. 163–179. DOI: 10.52256/2710-3986.2-99.2023.11

7. Макогончук Н. Витоки та специфіка козацької педагогіки. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2014. Вип. 3. С. 3–11.

8. Романюк С., Мафтин Л. Національно-патріотичне виховання в умовах викликів сучасності. *Інноватика у вихованні*. 2023. № 17. С. 112–121.

9. Руденко Ю., Губко О. Українська козацька педагогіка: витоки, духовні цінності, сучасність. Київ: МАУП, 2007. 384 с.

10. Цибулько О. Ідеї виховання духовності у козацькій педагогіці. *Джерела*. 2019. № 2. С. 116–122. DOI: https://doi.org/10.33989/2075-146x.2019.24.194896

References:

1. Bets, L. M. (2018). Natsionalno-patriotychne vykhovannia molodi zasobamy kozatskoi pedahohiky v shkoli [National-patriotic education of youth by means of Cossack pedagogy in school]. In N. Buhaichuk (Ed.), *Suchasnyi pohliad na vykorystannia zmistu, metodiv i form kozatskoi pedahohiky u konteksti Novoi ukrainskoi shkoly* (pp. 12–18). Cherkasy. [in Ukrainian].

2. Bilyk, S. (2015). *Nashchadky kozatskoi slavy: Orhanizatsiia natsionalno-patriotychnoho vykhovannia molodshykh shkoliariv na viiskovo-kozatskykh tradytsiiakh* [Descendants of Cossack glory: Organization of national-patriotic education of younger students based on military-Cossack traditions]. Kharkiv: Osnova. [in Ukrainian].

3. Bondarenko, N. V., & Kosianchuk, S. V. (2022). *Natsionalno-patriotychne vykhovannia u konteksti suchasnykh vyklykiv: Metodychni rekomendatsii* [National-patriotic education in the context of modern challenges: Methodical recommendations]. Kyiv: Feniks. [in Ukrainian].

4. Yepikhina, M. A. (2015). Patriotychne vykhovannia molodshykh shkoliariv na tradytsiiakh kozatskoi pedahohiky [Patriotic education of younger schoolchildren based on the traditions of Cossack pedagogy]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*, (3), 28–33. https://uafathers.com/blog/108 [in Ukrainian].

5. Bereka, V. Ye., Hidzhelitskyi, I. K., & Orlovska, N. M. (Eds.). (2018). *Kozatska pedahohika i navchalno-vykhovnyi protses u zakladakh osvity: Naukovo-metodychnyi zbirnyk* [Cossack pedagogy and the educational process in educational institutions: Scientific-methodical collection]. Kamianets-Podilskyi: Zvoleyko D. H. [in Ukrainian].

6. Maftyn, L. (2023). Formuvannia patriotychnoyi osobystosti v osvitnomu protsesi suchasnoi shkoly zasobamy kozatskoi pedahohiky [Formation of a patriotic personality in the educational process of the modern school by means of Cossack pedagogy]. *Problemy osvity*, 2(99), 163–179. https://doi.org/10.52256/2710-3986.2-99.2023.11 [in Ukrainian].

7. Makohonchuk, N. (2014). Vytoky ta spetsyfika kozatskoi pedahohiky [Origins and specifics of Cossack pedagogy]. *Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy*, (3), 3–11. [in Ukrainian].

8. Romaniuk, S., & Maftyn, L. (2023). Natsionalno-patriotychne vykhovannia v umovakh vyklykiv suchasnosti [National-patriotic education in the conditions of modern challenges]. *Innovatyka u vykhovanni*, (17), 112–121. [in Ukrainian].

9. Rudenko, Yu., & Hubko, O. (2007). *Ukrainska kozatska pedahohika: Vytoky, dukhovni tsinnosti, suchasnist* [Ukrainian Cossack pedagogy: Origins, spiritual values, modernity]. Kyiv: MAUP. [in Ukrainian].

10. Tsybulko, O. (2019). Idei vykhovannia dukhovnosti u kozatskii pedahohitsi [Ideas of spiritual education in Cossack pedagogy]. *Dzherela*, (2), 116–122. https://doi.org/10.33989/2075-146x.2019.24.194896 [in Ukrainian].

УДК 81’25:32:81’373.612.2

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-81-92

Баняс Володимир Володимирович кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри філології, Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці ІІ, м. Берегове, https://orcid.org/0000-0001-6880-8805

Баняс Наталія Юліанівна кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри філології, Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці ІІ, м. Берегове, https://orcid.org/0000-0002-6974-0790

Лізак Катерина Михайлівна доцент кафедри філології, Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці ІІ, м. Берегове, https://orcid.org/0000-0002-7873-0535

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СТРАТЕГІЙ ПЕРЕКЛАДУ МЕТАФОР У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. У статті проведено порівняльний аналіз стратегій перекладу метафор у політичному дискурсі з акцентом на збереженні їх семантичного та прагматичного потенціалу. Встановлено, що метафора є одним із важливих інструментів політичної комунікації, адже вона збагачує мову та формує когнітивні рамки для осмислення соціально-політичних реалій. З’ясовано, що політична метафора поєднує інформаційну, емоційно-експресивну та сугестивну функції, забезпечуючи ефективний вплив на аудиторію та конструюючи образи політичної реальності. Підкреслено здатність політичних метафор зменшувати комунікативну дистанцію між мовцем та слухачем, створювати позитивний імідж політичного діяча та сприяти консолідації суспільства. Наголошено на прагматичному потенціалі метафор, який виявляється у можливості пом’якшення конфліктних висловлювань і зменшення ризику негативного сприйняття радикальних формулювань. Констатовано, що політична метафора виконує інтерактивну функцію, оскільки дозволяє зберігати аргументативну силу висловлювання при водночас помірному його сприйнятті. Визначено, що політична метафора є механізмом когнітивного моделювання, адже формує специфічні фрейми інтерпретації подій, відносин та ролей політичних діячів. Зауважено, що у перекладознавчому аспекті метафора набуває особливого значення, оскільки саме від її адекватного відтворення залежить точність передачі політичних смислів. Розкрито проблему збереження метафоричної образності в перекладі, яка часто пов’язана з культурними асоціаціями та відмінностями когнітивних кодів. Встановлено, що для перекладача постає

дилема між буквальним відтворенням метафори та її адаптацією до іншомовного культурного простору. З'ясовано, що інтертекстуальні відсилання та прецедентні феномени суттєво ускладнюють переклад, оскільки потребують збереження денотативного значення та асоціативно-культурного навантаження. Підкреслено, що переклад метафори є не механічною трансформацією, а складним когнітивно-прагматичним процесом, у якому перекладач виступає інтерпретатором культурних кодів. Наголошено на доцільності використання таких стратегій, як реметафоризація чи адаптація, що дозволяють компенсувати відсутність прямого відповідника у мові перекладу. Констатовано, що практика перекладу свідчить про ефективність заміни метафори іншою, культурно релевантною, за умови збереження її семантичного ядра. Визначено, що важливим чинником успішного перекладу є ступінь усталеності метафоричних конструкцій у мові перекладу та їх здатність відтворювати прагматичний ефект. Зауважено, що особливу складність становить передача стилістично маркованих метафоричних аксіологем, адже їхня ефективність залежить від культурної релевантності оцінних конотацій. Розкрито роль конкретних прикладів перекладу з промов Кіра Стармера, які продемонстрували рівновагу між буквальним відтворенням і адаптацією метафор до українського культурного контексту. Встановлено, що збереження важливих образів, таких як «робота» чи «перезавантаження», забезпечує досягнення прагматичної еквівалентності та підсилює мобілізаційний ефект. З'ясовано, що переклад інколи супроводжується редукцією метафоричного потенціалу, проте водночас зберігає основні смислові акценти та комунікативну доцільність. Підкреслено, що специфіка перекладу політичних метафор полягає у необхідності балансувати між точністю смислу й збереженням образності, що формує основу для подальших досліджень стратегій семантичної нейтралізації та реметафоризації у міжкультурній комунікації.

Ключові слова: політичний дискурс, метафора, аксіологема, когнітивне моделювання, прагматичний ефект, переклад, реметафоризація, семантична нейтралізація, культурні коди, комунікативний вплив.

Banias Volodymyr PHD, Associate Professor, Associate Professor, Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Department of Philology, Berehove, https://orcid.org/0000-0001-6880-8805

Banias Nataliia PHD, Associate Professor, Associate Professor, Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Department of Philology, Berehove, https://orcid.org/0000-0002-6974-0790

Lizak Katalin Associate Professor, Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Department of Philology, Berehove, https://orcid.org/0000-0002-7873-0535

COMPARATIVE ANALYSIS OF METAPHOR TRANSLATION STRATEGIES IN POLITICAL DISCOURSE

Abstract. The article presents a comparative analysis of translation strategies of metaphors in political discourse with an emphasis on preserving their semantic and pragmatic potential. It has been established that metaphor is one of the essential tools of political communication, as it not only enriches language but also shapes cognitive frameworks for comprehending socio-political realities. It has been found that political metaphor combines informational, emotional-expressive, and suggestive functions, ensuring effective influence on the audience and constructing images of political reality. It has been emphasized that political metaphors are capable of reducing communicative distance between speaker and listener, creating a positive image of a political leader, and contributing to social consolidation. Attention has been drawn to the pragmatic potential of metaphors, which manifests itself in their ability to soften conflictual statements and reduce the risk of negative perception of radical formulations. It has been stated that political metaphor performs an interactive function, as it allows the preservation of argumentative force while ensuring moderate perception of the utterance. It has been determined that political metaphor is a mechanism of cognitive modeling, as it shapes specific frames for interpreting events, relations, and the roles of political actors. It has been noted that in translation studies metaphor acquires particular significance, since the adequacy of its reproduction determines the accuracy of conveying political meanings. The problem of preserving metaphorical imagery in translation has been highlighted, as it is often associated with cultural associations and differences in cognitive codes. It has been established that translators face the dilemma of choosing between literal reproduction of the metaphor and its adaptation to the target cultural space. It has been revealed that intertextual references and precedent phenomena significantly complicate translation, as they require preservation of both denotative meaning and associative-cultural load. It has been emphasized that the translation of metaphor is not a mechanical transformation but a complex cognitive-pragmatic process in which the translator acts as an interpreter of cultural codes. It has been stressed that strategies such as remetaphorization or adaptation are advisable, as they allow compensation for the absence of direct equivalents in the target language. It has been concluded that translation practice demonstrates the effectiveness of replacing a metaphor with another, culturally relevant one, provided that its semantic core is preserved. It has been determined that an important factor of successful translation is the degree of conventionality of metaphorical constructions in the target language and their ability to reproduce the pragmatic effect. It has been noted that particular difficulty lies in rendering stylistically marked metaphorical axiologemes, as their effectiveness depends on the cultural relevance of evaluative connotations. The role of specific translation examples from

Keir Starmer's speeches has been revealed, showing a balance between literal reproduction and adaptation of metaphors to the Ukrainian cultural context. It has been established that preserving key images such as "work" or "reset" ensures pragmatic equivalence and enhances the mobilizing effect. It has been found that translation is sometimes accompanied by a reduction of metaphorical potential, yet it retains the main semantic accents and communicative relevance. It has been emphasized that the specificity of translating political metaphors lies in the necessity to balance semantic accuracy and preservation of imagery, which forms the basis for further research into strategies of semantic neutralization and remetaphorization in intercultural communication.

Keywords: political discourse, metaphor, axiologeme, cognitive modeling, pragmatic effect, translation, remetaphorization, semantic neutralization, cultural codes, communicative impact.

Постановка проблеми. Політичний дискурс є особливою формою мовленнєвої діяльності, спрямованою на вплив на громадську свідомість та формування суспільної позиції. У цьому контексті метафора виступає важливим інструментом конструювання смислу, що дозволяє політикам передавати складні ідеї через образні засоби та забезпечує ефективну комунікацію з аудиторією. Тому дослідження стратегій перекладу метафор у політичному дискурсі є актуальним і визначальним для розвитку теоретичних та практичних аспектів міжкультурної комунікації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій підтверджує, що метафора є важливим інструментом формування комунікативного та експресивного потенціалу політичного дискурсу. Зокрема, Пастернак Т. підкреслює роль метафоричності у політичному дискурсі як засобу структуризації аргументації та впливу на свідомість аудиторії [1]. Ткач В. та Алексенко В. демонструють, що метафора у сучасних текстах політичних промов англійською мовою виконує функцію переконання та конструювання образу політика як носія цінностей [2]. Своєю чергою Моркотун С. зазначає, що відтворення експресивності образних засобів при перекладі політичного дискурсу є складним процесом, який потребує врахування контексту та комунікативної функції метафори [3]. Натомість Доній Т. досліджує стратегії перекладу текстів політичного дискурсу, акцентуючи увагу на викликах і перспективних підходах до збереження семантичного та прагматичного потенціалу оригіналу [4]. У наступній публікації Доній Т. розглядає метафоризацію політичного тексту як процес, що створює особливі труднощі для перекладача, та пропонує методи вирішення цих проблем [5]. Поряд з тим, Набока О. аналізує адекватні способи відтворення метафор у текстах політичного дискурсу, виділяючи стратегії трансформації, адаптації та реметафоризації для збереження образності та впливовості висловлювань [6].

Таким чином, узагальнений аналіз демонструє, що сучасні дослідження зосереджені на комплексному вивченні метафор у політичному дискурсі, поєднуючи лінгвістичний, перекладознавчий та прагматичний підходи, що створює основу для подальшого розвитку стратегій перекладу політичних метафор.

Метою статті є проведення порівняльного аналізу стратегій перекладу метафор у політичному дискурсі з метою виявлення особливостей трансформації образних засобів та збереження їх семантичного і прагматичного потенціалу.

Виклад основного матеріалу. Метафора постає одним із важливих мовних засобів, що збагачує виражальні можливості мови та сприяє концептуалізації нових соціально-політичних реалій. Її використання у політичному дискурсі формує особливий тип комунікації, орієнтований на адресата, що надає можливість поєднувати інформаційну та емоційно-експресивну складові в єдиній когнітивній рамці. Завдяки цьому метафора забезпечує ефективний зв'язок між мовцем та аудиторією, що особливо важливо в умовах політичної конкуренції та формування громадської думки.

Політична метафора вирізняється широким функціональним спектром, адже вона здатна одночасно виконувати номінативну, комунікативну та переконувальну функції. Її застосування спрощує складні політичні формулювання, зменшує комунікативну дистанцію між мовцем і слухачем, а також сприяє створенню позитивного іміджу політичного діяча. Крім того, політичні метафори апелюють до універсальних цінностей, що сприяє формуванню почуття колективної належності та консолідації суспільства навколо певної політичної мети [1, с. 144].

Особливу увагу заслуговує прагматичний потенціал політичної метафори, який виявляється у здатності згладжувати суперечливі й конфліктні висловлювання. Її образність дозволяє зменшити ризик негативного сприйняття радикальних чи загострених формулювань, перекладаючи відповідальність за буквальне тлумачення з мовця на адресата. У такий спосіб метафора виконує інтерактивну функцію пом'якшення політичних дискусій і водночас зберігає їхню аргументативну силу [3, с. 40].

Поглиблений аналіз дає підстави розглядати політичну метафору як механізм когнітивного моделювання політичної реальності. Вона формує певні фрейми сприйняття, які впливають на інтерпретацію подій, визначення «своїх» і «чужих» та конструювання образу ворога чи союзника. Завдяки цьому метафора стає засобом концептуальної організації політичного простору, що підсилює її значення в стратегічній комунікації.

У контексті перекладознавчого аналізу політична метафора набуває додаткового значення, оскільки від адекватності її відтворення у перекладі залежить точність передачі політичних смислів. За таких умов перекладач зіштовхується з проблемою відтворення образності та збереження прагматичного

ефекту метафори. Це актуалізує необхідність порівняльного дослідження перекладацьких стратегій, що дозволяють поєднати точність змісту з комунікативною ефективністю.

Поряд з тим, політична промова становить центральний елемент політичної комунікації, оскільки саме через неї політичні діячі отримують можливість акцентувати важливі положення та здійснювати цілеспрямований вплив на свідомість і підсвідомість аудиторії. З огляду на те, що провідною комунікативною метою будь-якої політичної промови є формування певного емоційного стану та переконання слухачів у доцільності запропонованих ідей, стає очевидним, що використання метафори є необхідною умовою досягнення цього ефекту. У межах політичного дискурсу метафора виконує функцію сугестивного наповнення тексту, забезпечуючи підсвідомий вплив на адресата, який орієнтує його на визначену лінію поведінки або створює потрібний емоційний настрій [2, с. 97].

У контексті такого впливу важливе місце набуває питання інтертекстуальних відсилань, що становлять важливий компонент політичної риторики. У політичних текстах широко застосовуються апеляції до історичних подій, відомих постатей, культурних і національних реалій, що посилює переконливість аргументації та сприяє ідентифікації слухача з певною спільнотою. Цей феномен прецедентності значно ускладнює завдання перекладача, адже потребує збереження денотативного значення та водночас асоціативно-культурного навантаження. Відповідно, стратегія перекладу повинна враховувати національно-специфічні маркери та забезпечувати їх адекватне відтворення з урахуванням комунікативної мети [4, с. 144-145].

Додатково слід підкреслити, що розширене осмислення проблеми дозволяє стверджувати, що переклад політичної метафори та пов’язаних із нею прецедентних елементів не зводиться до формальної трансформації тексту. Йдеться про складний когнітивно-прагматичний процес, у якому перекладач виступає посередником між мовами та водночас інтерпретатором культурних кодів. Відтак, у політичному перекладі метафора виконує роль концептуального взаємозв’язку, що забезпечує перенесення політичних смислів у міжкультурний простір, зберігаючи їхню прагматичну ефективність.

Передача метафор у політичному дискурсі становить складне завдання для перекладача, оскільки у мові перекладу не завжди існує прямий відповідник чи адекватна метафорична конструкція. У таких випадках перекладацькі трансформації виступають необхідним інструментом, що дозволяє зробити зміст і образність метафори зрозумілими для реципієнтів іншомовного середовища [4, с. 146].

Водночас сама по собі передача змісту не є достатньою для адекватного відтворення метафори. У перекладі важливо зберегти семантичне наповнення та образний компонент, адже саме він у багатьох випадках відображає глибинні комунікативні наміри мовця, у тому числі приховані. З цієї причини підбір

еквівалента вимагає від перекладача високого рівня інтерпретаційної точності та здатності передавати прагматичну складову повідомлення.

Практика перекладу засвідчує, що одним із найбільш доцільних методів є повна заміна вихідної метафори на іншу, характерну для мови перекладу, за умови збереження змістової структури. Це дозволяє компенсувати відсутність прямого відповідника та водночас забезпечити органічність сприйняття тексту в цільовій культурі. Використання реметафоризації, коли в мові оригіналу існує метафора з аналогічним або близьким значенням, вважається найбільш ефективним способом, адже вона відтворює символічний ефект і викликає образні асоціації, властиві вихідному тексту [5, с. 214].

У перекладі політичних метафор одним із важливих завдань є добір адекватного еквівалента, що забезпечує точність смислової передачі. Досягнення цього результату вимагає знання мовних норм, а також системного використання тлумачних словників, аналізу етимологічних витоків метафори та врахування її функціонального призначення у вихідному контексті. Саме такі процедури дозволяють уникнути помилкових інтерпретацій та забезпечити збереження образної складової, яка формує цілісність і переконливість політичного дискурсу [4, с. 148].

Водночас відтворення метафоричних структур у політичному тексті не обмежується лексичними відповідниками, оскільки на процес перекладу впливають чинники іншого рівня. Зокрема, вирішальним постає ступінь засвоєння метафоричних одиниць у мовних системах, контекстуальні умови їх уживання та наявність допоміжної інформації, що розкриває їх значення. Виявлено, що лексико-граматичні особливості та ступінь усталеності метафоричних виразів у мові перекладу безпосередньо визначають рівень збереження прагматичного та емоційного впливу тексту [6, с. 111].

Особливого значення набуває питання відтворення стилістично маркованих метафоричних аксіологем. Вибір стратегії перекладу у цьому випадку залежить від того, наскільки глибоко одиниця інтегрована у мовну систему та які оцінні конотації вона викликає у свідомості реципієнтів. Це дає підстави стверджувати, що ефективність перекладу метафор визначається точністю семантичної передачі та здатністю відтворити аксіологічний потенціал мовної одиниці.

З огляду на зазначене, особливий інтерес становить аналіз конкретних прикладів політичного дискурсу, у яких метафори набувають комунікативного значення та виконують мобілізаційну функцію.

Так, промова Кіра Стармера, виголошена після його вступу на посаду прем'єр-міністра, була відзначена насиченістю метафоричних конструкцій, які мали на меті створити образ негайності дій і мобілізувати суспільство. Характерним прикладом є висловлювання: *"The work of change begins immediately"* [7]

(Tasch Barbara. A momentous day comes to an end. BBC, 6 July 2024). Ця метафора структурує політичний процес як трудову діяльність, що передбачає системність, докладання зусиль і невідкладний початок. Образ *«роботи»* у поєднанні зі *«змінами»* формує концептуальну рамку, де політика подається як спільний проєкт, що потребує постійної відданості.

Український переклад подає вислів як: *«Робота щодо змін починається негайно»* [8] (Вікторія Литовченко. Новий прем'єр-міністр Британії Стармер виступив з першою офіційною промовою – відео. ONLINE.UA, 05 липня 2024). У цьому варіанті відтворено базову метафоричну структуру, проте синтаксична форма відрізняється. Англійська конструкція *"work of change"* є більш компактною та концентрованою, тоді як український варіант *«робота щодо змін»* є розгорнутим і відповідає граматичним нормам української мови. Збереження важливої метафори (*«робота»*) свідчить про перекладацьку стратегію, зорієнтовану на передачу когнітивної моделі, а не лише лексико-семантичного наповнення.

Аналіз наведеного варіанту показує, що метафора в англійському тексті функціонує як концептуальний механізм, що поєднує два домени – працю та трансформацію. У перекладі цей образ передано із частковою адаптацією, однак при цьому збережено його основну символіку. Таким чином, перекладацька стратегія була спрямована на максимальне наближення до мови оригіналу з урахуванням синтаксичних особливостей української мови.

Додатково слід наголосити, що використання метафори *«робота»* як базового образу політичної трансформації підкреслює прагнення політика створити уявлення про зміни як спільне завдання, що вимагає від суспільства не пасивного очікування, а активної участі. У цьому виявляється прагматичний потенціал метафори, який у перекладі було збережено без втрат.

Варто також враховувати, що можливим перекладацьким рішенням могла б бути конструкція *«зміни починаються негайно»* або *«процес змін стартує одразу»*. Однак такі варіанти призвели б до втрати метафоричного образу *«роботи»*, який в англійському оригіналі є центральним. Тому збереження цього образу в перекладі засвідчує адекватність стратегії, спрямованої на досягнення прагматичної еквівалентності.

Також у вступній промові Кіра Стармера після обрання прем'єр-міністром Великої Британії було використано ще кілька метафор, покликаних окреслити масштабність політичних завдань та сформувати уявлення про їхню складність. Характерним прикладом є вислів: *"Changing a country is not like flicking a switch. … From now on, you have a government unburdened by doctrine, guided only by the determination to serve your interest..."* [9] (Walker Peter. What Keir Starmer really said in his PM acceptance speech. Theguardian, 5 Jul 2024). Метафора *"not like flicking a switch"* конструює політичні зміни як тривалий і поступовий процес, що

не може відбутися миттєво, подібно до натискання вимикача. Такий образ апелює до буденної практики, роблячи складну політичну реальність зрозумілішою для широкої аудиторії.

Український переклад подає інший варіант: *«Напевно всім зрозуміло, що наша країна потребує більшого перезавантаження. … Відтепер у вас є уряд, необтяжений доктриною, який керується лише рішучістю служити вашим інтересам»* [10] (Красіков М. Кір Стармер став прем'єр-міністром Великої Британії: відео. Thepage, 5 липня 2024). У цьому випадку оригінальна метафора *"flicking a switch"* трансформована у «перезавантаження». Відбулася заміна концептуальної рамки: образ миттєвої дії (натискання вимикача) перетворився на технологічну метафору, що апелює до сфери комп'ютерних процесів. Це свідчить про перекладацьку стратегію адаптації, спрямовану на збереження ефекту динаміки та оновлення, проте з урахуванням культурно релевантних для українського реципієнта образів.

Порівняльний аналіз засвідчує, що хоча змістове ядро зберігається – ідея необхідності поступових, але рішучих змін – відмінність у виборі метафоричних моделей відображає прагнення перекладача зробити вислів ближчим до світоглядних та комунікативних кодів цільової аудиторії. Таким чином, у перекладі відбулася заміна когнітивної моделі *«політика як увімкнення/вимкнення»* на модель *«політика як перезапуск системи»*.

Водночас у другій частині обох варіантів спостерігається високий ступінь еквівалентності: *"From now on, you have a government unburdened by doctrine, guided only by the determination to serve your interest"* [9] / *«Відтепер у вас є уряд, необтяжений доктриною, який керується лише рішучістю служити вашим інтересам»* [10]. Метафора *"unburdened by doctrine"* відтворена з максимальною точністю. Концепт *«обтяження»* у політичному контексті переносить фізичний досвід значення на сферу ідеологічних переконань, підкреслюючи свободу нового уряду від обмежувальних рамок.

Зазначені приклади демонструють, що переклад політичних метафор не завжди зводиться до буквальної передачі: у цих випадках доцільним є відхід від дослівності задля збереження комунікативного ефекту. Перекладач у такий спосіб формує альтернативні когнітивні образи, які, залишаючись у рамках вихідного смислу, можуть відрізнятися за культурною асоціативністю.

Також у промові Кіра Стармера, виголошеній у лютому 2025 р., акцентовано увагу на питанні забезпечення миру в Україні. Характерним є вислів: "*I'm absolutely convinced that we need a lasting peace, not a ceasefire, and for that to happen we need security guarantees... Precisely what that layers up to, what that looks like, is obviously a subject of intense discussion."* [11] (Piper Elizabeth. UK's Starmer says only U.S. 'backstop' can secure lasting Ukraine peace. Reuters, 27 Feb 2025). Центральними є метафори *"lasting peace"* (*«тривалий мир»*) і *"layers up"*

(«нашаровується»), які формують уявлення про багаторівневу конструкцію майбутніх гарантій безпеки. Концептуальна рамка *"peace as a structure"* (*«мир як структура»*) дозволяє інтерпретувати політичний процес як багатокомпонентний і поступовий, а не одномоментний акт.

Український переклад подає висловлювання у такій формі: *«Я абсолютно переконаний, що нам потрібен тривалий мир, а не припинення вогню, і щоб це сталося, нам потрібні гарантії безпеки. Те, що це означає, як це виглядає, очевидно, є предметом для інтенсивної дискусії»* [12] (Укрінформ, 27.02.2025). Загалом переклад зберігає змістові акценти оригіналу. Проте лексема *"layers up"* відтворена узагальнено як *«те, що це означає»*, що призводить до часткової втрати метафоричного потенціалу. У результаті переклад позбавляється образності, яка в англійському варіанті підкреслювала складність майбутньої політичної архітектури.

Аналізовані приклади демонструють важливу особливість перекладу політичних метафор: збереження важливих змістових акцентів не завжди передбачає відтворення концептуальної образності. Якщо в мові оригіналу *«гарантії безпеки»* постають як конструкція, що *«нашаровується»*, тобто передбачає поступове накладання рівнів захисту, то в перекладі цей ефект редуковано. У такий спосіб стратегія перекладача наближається до семантичної нейтралізації метафори.

Водночас збережено інший важливий аспект оригінального висловлювання – протиставлення *"lasting peace та ceasefire"*. Переклад точно відтворює опозицію *«тривалий мир – припинення вогню»*, що передає політичний меседж про різницю між тимчасовим і довгостроковим урегулюванням. Це вказує на поєднання двох перекладацьких стратегій у межах одного фрагмента: буквальне відтворення однієї метафори та згладжування іншої.

З огляду на дискурсивний контекст, такі відмінності мають вагоме значення для формування політичного смислу. Англійська версія підкреслює складність майбутніх домовленостей, тоді як український переклад залишає у центрі уваги загальне значення без образної деталізації. Це підтверджує, що переклад політичних промов нерідко орієнтований на точність та прагматичну доцільність, що іноді веде до редукції метафоричного навантаження.

Таким чином, аналізований приклад ілюструє важливу закономірність: переклад політичних метафор у міжнародному дискурсі перебуває між двома полюсами – максимальною збереженістю концептуальної образності та свідомим спрощенням заради зрозумілості й прагматичної ефективності. Саме ця рівновага визначає специфіку міжкультурної інтерпретації політичних меседжів і створює основу для виокремлення нових перекладацьких стратегій, зокрема стратегії семантичної нейтралізації метафори.

Висновки. Узагальнення результатів проведеного аналізу дає підстави стверджувати, що політична метафора виступає важливим інструментом

формування когнітивних моделей політичної реальності та водночас слугує ефективним засобом впливу на аудиторію. Послідовний розгляд її функцій показав, що вона поєднує інформаційно-смисловий і прагматичний потенціали, завдяки чому політичний дискурс набуває цілісності та переконливості. Поступовий перехід від аналізу теоретичних аспектів до прикладів перекладацьких рішень засвідчив, що вибір стратегії перекладу залежить від лексико-семантичних відповідників, а також від культурно обумовлених асоціацій, які формують прагматичний ефект висловлювання. Виявлено, що збереження семантичної точності не завжди гарантує відтворення образності, тому перекладач змушений балансувати між буквальним переданням і адаптацією метафори до світоглядних кодів іншомовної аудиторії. Саме в цьому виявляється специфіка перекладу політичних промов, де досягнення прагматичної еквівалентності може вимагати свідомого редукування метафоричного потенціалу. Водночас окреслено, що ефективність перекладу політичних метафор визначається здатністю відтворити їх аксіологічний зміст і забезпечити мобілізаційний вплив, що в підсумку підтверджує необхідність подальшого дослідження стратегій семантичної нейтралізації та реметафоризації у міжкультурній комунікації.

Література:

1. Пастернак Т. А. Метафоричність у політичному дискурсі. Закарпатські філологічні студії. 2023. Випуск 28, том 1. С. 140-145.

2. Ткач В. О., Алексенко В. Ф. Метафора у сучасних англомовних текстах політичних промов. Закарпатські філологічні студії. 2022. Випуск 24. Том 2. С. 94-97.

3. Моркотун С. Відтворення експресивності образних засобів при перекладі текстів політичного дискурсу. Синопсис: текст, контекст, медіа. 2017. № 3(19). С. 39-47.

4. Доній Т. Переклад текстів політичного дискурсу: стратегії, виклики, перспективи. Актуальні питання гуманітарних наук. 2021. Вип 46, том 1. С. 143-149.

5. Доній Т. Метафоризація політичного тексту: виклики для перекладача та методи вирішення проблеми. Актуальні питання гуманітарних наук. 2023. Вип 70, том 1. С. 211-216.

6. Набока О. М. Адекватні способи відтворення метафор у текстах політичного дискурсу. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. 2022. Том 33 (72) № 1 Ч. 2. С. 108-112.

7. Tasch Barbara. A momentous day comes to an end. BBC (6 July 2024). URL: https://www.bbc.com/news/live/cn09xn9je7lt

8. Вікторія Литовченко. Новий прем'єр-міністр Британії Стармер виступив з першою офіційною промовою – відео. ONLINE.UA (05 липня 2024). URL: https://news.online.ua/novii-premjer-ministr-britaniyi-starmer-vistupiv-z-persoiu-oficiinoiu-promovoiu-video-881421/

9. Walker Peter. What Keir Starmer really said in his PM acceptance speech. (Fri 5 Jul 2024). URL: https://www.theguardian.com/politics/article/2024/jul/05/what-keir-starmer-really-said-in-his-pm-acceptance-speech

10. Красіков М. Кір Стармер став прем'єр-міністром Великої Британії: відео. Thepage (5 липня 2024). URL: https://thepage.ua/ua/news/5-lipnya-2024-kir-starmer-stav-premyer-ministrom-velikoyi-britaniyi-video

11. Стармер вважає, що лише «захисний механізм» від США може забезпечити тривалий мир в Україні. Укрінформ (27.02.2025). URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3964930-starmer-vvazae-so-lise-zahisnij-mehanizm-vid-ssa-moze-zabezpeciti-trivalij-mir-v-ukraini.html

12. Piper Elizabeth. UK's Starmer says only U.S. 'backstop' can secure lasting Ukraine peace. Reuters (February 27, 2025). URL: https://www.reuters.com/world/europe/uks-starmer-says-only-us-backstop-can-secure-lasting-ukraine-peace-2025-02-26/

References:

1. Pasternak, T. A. (2023). Metaforychnist u politychnomu dyskursi [Metaphoricity in political discourse]. Zakarpatski filolohichni studii, 28(1), 140-145 [in Ukrainian].

2. Tkach, V. O., Aleksenko, V. F. (2022). Metafora u suchasnykh anhlomovnykh tekstakh politychnykh promov [Metaphor in modern English-language texts of political speeches]. Zakarpatski filolohichni studii, 24(2), 94-97 [in Ukrainian].

3. Morkotun, S. (2017). Vidtvorennia ekspresyvnosti obraznykh zasobiv pry perekladi tekstiv politychnoho dyskursu [Reproduction of expressiveness of figurative means in the translation of political discourse texts]. Synopsis: tekst, kontekst, media, 3(19), 39-47 [in Ukrainian].

4. Donii, T. (2021). Pereklad tekstiv politychnoho dyskursu: stratehii, vyklyky, perspektyvy [Translation of political discourse texts: Strategies, challenges, prospects]. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk, 46(1), 143-149 [in Ukrainian].

5. Donii, T. (2023). Metaforyzatsiia politychnoho tekstu: vyklyky dlia perekladacha ta metody vyrishennia problemy [Metaphorization of the political text: Challenges for translators and methods of problem-solving]. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk, 70(1), 211-216 [in Ukrainian].

6. Naboka, O. M. (2022). Adekvatni sposoby vidtvorennia metafor u tekstakh politychnoho dyskursu [Adequate ways of reproducing metaphors in political discourse texts]. Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriia: Filolohiia. Zhurnalistyka, 33(72)(1, Part 2), 108-112 [in Ukrainian].

7. Tasch, B. (2024, July 6). A momentous day comes to an end. BBC. Retrieved from https://www.bbc.com/news/live/cn09xn9je7lt

8. Lytovchenko, V. (2024, July 5). Novyi prem'ier-ministr Brytanii Starmer vystupyv z pershoiu ofitsiinoiu promovoiu – video [The new UK Prime Minister Starmer delivered his first official speech – video]. *ONLINE.UA*. Retrieved from https://news.online.ua/novii-premjer-ministr-britaniyi-starmer-vistupiv-z-persoiu-oficiinoiu-promovoiu-video-881421/

9. Walker, P. (2024, July 5). *What Keir Starmer really said in his PM acceptance speech*. The Guardian. Retrieved from https://www.theguardian.com/politics/article/2024/jul/05/what-keir-starmer-really-said-in-his-pm-acceptance-speech

10. Krasikov, M. (2024, July 5). Kir Starmer stav prem'ier-ministrom Velykoi Brytanii: video [Keir Starmer became the Prime Minister of the United Kingdom: video]. *The Page*. Retrieved from https://thepage.ua/ua/news/5-lipnya-2024-kir-starmer-stav-premyer-ministrom-velikoyi-britaniyi-video

11. Starmer vvazhaie, shcho lyshe «zakhysnyi mekhanizm» vid SShA mozhe zabezpechyty tryvalyi myr v Ukraini [Starmer believes that only a "protective mechanism" from the US can ensure lasting peace in Ukraine]. (2025, February 27). *Ukrinform*. Retrieved from https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3964930-starmer-vvazae-so-lise-zahisnij-mehanizm-vid-ssa-moze-zabezpeciti-trivalij-mir-v-ukraini.html

12. Piper, E. (2025, February 27). *UK's Starmer says only U.S. 'backstop' can secure lasting Ukraine peace*. Reuters. Retrieved from https://www.reuters.com/world/europe/uks-starmer-says-only-us-backstop-can-secure-lasting-ukraine-peace-2025-02-26/

УДК 004.8

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-93-99

Баранник Тетяна Анатоліївна кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри математичного аналізу та інформатики, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, м. Полтава, https://orcid.org/0009-0003-0509-9935

Кононович Тетяна Олександрівна кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри математичного аналізу та інформатики, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, м. Полтава, https://orcid.org/0000-0002-8755-9020

Подошвелев Юрій Георгійович кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри математичного аналізу та інформатики, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, м. Полтава, https://orcid.org/0000-0002-3394-2809

Мамон Олександр Васильович кандидат педагогічних наук, доцент кафедри математичного аналізу та інформатики, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, м. Полтава, https://orcid.org/0000-0002-9098-8635

ШЛЯХИ ВПРОВАДЖЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті з метою аналізу перспектив впровадження штучного інтелекту (ШІ) в навчальний процес у ЗВО викладено зміст основних положень відповідних інструктивно-методичних рекомендацій Міністерства цифрової трансформації та представлено власне бачення процесу їх реалізації у педагогічній діяльності у ЗВО.

Проаналізовано, як людська свідомість будує внутрішню модель об’єктивної реальності, навіть не маючи прямого доступу до неї. Представлено ШІ як сучасний інструмент, що відбирає, аналізує, обробляє, трансформує великі обсяги інформації. Підкреслено ключову роль математики як основи алгоритмів функціонування ШІ. Особлива увага приділяється впливу глобалізованих інформаційних потоків на формування сучасного інтелекту та необхідності використання ШІ як інструменту, що підвищує ефективність навчання, наукових

досліджень та управлінських процесів. Наголошується, що для виховання осучасненої особистості, здатної свідомо розвивати свої когнітивні здібності, технології ШІ мають активно інтегруватись в освітній процес. На думку авторів, це забезпечить вільне, свідоме і цілеспрямоване орієнтування в широкому інформаційному просторі та сучасний рівень фахової підготовки здобувачів вищої освіти.

Міністерство цифрової трансформації та МОН України у травні 2024 року завершило роботу з розробки інструктивно-методичних рекомендацій щодо використання для закладів загальної середньої освіти, а в квітні 2025 року – для ЗВО.

У статті предсталені можливі шляхи формування ШІ-грамотності науково-педагогічних працівників та здобувачів освіти, підкреслена роль ШІ як допоміжного інструменту навчального процесу. Наголошується, що за умови свідомого та відповідального використання ШІ може стати фундаментом для розвитку сучасної науки, допомагаючи дослідникам у систематизації даних, аналізі та прогнозуванні.

Ключові слова: інформаційні технології, штучний інтелект, освітній процес, цифрові освітні платформи, ШІ-грамотність, академічна доброчесність.

Barannyk Tetyana Anatoliivna PhD in Physics and Mathematics, Associate Professor of the Department of Mathematical Analysis and Informatics, Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Poltava, https://orcid.org/0009-0003-0509-9935

Kononovich Tetyana Oleksandrivna PhD in Physics and Mathematics, Associate Professor of the Department of Mathematical Analysis and Informatics, Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Poltava, https://orcid.org/0000-0002-8755-9020

Podoshvelev Yurii Georgievich PhD in Physics and Mathematics, Associate Professor of the Department of Mathematical Analysis and Informatics, Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Poltava, https://orcid.org/0000-0002-3394-2809

Mamon Oleksandr Vasylyovych PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Mathematical Analysis and Informatics, Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Poltava, https://orcid.org/0000-0002-9098-8635

WAYS OF IMPLEMENTING ARTIFICIAL INTELLIGENCE INTO THE EDUCATIONAL PROCESS IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Abstract. In order to analyze the prospects for introducing artificial intelligence (AI) into the educational process in higher education institutions, the article outlines the content of the main provisions of the relevant instructional and methodological recommendations of the Ministry of Digital Transformation and presents its own vision of the process of their implementation in pedagogical activities in higher education institutions.

It analyzes how human consciousness builds an internal model of objective reality, even without direct access to it. AI is presented as a modern tool that selects, analyzes, processes, and transforms large amounts of information. The key role of mathematics as the basis of AI functioning algorithms is emphasized. Special attention is paid to the influence of globalized information flows on the formation of modern intelligence and the need to use AI as a tool that increases the efficiency of learning, scientific research, and management processes. It is emphasized that in order to educate a modern personality capable of consciously developing their cognitive abilities, AI technologies must be actively integrated into the educational process. According to the authors, this will ensure free, conscious and purposeful orientation in the wide information space and a modern level of professional training of higher education applicants.

In May 2024, the Ministry of Digital Transformation and the Ministry of Education and Science of Ukraine completed the development of instructional and methodological recommendations for use for general secondary education institutions, and in April 2025 - for higher education institutions.

The article presents possible ways to form AI literacy of scientific and pedagogical workers and education applicants, emphasizing the role of AI as an auxiliary tool of the educational process. It is emphasized that, provided that AI is used consciously and responsibly, it can become the foundation for the development of modern science, helping researchers in data systematization, analysis and forecasting.

Keywords: information technology, artificial intelligence, educational process, digital educational platforms, AI-literacy, academic integrity.

Постановка проблеми. Термін “штучний інтелект” був запропонований американським вченим у галузі інформатики Джоном Маккарті під час історичної Дартмутської конференції 1956 року. З того часу ШІ перетворився на потужний інструмент, який проник у різні сфери нашого життя, відкриваючи широкі горизонти можливостей, але разом із тим ставлячи перед людством нові виклики. Ризики використання систем ШІ пов’язані насамперед із захистом

персональних даних і конфіденційної інформації, поширенням недостовірних даних, фейкових новин, порушенням академічної доброчесності. Тому постає питання щодо правового регулювання ШІ та визначення меж його використання в різних сферах діяльності людини. Впровадження ШІ в освітню галузь стає актуальною задачею для науково-педагогічних працівників та здобувачів вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Живильним середовищем для розвитку ШІ став сучасний глобалізований світ – генератор колосальних інформаційних потоків, що вимагає нових підходів до їх аналізу та інтерпретації, потребує інтенсивного розвитку математичних прогностичних моделей. ШІ як новоутворена система, що виникла на перетині математики та технологій, сьогодні є не просто програмним забезпеченням, а рушійною силою наукового прогресу, промислової революції та соціальних змін. Математика як наука дозволяє структурувати інформацію, генерувати форми її представлення, встановлювати закономірності. Без математики великі обсяги інформації залишалися б хаотичним набором фактів. Математичні моделі дають можливість перетворити хаос у знання, а знання – у прогноз.

Розвиток мислення залежить від кількості та якості інформації, її структури, соціального, культурного та технологічного контекстів. Зазначимо, що розумові здібності як інформаційна система у минулому формувалися через усні традиції, книги, релігійні тексти, а сьогодні – через цифрові потоки, ШІ, віртуальні моделі. Завтра – це можуть бути глобалізовані нейросистеми, утворені на основі принципів роботи природних нейронних систем, або генетичне програмування мислення.

Сучасна освіта повинна мінімізувати випадкові фактори формування особистості або перетворити їх у свідомий вибір людини, яка інвестує у розвиток своїх розумових здібностей, не чекає змін, а сама є їх рушійною силою. Охопити різні аспекти навчання, викладання та управління освітнім процесом без впровадження ШІ сьогодні видається досить складно [1].

У травні 2024 року Міністерство освіти і науки України разом із Міністерством цифрової трансформації завершили роботу з розробки інструктивно-методичних рекомендацій щодо запровадження та використання технологій ШІ в закладах загальної середньої освіти [2]. Це стало початковим етапом трансформування освіти з урахуванням принципів і підходів до відповідального використання систем ШІ. Варто відзначити, що ці зміни торкнулися не лише освіти, була розроблена дорожня карта регулювання ШІ в Україні, а також рекомендації з відповідального використання ШІ у сфері медіа [3].

Мета статті – пошук шляхів впровадження ШІ в навчальний процес у закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. В сучасному світі ШІ перетворився на потужний інструмент, який проник у різні сфери нашого життя, відкриваючи

широкі горизонти можливостей і, разом із тим, ставлячи перед людством нові виклики. Останні зміни, які відбулися в цьому напрямку, пов'язані із закладами вищої освіти – у квітні 2025 року були розроблені рекомендації щодо відповідального використання ШІ в ЗВО [4]. З документом можна ознайомитися на сайтах Міністерства освіти і науки України та Міністерства цифрової трансформації. Документ покликаний допомогти ЗВО впроваджувати найкращі досягнення у сфері ШІ в освітній, науковій, науково-технічній, мистецькій та інноваційній діяльності. У рекомендаціях наголошується, що за умови відповідального впровадження ШІ стає допоміжним інструментом у роботі викладача, полегшує рутинну роботу, покращує його взаємодію зі студентами. Натомість ШІ не повинен замінити безпосереднє спілкування між учасниками освітнього процесу. На наш погляд, ШІ повинен стати інструментом для розширення освітнього діалогу, але головна роль у формуванні особистості залишається за людиною.

Згідно з рекомендаціями політика використання систем ШІ в ЗВО повинна бути врегульована відповідними документами, що забезпечить уніфікований підхід з метою дотримання академічної доброчесності, прозорості та ефективного використання технологій ШІ. Зокрема, основні положення щодо використання систем ШІ повинні передбачати сфери застосування, допустимі межі та правила використання систем ШІ, а також встановлювати відповідальність за порушення цих правил. Сфери застосування можуть включати освітній процес, наукову, науково-технічну, інноваційну діяльність ЗВО, а також ухвалення адміністративних рішень. Така політика повинна забезпечувати баланс між інноваційністю та академічною доброчесністю, ефективністю та етикою, автоматизацією та розвитком критичного мислення.

Заклад освіти в рамках власної автономії має можливість обирати конкретні цифрові освітні платформи, онлайн-сервіси та інструменти на основі систем ШІ для використання в освітньому процесі. У рекомендаціях наведено перелік навчальних платформ (Prometheus, EduHub, Udemy, Udacity, EdX, Coursera), на яких пропонуються ресурси для підвищення ШІ-грамотності, а також корисні навчальні курси, які проводять університети України та світу, різні ІТ-компанії. Крім цього, на рівні структурних підрозділів ЗВО можуть визначатися окремі аспекти використання ШІ. Зокрема, кожна кафедра з врахуванням специфіки курсів, які викладаються, може мати власну позицію щодо використання ШІ, чітко окреслюючи коло завдань або етапи їх виконання, на яких може бути використаний ШІ, і висвітлювати її в силабусах, робочих програмах та методичних рекомендаціях. До мінусів автономного вибору цифрових освітніх платформ слід віднести: фінансові ризики (вартість ліцензій, обслуговування); фрагментація (відсутність єдиного інформаційного простору); технічна сумісність; навантаження на викладачів (додаткове навчання для роботи

з новими інструментами); нерівність доступу (залежність від швидкості інтернету, технічних можливостей пристроїв). Провідні університети зможуть дозволити собі потужні інструменти, тоді як інші – обмежені у можливостях.

На основі рекомендацій МОН України в Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка розроблено локальний нормативно-правовий документ «Положення про етику застосування інструментів штучного інтелекту в освітній і науковій діяльності в ПНПУ імені В. Г. Короленка». Цим документом визначено основні механізми впровадження ШІ та запобігання негативним наслідкам його використання. З метою підвищення ШІ-грамотності учасників освітнього процесу університет на рівні факультетів та науково-навчальних інститутів організовує інформаційно-просвітницькі заходи та спеціальні програми підвищення кваліфікації для науково-педагогічних працівників, провидить майстер-класи для студентів, на яких інформують про існуючі ризики тотального і неконтрольованого використання ШІ, навчають вирізняти достовірну інформацію, дотримуватись безпеки в інформаційному середовищі.

У документі МОН також наголошується, що використання ШІ повинно відбуватися з дотриманням академічної доброчесності на всіх етапах проведення наукового дослідження. Згідно з рекомендаціями за допомогою ШІ викладачі можуть генерувати тести, вправи, а також перевіряти їх, створювати інтерактивні презентації, автоматизувати багато рутинних операцій. Зазначається, що студенти можуть використовувати ШІ для пошуку необхідної інформації при підготовці до навчальних занять та для виконання завдань, генерувати нові гіпотези та ідеї для виконання творчих завдань, аналізувати великі обсяги даних, вивчати іноземні мови, автоматично створювати конспекти лекцій.

Особливу увагу привертають до себе рекомендації щодо використання систем ШІ в наукових дослідженнях. Зокрема, пропонується використовувати системи ШІ для пошуку джерел, їх стислого опису, що дозволить досить швидко, ефективно та якісно систематизувати таку інформацію. Застосування інструментів ШІ також виправдано для пошуку необхідних статистичних даних, аналізу даних у процесі дослідження та визначення закономірностей між ними, оскільки дозволяє значно спростити пошук, провести узагальнення та представлення результатів у зручному форматі для подальшого застосування.

Слід зазначити, що використання штучного інтелекту у наукових дослідженнях пов’язане з низкою ризиків: неконтрольованістю та неточністю результатів, підривом академічної доброчесності, надмірною залежністю від технологій, юридичними та етичними проблемами, а також ймовірністю витоку конфіденційної інформації. Водночас, за умови належного регулювання процесу використання ШІ, ці фактори можуть перетворитися на інструмент підтримки дослідника стати фундаментом для розвитку сучасної науки.

Висновки. Остаточне рішення щодо використання ШІ повинно залишатися за людиною, яка зобов'язана керуватися принципами етичного і відповідального використання систем ШІ. Нинішня освіта має формувати особистість, яка буде безпосереднім учасником динамічного і усвідомленого процесу впровадження ШІ та безпечного його застосування. У наукових дослідженнях ШІ може стати потужним каталізатором нових відкриттів за умови поєднання з класичними науковими методами, відповідального використання та прозорості.

Література:

1. Fadel Ch., Black A., Taylor R., Slesinski J., Dunn K. Education for the Age of AI: Why, What and How should students learn for the age of Artificial Intelligence? Center for Curriculum Redesign, 2024. 215 p.

2. Інструктивно-методичні рекомендацій щодо запровадження та використання технологій штучного інтелекту в закладах загальної середньої освіти. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2024/05/21/Instruktyvno.metodychni.rekomendatsiyi.shchodo.SHI.v.ZZSO-22.05.2024.pdf

3. Рекомендації з відповідального використання штучного інтелекту у сфері медіа. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://thedigital.gov.ua/news/yak-vidpovidalno-vikoristovuvati-shtuchniy-intelekt-rozrobili-rekomendatsii-dlya-media

4. Рекомендації щодо відповідального впровадження та використання технологій штучного інтелекту в закладах вищої освіти. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://mon.gov.ua/news/shtuchnyi-intelekt-u-zakladakh-vyshchoi-osvity-rekomendatsii-dlia-vykladachiv-studentiv-i-pratsivnykiv-zvo

References:

1. Fadel Ch., Black A., Taylor R., Slesinski J., Dunn K. Education for the Age of AI: Why, What and How should students learn for the age of Artificial Intelligence? Center for Curriculum Redesign, 2024. 215 p.

2. Instructional and methodological recommendations on the introduction and use of artificial intelligence technologies in secondary education institutions. [Electronic resource]. Retrieved from: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2024/05/21/Instruktyvno.metodychni.rekomendatsiyi.shchodo.SHI.v.ZZSO-22.05.2024.pdf

3. Recommendations for the responsible use of artificial intelligence in the media sector. [Electronic resource]. Retrieved from: https://thedigital.gov.ua/news/yak-vidpovidalno-vikoristovuvati-shtuchniy-intelekt-rozrobili-rekomendatsii-dlya-media

4. Recommendations for the responsible implementation and use of artificial intelligence technologies in higher education institutions [Electronic resource]. Retrieved from: https://mon.gov.ua/news/shtuchnyi-intelekt-u-zakladakh-vyshchoi-osvity-rekomendatsii-dlia-vykladachiv-studentiv-i-pratsivnykiv-zvo

УДК: 378.091.3:005.95-051]:004.77

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-100-111

Барон Євгеній Володимирович здобувач доктора філософії, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, м. Київ, https://orcid.org/0009-0005-2894-2184

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОГО ТЕЗАУРУСУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОЇ СТАНДАРТИЗАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВИМІРУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. Констатовано, що згідно з філософським підходом поняття «якість» трактовано як багатовимірна категорія, що відображає інтеграцію сутнісних ознак, властивостей та специфічних характеристик об'єкта чи явища, які забезпечують його відмінність від інших та надають йому онтологічної визначеності. З'ясовано, що у соціологічному потрактуванні «якість» представлено як: сутнісна характеристика соціальних об'єктів, що формує їх специфічність; міра відповідності очікуванням і потребам суспільства або соціальних груп; відповідність фактично досягнутого стану очікуваним нормативним стандартам; способи й умови, за яких формується результат. Наголошено на тому, що «якість освіти» розглядається як: сукупність характеристик освітнього процесу з метою формування загальної, спеціальної (професійної) компетентності, відповідно до запитів громадян та загальним вимогам суспільства й держави; сформованість у здобувачів освіти професійних компетентностей, необхідних для повноцінної інтеграції в соціальне середовище; досягнення здобувачами освіти високого рівня засвоєння знань, умінь та навичок; багатовимірний процес, який спрямовано на забезпечення гармонійної відповідності між ресурсним потенціалом, результативними показниками та зовнішніми умовами функціонування закладів вищої освіти, з урахуванням цілей, потреб й соціальних очікувань; відповідність нормованим державним освітнім стандартам; сформованість професійних компетентностей, відповідно вимог часу; особливості організації освітнього процесу, спрямованого на задоволення освітніх запитів усіх категорій споживачів освітніх послуг/здобувачів освіти, їх батьків, педагогів, роботодавців, управлінців, держави, суспільства. Окреслено основні характеристики якості освіти: багатовимірність, багаторівневість, поліхронність, динамічність, багатоаспектність, багатопараметричність, багатосуб'єктність, інваріантність та варіативність. Поточнено, що «якість освіти» є узагальненим показником розвитку суспільства у певному часовому вимір, динаміці змін, що відображають поступ держави у контексті світових тенденцій.

Ключові слова: якість, якість освіти, якість вищої освіти, європеїзація вищої освіти.

Baron Yevhen Volodymyrovych PhD candidate, Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University, Kyiv, https://orcid.org/0009-0005-2894-2184

THEORETICAL ASPECTS OF THE CURRENT THESAURUS OF PEDAGOGICAL PROBLEMS OF INTERNATIONAL STANDARDIZATION OF THE EUROPEAN DIMENSION OF HIGHER EDUCATION

Abstract. It has been established that, according to the philosophical approach, the concept of "quality" is interpreted as a multidimensional category that reflects the integration of essential features, properties, and specific characteristics of an object or phenomenon that distinguish it from others and give it ontological certainty. It has been established that in sociological interpretation, "quality" is represented as: an essential characteristic of social objects that forms their specificity; the degree of conformity to the expectations and needs of society or social groups; the conformity of the actual achieved state to the expected standards; the methods and conditions under which the result is formed. It is emphasized that "quality of education" is considered to be: a set of characteristics of the educational process aimed at forming general and special (professional) competencies in accordance with the demands of citizens and the general requirements of society and the state; the formation of professional competencies in students necessary for full integration into the social environment; the achievement by students of a high level of knowledge, skills, and abilities; a multidimensional process aimed at ensuring a harmonious balance between resource potential, performance indicators, and external conditions for the functioning of higher education institutions, taking into account goals, needs, and social expectations; compliance with standardized state educational standards; the formation of professional competencies in line with the requirements of the time; the specifics of the organization of the educational process aimed at satisfying the educational needs of all categories of consumers of educational services/students, their parents, teachers, employers, managers, the state, and society. The main characteristics of education quality are outlined: multidimensionality, multilevelness, polychronism, dynamism, multifacetedness, multiparametricity, multisubjectivity, invariance, and variability. It is argued that "quality of education" is a generalized indicator of the development of society in a certain time dimension, the dynamics of changes that reflect the progress of the state in the context of global trends.

Keywords: quality, quality of education, quality of higher education, Europeanization of higher education.

Постановка проблеми. Забезпечення якості освіти є однією із актуальних проблем, про що свідчить про зростання уваги до якості у стандартизації

європейського виміру вищої освіти. У цьому контексті актуалізуються питання, пов'язані з розвідками та пошуками можливих шляхів забезпечення якості вищої освіти та успішного впровадження засобів технічного регулювання у підготовку майбутніх педагогів нової генерації. З урахуванням положень «Концепції досконалості Європейського фонду управління якістю», Спільної Декларації міністрів освіти Європи «Європейський простір у сфері вищої освіти» визначено необхідність дослідження чинників формування та шляхів забезпечення завдяки оновленню теоретико-методологічних засад, що впливають на відповідність якості надання освітніх послуг стандартам європейського виміру вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчив, що проблема якості освіти досліджується в площині різних підходів: філософсько-педагогічні вектори (В. Андрущенко, І. Бех, М. Бойченко, О. Гавришкевич, І.Зязюн, В. Кремень, Л. Сподін, А. Харченко, О. Якимчук); організаційні чинники та умови забезпечення якості вищої освіти (Я. Гарабажів, А. Гожик, С. Григорук, М. Кісіль, А. Король, В. Кухарський, М. Кузьмін, І. Лиман, О.Люта, А. Стеблецький, А. Ставицький); педагогічні та освітні критерії якості освіти (В. Бугров, І. Булах, М. Гальченко, В. Зінченко, І. Маноха, Л.Мицик, Л. Паращенко, О. Савченко, Д. Щеглюк, О. Якимчук); методологічні підходи до оцінювання якості освіти (В. Биков, І. Булах, М. Кісіль, О.Коваленко, В. Луговий, О. Ляшенко, Т. Лукіна, Н. Ничкало, П. Саух, О.Овчарук, О. Островерх, Ю. Рашкевич, М. Степко, Є. Хриков, Г. Хімічева, В.Шинкарук, С. Щудло, О. Якименко, І. Ярмак).

Мета статті. Здійснити теоретичний аналіз та окреслити основні підходи до поняття «якість освіти» з позицій наукового пізнання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з думкою вітчизняної дослідниці Т. Лукіної всеохопність поняття «якість освіти» робить його предметом дослідження не лише педагогіки, а й філософії, соціології, економіки, політології, психології, теорії менеджменту та інших наук. Науковиця вважає, що якість освіти перебуває у тісному, часто нелінійному взаємозв'язку з галузями наук, що створює умови для розвитку її міждисциплінарного напряму та продукування нових знань через взаємне стимулювання різних сфер [1].

Схарактеризуємо сутність поняття «якість» у підходах наукового пізнання у їх органічно-перспективній сукупності.

Згідно *з* філософським підходом, поняття «якість» трактовано як багатовимірна категорія, що відображає інтеграцію сутнісних ознак, властивостей та специфічних характеристик об'єкта чи явища, які забезпечують його відмінність від інших та надають йому онтологічної визначеності [2].

Поняття «якість», вперше було використане Аристотелем у IV столітті до н. е., у значенні сутності реалій (матеріальних, нематеріальних, природних та соціальних), через ознаки «гарний – поганий» [3]. Філософською концепцією Платона поняття «якість» тяжіє до втілення моральних та естетичних якостей у

формуванні ідеального суспільства, у контексті етики та естетики [4]. Трактати римського риторика та філософа Квінтіліана визначають «якість» як один із аспектів статусу (стасісу) у структурі риторичного аналізу судового спору, який визначає етичну цінність риторичного висловлювання [5]. З огляду на догматичні погляди Г. Гегеля «якість» розглядається як буття, що взаємопов'язано з кількістю та здатністю до діалектичного розвитку, переходу кількісних змін у якісні [6].

Сучасні філософи інтерпретують «якість» як багатовимірну категорію, що включає результати, процеси та соціально-ціннісні аспекти освітньої діяльності [7].

В свою чергу, Є. Володимирська зазначає, що філософське тлумачення поняття «якість» чітко передає важливість узгодження внутрішньої структури системи освіти, її концептуальні положення зі зовнішніми соціальними чинниками [8].

У соціологічному потрактуванні «якість» представлено у різноманітних структурних модифікаціях, таких як: соціально-детермінована – сутнісні характеристики соціальних об'єктів, що формують їх специфічність [9]; ступінь відповідності очікуванням й потребам суспільства (соціальних груп) [10]; процесуальна та результативна: результат – відображає відповідність фактично досягнутого рівня стандартам; процес – описує способи й умови, за яких формується результат [11].

З'ясовано, що наукова інтерпретація «якості», як сучасної соціологічної категорії, представлено поняттям «якість життя», яке є інтегральним показником умов існування та ступеня задоволення матеріальних, духовних і соціальних потреб індивіда.

Головні складові «якості життя» конкретизовано положеннями Організації Об'єднаних Націй (ООН) (з англ. – United Nations) та Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) (з англ. – Organisation for Economic Co-operation and Development) та ідентифікуються як: рівень доходів; стан здоров'я; освіта; житлові умови; доступність соціальних послуг; екологічні умови; безпека життєдіяльності; суб'єктивне відчуття щастя та благополуччя [12].

Виходячи з аналізу сучасної наукової літератури, «якість» інтерпретовано як: інтегральна характеристика функціонування соціальних інституцій, що відображають рівень відповідності їх результатів нормативним вимогам, особистим та соціальним очікуванням [13]; відповідність певним еталонним вимогам, які визначено стандартами, нормативами та суспільним очікуванням [14]; інтегральна характеристика результативності освітнього процесу, яка відображає гармонійну єдність знань, умінь, цінностей та особистісного розвитку [15].

Таким чином, у соціологічному дискурсі «якість» постає як соціально-детермінована категорія, яка відображає рівень відповідності освітніх результа-

тів та процесів суспільним запитам, інституційним нормативним вимогам, а також колективним й особистісним очікуванням. У даному контексті, «якість» охоплює не лише сам результат, але й умови, що забезпечують можливість їх досягнення.

У Концепції Загального управління якістю (з англ. – Total Quality Management (TQM)), «якість» визначено як безперервний процес удосконалення послуг й процесів для задоволення потреб клієнтів, досягнення стійких конкурентних переваг [16]. Тобто, «якість», як економічна категорія, є ключовим фактором підвищення економічної ефективності та охоплює стратегічні, соціальні, процесуальні аспекти діяльності підприємств.

Зазначимо, що у педагогічних дослідження категорія «якості» сконцентрована на: сукупності або системі властивостей об'єктів і процесів**;** системі якостей елементів та підсистем; ієрархічній системі властивостей або якостей частин об'єктів і процесів**,** що відображає якість їх життєвого циклу; визначеності та сутності об'єкта або процесу, де сутність розглядається як внутрішнє та потенційне; корисності і цінності об'єктів та процесів**,** їх відповідності вимогам, потребам і стандартам [17].

Згідно з Дакарською рамковою програмою (з англ. – Dakar Framework for Action, 2000), «якість» є основою освіти, ціллю якої є поліпшення її якості у всіх її вимірах.

У контексті дефініціювання поняття «якість освіти» визначено як: соціальна відповідність, яка виражена у співвіднесенні отриманих результатів із потребами суспільства, ринку праці та стратегіями національного розвитку; організація освітнього процесу, яка характеризується організаційними, дидактичними та психолого-педагогічними умовами його здійснення; результативність навчання, яка оцінюється за академічними показниками, рівнем сформованості ключових та професійних компетентностей; досягнутий рівень знань, практичних умінь й навичок на певному етапі отримання освіти, що відповідає поставленим освітнім цілям та визначеним державним стандартам [18]; дотримання законодавчо-нормативних та технічних положень; договірна – виконання зобов'язань перед здобувачем освіти та/або замовниками освітніх послуг [19].

Окреслено тенденції науково-педагогічного усвідомлення поняття «якість освіти»: сукупність характеристик освітнього процесу з метою формування загальної, спеціальної (професійної) компетентності, відповідно до запитів громадян та загальним вимогам суспільства й держави [20]; сформованість у здобувачів освіти професійних компетентностей, необхідних для повноцінної інтеграції в соціальне середовище [21]; досягнення здобувачами освіти високого рівня засвоєння знань, умінь та навичок [22]; багатовимірний процес, який спрямовано на забезпечення гармонійної відповідності між ресурсним потенціалом, результативними показниками та зовнішніми умовами функціонування закладів

вищої освіти, з урахуванням цілей, потреб й соціальних очікувань [23]; відповідність нормованим державним освітнім стандартам [24]; сформованість професійних компетентностей, відповідно вимог часу [25]; особливості організації освітнього процесу, спрямованого на задоволення освітніх запитів усіх категорій споживачів освітніх послуг/здобувачів освіти, їх батьків, педагогів, роботодавців, управлінців, держави, суспільства [26].

Доцільно згадати підхід Л. Даниленко, де «якість освіти» розглядається як комплексна та системна характеристика, до якої належать: набуття здобувачами освітнього рівня професійних навичок – здобуття теорії, духовний розвиток та навчання закономірностям практичного втілення даних конструктів; забезпечення всерівневого особистісного/партикулярно-особистісного розвитку здобувачів освітнього рівня; опція викладацького зростання педагогів закладів освіти; негативні наслідки процесу освіти, зокрема, перевантаження, погіршення стану здоров'я або формування відрази до навчання; престиж закладу освіти [27].

Під «якістю освіти» дослідниця І. Потай пропонує розуміти інтегральність суспільного розвитку в певному історичному контексті, що відображає ступінь консолідації та інтеграції будь-якої країни у міжнародний освітній простір. Відповідно до даної наукової інтерпретації, універсальними характеристиками «якості освіти» для різних країн є: багатоаспектність – поєднання ресурсного потенціалу освітніх систем; багаторівневість – органічна інтеграція у поле професійної діяльності після закінчення навчання; багатосуб'єктність – участь стейкґолдерів в оцінюванні якості освіти; багатокритеріальність – критеріальна специфіка оцінювання сформуваних базових стандартів; полісинхронність – суб'єктивна невизначеність управлінських рішень, відповідно до змін зовнішніх факторів; поєднання інваріантності – загальні якості напряму професійної підготовки для всіх здобувачів освіти та варіативності – специфічні характеристики для окремих освітніх систем чи спеціальностей [28].

Актуалізовано різноманітність підходів до визначення поняття «якість освіти»: *нормативний* – охоплює відповідність результатів освітньої діяльності орієнтирам визначеним суспільством і державою, при цьому «якість освіти» інтерпретовано як ступінь задоволення потреб особистості, суспільства та держави, а також досягнення встановлених нормованих, стандартів; *управлінський* – оцінює «якість освіти» на трьох рівнях: якість освітньої системи загалом; якість організації освітнього процесу, який трактовано, як процес надання й споживання освітніх послуг; ширококомпетентний розвиток здобувачів освіти [1]; методологічний – здійснює співставлення досягнутого результату з поставленими цілями; інтегрований – формування імперативів здобувачів освіти за системно-соціальним характером; особистісно-орієнтований – спрямовано на розвиток індивідуальності здобувача освіти; соціальний – забезпечує рівень задоволення потреб як окремої особи, так і суспільства загалом; кваліметричний –

оцінка показників за визначеними параметрами; результативний – аналіз та оцінювання підсумків освітньої діяльності закладів освіти; багатопараметричний – оцінка функціонування закладу на основі сукупності внутрішніх параметрів освітньої системи [29].

Утвердження якості освіти за концептом В. Вікторова спрямовано на реалізацію таких складових як: ресурсно-методичний – стан навчально-методичної бази закладів освіти та використання сучасних інформаційних технологій навчання; кадрова – професійний та соціокультурний індикатори професійної діяльності представників освітянської науки; суб'єктна – специфіка професійної підготовки здобувачів освітнього рівня; змістовна –особистісне, соціальне, інтелектуальне та ідеологічне становлення цінностей, зорієнтованих на професійне становлення особистості; організаційна – ефективність організації освітнього процесу з урахуванням індивідуальних особливостей здобувачів освіти; результативна – формування готовності до професійної діяльності [30].

Поточнено, що представники вітчизняного науково-педагогічного середовища вважають, що «якість освіти» є узагальненим показником розвитку суспільства у певному часовому вимірі, динаміці змін, що відображають поступ держави у контексті світових тенденцій [31].

Зокрема, у науковій періодиці поняття «якість» конкретизується в категорію «якість вищої освіти» і визначається як: формування громадянських, побутових та професійних компетенцій особистості; відповідність досягнутих освітніх результатів встановленим цілям або стандартизованим ідеалам професійних компетентностей.

Зазначено, що якість освітнього процесу вищої освіти являє собою складну, багатовимірну й багаторівневу системну категорію з низкою ключових параметрів, які визначають якість вищої освіти, зокрема – якість науково-педагогічного складу; якість організації освітнього процесу; якість матеріально-технічної інфраструктури й фінансування, цифровизації; а також інтеграція в Європейський освітній простір, зокрема через імплементацію стандартів Болонського процесу [32].

У розлогому педагогічному трактуванні «якість вищої освіти» – система освіти, що відображає рівень досягнення реальних освітніх результатів та відповідність умов організації освітнього процесу стандартизованим нормативним вимогам, суспільним й особистісним очікуванням.

Встановлено, що «якість вищої освіти» в гранично вузькому значенні – якість професійної підготовки здобувачів освітнього рівня.

Уточнено, що якісна освіта виступає невід'ємною складовою процесу європеїзації освітнього простору, як відповідь Європейського Союзу на виклики глобалізаційних процесів. У цьому контексті Г. де Раддер інтерпретує «європеїзацію вищої освіти» крізь призму трансформацій європейського ринку у напрямі розширення сфери інформаційних технологій та бізнесу [33].

У Енциклопедії міжнародних систем та закладів вищої освіти (з англ. – Springer) «якість» потрактовано як один із компонентів загальної продуктивності системи вищої освіти, поряд із ефективністю, економічною доцільністю та рівністю доступу та оцінюється через здатність системи продукувати бажані результати – такі як знання, професійні компетенції, інновації, а також через доступність отримання вищої освіти різним соціальними групам населення [34].

Доцільно додати, що одним із стандартизованих є поняття, яке подано у

Всесвітній декларації про вищу освіту для XXI століття (1998, ЮНЕСКО) «якість вищої освіти», як багатовимірна концепція, що охоплює всі її функції, види діяльності та ресурси: навчальні та академічні програми, наукові розробки й стипендії, кадрове забезпечення, матеріально-технічну базу та обладнання, діяльність на благо суспільства та академічне середовище [35].

У Стандартах і рекомендаціях щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (з англ. – ESG, 2015) «якість вищої світи» потрактовано як результат взаємодії викладачів, студентів та організації освітнього середовища закладу освіти. Також зазначено, що система забезпечення якості вищої освіти має гарантувати створення такого освітнього простору, у якому зміст навчальних програм, освітні можливості та ресурсне забезпечення відповідатимуть визначеним цілям освіти [36].

Висновки. Вивчення праць вітчизняних та зарубіжних науковців дозволило зробити висновок, що поняття «якості освіти» – це ступінь відповідності певного рівня освіти (загальної середньої, професійно-технічної, вищої тощо) суспільним потребам, визначеним цілям, умовам функціонування, а також затвердженим нормативним стандартам, що дає змогу виявляти чинники відхилень від цієї відповідності та забезпечувати ефективне управління процесом підвищення якості. Наукове осмислення поняття «якості вищої освіти» дає підстави визначити її складові: сформованість громадянських, побутових і професійних компетентностей та професійної свідомості; відповідність освітніх результатів визначеним цілям і державним нормативним стандартам; узгодженість здобутої освіти з очікуваннями й потребами особистості та суспільства.

Література:

1. Лукіна Т. О. Якість освіти України / Т. О. Лукіна ; за ред. В. Г. Кременя ; заст. гол. ред. В. І. Луговий, О. М. Топузов ; відп. наук. секр. С. О. Сисоєва ; редкол.: О. І. Ляшенко, С. Д. Максименко, Н. Г. Ничкало, М. С. Гальченко, Л. Б. Лук'янова, М. М. Слюсаревський, О. В. Сухомлинська. – 2-ге вид., допов. та перероб. – Київ : Юрінком Інтер, 2021. – С. 1120–1121.

2. Калініна О. Г. Система управління якістю освіти у вищих навчальних закладах США: дис. … канд. пед. наук : 13.00.06 – теорія та методика управління освітою / О. Г. Калініна. – Старобільськ, 2015. – 259 с.

3. Аристотель. Метафізика / Аристотель. – Київ : Основи, 2000. – 512 с.

4. Stanford Encyclopedia of Philosophy [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://plato.stanford.edu/entries/plato/ (дата звернення: 29.08.2025).

5. Manuwald G. Quintilian's Concept and Classifications of Rhetoric // The Oxford Handbook of Quintilian. – Oxford : Oxford University Press, 2021. – С. 20.

6. Гегель Г. Наука логіки / Г. Гегель. – Київ : Юніверс, 2001. – 740 с.

7. Караціорі М. У прагненні до «якісної освіти»: від давніх часів до цифрової ери, чи може існувати консенсус? // Cogent Education. – 2023. – Vol. 10, № 1.

8. Владимирська Є. Якість освіти як філософія та педагогіка розуміння доцільного // Вища освіта України. – 2006. – № 1. – С. 108–113.

9. Weber M. Economy and Society / M. Weber. – Berkeley : University of California Press, 1978. – 1469 p.

10. Merton R. K. Social Theory and Social Structure / R. K. Merton. – New York : Free Press, 1968. – 702 p.

11. Harvey L., Green D. Defining quality // Assessment & Evaluation in Higher Education. – 1993. – Vol. 18, № 1. – P. 9–34.

12. Noll H.-H. Towards a European System of Social Indicators // Social Indicators Research. – 2002. – Vol. 58, № 1–3. – P. 47–87.

13. Кремень В. Г. Філософія національної ідеї: Людина. Освіта. Соціум / В. Г. Кремень. – Київ : Грамота, 2007. – 576 с.

14. Савченко О. Я. Якість початкової освіти: сутність і чинники впливу // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Педагогічні науки. – 2011. – Т. 1, вип. 33. – С. 112–118.

15. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії / І. А. Зязюн. – Київ : МАУП, 2000. – 312 с.

16. Juran J. M. Juran on Quality by Design: The New Steps for Planning Quality into Goods and Services / J. M. Juran. – New York : Free Press, 1992. – 538 p.

17. Чемерис О. А., Сидорчук Н. Г. До проблем підвищення якості вищої освіти в контексті вимог європейського освітнього простору // Проблеми підвищення якості освіти у контексті Євроінтеграційних процесів: досвід, інновації, перспективи : зб. наук.-метод. праць/ за ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2006. – С. 28–36.

18. Яцик Т. О., Степанюк В. В. Словник коротких термінів з педагогіки / Т. О. Яцик, В. В. Степанюк. – Луцьк : ФОП Мажула Ю. М., 2022. – 50 с.

19. Трісунова Т. В., Вишневська О. В. Тлумачний словник освітянських термінів / Т. В. Трісунова, О. В. Вишневська. – Київ, 2023. – 50 с.

20. Поберезька Г. Г. Тенденції розвитку вищої освіти країн Західної Європи та України : дис. … канд. пед. наук : 13.00.01 / Г. Г. Поберезька ; Ін-т вищ. освіти АПН України. – Київ, 2005. – 217 с.

21. Кісіль М. В. Визначення поняття забезпечення якості вищої освіти / М. В. Кісіль // Гілея : науковий вісник. – 2014. – Вип. 90. – С. 323–327.

22. Зінченко В. Якість вищої освіти в офіційних документах Болонської групи / В. Зінченко // Молодь і ринок. – 2011. – № 11. – С. 113–117.

23. Білокопитов В. І. Діяльність європейських організацій із забезпечення якості вищої освіти в контексті Болонського процесу : автореф. дис. … канд. пед. наук : 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки / В. І. Білокопитов ; Сумський держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка. – Суми, 2012. – 20 с.

24. Шимків І. В. Моніторинг якості освіти в школах Німеччини другої половини XX століття : дис. … канд. пед. наук : 13.00.01 / І. В. Шимків ; Тернопільський нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2008. – 281 с.

25. Євтух М. Б., Волощук І. С. Забезпечення якості вищої освіти – важлива умова інноваційного розвитку держави і суспільства / М. Б. Євтух, І. С. Волощук // Педагогіка і психологія. – 2008. – № 1. – С. 70–74.

26. Вікторов В. Регулювання якості освіти як філософсько-освітянська проблема : автореф. дис. … д-ра філос. наук : 09.00.10 / В. Вікторов ; Ін-т вищ. освіти АПН України. – Київ, 2006. – 30 с.

27. Даниленко Л. І., Єльнікова Г. В., Звєрєва В. В., Конаржевський Ю. А., Лукіна Т. О., Островерхова Н. М., Панасюк В. П., Пікельна В. С., Полянський П. Б., Поташник М. М. Якість вищої освіти в контексті синергії наукових підходів // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. Серія : Педагогічні науки. – 2017. – Вип. 3–4 (52–53). – С. 12–19.

28. Потай І. Ю. Моделі і структури мультипроекта модернізації системи управління якістю підготовки спеціалістів з вищою освітою : автореф. дис. … канд. техн. наук : 05.13.22 / І. Ю. Потай ; Нац. ун-т кораблебудування ім. адмірала Макарова. – Миколаїв, 2006. – 23 с.

29. Оліферук В. Якість освіти: еволюція уявлень у національному та світовому освітньому просторі / В. Оліферук // Військова освіта. – 2019. – № 1 (41). – С. 210–221.

30. Вікторов В. Г. Регулювання якості освіти як філософсько-освітянська проблема : дис. … д-ра філос. наук : 09.00.10 / В. Г. Вікторов ; Ін-т вищ. освіти АПН України. – Київ, 2006. – 380 с.

31. Ляшенко О. Стратегія якості як основа освітньої політики країн світу / О. Ляшенко// Моніторинг якості освіти: світові досягнення та українські перспективи / за заг. ред. О. І. Локшиної. – Київ : К.І.С., 2004. – С. 9–14.

32. Стойка О. Теорія та практика безперервної професійної освіти / О. Стойка // Безперервна професійна освіта : теорія і практика. – 2023. – № 3. – С. 17–27.

33. De Rudder H. On the Europeanisation of Higher Education // International Higher Education. – 2000. – № 19. – P. 4–6.

References:

1. Lukina, T. O. (2021). *Yakist osvity Ukrainy* [Quality of education in Ukraine] (2nd ed., revised and enlarged). V. H. Kremen (Ed.). Yurinkom Inter [in Ukrainian].

2. Kalinina, O. H. (2015). *Systema upravlinnia yakistiu osvity u vyshchykh navchalnykh zakladakh SShA* [Quality management system in higher education institutions of the [USA] (Candidate of Pedagogical Sciences dissertation). Starobilsk. [in Ukrainian].

3. Aristotel. (2000). *Metafizyka* [Metaphysics]. Osnovy. [in Ukrainian].

4. Stanford Encyclopedia of Philosophy. (2025, August 29). Plato. https://plato.stanford.edu/entries/plato/[in USA].

5. Manuwald, G. (2021). Quintilian's concept and classifications of rhetoric. In *The Oxford handbook of Quintilian* (p. 20). Oxford University Press [in Great Britain].

6. Hegel, H. (2001). *Nauka lohiky* [Science of logic]. Yunivers. [in Ukrainian]

7. Karatsiori, M. (2023). U prahnenni do "yakisnoi osvity": vid davnikh chasiv do tsyfrovoi ery, chy mozhe isnuvaty konsensus? [In the pursuit of "quality education": from ancient times to the digital era, can consensus exist?]. *Cogent Education, 10*(1). https://doi.org/10.1080/2331186X.2023.XXXXX [in Ukrainian]

8. Vladimirska, Ye. (2006). Yakist osvity yak filosofiia ta pedahohika rozuminnia dotsilnoho [Quality of education as philosophy and pedagogy of understanding the appropriate]. *Vyshcha osvita Ukrainy, 1,* 108–113. [in Ukrainian].

9. Weber, M. (1978). *Economy and society*. University of California Press [in USA].

10. Merton, R. K. (1968). *Social theory and social structure*. Free Press [in USA].

11. Harvey, L., & Green, D. (1993). Defining quality. *Assessment & Evaluation in Higher Education, 18*(1), 9–34. https://doi.org/10.1080/0260293930180102 [in Great Britain].

12. Noll, H.-H. (2002). Towards a European system of social indicators. *Social Indicators Research, 58*(1–3), 47–87. https://doi.org/10.1023/A:1015752120935 [in Netherlands].

13. Kremen, V. H. (2007). *Filosofiia natsionalnoi idei: Liudyna. Osvita. Sotsium* [Philosophy of the national idea: Human. Education. Society]. Hramota [in Ukrainian].

14. Savchenko, O. Ya. (2011). Yakist pochatkovoi osvity: sutnist i chynnyky vplyvu [Quality of primary education: Essence and influencing factors]. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho derzhavnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho. Seriia: Pedahohichni nauky, 1*(33), 112–118. [in Ukrainian].

15. Zyazyun, I. A. (2000). *Pedahohika dobra: idealy i realii* [Pedagogy of goodness: Ideals and realities]. MAUP [in Ukrainian].

16. Juran, J. M. (1992). *Juran on quality by design: The new steps for planning quality into goods and services*. Free Press [in USA].

17. Chemeris, O. A., & Sydorchuk, N. H. (2006). Do problem pidvyshchennia yakosti vyshchoi osvity v konteksti vymoh yevropeiskoho osvitnioho prostoru [On the problems of improving the quality of higher education in the context of European educational requirements]. In O. A. Dubaseniuk (Ed.), *Problemy pidvyshchennia yakosti osvity u konteksti Yevrointehratsiinykh protsesiv: dosvid, innovatsii, perspektyvy* (pp. 28–36). Zhytomyr: ZhdU Publishing. [in Ukrainian].

18. Yatsyk, T. O., & Stepaniuk, V. V. (2022). *Slovnyk korotkykh terminiv z pedahohiky* [Dictionary of short terms in pedagogy]. FOP Mazhula Yu. M. [in Ukrainian]

19. Triasunova, T. V., & Vyshnevska, O. V. (2023). *Tlumachnyi slovnyk osvitianskykh terminiv* [Explanatory dictionary of educational terms] [in Ukrainian].

20. Pobereska, H. H. (2005). *Tendentsii rozvytku vyshchoi osvity krain Zakhidnoi Yevropy ta Ukrainy* [Trends in higher education development in Western Europe and Ukraine]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Institute of Higher Education of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].

21. Kisil, M. V. (2014). Vyznachennia poniattia zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity [Defining the concept of quality assurance in higher education]. *Hileia: naukovyi visnyk, 90*, 323–327 [in Ukrainian].

22. Zinchenko, V. (2011). Yakist vyshchoi osvity v ofitsiinykh dokumentakh Bolonskoi hrupy [Quality of higher education in official documents of the Bologna group]. *Molod i rynok, 11*, 113–117. [in Ukrainian]

23. Bilokopytov, V. I. (2012). *Diialnist yevropeiskykh orhanizatsii iz zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity v konteksti Bolonskoho protsesu* [Activities of European organizations on quality assurance in higher education in the context of the Bologna process]. *Extended abstract of candidate's thesis.* Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko [in Ukrainian].

24. Shimkiv, I. V. (2008). *Monitorynh yakosti osvity v shkolakh Nimechchyny druhoi polovyny XX stolittia* [Monitoring of the quality of education in German schools in the second half of the 20th century]/ *Extended abstract of candidate's thesis*.Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatiuk [in Ukrainian].

25. Evtukh, M. B., & Voloshchuk, I. S. (2008). Zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity – vazhlyva umova innovatsiinoho rozvytku derzhavy i suspilstva [Quality assurance of higher education as an important condition for innovative development of the state and society]. *Pedahohika i psykholohiia, 1*, 70–74. [in Ukrainian].

26. Victrov, V. (2006). Rehuliuvannia yakosti osvity yak filosofsko-osvitianska problema [Regulation of education quality as a philosophical and educational problem]. *Extended abstract of Doctor of Philosophical thesis*. Institute of Higher Education of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. [in Ukrainian].

27. Danilenko, L. I., Yelnikova, H. V., Zvierieva, V. V., Konarzhevskyi, Yu. A., Lukina, T. O., Ostroverkhova, N. M., Panasiuk, V. P., Pikelna, V. S., Polianskyi, P. B., & Potashnyk, M. M. (2017). Yakist vyshchoi osvity v konteksti synerhii naukovykh pidkhodiv [Quality of higher education in the context of the synergy of scientific approaches]. *Neperervna profesiina osvita: teoriia i praktyka. Seriia: Pedahohichni nauky, 3–4*(52–53), 12–19. [in Ukrainian]

28. Potai, I. Yu. (2006). *Modeli i struktury multyproekta modernizatsii systemy upravlinnia yakistiu pidhotovky spetsialistiv z vyshchoiu osvitoiu* [Models and structures of multiproject modernization of the quality management system in higher education] . *Extended abstract of Candidate of Technical Sciences thesis*. Admiral Makarov National University of Shipbuilding. [in Ukrainian].

29. Oliferuk, V. (2019). Yakist osvity: evoliutsiia uiavlen u natsionalnomu ta svitovomu osvitnomu prostori [Quality of education: Evolution of ideas in national and global educational space]. *Viiskova osvita, 1*(41), 210–221. [in Ukrainian].

30. Victrov, V. H. (2006). *Rehuliuvannia yakosti osvity yak filosofsko-osvitianska problema* [Regulation of education quality as a philosophical and educational problem] (Doctor of Philosophical Sciences Dissertation). Institute of Higher Education of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine [in Ukrainian].

31. Lyashenko, O. (2004). Stratehiia yakosti yak osnova osvitnoi polityky krain svitu [The strategy of quality as the basis of the educational policy of countries of the world]. In O. I. Lokshyna (Ed.), *Monitorynh yakosti osvity: svitovi dosiahnennia ta ukrainski perspektyvy* (pp. 9–14). K.I.S. [in Ukrainian].

32. Stoika, O. (2023). Teoriia ta praktyka bezperervnoi profesiinoi osvity [Theory and practice of lifelong professional education]. *Bezperervna profesiina osvita: teoriia i praktyka, 3*, 17–27. [in Ukrainian].

33. De Rudder, H. (2000). On the Europeanisation of higher education. *International Higher Education, 19*, 4–6 [in USA].

УДК 376.011.3-051:005.336.5(043.3)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-112-123

Бірченко Наталія Сергіївна здобувачка (третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти) кафедри освітології та інноваційної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, м. Харків, https://orcid.org/0009-0009-0813-6264

СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА ГОТОВНОСТІ ПЕДАГОГА ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ДІТЬМИ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

Анотація. У статті досліджується сутність і структура готовності педагога до професійної діяльності з дітьми з порушеннями мовлення в умовах інклюзивного навчання. Акцентовано, що готовність розуміється як інтегральна динамічна характеристика, яка охоплює знаннєві, операційно-діяльнісні, мотиваційно-ціннісні та особистісно-рефлексивні компоненти і забезпечує поєднання загальноосвітнього змісту з корекційно-розвиваючою підтримкою. Вказано, що формування такої готовності відбувається в нормативно окресленому полі сучасних стратегій інклюзії та передбачає міжпрофесійну взаємодію вчителя, учителя-логопеда, психолога, асистента вчителя та батьків у межах індивідуальної програми розвитку. Водночас упровадження інклюзивних підходів супроводжується низкою викликів: розривом між задекларованими принципами та операційними механізмами їх реалізації, фрагментарністю підготовки педагога до роботи саме з мовленнєвими порушеннями, недостатньою операціоналізацією індикаторів готовності та потребою в узгодженні ролей учасників освітнього процесу. Актуальність проблеми зумовлена необхідністю створення цілісної моделі готовності, яка б враховувала психолінгвістичні засади мовленнєвого розвитку, принципи універсального дизайну навчання, потенціал альтернативної та додаткової комунікації та вимоги до безпечного, комунікативно насиченого середовища. Недостатня увага до етичного виміру взаємодії, безперервного професійного розвитку й рефлексивної регуляції може спричинити несистемність підтримки та зниження результативності корекційно-педагогічного впливу. У статті розглядається взаємозв'язок між компонентами готовності та результатами навчання і комунікативною участю здобувачів, підкреслюється необхідність узгодження загальноосвітнього й корекційного змісту, а також перенесення сформованих мовленнєвих умінь у читання, письмо, усне висловлювання та групову взаємодію. Зазначено, що готовність педагога є

не просто набором компетентностей, а комплексною трансформацією професійної позиції, яка поєднує гуманістичні цінності, емпатійну комунікацію, методичну гнучкість і здатність діяти в умовах невизначеності. Обґрунтовано необхідність єдиної концептуальної моделі та багатокритеріального (мультиіндикаторного) підходу до оцінювання готовності, що поєднує спостереження, самооцінювання, аналіз кейсів, експертні відгуки, портфоліо методичних рішень і відстеження динаміки мовленнєвих і навчальних показників. Перспективи подальших досліджень пов'язані з валідизацією індикаторів та інструментів оцінювання для різних освітніх рівнів, квазіекспериментальною перевіркою ефективності інтегрованих корекційно-педагогічних програм, а також вивченням впливу мультимодальних і дистанційних форматів, логоритміки та засобів альтернативної і додаткової комунікації на академічний поступ і комунікативну участь дітей з порушеннями мовлення.

Ключові слова: інклюзивна освіта, готовність педагога, порушення мовлення, логопедична підтримка, індивідуальна програма розвитку, міжпрофесійна взаємодія.

Birchenko Nataliia Serhiivna PhD Student (third – educational and scientific – level of higher education), Department of educology and innovative pedagogy, H. S. Skovoroda Kharkiv national pedagogical university, H. S. Skovoroda Kharkiv national pedagogical university, Kharkiv, https://orcid.org/0009-0009-0813-6264

THE ESSENCE AND STRUCTURE OF TEACHERS' READINESS FOR PROFESSIONAL ACTIVITY WITH CHILDREN WITH SPEECH DISORDERS UNDER INCLUSIVE EDUCATION

Abstract. The article examines the essence and structure of teacher readiness for professional practice with children who have speech disorders in inclusive education settings. Readiness is conceptualized as an integral, dynamic construct that encompasses cognitive, operational–practical, motivational–axiological, and personal–reflective components and ensures the alignment of general education content with remedial and developmental support. The formation of such readiness is situated within the normative framework of current inclusion strategies and presupposes interprofessional collaboration among the teacher, the speech-language therapist (SLT), the psychologist, the teacher's assistant, and parents within an Individual Development Program (IDP). At the same time, the implementation of inclusive approaches is accompanied by a set of challenges: gaps between declared principles and the operational mechanisms of their enactment; fragmented teacher preparation specifically for work with speech disorders; insufficient operationalization of readiness indicators; and the need to coordinate the roles of all participants in the educational

process. The relevance of the topic is driven by the need to design a coherent model of readiness that takes into account the psycholinguistic foundations of speech development, the principles of Universal Design for Learning (UDL), the potential of Augmentative and Alternative Communication (AAC), and the requirements for a safe, communication-rich environment. Insufficient attention to the ethical dimension of interaction, continuous professional development, and reflective self-regulation may lead to fragmented support and a decrease in the effectiveness of remedial pedagogical impact. The article explores the relationship between readiness components and learners' outcomes and communicative participation, underscores the necessity of aligning general and therapeutic content, and ensuring the transfer of acquired speech skills to reading, writing, oral expression, and group interaction. Teacher readiness is characterized not merely as a set of competencies but as a comprehensive transformation of professional stance that integrates humanistic values, empathic communication, methodological flexibility, and the ability to act under conditions of uncertainty. The paper substantiates the need for a unified conceptual model and a multi-criteria (multi-indicator) approach to assessing readiness that combines observation, self-assessment, case and critical-incident analysis, expert reviews, a portfolio of methodological decisions, and the monitoring of dynamics in speech and learning indicators. Prospects for further research include the validation of indicators and assessment tools for different educational levels, quasi-experimental verification of the effectiveness of integrated remedial–pedagogical programs, and the study of the impact of multimodal and distance formats, logo-rhythmics, and AAC tools on the academic progress and communicative participation of children with speech disorders.

Keywords: inclusive education, teacher readiness, speech-language support, speech disorders, individual development program, interprofessional collaboration.

Постановка проблеми. Становлення інклюзивної освіти в Україні висуває до педагога нові, якісно складні вимоги, зокрема щодо роботи з дітьми з порушеннями мовлення. За умов нормативного розширення доступу до освіти та декларування рівних можливостей, постає потреба переосмислити сутність і структуру професійної готовності педагога як інтегральної характеристики, що забезпечує поєднання загальноосвітнього змісту з корекційно-розвиваючою підтримкою. Проблема загострюється й тому, що «готовність» у наукових і практичних джерелах трактується по-різному – здебільшого як сума знань та умінь, тоді як її ціннісні, рефлексивно-регулятивні та комунікативні виміри лишаються другорядними. В умовах зростання різноманіття освітніх потреб потрібна теоретично узгоджена модель, яка відображає міждисциплінарну природу готовності та забезпечує її практичну верифікацію.

Наявні підходи до підготовки педагога, як правило, фрагментовано охоплюють психолінгвістичні засади мовленнєвого розвитку, принципи універсаль-

ного дизайну навчання, методики індивідуалізації та інструменти альтернативної й додаткової комунікації. На практиці спостерігаються суперечності між нормативними вимогами та реальними механізмами їх реалізації – від нестачі операційних індикаторів готовності, до недостатньої інтеграції дій учителя, учителя-логопеда, психолога та асистента вчителя. Дисбаланс акцентів на користь когнітивного компонента часто призводить до недооцінки мотиваційно-ціннісних засад і особистісно-рефлексивної регуляції, без яких неможливо забезпечити стійкість педагогічних рішень і безпечне комунікативне середовище.

Отже, науково-практична проблема полягає в теоретичному уточненні поняття «готовність педагога до професійної діяльності з дітьми з порушеннями мовлення в інклюзивному середовищі» та побудові цілісної структурної моделі цієї готовності. Така модель має відобразити взаємодію її логічних компонентів – когнітивного, операційно-діяльнісного, мотиваційно-ціннісного й особистісно-рефлексивного – та окреслити умови їх узгодженого функціонування в реальному освітньому процесі. Важливим є також визначення меж і точок перетину професійних ролей у міжпрофесійній співпраці, щоб забезпечити наступність корекційно-педагогічних впливів в індивідуальній програмі розвитку здобувача освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нормативно-політичні засади інклюзивної освіти окреслено у стратегічних документах державного рівня: Національна стратегія розвитку інклюзивного навчання до 2029 року фіксує пріоритет рівного доступу та організацію корекційно-розвиткової підтримки в межах індивідуальних програм розвитку, підсилюючи вимоги до професійної готовності педагогів [1]; Національна стратегія із створення безбар'єрного простору до 2030 року розширює рамку, акцентуючи усунення бар'єрів участі й міжпрофесійну взаємодію в освітньому середовищі [2].

Паралельно в сучасних дослідженнях простежується зміщення уваги до цифрових форматів підтримки дітей із мовленнєвими порушеннями. Так, у статті «Дистанційне навчання дітей із сенсорною алалією», проведено аналіз організаційних та методичних умов дистанційного навчання дітей із сенсорною алалією, де підкреслено значення мультимодальних засобів, темпо-ритмічної організації взаємодії та інтеграції корекційних практик у навчальні заняття [3].

Теоретичні й методичні підвалини інклюзивної освіти репрезентовано у працях провідних українських дослідників. В. І. Бондар обґрунтовує специфіку підтримки дітей з особливими потребами у початковій школі, виокремлюючи роль учителя як координатора індивідуалізованої допомоги в класі [4]. З. Савчук розкриває психологічний вимір готовності – мотиваційно-ціннісні засади, емпатійність і саморегуляцію – як ключові детермінанти успішної практики [5]. Комплексний опис організації навчання дітей з особливими освітніми потребами

запропонували А. А. Колупаєва та Л. О. Савчук, систематизувавши принципи диференціації, індивідуалізації та взаємодії фахівців [6]. Концептуальні виміри професійної підготовки майбутнього вчителя в умовах інклюзії конкретизує І. Демченко, підкреслюючи необхідність узгодження загальноосвітніх і корекційно-розвиткових цілей [7]. Прикладні механізми формування виразного мовлення в інклюзивному середовищі описує О. М. Кас'яненко, демонструючи поєднання загальноосвітніх завдань із логопедичними стратегіями [8].

Сукупність наведених джерел підтверджує: готовність учителя має трактуватися як інтегральна характеристика, що поєднує когнітивний, операційно-діяльнісний, мотиваційно-ціннісний та особистісно-рефлексивний виміри у зв'язку з міжпрофесійною співпрацею та сучасними (у т.ч. дистанційними) форматами навчання.

Мета статті – концептуалізувати сутність і обґрунтувати структурну модель готовності педагога до професійної діяльності з дітьми з порушеннями мовлення в умовах інклюзивного навчання, визначивши методологічні засади її формування та оцінювання.

Виклад основного матеріалу. Упровадження інклюзивної освіти в практику закладів освіти різних рівнів є однією з ключових стратегічних задач сучасної освітньої системи, що відображено у Національній стратегії розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року [1] і узгоджено з Національною стратегією із створення безбар'єрного простору в Україні до 2030 року [2]. Так, створення ефективного освітнього простору для різних категорій дітей на засадах рівного доступу до якісної освіти, з урахуванням індивідуальних здібностей, можливостей і особливостей кожного здобувача, а також із продуктивним залученням усіх зацікавлених сторін, становить актуальний виклик сьогодення. Інклюзивна освіта спрямована на поєднання змісту загальноосвітньої підготовки з системною корекційно-розвитковою підтримкою для тих учнів, які мають порушення розвитку; відтак центральною фігурою цього процесу є педагог, чия психолого-педагогічна та професійно-методична готовність покликана забезпечити становлення й сталу підтримку інклюзивного освітнього середовища.

У закладах інклюзивного типу, роль педагога можуть виконувати вихователь, учитель, викладач, а також учитель-логопед, що набуває особливої значущості в контексті зростання кількості дітей із різними видами порушень мовлення [9;10]. Наявність фахівця з логопедичної допомоги в кожній інклюзивній освітній організації є не просто бажаною, а необхідною умовою безперервності підтримки: саме він/вона розробляє індивідуальні траєкторії корекційної роботи, координує їх із педагогічним колективом і родиною, забезпечує перенесення сформованих навичок у повсякденну навчальну діяльність.

Професійна діяльність педагога має фундаментальне значення для виховання та навчання підростаючого покоління [4, с.76]. Як соціальний інститут

професія вчителя сформувалася ще в античну добу й акумулює досвід поколінь, соціокультурні норми та освітні практики, сформовані впродовж століть. Педагог виступає носієм суспільно-історичного й культурного досвіду, ланкою, що поєднує минуле та майбутнє через сьогоденну педагогічну взаємодію. Попри кардинальні зміни змісту праці, організації освітнього процесу та технологічного середовища, професія педагога залишається суспільно затребуваною й системоутворюючою для освіти.

Важливо зауважити, що діяльність педагога індивідуалізована – кожен фахівець формує власний стиль взаємодії, добирає методи та прийоми навчання, моделює комунікацію відповідно до вікових і особистісних характеристик учнів. Водночас вона має виразний аксіологічний вимір: педагог є носієм культурних і моральних цінностей, що опредметнюються у щоденних рішеннях – від вибору дидактичних засобів до способів підтримки емоційного благополуччя дитини. У цьому сенсі професійність педагога інтегрує дві взаємопов'язані площини: ціннісну (аксіологічну) та знаннєву (когнітивну), остання з яких охоплює як загальнокультурну, так і предметно-професійну підготовку. Педагог – це особистість, котра поєднує поведінкові, індивідуально-психологічні й комунікативні якості та здатна підтримувати високий рівень професійної саморегуляції.

З позицій сучасних типологій професій, діяльність «людина – людина» висуває до педагога специфічні вимоги: здатність до міжособистісної взаємодії, емпатійність та визнання різноманітності і особливих освітніх потреб; уміння ставити себе на позицію іншого; розуміння намірів і станів учнів; сформовану операційну пам'ять на індивідуальні особливості вихованців; доброзичливу та водночас структуровану комунікацію. До ядра професійних умінь належать: лідерсько-модераторська позиція в класі; навчально-виховна компетентність; активне слухання та інтерпретація висловлювань; широкий кругозір; мовленнєва культура й виразність; креативне та критичне мислення для розв'язання нетипових педагогічних задач; емоційна стійкість і саморегуляція в умовах стресу [3;9;10].

У контексті роботи з дітьми з порушеннями мовлення, професійна готовність педагога набуває поліскладного характеру й визначається як інтегральний стан особистості та системи компетентностей, що забезпечують ефективне виконання професійних функцій в інклюзивному середовищі. Таку готовність доцільно розглядати як структуровано-динамічну систему, у якій взаємодіють щонайменше чотири компоненти (рис. 1).

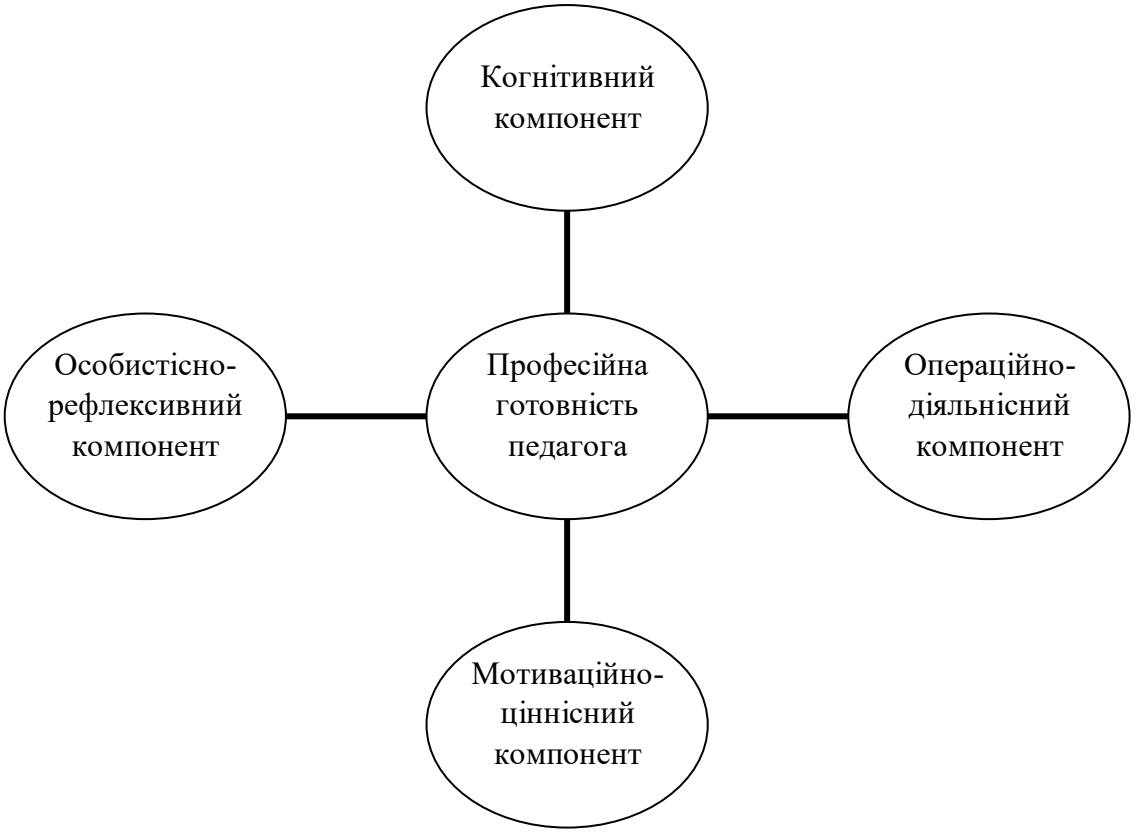

Рис. 1 Компоненти професійної готовності педагога

Сформовано на основі [3;9;10]

Так, когнітивний компонент охоплює науково обґрунтовані знання про норми та варіанти мовленнєвого розвитку, типологію порушень усного й писемного мовлення (порушення звуковимови, темпо-ритмічної та просодичної організації мовлення, лексико-граматичної сторони, аудіальної переробки, читання та письма), їхні можливі нейропсихологічні та психолінгвістичні підстави. До цього блоку також належать уявлення про принципи інклюзивної освіти, універсальний дизайн навчання, диференціацію та індивідуалізацію, засади командної взаємодії і функціонування індивідуальної програми розвитку (ІПР).

Операційно-діяльнісний компонент відображає володіння методиками педагогічної діагностики освітніх потреб у співпраці з учителем-логопедом і психологом; уміння адаптувати навчальні програми, завдання й оцінювальні підходи; застосування мультимодальних і мультисенсорних стратегій (візуальні підказки, структуровані інструкції, темпоральне структурування завдань, поступове ускладнення мовленнєвих практик); інтеграцію елементів логоритміки, розвитку фонематичного слуху й артикуляційної моторики у звичайні уроки; використання засобів альтернативної та додаткової комунікації; організацію партнерської взаємодії в групі та комунікативно безпечного середовища. Окремо

варто зазначити значущість планування спільних корекційно-педагогічних заходів і моніторингу перенесення набутих мовленнєвих навичок у навчальну діяльність.

Мотиваційно-ціннісний компонент репрезентує гуманістичну орієнтацію педагога, прийняття нейрорізноманіття, внутрішню готовність працювати з дітьми з особливими освітніми потребами, сформоване відчуття професійної відповідальності за академічний поступ і психоемоційне благополуччя кожної дитини, настанову на етичність і партнерство з батьками. Саме ціннісно-мотиваційний вимір забезпечує сталість професійних зусиль і підвищує витривалість до труднощів інклюзивної практики.

Особистісно-рефлексивний компонент охоплює здатність педагога до самоспостереження й критичної рефлексії власних дій, гнучкість у корекції педагогічних стратегій, емоційну врівноваженість, емпатійність, комунікативну чутливість, толерантність до невизначеності, розвинену саморегуляцію. Рефлексивність забезпечує узгодження цілей ІПР із реальними освітніми практиками та підвищує ефективність міждисциплінарної взаємодії.

Сутнісною умовою реалізації означених компонентів є інтегрований підхід. Педагог, учитель-логопед, психолог, соціальний педагог, асистент учителя й батьки утворюють мультидисциплінарну команду, у межах якої узгоджуються дидактичні цілі, корекційні завдання та способи підтримки [5, с.44]. Ролі розподіляються таким чином, щоб забезпечити безперервність і наступність: учитель-логопед відповідає за спеціалізовану корекційну роботу та методичний супровід; педагог – за інтеграцію корекційних практик у повсякденні уроки, організацію комунікативно насиченого й безпечного середовища; психолог – за емоційно-поведінкову підтримку та розвиток саморегуляції. Синергія командної взаємодії дає змогу не лише досягати індивідуальних мовленнєвих цілей, а й підвищувати академічні результати класу загалом завдяки вдосконаленню комунікативної культури та взаємопідтримки.

Як зазначають А.А. Колупаєва та Л.О. Савчук практична реалізація готовності педагога передбачає добір і поєднання універсальних та спеціалізованих педагогічних стратегій [6, с.103]. До універсальних належать: чітка структура уроку; явні інструкції; поетапне моделювання дій; використання візуальних органайзерів; дозування мовленнєвого навантаження; регуляція темпу й пауз; організація парної та групової роботи з ролями; формувальне оцінювання з фокусом на індивідуальний прогрес. Спеціалізовані стратегії включають елементи логопедичної підтримки, вправи на розвиток фонематичного сприймання, артикуляційні та дихальні тренінги, логоритмічні комплекси, використання піктограм і комунікаторів як засобів підтримки висловлювання, а також цілеспрямоване формування метамовленнєвих умінь. Важливо забезпечувати перенесення корекційних досягнень у навчальні види діяльності – читання, письмо, усне висловлювання та взаємодію в групі.

Оцінювання сформованості готовності педагога до роботи з дітьми з порушеннями мовлення доцільно здійснювати в межах мультиіндикаторного підходу, що поєднує спостереження та самооцінку, аналіз кейсів і критичних інцидентів, експертні відгуки колег, портфоліо навчально-методичних матеріалів, результати навчання й динаміку індивідуальних мовленнєвих показників учнів. Такий підхід дозволяє фіксувати не лише наявність знань і вмінь, а й їх реальну трансляцію в педагогічну практику, культуру взаємодії та стійкість до професійних викликів.

На нашу думку, професійна діяльність педагога неможлива також і без ключової етичної засади – щирої педагогічної любові до дитини, що виявляється в повазі до її гідності, турботливому ставленні, готовності підтримувати та захищати освітні інтереси здобувача освіти. Без цієї гуманістичної орієнтації педагогічна практика втрачає свій сенс, адже саме вона задає ціннісний контекст щоденної взаємодії, визначає характер комунікації та моделює безпечне, прийнятне для розвитку середовище.

Не менш важливою є сформована комунікативна позиція вчителя: прагнення працювати з учнями, систематично з ними спілкуватися, слухати й чути їх. Ідеться не лише про володіння технікою активного слухання, а й про більш широкий комплекс умінь – емпатійність, уважність до невербальних сигналів, чутливість до індивідуальних освітніх потреб та гнучкість у доборі способів зворотного зв'язку. Такі якості безпосередньо корелюють з успішністю навчальної діяльності, рівнем залученості учнів і динамікою їхнього особистісного зростання.

Ми погоджуємось із думкою О. Мешко, про те, що фундаментом професійної культури педагога також виступає установлення на саморозвиток і безперервне навчання [10, с.24]. Сучасна школа висуває до вчителя вимоги, що швидко еволюціонують: змінюються освітні стандарти, підходи до оцінювання, технологічні інструменти, методики індивідуалізації та підтримки різноманітних категорій учнів. Тому тривалість професійної діяльності педагога прямо залежить від здатності системно оновлювати знання, розширювати методичний арсенал, рефлексувати власну практику і застосовувати науково обґрунтовані рішення. Припинення самоосвіти неминуче призводить до стагнації педагогічних практик і зниження їхньої ефективності.

Висновки. Проведене дослідження дозволило визначити, що готовність педагога до професійної діяльності з дітьми з порушеннями мовлення в умовах інклюзивного навчання є багатовимірним інтегративним утворенням, що інтегрує знаннєвий, операційно-діяльнісний, мотиваційно-ціннісний та особистісно-рефлексивний виміри. Сутність цієї готовності полягає у здатності педагога перетворювати принципи інклюзії та універсального дизайну навчання на узгоджені практичні дії, які забезпечують рівний доступ до якісної освіти,

індивідуалізацію змісту й методів, а також безпечне комунікативне середовище для кожної дитини. Запропонована інтерпретація підкреслює нерозривний зв'язок загальноосвітнього компоненту з корекційно-розвиваючою підтримкою, що є критично важливим для подолання бар'єрів мовленнєвої та навчальної участі здобувачів освіти.

Структурна модель готовності демонструє, що знаннєва основа – уявлення про закономірності мовленнєвого розвитку, психолінгвістичні механізми порушень, типологію труднощів усного й писемного мовлення, а також нормативно-правове поле інклюзії – набуває дієвості лише за умови володіння вчителем технологіями педагогічної діагностики, адаптації навчальних завдань і оцінювання, використання мультимодальних і мультисенсорних стратегій, елементів логоритміки та засобів альтернативної і додаткової комунікації. Ціннісно-моральні настанови – прийняття різноманіття, орієнтація на гідність дитини, партнерство з родиною – забезпечують стійкість педагогічних рішень, тоді як рефлексивність і саморегуляція підтримують гнучкість курсу дій відповідно до динаміки індивідуальних потреб.

Результативність інклюзивного процесу зумовлюється інтегрованою міжпрофесійною взаємодією учителя, учителя-логопеда, психолога, асистента вчителя та батьків у межах індивідуальної програми розвитку. Узгодження цілей, критеріїв і способів підтримки сприяє перенесенню сформованих мовленнєвих умінь у читання, письмо, усне висловлювання та групову взаємодію, підвищуючи як індивідуальні, так і групові навчальні результати. У цьому контексті готовність педагога постає не як статичний набір компетентностей, а як динамічна здатність до налаштування освітнього середовища, моделювання комунікації та забезпечення наступності корекційно-педагогічних впливів.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у валідизації інструментів вимірювання компонентів готовності у різних вікових і освітніх контекстах, у експериментальних перевірках ефективності інтегрованих корекційно-педагогічних програм та у вивченні впливу конкретних стратегій (логоритміка, розвиток фонематичного сприймання, методики метамовленнєвого тренування) на освітні результати та комунікативну участь дітей.

Література:

1. Про схвалення Національної стратегії розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації на 2024–2026 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.06.2024 № 527-р. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: zakon.rada.gov.ua/go/527-2024-р (дата звернення: 02.09.2025).

2. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.04.2021 № 366-р. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: zakon.rada.gov.ua/go/366-2021-р (дата звернення: 02.09.2025).

3. Бірченко Н. С. Дистанційне навчання дітей із сенсорною алалією. *Scientia : зб. наук. пр. Амстердам, Нідерланди, 23 лют. 2024.* С. 227-230.

4. Бондар В. І. *Діти з особливими потребами у загальноосвітньому просторі: початкова ланка*. Київ, 2004. 152 с.

5. Савчук З. Психологічна готовність учителя до роботи в інклюзивному просторі: теоретичний аспект. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2005. № 2. С. 42–47.

6. Колупаєва А. А., Савчук Л. О. *Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання: наук.-метод. посіб.* Київ: Наук. світ, 2010. 196 с.

7. Демченко І. Концепція підготовки майбутнього вчителя до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. 2017. № 4. С. 172–177.

8. Кас'яненко О. М. Індивідуальний підхід до формування виразного мовлення в умовах інклюзивного навчання. *Професійна підготовка майбутнього педагога в умовах сучасної освітньої парадигми*: монографія. Київ: Кондор, 2015. С. 161–168.

9. Бірченко Н. С. Переваги дистанційного навчання для дітей із порушенням мовлення. *Zürich, Schweizerische Eidgenossenschaft, 27 жовт. 2023*. С. 201-202. DOI: https://doi.org/10.36074/logos-27.10.2023.61

10. Мешко О. Психологічна підготовка майбутнього вчителя в контексті компетентнісного підходу: професійні компетенції та компетентності вчителя. *Професійні компетенції та компетентності вчителя*: матеріали регіон. наук.-практ. семінару. Тернопіль, 2006. С. 21–25.

References:

1. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2024, June 7). *Pro skhvalennia Natsionalnoi stratehii rozvytku inkliuzyvnoho navchannia na period do 2029 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii na 2024–2026 roky* [On approval of the National Strategy for the development of inclusive education until 2029 and approval of the operational plan of measures for its implementation for 2024–2026]. Resolution No. 527-r. Verkhovna Rada Ukrainy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/527-2024-p [in Ukrainian].

2. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2021, April 14). *Pro skhvalennia Natsionalnoi stratehii iz stvorennia bezbariernoho prostoru v Ukraini na period do 2030 roku* [On approval of the National Strategy for the creation of a barrier-free space in Ukraine until 2030]. Resolution No. 366-r. Verkhovna Rada Ukrainy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/366-2021-p [in Ukrainian].

3. Birchenko, N. S. (2024, February 23). Dystantsiine navchannia ditei iz sensornoiu alaliieiu [Distance learning of children with sensory alalia]. *Scientia: Collection of scientific papers*. Amsterdam, The Netherlands. pp. 227–230. [in Ukrainian].

4. Bondar, V. I. (2004). *Dity z osoblyvymy potrebamy u zahalnoosvitnomu prostori: pochatkova lanka* [Children with special needs in the general educational space: primary level]. Kyiv, Ukraine. 152 p. [in Ukrainian].

5. Savchuk, Z. (2005). Psykholohichna hotovnist uchytelia do roboty v inkliuzyvnomu prostori: teoretychnyi aspekt [Psychological readiness of the teacher to work in an inclusive environment: theoretical aspect]. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia*. 2. pp. 42–47. [in Ukrainian].

6. Kolupaieva, A. A., & Savchuk, L. O. (2010). *Dity z osoblyvymy osvitnimy potrebamy ta orhanizatsiia yikh navchannia: naukovo-metodychnyi posibnyk* [Children with special educational needs and organization of their education: scientific-methodical manual]. Kyiv: Naukovyi svit. 196 p. [in Ukrainian].

7. Demchenko, I. (2017). Kontseptsiia pidhotovky maibutnoho vchytelia do profesiinoi diialnosti v umovakh inkliuzyvnoi osvity [Concept of training a future teacher for professional activity in the conditions of inclusive education]. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho*. 4. pp. 172–177. [in Ukrainian].

8. Kasianenko, O. M. (2015). Indyvidualnyi pidkhid do formuvannia vyraznoho movlennia v umovakh inkliuzyvnoho navchannia [Individual approach to the formation of expressive speech in the conditions of inclusive education]. In *Profesiina pidhotovka maibutnoho pedahoha v umovakh suchasnoi osvitnoi paradyhmy*: Monohrafiia. Kyiv: Kondor. pp. 161–168. [in Ukrainian].

9. Birchenko, N. S. (2023, October 27). Perevahy dystantsiinoho navchannia dlia ditei iz porushenniam movlennia [Advantages of distance learning for children with speech disorders]. *Logos: Collection of scientific papers*. Zürich, Swiss Confederation. pp. 201–202. https://doi.org/10.36074/logos-27.10.2023.61 [in Ukrainian].

10. Meshko, O. (2006). Psykholohichna pidhotovka maibutnoho vchytelia v konteksti kompetentnisnoho pidkhodu: profesiini kompetentsii ta kompetentnosti vchytelia [Psychological training of the future teacher in the context of the competence approach: professional competencies of the teacher]. In *Profesiini kompetentsii ta kompetentnosti vchytelia*: Proceedings of the regional scientific-practical seminar. Ternopil. pp. 21–25. [in Ukrainian].

УДК 504.06:37.013.33

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-124-137

Гармата Олександр Миколайович кандидат педагогічних наук, доцент кафедри Безпеки життєдіяльності та фізичного виховання, Державний університет інформаційно-комунікаційних технологій, м. Київ, https://orcid.org/0000-0003-1680-441X

Красавцева Людмила Юріївна кандидат наук з державного управління, завідувачка кафедрою загальнотеоретичної та прикладної підготовки, Київський фаховий коледж туризму та готельного господарства, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-8187-7407

Курчаба Олександр Євгенійович спеціаліст вищої категорії, методист, Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради, м. Луцьк, https://orcid.org/0000-0002-4971-6435

ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА ДИСЦИПЛІНИ «БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ» В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Анотація. *Мета статті* – теоретичне обґрунтування ролі екологічної безпеки як ключового компонента навчальної дисципліни «Безпека життєдіяльності», аналізі підходів до її інтеграції в освітній процес закладів освіти та визначенні можливостей формування у здобувачів освіти екологічної свідомості й культури безпеки. У статті використано такі *методи дослідження*: аналіз та узагальнення наукових джерел, систематизація та класифікація підходів до викладання екологічної безпеки у межах дисципліни «Безпека життєдіяльності»; прогностичний метод. *Результати дослідження*. Визначено, що екологічна безпека виступає ключовим елементом системи захисту людини й суспільства. У межах навчального курсу екологічна складова реалізується через формування компетентностей, які охоплюють не лише знання про ризики для довкілля, а й уміння аналізувати їх та приймати виважені рішення у ситуаціях, пов'язаних із безпекою життєдіяльності. Доведено доцільність включення екологічної компетентності до освітніх програм закладів освіти. Підкреслено, що розвиток екологічної грамотності у здобувачів освіти формує критичне мислення, відповідальне ставлення до довкілля та підвищує готовність до професійної діяльності в умовах актуальних екологічних загроз. Найбільш результативними визнано методологічні підходи, що ґрунтуються на використанні активних та інтерактивних освітніх технологій, серед яких – аналіз

практичних ситуацій, виконання проєктів і застосування цифрових освітніх ресурсів. Сформульовано теоретичні підходи до вдосконалення змісту дисципліни «Безпека життєдіяльності». Обґрунтовано, що сучасний навчальний курс повинен поєднувати міждисциплінарний зміст, відображати актуальні екологічні виклики, забезпечувати розвиток практичних умінь і формування екологічної свідомості здобувачів освіти на основі інноваційних педагогічних технологій. Реалізація такого підходу створює умови для цілісного навчального процесу, спрямованого на оволодіння системою знань та компетентностей у сфері екологічної безпеки. *Перспективами подальших розвідок* визначається у дослідженні цифрових освітніх платформ та інтерактивних технологій, які можуть забезпечити підвищення рівня екологічної безпеки та компетентності у здобувачів освіти.

Ключові слова: екологічна безпека, екологічна компетентність, безпека життєдіяльності, здобувачі освіти, екологічна грамотність, міждисциплінарний підхід, інтерактивні технології, проєктне навчання, критичне мислення.

Garmata Oleksandr PhD, Associate Professor of the Department of Life Safety and Physical Education, State University of Information and Communication Technologies, Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-1680-441X

Krasavtseva Liudmyla PhD in Public Administration, Head of the Department of General Theoretical and Applied Training, Kyiv Professional College of Tourism and Hospitality Management, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-8187-7407

Kurchaba Oleksandr Specialist of the Highest Qualification Category, Methodologist, Lutsk Pedagogical College, Municipal Institution of Higher Education of the Volyn Regional Council, Lutsk, https://orcid.org/0000-0002-4971-6435

ENVIRONMENTAL SAFETY AS A COMPONENT OF THE "LIFE SAFETY" DISCIPLINE IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Abstract. *The aim of the article* is to theoretically substantiate the role of environmental safety as a key component of the academic discipline “Life Safety,” to analyze approaches for its integration into the educational process of higher education institutions, and to identify opportunities for developing environmental awareness and a safety culture among learners. The study employs the following *research methods:* analysis and synthesis of scientific sources, systematization and classification of approaches to teaching environmental safety within the “Life Safety” course, and predictive methods. *Results.* It has been established that environmental safety is a crucial element of the human and societal protection system. Within the framework of

the academic course, the environmental component is realized through the development of competencies that encompass not only knowledge of environmental risks but also the ability to analyze them and make informed decisions in life safety-related situations. The inclusion of environmental competence in educational programs of higher education institutions is substantiated. It is emphasized that fostering environmental literacy among learners promotes critical thinking, responsible attitudes toward the environment, and enhances readiness for professional activities under contemporary ecological threats. Methodological approaches based on active and interactive educational technologies—such as case analysis, project-based learning, and the use of digital educational resources—are recognized as the most effective. Theoretical approaches to improving the content of the "Life Safety" course have been formulated. It is argued that a modern academic course should integrate interdisciplinary content, reflect current environmental challenges, ensure the development of practical skills, and foster environmental consciousness among learners through innovative pedagogical technologies. Implementing this approach creates conditions for a holistic educational process aimed at mastering a comprehensive system of knowledge and competencies in the field of environmental safety. *Prospects for further research* involve the study of digital educational platforms and interactive technologies that can enhance the level of environmental safety and competence among learners.

Keywords: environmental safety, environmental competence, life safety, learners, environmental literacy, interdisciplinary approach, interactive technologies, project-based learning, critical thinking.

Постановка проблеми. Сучасний світ стикається з низкою глобальних екологічних викликів, включаючи кліматичні зміни, техногенні катастрофи та наслідки воєнних конфліктів, що робить проблему екологічної безпеки надзвичайно актуальною. Вона виступає не лише як елемент забезпечення сталого розвитку країни, а й як фундаментальний чинник, що забезпечує збереження життя та здоров'я людей, визначаючи рівень безпечності та якості життєдіяльності суспільства.

Законодавчо-нормативна база України підтверджує стратегічну значущість екологічної безпеки для сталого розвитку держави. Зокрема, Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» (1991) [1] встановлює державні гарантії громадянам на проживання в безпечному для життя та здоров'я довкіллі та наголошує на необхідності інтегрування екологічного компоненту у різні сфери суспільного життя. Крім того, у стратегії державної екологічної політики на період до 2030 року (2019) [2] визначено пріоритети формування екологічної свідомості громадян, розвитку культури екологічного мислення та виховання відповідального ставлення до природних ресурсів, що забезпечує основу для комплексного підходу до забезпечення екологічної безпеки.

Особливої актуальності набуває питання екологічної безпеки у системі освіти. Відповідно до Концепції екологічної освіти України (2001) [3], екологічні аспекти мають бути інтегровані у навчальні програми на всіх рівнях освіти, що сприяє формуванню екологічної компетентності та підвищенню рівня екологічної грамотності населення. Державний стандарт базової та повної загальної середньої освіти (2020) [4], а також типові освітні програми (2021) [5], затверджені Міністерством освіти і науки України, передбачають розвиток умінь і навичок у сфері безпеки життєдіяльності та формування екологічної культури. Такий підхід відповідає сучасним міжнародним освітнім тенденціям і підтверджує зобов'язання України щодо забезпечення сталого розвитку.

Таким чином, актуальність проведеного дослідження обумовлюється потребою: 1) оновлення змісту навчальної дисципліни «Безпека життєдіяльності» відповідно до сучасних екологічних викликів та державних стратегій; 2) розвитку у здобувачів освіти екологічної компетентності та формування свідомого ставлення до навколишнього середовища; 3) забезпечення гармонійного поєднання теоретичних знань із практичними навичками у сфері екологічної безпеки; 4) реалізації стратегічних цілей державної та освітньої політики, спрямованих на підвищення рівня екологічної культури громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що проблематика екологічної безпеки актуальна у концептуально-термінологічному полі наукових дискусій. Так, сучасне розуміння екологічної безпеки у освітньому середовищі формувалося під впливом валеологічного підходу. Згідно з Б.Максимчуком (2012) [6, с. 66-73], валеологічний світогляд передбачає інтеграцію знань про здоров'я, потенційні ризики та методи їхньої мінімізації, що створює концептуальний місток до досліджень у сфері безпеки, де екологічний аспект розглядається як критичний чинник збереження життя та здоров'я. Дослідження Г.Тарасенка, Б.Максимчука, Т.Браніцької, І.Демченко, І.Хмеляр, М.Пічкура, В.Трофіменка, І.Максимчук (2019) [7, с. 174-179], розширюють цю перспективу, включаючи не лише індивідуальні аспекти здоров'я, а й сукупність чинників його удосконалення, серед яких особливу роль відіграють екологічні складові.

Дослідження В.Копанчука (2020) [8, с. 45-49] та М.Хилька (2021) [9, с. 69-75] свідчать про те, що екологічна безпека виступає ключовою складовою національної безпеки, що підвищує значущість відповідних навчальних модулів у курсах з безпеки життєдіяльності. У такому контексті екологічна підготовка виходить за межі окремих елементів навчальної програми та стає стратегічним освітнім пріоритетом, спрямованим на формування громадянської відповідальності та здатності діяти у надзвичайних ситуаціях. У свою чергу, В.Яворська (2023) [10, с. 56-62], аналізуючи визначення екологічної безпеки в умовах екоциду, акцентує увагу на її юридичній та етичній складовій, що повинна відображатися у навчальних цілях дисципліни «Безпека життєдіяльності», зокрема через

розвиток правосвідомості, екологічної етики та поведінки, спрямованої на запобігання ризикам.

Дослідження В.Данкевича, Є.Данкевича, А.Данкевича, В.Наумчука (2023) [11, с. 45-53] разом із працями І.Левченка та А.Буряка (2023) [12, с. 96-105] демонструють, що процеси післявоєнної відбудови та забезпечення продовольчої безпеки безпосередньо залежать від прийняття екологічно виважених рішень, що, у свою чергу, пов'язано з рівнем компетентності фахівців, підготовка яких здійснюється в закладах освіти. В.Курепін (2024) [13, с. 84-87] підкреслює, що впровадження ресурсозберігаючих технологій на регіональному рівні є ефективним інструментом зменшення екологічних ризиків.

О.Кобилянський (2013) [14, с. 43-48] та О.Поліщук, С.Репінський і А.Слабкий (2017) [15, с. 72-80] узагальнюють компетентнісний підхід у викладанні дисциплін безпекового циклу у закладах освіти, виділяючи ключові результати навчання, серед яких ідентифікація ризиків, прийняття обґрунтованих рішень, формування правової відповідальності та ефективна комунікація небезпечних ситуацій. Навчальні посібники М.Ворожбіяна та ін. (2016) [16] і Т.Стиценка та ін. (2018) [17] окреслюють зміст дисципліни «Безпека життєдіяльності», охоплюючи теми ризиків, надзвичайних ситуацій, охорони праці та цивільного захисту й пропонують методики викладання, які можуть бути адаптовані для включення екологічної складової. Це передбачає інтеграцію модулів, присвячених антропогенному впливу на довкілля, системам екологічного моніторингу та аналізу життєвого циклу продуктів, що підсилює практичну цінність навчання та формування екологічної компетентності у здобувачів освіти.

А.Моца (2025) [18, с. 345-352] демонструє ефективність здоров'язбережувальних освітніх технологій як механізму інтеграції змісту дисципліни «Безпека життєдіяльності» та екологічної безпеки, зокрема через проєктне навчання, проблемно-орієнтовані завдання та симуляційні вправи. Дослідження І.Чейпеш, Л.Маляр і М.Кухта (2024) [19, с. 776-785] розширює цей підхід міждисциплінарним вектором, показуючи, що іншомовна підготовка може включати екологічні теми, такі як спеціалізована термінологія та рольові комунікації у надзвичайних ситуаціях, що одночасно зміцнює мовну й екологічну компетентності здобувачів освіти. У контексті цифровізації В.Петренко і О.Саух (2025) [20, с. 116-125] вказують на те, що використання e-learning для формування цифрової культури пожежної безпеки підвищує мотивацію здобувачів, ефективність контролю знань та залученість у навчальний процес завдяки аналітичним інструментам, тренажерам та сценарним моделям. Дослідження О.Герасимчук (2022) [21] конкретизує роль курсу «Екологія та безпека життєдіяльності» у формуванні особистої, професійної та екологічної безпеки. Додатково, роботи С.Смірнова, Н.Дмитрищука та Ю.Силенко (2023) [22, с. 283-289] і Y.Sylenko (2024) [23, с. 68-76] підкрес-

люють значення партнерської взаємодії та індивідуалізації самостійної роботи для професійної самореалізації (у безпековій освіті це реалізується через проєкти, наставництво, адаптивні навчальні траєкторії та цифрові симуляції).

Отже, сучасні дослідження підкреслюють значення інтеграції екологічної безпеки у зміст дисципліни «Безпека життєдіяльності» через міждисциплінарні підходи, цифрові технології, здоров'язбережувальні методики та партнерську взаємодію. Водночас залишаються невизначеними питання щодо єдиної методології включення екологічних модулів, практичних кейсів і симуляцій, оцінки рівня екологічної компетентності здобувачів освіти.

Мета статті – теоретичне обґрунтування ролі екологічної безпеки як ключового компонента навчальної дисципліни «Безпека життєдіяльності», аналізі підходів до її інтеграції в освітній процес закладів освіти та визначенні можливостей формування у здобувачів освіти екологічної свідомості й культури безпеки.

Цілями статті визначено: 1) дослідити сутність екологічної безпеки та її місце у структурі дисципліни «Безпека життєдіяльності»; 2) обґрунтувати необхідність інтеграції екологічної компетентності у навчальні програми закладів освіти та систематизувати методологічні підходи до формування екологічної грамотності здобувачів освіти; 3) розробити теоретичні засади удосконалення змісту дисципліни «Безпека життєдіяльності» з урахуванням сучасних екологічних викликів і перспектив сталого розвитку.

Методологічною базою дослідження є спектр підходів, зокрема системний (що розглядає екологічну безпеку як цілісний елемент навчальної дисципліни та освітньої політики); компетентнісний підхід (що орієнтує на формування у здобувачів освіти екологічної компетентності як складової загальної культури безпеки); інтегративний (що об'єднує знання із природних, соціальних, правових та технічних наук у зміст освітньої дисципліни «Безпека життєдіяльності»); аксіологічний підхід (що здійснює формування ціннісного ставлення здобувачів освіти до природи, відповідальності за екологічні ризики).

Методи дослідження: *аналіз та узагальнення* наукових джерел (з проблеми екологічної та техногенної безпеки); *систематизація та класифікація* підходів до викладання екологічної безпеки у межах дисципліни «Безпека життєдіяльності»; *прогностичний метод* (для визначення перспектив удосконалення освітнього процесу у сфері безпеки життєдіяльності з урахуванням екологічних викликів).

Виклад основного матеріалу. Категорія екологічної безпеки в сучасній науковій та нормативно-правовій площині трактується як багатовимірне явище, що поєднує правові, соціальні, природничі й технічні компоненти. Так, у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» (1991) зазначається, що «підвищення екологічної культури суспільства і професійна підготовка спеціалістів забезпечуються загальною обов'язковою комплексною освітою та вихованням в галузі охорони навколишнього природного середовища,

в тому числі в дошкільних дитячих закладах, в системі загальної середньої, професійної та вищої освіти, підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів» (ст. 7) [1]. Екологічна безпека у Законі визначається, як «такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей» (ст. 50) [1]. Така дефініція кореспондує з міжнародними підходами, де екологічна безпека розглядається як складова сталого розвитку та глобальної системи безпеки.

Відповідно до Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики до 2030 року» (2019), гарантування екологічної безпеки визнається стратегічним пріоритетом держави, що має досягатися шляхом інтеграції принципів сталого розвитку у всі сфери суспільного життя, зокрема в освітню діяльність. Особливий акцент у цьому документі робиться на вихованні екологічної культури та відповідальної поведінки громадян [2].

В освітньому контексті екологічна безпека виступає складовою ширшої категорії безпеки життєдіяльності, що згідно з освітніми стандартами передбачає опанування знань, формування практичних умінь і розвиток компетентностей, необхідних для збереження здоров’я, забезпечення особистої та колективної безпеки й запобігання ризикам у середовищі життєдіяльності (Державний стандарт, 2020) [4]. Так, наголошується, що «здоров’язбережувальна компетентність як: ключова формується на міжпредметному рівні шляхом оволодіння предметними компетенціями з урахуванням специфіки предметів та пізнавальних можливостей учнів основної школи; предметна – у результаті засвоєння змісту предметів освітньої галузі і оволодіння учнями відповідними компетенціями» [4]. Таким чином, у межах курсу «Безпека життєдіяльності» екологічна безпека реалізує як когнітивну функцію (розуміння природи екологічних ризиків), так і практичну (оволодіння навичками екологічно свідомої поведінки).

У Концепції екологічної освіти України (2001) акцентовано на міждисциплінарному характері цього феномена, оскільки він інтегрує природничі, технічні, правові й гуманітарні знання [3]. Зазначається, що «екологічна освіта, як цілісне культурологічне явище, що включає процеси навчання, виховання, розвитку особистості, повинна спрямовуватися на формування екологічної культури, як складової системи національного і громадського виховання всіх верств населення України (у тому числі через екологічне просвітництво за допомогою громадських екологічних організацій), екологізацію навчальних дисциплін та програм підготовки, а також на професійну екологічну підготовку через базову екологічну освіту» [3]. Натомість «зміст екологічної освіти повинен бути спрямований на формування особистості з екологічною світоглядною установкою на дотримання норм екологічно грамотної поведінки і виконання практичних дій щодо захисту власного здоров'я і навколишнього природного середовища і передбачає розробку системи наукових знань (уявлень, понять, закономірностей), які відображають філософські, природничо-наукові, правові й

морально-етичні, соціально-економічні, технічні й військові аспекти екологічної освіти» [3]. Такий підхід пояснює необхідність органічного включення екологічної тематики у навчальні програми з безпеки життєдіяльності, що має на меті формування цілісного бачення безпеки та підготовку до комплексного реагування на виклики.

Отже, екологічна безпека в структурі дисципліни «Безпека життєдіяльності» виконує не лише навчально-пізнавальну, а й виховну місію. Вона сприяє становленню екологічної свідомості, формуванню ціннісних орієнтацій, розвитку відповідального ставлення до природи та готовності ухвалювати рішення в умовах екологічних ризиків. У підсумку можна констатувати, що екологічна безпека виходить за межі вузького розуміння захисту від шкідливих факторів середовища й постає як системний освітній орієнтир, спрямований на вироблення компетентностей, необхідних для сталого й безпечного розвитку суспільства.

Включення екологічної компетентності до освітніх програм зумовлюється вимогами чинної нормативно-правової бази. У положеннях Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (2020) зазначається, що «екологічний компонент спрямований на формування в учнів екологічної свідомості та дотримання правил екологічно безпечної поведінки в навколишньому природному середовищі» в межах освітньої галузі «Природознавство» [4]. Відповідно, екологічна компетентність закріплена як один із провідних результатів навчання, що реалізується шляхом інтеграції відповідних знань у різні предметні курси, зокрема у дисципліну «Безпека життєдіяльності». Відтак інтеграція екологічної складової у зміст навчальних програм має носити системний характер: поєднувати когнітивний, ціннісний і поведінковий рівні підготовки здобувачів освіти.

Розглянемо методологічні підходи до формування екологічної грамотності (табл. 1).

Таблиця 1

Методологічні підходи до формування екологічної грамотності у здобувачів освіти

Підхід	Характеристика	Приклади реалізації
Компетентнісний підхід	Орієнтація на формування практичних умінь та екологічної відповідальності	Включення модулів з оцінки екологічних ризиків, розробка проєктів з охорони довкілля
Інтегративний підхід	Інтеграція екологічної тематики в різні навчальні дисципліни	Використання екологічних кейсів на уроках іноземних мов, історії, фізики
Діяльнісний підхід	Акцент на здобутті досвіду вирішення екологічних проблем	Екологічні тренінги, симуляції надзвичайних ситуацій
Ціннісно-орієнтований підхід	формування екологічної культури, світогляду та особистісної відповідальності	Виховні заходи, учнівсько-студентські ініціативи з еко-волонтерства

Отже, включення екологічної компетентності до освітніх програм слід розглядати не лише як вимогу законодавства, а й як об'єктивну потребу, зумовлену актуальними екологічними загрозами. Узагальнення наукових і методологічних підходів дає підстави стверджувати, що формування екологічної грамотності здобувачів освіти має ґрунтуватися на комплексному поєднанні компетентнісного, інтегративного, діяльнісного та аксіологічного підходів. Такий синтез забезпечує не лише накопичення знань, а й розвиток ціннісних орієнтацій та формування відповідальної поведінки у ставленні до довкілля й власної безпеки.

На основі проведеного аналізу сутності екологічної безпеки, необхідності інтеграції екологічної компетентності в освітні програми та чинних нормативно-правових вимог можна окреслити основні напрями удосконалення змісту дисципліни «Безпека життєдіяльності» для здобувачів освіти різних рівнів.

По-перше, теоретичні засади мають спиратися на міждисциплінарний підхід, що поєднує екологічні, валеологічні та безпекові знання. Це дозволяє здобувачам освіти бачити взаємозв'язки між станом довкілля, здоров'ям людини та соціальною стабільністю. Наприклад, вивчення теми «Забруднення атмосферного повітря» може поєднувати фізичні знання про хімічний склад викидів, медичні – про їх вплив на організм, соціально-економічні – про витрати на ліквідацію наслідків.

По-друге, зміст курсу повинен враховувати сучасні екологічні виклики, серед яких: зміна клімату, деградація природних ресурсів, військові дії та їх екологічні наслідки. Для цього доцільно пропонувати здобувачам освіти практичні завдання, наприклад: розробка плану з енергоефективності для власної громади, аналіз випадків забруднення водойм після військових обстрілів, складання карти екологічних ризиків місцевості. Такі вправи формують не лише знання, а й готовність діяти у конкретних ситуаціях.

По-третє, методи навчання мають ґрунтуватися на активних і цифрових технологіях, що сприяють розвитку критичного мислення та самостійності. Серед ефективних форм роботи можна назвати: 1) кейс-методи (наприклад, аналіз аварії на підприємстві та визначення дій для мінімізації екологічних наслідків); 2) симуляції (тренажери з пожежної безпеки або моделювання дій під час хімічної аварії); 3) проєктне навчання (створення «екологічного паспорта» закладу освіти, розробка плану поводження з відходами для громади); 4) цифрові освітні платформи (наприклад, інтерактивні карти забруднення або мобільні додатки з моніторингу екологічного стану).

По-четверте, важливо акцентувати увагу на практичних навичках екологічної безпеки. Здобувачі освіти повинні вміти не лише аналізувати проблеми, а й діяти. Це може включати: 1) відпрацювання алгоритмів поведінки у разі витоку небезпечних речовин; 2) тренінги зі зменшення побутових відходів

та сортування сміття; 3) участь у локальних екологічних експедиціях (наприклад, моніторинг стану місцевої річки); 4) моделювання евакуації населення при екологічних катастрофах.

По-п'яте, модернізація дисципліни повинна передбачати виховний аспект, формуючи у здобувачів освіти ціннісні орієнтири й громадянську позицію. Це може реалізовуватися через участь у волонтерських екологічних акціях, створення інформаційних кампаній у соціальних мережах щодо збереження довкілля, проведення екологічних флешмобів чи організацію освітніх екофестивалів.

Таким чином, удосконалення дисципліни «Безпека життєдіяльності» передбачає інтеграцію міждисциплінарних знань, урахування актуальних екологічних загроз, використання активних освітніх технологій і розвиток практичних умінь. Такий підхід дозволяє здобувачам освіти не лише отримати необхідні знання, але й сформувати екологічну грамотність, культуру безпеки та готовність до прийняття відповідальних рішень у реальних життєвих і професійних умовах.

Висновки. Отже, екологічна безпека виступає ключовою складовою системи життєвої безпеки, сприяючи мінімізації шкідливого впливу довкілля та формуванню у здобувачів освіти цінностей і відповідального ставлення до природи. Інтеграція екологічної компетентності в освітні програми є обґрунтованою та необхідною, оскільки розвиває критичне мислення, відповідальність і готовність до професійної діяльності в умовах сучасних екологічних викликів. Найбільш ефективними методологічними підходами визнано активні та інтерактивні освітні технології, зокрема аналіз практичних ситуацій, проєктна діяльність та використання цифрових платформ. Теоретичне вдосконалення курсу «Безпека життєдіяльності» має ґрунтуватися на міждисциплінарному підході, поєднуючи знання з екології, валеології та безпеки життєдіяльності, що забезпечує формування комплексної системи знань і компетентностей.

Перспективами подальших розвідок визначається у дослідженні цифрових освітніх платформ та інтерактивних технологій, які можуть забезпечити підвищення рівня екологічної безпеки та компетентності у здобувачів освіти.

Література:

1. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», від 25.06.1991 р. № 1264-XII. Дата оновлення: 01.01.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text (дата звернення: 30.08.2025)

2. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року». Стратегія від 28.02.2019, № 2697-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text (дата звернення: 30.08.2025)

3. Рішення Колегії МОН України «Концепція екологічної освіти України». Затверджена № 13/6-19 від 20.12.2001. URL: http://consultant.parus.ua/?doc=01E1O32CC0 (дата звернення: 30.08.2025)

4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти». Документ 1392-2011-п, чинний, поточна редакція. Редакція від 01.09.2020, підстава - 143-2020-п. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text (дата звернення: 30.08.2025)

5. Наказ МОН «Про затвердження типової освітньої програми для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти», від 19.02.2021, № 235. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0235729-21#Text (дата звернення: 30.08.2025)

6. Максимчук Б. А. Зміст валеологічного світогляду й підходи до аналізу його результативності. *Молода спортивна наука України*. 2012. Вип. 16, т. 4. С. 66–73.

7. Тарасенко Г. С., Максимчук Б. А., Браніцька Т. Р., Демченко І. І., Хмеляр І. М., Пічкур М. О., Трофіменко В. О., Максимчук І. А. Здоров'я сучасної людини: чинники його вдосконалення. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова.* Серія № 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). 2019. Вип. 11 (119) 19. С. 174-179. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/handle/123456789/11651 (дата звернення: 30.08.2025)

8. Копанчук В. Екологічна безпека як складова національної безпеки України: сучасні концепції та підходи. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2020. № 2 (97). С. 45–49. DOI https://doi.org/10.36030/2310-2837-2(97)-2020-45-49

9. Хилько М.І. Екологічна безпека як фундаментальна складова національної безпеки. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса.* Серія «Політичні науки». 2021. С. 69-75. DOI https://doi.org/10.31558/2617-0248.2021.6.11

10. Яворська В. Визначення поняття екологічної безпеки при екоциді. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом.* Серія «Юридичні науки». 2023. Вип. 2(65). С. 56-62. DOI https://doi.org/10.32689/2522-4603.2023.2.8

11. Данкевич В.Є., Данкевич Є.М., Данкевич А.Є., Наумчук В.В. Економічна, продовольча та екологічна безпека в умовах післявоєнної відбудови: світовий досвід. *Modern Economics*. 2023. № 41. С. 45-53. DOI https://doi.org/10.31521/modecon.V41(2023)-07

12. Левченко І.В., Буряк А.А. Державна підтримка розвитку АПК для забезпечення екологічної безпеки й подолання екозагроз: світовий досвід та реалії України. *Агросвіт.* 2023. Вип. 18. С. 96-105. DOI http://doi.org/10.32702/2306-6792.2023.18.96

13. Курепін В. М. Екологічна безпека регіонів через впровадження безпечних ресурсно-зберігаючих технологій. *Продовольча безпека України в умовах війни і післявоєнного віднов-лення: глобальні та національні виміри*, (м. Миколаїв, 30-31 травня 2024 р.). 2024. С. 84-87. DOI https://doi.org/10.31521/978-617-7149-78-0-26

14. Кобилянський О. Компетентнісний підхід до вивчення дисциплін циклу безпеки життєдіяльності у вищих навчальних закладах. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.* Серія: Педагогічні науки. 2013. Вип. 7(256), 43–48. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/6777/1/9.pdf (дата звернення: 30.08.2025)

15. Поліщук О.В., Репінський С.В., Слабкий А.В., Формування компетенцій з безпеки життєдіяльності в студентів вищих навчальних закладів. *Педагогіка безпеки.* 2017. Вип. 1. С. 72–80. DOI https://doi.org/10.31649/2524-1079-2016-1-1-72-80

16. Безпека життєдіяльності: *навч. посібник* / М.І. Ворожбіян, Г.В. Мигаль, О.Ф. Протасенко та ін.. Харків: УкрДУЗТ, 2016. 250 с. URL: http://lib.kart.edu.ua/bitstream/123456789/2396/1/%D0%9D%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf (дата звернення: 30.08.2025)

17. «Безпека життєдіяльності»: *навч. посібник* / Т.Є Стиценко, Г.В. Пронюк, Н.М. Сердюк,І.І. Хондак. Харків: ХНУРЕ, 2018. 336 с. URL: https://os.nure.ua/wp-content/uploads/2021/04/posibnik-bgd_2018.pdf (дата звернення: 30.08.2025)

18. Моца А. (2025). Здоров'язбережувальні освітні технології в підготовці здобувачів вищої освіти як складова безпеки життєдіяльності ЗВО. Physical Culture And Sport: Scientific Perspective. 2025. Вип. 2. С. 345–352. DOI https://doi.org/10.31891/pcs.2025.2.44

19. Чейпеш І.В., Маляр Л.В., Кухта М.І. Екологічна складова іншомовної підготовки студентів закладів вищої освіти: зміст, мотивація впровадження, механізми реалізації. *Перспективи та інновації науки*. 2024. Вип. 4(38). С. 776–785. DOI https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-4(38)-776-785

20. Петренко В., Саух О. Формування цифрової культури пожежної безпеки у здобувачів освіти засобами E-LEARNING. *Пожежна безпека*. 2025. Вип. 46. С. 116-125. DOI https://doi.org/https://doi.org/10.32447/20786662.46.2025.12

21. Герасимчук О. Висвітлення ролі курсу «Екологія та безпека життєдіяльності» у формуванні компетенцій забезпечення особистої, професійної та екологічної безпеки майбутніх фахівців з інформаційних технологій. *Нові технології навчання*. 2022. Вип. 96. С. 54-59. DOI https://doi.org/10.52256/2710-3560.2022.96.07

22. Смірнов С., Дмитрищук Н., Силенко Ю. Партнерська взаємодія як основа успішності професійної самореалізації здобувачів вищої освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.* Вип. № 65, том 3, 2023. С. 283-289. DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/65-3-43

23. Sylenko Y. Individualization of independent work in the professional training of future teachers: An experimental study. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series "Pedagogy and Psychology".* № 10(1), 2024. P.p. 68-76. DOI https://doi.org/10.52534/msu-pp1.2024.68

References:

1. Zakon Ukrainy «Pro okhoronu navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha» [Law of Ukraine "On Environmental Protection"], № 1264-XII, 25.06.1991. Updated 01.01.2021. Retrieved August 30, 2025, from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text [in Ukrainian].

2. Zakon Ukrainy «Pro Osnovni zasady (stratehiiu) derzhavnoi ekolohichnoi polityky Ukrainy na period do 2030 roku» [Law of Ukraine "On the Basic Principles (Strategy) of the State Environmental Policy of Ukraine until 2030"], № 2697-VIII, 28.02.2019. Retrieved August 30, 2025, from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text [in Ukrainian].

3. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2001). Rishennia Kolehii MON Ukrainy «Kontseptsiia ekolohichnoi osvity Ukrainy» [Decision of the Collegium of the Ministry of Education and Science of Ukraine "Concept of Environmental Education of Ukraine"], № 13/6-19, 20.12.2001. Retrieved August 30, 2025, from http://consultant.parus.ua/?doc=01E1O32CC0 [in Ukrainian].

4. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2011). Postanova «Pro zatverdzhennia Derzhavnoho standartu bazovoi i povnoi zahalnoi serednoi osvity» [Resolution "On approval of the State Standard of Basic and Complete Secondary Education"], № 1392-2011-p. Current edition from 01.09.2020. Retrieved August 30, 2025, from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text [in Ukrainian].

5. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2021). Nakaz «Pro zatverdzhennia typovoi osvitnoi prohramy dlia 5–9 klasiv zakladiv zahalnoi serednoi osvity» [Order "On approval of the model educational program for grades 5–9 of general secondary education institutions"], № 235, 19.02.2021. Retrieved August 30, 2025, from https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0235729-21#Text [in Ukrainian].

6. Maksymchuk, B. A. (2012). Zmist valeolohichnoho svitohliadu y pidkhody do analizu yoho rezultatyvnosti [The content of the valeological worldview and approaches to analyzing its effectiveness]. *Moloda sportyvna nauka Ukrainy*, 16(4), 66–73. [in Ukrainian].

7. Tarasenko, H. S., Maksymchuk, B. A., Branitska, T. R., Demchenko, I. I., Khmeliar, I. M., Pichkur, M. O., Trofimenko, V. O., & Maksymchuk, I. A. (2019). Zdorovia suchasnoi liudyny: chynnyky yoho vdoskonalennia [The health of modern humans: factors of its improvement]. *Nauk. chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Seriia 15: Nauk.-ped. problemy fiz. kultury (fizychna kultura i sport)*, 11(119), 174–179. Retrieved August 30, 2025, from https://dspace.udpu.edu.ua/handle/123456789/11651 [in Ukrainian].

8. Kopanchuk, V. (2020). Ekolohichna bezpeka yak skladova natsionalnoi bezpeky Ukrainy: suchasni kontseptsii ta pidkhody [Environmental security as a component of Ukraine's national security: modern concepts and approaches]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy*, 2(97), 45–49. https://doi.org/10.36030/2310-2837-2(97)-2020-45-49 [in Ukrainian].

9. Khylko, M. I. (2021). Ekolohichna bezpeka yak fundamentalna skladova natsionalnoi bezpeky [Environmental security as a fundamental component of national security]. *Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stusa. Seriia: Politychni nauky*, 6, 69–75. https://doi.org/10.31558/2617-0248.2021.6.11 [in Ukrainian].

10. Yavorska, V. (2023). Vyznachennia poniattia ekolohichnoi bezpeky pry ekotsydi [Defining the concept of environmental security in conditions of ecocide]. *Naukovi pratsi MAUP. Seriia: Yurydychni nauky*, 2(65), 56–62. https://doi.org/10.32689/2522-4603.2023.2.8 [in Ukrainian].

11. Dankevych, V. Ye., Dankevych, Ye. M., Dankevych, A. Ye., & Naumchuk, V. V. (2023). Ekonomichna, prodovolcha ta ekolohichna bezpeka v umovakh pisliavoiennoi vidbudovy: svitovyi dosvid [Economic, food and environmental security in post-war reconstruction: global experience]. *Modern Economics*, 41, 45–53. https://doi.org/10.31521/modecon.V41(2023)-07 [in Ukrainian].

12. Levchenko, I. V., & Buriak, A. A. (2023). Derzhavna pidtrymka rozvytku APK dlia zabezpechennia ekolohichnoi bezpeky y podolannia ekozahroz: svitovyi dosvid ta realii Ukrainy [State support for the development of agriculture to ensure environmental security and overcome eco-threats: global experience and Ukrainian realities]. *Ahrosvit*, 18, 96–105. https://doi.org/10.32702/2306-6792.2023.18.96 [in Ukrainian].

13. Kurepin, V. M. (2024). Ekolohichna bezpeka rehioniv cherez vprovadzhennia resursno-zberihaiuchykh tekhnolohii [Environmental safety of regions through the implementation of resource-saving technologies]. In *Food Security of Ukraine during War and Post-war Recovery: Global and National Dimensions* (pp. 84–87). Mykolaiv. https://doi.org/10.31521/978-617-7149-78-0-26 [in Ukrainian].

14. Kobylianskyi, O. (2013). Kompetentnisnyi pidkhid do vyvchennia dystsyplin tsyklu bezpeky zhyttiediialnosti u VNZ [Competence-based approach to studying life safety cycle disciplines in higher education institutions]. *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Seriia: Pedahohichni nauky*, 7(256), 43–48. Retrieved August 30, 2025, from https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/6777/1/9.pdf [in Ukrainian].

15. Polishchuk, O. V., Repinskyi, S. V., & Slabkyi, A. V. (2017). Formuvannia kompetentsii z bezpeky zhyttiediialnosti u studentiv VNZ [Formation of life safety competences among higher education students]. *Pedahohika bezpeky*, 1, 72–80. https://doi.org/10.31649/2524-1079-2016-1-1-72-80 [in Ukrainian].

16. Vorozhbiian, M. I., Myhal, H. V., & Protasenko, O. F. (2016). *Bezpeka zhyttiediialnosti: navchalnyi posibnyk* [Life safety: Textbook]. Kharkiv: UkrDUZT. Retrieved August 30, 2025, from http://lib.kart.edu.ua/bitstream/123456789/2396/1 [in Ukrainian].

17. Stytsenko, T. Ye., Proniuk, H. V., Serdiuk, N. M., & Khondak, I. I. (2018). *Bezpeka zhyttiediialnosti: navchalnyi posibnyk* [Life safety: Textbook]. Kharkiv: KhNURE. Retrieved August 30, 2025, from https://os.nure.ua/wp-content/uploads/2021/04/posibnik-bgd_2018.pdf [in Ukrainian].

18. Motsa, A. (2025). Zdorov'iazberezhuvalni osvitni tekhnolohii v pidhotovtsi zdobuvachiv vyshchoi osvity yak skladova bezpeky zhyttiediialnosti ZVO [Health-preserving educational technologies in higher education training as a component of life safety]. *Physical Culture and Sport: Scientific Perspective*, 2, 345–352. https://doi.org/10.31891/pcs.2025.2.44 [in Ukrainian].

19. Cheypesh, I. V., Maliar, L. V., & Kukhta, M. I. (2024). Ekolohichna skladova inshomovnoi pidhotovky studentiv ZVO: zmist, motyvatsiia, mekhanizmy realizatsii [Environmental component of foreign language training of students: content, motivation, implementation mechanisms]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky*, 4(38), 776–785. https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-4(38)-776-785 [in Ukrainian].

20. Petrenko, V., & Saukh, O. (2025). Formuvannia tsyfrovoi kultury pozhezhnoi bezpeky u zdobuvachiv osvity zasobamy e-learning [Formation of digital fire safety culture of students through e-learning]. *Pozhezhna bezpeka*, 46, 116–125. https://doi.org/10.32447/20786662.46.2025.12 [in Ukrainian].

21. Herasymchuk, O. (2022). Osveshchenie roli kursu «Ekolohiia ta bezpeka zhyttiediialnosti» u formuvanni kompetentsii bezpeky studentiv IT [The role of the course "Ecology and Life Safety" in shaping safety competencies of IT students]. *Novi tekhnolohii navchannia*, 96, 54–59. https://doi.org/10.52256/2710-3560.2022.96.07 [in Ukrainian].

22. Smirnov, S., Dmytryshchuk, N., & Sylenko, Yu. (2023). Partnerska vzaiemodiia yak osnova profesiinoi samorealizatsii zdobuvachiv osvity [Partnership interaction as a basis for professional self-realization of students]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 65(3), 283–289. https://doi.org/10.24919/2308-4863/65-3-43 [in Ukrainian].

23. Sylenko, Y. (2024). Individualization of independent work in the professional training of future teachers: An experimental study. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series "Pedagogy and Psychology"*, 10(1), 68–76. https://doi.org/10.52534/msu-pp1.2024.68 [in English].

УДК 373.2.064.1(477)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-138-149

Главацька Ольга Леонідівна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри освітології і педагогіки Західноукраїнського національного університету, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0001-9636-3970

Ратушняк Наталія Олегівна доктор філософії доцент кафедри освітології і педагогіки Західноукраїнського національного університету, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0002-2242-271X

Олійник Галина Михайлівна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0002-8279-7433

ОСОБЛИВОСТІ ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ ВИХОВАТЕЛЯ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ З БАТЬКАМИ ДІТЕЙ

Анотація. У дослідженні висвітлено особливу роль сім'ї у вихованні дітей. Передусім у сім'ї дитина здобуває життєвий досвід, оволодіває культурою спілкування та засвоює правила поведінки. Ця складна система взаємин, у котрій кожен має свою роль, бере участь у виконанні певних обов'язків, своєю діяльністю забезпечує потреби інших, підтримує належний рівень міжособистісної взаємодії. У цьому контексті зростає значення проблематики сімейного виховання, підвищення педагогічної культури батьків у співпраці з вихователями закладів дошкільної освіти.

У статті здійснено теоретичний аналіз трактування сутності поняття «партнерська взаємодія» та висвітлено його компоненти (мотиваційно-цільовий, емоційний, вольовий, поведінковий). Обґрунтовано основні умови та етапи ефективної організації партнерської взаємодії між закладом дошкільної освіти та сім'ї, а також зазначено принципи правильно організованого педагогічного спілкування.

Зазначено, що особлива увага у сучасному освітньому процесі приділяється організації партнерської взаємодії між вихователями та батьками дітей з особливими освітніми потребами. Інклюзивна освіта гарантує не лише їх доступ до освітніх закладів, а й формує необхідні матеріально-технічні, психолого-педагогічні та соціальні умови для повноцінного навчання, розвитку та інтеграції в суспільство. У цьому контексті партнерська взаємодія трактується як

узгоджена, взаємозалежна діяльність педагогів і батьків, що базується на принципах довіри, поваги та спільної відповідальності за освітній процес дитини.

Дослідженням встановлено, що окрім загальноприйнятих форм співпраці педагогів закладів дошкільної освіти з батьками (лекції, бесіди, семінари, диспути) вирізняють індивідуальні, наочно-письмові, групові, колективні, інтелектуальні сімейні вечори. Останні поєднують декілька форм роботи одночасно й спрямовані на організацію змістовного дозвілля, педагогічну просвіту, профілактику негативних явищ та корекцію сімейних стосунків. Особливу цінність мають творчі інтерактивні форми роботи, у яких одночасно задіяні діти, педагогічний колектив та інші працівники закладу дошкільної освіти.

Зроблено висновки про те, що заклад дошкільної освіти є надійним партнером для батьків та організатором освітньої діяльності дітей. Саме в дошкільній установі формується педагогічна освіта та самоосвіта батьків, стимулюється їхнє прагнення і здатність поглиблювати власні педагогічні знання.

Дошкільний заклад є важливим партнером для батьків і модератором освітнього процесу. Тут формується педагогічна грамотність і навички самоосвіти батьків, розвивається їхнє бажання та здатність поглиблювати власну педагогічну компетентність.

Ключові слова: заклад дошкільної освіти, вихователь, педагог, батьки, діти дошкільного віку, співпраця.

Hlavatska Olha Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Educational Sciences and Pedagogy of the Western Ukrainian National University, Ternopil, https://orcid.org/0000-0001-9636-3970

Ratushniak Nataliia Doctor PHD, Associate Professor of the Department of Educational Sciences and Pedagogy of the Western Ukrainian National University, Ternopil, https://orcid.org/0000-0002-2242-271X

Oliinyk Halyna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Social Work and Social Pedagogy of the Volodymyr Hnatyuk Ternopil National Pedagogical University, Ternopil, https://orcid.org/0000-0002-8279-7433

FEATURES OF PARTNERSHIP INTERACTION BETWEEN A PRESCHOOL TEACHER AND PARENTS OF CHILDREN

Abstract. The study highlights the special role of the family in raising children. It is in the family that the child gains life experience, learns the culture of communication, and learns the norms of behavior. This complex system of

relationships, in which each of its members occupies a certain place, takes part in the performance of certain functions, satisfies the needs of others with its activities, and maintains an appropriate level of interpersonal interaction. In this regard, attention is being paid to the problems of family education, improving the pedagogical culture of parents in the context of their partnership with educators of a preschool educational institution.

The article provides a theoretical analysis of the interpretation of the essence of the concept of «partnership interaction» and highlights its components (motivational-targeted, emotional, volitional, behavioral). The main conditions and stages of effective organization of partnership interaction between a preschool educational institution and a family are substantiated, and the principles of properly organized pedagogical communication are indicated.

It is noted that special attention in the modern educational process is paid to the organization of partnership between educators and parents of children with special educational needs. Inclusive education guarantees not only their access to educational institutions, but also forms the necessary material and technical, psychological and pedagogical and social conditions for full-fledged learning, development and integration into society. In this context, partnership is interpreted as a coordinated, interdependent activity of teachers and parents, based on the principles of trust, respect and joint responsibility for the educational process of the child.

Research has established that, in addition to the generally accepted forms of cooperation of teachers of special education with parents (lectures, conversations, seminars, debates), there are individual, visual-written, group, collective, intellectual family evenings. The latter combine several forms of work simultaneously and are aimed at organizing meaningful leisure, pedagogical education, prevention of negative phenomena and correction of family relations. Of particular value are creative interactive forms of work, in which children, teaching staff and other employees of the preschool educational institution are simultaneously involved.

Conclusions have been made that the preschool education institution is a reliable partner for parents and an organizer of children's educational activities. It is in the preschool educational institution that the pedagogical education and self-education of parents are formed, their desire and ability to replenish their own pedagogical knowledge are stimulated.

Keywords: preschool educational institution, educator, teacher, parents, preschool children, cooperation.

Постановка проблеми. Дошкільний вік розглядається як фундаментальний період формування психічних процесів, становлення ключових новоутворень та базових структур особистості дитини. Виходячи з цього, сучасна дошкільна освіта орієнтована на модернізацію змісту освітньої діяльності, гуманіза-

цію її цілей і принципів, а також на пріоритетний розвиток особистості дитини як основного ресурсу освітнього процесу. Провідними положеннями сучасної теорії та практики дошкільної освіти є визнання самоцінності дошкільного дитинства, усвідомлення його вирішальної ролі у психофізичному та соціальному розвитку дитини, а також забезпечення умов, які сприяють формуванню особистісної зрілості дошкільника та розвитку його базових психологічних, емоційних і соціальних якостей.

Реалізація зазначених положень неможлива без взаємодії двох важливих інститутів соціалізації дитини – сім'ї й закладу дошкільної освіти. Про це наголошує Базовий компонент дошкільної освіти [1], Закон України «Про дошкільну освіту» [2]. У нормативних державних документах чітко визначено, що держава забезпечує всебічну підтримку сім'ї у питаннях розвитку, виховання та навчання дитини, сприяє збереженню та зміцненню її здоров'я, забезпечує психологічний і фізичний розвиток, а також окреслює ключову роль сім'ї у системі дошкільної освіти. Стаття 53 Конституції України регламентує, що держава гарантує рівний доступ усіх громадян до освіти, зокрема осіб з особливими потребами, пов'язаними зі станом їхнього здоров'я [3].

Партнерська взаємодія педагогів та батьків є важливим компонентом діяльності закладу дошкільної освіти. Сучасні вимоги до всебічного розвитку особистості дошкільника висувають підвищені критерії до професійних та особистісних якостей педагога. Це обумовлює необхідність розробки інноваційних підходів для визначення оптимальних форм співпраці, спрямованих на реалізацію різнобічного розвитку дітей з урахуванням їхніх задатків, схильностей, індивідуальних психофізичних особливостей та культурних потреб. Ефективне виконання завдань розвитку, навчання та виховання дошкільників значною мірою залежить від належного налагодження партнерської взаємодії між батьками та вихователями закладів дошкільної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Педагогічна теорія та практика накопичили значний досвід професійної діяльності вихователів закладів дошкільної освіти у взаємодії з батьками. Важливість такої співпраці підкреслювали класики педагогічної думки, зокрема А. Макаренко, В. Сухомлинський, М. Стельмахович, С.Шацький, К.Ушинський та ін.

Сучасні науковці досліджують різні аспекти цієї проблематики. Вимоги до педагогічної взаємодії з дітьми раннього віку та їхніми родинами аналізують О.Долинна, Т. Кірієнко, Л. Сухарева, О. Швацька та ін.; питання змісту та методів співпраці з батьками – О. Добош, О. Низковська, О. Терещенко, Л.Федорович та ін.; формування педагогічної культури батьків і активізацією їх просвіти займаються І. Дубінець, С. Івах, П. Щербань та ін.; умови організації спільної діяльності закладу дошкільної освіти з сім'єю досліджують Л.Загородня, О. Козлюк, Г. Марчук, Т. Поніманська, Т. Тоцька та ін.

Мета статті – обґрунтування сутності поняття «партнерська взаємодія» та висвітлення особливостей партнерської взаємодії вихователів закладу дошкільної освіти з батьками дітей.

Виклад основного матеріалу. Проблема сімейного виховання дітей дошкільного віку є актуальною на часі й зумовлює необхідність пошуку педагогічно обґрунтованих підходів, які б орієнтували батьків на сприйняття дитини як особистості й створювали умови для її всебічного гармонійного розвитку. Серед зовнішніх чинників, що впливають на реалізацію виховної функції сім'ї, провідну роль відіграють вихователі закладу дошкільної освіти (ЗДО). Завдяки професійній підготовці вони володіють ґрунтовними психолого-педагогічними знаннями, практичними уміннями та навичками, що робить їх ключовою ланкою у педагогічній взаємодії «вихователь – дитина – батьки».

В. Сухомлинський свого часу підкреслював важливість єдності сімейного та суспільного виховання, наголошуючи на активному залученні батьків до педагогічного процесу. Видатний педагог довів, що ефективність виховного впливу на дитину значною мірою визначається характером взаємин між батьками та педагогом. Саме від результативності цієї взаємодії залежить формування та розвиток дитини як особистості [4].

Сьогодні заклади дошкільної освіти стають більш відкритими для батьків, дітей і суспільства загалом. Особлива увага приділяється підвищенню педагогічної культури батьків, оскільки це розглядається як один із ключових чинників успішного виховання й гармонійного розвитку дитини.

У Законі України «Про дошкільну освіту» ст. 20 зазначено, що «батьки вихованців взаємодіють з педагогічними працівниками закладу дошкільної освіти на принципах педагогіки партнерства» [5]. У педагогічному розумінні партнерство передбачає взаємність освітньої підтримки, яке ґрунтується на усвідомленні, що кожен учасник взаємодії може виступати як джерелом, так і отримувачем педагогічної допомоги, відповідно до власних потреб і можливостей. Освітнє партнерство означає реалізацію спільних цілей у сфері навчання та виховання дітей, взаємовплив та узгодженість дій. Навичкам партнерства слід приділяти увагу від самого початку перебування дитини у ЗДО. Воно має колективний характер і проявляється у спільній діяльності, що об'єднує учасників навколо єдиної мети. Така взаємодія у форматі партнерства є важливою умовою досягнення життєвого успіху дитини [6].

Партнерська взаємодія між вихователями ЗДО та батьками дітей є складним процесом, який містить такі компоненти, зокрема:

– мотиваційно-цільовий – усвідомлення партнерами необхідності взаємодії, чітке визначення спільної мети та обґрунтований вибір ефективних дій для її досягнення;

– емоційний – взаємоповага, довіра, розуміння та позитивне ставлення між партнерами;

– вольовий – готовність до співпраці на засадах добровільності, толерантності, творчого підходу та відповідальності;

– поведінковий – дотримання високої культури взаємин і етики поведінки у спільній діяльності вихователів та батьків [6].

На думку О. Дурманенко, ключовими умовами ефективної організації партнерської взаємодії між закладом дошкільної освіти та сім'ї є:

1. Адресність і спрямованість – вихователі ЗДО повинні добре знати особливості кожної сім'ї та враховувати їх при розробці рекомендацій для батьків. Важливо також своєчасно реагувати на запити батьків щодо порад і допомоги.

2. Налагодження зворотного зв'язку – основою співпраці між педагогами та батьками має бути діалог, у ході якого визначається рівень педагогічної компетентності батьків, за потреби вносяться корективи, а також уточнюється коло найактуальніших питань та способи їх розв'язання.

3. Індивідуальний підхід у педагогічній взаємодії – вихователь допомагає батькам застосовувати отримані знання на практиці, організовуючи виховний вплив з урахуванням особистісних особливостей дитини, її здібностей, емоційного стану та індивідуального темпу розвитку.

4. Різноманітність форм роботи з родинами – використання широкого спектра методів і прийомів для підвищення ефективності взаємодії з батьками [6].

Слід зазначити, що одним із важливих принципів взаємодії з сім'єю є принцип самозабезпечення, що передбачає надання сім'ї психолого-педагогічної підтримки для виявлення та активізації її внутрішніх ресурсів, які допоможуть успішно розв'язувати власні проблеми, особливо у сфері сімейного виховання. У випадках, коли батьки мають низький рівень педагогічної культури, суб'єктивно оцінюють поведінку та особистість дитини і безвідповідально ставляться до виховного процесу, спілкування вихователя з ними суттєво ускладнюється. Тому в роботі з сім'єю педагог повинен дотримуватися принципів, що полегшують виконання складних професійних завдань, серед яких гуманізм, віра в людину, орієнтація на позитивні якості та потенційні можливості особистості, толерантність, доброзичливість і здатність до емпатії. Крім того, вихователь має володіти високим рівнем професійної підготовки, знаннями у галузях психології, педагогіки, фізіології, економіки та законодавства, а також демонструвати професійний такт і делікатність у спілкуванні .

Ефективна партнерська взаємодія вихователя з батьками дошкільнят у процесі надання допомоги сім'ї у вихованні дітей має ґрунтуватися на розумінні об'єктивних умов, у яких вона реалізується. Для досягнення основних цілей, серед яких – опанування дорослими членами родини необхідних знань, умінь і навичок для правильного організування виховного процесу вдома, а також формування взаєморозуміння, поваги та взаємопідтримки між поколіннями,

вихователю необхідно мати чітке уявлення про реальний стан життя кожної сім'ї та рівень психолого-педагогічної готовності батьків до виконання виховної ролі.

Процес партнерської взаємодії між вихователями та батьками можна умовно розділити на два послідовні етапи: початкові контакти між сім'єю та закладом дошкільної освіти і подальшу взаємодію, що здійснюється через щоденне спілкування. Для активного залучення батьків до діяльності ЗДО доцільно дотримуватися певної послідовності дій. Спочатку важливо організувати роботу, спрямовану на усвідомлення батьками значущості освітнього процесу для розвитку дитини. Далі здійснюється педагогічна просвіта батьків як замовників освітніх послуг закладу. Завершальним етапом виступає встановлення партнерських відносин між педагогами ЗДО та батьками [7].

Вихователь зможе успішно досягати мети у взаємодії з батьками лише за умови правильно організованого педагогічного спілкування, яке має ґрунтуватися на таких принципах:

– прояв щирого зацікавлення до батьків та індивідуальний підхід до питань сімейного виховання під час спілкування;

– залучення батьків до оцінки досягнень дитини та прогнозування її подальшого розвитку;

– стимулювання участі батьків у спільній діяльності з дитиною, педагогом та колективом закладу, уміння уважно вислухати їх, зрозуміти проблеми та допомогти у прийнятті обґрунтованих педагогічних рішень;

– дружелюбність, оптимізм і привітність у взаєминах з батьками [8].

Ефективність взаємодії вихователя із сім'єю значною мірою залежить також від урахування типу сім'ї. Кожна родина має власні характерні особливості, тому потребує різних форм і методів професійної підтримки. Слід зазначити, що в наукових дослідженнях типологія сімей розроблена досить ґрунтовно. Доцільно виділити типи сімей відповідно до ступеня їх виховного впливу на дітей:

– цілком сприятливий – повне взаєморозуміння між членами сім'ї, демократичний стиль спілкування та взаємодії;

– сприятливий – висока увага до дитини, але відсутнє раціональне поєднання любові та вимогливості;

– сприятливо-нестійкий – переважає взаєморозуміння, проте можливі конфліктні ситуації;

– несприятливий – постійні непорозуміння, авторитарний стиль виховання, конфліктність у родині;

– нейтральний вплив – дитина практично залишена сам на себе [9].

Особливу увагу слід приділяти сім'ям, які потребують психолого-педагогічної підтримки. У таких родинах об'єктивно або суб'єктивно створені нес-

приятливі умови для виховання дитини. Вони можуть проявлятися у таких негативних рисах:

– зловживання батьками алкоголем або ведення аморального способу життя;

– серйозні помилки у вихованні дітей через низький рівень педагогічної культури та недостатню освіченість, що супроводжується систематичним порушенням педагогічних норм;

– формальне спілкування з дитиною та відсутність узгодженості вимог до неї;

– відсутність належного контролю за поведінкою дитини або однобічний контроль;

– надмірна опіка або суворість у вихованні, включаючи застосування фізичних покарань;

– ігнорування вікових та індивідуально-психологічних особливостей дитини у процесі сімейного виховання.

А. Макаренко у своїй «Книзі для батьків» [10] виділяє основні педагогічні помилки, які допускають батьки у процесі виховання дітей: надмірну поблажливість, вседозволеність, численні заборони, байдужість до інтересів дитини, придушення її волі, черствість щодо оточуючих тощо. Особливість сімейного виховання полягає в тому, що саме в родині з раннього дитинства починається формування особистості. Тому до основних завдань батьків у вихованні дитини слід виділити:

– прищеплення толерантності, любові до батьків, рідного краю та історії свого народу;

– забезпечення здорового розвитку дитини та реалізація її потенціалу;

– сприяння самореалізації, розвитку почуттів і сприйняття;

– формування моральної культури та гуманних взаємин у сім'ї й суспільстві;

– виховання культури поведінки;

– розвиток творчих здібностей, працелюбної особистості;

– прищеплення любові до краси рідного краю, мистецтва, літератури та музики;

– підтримка розвитку індивідуальних здібностей і талантів.

Варто наголосити, що виховання дитини в умовах негативного емоційно-психологічного клімату в сім'ї часто проявляється у ранній втраті потреби у спілкуванні з батьками, егоїстичності, замкненості, конфліктності, впертості, завищеній або неадекватній самооцінці, озлобленості та недисциплінованості. Це свідчить про необхідність педагогічної просвіти батьків, де важливу роль повинні відігравати вихователі закладів дошкільної освіти.

Особлива увага у сучасному освітньому процесі приділяється організації партнерської взаємодії між вихователями та батьками дітей з особливими освітніми потребами. Інклюзивна освіта, як основний механізм державної політики у сфері підтримки осіб з особливими потребами, забезпечує не лише доступ таких дітей до закладів освіти, а й створює необхідні матеріально-технічні, психолого-педагогічні та соціальні умови для їхнього гармонійного навчання, розвитку та соціалізації. Партнерська взаємодія в даному контексті розглядається як системна, взаємопов'язана діяльність педагогів і батьків, що ґрунтується на принципах взаємної довіри, поваги та спільної відповідальності за освітній і виховний процес дитини. Вона передбачає комплексне інформування батьків про освітні та психологічні потреби дитини, обмін даними щодо її досягнень і труднощів, спільне планування індивідуальних освітніх траєкторій та корекційних заходів, а також надання психологічної підтримки сім'ї. Висококваліфіковані, професійно мотивовані педагоги відіграють ключову роль у реалізації інклюзивного освітнього середовища, забезпечуючи індивідуалізований підхід до кожної дитини, підвищуючи педагогічну компетентність батьків у питаннях інклюзивного виховання та сприяючи формуванню у дітей необхідних соціальних, емоційних і навчальних компетенцій. Усі ці елементи створюють передумови для ефективного розвитку дітей з особливими освітніми потребами та їх успішної інтеграції в суспільство [11].

Отже, завданнями партнерської взаємодії вихователів і батьків на сучасному етапі є:

– надання батькам підтримки у пошуку та розумінні інформації щодо розвитку й виховання дитини, а також у визначенні її потреб;

– сприяння розвитку у батьків впевненості у власних педагогічних здібностях;

– створення позитивного та сприятливого сімейного середовища;

– підтримка батьків у вихованні у дітей соціальних навичок та компетенцій.

Аналіз практики використання вихователями закладів дошкільної освіти різних форм спільної роботи з батьками, а також теоретичний огляд наукових досліджень з питань організації навчання свідчать, що традиційно застосовується переважно лекційна система. Водночас найбільш ефективним є засвоєння знань, отриманих у процесі самостійної, активної діяльності.

Окрім загальноприйнятих форм співпраці педагогів ЗДО з батьками (лекції, бесіди, семінари, диспути) вирізняють такі як:

– індивідуальні – вступне анкетування, попередні відвідування садка батьками з дітьми, співбесіди та консультації, відвідування педагогами дітей у сім'ях, телефонні консультації;

– наочно-письмові – стенди різної тематики, дошки оголошень, батьківські педагогічні куточки, планшети, папки-пересувки, тематичні дитячі виставки,

інформаційні листки, коробочка ідей, анкетування, індивідуальні зошити, неформальні листи, родинні газети, бібліотека педагогічної літератури, запрошення, листівки-вітання тощо. Найпоширенішими є виставки дитячих робіт та інформаційні матеріали (книги, публікації у пресі, онлайн-ресурси) з питань сімейного виховання;

– групові – консультації, практикуми, гуртки за інтересами, школа молодих батьків, вечори запитань і відповідей, зустрічі з фахівцями (вчителями, лікарями, психологами, юристами тощо);

– колективні – тематичні засідання за «круглим столом», батьківські конференції, дні відкритих дверей, збори батьківського комітету, створення груп батьків-порадників, святкові заходи, спортивні змагання;

– інтелектуальні сімейні вечори – поєднують декілька форм роботи одночасно, спрямовані на організацію змістовного дозвілля, педагогічну просвіту, профілактику негативних явищ та корекцію сімейних стосунків [12].

Зауважимо, що застосування різноманітних форм педагогічної взаємодії з батьками забезпечує ефективне засвоєння ними інформації щодо процесів виховання дітей та вирішення актуальних для родини питань. Водночас необхідно дотримуватися принципу тактовності й конфіденційності – оцінка діяльності батьків або висловлення зауважень у присутності інших осіб є недопустимими. Рекомендації щодо виховання дитини слід надавати виключно в формі конструктивних порад, що сприяють підвищенню педагогічної компетентності батьків і розвитку позитивного партнерського взаємозв'язку між сім'єю та закладом дошкільної освіти.

Залучення батьків до освітньо процесу є ефективним і результативним, коли воно включає виступи з інформаційними матеріалами на батьківських зборах, виконання завдань на розвиток спостережливості, а також активну участь у роботі гуртків, проведенні навчально-ігрових занять та екскурсій разом із дітьми. Додатково батьки можуть брати участь у організації та здійсненні рольових і ділових ігор, що сприяє розвитку їх педагогічної компетентності.

Особливу цінність мають творчі інтерактивні форми роботи, у яких одночасно задіяні діти, педагогічний колектив та інші працівники закладу дошкільної освіти. У таких заходах батьки не тільки виконують функцію спостерігача, але й беруть активну участь, виконуючи певні ігрові ролі, що дозволяє їм оволодівати методиками виховання та адекватно реагувати на педагогічні рекомендації. Актуальним є також розширення кола учасників взаємодії на інших членів родини, зокрема дідусів, бабусь, братів, сестер та інших близьких осіб, що сприяє формуванню цілісного сімейного підходу до виховання дитини та розвитку її соціальних компетенцій.

Висновки. Заклад дошкільної освіти виступає стратегічним партнером сім'ї та координатором освітньої діяльності дітей. У межах ЗДО відбувається

формування педагогічної компетентності батьків та розвиток їхньої здатності до самоосвіти, що стимулює постійне удосконалення знань у сфері виховання та освіти дітей. Ключові напрями взаємодії закладу дошкільної освіти з сім'єю включають:

– надання батькам повного доступу до всіх сфер життєдіяльності закладу та залучення їх до організації та реалізації освітнього процесу;

– активне залучення батьків до вирішення завдань, пов'язаних із функціонуванням освітнього середовища в ЗДО;

– створення умов для динамічного розвитку дітей, педагогів та батьків через системно-партнерську взаємодію;

– формування і зміцнення принципу спільної відповідальності педагогів та батьків за ефективність і результати співпраці.

Література:

1. Базовий компонент дошкільної освіти: нова редакція від 12.01.2021 № 33. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 20.08.2025 р.).

2. Закон України «Про дошкільну освіту». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text (дата звернення: 20.08.2025 р.).

3. Конституція України. https://ips.ligazakon.net/document/Z960254K?an=111 (дата звернення: 22.08.2025р.).

4. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка. К. : Рад школа, 1978. 263 с.

5. Закон України «Про дошкільну освіту». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text (дата звернення: 22.08.2025 р.).

6. Дурманенко О. Л. Освітня діяльність у групах раннього віку: навч.-метод. посіб. Луцьк : ФОП Мажула Ю. М., 2022. 188 с.

7. Кампов С. Співпраця сім'ї та дошкільного закладу у вихованні дітей. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2016. Вип. 2. С. 93–96.

8. Ковальчук В. А. Педагогіка партнерства у професійній діяльності вчителя: навч. посіб. Житомир : Вид-во ЖДУ, 2023. 100 с.

9. Маценко Л.М. Педагогіка сімейного виховання: навчальний посібник. Вид. 3-тє, доп., перероб. К. : НАКККіМ, 2012. 360 с.

10. Макаренко А. С. Книга для батьків. К. : Рад. шк., 1972. 334 с.

11. Порошенко М. Інклюзивна освіта: навч. посіб. Київ : Агенство «Україна», 2019. 300с.

12. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: підручник. 2-ге вид., доповн. К. : Академвидав, 2018. 464 с.

***References*:**

1. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity: nova redaktsiia vid 12.01.2021 № 33. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (data zvernennia: 20.08.2025 r.).

2. Zakon Ukrainy «Pro doshkilnu osvitu». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text (data zvernennia: 20.08.2025 r.).

3. Konstytutsiia Ukrainy. https://ips.ligazakon.net/document/Z960254K?an=111
4. Sukhomlynskyi V. O. (1978) Batkivska pedahohika [Parenting pedagogy]. K. : Rad shkola,. 263 s. [in Ukrainian].
5. Zakon Ukrainy «Pro doshkilnu osvitu». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text
6. Durmanenko O. L. (2022) Osvitnia diialnist u hrupakh rannoho viku: navch.-metod. Posib [Educational activities in early childhood groups]. Lutsk : FOP Mazhula Yu. M.,. 188 s. [in Ukrainian]
7. Kampov S. (2016) Spivpratsia simi ta doshkilnoho zakladu u vykhovanni ditei [Cooperation between family and preschool in raising children]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Seriia: Pedahohika. Sotsialna robota.. Vyp. 2. S. 93–96. [in Ukrainian].
8. Kovalchuk V. A. (2023) Pedahohika partnerstva u profesiinii diialnosti vchytelia [Pedagogy of partnership in the professional activity of a teacher]: navch. posib. Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU,. 100 s. [in Ukrainian].
9. Matsenko L.M. (2012) Pedahohika simeinoho vykhovannia [Pedagogy of family education]: navchalnyi posibnyk. Vyd. 3-tie, dop., pererob. K. : NAKKKiM,. 360 s.
10. Makarenko A. S. (1972) Knyha dlia batkiv [A book for parents]. K. : Rad. shk.,. 334 s. [in Ukrainian].
11. Poroshenko M. (2019) Inkliuzyvna osvita [Inclusive education]: navch. posib. Kyiv : Ahenstvo «Ukraina», 300s. [in Ukrainian].
12. Ponimanska T. I. (2018) Doshkilna pedahohika [Preschool pedagogy]: pidruchnyk. 2-he vyd., dopovn. K. : Akademvydav, 464 s. [in Ukrainian].

УДК 37.018:37.013.74:004.738:37.091.33

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-150-164

Деренюк Мар'яна Петрівна доктор філософії,асистент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту імені Богдана Ступарика, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ, https://orcid.org/0000-0002-6914-8797

ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОГО ТА КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У ЗДОБУВАЧІВ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ ЗАСАОБМИ STEAM- ТА МЕДІАОСВІТИ

Анотація. У статті розглянуто проблему формування креативного та критичного мислення у здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти в умовах цифровізації та динамічних трансформацій ринку праці. Здійснено аналіз сучасних наукових підходів до визначення сутності понять «креативне мислення» та «критичне мислення», визначено їх взаємозв'язок і взаємодоповнювальний характер. Обґрунтовано, що креативне мислення спрямоване на генерацію нових ідей, пошук інноваційних рішень і розвиток дивергентності мислення, тоді як критичне забезпечує об'єктивність аналізу, раціональність суджень, аргументованість і здатність уникати маніпуляцій. Порівняльна характеристика цих феноменів доводить необхідність їхньої інтеграції у процес професійної підготовки, оскільки саме поєднання творчих і раціонально-аналітичних компонентів формує готовність майбутніх фахівців до ефективної діяльності в умовах невизначеності та конкуренції.

Окрему увагу приділено ролі STEAM- та медіаосвіти як провідних стратегій розвитку зазначених компетентностей. STEAM-освіта визначається як інноваційна модель, що поєднує природничо-наукові, математичні, технічні та мистецькі компоненти з метою стимулювання креативності, системного та міждисциплінарного мислення. Медіаосвіта, у свою чергу, виступає важливим чинником формування критичного мислення через аналіз інформаційних потоків, оцінку достовірності джерел, виявлення маніпулятивних впливів і створення власного медіаконтенту. Автором узагальнено наукові напрацювання вітчизняних дослідників і практиків, що підкреслюють ефективність інтегрованого застосування цих двох освітніх стратегій у підготовці здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти.

У статті систематизовано та охарактеризовано основні методи формування креативного і критичного мислення: проєктну діяльність, медіаосвітні технології, кейс-метод, STEAM-проєкти та проблемно-орієнтовані міні-проєкти. Наведено

приклади їхнього практичного використання в освітньому процесі закладів професійної (професійно-технічної) освіти. Доведено, що найбільшої ефективності можна досягти за умов комплексного застосування цих методів, коли креативність розвивається у взаємозв'язку з критичністю мислення, а освітній процес поєднує теоретичне знання та практичну діяльність.

Результати дослідження дозволяють стверджувати, що інтеграція STEAM- та медіаосвітніх підходів в освітній процес сприяє підвищенню рівня професійної мобільності, адаптивності, інноваційності та конкурентоспроможності майбутніх фахівців. У статті містяться практичні рекомендації щодо використання інтерактивних методів навчання, поетапного ускладнення завдань і забезпечення рефлексії, що у сукупності створює сприятливе середовище для розвитку інтелектуального потенціалу здобувачів освіти.

Ключові слова. креативне мислення; критичне мислення; професійна (професійно-технічна) освіта; STEAM-освіта; медіаосвіта; інтерактивні методи навчання; проєктна діяльність; медіаосвітні технології; інноваційні підходи; професійна мобільність.

Dereniuk Mariana Petrivna Doctor of Philosophy (PhD in Pedagogy), Assistant at the Bohdan Stuparyk Department of Pedagogy and Educational Management, Vasyl Stefanyk Carpathian National University, Ivano-Frankivsk, https://orcid.org/0000-0002-6914-8797

FORMATION OF CREATIVE AND CRITICAL THINKING IN VOCATIONAL EDUCATION STUDENTS THROUGH STEAM AND MEDIA EDUCATION

Abstract. The article addresses the issue of developing creative and critical thinking in students of vocational education in the context of digitalization and dynamic labor market transformations. The study analyzes contemporary scientific approaches to defining the essence of "creative thinking" and "critical thinking," highlighting their interrelation and complementary nature. It is argued that creative thinking focuses on generating new ideas, seeking innovative solutions, and developing divergent thinking, while critical thinking ensures objective analysis, rational judgment, argumentation, and the ability to avoid manipulation. A comparative analysis of these phenomena demonstrates the necessity of their integration into the professional training process, as the combination of creative and rational-analytical components forms future specialists' readiness for effective activity under conditions of uncertainty and competition.

Special attention is given to the role of STEAM and media education as leading strategies for developing these competencies. STEAM education is defined as an

innovative model that combines natural sciences, mathematics, technology, and arts components to stimulate creativity, systemic, and interdisciplinary thinking. Media education, in turn, is an important factor in the development of critical thinking through the analysis of information flows, assessment of source reliability, detection of manipulative influences, and creation of original media content. The article summarizes scientific contributions of domestic researchers and practitioners, emphasizing the effectiveness of an integrated application of these two educational strategies in preparing vocational education students.

The article systematizes and describes the main methods for developing creative and critical thinking: project-based activities, media education technologies, case-methods, STEAM projects, and problem-oriented mini-projects. Examples of their practical application in the educational process of vocational education institutions are provided. It is demonstrated that the highest effectiveness is achieved through the comprehensive application of these methods, where creativity develops in conjunction with critical thinking, and the educational process combines theoretical knowledge and practical activity.

The research results indicate that integrating STEAM and media education approaches into the learning process enhances students' professional mobility, adaptability, innovativeness, and competitiveness. The article includes practical recommendations on the use of interactive teaching methods, stepwise task complexity, and ensuring reflection, which collectively create a favorable environment for the development of students' intellectual potential.

Keywords: creative thinking; critical thinking; vocational education; STEAM education; media education; interactive teaching methods; project-based activities; media education technologies; innovative approaches; professional mobility.

Постанова проблеми. Сучасні трансформації суспільного розвитку, зумовлені цифровізацією, глобалізаційними процесами та динамічними змінами ринку праці, висувають нові вимоги до системи професійної (професійно-технічної) освіти. Від фахівців очікується не лише володіння вузькопрофесійними знаннями та практичними вміннями, але й сформованість універсальних компетентностей, що забезпечують здатність до саморозвитку, гнучкої адаптації та інноваційної діяльності. У цьому контексті особливого значення набуває розвиток креативного та критичного мислення як базових чинників конкурентоспроможності й професійної мобільності здобувачів освіти.

Разом із тим, сучасна практика професійної підготовки засвідчує недостатній рівень інтеграції педагогічних стратегій, орієнтованих на розвиток зазначених компетентностей. Традиційні методи навчання переважно зосереджені на засвоєнні знань та відпрацюванні стандартних алгоритмів діяльності, що не завжди відповідає потребам ринку праці, який вимагає від фахівців нестандарт-

них рішень, критичної оцінки інформації та готовності діяти в умовах невизначеності. Отже, постає потреба у пошуку та впровадженні інноваційних освітніх підходів, зокрема засобів STEAM- та медіаосвіти, які створюють можливості для цілісного розвитку креативного й критичного мислення у здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку креативного та критичного мислення здобувачів освіти отримало широке висвітлення у працях як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. У сучасних дослідженнях (С. Ванкова, К. Тулякова, І. Мелешко) акцентується на важливості поєднання креативного та критичного мислення як чинника становлення інноваційно зорієнтованого спеціаліста.

Проблему критичного мислення як складного когнітивно-метакогнітивного процесу висвітлено у працях українських науковців (О. Кулик, Л. Усанова, І. Усанов, О. Штепа, О. Пометун та ін.), які розглядають його як здатність до раціонального аналізу, обґрунтованих висновків і захисту від маніпуляцій.

Водночас значна увага зосереджується на освітніх стратегіях, що сприяють розвитку зазначених компетентностей. Так, медіаосвіта (І. Наумук, Н. Валько та ін.) визначається ефективним засобом формування критичного мислення, тоді як STEAM-освіта (О. Шевченко, Н. Андрущенко, Е. Сірик, Т. Поснова, В. Зятковський та ін.) розглядається як інноваційна модель стимулювання креативності та міждисциплінарного мислення.

Попри наявні наукові напрацювання, проблема цілісного поєднання STEAM- та медіаосвіти для комплексного розвитку креативного і критичного мислення здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти залишається недостатньо дослідженою, що й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Мета статті – формування креативного та критичного мислення у здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти засобами STEAM- та медіаосвіти,

Виклад основного матеріалу. Сучасні трансформації освітнього простору, зумовлені цифровізацією, глобалізаційними процесами та посиленням конкуренції на ринку праці, актуалізують потребу у формуванні в здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти не лише фахових знань і практичних умінь, а й універсальних когнітивних компетентностей. У цьому контексті креативне та критичне мислення постають визначальними чинниками професійної мобільності та адаптивності, оскільки забезпечують здатність особистості до інноваційної діяльності, аргументованого прийняття рішень, оцінки інформаційних потоків та продукування оригінальних ідей.

Проаналізуємо детальніше тлумачення понять «креативне мислення» та «критичне мислення».

У науковому дискурсі креативне мислення трактується як специфічний різновид інтелектуальної діяльності, що спрямований на створення нових ідей,

підходів та рішень, відмінних від традиційних або шаблонних. Науковці визначають його як когнітивний процес генерації нових способів розв'язання проблем, що передбачає оригінальність, гнучкість, дивергентність та здатність встановлювати нестандартні асоціації [4].

Значущість креативного мислення для професійної діяльності підтверджується і в дослідженнях, присвячених управлінню персоналом. Зокрема, дослідники – Н. Шматько, М. Пантелєєв, А. Курченко наголошують, що креативність забезпечує ефективне стратегічне управління, сприяє виробленню інноваційних рішень та формує конкурентні переваги на ринку [12]

Так, Н. Іванова та О. Корольова доводять, що розвиток креативного мислення є ключовою передумовою формування професійної мобільності, здатності до адаптації та самореалізації майбутніх фахівців в умовах швидких трансформацій ринку праці [6].

У сфері професійної освіти креативне мислення набуває особливої цінності, адже дозволяє інтегрувати теоретичні знання з практичними завданнями та формувати готовність до нестандартного вирішення виробничих проблем. С. Ванкова, К. Тулякова та І. Мелешко підкреслюють, що саме поєднання креативного й критичного мислення виступає рушійною силою становлення успішного спеціаліста, здатного до рефлексії, самостійного аналізу та вироблення інноваційних підходів [2].

Перейдемо до аналізу трактування поняття «критичне мислення».

Українські дослідники, зокрема О. Кулик розглядає критичне мислення як складний когнітивно-метакогнітивний процес, що забезпечує раціональність, обґрунтованість, точність та ефективність мислення, включає метакогнітивний компонент та передбачає виконання мисленнєвих процедур доступними більшості [7].

Цікавим є бачення Л. Усанової, І. Усанова та О. Штепи, які пропонують філософсько-педагогічну модель критичного мислення як рефлексивного, усвідомленого й цілеспрямованого процесу. Науковці підкреслюють, що його сутність полягає у здатності людини ставити запитання, розпізнавати стереотипи та маніпуляції, здійснювати аналіз інформації й вибудовувати власні судження. На їхню думку, формування цього типу мислення у здобувачів освіти потребує застосування інтерактивних методів, проблемно-дискусійних завдань та системної рефлексії пізнавального процесу [10].

О. Пометун критичне мислення розглядається крізь призму педагогічної практики. Вона вбачає його розвиток у поетапному формуванні мисленнєвих умінь на основі таксономії Б. Блума, що дозволяє поступово перейти від базових пізнавальних операцій до високих рівнів аналізу, оцінювання й створення нового знання. Такий підхід надає можливість інтегрувати розвиток критичного мислення у структуру навчального процесу закладів освіти [9].

Аналіз наукових підходів до визначення понять «критичне мислення» та «креативне мислення» дає підстави стверджувати, що обидва феномени є взаємодоповнювальними та однаково важливими для підготовки здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти.

Критичне мислення забезпечує здатність особистості об'єктивно оцінювати інформацію, аргументовано приймати рішення, виявляти помилки й упередження. Натомість креативне мислення орієнтує на пошук нестандартних рішень, продукування нових ідей, розвиток інноваційного потенціалу. Водночас порівняння цих понять (див. табл. 1) дозволяє виокремити їхні спільні та відмінні риси, що створює основу для інтеграції обох складових у сучасний освітній процес.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика критичного та креативного мислення

Критерії	Критичне мислення	Креативне мислення
Сутність	Усвідомлене, логічне, обґрунтоване мислення, спрямоване на оцінку інформації та прийняття рішень	Гнучке, продуктивне мислення, орієнтоване на створення нових ідей та нестандартних рішень
Основні операції	Аналіз, оцінювання, порівняння, логічні умовиводи, перевірка фактів	Уява, асоціації, комбінування, трансформація, дивергентне мислення
Результат діяльності	Аргументоване судження, перевірене рішення, виявлення помилок	Оригінальна ідея, інноваційний підхід, творчий продукт
Функції	Контрольна, аналітична, оціночна	Генеративна, інноваційна, конструктивна
Ставлення до інформації	Спрямованість на перевірку достовірності, відокремлення фактів від думок	Використання інформації як джерела для нових інтерпретацій і творчих рішень
Роль у професійній (професійно-технічній) освіті	Формує здатність ухвалювати раціональні рішення, працювати з достовірними даними	Розвиває інноваційність, здатність до адаптації, гнучке реагування на виклики професійного середовища

Отже, як видно з таблиці критичне та креативне мислення необхідно розглядати у єдності, оскільки вони забезпечують цілісність інтелектуального розвитку здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти. Критичне мислення дозволяє об'єктивно оцінювати інформацію, уникати маніпуляцій та робити обґрунтовані висновки, тоді як креативне мислення сприяє продукуванню нових ідей, пошуку інноваційних шляхів вирішення професійних завдань. Саме

поєднання цих двох типів мислення формує здатність майбутніх фахівців не лише ефективно діяти в умовах невизначеності, а й створювати конкурентні переваги у сучасному динамічному ринку праці.

У дослідженнях, спрямованих на розвиток медіаосвіти в Україні, І. Наумук і Н. Валько підкреслюють, що медіаосвіта є ключовою для формування критичного мислення. Зокрема, вони відзначають потребу розвивати мотиваційні, когнітивні, інтерпретативно-креативні навички майбутніх учителів інформатики для ефективного навчання медіаграмотності. Хоча наявні певні складнощі в цій сфері, вже здійснено перші успішні практики, що вселяють оптимізм щодо подальшого розвитку цієї освітньої галузі [14].

Крім того, О. Шевченко, Н. Андрущенко та Е. Сірик розглядають STEAM-освіту у формуванні креативності та інноваційного мислення. Науковці зазначають, що STEAM допомагає розвивати здобувачів освіти у напрямі нестандартного мислення, однак інтеграція мистецького компоненту в STEM-процес потребує додаткових методичних розробок [11].

У контексті європейської інтеграції Т. Поснова та В. Зятковський аналізують сучасні тенденції STEAM-освіти, підкреслюючи її роль у розвитку міждисциплінарних компетенцій, критичного й творчого мислення. Вони наголошують, що успішне впровадження STEAM-освіти в Україні потребує її тісної інтеграції з розвитком креативних індустрій, спираючись на європейський досвід. Основними напрямами реалізації цього підходу є:

- формування національної стратегії, що окреслює взаємозв'язок між STEAM-освітою та креативними індустріями;
- інвестування у підготовку педагогів для ефективного поєднання технічних і творчих дисциплін;
- розширення ролі мистецьких компонентів у STEM-освіті з метою розвитку нових продуктів у сферах графічного дизайну, цифрових медіа, UX/UI-дизайну тощо;
- організація позакласних STEAM-активностей, орієнтованих на розвиток креативності (хакатони, конкурси, медіапроєкти);
- залучення України до європейських освітніх і дослідницьких програм (Horizon Europe, Erasmus+, Creative Europe) для формування мереж інноваційного співробітництва;
- налагодження партнерства з представниками креативних компаній та IT-сектору для розвитку державно-приватних освітніх проєктів [8].

Відтак, наявні наукові дослідження підкреслюють важливість обох освітніх стратегій: *медіаосвіта* розглядається як потужний засіб розвитку критичного мислення завдяки аналізу медіатекстів, перевірці інформації та рефлексивному ставленню до джерел; *STEAM-освіта* – це середовище для стимулювання креативного мислення через міждисциплінарні, проектні підходи, що поєднують науку, технології, інженерію, мистецтво й математику.

Відповідно і синергія цих стратегій є ключовою умовою для підготовки конкурентоспроможних фахівців П(ПТ)О. STEAM надає інструментарій для створення та реалізації інноваційних ідей, а медіаосвіта – критичний фільтр, який дозволяє оцінити їхню доцільність, значущість і етичність. Разом вони сприяють формуванню професіоналів, здатних не лише генерувати нове, але й зважено та свідомо його впроваджувати.

В контексті нашого дослідження нам важливо проаналізувати досвід та можливості поєднання медіаосвіти й STEAM-освіти для комплексного розвитку компетентностей здобувачів закладів професійної (професійно-технічної) освіти.

О. Бойчук обґрунтовує важливість упровадження STREAM (STEM + Art + комунікативна складова – Communicative) в закладах професійної (професійно-технічної) освіти, особливо в сфері послуг. За її даними, інтегроване навчання формує не лише критичне та креативне мислення, а й професійну комунікативну компетентність, здатність виходити за межі когнітивного комфорту, генерувати інновації та вирішувати комплексні проблеми професійної діяльності [1].

Загалом, ефективне формування креативного та критичного мислення можливе лише через цілеспрямовану педагогічну діяльність, яка передбачає інтеграцію когнітивних, практичних та творчих методів навчання [2].

Одним із ключових методів є проєктно-орієнтоване навчання, яке дозволяє здобувачам освіти застосовувати теоретичні знання у вирішенні конкретних практичних завдань. Проєкти стимулюють:

- дивергентне мислення та генерацію нових ідей (креативність);
- аналітичну оцінку інформації та обґрунтування вибору рішень (критичність);
- міждисциплінарну співпрацю, що відповідає концепції STEAM-освіти.

Пріоритетною формою проєктної діяльності є розробка виробничих прототипів та моделей. Здобувачі освіти створюють макети або прототипи обладнання, тестують їх та оптимізують технологічні процеси. У межах таких завдань здобувачі виконують аналіз матеріалів, обґрунтовують вибір параметрів та планують послідовність етапів роботи. Даний вид діяльності розвиває здатність до системного мислення, прогнозування результатів та пошуку нестандартних рішень.

Іншою формою проєктної роботи є створення мультимедійних матеріалів та презентацій. Здобувачі готують відеоінструкції, інтерактивні презентації або навчальні відео, що дозволяє їм поєднувати творчий підхід із технічними навичками. Під час виконання таких завдань вони аналізують інформацію, адаптують контент для конкретної аудиторії та формулюють аргументовані висновки. Це сприяє розвитку як креативного, так і критичного мислення.

Значну роль відіграють проєкти з моделювання бізнес-процесів або управлінських рішень, які передбачають розробку кейсів, планування виробничих або

комерційних процесів та ухвалення рішень на основі аналізу даних, ресурсів і ризиків.

Особливу ефективність демонструють інтегровані STEAM-проєкти, що поєднують природничо-наукові, математичні, технічні та мистецькі дисципліни. Наприклад, здобувачі можуть створювати робота для вирішення конкретної задачі, застосовуючи знання з фізики, інженерії та дизайну. В такому контексті вони одночасно розвивають креативність, практичні навички та міждисциплінарне мислення.

Сучасний освітній процес у закладах професійної (професійно-технічної) освіти неможливий без активного використання цифрових та медіаінструментів, що дозволяють здобувачам:

- аналізувати інформаційні потоки та критично оцінювати джерела;
- створювати власний медіаконтент: презентації, відеоінструкції, подкасти;
- інтегрувати творчі та технічні рішення, що розвиває креативність і практичні навички одночасно.

Використання медіаінструментів створює умови для активного навчання, у якому здобувач освіти стає суб'єктом пізнавальної діяльності. Під час роботи з цифровим контентом здобувачі аналізують різноманітні джерела інформації, порівнюють дані та оцінюють достовірність матеріалів. Такий підхід сприяє розвитку критичного мислення, адже вимагає від учнів не лише запам'ятовувати інформацію, а й логічно її структурувати, перевіряти факти та робити власні висновки [13].

Одночасно створення власного медіаконтенту стимулює креативність та інноваційне мислення. Під час підготовки презентацій, відеоінструкцій або подкастів учні експериментують із форматом подачі інформації, дизайном, наративом та технологічними рішеннями. Це не лише розвиває їхню здатність до нестандартного мислення, а й формує практичні компетенції, необхідні для професійної діяльності.

Крім того, інтеграція медіаосвітніх технологій у навчальний процес стимулює комунікацію та колективну роботу. Здобувачі часто працюють у групах над спільними проєктами, узгоджують завдання, обговорюють альтернативні підходи та оцінюють результати. Такий досвід сприяє формуванню вміння аргументувати власну позицію, оцінювати чужі ідеї та приймати оптимальні рішення, що є невід'ємними складовими критичного мислення.

Таким чином, медіаосвітні технології виконують подвійне завдання: вони стимулюють креативність через творчі та технічні завдання і одночасно формують критичне мислення через аналіз інформації, обґрунтування рішень і взаємодію з колегами. Використання таких методів у професійно-технічних закладах дозволяє не лише актуалізувати навчальний матеріал, а й ефективно підготувати здобувачів до реальних професійних викликів.

Кейс-метод та інші інтерактивні форми навчання дозволяють імітувати реальні професійні ситуації, що стимулює:

- пошук нестандартних рішень;
- обговорення альтернатив та аргументацію власної позиції;
- рефлексію власного мислення та прийнятих рішень;
- аналіз наслідків прийнятих рішень у різних умовах, що розвиває прогностичні навички та стратегічне мислення;
- формування командної взаємодії та навичок комунікації, необхідних для спільного вирішення складних професійних завдань.

У закладах професійної (професійно-технічної) освіти кейси можуть включати аналіз виробничих проблем, проєктування технічних рішень або розбір ситуацій, пов'язаних із організацією праці. Додатково інтерактивні вправи можуть моделювати управлінські конфлікти, оптимізацію ресурсів або роботу над інноваційними проєктами, що стимулює системне мислення та комплексну оцінку проблеми.

Для більш детальної візуалізації вищевикладеного матеріалу, наведемо узагальнену характеристику основних методів навчання (див. табл. 2), що застосовуються у закладах П(ПТ)О, із зазначенням їх цілей, що розвивають компетентності та прикладів практичного використання.

Таблиця 2

Методи формування креативного та критичного мислення у закладах професійної (професійно-технічної) освіти

Методи	Ціль	Ключові результати розвитку	Приклади застосування у ЗП(ПТ)О
Проєктна діяльність	Формування креативного та критичного мислення через практичну діяльність.	Дивергентне мислення, аналіз, аргументація, самостійність.	Розробка прототипів, моделювання виробничих процесів, створення мультимедійних проєктів.
Медіаосвітні технології	Розвиток аналітичних та творчих компетентностей через цифрові інструменти.	Креативність, критичне мислення, комунікація, медіаграмотність.	Підготовка відеоінструкцій, презентацій, подкастів; аналіз джерел інформації.
Кейс-метод та інтерактивні вправи	Імітація реальних професійних ситуацій для практичного мислення.	Критичне мислення, креативність, командна робота, стратегічне планування.	Аналіз виробничих проблем, проєктування технічних рішень, обговорення альтернативних підходів.

Методи	Ціль	Ключові результати розвитку	Приклади застосування у ЗП(ПТ)О
STEAM-проєкти	Інтеграція міждисциплінарних знань для комплексного розвитку мислення.	Креативність, критичність, системне мислення, міждисциплінарність.	Створення робототехнічних проєктів, міждисциплінарні технічні та мистецькі завдання.
Проблемно-орієнтовані міні-проєкти	Розвиток швидкого аналізу та ухвалення рішень.	Критичне мислення, адаптивність, оперативне рішення проблем.	Локальні виробничі або навчальні завдання, міні-кейси, оптимізація ресурсів.

Як видно з Таблиці 2, кожен метод формування мислення має власну специфіку та спрямованість, проте найефективніше їх застосовувати комплексно, поєднуючи різні підходи в освітньому процесі.

Проєктна діяльність у STEM-освіті є важливим інструментом, що підвищує мотивацію здобувачів до самостійного здобуття й застосування знань у практичних ситуаціях. Вона забезпечує розвиток командної роботи, інтеграцію міждисциплінарних підходів та активізує творчу складову навчання.

Проте, і медіаосвітні технології забезпечують розвиток творчих і критичних навичок через роботу з цифровим контентом та аналіз інформації. Кейс-метод та інтерактивні вправи дозволяють імітувати реальні професійні ситуації, що розвиває стратегічне мислення, аргументацію та рефлексію. STEAM-проєкти інтегрують знання з різних дисциплін, формуючи міждисциплінарне мислення, а проблемно-орієнтовані міні-проєкти сприяють розвитку здатності швидко аналізувати ситуацію та приймати ефективні рішення.

Таким чином, комбіноване використання цих методів створює **системне середовище для комплексного формування креативного та критичного мислення**, що відповідає вимогам сучасної професійно-технічної освіти та сприяє підготовці конкурентоспроможного фахівця.

Аналіз методів формування креативного та критичного мислення (див. табл.2) свідчить, що жоден окремий підхід не забезпечує всебічного розвитку цих компетентностей. Найефективнішим є комплексне застосування методів, що поєднує проєктну діяльність, кейс-методи, медіаосвіту та STEAM-проєкти, дозволяючи одночасно розвивати як креативність, так і критичне мислення. На основі проведеного аналізу можна сформулювати наступні практичні рекомендації для формування креативного та критичного мислення у здобувачів закладів професійної (професійно-технічної) освіти засобами STEAM – та медіаосвіти:

1) Інтегрувати STEAM- та медіаосвітні підходи в освітній процес. Рекомендується включати міждисциплінарні завдання, що поєднують природничо-

наукові, технічні, математичні та мистецькі дисципліни. Наприклад, створення прототипів технічних пристроїв із використанням дизайнерських та цифрових інструментів дозволяє одночасно розвивати практичні навички, креативність та здатність до комплексного аналізу.

2) Розвивати навички аналізу та критичної оцінки інформації через медіаосвіту. Використання цифрових та медіаінструментів (презентації, подкасти, відеоінструкції) стимулює роботу з інформаційними потоками, навчання оцінювати джерела та робити обґрунтовані висновки. Учні мають отримувати завдання, що вимагають аналізу, синтезу та інтерпретації даних, одночасно виробляючи креативні продукти.

3) Застосовувати проектно-орієнтоване навчання та проблемно-орієнтовані завдання. Проєкти повинні мати реальну практичну цінність, стимулювати пошук нестандартних рішень та прийняття обґрунтованих рішень. Починати можна з малих міні-проектів або коротких кейсів і поступово переходити до складних міждисциплінарних проєктів. Такий підхід розвиває дивергентне мислення, здатність до стратегічного планування та адаптивність.

4) Включати інтерактивні методи навчання. Кейс-методи, рольові ігри та симуляції імітують реальні професійні ситуації, сприяючи розвитку критичного мислення, аргументації, рефлексії та командної взаємодії. Після виконання завдань учні мають обговорювати альтернативні підходи, оцінювати наслідки рішень та робити висновки.

5) Забезпечувати рефлексію та зворотний зв'язок. Важливо організовувати етапи самооцінки та колективного обговорення результатів проектів і медіа-завдань. Це формує метакогнітивні навички, які дозволяють учням аналізувати власні мисленнєві процеси, коригувати стратегії навчання та підвищувати ефективність прийняття рішень.

6) Поступове ускладнення завдань та диференціація за рівнем складності. Для забезпечення максимальної ефективності рекомендується поетапно збільшувати складність завдань, адаптуючи їх до індивідуальних можливостей учнів та специфіки професійної дисципліни. Це сприяє формуванню самостійності, відповідальності та стійких компетентностей у сфері креативного та критичного мислення.

Висновки. У результаті проведеного дослідження з'ясовано, що креативне та критичне мислення є взаємодоповнювальними когнітивними феноменами, які забезпечують цілісність інтелектуального розвитку здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти. Креативність формує здатність до продукування інноваційних ідей, пошуку нетрадиційних рішень і розвитку дивергентності мислення, тоді як критичність забезпечує об'єктивність оцінювання інформації, аргументованість рішень і здатність уникати маніпуляцій. Поєднання цих двох видів мислення створює основу для підготовки конкурентоспроможного фахівця.

Встановлено, STEAM- та медіаосвіта є провідними стратегіями розвитку зазначених компетентностей. STEAM-освіта інтегрує природничо-наукові, технічні, математичні та мистецькі компоненти, стимулюючи креативність і міждисциплінарне мислення. Медіаосвіта, у свою чергу, формує критичність через роботу з інформаційними потоками, оцінку достовірності джерел та створення власного контенту. Їхнє комплексне використання дозволяє забезпечити гармонійний розвиток творчих та аналітичних навичок здобувачів освіти.

Практичне значення мають інтерактивні методи навчання, серед яких проєктна діяльність, кейс-метод, STEAM-проєкти та проблемно-орієнтовані завдання. Вони забезпечують поєднання теоретичних знань із практичною діяльністю, сприяють розвитку системного мислення, аргументації, командної взаємодії та професійної рефлексії. Найвищої ефективності можна досягти лише за умов комплексного застосування зазначених методів, що дозволяє створити цілісне освітнє середовище для формування креативності та критичності.

Отримані результати підтверджують, що інтеграція STEAM- та медіаосвітніх підходів у професійну підготовку майбутніх фахівців підвищує їхню адаптивність, інноваційність та мобільність на сучасному ринку праці. Перспективами подальших досліджень є розробка методичних рекомендацій для викладачів закладів професійної (професійно-технічної) освіти щодо оптимального поєднання STEAM- та медіаосвітніх стратегій, а також емпірична перевірка ефективності запропонованих підходів у реальних умовах освітнього процесу.

Література:

1. Бойчук О. STREAM-освіта як ефективний спосіб формування професійної комунікативної компетентності майбутнього кваліфікованого робітника в закладі професійної (професійно-технічної) освіти сфери послуг. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*. 2022. № *54. С.* 32-36.

2. Волкова С., Тулякова К., Мелешко І. Критичне та креативне мислення як рушійна сила для створення майбутнього успішного спеціаліста. *Інноваційна педагогіка*. 2023. № 56 (1). С. 154–156.

3. Деренюк М. Основні підходи до тлумачення поняття STEM-освіта в сучасному науково-освітньому дискурсі. *Вісник науки та освіти*. 2025. № 7 (37). С. 1103–1116.

4. Думбур О. А., Ткачова Н. О. Креативне мислення як педагогічна категорія. У: *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика*: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 16–18 берез. 2023 р.). Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2023. С. 738–740.

5. Іванова Н., Корольова О. Розвиток креативного мислення студентів. У: *Сучасні досягнення в науці та освіті*: зб. праць XVIII Міжнар. наук. конф. (Нетанія, Ізраїль, 13–20 верес. 2023 р.). Хмельницький: ХНУ, 2023. С. 81–85.

6. Іванова О. Реалізація освітніх технологій у процесі розвитку креативного мислення. *Наукові записки*. 2024. № 2 (4). С. 72–82.

7. Кулик О. Необхідні умови критичного мислення. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2024. № 27 (2). С. 6–11.

8. Паснова Т., Зятковський В. STEAM-освіта в підготовці майбутніх фахівців для креативних індустрій: досвід ЄС. *Освітня аналітика України*. 2024. № 5 (31). С. 40–54.

9. Пометун О. Критичне мислення як педагогічний феномен. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 2. С. 89–98.

10. Усанова Л., Усанов І., Штепа О. Формування критичного мислення в системі компетентності підготовки фахівців. *Українська професійна освіта = Ukrainian Professional Education*. № 16. С. 48–55.

11. Шевченко О., Андрущенко Н., Сірик Е. Роль STEAM-освіти у формуванні креативності й інноваційного мислення здобувачів освіти. *Наукові інновації та передові технології*. 2023. № 7 (21).

12. Шматько Н., Пантелєєв М., Курченко А. Креативне мислення і генерація ідей у контексті стратегічного управління персоналом. *Адаптивне управління: теорія і практика*. 2018. № 5 (10). URL: https://amtp.org.ua/index.php/journal2/article/view/101/70 (дата звернення: 08.08.2025).

13. Ящук О. Критичне мислення як педагогічний феномен. URL: https://sno.udpu.edu.ua/index.php/naukovo-metodychna-robota/88-rpldoldol/148-kritichne-mislennya-yak-pedagogichnij-fenomen (дата звернення: 08.08.2025).

14. Naumuk I., Valko N. 2024. Trends and challenges in implementing media education in Ukraine. *CTE Workshop Proceedings*. 2024. № 11. pp.239–254.

References:

1. Boichuk, O. (2022). STREAM-osvita yak efektyvnyi sposib formuvannia profesiinoi komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnoho kvalifikovanoho robitnyka v zakladi profesiinoi (profesiino-tekhnichnoi) osvity sfery posluh [STREAM-education as an effective way of forming professional communicative competence of future skilled workers in vocational education institutions of the service sector]. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*, 54, 32–36 [in Ukrainian].

2. Volkova, S., Tuliakova, K., & Meleshko, I. (2023). Krytychne ta kreatyvne myslennia yak rushiina syla dlia stvorennia maibutnoho uspishnoho spetsialista [Critical and creative thinking as a driving force for creating a future successful specialist]. *Innovatsiina pedahohika*, 56 (1), 154–156 [in Ukrainian].

3. Dereniuk, M. (2025). Osnovni pidkhody do tlumachennia poniattia STEM-osvita v suchasnomu naukovo-osvitnomu dyskursi [The main approaches to the interpretation of the concept of STEM-education in modern scientific and educational discourse]. *Visnyk nauky ta osvity*, 7 (37), 1103–1116 [in Ukrainian].

4. Dumbur, O. A., & Tkachova, N. O. (2023). Kreatyvne myslennia yak pedahohichna katehoriia [Creative thinking as a pedagogical category]. In *Psykholoho-pedahohichni problemy vyshchoi i serednoi osvity v umovakh suchasnykh vyklykiv: teoriia i praktyka: Proceedings of the 7th International Scientific and Practical Conference* (Kharkiv, March 16–18, 2023) (pp. 738–740). Kharkiv: KhNPU im. H. S. Skovorody [in Ukrainian].

5. Ivanova, N., & Korolova, O. (2023). Rozvytok kreatyvnoho myslennia studentiv [Development of students' creative thinking]. In *Suchasni dosiahnennia v nautsi ta osviti: Proceedings of the 18th International Scientific Conference* (Netanya, Israel, September 13–20, 2023) (pp. 81–85). Khmelnytskyi: KhNU [in Ukrainian].

6. Ivanova, O. (2024). Realizatsiia osvitnikh tekhnolohii u protsesi rozvytku kreatyvnoho myslennia [Implementation of educational technologies in the process of developing creative thinking]. *Naukovi zapysky*, 2 (4), 72–82 [in Ukrainian].

7. Kulyk, O. (2024). Neobkhidni umovy krytychnoho myslennia [Necessary conditions of critical thinking]. *Naukovo-teoretychnyi almanakh "Hrani"*, 27 (2), 6–11 [in Ukrainian].

8. Pasnova, T., & Ziatkovskyi, V. (2024). STEAM-osvita v pidhotovtsi maibutnikh fakhivtsiv dlia kreatyvnykh industrii: dosvid YeS [STEAM-education in the training of future specialists for creative industries: EU experience]. *Osvitnia analityka Ukrainy*, 5 (31), 40–54 [in Ukrainian].

9. Pometun, O. (2018). Krytychne myslennia yak pedahohichnyi fenomen [Critical thinking as a pedagogical phenomenon]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*, 2, 89–98 [in Ukrainian].

10. Usanova, L., Usanov, I., & Shtepa, O. (2020). Formuvannia krytychnoho myslennia v systemi kompetentnosti pidhotovky fakhivtsiv [Formation of critical thinking in the competence system of training specialists]. *Ukrainska profesiina osvita = Ukrainian Professional Education*, 16, 48–55 [in Ukrainian].

11. Shevchenko, O., Andrushchenko, N., & Siryk, E. (2023). Rol STEAM-osvity u formuvanni kreatyvnosti y innovatsiinoho myslennia zdobuvachiv osvity [The role of STEAM-education in the formation of creativity and innovative thinking of learners]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii*, 7 (21) [in Ukrainian].

12. Shmatko, N., Panteleiev, M., & Kurchenko, A. (2018). Kreatyvne myslennia i heneratsiia idei u konteksti stratehichnoho upravlinnia personalom [Creative thinking and idea generation in the context of strategic personnel management]. *Adaptyvne upravlinnia: teoriia i praktyka*, 5 (10). URL: https://amtp.org.ua/index.php/journal2/article/view/101/70 (accessed: 08.08.2025) [in Ukrainian].

13. Yashchuk, O. (n.d.). Krytychne myslennia yak pedahohichnyi fenomen [Critical thinking as a pedagogical phenomenon]. URL: https://sno.udpu.edu.ua/index.php/naukovo-metodychna-robota/88-rpldoldol/148-kritichne-mislennya-yak-pedagogichnij-fenomen (accessed: 08.08.2025) [in Ukrainian].

14. Naumuk, I. M., & Valko, N. V. (2024). Trends and challenges in implementing media education in Ukraine. CTE Workshop Proceedings [Online], 11, 239–254.

УДК 3.37.32.37.01:378

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-165-176

Захарін Сергій Володимирович доктор економічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу історії та філософії освіти, Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-1263-8170

УКРАЇНА В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ: МІЖНАРОДНА ПІДТРИМКА ОСВІТНЬОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Анотація. У статті розглядається стан освітньої системи України в умовах правового режиму воєнного стану та визначається роль міжнародної підтримки у забезпеченні її функціонування. Наголошується на масштабних руйнуваннях освітньої інфраструктури внаслідок збройної агресії Російської Федерації та актуальності міжнародної допомоги у відновленні закладів освіти, організації дистанційного навчання, інтеграції українських учнів і студентів у європейський освітній простір. Окремим дуже вважливим і дієвим напрямом міжнародної співпраці стало ініціювання санкцій та інших типів обмежень з боку міжнародних партнерів щодо співпраці з представниками країни-агресора. Рішенням Ради національної безпеки і оборони України «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)».

Проаналізовано внесок міжнародних організацій (UNICEF, UNESCO, Європейський Союз, USAID, Світовий банк) у підтримку освітньої системи України, а також значення програм академічної мобільності та наукових партнерств у збереженні освітнього потенціалу держави. Підведення підсумків засідання Групи супроводу Болонського процесу Генеральною асамблеєю Європейського реєстру забезпечення якості вищої освіти ініційовано прийняття рішення Групою супроводу Болонського процесу щодо призупинення права представництва російської федерації та білорусі в Болонському процесі, а також у робочих группах й усіх інших структурах та робочій програмі Європейського простору вищої освіти. Підґрунтям для такого рішення стала відповідна заява, яку підписали 39 урядових, 6 консультативних членів Болонського процесу та представники Європейського реєстру із забезпечення якості вищої освіти.

Зроблено висновок, що міжнародна співпраця виступає ключовим чинником стабільності та подальшого розвитку освіти України в умовах воєнних викликів. Для сфери освіти й науки, як і для інших, статус кандидата є

політичним стимулом для реалізації в освітньому й науковому секторах якісних перетворень, актуальність яких давно назріла. Крім того, це буде визнанням успішності євроінтеграційних реформ в Україні, що підтримані або ініційовані європейськими партнерами. До того ж після набуття статусу кандидата Україна зможе отримувати довгострокові кредити від ЄС, а також допомогу у вигляді грантів на освіту, культуру, охорону здоров'я.

Ключові слова: воєнний стан, освіта, міжнародна підтримка, Україна, освітня система, академічна мобільність.

Zakharin Serhii Volodymyrovych Doctor of Economic Sciences, professor, Chief Researcher of the Department of History and Philosophy of Education, Institute of Pedagogy of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, https//orcid.org/0000-0002-1263-8170

UKRAINE UNDER THE LEGAL REGIME OF MARTIAL ARTS: INTERNATIONAL SUPPORT FOR THE EDUCATION SYSTEM OF UKRAINE

Abstract. The article examines the state of Ukraine's educational system under the legal regime of martial law and highlights the role of international support in ensuring its functioning. It emphasizes the large-scale destruction of educational infrastructure caused by the armed aggression of the Russian Federation and the relevance of international assistance in restoring educational institutions, organizing distance learning, and integrating Ukrainian pupils and students into the European educational space. A separate, very important and effective direction of international cooperation has been the initiation of sanctions and other types of restrictions by international partners on cooperation with representatives of the aggressor country. The decision of the National Security and Defense Council of Ukraine "On the application of personal special economic and other restrictive measures (sanctions)".

The contribution of international organizations (UNICEF, UNESCO, the European Union, USAID, the World Bank) to supporting Ukraine's educational system is analyzed, as well as the importance of academic mobility programs and scientific partnerships in preserving the country's educational potential. Summary of the Bologna Process Support Group Meeting The General Assembly of the European Register for Quality Assurance in Higher Education initiated the adoption of a decision by the Bologna Process Support Group to suspend the right of representation of the Russian Federation and Belarus in the Bologna Process, as well as in working groups and all other structures and the work program of the European Higher Education Area. The basis for this decision was a corresponding statement signed by 39 governmental, 6 consultative members of the Bologna Process and representatives of the European Register for Quality Assurance in Higher Education.

It is concluded that international cooperation serves as a key factor for the stability and further development of education in Ukraine under the challenges of war. For the sphere of education and science, as for others, the candidate status is a political incentive for the implementation of qualitative transformations in the educational and scientific sectors, the relevance of which is long overdue. In addition, it will be a recognition of the success of European integration reforms in Ukraine, which are supported or initiated by European partners. In addition, after obtaining the candidate status, Ukraine will be able to receive long-term loans from the EU, as well as assistance in the form of grants for education, culture, and healthcare.

Keywords: martial law, education, international support, Ukraine, educational system, academic mobility.

Постановка проблеми. З першого ж дня воєнних дій, нечуваних звірств окупантів, їхня націленість на нищення всього українського, а особливо інтелектуального потенціалу нації, стала відчутною підтримка демократичного світу. Основними майданчиками для діалогу з міжнародними партнерами були обрані «Освітній кластер: Україна» та Секторальна робоча група «Освіта і наука». До них ввійшли відомі міжнародні організації, дипломатичні представництва іноземних держав, неурядові організації та проєкти, які реалізують програми підтримки української освіти й науки. Кількість учасників дуже велика і ці майданчики відкриті для приєднання. СРГ «Освіта і наука» координує залучення й використання міжнародної допомоги, спрямованої на підтримку реалізації державної політики для досягнення заявлених стратегічних пріоритетів у сфері освіти та науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливі аспекти формування та розвитку сучасного стану системи «Освіта і наука» висвітлюються такими українськими ученими як В.Андрущенко, А.Гальчинський, П.Єщенко, І.Грищенко, С.Захарін, І.Тарасенко, В.Кремень, В.Курило, О.Локшина, М.Максименко та інші. Однак Україна в умовах правового режиму воєнного стану потребує постійного розроблення щодо міжнародної підтримки освітньої системи України тому це питання поки відкрите і не систематизоване та не опрацьоване в повному обсязі.

Мета статті – дослідити механізми державних умов правового режиму воєнного стану; розкрити роль міжнародної підтримки у забезпеченні її функціонування та підтримки освітньої системи України.

Виклад основного матеріалу. В умовах російської агресії МОН активно використовує Секторальну робочу групу «Освіта і наука» для діалогу з максимально широким колом зарубіжних партнерів та друзів України, що має конкретну мету формування й активну діяльність міжнародної коаліції на підтримку української освіти і науки. Робоча група «Освіта і наука» застосовує

формат надзвичайних (відбулися 15 березня й 9 травня 2022 р.) та планових засідань, а також використовує роботу тематичних підгруп, у яких обговорюються виклики в освітньому секторі за умов воєнного стану й одразу ж формуються пропозиції для керівництва МОН. Засідання тематичних підгруп «Професійна (професійно-технічна) освіта», «Цифрова трансформація освіти і науки», «Психологічна підтримка і допомога» дали цінний матеріал для ділових 57 пропозицій, вироблення конкретних планів, реагувань. Протягом першого рку війни МОН регулярно надсилав міжнародним партнерам «Огляд поточного стану освіти і науки України в умовах російської агресії» українською та англійською мовами, який оприлюднювався на офіційному вебсайті [7; 8].

Міністерство розробило низку вкрай важливих й актуальних проєктних пропозицій для покриття першочергових потреб сфери освіти на період воєнного стану, що відповідають пріоритетам державної освітньої політики. Їх вчасна імплементація допоможе мінімізувати освітні втрати та підвищити стійкість української освіти в умовах війни. Серед цих проєктів [7; 10]:

– «Цифрові девайси для освіти» (спрямований на закупівлю ноутбуків і планшетів для здобувачів освіти та педагогів з метою забезпечення постійного доступу до освіти учнів і надання можливості вчителям вести заняття з використанням дистанційних технологій).

– «Вступна кампанія 2022» (проведення модернізації Єдиної державної електронної бази з питань освіти для забезпечення прозорої, конкурентної й безпечної процедури вступу до українських коледжів та університетів у 2022 році).

– «Видання підручників і посібників для Нової української школи» (забезпечує розгортання реформи цієї школи на рівні базової середньої освіти, починаючи з 5-го класу).

– «Відкриття освітніх хабів за кордоном» (спрямований на забезпечення зв’язку українських біженців за рубежем із системою освіти України, надання їм можливості навчатися за державними стандартами, отримувати навчальні консультації та психологічну підтримку).

– «Розширення парку шкільних автобусів для закладів загальної середньої освіти» (дасть змогу підвозити учнів, особливо зі шкіл, які зруйновані, до закладів, де проходять заняття).

– «STEM-освіта» (вкрай актуальна та невід’ємна частина реформи Нової української школи щодо надання можливості кожному учневі, який переходить до 5-го класу, отримувати доступ до сучасних засобів навчання). – «Цифровий освітній паспорт» (полягає у фактичному створенні цифрової освітньої екосистеми з відстеженням освітньої траєкторії кожного учня для полегшення праці вчителя й цифровізації управлінських процесів).

– «Створення наздоганяючих освітніх (catch up) програм та інструментів» (спрямований на оцінювання освітніх втрат і розв’язання цієї проблеми

створенням й запровадженням програм та інструментів для наздоганяючого навчання). (має − «Створення навчально-практичних центрів за галузевим спрямуванням» забезпечити у сфері професійної (професійно-технічної) освіти масштабування існуючої успішної практики створення навчально-практичних центрів на базі закладів профтехосвіти для інтенсивної підготовки робітничих кадрів відповідно до потреб економіки України).

− «Профорієнтація та побудова кар'єри «Обери професію своєї мрії» (виконує актуальні завдання з огляду на потребу у створенні умов для свідомого вибору професії молодими українцями).

− «Навчання вчителів, учнів наданню домедичної допомоги» (має допомогти оволодінню конкретними медичними навичками особливо потрібними в умовах війни).

Для забезпечення комунікації з міжнародними партнерами, зарубіжними міністерствами, громадськими організаціями, та іншими зацікавленими сторонами створено двомовний розділ вебсайту МОН «Підтримка освіти і науки України під час війни», де постійно подається актуальна інформація про невідкладні потреби системи освіти й науки та її пріоритетні завдання. У межах ініціативи Президента України Володимира Зеленського United24 Національним банком України відкрито спеціальний рахунок для Міністерства освіти і науки України на потреби відновлення закладів та установ, пошкоджених і зруйнованих унаслідок агресії рф, матеріально-технічної бази, засобів навчання, придбання комп'ютерного та іншого обладнання, програмного забезпечення, шкільних автобусів, розроблення освітніх програм та інструментів.

Окремим дуже вважливим і дієвим напрямом міжнародної співпраці стало ініціювання санкцій та інших типів обмежень з боку міжнародних партнерів щодо співпраці з представниками країни-агресора. Рішенням Ради національної безпеки і оборони України «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» від 09.06.2022, яке введено в дію Указом Президента України від 09.06.2022 № 401/2022, до санкційного списку включено близько 260 ректорів закладів вищої освіти рф, які підтримали війну проти України [7; 8]. Серед інших санкційних ініціатив:

- До Групи супроводу Болонського процесу та ключових структур Європейського простору вищої освіти щодо виключення рф із інституційних і міжурядових відносин Європейського реєстру забезпечення якості вищої освіти, Європейської асоціації університетів, Європейської асоціації забезпечення якості вищої освіти, Європейської асоціації закладів вищої освіти, мережі національних інформаційних центрів з академічного визнання та мобільності;

До більш ніж 30 великих видавництв, компаній і наукових організацій, таких як Clarivate, Elsevier, Springer Nature, John Wiley & Sons, Oxford University Press, Cambridge University Press, SAGE Publications, Emerald Publishing, Institute

of Electrical and Electronics Engineers, Royal Society of Chemistry та ін., яким належать провідні електронні ресурси наукової інформації, направлено звернення щодо припинення співпраці з установами й громадянами рф;

До міжнародних агентств, що формують авторитетні рейтинги університетів, а саме QS World University Rankings, Academic Ranking of World Universities (також відомий як Шанхайський рейтинг) направлено звернення щодо виключення з відповідних рейтингів російських і білоруських ЗВО та припинення співпраці з рф і рб;

Європейський Союз завпровадив (про що оголошено 8 квітня 2022 р.) обмежувальні заходи проти режиму президента російської федерації у відповідь на жорстоку агресію проти України та її народу.

У межах 5-го пакета санкцій Європейська комісія припинила участь російських державних органів і 60 установ у всіх поточних грантових угодах, а також відповідні виплати в межах Програми ЄС Erasmus+. Окрім того, рф більше не зможе брати участь у виконанні публічних контрактів та використанні європейських коштів. Запроваджено й обмеження фінансової та нефінансової підтримки російських державних чи підконтрольних державі організацій за програмами ЄС, «Євратом» і держав членів ЄС. Єврокомісія призупинила участь російських державних органів або пов'язаних із ними установ у всіх поточних грантових угодах, а також здійснення всіх платежів у межах програм Horizon 2020, Horizon Europe, Euratom і Erasmus+. За цими програмами не укладатимуться нові контракти чи угоди з представниками рф. Численні звернення України до міжнародних організацій дали конкретні результати. Зокрема, Європейська асоціація закладів вищої освіти рекомендувала своїм членам припинити будь-яку академічну співпрацю та співпрацю в росії і вважає, що російським установам не місце в Європейському просторі вищої освіти (Болонському процесі) доки їхня країна порушує територіальну цілісність сусідньої країни. Інша організація − Європейська асоціація забезпечення якості вищої освіти призупинила членство російських агентств із акредитації та забезпечення якості вищої освіти. Дієвими є санкції Європейської асоціації університетів, яка [7]:

виключила 12 закладів вищої освіти рф, які підписали заяву спільноти ректорів рф проти України;

закликала своїх членів і академічні спільноти зробити все можливе, щоб засудити війну і сприяти її припиненню, а також надати допомогу всіма можливими засобами для підтримки університетських спільнот і всіх, хто постраждав від військової агресії;

зобов'язалася постійно співпрацювати з українськими університетами − членами для визначення їхніх потреб у підтримці;

надавати будь-яку допомогу українським університетам, а також тим членам російської академічної спільноти, які виступають із засудженням агресії проти України;

передбачила скликання національних конференцій ректорів своїх 61 членів, щоб визначити, як найкраще спільно працювати для підтримки українських членів у партнерстві з відповідними організаціями, такими як Scholars at Risk і Magna Charta Observatory;

зобов'язалася припинити контакти та співпрацю з центральним державним органом російської федерації чи будь-якої іншої країни, яка активно підтримує вторгнення росії в Україну, а також закликає зробити це своїх членів;

скасувала членські внески для українських закладів вищої освіти до кінця 2022 року й запропонувала комплекс заходів з розбудови інституційної спроможності українських університетів, зокрема створення робочої групи для забезпечення сталості і відбудови української вищої освіти, розширення заходів з розвитку потенціалу на всю мережу українських закладів вищої освіти та створення фонду підтримки для забезпечення участі українських представників в заходах Європейської асоціації університетів.

Окрім того, Європейський реєстр забезпечення якості вищої освіти зобов'язався не ініціювати жодних контактів або співпраці з будь-яким центральним державним органом російської федерації на час віроломного вторгнення, підкресливши, що те ж саме стосується кожної іншої країни, що активно підтримує агресію росії проти України [7]. Ця європейська структура всіляко заохочує зареєстровані агенції із забезпечення якості, а також надавати будь-яку можливу підтримку українським закладам вищої освіти (зокрема, продовжити терміни дії рішень щодо забезпечення якості, а також рекомендує зареєстрованим агентствам не брати участі у процедурах забезпечення якості чи іншій роботі із закладами вищої освіти з росії та будь-якої іншої країни, яка активно підтримує вторгнення росії в Україну, підкреслюючи, що передусім це стосується закладів вищої освіти росії, керівники яких підписали заяву російської спілки ректорів на підтримку військової агресії, повністю порушивши цінності Європейського простору вищої освіти. За підсумками засідання Групи супроводу Болонського процесу Генеральною асамблеєю Європейського реєстру забезпечення якості вищої освіти ініційовано прийняття рішення Групою супроводу Болонського процесу щодо призупинення права представництва російської федерації та білорусі в Болонському процесі, а також у робочих групах й усіх інших структурах та робочій програмі Європейського простору вищої освіти [1]. Підґрунтям для такого рішення стала відповідна заява, яку підписали 39 урядових, 6 консультативних членів Болонського процесу та представники Європейського реєстру із забезпечення якості вищої освіти. Заяву підтримали: Албанія, Андорра, Австрія, Бельгія (французька та фламандська спільноти), Хорватія, Кіпр, Чеська Республіка, Данія, Естонія, Європейська комісія, Фінляндія, Франція, Грузія, Німеччина, Греція, Ісландія, Ірландія, Італія, Латвія, Ліхтенштейн, Литва, Люксембург, Мальта, Молдова, Нідерланди,

Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Сан-Марино, Словацька Республіка, Словенія, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Велика Британія, Шотландія, Рада Європи, організація Education International, Європейська асоціація забезпечення якості вищої освіти, Європейська асоціація закладів вищої освіти, Європейський союз студентів, Європейська асоціація університетів і Європейський реєстр забезпечення якості вищої освіти. Водночас призупинено діяльність російського агентства із забезпечення якості вищої освіти в Європейському реєстрі забезпечення якості вищої освіти, оскільки діяльність цього агентства внаслідок призупинення права російської федерації на представництво в Європейському просторі вищої освіти протирічить критеріям відповідності [1; 7].

Особливе місце в напрямах міжнародного співробітництва займає підтримка подальшої інституційної інтеграції української освітньої системи до європейського освітнього простору [3, с.56]. Слід врахувати, що рух нашої держави до членства в ЄС має безпрецедентну підтримку як громадянами України, так і громадянами країн Євросоюзу [4, с.22]. За даними опитування соціологічної групи «Рейтинг» підтримка українцями вступу до ЄС зростає: станом на кінець березня 2022 року вона сягала абсолютного рекорду − 91%. За результатами опитування «Євробарометру» 66% громадян країн ЄС згодні з тим, що Україна пповинна стати членом Євросоюзу, а 71% вважають її 63 частиною європейської сім'ї. Після підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у 2014 році для вітчизняної освіти не лише відкрилися нові можливості, а й постали нові завдання, що в умовах воєнного стану набувають особливого значення. Деякі з цих завдань вже виконано [4, с.49]. Наприклад, запроваджено триступеневу систему вищої освіти та європейські стандарти забезпечення її якості [1]. Національну рамку кваліфікацій наближено до європейської, створено національний реєстр кваліфікацій і триває імплементація механізмів визнання професійних кваліфікацій [3, с.120].

Україна стала одним із найактивніших учасників програми Євросоюзу для освіти, навчання, молоді та спорту Erasmus+ і програми партнерства між школами eTwinning. Детальніші рекомендації стосовно відповідності освітнього законодавства й державної освітньої політики acquis ЄС очікуються вже до кінця 2022 р. Серед зобов'язань, визначених Угодою про асоціацію, такі: закріплення та впровадження нової архітектури навчання впродовж життя, прийняття Закону України «Про освіту дорослих»; затвердження всіх освітніх стандартів на кожному рівні вищої освіти на компетентнісних засадах. Програма ЄС Erasmus+ виконується з урахуванням положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС із питань освіти, молоді, спорту та громадянського суспільства. Університети України − активні учасники цієї програми у сфері вищої освіти з міжнародної академічної мобільності, співпраці між університетами та європейськими студіями, деякі проєкти виконуватимуться до 2025 року [9]. Понад 11,5 тис.

українських учасників освітнього процесу (викладачі, студенти, аспіранти) підвищують кваліфікацію або навчаються в європейських закладах вищої освіти на основі міжінституційних угод, які європейські університети реалізують спільно із закладами вищої освіти України [2]. Водночас 5474 стипендіатів із Європи відвідують Україну для навчання/викладання [2].

Станом на початок 2023 р. за участі України впроваджуються 48 проєктів співпраці задля розвитку інновацій та обміну успішними практиками, до яких долучено 106 українських закладів вищої освіти. Наша країна додатково отримала окреме «вікно фінансування» на проєкти з розвитку потенціалу вищої освіти у 2 млн євро. У межах напряму «Підтримка реформ у сфері молодіжної політики» підтримано ГО «Інститут лідерства, інновацій та розвитку», а саме «Національний Erasmus+ офіс в Україні» й «Національна команда реформування вищої освіти», які упроваджуються як один проєкт – «Мережа Erasmus+ офісів та команд експертів з реформування вищої освіти». У проєктах напряму «Жан Моне» беруть участь 45 вищих навчальних закладів України. Мережі «Жан Моне» включають партнерів із Австралії, Нової Зеландії, Палестини, Ізраїлю, Туреччини, Чехії та Нідерландів. Викладачів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича запросили для викладання модулів «Жан Моне» до проєкту, що координує університет із Німеччини [7].

У новому циклі програми Erasmus+ на період до 2027 року значно розширено можливості для напряму «Молодь і спорт», а також відкрито для України напрям професійно-технічної освіти й напрям «Жан Моне» на всі сфери освіти. Загальний бюджет програми перевищуватиме 28 млрд євро. Здійснюватиметься фінансування заходів мобільності, проєктів співпраці, партнерств для розвитку інновацій і обміну успішними практиками, європейських студій, молодіжних обмінів, проведення міжнародних заходів [2].

Серед пріоритетів програми у сфері освіти, професійної підготовки, молоді та спорту − якість освіти й навчання, інклюзія та гендерна рівність, підготовка вчителів і наставників, перехід на «зелені» та цифрові технології, вища освіта, геополітичний вимір [6, с.330]. У межах напряму «Жан Моне» триває підтримка викладання, навчання й досліджень з питань європейської інтеграції. Програма Erasmus+ до 2027 року розширює можливості міжнародної співпраці задля виконання завдань Європейського простору освіти, Плану дій Цифрової освіти, Європейської програми компетентностей та інших стратегій ЄС [7]. Попри системні трансформації, які відбулися в сфері науки впродовж останнього часу, зокрема, створення Нацради з питань розвитку науки і технологій; запровадження конкурсного грантового фінансування науки через Національний фонд досліджень; налагодження активної співпраці українських учасників із європейськими колегами в рамках програм «Горизонт-2020», «Горизонт Європа», «Євратом», EUREKA, асоціації COST, існує низка важливих завдань у

рамках імплементації Дорожньої карти з інтеграції науково-інноваційної системи України до європейського дослідницького простору і насамперед формування пріоритетних напрямів науки й техніки, інноваційної діяльності на довгостроковий період, удосконалення системи діяльності наукових установ, наукової й науково-технічної діяльності у закладах вищої освіти відповідно до практик ЄС. Сюди ж слід віднести забезпечення стійкого зростання фінансування Національного фонду досліджень, розроблення та запровадження нової системи оплати праці наукових працівників [3, с. 119].

Особливим завданням є затвердження Державної програми розвитку дослідницьких інфраструктур, здійснення конкретних кроків для приєднання українських організацій до Європейських консорціумів дослідницьких інфраструктур та затвердження концепції державної політики розвитку е інфраструктур. Потребує також завершення робіт з підготовки законопроєктів у сфері інноваційної діяльності й інноваційної інфраструктури [5]. В умовах військової агресії рф сфера науки та інновацій зазнала значних втрат, що істотно вплинуло на її суб'єктів, інфраструктуру, механізми функціонування. Попри це наука, технології й інновації відіграють і надалі відіграватимуть ключову роль у якнайшвидшому відновленні регіонів України постраждалих від війни, МОН і далі виконує рекомендації, надані під час проведення аудиту національної дослідницької та інноваційної системи в рамках інструменту PSF програми «Горизонт 2020». На основі цих рекомендацій затверджено Дорожню карту інтеграції науково-інноваційної 66 системи України до Європейського дослідницького простору. Велику частину заходів Дорожньої карти міністерством було реалізовано за півтора року, в тому числі під час війни. Важливим для подальшого розвитку міжнародного співробітництва став висновок Європейської комісії, представлений 17 червня 2022 р., яким Європейській раді надається рекомендація визнати євроінтеграційну перспективу України та надати їй статус кандидата на членство в ЄС. Він містить визнання про те, що Україна має добре розвинену систему освіти з високим рівнем охоплення грамотністю (майже 100 %) і непоганими результатами в дослідженні якості освіти. У висновку Єврокомісії також наголошується на значному обсязі фінансування освітнього сектору та високому ступені охоплення українців вищою освітою [2]. Звичайно, завжди є простір для самовдосконалення й розвитку. Упродовж останнього часу дороговказом освітніх реформ стала Угода про асоціацію між Україною та ЄС, виконання якої в частині розділу «Освіта, навчання та молодь» становить більш ніж 80 % (за середнього значення виконання Угоди про асоціацію близько 70 %). Крім того, документ наголошує на необхідності посилення зв'язку між освітою й потребами ринку праці, активного впровадження дуальної форми здобуття освіти для максимального узгодження навичок випускників із вимогами роботодавців. Європейська комісія

відзначає також тенденцію зниження видатків на фінансування наукових досліджень і розробок, яке здійснюється переважно за державний кошт і не перевищує 0,5 % ВВП та, вочевидь, є недостатнім для стійкого зростання людського капіталу [9]. Документ Єврокомісії, підкреслюючи важливість участі України в програмах «Горизонт Європа» і «Євратом», наголошує на тому, що це сприяє успішній інтеграції практик ЄС у сферу досліджень та інновацій. Варто зауважити, що стан секторальної інтеграції української освіти та науки вже є високим, і це відзначають також колеги з Єврокомісії, зокрема йдеться про участь у програмах ЄС, наприклад Erasmus+, «Горизонт».

Висновки. Отримання Україною 23 червня 2022 р. статусу 67 кандидата на членство в Євросоюзі є насамперед потужним політичним сигналом із боку держав ЄС щодо визнання її членом європейської сім'ї. Для сфери освіти й науки, як і для інших, статус кандидата є політичним стимулом для реалізації в освітньому й науковому секторах якісних перетворень, актуальність яких давно назріла. Крім того, це буде визнанням успішності євроінтеграційних реформ в Україні, що підтримані або ініційовані європейськими партнерами. До того ж після набуття статусу кандидата Україна зможе отримувати довгострокові кредити від ЄС, а також допомогу у вигляді грантів на освіту, культуру, охорону здоров'я.

Література:

1. Болонська конвенція. Спільна декларація європейських міністрів освіти [електронний ресурс]. 1999. http://eduknigi.com/ped_view.php?id=6
2. Європейський освітній портал [електронний ресурс; 2023]. http://www.eu-edu.org.
3. Журавський В.С. Болонський процес: головні принципи входження в Європейський простір вищої освіти. К.: ІВЦ «Вид-во «Політехніка», 2023. 200 с.
4. Історія, теорія і практика європейської та євроатлантичної інтеграції України [енциклопедичний довідник]. К. : Вид-во НАДУ, 2020. 408 с.
5. Моделі фінансування закладів освіти: аналіз і оцінка [електронний ресурс; 2023]. http://ecsocman.hse.ru/text/19195290/
6. Надрага В.І. Соціальні ризики в контексті євроінтеграційних стратегій України / Актуальні проблеми економіки. 2014. № 9. С. 325-332.
7. Освіта України в умовах воєнного стану. Інформаційно аналітичний збірник / за заг.редакцією С.Шкарлета. К: МОН України, 2022. 358 с.
8. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проєктна діяльність. Науково-методичний збірник / за заг.редакцією С.Шкарлета. К: Букрек, 2022. 140 с.
9. Перехідна книга Міністерства освіти і науки України [електронний ресурс; 2023]. К.: МОН, 56 с. https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2023/03/21/Transition.book.2023.pdf
10. Чикалова М. Особливості освітнього процесу в умовах повномасштабних бойових дій / *Український педагогічний журнал.* 2023. № 3. С. 13-22.

References:

1. Bolonska konventsiia. Spilna deklaratsiia yevropeiskykh ministriv osvity [elektronnyi resurs] [Bologna Convention. Joint Declaration of European Ministers of Education [electronic resource]. (1999). Retrieved from http://eduknigi.com/ped_view.php?id=6 [in Ukrainian].

2. Yevropeiskyi osvitnii portal [elektronnyi resurs; 2023] [European Education Portal [electronic resource; 2023]. (2023). Retrieved from http://www.eu-edu.org. [in Ukrainian].

3. Zhuravskyi V.S. (2023). Bolonskyi protses: holovni pryntsypy vkhodzhennia v Yevropeiskyi prostir vyshchoi osvity [Bologna Process: main principles of entry into the European Higher Education Area]. 200. [in Ukrainian].

4. Istoriia, teoriia i praktyka yevropeiskoi ta yevroatlantychnoi intehratsii Ukrainy [entsyklopedychnyi dovidnyk] [History, theory and practice of European and Euro-Atlantic integration of Ukraine [encyclopedic reference book]. (2020). 408. [in Ukrainian].

5. Modeli finansuvannia zakladiv osvity: analiz i otsinka [elektronnyi resurs; 2023] [Models of financing educational institutions: analysis and evaluation [electronic resource; 2023]. (2023). Retrieved from http://ecsocman.hse.ru/text/19195290/ [in Ukrainian].

6. Nadraha V.I. (2014). Sotsialni ryzyky v konteksti yevrointehratsiinykh stratehii Ukrainy [Social risks in the context of Ukraine's European integration strategies]. *Aktualni problemy ekonomiky - Current economic problems. 9.* 325-332. [in Ukrainian].

7. Osvita Ukrainy v umovakh voiennoho stanu. Informatsiino analitychnyi zbirnyk [Education in Ukraine under martial law. Information and analytical collection]. (2022). 358. [in Ukrainian].

8. Osvita Ukrainy v umovakh voiennoho stanu. Innovatsiina ta proiektna diialnist. Naukovo-metodychnyi zbirnyk [Education in Ukraine under martial law. Innovative and project activities. Scientific and methodological collection]. (2022). 140. [in Ukrainian].

9. Perekhidna knyha Ministerstva osvity i nauky Ukrainy [elektronnyi resurs; 2023] [Transitional Book of the Ministry of Education and Science of Ukraine [electronic resource; 2023]. (2023). 56. Retrieved from https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2023/03/21/Transition.book.2023.pdf [in Ukrainian].

10. Chykalova M. (2023). Osoblyvosti osvitnoho protsesu v umovakh povnomasshtabnykh boiovykh dii [Peculiarities of the educational process in conditions of full-scale hostilities]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal - Ukrainian Pedagogical Journal.* 3. 13-22. [in Ukrainian].

УДК 378.016:81.

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-177-185

Кальченко Тетяна Михайлівна старша викладачка кафедри мовної підготовки, Харківській національний університет внутрішніх справ, м. Харків, https://orcid.org/0000-0003-2153-5883

Савченко Ольга Олександрівна кандидат філософських наук, доцент, професор кафедри іноземних мов Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, м. Харків, https://orcid.org/0000-0003-0085-7189

Горбач Наталія Львівна старша викладачка кафедри мовної підготовки, Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-1965-902X

Бортник Юлія Миколаївна викладачка кафедри мовної підготовки, Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-4569-9885

ШЛЯХИ СТВОРЕННЯ АНГЛОМОВНОГО СЕРЕДОВИЩА В НЕМОВНОМУ ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. В даній роботі розглядаються деякі шляхи створення англомовного середовища як загалом, так і в немовному закладі вищої освіти. Приводяться та аналізуються шляхи створення англомовного середовища різними фахівцями зі Sky-lingua , Greenforest, та шляхи створення англомовного середовища в немовному закладі вищої освіти шляхом створення таких заходів, як наприклад, дискусійні клуби, а також підкреслюється важливість читання зарубіжної літератури. Автори статті надатють деякі корисні рекомендації щодо вивчення англійської мови в позакласний час на прикладі читання твору «Avenger» автора Фредеріка Форсайта (Frederick Forsyth). Наводяться аргументи на користь вибору саме «Avenger», тому що саме в ній є багато елементів розмовних тем, які ми проходимо під час занять з англійської мови, як-то опис зовнішності або характеру героїв чи різні види злочинів. . досвід використання сучасних комунікативних підручників для створення навчального матеріалу. Приводяться деякі афективні приклади роботи в таких системах, як Power Point та Hot Potatoes. Аналізується імерсійний метод навчання (метод занурення) при вивченні англійської мови. Викладачі іноземної мови діляться досвідом роботи

мовного клубу в рамках проекту *A Way to Europe*, де курсанти постійно спілкуються англійською мовою. Розглядається комунікативний підхід у навчанні іноземної мови, в основу якого покладено уявлення про те, що метою навчання має бути комунікативна компетентність, яка включає такі компетенції як: лінгвістична (володіння мовним матеріалом для використання у формі мовних висловлювань); соціолінгвістична (здатність використання мовних одиниць відповідно до комунікативних ситуацій); дискурсивна (здатність розуміти та досягати зв'язності у сприйнятті та продукуванні окремих висловлювань у межах комунікативно значущих мовленнєвих утворень); стратегічна (рівень осмисленості соціокультурного контексту функціонування мови); соціальна (здатність та готовність до ефективного спілкування із іншими).

Ключові слова: метод занурення, найефективніший спосіб вивчення мови, ключові елементи, недоліки, англомовне середовище.

Kalchenko Tetiana Mykhailivna Senior Lecturer at the Department of Language Training, Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0003-2153-5883

Savchenko Olha Oleksandrivna Associate Professor, PhD in Philosophy, Professor of the Department of Foreign Languages, Faculty of Postgraduate Education, Ivan Kozhedub National Air Force University, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0003-0085-7189

Horbach Nataliia Lvivna Senior Lecturer at the Department of Language Training, Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-1965-902X

Bortnyk Yuliia Mykolaivna Lecturer at the Department of Language Training, Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-4569-9885

WAYS TO CREATE AN ENGLISH-SPEAKING ENVIRONMENT IN A NON-ENGLISH-SPEAKING HIGHER EDUCATION INSTITUTION

Abstract. This paper deals with some ways of creating an English-speaking environment both in general and in a non-language higher education institution. It presents and analyses ways of creating an English-speaking environment by various specialists from Sky-lingua , Greenforest and ways of creating an English-speaking environment in a non-language higher education institution, such as discussion clubs and the importance of reading foreign literature is also underlined. The authors of this

article provide some useful recommendations for studying English outside the class using the example of reading the book “Avenger” by Frederick Forsyth. Some arguments are given in favour of choosing “Avenger”, because it contains many elements of conversational topics that the teachers cover in English classes, such as the descriptions of the appearance or a character of heroes, or various types of crimes. The experience of using modern communicative textbooks to create teaching materials is shared. Some effective examples of working in such systems as Power Point and Hot Potatoes are given. The immersion method of teaching (immersion method) in learning English is analysed. Teachers describe their experience of working in a language club as part of the *A Way to Europe* project, where cadets constantly communicate in English. The communicative approach to foreign language teaching is considered, which is based on the idea that the goal of teaching should be communicative competence, which includes such competences as: linguistic (mastery of language material for use in the form of linguistic expressions); sociolinguistic (the ability to use language units in accordance with communicative situations); discursive (the ability to understand and achieve coherence in the perception and production of individual utterances within communicatively significant speech formations); strategic (level of understanding of the sociocultural context of language functioning); social (ability and willingness to communicate effectively with others).

Keywords: immersion method, most effective way to learn a language, key elements, shortcomings, English-speaking environment.

Постановка проблеми. Сучасна підготовка майбутніх поліцейських та військових має бути зорієнтована на перспективи міжнародного співробітництва, забезпечення мобільності в освітньому та науковому просторі. Існує необхідність запровадження нових стандартів підготовки поліцейських та військових, у тому числі в сфері іноземних мов. У процесі вивчення іноземної мови майбутні поліцейські та військові мають не лише оволодіти мовними засобами, а й навчитись використовувати їх для ефективного вирішення завдань у своїй професії [1, с. 15–16]. Зокрема навчання курсантів іноземної мови професійного спрямування враховує загальноприйняті (порогові) європейські рівні володіння іноземними мовами, передбачає активну та автономну діяльність тих, хто навчається. Вищезазначене дозволяє організувати розмовну діяльність курсантів відповідно до їх реальних потреб, рівня володіння іноземною мовою, знань та навичок у тому чи іншому виді мовленнєвої діяльності та з урахуванням матеріальних ресурсів навчального закладу та кафедри мовної підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Викладання іноземних мов для студентів немовних спеціальностей відсвітлюються багатьма викладачами іноземних мов, наприклад, В. В. Безлюдна, Р. О. Безлюдний, Т.Ю. Білошицька, Н.Т. Дудик, а фахівці зі SKY-LINGUA дають такі поради, щоб створити англомовне середовище для вивчення англійської мови.

1. Зробіть картки. Суть цього методу проста, але дуже ефективна! Для кращого запам’ятовування слова, виразу чи мовного обороту потрібно написати на лицьовій стороні їх іноземною мовою, а на зворотній — переклад. Після цього картку слід вирізати та читати за необхідності.

2. Клейте наліпки. Можна прикріпити яскраві папірці зі словами там, де ви проводите більше часу. Наприклад, якщо ви часто готуєте, нехай це буде холодильник чи стіна, біля якої стоїть кухонний стіл. Для новачків з вивчення мови буде корисно позначати наліпками все, що трапляється на очі. Це повинні бути назви предметів, значення яких ви ще не знаєте. На наліпці напишіть слово іноземною мовою, а сам предмет (об’єкт) буде його перекладом.

3. Заглиблюйтесь у мовлення. Одним із найкращих способів пізнання мови є перегляд фільмів або мультфільмів. Причому експерти радять прислухатися до загальної тональності, а не до кожного сказаного слова. Спочатку під час перегляду можна включити субтитри, та вже через деякий час варто переходити на перегляд повністю іноземною мовою.

4. Читайте книги за методом Іллі Франка. Збільшити швидкість запам’ятовування нових слів допоможе читання спеціальних книг із вставками перекладу та коментарями до кожної фрази. Такий метод дозволяє читати книги іноземною мовою без словника. Щоденне двогодинне читання значно розширює набутий запас слів і мовних зворотів. Вже за місяць ви знатимете понад тисячу нових слів.

5. Розігруйте ситуації. Цей лайфхак пропонує вам навчатися у формі гри, використовуючи безмежну фантазію. Розігруйте різні ситуації, які можуть статися з вами в житті [2].

Анастасія Гуцул описує такі **5 ефективних способів** швидко вивчити англійську мову.

Вивчайте англійську мову щодня

Чому щодня, запитаєте ви? І ось три причини:

- це те, що потрібно для швидкого вивчення англійської мови;
- це створює звичку, необхідну в подальшому, щоб швидко вивчити англійську мову;
- щоденне повторення допомагає краще запам'ятовувати матеріал.

І давайте будемо чесними, ви не зможете швидко вивчити англійську мову, якщо будете відвідувати заняття на курсах двічі на тиждень. На сьогоднішній день є незліченна кількість безкоштовних ресурсів для швидкого вивчення англійської мови. Так чому б не скористатися цим?

90% роботи залежить від вашого самостійного щоденного навчання. Пам'ятайте, practice makes perfect.

Поставте реальну мету і створіть план навчання

Уявімо, що на сьогоднішній день рівень вашого англійської мови A2. Чудово! І, припустимо, ви б хотіли підвищити свій рівень до C1 за 7-9 місяців.

Це реальна мета і вона має дедлайн. Пам'ятайте: мета має бути досяжна, але й амбітна водночас.

Якщо ви поставите недосяжну мету, незабаром ви закинете все навчання, але якщо мета буде занадто легкою, ви не побачите прогресу в швидкому вивченні англійської мови, а це не мотивує для подальших занять.

Тепер, коли у вас є мета, час створити план для швидкого вивчення англійської мови.

Що має включати план:

- скільки часу ви приділяєте заняттям;
- що саме ви робите.

Це дасть вам більш точне уявлення про ваше навчання і допоможе відстежити прогрес. У той же час пам'ятайте, що вивчення будь-якої мови це довгі роки практики.

Немає кінцевої точки, є тривалий процес. Знайдіть те навчання, що вам до душі, і дотримуйтесь його протягом довгого часу. Ви зможете дуже швидко вивчити англійську мову, але для досягнення досконалості потрібно багато часу.

Використовуйте ефективні методики навчання, щоб швидко вивчити англійську мову

Тепер, коли у вас є мета, точна стратегія і ви готові щодня приділяти англійській мові час, треба визначитися з методами. Існує безліч методик, щоб швидко вивчити англійську мову. Кожна методика унікальна і в залежності від ваших особливостей і переваг, буде ефективна тільки для вас.

Ось кілька основних методик, щоб швидко вивчити англійську мову.

Методика Драгункіна

Для багатьох цей метод є простим і зрозумілим для сприйняття. Автор заявляє, що англійська – «це не просто, а дуже просто». Автор винайшов схеми, які допомагають зрозуміти граматику, часи й артиклі.

Основною перевагою цієї методики для україномовних людей є те, що Олександр Драгункін проводить асоціацію між українськими словами при вивченні англійських. Тобто учень зможе провести аналогії з рідною мовою, що дуже спрощує і прискорює навчання.

Олександр Драгункін виділив дві групи слів: змінювані та незмінні. Причому в групу незмінних автор вніс 27 слів, на основі яких у подальшому будує речення. Перший етап цієї методики є побудова речень за допомогою цих 27 слів, що допомагає учневі уникнути складнощів і зрозуміти структуру мови.

Метод дає прекрасну базу для подальшого вивчення мови і розширення свого словникового запасу. Адже методика дає систему, на основі якої можна швидко вивчити англійську мову.

Метод Пімслера

Система Пімслера заснована головним чином на аудіюванні. Аудіозапис відтворює фрази і речення англійською, а потім повторює їх українською.

Метод не передбачає використання книг, тільки аудіозаписи. Тим самим автор підкреслює, що ви зможете швидко вивчити англійську мову без особливих зусиль.

«Поліглот» Дмитра Петрова

Дмитро Петров – у минулому синхронний перекладач, знайомий більш ніж з 30 мовами, телеведучий реаліті-шоу «Поліглот», де 8 осіб з нуля за 16 уроків покроково опановують мову, щоб швидко вивчити англійську мову. Головною вимогою і умовою є обов'язкове спілкування англійською. Головне завдання всіх учасників – швидко вивчити англійську мову, попутно вивчати граматику.

Читайте, читайте і ще раз читайте

Читання допоможе вам не тільки розширити ваш словниковий запас і швидко вивчити англійську, зрозуміти сленг і розвинути зорову пам'ять, але і в рази прискорить вивчення англійської мови.

Подорожуйте

Подорожуючи, ви не тільки поєднуєте приємне з корисним, але і повністю занурюєтеся в мовне середовище. Це допоможе вам вивчити англійську й ознайомитися з новою культурою. [3].

Мета статті – аналіз різних способів **створення англомовного середовища**, таких як: дискусійні клуби, розмовні клуби, читання зарубіжної літератури, що допоможе курсантам спілкуватися іноземною мовою в різноманітних ситуаціях.

Виклад основного матеріалу.

Сьогодні ми повинні навчити наших курсантів використовувати англійську мову, як інструмент ***спілкування*** в реальних життєвих ситуаціях, навчити їх здобувати знання самостійно з метою вдосконалення в галузі обраної майбутньої професії. Перед викладачами стоїть завдання сприяти володінню курсантами таким рівнем мовної та міжкультурної комунікативної компетенції, який дозволив би їм спілкуватися іноземною мовою в усній та письмовій формах в інтересах служби та задля розвитку своєї особистості.

Комунікативний підхід став найбільш поширеним у навчанні іноземної мови. В його основу покладено уявлення про те, що метою навчання має бути комунікативна компетентність, яка включає такі компетенції як: лінгвістична (володіння мовним матеріалом для використання у формі мовних висловлювань); соціолінгвістична (здатність використання мовних одиниць відповідно до комунікативних ситуацій); дискурсивна (здатність розуміти та досягати зв’язності у сприйнятті та продукуванні окремих висловлювань у межах комунікативно значущих мовленнєвих утворень); стратегічна (рівень осмисленості соціокультурного контексту функціонування мови); соціальна (здатність та готовність до ефективного спілкування із іншими) [4].

Перш за все дуже важливо використання сучасних **комунікативних підручників** для створення навчального матеріалу. Вже багато років викладачі

кафедри мовної підготовки ХНУВС успішно працюють з такими підручниками як.Police Career Paths by John Taylor and Jenny Dooley, де кожен урок складається з тексту з лексичними вправами та діалогу, що сприяє розвідку навичок говоріння та аудіювання. Регулярне прослуховування аудіо треків уроків як самостійно, так і під час занять сприяє правильній вимові нових слів та їх запам'ятовуванню. Для введення та закріплення нової лексики викладачі розробили глосарій та презентацію в Power Point до кожної теми. Вважаємо важливим поділитися нескладною, але ефективною методикою введення та опрацювання нового матеріалу використовуючи Power Point. На кожне нове слово чи словосполучення йде спочатку картинка, а потім назва англійською та дефініція слова, і коли всі курсанти вже практично можуть перекласти слово, з'являється переклад рідною мовою для самоконтролю. Як правило, курсанти правильно все перекладають, це їх захоплює та дає стимул для подальшої роботи. Якщо курсант пропустив якесь заняття, то він може самостійно його опрацювати після занять в любій зручний для себе час. Викладачі розробили серію лексико-граматичних вправ за кожною темою в системі Hot Potatoes. Час виконання вправ необмежений і кількість спроб також.

Викладачів кафедри мовної підготовки ХНУВС та кафедри іноземних мов ХНУПС вважають що, з метою покращення рівня володіння англійською мовою серед особового складу та курсантів та створення **англомовного середовища** в немовному закладі вищої освіти потрібно використовувати метод занурення. **Імерсійний метод навчання** (метод занурення) був заснований у 1960-х роках. Він з'явився,як абсолютно новий спосіб навчання другої мови, започаткований франкомовною Канадою. Тут мається на увазі використання нерідної, другої мови, як мови прямого навчання, тобто студенти «занурюються» в середовище цільової мови. Метод занурення при вивченні англійської або іншої мови полягає в тому, що ви повинні оточити себе англійською - це стосується навіть того часу, коли ви не на занятті. Звичайно ж найкращим було б поїхати вчитися за кордон, але доклавши певних зусиль, створивши навколо себе англомовне середовище, і в навчальному закладі і вдома, можна отримати швидкі результати [4]. Відомо, що ще до появи відомого нам "методу занурення", німецький викладач Берліц свідомо уникав вживати рідну мову в навчанні. На своїх заняттях він наполягав, щоб учні більше розмовляли саме мовою, що вивчається, і таким чином засвоювали лексику і граматику без набридливого всім учням зубріння. Слід зазначити, що метод Берліца все ще залишається найефективнішим способом вивчення мови і продовжує використовуватися сьогодні [5].

Як створити англомовне середовище в немовному закладі вищої освіти, коли кількість годин на вивчення мови обмежена?

Заохочуйте ваших курсантів брати активну участь у позакласних заходах, які проводяться англійською мовою. Мається на увазі підготовка та активна участь у таких заходам, як дебати, міжнародні наукові конференції, розмовні клуби, а також читання зарубіжної літератури тощо. Варто згадати позитивний

досвід, який кафедра мовної підготовки ХНУВС отримала в організації та проведенні **Розмовного клубу** в рамках проекту ***A Way to Europe,*** де курсанти постійно спілкуються англійською мовою та обговорюють ті питання, які їм цікаві та важливі. Також теми, які проходять на заняттях мають обмежену кількість часів згідно навчальному плану, тоді як в мовному клубі будь-яку тему, яка викликала інтерес, можна продовжувати обговорювати без обмежень. Наприклад, така тема, як *Weapon* із задоволенням обговорюється в клубі. Викладач (використовуючи особисті контакти) заохочує до проведення таких заходів іноземців, що значно підвищує інтерес до такого спілкування. Курсанти також готують свої презентації за цікавими темами, а потім в клубі залучають інших до спілкування.

Читання зарубіжної літератури в немовному закладі. На жаль, на даний момент наші робочі програми не передбачають часи на позакласне читання, але ми даємо завдання і литературу тим курсантам, хто хоче, а потім регулярно обговорюємо їх під час консультації чи в будь-який вільний час. В сучасних умовах глобалізації поліцейські та військові зазвичай співпрацюють з міжнародними партнерами, тому для них важливо мати словниковий запас для викладення або розуміння тексту доповідей, тренінгів тощо. Тому, спираючись на власний досвід, хочемо надати деякі рекомендації щодо вивчення англійської мови в позакласний час на прикладі читання твору «Avenger» автора Фредеріка Форсайта (Frederick Forsyth).

«Frederick Forsyth is truly the world's reigning master of suspense.» - Los Angeles Times. («Фредерік Форсайт - справжній світовий майстер створювати інтригу». - Лос-Анджелес Таймс)

Для читання можна обрати будь-яку книгу, але, на нашу думку, сюжет має бути цікавим, саме тому вибір впав на цей твір. Перебіг подій захоплює з першої сторінки. Головний герой відправляється у місію пошуку і знищення членів терористичної організації, відповідальних за теракт, що змінив його життя. Він використовує свої навички та знання, щоб вступити в бій зі злочинцями, але йому доводиться зіткнутися з моральними дилемами та вибором між правосуддям і помстою.

"Avenger" - це напружений та захопливий роман, який досліджує тему відплати й моральної справедливості у світі, де правоохоронні органи не завжди можуть це забезпечити. Книга отримала позитивні відгуки від критиків і читачів за напружену сюжетну лінію, мальовничі описи та вдале розкриття характерів головних персонажів. Рекомендуємо всім прочитати цю книгу, тому що саме в ній є багато елементів розмовних тем, які ми проходимо під час занять з англійської мови, як-то опис зовнішності або характеру героїв чи види злочинів. Але в цій книзі, завжди знаходиться нове слово, яке ви раніше не зустрічали. Наприклад, під час опису характеру героя автор використовує таке речення: «He was a hard man, quick with his fists» (Він був жорстким чоловіком, який легко

пускав у хід кулаки). Або під час опису способу життя: «He tried to live by the straight and narrow» (Він прагнув жити справедливо і чесно.). І ще один приклад, як автор описує манеру дивитися телевізор: «Staring glumly at a foggy television screen» (Похмуро витріщаючись на розмитий екран телевізора).

Всі ці приклади демонструють, що для того, щоб англійська мова не була як "методичка", слід читати не тільки навчальну і наукову літературу, а й художню та обговорювати її.

Висновки. В умовах військового часу Україна дає відсіч країні-агресору, вивчення англійської мови набуває особливого значення. Час вимагає від нас постійно знаходити нові афективні форми вивчення англійської мови під час занять та в вільній час такі як наприклад, залучення курсантів до проекту "A way to Europe", де курсанти за власним бажанням спілкуються іноземною мовою щосуботи на вільні теми. Освоєння новітньої техніки та технологій ведення бою, спілкування з іноземними партнерами без перекладача, введення переговорів заради миру і так далі, є дуже важливим в цей час. Кожен вносить свій вклад в перемогу і вивчення іноземної мови наближає нас до перемоги.

Література:

1. Бігич О.Б. Ед'ютейнмент як технологія формування методичної компетентності викладача іноземної мови/ О.Б Бігич // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія «Педагогіка».-2017.- № 4.- С. 119–126.

2.Режим доступу:https://sky-lingua.com/ua/vivchennya-inozemnoi-movi-top-layfhakiv/

3. Режим доступу:https://greenforest.com.ua/journal/read/kak-legko-i-bystro-vyuchit-anglijskij

4. Байдак Л.І. Суть комунікативного методу викладання іноземних мов / Л.І Байдак // Філологічні науки. Методика викладання мови та літератури. Сумський національний аграрний університет. Режим доступу: https://repo.snau.edu. ua/ bitstream/123456789/4956

5. Кальченко Т.М.Занурення, як найприродніший спосіб вивчення мови / Т.М. Кальченко, Н.Л Горбач//Colloquium-journal Warszawa, Polska/.-2023.- № 12 (171),- С. 22-25 Режим доступу: https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/17266

References:

1. Bihych, O.B. (2017),Ediuteinment yak tekhnolohiia formuvannia metodychnoi kompetentnosti vykladacha inozemnoi movy. [Edutainment as a technology for developing the methodological competence of foreign language teachers],-*Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Scientific notes of the Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University*, 4.119–126.

2. Retrieved from https://sky-lingua.com/ua/vivchennya-inozemnoi-movi-top-layfhakiv/

3. Retrieved from https://greenforest.com.ua/journal/read/kak-legko-i-bystro-vyuchit-anglijskij

4. Baidak L.I. Sut komunikatyvnoho metodu vykladannia inozemnykh mov. [The essence of the communicative method of teaching foreign languages].-Filolohichni nauky. *Metodyka vykladannia movy ta literatury. Sumskyi natsionalnyi ahrarnyi universytet. Philology.- Methods of teaching language and literature. Sumy National Agrarian University*.https://repo.snau.edu. ua/ bitstream/123456789/4956

5. Kalchenko,T.M.,& Horbach N.L. (2023), Zanurennia yak naipryrodnishyi sposib vyvchennia movy[Immersion as the most natural way to learn a language] *Colloquium-journal Warszawa, Polska/*.-.- 12 (171),- C. 22-25: Retrieved from: https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/17266

УДК 378.147:57

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-186-198

Кириєнко Олена Олександрівна аспірантка, асистент кафедри біології, здоров'я людини та методики навчання, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, м. Глухів, https://orcid.org/0000-0002-1688-7991

ОБҐРУНТУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ В ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Анотація. У статті обґрунтовано педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх учителів біології в процесі їхньої фахової підготовки. Здійснено аналіз трактування поняття «педагогічні умови» науковцями. Показано, що у словниковій літературі поняття «педагогічні умови» визначається як спеціально організовані обставини, фактори та впливи освітнього середовища, що забезпечують ефективність освітнього процесу та сприяють досягненню його цілей.

Акцентовано увагу на актуальності проблеми, зумовленій потребою підвищення якості вищої педагогічної освіти в умовах компетентнісного підходу та модернізації освітнього простору. Обґрунтовано, що ефективність професійної підготовки майбутніх учителів біології залежить від створення комплексу педагогічних умов, котрі забезпечують інтеграцію теоретичної та практичної складових навчання, використання інноваційних педагогічних технологій, організацію науково-дослідницької та проєктної діяльності студентів.

Розглянуто погляди сучасних науковців щодо створення необхідних педагогічних умов формування професійної компетентності майбутніх учителів біології в процесі їхньої фахової підготовки. Визначено, що важливим чинником є застосування міждисциплінарного підходу, що сприяє цілісному сприйняттю майбутніми вчителями біологічних процесів і явищ у поєднанні з педагогічними знаннями та навичками.

Зроблено висновок, що реалізація обґрунтованих педагогічних умов створює сприятливе середовище для формування конкурентоспроможного, інноваційно орієнтованого фахівця, здатного ефективно здійснювати професійну діяльність у закладах загальної середньої освіти. Отримані результати можуть бути використані у вдосконаленні змісту освітніх програм та підготовці методичних рекомендацій для закладів вищої педагогічної освіти.

Ключові слова: педагогічні умови, професійна компетентність, майбутні учителі біології, професійна компетентність майбутніх учителів біології, фахова підготовка.

Kyryienko Olena graduate student, assistant of the Department of Biology, Human Health and Teaching Methods, Glukhiv National Pedagogical University named after Oleksandr Dovzhenko, Glukhiv, tel.: (05444) 234-74, ehttps://orcid.org/0000-0002-1688-7991

JUSTIFICATION OF THE PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE BIOLOGY TEACHERS IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING

Abstract. The article substantiates the pedagogical conditions for the formation of professional competence of future biology teachers in the process of their professional training. An analysis of the interpretation of the concept of «pedagogical conditions» by scholars has been carried out. It is shown that in lexicographic literature the concept of «pedagogical conditions» is defined as specially organized circumstances, factors, and influences of the educational environment that ensure the effectiveness of the educational process and contribute to achieving its goals.

Attention is focused on the relevance of the problem, which is determined by the need to improve the quality of higher pedagogical education under the conditions of the competence-based approach and modernization of the educational space. It is substantiated that the effectiveness of professional training of future biology teachers depends on the creation of a set of pedagogical conditions that ensure the integration of theoretical and practical components of learning, the use of innovative pedagogical technologies, as well as the organization of students' research and project activities.

The views of modern scholars on creating the necessary pedagogical conditions for the formation of professional competence of future biology teachers in the process of their professional training are considered. It is determined that an important factor is the application of an interdisciplinary approach, which contributes to the holistic perception of biological processes and phenomena by future teachers in combination with pedagogical knowledge and skills.

It is concluded that the implementation of the substantiated pedagogical conditions creates a favorable environment for the formation of a competitive, innovation-oriented specialist capable of effectively carrying out professional activities in general secondary education institutions. The obtained results can be used to improve the content of educational programs and in the development of methodological recommendations for higher pedagogical education institutions.

Keywords: pedagogical conditions, professional competence, future biology teachers, professional competence of future biology teachers, professional training.

Постановка проблеми. Сучасна система вищої педагогічної освіти орієнтована на підготовку майбутніх учителів біології, здатних ефективно працювати

в умовах модернізації освіти та впровадження компетентнісного підходу. Актуальною постає проблема пошуку та обґрунтування педагогічних умов, котрі забезпечують формування професійної компетентності, що охоплює інтеграцію предметних знань, методичної майстерності, комунікативних та цифрових умінь. Недостатня теоретична розробленість і практична апробація педагогічних умов зумовлює потребу у поглибленому науковому аналізі й розробленні ефективних методик їх реалізації у процесі фахової підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі професійної підготовки майбутніх учителів присвячено праці вітчизняних та зарубіжних науковців, серед яких дослідження з питань формування компетентностей (О. Овчарук, І. Зязюн, В. Кремень, Н. Бібік), педагогічних умов професійного становлення (О. Савченко, Л. Хомич, А. Хуторської), методики підготовки вчителя біології (Н. Матяш, Г. Лозова, С. Совгіра). У наукових працях акцентується увага на необхідності впровадження інноваційних технологій, інтеграції теоретичної та практичної підготовки, формуванні дослідницьких і проєктних умінь. Водночас питання обґрунтування та реалізації педагогічних умов формування професійної компетентності майбутніх учителів біології у процесі фахової підготовки потребує подальшого наукового осмислення.

Метою статті є теоретичне обґрунтування педагогічних умов формування професійної компетентності майбутніх учителів біології та визначення шляхів їх реалізації у процесі фахової підготовки у закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Формування професійної компетентності майбутніх учителів біології є одним із провідних завдань сучасної педагогічної освіти, оскільки саме рівень професійної готовності випускника визначає якість його подальшої педагогічної діяльності. В умовах реформування системи вищої освіти та переходу на компетентнісну парадигму виникає необхідність у пошуку та науковому обґрунтуванні педагогічних умов, котрі забезпечують ефективність фахової підготовки майбутніх учителів біології.

У з'ясуванні сутності і змісту професійної компетентності майбутніх учителів біології, необхідно виходити з певного розуміння єдності теоретичної і практичної готовності до здійснення педагогічної діяльності. Відповідно до цього переконання потрактовуємо поняття «професійна компетентність майбутніх учителів біології» як багатокомпонентну, інтегральну, інтелектуальну, індивідуальну, професійну характеристику особистості, котра консолідує знання, уміння, навички, способи мислення, погляди, цінності, визначає здатність успішно розв'язувати професійні завдання шкільної біологічної освіти на основі застосовування наукових методів пізнання та інновацій і починає формуватися у процесі професійної підготовки вчителя у ЗВО та розвивається і вдосконалюється у процесі професійної діяльності [1, с. 280].

Науковий аналіз проблеми формування професійної компетентності майбутніх учителів біології в процесі фахової підготовки передбачає визначення

низки педагогічних умов, що нададуть змогу ефективно побудувати процес формування зазначеної компетентності.

Питання про педагогічні умови розглядається у роботах багатьох дослідників. Однак вважаємо за доцільне розглянути трактування поняття «педагогічні умови» у контексті останніх дисертаційних досліджень. Так, О. Харченко під педагогічними умовами розуміє ті обставини, котрі сприятимуть ефективності розвитку професійної компетентності вчителів біології та забезпечать позитивну динаміку розвитку професійної компетентності педагогів [2, с. 106].

О. Соловей характеризує педагогічні умови, як «… обставини педагогічного процесу, що є результатом цілеспрямованого відбору, конструювання й використання елементів змісту, методів (прийомів), а також організаційних форм навчання для досягнення поставлених цілей» [3, с. 121].

Під педагогічними умовами І. Сяська розуміє «… об'єктивні можливості і обставини освітнього процесу в закладах освіти, котрі забезпечують реалізацію певної низки педагогічних закономірностей, концепцій, педагогічних систем та їх моделей задля досягнення чітко визначених дидактичних, методичних, виховних цілей або ж розв'язання конкретних освітніх завдань» [4, с. 231].

В. Перерва педагогічні умови потрактовує як спеціально сконструйовані обставини, систему заходів, котрі цілеспрямовано впливатимуть на формування у майбутніх учителів біології професійно-термінологічної компетентності та її інтелектуально-рефлексивного, предметно-пізнавального й комунікативно-діяльнісного компонентів [5, с. 113].

На думку О. Євдоченко «педагогічні умови» – це цілісна система факторів, що забезпечують ефективність формування професійної компетентності майбутнього фахівця; система факторів, які визначають зміст, прийоми, засоби, методи, методологію організації освітнього процесу, що реалізуються з метою успішного досягнення мети – набуття необхідного рівня сформованості професійної компетентності та первинного професійного досвіду [6, с. 41].

Конструкт «педагогічні умови» М. Хроленко визначає як сукупність взаємозв'язаних обставин, які стосуються зовнішніх і внутрішніх аспектів освітнього процесу, дотримання яких сприяє успішному формуванню екологічної компетентності майбутніх учителів біології у процесі фахової підготовки [7, с. 232].

Відтак, у контексті нашого дослідження під педагогічними умовами формування професійної компетентності майбутніх учителів біології розуміємо цілеспрямовано створену сукупність внутрішніх і зовнішніх обставин, змістових, методичних, організаційних і технологічних компонентів освітнього процесу, котрі забезпечують ефективне формування знань, умінь, навичок, професійно важливих якостей, а також розвиток особистісного потенціалу студентів у процесі фахової підготовки, з урахуванням специфіки біологічної освіти та вимог сучасної педагогічної практики.

У межах нашого дослідження ключове значення мають педагогічні умови, виявлені та обґрунтовані науковцями, які досліджували питання формування професійної компетентності майбутніх фахівців, зокрема майбутніх учителів біології. Саме ці умови створюють підґрунтя для ефективної реалізації освітнього процесу, спрямованого на формування необхідних знань, умінь і навичок, що відповідають вимогам сучасної біологічної освіти. А відтак, ураховуючи дидактичні принципи, компоненти та різні підходи науковців до педагогічних умов, методом експертних оцінок було визначено такі педагогічні умови:

1) поєднання традиційних і інноваційних форм навчання;

2) забезпечення позитивної мотивації до формування професійної компетентності у процесі навчання й самостійного оволодіння знаннями;

3) створення інноваційного особистісно орієнтованого освітнього середовища з поєднанням формальної, неформальної та інформальної освіти;

4) розвиток творчої, рефлексивної і комунікативної індивідуальності майбутнього вчителя.

Розглянемо більш детально вищезазначені педагогічні умови.

У сучасних умовах цифровізації освіти та трансформації підходів до організації освітнього процесу провідною педагогічною умовою формування професійної компетентності майбутніх учителів біології, зокрема в умовах дистанційного та змішаного навчання, є *інтеграція традиційних і новітніх форм навчання*. Така інтеграція забезпечує реалізацію компетентнісного підходу, зорієнтованого на розвиток здобувача освіти як активного суб'єкта навчальної діяльності.

Традиційні форми навчання (лекції, семінари, практичні й лабораторні заняття) залишаються базовим підґрунтям для засвоєння фундаментальних знань з біологічних дисциплін, а також розвитку логічного й аналітичного мислення студентів. У той же час сучасні дослідники (С. Алєксєєва, М. Дяченко-Богун) акцентують на необхідності посилення спостережної та експериментальної складової, впровадження нових засобів навчання та методів організації освітньої діяльності. Виклики сьогодення актуалізують застосування інтерактивних онлайн-ресурсів і створення сучасних навчально-методичних комплексів [8].

Інноваційні форми навчання – модульно-рейтингові технології, проблемно-орієнтоване навчання, кейс-метод, веб-квести, цифрові симуляції, інтерактивні платформи, VR-системи тощо – підвищують рівень мотивації студентів, сприяють розвитку креативності, навичок самостійної пізнавальної діяльності, саморефлексії й самоосвіти, що є необхідними складниками професійної компетентності.

Дослідження І. Кофан показали, що впровадження інноваційних методів підвищує успішність, формує інтерес до предмета, зменшує тривожність, створює умови для самореалізації й зміцнює взаємодовіру у відносинах «учитель –

учень» [9]. Аналіз, здійснений С. Сорокіною, В. Колодієм та О. Абрамчуком, підтвердив значний потенціал VR-технологій у засвоєнні науково-методичних знань, хоча наявний розрив між їхнім усвідомленням та практичним використанням в освітньому процесі [10; 11]. У свою чергу, Ю. Брик довів, що використання інноваційних підходів підвищує результативність навчання й сприяє розвитку як ключових, так і предметних компетентностей учнів [12]. Таким чином, поєднання традиційних і новітніх форм навчання можна вважати ефективною умовою формування цифрової професійної компетентності майбутніх учителів біології, що забезпечує гнучкість і практичну спрямованість освітнього процесу.

Не менш важливою педагогічною умовою є *забезпечення позитивної мотивації до формування професійної компетентності у процесі навчання й самостійного оволодіння знаннями*. Сучасна вища школа зіштовхується з проблемою оптимізації навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти, орієнтацією на компетентнісний підхід та розвитком творчої особистості вчителя. А відтак, питання мотивації набуває особливого значення і може бути вирішено шляхом цілеспрямованого розвитку мотиваційної сфери студента.

Позитивна мотивація виступає рушійною силою пізнавальної активності, сприяє підвищенню інтересу до навчальної діяльності та професії в цілому, стимулює прагнення майбутніх учителів до постійного самовдосконалення та самостійного здобуття знань. Вона забезпечує внутрішню готовність до подолання труднощів, сприяє формуванню усвідомленого ставлення до навчання як до провідної діяльності на етапі професійної підготовки.

Актуальність цієї педагогічної умови також зумовлена необхідністю гармонійного поєднання навчання в закладі вищої освіти з індивідуальною траєкторією самостійного пізнання. За умов швидкого розвитку біологічних наук і цифрових технологій лише вмотивований студент здатний адекватно реагувати на виклики часу та забезпечувати власну конкурентоспроможність на ринку праці.

Згідно з дослідженнями Г. Балла, Н. Ничкало, Т. Ільченко та інших науковців, навчальне середовище виступає системою умов і впливів, що формують внутрішню потребу в особистісному розвитку й професійному самовдосконаленні. У цьому контексті самостійна робота студентів розглядається як ключовий чинник розвитку відповідальності, самоорганізації та готовності до безперервної освіти. Її значення підтверджують положення вітчизняних нормативних документів, зокрема Закону України «Про вищу освіту» (2014), де самостійна робота визначається як одна з основних форм організації освітнього процесу [13; 14].

Вагомий внесок у розроблення теоретичних засад самостійної роботи зробив М. Солдатенко, який наголошує на значенні особистісного підходу у

розвитку самоорганізаційних навичок студентів [15]. О. Цюняк, у свою чергу, окреслила низку методичних вимог до організації самостійної діяльності магістрантів: мотиваційна підтримка, системність, логічність структури матеріалу, методичний супровід викладача.

У практичному вимірі організація самостійної роботи у педагогічних університетах охоплює понад 50% від загального обсягу навчального часу, що підкреслює значення самоосвіти для професійного становлення майбутнього педагога. Дослідження показали, що різноманітність форм самостійної роботи (аналіз ситуацій, підготовка презентацій, виконання завдань з аналітичним компонентом тощо) сприяє розвитку креативності й підвищує пізнавальну активність студентів.

Відтак, з огляду на внутрішні й зовнішні чинники мотивації (Л. Соловей, О. Пометун, Ю. Гвоздецька), можна визначити дві групи методичних прийомів для її розвитку:

1. зацікавлення змістом навчального матеріалу (новизна, міждисциплінарні зв'язки, приклади з життя науковців, сучасні біологічні проблеми);

2. зацікавлення процесом навчання (застосування ІКТ, інтерактивних методів, дослідницьких проєктів, проблемно-рефлексивних технологій).

Таким чином, системна організація мотиваційної діяльності та методична підтримка самостійної роботи є визначальними педагогічними умовами ефективного формування професійної компетентності майбутніх учителів біології. Вони забезпечують гнучкість і результативність освітнього процесу, сприяють розвитку самоосвітніх умінь і підготовці студентів до інноваційної діяльності у сфері освіти.

Однією з провідних педагогічних умов формування професійної компетентності майбутніх учителів біології є *створення інноваційного особистісно орієнтованого освітнього середовища з поєднанням формальної, неформальної та інформальної освіти*. Такий підхід відповідає сучасним тенденціям гуманізації, відкритості та практико-орієнтованості освітнього процесу.

У словниково-довідковій літературі освітнє середовище визначається як комплекс зовнішніх об'єктивних умов, факторів і соціальних чинників, необхідних для функціонування освітньої системи, що впливають на становлення особистості й містять потенціал для її розвитку [16, с. 228]. У межах нашого дослідження «освітнє середовище закладу вищої освіти» трактується як цілісна та динамічна система взаємозв'язків, ресурсів і впливів, спеціально організована для професійного, особистісного й соціального становлення здобувачів. Воно охоплює матеріальні, інформаційні, організаційні, технологічні й соціокультурні ресурси, що функціонують у межах взаємодії студентів, викладачів, адміністрації та цифрових платформ.

Розвиток вищої освіти України відбувається в контексті інтеграції у світовий освітній простір, що актуалізує потребу у створенні в університетах

інноваційного середовища, орієнтованого на підготовку висококваліфікованих і конкурентоспроможних фахівців природничого профілю [17, с. 152]. Інноваційне освітнє середовище, за науковими підходами, розглядається як організована система взаємодії учасників освітнього процесу, що ґрунтується на прогресивних цінностях і спрямована на реалізацію інноваційно-технологічної діяльності. Воно створює умови для творчого розвитку, професійного зростання та самореалізації особистості [17, с. 153].

У нашому дослідженні інноваційне освітнє середовище визначається як відкрита, інтегративна система, що поєднує сучасні педагогічні, інформаційно-комунікаційні та організаційно-технологічні засади й забезпечує формування індивідуальної освітньої траєкторії, розвиток креативності та професійної автономії здобувачів освіти.

Серед основних структурних складників інноваційного середовища виокремлюємо змістові, технологічні, організаційні та психолого-педагогічні інновації.

Змістові інновації передбачають оновлення навчальних програм відповідно до сучасних наукових здобутків і соціальних викликів (цифровізація, сталий розвиток, біоетика), інтеграцію міждисциплінарних підходів, використання кейсів, проєктних завдань і цифрових симуляцій. Це забезпечує перехід від знаннєвої парадигми до компетентнісної, де ключовим результатом є здатність студента застосовувати знання у практичній діяльності та до самонавчання.

Технологічні інновації охоплюють широке впровадження цифрових інструментів (AR/VR-технології, платформи моделювання, інтерактивні ресурси, хмарні сервіси, MOOC). Їх застосування забезпечує індивідуалізацію навчання, розвиток цифрової грамотності, формування дослідницьких умінь і критичного мислення.

Організаційні умови зумовлюють гнучкість і варіативність освітнього процесу. Це реалізується через змішане та дистанційне навчання, мікролекції, онлайн-курси, інтервізії, стажування, участь у наукових і проєктних активностях. Вони сприяють формуванню професійної автономії, розвитку соціальних компетентностей, інтеграції у глобальний освітній простір.

Психолого-педагогічні умови передбачають створення сприятливого соціально-психологічного клімату, підтримку внутрішньої мотивації, розвиток емоційного інтелекту й рефлексії, індивідуалізацію освітньої траєкторії та педагогічний супровід цифрового навчання. Це забезпечує цілісний розвиток особистості й професійну ідентифікацію майбутнього вчителя.

У сучасних умовах освітнього простору підготовка майбутнього вчителя потребує цілісного підходу до організації освітнього процесу, що охоплює всі три типи освіти – формальну, неформальну та інформальну:

– формальна освіта становить основу професійної підготовки здобувачів вищої освіти. Вона реалізується через освітні програми зво й передбачає

системне засвоєння теоретичних знань та набуття практичних умінь і навичок із фундаментальних і фахових дисциплін. Актуальною тенденцією є інтеграція формальної освіти з цифровим середовищем. Зокрема, широко впроваджуються освітні онлайн-платформи (Google workspace for education, Moodle, Microsoft teams), що забезпечують змішане й дистанційне навчання. Значне місце посідає використання цифрових інструментів візуалізації навчального матеріалу – віртуальних лабораторій, цифрових симуляторів, технологій доповненої та віртуальної реальності (AR/VR), що створюють умови для безпечного моделювання біологічних процесів, розвитку дослідницької компетентності та практичних умінь студентів;

– неформальна освіта виступає важливим доповненням до формальної, розширюючи можливості для професійного становлення за межами обов'язкових освітніх програм. Вона включає участь у тренінгах, воркшопах, хакатонах, вебінарах, сертифікаційних курсах онлайн-платформ (Coursera, Prometheus, Edera, Udemy, Futurelearn тощо). Особливої значущості набуває можливість індивідуального вибору освітньої траєкторії відповідно до професійних інтересів та особистих потреб студента, що сприяє персоналізації навчання, формуванню внутрішньої мотивації до вдосконалення та підвищенню конкурентоспроможності майбутнього педагога;

– інформальна освіта охоплює самостійну пізнавальну діяльність, котра відбувається поза межами інституційних форм навчання. Вона включає перегляд науково-популярних відеоматеріалів, участь у професійних онлайн-спільнотах і форумах, обговорення у тематичних групах, читання наукової та науково-популярної літератури, блогів, використання мобільних застосунків та інтерактивних платформ для вивчення біології. Цей тип освіти сприяє формуванню самоосвітньої компетентності, навичок самостійного пошуку, аналізу й критичного осмислення інформації, що є визначальними для професійної діяльності сучасного педагога.

Інтеграція трьох типів освіти забезпечує:

- безперервність і наступність професійного становлення;
- розширення можливостей для здобуття знань у різних форматах;
- активізацію особистісних ресурсів здобувачів освіти;
- розвиток установки на самонавчання й самовдосконалення як базових складових цифрової компетентності педагога.

У підготовці майбутніх учителів біології такий підхід дозволяє органічно поєднувати академічну підготовку з практичною діяльністю: стажуванням, участю в екологічних і дослідницьких проєктах, польових практиках, роботі у цифрових лабораторіях і наукових гуртках. Це створює умови для формування цілісного бачення професійної діяльності, розвитку критичного мислення, адаптивності та готовності до інноваційних змін.

Завершальною педагогічною умовою формування професійної компетентності майбутніх учителів біології у процесі їхньої підготовки ми визначаємо *розвиток творчої, рефлексивної і комунікативної індивідуальності майбутнього вчителя*. Ця умова має міждисциплінарний характер, оскільки охоплює як особистісну, так і професійну сферу студента, забезпечуючи цілісність його становлення як компетентного педагога.

Творчий аспект професійної діяльності педагога набуває особливого значення в умовах трансформації сучасної освіти. У сучасному освітньому просторі дедалі більшої ваги набувають такі риси особистості, як креативність, оригінальність мислення та здатність до нестандартних рішень. На важливості формування індивідуального освітнього простору, що враховує специфіку професійної діяльності, наголошує М. Хроленко. Її позиція узгоджується з нашим підходом, оскільки дослідниця підкреслює вагомий вплив соціального середовища та провідного виду діяльності на розкриття й розвиток творчого потенціалу особистості [7, с. 249].

Творча діяльність майбутніх педагогів має реалізовуватися в процесі проблемно орієнтованого навчання у закладі вищої освіти. Залучення студентів до виконання спеціально підготовлених проблемних завдань і запитань, творчих робіт, наукових досліджень та міждисциплінарних проєктів сприяє активізації їхньої інтелектуальної діяльності та виведенню її на якісно новий рівень творчості. Такий підхід забезпечує формування професійно компетентної особистості, розширює науковий світогляд, підвищує пізнавальну активність і ініціативність студентів, а також зміцнює їхню мотивацію до подальшого професійного розвитку та самореалізації [18, с. 194–195].

Рефлексивний компонент є показником професійної зрілості педагога, адже він забезпечує здатність до самоаналізу, самоспостереження, критичної оцінки власної діяльності та ухвалення педагогічно виважених рішень. У структурі підготовки студентів розвиток рефлексивності реалізується через організацію самостійної роботи, застосування само- та взаємооцінювання, ведення рефлексивних щоденників, участь у тренінгах і дискусіях. Це формує стійку мотивацію до професійного самовдосконалення й сприяє становленню індивідуального стилю педагогічної діяльності.

Комунікативна складова виступає інтегральною характеристикою професійної компетентності вчителя, адже ефективна педагогічна взаємодія значною мірою визначає успішність його діяльності. Комунікативна індивідуальність майбутнього педагога розкривається у здатності до продуктивного вербального й невербального спілкування, умінні адаптувати мовлення відповідно до вікових і когнітивних особливостей учнів, володінні фаховою термінологією, культурою мовлення, емпатійністю та толерантністю. Вона є основою побудови відкритого, партнерського та безпечного освітнього середовища.

Розвиток зазначених характеристик вимагає використання активних і інтерактивних методів навчання: проєктної роботи, рольових та ділових ігор, педагогічного моделювання, тренінгів і дискусій. Такий підхід сприяє інтеграції особистісного розвитку студентів із їхнім професійним становленням, формує готовність до творчого розв'язання педагогічних завдань, підвищує рівень самостійності та відповідальності. Отже, розвиток творчої, рефлексивної та комунікативної індивідуальності майбутніх учителів біології виступає необхідною педагогічною умовою їхньої підготовки.

Висновки. Таким чином, сукупність обґрунтованих педагогічних умов – інтеграція традиційних та інноваційних форм навчання, формування позитивної мотивації до оволодіння професійною компетентністю в процесі навчальної та самостійної діяльності, створення інноваційного особистісно орієнтованого освітнього простору з гармонійним поєднанням формальної, неформальної й інформальної освіти, а також розвиток творчої, рефлексивної та комунікативної індивідуальності майбутнього педагога – покликані забезпечити результативне становлення професійної компетентності майбутніх учителів біології та оптимізувати процес їхньої фахової підготовки.

Література:

1. Кириєнко О.О. Аналіз основних дефініцій дослідження формування професійної компетентності майбутніх учителів біології. *Перспективи та інновації науки. (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»),* 2024. №3(37). С. 272–285

2. Харченко О.В. Розвиток професійної компетентності вчителів біології шкіл сільської місцевості в умовах районних методичних об'єднань: дис. ... канд. педаг. наук: 13.00.04. Хмельницький, 2018. 361 с.

3. Соловей О.В. Формування ключових компетентностей майбутніх учителів природничих спеціальностей у фаховій підготовці: дис. … канд. пед. наук: 13.00.04. Полтава, 2019. 306 с.

4. Сяська І.О. Теоретичні і методичні засади формування екологічної компетентності майбутніх учителів природничих дисциплін у процесі професійної підготовки: дис. … д-ра пед. наук: 13.00 04. Рівне, 2021. 566 с.

5. Перерва В.В. Формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх вчителів біології в процесі фахової підготовки: дис. … канд. пед. наук: 13.00.04. Дніпро, 2021. 361 с.

6. Євдоченко О.С. Педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх хіміків у процесі фахової підготовки в закладах вищої освіти: дис. … д-ра філософії: 015. Житомир, 2023. 335 с.

7. Хроленко М.В. Теорія і практика формування екологічної компетентності майбутніх учителів біології у процесі фахової підготовки: дис. … д-ра наук: 13.00.04. Глухів, 2023. 570 с.

8. Алєксєєва С., Дяченко-Богун М. Сучасні підходи до побудови методичної системи навчання біології. *Естетика і етика педагогічної дії*. 2023. № 27. С. 241–250.

9. Кофан І. Особливості використання інноваційних технологій при викладанні біології у 7 класах закладів загальної середньої освіти. *Витоки педагогічної майстерності*. 2022. № 29. С. 127–132.

10. Сорокіна С.І., Колодій В.А., Абрамчук О.М. Використання віртуальної реальності в навчанні біології: можливості та переваги. *Перспективи та інновації науки*. 2023. № 13(31). С. 338–349.

11. Truskavetska I., Kyryienko O., Buslenko L., Hrudynin B., Hurska O., The role of virtual reality in improving the quality of professional training of natural science teachers. *Educacao & Formacao*. 2024, VL 9. P. 13866.

12. Брик Ю. Р. Інноваційні методи і прийоми формування ключових та предметних компетентностей учнів при викладанні біології. *Розвиток професійної майстерності педагога в умовах нової соціокультурної реальності*: збірник матеріалів ІІІ Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 9–10 квітня 2020 р.). Тернопіль: СМП «Тайп», 2020. С. 51–54.

13. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 №1556-VII. URL: https://zakon. rada.gov.ua/laws/ show/1556-18.

14. Про затвердження Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах України від 02.06.1993 № 161. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ z0173-93#Text.

15. Солдатенко М. Теоретико-методологічні основи розвитку самостійної пізнавальної діяльності майбутнього вчителя: автореф. дис. … д-ра пед. наук. Київ, 2007. 47 с.

16. Педагогічна інноватика: термінологічний словник / за заг. ред. О.І. Шапран. Переяслав-Хмельницький (Київ. обл.): Домбровська Я.М., 2019. 384 с.

17. Шевченко І.А. Розвиток фахової компетентності вчителів природничих дисциплін у післядипломній педагогічній освіті: дис. ... канд. педаг. наук: 13.00.04. Вінниця, 2018. 322 с.

18. Шапран Ю.П. Теоретичні і методичні засади формування професійної компетентності майбутніх учителів біології: дис. ... до-ра педаг. наук: 13.00.04. Київ, 2014. 530 с.

References:

1. Kyryienko, O.O. (2024). Analiz osnovnykh definitsii doslidzhennia formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv biolohii [Analysis of the main definitions of the study of the formation of professional competence of future biology teachers]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky. (Seriia «Pedahohika», Seriia «Psykholohiia», Seriia «Medytsyna»). – Perspectives and Innovations of Science (Series «Pedagogy», Series «Psychology», Series «Medicine»),* 3(37), 272–285 [in Ukrainian].

2. Kharchenko, O.V. (2018). Rozvytok profesiinoi kompetentnosti vchyteliv biolohii shkil silskoi mistsevosti v umovakh raionnykh metodychnykh obiednan [Development of professional competence of biology teachers of rural schools in the conditions of district methodological associations]. *Candidate's thesis*. Khmelnytskyi [in Ukrainian].

3. Solovei, O.V. (2019). Formuvannia kliuchovykh kompetentnostei maibutnikh uchyteliv pryrodnychykh spetsialnostei u fakhovii pidhotovtsi [Formation of key competencies of future teachers of natural sciences in professional training]. *Candidate's thesis*. Poltava [in Ukrainian].

4. Siaska, I.O. (2021). Teoretychni i metodychni zasady formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv pryrodnychykh dystsyplin u protsesi profesiinoi pidhotovky [Theoretical and methodological principles of the formation of ecological competence of future teachers of natural sciences in the process of professional training]. *Doctor's thesis*. Rivne [in Ukrainian].

5. Pererva, V.V. (2021). Formuvannia profesiino-terminolohichnoi kompetentnosti maibutnikh vchyteliv biolohii v protsesi fakhovoi pidhotovky [Formation of professional-terminological competence of future biology teachers in the process of professional training]. *Candidate's thesis*. Dnipro [in Ukrainian].

6. Yevdochenko, O.S. (2023). Pedahohichni umovy formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh khimikiv u protsesi fakhovoi pidhotovky v zakladakh vyshchoi osvity [Pedagogical conditions for the formation of professional competence of future chemists in the process of professional training in higher education institutions]. *Candidate's thesis*. Zhytomyr [in Ukrainian].

7. Khrolenko, M.V. (2023). Teoriia i praktyka formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv biolohii u protsesi fakhovoi pidhotovky [Theory and practice of the formation of ecological competence of future biology teachers in the process of professional training]. *Doctor's thesis*. Hlukhiv [in Ukrainian].

8. Alieksieieva, S., & Diachenko-Bohun, M. (2023). Suchasni pidkhody do pobudovy metodychnoi systemy navchannia biolohii [Modern approaches to the construction of the methodological system of teaching biology]. *Estetyka i etyka pedahohichnoi dii – Aesthetics and Ethics of Pedagogical Action*, 27, 241–250. [in Ukrainian].

9. Kofan, I. (2022). Osoblyvosti vykorystannia innovatsiinykh tekhnolohii pry vykladanni biolohii u 7 klasakh zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Features of the use of innovative technologies in teaching biology in the 7th grade of general secondary education institutions]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti – Origins of Pedagogical Mastery*, 29, 127–132 [in Ukrainian].

10. Sorokina, S. I., Kolodii, V. A., & Abramchuk, O. M. (2023). Vykorystannia virtualnoi realnosti v navchanni biolohii: mozhlyvosti ta perevahy [The use of virtual reality in teaching biology: opportunities and advantages]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky – Perspectives and Innovations of Science*, 13(31), 338–349 [in Ukrainian].

11. Truskavetska, I., Kyryienko, O., Buslenko, L., Hrudynin, B., & Hurska, O. (2024). The role of virtual reality in improving the quality of professional training of natural science teachers. *Educacao & Formacao*, 9, 13866 [in English].

12. Bryk, Yu. R. (2020). Innovatsiini metody i pryiomy formuvannia kliuchovykh ta predmetnykh kompetentnostei uchniv pry vykladanni biolohii [Innovative methods and techniques for the formation of key and subject competences of students in teaching biology]. *Rozvytok profesiinoi maisternosti pedahoha v umovakh novoi sotsiokulturnoi realnosti: zbirnyk materialiv III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii – In Development of the teacher's professional mastery in the conditions of a new socio-cultural reality*. (pp. 51–54). Ternopil: SMP «Taip» [in Ukrainian].

13. Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrainy [On Higher Education: Law of Ukraine]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/1556-18 [in Ukrainian].

14. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro orhanizatsiiu navchalnoho protsesu u vyshchykh navchalnykh zakladakh Ukrainy [On approval of the Regulations on the organization of the educational process in higher educational institutions of Ukraine]. Retrieved from https://zakon. rada.gov.ua/laws/show/z0173-93#Text [in Ukrainian].

15. Soldatenko, M. (2007). Teoretyko-metodolohichni osnovy rozvytku samostiinoi piznavalnoi diialnosti maibutnoho vchytelia [Theoretical and methodological foundations of the development of independent cognitive activity of the future teacher]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv. [in Ukrainian].

16. Shapran, O.I. (Ed.). (2019). Pedahohichna innovatyka: terminolohichnyi slovnyk [Pedagogical innovation: Terminological dictionary] / za zah. red. O.I. Shapran. Pereiaslav-Khmelnytskyi (Kyiv. obl.): Dombrovska Ya. M. [in Ukrainian].

17. Shevchenko, I.A. (2018). Rozvytok fakhovoi kompetentnosti vchyteliv pryrodnychykh dystsyplin u pisliadyplomnii pedahohichnii osviti [Development of professional competence of teachers of natural sciences in postgraduate pedagogical education] *Candidate's thesis*. Vinnytsia. [in Ukrainian].

18. Shapran, Yu. P. (2014). Teoretychni i metodychni zasady formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv biolohii [Theoretical and methodological principles of the formation of professional competence of future biology teachers] *Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

УДК 378.018.8:373.5.011.3-051:91]:378.017:331.5-047.22]:159.923.2](045)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-199-212

Костолович Марія Ігорівна докторантка кафедри природничих наук, Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне, https://orcid.org/0009-0009-2119-6237

ПРОФЕСІЙНІ ТА ТРАНСВЕРСАЛЬНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ

Анотація. У статті проаналізовано теоретичні засади та практичні аспекти формування професійних і трансверсальних компетентностей майбутніх учителів географії у закладах вищої освіти в контексті впровадження компетентнісного підходу. Наголошено на значущості інтеграції фахової підготовки з універсальними надпредметними вміннями, зокрема критичним мисленням, комунікативною взаємодією, цифровою грамотністю, рефлексивністю та готовністю до змін. Розкрито зміст понять «професійна компетентність» і «трансверсальна компетентність» у площині підготовки вчителя географії як інтегративної освітньої категорії, здатної до інноваційної діяльності в умовах сучасного світу. Акцентовано на потенціалі географічної освіти у формуванні трансверсальних компетентностей через міждисциплінарність, просторове мислення, екологічну відповідальність і використання цифрових геоінструментів. Окреслено умови, що сприяють розвитку зазначених компетентностей, зокрема особистісно-орієнтоване середовище, підтримка рефлексивного підходу, практикоорієнтованість та менторський супровід. Здійснено критичний аналіз основних бар'єрів: розриву між теорією та практикою, обмеженої цифрової компетентності, формалізму в оцінюванні. Представлено обґрунтовані рекомендації щодо оновлення змісту, форм і методів підготовки майбутніх учителів географії. Матеріали статті становлять потенційну цінність для вдосконалення змісту професійної підготовки майбутніх учителів, оновлення навчальних курсів, удосконалення підходів до організації педагогічної практики та підвищення якості освітніх стандартів. У статті представлено авторське бачення збалансованого поєднання теоретичних засад і практичного досвіду в освітньому процесі, з урахуванням глобальних викликів сучасності, зокрема тенденцій цифровізації, екологічної освіти та гуманітарного виміру підготовки майбутнього вчителя.

Ключові слова: професійні компетентності, трансверсальні компетентності, майбутні учителі географії, педагогічна освіта, міждисциплінарність, практична підготовка, рефлексія, освітні інновації.

Kostolovych Maria doctoral student, Rivne State Humanitarian University, Rivne, https://orcid.org/0009-0009-2119-6237

PROFESSIONAL AND TRANSVERSAL COMPETENCES OF FUTURE GEOGRAPHY TEACHERS

Abstract. The article analyzes the theoretical foundations and practical aspects of the formation of professional and transversal competencies of future geography teachers in higher education institutions in the context of the implementation of a competency-based approach. The importance of integrating professional training with universal interdisciplinary skills, in particular critical thinking, communicative interaction, digital literacy, reflexivity and readiness for change is emphasized. The content of the concepts of "professional competence" and "transversal competence" in the field of geography teacher training as an integrative educational category capable of innovative activity in the conditions of the modern world is revealed. The emphasis is on the potential of geographical education in the formation of transversal competencies through interdisciplinarity, spatial thinking, environmental responsibility and the use of digital geo-tools. The conditions that contribute to the development of these competencies are outlined, in particular a person-oriented environment, support for a reflective approach, practice-orientedness and mentoring support. A critical analysis of the main barriers is carried out: the gap between theory and practice, limited digital competence, formalism in assessment. Substantial recommendations are presented for updating the content, forms and methods of training future geography teachers. The materials of the article are of potential value for improving the content of professional training of future teachers, updating training courses, improving approaches to organizing pedagogical practice and improving the quality of educational standards. The article presents the author's vision of a balanced combination of theoretical principles and practical experience in the educational process, taking into account the global challenges of modernity, in particular the trends of digitalization, environmental education and the humanitarian dimension of future teacher training.

Keywords: professional competencies, transversal competencies, future geography teachers, pedagogical education, interdisciplinarity, practical training, reflection, educational innovations.

Постановка проблеми. Розвиток сучасного суспільства відбувається на тлі глибоких трансформацій у всіх сферах життя, зокрема в освіті. Для педагогічної галузі це означає не лише модернізацію змісту навчання, але й переосмислення ролі та функцій учителя у XXI столітті. Зокрема, учитель географії повинен бути не лише джерелом академічних знань, а й фасилітатором міждисциплінарного навчання, інноватором, провідником сталого розвитку, вихователем громадянської та просторової свідомості учнів. Такі завдання

потребують ґрунтовної фахової підготовки, поєднаної з формуванням трансверсальних компетентностей, які забезпечують гнучкість, адаптивність і здатність до рефлексії.

В умовах цифровізації, глобалізації, посилення інформаційного навантаження виникає потреба у новому типові педагога, здатного ефективно діяти в ситуаціях невизначеності, швидко приймати рішення, комунікувати з різними учасниками освітнього процесу, критично аналізувати інформацію та адаптувати освітні практики відповідно до актуальних викликів. Як зазначає О. Бойченко, інноваційні процеси в педагогіці змінюють не лише методи викладання, а й ціннісні орієнтири педагогічної професії [1]. У свою чергу, Л. Вішнікіна підкреслює важливість навчальних технологій як основи творчої діяльності вчителя [4].

Трансверсальні компетентності, за визначенням Ради Європи [8], – це сукупність знань, умінь, ставлень, які переносяться між предметами та контекстами й забезпечують успішну соціалізацію, самореалізацію й ефективну професійну діяльність. У цьому контексті географічна освіта дисципліна поєднує науковий, гуманітарний і цифровий компоненти, створюючи оптимальне підґрунтя для формування комплексної педагогічної ідентичності.

У науковій літературі активно обговорюється необхідність оновлення змісту підготовки майбутнього вчителя географії з урахуванням вимог постіндустріального суспільства. К. Борисенко наголошує на важливості методологічної складової формування інтегральної компетентності, що передбачає поєднання предметної майстерності, педагогічної гнучкості та універсальних людських якостей [2]. О. Галіцан та В. Паламарюк підкреслюють, що системне формування трансверсальних умінь можливе лише за умов створення інноваційного освітнього простору, що стимулює активну діяльність, креативність та міжособистісну взаємодію [6].

Особливої уваги заслуговує проблема недостатнього включення трансверсальних компетентностей до програм професійної підготовки в педагогічних ЗВО. Р. Винничук і Л. Кравченко акцентують на важливості аксіологічного підходу, який допомагає сформувати в майбутніх учителів ціннісні орієнтири, такі як соціальна відповідальність, екологічна етика, культура діалогу [3]. Проте, попри наявність концептуального підґрунтя, у практиці підготовки майбутніх учителів домінує традиційна парадигма, орієнтована переважно на відтворення знань і репродуктивні методи.

Проблемою залишається й розрив між змістом теоретичної підготовки та практичними навичками, які вимагаються в реальному освітньому середовищі. А. Слюта підкреслює, що майбутні вчителі географії не завжди отримують достатню кількість компетентнісно зорієнтованих завдань, які б сприяли формуванню критичного мислення, навичок вирішення проблем, ефективної комунікації [7].

Крім того, дослідники відзначають відсутність системної роботи з оцінювання рівня сформованості трансверсальних компетентностей. Інструменти оцінювання часто не адаптовані до нових форматів навчання та не відображають справжню здатність майбутнього вчителя до гнучкої, автономної, етичної професійної діяльності.

Таким чином, актуальність проблеми полягає у необхідності концептуального переосмислення змісту, форм і методів підготовки майбутніх учителів географії з урахуванням вимог до формування не лише фахової, а й трансверсальної компетентності. Це, зумовлює потребу в окресленні умов, які б забезпечували інтеграцію інноваційних технологій, особистісно-орієнтованих підходів та ціннісно-етичних засад до системи професійної підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання формування професійних і трансверсальних компетентностей майбутніх учителів географії активно розглядається в наукових колах як в Україні, так і за кордоном. Провідні дослідження вказують на потребу створення інтегрованої моделі компетентнісної підготовки, яка враховує вимоги цифрової доби, зростаючу складність навчального середовища та необхідність розвитку універсальних умінь.

К. Борисенко акцентує увагу на методологічних засадах формування інтегральної компетентності вчителя географії [2]. Автор зазначає, що якісна професійна підготовка неможлива без усвідомлення ролі міждисциплінарності, саморозвитку та здатності до аналізу складних географічних явищ.

О. Бойченко підкреслює важливість інноваційного підходу в педагогіці, що передбачає постійне оновлення змісту освіти, впровадження новітніх технологій, відкритість до змін та гнучкість навчального процесу [1]. Ці чинники прямо впливають на формування трансверсальних компетентностей.

Значну увагу розвитку універсальних умінь приділяють і зарубіжні дослідники. F. Arató, J. Huber та I. Lázár в межах проєкту Ради Європи представили понад 60 практичних освітніх заходів, спрямованих на формування трансверсальних умінь та установок [8]. Їхній підхід базується на ціннісному, діяльнісному й рефлексивному компонентах, що узгодженні з потребами сучасної педагогічної освіти.

У свою чергу, А. Слюта стверджує, що саме фахова підготовка в умовах варіативності форм і методів має сприяти розвитку не лише професійно-спеціалізованих, а й надпредметних компетентностей [7]. Автор наголошує на важливості поєднання теоретичних знань із практичними кейсами, польовими дослідженнями, геоінформаційним аналізом.

О. Галіцан і В. Паламарюк запропонували експериментальну програму формування трансверсальних компетентностей у межах освітнього простору педагогічного університету [6]. Її ефективність підтверджено результатами

дослідження, що довели: відкритість освітнього середовища, цифрова інфраструктура та мотиваційно-ціннісний підхід сприяють формуванню ключових надпредметних навичок у здобувачів.

Практичне значення досліджень підкріплюється працею Л. Вішнікіної та В. Самойленка, які досліджували застосування сучасних засобів навчання у підготовці майбутніх учителів географії [5]. Вони звертають увагу на важливість інтерактивності та технологічної інноваційності в навчанні, як основи для розвитку професійної та трансверсальної компетентності.

Р. Винничук і Л. Кравченко звертаються до історико-педагогічного аналізу аксіологічного підходу, доводячи, що трансверсальні компетентності формуються не лише інструментально, а й через ціннісно-орієнтовану педагогіку, яка розвиває світогляд, етичну відповідальність і соціальну активність майбутнього вчителя [3].

Зарубіжні публікації також підтверджують глобальну тенденцію до впровадження трансверсального компонента в педагогічну освіту. Так, A. Băndoi та M. Siminică аналізують потребу у формуванні трансверсальних навичок у здобувачів економічних спеціальностей як універсального принципу підготовки майбутніх професіоналів [9]. Подібні ідеї підтримує C. A. Botero Chica, який розглядає трансверсальність як педагогічний інструмент для виховання цінностей [11].

У контексті розвитку трансверсальних умінь через зміст освіти варто згадати й дослідження T. Borova, V. Petrenko, T. Ved та V. Pyvovarov, які доводять тісний зв'язок між формуванням компетентностей і розвитком здоров'язбережувальної грамотності – ще одного аспекту міждисциплінарного навчання [10].

Таким чином, науковий дискурс свідчить про існування значного теоретико-практичного потенціалу щодо формування професійних і трансверсальних компетентностей майбутніх учителів географії. Проте залишається відкритим питання щодо комплексної реалізації цих підходів у системі вищої педагогічної освіти, їхнього методичного забезпечення та оцінювання ефективності.

Мета статті: проаналізувати теоретичні засади та практичні аспекти формування професійних і трансверсальних компетентностей майбутніх учителів географії

Виклад основного матеріалу.

У сучасній педагогічній науці поняття «компетентність» трактується як інтегральна характеристика особистості, що виявляється у здатності ефективно виконувати професійну діяльність, мобілізуючи наявні знання, уміння, навички, досвід і особистісні якості відповідно до умов конкретної ситуації. У контексті професійної підготовки майбутніх учителів вчителів географії, компетентнісний підхід є концептуальним підґрунтям реформування змісту, форм і методів освітнього процесу. Особливого значення набуває поділ компетентностей на

професійні (фахові) та трансверсальні (універсальні, надпредметні), що відображає складність і багатовимірність функціонування вчителя в сучасному освітньому середовищі.

Професійні компетентності майбутнього учителя географії охоплюють фундаментальні знання з базових географічних наук (фізичної, соціальної, економічної географії, картографії, геоінформатики), а також уміння застосовувати їх у педагогічній практиці. До них належать: здатність організовувати освітній процес на основі компетентнісного підходу, використовувати геоінформаційні технології, планувати навчальні заняття, розробляти дидактичні матеріали, здійснювати об'єктивне оцінювання навчальних досягнень учнів. У широкому розумінні професійна компетентність інтегрує фахову підготовку з педагогічною майстерністю та здатністю до професійного самовдосконалення.

Трансверсальні компетентності є системою універсальних умінь, які формуються не лише в межах фахової дисципліни, але й через досвід взаємодії з соціальним, інформаційним, культурним середовищем. Вони охоплюють критичне та аналітичне мислення, комунікативну компетентність, уміння працювати в команді, самоменеджмент, здатність до рефлексії та емоційного саморегулювання, цифрову грамотність, а також готовність до навчання впродовж життя.

Згідно з дослідженнями К. Борисенко, поєднання фахових і трансверсальних компонентів у підготовці вчителя забезпечує його спроможність до успішного функціонування в умовах динамічного освітнього середовища [2].

О. Галіцан підкреслює, що трансверсальні компетентності є не менш значущими за професійні, оскільки саме вони формують гнучкість, мобільність, здатність до адаптації – якості, без яких сучасний педагог не зможе ефективно реалізовувати навчально-виховні завдання [6]. Їхня присутність в освітньому процесі є умовою для інтеграції міждисциплінарного змісту, застосування проблемно-орієнтованого навчання, формування ціннісного ставлення до природного й соціального середовища.

На міжнародному рівні трансверсальні компетентності визнаються ключовими для професійної самореалізації особистості. Зокрема, в рекомендаціях Ради Європи акцентується увага на необхідності формування в здобувачів освіти таких компетентностей, як відповідальність, ініціативність, здатність до співпраці, інноваційність, уміння адаптуватися до змін [8]. Ці навички вважаються базовими для функціонування в демократичному суспільстві, заснованому на правах людини, повазі до культурного розмаїття та сталого розвитку.

Фахова підготовка майбутнього учителя географії є складним і багаторівневим процесом, що поєднує фундаментальні знання з географічних наук, педагогіки, психології та методики викладання з практичними навичками, необхідними для реалізації освітніх завдань у шкільному середовищі. В умовах освітньої реформи й переходу до компетентнісної парадигми суттєвих змін

зазнає зміст підготовки педагогічних кадрів, який має відповідати сучасним викликам та орієнтуватися на розвиток фахової й трансверсальної компетентностей.

У структурі підготовки майбутніх учителів географії виокремлюються кілька ключових компонентів: предметна (наукова) підготовка, психолого-педагогічна підготовка, методична компетентність, цифрова грамотність, дослідницька діяльність та практична складова. Саме гармонійне поєднання цих елементів формує фахівця, здатного не лише передавати знання, а й розвивати в учнів критичне мислення, просторову уяву, екологічну свідомість та соціальну активність.

Предметна підготовка включає глибоке вивчення таких дисциплін, як фізична географія, геоморфологія, кліматологія, гідрологія, соціальна та економічна географія, географія України та світу, картографія, ГІС-технології. Цей блок забезпечує базис знань, необхідний для аналізу просторових явищ і процесів, інтерпретації статистичних і картографічних даних, розуміння закономірностей розвитку природи й суспільства.

Психолого-педагогічна підготовка спрямована на формування у майбутнього вчителя навичок професійного спілкування, мотивації до навчання, врахування індивідуальних особливостей учнів, створення сприятливого навчального середовища. Цей компонент дозволяє забезпечити ефективну реалізацію компетентнісного навчання, орієнтованого на розвиток ключових життєвих навичок.

Методична підготовка займає особливе місце у фаховому становленні майбутнього учителя географії. Вона передбачає вивчення принципів і технологій викладання географії, розробку методичних матеріалів, володіння засобами візуалізації, формування вміння планувати та проводити уроки з урахуванням вікових особливостей учнів. Л. Вішнікіна та В. Самойленко підкреслюють важливість використання сучасних засобів навчання, зокрема мультимедійних презентацій, віртуальних лабораторій, картографічних додатків, які підвищують ефективність навчального процесу й сприяють формуванню інтегральних компетентностей [5].

Цифрова складова фахової підготовки посідає дедалі важливіше місце у структурі професійного зростання вчителя. Застосування геоінформаційних систем, онлайн-картографії, цифрових платформ для тестування й візуалізації даних є не лише інструментом актуалізації змісту, а й засобом розвитку цифрової компетентності педагога. Як зазначають О. Галіцан і В. Паламарюк, цифрове середовище має стати невід'ємною частиною освітнього простору педагогічного ЗВО, оскільки воно дозволяє формувати ключові трансверсальні компетентності: автономність, самоорганізацію, критичне осмислення інформації [6].

Важливим елементом підготовки є також дослідницька діяльність, яка сприяє розвитку аналітичного мислення, навичок наукового пошуку, рефлексії.

Робота над курсовими, дипломними, дослідницькими проєктами з використанням геоінформаційного аналізу, просторового моделювання та аналізу соціоприродних систем дозволяє студентам не лише поглиблювати знання, але й набувати трансверсальних умінь.

Практична підготовка – педагогічна практика, стажування, участь у проєктних навчальних заходах – забезпечує формування професійної ідентичності студента. У реальних умовах навчального закладу майбутній учитель набуває досвіду взаємодії з учнями, аналізує педагогічні ситуації, адаптує теоретичні знання до конкретних умов, що сприяє інтеграції професійних і трансверсальних умінь у власну педагогічну стратегію.

Однією з ключових трансверсальних компетентностей, яка формується у процесі вивчення географії, є просторове мислення. Робота з картами, схемами, геоінформаційними системами (ГІС), просторовим моделюванням сприяє розвитку аналітичного мислення, здатності бачити багатовимірність процесів, співвідносити географічні явища з їхньою просторовою прив'язаністю. Просторові задачі, які потребують аналізу територіальних відмінностей, виявлення закономірностей або побудови моделей майбутнього розвитку територій, активізують когнітивну діяльність студента, сприяючи формуванню критичного мислення, системності та здатності до прогнозування.

Застосування геоінформаційних технологій у навчальному процесі відіграє подвійну роль: з одного боку, це засіб фахової підготовки, з іншого – потужний інструмент розвитку цифрової та інформаційної грамотності. Використання програмного забезпечення ArcGIS, QGIS, Google Earth, мобільних додатків для картографування дозволяє студентам вчитися обробляти просторові дані, створювати тематичні карти, візуалізувати екологічні або демографічні проблеми, здійснювати аналітичну оцінку процесів. Це безпосередньо пов'язано з трансверсальними вміннями працювати з цифровими інструментами, критично оцінювати інформацію, презентувати результати у зрозумілій формі.

Вивчення природних процесів і їх взаємозв'язків із соціальними чинниками створює сприятливі умови для формування екологічної свідомості та громадянської відповідальності – компонентів трансверсальних компетентностей. Наприклад, аналіз наслідків змін клімату, розробка моделей сталого розвитку регіонів, оцінювання екологічної ситуації в конкретній місцевості не лише поглиблює фахові знання, але й сприяє розвитку емпатії, глобального мислення, орієнтації на цінності сталого розвитку.

Особливого значення набуває робота з географічними даними та статистичними джерелами. Обробка демографічних таблиць, аналіз міграційних потоків, динаміки ресурсного потенціалу регіонів вимагає від студентів навичок систематизації, логічного мислення, формування обґрунтованих висновків. Це створює передумови для розвитку трансверсальної здатності працювати з

інформацією, інтерпретувати дані, узагальнювати результати – важливих умінь для будь-якого сучасного фахівця.

Як підкреслює А. Слюта [7], саме через практичну діяльність в умовах невизначеності активізуються механізми самоменеджменту, прийняття рішень і рефлексії.

Ефективне формування трансверсальних компетентностей у процесі професійної підготовки майбутніх учителів географії потребує цілеспрямованого створення відповідного педагогічного середовища. Йдеться не лише про окремі методи чи технології, а про системний підхід, який охоплює змістові, процесуальні, організаційні та психологічні аспекти освітнього процесу. Визначення педагогічних умов, що забезпечують повноцінний розвиток надпредметних умінь, є ключовим для реалізації сучасної моделі компетентнісного навчання.

Першою такою умовою є забезпечення міждисциплінарного освітнього контексту, в якому географія розглядається не ізольовано, а у зв'язку з іншими науками – біологією, економікою, історією, соціологією, екологією. Саме міждисциплінарність створює можливості для інтеграції знань і формування вміння аналізувати явища з різних точок зору, що є основою критичного мислення – однієї з провідних трансверсальних компетентностей. Як зазначає К. Борисенко, подібна інтеграція змісту сприяє формуванню «цілісної географічної картини світу», що необхідна сучасному вчителю [2].

Другою важливою умовою виступає особистісно-орієнтована педагогічна взаємодія, що базується на повазі до індивідуального стилю навчання здобувача, розвитку його суб'єктної позиції, здатності до рефлексії. Така взаємодія передбачає активне залучення здобувачів до планування власної освітньої траєкторії, участі у виборі форм і видів навчальної діяльності, аналізі власного прогресу. Це формує відповідальність, автономність, навички самоменеджменту – трансверсальні ознаки, необхідні для ефективного педагогічного функціонування.

Наступною умовою є створення відкритого і варіативного освітнього простору, у якому студент може вільно комбінувати ресурси для навчання – як традиційні (лекції, практичні заняття), так і альтернативні (онлайн-курси, професійні спільноти, польові дослідження). Відкритість освітнього середовища дозволяє формувати здатність орієнтуватися в складному інформаційному полі, самостійно добирати необхідні знання, адаптуватися до нових викликів. За даними дослідження О. Галіцан, саме відкритість є ключовим чинником розвитку ініціативності та інноваційності в майбутніх учителів [6].

Важливим є також дотримання принципів активності, діалогічності та рефлексивності. Активність передбачає переорієнтацію здобувача з об'єкта навчання на активного суб'єкта, який самостійно шукає знання, ставить проблеми, проєктує способи їх вирішення. Діалогічність – це не лише формальна взаємодія викладача і студента, а глибокий процес співтворчості, у якому

формуються комунікативні вміння, повага до думки іншого, здатність до конструктивного обговорення. Рефлексивність забезпечує осмислення власного досвіду, оцінювання результатів, корекцію навчальної стратегії.

Особливу роль відіграє наявність ціннісного підґрунтя навчального процесу. Трансверсальні компетентності формуються не лише через знання й уміння, але й через ставлення – до себе, до інших, до світу. Включення до змісту навчання питань сталого розвитку, етичних дилем, глобальної відповідальності, формування громадянської ідентичності створює умови для виховання свідомого, активного, етично відповідального вчителя. У цьому аспекті надзвичайно актуальним є аксіологічний підхід, про важливість якого наголошують Р. Винничук та Л. Кравченко [3].

Окремої уваги потребує формування підтримувального емоційного клімату в академічному середовищі. Довіра, прийняття, толерантність, психологічна безпека створюють сприятливі умови для прояву ініціативи, самовираження, помилки без страху осуду. У такому середовищі здобувачі вчаться брати на себе відповідальність, ризикувати, відстоювати позицію – тобто діяти як активні й компетентні суб’єкти професійного розвитку.

Незважаючи на активне впровадження компетентнісного підходу в педагогічну освіту, процес формування професійних і трансверсальних компетентностей у майбутніх учителів географії залишається складним і суперечливим. Виявлення ключових проблем і викликів у цьому процесі дозволяє не лише критично оцінити стан справ, але й визначити вектори подальшого вдосконалення підготовки педагогічних кадрів.

Однією з головних проблем є розрив між теоретичними засадами компетентнісного підходу та реальними практиками освітнього процесу. Нерідко трансверсальні компетентності декларуються у навчальних програмах, але не мають чітких індикаторів оцінювання або методичного забезпечення в межах конкретних дисциплін. Внаслідок цього формування таких компетентностей відбувається фрагментарно, без системної педагогічної підтримки, що обмежує можливості їх цілеспрямованого розвитку.

Ще однією складністю є традиціоналізм в організації освітнього процесу, що зберігається в низці закладів вищої освіти. Домінування лекційно-репродуктивних форм, обмежена гнучкість навчальних планів, низька активність студентів у навчанні не сприяють формуванню навичок комунікації, автономного мислення, ініціативності. Як підкреслюють Л. Вішнікіна та В. Самойленко, навіть на рівні методичної підготовки домінують шаблонні завдання, які не стимулюють до творчого педагогічного проєктування [5].

Особливої уваги потребує низький рівень цифрової компетентності як викладачів, так і здобувачів, що обмежує ефективне використання цифрових інструментів у навчанні. Незважаючи на наявність доступу до технологій, часто

спостерігається поверхневий рівень їх засвоєння, зведений до базових навичок користування, без розуміння можливостей аналітичної, візуалізаційної або симулятивної функції цифрового контенту. Це гальмує розвиток цифрової гнучкості та адаптивності – важливих компонентів трансверсальної компетентності.

Також відчутним викликом є обмеженість практичної підготовки, зокрема у формуванні вмінь працювати з реальними педагогічними ситуаціями, планувати діяльність у контексті невизначеності, взаємодіяти з різними учасниками освітнього процесу. Педагогічна практика, як правило, зосереджується на виконанні стандартних завдань і не завжди створює умови для розвитку самостійності, відповідальності та рефлексії.

Не менш важливою проблемою є відсутність сталої моделі інтеграції професійних і трансверсальних компетентностей, що ускладнює розробку комплексних програм підготовки майбутніх учителів. Трансверсальні вміння часто розглядаються як «додаткові» до фахових, а не як їх невід'ємна складова. Такий підхід не відображає реальних потреб педагогічної діяльності, де успішність учителя визначається не лише глибиною знань, а здатністю взаємодіяти, адаптуватися, навчатися протягом життя.

Проте поряд з проблемами спостерігаються й позитивні зрушення. Активізується розробка інноваційних освітніх програм, зростає увага до педагогічної рефлексії, розширюється спектр практик, орієнтованих на розвиток соціальних і громадянських навичок. Зокрема, інтеграція принципів освіти для сталого розвитку, елементів неформального та інклюзивного навчання дозволяє формувати в майбутніх учителів нові професійні й життєві орієнтири.

У перспективі актуальним є створення національних рамок компетентностей для вчителів, які б поєднували фахові та трансверсальні компоненти, а також механізмів діагностики та сертифікації цих компетентностей. Також важливо посилювати міжнародну співпрацю у сфері педагогічної освіти, залучати студентів до проєктів академічної мобільності, участі в тренінгах, вебінарах, форумах, що сприяють обміну досвідом і розширенню світогляду.

Результати проведеного аналізу свідчать про те, що формування професійних і трансверсальних компетентностей майбутніх учителів географії доцільно здійснювати в умовах системної педагогічної підтримки, міждисциплінарної взаємодії та ціннісно-орієнтованого освітнього простору. У цьому контексті обґрунтованим виглядає визначення комплексу умов і підходів, які можуть сприяти підвищенню ефективності освітнього процесу.

Доцільним вважається перегляд навчальних програм із фокусом на одночасне формування предметних знань і трансверсальних умінь. Синхронізація фахових дисциплін із компетентнісно-орієнтованими завданнями здатна забезпечити не лише академічну підготовку, але й розвиток критичного мислення, інформаційної культури, соціальних і комунікативних навичок.

Важливого значення набуває створення умов для застосування цифрових освітніх технологій, зокрема геоінформаційних систем, онлайн-картографії, сервісів для просторового аналізу. Їх педагогічно обґрунтоване впровадження може сприяти не лише зміцненню фахової складової підготовки, але й розвитку цифрової та аналітичної компетентностей студентів.

Інтеграція міждисциплінарного підходу розглядається як один із потенційно продуктивних напрямів. Складання програм, які охоплюють зміст географії у зв'язку з економікою, екологією, соціальними науками, створює умови для комплексного осмислення явищ і процесів, а також стимулює розвиток здатності до широкого аналітичного бачення.

Практична підготовка, зокрема педагогічна практика, польові дослідження, участь у тематичних проєктах, сприймається як важливий етап професійного становлення. Ці форми діяльності сприяють розвитку ініціативності, самостійності, комунікативної взаємодії, здатності до прийняття відповідальних рішень у змінних умовах.

Рефлексивна складова підготовки також заслуговує на посилену увагу. Ведення професійного портфоліо, участь у менторських зустрічах, систематичне самооцінювання й аналіз власного прогресу мають потенціал для розвитку самосвідомості, внутрішньої мотивації, здатності до самокорекції.

Сприятливий психологічний клімат у навчальному середовищі, атмосфера партнерства, взаємоповаги, підтримки вважається важливою умовою ефективного формування не лише трансверсальних умінь, але й загальної педагогічної культури. Відкрите спілкування, довіра між викладачем і студентом створюють основу для конструктивної взаємодії.

Професійний розвиток викладачів, їхня обізнаність із методиками розвитку трансверсальних компетентностей, сучасними педагогічними технологіями і цифровими інструментами вбачається як необхідна умова успішної реалізації компетентнісного підходу у вищій педагогічній освіті.

Таким чином, запропоновані підходи можуть бути корисними для осмислення та вдосконалення системи підготовки майбутніх учителів географії. Їхня імплементація потенційно здатна сприяти формуванню педагогів нового покоління, відкритих до інновацій, орієнтованих на цінності сталого розвитку, здатних діяти ефективно в сучасному освітньому середовищі.

Висновки

У ході дослідження було з'ясовано, що формування професійних і трансверсальних компетентностей майбутніх учителів географії є ключовим напрямом удосконалення системи педагогічної освіти в умовах змін і глобальних викликів. Комплексна інтеграція фахових знань і надпредметних умінь створює підґрунтя для підготовки конкурентоспроможного педагога, здатного до інноваційної діяльності, критичного мислення, цифрової грамотності, відповідального ставлення до навколишнього середовища та ефективної комунікації.

Аналіз сучасних підходів засвідчив, що саме географічна освіта має значний потенціал у розвитку трансверсальних навичок завдяки міждисциплінарності, практичній спрямованості, можливості застосування цифрових інструментів та інтеграції в глобальний контекст. Водночас виявлено низку проблем, серед яких: фрагментарність методичного забезпечення, обмеженість практичної складової, недостатній рівень цифрової підготовки, а також відсутність сталої моделі оцінювання трансверсальних компетентностей.

Обґрунтовано комплекс практичних рекомендацій, реалізація яких може сприяти вдосконаленню змісту, форм і умов підготовки майбутніх учителів географії. Йдеться про оновлення навчальних програм, посилення практичного та рефлексивного компонентів, підтримку викладацького розвитку та створення сприятливого освітнього середовища.

Таким чином, компетентнісно-орієнтована підготовка вчителя географії потребує системного підходу, орієнтованого не лише на засвоєння знань, а й на формування особистості, здатної до активної професійної та громадянської позиції в сучасному світі.

Література:

1. Бойченко О. Проблематика інновацій у педагогіці. *Актуальні проблеми педагогічної освіти: новації, досвід та перспективи*: зб. тез допов. І Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (Запоріжжя, 10 квітня 2020 р.). Запоріжжя: АА Тандем, 2020. С. 107–108.

2. Борисенко К. Б. Методологічна складова формування інтегральної компетентності майбутнього вчителя географії. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2018. Vol. VI(66). Issue 162. Pp. 12–17.

3. Винничук Р., Кравченко Л. Аксіологічний підхід у вітчизняній педагогічній науці та практиці: історико-педагогічна ретроспектива. *Витоки педагогічної майстерності*. *Серія «Педагогічні науки»*. 2019. Вип. 23. С. 22–27.

4. Вішнікіна Л. П. Навчальні технології як основа творчої діяльності вчителя. *Впровадження сучасних технологій навчання географії у шкільній, вищій, післядипломній освіті*: матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару. Полтава: ПОІППО, 2006. С. 3–10.

5. Вішнікіна Л., Самойленко В. Застосування сучасних засобів навчання у підготовці майбутніх учителів географії. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. Умань, 2020. Вип. 1(21), ч. 1. С. 39–47.

6. Галіцан О. А., Паламарюк В. А. Експериментальна програма формування трансверсальних компетентностей майбутніх учителів в освітньому просторі педагогічного університету. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського.* 2023. № 4(145). С. 72–77.

7. Слюта А. М. Формування професійно-спеціалізованих компетентностей майбутніх учителів географії у процесі фахової підготовки. *Інноваційна педагогіка.* 2020. Випуск 30. Т. 1. С. 147 – 151.

8. Arató F., Huber J., Lázár I., Mompoint-Gaillard P. For Democracy: 60 Activities to Learn and Assess Transversal Attitudes, Skills and Knowledge. Pestalozzi Series No. 4. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2015. 329 p.

9. Băndoi A., Siminică M. A teaching approach on the need to develop transversal skills in finance students. *Transversal Skills Development in Modern Teaching Practice. TRANSMOD*, 2015. Pp. 65–76.

10. Borova T., Petrenko V., Ved T., Pyvovarov V. Developing Students' Transversal Competences through Cultivation of Health Literacy Competence. *Marketing of Scientific and Research Organizations*. 2021. Vol. 40, No. 2. Pp. 35–52.

11. Botero Chica C. A. Transversal Axes as a Pedagogical Instrument for the Formation of Values. *Revista Iberoamericana de Educación*. 2008. Vol. 45, No. 2. Pp. 1–7. DOI: 10.35362/rie4522146.

References:

1. Boichenko, O. (2020). Problematyka innovatsii u pedahohitsi [Problems of innovation in pedagogy]. In *Aktualni problemy pedahohichnoi osvity: novatsii, dosvid ta perspektyvy: Zb. tez dopov. I Vseukr. nauk.-prakt. konf. z mizhnar. uchastiu* (Zaporizhzhia, April 10, 2020) (pp. 107–108). Zaporizhzhia: AA Tandem. [in Ukrainian].

2. Borysenko, K. B. (2018). Metodolohichna skladova formuvannia intehralnoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia heohrafii [Methodological component of forming the integral competence of a future geography teacher]. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, *VI*(66), 12–17. [in Ukrainian].

3. Vynnychuk, R., & Kravchenko, L. (2019). Aksiolohichnyi pidkhid u vitchyznianii pedahohichnii nautsi ta praktytsi: istoryko-pedahohichna retrospektyva [Axiological approach in Ukrainian pedagogical science and practice: historical and pedagogical retrospective]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti. Seriia "Pedahohichni nauky"*, *23*, 22–27. [in Ukrainian].

4. Vishnikina, L. P. (2006). Navchalni tekhnolohii yak osnova tvorchoi diialnosti vchytelia [Educational technologies as a basis for teacher's creative activity]. In *Vprovadzhennia suchasnykh tekhnolohii navchannia heohrafii* (pp. 3–10). Poltava: POIPPO. [in Ukrainian].

5. Vishnikina, L., & Samoilenko, V. (2020). Zastosuvannia suchasnykh zasobiv navchannia u pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv heohrafii [Application of modern teaching tools in the training of future geography teachers]. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia*, *1*(21), 39–47. [in Ukrainian].

6. Halitsan, O. A., & Palamariuk, V. A. (2023). Eksperymentalna prohrama formuvannia transversalnykh kompetentnostei maibutnikh uchyteliv v osvitnomu prostori pedahohichnoho universytetu [Experimental program for developing transversal competencies of future teachers in the educational space of a pedagogical university]. *Naukovyi visnyk Pivdennoukrainskoho NPU imeni K. D. Ushynskoho*, *4*(145), 72–77. [in Ukrainian].

7. Sliuta, A. M. (2020). Formuvannia profesiino-spetsializovanykh kompetentnostei maibutnikh uchyteliv heohrafii u protsesi fakhovoi pidhotovky [Formation of professionally specialized competencies of future geography teachers in the process of professional training]. *Innovatsiina pedahohika*, *30*(1), 147–151. [in Ukrainian].

8. Arató, F., Huber, J., Lázár, I., & Mompoint-Gaillard, P. (2015). *For Democracy: 60 Activities to Learn and Assess Transversal Attitudes, Skills and Knowledge*. Pestalozzi Series No. 4. Strasbourg: Council of Europe Publishing.

9. Băndoi, A., & Siminică, M. (2015). A teaching approach on the need to develop transversal skills in finance students. In *Transversal Skills Development in Modern Teaching Practice. TRANSMOD* (pp. 65–76).

10. Borova, T., Petrenko, V., Ved, T., & Pyvovarov, V. (2021). Developing students' transversal competences through cultivation of health literacy competence. *Marketing of Scientific and Research Organizations*, *40*(2), 35–52.

11. Botero Chica, C. A. (2008). Transversal axes as a pedagogical instrument for the formation of values. *Revista Iberoamericana de Educación*, *45*(2), 1–7. https://doi.org/10.35362/rie4522146

УДК 004.738.5:371.3

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-213-225

Кривонос Олександр Миколайович кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри комп'ютерних наук та інформаційних технологій, Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, https://orcid.org/0000-0002-4211-6541

СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ НАВЧАННЯМ У ЦИФРОВІЙ ОСВІТІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПЛАТФОРМ І ПЕДАГОГІЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. Анотація. У статті здійснено комплексне дослідження систем управління навчанням як ключових інструментів організації дистанційного та змішаного навчання в умовах цифрової трансформації освіти. Проаналізовано функціональні, технічні та педагогічні можливості найпоширеніших платформ – Moodle, Microsoft Teams і Google Classroom – з урахуванням вимог сучасного освітнього середовища. Обґрунтовано доцільність застосування LMS для забезпечення доступу до навчального контенту незалежно від місця й часу, підтримки гнучкого освітнього процесу, реалізації інклюзивного підходу та формування цифрових компетентностей здобувачів освіти.

Окрему увагу приділено порівняльному аналізу LMS-платформ за такими критеріями: наявність інструментів відеозв'язку, підтримка міжнародного стандарту SCORM, відкритість програмного коду, наявність інтегрованих інструментів для оцінювання, можливості реалізації гейміфікації та відповідність вимогам інклюзивності. Визначено, що платформа Moodle має найбільший потенціал для створення повноцінного освітнього середовища, з урахуванням широкої кастомізації, підтримки стандартів, відкритої архітектури та інструментів формувального оцінювання. Натомість Microsoft Teams та Google Classroom доцільно використовувати у випадках, коли ключовим є зручне середовище для спілкування, синхронної взаємодії або супроводу традиційного навчання.

У статті також розглянуто педагогічні принципи, що реалізуються через LMS: науковість, доступність, послідовність, активність і зворотний зв'язок. Автори підкреслюють необхідність підготовки педагогів до використання LMS як складової цифрової педагогіки. Представлені результати можуть бути використані адміністраціями закладів освіти, розробниками освітніх програм та викладачами під час вибору, впровадження та дидактичного наповнення LMS-середовищ.

Ключові слова: LMS; дистанційна освіта; цифрова трансформація освіти; освітні платформи; педагогічні технології.

Kryvonos Oleksandr Mykolaiovych Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy) Docent Department of Computer Science and Information Technology, Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, https://orcid.org/0000-0002-4211-6541

LEARNING MANAGEMENT SYSTEMS IN DIGITAL EDUCATION: COMPARATIVE ANALYSIS OF PLATFORMS AND PEDAGOGICAL PERSPECTIVES

Abstract. The article provides a comprehensive study of learning management systems as key tools for organising distance and blended learning in the context of the digital transformation of education. It analyses the functional, technical and pedagogical capabilities of the most popular platforms – Moodle, Microsoft Teams and Google Classroom – taking into account the requirements of the modern educational environment. The article substantiates the feasibility of using LMS to provide access to educational content regardless of time and place, support a flexible educational process, implement an inclusive approach, and develop the digital competencies of learners.

Special attention is paid to the comparative analysis of LMS platforms according to the following criteria: the availability of video communication tools, support for the international SCORM standard, openness of the source code, the availability of integrated assessment tools, the possibility of implementing gamification, and compliance with inclusivity requirements. It was determined that the Moodle platform has the greatest potential for creating a full-fledged educational environment, taking into account its extensive customisation, support for standards, open architecture, and formative assessment tools. Microsoft Teams and Google Classroom, on the other hand, are best used in cases where a convenient environment for communication, synchronous interaction, or support for traditional learning is key.

The article also discusses the pedagogical principles implemented through LMS: scientificity, accessibility, consistency, activity, and feedback. The authors emphasise the need to train teachers to use LMS as a component of digital pedagogy. The results presented can be used by educational institutions, educational curriculum developers and teachers when selecting, implementing and developing the didactic content of LMS environments.

Keywords: LMS; distance education; digital transformation of education; educational platforms; pedagogical technologies.

Постановка проблеми. В останні роки онлайн-навчання стало важливою та невід'ємною частиною освітнього процесу. Сучасні технології та інтернет відкрили нові можливості для отримання знань, зробивши освіту доступною для людей незалежно від їхнього географічного положення чи зайнятості. Онлайнкурси, вебінари та інші форми дистанційного навчання пропонують гнучкість, індивідуальний

підхід та широкий вибір освітніх програм, що особливо важливо в умовах світу, що стрімко змінюється.

Історія LMS починається з простих рішень для онлайн-навчання у 1990-х роках, коли з'явилися перші системи управління електронними курсами. З часом, з розвитком інтернету та технологій, ці платформи стали більш функціональними та складними, включаючи можливості для синхронного та асинхронного навчання, інтеграції з іншими системами та підтримки різних форматів контенту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання впровадження LMS у практику освітньої діяльності висвітлюються як у вітчизняному, так і в зарубіжному науковому дискурсі. Серед українських дослідників, які активно аналізують цю тематику, слід відзначити Г. Волчкову, Т. Мельник, С. Махновського, С. Ткачова, Н. Ткачову, А. Ткачова та інших [1, 2]. Значний внесок у розробку теоретичних і практичних засад використання систем управління навчанням зробили також зарубіжні вчені, зокрема R. Chugh, S. Hameed, H. Hasan, O. J. Luck, D. Turnbull та інші. Їхні дослідження підтверджують, що ефективне використання LMS передбачає не лише технічне впровадження, а й глибоке переосмислення методології викладання, що відповідає сучасним вимогам освіти [3].

Метою даної публікації є обґрунтування актуальності педагогічних умов ефективного впровадження систем управління навчанням (LMS) у діяльність закладів вищої освіти. У контексті цифрової трансформації освітнього процесу важливого значення набуває не лише вибір відповідного технічного рішення, а й розуміння педагогічних принципів, що забезпечують результативність навчання в електронному середовищі.

Виклад основного матеріалу. Система управління навчанням (LMS) – це спеціалізоване програмне забезпечення, призначене для створення, організації, поширення та моніторингу навчальних курсів. Її використовують у закладах освіти та професійному середовищі для підтримки дистанційного, змішаного й традиційного навчання. Сьогодні існує значна кількість LMS, які відрізняються як за цільовим призначенням, так і за способом розгортання [3].

Відповідно до цільової аудиторії виокремлюють кілька типів LMS: академічні – орієнтовані на заклади освіти, підтримують електронні курси, оцінювання та надання зворотного зв’язку; корпоративні – призначені для бізнес-середовища, спрямовані на навчання та підвищення кваліфікації персоналу; комерційні – орієнтовані на продаж навчальних курсів; змішані – поєднують характеристики кількох попередніх типів [4].

За способом розгортання LMS поділяють на: on-premise (серверні) – встановлюються на власні сервери організації; хмарні (cloud-based) – функціонують через інтернет і не потребують власної інфраструктури [4].

Сучасні платформи систем управління навчанням (LMS) характеризуються широким спектром функціональних можливостей, що забезпечують ефективну

організацію освітнього процесу. Зокрема, вони дозволяють створювати, структурувати та зберігати навчальні матеріали різного типу, включаючи текстові ресурси, відео-, аудіофайли та інтерактивні елементи. Однією з ключових особливостей є наявність інструментів для оцінювання навчальних досягнень здобувачів освіти, зокрема засобів для створення тестів, формування оцінок і забезпечення зворотного зв'язку, що сприяє моніторингу прогресу та своєчасній педагогічній корекції. Платформи підтримують різні канали комунікації між учасниками освітнього процесу, серед яких – форуми, чати та засоби відеозв'язку, що підвищує рівень взаємодії у дистанційному форматі. Важливою функцією є аналітика, яка дає змогу генерувати звіти та аналізувати навчальні дані для прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Крім того, LMS забезпечують інтеграцію з іншими цифровими сервісами та дозволяють реалізовувати персоналізовані освітні траєкторії відповідно до індивідуальних потреб і інтересів здобувачів освіти.

Використання LMS сприяє підвищенню доступності освіти, оскільки надає можливість навчатися незалежно від місця розташування та графіка користувача. Автоматизація рутинних адміністративних процесів, таких як реєстрація, оцінювання та контроль прогресу, спрощує управління навчальним процесом. Індивідуалізація навчання забезпечується гнучким налаштуванням темпів засвоєння матеріалу відповідно до особистих особливостей студентів. У свою чергу, перехід на онлайн-формати дозволяє зменшити витрати на матеріальні ресурси та оптимізувати часові витрати, пов'язані з організацією занять.

Застосування систем управління навчанням у вищих навчальних закладах та інших освітніх організаціях надає низку важливих переваг, які істотно впливають на якість і доступність освітнього процесу. Однією з ключових особливостей LMS є підвищення доступності електронного навчання, що дозволяє усунути географічні обмеження. Студенти мають змогу здобувати знання, перебуваючи в будь-якому місці, а викладачі – реалізовувати навчальний процес незалежно від фізичної присутності в аудиторії.

Платформи також сприяють персоналізації освітнього досвіду. Завдяки гнучкості налаштувань та адаптивним можливостям, здобувачі освіти можуть обирати темп, формат і спосіб взаємодії з навчальними матеріалами відповідно до власних потреб і здібностей. Вони отримують доступ до контенту як у синхронному, так і в асинхронному режимі, що забезпечує додаткову зручність у навчанні.

Важливою перевагою LMS є можливість відстеження навчального прогресу. Системи дозволяють як студентам, так і викладачам аналізувати результати навчальної діяльності, визначати індивідуальні потреби в корекції, оцінювати продуктивність і своєчасно реагувати на труднощі, що виникають у процесі засвоєння матеріалу.

Функціонал LMS передбачає ефективне розповсюдження освітніх ресурсів та можливість постійного оновлення навчального контенту відповідно до актуальних

вимог. Завдяки інтегрованим інструментам комунікації, зокрема чатам, форумам, повідомленням і блогам, забезпечується співпраця між учасниками навчального процесу. У свою чергу, централізоване зберігання даних дозволяє систематизувати та оптимізувати управління освітнім середовищем.

Не менш важливою є економічна ефективність LMS, оскільки впровадження дистанційного навчання зменшує потребу в фізичних ресурсах, скорочує витрати на організацію занять і дозволяє учасникам навчального процесу гнучко розподіляти власний час. У цілому, системи управління навчанням не лише забезпечують структуровану подачу освітнього контенту, а й формують умови для індивідуалізованого та якісного засвоєння знань.

Попри численні переваги, системи управління навчанням мають і певні недоліки, які заслуговують на критичний розгляд. Одним із потенційних ризиків, притаманних онлайн-навчанню загалом, є відсутність гарантій щодо його ефективності в кожному конкретному випадку, що зумовлено як технічними, так і педагогічними чинниками. Незважаючи на широке впровадження LMS у діяльність закладів вищої освіти, шкіл та корпоративних структур, існують проблеми, пов'язані з їхньою освітньою цінністю.

З педагогічної точки зору, частина платформ орієнтована переважно на зберігання та доставлення навчального контенту, залишаючи поза увагою аспекти активного навчання, взаємодії та формування ключових компетентностей. Такі системи нерідко задають жорстко регламентовані освітні стратегії, що базуються на транзитивній моделі знань, тобто на передачі інформації від викладача до студента без активної взаємодії. Це обмежує викладачів у виборі методів навчання, засобів організації зворотного зв'язку та підходів до оцінювання, що особливо важливо в умовах онлайн- та змішаного формату.

Крім того, низка платформ не забезпечує достатнього рівня гнучкості для реалізації сучасних педагогічних підходів. Зокрема, обмеження у функціональних можливостях унеможливлюють впровадження деяких педагогічних теорій, що передбачають активну участь студентів у керуванні навчальним процесом, зокрема у плануванні, тайм-менеджменті та самооцінюванні. Це призводить до збереження суб'єкт-об'єктної моделі взаємодії, коли здобувач освіти перебуває в пасивній позиції споживача знань, що суперечить принципам суб'єкт-суб'єктної взаємодії, яка передбачає партнерство між студентом і викладачем.

Деякі заклади вищої освіти частково вирішують цю проблему шляхом інтеграції LMS як допоміжного елементу до вже функціонуючих електронних освітніх середовищ. Проте в тих випадках, коли LMS виступає основним інструментом організації дистанційного навчання, важливо критично оцінювати її відповідність педагогічним цілям, дидактичним підходам та інструментам, які застосовуються в освітньому процесі. Доцільним також є залучення зовнішніх ресурсів, що можуть компенсувати нестачу базових функцій системи та підвищити її дидактичну ефективність.

Попри те, що сучасна модель цифрового навчання дедалі більше орієнтована на студентоцентричний підхід і не повинна обмежуватись виключно використанням конкретної платформи, існують вагомі аргументи на користь застосування систем управління навчанням. У світлі останніх технологічних досягнень LMS-платформи демонструють тенденцію до ускладнення архітектури та розширення функціонального потенціалу. Однією з ключових змін є інтеграція з інформаційно-аналітичними інструментами, які дозволяють використовувати дані про навчальну діяльність здобувачів освіти для формування персоналізованих освітніх траєкторій.

Деякі сучасні LMS здатні здійснювати автоматизований моніторинг прогресу студентів, аналізуючи результати виконання завдань, проходження тестів і роботу з навчальними модулями. На основі цих даних платформи можуть визначати, наскільки студент досяг поставлених цілей, і надавати йому адаптивні рекомендації для подальшого навчання. Такий підхід сприяє індивідуалізації освітнього процесу та своєчасному реагуванню на труднощі, які виникають у здобувачів освіти.

Окрім традиційної сумарної оцінки, яка реалізується, зокрема, через тести з множинним вибором наприкінці курсу, дедалі більшого значення набуває формуюче оцінювання, що дозволяє здійснювати постійне відстеження навчального прогресу протягом усього освітнього циклу. Це забезпечує викладачам можливість оцінити глибину розуміння матеріалу, рівень сформованості компетентностей та своєчасно коригувати педагогічну взаємодію відповідно до індивідуальних потреб студентів.

Серед перспективних напрямів розвитку LMS варто зазначити дослідження щодо виявлення емоційного стану здобувачів освіти під час виконання завдань за допомогою комп’ютерного аналізу міміки. Такий підхід потенційно розширює можливості освітньої аналітики, доповнюючи її афективними показниками.

Сучасний освітній процес дедалі частіше відмовляється від універсальних, стандартизованих моделей і спрямовується у бік використання складних, гнучких систем, здатних враховувати широкий спектр освітніх параметрів. Починаючи з перших реалізацій LMS на початку 2000-х років, які заклали підґрунтя для масового поширення електронного навчання, ці системи пройшли еволюційний шлях від інструментів адміністративного обліку до комплексних освітніх платформ. Їхня роль стала особливо помітною в умовах пандемії COVID-19, коли виникла гостра потреба в доступному та масштабованому освітньому середовищі.

На сьогоднішній день LMS не лише забезпечують розміщення та поширення навчального контенту, але й активно використовують аналітичні механізми, що дозволяють усім учасникам освітнього процесу – викладачам, студентам, адміністрації – отримувати глибоке розуміння як результативності навчання, так і якості педагогічної взаємодії. Сучасні технології сприяють розширенню функціональності LMS, зокрема в напрямах персоналізованого навчання, інклюзивного підходу та підвищення справедливості оцінювання. Це формує передумови для забезпечення

більш гнучкого, ефективного та орієнтованого на потреби студента освітнього середовища.

Для організації ефективного онлайн-навчання дедалі ширше використовуються технології Web 2.0, які охоплюють різноманітні цифрові інструменти та сервіси, зокрема вікі-технології, блоги, системи миттєвого обміну повідомленнями, соціальні мережі, а також електронні довідкові ресурси. Використання зазначених засобів не лише розширює можливості викладача щодо створення, структурування й поширення навчального контенту, але й сприяє формуванню нових моделей взаємодії між учасниками освітнього процесу, зокрема між викладачем і здобувачем освіти.

Одним із визначальних чинників успішного функціонування електронного навчання є якісний дизайн освітнього середовища. Результативність навчання в онлайн-форматі залежить від гармонійного поєднання змістовного наповнення контенту та логічної структури його подачі. Ігнорування будь-якого з цих компонентів призводить до зниження педагогічної ефективності. У зв'язку з цим система управління навчанням має відповідати низці важливих вимог: бути відкритою, адаптивною, інтуїтивно зрозумілою, а також такою, що мінімізує бар'єри доступу для різних категорій здобувачів освіти, включаючи осіб з особливими освітніми потребами.

Функціональна структура LMS-платформ визначально впливає на результативність дистанційного навчання. Важливо, щоб освітнє середовище не лише забезпечувало доступ до матеріалу, але й сприяло його глибокому засвоєнню та практичному застосуванню. Якщо система включає інструменти для самостійного розвитку, це стимулює здобувачів освіти до більш усвідомленої участі в освітньому процесі та підвищення особистої відповідальності за результати навчання.

Сучасні дистанційні платформи об'єднують як технологічні, так і педагогічні компоненти, що дозволяє проєктувати ефективні освітні моделі у віртуальному середовищі. Їхній функціонал підтримує розробку, реалізацію та адаптацію навчальних методик, що відповідають актуальним вимогам цифрової педагогіки. Система управління навчанням є програмним забезпеченням, призначеним для організації, адміністрування, моніторингу та підтримки навчального процесу. Вона забезпечує інструментарій для реєстрації користувачів, створення курсів, структурування навчального контенту, відстеження успішності здобувачів освіти та інформування викладачів або кураторів щодо виконання завдань. Однією з важливих переваг LMS є можливість багаторазового використання навчальних матеріалів у межах різних курсів і для різних цільових аудиторій. До таких ресурсів належать текстові документи, презентації, зображення, анімації та інші мультимедійні елементи.

На сьогодні практично всі заклади вищої освіти інтегрують сучасні платформи для дистанційного навчання у свою освітню діяльність. Проте більшість

установ не надає публічної інформації щодо типу використовуваної LMS, що ускладнює порівняльний аналіз їх функціональних можливостей. Однією з найпоширеніших платформ є Moodle – відкритий програмний продукт, який активно застосовується провідними університетами світу як базове інформаційно-освітнє середовище. За офіційними даними, на сьогодні зареєстровано понад 5680 сайтів, що функціонують на базі Moodle [6].

Платформа Moodle розроблена на мові програмування PHP, є сумісною з основними системами керування базами даних (MySQL, PostgreSQL, Oracle, Access, Interbase) і поширюється на умовах ліцензії GNU General Public License. Це дозволяє вільно використовувати, модифікувати та поширювати програмне забезпечення без ліцензійних обмежень. Moodle підтримує як індивідуальні, так і колаборативні форми навчання. Серед функціональних можливостей варто відзначити інструменти для створення вікі-документів, форумів, семінарів, обміну файлами та організації відеоконференцій. Платформа також підтримує міжнародний стандарт SCORM, що дає змогу реалізовувати інтерактивні навчальні модулі.

Система пропонує широкий спектр засобів для моніторингу навчального прогресу, зокрема журнали оцінювання, тести, завдання з автоматичною або ручною перевіркою. Механізми мотивації реалізовані через систему відзнак, сертифікатів і бейджів. Важливою перевагою є відповідність Moodle стандарту доступності WCAG 2.1 AA, що гарантує інклюзивність для користувачів з особливими освітніми потребами. Завдяки цим характеристикам Moodle розглядається як одна з найгнучкіших та найбільш адаптивних платформ у сфері цифрової освіти.

Однією з найпоширеніших освітніх платформ після Moodle є Microsoft Teams – сервіс, що входить до складу пакету Microsoft 365 і призначений для організації дистанційного навчання, відеоконференцій та спільної роботи. Платформа забезпечує широкий спектр функціональних можливостей, зокрема підтримку групових та індивідуальних відео- й аудіодзвінків, інтегрований чат, а також спільний доступ до документів у режимі реального часу. Її ключовою відмінністю є тісна інтеграція з офісними застосунками Microsoft (Word, Excel, PowerPoint тощо), що дозволяє працювати з ними без потреби локального встановлення програмного забезпечення. Microsoft Teams формує єдиний робочий простір, у якому здобувачі освіти й викладачі можуть взаємодіяти синхронно або асинхронно, виконувати завдання, проводити оцінювання та обговорення в межах навчальних груп.

Ще одним популярним рішенням у сфері цифрової освіти є Google Classroom – безкоштовна платформа, розроблена корпорацією Google з метою оптимізації взаємодії між учасниками освітнього процесу. Система інтегрує основні інструменти екосистеми Google, такі як Google Docs, Google Drive, Gmail та Google Meet. Вона надає можливість створювати завдання, здійснювати коментування та зворотний зв’язок, а також організовувати роботу у форматі класу. Завдання можуть

бути подані у вигляді документів, гіперпосилань або опитувань. Незважаючи на дещо обмежений функціонал у порівнянні з Moodle, Google Classroom вирізняється простотою у використанні та можливістю розширення за рахунок додаткових модулів і сервісів Google.

Серед обмежень варто відзначити відсутність вбудованої вебінарної кімнати – для проведення відеоконференцій необхідно використовувати зовнішній сервіс Google Meet. Також платформа не має розвинених інтерактивних інструментів, характерних для повнофункціональних LMS. Засоби оцінювання включають базові інструменти для створення й моніторингу виконання завдань, а також ведення журналу оцінок. Розширена версія платформи – Google Workspace for Education – пропонує додаткові функції, спрямовані на підтримку інклюзивності, зокрема для користувачів з порушеннями зору, слуху або обмеженою мобільністю.

На основі проведеного аналізу можна дійти висновку, що платформи на зразок Microsoft Teams і Google Classroom, попри зручність у використанні та функціональність, не завжди здатні повноцінно забезпечити реалізацію практичних занять. Водночас вони можуть ефективно використовуватись як допоміжні інструменти у форматі змішаного навчання, сприяючи організації комунікації, доступу до навчальних матеріалів та оцінювання. Натомість система Moodle має значно ширший функціональний потенціал, що дозволяє використовувати її як повноцінне середовище для організації дистанційного навчального процесу, включно з реалізацією практичних, лабораторних і інтерактивних завдань. Водночас варто зауважити, що інтеграція сучасних освітніх технологій, зокрема LMS, не є універсальним вирішенням усіх проблем, з якими стикається система освіти. Однією з актуальних проблем залишається низький рівень практичної орієнтованості навчання, коли здобувачі освіти мають труднощі із застосуванням отриманих знань у реальних ситуаціях. Ефективне використання цифрових освітніх середовищ потребує не лише технічного забезпечення, але й високого рівня педагогічної підготовки викладача.

Організація дистанційного навчання має ґрунтуватися на низці дидактичних принципів. Зокрема, принцип науковості передбачає використання сучасних цифрових інструментів, що стимулюють пізнавальну активність студентів і сприяють розвитку самостійної навчальної діяльності. Застосування інформаційних технологій відкриває можливості для створення адаптивного навчального середовища з використанням інноваційних підходів до викладання. Послідовність навчального процесу досягається завдяки структурованому плануванню змісту курсів, що реалізується за допомогою таких інструментів, як вбудовані календарі, планувальники, таймлайни.

Таблиця 1.

Порівняльний аналіз LMS-платформ за ключовими характеристиками

Критерій	Moodle	Microsoft Teams	Google Classroom
Наявність відеозв'язку	Частково (через плагіни)	Так	Частково (через Google Meet)
Інструменти оцінювання	Розвинена система тестів, семінарів, журналів	Завдання, тести, оцінки	Завдання, коментарі, бали
Підтримка SCORM	Так	Ні	Ні
Відкритість коду	Так	Ні	Ні
Можливості для гейміфікації	Так (значки, бейджі, плагіни)	Обмежено	Обмежено
Інклюзивність	Висока (WCAG 2.1 AA)	Висока	Висока

Застосування розглянутих принципів навчання допомагає правильно визначити завдання, зміст, форми та методи навчального процесу. У таблиці подано ключові інструменти, що відповідають принципам науковості, доступності, послідовності, мотивованості, групового та індивідуального навчання. Аналіз показує, що всі платформи, що розглядаються, відповідають цим принципам, хоча відмінності в інструментах для спільного навчання та інтерактивності все ж таки присутні. Деякі платформи пропонують більше можливостей. Найбільш широкий вибір інструментів і налаштувань надає платформа Moodle, тоді як Microsoft Teams та Google Classroom також відповідають цим принципам, але меншою мірою.

На завершення варто звернути увагу на розробки вітчизняних компаній у сфері цифрової освіти, які активно конкурують із міжнародними платформами та пропонують рішення, адаптовані до українського освітнього контексту. Такі платформи вирізняються локалізованим інтерфейсом, урахуванням національних освітніх стандартів, а також гнучкістю у впровадженні відповідно до потреб конкретного закладу освіти. Розвиток українських LMS-рішень є важливим кроком у напрямі цифрового суверенітету та забезпечення безперервного навчального процесу в умовах динамічних змін.

В умовах зростання попиту на якісні та безпечні інструменти для організації дистанційного навчання, підтримка національного виробника є не лише економічно доцільною, а й стратегічно важливою для формування власної освітньо-інформаційної інфраструктури. Подальше дослідження, розвиток та впровадження вітчизняних освітніх технологій створює умови для більшої незалежності системи освіти України, а також сприяє адаптації цифрових інструментів до культурних, мовних та педагогічних особливостей національного контексту.

SkillzRun – українська компанія, що розробляє LMS-платформу для підтримки онлайн-навчання, активно працює над удосконаленням своїх сервісів у

кількох напрямах [7]. Одним із ключових є персоналізація освітнього процесу. Згідно з внутрішніми дослідженнями, понад 85% користувачів високо оцінили персоналізовані курси та відзначили їх як ефективний інструмент підвищення якості навчального досвіду [8].

Важливим напрямом діяльності компанії є також розвиток мікронавчання. Лише протягом останнього року у платформу було інтегровано понад 2000 мікромодулів. За результатами аналізу внутрішніх даних, понад 70% слухачів зазначили, що такі короткі й цілеспрямовані навчальні блоки суттєво полегшують процес засвоєння знань.

Крім того, значна увага приділяється соціальному навчанню. За результатами опитування, понад 80% респондентів відзначили ефективність форумів та інструментів співпраці для обговорення навчального матеріалу й взаємодії з іншими учасниками.

Окремий акцент у роботі SkillzRun зроблено на доступності платформи. Відповідно до внутрішніх аналітичних звітів, більш як 95% користувачів підтвердили, що LMS SkillzRun є зручним та корисним інструментом, який забезпечує легкий доступ до освітніх ресурсів.

Загалом, головне призначення систем управління навчанням полягає у підвищенні результативності та задоволеності учасників освітнього процесу. LMS надає викладачам і адміністраторам можливості для ефективної організації курсів, моніторингу прогресу студентів, оцінювання їхніх результатів та підтримки комунікації. Основна мета таких систем – створення сприятливих умов для здобуття знань і розвитку навчальних компетентностей відповідно до потреб сучасної освіти.

Серед сучасних платформ для створення електронного навчання, що орієнтовані на спрощення процесу розробки курсів, окреме місце посідає Easygenerator. Платформа Easygenerator була розроблена компанією Easygenerator B.V., що базується у місті Роттердам (Нідерланди). Водночас важливо зазначити, що до складу команди розробників входять і фахівці з України, що засвідчує міжнародний характер проєкту. Компанія спеціалізується на створенні інструментів для електронного навчання, ключовим принципом яких є інтуїтивна простота, доступність для користувачів без технічної підготовки та залучення внутрішніх експертів організацій до створення освітнього контенту. Це хмарне програмне забезпечення, яке забезпечує можливість створення інтерактивного навчального контенту без потреби в глибоких технічних знаннях. Платформа орієнтована насамперед на корпоративний сектор і дозволяє залучати внутрішніх експертів до розробки курсів з метою масштабування навчання в межах організації.

Функціональні можливості Easygenerator включають інтуїтивно зрозумілий редактор із підтримкою технології «drag-and-drop», що дозволяє швидко інтегрувати текстові, графічні, відео- та мультимедійні елементи. Курси можуть бути

створені як «з нуля», так і на основі наявних презентацій або документів. Платформа підтримує основні стандарти сумісності з LMS, зокрема SCORM та xAPI, що забезпечує інтеграцію з популярними системами управління навчанням, такими як Moodle, Blackboard і Canvas.

Особливої уваги заслуговують функції автоматичного перекладу на понад 75 мов і вбудований штучний інтелект EasyAI, що дозволяє оптимізувати створення навчального контенту, зокрема шляхом трансформації застарілих матеріалів у сучасні формати. Платформа відповідає вимогам щодо захисту персональних даних (GDPR), має сертифікацію ISO/IEC 27001 та реалізує шифрування даних.

Easygenerator активно використовується для організації внутрішнього навчання співробітників, процесів адаптації нових працівників (онбординг), підготовки клієнтів і партнерів, а також підвищення кваліфікації команд підтримки та продажів. Серед користувачів платформи — такі компанії, як Kellogg's, T-Mobile і Walmart. Таким чином, Easygenerator є ефективним рішенням для створення якісного навчального контенту з високим рівнем адаптивності та швидким розгортанням.

Висновки. Системи управління навчанням є потужним інструментом організації освітнього процесу в умовах цифрової трансформації. Результати аналізу підтверджують, що LMS забезпечують персоналізацію навчання, гнучкість у доступі до освітніх ресурсів, а також підтримку самостійної діяльності студентів. Разом із тим, ефективність впровадження таких систем значною мірою залежить від готовності викладачів до зміни методики викладання, адаптації педагогічних стратегій і забезпечення технічної підтримки.

Серед розглянутих платформ Moodle має найбільш розвинений функціонал, включаючи підтримку SCORM, відкритий код, розширені інструменти оцінювання та гейміфікації. Microsoft Teams і Google Classroom зручні для організації комунікації та основного супроводу навчального процесу, однак потребують додаткових інструментів для повноцінного використання в якості єдиної платформи дистанційного навчання. Платформи, що враховують принципи інклюзивності та формуючого оцінювання, можуть значно покращити якість навчального процесу та рівень залученості студентів.

Подальші дослідження доцільно зосередити на аналізі адаптивних функцій LMS, використанні штучного інтелекту в аналітиці навчальних даних та дослідженні впливу дизайну освітніх середовищ на мотивацію студентів.

Література:

1. Мельник Т., Волчкова Г. Досвід застосування LSM Moodle при дистанційному навчанні у закладах вищої освіти // Наукові записки. Серія : Педагогічні науки. – Кропивницький, 2021. – № 192. – С. 106–111. – DOI: https://doi.org/10.36550/2415-7988-2021-1-192-106-111.

2. Ткачов С., Ткачова Н., Ткачов А., Махновський С. Застосування LMS Moodle для організації змішаного навчання у вищій школі: основні можливості та недоліки // Інформаційно-комунікаційні технології в освіті. – 2024. – Вип. 73. – С. 296–301. – DOI: https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/73.56.

3. Turnbull D., Chugh R., Luck J. An overview of the common elements of Learning Management System policies in higher education institutions // TechTrends. – 2022. – DOI: https://doi.org/10.1007/s11528-022-00752-7.

4. Hameed S., Hasan H. Learning management system developments and challenges: a literature review // Mesopotamian Journal of Computer Science. – 2021. – P. 33–41. – DOI: 10.58496/MJCSC/2021/005.

5. Розробка LMS систем управління навчанням [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://avada-media.ua/ua/services/lms/ (дата звернення: 18.06.2025).

6. Офіційний сайт системи Moodle [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://moodle.org/mod/page/view.php?id=8174.

7. Skillzrun, що таке SkillzRun? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://docs.skillzrun.com/ (дата звернення: 20.06.2025).

References:

1. Melnyk, T., & Volchkova, H. (2021). Dosvid zastosuvannia LSM Moodle pry dystantsiinomu navchanni u zakladakh vyshchoi osvity [*Experience of using LMS Moodle in distance learning in higher education institutions*]. Naukovi zapysky. Seriia: Pedahohichni nauky – *Scientific Notes. Series: Pedagogical Sciences*, 192, 106–111. https://doi.org/10.36550/2415-7988-2021-1-192-106-111 [in Ukrainian].

2. Tkachov, S., Tkachova, N., Tkachov, A., & Makhnovskyi, S. (2024). Zastosuvannia LMS Moodle dlia orhanizatsii zmishanoho navchannia u vyshchii shkoli: osnovni mozhlyvosti ta nedoliky [*The use of LMS Moodle for organizing blended learning in higher education: main features and drawbacks*]. Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii v osviti – *Information and Communication Technologies in Education*, 73, 296–301. https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/73.56 [in Ukrainian].

3. Turnbull, D., Chugh, R., & Luck, J. (2022). An overview of the common elements of Learning Management System policies in higher education institutions. TechTrends. https://doi.org/10.1007/s11528-022-00752-7 [in English].

4. Hameed, S., & Hasan, H. (2021). Learning management system developments and challenges: a literature review. Mesopotamian Journal of Computer Science, 33–41. https://doi.org/10.58496/MJCSC/2021/005 [in English].

5. Rozrobka LMS system upravlinnia navchanniam [*Development of LMS learning management systems*]. (2025, June 18). avada-media.ua. Retrieved from https://avada-media.ua/ua/services/lms/ [in Ukrainian].

6. Ofitsiinyi sait systemy Moodle [Official website of Moodle system]. (n.d.). moodle.org. Retrieved from https://moodle.org/mod/page/view.php?id=8174 [in Ukrainian].

7. SkillzRun, shcho take SkillzRun? [*SkillzRun, what is SkillzRun?*]. (2025, June 20). docs.skillzrun.com. Retrieved from https://docs.skillzrun.com/ [in Ukrainian].

УДК378.147.091.33-027.22:811.111+811.112.2]:[378.017:81'373-047.22](045)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-226-238

Левчук Оксана Андріївна кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської мови та методики її навчання, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань, https://orcid.org/0000-0001-8352-1597

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ МОВ

Анотація. У статті розглянуто особливості формування лексичної компетентності здобувачів вищої освіти на практичних заняттях з англійської та німецької мов. Актуальність теми зумовлена потребою підготовки конкурентоспроможних фахівців, здатних ефективно використовувати іноземні мови у професійній та міжкультурній комунікації. Увага зосереджена на з'ясуванні сутності поняття лексичної компетентності як складової іншомовної комунікативної компетентності, її ролі у забезпеченні успішного мовленнєвого спілкування та розвитку мовної особистості здобувача вищої освіти. Проаналізовано методичні підходи до добору й упровадження лексичного матеріалу, а також ефективні стратегії його закріплення у навчальному процесі.

Автором окреслено етапи формування іншомовної лексичної компетентності та принципи ефективного навчання лексиці. Визначено можливості інформаційно-комунікаційних технологій, електронних словників, мультимедійних ресурсів і комп'ютерних програм для підвищення ефективності засвоєння нової лексики. Практичне значення дослідження полягає в тому, що розроблено систему вправ, які допоможуть майбутнім фахівцям розвинути свою лексичну компетентність у професійному спілкуванні.

Зроблено висновок, що формування лексичної компетентності на практичних заняттях з англійської та німецької мов має відбуватися комплексно, із поєднанням традиційних і сучасних методів навчання, інтеграцією інноваційних технологій та орієнтацією на комунікативні потреби студентів. Ефективність цього процесу залежить від системності, мотивації здобувачів освіти та професійної майстерності викладача, що забезпечує розвиток мовної компетентності й підготовку здобувачів вищої освіти до успішної професійної діяльності.

Ключові слова: лексична компетентність, здобувач вищої освіти, англійська мова, німецька мова, методика навчання іноземних мов.

Levchuk Oksana Andriivna Ph. D. in Philology, Associate Professor, Associate Professor of English and Methodology Department, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, https://orcid.org/0000-0001-8352-1597

PECULIARITIES OF DEVELOPING HIGHER EDUCATION STUDENTS' LEXICAL COMPETENCE IN ENGLISH AND GERMAN CLASSES

Abstract. The article highlights the peculiarities of developing higher education students' lexical competence in English and German classes. The relevance of the topic is determined by the need to teach competitive specialists capable of effectively using foreign languages in professional and intercultural communication. The focus is placed on clarifying the essence of lexical competence as a component of foreign language communicative competence, its role in ensuring successful speech interaction, and the development of the linguistic personality of higher education students. Methodological approaches to the selection and implementation of lexical material, as well as effective strategies for consolidating it in the educational process, are analyzed.

The author outlines the stages of forming foreign language lexical competence and the principles of effective vocabulary teaching. The potential of information and communication technologies, electronic dictionaries, multimedia resources, and computer programs for enhancing the acquisition of new vocabulary is identified. The practical significance of the study lies in the development of a system of exercises that will help future specialists improve their lexical competence in professional communication.

It is concluded that developing lexical competence in English and German classes should be carried out comprehensively, combining traditional and innovative teaching methods, integrating technologies, and focusing on the communicative needs of students. The effectiveness of this process depends on its systematic implementation, students' motivation, and the professional skills of the teacher, which together ensure the development of linguistic competence and prepare students for successful professional activity.

Keywords: lexical competence, higher education student, English language, German language, foreign language teaching methodology.

Постановка проблеми. У контексті інтеграції України до європейського освітнього простору особливої актуальності набуває питання навчання іноземних мов, зокрема англійської та німецької, знання яких підвищує конкурентоспроможність українських фахівців на світовому ринку праці, сприяє розвитку міжнародного співробітництва і поглиблює взаєморозуміння. Особливої значущості набуває формування іншомовної комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти, зокрема лексичної як її невід'ємного компонента. Саме лексична

компетентність забезпечує здатність ефективно користуватися мовою у процесі спілкування, розуміти й продукувати висловлювання відповідно до конкретної мовленнєвої ситуації. Тож важливим завданням підготовки компетентного конкурентоспроможного фахівця – вчителя англійської та німецької мов закладу загальної середньої освіти – є розвиток лексичних навичок в означених мовах.

Практичні заняття з освітніх компонент «Практичний курс англійської мови» та «Практичний курс німецької мови» є ключовою складовою освітнього процесу для здобувачів вищої освіти, які навчаються в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини за освітньо-професійною програмою «Середня освіта (Мова і література (англійська, німецька))». Вони створюють сприятливі умови для цілеспрямованої роботи над збагаченням іншомовного лексичного запасу, формуванням мовних навичок, а також розвитку міжкультурної компетентності. Ефективне опанування лексики вимагає врахування низки факторів, зокрема: мовного рівня здобувачів, специфіки англійської та німецької мов, застосування сучасних методик навчання та цифрових освітніх ресурсів. Тож актуальність дослідження зумовлена необхідністю оновлення методичних підходів, інтеграції інноваційних технологій навчання та забезпечення міждисциплінарного підходу до формування іншомовної лексичної компетентності у здобувачів вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових джерел засвідчив, що одним із провідних детермінантів комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти є лексична компетентність, яка полягає в усвідомленому й умотивованому оволодінні лексичними засобами мови й умінні користуватися ними [1, с. 49]. У методиці навчання іноземних мов значна увага приділяється технікам вивчення нових слів, що пов’язано із важливістю засвоєння вокабуляру як підґрунтя для отримання навичок, необхідних для ефективного говоріння, читання, аудіювання та письма.

Особливості формування іншомовної лексичної компетентності досліджували у своїх працях багато українських та зарубіжних учених. У науково-методичній літературі обґрунтовано зміст навчання лексики (М. Волчанська, М. Ляховицький, С. Ніколаєва, О. Тарнопольський, Л. Черноватий, K. Reinke, W. Steinig, H-W. Huneke) та розроблено лінгводидактичну модель процесу її навчання (Р. Мартинова [2]); визначено дози лексичного матеріалу для їх засвоєння за одиницю навчального часу різновіковими і різнопрофільними групами здобувачів освіти (A. Farstrup, S. Samuels [3]); схарактеризовано специфіку процесу декодування іншомовних слів у потоці мовлення та процесу лексичного оформлення усного / писемного висловлювання (О. Вишневський [4]); простежено залежність якості засвоєння іншомовних слів від способу їх запам’ятовування (F. Bartlette, D. Norman); розроблено принципи відбору лексики як для розвитку умінь соціально-побутового, так і ділового спілкування (Ю. Гнаткевич).

Низка науковців вивчали питання навчання іншомовної лексики для здійснення окремих видів мовленнєвої діяльності, зокрема: для говоріння (М. Бурлаков, Т. Михалко, О. Стеценко), аудіювання (О. Бігич) і читання (Ю. Кажан).

Застосування технологій дистанційного навчання, зокрема мобільних додатків, як засобів формування лексичної компетентності англійської мови вивчали такі вчені як Т. Зубенко, Н. Рашевська, В. Ткачук, С. Семеріков, Д. Кіган, Дж. Тракслер та інші. На думку Л. Горбатюк, мобільне навчання як інноваційний напрямок електронного навчання має значну перевагу перед традиційними методами навчання внаслідок інтенсифікації самостійної діяльності, індивідуалізації навчання, підвищення пізнавальної активності й мотивації навчання [5, с. 150]. Українська дослідниця О. Чухно проаналізувала використання корпусного підходу у формуванні англомовної лексичної компетентності майбутніх учителів, дійшовши висновку про значний потенціал його використання у навчанні здобувачів педагогічних закладів вищої освіти [6]. Розглядаючи формувальний контроль німецькомовної лексичної компетентності як вагомого складника міжкультурної комунікативної компетентності, В. Свиридюк стверджує, що лексичний аспект уможливлює формування мовної картини світу, відтворення ціннісних орієнтирів народів, чия мова є предметом вивчення [7].

Важливим чинником, що визначає характер змін у системі освіти, є науково-технічний прогрес та його вплив на соціальні та суспільні відносини. Інформаційно-комунікаційні технології постійно вдосконалюються, стають багатофункціональними, ємними, гнучкими, продуктивними, націленими на різноманітні потреби користувачів. Американські дослідники (Дж. Хартлі та ін.) дійшли висновку, що використання мультимедійних засобів у процесі навчання дозволяє істотно підвищити показники змістового розуміння та запам’ятовування запропонованого матеріалу, що відбувається за рахунок синкретичного навчання (одночасно зорового та слухового сприйняття матеріалу), активної участі в управлінні поданням матеріалу, легкого повернення до тих аспектів навчання, які потребують додаткового аналізу [8, с. 4]. Упровадження інформаційно-комунікаційних технологій допоможе розширити знання базових фахових, загальних мовних понять; розвивати вміння сприймати, розуміти й аналізувати вербальну інформацію, виділяти в ній первинний і вторинний матеріал; вдосконалювати здатність планувати майбутнє висловлювання; реалізовувати задум у процесі професійної мовленнєвої діяльності, працювати над досконалістю і культурою свого мовлення. Одним із ключових показників професійної компетентності майбутнього фахівця є сформованість лексичної компетенції, ефективний розвиток якої забезпечується поєднанням традиційних методів та прийомів навчання з інноваційними.

Мета статті – дослідити особливості формування лексичної компетентності здобувачів вищої освіти та проаналізувати ефективні підходи до навчання лексики на практичних заняттях з англійської і німецької мов.

Виклад основного матеріалу. Іншомовна лексична компетентність є ключовою складовою повноцінного володіння іноземною мовою, вона означає не лише знання слів, а й використання їх у відповідних контекстах, зважаючи на їхні відтінки значень та нюанси вживання. Ця навичка є важливою для успішного спілкування в будь-яких сферах життя, починаючи від повсякденного спілкування до академічних та професійних контекстів. Поняття лексичної компетентності розуміють як здатність індивіда на основі лексичних знань використовувати мовний словниковий запас, миттєво викликаючи з тривалої пам'яті еталон слова залежно від конкретного мовного завдання, доречно вживаючи обрані вирази, приказки, прислів'я та ідіоматичні звороти в межах професійного розвитку, а також забезпечувати підтримку функціонування зазначених навичок на необхідному рівні та здійснювати постійний контроль процесу лексичного наповнення мовлення [9, с. 198].

Як зазначає американський дослідник П. Нейшен, знання лексичної одиниці перебуває поза межами засвоєння лише її значення, адже воно охоплює вивчення письмової форми та вимови (транскрипції), віднесеності до тієї чи іншої частини мови (іменник, прикметник, дієслово тощо), частоту використання (неологізми, застарілі слова, архаїзми), сполучуваність з іншими членами речення, регістр (формальне / неформальне, технічне / загальне) та асоціативність (встановлення зв'язків між словами та предметами / явищами навколишньої дійсності) [10, с. 23]. Розширення словникового запасу з урахуванням вищезазначених аспектів є процесом набуття іншомовної лексичної компетенції.

Під поняттям іншомовної лексичної компетентності маємо на увазі здатність розуміти та використовувати словниковий запас (лексику) в англійській (чи німецькій) мові, що охоплює знання слів, їх правильне вживання та контекстуальне розуміння. Сутність цього поняття полягає також у здатності розпізнавати й уникати лексичних помилок у мовленні або письмі, а також вмінні ефективно використовувати мовний ресурс для вираження думок та ідей.

Сутність іншомовної лексичної компетентності охоплює такі аспекти:

1. Розуміння слів та їх значень, зокрема багатозначних слів, омонімів тощо.
2. Вміння утворювати похідні слова, користуючись правилами словотвору.
3. Компетентність у контекстуальній вживаності. Оволодіння іншомовною лексичною компетентністю передбачає вміння використовувати слова в різних контекстах і розуміти їхні відтінки значень і підтекст.
4. Вміння виражати ідеї, почуття, думки іноземною мовою за допомогою відповідних слів та виразів.
5. Граматична коректність, тобто коректне використання слів у граматичних структурах мови.

Процес формування іншомовної лексичної компетентності здобувачів вищої освіти – це складний процес створення необхідних умов для цілеспрямо-

ваного розширення словникового запасу, вироблення навичок ідентифікації лексичних одиниць (слово, стале словосполучення, «готове речення») у тексті, розвитку лексичних умінь, навичок добирати вербальні асоціації для мовленнєвого спілкування [11].

Етапи формування іншомовної лексичної компетентності охоплюють:

1) ознайомчий / підготовчий етап (формування знань про лексичну одиницю за допомогою некомунікативних (мовних) вправ, семантизація (перекладна/безперекладна), демонстрація прикладів використання, написання та правил вимови);

2) етап автоматизації (формування навичок використання лексеми у межах словосполучення, речення, тексту, діалогічного та монологічного мовлення тощо відповідно до запропонованої ситуації, встановлення зв'язків між формою, структурою лексичної одиниці та її значенням за допомогою умовно-комунікативних вправ, контроль правильного розуміння та вживання нового вокабуляру);

3) етап застосування / використання (формування вміння розв'язувати комунікативні завдання на основі застосування вивчених лексичних одиниць на письмі, у підготовленому (непідготовленому) мовленні за допомогою комунікативних / мовленнєвих вправ, контроль рівня засвоєння слів) [12, с. 234].

За трактуванням С. Річардса, слід дотримуватися чотирьох принципів навчання лексиці: 1) принцип мінімізації мови; 2) принцип диференційованого підходу, що залежно від мети засвоєння лексики; 3) принцип взаємопов'язаного навчання лексиці і видам мовленнєвої діяльності; 4) принцип свідомості, який охоплює рефлексію [13, с. 129].

У лінгвістиці та методиці навчання мов зовнішні лексичні зв'язки слова вивчають у контексті синтагматики і парадигматики, які вибудовують лінійні відносини ЛО на рівні синтагми і структурних змін всередині граматико-семантичних систем, семантичних полів і фонетичного вираження. Для вибудовування смислових зв'язків застосовується семантизація як поетапний метод засвоєння всієї повноти змісту, що виражається тією чи тією лексичною одиницею. Під способами семантизації розуміють використання наочності, парадигматичних прийомів синонімізації та антонімізації, конверсії, словоскладання, префіксально-суфіксальних змін, перекладу слова, перекладу-тлумачення, пошуку слів у словнику, а також розвиток мовленнєвої здогадки за допомогою контексту.

Важливими є такі етапи семантизації: 1) введення слова в контексті; 2) створення різних зв'язків у різних контекстах; 3) поєднання суміжних семантичних полів; 4) постановка проблемної мовленнєвої ситуації; 5) забезпечення постійної актуалізації вивченої лексики. Етапи формування лексичних навичок називають відрізками часу, що відрізняються один від одного за своїми завданнями і способами навчання. Перш за все, ефективність формування лексичних

навичок залежить безпосередньо від міцності асоціативних зв'язків між лексичними одиницями.

Ефективне формування лексичних навичок досягається шляхом забезпечення багаторазового повторення лексичного матеріалу кожним здобувачем освіти та збільшенням обсягу тренування, використання різних видів наочності, здійснення предметних дій з лексичними одиницями, індивідуалізації навчання лексиці, негайного зворотного зв'язку, своєчасного контролю і корекції при виконанні письмових лексичних вправ.

З метою підвищення ефективності формування лексичної компетентності здобувачів вищої освіти на практичних заняттях з англійської та німецької мов застосовують мультимедійні засоби. Можливості мультимедіа очевидні при порівнянні словесних описів картини чи музики з безпосереднім аудіовізуальним поданням. Кількісні переваги виражаються в тому, що мультимедійне середовище набагато вище за інформаційною щільності, ніж традиційні способи передачі інформації. Загальновідомо, що більшість людей запам'ятовує 5% почутого і 20% побаченого, в той час як одночасне використання аудіо- та відеоінформації підвищує здатність запам'ятовування до 40–50 %, що підтверджує ефективність використання мультимедійних засобів навчання у процесі формування іншомовної лексичної компетентності.

Навчальні функції мультимедійних технологій полягають у зовнішньому прояві властивостей тих технологій, що використовуються в навчально-виховному процесі з певними цілями, зокрема з метою формування іншомовної лексичної компетенції. Так, мультимедійне забезпечення освітніх компонент «Практичний курс англійської мови» та «Практичний курс німецької мови» може активізувати пізнавальну діяльність здобувачів вищої освіти; візуальне і яскраве мультимедійне забезпечення перетворює практичні заняття на цікаву подорож до англомовних та німецькомовних країн. Відтак, мультимедійні технології в навчанні активують мислення здобувачів та сприяють розвитку їх комунікативних умінь.

До електронних та аудіовізуальних ресурсів, які зараз використовуються в методиці навчання іноземних мов, відносять: електронні словники (тлумачні, етимологічні, перекладні, термінологічні, енциклопедичні тощо); першоджерела англо- та німецькомовних матеріалів (в текстовому, графічному, відео-, аудіо-, ігровому форматах); освітні ресурси (онлайн-книги та довідники, спеціальні програми); прикладні програми (наприклад, платформи Pearson Language Learning Laboratory); електронні засоби зв'язку, зокрема синхронне спілкування (блоги, відеоконференції, спілкування в Viber, Telegram) і асинхронне (електронна пошта, форуми, групи в соціальних мережах) та ін.

Ураховуючи вищеозначені особливості формування лексичної компетентності здобувачів вищої освіти на практичних заняттях з англійської та німецької

мов, було розроблено системи вправ для освітніх компонент «Практичний курс англійської мови» та «Практичний курс німецької мови». Розглянемо приклади англомовних вправ, які відносяться до змістового модуля «Origins and Beliefs», що вивчається на третьому році навчання здобувачів.

Вправа 1. Complete the sentences with the following phrases: *by name, clear his name, household name, in name only, live up to my name, made a name for myself, middle name, named me after, put my name forward*.

1. My company was asking people to train overseas. It sounded exciting, so I …
2. My parents have both been so successful. It's going to be hard to …
3. My parents both love classical music, so they … their favourite composer.
4. Some people are a bit embarrassed of their …
5. That actor's always on TV. He'll be a … soon.
6. He tried very hard to … after those false accusations.
7. I worked hard for years and … as a chef.
8. I've been asked to work on an exciting project at work. Apparently, the CEO asked for me …
9. Philippa and Chris are married … They haven't lived together for years [14, c. 7].

Метою цієї вправи є активізація та закріплення ідіоматичних виразів із лексемою «name» у різних контекстах. Вправа спрямована на розвиток уміння здобувачів вищої освіти правильно добирати лексичні одиниці відповідно до ситуації спілкування, що є ключовим елементом лексичної компетентності.

Наведемо приклад німецькомовної вправи, що передбачає підстановку лексем у зразок мовлення.

Вправа 2. Füllen Sie die Lücken mit diesen Wörtern: *Arzt, an, mir, hier, holen, ziehen, weh.*

1. Wo tut es Ihnen …?
2. Holen Sie den …!
3. Welcher Blutgruppe gehören Sie …?
4. … habe ich Schmerzen.
5. … ist schwindlig.
6. … Sie tief Atem!
7. Ich bin ohnmächtig …

Вправа розширює словниковий запас здобувачів вищої освіти шляхом ознайомлення з лексичними, зокрема фразеологічними одиницями; розвиває навички семантичної диференціації схожих виразів і правильного їхнього вживання в контексті; стимулює мислення, оскільки передбачає аналіз ситуацій і усвідомлений вибір лексики; сприяє формуванню навичок продуктивного мовлення (усного й писемного) через моделювання реальних комунікативних ситуацій; відповідає потребам професійної підготовки майбутніх фахівців,

орієнтованої на ефективне спілкування англійською мовою в академічному та професійному середовищі.

Вправа 3. Underline the correct alternatives.

1. I'm sure you'll get on with my friends. They're pretty *easy-going/introverted*.

2. One day, Ahmed will decide to go travelling and will just leave. He's always been *considerate/impetuous*.

3. Andy's unlikely to change his taste in clothes. He's always been pretty *conservative/selfish*.

4. Please don't criticise Amira's cooking. She's really *introverted/temperamental* and might get angry.

5. We'll have to be a bit *impetuous/circumspect* when raising the issue at the meeting.

6. We should all stop being so *selfish/liberal* and think of others once in a while.

7. What a wonderful birthday present. You're so kind and *considerate/temperamental*.

8. Samir's always been *introverted/gregarious*. He likes to keep to himself [14, с. 8].

Означена вправа спрямована на формування та вдосконалення лексичної компетентності здобувачів вищої освіти шляхом закріплення знань прикметників, що описують риси характеру людини, а також розвиток вміння розрізняти близькі за значенням, але семантично відмінні лексичні одиниці у контексті. Такий тип вправ вимагає від здобувачів здійснення контекстного аналізу, а не механічного запам'ятовування; передбачає роботу з антонімами та паронімами, що мають подібну граматичну форму, але відмінне значення; сприяє закріпленню вимови та орфографії шляхом подальшого читання та обговорення правильних відповідей.

Аналогом цієї вправи в німецькій мові виступає така:

Вправа 4. Unterstreiche die richtige Alternative.

1. Meine Schwester spricht gern mit allen und findet schnell neue Freunde. Sie ist sehr *kontaktfreudig/schüchtern*.

2. Max vergisst nie den Geburtstag seiner Freunde. Er ist wirklich *aufmerksam/gleichgültig*.

3. Paul mag keine großen Veränderungen. Er ist ziemlich *konservativ/großzügig*.

4. Maria hilft immer, wenn jemand Probleme hat. Sie ist *hilfsbereit/egoistisch*.

5. Leon lacht selten und macht sich oft Sorgen. Er ist eher *ernst/fröhlich*.

6. Anna regt sich schnell auf, wenn etwas nicht klappt. Sie ist *geduldig/nervös*.

7. Julia teilt gern ihre Sachen mit anderen. Sie ist sehr *geizig/großzügig*.

8. Tom kann lange zuhören und versteht die Gefühle anderer. Er ist *einfühlsam/gleichgültig*.

Важливість вправи полягає у можливості розвивати точність слововживання, що є ключовим елементом лексичної компетентності, та формувати чуття мови через розпізнавання семантичних відтінків. Такі завдання є корисними як

для академічного письма, так і для усних діалогів у побутових та професійних ситуаціях.

Вправа 5. Match 1–7 with the endings a)–g).

1. That customer's complaining about everything. She's a pain
2. Alexi's a dark
3. Mike isn't looking for a yes-
4. I'm quite shy but my sister's always the life
5. Habib's an old
6. My brother Matt's the black
7. I can't get my dad to do anything new. He's really set

a) man. He wants someone who'll offer some constructive criticism.
b) and soul of the party.
c) in the neck.
d) in his ways.
e) horse. Who knew he could cook that well?
f) sheep of the family. We're all doctors and he's an actor [14, с. 8–9].

Вправа 6. Ordnen Sie den Tiernamen die jeweiligen Adjektive zu: der Bär, der Hamster, die Katze, die Kuh, das Schaf, der Wolf, die Elster, der Fuchs, der Hund, die Kröte, der Rabe, das Schwein, die Schnecke (*besoffen, diebisch, dumm, falsch, giftig, herrenlos, hungrig, langsam, raffsüchtig, schlau, schwarz, stark, weiß*).

Наведені вправи спрямовані на формування вміння розпізнавати та правильно поєднувати ідіоматичні вирази на основі логіки, контексту та знань культурних особливостей мовлення. Завдання передбачають: розширити словниковий запас здобувачів вищої освіти шляхом опанування поширених ідіоматичних виразів іноземної мови; підвищити точність мовлення за рахунок уміння правильно добирати ідіоми відповідно до ситуації; сформувати лінгвокультурну компетентність здобувачів, оскільки фраземи часто мають національно-культурну специфіку; розвивати навички контекстного аналізу – здатності зіставляти мовну форму та зміст.

Розробка та апробація комплексу вправ здійснювались із використанням *Kahoot, Quizizz, Mentimeter, Google Forms,* які дають змогу створювати інтерактивні презентації, тести, завдання з автоматичною перевіркою. Здобувачі вищої освіти одразу бачать результат і виправляють помилки. У процесі формування лексичної компетентності на практичних заняттях з англійської та німецької мов застосовувались мобільні додатки, зокрема *Wordwall* та *Anki*, що дозволяють тренувати вживання слів з різними парадигматичними відношеннями у форматі флеш-карток, ігор або вікторин. Окрім того, використовувалися платформи *Moodle* і *Google Classroom.* Здатність системи автоматично перевіряти правильність економить час і дає можливість швидко відстежити прогрес кожного здобувача.

Висновки. Запорукою формування лексичної компетентності здобувачів вищої освіти на практичних заняттях з англійської та німецької мов є ознайомлення їх з ґрунтовними теоретичними знаннями про лексичні одиниці іноземної мови та застосування таких вправ, які сприяють виробленню необхідних умінь і навичок професійного спілкування. Вдало розроблені вправи мають надзвичайно важливе значення, адже доречне вживання синонімів, омонімів, антонімів, паронімів робить мовлення точнішим та досконалішим.

Застосування інформаційно-комунікаційних технологій у процесі навчання іноземних мов, зокрема під час формування лексичної компетентності дозволяє: формувати вміння одержувати інформацію (лексичні одиниці) з різних джерел, обробляти і зберігати її; формувати вміння передавати інформацію, представлену в різних видах (використання нової лексики на фразовому та понадфразовому рівні); організовувати інтерактивний діалог здобувача вищої освіти з засобами навчання (використання нових лексичних одиниць у мовленні); автоматизувати процеси контролю і самоконтролю результатів навчальної діяльності, корекції за результатами контролю, тренування нових лексем; створювати середовище для дослідницької роботи здобувачів із різних закладів, різних регіонів та країн; формувати комунікативні навички, культуру спілкування; сприяти культурному, гуманітарному розвиткові здобувачів на основі залучення до інформації культурного, етнічного гуманістичного плану.

Література:

1. Кучерук О. А. Формування лексичної компетентності учнів засобами комп'ютерних ігор у навчанні української мови. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2018. Т. 63. №1. С. 47–55.

2. Мартинова Р. Ю. Цілісна загальнодидактична модель змісту навчання іноземних мов: монографія. Київ: Вища школа, 2004. 454 с.

3. Farstrup A. E., Samuels S. J. What research has to say about vocabulary instruction. Newark, Delaware, US: International Reading Association, 2008. 264 p.

4. Вишневський О. І. Методика навчання іноземних мов: навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Знання, 2011. 206 с.

5. Горбатюк Л. В., Кравченко Н. В., Алєксєєва Г. М., Розумна Т. С. Мобільні додатки як засоби формування іншомовної лексичної компетентності студентів нефілологічних спеціальностей. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2019. Т. 74. №6. С. 150–164.

6. Чухно О. Потенціал використання мовних корпусів у формуванні англомовної лексичної компетентності майбутніх учителів. *Сучасні філологічні і методичні студії: проблематика і перспективи*: матеріали ІІІ Міжнар. наук.-практ. конф. для науковців, викл., учителів, здобувачів вищ. освіти, Харків, 24 квіт. 2024 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2024. С. 186–189. URL: https://dspace.hnpu.edu.ua/items/8a05bf3d-ff98-4066-8d7c-4f97c6c314c8

7. Свиридюк В. П. Формувальний контроль лексичної компетентності як складника міжкультурної комунікативної компетентності майбутніх викладачів німецької мови. *Вісник КНЛУ.* Серія: Педагогіка та психологія. 2023. Вип. 38. С. 85–94.

8. Киналь А. Шляхи формування англомовної лексичної компетенції в учнів основної школи з використанням мультимедійних засобів. *Електронні інформаційні ресурси: створення, використання, доступ*: збірник матер. Міжн. наук.-практ. конференції, м. Вінниця, грудень 2014 р. Київ: Кондор, 2014. С. 113–119.

9. Ярема І. А. Зміст формування англомовної лексичної компетентності в професійно орієнтованому говорінні студентів металургійних спеціальностей. *Вісник Запорізького національного університету.* 2012. Вип. 1(17). С. 197–203.

10. Nation I. S. P. Teaching and learning vocabulary in another language. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. URL: http://catdir.loc.gov/catdir/samples/cam031/2001269892.pdf

11. Смоліна С. Методика формування іншомовної лексичної компетенції. *Іноземні мови.* 2010. Вип. 4. С. 16–23.

12. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / Бігич О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Е. та ін. / за загальн. ред. С. Ю. Ніколаєвої. Київ: Ленвіт, 2013. 590 с.

13. Richards J. C., Schmidt R., Kendricks H., Kim. Y. Dictionary of language teaching and applied linguistics. Harlow: Pearson Education Ltd, 2002. 608 p.

14. Mastering English: Practice guide = Опанування англійської мови: Практичне керівництво. Part I: manual for the first degree students in Secondary Education. English Language and Literature = навч. посіб. для студ. першого рівня вищої освіти спец. 014.021 Середня освіта. Англійська мова і література / MES Ukraine, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University; comp. by O. Levchuk, I. Postolenko, A. Solodchuk, O. Vladychyna. Uman: Vizavi, 2024. 180 p.

References:

1. Kucheruk, O. A. (2018). Formuvannia leksychnoi kompetentnosti uchniv zasobamy kompiuternykh ihor u navchanni ukrainskoi movy [Formation of students' lexical competence through computer games in the Ukrainian language teaching]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia – Information Technologies and Learning Tools, 63* (1), 47-55 [in Ukrainian].

2. Martynova, R. Yu. (2004). *Tsilisna zahalnodydaktychna model zmistu navchannia inozemnykh mov [A comprehensive general-didactic model of foreign language learning content]*. Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].

3. Farstrup, A. E., & Samuels S. J. (2008). *What research has to say about vocabulary instruction*. Newark, Delaware, US: International Reading Association.

4. Vyshnevskyi, O. I. (2011). *Metodyka navchannia inozemnykh mov [Methodology of teaching foreign languages]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].

5. Horbatiuk, L. V., Kravchenko, N. V., Alieksieieva, H. M., & Rozumna, T. S. (2019). Mobilni dodatky yak zasoby formuvannia inshomovnoi leksychnoi kompetentnosti studentiv nefilolohichnykh spetsialnostei [Mobile applications as a means of developing foreign language lexical competence in non-philology students]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia – Information Technologies and Learning Tools, 74* (6), 150-164 [in Ukrainian].

6. Chukhno, O. (2024). Potentsial vykorystannia movnykh korpusiv u formuvanni anhlomovnoi leksychnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv [The potential of using language corpora in developing English lexical competence of future teachers]. *Suchasni filolohichni i metodychni studii: problematyka i perspektyvy – Modern Philological and Methodological Studies: Issues and Prospects*: Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference for researchers, lecturers, teachers, and students, (pp. 186-189). Kharkiv: H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. Retrieved from https://dspace.hnpu.edu.ua/items/8a05bf3d-ff98-4066-8d7c-4f97c6c314c8 [in Ukrainian].

7. Svyrydiuk, V. P. (2023). Formuvalyi kontrol leksychnoi kompetentnosti yak skladnyka mizhkulturnoi komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh vykladachiv nimetskoi movy [Formative assessment of lexical competence as a component of intercultural communicative competence of future German language teachers]. *Visnyk KNLU – Kyiv National Linguistic University, 38,* 85-94 [in Ukrainian].

8. Kynal, A. (2014). Shliakhy formuvannia anhlomovnoi leksychnoi kompetentsii v uchniv osnovnoi shkoly z vykorystanniam multymediinykh zasobiv [Ways of developing English lexical competence in lower secondary school students through the use of multimedia tools]. *Elektronni informatsiini resursy: stvorennia, vykorystannia, dustup – Electronic Information Resources: Creation, Use, Access*: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference, (pp. 113-119). Kyiv: Kondor [in Ukrainian].

9. Yarema, I. A. (2012). Zmist formuvannia anhlomovnoi leksychnoi kompetentnosti v profesiino oriientovanomu hovorinni studentiv metalurhiinykh spetsialnostei [The content of developing English lexical competence in professionally oriented speaking of metallurgical students]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of Zaporizhzhia National University, 1* (17), 197-203 [in Ukrainian].

10. Nation, I. S. P. (2001). *Teaching and learning vocabulary in another language*. Cambridge: Cambridge University Press. Retrieved from: http://catdir.loc.gov/catdir/samples/cam031/2001269892.pdf.

11. Smolina, S. (2010). Metodyka formuvannia inshomovnoi leksychnoi kompetentsii [Methods of developing foreign language lexical competence]. *Inozemni movy – Foreign Languages, 4*, 16-23 [in Ukrainian].

12. Bihych, O. B., Borysko, N. F., & Boretska, H. E. (2013). *Metodyka navchannia inozemnykh mov i kultur: teoriia i praktyka [Methods of teaching foreign languages and cultures: Theory and practice*]. Kyiv: Lenvit [in Ukrainian].

13. Richards, J. C., Schmidt, R., Kendricks, H., & Kim Y. (2002). *Dictionary of language teaching and applied linguistics.* Harlow: Pearson Education Ltd.

14. Levchuk, O., Postolenko, I., Solodchuk, A., & Vladychyna, O. (2024). *Mastering English: Practice guide. Part I*. Uman: Vizavi.

УДК 371.13: 378.637:159.922

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-239-251

Михальченко Наталія Вячеславівна кандидат психологічних наук, професор кафедри початкової освіти, Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, https://orcid.org/0000-0003-0327-5491

ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО РОЗВИТКУ РЕФЛЕКСІЇ У ДІТЕЙ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ

Анотація. Значну роль у розвитку рефлексії учнів належить спілкуванню учнів з вчителем, системі навчання та виховання, традиціям, які закладені і реалізуються у навчально-виховному процесі та іншим чинникам. Великого значення у період появи психічних новоутворень молодших школярів відіграє рефлексія, яка залежить від готовності вчителя розвивати її у дітей. Одним із стратегічних завдань реформування освітньої галузі є покращення якості навчання та виховання дітей шляхом запровадження мобільної системи підвищення професіоналізму педагогів, спрямованої на розвиток у них психолого-педагогічних компетентностей, інтелектуального потенціалу, здатності до ефективної педагогічної діяльності, до професійної рефлексії.

У сучасній педагогічній науці актуальною є проблема вивчення теоретико-методичних засад підготовки майбутніх вчителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів. Сучасний вчитель початкових класів має бути готовим розвивати рефлексію в учнів. Педагог повинен чітко відслідковувати сам процес становлення самосвідомості дитини та глибоко розуміти зміст ключових понять: рефлексія, рефлексивні вміння, довільність, самоконтроль, внутрішній план дій, тощо.

Крім того, майбутній вчитель початкових класів повинен вміло застосовувати у процесі навчання, розвитку та виховання дітей молодшого шкільного віку всі механізми впливу на розвиток рефлексії дітей засобам українського фольклору. З огляду на нову ситуацію в освітньому просторі України, розвиток психолого-педагогічної культури вчителя початкової школи визначають як його психолого-педагогічну готовність якомога повніше реалізовувати культуротворчу, гуманістичну функції, так і його психолого-педагогічну готовність оволодівати професійними цінностями та сучасним інструментарієм розвитку індивідуальних якостей молодшого школяра.

Ключові слова: рефлексія, молодший шкільний вік, професійна освіта, професійна готовність майбутнього вчителя початкових класів, український

фольклор, українська символіка, народний календар, національне відродження, український національний виховний ідеал.

Mykhalchenko Nataliia Vyacheslavivna candidate of Sciences psihologichnih, professor, Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, https://orcid.org/0000-0003-2285-0543

READINESS OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS TO DEVELOP REFLECTION IN CHILDREN BY MEANS OF UKRAINIAN FOLKLORE

Abstract. A significant role in the development of students' reflection belongs to the communication between students and teachers, the system of education and upbringing, the traditions that are laid down and implemented in the educational process, and other factors. Reflection is of great importance in the period of the emergence of mental neurodevelopment of younger students, and it depends on the teacher's readiness to develop it in children. One of the strategic tasks of reforming the education sector is to improve the quality of teaching and upbringing of children by introducing a mobile system of professional development of teachers aimed at developing their psychological and pedagogical competencies, intellectual potential, ability to effective pedagogical activity, and professional reflection.

In modern pedagogical science, the problem of studying the theoretical and methodological foundations of training future primary school teachers to develop the reflection of younger students is relevant. A modern primary school teacher should be ready to develop reflection in students. The teacher should clearly monitor the process of the child's self-awareness formation and deeply understand the content of key concepts: reflection, reflective skills, arbitrariness, self-control, internal action plan, etc.

In addition, a future primary school teacher should be able to skillfully apply all the mechanisms of influence on the development of children's reflection through the means of Ukrainian folklore in the process of teaching, development and upbringing of primary school children. Given the new situation in the educational space of Ukraine, the development of the psychological and pedagogical culture of primary school teachers is determined by both their psychological and pedagogical readiness to fully realize the culture-creating, humanistic functions and their psychological and pedagogical readiness to master professional values and modern tools for the development of individual qualities of primary schoolchildren.

Keywords: reflection, primary school age, vocational education, professional readiness of future primary school teachers, Ukrainian folklore, Ukrainian symbolism, folk calendar, national revival, Ukrainian national educational ideal.

Постановка проблеми. Дорослі мають сприяти розвитку такого важливого психічного новоутворення у дитини, як рефлексія, як можливості усвідомлювати себе суб'єктом пізнання через прийняття ролі учня, усвідомлення ролі і авторитету вчителя початкових класів. Значну роль у розвитку рефлексії учнів належить спілкуванню учнів з вчителем, системі навчання та виховання, традиціям, які закладені і реалізуються у навчально-виховному процесі та іншим чинникам. Великого значення у період появи психічних новоутворень молодших школярів відіграє рефлексія, яка залежить від готовності вчителя розвивати її у дітей. Одним із стратегічних завдань реформування освітньої галузі є покращення якості навчання та виховання дітей шляхом запровадження мобільної системи підвищення професіоналізму педагогів, спрямованої на розвиток у них психолого-педагогічних компетентностей, інтелектуального потенціалу, здатності до ефективної педагогічної діяльності, до професійної рефлексії.

У сучасній педагогічній науці актуальною є проблема вивчення теоретико-методичних засад підготовки майбутніх вчителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів. Сучасний вчитель початкових класів має бути готовим розвивати рефлексію в учнів. Педагог повинен чітко відслідковувати сам процес становлення самосвідомості дитини та глибоко розуміти зміст ключових понять: рефлексія, рефлексивні вміння, довільність, самоконтроль, внутрішній план дій, тощо.

Крім того, майбутній вчитель початкових класів повинен вміло застосовувати у процесі навчання, розвитку та виховання дітей молодшого шкільного віку всі механізми впливу на розвиток рефлексії дітей засобами українського фольклору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Рефлексія, на думку Д.Б. Ельконіна, В.В. Давидова, Г.С. Костюка, інших, є одним з найважливіших психологічних новоутворень дітей молодшого шкільного віку, саме тому вивчення проблеми її впливу на формування особистості дитини є вельми актуальним науково-практичним завданням.

Формування рефлексії особистості пов'язано з осмисленням наукового доробку, який внесли в дослідження загальнотеоретичних і методологічних проблем психології Б.Г.Ананьєв, Р.Бернс, Л.І.Божович, А.Валлон, Д.Б.Ельконін, О.М.Леонтьєв, С.Д.Максименко, К.Роджерс та ін., а також з дослідженням проблем національної ідентифікації, духовності особистості у психологічній, філософсько-етичній літературі (І.Д.Бех, М.Й.Боришевський, М.С.Грушевський, Ю.Д.Руденко, М.В.Савчин, В.О.Сухомлинський та ін.)

Свій науковий вклад у розвиток професійної готовності майбутніх вчителів початкових класів внесли Л.І.Себало (підготовка майбутнього вчителя початкових класів до самоосвітньої діяльності), С.В.Сапожников (професіоналізм майбутнього вчителя початкових класів), А.Р.Бекірова (методика формування професійної суб'єктності вчителів початкових класів) та інші.

Аналіз наукових джерел показує, що наявні наукові дослідження, результати яких демонструють різні аспекти проблеми професійного розвитку вчителя та професійної готовності майбутнього вчителя (О. Я. Савченко, Л. Г. Діка, Ю. В. Журат, Є. Ф. Зеєр, Є. О. Климов , Б. Ф. Ломов, А. К. Маркова, О. Г. Максименко, Г. С. Коритова, В. Г. Кущов, Г. І. Аксенова, Н. О. Арістова, В. А. Веднянпіна, О. М. Волкова, Б Л. М. Мітіна, В. І. Осьодло, С. М. Пелипчук.

В окремих дослідженнях розглядаються деякі питання щодо зазначеної проблеми, зокрема, поняття „національної рефлексії" (М.А.Шугай), моральної саморегуляції (О.С.Безверхий), рефлексії підлітків (О.В.Савицька), рефлексії процесу навчання (Л.М.Співак), самооцінки учнів (К.О.Островська, О.В.Скрипченко), патріотичної рефлексії молодших школярів (Н.В.Михальченко).

Мета статті – вивчити особливості професійної підготовки майбутніх вчителів початкових класів до розвитку рефлексії дітей молодшого шкільного віку засобами українського фольклору.

Виклад основного матеріалу. Заклад вищої освіти є найважливішим етапом освоєння професії, початком професійного становлення [8,с.258]. Цей етап полягає в активному, свідомому утвердженні людини у професійній позиції на основі засвоєння певної системи знань, норм, цінностей, оволодіння професійними уміннями. На етапі пізньої юності виникає нова соціальна ситуація розвитку, центром якої є перехід до самостійного життя. Продовжується інтенсивний розвиток самосвідомості, рефлексії, ідентичності, молоді люди самовизначаються в системі патріотичних цінностей, моральних принципів, норм і правил поведінки, усвідомлюють особисту соціальну відповідальність [8, с.257].

В зрілому юнацькому віці відбувається адаптація студента-новачка до навчального закладу, діяльності в умовах вищої школи. Колишній школяр мусить суттєво перебудувати свої уявлення про навчання, звички, поведінку, на нових засадах забезпечити власну самоорганізацію. Самоактуалізація, реалізація професіоналізму, орієнтація на успішність роботи зі студентами не може бути здійснена поза колективної роботи викладача, його спілкування і взаємодії як зі студентами, так і з колегами. Важливу роль у прийнятті рішень про кар'єру відіграє соціально-психологічний реалізм — здатність визначати відповідність свого Я соціальному простору, з яким пов'язане професійне зростання [8,с.260].

Впливають на рішення про кар'єру і такі психологічні утворення, як концепція свого життя і Я-концепція. У зв'язку з цим важливо допомогти молодій людині виробити адекватне уявлення про своє життя і про себе, що є важливою передумовою успішного здійснення життєвих намірів. Одним з найважливіших факторів, який впливає на формування особистості є соціальне довкілля, як сукупність суспільних, педагогічних і психологічних умов, за яких людина живе і розвивається. Тому його потенційні можливості треба вміло використовувати у процесі розвитку рефлексії. Роль вчителя полягає не лише в тому, щоб

забезпечити передачу знань від одного покоління до іншого, а й в тому, щоб бути „людиною культури та загальнолюдських цінностей”, здатною формувати всебічно розвинену особистість.

Розвиток рефлексії та самосвідомості у період зрілої юності, на думку М.В.Савчина [8, с.260], активізують такі фактори: новий соціальний статус особистості (відносна самостійність, суспільні престиж і значущість майбутньої професійної діяльності); зміна виду діяльності (нею стає спеціальна навчальна і практично-професійна діяльність); нові форми діяльності, що передбачають більшу самостійність, свободу вибору; розширення соціального оточення, сфери контактів, а відповідно, і кола значущих інших; досягнення віку юридичної та громадянської зрілості, що передбачає відповідальність за свої вчинки перед суспільством.

Усі ці фактори зумовлюють зміну критеріїв самооцінки, уявлень юнака про себе, розвиток його пізнавальних інтересів та соціальних мотивів навчальної, практично-професійної діяльності. Потреба в професійному становленні, самоствердженні, суспільному визнанні тощо сприяє подальшому розвитку самосвідомості, у структурі якої все вагомішим стає професійний компонент, який психологи трактують як професійну самосвідомість.

Суттєвими є погляди І.Беха щодо ціннісної сфери студентської молоді. Відомий вчений відзначає, що „сучасна цивілізація породжує два основних типи особистості: особистість соціоорієнтовану й особистість его-центровану’’. Аналізуючи справжню духовну свободу особистості, І.Бех наголошує, що якраз сходження особистості до рівня морально-духовної творчості й заглиблення в цей процес дає їй змогу постати над етичною нормативністю як культурними приписами, перетворити її на власний морально-розвивальний потенціал. За такої умови, на думку вченого, особистість, проявляючи надситуативну активність, уподібнює себе до справжнього творця.

Крім того, майбутній вчитель початкових класів повинен вміло застосовувати у процесі навчання, розвитку та виховання дітей молодшого шкільного віку всі механізми впливу на розвиток рефлексії дітей засобам українського фольклору. З огляду на нову ситуацію в освітньому просторі України, розвиток психолого-педагогічної культури вчителя початкової школи визначають як його психолого-педагогічну готовність якомога повніше реалізовувати культуротворчу, гуманістичну функції, так і його психолого-педагогічну готовність оволодівати професійними цінностями та сучасним інструментарієм розвитку індивідуальних якостей молодшого школяра.

В ідеології нашого народу високо цінуються ідеї любові до рідного народу, землі. Найвищий статус в українській етноідеології займають, як свідчать численні історичні факти, ідеї Бога і України-Батьківщини, любові до рідного краю, свободи особистості, міцної родини, захисту своєї землі

від ворогів [7, с.278]. Патріотично наснажена активність особистості молодшого школяра повинна постійно підвищуватися в процесі виховання, формування рефлексії, переростати, у відповідності до вікових особливостей, в громадсько-політичну, державницьку діяльність.

Національне, духовне відродження містить в собі виведення своїх етнічних, культурно-історичних коренів із сивої давнини, усвідомлення власної національної самобутності, пізнання в рідній культурі загальнолюдських цінностей. Національне відродження - це нагромадження творчої енергії всієї нації з опорою на її традиції, набутки починаючи від першоджерел культури, в тому числі символіки, з метою піднесення рідного народу на високий сучасний рівень світової цивілізації [7, с.137].

Значну роль в формуванні рефлексії має високий рівень самосвідомості особистості. У цьому плані український народний календар у молодшому шкільному віці має бути спрямовано на розвиток їх патріотичної самосвідомості. Загалом самосвідомість - це не усвідомлення свідомості, а усвідомлення самого себе як істоти, яка розумію і змінює світ, як суб'єкта, діючої особи в процесі її діяльності - практичної і теоретичної.

Вплив майбутнього вчителя початкових класів на розвиток рефлексії дітей здійснюється засобами українського фольклору та через знання народного календаря. Народний календар - це система історично обумовлених дат, подій, спостережень за навколишньою дійсністю, народних свят, інших урочистостей, які у відповідності з природними явищами в певній послідовності відзначаються протягом року [7, с.225]. Український народ має численні традиції, звичаї, духовні цінності, які адекватно відображають сутність, зміст і характер подій та явищ у природі, житті, зокрема в трудовій діяльності, побуті і дозвіллі людей. Наш народ здавна виховував дітей у природному дусі, враховував істотні особливості природних циклів, подій та явищ. Жити за народним календарем, відзначати його дати, урочистості, відчувати й сприймати його культурно-історичний, ідейно-моральний, патріотичний потенціал - обов'язок кожного сина і доньки нашого народу. Етнічні традиції, звичаї і обряди, якими „обростали" дати, свята народного календаря, благотворно впливали на дітей, формування в них якостей етнічного характеру, світогляду.

Уся система народного календаря наснажена патріотичним світосприйманням та екологічним світорозумінням, глибокою виховною мудрістю, що є вирішальним в процесі формування патріотичної рефлексії молодшого школяра. Народна культура, сконденсована в календарних традиціях, звичаях і обрядах. У нашого народу, як і в багатьох інших народів, дати, свята, урочистості народного календаря чітко діляться за порами року - весняні, літні, осінні та зимові. У такому поділі - глибока народна мудрість, яка

відображає нерозривний зв'язок природи і людини, в чому і виявляється вплив на екологічну та патріотичну самосвідомість дітей. Народний календар є одним із найважливіших засобів формування в учнів самосвідомості, патріотизму, громадянськості [7]. Тому виховна робота педагогів повинна бути спрямована на оволодіння дітьми змістом народного календаря, його ідейним, морально-духовним багатством. Завдяки цьому учні будуть виростати носіями рідної культури, вірними синами і доньками свого народу.

Системне осмислення змісту народного календаря сприяє розвитку рефлексії, а саме патріотичної рефлексії у молодшому шкільному віці, дає змогу зробити цікаві висновки, обґрунтувати певні положення та формувати пріоритетні якості особистості, які сприяли б патріотичному відродженню української нації.

Важливим аспектом дослідження є виявлення впливу української символіки та українського фольклору на розвиток рефлексії дітей молодшого шкільного віку. Символіці належить одне з найчільніших місць у відродженні нашого народу, його культури, духовності і держави. Саме тому є необхідність формування готовності вчителя розвивати рефлексію у дітей засобами українського фольклору, української символіки. Для того щоб проаналізувати роль українського фольклору в розвитку рефлексії дітей молодшого шкільного віку необхідно визначити наступні поняття: самосвідомість, ідеологія українського народу, національне відродження, українська символіка, український виховний ідеал та інші.

На формування рефлексії має високий рівень впливу самосвідомість людини. Тому вивчення українського фольклору, української символіки в молодшому шкільному віці має бути спрямовано на розвиток самосвідомості. Формування свідомості та самосвідомості засобами українського фольклору та української символіки передбачає: виховання любові до рідної землі, до свого народу, готовності до праці в ім'я України, освоєння національних цінностей (мови, території, культури, символіки), відчуття своєї причетності до розбудови державності, прояв патріотизму, що сприяє утвердженню національної патріотичної гідності, залучення молодших школярів до практичних справ розбудови України, формування почуття гордості за свою Батьківщину.

Усвідомлення мети діяльності, оцінка її результатів іншими людьми формують у дитини уявлення про себе як про суб'єкт діяльності, сприяють становленню самосвідомості [4, с. 100]. Власне, це „образ Я", який складається з різнобічних уявлень про себе. Самосвідомість - не лише зосередження індивіда на собі, а й протиставлення себе світові.

Символіка українського народу - це специфічна духовна школа, засоби впливу якої на емоції, почуття, розум дитини є незамінними. В ідеології нашого народу високо цінуються ідеї любові до рідного народу, землі. Під

впливом нових умов життя народна ідеологія виробляє нові цінності, надає пріоритетності тим ідеям, які найбільшою мірою відтворюють інтереси нації. Українська ідеологія - це могутній ідейний рушій, двигун інтелектуальної, теоретико-методологічної сфери духовності [6, с.274]. Патріотична ідеологія освячує високу громадянську свідомість. Самовідданість і самопожертвенність в ім'я рідного народу, незалежної України.

Національне, духовне відродження містить в собі виведення своїх етнічних, культурно-історичних коренів із сивої давнини, усвідомлення власної патріотичної самобутності, окремішності свого народу від інших, пізнання в рідній культурі загальнолюдських цінностей. Національне відродження - це нагромадження творчої енергії всієї нації з опорою на її традиції, набутки починаючи від першоджерел культури, в тому числі символіки, з метою піднесення рідного народу на високий сучасний рівень світової цивілізації [9, с. 137].

Патріотичні символи виконують історичну роль переможного прапора, „золотої нитки історії", які самобутніми шляхами виводять націю, її культуру до висот світового розвитку. В умовах незалежної України постійно посилюється інтерес молоді до національних символів, що стосуються, насамперед, народу як нації, держави. Все більша увага молоді приділяється символіці, яка зустрічається у фольклорних творах. Практика свідчить, що учнів молодшого шкільного віку цікавлять символи, пов'язані з рослинами, тваринами.

Українська символіка є одним із найважливіших засобів формування в учнів патріотичної свідомості і самосвідомості, громадянськості. Символи нерідко втілюють у собі першовитоки оригінального мислення наших пращурів. Символіка є важливим атрибутом нації, однією з її сутнісних ознак [9, с.138]. Тому виховна робота повинна бути спрямована на оволодіння дітьми змістом символіки, її ідейним, морально-духовним багатством. Завдяки цьому учні будуть виростати носіями рідної культури, вірними синами і доньками свого народу.

Символічні знаки - це ідейно-моральні, художньо-образні, емоційно-естетичні „згустки", міцні „вузли" нашої історії, духовності народу. Знання патріотичної державної символіки, до якої належать прапор, герб, гімн, сприяють формуванню патріотичної самосвідомості. Знання народно-побутової символіки, до яких належать символи, що застосовуються в буденному житті, побуті: калина, дуб, верба тощо, розвивають потребу належності й любові до свого народу, нації.

Українська система символічного відображення дійсності, зокрема власного патріотичного буття, належить до найдавніших і найбагатших систем традиційної культури на планеті. Символи, які втілюють у собі споконвічні

прагнення наших предків до самостійного державного життя, надання ними символічного значення природним космічним об'єктам Сонцю, Місяцю, зорям, а також побутовим предметам, рослинам, тваринам тощо - це захоплюючий і наснажений важливим життєвим смислом арсенал таємниць, знаків, що хвилюють серце, душу і розум кожного юного громадянина нашої держави [9, с.176].

Учні початкової школи здатні емоційно сприймати і глибоко усвідомлювати матеріал про патріотичні символи, які разом із іншими ознаками становлять культурно-історичну, етнічну специфіку спільноти людей, що пройшла довгий еволюційний шлях розвитку і нині називається українською нацією.

У попередні десятиліття у вихованні часто домінували однобічність, поверховість, втрачався комплексний підхід до формування цілісної особистості, зокрема, засобами українського фольклору. Фольклор розглядався в основному лише як одне з джерел пізнання соціальної боротьби народу в минулому. Насправді ж фольклор є невичерпним джерелом пізнання історії рідного народу, скарбницею його духовності, патріотичного характеру і світогляду, комплексним впливом на підростаючі покоління [9].

У фольклорних творах відображені всі етапи формування у підростаючих поколінь нашого народу свідомості і самосвідомості, патріотизму, глибоких гуманних якостей. Патріотичні ідеї та цінності розвивалися віками і у високо художній формі фіксувалися в численних жанрах і засобах усної народної творчості.

У наш час основна увага патріотичному вихованню особистості надається саме як вихованню національному, тобто вихованню в дусі ментальності українського народу, його координоцентризму, потягу до прекрасного і прагнення до гармонії. Менталітет виробляється під впливом багатовікових культурно-історичних, природно-кліматичних та інших чинників. У жанрах фольклору, в усій розмаїтості його змісту відображено саме українську ментальність, багатогранний і самобутній внутрішній світ українців [9, с.102]. У фольклорних творах, які можна використовувати у молодшому шкільному віці, діти глибше пізнають самі себе, свою патріотичну психологію. Кожна національно свідома людина, досягнувши зрілого віку і усвідомивши основні закони формування особистості, підростаючих поколінь, із вдячністю долі згадає своє дитинство і відчуває себе щасливою від того, що завдяки фольклору вона пройнялася національним духом, стала вірною донькою чи сином рідного народу. Саме така людина визнає, що за своєю природою і суспільними функціями фольклор має пізнавальний, розвиваючий і виховний характер.

Підхід історично-генетичного пояснення формування української ментальності дає зрозуміти цілісність української психологічної структури у

своєму відношенні до світосприймальних настанов. Усвідомлення мети діяльності, оцінка її результатів іншими людьми формують у дитини уявлення про себе як про суб'єкта діяльності, сприяють становленню самосвідомості [4, с.100]. Але, при формуванні рефлексії засобами українського фольклору треба враховувати, що самосвідомість - це не лише зосередження індивіда на собі, а й протиставлення себе світові. В плані самосвідомості він веде зі світом постійний діалог, що переходить у діалог із самим собою. Для кожної дитини фольклор рідного народу - це висока і єдина школа патріотичного світосприймання, яка починається з колискової пісні у перші місяці її життя і згодом сприяє усвідомленню нею себе як представника своєї нації. Це специфічна духовна школа, засоби впливу якої на емоції, почуття, розум дитини є незамінними. Фольклорні образи, ідеї символи, відображені в них моральні згустки відіграють величезну роль у пробудженні і розвитку патріотичної свідомості і самосвідомості.

За допомогою рефлексії можливо формувати патріотичне ставлення до українського фольклору через світовідчуття і світорозуміння українського народу, усвідомлення необхідності духовного росту. Слід зазначити, що в молодшому шкільному віці важливим пластом рідної культури, який сприятиме розвитку патріотичної рефлексії є прислів'я і приказки. Ці відточені висловлювання є школою народного життя, патріотичного способу мислення, сприймання дійсності.

Лише роки незалежності України діти молодшого шкільного віку відчули всю красу, ідейно-емоційне, морально-духовне багатство колядок, щедрівок. У них народ зичить усім добрим людям насамперед міцного здоров'я, всіляких гараздів, успіхів у господарстві, трудовій діяльності [9, с.105]. У цих фольклорних жанрах звеличується наступні ідеали: пан господар-трудівник, хлібороб, мудрий володар становища; оспівується злагода в сім'ї, утверджується добро, щастя. Колядки і щедрівки викликають у молодших школярів радість, бадьорість, формують оптимістичне світосприймання. У них виникає бажання втілювати в життя те, про що вони співають, коли зичать добрим вдачею працьовитим людям. Співаючи чи слухаючи колядки і щедрівки, діти уявляють себе в майбутньому добрими господарями, у яких подвір'я чисте, заметене, хата гарна, по-народному затишно і естетично прибрана світлиця. І, головне в сім'ї панують взаємна любов і взаємоповага між її всіма членами, чемні стосунки, лад і злагода.

Важлива роль у розвитку та формуванні рефлексії належить героїчним казкам, де прославляються подвиги в ім'я рідного народу [5, с.45]. У таких творах утверджуються фізична і духовна сила, звитяга, стійка воля та інші високі лицарські якості наших предків. Наприклад, у таких казках, як про Котигорошка, Івана - мужицького сина, прославляється ідеал богатиря,

лицаря. Патріота рідної землі, який всіма своїми вчинками утверджує в житті добро, правду, справедливість. Такі герої мають незвичайну силу і мужність, доброту і чесність, ненависть до ворога, який знущається з людей, катує їх, плюндрує землю рідного народу, збиткується над його святинями. Казки - одна з досконалих форм етнізації і соціалізації дітей, безконфліктного входження їх у гуманні стосунки між людьми [9, с.124]. Зі змісту казок діти черпають патріотичні почуття та ідеї любові до природи, рідного краю, Батьківщини-України.

Все це свідчить про великі можливості української символіки, фольклору, змісту освіти у розвитку рефлексії молодших школярів. Саме тому, професійна готовність майбутнього вчителя початкових класів до розвитку рефлексії засобами українського фольклору, українського народного календаря, української символіки має важливе значення. У майбутнього вчителя початкових класів мають бути сформовані певні якості. Якостями особистості, її умінням і ідеями, які сприяють подальшому розвитку народу, його культури, духовності, об'єднавчих процесів серед народу, зміцненню його єдності і соборності, є такі [7]: відданість рідній землі, мові, культурі, пізнання історії свого народу, слави минулих поколінь; вірність мудрим заповітам предків, їхнім волелюбним заповідям, прагнення об'єднувати людей в ім'я свободи і слави Вітчизни, досягнення народом вищого щабля національного розвитку; стійкість і незламність волі; здатність і готовність формувати в собі патріотичну свідомість і самосвідомість, національну гідність; віра у свої сили, готовність зробити конкретний особистий внесок у відродження і розбудову Української держави; почуття відповідальності перед людьми за свої слова і дії вчинки, обов'язку перед рідною землею, народом, Батьківщиною.

Важливу роль у справі гуманізації сучасного навчально-виховного процесу, формуванні в учнів молодшого шкільного віку свідомості та самосвідомості, рефлексії гідності і гордості має той історичний факт, що специфічною рисою української народної ідеології є відстоювання ідеї повної свободи особистості як найвищої цінності в житті. Система народних ідей культивує безумовну свободу особистості як першу і найнеобхіднішу умову пробудження, розкриття і формування її природних задатків, здібностей. Ореолом любові і пошани овіяні в народній тисячолітній пам'яті ідеї мудрості. Народна мудрість завжди вчить надавати перевагу ідеям, які відображають інтереси народу, нації, Батьківщини перед своїми власними, гармонійно поєднувати особисті і загальнонаціональні інтереси.

Велику роль у формуванні рефлексії відіграють духовні виховні ідеали українського народу. Системне осмислення народних ідей впливає на розвиток рефлексії в молодшому шкільному віці, дає змогу зробити цікаві висновки, обґрунтувати певні положення та формувати пріоритетні якості особистості, які сприяли б відродженню української нації.

Педагогічна діяльність майбутнього вчителя початкових класів реалізується в певних педагогічних ситуаціях за допомогою різноманітних дій, а саме: перцептивних, мнемічних, комунікативних, предметно-перетворюючих, дослідницьких, контрольних, оцінюючих. Вони підпорядковуються відповідним цілям та спрямовані на вирішення різноманітних педагогічних задач та формування педагогічних вмінь.

Висновки. Велику роль у формуванні рефлексії відіграють духовні виховні ідеали українського народу. Системне осмислення народних ідей впливає на розвиток рефлексії в молодшому шкільному віці, дає змогу зробити цікаві висновки, обґрунтувати певні положення та формувати пріоритетні якості особистості, які сприяли б відродженню української нації. Все це свідчить про великі можливості української символіки, фольклору, змісту освіти у розвитку рефлексії молодших школярів. Саме тому, професійна готовність майбутнього вчителя початкових класів до розвитку рефлексії засобами українського фольклору, українського народного календаря, української символіки має важливе значення.

Література:

1.Бех І.Д. Довільна поведінка школярів як мета виховання // Рідна школа. 1993. N9. С.29-32.

2.Ващенко Г. Виховний ідеал: Підручник для педагогів, вихователів, молоді і батьків. Полтава: Техніка, 1994. Т.1. 364 с.

3.Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / За ред. Л. М. Проколієнко. Київ, 1989. 608 с.

4.М'ясоїд П.А. Загальна психологія: Навч. посіб. Київ: Вища школа, 2004. 487 с.

5.Михальченко Н.В. Психологічні особливості розвитку патріотичної рефлексії в молодшому шкільному віці засобами українського фольклору. Вісник Одеського національного університету. Том 9. Випуск 8. Серія: Психологія, 2004. С. 42-49.

6.Психологія: Підручник. Ю.Л. Трофімов, В.В. Рибалка, П.А.Гончарук та ін.; за ред. Ю.Л. Трофімова. Київ: Либідь, 2001. 560 с.

7.Руденко Ю. Основи сучасного українського виховання. Київ, 2003. 328с.

8.Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія: Навчальний посібник. Київ, 2005. 360 с.

9.Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. Київ: Академія, 2002. 528 с.

References:

1. Bex, I.D. (1993). Dovil'na povedinka shkolyariv yak meta vuxovannya [Arbitrary behavior of schoolchildren as a goal of education]. *Ridna shkola - Native school, 9, 29-32* [in Ukrainian].

2. Vashhenko, G. (1994). *Vihovnij ideal: Pidruchnik dlja pedagogiv, vihovnikiv, molodi i bat'kiv [Educational ideal: Textbook for teachers, educators, youth and parents]*. Poltava: Tehnika [in Ukrainian].

3. Kostjuk, G.S. (1989). *Navchal'no-vihovnij proces i psihichnij rozvitok osobistosti [Educational process and mental development of the individual].* Kyiv: Osvita [in Ukrainian].

4. Miasoid, P.A. (2004) *Zahalna psykholohiia [General psychology]*. Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].

5. Mykhalchenko, N.V. (2004). Psykholohichni osoblyvosti rozvytku patriotychnoi refleksii v molodshomu shkilnomu vitsi zasobamy ukrainskoho folkloru [Psychological features of the development of patriotic reflection in primary school age by means of Ukrainian folklor]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu, seriia: Psykholohiia - Bulletin of Odesa National University, 9, 42-49* [in Ukrainian].

6. Trofimov, Yu.L., Rybalka, V.V., Honcharuk, P.A., (2001). *Psykholohiia [Psychology]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

7. Rudenko, Ju. (2003). *Osnovi suchasnogo ukraïns'kogo vihovannja [Fundamentals of modern Ukrainian education]*. Kyiv: Vidavnictvo im. Oleni Teligi [in Ukrainian].

8. Savchin, M.V., Vasilenko, L.P., (2015). *Vikova psihologija [Viking psychology]*. Kyiv: Akademvidav [in Ukrainian].

9. Fitsula, M.M. (2002) *Pedahohika [Pedagogy]*. Kyiv: Akademiia [in Ukrainian].

УДК 378.14.014.13:004

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-252-262

Обіход Інна Василівна доцент кафедри німецької мови та методики навчання німецької мови, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль

Власюк Ірина Володимирівна асистент кафедри іноземних мов, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, https://orcid.org/0000-0002-6862-697X

Краса Галина Василівна асистент кафедри романо-германської філології, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМИ ЯК РУШІЙ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО ЧАСУ

Анотація. Стаття присвячена проблемам онлайн-платформ як рушію розвитку вітчизняного освітнього процесу в умовах військового часу. Доведено, що в сучасному світі технологій викладання переходить в онлайн-простір, надаючи студентам можливість навчатися у будь-якому місці і в зручний для них час. Нові шляхи розвитку освітньої парадигми у сучасній Україні є предметом вивчення багатьох сучасних науковців. З освітніми реформами збільшилася кількість годин на самостійну роботу студентів. Для забезпечення цього виду роботи викладачі вузів все частіше використовують електронні програми, підручники, а також системи дистанційного навчання. Дуже важливим є той факт, що студенти мають можливість і на лекції, і на практичних заняттях, і в процесі самостійної роботи користуватися одним і тим же електронним ресурсом, що формує в освітньому процесі цілісний образ предмета, який вивчають. Зроблено висновок, що для підвищення якості навчання у вищих навчальних закладах можна використовувати майже всі перераховані вище послуги. Вони дають можливість працювати викладачу зі студентами в режимі онлайн та спільно вирішувати групові завдання. Викладач може надати навчальні матеріали студентам до занять. Сервіси полегшують спілкування студента з викладачем, також вони зручні для творчих та самостійних робіт. У разі відсутності студента на заняттях завжди можна освоїти навчальний матеріал онлайн та обговорити зроблену роботу через сервіси Google (Google документи). Зручний та простий доступ сервісу дозволяє ефективно працювати в межах

освітнього закладу, будинку, а також на будь-якому комп'ютері, підключеному до Інтернету. Таким чином, освіта в умовах війни вимагає злагодженої роботи та взаємодії між державними структурами, міжнародними партнерами, громадськими організаціями, фахівцями соціальної сфери та незалежними експертами задля максимального забезпечення освітніх можливостей та захисту дітей під час навчання. Необхідно впровадити та суворо дотримуватися заходів, що гарантуватимуть безпеку для всіх учасників навчального процесу. Критично важливо забезпечувати доступні та рівні можливості для всіх учасників освітнього процесу, щоб уникнути дискримінації та нерівності в доступі до можливостей.

Ключові слова: інформаційні технології, онлайн-платформи, цифрове освітнє середовище, дистанційне навчання, вища освіта.

Obikhod Inna Vasylivna PhD (Pedagogic), Associate Professor, Department of German Philology and the German Language Teaching, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil

Vlasiuk Iryna Volodymyrivna Assistant of Foreign Languages Department, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, https://orcid.org/0000-0002-6862-697X

Krasa Halyna Vasylivna Assistant of the Department of Romanic and Germanic philology, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University

ONLINE PLATFORMS AS A DRIVER FOR THE DEVELOPMENT OF THE DOMESTIC EDUCATIONAL PROCESS IN WARTIME CONDITIONS

Abstract. The article is devoted to the problems of online platforms as a driver of the development of the domestic educational process in wartime conditions. It is proved that in the modern world of technology, teaching is moving to the online space, providing students with the opportunity to study anywhere and at a time convenient for them. New ways of developing the educational paradigm in modern Ukraine are the subject of study of many modern scientists. With educational reforms, the number of hours for independent work of students has increased. To ensure this type of work, university teachers are increasingly using electronic programs, textbooks, as well as distance learning systems. The fact that students have the opportunity to use the same electronic resource both at lectures, in practical classes, and in the process of independent work, which forms a holistic image of the subject they are studying in the educational process, is very important. It is concluded that almost all of the above

services can be used to improve the quality of education in higher educational institutions. They allow the teacher to work with students online and jointly solve group tasks. The teacher can provide educational materials to students before classes. The services facilitate communication between the student and the teacher, and they are also convenient for creative and independent work. In the absence of a student in classes, you can always master the educational material online and discuss the work done through Google services (Google documents). Convenient and easy access to the service allows you to work effectively within the educational institution, at home, as well as on any computer connected to the Internet. Thus, education in wartime requires coordinated work and interaction between state structures, international partners, public organizations, social specialists and independent experts in order to maximize educational opportunities and protect children during their studies. It is necessary to implement and strictly adhere to measures that will guarantee safety for all participants in the educational process. It is critically important to provide accessible and equal opportunities for all participants in the educational process in order to avoid discrimination and inequality in access to opportunities.

Keywords: information technology, online platforms, digital educational environment, distance learning, higher education.

Постановка проблеми. Війна в Україні спричинила дестабілізацію в багатьох сферах громадського життя. Однією з найбільш вразливих сфер стала освіта, котра не встигла стабілізуватися після випробування глобальною пандемією. Навчальні установи, вимушені адаптуватися до обмежень та загроз, зіткнулися із завданням гарантувати безпеку, надійність та доступність навчання в найскладніших умовах. Вплив війни на освіту в Україні – це проблема, котра потребує аналізу та обговорення, адже від неї залежить культурне майбутнє як країни загалом, так і майбутніх поколінь. Міністерство освіти та науки України регулярно оновлює дані про руйнування та пошкодження закладів освіти на своїй платформі у вигляді інтерактивної мапи. За наведеними даними, від початку повномасштабного вторгнення 3 793 заклади освіти постраждали від бомбардувань та обстрілів, а 365 із них – знищені вщент. Війна призвела до виникнення питань доступності та безпеки навчання. Багато дітей втратили можливість долучитися до навчального процесу, педагоги під загрозою обстрілів викладали в регіонах, де ведуться або потенційно можуть відбуватися бойові дії. Такі умови потребують серйозного планування освітніх процесів та забезпечення належних умов навчання в умовах війни.

У сучасному світі технологій викладання переходить в онлайн-простір, надаючи студентам можливість навчатися у будь-якому місці і в зручний для них час. Нові шляхи розвитку освітньої парадигми у сучасній Україні є предметом вивчення багатьох сучасних науковців. З освітніми реформами збільшилася

кількість годин на самостійну роботу студентів. Для забезпечення цього виду роботи викладачі вузів все частіше використовують електронні програми, підручники, а також системи дистанційного навчання. Дуже важливим є той факт, що студенти мають можливість і на лекції, і на практичних заняттях, і в процесі самостійної роботи користуватися одним і тим же електронним ресурсом, що формує в освітньому процесі цілісний образ предмета, який вивчають.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом викладачі вищих навчальних закладів активно розглядають можливість використання Moodle у навчальному процесі вищої школи, описують переваги та недоліки роботи з нею [1]. Багато викладачів, що працюють у системі Moodle, відзначають її багатофункціональність: електронний засіб навчання Moodle в основному дає можливість виконувати завдання, оцінювати уроки студентів, проводити іспити, дискусії, форуми та інші дії.

Так, дослідники визначають освітнє середовище Moodle як вільну систему управління навчанням, орієнтовану на організацію взаємодії між викладачем та учнями, яка підходить і для організації традиційних дистанційних курсів, і для підтримки очного навчання [2], [3], [4].

На думку науковців, електронний засіб навчання Moodle може використовуватися навіть у школах, оскільки школярі цікавляться особливостями вікі-чату (онлайн-спілкування), а також можуть виконувати завдання, запропоновані вчителем для індивідуальної роботи. Робота в Moodle сприяє активному спілкуванню та співпраці між викладачем та студентами. Moodle реалізує конструктивістську стратегію, яка полягає в тому, що він бере на себе роль фасилітатора, а не інструктора, залучення та активну участь студента в індивідуальній побудові знань легко стає реальним.

Інші науковці вказують на переваги електронних навчальних курсів, розроблених в електронній системі Moodle: система дозволяє більш ефективно організувати навчальний процес загалом та самостійну роботу студентів зокрема; надає можливість зацікавити студентів за допомогою впровадження нових технологій та форм організації навчання; викладачі та студенти більш вільні у розподілі свого робочого часу, тому що можуть працювати з курсом у будь-який зручний для них час, маючи тільки комп'ютер з доступом до Інтернету; можливість вивчати весь курс у повному обсязі, незалежно від кількості аудиторного годинника, відведеного на дисципліну в навчальному плані [5].

Сучасні науковці аналізують цифровий спектр форм та ресурсів електронної освітньої платформи Moodle під час навчання іноземної мови. Дослідники вважають, що онлайн-програми допомагають зробити навчання диференційованим, більш індивідуалізованим, в той же час розширюють можливості для колективної роботи освітніх платформ сприяють зниженню трудомісткості освітнього процесу [6].

У багатьох розвідках виконано аналіз ресурсів та елементів Moodle з точки зору їхніх дидактичних можливостей, розглянуто різні способи подачі навчального матеріалу з точки зору методичної обґрунтованості та зручності для студентів, а також запропонувано методичні рекомендації щодо створення завдань та вправ з урахуванням дидактичних властивостей елементів та ресурсів Moodle [4].

Інші науковці представили комплексний підхід до організації самостійної роботи на базі навчального середовища Moodle: авторами запропоновані завдання, які дозволяють розробляти зазначене середовище; представлено методику проведення самостійної роботи з урахуванням цього середовища. Також проаналізовано ефективність онлайн-курсу в системі Moodle для навчання іноземної мови при дистанційному навчанні. Вчені вважають, що застосовувані інструменти Moodle виявились досить ефективними при наповненні змісту курсу для студентів [7].

На наш погляд, використання платформи Moodle дозволяє створити зручне та ефективне освітнє середовище для навчання та розвитку студента. Гнучкість, функціональність та доступність роблять її прекрасним вибором для організації та проведення онлайн-навчання.

Виклад основного матеріалу. Однією з популярних на сьогодні платформ для дистанційного навчання є Moodle, що дозволяє створювати інтерактивні та адаптивні онлайн-курси, поєднуючи багато ресурсів. Отже Moodle – це модульне об’єктно-орієнтоване навчальне середовище, яке в даний час є найпопулярнішим віртуальним навчальним середовищем і служить для забезпечення самостійної роботи студентів.

Платформа Moodle – це відкрита система управління навчанням, яке пропонує широкий спектр можливостей для створення, організації та проведення навчальних курсів онлайн. Викладачі можуть використовувати різні інструменти, такі як форуми, чати, тести та завдання, щоб стимулювати навчальний процес та забезпечити активну участь студентів.

Один із ключових аспектів навчання – це зворотний зв’язок та оцінювання успішності студентів. За допомогою Moodle викладачі можуть легко створювати та оцінювати завдання, проводити тестування та вести журнал успішності. Крім того, платформа надає інструменти для зворотного зв’язку, що дозволяє студентам отримувати рекомендації та поради щодо покращення своєї роботи.

Платформа Moodle є дуже зручним інструментом для навчання і може бути використана

- для створення онлайн-уроків та домашніх завдань;
- для перевірки знань студентів;
- для створення форумів, де студенти можуть обговорювати різні теми;
- для створення індивідуальних планів навчання для кожного студента з урахуванням рівня знань;

- для оцінювання знань та умінь студентів при можливості зворотного зв'язку.

За результатами цього дослідження можна зробити такі висновки:

- Потенціал Moodle для організації та проведення роботи є достатньо високим і пов'язаним з широким спектром можливостей, оскільки Moodle дозволяє проводити навчальні заняття та курси онлайн, як у режимі реального часу, так і в режимі самостійного навчання.
- Moodle дозволяє організувати взаємодію зі студентами – вони можуть брати участь в дискусіях, спілкуватися з викладачем, виконувати завдання та проходити тести; викладачі можуть виставляти оцінки за завдання, тести та інші види роботи, а також давати зворотний зв'язок за її результатами.
- Програма дозволяє застосовувати індивідуальний підхід під час навчання. Таким чином, ми вважаємо, що потенціал платформи Moodle, бачимо доцільність її використання в освітньому процесі для вирішення професійно-орієнтованих завдань.
- Moodle забезпечує високий ступінь та якість автоматизації інформації Moodle дозволяє централізовано зберігати, оновлювати навчальні матеріали та керувати ними, що полегшує доступ до інформації та знижує витрати на друк та розповсюдження паперових матеріалів, дозволяє викладачам структурувати навчальний матеріал, оновлювати чи додавати завдання та тести.
- Платформа Moodle використовує методи оцінювання знань та умінь студентів в автоматичному режимі (тест).
- Впровадження Moodle підтверджує її ефективність і сучасність використування в технічному вузі на різних етапах та формах навчання.
- Використовування Moodle в освітній діяльності вузу, на наш погляд, може значно полегшити навчальний процес і зробити його цікавішим і ефективним для студентів, сприяти підвищенню рівня професійної підготовки майбутніх спеціалістів.

На даний час освіта, будучи однією з найбільш мобільних, швидко розвиваються і творчих сфер життєдіяльності, з кожним днем вставляє все нові і нові вимоги до викладача, який формує та розвиває підростаюче покоління. Очевидно, що сучасний викладач розуміє: для успішності та затребуваності йому необхідно бути актуальним і приймати всі зміни, що відбуваються в освіті.

В умовах цифровізації в системі освіти вже відбулися суттєві зрушення в оснащенні шкіл комп'ютерною та мультимедійною технікою, досягнуто значних успіхів у розробці програмного забезпечення навчального процесу школи. У світлі цифровізації освіти, все більшу популярність у вчителів набирають продукти Google: це і диск для зберігання інформації, і документи, а також презентації, карти, електронна пошта Gmail, опитування, блоги (Blogger) тощо. Власник облікового запису має можливість надавати доступ до будь-якого файлу

іншим користувачам, вказавши адресу їхньої електронної пошти або ім'я облікового запису. У даний час викладачі активно використовують Google-сервіси у своїй педагогічній практиці через їхню доступність, а також можливості робити заняття захоплюючими, що дозволяє підвищувати пізнавальну активність студентів, удосконалювати навички пізнавального спілкування кожного студента, використовуючи спільний доступ при виконанні завдань. Так само Google-сервіси дозволяють використовувати сучасні технології для саморозвитку кожного студента.

Google-сервіси допомагають організувати роботу великого кола зацікавлених осіб у режимі он-лайн. Таким чином, формується активне цифрове освітнє середовище, завдяки якому актуалізується зміст навчання, відбувається швидкий обмін інформацією між учасниками освітнього процесу, активізується пізнавальне спілкування студентів, що сприяє розвитку їхніх творчих, аналітичних здібностей. При цьому викладач не тільки утворює, розвиває та виховує студента, але з впровадженням нових технологій отримує потужний стимул для самоосвіти, професійного зростання та творчого розвитку.

Одним із перспективних напрямів розвитку сучасних інформаційних технологій є хмарні технології. Під хмарними технологіями (англ. Cloudcomputing) розуміють технології розподіленої обробки даних, в якій комп'ютерні ресурси та потужності надаються користувачеві як інтернет-сервіс. На прикладі сервісів Google можна відзначити такі можливості застосування у навчальному процесі: обмін інформацією та документами, необхідними для навчального процесу, студентів між собою та з викладачами: консультування з проектів та рефератів, перевірка домашньої роботи, проведення тестів. Таку можливість надає використання документів Google- диска, електронної пошти, блогу, чату та форуму. Виконання спільних проектів у групах: підготовка текстових файлів та презентацій, організація обговорення правок у документах у режимі реального часу з іншими співавторами, публікація результатів роботи в інтернеті у вигляді загальнодоступних веб-сторінок, виконання практичних завдань на обробку інформаційних об'єктів різних видів: форматування та редагування тексту, створення таблиць та схем у текстовому редакторі.

Середовище Google містить безліч інструментів, які можуть виявитися корисними для індивідуальної та спільної діяльності. Сервіси Google орієнтовані на мережеву взаємодію людей та для освіти в цьому середовищі важливі можливості спілкування та співробітництва.

Компанія Google надає не тільки пошукову систему через Інтернет, її розробники створили та надали понад 100 різних проєктів, частина з яких може бути використана безпосередньо в освітньому процесі вузу. Програми та сервіси Google працюють через браузер з будь-якого комп'ютера, де є доступ до Інтернету, і не вимагають жодних додаткових програм. Використання таких

сервісів стало подвійно зручним, оскільки компанія розробила аналоги всіх сервісів для телефонів і планшетів. Для використання сервісів Google немає необхідності в дорогому програмному забезпечення, яке потрібно купувати. Після реєстрації викладача та студентів у Google, відкривається доступ до всіх Google-ресурсів.

Найбільш ефективно та зручно використовувати в освітньому процесі наступні сервіси Google:

- Веб-пошук – дозволяє шукати інформацію, швидко та ефективно знайти потрібну інформацію;
- Gmail – безкоштовний поштовий сервіс, який забезпечує зручний та оперативний обмін інформацією. Для отримання доступу до цього сервісу необхідно зареєструвати свій обліковий запис.
- Google Документи – сервіс для створення документів та спільної роботи над ними. Доступ до документа має декілька режимів: тільки перегляд, перегляд та коментування та повний доступ до редагування. Якщо доступ до якогось матеріалу необхідно закрити для певної групи відвідувачів, то для цієї служби передбачено функцію персоналізації прав доступу. Останні зміни цього документа від викладача відображатимуться в реальному часі. Викладач може онлайн додати до цього документа свої зауваження та студент зможе виправити зауваження викладача. Окрім того, остаточні версії документів можна публікувати для користувачів з усього світу.
- Google Таблиця – це онлайн-додаток, за допомогою якого можна створювати та форматувати таблиці, а також працювати над ними спільно з іншими користувачами.
- Google Форми – ще один сервіс, що дозволяє проводити різні опитування, вікторини, випробування. Головною перевагою цього сервісу є автоматизована перевірка та аналіз результатів. Вони представлені у вигляді таблиці, яку можна використовувати для подальшого опрацювання даних Найбільш ефективне використання цього сервісу для організації спільної роботи групи, самооцінки, проміжного та підсумкового контролю, реєстрації учасників навчальних проектів.
- Google Презентації – це онлайн-додаток, в якому можна створювати та редагувати презентації, а також працювати одночасно з іншими користувачами. Зручно використовувати при створення спільних презентацій. Наприклад, студенти можуть оперативно та зручно створити спільні презентації дипломних робіт, а викладач може оцінювати та залишати коментарі та зауваження до роботи.
- Google Classroom – є інструментом для організації електронного робочого простору та дозволяє зручно обмінюватися інформацією, вести спільну роботу. Цей сервіс дає можливість групової роботи, вироблення вміння вести проекти, використовуючи Інтернет-середовище.

- Групи Google використовують як засіб інформування всіх учасників освітнього процесу, а також для спільної роботи над проєктами. Викладачі, використовуючи цей сервіс, можуть створювати власну соціальну мережу та за допомогою чатів керувати роботою студентів, наприклад, перевіряти домашню роботу та перевірочні завдання, які можуть бути представлені студентами в мережі Інтернет.
- Google Disk – файлове сховище. Це «хмарний» простір (10 Гб), призначений для зберігання різноманітних документів. Служба дозволяє створювати документи типів: документ (аналог документа MS Word), презентація (аналог презентації MS PowerPoint), таблиця (Аналог таблиці MS Excel), форма (тест), малюнок (аналог малюнка MS Visio).
- Google Translate – онлайн-перекладач надає можливість перекладати навчальні матеріали з багатьох іноземних мов рідною та навпаки.
- Google Calendar – онлайн-календар. Сервіс календаря дозволяє викладачеві скласти розклад консультацій або додаткових занять та відкрити для студентів доступ до цієї інформації. Якщо відбуваються якісь зміни у розпорядку дня, то є можливість розсилки повідомлень певній групі людей, як електронною поштою, так і за допомогою SMS повідомлень, що надсилаються на мобільний телефон. Передбачена функція відправлення запрошень на семінари, конференції та відстеження відповідей на них.
- Google Sites – безкоштовний хостинг для створення сайтів, що дозволяє зробити доступ до інформації більш відкритої. Сервіс надає можливість публікації відео, зображень та документів. Також для студентів можна організувати єдиний Інтернет-простір, де студенти будуть ділитися інформацією, створювати свої власні сайти, освоювати навички веб-дизайну та пробувати сили у самостійному просуванні Інтернет-проектів.
- Google Books – послуги даного сервісу надають викладачеві можливість комплектувати на своїй сторінці бібліотеки за різними тематиками та розсилати посилання на них відповідним групам студентів (понад 10 мільйонів книг із найбільших бібліотек США).
- Google Blogger – навчання через блоги дозволяє організувати навчальну діяльність таким чином, що з одного боку викладач працює з усіма студентами, які освоюють певну дисципліну, а з іншого боку, кожен студент може задати питання, що його цікавить, відповідь на яке може надати будь-який учасник групи.
- Hangouts – новий відео-сервіс Google (запущений у 2013 р.), абсолютно безкоштовно дозволяє влаштовувати відео-зустрічі з одним чи кількома співрозмовниками. Може використовуватися для відеоконференцій, під час відеозустрічі здійснюється запис у вигляді онлайн трансляція через сервіс Youtube.

- Google Blockly – сучасне візуальне програмування, що використовується для навчання алгоритмізації та початку програмування. Розробка програмного коду здійснюється з широкого набору типових легоблоків.
- Picasa – це Інтернет-програма для роботи із зображеннями та фотографіями в режимі online. З її допомогою легко можна редагувати фотографії, переглядати їх у вигляді слайд-шоу, застосовувати до фотографій різні ефекти, створювати колажі та багато іншого.

Для підвищення якості навчання у вищих навчальних закладах можна використовувати майже всі перераховані вище послуги. Вони дають можливість працювати викладачу зі студентами в режимі онлайн та спільно вирішувати групові завдання. Викладач може надати навчальні матеріали студентам до занять. Сервіси полегшують спілкування студента з викладачем, також вони зручні для творчих та самостійних робіт. У разі відсутності студента на заняттях завжди можна освоїти навчальний матеріал онлайн та обговорити зроблену роботу через сервіси Google (Google документи). Зручний та простий доступ сервісу дозволяє ефективно працювати в межах освітнього закладу, будинку, а також на будь-якому комп'ютері, підключеному до Інтернету.

Висновок. Однією з головних переваг онлайн-платформ є їхня гнучкість та доступність. Платформи підтримують різні формати контенту та інтегрується з іншими освітніми інструментами, що дозволяє викладачам створювати унікальні індивідуалізовані курси. Крім того, онлайн-платформи доступні на різних пристроях та операційних системах, що забезпечує зручність використання для студентів. Таким чином, освіта в умовах війни вимагає злагодженої роботи та взаємодії між державними структурами, міжнародними партнерами, громадськими організаціями, фахівцями соціальної сфери та незалежними експертами задля максимального забезпечення освітніх можливостей та захисту дітей під час навчання. Для підтримки доступності освіти, необхідно забезпечити систему адекватним фінансуванням, належною інфраструктурою та необхідним обладнанням. Навчальні процеси слід забезпечити не лише методичними матеріалами, а й соціально-емоційною підтримкою, культурними заходами, доступом до сучасних технологій. Необхідно впровадити та суворо дотримуватися заходів, що гарантуватимуть безпеку для всіх учасників навчального процесу. Критично важливо забезпечувати доступні та рівні можливості для всіх учасників освітнього процесу, щоб уникнути дискримінації та нерівності в доступі до можливостей. Важливо також активно сприяти підготовці та підвищенню кваліфікації вчителів та викладачів для роботи з учнями, які мають проблеми у навчанні або психологічні травми, що ускладнюють їхню адаптацію в колективі чи освітньому середовищі.

Література:

1. Задоріна О.М., Качан Т. В., Задорін В. В., Варга Н. І. Сучасні технології в освіті: потенціал та тенденції розвитку. Академічні візії. 2023. Вип. 19. Режим доступу: http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7936943
2. Інноваційні технології в сучасному освітньому просторі: колективна монографія / За заг. ред.. Г. Л. Єфремової. Суми: Видання Сумського ДПУ ім. А. С. Макаренка. 2020. 444 с.
3. Лиходєєва Г.В., Хмельницька О. С., Київська К. І. Інноваційні технології в дистанційному навчанні: відкриті ресурси, онлайн-курси та інші можливості. Академічні візії. 2023. Вип. 20. Режим доступу: http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.8125109
4. Патлайчук О., Канарова О., Брюховецька І. Сучасні освітні практики ЗВО: особливості використання інноваційних технологій навчання. Вісник науки та освіти. 2023. № 8(14). С. 724-737.
5. Слушний О. Інноваційні освітні технології та діяльність учителя 21 століття. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2021. № 2 (106). С.150-159.
6. Eni Kuswati. Development of an E-Learning Management Model Based on Hybrid Learning. Advances in Social Science, Education and Humanities Research. Volume 574. Proceedings of the 6th International Conference on Science, Education and Technology (ISET 2020). Pp. 125–132.
7. Rachmat M. Thohir Yassin, Dian Novian. Evaluation of E-Learning Implementation in Gorontalo State University. Ad- vances in Social Science, Education and Humanities Research. Volume 440. International Conference on Online and Blended Learning 2019 (ICOBL 2019). Pp. 23–27.

References:

1. Zadorina O.M., Kachan T. V., Zadorin V. V., Varha N. I. (2023). Suchasni tekhnolohii v osviti: potentsial ta tendentsii rozvytku [Modern technologies in education: potential and development trends]. Akademichni vizii - Academic visions, 19. Retrieved from http://dx.doi.org/10.5281/zenodo. 7936943 [in Ukrainian]
2. Yefremova, H. L. (2020). Innovatsiini tekhnolohii v suchasnomu osvitnomu prostori [Innovative technologies in the modern educational space] . Sumy: Vydannia Sumskoho DPU im. A. S. Makarenka [in Ukrainian]
3. Lykhodieieva, H.V., Khmelnytska, O. S., Kyivska, K. I. (2023). Innovatsiini tekhnolohii v dystantsiinomu navchanni: vidkryti resursy, onlain-kursy ta inshi mozhlyvosti [Innovative technologies in distance learning: open resources, online courses and other opportunities]. Akademichni vizii - Academic visions, 20. Retrieved from http://dx.doi.org/ 10.5281/zenodo.8125109 [in Ukrainian].
4. Patlaichuk, O., Kanarova, O., Briukhovetska, I. (2023). Suchasni osvitni praktyky ZVO: osoblyvosti vykorystannia innovatsiinykh tekhnolohii navchannia [Modern educational practices of higher education institutions: features of the use of innovative learning technologies]. Visnyk nauky ta osvity -Herald of science and education, 14 (8), 724-737 [in Ukrainian]
5. Slushnyi, O. (2021). Innovatsiini osvitni tekhnolohii ta diialnist uchytelia 21 stolittia [Innovative educational technologies and activities of the teacher of the 21st century]. Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii – Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies, 106 (2), 150-159 [in Ukrainian].
6. Eni Kuswati. Development of an E-Learning Management Model Based on Hybrid Learning. Advances in Social Science, Education and Humanities Research. Volume 574. Proceedings of the 6th International Conference on Science, Education and Technology (ISET 2020). Pp. 125–132.
7. Rachmat M. Thohir Yassin, Dian Novian. Evaluation of E-Learning Implementation in Gorontalo State University. Ad- vances in Social Science, Education and Humanities Research. Volume 440. International Conference on Online and Blended Learning 2019 (ICOBL 2019). Pp. 23–27.

УДК: [378.047:364]:159.944.4

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-263-282

Паскаль Олена Вікторівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогічних технологій початкової освіти Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», м. Одеса, https://orcid.org/0000-0002-9872-4677

ТРАВМА-ІНФОРМАТИВНИЙ ПІДХІД ПРИ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Анотація. У статті розглядається актуальність впровадження травма-інформованого підходу у підготовку майбутніх соціальних працівників в умовах воєнного та післявоєнного контексту України. Війна, масові переміщення населення, руйнування соціальних зв'язків та зростання масштабів психологічної травматизації зумовлюють стратегічну потребу у фахівцях, здатних працювати з постраждалими клієнтами на індивідуальному та громадському рівнях. Проаналізовано сучасний стан інтеграції травма-інформованих практик у програми вищої освіти України, що наразі характеризується фрагментарністю, відсутністю єдиних стандартів і методичних матеріалів, а також обмеженим доступом до міжнародних напрацювань. У статті подано огляд зарубіжних моделей та програм (SAMHSA, Sanctuary Model, ARC Framework), а також досвіду Великої Британії та Австралії, де травма-інформований підхід закріплений у професійних стандартах соціальної роботи. Представлено результати емпіричного дослідження, проведеного серед студентів спеціальності «Соціальна робота» Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, яке підтвердило ефективність інтеграції модуля «Травма-інформована соціальна робота» у навчальну дисципліну «Технології соціальної роботи». Використані діагностичні методики (тестові завдання, шкала Лайкерта) виявили суттєве зростання рівня знань, позитивне ставлення до підходу та готовність студентів застосовувати його у майбутній професійній діяльності. Зроблено висновок, що системна інтеграція травма-інформованого підходу у підготовку соціальних працівників є необхідною умовою розвитку кадрового потенціалу соціальної сфери, підвищення ефективності соціальних послуг та забезпечення національної стійкості у період війни і післявоєнного відновлення. Розробка національних освітніх стандартів і методичних рекомендацій, заснованих на кращих міжнародних практиках та адаптованих до українських реалій, визначається як стратегічний напрям розвитку вищої освіти.

Ключові слова: травма-інформований підхід, підготовка соціальних працівників, післявоєнна відбудова, професійна освіта, психосоціальна підтримка.

Paskal Olena Viktorivna Associate Professor, Associate Professor of the StateInstitution «South-Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky», Odesa, https//orcid.org/0000-0002-9872-4677

TRAUMA-INFORMED APPROACH IN THE TRAINING OF FUTURE SOCIAL WORKERS

Abstract. The article examines the relevance of implementing a trauma-informed approach in the training of future social workers within the wartime and post-war context of Ukraine. War, mass displacement of the population, the disruption of social ties, and the growing scale of psychological traumatization have created a strategic need for specialists capable of working with affected clients both at the individual and community levels. The article analyzes the current state of integrating trauma-informed practices into higher education programs in Ukraine, which is presently characterized by fragmentation, the absence of unified standards and methodological resources, and limited access to international developments. It provides an overview of international models and programs (SAMHSA, Sanctuary Model, ARC Framework), as well as the experiences of the United Kingdom and Australia, where trauma-informed practice is embedded in professional social work standards. The article also presents the results of an empirical study conducted among students majoring in Social Work at South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky, which confirmed the effectiveness of integrating the module "Trauma-Informed Social Work" into the discipline "Social Work Technologies." The applied diagnostic methods (knowledge tests and the Likert scale) revealed a significant increase in knowledge, a more positive attitude toward the approach, and students' readiness to apply it in their future professional practice. It is concluded that the systemic integration of the trauma-informed approach into social work training is an essential condition for developing the human resource potential of the social sector, enhancing the effectiveness of social services, and ensuring national resilience during the war and post-war recovery. The development of national educational standards and methodological guidelines, based on best international practices and adapted to the Ukrainian context, is identified as a strategic direction for advancing higher education.

Keywords: trauma-informed approach; social work training; post-war recovery; professional education; psychosocial support.

Постановка проблеми. Сучасна соціальна реальність України позначена глибокими суспільними потрясіннями, спричиненими війною, масовим перемі-

щенням населення, порушенням соціальних зв'язків та поширенням психологічних травм різного ступеня тяжкості. У таких умовах потреба у кваліфікованих соціальних працівниках, здатних ефективно працювати з людьми, які пережили травматичні події, набуває стратегічного значення. Соціальний запит на фахівця нового типу — не лише обізнаного у сфері соціальної політики й права, а й компетентного у виявленні та мінімізації наслідків травми — зумовлює необхідність суттєвого оновлення освітніх програм підготовки майбутніх соціальних працівників.

Травма-інформований підхід стає одним із ключових орієнтирів такої підготовки, адже він передбачає не тільки знання про природу та механізми травми, але й розуміння її впливу на поведінку, емоційний стан та соціальне функціонування клієнта. Запит суспільства полягає у формуванні фахівців, які здатні працювати у багаторівневому контексті: поєднувати підтримку індивіда з роботою над відновленням громади, запобігати повторній травматизації, створювати безпечні середовища взаємодії.

Важливість цього запиту підсилюється зростанням кількості груп населення, які зазнали психологічних ушкоджень: військовослужбовців і ветеранів, внутрішньо переміщених осіб, родин загиблих, постраждалих від обстрілів і окупації, дітей та підлітків, які стали свідками або жертвами насильства. Системна робота з такими категоріями вимагає від соціальних працівників не лише емпатії та чутливості, але й володіння конкретними методиками втручання, адаптованими до травмованого середовища.

Таким чином, соціальний запит на фахівця, підготовленого до роботи з травмованими клієнтами, є не просто професійним стандартом, а елементом національної стратегії подолання гуманітарних наслідків війни та побудови стійких спільнот. Освіта у сфері соціальної роботи має адекватно реагувати на цей виклик, забезпечуючи випускників знаннями, навичками та ціннісними орієнтирами, що дозволяють діяти в умовах високої психологічної напруги та комплексних соціальних проблем.

Попри зростаючу суспільну потребу, травма-інформований підхід залишається фрагментарно представленим у програмах підготовки майбутніх соціальних працівників в Україні. У більшості закладів вищої освіти він не виступає окремим системним модулем, а подається епізодично — у межах курсів із психології, соціальної педагогіки чи кризового втручання. Така фрагментарність призводить до того, що студенти отримують лише загальне уявлення про феномен травми та її вплив на життя людини, не засвоюючи комплексних алгоритмів оцінювання, планування та реалізації втручань у роботі з постраждалими.

Ситуацію ускладнює відсутність уніфікованих освітніх стандартів і методичних рекомендацій, які б визначали, які саме компетентності з травма-інформованості мають бути сформовані у випускника спеціальності «Соціальна

робота». Внаслідок цього окремі викладачі інтегрують елементи підходу на власний розсуд, спираючись на власний досвід або доступні навчальні ресурси, що створює значні відмінності у рівні підготовки студентів навіть у межах однієї освітньої програми.

Ще однією проблемою є обмежений доступ до сучасних міжнародних практик та адаптованих до українських реалій навчальних матеріалів. Хоча у світі вже накопичено значний досвід у сфері травма-інформованої соціальної роботи, його імплементація в українську освіту відбувається повільно, часто без урахування специфіки воєнного та післявоєнного контексту. Це призводить до ситуації, коли випускники вступають у професію без достатніх навичок роботи з травмованими клієнтами, що знижує ефективність соціальних послуг і може підвищувати ризик повторної травматизації отримувачів допомоги.

Таким чином, недостатня інтеграція травма-інформованого підходу в освітні програми є системним викликом, що потребує комплексної відповіді — від перегляду змісту навчальних планів до розроблення цілісних методичних пакетів, які б забезпечували формування у студентів необхідних знань, умінь і професійних цінностей.

Війна в Україні спричинила безпрецедентне зростання кількості осіб, які зазнали психологічних травм, втратили близьких, житло, відчуття безпеки та соціальної стабільності. Масовий характер травматичного досвіду торкнувся різних груп населення — від військовослужбовців і ветеранів до дітей, які стали свідками насильства, та сімей, що пережили вимушене переселення. У такій ситуації потреба у фахівцях, які володіють травма-інформованими компетентностями, виходить за межі вузькопрофесійного питання та набуває значення елементу національної безпеки й соціальної стійкості. Період післявоєнної відбудови також несе особливі виклики. Навіть після завершення активних бойових дій наслідки психологічних травм зберігатимуться у вигляді посттравматичного стресового розладу, депресивних станів, тривожних розладів, складнощів соціальної адаптації. Соціальні працівники, які мають системне розуміння природи травми та володіють методами її подолання, здатні не лише надавати індивідуальну підтримку, а й сприяти відновленню соціальних зв'язків, розвитку ресурсів громад та формуванню безпечних середовищ для життя.

У міжнародній практиці травма-інформовані компетентності розглядаються як обов'язковий компонент підготовки соціальних працівників у кризових та посткризових контекстах. В українських умовах ця потреба є особливо гострою, адже від рівня готовності фахівців до роботи з травмою залежить ефективність реінтеграції ветеранів, підтримка дітей та підлітків, допомога постраждалим від насильства, а також здатність суспільства долати довготривалі наслідки війни.

Отже, підготовка фахівців із травма-інформованими компетентностями має розглядатися як пріоритетний напрям розвитку системи вищої освіти у сфері

соціальної роботи, що здатен забезпечити кадровий потенціал для подолання гуманітарних викликів сьогодення та майбутнього.

Підготовка соціальних працівників в Україні нині перебуває на етапі глибокої трансформації, зумовленої потребою швидкого реагування на масштабні гуманітарні виклики. Війна, масові переміщення населення, соціальна дезінтеграція та поширення психологічних травм вимагають від закладів вищої освіти переосмислення цілей, змісту й методів навчання майбутніх фахівців. У цьому контексті впровадження травма-інформованого підходу у освітні програми постає як системна необхідність, без якої неможливо забезпечити адекватну підготовку кадрів для соціальної сфери.

Актуальність дослідження зумовлюється тим, що в існуючих освітніх моделях підготовки соціальних працівників в Україні недостатньо розроблені інтегровані модулі, спрямовані на формування травма-інформованих компетентностей. Відсутність уніфікованих стандартів, сучасних навчально-методичних матеріалів та чітко визначених критеріїв оцінювання рівня підготовки студентів обмежує ефективність освітнього процесу та ускладнює формування професійної готовності до роботи з травмованими клієнтами.

Розробка та впровадження ефективних навчальних моделей з урахуванням принципів травма-інформованості здатні не лише підвищити якість підготовки майбутніх соціальних працівників, а й посилити здатність освітніх інституцій швидко адаптуватися до змінних умов соціального середовища. Це, у свою чергу, сприятиме створенню кадрового резерву, готового до роботи в умовах криз та післявоєнного відновлення, забезпечуючи сталий розвиток соціальної сфери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні та за її межами зростає зацікавленість темою інтеграції травма-інформованого підходу у соціальну роботу та систему освіти. Аналіз останніх досліджень виявляє троє ключових напрямів — теоретичний розвиток, практична апробація та навчальні інновації. Дослідження Олени та Олександра Литовченків [2] окреслює гуманітарну значимість травма-інформованого підходу саме в українському контексті — актуальність, принципи, а також наявність практичних проєктів із психологічної підтримки в умовах війни, зокрема «Trauma-informed youth work» у рамках проєкту Ради Європи «Youth for Democracy in Ukraine. Автори вказують на недостатню теоретичну системність у національних соціальних роботах, попри поодинокі успішні ініціативи. У дослідженні В. Коваля, І. Бурлакової, І. Шев'якова, Т. Кондес [10] окреслено ключові адаптації психологічної освіти в Україні під впливом війни та післявоєнного періоду — інтеграція травма-інформованих практик, розвиток кризового навчання, дистанційна освіта, інтернаціональне співробітництво, акцент на формуванні стійкості. Зі свого боку, Т. Семигіна [3] аналізує стійкість вищих навчальних закладів соціальної роботи, їхню здатність забезпечувати освітній процес, адаптуючи його до надзвичайних

умов війни. У статті «Preparing Ukrainian social workers: adapting higher education to wartime requirements» Т. Семигіною представлено конкретні кроки: додавання модулів з травма-інформованості, методики профілактики професійного вигорання, опори на клінічний соціальний супровід, підготовку до медіації та конфлікт менеджменту у програмах соціальної роботи.

Проєкт TRACE [7], створений у партнерстві Берлінського університету (ЕНВ) та Львівської політехніки у 2025–2029 рр., має на меті розробку інноваційних англомовних форматів консультацій з trauma-sensitive підходом і підтримки різноманітності — офлайн і онлайн, з мобільністю студентів і програми train-the-trainer. Зарубіжні дослідження додають цінних моделей: наприклад, навчальний проєт «Sane Ukraine», яка запроваджує травма-інформовані інтервенції для вчителів, військовослужбовців і медиків, з елементами психологічної першої допомоги, теорією полівагального реактивного реагування, копінг-стратегиями і самооцінкою ресурсів. Міжнародні проєкти, як Post-Conflict Education and Trauma-Informed Pedagogy Programme, за підтримки Erasmus+ EU4Youth, спрямовані на впровадження травмаорієнтованої педагогіки через навчання, семінари, формування методичних ресурсів. Отже, насамперед, українські дослідження вказують на активну теоретичну зацікавленість [2] і адаптаційно-емпіричні зрушення у програмах, викликані війною [10; 3]. Проєкт TRACE демонструє стратегічні освітні інновації. Зарубіжний досвід, зокрема «Sane Ukraine», постає як приклад конкретних інтервенцій.Втім, залишаються питання щодо браку комплексних навчальних модулів з чіткою структурою компетенцій, відсутність системних підходів до оцінки результативності, а також недостатня кількість кількісних емпіричних даних щодо ефекту таких ініціатив.

Метою статті є обґрунтування необхідності інтеграції травма-інформованого підходу у підготовку майбутніх соціальних працівників та моделювання його впровадження освітні програми закладів вищої освіти України з урахуванням воєнного та післявоєнного контексту.

Виклад основного матеріалу. Травма-інформований підхід у сучасній соціальній роботі є цілісною концепцією, що інтегрує наукові знання про вплив травматичного досвіду на індивіда та громаду з практиками, спрямованими на зменшення його наслідків і запобігання повторній травматизації. Згідно з офіційним визначенням, наведеним у рекомендаціях Substance Abuse and Mental Health Services Administration (SAMHSA) [14], він ґрунтується на трьох ключових процесах: усвідомленні масштабів і наслідків травми, розпізнаванні її ознак у клієнтів, родинах та громадах, а також реагуванні шляхом інтеграції відповідних принципів у всі рівні організаційної та професійної діяльності. Модель SAMHSA також пропонує шість основних принципів, серед яких — забезпечення фізичної та психологічної безпеки, формування довіри й прозорості, підтримка партнерства та взаємоповаги, спільне ухвалення рішень, урахування культурних,

історичних і гендерних чинників, а також підсилення можливостей клієнтів і розвиток їхньої самодостатності.

Наукові підходи до реалізації травма-інформованої практики представлені у низці концептуальних моделей. Наприклад, модель Sanctuary S.L. Bloom [4], робить акцент на створенні безпечної організаційної культури як передумови для зцілення, тоді як ARC Framework (Attachment, Self-Regulation, and Competency) спрямована на розвиток прив'язаності, формування навичок саморегуляції та підвищення компетентності, що особливо важливо у роботі з дітьми та сім'ями. Дослідження C. Knight [9] і J. Levenson [10] показують, що ефективна імплементація цих моделей у соціальну роботу передбачає не лише теоретичне ознайомлення, а й практичне відпрацювання методів, зокрема шляхом симуляцій, рольових ігор та міждисциплінарних тренінгів.

Міжнародний досвід доводить, що в країнах Північної Америки, Західної Європи та Австралії травма-інформований підхід уже інтегрований у стандарти підготовки соціальних працівників. У США та Канаді він входить до обов'язкових модулів бакалаврських і магістерських програм, сприяючи підвищенню готовності фахівців до роботи з особами, які зазнали психологічних травм [5]. У Великій Британії British Association of Social Workers розробила офіційні рекомендації щодо його впровадження у практику роботи з дітьми, постраждалими від насильства, а також з дорослими клієнтами. Австралійська національна програма Trauma-Informed Care and Practice формує єдині міжсекторальні стандарти підготовки фахівців соціальної сфери, охорони здоров'я та освіти, наголошуючи на важливості культурної чутливості та міждисциплінарної взаємодії.

В українських реаліях інтерес до травма-інформованого підходу активізувався після 2014 року, а повномасштабна війна з 2022 року зробила його впровадження стратегічним завданням для підготовки майбутніх соціальних працівників. Значною мірою розвиток травма-інформованої професійної культури відбувається завдяки міжнародним освітнім проєктам, серед яких варто відзначити TRACE — спільну ініціативу Львівської політехніки та Берлінського університету (ЕНВ), спрямовану на створення навчальних курсів із trauma-sensitive підходом для студентів соціальної роботи [7].

Важливий внесок роблять українські громадські організації, такі як «Ла Страда-Україна», які розробляють методичні рекомендації та проводять тренінги для фахівців соціальної сфери. Однак, попри наявність позитивних прикладів, в Україні досі відсутні єдині державні стандарти травма-інформованої освіти, бракує адаптованих до українських реалій навчально-методичних матеріалів, а практикоорієнтовані курси переважно реалізуються поза межами формальної вищої освіти. Це формує потребу у системному впровадженні травма-інформованого підходу на рівні освітньої політики та інституційної практики,

що, своєю чергою, підвищить готовність майбутніх соціальних працівників до роботи у кризових і посткризових умовах.

У Великій Британії травма-інформовані стратегії впроваджуються у роботу соціальних служб відповідно до рекомендацій British Association of Social Workers, що зобов'язують фахівців враховувати культурні та індивідуальні особливості клієнтів, уникати повторної травматизації та працювати у партнерстві з іншими секторами соціальної підтримки. В Австралії національна програма Trauma-Informed Care and Practice створила міжсекторальну систему підготовки, у межах якої соціальні працівники навчаються разом із медиками, педагогами та психологами для вироблення спільних протоколів допомоги [14].

В Україні практика впровадження травма-інформованого підходу у систему вищої освіти перебуває на етапі становлення. Повномасштабна війна зумовила розширення тематики освітніх компонент, включення модулів з кризового втручання, роботи з посттравматичними станами та побудови безпечних комунікацій. Однак процес лишається нерівномірним, що пов'язано з відсутністю єдиних державних стандартів, нестачею навчально-методичних матеріалів українською мовою та обмеженими можливостями для практичного відпрацювання навичок. Водночас аналіз показує, що в Україні ще не сформована цілісна система підготовки соціальних працівників за принципами травма-інформованості. Бракує уніфікованих програм підвищення кваліфікації викладачів, комплексних навчальних курсів із практичними компонентами та системи оцінювання ефективності підготовки. Це свідчить про необхідність розробки національних стандартів, що базуватимуться на кращих міжнародних зразках і відповідатимуть специфічним викликам українського суспільства у воєнний та післявоєнний період.

Освітнє середовище закладів вищої освіти відіграє ключову роль у формуванні травма-інформованих компетентностей майбутніх соціальних працівників, адже саме підготовка фахівців в Україні закладає основи професійного мислення, ціннісних орієнтирів і практичних навичок. Потенціал освітніх програм у цій сфері полягає у можливості системно інтегрувати принципи травма-інформованого підходу у зміст дисциплін, поєднуючи психологічні, соціально-педагогічні та правові аспекти роботи з травмованими клієнтами. Як показують дослідження J. Levenson [11], обов'язкове включення модулів з травма-інформованості у програми підготовки соціальних працівників не лише підвищує рівень їхніх знань, а й позитивно впливає на здатність будувати безпечну взаємодію з клієнтом, уникати повторної травматизації та працювати з урахуванням культурних і індивідуальних особливостей.

Досвід міжнародних проєктів, таких як TRACE (2025) [7, демонструє, що ключовим чинником у формуванні травма-інформованих компетентностей є застосування практикоорієнтованих методів навчання. До них належать аналіз

реальних кейсів, симуляційні вправи, рольові ігри та міждисциплінарні тренінги, які моделюють складні соціальні ситуації та дозволяють студентам відпрацювати навички оцінки потреб клієнтів, планування втручань і побудови безпечної комунікації. S.L. Bloom [4] наголошує, що подібні методи не лише підвищують професійну готовність, а й сприяють формуванню емоційної стійкості, що є критично важливим для запобігання професійному вигоранню у роботі з травмованими групами.

Таким чином, освітнє середовище закладів вищої освіти має потенціал стати потужним простором для формування травма-інформованих компетентностей, однак для цього потрібні структурні зміни: інтеграція відповідних модулів у навчальні програми, відмова від переважно інформаційно-репродуктивних методів на користь практикоорієнтованих, розширення можливостей міждисциплінарної взаємодії та міжнародної співпраці. Це дозволить не лише підготувати випускників до роботи з травмованими клієнтами, а й підвищити загальну якість соціальної підтримки у суспільстві, що переживає наслідки воєнних і кризових подій.

Підготовка соціальних працівників до роботи з травмою супроводжується низкою психологічних та професійних викликів, які впливають як на якість навчання, так і на майбутню професійну стійкість фахівців. Одним із найбільш суттєвих викликів є емоційне навантаження, пов'язане з опрацюванням матеріалів, що містять опис або свідчення травматичних подій. Дослідження C. Knight [9] показує, що вже на етапі навчання студенти можуть відчувати симптоми емоційного виснаження, тривожності та депресивних станів, що пов'язано з явищем вторинної травматизації — емоційним і психологічним впливом контакту з травматичними історіями інших людей. Це особливо актуально для українського контексту, де студенти соціальної роботи нерідко проходять практику у громадах, безпосередньо постраждалих від війни [10]. Вторинна травматизація без належної психологічної підтримки та навчання методам самозахисту може призвести до раннього професійного вигорання, що знижує мотивацію та ефективність майбутніх фахівців.

Другим важливим чинником є розвиток емпатії, рефлексії та навичок самодопомоги. Як наголошує J. Levenson [11], емпатія є необхідною умовою якісної соціальної роботи, однак її недостатньо лише усвідомлювати — потрібно навчати студентів інструментам емпатичного слухання, аналізу власних емоційних реакцій та вмінню встановлювати професійні межі. Рефлексія дозволяє майбутнім фахівцям критично оцінювати власні дії та адаптувати підходи до роботи з різними клієнтами, тоді як навички самодопомоги забезпечують підтримання психологічного благополуччя під час виконання професійних обов'язків. Практика показує, що навчальні програми, які містять спеціальні модулі з розвитку цих компетентностей, сприяють формуванню більшої стресостійкості випускників [4].

Одним з викликів також є узгодження особистісних цінностей і професійних вимог у процесі навчання. Соціальна робота як професія передбачає дотримання етичних кодексів, принципів недискримінації та культурної чутливості. Водночас у студентів можуть існувати власні переконання та життєвий досвід, що впливають на їхнє сприйняття окремих клієнтських груп чи методів роботи. За висновками дослідження SAMHSA [14], навчальний процес має включати завдання, які допомагають студентам усвідомлювати та критично переосмислювати власні цінності, співвідносити їх із професійними стандартами та вчитися працювати у межах професійної етики, навіть якщо особисті переконання відрізняються.

Таким чином, ефективна підготовка соціальних працівників до роботи з травмою потребує комплексного підходу, що поєднує запобігання вторинній травматизації, розвиток емпатії та навичок самодопомоги, а також формування здатності узгоджувати особисті цінності з професійними вимогами. Лише така інтегрована модель підготовки дозволить майбутнім фахівцям працювати ефективно, зберігаючи психологічне здоров'я та професійну мотивацію в умовах високої емоційної напруги.

В умовах воєнного та післявоєнного відновлення українського суспільства підготовка майбутніх соціальних працівників потребує переосмислення змісту та методів викладання з урахуванням сучасних викликів. Одним із ключових інноваційних напрямів є інтеграція травма-інформованого підходу в освітній процес, що передбачає системне формування у студентів компетентностей, необхідних для роботи з клієнтами, які пережили травматичні події.

Результати проведеного теоретичного аналізу обґрунтовують необхідність проведення емпіричного дослідження впровадження травма-інформованого підходу у підготовку майбутніх соціальних працівників у Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», яке зумовлене поєднанням кількох взаємопов'язаних факторів, що визначають сучасний стан і перспективи розвитку вищої освіти у сфері соціальної роботи.

По-перше, воєнна реальність і наслідки тривалих кризових процесів спричинили безпрецедентне зростання кількості людей, які мають досвід психологічної травми. Соціальні працівники в Україні, зокрема ті, що навчаються зараз, уже в найближчій перспективі працюватимуть з ветеранами та військово-службовцями, внутрішньо переміщеними особами, сім'ями загиблих, дітьми, які стали свідками або жертвами насильства. Це потребує від фахівців не лише загальних соціально-педагогічних знань, а й глибоких компетентностей, пов'язаних із виявленням, розумінням та подоланням наслідків травматичного досвіду. По-друге, результати наукових публікацій та практичних ініціатив [4; 9; 10] свідчать, що інтеграція травма-інформованого підходу у підготовку соціальних

працівників суттєво підвищує ефективність надання допомоги, зменшує ризики повторної травматизації та сприяє розвитку емпатії й культурної чутливості. Водночас, за наявними даними, в українських закладах вищої освіти цей підхід впроваджується переважно фрагментарно та без єдиних методичних стандартів, що знижує його результативність. По-третє, специфіка освітнього процесу в Університеті Ушинського, де підготовка соціальних працівників поєднує ґрунтовну академічну базу з широкими можливостями проходження практики у державних і громадських організаціях, створює унікальні умови для апробації оновлених навчальних модулів. Саме це дозволяє дослідити не лише рівень засвоєння студентами теоретичних знань, але й ефективність їх застосування у реальних або наближених до реальних умовах. По-четверте, відсутність комплексних вітчизняних емпіричних досліджень, присвячених оцінці результативності впровадження травма-інформованих модулів у навчальні плани з соціальної роботи, утруднює розробку національних освітніх стандартів. Проведення такого дослідження в Університеті Ушинського дає змогу отримати репрезентативні дані, які можна буде використати як підґрунтя для рекомендацій Міністерству освіти і науки України щодо вдосконалення підготовки соціальних працівників.

Таким чином, емпіричне дослідження, проведене у Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», є необхідним кроком для перевірки гіпотези про ефективність інтеграції травма-інформованого підходу у навчальні програми. Його результати мають практичну значущість не лише для конкретного університету, а й для розвитку системи професійної освіти соціальних працівників в Україні загалом.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що цілеспрямоване впровадження освітнього компонента «Травма-інформована соціальна робота» у підготовку студентів спеціальності 231 «Соціальна робота» сприятиме: підвищенню рівня їхніх знань про природу психологічної травми, принципи та моделі травма-інформованої практики; формуванню позитивного ставлення до необхідності впровадження цього підходу у соціальну роботу; розвитку практичних навичок оцінки потреб травмованих клієнтів, планування інтервенцій та побудови безпечної взаємодії; зростанню усвідомленості щодо ризиків вторинної травматизації та методів професійного самозахисту. Метою емпіричного дослідження є оцінка ефективності інтеграції модулю «Травма-інформована соціальна робота» в освітній компонент «Технології соціальної роботи. Дослідження передбачає визначення змін у рівні знань, ставленні та практичних уміннях студентів після проходження курсу, а також аналіз факторів, що впливають на успішність засвоєння матеріалу та застосування принципів травма-інформованої практики у навчально-практичній діяльності.

Отримані результати мають слугують підґрунтям для подальшого удосконалення освітніх програм підготовки соціальних працівників у ЗВО України,

забезпечення їх відповідності міжнародним стандартам та реаліям українського соціального середовища, що перебуває під впливом наслідків війни. Емпіричне дослідження впровадження травма-інформованого підходу у підготовку майбутніх соціальних працівників у Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» проводилося серед студентів спеціальності 231 «Соціальна робота» бакалаврського рівня. Інструменти збору даних були розроблені на основі адаптованих та валідизованих методик, рекомендованих у міжнародній практиці. Для оцінки рівня знань використовувалася авторська анкета з 25 питань, що охоплювали основні поняття, принципи та моделі травма-інформованої практики (на основі рекомендацій SAMHSA [14]). Для вимірювання ставлення до підходу та готовності його застосовувати у майбутній професійній діяльності використовувалася шкала згоди Лайкерта (від 1 — «повністю не згоден» до 5 — «повністю згоден»).

У дослідженні вимірювання рівня знань та ставлення студентів до травма-інформованого підходу здійснювалося комплексно, із застосуванням валідованих інструментів, адаптованих до цілей дослідження та контексту підготовки майбутніх соціальних працівників. Рівень знань оцінювався за допомогою спеціально розробленого тесту, Змістова валідність тесту ґрунтується на основних концептуальних моделях підходу (SAMHSA Trauma-Informed Care Framework, Sanctuary Model, ARC Model) та сучасних методичних рекомендаціях щодо підготовки фахівців до роботи з травмованими клієнтами [8; 12; 15].

Тест мав комплексну структуру і складався з 25 запитань, які були розподілені на шість змістових підшкал: базові принципи та ключові поняття травма-інформованого підходу — вимірювали розуміння фундаментальних засад (безпека, довіра, участь клієнта, культурна чутливість, запобігання повторній травматизації); розпізнавання ознак і наслідків травматичного досвіду — перевіряли здатність ідентифікувати типові симптоми посттравматичних станів у різних груп клієнтів (дорослі, діти, ВПО); етичні та правові аспекти роботи з травмованими клієнтами — оцінювали обізнаність щодо інформованої згоди, конфіденційності, особливостей роботи з неповнолітніми та вразливими групами; планування і реалізація втручань, що запобігають повторній травматизації — досліджували володіння практичними інструментами (плани безпеки, скринінг, техніки заземлення, стабілізаційні інтервенції); культурна чутливість і використання неклеймувальної мови — вимірювали здатність адаптувати роботу до культурних, мовних і символічних особливостей клієнта; навички самодопомоги та профілактики вторинної травматизації — оцінювали рівень усвідомлення ризиків професійного вигорання та знання індивідуальних і організаційних стратегій його запобігання.

Запитання були представлені у форматі множинного вибору (одна або кілька правильних відповідей) та ситуаційних сценаріїв, що дозволяло оцінити

не лише рівень запам'ятовування теоретичних положень, але й уміння застосовувати їх у змодельованих професійних ситуаціях. Кожна правильна відповідь оцінювалася в 1 бал; у випадках множинного вибору зарахування балу відбувалося лише за повністю правильну комбінацію відповідей без включення помилкових.

Окремі пункти тесту були спрямовані на вимірювання когнітивного рівня (знання термінів, моделей, принципів), операційного рівня (уміння впізнавати ознаки травматизації, підбирати адекватні інтервенції), а також ціннісно-рефлексивного рівня (ставлення до клієнта, усвідомлення ролі безпеки, неклеймувальної мови, культурної чутливості). Такий підхід забезпечував багатовимірну оцінку готовності майбутніх соціальних працівників до впровадження травма-інформованого підходу, поєднуючи вимірювання знань і ставлень в єдиному інструменті.

Крім того, у тесті були передбачені завдання, що опосередковано оцінювали інтеграцію теоретичних знань з етичними орієнтирами. Наприклад, сценарії з описом поведінки клієнтів у стані тригерної реакції дозволяли перевірити здатність студента не лише розпізнати ознаку травматизації, але й обрати безпечну, етично коректну і ресурсну стратегію взаємодії.

Розробка тесту враховувала рекомендації щодо психометричної якості інструментів (контентна валідність, зрозумілість формулювань, уникнення подвійного заперечення). Таким чином, даний тест виступив не лише засобом оцінки рівня знань і ставлень, але й індикатором сформованості базових і професійно значущих компетентностей, необхідних для ефективної роботи соціального працівника з травмованими клієнтами у воєнний та післявоєнний період.

Для оцінки ставлення студентів до травма-інформованого підходу у соціальній роботі в дослідженні було застосовано стандартизовану шкалу Лайкерта, що є одним із найпоширеніших інструментів у соціальних та психологічних дослідженнях для вимірювання суб'єктивних оцінок, установок та рівня згоди з певними твердженнями. Методологічна перевага цього інструменту полягає у його здатності перетворювати якісні судження респондентів на кількісні дані, що дає змогу проводити статистичний аналіз і порівняння показників у динаміці [1; 2]. Було розроблено 10 тверджень, які відображали ключові аспекти ставлення до травма-інформованого підходу: значення цього підходу в роботі з різними категоріями клієнтів, суб'єктивна готовність до його застосування, впевненість у власних навичках розпізнавання травматизації, розуміння принципів безпеки та культурної чутливості, а також оцінка ефективності підходу у кризових та посткризових умовах. Респонденти оцінювали кожне твердження за п'ятибальною шкалою, де: 1 — категорично не згоден, 2 — скоріше не згоден, 3 — важко сказати/нейтрально, 4 — скоріше згоден, 5 — повністю згоден.

Вибір саме п’ятибальної шкали зумовлений балансом між простотою для респондента та достатньою варіативністю відповідей для статистичного аналізу. Надмірно короткі шкали (наприклад, трьохпозиційні) обмежують можливість виявлення нюансів у ставленні, тоді як надто довгі (7–9 позицій) можуть ускладнювати сприйняття та знижувати надійність відповідей [15].

Анкетування проводилося у два етапи: до впровадження модуля та після його завершення, що дало можливість оцінити зміни у ставленні студентів до травма-інформованого підходу у динаміці. Порівняння середніх балів за кожним твердженням дозволило не лише зафіксувати загальне зростання підтримки підходу, але й виявити, у яких саме аспектах спостерігався найбільший приріст.

Так, найвищі зміни були зафіксовані у твердженнях, що відображали практичну готовність до застосування підходу (+1,4 бала) та здатність виявляти ознаки травматизації (+1,4 бала). Це свідчить про те, що освітній модуль не лише сформував теоретичні знання, а й значно підвищив упевненість студентів у власних професійних компетентностях.

Таким чином, використання шкали Лайкерта у цьому дослідженні дало змогу кількісно оцінити суб’єктивні зміни у ставленні студентів, виявити пріоритетні напрями подальшого розвитку навчального модуля та надало можливість інтегрувати емпіричні дані у процес оцінки ефективності освітніх інновацій.

За підсумками діагностики, проведеної до та після інтеграції модуля «Травма-інформований підхід у соціальній роботі» у навчальну дисципліну «Технології соціальної роботи», було зафіксовано статистично значущу позитивну динаміку як у рівні знань студентів, так і в їхньому ставленні до цього підходу.

На етапі вхідного тестування середній бал за шкалою знань становив 13,8 із 25 можливих (55,2%), що свідчило про середній рівень базової обізнаності. Найвищі показники були за підшкалами «Базові принципи та ключові поняття» (70%) та «Культурна чутливість» (65%), що пояснюється тим, що ці теми частково розглядаються в інших дисциплінах. Найнижчі результати зафіксовано у підшкалах «Планування і реалізація втручань» (45%) та «Навички самодопомоги і профілактики вторинної травматизації» (40%). Після завершення модуля, на етапі вихідного тестування, середній бал зріс до 21,4 із 25 можливих (85,6%). Приріст знань спостерігався за всіма підшкалами, зокрема: «Планування і реалізація втручань» — з 45% до 82% (+37 п.п.); «Навички самодопомоги» — з 40% до 78% (+38 п.п.); «Етичні та правові аспекти» — з 57% до 88% (+31 п.п.).

Щодо ставлення до травма-інформованого підходу, результати анкетування за шкалою Лайкерта (1–5 балів) показали, що на початковому етапі середній показник становив 3,6 бала (помірна згода з твердженнями про важливість підходу). Найбільшу підтримку мали твердження про «необхідність впровадження підходу у роботу з дітьми» (4,2) та «цінність принципу безпеки» (4,1). Водночас нижче оцінювалася «готовність особисто застосовувати підхід у майбутній роботі» (3,2) та «здатність виявляти ознаки травматизації» (3,0).

Після завершення модуля середній показник зріс до 4,5 бала, а приріст особливо відчутний у пунктах, що відображають практичну готовність: «Готовність застосовувати підхід» — з 3,2 до 4,6 (+1,4); «Здатність виявляти ознаки травматизації» — з 3,0 до 4,4 (+1,4).

Ці результати свідчать, що впровадження модуля не лише підвищило обсяг і глибину знань студентів, але й суттєво посилило їхню професійну мотивацію та впевненість у використанні травма-інформованого підходу в майбутній роботі.

Аналіз даних, отриманих за шкалою Лайкерта, виявив позитивну динаміку в усіх без винятку вимірюваних аспектах ставлення студентів до травма-інформованого підходу після проходження модуля «Травма-інформовані технології соціальної роботи» в межах обов'язкової дисципліни «Технології соціальної роботи».

Порівняння середніх значень на початку та в кінці навчання показало, що найбільший приріст спостерігався у сфері практичної готовності застосовувати підхід (+1,4 бала) та здатності розпізнавати ознаки травматизації (+1,4 бала). Значне зростання також відзначено в оцінці важливості впровадження цього підходу у соціальну роботу (+1,2 бала) та у впевненості у власних навичках створення безпечного середовища для клієнтів (+1,1 бала).

Таблиця 1.

Динаміка змін ставлення студентів до травма-інформованого підходу у соціальній роботі за шкалою Лайкерта

№	Показники	Середнє значення	
		Констатув. етап	Прикінцевий етап
1	Важливість впровадження травма-інформованого підходу в соціальну роботу	3,8 ± 0,9	5,0 ± 0,7
2	Готовність особисто застосовувати підхід у майбутній роботі	3,5 ± 1,0	4,9 ± 0,8
3	Здатність виявляти ознаки травматизації у клієнтів	3,3 ± 0,8	4,7 ± 0,6
4	Впевненість у створенні безпечного середовища для клієнтів	3,6 ± 1,1	4,7 ± 0,9
5	Усвідомлення принципів культурної чутливості у роботі з травмованими клієнтами	3,7 ± 0,9	4,8 ± 0,8
6	Переконаність у позитивному впливі підходу на ефективність допомоги	3,9 ± 0,7	4,9 ± 0,7
7	Готовність рекомендувати впровадження підходу колегам	3,4 ± 1,0	4,6 ± 0,9
8	Розуміння потреби у власній психологічній готовності до роботи з травмою	3,6 ± 0,8	4,8 ± 0,7
9	Оцінка ефективності підходу у кризових умовах	3,5 ± 0,9	4,7 ± 0,8
10	Оцінка ефективності підходу у післявоєнних умовах	3,4 ± 1,0	4,6 ± 0,8

Як видно з даних таблиці 1, жоден із показників не продемонстрував зниження чи відсутності динаміки, що свідчить про загальне позитивне сприйняття студентами травма-інформованого підходу після інтеграції відповідного модуля у навчальний процес. Отже, отримані результати підтверджують, що всі твердження мали стійке зростання середніх оцінок, при цьому найвищий приріст спостерігався у практико-орієнтованих аспектах, що вказує на високу ефективність використання кейс-методів та симуляційних завдань у структурі модуля.

Таким чином, результати емпіричного дослідження свідчать про те, що системна інтеграція травма-інформованого підходу у дисципліну «Технології соціальної роботи» сприяє не лише підвищенню рівня знань студентів, а й формуванню у них стійкої мотивації та впевненості у практичному застосуванні цього підходу у майбутній професійній діяльності.

Результати, отримані за двома методиками — тестом на визначення рівня знань з основ травма-інформованого підходу та опитувальником за шкалою Лайкерта для оцінки ставлення студентів до цього підходу — продемонстрували узгоджене зростання як когнітивного, так і ціннісно-мотиваційного компонентів професійної готовності майбутніх соціальних працівників.

Тестові завдання засвідчили значне підвищення рівня знань студентів щодо ключових понять, принципів і стратегій травма-інформованої практики, а також уміння розпізнавати ознаки травматизації та добирати адекватні методи підтримки клієнтів. Підсумкові результати вказують на перехід більшості студентів із середнього рівня теоретичної обізнаності до високого, що свідчить про ефективність змістовного наповнення модуля та використаних методів викладання.

Аналіз даних за шкалою Лайкерта підтвердив, що підвищення рівня знань супроводжувалося формуванням більш позитивного ставлення до травма-інформованого підходу, зростанням впевненості у його практичному застосуванні та усвідомленням важливості особистої психологічної готовності до роботи з травмованими клієнтами. Найбільший приріст зафіксовано у готовності впроваджувати підхід у власній роботі та у вмінні створювати безпечне середовище для клієнтів.

Таким чином, комплексний аналіз результатів обох методик дає підстави стверджувати, що інтеграція модуля «Травма-інформовані технології соціальної роботи» у структуру обов'язкової навчальної дисципліни «Технології соціальної роботи» сприяла не лише збагаченню теоретичних знань студентів, а й підвищенню їхньої мотивації та готовності до практичного застосування підходу, що є критично важливим для роботи у воєнному та післявоєнному контекстах. Мета модуля полягає у формуванні у майбутніх соціальних працівників цілісного комплексу знань, умінь та особистісних установок, необхідних для ефективної

роботи з клієнтами, які пережили травматичний досвід, у різних соціальних контекстах — від кризових до стабілізаційних та післявоєнних. Модуль покликаний не лише ознайомити студентів з концептуальними основами травма-інформованого підходу, але й надати інструменти для практичного впровадження цих принципів у повсякденну професійну діяльність.

Завдання модуля включають: формування ґрунтовних теоретичних знань щодо механізмів впливу травми на індивіда та соціальне середовище; ознайомлення з міжнародними та українськими моделями травма-інформованої практики; розвиток навичок розпізнавання ознак травматизації та надання чутливої, безпечної підтримки; відпрацювання стратегій міждисциплінарної взаємодії у роботі з постраждалими; формування особистісних компетентностей — емпатії, рефлексії, стресостійкості та навичок самодопомоги; набуття досвіду аналізу та розв'язання професійних кейсів із застосуванням травма-інформованих стратегій.

Зміст модуля побудовано за логікою від поступового занурення в теоретичні основи до інтенсивної практикоорієнтованої підготовки: концептуальні основи (вивчення поняття травми, види та наслідки; основні принципи травма-інформованого підходу; ключові концептуальні моделі (SAMHSA, Sanctuary Model, TIC)); аналіз кращих практик впровадження травма-інформованих стратегій у соціальну роботу; адаптація підходу до умов воєнних і поствоєнних реалій України; навчання використанню інструментів та технік роботи з клієнтами (побудова безпечного середовища; використання комунікативних стратегій, що знижують ризик повторної травматизації; інтеграція ресурсно-орієнтованих методів); кейс-аналіз, рольові ігри, розробка індивідуальних планів підтримки клієнтів; навчання навичкам саморегуляції, профілактики професійного вигорання, розвиток професійної рефлексії.

У межах модуля «Травма-інформована соціальна робота як засіб створення архітектури безпечних просторів» було проведено практичне заняття у форматі креативної майстерні, метою якого стало формування у студентів цілісного розуміння того, як суб'єктивні відчуття безпеки можуть трансформуватися у професійні стратегії роботи з травмованими клієнтами. Заняття розпочалося з короткої вправи на уяву: студентам було запропоновано із заплющеними очима згадати місце, у якому вони відчували максимальний спокій та захищеність. Упродовж кількох хвилин учасники мали сконцентруватися на сенсорних деталях цього простору — кольорах, звуках, запахах, температурі, особливостях оточення та присутності або відсутності людей. Після цього кожен студент отримав аркуш формату А3, набір кольорових олівців, маркерів, журналів для колажу та декоративних матеріалів і мав завдання створити «особисту карту безпеки» — візуальне зображення свого ідеального безпечного простору. У роботі акцент робився не на художніх навичках, а на передачі емоційних і сенсорних характеристик, які сприяють почуттю захищеності.

Наступним етапом стало колективне моделювання: учасники об'єднували ключові елементи своїх індивідуальних карт, створюючи спільну «емоційну мапу безпечного простору для клієнта соціальної роботи». Вона містила три основні зони: «вхід і перший контакт», «зона діалогу» та «зона відновлення». Кожна з них наповнювалася візуальними й символічними деталями, які виникли під час індивідуальних вправ.

Під керівництвом викладача відбулася професійна інтерпретація отриманих результатів: студенти аналізували, як представлені образи можуть бути втілені у практичних діях — від оформлення приміщення до вибору вербальних і невербальних засобів комунікації, структурованості взаємодії та використання сенсорних стимулів (світло, звук, температура).

Завершальною частиною заняття стала інтеграційна вправа «Дерево принципів»: кожен студент формулював три власних професійних правила створення безпечного простору для травмованого клієнта та прикріплював їх у вигляді листочків на колективному постері у формі дерева.

Такий формат дозволив поєднати індивідуальний досвід, групову взаємодію та професійне осмислення, що сприяло не лише кращому засвоєнню принципів травма-інформованого підходу, а й розвитку креативності, рефлексивності та здатності переносити особистісні інсайти у площину професійної діяльності.

Висновки. Проведене дослідження інтеграції модуля «Травма-інформована соціальна робота: архітектори безпечних просторів» у навчальну дисципліну «Технології соціальної роботи» підтвердило значний потенціал травма-інформованого підходу у формуванні професійних компетентностей майбутніх соціальних працівників. Аналіз початкового та підсумкового рівнів знань і ставлення студентів до цього підходу засвідчив суттєве зростання обізнаності, професійної готовності та впевненості у застосуванні принципів роботи з травмованими клієнтами. Результати показали, що системне впровадження модуля в обов'язкові освітні компоненти сприяє не лише збагаченню теоретичної бази студентів, але й формуванню навичок емпатійної комунікації, рефлексії, роботи з особистими та клієнтськими ресурсами. Практичні заняття креативного формату, орієнтовані на сенсорний досвід і колективне моделювання, посилюють внутрішню мотивацію студентів та розвивають здатність переносити отримані знання у реальні професійні ситуації.

Література:

1. Євдокимова І. А., Вакуленко С. М., Вітковська І. М. Електронний навчальний курс з травма-інформованого підходу при допомозі дітям в уявленнях цільових груп (за матеріалами фокус-групових інтерв'ю). SOCIOПРОСТІР: міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи. 2024. № 14. С. 28-36.

2. Литовченко О., Литовченко О. Особливості психологічної освіти в Україні під час війни та післявоєнного відновлення. *Social Work and Education*. 2025. № 1(1). С. 45–58. DOI: 10.25128/2520-6230.25.1.4

3. Семигіна Т. Сталість закладів вищої освіти соціальної роботи під час війни: український досвід. *Social Theory, Empirics, Policy and Practice*. 2025. Vol. 5, № 1. С. 33–50. DOI: 10.15388/STEPP.2025.33.

4. Bloom, S. L. *Creating sanctuary: Toward the evolution of sane societies*. 2nd ed. New York: Routledge, 2013. 368 p.

5. Boel-Studt S., Vasquez M., Randolph K., & Dowdy-Hazlett T. (2021). A Survey of Trauma Education in Social Work Programs in the United States and Canada. *Journal of Social Work Education*, 58(3), 1–19.

6. EU Neighbours East. Post-Conflict Education and Trauma-Informed Pedagogy Programme. 2025. URL: https://euneighbourseast.eu/projects/eu-project-page/?id=2688 (дата звернення: 11.08.2025).

7. Evangelische Hochschule Berlin. EHB launches international project TRACE for trauma-informed higher education with Ukraine. *idw – Informationsdienst Wissenschaft*. 13.05.2025. URL: https://nachrichten.idw-online.de/2025/05/13/ehb-launches-international-project-trace-for-trauma-informed-higher-education-with-ukraine (дата звернення: 11.08.2025).

8. Joshi, A., Kale, S., Chandel, S. and Pal, D. (2015) Likert Scale: Explored and Explained. British Journal of Applied Science & Technology, 7, 396-403.

9. Knight, C. Trauma-Informed Social Work Practice: Practice Considerations and Challenges. *Clinical Social Work Journal*. 2015. Vol. 43, Issue 1. P. 25–37. DOI: 10.1007/s10615-014-0481-6.

10. Koval, V., Burlakova, I., Shevyakov, I., Kondes, T. Features of psychological education in Ukraine during the war and post-war recovery. *ResearchGate*. 2024. URL: https://www.researchgate.net/publication/388042738_FEATURES_OF_PSYCHOLOGICAL_EDUCATION_IN_UKRAINE_DURING_THE_WAR_AND_POST-WAR_RECOVERY (дата звернення: 11.08.2025).

11. Levenson, J. Trauma-Informed (2017). Social Work Practice. *Social Work*. Vol. 62, Issue 2. P. 105–113.

12. Likert, R. (1932). A technique for measurement of attitudes. Archives of Psychology, 140, 5-55.

13. Scholars Strategy Network. Preliminary results from the Sane Ukraine program. 2023. URL: https://scholars.org/contribution/preliminary-results-sane-ukraine-program (дата звернення: 11.08.2025).

14. Substance Abuse and Mental Health Services Administration. *SAMHSA's Concept of Trauma and Guidance for a Trauma-Informed Approach*. Rockville, MD: SAMHSA, 2014. 27 p. URL: https://ncsacw.acf.hhs.gov/userfiles/files/SAMHSA_Trauma.pdf (дата звернення: 11.08.2025).

15. Vagias W.M. Likert-type scale response anchors. – Clemson International Institute for Tourism & Research Development, Department of Parks, Recreation and Tourism Management, Clemson University, 2006.

References:

1. Yevdokymova, I. A., Vakulenko, S. M., & Vitkovska, I. M. (2024). Elektronnyi navchalnyi kurs z travma-informovanoho pidkhodu pry dopomozi ditiam v uiavlenniakh tsilovykh hrup (za materialamy fokus-hrupovykh interviu) [Electronic training course on trauma-informed approach to helping children in the perceptions of target groups (based on focus group interviews)]. SOCIOPROSTIR: mizhdystsyplinarnyi elektronnyi zbirnyk naukovykh prats z sotsiolohii ta sotsialnoi roboty, 14, 28–36. [in Ukrainian]

2. Lytovchenko, O., & Lytovchenko, O. (2025). Osoblyvosti psykholohichnoi osvity v Ukraini pid chas viiny ta pisliavoiennoho vidnovlennia [Peculiarities of psychological education in Ukraine during the war and post-war recovery]. Social Work and Education, 1(1), 45–58. https://doi.org/10.25128/2520-6230.25.1.4 [in Ukrainian]

3. Semyhina, T. (2025). Stalist zakladiv vyshchoi osvity sotsialnoi roboty pid chas viiny: ukrainskyi dosvid [Sustainability of higher education institutions of social work during the war: Ukrainian experience]. Social Theory, Empirics, Policy and Practice, 5(1), 33–50. https://doi.org/10.15388/STEPP.2025.33 [in Ukrainian]

4. Bloom, S. L. *Creating sanctuary: Toward the evolution of sane societies*. 2nd ed. New York: Routledge, 2013. 368 p. [in English].

5. Boel-Studt S., Vasquez M., Randolph K., & Dowdy-Hazlett T. (2021). A Survey of Trauma Education in Social Work Programs in the United States and Canada. *Journal of Social Work Education*, 58(3), 1–19. [in English].

6. EU Neighbours East. Post-Conflict Education and Trauma-Informed Pedagogy Programme. 2025. URL: https://euneighbourseast.eu/projects/eu-project-page/?id=2688 (дата звернення: 11.08.2025). [in English].

7. Evangelische Hochschule Berlin. EHB launches international project TRACE for trauma-informed higher education with Ukraine. *idw – Informationsdienst Wissenschaft*. 13.05.2025. URL: https://nachrichten.idw-online.de/2025/05/13/ehb-launches-international-project-trace-for-trauma-informed-higher-education-with-ukraine (дата звернення: 11.08.2025). [in English].

8. Joshi, A., Kale, S., Chandel, S. and Pal, D. (2015) Likert Scale: Explored and Explained. British Journal of Applied Science & Technology, 7, 396-403.

9. Knight, C. Trauma-Informed Social Work Practice: Practice Considerations and Challenges. *Clinical Social Work Journal*. 2015. Vol. 43, Issue 1. P. 25–37. DOI: 10.1007/s10615-014-0481-6. [in English].

10. Koval, V., Burlakova, I., Shevyakov, I., Kondes, T. Features of psychological education in Ukraine during the war and post-war recovery. *ResearchGate*. 2024. URL: https://www.researchgate.net/publication/388042738_FEATURES_OF_PSYCHOLOGICAL_EDUCATION_IN_UKRAINE_DURING_THE_WAR_AND_POST-WAR_RECOVERY (дата звернення: 11.08.2025). [in English].

11. Levenson, J. Trauma-Informed (2017). Social Work Practice. *Social Work*. Vol. 62, Issue 2. P. 105–113. [in English].

12. Likert, R. (1932). A technique for measurement of attitudes. Archives of Psychology, 140, 5-55.

13. Scholars Strategy Network. Preliminary results from the Sane Ukraine program. 2023. URL: https://scholars.org/contribution/preliminary-results-sane-ukraine-program (дата звернення: 11.08.2025). [in English].

14. Substance Abuse and Mental Health Services Administration. *SAMHSA's Concept of Trauma and Guidance for a Trauma-Informed Approach*. Rockville, MD: SAMHSA, 2014. 27 p. URL: https://ncsacw.acf.hhs.gov/userfiles/files/SAMHSA_Trauma.pdf (дата звернення: 11.08.2025). [in English].

15. Vagias W.M. Likert-type scale response anchors. – Clemson International Institute for Tourism & Research Development, Department of Parks, Recreation and Tourism Management, Clemson University, 2006. [in English].

УДК 7.05:378.147:004:659.1

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-283-290

Петухова Тетяна Анатоліївна кандидат педагогічних наук, доцент, завідувачка кафедри дизайну, Міжнародний гуманітарний університет, м. Одеса, https://orcid.org/0000-0001-5300-0539

Токарєв Олександр Віталійович Заслужений діяч мистецтв України, професор кафедри дизайну, Міжнародний гуманітарний університет, м. Одеса, https://orcid.org/0009-0003-1354-9780

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРНОГО ПРОЄКТУВАННЯ В ПІДГОТОВЦІ ДИЗАЙНЕРІВ ВИСТАВКОВИХ І МАСОВИХ ЗАХОДІВ

Анотація. У статті розглянуто методичні засади використання комп'ютерного проєктування в підготовці дизайнерів виставкових і масових заходів. Запропонована модель «CAD-Exhibit Lab» постає як сучасний навчально-практичний інструмент, що забезпечує перехід від традиційного ескізного мислення до комплексного цифрового підходу, де ключову роль відіграє перевірка рішень у віртуальному середовищі. Вона побудована на принципі спірального розвитку та охоплює кілька послідовних рівнів: створення концептуально-дослідницького макета, опрацювання параметричних моделей, проведення симуляційного аналізу, розробку XR-прототипів, підготовку презентацій і комунікаційних матеріалів, а також формування гібридних форматів подій.

Особлива увага зосереджена на інтеграції систем автоматизованого проєктування та технологій віртуальної і доповненої реальності, які забезпечують можливість моделювати не лише матеріальне середовище, але й користувацький досвід. Включення інструментів симуляції потоків відвідувачів дозволяє студентам оцінювати ефективність просторових рішень, прогнозувати поведінку аудиторії та виявляти проблемні ділянки експозиції ще до її реальної реалізації. Такий підхід формує у здобувачів здатність працювати з ризиками, ухвалювати рішення на основі цифрових доказів і враховувати економічні та часові обмеження проєкту.

Модель передбачає також розвиток навичок міждисциплінарної взаємодії. Студенти вчаться презентувати власні рішення не лише з художньої точки зору, але й у контексті технічних і організаційних параметрів, що дає змогу ефективно комунікувати з кураторами, підрядниками, інженерами та менеджерами масових

заходів. Важливим результатом є формування здатності мислити образно, але діяти у межах чітко структурованих цифрових алгоритмів, що забезпечує баланс між творчістю та практичною здійсненністю.

Автор наголошує, що підготовка сучасного фахівця у сфері виставкового та подієвого дизайну не може зводитися лише до засвоєння окремих технічних прийомів чи програмних навичок. Йдеться про формування алгоритму мислення, який включає поетапний процес перевірки ідеї на рівні моделі, симуляції, прототипу та гібридної презентації. Такий підхід відповідає сучасним міжнародним тенденціям цифровізації освіти й дає можливість готувати дизайнерів, здатних працювати в умовах гнучких форматів подій, поєднувати фізичні та віртуальні простори, інтегрувати мультимедійні й комунікаційні засоби у цілісне середовище.

Узагальнено, модель «CAD-Exhibit Lab» є дієвою методичною платформою, що сприяє формуванню комплексних компетентностей: від художнього бачення та композиційної ясності до технічної обґрунтованості, управління ризиками й презентаційної виразності. Її застосування в освітньому процесі створює умови для підготовки конкурентоспроможних дизайнерів, які володіють як креативними, так і практичними навичками, необхідними для реалізації масштабних виставкових і масових заходів.

Ключові слова: комп’ютерне проєктування, виставковий дизайн, масові заходи, CAD-Exhibit Lab, симуляція, формоутворення, дизайн-освіта.

Petukhova Tetiana Anatoliivna candidate of pedagogical sciences, Associate Professor, Head of the Department of Design, International Humanitarian University, Odesa, https://orcid.org/0000-0001-5300-0539

Tokarev Oleksandr Vitaliyovych Honored Artist of Ukraine, Professor of the Department of Design, International Humanitarian University, Odesa, https://orcid.org/0009-0003-1354-9780

METHODOLOGICAL PRINCIPLES FOR USING COMPUTER-AIDED DESIGN IN THE TRAINING OF DESIGNERS OF EXHIBITION AND MASS EVENTS

Abstract. The article examines the methodological principles of using computer-aided design in the training of exhibition and mass event designers. The proposed model "CAD-Exhibit Lab" appears as a modern educational and practical tool that provides a transition from traditional sketch thinking to a comprehensive digital approach, where the key role is played by testing solutions in a virtual environment. It is built on the principle of spiral development and covers several consecutive levels: creating a

conceptual and research layout, developing parametric models, conducting simulation analysis, developing XR prototypes, preparing presentations and communication materials, as well as forming hybrid event formats.

Particular attention is focused on the integration of automated design systems and virtual and augmented reality technologies, which provide the opportunity to model not only the material environment, but also the user experience. The inclusion of visitor flow simulation tools allows students to assess the effectiveness of spatial solutions, predict audience behavior, and identify problem areas of the exhibition before its actual implementation. This approach develops the ability of applicants to work with risks, make decisions based on digital evidence, and take into account the economic and time constraints of the project.

The model also involves the development of interdisciplinary interaction skills. Students learn to present their own solutions not only from an artistic point of view, but also in the context of technical and organizational parameters, which allows them to communicate effectively with curators, contractors, engineers, and event managers. An important result is the formation of the ability to think figuratively, but to act within clearly structured digital algorithms, which ensures a balance between creativity and practical feasibility.

The author emphasizes that the training of a modern specialist in the field of exhibition and event design cannot be reduced only to the mastery of individual technical techniques or software skills. It is about the formation of a thinking algorithm, which includes a phased process of testing an idea at the level of a model, simulation, prototype and hybrid presentation. This approach corresponds to modern international trends in the digitalization of education and makes it possible to train designers who are able to work in flexible event formats, combine physical and virtual spaces, integrate multimedia and communication tools into a holistic environment.

In general, the CAD-Exhibit Lab model is an effective methodological platform that contributes to the formation of complex competencies: from artistic vision and compositional clarity to technical soundness, risk management and presentational expressiveness. Its application in the educational process creates conditions for the training of competitive designers who possess both creative and practical skills necessary for the implementation of large-scale exhibition and mass events.

Keywords: creative thinking, design thinking, project-oriented learning, design education, teaching methodology.

Постановка проблеми. Сфера виставкового та подієвого дизайну стрімко переходить у режим цифрового моделювання: бриф, просторове формоутворення, світло-колірні сценарії, навігація, безпека, потоки відвідувачів, брендинг і мультимедійні інтеракції – усе підлягає симуляції до монтажу реального простору. Для української дизайн-освіти це створює подвійний виклик: по-

перше, потрібно навчити студента мислити «цифровим макетом» і керувати ризиками проєкту ще на етапі концепту; по-друге, необхідно інтегрувати в навчальний процес апарат моделювання користувацького досвіду – від VR/AR-прототипів до симуляції відвідуваності, щоб готувати фахівця для гібридних форматів виставок і масових подій. Питома вага комп'ютерного проєктування в цьому полі вже доведена і в українських, і в зарубіжних дослідженнях, однак бракує цілісної методики, яка б поєднала експозиційне мислення, інструментарій САПР та імерсивні технології в послідовну «навчальну траєкторію» для спеціальності В2 Дизайн. [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Український сегмент окреслив кілька опорних ліній. Єжова системно обґрунтувала місце САПР у формуванні ІКТ-компетентності, описавши дидактику модульного впровадження комп'ютерного проєктування в навчальні плани й методичне забезпечення курсів; її підходи до поетапного опанування інструментів і до узгодження з навчальним планом релевантні для виставкових дисциплін. [6]. С. Вергунов із колегами запропонували структуру курсу «Експозиційно-виставковий дизайн» із чітко визначеними функціями експозиції, рольовою моделлю дизайнера та вимогами до світлопросторових рішень – це дає рамку компетенцій, у межах якої слід «вмонтовувати» цифрові інструменти. [4]. С. Прищенко зосереджує увагу на медіадизайні та зрушенні комунікації в бік цифрових презентацій і віртуальних виставок, що підсилює потребу навчати студентів створювати візуально-інформаційні середовища як матеріальні, так і віртуальні. [8]. Л. Дихнич аналізує типології презентацій і роботу з образом у публічній демонстрації інновацій, що безпосередньо стосується подієвого дизайну й «режисури» показу в масових заходах. [5]. В. Мулкохайнен із співавторкою акцентують художньо-образний потенціал імерсивних технологій у вітчизняному дизайні та пропонують модель багатошарової взаємодії медіа в проєкті, відкриваючи методичні перспективи XR-прототипування для експозицій. [7].

У зарубіжній літературі K. Güler демонструє доцільність симуляцій відвідувачів у процесі проєктування експозицій – інструмент, що має потрапити до навчальних студій як засіб прийняття рішень до виробництва. [2]. N. Criscione-Naylor аналізує освітні результати навчання подієвого дизайну за методологією #EventCanvas і описує трансформацію студентського мислення від «оформлення» до тактики сценаріїв та досвіду, що збігається з інтегрованою логікою CAD-курсу. [1]. M. López-Rodríguez із колегами концептуально розводять віртуальні виставки та імерсивні середовища, окреслюючи, що саме має моделюватися в освітньому процесі, коли йдеться про «виставку без павільйону». [3].

Мета дослідження – сформулювати методичні засади інтеграції комп'ютерного проєктування у підготовку дизайнерів виставкових і масових заходів, які поєднують експозиційне мислення, інструменти САПР/3D, симуляцію потоків і

сценарне XR-прототипування в єдину навчальну послідовність із чіткими результатами навчання та критеріями оцінювання.

Виклад основного матеріалу.

Розвиток сучасної дизайн-освіти у сфері виставкової та подієвої діяльності зумовлює необхідність створення цілісної моделі інтеграції комп'ютерного проєктування у навчальний процес. Запропонована модель отримала умовну назву «CAD-Exhibit Lab» і ґрунтується на поетапному впровадженні цифрових технологій як інструменту мислення, перевірки та доказової бази для майбутніх дизайнерських рішень. Її логіка побудована на принципі спірального розвитку, де кожна нова ітерація поглиблює попередню, розширюючи компетентнісне поле студента. Ця модель як спіраль із повторюваними ітераціями «ідея – симуляція – доказ доцільності – виробництво».

Перший етап: від ідеї до цифрового тезеру

На початковому етапі студенти працюють із брифом та концептуальними засадами виставки чи масового заходу. Важливим завданням стає побудова дослідницької карти експозиційних смислів, візуальних ідей та цільових аудиторій. Уже тут застосовується комп'ютерне проєктування у форматі «швидкого ескізу» – створюється цифровий макет простору, що дає змогу перевірити гіпотези композиційної організації, пропорцій та акцентів. Цей рівень підготовки формує у студентів здатність розглядати цифрові моделі як частину креативного мислення, а не лише як завершальний етап документування. Причому тут комп'ютерне проєктування працює не як «креслення після рішення», а як спосіб мислення: модель ієрархій, акцентів, ритмів, проходів і зон очікувань, які одразу звіряються з технологічними вимогами експозиції та логістикою монтажу

Другий етап: параметричне формоутворення

Далі процес переходить до моделювання конструктивних рішень. Тут запускається параметричне формоутворення стендів, трибун, знесення/перенесення модулів, навігаційних носіїв; моделі зберігають зв'язок із специфікаціями матеріалів і вузлів, а світлові схеми будуються як сценарії, що тестуються у віртуальних турах. Особливе місце посідає параметричне проєктування, яке дозволяє змінювати окремі параметри конструкцій і одразу бачити їх вплив на вагу, матеріаломісткість та монтажну логістику. Важливо, щоб студент не просто «володів програмою», а демонстрував причинно-наслідковий ланцюг: зміна конструктивного кроку – зміна ваги – зміна монтажного часу – зміна бюджету. Тут доцільно вводити елементи cost-aware-моделювання, аби навчальна «комп'ютерна» свобода одразу перетворювалася на проєктну відповідальність.

Таким чином, закладається важлива навичка причинно-наслідкового мислення: студент повинен розуміти, що навіть мінімальні зміни форми тягнуть за собою фінансові, часові та технологічні наслідки.

Третій етап: симуляційний аналіз

Відповідно до сучасних міжнародних практик, у навчальний процес доцільно інтегрувати інструменти симуляції потоків відвідувачів. Студенти отримують можливість перевірити прохідність павільйону, читаність інформаційних носіїв, комфортність просторових сценаріїв. Такі симуляції дозволяють виявляти «вузькі місця» експозиції ще до її фізичного втілення, що наближає навчальний процес до реалій професійного середовища.

Четвертий етап: XR-прототипування

Сценарне використання VR/AR-технологій створює умови для глибинного занурення у простір події. Студенти можуть моделювати ключові точки досвіду: вхід, центральну експозиційну зону, інтерактивні стенди, зони відпочинку. XR-прототипи призначені виконувати функцію не лише навчального інструмента, а й засобу комунікації з умовним замовником: вони дозволяють узгодити маршрути, світлові та акустичні сценарії, інтеграцію мультимедійних технологій. Українські дослідження імерсивних технологій дають методичну підтримку для такого блоку, демонструючи, як шаруються візуальні, динамічні та звукові чинники художнього образу. [7]

Реалізація цього блоку формує у студентів розуміння сучасної практики «проєктування досвіду», де образ події створюється як комплексне враження.

П'ятий етап: презентація та комунікація

Кінцевим результатом стає підготовка мультимедійної презентації, що включає цифрові плани, симуляції та демонстрації коротких демо-роликів, що пояснюють замисел не лише художньо, а й операційно: як рішення забезпечує безпеку, як зменшує час монтажу, як підтримує бренд-наратив. Такий підхід виховує у студентів здатність говорити «мовою даних» із технічними підрядниками та «мовою образів» із кураторами чи організаторами заходів. Таким чином, майбутній дизайнер набуває не лише художніх, а й управлінських компетенцій, що є ключовими для сучасного виставкового та подієвого дизайну.

Шостий етап: гібридизація формату

Завершальна стадія моделі враховує сучасну тенденцію до поєднання фізичних та віртуальних форматів. Студенти створюють рішення, які одночасно функціонують у реальному павільйоні та у віртуальному середовищі. Це відкриває можливість доступу до події для віддалених аудиторій і формує компетентність роботи з гібридними просторами.

Запропонована модель вимагає відповідної системи оцінювання. Замість перевірки лише «малярної вправності» у 3D студент має довести працездатність рішень за чотирма контурними критеріями: композиційна ясність у цифровому макеті, інженерна здійсненність у робочому файлі, експозиційна ефективність у симуляції потоків і медіакомунікаційна виразність у XR-прототипі. Така логіка відповідає сучасним тенденціям української дизайн-освіти, де акценти змі-

щуються до цифровізації, альтернативних освітніх треків і санкціонованого використання інструментів штучного інтелекту в межах академічної доброчесності. [7].

Контекст масових заходів додає ще один вимір – роботу з образом публічної презентації. У межах курсу доцільно прослідкувати шлях «від образу продукту до образу події»: образні рішення, типажі, позиціонування та сценографія показу формуються в CAD-середовищі як частина єдиної документованої специфікації, що зменшує розрив між творчим задумом і виробництвом. [5].

Нарешті, студійна культура. Доречно впроваджувати режим «відкритого макета», коли кожна ітерація зберігає сліди рішень, а наступні групи використовують їх як кейси. Це розвиває у студента проектну етику: цифрові матеріали – така ж частина професійної спадщини, як і каталоги, альбоми чи звіти про виставкові кампанії.

Таким чином, модель «CAD-Exhibit Lab» формує цілісну траєкторію навчання від первинної ідеї до гібридного втілення виставкового простору. Вона поєднує концептуальне мислення, цифрову інженерію, симуляційний аналіз і VR/AR-прототипування, забезпечуючи підготовку конкурентоспроможного дизайнера, здатного реалізовувати комплексні завдання у сфері виставкової та подієвої діяльності.

Висновки. Комп’ютерне проєктування у підготовці дизайнерів виставкових і масових заходів має викладатися не як набір технічних «трюків», а як алгоритм прийняття рішень, що послідовно доводить образ, конструкцію й досвід до серії перевірених у цифрових середовищах рішень. Запропонована модель «CAD-Exhibit Lab» узгоджує експозиційне мислення з параметричним моделюванням, симуляціями потоків і XR-прототипами, формуючи компетентності, які підтверджуються вимірюваними артефактами: планувальними моделями, логами симуляцій, відеодемками VR-турів і робочими специфікаціями. Перспективи подальших розвідок убачаю у розробленні міжкафедральних «живих лабораторій», де дизайнери співдіятимуть з інженерами, айті-фахівцями, менеджерами подій і психологами комунікації; у створенні відкритого банку симуляцій для типових сценаріїв виставок; у методичній стандартизації оцінювання XR-демо як обов’язкової частини курсу експозиційного дизайну.

Література:

1. Criscione-Naylor N. Student perspectives of event design: Learning and transformation using the #EventCanvas methodology. Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education. 2022. Vol. 31. URL: https://surl.li/difxmk

2. Güler K. Utilizing visitor simulations in exhibition design process: Evaluating designers’ perspectives. Journal of Simulation. 2022. Vol. 16, No. 6. P. 645-658. DOI: 10.1080/17477778.2021.1890532. URL: https://surl.li/fdthuc

3. López-Rodríguez M., Rodríguez-Pérez V., López Rodríguez A. F. Immersive and virtual exhibitions: A reflection on… art? Arts & Communication. 2024. DOI: 10.36922/ac.3688. URL: https://accscience.com/journal/AC/3/1/10.36922/ac.3688

4. Вергунов С. В., Голіус В. А., Шевченко К. С. Методичні рекомендації до проведення практичних занять та організації самостійної роботи з навчальної дисципліни «Експозиційно-виставковий дизайн». Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2021. 23 с. URL: https://surl.li/epdehl

5. Дихнич Л. Типологія моделінгу в практиках презентації дизайн-інновацій. Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Мистецтвознавство. 2023. Вип. 49. С. 130-142. DOI: 10.31866/2410-1176.49.2023.293298. URL: https://surl.li/zqggyr

6. Єжова О. В., Прибудченко Г. М. Комп'ютерне дизайн-проєктування в підготовці магістрів технологічної освіти. Електронний збірник наукових праць ЗОІППО. 2020. № 3(40). URL: https://surl.li/ymsqjw

7. Мулкохайнен В., Бойко В. Образотворчий потенціал імерсивних технологій в українському дизайні. Теорія та практика дизайну. Культура і мистецтво. 2024. 1(31). С. 124-132. DOI: 10.32782/2415-8151.2024.31.14. URL: https://surl.li/ymakno

8. Прищенко С., Антонович Є., Сенчук Т. Медіадизайн: дослідження термінологічної бази і візуальної стилістики. Деміург: ідеї, технології, перспективи дизайну. 2022. Т. 5, № 2. DOI: 10.31866/2617-7951.5.2.2022.266910. URL: https://surl.li/mgxjzi

References:

1. Criscione-Naylor, N. (2022). Student perspectives of event design: Learning and transformation using the #EventCanvas methodology. *Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education, 31*. Retrieved from: https://surl.li/difxmk

2. Güler, K. (2022). Utilizing visitor simulations in exhibition design process: Evaluating designers' perspectives. *Journal of Simulation*, 16(6), 645-658. DOI: 10.1080/17477778.2021.1890532. Retrieved from: https://surl.li/fdthuc

3. López-Rodríguez, M., Rodríguez-Pérez, V., & López Rodríguez, A. F. (2024). Immersive and virtual exhibitions: A reflection on… art? *Arts & Communication*. DOI: 10.36922/ac.3688. Retrieved from: https://accscience.com/journal/AC/3/1/10.36922/ac.3688

4. Verhunov, S. V., Holius, V. A., & Shevchenko, K. S. (2021). *Metodychni rekomendatsii do provedennia praktychnykh zaniat ta orhanizatsii samostiinoi roboty z navchalnoi dystsypliny «Ekspozytsiino-vystavkovyi dyzain». [Methodological recommendations for conducting practical classes and organizing independent work in the academic discipline "Exhibition Design"]*. Kharkiv: KhNUMH im. O. M. Beketova [in Ukrainian]. Retrieved from: https://surl.li/epdehl

5. Dykhnych, L. (2023). Typolohiia modelinhu v praktykakh prezentatsii dyzain-innovatsii. [Typology of modeling in design innovation presentation practices]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu kultury i mystetstv. Seriia: Mystetstvoznavstvo – Bulletin of the Kyiv National University of Culture and Arts. Series: Art History, 49*, 130-142 [in Ukrainian]. DOI: 10.31866/2410-1176.49.2023.293298. Retrieved from: https://surl.li/zqggyr

6. Yezhova, O. V., & Prybudchenko, H. M. (2020). *Komp'iuterne dyzain-proiektuvannia v pidhotovtsi mahistriv tekhnolohichnoi osvity. [Computer-aided design in the preparation of masters in technological education]* [in Ukrainian]. Retrieved from: https://surl.li/ymsqjw

7. Mulkokhainen, V., & Boiko, V. (2024). Obrazotvorchyi potentsial imersyvnykh tekhnolohii v ukrainskomu dyzaini. [The creative potential of immersive technologies in Ukrainian design]. *Teoriia ta praktyka dyzainu. Kultura i mystetstvo – Theory and practice of design. Culture and art, 1(31)*, 124-132 [in Ukrainian]. DOI: 10.32782/2415-8151.2024.31.14. Retrieved from: https://surl.li/ymakno

8. Pryshchenko, S., Antonovych, Ye., & Senchuk, T. (2022). Media Design: the Research of Terminology Base and Visual Stylistics. [Media design: research into the terminological base and visual stylistics]. *Demiurge: Idei, tekhnolohii, perspektyvy dyzainu – Demiurge: ideas, technologies, design perspectives, 5(2)* [in Ukrainian]. DOI: 10.31866/2617-7951.5.2.2022.266910. Retrieved from: https://surl.li/mgxjzi

УДК: 371:378

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-291-301

Попова Олена Володимирівна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри освітології та інноваційної педагогіки, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, м. Харків, https://orcid.org/0000-0003-1611-5956

Чеботарьов Микола Корнійович кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами імені академіка І. А. Зязюна Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-3915-7705

КУЛЬТУРА ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ФІХІВЦІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ТЕОРЕТИЧНЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті уточнено понятійно-категоріальний апарат: визначено сутність терміна «культура професійного спілкування» як інтегративну характеристику особистості, що містить систему мовленнєвих умінь, комунікативних стратегій та етичних норм, необхідних для ефективної професійної діяльності; її відмінності від споріднених понять, таких як: «ділове спілкування», «іншомовне професійне спілкування». Систематизовано структурні компоненти культури ділового спілкування (мовленнєві уміння як точність, логічність, стилістична адекватність фахового мовлення; етико-психологічний компонент як дотримання норм професійної етики, емоційний інтелект, вміння вирішувати конфлікти; іншомовна комунікативна культура як інтеграція лінгвістичних знань із спеціальними дисциплінами; адаптаційний потенціал як здатність до комунікації в міжкультурному середовищі та різних професійних ситуаціях). Проаналізовано наукові підходи до формування культури професійного спілкування (системний, компетентнісний, міждисциплінарний); виявлено проблеми у підготовці фахівців (розрив між мовною підготовкою та професійними потребами, недостатня увага до іншомовної комунікації); обґрунтовано практичні рекомендації для освітньої практики (запропоновано ефективні методи та напрями вдосконалення навчальних програм, такі як: 1) інтеграція професійного контексту в мовну підготовку; 2) активні практико-орієнтовані методи; 3) розвиток іншомовної комунікативної культури; 4) система оцінювання, орієнтована на практику; 5) підготовка викладачів до нових вимог). Наведено напрями вдосконалення навчальних програм з культури ділового спілкування з конкретними заходами та прикладами реалізації; обґрунтовано культуру ділового спілкування майбутніх

фахівців як багаторівневий феномен, який поєднує мовленнєву майстерність, професійну етику та комунікативну гнучкість і формування якого у закладах вищої освіти вимагає системної інтеграції спеціалізованих методів у навчальний процес, зокрема через практико-орієнтовані технології та міждисциплінарні зв'язки.

Ключові слова: культура професійного спілкування, комунікація, фахівець, підходи, компоненти культури ділового спілкування, комунікативна компетентність, комунікативна культура.

Popova Olena Doctor of pedagogical sciences, professor, professor of the department of the department of educational science and innovative pedagogy, Kharkiv National Pedagogical University named after G. S. Skovoroda, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0003-1611-5956

Chebotarev Mykola Candidate of pedagogic sciences, Associate professor, Associate professor of the Department of pedagogy and psychology of social systems management, National technical university "Kharkiv polytechnic institute", Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-3915-7705

CULTURE OF PROFESSIONAL COMMUNICATION OF FUTURE PHYSICIANS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS: THEORETICAL ASPECT

Abstract. The article clarifies the conceptual and categorical apparatus: the essence of the term "culture of professional communication" is defined as an integrative characteristic of a person, containing a system of speech skills, communicative strategies and ethical norms necessary for effective professional activity; its differences from related concepts, such as: "business communication", "foreign language professional communication". The structural components of the culture of business communication are systematized (speech skills such as accuracy, logic, stylistic adequacy of professional speech; ethical and psychological component as compliance with the norms of professional ethics, emotional intelligence, ability to resolve conflicts; foreign language communicative culture as integration of linguistic knowledge with special disciplines; adaptive potential as the ability to communicate in an intercultural environment and various professional situations). Scientific approaches to the formation of a culture of professional communication (systemic, competency-based, interdisciplinary) were analyzed; problems in the training of specialists were identified (gap between language training and professional needs, insufficient attention to foreign language communication); practical recommendations for educational practice are substantiated (effective methods and directions for improving curricula are

proposed, such as: 1) integration of the professional context into language training; 2) active practice-oriented methods; 3) development of a foreign language communicative culture; 4) a practice-oriented assessment system; 5) training of teachers for new requirements). Directions for improving curricula on the culture of business communication with specific measures and examples of implementation are given; the culture of business communication of future specialists is substantiated as a multi-level phenomenon that combines speech skills, professional ethics and communicative flexibility, the formation of which in higher education institutions requires the systematic integration of specialized methods into the educational process, in particular through practice-oriented technologies and interdisciplinary connections.

Keywords: culture of professional communication, communication, specialist, approaches, components of the culture of business communication, communicative competence, communicative culture.

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобалізації та інтенсифікації професійних комунікацій культура ділового спілкування стає ключовою складовою професійної підготовки майбутніх фахівців. Її формування в освітньому середовищі вимагає глибокого теоретичного осмислення структури, функцій та наукових підходів до розвитку цього явища. Асоціація інноваційної та цифрової освіти – команда новаторів, яка створює освітні еко-системи та проєкти для вирішення актуальних викликів, які стоять перед державою та суспільством – прагне допомогти кожному українцю швидко та надійно опанувати англійську та німецьку мови за найновішими методиками, щоб повноцінно інтегруватися у світове співтовариство, перш за все – на ментальному рівні [10]. Проте, опанування культурою професійного спілкування в контексті підготовки майбутніх фахівців закладів вищої освіти, її ролі у міжкультурній комунікації потребує подальшого вивчення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні засади культури професійного спілкування в контексті підготовки фахівців є предметом наукових досліджень багатьох вітчизняних авторів: Л. Анохіної [3], В. Гончарук [1], Л. Грень [2], Т. Гриценко [3], С. Гриценко [3], В. Дейнека [8], М. Дяченко [4; 5], В. Живолуп [1], Т. Іщенко [3], О. Канюк [7], К. Карпенко [8], Н. Кіш [7], Л. Литвинової [9], Т. Мельничук [3], Н. Подлевської [1], О. Романовського [11], Ю. Панфілова [2], Т. Солодовник [11], О. Ткачук [12], Н. Чуприк [3], В. Шаполової [11] та інших дослідників.

Мета статті полягає в теоретичному аналізі суті, структури та наукових підходів до формування культури ділового спілкування майбутніх фахівців у закладах вищої освіти. Завдання, що випливають із мети: уточнити понятійно-категоріальний апарат, систематизувати структурні компоненти культури ділового спілкування, проаналізувати наукові підходи до формування цієї компетен-

ції, виявити проблеми у підготовці фахівців, обґрунтувати практичні рекомендації для освітньої практики.

Виклад основного матеріалу. У попередніх публікаціях автори статті розглядали питання розвитку культури ділового спілкування фахівців, і ця стаття є логічним продовженням започаткованої нами теми.

Культура професійного спілкування – це інтегративна характеристика особистості, що містить систему мовленнєвих умінь, комунікативних стратегій та етичних норм, необхідних для ефективної професійної діяльності [4]. «Комунікативна культура є основою загальної культури особистості та певного суспільного середовища діяльності. Вона відкриває для особистості можливості життєвого самовизначення, виступаючи при цьому базовим компонентом культури. Як засіб відтворення внутрішнього світу особистості, комунікативна культура є умовою досягнення людиною гармонії з самим собою та навколишньою дійсністю. Різноманіття змісту внутрішнього світу відображається у життєвих ідеалах особистості, культурній спрямованості та життєвому самовизначенні. Взаємозв'язок комунікативної культури і загальної культури особистості виявляє єдність культуротвірних компонентів: культура мислення, культура почуттів (емоційна культура), культура мови, культура поведінки, суспільна культура» [9].

Для нашого дослідження є потреба визначити відмінності споріднених понять з культурою професійного спілкування, а саме – діловим спілкуванням та іншомовним професійним спілкуванням.

Ділове спілкування орієнтоване на формальні стандарти комунікації в організаційному середовищі. «Ділове спілкування регулює офіційні стосунки комунікантів у державно-правовій і суспільно-виробничій сферах» [3, с. 76].

Іншомовне професійне спілкування акцентує увагу на володінні іноземною мовою у фаховому контексті [7]. «Іншомовна компетентність представника певної професійної галузі розглядається як якісна характеристика особистості, котра визначається продуктивністю іншомовної комунікативної діяльності (тобто мовленнєвої діяльності іноземною мовою), високим рівнем творчого мислення, який забезпечує потенційну можливість фахівця кодування й декодування іншомовної інформації професійного характеру» [6, с. 82].

Крім того, іншомовна компетентність передбачає оволодіння здобувачами знаннями про культуру та систему мови, яку вони вивчають, що реалізується за рахунок формування мовних і мовленнєвих навичок оперування загальною і професійною лексикою, котра виявляється у продуціюванні самостійного усного та письмового висловлювання і яка дозволяє адекватно розуміти та приймати участь у спілкуванні з носіями мови, обміні професійною інформацією й спільному виробленні нових знань у сфері професійної діяльності [6, с. 82].

Складовими культури професійного спілкування є комунікативна компетенція, мовленнєва культура, знання професійної термінології та психологічні

аспекти взаємодії. Як зазначають О. Канюк та Н. Кіш, «під культурою спілкування розуміють наявні в суспільстві і житті людини форми творіння спілкування, систематизацію та реалізацію його норм, способів, засобів відповідно до ієрархії цінностей та установок. Тобто, нормо відповідні та творчі компоненти пов'язані у цьому феномені. Спілкування і його культура – це творчість, яка веде до самовдосконалення, і водночас це цінність для кожної людини і для суспільства загалом» [7, с. 140].

Колектив авторів на чолі з В. Гончарук, проаналізувавши тлумачення науковцями дефініції «комунікативна компетентність», зауважає, «що комунікативну компетентність розуміють як здатність особистості будувати власну комунікативну поведінку відповідно до реальних ситуацій спілкування, зокрема професійного спілкування, особлива якість мовленнєвої особистості, набута в процесі спілкування або спеціального навчання» [1, с. 90].

Аналіз джерел дозволяє виокремити такі взаємопов'язані структурні компоненти культури професійного спілкування, як: мовленнєві уміння, етико-психологічний компонент, іншомовна комунікативна культура, адаптаційний потенціал.

Мовленнєва діяльність є відображенням мовної свідомості, за відсутності критичного ставлення мовця до власного мовлення не можна говорити про культуру професійного мовлення майбутнього фахівця [5].

Мовленнєві уміння – це точність, логічність, стилістична адекватність фахового мовлення. На думку О. Ткачук, «мета вивчення мови полягає у становленні духовно багатої особистості, яка володіє вміннями і навичками вільно, комунікативно доцільно користується виражальними засобами мови, її типами, стилями, жанрами, формами в усіх видах мовленнєвої діяльності, орієнтується в постійно зростаючому інформаційному потоці, уміє самостійно навчатися і самовдосконалюватися» і далі «Мовленнєві уміння – це здатність мовця виконувати мовленнєві дії відповідно до комунікативних умов і мети спілкування» [12].

Етико-психологічний компонент зумовлює дотримання норм професійної етики, емоційний інтелект, вміння вирішувати конфлікти. Як зауважують автори К. Карпенко та В. Дейнека, «в основі етики спілкування повинна бути координація, а по можливості, й гармонізація інтересів. Природно, якщо воно здійснюється етичними засобами й в ім'я морально виправданих цілей. Тому спілкування повинне постійно перевірятися етичною рефлексією, що виправдовує мотиви вступу в нього» [8, с. 56].

Іншомовна комунікативна культура представляє інтеграцію лінгвістичних знань із спеціальними дисциплінами, наприклад, для інженерів або менеджерів. Іншомовна компетентність включає в себе комплекс знань у мовній і професійній сферах, умінь застосовувати ці знання в практичній професійній діяльності [6, с. 82]

Адаптаційний потенціал є здатністю до комунікації в міжкультурному середовищі та різних професійних ситуаціях. На переконання І. Чейпіш, «соціальна адаптація до іншомовної культури відбувається поступово: від найнижчого рівня, на якому існування культурних відмінностей не усвідомлюється учасниками комунікації, до найвищого, коли відбувається формування нового типу особистості, яка свідомо здійснює інтеграцію й відбір елементів різних культур, керуючись принципом доцільності» [13, с. 445]. «Адаптація в міжкультурній комунікації полягає в здатності проникати в дух іноземної мови, в суть культури носіїв мови. За таких умов процес сприймання та адекватного розуміння змісту іншомовної комунікації відбуваються не тільки з допомогою кодової системи рідної мови, а й через бачення додаткових нюансів висловлювання та конкретної ситуації спілкування на основі використання вторинного коду, тобто мовно- культурних засобів іншомовного середовища» [13, с. 449].

Науковими підходами до формування культури спілкування є системний підхід, компетентнісний підхід, міждисциплінарний підхід.

Системний підхід розглядає культуру спілкування як елемент професійної культури фахівця, що формується через інтеграцію навчальних дисциплін (мовна підготовка і спеціальні предмети).

Компетентнісний підхід – акцент робиться на практичному вмінні застосовувати знання мови у реальних професійних сценаріях (переговори, презентації, командні проекти) [7]. Так, Ю. Шатіло доводить, що «переговорний процес розглядається як складова частина мовної комунікації (діалог, аргументація), саме тому комунікативний аспект переговорів є важливим в процесі підготовки до ведення переговорів. Важливою умовою є високий рівень розвитку комунікативних умінь та навичок ефективно використовувати мовний вплив для досягнення поставлених цілей» [14, с. 37].

Міждисциплінарний підхід – поєднання педагогіки, психології, лінгвістики та фахових дисциплін, наприклад, використання риторики для формування іншомовної культури вчителів [7]. Л. Литвинова, досліджуючи комунікативну культуру в публічному управлінні, узагальнює підходи авторів і стверджує, що «комунікативна культура є міждисциплінарним поняттям, широко представленим у філософії, соціології, публічному управлінні, політології, теорії комунікації, теорії інформації, загальній і соціальній психології, лінгвістиці, педагогіці та інших науках. Дослідження поняття «комунікативної культури» спонукає до застосування міждисциплінарного підходу та взаємодії всіх наук про людину і суспільство [9].

Які ж існують освітні аспекти та проблеми? Ними є необхідність спеціалізованої підготовки, адже культура професійного мовлення є невід'ємним складником готовності майбутнього фахівця до професійної діяльності. Це, у свою чергу, вимагає цілеспрямованого навчання.

Специфіка фахової освіти майбутніх представників професій типу «людина-людина» полягає тому, що вона має двовекторну спрямованість: 1) формування фахової компетентності (готовність застосовувати в майбутній професійній діяльності сукупність спеціальних знань, умінь і навичок); 2) підготовка до встановлення й підтримування діалогу з різними за віком і статусом людьми. [4, с. 234].

Щодо ефективних методів та напрямів вдосконалення навчальних програм, то пропонуємо такі конкретні кроки:

1) інтеграція професійного контексту в мовну підготовку, що зумовлює:

- галузеву адаптацію курсів: розробка профільних модулів з ділового спілкування для спеціальностей, наприклад «Англійська мова для ІТ-інженерів: переговори, документація, презентації», «Ділова українська мова для державних службовців»;
- використання автентичних матеріалів (контракти, технічні кейси, записи переговорів з реального професійного середовища);;
- міждисциплінарні проекти (спільні завдання з викладачами спецдисциплін, наприклад, написання технічного звіту англійською мовою під керівництвом фахівця з інженерії).

2) активні практико-орієнтовані методи:

- стимуляційні технології: ділові ігри (моделювання переговорів, конфліктних ситуацій, публічних виступів з подальшим аналізом помилок);
- кейс-стаді (розбір реальних комунікативних провалів/успіхів у професійній сфері, наприклад, «Ефективна комунікація під час технічної збоїни»);
- проектна робота (створення профільних продуктів: інструкція для клієнтів, презентація стартапу, відео інтерв'ю з експертом галузі);

3) розвиток іншомовної комунікативної культури:

- акцент на спеціалізовану лексику (навчання невербальним нормам у міжкультурному середовищі, наприклад, відмінності у веденні переговорів в Англії та Японії);
- цифрові комунікації (тренування навичок ефективного листування, відео конференції, спільної роботи в онлайн-середовищах);

4) система оцінювання, орієнтована на практику:

- критерії реальної комунікативної ефективності (здатність аргументувати позицію, вирішувати конфлікти, адаптувати мовлення до аудиторії);
- портфоліо досягнень (збірка практичних робіт (листів, записів переговорів, відгуків з практики);
- експертна оцінка (залучення фахівців з індустрії до атестації студентських проектів);

5) підготовка викладачів до нових вимог:

- тренінги з інноваційних методів (навчання створенню галузевих кейсів, використанню стимуляційних платформ);

- співпраця з бізнесом (стажування викладачів у компаніях для оновлення програм актуальними комунікативними практиками).

Напрями вдосконалення навчальних програм з культури ділового спілкування з конкретними заходами та прикладами реалізації нами наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Напрям вдосконалення	Зміст напряму	Конкретні приклади реалізації
Галузева інтеграція	Адаптація змісту до професійних потреб спеціальностей	Курс «Ділова англійська для ІТ»: термінологія, кейси з управління проектами. Модуль «Етика комунікації: рольові ігри»
Активні методи навчання	Використання практико-орієнтованих технологій	Ділові ігри: симуляція переговорів з інвестором. Проекти створення інструкцій/презентацій для реального бізнесу
Іншомовна комунікація	Вміння вести переговори, презентації, листування іноземною мовою	Тренінги з міжкультурних норм: відмінності в діловому етикеті (Європа/Азія). Глосарії галузевої термінології і тренування, онлайн-листування
Оцінювання результатів	Система критеріїв, орієнтована на практичну комунікативну ефективність	Портфоліо: збірка листів, записів переговорів, звітів Експертна оцінка проектів від представників індустрії
Системні зміни	Оновлення підготовки викладачів та міждисциплінарна кооперація	Стажування викладачів у компаніях. Спільні модулі з викладачами спецдисциплін, наприклад, «Технічне документування» і «Професійна англійська»

У таблиці 2 наведено приклад інтеграції для гуманітарних спеціальностей (журналістика).

Таблиця 2

Напрям	Дії
Галузева інтеграція	Курс «Етика інтерв'ю в кризових умовах»
Активні методи навчання	Розіграш сценаріїв-конфліктів інтерв'ю з політиками та аналіз помилок
Оцінювання результатів	Портфоліо: записи інтерв'ю, аналіз етичних дилем,відгуки експертів

Цінність запропонованих змін полягає у зв'язку теорії з реальними професійними сценаріями, тобто, контекстуалізація; адаптації під специфіку спеціальностей (технічні/гуманітарні), тобто, гнучкість; участь практиків у навчанні та оцінюванні (експертна інтеграція)

Висновки. Теоретичний аналіз підтверджує, що культура ділового спілкування майбутніх фахівців – це багаторівневий феномен, який поєднує мовленнєву майстерність, професійну етику та комунікативну гнучкість. Його формування у закладах вищої освіти вимагає системної інтеграції спеціалізованих методів у навчальний процес, зокрема через практико-орієнтовані технології та міждисциплінарні зв'язки. Подальші дослідження мають зосередитись на розробці галузевих моделей та адаптації освітніх програм до викликів глобалізованого професійного середовища.

Література:

1. Гончарук, В. А., Подлевська, Н. В., & Живолуп, В. І. (2021). Професійна комунікативна компетентність у системі фахової підготовки майбутніх філологів. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки.* (194). 89-94. URL: https://doi.org/10.36550/2415-7988-2021-1-194-89-94

2. Грень Л. М., Панфілов Ю. І. Ділове спілкування – невід'ємна складова управлінської діяльності керівника соціального закладу. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Сер.: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства*: зб. наук. пр. Харків : НТУ «ХПІ», 2023. № 1. С. 35-42.

3. Гриценко Т. Б., Гриценко С. П., Іщенко Т. Д., Мельничук Т. Ф., Чуприк Н. В., Анохіна Л. П. Етика ділового спілкування: навч. посібник. К.: Центр учбової літератури. 2007. 344 с.

4. Дяченко М. Д. (2015). Розвиток культури діалогу майбутніх фахівців професій типу «людина-людина» як педагогічна проблема. *Молодий вчений*. № 2 (17). С. 234-237.

5. Дяченко М. Д. (2018). Формування комунікативної культури майбутніх перекладачів у процесі вивчення української мови. *Науковий огляд*. № 9(52). URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/2_2021/38.pdf

6. Зеленін Г. І. Теоретичні і методичні засади іншомовної професійної підготовки майбутніх викладачів технічних дисциплін: дис. д-ра пед. наук. 13.00.04. Харків. 2021. 475 с.

7. Канюк О. Л., Кіш Н. В. (2018). Наукові підходи до розуміння сутності поняття «Культура іншомовного професійного спілкування» майбутніх інженерів. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. Т 2. № 82. С. 138-142.

8. Карпенко К. І., Дейнека В. В. Професійна етика вищої школи : навч. посібник для здобувачів вищої освіти за спеціальністю «Освітні педагогічні науки». 2-ге вид., оновл. Харків: ХНМУ, 2024. 72 с.

9. Литвинова Л. В. Міждисциплінарний підхід у дослідженні комунікативної культури в публічному управлінні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/2_2021/38.pdf

10. Національна Книга Рекордів України: LINGVA.SKILLS – наймасовіший освітній онлайн проєкт України. URL: https://lingva.ua/

11. Романовський О. Г., Солодовник Т. О., Шаполова В. В., Сергеєва Т., Мовмига Н. Культура ділового спілкування як фактор професійної успішності майбутніх фахівців у системі «людина-людина». *Теорія і практика управління соціальними системами*. Харків: НТУ «ХПІ», 2024. № 4. С. 109-121.

12. Ткачук Ольга (2016). Формування комунікативно-мовленнєвих умінь учнів початкових класів. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки: серія педагогічні науки*. № 1(303). Т.2. С.65-69.
URL : http://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/9658

13. Чейпіш Іванна. (2016). Адаптація рідної й іноземної мов у міжкультурній комунікації: соціально-психологічний аспект. *Актуальні питання гуманітарних наук (Педагогіка)*. Вип. 16. С. 444-450. URL: https://www.aphn-journal.in.ua/archive/16_2016/59.pdf

14. Шатіло Ю. П. Розвиток комунікативних навичок ведення переговорів у студентів-міжнародників: дис. канд. психол. наук. 19.00.07. Київ. 2016. 271 с.

References:

1. Honcharuk, V. A., Podlevska, N. V., & Zhyvolup, V. I. (2021). Profesiina komunikatyvna kompetentnist u systemi fakhovoi pidhotovky maibutnikh filolohiv [Professional communicative competence in the system of professional training of future philologists]. *Naukovi zapysky. Seriia: Pedahohichni nauky*. (194). 89-94. URL: https://doi.org/10.36550/2415-7988-2021-1-194-89-94

2. Hren L. M., Panfilov Yu. I. Dilove spilkuvannia – nevidiemna skladova upravlinskoi diialnosti kerivnyka sotsialnoho zakladu [Business communication is an integral part of the management activities of the head of a social institution]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu «KhPI». Ser.: Aktualni problemy rozvytku ukrainskoho suspilstva*: zb. nauk. pr. Kharkiv : NTU «KhPI», 2023. № 1. S. 35-42.

3. Hrytsenko T. B., Hrytsenko S. P., Ishchenko T. D., Melnychuk T. F., Chupryk N. V., Anokhina L. P. Etyka dilovoho spilkuvannia [Business communication ethics]: navch. posibnyk. K.: Tsentr uchbovoi literatury. 2007. 344 s.

4. Diachenko M. D. (2015). Rozvytok kultury dialohu maibutnikh fakhivtsiv profesii typu «liudyna-liudyna» yak pedahohichna problema [Development of a culture of dialogue among future specialists in "person-to-person" professions as a pedagogical problem.]. Molodyi vchenyi. № 2 (17). S. 234-237.

5. Diachenko M. D. (2018). Formuvannia komunikatyvnoi kultury maibutnikh perekladachiv u protsesi vyvchennia ukrainskoi movy [Formation of communicative culture of future translators in the process of learning the Ukrainian language]. *Naukovyi ohliad*. № 9(52). URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/2_2021/38.pdf

6. Zelenin H.I. Teoretychni i metodychni zasady inshomovnoi profesiinoi pidhotovky maibutnikh vykladachiv tekhnichnykh dystsyplin [Theoretical and methodological principles of foreign language professional training of future teachers of technical disciplines]: dys. d-ra ped. nauk. 13.00.04. Kharkiv. 2021. 475 s.

7. Kaniuk O.L., Kish N. V. (2018). Naukovi pidkhody do rozuminnia sutnosti poniattia «Kultura inshomovnoho profesiinoho spilkuvannia» maibutnikh inzheneriv [Scientific approaches to understanding the essence of the concept of "Culture of foreign language professional communication" of future engineers]. *Zbirnyk naukovykh prats «Pedahohichni nauky»*. T 2. № 82. S. 138-142.

8. Karpenko K. I., Deineka V. V. Profesiina etyka vyshchoi shkoly [Professional ethics of higher education]: navch. posibnyk dlia zdobuvachiv vyshchoi osvity za spetsialnistiu «Osvitni pedahohichni nauky». 2-he vyd., onovl. Kharkiv : KhNMU, 2024. 72 s.

9. Lytvynova L. V. Mizhdystsyplinarnyi pidkhid u doslidzhenni komunikatyvnoi kultury v publichnomu upravlinni [An interdisciplinary approach to the study of communicative culture in public administration]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/2_2021/38.pdf

10. Natsionalna Knyha Rekordiv Ukrainy: LINGVA.SKILLS – naimasovishyi osvitnii onlain proiekt Ukrainy [National Book of Records of Ukraine: LINGVA.SKILLS - the most massive online educational project in Ukraine]. URL: https://lingva.ua/

11. Romanovskyi O. H., Solodovnyk T. O., Shapolova V. V., Serheieva T., Movmyha N. Kultura dilovoho spilkuvannia yak faktor profesiinoi uspishnosti maibutnikh fakhivtsiv u systemi «liudyna-liudyna» [The culture of business communication as a factor in the professional success of future specialists in the "person-to-person" system]. *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnymy systemamy*. Kharkiv: NTU «KhPI», 2024. № 4. S. 109-121.

12. Tkachuk Olha (2016). Formuvannia komunikatyvno-movlennievykh umin uchniv pochatkovykh klasiv [Formation of communicative and speech skills of primary school students]. *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky: seriia pedahohichni nauky.* № 1(303). T.2. S.65-69.

URL : http://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/9658

13. Cheipish Ivanna. (2016). Adaptatsiia ridnoi y inozemnoi mov u mizhkulturnii komunikatsii: sotsialno-psykholohichnyi aspekt [Adaptation of native and foreign languages in intercultural communication: a socio-psychological aspect]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk (Pedahohika)*. Vyp. 16. S. 444-450. URL: https://www.aphn-journal.in.ua/archive/16_2016/59.pdf

14. Shatilo Yu. P. Rozvytok komunikatyvnykh navychok vedennia perehovoriv u studentiv-mizhnarodnykiv [Developing communication and negotiation skills in international students]: dys. kand. psykhol. nauk. 19.00.07. Kyiv. 2016. 271 s.

УДК 37.016:811.111'36]:004.451.62-027.2](045)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-302-313

Постоленко Ірина Сергіївна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри англійської мови та методики її навчання, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань, https://orcid.org/0000-0001-8533-8614

КОМУНІКАТИВНА ГРАМАТИКА ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Анотація. Дослідження має на меті обґрунтувати важливість вивчення комунікативної граматики англійської мови. У статті представлено фактори, що визначають необхідність вивчення граматики студентами у рамках комунікативного підходу. У дослідженні розглядаються переваги впровадження комунікативного підходу до навчання граматики англійської мови, а також те, як він допомагає студентам вивчати англійську мову в інтерактивному та творчому освітньому середовищі. Крім того, в ній обговорюються сучасні стратегії викладання та методологічна трансформація граматики. Комунікативна граматика базується на комунікативному підході до навчання англійської мови.

У статті зазначено, що мовні структури не повинні викладатися ізольовано, а інтегруватися в чотири мовні навички: аудіювання, говоріння, читання та письмо. Таким чином, структура відпрацьовується усно та в письмовій формі. Граматичні моделі повинні вивчатися не тільки на рівні висловлювання, але й на рівні дискурсу; головна мета зосереджена на розвитку комунікативної граматичної компетентності, яка розуміється як здатність спонтанно використовувати та розуміти структуру в різних ситуаціях. Цей підхід вимагає певного балансу між докомунікативними та комунікативними завданнями: перші готують учня до використання мовних правил для реальної комунікації, а другі дають йому можливість використовувати структури в реальній комунікації. Здобувачі освіти повинні не тільки виконувати вправи та докомунікативні завдання в аудиторії, але й взаємодіяти та спілкуватися з іншими мовцями, використовуючи вивчені моделі. Заняття плануються таким чином, щоб студенти використовували структури природно, а не штучно, і їм потрібно час і практика, щоб засвоїти ці моделі, використовуючи процес, в якому граматичні структури повторюються з більш складними варіаціями.

Ключові слова: комунікативна граматика, англійська мова, індуктивний підхід, дедуктивний підхід, новітні методики.

Postolenko Iryna Serhiyivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the English and Methodology Department, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, https://orcid.org/0000-0001-8533-8614

COMMUNICATIVE GRAMMAR AS AN EFFECTIVE TOOL FOR LEARNING ENGLISH

Abstract. The study aims to substantiate the importance of learning the communicative grammar of English. The article presents the factors that determine the need for students to study grammar within the framework of the communicative approach. The study examines the advantages of introducing a communicative approach to teaching English grammar, as well as how it helps students learn English in an interactive and creative educational environment. In addition, it discusses modern teaching strategies and the methodological transformation of grammar. The article shows that communicative grammar is based on a communicative approach to teaching English.

The article states that language structures should not be taught in isolation, but integrated into the four language skills: listening, speaking, reading, and writing. Thus, the structure is practiced orally and in writing. Grammatical models should be studied not only at the level of utterance, but also at the level of discourse; the main goal is focused on the development of communicative grammatical competence, which is understood as the ability to spontaneously use and understand the structure in different situations. This approach requires a certain balance between pre-communicative and communicative tasks: the former prepare the student to use language rules for real communication, while the latter enable them to use structures in real communication. Learners should not only complete exercises and pre-communication tasks in the classroom, but also interact and communicate with other speakers using the models they have learned. Classes are planned in such a way that students use structures naturally, not artificially, and they need time and practice to master these models using a process in which grammatical structures are repeated with more complex variations.

Keywords: communicative grammar, English language, inductive approach, deductive approach, latest methodologies.

Постановка проблеми. Граматика є базовою навчальною дисципліною під час вивчення будь-якої іноземної мови і вважається одним із найскладніших аспектів. Викладання граматики завжди викликало суперечливі думки щодо правильного підходу до вивчення мови. Упродовж останніх десятиліть значний прорив був зроблений у сфері викладання стратегій навчання та когнітивного розвитку. Педагоги вважають, що застосування комунікативного підходу до

навчання граматики з метою набуття лінгвістичної та комунікативної компетенцій є необхідною умовою успішного вивчення мови.

Розуміння викладачами того, як адекватно відбувається викладання граматики в аудиторії може відрізнятися залежно від особистих підходів та методики. Кожен викладач шукає найкращу стратегію викладання, щоб спонукати своїх студентів засвоїти граматичні структури у зрозумілий і точний спосіб. У процесі пошуку вони можуть реалізувати кілька стратегій, проте, деякі з них недостатньо ефективні для того, щоб допомогти студентам засвоїти цю навичку. Тому важливим є пояснити переваги впровадження комунікативного підходу до традиційного викладання граматики англійської мови. Ця пропозиція не є новою чи модною; вона використовується багатьма практиками англійської мови, які вважають, що цей метод надає студентам необхідні навички для ефективного вивчення мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика дослідження комунікативної граматики ніколи не залишалася поза увагою науковців. Про це свідчать праці В. Русанівського, А. Коваль, Н. Бабич, С. Єрмоленко, Л. Мацько, В. Мельничайка, Т. Симоненко, Л. Паламар, Т. Донченко, Л. Барановської, Л. Головатої, В. Каліш, Т. Рукас, В. Усатого, Д. Діча, Д. Старвіка та ін. Однак існує ще низка нерозглянутих питань. До таких належить і висвітлення проблематики комунікативної граматики в сучасній англійській мові.

Мета статті – з'ясувати поняття комунікативної граматики, визначити її ефективність у процесі вивчення англійської мови.

Виклад основного матеріалу. Термін «комунікативний» інколи може трактуватися неправильно, оскільки багато викладачів вважають, що студенти повинні просто артикулювати, не дотримуючись жодних правил чи шаблонів речень. Але, як зазначає британський дослідник Річардс, «Навчання мови комунікативно можна розуміти як набір принципів та цілей викладання, способів вивчення мови, видів діяльності в аудиторії, які найкраще сприяють засвоєнню мовного матеріалу, а також ролей викладачів та студентів у навчальному середовищі» [5, с.75]. Але уявлення викладачів англійської мови про цю концепцію можуть відрізнятися, і вони можуть візуалізувати свою методику з точки зору того, як зробити заняття з граматики більш інтерактивними та продуктивними.

З іншого боку, основною метою навчання англійської мови комунікативно є навчання комунікативної компетенції, яка відноситься до знання блоків речень (наприклад, частин мови, часових форм, методики навчання, яка стосується певних аспектів знання мови, таких як: знання того, як використовувати мову для різних цілей і функцій, як варіювати наше використання мови відповідно до обстановки та учасників, і т.д. Наприклад, важливим є знання того, коли використовувати формальне та неформальне мовлення, або коли використовувати мову

для письмового, а не усного спілкування, як створювати та розуміти різні типи текстів (наприклад, розповіді, звіти, інтерв'ю, бесіди), а також як підтримувати комунікацію, незважаючи на обмеженість знання англійської мови (наприклад, використовуючи різні види комунікативних стратегій).

Беручи до уваги всі ці аспекти, викладачі можуть проаналізувати та обрати найкращі методи, прийоми та завдання для розвитку навчальних навичок здобувачів освіти. Таким чином, їхній внесок допоможе студентам розглядати другу мову як практичний і корисний інструмент для спілкування, взаємодії, відкриття та створення власних ідей і цілей. Базуючись на ідеї зробити заняття більш розмовними, комунікативне навчання англійської мови сьогодні відіграє головну роль у програмі курсу для викладачів англійської мови та плануванні занять.

Протягом багатьох років багато викладачів англійської мови викладали граматику, дотримуючись лише готових структур у вигляді груп речень без будь-якої гнучкості чи трансформації. Але, починаючи з 1990-х років, комунікативний підхід широко впроваджується на заняттях, оскільки «він описує набір загальних принципів, заснованих на понятті комунікативної компетенції як мети викладання іноземної мови. Це новий підхід, який з'явився в міру того, як розвивалося наше розуміння процесів вивчення англійської мови» [1, с. 137].

Отже, набір принципів, заснованих на комунікативному підході до викладання мови, можна застосовувати відповідно до контексту викладання, віку здобувачів, їхнього рівня володіння мовою та цілей навчання. Таким чином, викладачі англійської мови можуть адаптувати свої стратегії викладання предмету, створювати та застосовувати вправи на кожному занятті. Це пробудить інтуїцію та творчий підхід здобувачів освіти до використання мови.

Застосовуючи ці принципи, варто керуватися деякими основними припущеннями сучасного комунікативного викладання мови:

- ✓ вивчення англійської мови полегшується, коли здобувачі залучені до взаємодії та змістовного спілкування;
- ✓ ефективні навчальні завдання та вправи в аудиторії дають можливість студентам обговорювати значення слів, розширювати свої мовні ресурси, помічати, як використовується мова, і брати участь у важливому внутрішньо особистісному обміні;
- ✓ спілкування – це цілісний процес, який часто вимагає використання декількох мовних навичок або модальностей;
- ✓ вивченню мови сприяють як вправи, що передбачають індуктивне або пізнавальне вивчення основних правил використання та організації мови, так і вправи, що передбачають аналіз та рефлексію [2, с.130].

Ці припущення допомагають викладачам англійської мови проаналізувати підходи, які використовуються під час викладання граматики, і зробити так, щоб

студенти засвоювали і використовували її природним і спонтанним чином. Тут також доречно згадати два підходи, які можуть пролити світло на викладання мови через комунікативну діяльність: індуктивний і дедуктивний підходи. Індуктивний підхід передбачає надання студентам деяких прикладів, з яких виводиться правило, а дедуктивний – ознайомлення з правилами і деякими прикладами, в яких це правило застосовується.

У той же час, британський вчений Торнбер згадує деякі переваги та недоліки цих підходів, а саме:

Переваги індуктивного підходу:

- Правила, які здобувачі освіти відкривають для себе самостійно, з більшою ймовірністю відповідають їхній ментальній структурі, ніж правила, які їм презентують. Це в свою чергу зробить правила більш значущими, і тими, які вони запам’ятають і будуть використовувати.
- Здобувачі активніше беруть участь у освітньому процесі, а не є просто пасивними реципієнтами: тому вони, швидше за все, будуть більш уважними і вмотивованими.
- Якщо розв'язання проблем відбувається спільно з використанням цільової мови, студенти отримують можливість додаткової мовної практики [7, с.106].

Також є і деякі недоліки:

- Час та енергія, витрачені на опрацювання правил, можуть ввести студентів в оману щодо переконання, що правила є метою вивчення мови, а не засобом.
- Час, витрачений на опрацювання правила, може бути витрачений за рахунок часу, витраченого на продуктивне застосування правила на практиці.
- Гіпотетично, студенти можуть висунути гіпотезу про неправильне правило [7, с.107].

З іншого боку, деякі переваги дедуктивного підходу полягають у наступному:

Дедуктивний підхід:

- Одразу переходить до суті і економить час. Багато правил можна просто і швидко пояснити, без виведення їх з прикладів.
- Поважає інтелект викладачів та студентів і визнає роль когнітивного процесу в засвоєнні мови.
- Дозволяє викладачеві мати справу з мовними особливостями, коли вони виникають, замість того, щоб передбачати їх і готуватися до них заздалегідь [3, с.268].

Деякі недоліки:

- Початок уроку з граматичної презентації може відштовхнути деяких здобувачів освіти. Вони можуть не мати достатнього метамови (мови, яка використовується для розмови про мову, наприклад, граматику) і можуть бути не в змозі зрозуміти відповідні концепції.

- Пояснення граматики заохочує здобувачів, в якому викладач керує освітнім процесом, проте пояснення правил часто не сприяє залученню студентів та взаємодії з ними.
- Пояснення рідко запам'ятовується так, як інші форми презентації, наприклад, демонстрація [3, с.268].

Звичайно, обидва підходи мають свої переваги та недоліки у застосуванні в освітньому процесі, але дедуктивний підхід більше відповідає основній меті навчання, оскільки викладання граматики в комунікативній манері допомагає студентам дослідити наведений приклад і з'ясувати, чому певні правила застосовуються до цих конкретних прикладів. Завдяки цьому здобувачам надається можливість адаптувати ці правила до інших прикладів, створювати нові правила і розвивати свій власний процес навчання.

Як зазначає дослідник Борг, на використання певної методики, підходу чи методології викладання впливатиме рівень підготовки викладача англійської мови. Отже, викладач, чия підготовка була під сильним впливом ідеї зробити так, щоб студентам подобалося думати про граматику і застосовувати правила на практиці, буде застосовувати методики, засновані на контекстно-орієнтованій діяльності, і використовуватиме цю навичку як інструмент, що дозволяє студентам вивчати, володіти і аналізувати англійську мову під час спілкування з носіями мови і одногрупниками. У цьому постійному пошуку інновацій, щоб зробити заняття динамічними та надихаючими, будуть згадані дві стратегії викладання: комунікативна стратегія та експліцитна стратегія [5, с.77].

Дві стратегії викладання, на які вказує Ульріх – це комунікативна стратегія та експліцитна стратегія. Поєднання цих двох стратегій надає студентам чітку і добре зрозумілу теоретичну базу, а також контекстуалізоване і природне середовище, яке спонукає їх використовувати мову як рідну. Таким чином, викладачі мови повинні включати у свої плани уроків комунікативні види діяльності, такі як усні презентації, індивідуальні або групові проєкти, вільні письмові роботи, спонтанне мовлення та розвиток власного письмового та усного стилю. Це може бути зроблено без порушення правил цільової мови, а здобувачі можуть реалізувати всі теоретичні аспекти в своїх усних і письмових роботах. Таким чином, студенти сприйматимуть заняття з граматики як приємний досвід, який стане основою процесу навчання впродовж усього життя.

Традиційна граматика робить акцент на вивченні іменників, дієслів, прислівників і прикметників; студенти вивчають граматичні правила, щоб засвоїти моделі речень. У цьому підході граматичне правило подається здобувачам у реальному вигляді, а потім виконується практична вправа на застосування цього правила. Таким чином, студенти контролюють себе під час практики і мають менше страху зробити неправильний висновок, пов'язаний з тим, як функціонує мова, що вивчається.

З іншого боку, лінгвісти Елліс, Ларсен-Фріман і Лонг припускають, що такий тип вивчення мови може не мати значного впливу на послідовність засвоєння, але він має сприятливий вплив як на швидкість, так і на кінцевий рівень засвоєння англійської мови [8, с.290].

Аналогічно, інші дослідження ефективності викладання англійської мови дійшли висновку, що цей тип експліцитного навчання (представлення структури, її опис і приклади, а також правила її використання) призводить до значного покращення у вивченні цільових структур. Однак сама по собі неявна інструкція (яка зазвичай складається з комунікативного впливу на цільову форму) може затримати студентів у досягненні їхніх навчальних цілей.

Згідно з дослідженнями науковця Ульріха, граматичні правила дають змогу здобувачам освіти знати і застосовувати способи складання речень, а викладання граматики має зосереджувати увагу на тому, як правильно використовувати граматичні елементи або моделі речень. Іншими словами, викладання граматики має охоплювати мовну структуру або моделі речень, їхнє значення та вживання [8, с.290].

Дійсно, у традиційному викладанні мови те, що студенти вивчають і як вони вивчають, визначається з огляду на ситуацію в аудиторії, а не з огляду на реальні комунікативні потреби студентів у реальних ситуаціях. Як наслідок, здобувачі часто мають труднощі з використанням вивченого за межами навчання в аудиторії. З цієї причини Скехан вважає, що традиційна модель не підтримується сучасними дослідженнями; він стверджує, що віра в точне зосередження на певній формі призводить до навчання, але це не означає, що відпрацювання вправ або речень-схем має мало сенсу для ефективного використання граматики. Крім того, цей тип логічного підходу заохочує віру в те, що вивчення мови – це просто знання правил. Однак традиційну методику можна поєднувати з новою комунікативною методикою викладання, оскільки остання приносить користь процесу навчання студентів [8, с.289].

Вивчення мови за допомогою комунікативного методу може надати здобувачеві кращі можливості для спілкування, ніж підхід, заснований на граматиці. Але є кілька порад, які роблять комунікативний підхід і традиційний граматичний метод корисними інструментами для студентів у вивченні англійської мови. Ось деякі з них:

- Зробіть реальне спілкування центром вивчення мови.
- Надайте можливість експериментувати та пробувати те, що здобувачі знають.
- Будьте толерантні до помилок студентів, оскільки вони свідчать про те, що здобувачі розвивають свою комунікативну компетентність.
- Надавайте здобувачам можливість розвивати як точність, так і плавність мовлення.

- Пов'язуйте різні навички, такі як говоріння, читання та аудіювання.
- Дозвольте студентам відкривати самим для себе граматичні правила [4, с.721].

Застосування цих принципів на заняттях вимагатиме від викладачів англійської мови модифікації методики викладання. Отже, вправи, які вимагають точного повторення, запам'ятовування фраз, моделей речень і граматичних правил, вправ і множинного вибору, повинні бути замінені на вправи, які вимагають від здобувачів систематизувати свої знання про мову, обговорювати значення, взаємодіяти з однолітками, планувати діяльність, що вимагає логічного мислення і відстоювання власної думки.

Вчителі англійської мови повинні уявляти собі перехід до комунікативного навчання як відкриті двері для впровадження нових стратегій. Таким чином, вони матимуть можливість розвивати свій творчий потенціал та інтерес до тем, які будуть опрацьовуватися на занятті. Ці види діяльності будуть зосереджені на граматиці. Визначають такі ключові компоненти:

- Зосередження більшої уваги на ролі здобувачів, а не на зовнішніх стимулах, які вони отримують від свого оточення. Таким чином, центр уваги зміщується з викладача на студента. Це перехід від навчання, орієнтованого на того, хто навчає, до навчання, орієнтованого на того, хто навчається.
- Зосередження більшої уваги на соціальній природі навчання, а не на здобувачах освіти як окремих особистостях.
- Зосередження більшої уваги на різноманітності серед здобувачів і розгляд цих відмінностей не як перешкод у навчанні, а як ресурсів, які потрібно визнавати, враховувати і цінувати. Це вивчення індивідуальних відмінностей студентів.
- Разом з цим акцентом на контексті з'являється ідея зв'язку закладу освіти із зовнішнім світом як засобу сприяння цілісному навчанню.
- Орієнтація від цілого до частини замість підходу від частини до цілого. Це передбачає такі підходи, як починати зі змістовного, цілісного тексту, наприклад, вибір слів та структури тексту.
- Наголос на важливості сенсу, а не лише на виконанні вправ.
- Погляд на навчання як на процес, що триває все життя, а не як на щось, що робиться, щоб підготувати здобувачів освіти до іспиту [6, с.98].

Використовуючи ці принципи, викладачі впроваджують стратегії розвитку усних та письмових видів діяльності, що сприяють взаємодії між студентами, індивідуальному пошуку, особистим та груповим завданням, різноманітним та інноваційним проєктам, а також навчальній автономії студентів.

Зробити заняття з граматики активними, яскравими та креативними – постійний виклик для більшості викладачів граматики. Це нелегке завдання, оскільки воно вимагає від викладачів англійської мови розробляти та

впроваджувати цікаві вправи, щоб викликати ентузіазм та зацікавленість у студентів. Традиційні вправи, такі як заповнення пропусків, вправи на множинний вибір та переписування речень, серед іншого, не є достатніми для досягнення головної мети викладача – дати здобувачам змогу вивчити граматику.

Викладачі вважають, що вони повинні підштовхувати здобувачів до запам'ятовування структур, які не контекстуалізовані або не використовуються в повсякденному мовленні, і саме тому студенти не знають, як використовувати ці структури гнучко і практично. Однак є корисні та цікаві вправи, запропоновані різними фахівцями, які можуть зробити заняття викладачів англійської мови більш цікавими та орієнтованими на конкретні завдання:

1. Виберіть тему, в якій потрібно використовувати певні іменникові словосполучення. Надайте список іменникових словосполучень та дієслівних словосполучень, які студенти повинні використовувати, за посиланням.

Використовуючи цю інформацію, студенти (індивідуально або в групах) напишуть історію з трьох-чотирьох абзаців. При цьому вони зосереджуватимуться на змісті та структурі.

2. Попросіть здобувачів освіти укласти опитувальник з відкритими і закритими запитаннями, додавши малюнки або абзаци. Після того, як анкету перевірить викладач англійської мови, вони шукатимуть трьох-чотирьох співрозмовників, які відповідатимуть на запитання на різні теми, щодо змісту абзаців або описуватимуть малюнки. Основна мета цієї вправи – стежити за граматичними структурами інших людей і вміти виявляти граматичні помилки. Перевірка знань інших дозволяє студентам самим пройти процес самооцінки.

3. Організуйте здобувачів працювати у колі. Викладач англійської мови просить студентів обрати цікаву та складну тему для розмови. Коли тема обрана, викладач обирає час дієслова і починає розповідь, надаючи зразок, який здобувачі мають усно використовувати у своїх розповідях. Потім перший студент праворуч від нього продовжує, додаючи два-три речення. Кожен здобувач додає щось, поки останній учасник не скаже заключне речення, щоб завершити історію. Ідея полягає в тому, щоб протягом всієї розповіді зберігати один і той же час дієслова і спостерігати за тим, як студенти вставляють нову інформацію і лексику, використовують прості або складні словесні фрази. Вони стають оповідачами.

4. Дайте студентам підручник з історії, параграф або газетну статтю на сайті англійською мовою. Попросіть їх визначити час, ключові слова, прості чи складні речення і вжиті сполучники. Вони також повинні проаналізувати модель дискурсу, яка чергує різні теми або точки зору. Це завдання допоможе здобувачам передбачити, які форми та структури матиме текст, оскільки він має передбачуваний формат. Це розвиватиме їхні навички прогнозування.

5. Викладач і студенти можуть ставити запитання на будь-яку тему та відповідати на них. Тут викладач застосовує комунікативні вправи, які заохо-

чують студентів пов'язувати форму, значення та використовувати кілька граматичних структур, щоб повідомлення мовця було зрозумілим для слухача. Студенти не повторюватимуть одну й ту саму ідею або заданий зміст; вони розвиватимуть вміння використовувати мову для передачі ідей та інформації і зустрічатися з граматичним правилом у різних контекстах. Це заохочує спілкування між мовцем і слухачем.

6. Викладач співвідносить граматичні моделі з певними комунікативними значеннями, а студенти обирають правильну модель для вираження ідей та почуттів із заданої теми. Це допоможе їм використовувати граматику для вираження різних комунікативних значень, тобто побачити зв'язок між формою та функцією.

7. Викладач заохочує студентів приносити власні автентичні матеріали в аудиторію і допомагає їм побачити, як граматичні форми функціонують у контексті, надаючи можливість ораторам і письменникам створювати комунікативні значення за допомогою різних завдань. Здобувачі стикаються з елементами мови, що вивчається, у тих контекстах, де вони зустрічаються природним чином, і відчувають мовні елементи у взаємодії з іншими, тісно пов'язаними з ними граматичними та дискурсивними елементами.

8. Викладач та студенти беруть участь у короткій дискусії про те, як пов'язати зміст граматичної структури з послідовністю подій з власного життя студентів. Здобувачі заохочуються до використання своїх фонових знань під час обговорення. При цьому викладач зосереджується на використанні опорних запитань для того, щоб розглянути граматичні форми разом з учнями, при цьому використовується справжня комунікація, назви тем на основі змісту, взаємодія між здобувачами, а також обговорення між викладачем і студентами.

Висновки. Отже, можемо дійти до висновків, що викладання граматики вимагає більшого, ніж просто заучування студентами списків слів, іменникових словосполучень, дієслівних фраз, прийменників, артиклів та інших граматичних структур. Це спонукає до впровадження ефективних і корисних методик викладання, які б спрямовували, допомагали і спонукали студентів уявити граматику як ефективний інструмент для передачі своїх ідей у чіткий і точний спосіб. Граматика може бути засобом заохочення соціальної інтеграції студента в іншу культуру та взаємодії з однолітками.

Тому, викладачі англійської мови повинні розглядати стратегії викладання граматики як спосіб розробки методик викладання граматичних дисциплін шляхом впровадження комунікативної діяльності на занятті. Викладачі мають розуміти, що студенти навчаються по-різному і в них є різні сильні сторони та здібності. Таким чином, вони повинні пристосовувати навчальну діяльність до різних рівнів інтелекту здобувачів. Така різноманітність у методиці та письмових і усних вправах дозволяє здобувачам розвивати власні навчальні стратегії та впевненість у собі, коли вони використовують англійську мову.

Нарешті, викладачі англійської мови повинні працювати як фасилітатори, які перебувають у постійному пошуку альтернативних стратегій викладання. Вони мають бути готові модифікувати, коригувати або впроваджувати нові методики, щоб зробити викладання граматики цікавим і корисним досвідом для здобувачів освіти.

Література:

1. Бігун О. М., Розсоха А. П. Комунікативний підхід у професійній підготовці майбутніх учителів англійської мови в початкових класах: навчально-методичний посібник, Переяслав-Хмельницький, 2019. 137 с.

2. Кокоріна Л., Літунова М. Комунікативно спрямовані методи і прийоми навчання граматики англійської мови. Науковий збірник «Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка», Том 3, № 27. 2020. С. 128–132.

3. Badilla, D. C., & Chacon, G. P. (2013). Communicative Grammar: An Effective Tool to Teach a Second Language in Today's Classes. *Revista de Lenguas Modernas,* (18), 267-283.

4. Ciftci, H., & Ozcan, M. (2021). A Contrastive Analysis of Traditional Grammar Translation Method and Communicative Language Teaching in Teaching English Grammar and Vocabulary. *International Online Journal of Education and Teaching (IOJET), 8*(2). 709-729.

5. Ho, P. V. P., & Binh, N. T. (2014). The Effects of Communicative Grammar Teaching on Students' Achievement of Grammatical Knowledge and Oral Production. *English Language Teaching, 7*(6), 74-86. http://dx.doi.org/10.5539/elt.v7n6p74

6. Praise, S., & Meenakshi, K. (2015). Importance of Grammar in Communication. *International Journal of Research Studies in Language Teaching, 4*(1), 97-101. doi: 10.5861/ijrsll.2014.789

7. Santos, L. M. D. (2020). The discussion of communicative language teaching approach in language classroom. *Journal of Education and e-Learning Research, 7(2), 104-109.* doi:10.20448/journal.509.2020.72.104.109

8. Zang, X., & Li, B. (2014). Grammar teaching in communicative classroom. *International Conference on Education, Language, Art and Intercultural Communication. 287-290.*

References:

1. Bihun O. M., Rozsokha A. P. (2019). Komunikatyvnyi pidkhid u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv anhliiskoi movy v pochatkovykh klasakh. [The communicative approach in the professional training of future English teachers in primary schools]: *navchalno-metodychnyi posibnyk, Pereiaslav-Khmelnytskyi*. 137. [in Ukrainian].

2. Kokorina L., Litunova M. (2020). Komunikatyvno spriamovani metody i pryiomy navchannia hramatyky anhliiskoi movy. [Communication-oriented methods and techniques for teaching English grammar]. *Naukovyi zbirnyk «Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka» - Scientific collection "Current Issues in the Humanities: Interuniversity Collection of Scientific Works by Young Scientists of Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University", Tom 3, № 27*. 128–132.

3. Badilla, D. C., & Chacon, G. P. (2013). Communicative Grammar: An Effective Tool to Teach a Second Language in Today's Classes. *Revista de Lenguas Modernas,* (18), 267-283.

4. Ciftci, H., & Ozcan, M. (2021). A Contrastive Analysis of Traditional Grammar Translation Method and Communicative Language Teaching in Teaching English Grammar and Vocabulary. *International Online Journal of Education and Teaching (IOJET), 8*(2). 709-729.

5. Ho, P. V. P., & Binh, N. T. (2014). The Effects of Communicative Grammar Teaching on Students' Achievement of Grammatical Knowledge and Oral Production. *English Language Teaching, 7*(6), 74-86. http://dx.doi.org/10.5539/elt.v7n6p74

6. Praise, S., & Meenakshi, K. (2015). Importance of Grammar in Communication. *International Journal of Research Studies in Language Teaching, 4*(1), 97-101. doi: 10.5861/ijrsll.2014.789

7. Santos, L. M. D. (2020). The discussion of communicative language teaching approach in language classroom. *Journal of Education and e-Learning Research, 7(2), 104-109.* doi:10.20448/journal.509.2020.72.104.109

8. Zang, X., & Li, B. (2014). Grammar teaching in communicative classroom. *International Conference on Education, Language, Art and Intercultural Communication. 287-290.*

УДК 378.147

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-314-326

Птушка Анастасія Сергіївна кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, Харків, https://orcid.org/0000-0003-3177-5370

ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ НА ФОРМУВАЛЬНОМУ ЕТАПІ ПЕДАГОГІЧНОГО ЕКСПЕРИИМЕНТУ

Анотація. У сучасних умовах глобалізації та інтеграції у світовий освітній і професійний простір зростають вимоги до володіння іноземними мовами, особливо у сфері технічної освіти. Іншомовна комунікативна компетентність (ІКК) виступає ключовим чинником професійної мобільності, конкурентоспроможності та успішної інтеграції майбутніх інженерів у міжнародне професійне середовище. Традиційні підходи виявляються недостатньо ефективними, що зумовлює необхідність створення інноваційної педагогічної системи, яка поєднує класичні методики з цифровими технологіями, інтерактивними формами роботи та психолого-педагогічним супроводом.

Мета дослідження – висвітлення результатів формувального етапу педагогічного експерименту, спрямованого на апробацію запропонованої педагогічної системи формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців технічних спеціальностей та визначення її ефективності у процесі професійної підготовки.

У дослідженні застосовано анкетування, діагностичні тести, рольові ігри, тренінги, фасилітаційні технології, кейс-методи, симуляції та цифрові інструменти (Mentimeter, Miro, мультимедійні платформи).

Запропонована система включала дев'ять взаємопов'язаних напрямів: діагностичний, мотиваційно-орієнтаційний, змістово-методичний, формувально-процесуальний, психолого-педагогічний, технологічно-інфраструктурний, рефлексивно-оцінювальний, професійно-практичний та напрям розвитку викладацького потенціалу. Формувальний етап експерименту підтвердив, що комплексне поєднання інтерактивних методів, квазіпрофесійних умов навчання та цифрових засобів суттєво підвищує рівень ІКК студентів. Учасники експериментальної групи продемонстрували позитивну динаміку у використанні іншомовних конструкцій, здатності вести діалог у професійному середовищі, розвитку міжкультурної комунікації та командної взаємодії.

Отже, формувальний етап експерименту підтвердив ефективність запропонованої педагогічної системи, яка забезпечує цілісний підхід до розвитку ІКК через поєднання діагностичних, методичних, технологічних та рефлексивних складових. Створення безпечного освітнього середовища, інтеграція цифрових інструментів і підвищення кваліфікації викладачів стали визначальними умовами результативності. Запропонована система може бути успішно впроваджена у практику технічних закладів вищої освіти України як модель ефективної іншомовної підготовки інженерів у глобалізованому світі.

Ключові слова: іншомовна комунікативна компетентність, майбутні інженери, технічна освіта, педагогічна система, формувальний етап експерименту, інтерактивні технології, професійна підготовка.

Ptushka Anastasiia Serhiivna Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Foreign Languages, Kharkiv National Automobile and Highway University, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0003-3177-5370

FORMATION OF FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FUTURE TECHNICAL SPECIALISTS AT THE FORMATIVE STAGE OF THE PEDAGOGICAL EXPERIMENT.

Abstract. In today's context of globalization and integration into the global educational and professional space, the requirements for foreign language proficiency, particularly in technical education, are significantly increasing. Foreign language communicative competence (FLCC) is a key factor of professional mobility, competitiveness, and successful integration of future engineers into the international professional environment. Traditional approaches prove to be insufficiently effective, which highlights the need for an innovative pedagogical system that integrates classical methods with digital technologies, interactive practices, and psychological-pedagogical support.

The purpose of the study is to present the results of the formative stage of a pedagogical experiment aimed at testing the proposed system for developing FLCC of future technical specialists and assessing its effectiveness in professional training.

The system comprised the following interrelated directions: diagnostic, motivational-orientational, content-methodical, formative-procedural, psychological-pedagogical, technological-infrastructural, reflexive-evaluative, professional-practical, and teaching staff development. The formative stage confirmed that the combination of interactive methods, quasi-professional learning environments, and digital tools significantly improves students' FLCC. Participants of the experimental group demonstrated positive dynamics in using foreign language structures, engaging in professional dialogue, and developing intercultural communication and teamwork skills.

Thus, the formative stage validated the effectiveness of the proposed pedagogical system, which ensures a holistic approach to FLCC development through diagnostic, methodological, technological, and reflective components. The creation of a safe educational environment, the integration of digital tools, and the professional development of teachers proved to be decisive factors of success. The system can be effectively implemented in technical higher education institutions in Ukraine as a model for enhancing engineers' foreign language training in a globalized world.

Keywords: foreign language communicative competence, future engineers, technical education, pedagogical system, formative stage of experiment, interactive technologies, professional training.

Постановка поблеми. У сучасних умовах глобалізації та інтеграції у світовий освітній і професійний простір суттєво зростають вимоги до володіння іноземними мовами, особливо у сфері технічної освіти. Знання іноземної мови вже не розглядається як додаткова навичка, а виступає ключовим чинником професійної мобільності, конкурентоспроможності та успішної інтеграції на міжнародному ринку праці**.**

Для майбутніх інженерів, які працюватимуть у мультикультурному середовищі, ефективна міжмовна взаємодія набуває стратегічного значення. Саме тому формування іншомовної комунікативної компетентності (ІКК) є невід'ємною складовою професійної підготовки фахівців технічного профілю.

Проте традиційні підходи до вивчення іноземної мови виявляються недостатньо ефективними для розвитку здатності до реального спілкування у професійних ситуаціях. Сучасна технічна освіта потребує інтеграції інноваційних методів навчання, фасилітаційних технік, цифрових інструментів і мультимедійного контенту для забезпечення якісної мовної підготовки.

Актуальність дослідження обумовлена також необхідністю: створення комунікативно-орієнтованого освітнього середовища; професійного розвитку викладачів технічних закладів вищої освіти; впровадження інтегрованих освітніх моделей, які поєднують мовну, технічну та соціокультурну компоненти. Таким чином, вважаємо, що дослідження, присвячене формуванню ІКК майбутніх інженерів, відповідає сучасним викликам технічної освіти в Україні та світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку іншомовної комунікативної компетентності (ІКК) у здобувачів технічної освіти залишається актуальною к для вітчиизяних так і закордонних науковців. Про о свідчать останні наукові напрацювання. Серед українських досліджень відзначимо наступні: у статті А. Птушки досліджено рівні сформованості ІКК студентів технічного профілю, зокрема через класифікацію на базовий, середній та високий рівні, із можливістю деталізації - що створює основу для діагностичної оцінки [3]; І. Швецьова пропонує платформу для формування ІКК в умовах неперервної

освіти морських спеціальностей, адаптовану до провадження стандартів та компетентнісного підходу [4]; І. Макодай, Л. Дудікова, Е. Манжос здійснили комплексне дослідження у медичній галузі акцентує, що недостатній рівень ІКК перешкоджає міжнародній мобільності та обміну професійним досвідом, що налаштовує рамки для адаптації моделей комунікації й підготовки до реальних умов роботи **[**2**].**

Серед загальноосвітниих і міжнародних трендів у рамках цифровізації освіти, сучасні підходи, зокрема CLIL (Content and Language Integrated Learning), показали ефективність у формуванні професійної комунікативної компетенції за допомогою тематичних моделей і інтегрованих вправ [5]. Актуальна публікація Я. Драч, А. Ковтун спрямована на аналіз розвитку ІКК у цифрову епоху. Дослідники виділелі структурні компоненти компетенції, і техніки адаптації студентів до цифрового навчального середовища: мультимедіа, гнучкість, персоналізація, інтернаціональні ресурси - як основа ефективної підготовки **[**6**].** Дослідники Ф. Огура, Р. Камісакі висвітлювали використання AI (чат-ботів) за для подолання мовного бар'єру, підвищення впевненості та здібності до комунікації [8]. А. Кенже досліджує стимулювання ІКК у хімічному середовищі за допомогою CLIL, включаючи розробку моделей тренінгів і вправ [7].

Загалом, аналіз літератури підтверджує наявність міцного теоретичного й емпіричного фундаменту щодо формування ІКК. Однак матеріали показують недостатнє висвітлення комплексного підходу, що враховує: інтеграцію традиційних методів із цифровими технологіями (особливо AI); потребу адаптації дидактики до умов квазіпрофесійних середовищ (CLIL, рольові ігри, симуляції); системну діагностику, охоплення мотиваційного, когнітивного, діяльнісного, рефлексивного аспектів; розвиток міжкультурної та професійної комунікації як синергетичне завдання. Саме ці аспекти лежать в основі вибору теми статті - формування цілісної, технологічної й педагогічно обґрунтованої системи розвитку ІКК майбутніх інженерів.

Метою дослідження є висвітлення результатів формувального етапу педагогічного експерименту**,** який був спрямований на апробацію запропонованої педагогічної системи формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців технічних спеціальностей та визначення її ефективності в умовах професійної підготовки..

Виклад основного матеріалу дослідження. У результаті теоретичного обґрунтування [3] та розробки педагогічної системи розвитку іншомовної комунікативної компетентності майбутніх інженерів було здійснено перевірку її ефективності шляхом проведення педагогічного експерименту на базі Харківського національного автомобільно-дорожнього університету. У даній статті ми зосередимо увагу на організації та проведенні формувального етапу експерименту, оскільки результати констатувального етапу висвітлено у попередніх наукових публікаціях.

Формувальний етап педагогічного експерименту був спрямований на перевірку гіпотези про те, що ефективність оволодіння іншомовною комунікацією підвищується за умови створення та впровадження цілісної, теоретично обґрунтованої системи у процесі професійної підготовки. У межах формувального експерименту було впроваджено ключові положення концепції, апробовано педагогічну модель, яка будувалася за етапами: діагностичний, мотиваційно-орієнтаційний, змістово-методичний, процесуально-формувальний та оцінно-аналітичний. Кожний із зазначених етапів супроводжувався використанням специфічних форм організації навчання, методів і дидактичних прийомів.

Впровадження запропонованої системи здійснювалося за низкою взаємопов'язаних напрямів формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців технічних спеціальностей, а саме: діагностичний, мотиваційно-орієнтаційний, змістово-методичний, формувально-процесуальний, психолого-педагогічний супровід, технологічно-інфраструктурний, рефлексивно-оцінювальний, професійно-практичний та підготовка і розвиток викладацького потенціалу.

Розкриємо кожен з них біль детально. На початковому етапі реалізації педагогічної системи формування іншомовної комунікативної компетентності (ІКК) майбутніх фахівців технічних спеціальностей ключовим завданням стало виявлення базового рівня сформованості ІКК серед студентів. Діагностичний напрям передбачав комплексну оцінку знань, умінь і ставлення до іншомовного професійного спілкування з метою подальшого цілеспрямованого впливу через навчальний процес.

Проведене дослідження охопило експериментальну і контрольну групи. Застосування процесуального критерію дало змогу визначити рівень сформованості ІКК за такими рівнями: високий, середній, низький. Аналіз результатів показав, що більшість студентів обох груп продемонстрували низький або середній рівень сформованості іншомовної комунікативної компетентності. Було виявлено суттєві труднощі у застосуванні мовних конструкцій у фаховому контексті, логічній побудові висловлювань, адаптації мовлення до професійних ситуацій.

Для більш детального аналізу було проведено анкетування, результати якого свідчать про недостатнє розуміння студентами значення ІКК та способів її розвитку. Водночас більшість респондентів висловили позитивне ставлення до інтеграції іншомовних комунікативних практик у навчальний процес.

Спираючись на праці Н. Дідено, Н. Конг-Лем та ін.. [1; 5] особливе місце в діагностичному блоці було відведено рольовим іграм, дискусіям та колективним вправам. Такі завдання як «Лінгвістична хвиля», «Інтелектуальний діалог» та «Знайомство через культуру» не лише сприяли зниженню психологічного бар'єра, але й дозволили викладачам оцінити фактичний рівень володіння мовленнєвими засобами в умовах змодельованої фахової ситуації.

У межах цього напряму здобувачі працювали у творчих мікрогрупах над розв'язанням мовних кейсів, дослідницьких завдань, брали участь у дискусіях, що моделювали типові професійні комунікативні ситуації. Зазначене дало змогу не лише діагностувати мовні навички, а й виявити рівень командної взаємодії, здатність до фасилітаційної участі та міжкультурного діалогу.

Таким чином, діагностичний напрям став підґрунтям для побудови індивідуальних і групових освітніх траєкторій. Його результати дозволили точно сформулювати завдання наступних етапів системи формування ІКК, а також адаптувати методичне забезпечення до реального рівня підготовки здобувачів освіти.

Другим напрямом реалізації педагогічної системи формування іншомовної комунікативної компетентності (ІКК) виступав мотиваційно-орієнтаційний напрям, головною метою якого було створення стійкого інтересу до вивчення іноземної мови як засобу фахової та міжкультурної комунікації. У межах даного напряму значну увагу було приділено підвищенню внутрішньої мотивації здобувачів освіти. Для цього використовувалися інтерактивні форми роботи: евристичні бесіди, колективні дискусії на теми «Образ інженера XXI століття», «Моє професійне майбутнє», «Нові ідеї для технічної галузі». Такі обговорення сприяли формуванню у здобувачів усвідомлення значущості іншомовної комунікації в професійній діяльності та її зв'язку з майбутнім працевлаштуванням.

У навчальному процесі також були реалізовані мотиваційні тренінги, які поєднували елементи психологічної підтримки, командоутворення та формування навичок самопрезентації. Зокрема, інтерактивні ігри («Мовні бар'єри», «Ступені довіри», «Колір емоцій») забезпечували створення сприятливого емоційного фону, зняття напруження та розвиток толерантного ставлення до інших культур.

Особливо ефективними виявилися заняття у форматі лекцій-діалогів, на яких відбувалося обговорення проблем, пов'язаних із міжнародною комунікацією. Участь здобувачів у науково-практичних конференціях і тематичних семінарах додатково стимулювала пізнавальну активність, формувала усвідомлення потреби в розвитку ІКК для досягнення професійного успіху.

Зазначимо, що, мотиваційно-орієнтаційний напрям був спрямований не лише на формування позитивного ставлення до вивчення іноземної мови, але й на розвиток ціннісних орієнтацій, професійної самоідентифікації та внутрішньої потреби у постійному саморозвитку в умовах глобалізованого світу.

Змістово-методичний напрям став одним із ключових у структурі педагогічної системи формування іншомовної комунікативної компетентності (ІКК) у майбутніх інженерів. Він охоплював розробку сучасного навчального контенту, адаптованого до потреб технічної освіти, і впровадження інтерактивних технологій для забезпечення ефективної професійної іншомовної підготовки.

Важливим завданням цього напряму стало оновлення навчально-методичних комплексів з урахуванням міжкультурного та професійного контекстів. До програм дисциплін були включені теми, які розкривають природу ІКК, форми, методи та засоби іншомовної взаємодії в технічному середовищі. Зокрема, дисципліни «Психологія», «Психологія лідерства» та «Педагогіка» були доповнені лекційними та практичними заняттями, що охоплювали теми міжкультурної комунікації, фасилітації, ефективної іншомовної взаємодії у технічному колективі.

Для розвитку професійної термінологічної компетентності було створено спеціальний практичний курс «Основи іншомовної комунікативної компетентності майбутніх технічних фахівців». До його складу увійшли модулі: «Природа ІКК», «Шляхи формування і розвитку комунікативних умінь», «Форми, методи і засоби професійної іншомовної комунікації».

Важливою складовою змістово-методичного напряму стала інтеграція інтерактивних технологій у зміст освіти [6; 8]. Використання технології «перевернутого класу» дозволило здобувачам самостійно опановувати теоретичний матеріал і зосереджуватися на практичному застосуванні знань під час аудиторної роботи. У навчальний процес також були впроваджені інноваційні інструменти: цифрові платформи, ментальні карти, інфографіка, відеоаналіз технічних ситуацій, а також кейс-методи, що моделювали професійні виклики у сфері інженерії.

Особливу увагу було приділено візуалізації інформації - як через класичні засоби (фліпчарти, кольорові маркери), так і за допомогою інтерактивних екранів, мультимедійних презентацій, дизайнерських матеріалів, створених самими студентами. Вказане забезпечувало глибше осмислення змісту й сприяло розвитку креативного мислення.

Формувально-процесуальний напрям педагогічної системи формування іншомовної комунікативної компетентності (ІКК) майбутніх фахівців технічних спеціальностей передбачає активне впровадження практикоорієнтованих методик, спрямованих на закріплення мовних знань, розвиток комунікативних навичок і моделювання реальних професійних ситуацій у навчальному середовищі.

Ключовим інструментом цього напряму стало використання рольових ігор, які дозволяли відтворити типові фахові ситуації: презентація інженерного проєкту, участь у технічній нараді, співбесіда з міжнародним роботодавцем, ділове листування тощо. Серед найефективніших - «Професійний діалог у технічній команді», «Інноваційний проєкт: міжнародна співпраця», «Культура мовлення інженера», «Співбесіда на позицію інженера-міжнародника».

Широко застосовувалися ділові тренінги, які проводилися у командному форматі й сприяли розвитку таких навичок, як активне слухання, аргументація,

ведення переговорів, адаптація мовлення до культурних і ситуаційних змін. У тренінговій роботі також відпрацьовувалися стратегії регулювання комунікативної поведінки, формування емоційної гнучкості, рефлексивного зворотного зв'язку.

Особливе місце посіли методи фасилітації, адаптовані до умов технічної освіти. Фасилітаційні сесії передбачали структурування процесу спілкування за участі модератора, підтримку довірливої атмосфери, відкритість у висловлюваннях, персоніфіковану участь кожного студента. Засобами фасилітації стали такі техніки, як «Світове кафе», «Open Space», «Ідея лог», психогімнастика, тренінги з м'яких навичок та командної взаємодії.

Інтеграція кейс-методів і симуляцій дозволила студентам набувати досвіду прийняття рішень у змодельованих професійних ситуаціях: підготовка технічного звіту, аналіз проблеми інженерного проєкту, технічне обґрунтування рішення іноземною мовою. Це забезпечувало формування не лише мовної, а й когнітивної гнучкості, стратегічного мислення та навичок колективного вирішення проблем.

Центральним змістом формувально-процесуального напряму стала практична мовна діяльність у квазіпрофесійних умовах. Навчальні ситуації максимально наближалися до реального виробничого середовища, дозволяючи здобувачам застосовувати іноземну мову як інструмент професійної взаємодії. Така модель сприяла не лише закріпленню мовних знань, але й інтеграції міжмовної, міжкультурної та професійної компетентностей.

Отже, формувально-процесуальний напрям забезпечив активне залучення здобувачів до іншомовної фахової діяльності, сприяв розвитку мовленнєвої ініціативи, підвищенню впевненості у спілкуванні та формуванню навичок, необхідних для ефективної комунікації в технічному середовищі.

Ефективне формування іншомовної комунікативної компетентності (ІКК) у майбутніх інженерів технічних спеціальностей, вважаємо, неможливе без належної організації психолого-педагогічного супроводу, що забезпечував сприятливі умови для індивідуального розвитку здобувачів освіти та створення оптимального соціального мікроклімату в навчальному середовищі.

Завданням такого супроводу було створення безпечного освітнього середовища, у якому кожен студент відчуває себе прийнятим, захищеним і вмотивованим до комунікації іноземною мовою. Такий простір формувався через дотримання гуманістичних принципів навчання, зокрема – поваги до особистості, підтримки її ініціативи, визнання права на помилку, конструктивної критики без оцінювальних суджень.

На заняттях встановлювались правила мовної взаємодії, що були колективно розроблені та зафіксовані у вигляді «Кодексу комунікативної поведінки». Так студенти відчували власну відповідальність за комунікативний

клімат у групі, що позитивно впливало на дисципліну, відкритість та емоційний комфорт.

Важливим напрямом роботи стало формування культури поваги, відкритості та довіри у студентських колективах. Через інтерактивні вправи, фасилітаційні сесії, обговорення, тренінги на розвиток емоційного інтелекту та рефлексії, у студентів формувалися навички емпатії, вміння розпізнавати та вербалізувати емоції, вести ненасильницький діалог, працювати у міжкультурному колективі.

Ігрові методики, такі як «Емоційний спектр у спілкуванні», «Автопортрет інженера», техніка «МАСК», моделі Плутчика та інші, дозволяли зняти психологічне напруження, активізувати внутрішні ресурси, відновити інтерес до комунікативної взаємодії. Значна увага приділялася також культурі зворотного зв'язку, що реалізовувалася через самооцінку, взаємооцінку, обговорення та підтримку у групі.

Технологічно-інфраструктурний напрям формування іншомовної комунікативної компетентності (ІКК) майбутніх фахівців технічних спеціальностей передбачав створення сучасного навчального середовища, в якому активно використовуються цифрові інструменти та мультимедійні технології [6; 8]. Його реалізація спрямована на підвищення ефективності іншомовної підготовки шляхом технічної модернізації освітнього процесу.

Одним із головних інструментів даного напряму було використання цифрових засобів комунікації та візуалізації, зокрема:

- інтерактивні дошки та фліпчарти – для демонстрації складних технічних понять і візуального супроводу іншомовного мовлення;
- Mentimeter – онлайн-платформа, що застосовувалась для організації асоціативних мозкових штурмів та збору анонімного зворотного зв'язку в реальному часі;
- Miro – цифрова дошка для спільного моделювання комунікативних ситуацій і створення ментальних карт у групових завданнях;
- мобільні додатки – для інтерактивного тестування, словникової роботи, створення навчальних ігор і симуляцій, як-от Kahoot, Quizlet тощо.

Зазначене сприяло кращому засвоєнню іншомовного матеріалу, підвищувало мотивацію до участі у навчальній діяльності, а також розвивало навички цифрової комунікації.

Не менш важливим аспектом була організація мультимедійних навчальних просторів**,** які дозволяли інтегрувати аудіо-, відео- та інтерактивні ресурси в процес викладання. Використання відеофрагментів із технічних фільмів, презентацій, інтерв'ю англійською мовою стало ефективним інструментом фільмоедукації. Такі фрагменти слугували підґрунтям для аналізу професійної комунікації, вербальних і невербальних засобів, а також мовленнєвих помилок.

Крім того, в рамках експерименту практикувалось використання мобільних пристроїв у навчальному процесі: проведення міні-опитувань, візуалізація результатів навчання, оперативний зворотний зв'язок.

Рефлексивно-оцінювальний напрям у системі формування іншомовної комунікативної компетентності (ІКК) майбутніх фахівців технічних спеціальностей виконував функцію усвідомлення, аналізу та коригування мовної поведінки здобувачів. Даний напрям не лише фіксував рівень сформованості компетентностей, а й формував здатність до самоспостереження, самооцінювання й рефлексії – необхідних складових професійної зрілості фахівця.

Упродовж навчального процесу студенти залучались до систематичної рефлексії під час практичних занять, тренінгів, ділових ігор, симуляційних комунікативних ситуацій, що давало змогу не лише усвідомлювати власні досягнення, а й виявляти труднощі у спілкуванні, визначати ефективність застосованих стратегій комунікації.

У межах даного напряму широко застосовувались карти самоаналізу, що містили чітко сформульовані запитання, спрямовані на самостійне осмислення результатів навчальної активності. Наприклад, студенти відповідали на запитання:

- Чи вдалося мені ефективно залучити аудиторію?
- Які методи комунікації я використовував?
- Що потребує удосконалення?
- Які труднощі виникли у моїй мовній діяльності?
- Що стало моїм досягненням?

Розроблялись окремі варіанти карт самоаналізу для студентів-практикантів та викладачів, з урахуванням специфіки їхньої діяльності. Оцінювання відбувалося за шкалами Лайкерта або у формі якісного аналізу з поясненнями «чому» і «як саме можна покращити результат».

Окрім індивідуальної рефлексії, активно впроваджувалися рефлексійні заняття, під час яких здобувачі обговорювали свої комунікативні досягнення та труднощі у форматі круглих столів, мозкових штурмів, тематичних дискусій. Такі сесії підсилювали здатність до самоусвідомлення та об'єктивного зворотного зв'язку, формували культуру взаємооцінювання та підтримки.

Впроваджувалась також щотижнева практика зворотного зв'язку в онлайн-форматі: студенти звітували про результати іншомовної практики у Telegram-спільноті, аналізували свою участь, ставили питання та обговорювали проблемні ситуації з однокурсниками та викладачами.

Професійно-практичний напрям у структурі формування іншомовної комунікативної компетентності (ІКК) майбутніх фахівців технічних спеціальностей забезпечував перенесення засвоєних комунікативних знань, умінь і навичок у реальні виробничі ситуації, що дозволило перевірити ефективність теоретичної

підготовки, сприяло закріпленню практичних навичок мовної взаємодії в умовах професійного середовища.

Основною формою реалізації даного напряму стала виробнича практика, під час якої студенти мали застосовувати комунікативні стратегії у міжособистісному й професійному спілкуванні; створювати презентаційні матеріали іншомовного змісту; виступати у ролі мовних тьюторів для школярів; моделювати технічні комунікативні ситуації англійською мовою; проводити анкетування викладачів та колег щодо комунікативної взаємодії та профілактики професійного вигорання.

Студенти розробляюли тематичні тренінги за професійним спрямуванням, брали участь у сценарному плануванні ділових ігор, створенні кейсів, які імітували типові виробничі ситуації (прийняття технічного рішення, презентація проєкту, обговорення технічної несправності тощо).

Одним із важливих компонентів ефективного формування іншомовної комунікативної компетентності (ІКК) у студентів технічних спеціальностей було професійна підготовка та постійний розвиток викладацького складу. Саме викладачі, які володіють сучасними методами міжкультурної комунікації, фасилітації та коучингу, стають ключовими фігурами у створенні навчального середовища, сприятливого для розвитку ІКК.

У межах реалізації педагогічної системи у Харківському національному автомобільно-дорожньому університеті було переглянуто підходи до підвищення кваліфікації викладачів**,** з урахуванням актуальних викликів освітньої сфери. До програм внутрішньоуніверситетського навчання було інтегровано модуль «Сучасний викладач ЗВО: комунікативні компетенції»**,** який охоплював теми використання інноваційних методів, викладання через інтерактивні платформи, формування емпатії, толерантності та навичок ефективного діалогу.

Особлива увага приділялася формуванню готовності викладачів до міжкультурного діалогу – здатності адаптувати навчання до потреб багатомовної та мультикультурної аудиторії. Викладачі залучалися до тренінгів, семінарів і майстер-класів, спрямованих на розвиток компетенцій фасилітації, модерування групової роботи, підтримки студентської ініціативи та побудови партнерських стосунків у навчанні.

Для молодих спеціалістів було створено «Школу молодого викладача»**,** де використовувалися такі активні форми навчання, як: проблемно орієнтовані лекції; кейс-методи; евристичні завдання; ділові ігри; моделювання складних професійно-комунікативних ситуацій.

Університетська система підвищення кваліфікації також передбачала організацію цільових семінарів, які проводили фахівці Науково-методичного центру соціального й професійного розвитку особистості. Тематика семінарів охоплювала аспекти іншомовної професійної комунікації, профілактики професійного вигорання, створення презентаційних лекцій і практикумів, використання цифрових інструментів для навчання.

Результатом системної роботи з підвищення кваліфікації викладачів стало формування в них готовності передавати знання, й ефективно забезпечувати емоційну підтримку студентів, стимулювати їх до самостійного опанування іншомовної професійної комунікації.

Висновки. У ході дослідження було розроблено та апробовано педагогічну систему формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців технічних спеціальностей, що довела свою ефективність у процесі педагогічного експерименту.

Формувальний етап педагогічного експерименту підтвердив гіпотезу про те, що розвиток іншомовної комунікативної компетентності набуває результативності за умови впровадження цілісної, науково обґрунтованої та структурованої системи, що включає діагностичний, мотиваційно-орієнтаційний, змістово-методичний, формувально-процесуальний та оцінно-аналітичний етапи.

Впровадження системи здійснювалося за комплексом напрямів: діагностичним, мотиваційно-орієнтаційним, змістово-методичним, формувально-процесуальним, психолого-педагогічним, технологічно-інфраструктурним, рефлексивно-оцінювальним, професійно-практичним та напрямом розвитку викладацького потенціалу. Це забезпечило багаторівневий підхід до формування ІКК та її інтеграцію в освітній процес.

Застосування інтерактивних методів (рольових ігор, кейс-методів, фасилітаційних технологій, симуляцій), інноваційних цифрових інструментів (Mentimeter, Miro, мультимедійних платформ) та практико-орієнтованих форм навчання створило умови для наближення іншомовної діяльності студентів до реального професійного середовища.

Психолого-педагогічний супровід і створення безпечного комунікативного простору сприяли формуванню культури довіри, відкритості, поваги та міжкультурного діалогу у студентських колективах.

Суттєвим чинником успіху стало підвищення кваліфікації викладацького складу та формування готовності педагогів до фасилітаційної підтримки, модерування комунікаційних процесів і використання інноваційних технологій навчання.

Вважаємо, що, запропонована педагогічна система довела свою дієвість та може бути впроваджена в освітній процес технічних закладів вищої освіти для підвищення рівня іншомовної комунікативної компетентності майбутніх інженерів.

Література:

1. Діденко Н. Формування ІКК у студентів медичних ЗВО. *Вінницький національний медичний університет*. 2023. URL: https://dspace.vnmu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/9043

2. Макодай І. І., Дудікова Л. В., Манжос Е. О. Формування іншомовної комунікативної компетентності студентів медичного університету. *Інтеграція України у світовий освітній і науковий простір*. С. 99–103.

3. Птушка А. Формування іншомовної комунікативної компетентності студентів технічних ЗВО. *Educational Challenges*. 2024. № 2. URL: https://educationalchallenges.org.ua/index.php/education_challenges/article/view/240

4. Швецьова І. Платформа формування ІКК у майбутніх фахівців морської галузі : дис. ... канд. пед. Наук. Миколаїв : Цусі, 2024. URL: https://cusu.edu.ua/images/autoreferats/2024/Shvetsova

5. Cong-Lem, N. A systematic review of intercultural communication in language education: 67 years of research. *Language and Intercultural Communication*. 2025. URL: https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17475759.2025.2456265

6. Drach, Y., Kovtun, A. Developing FLCC in the digital age: A multidisciplinary methodology. *Eduweb Journal*. 2025 URL: https://www.researchgate.net/publication/390999348

7. Kenzhe A., Baigutayeva, R. CLIL approach in chemistry: fostering FLCC among engineering students. *Frontiers in Education*. 2025. URL: https://www.frontiersin.org/journals/education/articles/10.3389/feduc.2025.1374165

8. Ogura F., Kamisaki, R. AI Chatbots in EFL Classrooms: Addressing Language Anxiety and Promoting Interaction. *Asian Journal of Education and e-Learning*. 2025. URL: https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1441721.pdf

References:

1. Didenko, N. (2023). Formuvannia IKK u studentiv medychnykh ZVO [Formation of FLCC among students of medical universities]. Vinnytsia National Medical University. Retrieved from https://dspace.vnmu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/9043 [in Ukrainian].

2. Makodaj, I. I., Dudikova, L. V., & Manzhos, E. O. (2023). Formuvannia inshomovnoi komunikatyvnoi kompetentnosti studentiv medychnoho universytetu [Formation of foreign language communicative competence of medical university students]. *Intehratsiia Ukrainy u svitovyi osvitnii i naukovyi prostir*, 99–103. [in Ukrainian].

3. Ptushka, A. (2024). Formuvannia inshomovnoi komunikatyvnoi kompetentnosti studentiv tekhnichnykh ZVO [Formation of foreign language communicative competence of students of technical universities]. *Educational Challenges*, 2. Retrieved from https://educationalchallenges.org.ua/index.php/education_challenges/article/view/240 [in Ukrainian].

4. Shvetsova, I. (2024). Platforma formuvannia IKK u maibutnikh fakhivtsiv morskoi haluzi [Platform for the formation of FLCC among future specialists of the maritime industry] (PhD thesis in Pedagogy). Mykolaiv: CUSU. Retrieved from https://cusu.edu.ua/images/autoreferats/2024/Shvetsova [in Ukrainian].

5. Cong-Lem, N. (2025). A systematic review of intercultural communication in language education: 67 years of research. *Language and Intercultural Communication*. Retrieved from https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17475759.2025.2456265 [United Kingdom].

6. Kenzhe, A., & Baigutayeva, R. (2025). CLIL approach in chemistry: fostering FLCC among engineering students. *Frontiers in Education*. Retrieved from https://www.frontiersin.org/journals/education/articles/10.3389/feduc.2025.1374165 [Switzerland].

7. Drach, Y., & Kovtun, A. (2025). Developing FLCC in the digital age: A multidisciplinary methodology. *Eduweb Journal*. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/390999348 [Spain].

8. Ogura, F., & Kamisaki, R. (2025). AI Chatbots in EFL Classrooms: Addressing Language Anxiety and Promoting Interaction. *Asian Journal of Education and e-Learning*. Retrieved from https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1441721.pdf [Japan].

УДК 372.88

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-327-338

Птушка Анастасія Сергіївна кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, Харків, https://orcid.org/0000-0003-3177-5370

МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ З ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ТЕХНІЧНОГО ПРОФІЛЮ

Анотація. У статті обґрунтовано актуальність формування іншомовної комунікативної компетентності (ІКК) у студентів технічних спеціальностей як одного з ключових чинників забезпечення конкурентоспроможності випускників на сучасному ринку праці. Наголошується на необхідності інтеграції ІКК у систему фахової підготовки майбутніх інженерів, що зумовлено потребами глобалізованого професійного середовища, зростаючим значенням міжкультурної взаємодії, цифрових технологій та міжнародного співробітництва. Наведена інформація про організацію педагогічного експерименту, спрямованого на перевірку ефективності авторської науково-методичної системи формування ІКК у здобувачів технічної освіти. Запропонована система ґрунтується на міждисциплінарному підході, активному використанні автентичного навчального контенту, впровадженні інноваційних освітніх технологій, зокрема змішаного навчання, і формуванні практичних мовленнєвих навичок у професійно значущих ситуаціях. Дослідження проводилося у 2022–2025 рр. на базі Харківського національного автомобільно-дорожнього університету. Вибірка складалася з 606 студентів технічних спеціальностей і 42 викладачів. Експеримент включав три етапи: констатувальний, формувальний та контрольно-оцінювальний. Для діагностики рівня ІКК використовувалися чотири критерії: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційно-діяльнісний та особистісно-рефлексивний. Методичний інструментарій включав анкетування, педагогічне спостереження, стандартизоване тестування, інтерв'ю, аналіз навчальної документації та експертне оцінювання. Кількісна обробка результатів здійснювалась за допомогою χ^2-критерію Пірсона, що забезпечило статистичну вірогідність висновків. Запропонована методика може бути адаптована для широкого впровадження у закладах вищої технічної освіти, слугуючи основою для оновлення змісту мовної підготовки та підвищення якості освітнього процесу.

Ключові слова: іншомовна комунікативна компетентність, студенти технічних спеціальностей, педагогічний експеримент, методика формування,

міждисциплінарний підхід, змішане навчання, професійно орієнтоване навчання, діагностика компетентностей, інженерна освіта.

Ptushka Anastasiia Serhiivna Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Foreign Languages, Kharkiv National Automobile and Highway University, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0003-3177-5370

METHODOLOGY FOR ORGANIZING EXPERIMENTAL RESEARCH ON THE FORMATION OF FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE IN FUTURE TECHNICAL SPECIALISTS

Abstract. The article substantiates the relevance of developing foreign language communicative competence (FLCC) among students of technical specialties as a key factor in ensuring the competitiveness of graduates in the modern labor market. It emphasizes the necessity of integrating FLCC into the professional training system of future engineers, driven by the demands of a globalized professional environment, the growing importance of intercultural interaction, digital technologies, and international cooperation. The paper presents the organization of a pedagogical experiment aimed at verifying the effectiveness of the author's scientific and methodological system for FLCC development in technical education students. The proposed system is based on an interdisciplinary approach, active use of authentic educational content, implementation of innovative educational technologies, particularly blended learning, and the formation of practical language skills in professionally significant contexts. The study was conducted between 2022 and 2025 at Kharkiv National Automobile and Highway University. The sample included 606 students of technical specialties and 42 instructors. The experiment consisted of three stages: initial, formative, and evaluative. Four criteria were used to assess FLCC: motivational-value, cognitive, operational-activity, and personal-reflective. The methodological toolkit comprised questionnaires, pedagogical observation, standardized testing, interviews, analysis of educational documentation, and expert assessment. Quantitative data were processed using Pearson's chi-squared test, ensuring the statistical reliability of the findings. The proposed methodology can be adapted for widespread implementation in higher technical education institutions, serving as a foundation for updating the content of language training and improving the quality of the educational process.

Keywords: foreign language communicative competence, technical students, pedagogical experiment, formation methodology, interdisciplinary approach, blended learning, professionally oriented instruction, competence diagnostics, engineering education.

Постановка проблеми. У сучасному освітньому просторі, що зазнає постійних трансформацій під впливом глобалізаційних, цифрових та інтеграційних

процесів, однією з ключових вимог до підготовки фахівців технічного профілю є володіння іншомовною комунікативною компетентністю (ІКК). Здатність ефективно функціонувати в професійних іншомовних середовищах, оперувати технічною термінологією, працювати з автентичними джерелами інформації, комунікувати з іноземними партнерами та презентувати результати діяльності іноземною мовою стає невід'ємною складовою фахової компетентності майбутнього інженера.

Незважаючи на наявність нормативних вимог до сформованості ІКК у випускників закладів вищої освіти, на практиці спостерігається низький рівень її розвитку в студентів технічних спеціальностей, що зумовлено низкою чинників: відсутністю системного підходу до іншомовної підготовки, недостатньою мотивацією, обмеженим використанням автентичного матеріалу та відсутністю дієвих механізмів діагностики.

У цьому контексті особливої актуальності набуває розроблення та впровадження цілісної науково-методичної системи формування ІКК, заснованої на сучасних педагогічних технологіях, міждисциплінарному підході та доказовій базі, отриманій в умовах педагогічного експерименту. Представлена в дослідженні методика організації експериментальної роботи, що включає поетапне впровадження інноваційних навчальних форматів, використання валідного діагностичного інструментарію та статистичну перевірку результатів, відповідає запитам сучасної інженерної освіти.

Таким чином, актуальність дослідження зумовлена необхідністю наукового обґрунтування та емпіричної перевірки педагогічної системи, здатної забезпечити якісне формування іншомовної комунікативної компетентності у студентів технічних спеціальностей відповідно до вимог міжнародного ринку праці та стандартів вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У працях низки дослідників розглядаються різні аспекти означеної проблематики. Значну увагу дослідники приділяють питанням контролю та оцінювання іншомовної міжкультурної компетентності. Зокрема, О. Квасова акцентує на сучасних підходах до оцінювання результатів іншомовної підготовки, підкреслюючи необхідність інтеграції критеріїв міжкультурної взаємодії у процесі діагностики. Подібні акценти знаходимо і в роботах Л. Гончаренко, яка пропонує чіткі критерії оцінювання якості усного перекладу, а також у дослідженні Н. Дмітренко та Ю. Будас, де висвітлюється взаємозв'язок між системою оцінювання іншомовної компетентності та рівнем навчальної мотивації студентів.

Окремий пласт досліджень зосереджений на умовах формування іншомовної комунікативної компетентності у студентів технічних спеціальностей. У працях А. Птушки обґрунтовано ефективність комплексного підходу до організації навчального процесу, де особлива увага приділяється інтеграції

фахового змісту в іншомовну підготовку. Авторка виокремлює низку педагогічних умов, що сприяють підвищенню рівня сформованості іншомовної компетентності.

Проблематика формування іншомовної комунікативної компетентності у студентів немовних спеціальностей також відображена у працях О. Степаненко, Г. Лисак та Н. Тонконог, які підкреслюють актуальність розвитку мовних умінь у контексті професійної підготовки та зростання ролі іншомовної комунікації як складової професійної компетентності. Дотичні висновки роблять і Т. Хвалибога та М. Паласюк, які аналізують особливості та перспективи формування іншомовних компетентностей у студентів ЗВО з урахуванням сучасних тенденцій розвитку освітнього простору.

Проблема методології та дидактичного забезпечення формування професійної компетентності також має відображення у зарубіжних дослідженнях. Так, Н. Фетіскін, В. Козлов і Г. Мануйлов підкреслюють роль дидактичних основ підготовки майбутнього вчителя у розвитку професійної компетентності студентів. У цьому ж контексті варто згадати роботу С. Соколова, Н. Мамадов та Н. Холяавко **де** розглядається формування іншомовної комунікативної компетентності у зв'язку з процесами інтернаціоналізації та інформатизації вищої освіти.Відповідно В. Гришка, аналізує методологію наукових досліджень у гуманітарній сфері в умовах цифровізації та використання великих даних.

Таким чином, вивчення наукової літератури свідчить про наявність значного теоретичного й емпіричного підґрунтя для подальших досліджень, проте недостатньо висвітленими залишаються аспекти методики організації формування іншомовної комунікативної компетентності у майбутніх фахівців технічного профілю, що й зумовило вибір теми статті.

Мета статті – обґрунтувати методику організації педагогічного експерименту, спрямованого на формування іншомовної комунікативної компетентності у студентів технічних спеціальностей, а також представити програму, етапи, методи, критерії оцінювання та показники, за якими здійснювалась перевірка ефективності авторської науково-методичної системи.

Виклад основного матеріалу. Емпіричне дослідження експериментального характеру, метою якого була верифікація висунутої наукової гіпотези згідно до якої підвищення рівня сформованості іншомовної комунікативної компетентності у майбутніх фахівців технічного профілю можливе шляхом цілеспрямованого впровадження авторської науково-методичної системи, здійснювалося впродовж 2022–2025 навчальних років у межах організованого освітнього процесу Харківського національного автомобільно-дорожнього університету.

Вибіркова сукупність учасників дослідження включала 42 науково-педагогічних працівники та 606 здобувачів вищої технічної освіти, що дало змогу досягти необхідного рівня репрезентативності та підтвердити валідність отриманих експериментальних даних.

Метою здійсненого експериментального дослідження було наукове обґрунтування та емпіричне підтвердження ефективності авторської педагогічної системи формування іншомовної комунікативної компетентності у здобувачів вищої технічної освіти.

Відповідно до визначеної мети було сформульовано низку дослідницьких завдань, зокрема:

1. Уточнити структуру та зміст етапів реалізації педагогічної системи розвитку іншомовної комунікативної компетентності.
2. Дослідити особливості ціннісно-мотиваційного ставлення студентів технічних спеціальностей до необхідності вдосконалення іншомовної комунікації у процесі фахової підготовки.
3. Провести вхідне діагностування рівня сформованості іншомовної комунікативної компетентності до початку формувального етапу експериментальної роботи.
4. Здійснити експериментальну апробацію та кількісно-якісну оцінку результативності впровадження педагогічної системи на основі аналізу отриманих емпіричних даних.

На першому етапі (2022–2023 н.р.) було проведено констатувальну частину дослідження, у межах якої здійснено теоретичне опрацювання сутнісних характеристик поняття «іншомовна комунікативна компетентність» у контексті професійної підготовки фахівців технічного профілюспираючись на праці Т. Хвалибога, М. Паласюк, І. Птушка та ін.. [1; 2; 3]. Одночасно було проаналізовано актуальні проблеми її формування в освітньому процесі закладів вищої технічної освіти які розглядалися у працях українських і зарубіжних науковців (О. Квасова, А. Птушка, О. Степаненко, Г. Лисак, Н. Тонконог, О. Сохар [1; 3; 9]), а також окреслено коло типових труднощів, з якими стикаються науково-педагогічні працівники та здобувачі освіти під час реалізації комунікативного компонента іншомовної діяльності.

У межах даного етапу експериментального дослідження було реалізовано комплекс завдань, спрямованих на визначення вихідного стану сформованості іншомовної комунікативної компетентності у здобувачів вищої технічної освіти. Зокрема:

1. Проведено аналіз поглядів науково-педагогічних працівників і студентів технічних спеціальностей щодо значущості формування іншомовної комунікативної компетентності в процесі фахової підготовки.
2. Здійснено діагностику вихідного рівня сформованості зазначеної компетентності у студентів до початку впровадження авторської педагогічної системи.

За для отримання достовірних і репрезентативних емпіричних даних було використано комплекс методів наукового дослідження, до якого увійшли анкету-

вання, опитування, педагогічне спостереження та тестування. Поєднання кількісних і якісних підходів забезпечило об'єктивність, валідність та надійність результатів, що стали підґрунтям для планування подальших етапів педагогічного експерименту [6].

Друга фаза дослідження, тривала протягом 2023–2024 навчальних років, була зосереджена на всебічному опрацюванні теоретичних і методичних основ майбутньої експериментальної діяльності. На цьому етапі здійснено поглиблений аналіз і критичне осмислення наукових джерел, присвячених проблемі формування іншомовної комунікативної компетентності у студентів технічних спеціальностей, з особливим акцентом на специфіку професійно орієнтованого навчання іноземної мови у закладах вищої технічної освіти [4; 5; 7;]

У ході роботи було систематизовано та узагальнено сучасний педагогічний досвід, виокремлено найбільш результативні підходи до організації іншомовної підготовки, визначено пріоритетні змістові напрями та уточнено методичні орієнтири. На основі проведеного аналізу сформовано концептуальні положення дослідження, конкретизовано його стратегічну мету та тактичні завдання, а також обґрунтовано ключові ідеї, що стали підґрунтям експериментальної гіпотези.

Особливу увагу було приділено створенню та адаптації діагностичного інструментарію, призначеного для об'єктивного вимірювання рівня сформованості іншомовної комунікативної компетентності й відстеження її динаміки упродовж наступних етапів експерименту. Результати цього етапу забезпечили міцне теоретико-методичне підґрунтя для переходу до реалізації формувальної частини педагогічного дослідження.

На даному етапі з метою отримання обґрунтованих емпіричних результатів у дослідженні було застосовано багаторівневий комплекс методів наукового пізнання. До групи теоретичних методів віднесено: аналітичний і синтетичний підходи, абстрагування, порівняльний аналіз, моделювання та узагальнення. Емпіричний блок охоплював педагогічне спостереження, проведення інтерв'ю та опитувань, анкетування, аналіз навчально-методичної документації, тестування, а також експертне оцінювання. Для кількісної інтерпретації даних використовувалися методи математичної статистики, зокрема непараметричний χ^2-критерій Пірсона.

Також даний етап вміщував визначення системи показників, що корелюють із встановленими критеріями та дозволяють диференціювати рівні сформованості іншомовної комунікативної компетентності у здобувачів вищої технічної освіти.

Третій етап реалізовувався в період 2024–2025 навчальних років. Він охоплював одночасно формувальну та контрольну фази педагогічного експерименту [7]. На цьому відрізку дослідження здійснювалося послідовне впровадження авторської науково-методичної системи розвитку іншомовної

комунікативної компетентності у здобувачів технічної освіти, а також комплексна оцінка її результативності та практичної доцільності.

Діяльність у межах даного етапу увага була зосереджена на трьох ключових напрямах:

– проведення діагностики динаміки рівнів сформованості іншомовної комунікативної компетентності після впровадження експериментальної методики;

– здійснення порівняльного аналізу кількісних і якісних показників у контрольній та експериментальній групах;

– узагальнення результатів контрольного зрізу з метою формування обґрунтованих висновків щодо ефективності впровадженої педагогічної системи.

На даному етапі ключовим інструментом дослідження виступав педагогічний експеримент, у межах якого було реалізовано спеціально створений авторський діагностичний комплекс. До його складу входили методи шкалювання, стандартизованого тестування, експертного оцінювання та інші процедури, спрямовані на отримання об'єктивних і валідних даних. У межах теоретичного забезпечення дослідження застосовувався комплекс наукових методів, зокрема: аналітичний і синтетичний, моделювання, індуктивний та дедуктивний підходи, а також порівняння й узагальнення. Для статистичної інтерпретації отриманих емпіричних даних використано непараметричний χ^2-критерій Пірсона, що дало змогу обґрунтовано перевірити статистичну значущість виявлених відмінностей і тенденцій [6].

Забезпечення вірогідності та надійності результатів експерименту ґрунтувалося на низці ключових чинників. По-перше, застосовувалися валідизовані й апробовані методики діагностики рівня сформованості іншомовної комунікативної компетентності, що відповідають сучасним науково-методичним вимогам. По-друге, до процедури оцінювання залучалися висококваліфіковані експерти з числа науково-педагогічного складу технічного університету, компетентні у сфері іншомовної підготовки. По-третє, дослідження проводилося за умови суворого дотримання принципу уніфікованих організаційно-педагогічних умов для всіх учасників у реальному освітньому середовищі, що мінімізувало вплив зовнішніх чинників на результати.

Педагогічний експеримент було організовано відповідно до розробленої програми «Програма педагогічного експерименту з формування іншомовної комунікативної компетентності». Метою педагогічного експерименту було експериментальне підтвердження ефективності авторської системи формування іншомовної комунікативної компетентності (ІКК) у студентів технічних спеціальностей у процесі фахової підготовки в закладах вищої освіти. Відповідно до поставленої мети, програма дослідження передбачала реалізацію низки завдань, зокрема:

1. Визначення вихідного рівня сформованості ІКК у студентів експериментальної та контрольної груп шляхом комплексної діагностики.
2. Впровадження в освітній процес експериментальної групи педагогічних умов і методичної системи, спрямованих на розвиток ІКК.
3. Виявлення та аналіз динаміки змін рівнів сформованості ІКК на основі оцінки якісних і кількісних показників.
4. Проведення порівняльного аналізу результатів формувального етапу в експериментальній і контрольній групах з метою визначення ефективності впровадженої системи.
5. Перевірка достовірності отриманих результатів із використанням методів математичної статистики.

Експериментальна робота реалізовувалася в кілька послідовних етапів, що відрізнялися за тривалістю, змістом діяльності та дослідницькими завданнями.

Констатувальний етап (вересень – грудень 2022 р.) передбачав діагностику початкового рівня сформованості іншомовної комунікативної компетентності (ІКК) у студентів за визначеними критеріями. Для цього використовувалися анкетування, тестування та індивідуальні співбесіди, що дозволило отримати комплексну характеристику вихідних даних учасників експерименту.

Формувальний етап (січень 2023 – грудень 2024 р.) був присвячений впровадженню авторської системи формування ІКК, що включала інтеграцію навчальних курсів із професійним спрямуванням, залучення студентів до проєктної діяльності, проведення тренінгів і використання змішаних форматів навчання.

Контрольно-оцінювальний етап (січень – травень 2025 р.) полягав у повторній діагностиці рівнів ІКК, аналізі динаміки показників, порівнянні результатів контрольної та експериментальної груп і здійсненні статистичної обробки даних для підтвердження достовірності висновків.

У дослідженні брали участь дві категорії респондентів: **експериментальна група** – студенти 2–4 курсів технічних спеціальностей Харківського національного автомобільно-дорожнього університету, які навчалися за експериментальною програмою, та **контрольна група** – студенти аналогічних спеціальностей, що опановували матеріал за традиційною програмою.

У межах формувального етапу реалізовувався комплекс педагогічних умов, зокрема:

- інтеграція міждисциплінарного підходу у процес вивчення іноземної мови з використанням фахового матеріалу;
- впровадження технологій змішаного навчання (Moodle, Google Classroom, спеціалізовані онлайн-платформи);
- застосування проблемно-пошукових методів, кейс-технологій, проєктної роботи та ситуативних вправ;

- розвиток навичок презентаційної діяльності, командної взаємодії та міжкультурної комунікації;
- залучення автентичних джерел (відеоматеріали, технічна документація, інструкції, патенти, технічні форуми).

Діагностичний інструментарій експерименту складався з різних методів і засобів: тестування з англійської мови (лексика, граматика, читання, аудіювання, говоріння); анкетування для виявлення рівня мотивації, самооцінки та ставлення до іншомовного професійного спілкування; спостереження за діями студентів у змодельованих комунікативних ситуаціях; експертне оцінювання, здійснене викладачами іноземних мов, фахових дисциплін і психологами. Додатково використовувалися шкали Лайкерта (для оцінки мотиваційної сфери) та Гутмана (для діагностики сформованості продуктивних мовленнєвих навичок).

Оцінювання рівня сформованості іншомовної комунікативної компетентності здійснювалося за чотирма критеріями: **мотиваційно-ціннісним, когнітивним, операційно-діяльнісним та особистісно-рефлексивним**.

Мотиваційно-ціннісний критерій відображав усвідомлення студентами значущості іншомовної комунікативної компетентності для професійного розвитку, наявність внутрішньої зацікавленості у вивченні іноземної мови та позитивне ставлення до процесу навчання. Високий рівень за цим критерієм характеризувався стійкою пізнавальною та професійною мотивацією, активним використанням мови у позааудиторній діяльності та прагненням до безперервного самовдосконалення. Середній рівень виявлявся у залежності мотивації від зовнішніх чинників та обмеженій позааудиторній активності. Низький рівень передбачав ситуативну або відсутню мотивацію та індиферентне чи негативне ставлення до вивчення мови.

Когнітивний критерій охоплював знання граматичних і лексичних норм, володіння фаховою термінологією та здатність до логічного усного і письмового викладу думки. Високий рівень визначався глибокими системними знаннями, вільним оперуванням професійною лексикою та здатністю до розуміння й перекладу спеціалізованих текстів. Середній рівень відзначався фрагментарністю знань і наявністю помилок у використанні граматики та термінів. Низький рівень характеризувався труднощами у розумінні та застосуванні мовного матеріалу, обмеженням лише елементарним словниковим запасом.

Операційно-діяльнісний критерій відображав уміння здійснювати міжособистісну та професійну комунікацію іноземною мовою, працювати з автентичними джерелами та готувати презентації. Високий рівень проявлявся у впевненому спілкуванні в професійних ситуаціях, активній участі у проєктній діяльності та застосуванні мови на практиці. Середній рівень передбачав здатність до спілкування у стандартних ситуаціях і певний досвід роботи з

іншомовною інформацією, проте з труднощами в адаптації до нових завдань. Низький рівень означав уникнення використання іноземної мови у фаховому контексті та відсутність ініціативи у комунікативній взаємодії.

Особистісно-рефлексивний критерій стосувався здатності до самооцінки мовної діяльності, усвідомлення власних помилок і готовності до командної взаємодії. Високий рівень визначався об'єктивною самооцінкою, прагненням до вдосконалення, позитивним ставленням до конструктивної критики та активною участю у колективній роботі. Середній рівень передбачав часткове усвідомлення сильних і слабких сторін, епізодичну роботу над помилками та іноді пасивну участь у командній взаємодії. Низький рівень виявлявся у відсутності самоаналізу, небажанні вдосконалюватися та ухиленні від відповідальності за результати навчання і співпраці.

Інтегральний рівень сформованості іншомовної комунікативної компетентності визначався шляхом підсумкового оцінювання результатів за всіма критеріями.

- **Високий рівень** фіксувався у випадках, коли за кожним із критеріїв домінували показники високого значення.
- **Середній рівень** встановлювався за умови переважання середніх значень за більшістю критеріїв за наявності окремих високих або низьких показників.
- **Низький рівень** констатувався тоді, коли за більшістю критеріїв переважали низькі результати при поодиноких середніх значеннях.

Висновки. Експериментальне дослідження з формування іншомовної комунікативної компетентності у студентів технічних спеціальностей було реалізовано у три етапи протягом 2022–2025 навчальних років на базі Харківського національного автомобільно-дорожнього університету. Одним із головних методів виступав педагогічний експеримент який реалізовувався в три етапи констатувальний, формувальний та контрольно-оцінювальний. Результати констатувального етапу дозволили виявити вихідний рівень ІКК у студентів, визначити типові труднощі та окреслити напрями удосконалення навчального процесу. На формувальному етапі відбулося поетапне впровадження авторської науково-методичної системи, що включала інтеграцію професійно орієнтованого змісту у вивчення іноземної мови, застосування технологій змішаного навчання, активних методів роботи та автентичних матеріалів.

Контрольно-оцінювальний етап забезпечив перевірку ефективності впровадженої системи шляхом повторної діагностики рівнів ІКК, порівняння результатів контрольної та експериментальної груп, а також статистичної обробки даних із використанням χ^2-критерію Пірсона.

Використання надійного діагностичного інструментарію, охоплення широкої вибірки респондентів та застосування статистичних методів дозволили досягти достовірності та валідності отриманих результатів.

Література:

1. Квасова О. Г. Сучасні підходи до контролю та оцінювання іншомовної міжкультурної компетентності. *Іноземні мови*. 2012. № 3 (71). С. 50–57.
2. Птушка А. Умови формування іншомовної комунікативної компетентності студентів технічних спеціальностей у процесі вивчення іноземної мови у ЗВО. *Professional Education: Methodology, Theory and Technologies*. 2023. № 9(2). С. 155–173. URL: https://profedu.com.ua/en/journals/tom-9-2-2023/umovi-formuvannya-inshomovnoyi-komunikativnoyi-kompetentnosti-studentiv-tekhnichnikh-spetsialnostey-u-protsesi-vivchennya-inozemnoyi-movi-u-zvo
3. Степаненко О., Лисак Г., Тонконог Н. Формування іншомовної комунікативної компетентності у здобувачів вищої освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 77, т. 3. С. 266–273. DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4863/77-3-36. URL: https://journals.oa.edu.ua/index.php/humanities/article/view/4186
4. Хвалибога Т. І., Паласюк М. І. Особливості і перспективи формування іншомовної комунікативної компетентності у студентів ЗВО. *Медична освіта*. 2024. URL: https://ojs.tdmu.edu.ua/index.php/med_osvita/article/view/13639
5. Чорнобай В. Г. Іншомовна комунікативна компетентність для сучасного майбутнього фахівця. *Сучасні досягнення вітчизняних вчених у галузі педагогічних та психологічних наук* : матеріали конф. Київ, 2021. С. 95–97. URL: https://educationalchallenges.org.ua/index.php/education_challenges/article/view/240
6. Fetiskin, N., Kozlov, V., & Manuilov, G. (2002). Didactic Basis in Teacher Training: Developing a Student's Professional Competence. *European Proceedings of Social and Behavioural Sciences*, Vol. LI, pp. 110–120. URL: https://doi.org/10.15405/epsbs.2018.09.13 (дата звернення: 04.11.2024).
7. Ptushka A. Level Characteristics of Foreign Language Communicative Competence Development of Students for Technical Specialties. Educational Challenges. 2024. Vol. 29, Issue 1. P. 124–134. URL: https://educationalchallenges.org.ua/index.php/education_challenges/article/view/240
8. Sokolova S., Mammadov N. Sh., Kholiavko N. Development of students' foreign language communicative competence in context of internationalisation and informatisation of higher education. Advanced Education. 2019. Special Issue 11 URL: https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1305798.pdf
9. Sovhar O. Forming Foreign Language Communicative Competence of Future Ukrainian Armed Forces Officers by Means of Information and Communication Technologies. Освітній дискурс. 2024. № 2. URL: https://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/1091

References:

1. Kvasova, O.H. (2012). *Suchasni pidkhody do kontroliu ta otsiniuvannia inshomovnoi mizhkulturnoi kompetentnosti* [Modern approaches to the assessment of foreign language intercultural competence]. Inozemni movy, 3(71), 50–57. [in Ukrainian].
2. Ptushka, A. (2023). *Umovy formuvannia inshomovnoi komunikatyvnoi kompetentnosti studentiv tekhnichnykh spetsialnostei u protsesi vyvchennia inozemnoi movy u ZVO* [Conditions for developing foreign language communicative competence of students of technical specialties in the process of foreign language learning in HEIs]. *Professional Education: Methodology, Theory and Technologies*, 9(2), 155–173. https://profedu.com.ua/en/journals/tom-9-2-2023/umovi-formuvannya-inshomovnoyi-komunikativnoyi-kompetentnosti-studentiv-tekhnichnikh-spetsialnostey-u-protsesi-vivchennya-inozemnoyi-movi-u-zvo

3. Stepanenko, O., Lysak, H., & Tonkonoh, N. (2024). *Formuvannia inshomovnoi komunikatyvnoi kompetentnosti u zdobuvachiv vyshchoi osvity* [Formation of foreign language communicative competence in higher education students]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 77(3), 266–273. https://doi.org/10.24919/2308-4863/77-3-36. https://journals.oa.edu.ua/index.php/humanities/article/view/4186 [in Ukrainian].

4. Khvalyboha, T.I., & Palasiuk, M.I. (2024). *Osoblyvosti i perspektyvy formuvannia inshomovnoi komunikatyvnoi kompetentnosti u studentiv ZVO* [Peculiarities and prospects of forming foreign language communicative competence in university students]. *Medychna osvita*. https://ojs.tdmu.edu.ua/index.php/med_osvita/article/view/13639 [in Ukrainian].

5. Chornobai, V.H. (2021). *Inshomovna komunikatyvna kompetentnist dlia suchasnoho maibutnoho fakhivtsia* [Foreign language communicative competence for the modern future professional]. In *Suchasni dosiahnennia vitchyznianykh vchenykh u haluzi pedahohichnykh ta psykholohichnykh nauk: materialy konf*. Kyiv, 95–97. https://educationalchallenges.org.ua/index.php/education_challenges/article/view/240 [in Ukrainian].

6. Fetiskin, N., Kozlov, V., & Manuilov, G. (2002). Didactic Basis in Teacher Training: Developing a Student's Professional Competence. *European Proceedings of Social and Behavioural Sciences*, LI, 110–120. https://doi.org/10.15405/epsbs.2018.09.13 [United Kingdom].

7. Ptushka, A. (2024). Level Characteristics of Foreign Language Communicative Competence Development of Students for Technical Specialties. *Educational Challenges*, 29(1), 124–134. https://educationalchallenges.org.ua/index.php/education_challenges/article/view/240 [in Ukraine].

8. Sokolova, S., Mammadov, N. Sh., & Kholiavko, N. (2019). Development of students' foreign language communicative competence in context of internationalisation and informatisation of higher education. *Advanced Education*, Special Issue 11. https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1305798.pdf [in Ukraine].

9. Sovhar, O. (2024). Forming Foreign Language Communicative Competence of Future Ukrainian Armed Forces Officers by Means of Information and Communication Technologies. *Osvitnii dyskurs*, 2. https://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/1091 [in Ukraine].

УДК 378.015.31:7.017.4

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-339-349

Рибалко Людмила Сергіївна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри освітології та інноваційної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, https://orcid.org/0000-0003-1262-8551

Ван Сінь здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти кафедри освітології та інноваційної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, https://orcid.org/0000-0002-5914-0767

КОЛІР ЯК КОМПОНЕНТ У РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ХУДОЖНЬО-ПЕДАГОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Анотація. Авторами акцентовано увагу на проблемі розвитку творчої самореалізації майбутніх фахівців художньо-педагогічних спеціальностей засобами кольору та кольорової гами. Зазначено, що колір та кольорова гармонії є важливою складовою підготовки таких фахівців, адже вони не лише розвивають естетичне чуття, але й формують глибоке розуміння художньої спадщини та сучасних тенденцій у мистецтві. Метою статті є виявлення ролі кольору як важливого компоненту у процесі формування творчої самореалізації майбутніх фахівців художньо-педагогічних спеціальностей, розкриття його впливу на розвиток індивідуального художнього мислення, естетичного смаку та професійної виразності в освітньому просторі. Перелічено елементарні вправи з переходом до комплексних композиційних завдань. Цілеспрямоване спостереження за кольорами в природному середовищі, аналіз змін кольору залежно від часу доби, погодних умов, освітлення. Колірні етюди з натури, виконані в умовах різного освітлення (денне, штучне світло тощо). Вправи на гармонізацію кольору, що включають створення колірних шкал, поєднання контрастних і нюансних відтінків, добір колористичних ансамблів відповідно до певного настрою чи теми. Копіювання фрагментів живописних творів класиків з акцентом на передачу колірних відношень. Виконання абстрактних композицій, у яких передбачається робота з теплохолодними співвідношеннями, домінантою кольору, ритмікою плям. Декоративні композиції, створення яких орієнтоване на стилізацію й передачу емоційного образу через колір. Психологічна інтерпретація кольору – вправи, в яких майбутні фахівці мають передати емоційний стан або характер людини лише за допомогою кольорової гами.

Ключові слова: самореалізація, творчість, майбутні фахівці, образотворче мистецтво, естетика, колір, колористична культура.

Rybalko Liudmila Serhiivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Education and Innovative Pedagogy of H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, https://orcid.org/0000-0003-1262-8551

Wang Zin graduate student of the Department of Education and Innovative Pedagogy of H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, https://orcid.org/0000-0002-5914-0767

COLOR AS A COMPONENT IN THE DEVELOPMENT OF CREATIVE SELF-REALIZATION OF FUTURE SPECIALISTS OF ART AND PEDAGOGICAL SPECIALTIES

Abstract. The authors focus on the problem of developing creative self-realization of future specialists in artistic and pedagogical specialties using color and color gamut. It is noted that color and color harmony are an important component of the training of such specialists, because they not only develop aesthetic sense, but also form a deep understanding of artistic heritage and modern trends in art. The purpose of the article is to identify the role of color as an important component in the process of forming creative self-realization of future specialists in artistic and pedagogical specialties, to reveal its influence on the development of individual artistic thinking, aesthetic taste and professional expressiveness in the educational space. Elementary exercises with the transition to complex compositional tasks are listed. Purposeful observation of colors in the natural environment, analysis of color changes depending on the time of day, weather conditions, lighting. Color studies from nature, performed under different lighting conditions (daylight, artificial light, etc.). Exercises on color harmonization, which include creating color scales, combining contrasting and nuanced shades, selecting color ensembles according to a certain mood or theme. Copying fragments of paintings by classics with an emphasis on the transmission of color relationships. Performing abstract compositions, which involve working with warm-cold relationships, dominant color, and the rhythm of spots. Decorative compositions, the creation of which is focused on stylization and transmission of an emotional image through color. Psychological interpretation of color - exercises in which future specialists must convey the emotional state or character of a person only using the color scale.

Keywords: self-realization, creativity, future professionals, fine arts, aesthetics, color, coloristic culture.

Постановка проблеми. Колір і кольорова гармонія відіграють ключову роль у розвитку образотворчого мистецтва, адже саме через них відбувається

трансформація творчого методу митця. Цей процес пов'язаний не лише зі зміною художньої картини світу, але й із формуванням індивідуальної художньої мови. Глибоке розуміння кольору зумовлюється як соціокультурними змінами у сприйнятті мистецтва, так і унікальною внутрішньою природою митця та його творчим досвідом. Важливого значення в цьому набуває взаємодія особистісного бачення кольорової гармонії з мистецькими традиціями, що, у свою чергу, формує засади колористичної культури в освітньому та педагогічному процесі.

Саме тому дослідження кольору та кольорової гармонії є важливою складовою підготовки майбутніх фахівців художньо-педагогічних спеціальностей, адже воно дає змогу не лише розвивати естетичне чуття, а й формувати глибоке розуміння художньої спадщини та сучасних тенденцій у мистецтві.

Зазначимо, що проблема краси й гармонії завжди була однією з центральних у мистецтві. Проте й досі не існує єдності у розумінні кольорової гармонії як культурного явища. Одні дослідники вважають, що краса є результатом суб'єктивного сприйняття, що формується людиною під впливом особистих, соціальних і культурних чинників. Інші ж переконані, що краса має об'єктивну природу і проявляється у формах та кольорах, що безпосередньо впливають на нашу емоційно-чуттєву сферу.

Особливо суперечливим є трактування гармонії кольору: з одного боку дослідники трактують це явище з фізичного боку — електромагнітного хвильового руху, а з іншого — як естетичного феномена, що втілюється у створеному людиною культурному середовищі. У зв'язку з цим проблема кольорової гармонії постає як одна з найскладніших у художньо-педагогічній освіті, адже ставлення людини до кольору формується під впливом численних факторів: фізіологічних, психологічних, культурних та індивідуальних. Адже майбутні фахівці художньо-педагогічних спеціальностей мають не лише володіти знаннями про фізичну природу кольору, не лише володіти технічними знаннями про колір, але й розуміти його естетичну, емоційну та символічну цінність у мистецькому творі.

Формування навичок роботи з кольором як важливого компоненту у розвитку творчої самореалізації майбутніх фахівців художньо-педагогічних спеціальностей вимагає поєднання теоретичного осмислення кольору як культурного феномена з практичним досвідом творчості, здатним розвивати індивідуальне художнє бачення. Це створює додаткові труднощі для викладача, який має не лише передати знання, а й навчити студента працювати з кольором як із важливим компонентом вираження творчої самореалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Із початку XX століття кольорознавство в Україні, поряд з європейськими відкриттями у сфері кольору, поступово утверджується як важлива навчальна дисципліна у підготовці художників. Цей період позначений не лише розвитком наукових уявлень про

фізичну природу кольору та його вплив на психіку людини, а й поглибленням інтересу до символічного, культурного та емоційного значення кольорової палітри. В українському художньому середовищі того часу колір дедалі більше розглядається як засіб ідейного й духовного висловлювання, що відображає суспільні зрушення, національну ідентичність та внутрішній світ митця.

Українські дослідники О. Кашуба-Вольвач [6], О. Ковальчук [7], Т. Паньок [1; 2; 9; 10] зазначали, що на початку XX століття представники українського модернізму, авангарду та монументального мистецтва активно зверталися до символіки кольору, надаючи йому не лише естетичного, але й ідеологічного звучання. Колір починав трактуватися як носій революційного, філософського або екзистенційного змісту. Це відкривало нові горизонти як для мистецької практики, так і для художньо-педагогічної освіти, де колір більше не розглядався винятково з технічної або декоративної позиції, а набував статусу повноцінного засобу комунікації та самовираження.

У зв'язку з цим змінювався і підхід до викладання кольору в художніх навчальних закладах: зростає увага до інтерпретації кольору, його здатності передавати настрій, внутрішній стан, соціальні ідеї та світогляд. Кольорознавство інтегрується у ширший контекст естетичної, культурної та педагогічної підготовки майбутнього митця, що особливо актуально в умовах сучасної художньо-педагогічної освіти, орієнтованої на розвиток творчої індивідуальності та критичного мислення студента.

Як зазначає дослідниця Тетяна Паньок, у XX столітті в Україні формується унікальна національна модель кольорознавчої традиції, в якій поєднуються філософія кольору, народна символіка та новітні художні експерименти. У публікаціях авторка підкреслює, що колір в українському мистецтві цього періоду виступає не лише як елемент стилю, а як повноцінна мова духовного й соціального висловлювання, що активно впливає на структуру художньо-педагогічної освіти [1; 2; 9; 10].

У контексті вивчення кольору як важливого компоненту художньо-педагогічної освіти важливою є думка Л. Сотник, викладена у статті *«Колір і його значення у мистецтві»* [16]. Автор розглядає колір не лише як візуальну характеристику, а як носія глибоких символічних значень, що формують смисловий простір мистецького твору. У своїй праці Л. Сотник здійснює історичний аналіз становлення теорій кольору, звертаючи увагу на еволюцію уявлень про його зміст і виражальні можливості.

Особливе місце у дослідженні займає проблема формування сучасної системи знань про колір, що має принципове значення для професійної підготовки студентів у галузі образотворчого мистецтва. Автор підкреслює необхідність для майбутніх митців і педагогів не лише володіти технічними знаннями про основні та додаткові кольори, їх взаємовплив, тонові та просторові

відношення, а й свідомо використовувати символіку кольору у творчій діяльності. Такий підхід сприяє не лише збагаченню художнього мислення, але й розкриттю індивідуального стилю та глибшій творчій самореалізації майбутніх фахівців у освітньому процесі.

Із сучасних дослідників, що займаються питанями кольорознавства та методики його викладання, варто назвати таких: В. Гриньова [4], Л. Горбатенко [3], О. Капран [5], О. Музика [8], Т. Печенюк [11], та низка інших. У роботах вищезазначених авторів аналізувалися методи формування базових знань з кольорознавства, під час занять із живопису на різних етапах навчання.

Вагомим джерелом у процесі підготовки майбутніх фахівців художньо-педагогічних спеціальностей є навчальний посібник Т. Прокопович, О. Каленюк і Г. Вахрамєєвої *«Основи кольорознавства та декоративно-прикладного мистецтва»* [13]. У виданні представлено систематизований теоретичний і практичний матеріал, що сприяє формуванню у майбутніх фахівців художньо-педагогічних спеціальностей глибшого розуміння кольору та його виражальних можливостей у образотворчій діяльності. Автори розкривають основні поняття кольорознавства, а також чинники, що впливають на сприйняття та гармонізацію кольорів, закладаючи підґрунтя для свідомого й цілеспрямованого використання колористичних засобів у творчості.

Особливу увагу в посібнику приділено символіці кольору, технологічним особливостям живописних та декоративних технік. Представлений матеріал орієнтований на розвиток у майбутніх фахівців художньо-педагогічних спеціальностей умінь гармонійно поєднувати кольори для створення цілісного художнього образу. Це, у свою чергу, є важливою складовою професійної підготовки, сприяє розвитку індивідуального творчого бачення та формує підґрунтя для подальшої самореалізації в образотворчій і педагогічній діяльності.

У дослідженні Д. Чауса «Мистецькі пошуки початку XX століття та їхній вплив на методику формування колористичного бачення майбутніх фахівців образотворчого мистецтва» [17] висвітлено методику формування колористичного бачення як важливої складової професійної підготовки майбутніх фахівців образотворчого мистецтва. Автор аналізує філософські, мистецькі й педагогічні передумови, що склалися на початку XX століття, та підкреслює їхній вплив на сучасні підходи до викладання кольорознавства. Особливу увагу приділено історико-мистецькому аналізу діяльності українських художників-педагогів (О. Богомазов, Ф. Кричевський, К. Малевич, І. Труш та ін.), які зробили вагомий внесок у розвиток теоретичних і практичних засад кольорової освіти. Д. Чаус виокремлює три послідовні етапи розвитку кольорового сприйняття — від безпосереднього зорового досвіду до свідомого застосування колористичних законів у створенні художнього образу. Автор також наголошує на важливості поєднання теоретичного вивчення кольору з практикою в межах автономних

творчих майстерень, що було характерно для навчальних закладів Києва, Харкова, Львова, Одеси.

Питання творчої самореалізації майбутніх фахівців художньо-педагогічних спеціальностей розкриваються в наукових працях Ван Сінь, Лі Янь, Д. Овсюк, Л. Рибалко та ін. [14; 15].

Мета статті – проаналізувати роль кольору як важливого компоненту у процесі формування творчої самореалізації майбутніх фахівців художньо-педагогічних спеціальностей, з'ясувати його вплив на розвиток індивідуального художнього мислення, естетичного смаку та професійної виразності в освітньому просторі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасне мистецтво, зокрема живопис, зазнало істотних змін під впливом інноваційних процесів, що прямо впливають і на зміст, і на форми художньо-педагогічної освіти. У структурі новітніх художніх практик виділяються характерні особливості, які слід враховувати в освітньому процесі: звернення до минулого як джерела нових сенсів, створення художніх образів, що відображають психологічні й соціальні проблеми сучасної людини, активний синтез мистецьких стилів, живописних прийомів і тем, включно з символікою кольору. Важливою ознакою новітнього художнього мислення є прагнення до переосмислення буденних об'єктів, які втрачають своє утилітарне значення та перетворюються на мистецькі артефакти. Ці тенденції безпосередньо впливають на формування художнього бачення майбутніх фахівців художньо-педагогічних спеціальностей, зокрема у сфері роботи з кольором. Колір в умовах сучасного мистецтва вже не функціонує виняткова в межах гармонійної системи академічного живопису — він стає засобом вираження ідеї, емоції, критичного чи філософського осмислення світу. Саме тому у художньо-педагогічній освіті зростає потреба в оновленні підходів до викладання кольору, що має враховувати індивідуальне світосприйняття здобувачів освіти, експериментальний пошук і кросдисциплінарний підхід.

Також важливими є інноваційні технології, які формують новий художній простір, — зокрема використання нетрадиційних матеріалів, створення нових фактур, застосування комп'ютерних програм, цифрового живопису, поєднання живопису з графікою, поліграфічними елементами та візуальним дизайном. У XXI столітті фактура у живописі часто виходить на перший план і стає головним носієм емоційно-пластичного змісту твору. Така тенденція відкриває нові можливості для художньо-педагогічної практики, де важливо навчати не лише законам кольорової гармонії, а й умінню працювати зі складними, гібридними візуальними структурами. Це, у свою чергу, створює сприятливі умови для розвитку творчої самореалізації майбутніх фахівців художньо-педагогічних спеціальностей, розкриття їхнього креативного потенціалу та індивідуального художнього бачення.

Отже, сучасна художньо-педагогічна освіта має реагувати на виклики часу, інтегруючи як класичні уявлення про колір і гармонію, так і нові художні практики, що стимулюють творче мислення, гнучкість сприйняття й професійну адаптивність майбутніх фахівців образотворчого мистецтва.

На початкових етапах роботи з кольором, як важливим компонентом у системі художньо-педагогічної освіти, закладаються не лише теоретичні основи образотворчої грамоти, а й формується практичний досвід художнього бачення, розвивається естетичне сприйняття простору та кольорових взаємозв'язків. Саме через практику майбутні фахівці починають усвідомлювати, що жоден колір не існує сам по собі — він завжди сприймається у контексті навколишніх кольорових співвідношень. Здатність бачити й передавати колір у взаємодії з простором, освітленням, тінню, рефлексами та контрастами є ключовим чинником у розвитку творчої самореалізації майбутніх фахівців художньо-педагогічних спеціальностей.

Звернемо увагу, що колір на поверхні предмета змінюється залежно від сили й характеру освітлення, впливу навколишніх об'єктів, їх кольору, а також від відстані до спостерігача. У процесі виконання навчальних завдань студенти повинні поступово оволодівати розумінням того, що колір поверхні змінюється залежно від характеру й сили освітлення, кольорового оточення, рефлексів і контрастів, а також від відстані до спостерігача. Саме через цілеспрямоване художнє спостереження й практичну діяльність формується навичка гармонізувати колірні відношення на площині, передавати глибину простору та атмосферу композиції.

Розвиток вмінь спостерігати й фіксувати колір у його складних взаємозв'язках із довкіллям є невід'ємною частиною професійної художньо-педагогічної підготовки. Саме ця здатність визначає глибину колористичного мислення, що, у свою чергу, є основою для індивідуальної творчої самореалізації у сфері образотворчого мистецтва. Послідовне залучення завдань на тонове й кольорове моделювання, робота з контрастами, теплохолодними співвідношеннями, декоративною площиною та просторовою передачею кольору сприяє глибшому розумінню колористичних закономірностей. Здатність студента спостерігати, аналізувати й цілеспрямовано застосовувати колір у його складній взаємодії з довкіллям є показником сформованості колористичного бачення. Ця здатність, у свою чергу, є основою для розвитку індивідуального стилю, художньої виразності та подальшої творчої самореалізації в образотворчій і педагогічній діяльності.

Ефективне формування колористичного бачення та розуміння кольору як важливого компонента творчості в художньо-педагогічній освіті потребує поступової побудови навчального процесу — від елементарних вправ до комплексних композиційних завдань. Основними методичними прийомами є:

- Цілеспрямоване спостереження за кольорами в природному середовищі, аналіз змін кольору залежно від часу доби, погодних умов, освітлення;
- Колірні етюди з натури, виконані в умовах різного освітлення (денне, штучне світло тощо);
- Вправи на гармонізацію кольору, що включають створення колірних шкал, поєднання контрастних і нюансних відтінків, добір колористичних ансамблів відповідно до певного настрою чи теми;
- Копіювання фрагментів живописних творів класиків з акцентом на передачу колірних відношень;
- Виконання абстрактних композицій, у яких передбачається робота з теплохолодними співвідношеннями, домінантою кольору, ритмікою плям;
- Декоративні композиції, створення яких орієнтоване на стилізацію й передачу емоційного образу через колір;
- Психологічна інтерпретація кольору – вправи, в яких майбутні фахівці мають передати емоційний стан або характер людини лише за допомогою кольорової гами.

Такі завдання розвивають не лише технічні навички роботи з кольором, а й уяву, асоціативне мислення, здатність передавати настрій, атмосферу, індивідуальне бачення, і головне колір стає невід'ємним компонентом творчої самореалізації майбутніх фахівців художньо-педагогічних спеціальностей. Особливої цінності методика набуває тоді, коли поєднує академічні знання про колір з творчим підходом і дає можливість студенту усвідомити колір як самостійний художній образ.

Висновки. Колір як фундаментальний компонент художньої мови відіграє провідну роль у розвитку творчої самореалізації майбутніх фахівців художньо-педагогічних спеціальностей. Саме через оволодіння закономірностями кольору, його гармонійними поєднаннями, контрастами, емоційною виразністю та символічним значенням формується не лише художній смак, а й глибоке естетичне сприйняття дійсності в майбутніх фахівців художньо-педагогічних спеціальностей.

Колористичне бачення дозволяє студентові сприймати навколишній світ як кольорово-виражальну систему, в якій кожен відтінок несе смислове, емоційне та символічне навантаження.

Методично організований процес навчання кольорознавству сприяє формуванню здатності майбутніх фахівців художньо-педагогічних спеціальностей бачити колір у його взаємодії з простором, світлом, контрастами та атмосферою композиції. Завдяки вправам, що активізують емоційне, асоціативне й аналітичне мислення, майбутні фахівці не лише набувають фахових навичок, а й розкривають власні індивідуальні засоби художнього вираження.

Здатність усвідомлено працювати з кольором як зі смисловим та образотворчим засобом відкриває перед майбутніми фахівцями художньо-педагогічних

спеціальностей нові можливості для творчої самореалізації. Розуміння кольору як компоненту творчої самореалізації стає не просто професійною компетентністю, а й активним чинником розвитку індивідуального стилю, творчої свободи й професійної самодостатності майбутнього фахівця, внутрішньо обґрунтованим шляхом до розвитку особистості художника-педагога, його авторського стилю, художньої мови, педагогічного світогляду.

Підсумуємо – опанування основами кольору й активна творча робота з ним сприяють становленню студентів не лише як майбутніх фахівців у художньо-педагогічної освіти, а й як цілісних особистостей, здатних до глибокої художньої інтерпретації світу та реалізації власного творчого потенціалу в мистецькій і педагогічній практиці.

Література:

1. Panyok T. Historical-cultural and lighting context of artistic education in Ukraine in the beginning of the 20th century. *International journal of conservation science*, Volume 11, Isue 4, October-December, 2020. С. 945–952. Режим доступу : https://ijcs.ro/public/IJCS-20-69_ Panyok.pdf.

2. Panyok T. V. Art Education in Ukraine in Early 20th Century: Educational Techniques for New Formation Artists. *International journal of conservation science*. Volume 14, Isue 1, January-March, 2023. С. 217–230. Режим доступу : https://ijcs.ro/current-issue.

3. Горбатенко, Л. П. Проблема гармонізації кольору у навчальному курсі «Кольорознавство». *Вісник ХДАДМ*. 2015 (2). С. 9–12. https://visnik.org.ua/view-uk/?y=2015&n=2#2

4. Гриньова В., Паньок Т. Методика викладання образотворчого мистецтва як чинник становлення художньо-педагогічної освіти в Україні початку ХХ століття. *Professional Art Education*. Vol. 6 (1). С. 2–25. С. 54–65. DOI https://doi.org/10.34142/27091805.2025.6.01.06

5. Капран О. Систематизація колористичної підготовки студентів художньо-педагогічних спеціальностей. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2020 (1(21)). С. 82–88. https://doi.org/10.31499/2307-4914.1(21).2020.210226

6. Кашуба-Вольвач О. Павло Голуб'ятников. 1925-1930 рр.: викладання у Київському художньому інституті. *Образотворче мистецтво*. 2010. № 4. С. 64–67; 2011. № 1. С. 32–35.

7. Ковальчук О. В. Історія живописного факультету НАОМА і його роль у вихованні мистецьких кадрів та формуванні національної живописної школи України 1917–1941 рр. *Нац. акад. образотв. мистецтва і архітектури*. Київ, 2003. 228 с.

8. Музика, О. Розвиток цілісного сприйняття кольору в процесі фахової підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва. *Професійна Мистецька Освіта і Художня Культура: Виклики XXI Століття*. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 16–17 жовтня 2014 року, Київський університет імені Бориса Грінченка, 2014. С. 497–504. https://dspace.udpu.edu.ua/handle/6789/3428

9. Паньок Т. В. Методичні засади національної системи художньо-педагогічної освіти. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти : зб. наук. праць. Вип. 20 (25). Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2016. С. 12–18. Режим доступу: http://surl.li/dtpbu.

10. Паньок Т.В. *Розвиток вищої художньо-педагогічної освіти в Україні у ХХ столітті* (монографія). Х. : Оперативна поліграфія ФОБ Здоровий Я. А., 2016. 626 с. Режим доступу : https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/3863

11. Печенюк Т. Кольорознавство. Київ: «Грані-Т», 2009. 192 с.
12. практичної конференції, 16–17 жовтня 2014 року, місто Київ (с. 497–504). Київський
13. Прокопович Т., Каленюк О., Вахрамєєвої Г. Основи кольорознавства та декоративно-прикладного мистецтва : навч. посіб. Луцьк: Поліграфічний центр «Друк Формат», 2019. 91 с.
14. Рибалко Л. С., Ван Сінь. Формування творчої самореалізації майбутніх дизайнерів візуальної комунікації у вищій китайській школі. Вісник науки та освіти. №12 (30). 2024. С. 1049–1060.
15. Rybalko L.S., Li Y., Ovsiuk D.R. Zhao B. Creative self-realization of art teacher: Chinese experience of art and pedagogical education. Monographic series «European Science». Book 17. Part 1. Karlsruhe : ScientificWorld-NetAkhatAV, 2023. 127 p. https://dspace.hnpu.edu.ua/items/89ee7be0-b3f4-4408-a696-42c3cd7db1df
16. Сотник Л. І. Колір і його значення у мистецтві. *Вісник ХДАДМ*. 2015. № 6. С. 32–36.
17. Чаус Д. Мистецькі пошуки початку XX століття та їхній вплив на методику формування колористичного бачення майбутніх фахівців образотворчого мистецтва. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*. 2023. Вип. 61. С. 43–54. http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/sciencemeans/article/view/14558/0

References:

1.Panyok, T. (2020). Historical-cultural and lighting context of artistic education in Ukraine in the beginning of the 20th century. *International journal of conservation science, Volume 11, Isue 4, October-December,* 945–952. Retrieved from https://ijcs.ro/public/IJCS-20-69_Panyok.pdf.
2. Panyok, T. V. (2023). Art Education in Ukraine in Early 20th Century: Educational Techniques for New Formation Artists. *International journal of conservation science, Volume 14, Isue 1, January-March,* 217–230. Retrieved from https://ijcs.ro/current-issue.
3. Horbatenko, L. P. (2015). Problema harmonizatsii koloru u navchalnomu kursi «Koloroznavstvo» [The problem of color harmonization in the educational course "Color studies"]. *Visnyk KhDADM*, (2), 9–12. Retrieved from https://visnik.org.ua/view-uk/?y=2015&n=2#2 [in Ukrainian].
4. Hrynova, V. & Panok T. (2025). Metodyka vykladannia obrazotvorchoho mystetstva yak chynnyk stanovlennia khudozhno-pedahohichnoi osvity v Ukraini pochatku XX stolittia [Methods of teaching fine arts as a factor in the development of art-pedagogical education in Ukraine at the beginning of the 20th century]. *Professional Art Education*, 6(1), 2–25; 54–65 DOI https://doi.org/10.34142/27091805.2025.6.01.06 [in Ukrainian].
5.Kapran O. (2020). Systematyzatsiia kolorystychnoi pidhotovky studentiv khudozhno-pedahohichnykh spetsialnostei [Systematization of coloristic training of students of art-pedagogical specialties]. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia - Problems of training a modern teacher, 1(21),* 82–88 Retrieved from https://doi.org/10.31499/2307-4914.1(21).2020.210226 [in Ukrainian].
6.1925–1930 rr.: vykladannia u Kyivskomu khudozhnomu instytuti [1925–1930: Teaching at the Kyiv Art Institute]. *Obrazotvorche mystetstvo - Fine arts, (4), 64–67; (1), 32–35* [in Ukrainian].
7.Kovalchuk O. V. (2003). *Istoriia zhyvopysnoho fakultetu NAOMA i yoho rol u vykhovanni mystetskykh kadriv ta formuvanni natsionalnoi zhyvopysnoi shkoly Ukrainy 1917–1941 rr.* [History of the Painting Faculty of NAOMA and its role in the training of art personnel and the formation of the national painting school of Ukraine, 1917–1941]. 228 p. Natsionalna akademiia obrazotvorchoho mystetstva i arkhitektury [in Ukrainian].

8.Muzyka, O. (2014). Rozvytok tsilisnoho spryiniattia koloru v protsesi fakhovoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv obrazotvorchoho mystetstva [Розвиток цілісного сприйняття кольору в процесі фахової підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва]. *Profesiina Mystetska Osvita i Khudozhnia Kultura: Vyklyky XX Stolittia – Professional art education and artistic culture: challenges of the 21st century*, Proceedings of the International Scientific and Practical Conference, October 16–17, 2014, Borys Grinchenko Kyiv University, 497–504. Retrieved from https://dspace.udpu.edu.ua/handle/6789/3428 [in Ukrainian].

9.Panok, T. V. (2016). Panok, T. V. (2016). Metodychni zasady natsionalnoi systemy khudozhno-pedahohichnoi osvity [Методичні засади національної системи художньо-педагогічної освіти]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriia 14. Teoriia i metodyka mystetskoi osvity: zbirnyk naukovykh prats – Scientific journal of the NPU named after M. P. Dragomanov. Series 14. Theory and methodology of art education: collection of scientific works, 20(25),* 12–18. Retrieved from http://surl.li/dtpbu. [in Ukrainian].

10.Panok, T.V. (2016). Rozvytok vyshchoi khudozhno-pedahohichnoi osvity v Ukraini u XX stolitti [The development of higher artistic and pedagogical education in Ukraine in the 20th century]. *Kharkiv: Operatyvna polihrafiia FOB Zdorovyi Ya. A.* Retrieved from https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/3863 [in Ukrainian].

11. Pecheniuk, T. (2009). Koloroznavstvo [Color studies]. Kyiv: Hrani-T, 192 p. [in Ukrainian].

5. практичної конференції, 16–17 жовтня 2014 року, місто Київ (с. 497–504). Київський

12 Prokopovych, T., Kaleniuk, O. & Vakhramieievoi, H. (2019). Osnovy koloroznavstva ta dekoratyvno-prykladnoho mystetstva [Fundamentals of color science and decorative-applied arts]: navch. posib. *Lutsk: Polihrafichnyi tsentr "Druk Format"*, 91 p. [in Ukrainian].

13 Rybalko, L. S. & Van Sin (2024). Formuvannia tvorchoi samorealizatsii maibutnikh dyzaineriv vizualnoi komunikatsii u vyshchii kytaiskii shkoli [Formation of creative self-realization of future visual communication designers in higher Chinese education]. *Visnyk nauky ta osvity - Bulletin of Education and Science, №12(30),* 1049–1060 [in Ukrainian].

14 Rybalko, L.S., Li, Y., Ovsiuk, D.R. & Zhao, B. (2023). Creative self-realization of art teacher: Chinese experience of art and pedagogical education. Monographic series «European Science». Book 17. Part 1. Karlsruhe : ScientificWorld-NetAkhatAV, 127 p. Retrieved from https://dspace.hnpu.edu.ua/items/89ee7be0-b3f4-4408-a696-42c3cd7db1df

15 Sotnyk, L. I. (2015). Kolir i yoho znachennia u mystetstvi [Color and its meaning in art]. *Visnyk KhDADM – Bulletin of KhDADM, 2015(6),* 32–36 [in Ukrainian].

16 Chaus, D. (2023). Mystetski poshuky pochatku KhKh stolittia ta yikhnii vplyv na metodyku formuvannia kolorystychnoho bachennia maibutnikh fakhivtsiv obrazotvorchoho mystetstva [Artistic searches of the early 20th century and their influence on the methodology of forming coloristic vision of future fine arts specialists]. *Zasoby navchalnoi ta naukovo-doslidnoi roboty - Educational and research tools, 2023(61),* 43–54. Retrieved from http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/sciencemeans/article/view/14558/0 [in Ukrainian].

УДК 378:37.013.42

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-350-361

Самойленко Неля Іванівна докторантка, кандидат історичних наук, доцент кафедри освітології та педагогічної інноватики, Університет Григорія Сковороди в Переяславі, https://orcid.org/0000-0003-1682-8534

Мекшун Алла Дмитрівна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи, Національний університет «Чернігівська політехніка», https://orcid.org/0000-0003-1958-0941

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДИСКУРС

Анотація. У статті здійснено аналіз становлення та розвитку уявлень про формування соціально-комунікативної компетентності у педагогічній думці від античності до сучасності. Підкреслено, що в умовах глобалізації, цифровізації та зростання ролі соціального капіталу ця компетентність перестає бути другорядною «м'якою навичкою» і трансформується в ключову професійну якість, яка визначає успішність майбутнього фахівця. Особливу увагу приділено тому, що для представників соціогуманітарної сфери (педагогів, психологів, соціальних працівників, управлінців освіти, культурологів, журналістів) ефективна комунікація є не допоміжним засобом, а центральною професійною функцією.

Показано історико-філософські витоки розуміння значення діалогу в освіті (Сократ, Платон, гуманісти епохи Відродження), внесок педагогів Нового часу (Я. А. Коменський) та класиків української педагогіки (К. Ушинський) у становлення компетентнісного підходу. Розкрито вплив гуманістичних концепцій XX століття (Л. Виготський, А. Макаренко, К. Роджерс, П. Фрейре), які трактували педагогічну комунікацію як взаємодію, співпрацю та співтворчість. У сучасній науковій парадигмі соціально-комунікативна компетентність розглядається як інтегративна якість, що включає когнітивний, інтерактивний, емоційно-ціннісний і рефлексивний компоненти.

Окреслено сучасні педагогічні умови та методи її формування: активні й інтерактивні технології навчання, проблемно-орієнтовані завдання, педагогічну практику, розвиток soft skills. Проаналізовано значення компетентності для професійної діяльності педагогів, психологів, соціальних працівників, управлінців та її специфіку в умовах цифрового середовища і міжкультурної взаємодії. Наведено приклади українських освітніх практик: упровадження компетентніс-

ного підходу в межах реформи «Нова українська школа», освітні стандарти ЗВО, тренінгові програми, онлайн-курси, участь у міжнародних проєктах Erasmus+ та eTwinning.

Зроблено висновок, що розвиток соціально-комунікативної компетентності є стратегічним завданням сучасної освіти та необхідною умовою професійної, особистісної й громадянської зрілості майбутніх фахівців соціогуманітарної сфери.

Ключові слова: соціально-комунікативна компетентність, професійна підготовка, педагогічна думка, компетентнісний підхід, соціогуманітарна сфера, міжкультурна комунікація, цифрове середовище, педагогічна взаємодія, soft skills, вища освіта, етика спілкування, професійний розвиток.

Samoilenko Nelia Ph.D. in History Associate Professor, Associate Professor, Department of Educational Sciences and Pedagogical Innovations, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, https://orcid.org/0000-0003-1682-8534

Mekhun Alla Dmutrivna Candidate of Pedagogical Sciences, Docent, Docent Department Social works, National University «Chernihiv Polytechnic», https://orcid.org/0000-0003-1958-0941

FORMATION OF SOCIO-COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS: HISTORICAL AND PEDAGOGICAL DISCOURSE

Abstract. The article analyzes the evolution of ideas about the formation of socio-communicative competence in pedagogical thought from antiquity to the present day. It emphasizes that in the context of globalization, digitalization, and the growing role of social capital, this competence is no longer considered a secondary “soft skill” but is transformed into a key professional quality determining the success of future specialists. Particular attention is given to representatives of the social and humanitarian sphere (teachers, psychologists, social workers, educational managers, cultural studies experts, journalists), for whom effective communication is not just an auxiliary tool but a central professional function.

The study highlights the historical and philosophical origins of the role of dialogue in education (Socrates, Plato, Renaissance humanists), the contribution of early modern pedagogues (J. A. Comenius), and Ukrainian classics of pedagogy (K. Ushynsky) to the development of the competence-based approach. It also reveals the influence of 20th-century humanistic concepts (L. Vygotsky, A. Makarenko, C. Rogers, P. Freire), which viewed pedagogical communication as interaction, cooperation, and co-creation. In the modern scientific paradigm, socio-communicative

competence is understood as an integrative quality comprising cognitive, interactive, emotional-value, and reflective components.

The article outlines current pedagogical conditions and methods of its formation, such as active and interactive learning technologies, problem-based tasks, teaching practice, and the development of soft skills. The significance of this competence for the professional activities of teachers, psychologists, social workers, and managers is analyzed, with special focus on its relevance in the digital environment and intercultural communication. Examples of Ukrainian educational practices are presented: the implementation of the competence-based approach within the «New Ukrainian School» reform, higher education standards, training programs, online courses, and participation in international projects such as Erasmus+ and eTwinning.

It is concluded that the development of socio-communicative competence is a strategic task of modern education and an essential condition for the professional, personal, and civic maturity of future specialists in the social and humanitarian sphere.

Keywords: socio-communicative competence, pedagogical thought, professional training, competence-based approach, humanistic pedagogy, soft skills, intercultural communication, digital environment, social and humanitarian sphere, higher education.

Постановка проблеми. У XXI столітті людство вступило в нову епоху — епоху глобальної інформації, міжкультурного діалогу, динамічної взаємодії в умовах цифровізації та зростання ролі соціального капіталу. У цьому контексті соціально-комунікативна компетентність перестає бути другорядною навичкою чи лише «м'якою» складовою професійного портрета. Вона перетворюється на ключову компетентність сучасного фахівця, що визначає його здатність не тільки передавати інформацію, а й конструктивно взаємодіяти, адаптуватися до змін, проявляти лідерство, ініціювати діалог і розв'язувати конфлікти в умовах різноманіття [1, 2].

Особливо актуальною ця компетентність є для представників соціогуманітарної сфери: педагогів, психологів, соціальних працівників, управлінців освіти, культурологів, журналістів. У їхній діяльності спілкування є не допоміжним інструментом, а центральною професійною функцією. Вони не лише передають знання чи надають послуги — вони будують стосунки, формують цінності, стимулюють розвиток особистості й суспільства через якісну комунікативну взаємодію.

На цьому тлі формування соціально-комунікативної компетентності стає стратегічним завданням освітньої політики, педагогічної науки і практики.

Педагогічна думка в Україні та світі поступово еволюціонувала від розуміння комунікації як одноманітної трансляції знань — до її сприйняття як взаємного обміну, діалогу, простору співтворчості. Змінюється й зміст самої компетентності: тепер вона охоплює не лише мовленнєві навички, а й емоційний

інтелект, соціальну чутливість, міжособистісну етику, толерантність, здатність до рефлексії і культурної адаптації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У публікаціях сучасних дослідників розглядаються питання, пов'язані з формуванням соціально-комунікативної компетентності фахівців різних сфер діяльності в умовах закладів вищої освіти, а саме: сутність поняття «соціально-комунікативна компетенція» в сучасній науковій парадигмі (М. Айзенбарт), розвиток комунікативних здібностей майбутніх фахівців в умовах сучасного освітнього процесу (І. Міщенко), формування у молодого покоління комунікативної культури (Т. Обдула, Д. Годлевська).

О. Пометун, Л. Пироженко досліджують впровадження компетентнісного підходу в освітній процес. Особливу увагу приділяють розвитку комунікативної компетентності як наскрізної для всіх предметів. Вони пропонують інтерактивні методи (дискусії, дебати, рольові ігри) як основу комунікативного розвитку здобувачів освіти.

Т. Лавриненко досліджує комунікативної культури майбутнього педагога. Науковиця розглядає соціально-комунікативну компетентність як складову педагогічної майстерності. У своїх працях вона виділяє компоненти (мовленнєвий, емоційний, етичний) та пропонує стратегії її формування в умовах вищої школи.

Розвиток соціального інтелекту в освіті досліджує Г. Балл. У межах досліджень з психології освіти автор акцентує увагу на взаємозв'язку соціального інтелекту та комунікативних умінь, обґрунтовуючи потребу в системному розвитку цих якостей у майбутніх фахівців.

Н. Ничкало у своїх працях підкреслює, що комунікативна компетентність є не лише елементом фахової підготовки, а й основою демократичної культури особистості в умовах громадянського суспільства.

Водночас, незважаючи на численні дослідження, у сфері професійної підготовки майбутніх фахівців залишається низка суперечностей. Зокрема: чи можна розглядати соціально-комунікативну компетентність як універсальну чи вона має галузеву специфіку, чи достатньо сучасна освіта орієнтована на її розвиток у системний спосіб, які методи та педагогічні умови є найефективнішими для її формування в умовах вищої школи.

Пошук відповідей на ці питання потребує як теоретичного осмислення витоків і еволюції педагогічної думки, так і вивчення реальних освітніх практик.

Отже, **метою даного дослідження** є аналіз етапів становлення уявлень про соціально-комунікативну компетентність у педагогічній думці, а також окреслення умов, методів і підходів до її формування в сучасній системі професійної освіти майбутніх фахівців соціогуманітарної сфери.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі, де комунікація відіграє провідну роль у всіх сферах життя — від повсякденного спілкування до глобаль-

ного міжкультурного діалогу — соціально-комунікативна компетентність набуває винятково важливого значення. Особливо це стосується майбутніх фахівців соціогуманітарної сфери (педагогів, соціальних працівників, психологів, менеджерів освіти), для яких професійне спілкування є не просто складовою діяльності, а її сутністю.

Сучасні освітні стандарти акцентують увагу на формуванні соціально-комунікативної компетентності як невіддільної складової професійної підготовки фахівців. Це зумовлено динамікою суспільного розвитку та зростанням вимог до ефективної взаємодії в усіх сферах діяльності. У типових програмах підготовки педагогів і психологів цей пріоритет віддзеркалюється через включення спеціалізованих дисциплін, як-от: «Основи професійної комунікації», «Конфліктологія» та «Культура ділового спілкування». Ці курси спрямовані на теоретичне осмислення та практичне оволодіння навичками, необхідними для професійного спілкування та вирішення комунікативних завдань. Крім того, в університетах активно впроваджуються інтерактивні форми навчання, зокрема тренінги, що сприяють розвитку ключових комунікативних навичок. Йдеться про тренінги з розвитку емоційного інтелекту, публічного виступу та навичок міжособистісного спілкування.

Такі заходи є важливим доповненням до теоретичних знань, оскільки надають студентам можливість відпрацювати набуті навички в симульованих умовах. Паралельно з формальною освітою, значну роль у розвитку комунікативної компетентності відіграють онлайн-курси. Тематика цих курсів, як-от «Критичне мислення», «Комунікація без конфліктів» та «Цифровий етикет», є актуальною для студентів і викладачів. Завдяки їх доступності, учасники освітнього процесу можуть розвивати свої компетенції поза межами аудиторних занять, що відповідає концепції навчання впродовж життя. Це сприяє формуванню гнучкості та адаптивності, необхідних у сучасному світі.

Важливим вектором формування комунікативної компетентності є міжнародна співпраця. Участь українських закладів вищої освіти в освітніх програмах обміну стимулює міжкультурну комунікацію. Взаємодія з представниками інших культур сприяє не лише розвитку мовних та комунікативних навичок, а й формуванню соціокультурної компетентності, яка передбачає розуміння та повагу до культурних відмінностей. Це є критично важливим для підготовки майбутніх фахівців до роботи в глобалізованому середовищі.

Педагогічна думка, що формувалася в різні історичні епохи, поступово осмислювала й розвивала уявлення про необхідність і шляхи формування соціально-комунікативної компетентності як основи професійної підготовки особистості. Розглянемо етапи становлення уявлень про формування соціально-комунікативної компетентності як в історичній, так і педагогічній ретроспективі.

Історико-філософські витоки формування комунікативних навичок.

Питання формування комунікативних навичок не є новим. Ще в античній Греції та Римі велика увага приділялася риториці, ораторському мистецтву та діалогу, що вважалися невід'ємними атрибутами освіченої людини та успішного політичного діяча. У середньовіччі, з розвитком ремесел та цехів, передача знань і навичок відбувалася в рамках «майстер-учень», де комунікація була ключовим елементом.

З настанням епохи Відродження та Просвітництва, коли акцент змістився на гуманітарні науки, освіта почала включати елементи, що сприяли розвитку соціальної взаємодії. Це стосувалося і навчання мов, і участі в дискусіях, і вміння вести переговори.

У XIX-XX століттях, з промисловою революцією та зростанням спеціалізованих професій, з'явилася потреба у фахівцях, які не лише володіли технічними знаннями, але й були здатні ефективно взаємодіяти в команді, керувати процесами та спілкуватися з клієнтами. У цей період у навчальні програми поступово впроваджуються предмети, спрямовані на розвиток навичок ділового спілкування, етики та психології.

Сучасний етап розвитку суспільства та освіти характеризується глобалізацією, інформаційними технологіями та швидкими змінами. Це вимагає від майбутніх фахівців не лише володіння фаховими знаннями, а й здатності до критичного мислення, емпатії, ефективної міжкультурної комунікації та постійного самовдосконалення.

Уявлення про значення спілкування в освіті сягають античності. Платон і Сократ розглядали діалог як спосіб народження істини й засіб формування мислення. Сократова «маєвтика» — мистецтво вести людину до пізнання через запитання — є раннім прикладом педагогічного спілкування як активного соціального процесу.

У добу Відродження гуманісти (Еразм Роттердамський, Мішель де Монтень) наголошували на вихованні всебічно розвиненої особистості, яка здатна до вільного, аргументованого спілкування. Вони підкреслювали важливість мови, етикету, доброго тону — як виявів культури комунікації.

Педагогіка Нового часу і XIX ст.: перші кроки до компетентнісного підходу у формуванні соціально-комунікативної компетентності.

Ян Амос Коменський та архітектоніка «школи як зразку життя».

Ян Амос Коменський (1592-1670), визначний чеський педагог-гуманіст та основоположник сучасної дидактики, зробив значний внесок у розвиток педагогічної думки, що передбачав зародження ідей компетентнісного підходу, зокрема в аспекті соціально-комунікативної підготовки. Його концепція «школи як зразку життя» стала новаторською для XVII століття, оскільки відходила від схоластичної моделі освіти, орієнтованої виключно на трансляцію знань, і передбачала інтеграцію навчального процесу з реальним життєвим досвідом.

У своїй фундаментальній праці «Велика дидактика» Коменський обґрунтував принципи універсальної освіти (пансофії), доступної для всіх, незалежно від соціального статусу та статі, що само по собі вже містило зародки ідеї соціальної інклюзії та рівних можливостей для комунікативного розвитку. Він акцентував на тому, що освітній процес повинен бути природовідповідним, тобто враховувати вікові та психологічні особливості учнів, а також систематичним і наочним, що сприяло б глибшому засвоєнню інформації та її застосуванню на практиці.

Ключовим аспектом педагогічної системи Коменського було визначення ролі педагога не лише як джерела знань, а й як вихователя, який формує у *молоді моральні, соціальні та мовленнєві орієнтири*. Такий підхід свідчить про розуміння ним того, що освіта має бути комплексною, а комунікація – органічною частиною виховного процесу.

Педагог, за Коменським, мусив бути взірцем для наслідування, демонструючи етичні норми та ефективні моделі взаємодії. Саме це заклало підґрунтя для концепції *організованої педагогічної комунікації*, де взаємодія між суб'єктами освітнього процесу стає цілеспрямованою, систематичною і спрямованою на розвиток умінь соціальної взаємодії, емпатії та навичок ефективного спілкування. Його ідеї, таким чином, стали провісниками формування соціально-комунікативної компетентності, розуміючи її як здатність особистості до ефективної взаємодії в суспільстві.

Костянтин Ушинський: національне виховання та «виховання засобами слова». Костянтин Дмитрович Ушинський (1824-1870), видатний український педагог, справедливо вважається засновником наукової педагогіки на східнослов'янських землях. Його праці є значним внеском у розвиток компетентнісного підходу, особливо в контексті формування соціально-комунікативних здібностей та національної ідентичності.

Ушинський рішуче виступав за національне виховання, підкреслюючи, що навчання мовою рідного народу є не просто актом передачі інформації, а фундаментальним чинником розвитку мислення, морального виховання та формування національної свідомості. Він розглядав мову не лише як інструмент комунікації, а як живе втілення народної мудрості, культури та історії, що формує світогляд і характер особистості. Це бачення передбачало розвиток не просто лінгвістичних навичок, а й соціокультурної компетентності, здатності розуміти та інтерпретувати соціальні коди, закладені в мові.

Його концепція виховання ґрунтувалася на трьох взаємопов'язаних складових: *слові, прикладі та авторитеті*, які він розглядав як основні засоби формування соціального спілкування.

Слово, на думку Ушинського, відіграє центральну роль у формуванні світогляду, моральних принципів та етичних норм. Це не просто засіб передачі

знань, а потужний інструмент морального впливу, що здатен викликати емоційний відгук і формувати переконання. Ушинський акцентував на необхідності виховувати в учнів уміння висловлювати свої думки чітко, логічно та переконливо.

Приклад педагога, батьків та оточуючих Ушинський вважав не менш важливим, ніж слово. Він підкреслював, що діти вчаться не лише з того, що їм говорять, але й з того, що бачать. Позитивний приклад формує етичні норми поведінки, соціальні навички та бажання наслідувати доброзичливі моделі взаємодії.

Авторитет педагога, за Ушинським, повинен базуватися не на примусі, а на повазі, довірі та любові учнів. Такий авторитет є необхідною умовою для ефективного виховного процесу та сприяє вільному і відкритому спілкуванню, що є запорукою розвитку комунікативних здібностей.

Таким чином, Костянтин Ушинський заклав основи розуміння соціально-комунікативної компетентності як невід'ємної складової гармонійно розвиненої та свідомої особистості, здатної до відповідального соціального діалогу та активної участі в житті суспільства. Його ідеї, які підкреслювали взаємозв'язок між мовою, мисленням та соціальною поведінкою, стали значним кроком до усвідомлення, що освіта – це не лише акумуляція знань, а й формування здатності до ефективної взаємодії в соціумі, що є однією з ключових засад компетентнісного підходу.

XX століття: гуманістична й соціально орієнтована педагогіка.

У XX столітті педагогіка пережила справжню революцію, відходячи від традиційного авторитаризму до гуманістичного та соціально орієнтованого підходу. Якщо раніше педагог був лише джерелом знань, а здобувач освіти – пасивним слухачем, то згодом вони почали сприйматися як рівноправні партнери у процесі навчання та виховання. Видатні педагоги, такі як Антон Макаренко, Карл Роджерс та Пауло Фрейре, заклали основи для цього нового погляду, перетворивши комунікацію на ключовий інструмент.

Антон Макаренко, український педагог, розвивав ідею колективного спілкування як важливого елементу формування особистості. Він вважав, що в умовах спільної праці, відповідальності та довіри індивідуальні риси характеру краще розвиваються через взаємодію в групі. Колектив у його розумінні — це не просто сукупність людей, а організм, що має свої закони, традиції та цілі. Комунікація в ньому слугувала не лише передачею інформації, а й засобом виховання дисципліни, відповідальності та солідарності. Макаренко прагнув, щоб кожен член колективу відчував свою причетність до спільної справи, а через взаємодію з іншими вчився критично мислити та приймати рішення. Його ідеї лягли в основу концепції «виховання в колективі та через колектив».

Американський психолог і педагог Карл Роджерс висунув принципи гуманістичної психології як основи педагогічної взаємодії. Він наголошував, що

ефективна міжособистісна комунікація ґрунтується на трьох ключових компонентах: емпатії, безумовному позитивному прийнятті та конгруентності (щирості). Роджерс вважав, що педагог повинен прагнути зрозуміти учня, його почуття та переживання (емпатія). Він має приймати дитину такою, якою вона є, без оцінювання та осуду (безумовне прийняття). Нарешті, педагог має бути щирим і справжнім у спілкуванні (конгруентність). Така комунікація створює атмосферу довіри та безпеки, в якій учень не боїться бути собою і може вільно розвиватися.

Бразильський педагог і філософ Пауло Фрейре розробив концепцію «діалогічної освіти», протиставляючи її традиційній «банківській моделі». Остання, на його думку, перетворює учня на пасивну «посудину», яку вчитель-«банкір» наповнює знаннями. Фрейре вважав таку модель гнітючою, оскільки вона не розвиває критичного мислення та не сприяє самостійності.

Натомість, діалогічна освіта будується на взаємодії та співтворчості. Комунікація в цьому підході є діалогом, де вчитель і учень разом досліджують реальність і створюють знання. Метою такої комунікації є не просто передача інформації, а усвідомлення учнями свого становища, розвиток критичного мислення та здатність до суспільних змін. Фрейре стверджував, що освіта має бути процесом звільнення, а не пригнічення, і саме діалог є ключем до цього.

Ідеї Макаренка, Роджерса та Фрейре стали фундаментальними для сучасної педагогіки. Вони змінили уявлення про роль вчителя та учня, перетворивши комунікацію з одностороннього процесу на співпрацю та діалог. Сьогодні ці принципи втілюються в різних освітніх підходах, що наголошують на персоналізації навчання, проектній роботі та формуванні навичок XXI століття – критичного мислення, креативності, співпраці та комунікації.

Сучасна педагогічна наука і концепція соціально-комунікативної компетентності

У XXI столітті соціально-комунікативна компетентність трактується як інтегративна особистісно-професійна якість, яка включає:

- Когнітивний компонент — знання норм мовної, етикетної, культурної поведінки;
- Інтерактивний компонент — уміння вступати у конструктивну взаємодію;
- Емоційно-ціннісний компонент — емпатія, повага, доброзичливість;
- Рефлексивний компонент — здатність усвідомлювати та коригувати власне комунікативне поводження [5, 370].

Підходи до формування цієї компетентності розробляються в межах компетентнісної парадигми освіти, яка передбачає: активні методи навчання (дискусії, рольові ігри, дебати); міждисциплінарний підхід; ситуаційне та проблемно-орієнтоване навчання; педагогічну практику; розвиток soft skills —

«м'яких навичок», що включають комунікацію, критичне мислення, командну роботу.

У сучасних умовах стрімких змін, цифровізації, глобалізації та постійного оновлення знань, успішність фахівця дедалі більше визначається не лише його фаховими знаннями (hard skills), а здатністю до ефективної взаємодії з іншими — тобто його соціально-комунікативними навичками (soft skills).

Соціально-комунікативна компетентність охоплює широкий спектр умінь і якостей, зокрема: вміння будувати міжособистісні стосунки; здатність чітко, переконливо й етично доносити думки; повага до співрозмовника, емпатія, культура спілкування; уміння слухати та чути; здатність працювати в команді, керувати комунікативними процесами, вирішувати конфлікти.

Ці елементи є фундаментом для реалізації професійних функцій у більшості сфер, особливо у людиномістких професіях: освіта, медицина, психологія, юриспруденція, журналістика, публічне управління тощо.

Комунікативна компетентність педагога — це ключ до ефективного навчання та виховання. Від того, як педагог будує міжособистісні стосунки залежить: емоційний мікроклімат в класі; мотивація учнів до навчання; здатність налагодити партнерські відносини, у т.ч. в інклюзивному середовищі; авторитет педагога й довіра до нього.

Без розвинених комунікативних навичок неможливо впроваджувати ані педагогіку партнерства, ані компетентнісний підхід, ані інтерактивні методи.

Для майбутніх психологів, соціальних працівників, медиків ефективна комунікація є інструментом допомоги. Соціально-комунікативна компетентність дозволяє: налагоджувати довірливі стосунки з клієнтом чи пацієнтом; працювати з емоціями, запобігати або знижувати стресові ситуації; правильно подавати інформацію, уникати ескалації конфліктів; підтримувати людину, не порушуючи професійних і етичних меж.

Для управлінців і лідерів команд командна робота, делегування, формулювання чітких інструкцій, публічні виступи, ведення перемовин потребує високого рівня соціально-комунікативної компетентності. Недостатній рівень призводить до дезорганізації, конфліктів, низької мотивації працівників.

Нові виклики у цифровому середовищі — дистанційна робота, онлайн-навчання, віртуальні команди — вимагають специфічної форми комунікативної компетентності: цифрової комунікативної культури, яка включає: етикет онлайн-спілкування; лаконічність і структурованість письмової комунікації; вміння вести діалог у соціальних мережах без конфліктів.

У глобалізованому світі фахівець часто працює в мультикультурному середовищі або спілкується з представниками інших країн. Тому важливо розвивати міжкультурну комунікативну компетентність, яка включає: знання культурних відмінностей; уникнення стереотипів та дискримінаційних суджень; вміння адаптувати стиль комунікації до контексту.

Висновки. Формування соціально-комунікативної компетентності завжди було і залишається однією з ключових умов професійної підготовки фахівців у різних галузях. Незважаючи на трансформацію підходів і методів у різні історичні епохи, незмінною залишалася головна мета – підготовка особистості, здатної ефективно взаємодіяти з іншими, адаптуватися до соціально-професійного середовища та конструктивно впливати на розвиток суспільства.

Аналіз історико-педагогічної спадщини показує, що соціально-комунікативна компетентність завжди розглядалася як складова гармонійного розвитку людини, хоча її зміст і акценти змінювалися залежно від суспільних запитів і культурних контекстів.

У сучасних умовах цифровізації, глобалізації та зростання міжкультурних контактів соціально-комунікативна компетентність набуває особливої значущості. Вона виступає не лише професійною перевагою, а й універсальною якістю, що визначає життєву успішність, здатність до лідерства, критичного мислення та інноваційної діяльності. Вона є виявом людяності, гнучкості мислення, етичної зрілості та культури особистості.

Вивчення історичного досвіду формування цієї компетентності є важливим для створення сучасних освітніх програм, які б поєднували традиційні гуманістичні цінності з актуальними вимогами сьогодення. Освітні практики XXI століття мають орієнтуватися не лише на передачу знань, а й на розвиток умінь співпраці, емпатії, толерантності, вміння вести діалог у багатокультурному та цифровому середовищі.

Отже, формування соціально-комунікативної компетентності повинно стати стратегічним пріоритетом освітньої політики України. Від шкільної освіти до післядипломної підготовки необхідно цілеспрямовано впроваджувати компетентнісний підхід, розвивати інтерактивні методи навчання, стимулювати міждисциплінарність та практичну спрямованість освітніх програм. У сучасній українській педагогічній практиці ця компетентність є не лише предметом наукових досліджень, а й орієнтиром реформ, що забезпечує формування нового покоління фахівців — професійно компетентних, культурно виважених, соціально відповідальних і здатних до ефективної взаємодії в будь-якій сфері діяльності.

Література:

1. Айзенбарт М. М. Сутність поняття «соціально-комунікативна компетенція» в сучасній науковій парадигмі. Молодий вчений. № 4.3 (44.3) квітень, 2017.

2. Годлевська Д. М. Формування комунікативної компетентності майбутніх соціальних працівників в умовах педагогічного університету: автореф. дис. …канд. пед. наук. Київ, 2007. 20 с.

3. Міщенко І. В. Розвиток комунікативних здібностей майбутніх фахівців в умовах сучасного навчального процесу. Соціально-педагогічні основи розвитку особистості в сучасних умовах комунікації: досвід, проблеми, перспективи: збір.мат. конф. / голова редкол. Удалова О. А., члени редкол. Буянова Г. В., Ватагіна В. В., Івженко Ю. В., Похресник А. К. Дніпро : ЖУРФОНД, 2019. С. 130-132.

4. Обдула Т. М. Проблема формування у молодого покоління комунікативної культури. Соціально-педагогічні основи розвитку особистості в сучасних умовах комунікації: досвід, проблеми, перспективи: збір. мат. конф. / голова редкол. Удалова О. А., члени редкол. Буянова Г. В., Ватагіна В. В., Ївженко Ю. В., Похресник А. К. Дніпро : ЖУРФОНД, 2019. С. 139-144.

5. Поморова Н. А. Особливості формування комунікативних компетенцій майбутніх фахівців. Соціально-педагогічні основи розвитку особистості в сучасних умовах комунікації: досвід, проблеми, перспективи: збір. мат. конф. / голова редкол. Удалова О. А., члени редкол. Буянова Г. В., Ватагіна В. В., Ївженко Ю. В., Похресник А. К. Дніпро : ЖУРФОНД, 2019. С. 370-375.

References:

1. Eisenbart, M. M. (2017). Sutnist ponyattya "sotsialno-komunikatyvna kompetentsiya" v suchasniy naukoviy paradyhmi [The essence of the concept of "social-communicative competence" in the modern scientific paradigm]. Molodyy vchenyy, 4.3 (44.3) (ukr).

2. Hodlevskaya, D. M. (2007). Formuvannya komunikatyvnoyi kompetentnosti maybutnikh sotsialnykh pratsivnykiv v umovakh pedahohichnoho universytetu [Formation of communicative competence of future social workers in the conditions of pedagogical university]. (Unpublished Doctor's Thesis). Kiev (ukr).

3. Mishchenko, I. V. (2019). Rozvytok komunikatyvnykh zdibnostey maybutnikh fakhivtsiv v umovakh suchasnoho navchal′noho protsesu [Development of communicative abilities of future specialists in the modern educational process]. Socio-pedagogical bases of personality development in modern conditions of 1(100)-2021 Духовність особистості: методологія, теорія і практика communication: experience, problems, perspectives: collection of conference materials, 130-132. Dnipro: Zhurfond Publishing House (ukr).

4. Obdula, T. M. (2019). Problema formuvannya u molodoho pokolinnya komunikatyvnoyi kultury [The problem of formation of communicative culture in the young generation]. Socio-pedagogical bases of personality development in modern conditions of communication: experience, problems, perspectives: collection of conference materials, 139-144. Dnipro, Zhurfond Publishing House (ukr).

5. Pomorova, N. A. (2019). Osoblyvosti formuvannya komunikatyvnykh kompetentsiy maybutnikh fakhivtsiv sfery obsluhovuvannya [Peculiarities of formation of communicative competences of future service specialists]. Socio-pedagogical bases of personality development in modern conditions of communication: experience, problems, perspectives: collection of conference materials, 370-375. Dnipro: Zhurfond Publishing House (ukr).

УДК 378:004.8

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-362-378

Терменжи Олександр Андрійович здобувач освіти третього рівня (доктор філософії) кафедри педагогіки і педагогічної майстерності, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, https://orcid.org/0009-0005-0792-0103

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПОНЯТЬ «ШІ-ГРАМОТНІСТЬ» І «ШІ-КОМПЕТЕНТНІСТЬ» У КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

Анотація. Стаття присвячена аналізу понять «ШІ-грамотність» та «ШІ-компетентність» у контексті підготовки сучасного вчителя, здатного відповідально й ефективно використовувати технології штучного інтелекту (ШІ) в освітньому процесі. Постановка проблеми пов'язана з необхідністю формування у педагогів знань, умінь і ціннісних орієнтацій для критичного осмислення можливостей і ризиків ШІ, забезпечення етичного використання інтелектуальних систем і підтримки академічної доброчесності учнів. Автори узагальнили світові та українські наукові підходи, дослідження й нормативні документи (UNESCO, OECD, МОН України, Міністерство цифрової трансформації) щодо структури та складових ШІ-грамотності й ШІ-компетентності, їх взаємозв'язку з цифровою, медіа- та інформаційною грамотністю, а також із традиційними педагогічними компетенціями. Наведено погляди сучасних зарубіжних та українських учених щодо різниці між визначеннями понять «ШІ-грамотність» й «ШІ-компетентність». Для педагогів таке концептуальне підґрунтя є критично важливим у контексті проблеми їхньої готовності використовувати ШІ у професійній діяльності

У статті розглянуто основні міжнародні Рамки ШІ-компетентності для педагогів (AI CFT (UNESCO), AICE (Colleague AI)), їхні компоненти та рівні розвитку, а також вітчизняні концепції та інструктивно-методичні рекомендації щодо інтеграції ШІ у заклади середньої та вищої освіти. Особливу увагу приділено підготовці майбутніх учителів математики, для яких ШІ відкриває нові можливості модернізації навчального процесу, індивідуалізації навчання та розвитку критичного і творчого мислення учнів. Висвітлено сучасні методики оцінювання ШІ-грамотності, зокрема тест GLAT (Generative AI Literacy Assessment Test), який був авторами адаптований до українського освітнього контексту та застосування у педагогічних експериментах. У статті наведено фрагмент цього тесту для напряму «Знання й розуміння». Результати дослід-

женння підкреслюють, що розвиток ШІ-грамотності та компетентності в сфері штучного інтелекту педагогів є ключовою умовою безпечної, етичної та ефективної інтеграції штучного інтелекту в освіту.

Ключові слова: штучний інтелект в освіті, професійна підготовка майбутніх учителів, ШІ-грамотність, ШІ-компетентність.

Termenzhy Oleksandr Andriyovych PhD student at the Department of Pedagogy and Pedagogical Mastery, Bohdan Khmelnitsky Melitopol State Pedagogical University, https://orcid.org/0009-0005-0792-0103

CONCEPTUALIZING «AI LITERACY» AND «AI COMPETENCE» WITHIN THE FRAMEWORK OF TEACHERS' PROFESSIONAL PRACTICE

Abstract. The article is dedicated to the analysis of the concepts of «AI literacy» and «AI competence» in the context of preparing pre-service teachers capable of responsibly and effectively using artificial intelligence (AI) technologies in the educational process. The problem statement is associated with the need to develop teachers' knowledge, skills, and value orientations to critically assess the opportunities and risks of AI, ensure the ethical use of intelligent systems, and support students' academic integrity. The authors summarize global and Ukrainian scientific approaches, research, and regulatory documents (UNESCO, OECD, the Ministry of Education of Ukraine, the Ministry of Digital Transformation of Ukraine) regarding the structure and components of AI literacy and AI competence, their interconnection with digital, media, and information literacy, as well as with traditional pedagogical competencies. The article presents perspectives of contemporary scholars on the distinction between the definitions of «AI literacy» and «AI competence». Such conceptual groundwork is critically important for teachers in the context of their readiness to use AI in professional practice.

The article examines major international frameworks of AI competence for educators (AI CFT by UNESCO, AICE by Colleague AI), their components and developmental levels, as well as domestic concepts and instructional-methodological recommendations for integrating AI into secondary and higher education institutions. Special attention is given to the preparation of future mathematics teachers, for whom AI opens new opportunities for modernizing the learning process, individualizing instruction, and developing students' critical and creative thinking. Contemporary methods for assessing AI literacy are highlighted, including the GLAT (Generative AI Literacy Assessment Test), which has been adapted by the authors to the Ukrainian educational context and applied in pedagogical experiments. A sample from the "Knowledge and Understanding" section of this test is presented in the article. The

research findings emphasize that the development of AI literacy and AI competence among teachers is a key condition for the safe, ethical, and effective integration of artificial intelligence into education.

Keywords: artificial intelligence in education, pre-service teacher training, AI literacy, AI competency,

Постановка проблеми. Інтеграція штучного інтелекту (ШІ) в освіту актуалізує питання підготовки сучасного вчителя, його здатності критично осмислювати можливості й ризики цих технологій, використовувати їх з урахуванням етичних принципів та освітніх цінностей. Одним із ключових викликів при цьому є відсутність усталеного розуміння того, якими знаннями, уміннями та установками має володіти педагог у контексті використання штучного інтелекту. У науковому дискурсі з'являються поняття «ШІ-грамотність» (AI literacy) та «ШІ-компетентність» (AI competence), які відображають різні рівні оволодіння технологіями, проте нерідко використовуються як взаємозамінні.

Світові наукові спільноти та міжнародні організації (UNESCO, OECD та інші) активно працюють над формуванням концептуальних рамок, які допомогли б інтегрувати ШІ в освіту без втрати гуманістичного виміру. Проте в Україні ця тематика перебуває лише на етапі становлення, і педагогічна наука потребує адаптованих до національного контексту моделей та інструментів. Розуміння особливостей ШІ-грамотності й ШІ-компетентності педагога, їх взаємозв'язку з цифровою та медіаграмотністю, а також із традиційними педагогічними компетентностями, є основою для розроблення сучасних освітніх стратегій.

Результати Всеукраїнського дослідження щодо використання штучного інтелекту в шкільній освіті (грудень 2023 р.) [1], спрямованого на аналіз практик застосування інструментів ШІ та оцінку їх потенціалу в українському освітньому середовищі, засвідчили, що рівень обізнаності учнів про такий сервіс штучного інтелекту як ChatGPT є дещо вищим, ніж серед учителів (76% проти 68% відповідно). Така тенденція підкреслює наявність суттєвої потреби у методичній і професійній підтримці педагогів з метою розширення їхніх знань про принципи функціонування та педагогічні підходи до відповідального використання інтелектуальних систем у навчальному процесі [16]. В умовах цифрової трансформації саме вчителі мають виступати провідниками у сфері грамотного та етичного застосування ШІ, формуючи в учнів здатність до критичного осмислення результатів роботи алгоритмів, культивуючи академічну доброчесність, креативність і самостійність мислення. Отже, забезпечення належного рівня освітньої обізнаності педагогів у сфері ШІ, а також створення механізмів відповідального впровадження й педагогічного супроводу інтелектуальних систем, постає ключовою умовою їх ефективної та безпечної інтеграції в освітній процес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Використання генеративного ШІ в освіті стало предметом сучасних наукових досліджень (Long, D., Magerko, B., 2020; Carolus, A., Koch, M.J., Straka, S., Latoschik, M.E., Wienrich, 2023; Laupichler, M.C., Aster, A., Haverkamp, N., Raupach, T., 2023; Lodge, Thompson, Corrin, 2023; Yu, Guo, 2023; Ding, L., Kim, S., & Allday, R. A., 2024 та інші). Серед українських педагогів, які досліджують особливості застосування сервісів ШІ у освіті, слід відмітити роботи С. Скворцової, С. Симоненко, К. Гнезділової (інженерія промтів як інструмент оптимізації професійної діяльності викладачів), В. Каука (ШІ як каталізатор змін у UX/UI дизайні), М. Колесника (аналіз іноземного наукового дискурсу щодо понять компетентності та грамотності у сфері штучного інтелекту), К. Осадчої (застосування чат-ботів для вдосконалення комунікативних навичок ІТ-спеціалістів), О. Семеніхіної (використання ШІ для візуалізації навчального матеріалу), Т. Лукашової та М. Друшляк (ШІ як засіб розвитку критичного мислення), І. Юрчак, О. Кичук та В. Оксентюк (можливості та обмеження великих мовних моделей LLM), групи учених під керівництвом Р. Гуревича (використання ШІ у педагогічній освіті).

Відмітимо монографію групи українських науковців [12], у якій детально розглянуто передумови та наукові засади створення Стратегії розвитку штучного інтелекту в Україні, а також засоби та шляхи її ефективної імплементації.

Вартий особливої уваги навчально-методичний посібник українських науковців «Штучний інтелект у діяльності педагога закладу професійної (професійно-технічної) освіти» [2], у якому розглянуто науково обґрунтовані підходи до використання штучного інтелекту в професійно-педагогічній діяльності, окреслено його роль і функції в сучасному освітньому процесі, а також наведено практичні приклади інтеграції інтелектуальних систем у підготовку фахівців.

У статті М. Друшляк та Т. Лукашової [6] проаналізовано зарубіжний досвід використання штучного інтелекту в освітній сфері, виокремлено позитивні та негативні сторони такого використання, а також розглянуто можливості використання штучного інтелекту для розвитку критичного мислення майбутніх учителів математики на прикладі використання чат-бота зі штучним інтелектом ChartGPT.

Первинний аналіз поняття та структури компетентності у сфері штучного інтелекту було проведено у роботі К. Осадчої [8]. Під поняттям «ШІ компетентність» вона розуміє «навички та знання, необхідні для ефективного впровадження та використання штучного інтелекту». Аналіз іноземного наукового дискурсу щодо проблеми теоретичного осмислення понять «компетентність у сфері штучного інтелекту», та «грамотність у сфері штучного інтелекту» було представлено у статті М. Колесника [3]. Як підкреслює педагог, «поняття ШІ-компетентності та ШІ-грамотності поступово отримують наукове обґрунтування,

доповнюючи зміст більш широких категорій цифрової компетентності / грамотності, інформаційної компетентності / грамотності».

Попри значний внесок науковців у теоретичне осмислення змісту та структури понять «ШІ-грамотність» і «ШІ-компетентність», кількість досліджень, присвячених аналізу специфіки формування цих феноменів у майбутніх педагогів, зокрема вчителів математики, залишається недостатньою.

Мета статті. Метою статті є всебічний аналіз та узагальнення наявних нормативних документів, сучасних наукових і науково-педагогічних джерел, а також новітніх досліджень, присвячених проблематиці визначення й уточнення змісту понять «ШІ-грамотність» та «ШІ-компетентність» у сфері освіти. Особливий акцент зроблено на їх інтерпретації в контексті професійної підготовки майбутніх педагогів. У межах дослідження розглядається питання формування готовності вчителів до використання можливостей штучного інтелекту у власній професійній діяльності, що охоплює як загальноосвітній, так і предметно-орієнтований вимір. Окрему увагу зосереджено на підготовці майбутніх учителів математики, для яких інтеграція інтелектуальних цифрових технологій у навчальний процес відкриває широкі перспективи модернізації змісту й методів викладання, розвитку індивідуалізованого та дослідницького навчання, а також формування критичного й творчого мислення учнів.

Наше дослідження узгоджується з Концепцією розвитку штучного інтелекту в Україні (Кабінет Міністрів, 2020), програмою масштабної трансформації освіти «Освіта 4.0: український світанок» (МОН, 2022), проєктом «Інструктивно-методичні рекомендації щодо ШІ в ЗЗСО» (МОН, 2024), Концепцією Державної цільової науково-технічної програми з використання технологій штучного інтелекту в пріоритетних галузях економіки на період до 2026 року (Кабінет Міністрів, 2024), Рекомендаціями щодо відповідального впровадження та використання штучного інтелекту в закладах вищої освіти (МОН, 2025).

Виклад основного матеріалу дослідження. Використання систем штучного інтелекту привело до появи нових понять – ШІ-грамотності (AI Literacy) та ШІ-компететності (AI Competence). У англомовній науковій літературі немає єдиного погляду на визначення цих понять. Проте треба підкреслити основоположний внесок учених Long D. та Magerko B. (2020) які у свої статті «Що таке ШІ-грамотність?» об’єднали існуючі дослідження ШІ-грамотності та розробили комплексний компетентнісний підхід до формування та оцінювання грамотності у сфері штучного інтелекту. Педагоги визначають ШІ-грамотність як «набір компетенцій, який дозволяє людям критично оцінювати технології штучного інтелекту, спілкуватися та ефективно співпрацювати з штучним інтелектом, а також використовувати штучний інтелект як онлайн-інструмент, вдома та на робочому місці» [19].

Експерти у використанні ШІ у сфері освіти (Chiu, Ahmad, Ismailov&Sanusi, 2024) підкреслюють, що у цьому визначенні бракує складника саморефлексії, який є критично важливим для безперервного навчання щодо новітніх технологій штучного інтелекту [14]. Ними було запропоновано нове визначення грамотності та компетентності в сфері ШІ, а також спільно з досвідченими викладачами розроблено відповідну концептуальну модель. Так, ШІ-грамотність визначається ними як «здатність людини чітко пояснювати, як працюють технології штучного інтелекту та який вони мають вплив на суспільство, а також використовувати їх етично й відповідально, ефективно комунікуючи та співпрацюючи з ними в будь-якому контексті». Основний акцент робиться на знаннях і вміннях. Компетентність у сфері ШІ визначається як «упевненість і здатність людини чітко пояснювати, як працюють технології штучного інтелекту та який вони мають вплив на суспільство, а також використовувати їх етично й відповідально, ефективно комунікуючи та співпрацюючи з ними в будь-якому контексті». При цьому людина повинна мати упевненість і здатність до саморефлексії щодо власного розуміння ШІ з метою подальшого навчання. Основний акцент робиться на тому, наскільки ефективно індивід використовує ШІ у корисний спосіб».

У статті [14] педагоги виділяють такі складові поняття «ШІ-компетентність» (Рис. 1): технологія (упевненість і здатність чітко пояснювати, як працюють технології ШІ), вплив (упевненість і здатність чітко пояснювати, який вплив мають технології ШІ на суспільство), етика (упевненість і здатність використовувати технології ШІ етично й відповідально), співпраця (упевненість і здатність ефективно комунікувати та співпрацювати з технологіями ШІ у будь-якому контексті) та саморефлексія (упевненість і здатність до саморефлексії щодо власного розуміння ШІ з метою подальшого навчання). Науковці підкреслюють, що індивіди з більш розвиненим саморефлексивним мисленням мають більшу ймовірність постійно переглядати свої знання у сфері ШІ та виявляти напрями й потреби для подальшого навчання.

Рис.1. Складові поняття «ШІ-компетентність» за Chiu, Ahmad, Ismailov&Sanusi, 2024

У ґрунтовному досліджені учених організації Digital Promise (2024) дається таке визначення: «ШІ-грамотність включає знання та навички, які дозволяють людям критично розуміти, оцінювати і використовувати системи та інструменти штучного інтелекту для безпечної та ефективної діяльності в сучасному світі, який стає все більш цифровим» [20]. У дослідженні «AI Literacy: A Framework to Understand, Evaluate, and Use Emerging Technology» (2024) в контексті навчання освітян група учених виділяє чотири компоненти у структурі ШІ-грамотності (рис. 2): практики ШІ-грамотності (дієві практики розуміння і оцінювання, які учні можуть продемонструвати), основні цінності (основні принципи, які підтримують учнів безпечно та ефективно використовувати інструменти штучного інтелекту), режими залучення (взаємопов'язані способи взаємодії користувачів з інструментами з підтримкою технологій штучного інтелекту для демонстрації рівня ШІ-грамотності) і типи використання (різні цілі, з якими користувачі використовують інструменти штучного інтелекту) [20]. Відповідно до цих чотирьох компонент, ученими була запропонована схема структури ШІ-грамотності для освітян [20] (Рис. 2).

Рис.2 Розширена структура ШІ-грамотності для освітян (згідно [20])

Педагоги підкреслюють, що складові ШІ-грамотності пов'язані з ініціативами, які педагоги обговорюють та впроваджують у відповідь на появу нових технологій протягом десятиліть. До них належать, зокрема, обчислювальне мислення, грамотність у роботі з даними, цифрова громадянська компетентність та медіаграмотність. Ці тісні зв'язки дозволяють освітянам розширювати наявні ініціативи та освітні траєкторії, включаючи в них ШІ-грамотність, або ж вводити додаткові навчальні цілі поряд із ініціативами, спрямованими на розвиток ШІ-грамотності. Наведено схему, запропоновану групою учених, яка ілюструє, як практики ШІ-грамотності пов'язані з існуючими ініціативами (Рис.3)

Рис. 3 Взаємозв'язки між практиками ШІ-грамотності та цифровою громадянською компетентністю, медіаграмотністю, обчислювальним мисленням і грамотністю у роботі з даними (згідно [20])

Відмітимо, що сьогодні у світі посилюється увага до створення фреймворків ШІ-компетентностей для педагогів, покликаних забезпечити змістовну та етичну інтеграцію штучного інтелекту в освітній процес. Серед найвагоміших прикладів – Рамка компетентності у сфері ШІ для вчителів ЮНЕСКО (AI CFT, 2024) [21], яка пропонує стратегічний, людиноцентричний підхід до використання ШІ в освіті, а також Рамка ШІ-компетентності для педагогів (AICE, 2025), розроблена Colleague AI (Університет Вашингтону), яка акцентує увагу на практичних, вимірюваних навичках застосування ШІ у викладанні [18]. Обидві моделі репрезентують взаємодоповнювальні перспективи – від глобального політичного бачення до конкретної практики в класі.

Рамка ШІ-компетентності для вчителів ЮНЕСКО – це глобальна нормативна модель, розроблена для забезпечення етичної, безпечної та інклюзивної інтеграції ШІ в освіту. Вона демонструє структуру компетентності в сфері штучного інтелекту (Рис. 4), яка узгоджена рамкою ІКТ компетентності вчителів: 15 складників ШІ-компетентності педагога окреслені з урахуванням п'яти ключових аспектів (людиноцентричне мислення, етика ШІ, основи та програми ШІ, педагогіка ШІ та ШІ для професійного навчання) та трьох рівнів прогресу (оволодіння, поглиблення та створення) [21].

Рис. 4. Рамка компетентностей у сфері ШІ для вчителів ЮНЕСКО (AI CFT, 2024)

На відміну від неї, Рамка ШІ-компетентності для педагогів AICE (2025), розроблена експертами Colleague AI, має практичну спрямованість і визначає компетентність у сфері ШІ через чотири взаємопов'язані виміри: функціональний (володіння інструментами), змістовий (адаптація та критичне осмислення), педагогічний (інтеграція у навчання) та етичний (відповідальне використання і моделювання поведінки) (Рис. 5). У цій рамці робиться акцент не стільки на знаннях про ШІ, скільки на сформованих у процесі навчання педагогічних практиках. Ця модель розроблена для підтримки професійного розвитку вчителів їх самоосвіти та самооцінювання, забезпечуючи вимірювану, практично зорієнтовану та педагогічно виважену інтеграцію ШІ [18].

Рис. 5. Рамка ШІ-компетентності для педагогів (AICE) (2025), розроблена Colleague AI (Університет Вашингтону, США)

В Україні поняття ШІ-грамотності вперше було запропоновано у 2024 році в межах проекту Міністерства освіти та Міністерства цифрової трансформації України «Інструктивно-методичні рекомендації щодо ШІ в ЗЗСО». Робоча група українських дослідників розглядає ШІ-грамотність як «розуміння учасниками освітнього процесу основних принципів відповідального застосування систем штучного інтелекту, володіння навичками розпізнавання, коли використовується штучний інтелект, усвідомлення його обмежень та ризиків, пов'язаних з його невідповідальним використанням» [9].

У цьому проекті окрім поняття «ШІ-грамотність» вводиться ще поняття «компетентності у галузі штучного інтелекту» для освітян, яка «характеризується знаннями, навичками та ставленням, необхідними для розуміння та ефективного використання ШІ у різних контекстах: розуміння ролей ШІ в освіті, використання його в навчальних практиках етичним та ефективним способом, а також здатність визначати ШІ та його застосування» [9].

Відповідно до «Словника термінів у сфері ШІ» (грудень 2024), розробленого Міністерством цифрової трансформації України [11], ШІ-грамотність

визначається як «знання, уміння та навички, які допомагають постачальникам, розробникам, користувачам й особам, що зазнають впливу системи ШІ, оцінювати можливості, ризики й потенційну шкоду системи ШІ на будь-якому етапі життєвого циклу та вживати заходів для її уникнення чи пом'якшення». Зазначимо, що поняття ШІ-компетентності у цьому документі прямо не подано як окремий термін.

Учені підкреслюють [9], що розвиток ШІ-компетентності є суттєвим аспектом Рамок цифрової компетентності для вчителів (ICT-CFT), учнів і громадян, які розробляються UNESCO та OECD [22]. Рамка цифрової компетентності для громадян України містить опис та приклади використання ШІ у сферах: комп'ютерна грамотність; інформація та цифрова грамотність; комунікація та взаємодія; створення цифрового контенту; безпека; розв'язання проблем та навчання впродовж життя.

Зазначається, що у Професійному стандарті вчителя [7] ШІ-компетентність не визначена, але це поняття потенційно стосується реалізації всіх трудових функцій вчителя і є складовою цифрової компетентності освітян. Фахівцями [9] детально описано роль та місце ШІ-компетентності вчителя в структурі Рамки цифрової компетентності педагогічного працівника та визначено 5 рівнів ШІ-компетеності учителя (А.1 – початківець, А.2 – користувач, В.1 – інтегратор, В.2 – творець-експериментатор,С.1 – лідер-новатор) та співвідношення між поняттями «ШІ-грамотність» та «ШІ-компетентність» (Рис.6). Як видно з рисунку, ШІ-грамотність є одним з базових рівнів (А.1 та А.2) ШІ-компетентності вчителя.

Рис. 6. Рівні ШІ-компетентності учителя (згідно до Інструктивно-методичних рекомендацій щодо ШІ в ЗЗСО)

Зазначимо, що у квітні 2025 року для підтримки університетів у створенні політик і практик етичного, безпечного та ефективного застосування штучного інтелекту Міністерством цифрової трансформації спільно з Міністерством освіти і науки розроблено документ «Рекомендації щодо відповідального впровадження та використання технологій ШІ у закладах вищої освіти» [10]. Він окреслює

ключові напрями інтеграції ШІ в освіту, науку, управління та інновації, визначає ризики та пропонує механізми їх зниження. Центральне місце займають принципи етичного використання (людиноцентричність, надійність, прозорість, інклюзивність, підзвітність тощо), а також рекомендації щодо організаційного впровадження, академічної доброчесності та правового регулювання.

Таким чином, дослідники досягли значного прогресу у вивченні концепції ШІ-грамотності, зосереджуючись на її ключових аспектах: розумінні основних принципів штучного інтелекту, практичному застосуванні та етичних зобов'язаннях. За останні два роки було створено низку методик, спрямованих на вимірювання ШІ-грамотності з урахуванням різних контекстів, цільових аудиторій і специфічних аспектів. На даний момент поки немає валідних україномовних інструментів для вимірювання ШІ-грамотності, зупинемося більш детально на наявних розробках іноземних дослідників.

Існуючі інструменти для оцінювання ШІ-грамотності можна умовно поділити на два типи: анкети самооцінки та тести, що передбачають виконання завдань. Аналіз літератури свідчить про те, що хоча суб'єктивні методи, такі як анкети самооцінки, можуть вимірювати сприйняття здатності використовувати ШІ, наукові та об'єктивні інструменти, такі як тести, повинні оцінювати рівень обізнаності студентів щодо ШІ [15]. Учені підкреслюють, що оцінювання, засноване на виконанні завдань, безпосередньо аналізує компетентності, забезпечуючи надійніші результати. Це особливо важливо для ШІ-грамотності, де існує розрив між уявленнями учасників про свої знання та їхньою реальною здатністю ефективно використовувати інструменти ШІ [17].

У результаті аналізу сучасних наукових досліджень, присвячених діагностиці рівня ШІ-грамотності, нами було укладено порівняльну таблицю наявних інструментів, розроблених у 2023–2024 роках, яка представлена у роботі [13]. Систематизація цих напрацювань дала змогу виокремити специфіку проєктування тестових завдань, визначити цільові категорії респондентів, а також країни, у яких відповідні інструменти були створені та апробовані. Зазначимо, що впродовж останніх років спостерігається помітна інтенсифікація зусиль науковців, спрямованих на створення шкал і методів вимірювання рівня обізнаності та компетентностей у сфері штучного інтелекту, що засвідчує зростання наукового й практичного інтересу до проблеми діагностики ШІ-грамотності.

Особливу цінність, на наш погляд, становить розробка діагностичного інструменту GLAT (Generative AI Literacy Assessment Test), запропонованого групою австралійських дослідників (Jina Y., Martinez-Maldonadoa R., Gaševićaand D, Yana L.) [17]. Це наразі єдиний відомий спеціалізований тест, спрямований на оцінювання рівня грамотності у сфері генеративного штучного інтелекту, який враховує специфіку функціонування генеративних моделей та

побудований відповідно до загальноприйнятих процедур психометричного й освітнього вимірювання. Його структурна валідність і надійність були емпірично підтверджені на основі результатів відповідей 355 студентів закладів вищої освіти із застосуванням методологічних підходів класичної теорії тестів та теорії відповідей на завдання [17].

Нами було зроблено переклад завдань тесту GLAT українською мовою та адаптовано його до контексту майбутнього вчителя. Тест містить 20 завдань із закритою формою відповіді за чотирма напрямками: «Знання й розуміння», «Застосування», «Оцінювання й створення» та «Етика». Наведено фрагмент тексту GLAT з напряму «Знання й розуміння» (таб.1).

Саме цей тест буде використаний нами під час педагогічного експерименту як вимірник для діагностики ШІ-грамотності майбутніх учителів математики, оскільки він пропонує надійний і більш об’єктивний метод оцінювання грамотності в сфері генеративного ШІ [17].

Таблиця 1. Фрагмент тесту для визначення рівня грамотності у сфері генеративного ШІ: напрям «Знання й розуміння» (Jina Y., Martinez-Maldonadoa R., Gaševićaand D, Yana L.)

№		Питання	Варіанти відповіді (правильний варіант виділений)
1	Знання й розуміння	Що з наведеного найкраще описує поняття «генеративний ШІ»?	**A. ШІ, який створює новий контент (текст, зображення, музику), навчаючись на наявних даних.** B. ШІ, призначений для підвищення швидкості й точності пошуку даних. C. Форма ШІ для перекладу мов у реальному часі. D. ШІ, який керує великими базами даних.
2		Яке з тверджень найкраще описує поняття «велика мовна модель»(LLM)?	A. Генерує текст, аналізуючи та підсумовуючи веб-контент. **B. Генерує текст, прогнозуючи наступне слово за контекстом попередніх.** C. Перекладає текст одночасно кількома мовами. D. Використовує шаблони з порожніми місцями.
3		Яке з наведених завдань генеративний ШІ може виконувати з високою точністю?	A. Прогнозування фондового ринку. B. Етичні рішення в складних ситуаціях. C. Діагностика рідкісних хвороб. **D. Генерація тексту, подібного до людського, на основі підказок.**
4		Що таке «навчання з нуля» (zero-shot learning) у контексті генеративного ШІ?	A. Навчання моделі без даних. **B. Виконання завдання без спеціального навчання для нього.** C. Зменшення часу навчання моделі до нуля. D. Генерація синтетичних навчальних даних.
5		Яка з наведених проблем є потенційним викликом у розробці підказок для генерації тексту?	A. Модель генерує лише бінарні відповіді. B. Потрібні великі обсяги розмічених даних. **C. Складність у формулюванні підказки, яка точно відображає бажаний контекст.** D. Потреба у складному інженерінгу ознак.
6		Що означає термін «токен» у контексті великої мовної моделі?	**A. Одиниця тексту (слово або частина слова), яку модель обробляє окремо.** B. Ідентифікатор користувача. C. Захист API-запитів. D. Нагорода для користувачів.
7		Яке з наведеного НЕ є вимогою до штучного загального інтелекту (AGI)?	A. Навчання без участі людини. B. Виконання завдань у різних доменах. **C. Передбачення подій з ідеальною точністю.** D. Розуміння та генерація природної мови.
8		Як метод генерації з поповненням через пошук (RAG) розширює можливості великої мовної моделі (LLM)?	A. Покращує граматику. **B. Забезпечує доступ до актуальних даних.** C. Підвищує швидкість. D. Дає змогу розуміти багато мов.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Концептуалізація понять «ШІ-грамотність» та «ШІ-компетентність» має ключове значення для сучасних учителів, адже саме вона визначає рамки їхньої професійної готовності до інтеграції штучного інтелекту в освітній процес. Чітке розмежування цих понять дозволяє не лише розуміти технологічні можливості ШІ, але й усвідомлювати етичні, педагогічні та соціальні наслідки його використання. У цьому контексті ШІ-грамотність розглядається як базовий рівень – здатність орієнтуватися в принципах роботи, ризиках та можливостях технологій, тоді як ШІ-компетентність передбачає сформовані уміння застосовувати інструменти ШІ у викладанні, плануванні, оцінюванні та професійній комунікації.

Для педагогів таке концептуальне підґрунтя є критично важливим у контексті проблеми їхньої готовності використовувати ШІ у професійній діяльності. Відсутність чіткої структури та критеріїв може призводити до фрагментарного й хаотичного застосування технологій, що знижує ефективність навчального процесу та створює ризики для академічної доброчесності. Натомість опора на системно визначені компоненти ШІ-грамотності та ШІ-компетентності дає змогу вибудовувати цілеспрямовану траєкторію підготовки вчителів, формувати практичні навички та критичне мислення щодо використання інновацій, а також підвищувати рівень їхньої професійної автономії в умовах швидкої цифрової трансформації освіти.

У якості подальших перспективних напрямів досліджень автори вбачають створення та упровадження навчального курсу «Педагогічні засади використання штучного інтелекту в закладах середньої освіти» для майбутніх учителів математики Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, спрямованого на формування та розвиток у майбутніх освітян грамотності та компетентності у сфері штучного інтелекту, а також проведення повноцінного педагогічного експерименту з метою перевірки ефективності розробленого курсу у формуванні готовності учителя застосовувати можливості штучного інтелекту у професійній діяльності.

Література:

1. Всеукраїнське дослідження використання ШІ у шкільній освіті Міністерство освіти і науки України. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2023/12/20/Vseukranske.doslidzhennya.vykorystannya.20.12.2023.pdf

2. Головко Д.Ю. Штучний інтелект у діяльності педагога закладу професійної (професійно-технічної) освіти: навчально-методичний посібник. Біла Церква: БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України, 2024. 73 с.

3. Колесник М. Компетентність та грамотність у сфері штучного інтелекту: аналіз іноземного наукового дискурсу Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти. Вип. 23 (1). 2025. С. 168-181. DOI 10.31865/2414-9292.23.2025.334072

4. Концепція Державної цільової науково-технічної програми з використання технологій штучного інтелекту в пріоритетних галузях економіки на період до 2026 року (2024) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/320-2024-%D1%80#Text

5. Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні (2020) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text

6. Лукашова Т., Друшляк М. Штучний інтелект як засіб розвитку критичного мислення майбутніх учителів математики. Фізико-математична освіта, 2023. Том 38. No 5. С. 18-25. DOI: 10.31110/2413-1571-2023-038-5-003

7. Наказ МОН України Про затвердження професійного стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти», 2024. URL: https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-vchytel-zakladu-zahalnoi-serednoi-osvity

8. Осадча К. Компетентність у сфері штучного інтелекту: визначення та структура. Матеріали конференції «Штучний інтелект у науці та освіті (AISE 2024)». 2024. К. С.386-389.

9. Проект «Інструктивно-методичні рекомендації щодо ШІ в ЗЗСО» Міністерство освіти і науки України. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2024/05/21/Instruktyvno.metodychni.rekomendatsiyi.shchodo.SHI.v.ZZSO-22.05.2024.pdf

10. Рекомендації щодо відповідального впровадження та використання штучного інтелекту в закладах вищої освіти (2025) URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2025/04/24/shi-v-zakladakh-vyshchoi-osvity-24-04-2025.pdf

11. Словник термінів у сфері ШІ. Міністерство цифрової трансформації. 2025. URL: https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/page/community/docs/%D0%A1%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BC%D1%96%D0%BD%D1%96%D0%B2%20%D1%83%20%D1%81%D1%84%D0%B5%D1%80%D1%96%20%D0%A8%D0%86%20(1).pdf

12. Стратегія розвитку штучного інтелекту в Україні: монографія / [За заг. ред. А.І.Шевченка]. Київ: ІПШІ, 2023. 305 с.

13. Терменжи О.А., Кожевникова А.В. Порівняльний аналіз сучасних інструментів для визначення рівня грамотності в сфері штучного інтелекту Цифровізація освіти: управління змінами: зб.наук.пр.за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції «Цифровізація освіти: управління змінами» (25-26 лютого 2025 р.) – Дніпро: Ліра, 2025. – С. 269-275.

14. Chiu T. K. F., Ahmad Z., Ismailov M., & Sanusi I. T. (2024). What are artificial intelligence literacy and competency? A comprehensive framework to support them. *Computers and Education Open, 6*. https://doi.org/10.1016/j.caeo.2024.100171

15. Ding L., Kim S., & Allday R. A. (2024). Development of an AI literacy assessment for non-technical individuals: What do teachers know? *Contemporary Educational Technology, 16*(3), ep512. https://doi.org/10.30935/cedtech/14619

16. Dovgyi S., Babiichuk S., Davybida L., & Biletska M., Teachers' and students' attitudes towards the use of artificial intelligence: all-ukrainian research, *ITLT*, vol. 104, no. 6, pp. 197–215, Dec. 2024, doi: 10.33407/itlt.v104i6.5890.

17. Jina Y., Martinez-Maldonado R., Gašević D., & Yan L. (2024). *GLAT: The generative AI literacy assessment test*. https://arxiv.org/abs/2411.00283

18. Liu M., & Sun. (2025). *AI competency for educators (AICE) framework: Defining and developing practical AI competency in education*. Colleague AI. https://www.colleague.ai/ai-competency-for-educators-aice-framework/

19. Long D., & Magerko B. (2020). What is AI literacy? Competencies and design considerations. *In Proceedings of the 2020 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems* (pp. 1–16). Association for Computing Machinery. https://doi.org/10.1145/3313831.3376727

20. Mills K., Ruiz P., Lee K., Coenraad M., Fusco J., Roschelle J., Weisgrau J. (2024, May) AI Literacy: A Framework to Understand, Evaluate, and Use Emerging Technology. URL: https://doi.org/10.51388/20.500.12265/218

21. UNESCO. (2024). *AI competency framework for teachers*. https://doi.org/10.54675/ZJTE2084

22. UNESCO. (2018). *ICT competency framework for teachers*. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000265721

References:

1. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2023). *Vseukrainske doslidzhennia vykorystannia Shtuchnoho intelektu u shkilnii osviti* [All-Ukrainian study of AI use in school education]. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2023/12/20/Vseukranske.doslidzhennya.vykorystannya.20.12.2023.pdf [in Ukrainian].

2. Holovko, D. Yu. (2024). *Shtuchnyi intelekt u diialnosti pedahoha zakladu profesiinoi (profesiino-tekhnichnoi) osvity: Navchalno-metodychnyi posibnyk* [Artificial intelligence in the activity of a teacher of vocational (vocational-technical) education: Teaching guide]. Bila Tserkva: BINPO DZVO "UMO" NAPS of Ukraine. [in Ukrainian].

3. Kolesnyk, M. (2025). Kompetentnist ta hramotnist u sferi shtuchnoho intelektu: analiz inozemnoho naukovoho dyskursu [Competence and literacy in the field of artificial intelligence: Analysis of foreign scientific discourse]. *Profesionalizm pedahoha: teoretychni y metodychni aspekty*, 23(1), 168–181. URL: https://doi.org/10.31865/2414-9292.23.2025.334072](https://doi.org/10.31865/2414-9292.23.2025.334072 [in Ukrainian].

4. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2024). *Kontseptsiia Derzhavnoi tsilovoi naukovo-tekhnichnoi prohramy z vykorystannia tekhnolohii shtuchnoho intelektu v priorytetnykh haluziakh ekonomiky na period do 2026 roku* [Concept of the State Targeted Scientific and Technical Program for the use of AI technologies in priority sectors of the economy until 2026]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/320-2024-%D1%80#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/320-2024-%D1%80#Text [in Ukrainian].

5. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2020). *Kontseptsiia rozvytku shtuchnoho intelektu v Ukraini* [Concept for the development of artificial intelligence in Ukraine]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text [in Ukrainian].

6. Lukashova, T., & Drushliak, M. (2023). Shtuchnyi intelekt yak zasib rozvytku krytychnoho myslennia maibutnikh uchyteliv matematyky [Artificial intelligence as a tool for developing critical thinking of future mathematics teachers]. *Fizyko-matematychna osvita, 38(5)*, 18–25. URL: https://doi.org/10.31110/2413-1571-2023-038-5-003](https://doi.org/10.31110/2413-1571-2023-038-5-003 [in Ukrainian].

7. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2024). *Nakaz MON Ukrainy Pro zatverdzhennia profesiinoho standartu «Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity»* [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine on approval of the professional standard "Teacher of general secondary education institution"]. URL: https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-vchytel-zakladu-zahalnoi-serednoi-osvity](https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-vchytel-zakladu-zahalnoi-serednoi-osvity [in Ukrainian].

8. Osadcha, K. (2024). Kompetentnist u sferi shtuchnoho intelektu: vyznachennia ta struktura [Competence in the field of artificial intelligence: Definition and structure]. In *Proceedings of the Conference "Shtuchnyi intelekt u nautsi ta osviti (AISE 2024)"* (pp. 386–389). Kyiv [in Ukrainian].

9. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2024). *Proekt «Instruktyvno-metodychni rekomendatsii shchodo Shtuchnoho intelektu v ZZSO»* [Draft “Guidelines on AI in general secondary education institutions”]. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2024/05/21/Instruktyvno.metodychni.rekomendatsiyi.shchodo.SHI.v.ZZSO-22.05.2024.pdf [in Ukrainian].

10. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2025). *Rekomendatsii shchodo vidpovidalnoho vprovadzhennia ta vykorystannia shtuchnoho intelektu v zakladakh vyshchoi osvity* [Recommendations on the responsible implementation and use of artificial intelligence in higher education institutions] URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2025/04/24/shi-v-zakladakh-vyshchoi-osvity-24-04-2025.pdf [in Ukrainian].

11. Ministry of Digital Transformation of Ukraine. (2025). *Slovnyk terminiv u sferi Shtuchnoho intelektu* [Dictionary of terms in the field of artificial intelligence]. URL: https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/page/community/docs/%D0%A1%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BC%D1%96%D0%BD%D1%96%D0%B2%20%D1%83%20%D1%81%D1%84%D0%B5%D1%80%D1%96%20%D0%A8%D0%86%20(1).pdf [in Ukrainian].

12. Shevchenko, A. I. (Ed.). (2023). *Stratehiia rozvytku shtuchnoho intelektu v Ukraini: Monohrafiia* [Strategy for the development of artificial intelligence in Ukraine: Monograph]. Kyiv: IPSHI [in Ukrainian].

13. Termenzhy, O. A., & Kozhevnykova, A. V. (2025). Porivnialnyi analiz suchasnykh instrumentiv dlia vyznachennia rivnia hramotnosti v sferi shtuchnoho intelektu \[Comparative analysis of modern tools for determining the level of literacy in the field of artificial intelligence]. In *Tsyfrovizatsiia osvity: upravlinnia zminamy: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference "Tsyfrovizatsiia osvity: upravlinnia zminamy" (February 25–26, 2025)* (pp. 269–275). Dnipro: Lira [in Ukrainian].

14. Chiu T. K. F., Ahmad Z., Ismailov M., & Sanusi I. T. (2024). What are artificial intelligence literacy and competency? A comprehensive framework to support them. *Computers and Education Open, 6*. https://doi.org/10.1016/j.caeo.2024.100171

15. Ding L., Kim S., & Allday R. A. (2024). Development of an AI literacy assessment for non-technical individuals: What do teachers know? *Contemporary Educational Technology, 16*(3), ep512. https://doi.org/10.30935/cedtech/14619

16. Dovgyi S., Babiichuk S., Davybida L., & Biletska M., Teachers' and students' attitudes towards the use of artificial intelligence: all-ukrainian research, *ITLT*, vol. 104, no. 6, pp. 197–215, Dec. 2024, doi: 10.33407/itlt.v104i6.5890.

17. Jina Y., Martinez-Maldonado R., Gašević D., & Yan L. (2024). *GLAT: The generative AI literacy assessment test*. https://arxiv.org/abs/2411.00283

18. Liu M., & Sun. (2025). *AI competency for educators (AICE) framework: Defining and developing practical AI competency in education*. Colleague AI. https://www.colleague.ai/ai-competency-for-educators-aice-framework/

19. Long D., & Magerko B. (2020). What is AI literacy? Competencies and design considerations. *In Proceedings of the 2020 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems* (pp. 1–16). Association for Computing Machinery. https://doi.org/10.1145/3313831.3376727

20. Mills K., Ruiz P., Lee K., Coenraad M., Fusco J., Roschelle J., Weisgrau J. (2024, May) AI Literacy: A Framework to Understand, Evaluate, and Use Emerging Technology. URL: https://doi.org/10.51388/20.500.12265/218

21. UNESCO. (2024). *AI competency framework for teachers*. https://doi.org/10.54675/ZJTE2084

22. UNESCO. (2018). *ICT competency framework for teachers*. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000265721

УДК 373.5:314.1(477-051)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-379-394

Харченко Наталія Вікторівна кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу виховання на пограниччі, Інститут проблем виховання НАПН України, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-4171-593x

Крехова Людмила Анатоліївна молодший науковий співробітник відділу виховання на пограниччі, Інститут проблем виховання НАПН України, м. Київ

ЗАКЛАДИ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ У ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ НА ПОГРАНИЧЧІ УКРАЇНИ: ПРОСТОРОВО-СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Анотація. Війна радикально змінила контекст функціонування територіальних громад. Найбільш гостро ці зміни проявилися у регіонах, розташованих на пограниччі. Географічна близькість до державного кордону поєдналася з постійними військовими загрозами, руйнацією інфраструктури, змінами у демографічній структурі населення, спричиненими внутрішньою та зовнішньою міграцією. У цих умовах освітня система стала одним із найбільш уразливих секторів життєдіяльності громад.

Освітні заклади в прикордонних регіонах дедалі частіше виконують роль осередків соціальної стійкості, місць інтеграції та підтримки для дітей, батьків і педагогів. Проте їхня діяльність ускладнюється через загрозу руйнувань, необхідність облаштування укриттів, організацію змішаних та дистанційних форм навчання, а також адаптацію освітнього процесу до нових безпекових викликів.

Заклади освіти виступають ключовими просторами соціалізації, формування ідентичності та інтеграції молоді в багатокультурне середовище. Вони відображають специфіку територій пограниччя, де поєднуються різні культурні традиції, мови й цінності, а також відчутні впливи зовнішніх політичних і соціально-економічних факторів. Аналіз освітньої мережі у громадах пограниччя дозволяє не лише зрозуміти особливості функціонування шкіл у специфічних соціокультурних умовах, а й систематизувати фактичні дані про прикордонні території. У статті зібрано інформацію щодо територіальних громад, які безпосередньо межують з іншими державами (кількість населених пунктів у громаді, кількість населення, країни-партнери), що дає змогу виявити просторово-статистичні закономірності та визначити освітній потенціал регіонів пограниччя.

Також на основі даних Міністерства освіти і науки України проаналізовано освітні профілі територіальних громад на пограниччі станом на 2024-2025 н.р. за наступними показниками: кількість закладів загальної середньої освіти, кількість учнів, % учнів від загальної кількості населення громади.

Ключові слова: пограниччя, заклади загальної середньої освіти, територіальні громади, освіта, учнівська молодь

Kharchenko Nataliia Viktorivna PhD in Pedagogy, Senior Researcher, Senior Research Fellow of the Department of Education in the Borderlands, Institute of Educational Problems of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-4171-593X

Krekhova Lyudmila Anatoliivna Junior Research Fellow, Department of Education in the Borderlands, Institute of Educational Problems of the National Academy Sciences of Ukraine, Kyiv

INSTITUTIONS OF GENERAL SECONDARY EDUCATION IN THE TERRITORIAL COMMUNITIES OF UKRAINE'S BORDERLANDS: A SPATIAL-STATISTICAL ANALYSIS

Abstract. The war has radically transformed the functioning of territorial communities, with the most profound changes occurring in the borderland regions. Geographic proximity to the state border has combined with constant military threats, infrastructure destruction, and demographic shifts caused by internal and external migration. Under these conditions, the education system has become one of the most vulnerable sectors of community life.

Educational institutions in border regions are increasingly performing the role of centers of social resilience, providing spaces of integration and support for children, parents, and educators. However, their operation is complicated by the risk of destruction, the need to equip shelters, the organization of blended and distance learning formats, as well as the adaptation of educational processes to new security challenges.

Schools in borderland areas serve as key environments for socialization, identity formation, and the integration of young people into a multicultural context. They reflect the specificity of border territories, where diverse cultural traditions, languages, and values coexist, alongside noticeable influences of external political and socio-economic factors. An analysis of the educational network in borderland communities makes it possible not only to understand the particularities of school functioning in these sociocultural conditions but also to systematize factual data on border territories.

The article presents information on territorial communities directly bordering other states (number of settlements within a community, population size, partner

countries), which allows identifying spatial-statistical patterns and assessing the educational potential of the borderland regions. Based on data from the Ministry of Education and Science of Ukraine, the study also analyzes the educational profiles of borderland territorial communities for the 2024–2025 academic year by the following indicators: number of general secondary education institutions, number of students, and the percentage of students in relation to the total population of the community.

Keywords: borderland, institutions of general secondary education, territorial communities, education, student youth

Постановка проблеми. Сучасна людина живе у світі, окресленому кордонами, які справляють безпосередній вплив на її ідентичність, поведінку та ціннісні орієнтації. Поки існуватимуть державні, регіональні та етнічні інтереси, простір людського життя залишатиметься структурованим через розмежувальні лінії. Їхнє значення зростає або зменшується залежно від геополітичної ситуації, стану суспільної свідомості та усталених соціальних практик. Кордони одночасно виконують бар'єрні функції й відкривають можливості для контактів, визначаючи як характер небезпек, так і потенціал взаємодії.

Життя в умовах пограниччя формує особливий тип світосприймання, специфічні ціннісні системи та соціальні практики. У прикордонних ареалах історично поєднувалися різні культури, релігії, моделі поведінки й світоглядні системи. Тому пограниччя постає як зона одночасного притягання та відштовхування, простір взаємодії і водночас маніпуляцій, де формується якісно нестійкий, перехідний соціокультурний континуум [3].

У цьому контексті важливою стає проблема територіальної ідентичності, що формується під впливом історії, традицій, соціокультурного досвіду та кордонів як ключових маркерів простору. Як зазначає Г. Коржов, територіальна ідентичність визначається не лише як соціально-психологічне відчуття належності до певної спільноти, але й як ресурс, що може слугувати засобом консолідації або ж інструментом політичних стратегій місцевих еліт. Це дає підстави говорити про багатовимірність явища пограниччя та його вплив на освітню, культурну й соціальну сфери життєдіяльності [4].

Заклади освіти виступають просторами соціалізації, формування ідентичності та інтеграції молоді в багатокультурне середовище. Вони відображають специфіку територій пограниччя, де поєднуються різні культурні традиції, мови й цінності, а також відчутні впливи зовнішніх політичних і соціально-економічних факторів. Аналіз освітньої мережі у громадах пограниччя дозволяє не лише зрозуміти особливості функціонування шкіл у специфічних соціокультурних умовах, а й систематизувати фактичні дані про прикордонні

території. У статті зібрано інформацію щодо територіальних громад, які безпосередньо межують з іншими державами, країни-партнери, а також кількість закладів загальної середньої освіти та учнів, які у них навчаються, що дасть змогу виявити просторово-статистичні закономірності та визначити освітній потенціал регіонів пограниччя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні підходи до вивчення феномена пограниччя у різних контекстах знайшли своє відображення у роботах С. Сисоєвої, М. Михайліченка, Р. Вайноли [5], Я. Верменич [2; 3], Г. Коржова [4], Д. Вояковського [1] та інших, які розглядали освітні, культурні, соціальні та геополітичні аспекти територій пограниччя. Однак наявні статистичні дані про освітню мережу територіальних громад на пограниччі досі не були узагальнені та систематизовані, що ускладнює комплексне розуміння освітнього потенціалу цих територій.

Мета статті – здійснити просторово-статистичний аналіз закладів загальної середньої освіти у територіальних громадах пограниччя, зібравши та узагальнивши дані про кордони України з іншими державами, у тому числі кількість громад на пограниччі, які межують з іншими країнами, чисельність закладів освіти та учнів у них, з подальшим виявленням освітнього потенціалу й особливостей функціонування шкільної мережі в умовах прикордоння.

Виклад основного матеріалу. Україна межує із сімома державами: Республіка Польща (Волинська, Львівська, Закарпатська обл.), Словаччина (Закарпатська обл.), Угорщина (Закарпатська обл.), Румунія (Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька, Одеська обл.), Молдова (Чернівецька, Вінницька, Одеська обл.), республіка білорусь (Волинська, Рівненська, Житомирська, Київська, Чернігівська обл.), російська федерація (Чернігівська, Сумська, Харківська, Луганська, Донецька обл.).

Процес децентралізації та адміністративно-територіальної реформи, розпочатий в Україні у 2014 році, започаткував якісні зміни в системі місцевого самоврядування та управління ресурсами, у тому числі й у сфері освіти. Сутність цих перетворень полягала у передачі значної частини управлінських повноважень від центральної влади безпосередньо територіальним громадам, що відкрило можливості для більш гнучкого й адресного вирішення локальних проблем. Важливою віхою реформи стало ухвалення 12 червня 2020 року Кабінетом Міністрів України 24 розпоряджень про визначення адміністративних центрів та затвердження територій громад областей [6]. За даними інформаційного порталу «Децентралізація», станом на березень 2025 року в Україні налічується 1 439 територіальних громад, які складаються із 27 833 населених пунктів [8].

У статистиці ми враховуємо Луганську та Донецьку області, попри тимчасову окупацію, оскільки вони залишаються територіями України з розвиненою освітньою мережею; на підконтрольних частинах і нині функціонують громади та школи; а включення цих даних дозволяє показати повні масштаби пограниччя, втрат і викликів, важливих для стратегічного планування відновлення освіти.

У результаті аналізу статистичних даних (кількість населених пунктів у громаді, кількість населення, країни-партнери) та картометричного дослідження було виокремлено 154 територіальні громади у 15 областях України, розташованих на пограниччі, які безпосередньо межують із державними кордонами інших країн: Вінницька (4 громади), Волинська (11 громад), Донецька (5 громад), Житомирська (4 громади), Закарпатська (23 громади), Івано-Франківська (2 громади), Київська (2 громади), Луганська (13 громад), Львівська (12 громад), Одеська (24 громади), Рівненська (6 громад), Сумська (15 громад), Харківська (6 громад), Чернівецька (17 громад), Чернігівська (10 громад) [8].

Ми зазначили дані про сусідні держави, з якими межують територіальні громади, а також про країни-партнери, оскільки це дає змогу простежити зовнішні впливи на освітнє середовище пограниччя, зрозуміти особливості транскордонної взаємодії, оцінити потенціал міжнародної співпраці у сфері освіти, можливості для освітніх проєктів, учнівських обмінів тощо.

Також на основі даних Міністерства освіти і науки України було проаналізовано освітні профілі територіальних громад на пограниччі станом на 2024-2025 н.р. за наступними показниками: кількість закладів загальної середньої освіти, кількість учнів, % учнів від загальної кількості населення громади [7].

Детальну інформацію представлено у таблицях по кожній з областей.

Територіальна громада	**К-ть нас. пунктів**	**Чис-ть нас-ня**	**Державний кордон**	**Країни-партнери**	**К-ть ЗЗСО**	**К-ть учнів**	**% учнів від заг. к-ті населення**
ВІННИЦЬКА ОБЛАСТЬ							
Студенянська сільська ТГ	15	5911	Республіка Молдова	-	5	339	5,7%
Могилів-Подільська міська ТГ	26	42726		Болгарія, Італія, Польща, Словаччина	13	4090	9,6%
Ямпільська міська ТГ	38	37290		Польща	19	3001	8,0%
Яришівська сільська ТГ	13	6781		-	5	396	5,8%

ВОЛИНСЬКА ОБЛАСТЬ							
Литовезька сільська ТГ	6	4094	Республіка Польща	-	3	294	7,2%
Поромівська сільська ТГ	18	5676		Італія, Польща	6	614	10,8%
Устилузька міська ТГ	26	7243		Польща	6	710	9,8%
Вишнівська сільська ТГ	21	7899		-	9	1050	13,3%
Рівненська сільська ТГ	17	5475		-	6	655	12,0%
Шацька селищна ТГ	31	16482	Республіка Польща, республіка білорусь	Польща	14	1934	11,7%
Заболоттівська селищна ТГ	4	9485	республіка білорусь	-	4	1339	14,1%
Ратнівська селищна ТГ	24	22317		-	13	3575	16,0%
Самарівська сільська ТГ	19	5460		-	5	807	14,8%
Камінь-Каширська міська ТГ	55	55874		Канада, Латвія, Німеччина, Польща	43	8816	15,8%
Любешівська селищна ТГ	41	29976		Польща	28	4650	15,5%

ДОНЕЦЬКА ОБЛАСТЬ							
Сніжнянська ТГ*			російська федерація	дані не доступні			
Амвросіївська ТГ*	58	37070		дані не доступні			
Кальміуська ТГ*	38	25482		дані не доступні			
Бойківська ТГ*	42	13686		дані не доступні			
Новоазовська ТГ*	40	26801		дані не доступні			
ЖИТОМИРСЬКА ОБЛАСТЬ							
Олевська міська ТГ	57	34587	республіка білорусь	Польща	33	4799	13,9%
Словечанська сільська ТГ	35	11151		-	8	1042	9,3%
Овруцька міська ТГ	91	36995		Німеччина, Польща	16	3533	9,5%
Народицька селищна ТГ	65	9382		-	9	785	8,4%

ЗАКАРПАТСЬКА ОБЛАСТЬ							
Богданська сільська ТГ	6	10558	Румунія	Румунія	4	1923	18,2%
Рахівська міська ТГ	4	23601		Німеччина, Польща, Румунія, Словаччина, Угорщина, Чеська Республіка	8	3417	14,5%
Великобичківська селищна ТГ	9	29526		Польща, Румунія, Угорщина	14	3560	12,1%
Солотвинська селищна ТГ	9	35139		Румунія Угорщина	11	3692	10,5%
Тересвянська селищна ТГ	3	16675		Чеська Республіка	4	2206	13,2%
Бедевлянська сільська ТГ	5	6538		-	3	796	12,2%
Тячівська міська ТГ	5	19463		Польща Румунія Словаччина Угорщина Чеська Республіка	7	3261	16,8%
Вишківська селищна ТГ	6	16109		Румунія Угорщина	6	1893	11,8%
Королівська селищна ТГ	9	22839		Румунія	9	2274	10,0%
Пийтерфолвівська сільська ТГ	16	19636	Румунія, Угорщина	Угорщина	13	1660	8,5%
Вилоцька селищна ТГ	11	14775	Угорщина	-	8	1287	8,7%
Берегівська міська ТГ	18	44128		Нідерланди, Німеччина Польща Румунія Словаччина Угорщина	20	4541	10,3%
Великобийганська сільська ТГ	7	7585		-	6	370	4,9%
Косоньська сільська ТГ	8	7711		Румунія Угорщина	7	508	6,6%
Батівська селищна ТГ	9	12077		Угорщина	10	1570	13,0%
Чопська міська ТГ	8	15545	Угорщина, Словаччина	Польща Словаччина Угорщина	7	1383	11,7%

Сюртівська сільська ТГ	12	9451	Словаччина	Угорщина	6	697	7,4%
Холмківська сільська ТГ	10	14325		Словаччина Угорщина Чеська Республіка	6	1277	8,9%
Ужгородська міська ТГ	1	115542		Данія, Китай, Німеччина, Польща, Румунія, Словаччина, США, Угорщина, Фінляндія, Хорватія, Чеська Республіка	27	16775	14,5%
Оноківська сільська ТГ	5	6539		Німеччина, Польща, Словаччина, Хорватія, Чеська Республіка	3	538	8,2%
Дубриницько-Малоберезнянська сільська ТГ	9	6713			7	697	10,4%
Великоберезнянська селищна ТГ	8	9973		Польща, Словаччина, Чеська Республіка	5	1153	11,6%
Ставненська сільська ТГ	12	7002	Словаччина, Республіка Польща		10	621	8,9%
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА ОБЛАСТЬ							
Білоберізька сільська ТГ	17	8639	Румунія		13	1181	13,7%
Зеленська сільська ТГ	6	1915			4	195	10,2%
КИЇВСЬКА ОБЛАСТЬ							
Поліська селищна ТГ	30	5391	республіка білорусь	-	6	515	9,6%
Іванківська селищна ТГ	81	28798		-	17	2618	9,1%

ЛУГАНСЬКА ОБЛАСТЬ							
Троїцька селищна ТГ	46	15948	російська федерація	-	1	313	2,0%
Лозно-Олександрівська селищна ТГ	25	4405		дані не доступні			
Білолуцька селищна ТГ	18	9662		-	1	130	1,3%
Новопсковська селищна ТГ	21	23142		-	1	179	0,8%
Марківська селищна ТГ	34	14020		-	1	176	1,3%
Міловська селищна ТГ	29	14755		-	1	84	0,6%
Біловодська селищна ТГ	33	22610		-	2	403	1,8%
Широківська ТГ	14	6652		дані не доступні			
Станично-Луганська ТГ	14	23237		дані не доступні			
Сорокинська ТГ*	44	89356		дані не доступні			
Довжанська ТГ*	53	117004		дані не доступні			
Ровеньківська ТГ*	24	66113		дані не доступні			
Антрацитівська ТГ*	26	94167		дані не доступні			
ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСТЬ							
Боринська селищна ТГ	33	23371	Республіка Польща	-	24	2533	10,8%
Турківська міська ТГ	25	22529		Польща	21	2435	10,8%
Стрілківська сільська ТГ	21	14349		-	12	1244	8,7%
Старосамбірська міська ТГ	26	21173		Польща	12	1928	9,1%
Хирівська міська ТГ	25	15231		-	14	1659	10,9%
Добромильська міська ТГ	37	19868		Польща	9	1396	7,0%
Шегинівська сільська ТГ	30	10778		-	10	1094	10,2%
Мостиська міська ТГ	63	32055		-	19	3796	11,8%
Яворівська міська ТГ	82	52232		Грузія, Польща	38	6520	12,5%
Рава-Руська міська ТГ	46	25694		Латвія, Польща	13	3227	12,6%
Белзька міська ТГ	24	14664		Польща	13	1162	7,9%
Сокальська міська ТГ	60	52081		Польща	36	5090	9,8%

ОДЕСЬКА ОБЛАСТЬ							
Вилківська міська ТГ	5	12723	Румунія	Молдова, Німеччина	6	1396	10,9%
Кілійська міська ТГ	11	33699		Греція, Румунія	14	3269	9,7%
Саф''янівська сільська ТГ	19	42588		-	16	4673	11,0%
Ізмаїльська міська ТГ	1	70731		Болгарія, Польща, Румунія, Туреччина, Північна Македонія	13	8280	11,7%
Ренійська міська ТГ	8	35637	Румунія, Республіка Молдова	Болгарія, Румунія	13	3509	9,8%
Болградська міська ТГ	7	26050	Республіка Молдова	-	8	2193	8,4%
Кубейська сільська ТГ	3	9512		-	4	653	6,9%
Городненська сільська ТГ	4	14785		-	4	968	6,5%
Тарутинська селищна ТГ	16	22308		-	14	2074	9,9%
Бородінська селищна ТГ	34	15727		-	17	1604	9,4%
Петропавлівська сільська ТГ	8	7753		-	6	911	11,8%
Старокозацька сільська ТГ	18	18308		-	10	2055	11,2%
Білгород-Дністровська міська ТГ	1	48197		Вірменія, Німеччина, Польща, Румунія, Туреччина	9	4994	10,4%
Біляївська міська ТГ	7	22632		Словаччина	9	3100	13,7%
Яськівська сільська ТГ	2	8531		-	3	1110	13,0%
Лиманська селищна ТГ	6	4577		-	5	1374	9,6%
Степанівська сільська ТГ	21	7008		-	5	713	10,2%
Великомихайлівська селищна ТГ	29	13480		-	10	1688	12,5%

Великоплосківська сільська ТГ	12	4956		-	4	414	8,4%
Захарівська селищна ТГ	37	13187		-	12	1526	11,6%
Окнянська селищна ТГ	55	19430		-	12	2000	10,3%
Куяльницька сільська ТГ	58	21683		-	18	1979	9,1%
Слобідська селищна ТГ	5	3463		-	2	303	8,7%
Кодимська міська ТГ	21	24480		-	11	2160	8,8%

РІВНЕНСЬКА ОБЛАСТЬ							
Локницька сільська ТГ	20	5880	республіка білорусь	-	5	724	12,3%
Зарічненська селищна ТГ	31	28604		-	22	4663	16,3%
Висоцька сільська ТГ	10	5694		-	5	596	10,5%
Миляцька сільська ТГ	9	6164		-	6	1175	19,1%
Старосільська сільська ТГ	4	6952		-	4	2261	32,5%
Березівська сільська ТГ	10	12022		-	8	3568	29,7%

СУМСЬКА ОБЛАСТЬ							
Зноб-Новгородська селищна ТГ	29	4828	російська федерація	-	3	249	5,2%
Середино-Будська міська ТГ	34	10474		-	3	634	6,1%
Дружбівська міська ТГ	12	5406		-	2	250	4,6%
Свеська селищна ТГ	17	8462		-	4	431	5,1%
Есманьська селищна ТГ	29	5574		-	4	189	3,4%
Глухівська міська ТГ	25	38553		-	10	2506	6,5%
Шалигинська селищна ТГ	10	4200		-	2	99	2,4%
Путивльська міська ТГ	56	20730		-	8	1320	6,4%
Новослобідська сільська ТГ	37	5031		-	2	194	3,9%

Білопільська міська ТГ	54	22966		Чеська Республіка	7	1230	5,4%
Хотінська селищна ТГ	14	6216		-	3	275	4,4%
Юнаківська сільська ТГ	15	5848		-	4	257	4,4%
Миропільська сільська ТГ	10	4254		-	2	312	7,3%
Краснопільська селищна ТГ	43	20760		-	10	1342	6,5%
Великописарівська селищна ТГ	24	10230		-	5	491	4,8%

ХАРКІВСЬКА ОБЛАСТЬ							
Золочівська селищна ТГ	73	24249	російська федерація	-	12	2010	8,3%
Дергачівська міська ТГ	38	43448		-	8	3784	8,7%
Липецька сільська ТГ	17	13321		-	4	672	5,0%
Вовчанська міська ТГ	75	36303		-	9	1060	2,9%
Вільхуватська сільська ТГ	30	6107		-	3	218	3,6%
Дворічанська селищна ТГ	55	16270		-	2	210	1,3%

ЧЕРНІВЕЦЬКА ОБЛАСТЬ							
Сокирянська міська ТГ	25	36520	Республіка Молдова	-	19	3649	10,0%
Вашковецька сільська ТГ	4	4680		-	2	621	13,3%
Кельменецька селищна ТГ	26	32058		-	20	2709	8,5%
Лівинецька сільська ТГ	7	6679		-	6	502	7,5%
Мамалигівська сільська ТГ	8	11863	Республіка Молдова, Румунія	-	6	851	7,2%
Ванчиковецька сільська ТГ	10	14337	Румунія	-	6	1009	7,0%
Герцаївська міська ТГ	12	17973		Польща, Румунія	13	2181	12,1%
Тарашанська сільська ТГ	5	7593		-	4	1216	16,0%

Тереблеченська сільська ТГ	5	6311		-	5	488	7,7%
Глибоцька селищна ТГ	9	19271		-	10	2498	13,0%
Кам'янецька сільська ТГ	4	10101		Румунія	3	1533	15,2%
Сучевенська сільська ТГ	6	7905		-	7	904	11,4%
Петровецька сільська ТГ	3	8134		-	4	1225	15,1%
Чудейська сільська ТГ	5	14420		-	7	1978	13,7%
Красноїльська селищна ТГ	2	11221		-	5	1536	13,7%
Берегометська селищна ТГ	13	18387		-	9	2588	14,1%
Селятинська сільська ТГ	10	4709		-	4	723	15,4%

ЧЕРНІГІВСЬКА ОБЛАСТЬ							
Гончарівська селищна ТГ	17	6190	республіка білорусь	-	3	345	5,6%
Михайло-Коцюбинська селищна ТГ	42	12487		-	9	730	5,8%
Любецька селищна ТГ	48	5473		-	2	283	5,2%
Ріпкинська селищна ТГ	49	14578		-	5	1014	7,0%
Добрянська селищна ТГ	21	4983		-	3	311	6,2%
Городнянська міська ТГ	61	21388	російська федерація, республіка білорусь	Польща	9	1826	8,5%
Сновська міська ТГ	57	22026	російська федерація	Польща	12	1736	7,9%
Корюківська міська ТГ	66	20915		-	10	1890	9,0%
Семенівська міська ТГ	70	15973		-	10	851	5,3%
Новгород-Сіверська міська ТГ	85	24668		-	13	1618	6,6%

Аналіз чисельності населення територіальних громад на пограниччі України свідчить про виразну регіональну різнорідність. Найбільші показники зосереджені у громадах Луганської (501 071 осіб), Одеської (501 445 осіб) та Закарпатської (471 450 осіб) областей. Тут прикордонні території поєднують значні за чисельністю міські громади та густонаселені райони, що формує високий людський потенціал.

До групи з помірною чисельністю належать громади Львівської (304 025 осіб), Чернівецької (232 162), Сумської (173 532), Чернігівської (148 681) та Харківської (139 698) областей. Їхня специфіка полягає у поєднанні великих адміністративних центрів і середніх за розміром громад, що забезпечує збалансований демографічний склад.

Найменші значення зафіксовано у громадах Житомирської (92 115 осіб), Вінницької (92 708), Рівненської (65 316), Київської (34 189) та Івано-Франківської (10 554) областей, що відображає особливості територіальної структури, адміністративного поділу та протяжності державного кордону у цих областях.

Виявлено, що найбільшу кількість територіальних громад на пограниччі мають Одеська (24) та Закарпатська області (23). Досить високим є також показник у Чернівецькій (17), Сумській (15), Львівській (12), Волинській (11) областях. На противагу їм, у ряді регіонів зафіксовано 2-4 громади (Івано-Франківська, Київська, Вінницька, Житомирська), що пояснюється специфікою кордону та меншою протяжністю прикордонних територій. Особливу ситуацію становлять Донецька (5 громад) і Луганська області (13 громад), де дані частково відсутні або істотно обмежені через тимчасову окупацію.

У регіонах пограниччя України, які мають державний кордон з іншими країнами, налічується 1302 заклади загальної середньої освіти (в т. ч. 7 закладів Луганської області; дані по Донецькій області відсутні), у яких навчається понад 256 тисяч учнів (256 887 тис., в т. ч. 1 285 учнів у територіальних громадах Луганської області; дані по Донецькій області відсутні).

Найбільші мережі закладів загальної середньої освіти серед регіонів пограниччя мають територіальні громади Одеської (225 шкіл), Львівської (221), Закарпатської (201), Волинської (137) та Чернівецької (130) областей. Велика кількість ЗЗСО також налічується у територіальних громадах на пограниччі Чернігівської (76), Сумської (69), Житомирської (66), Рівненської (50) областей.

У територіальних громадах на пограниччі Вінницької області 42 школи, Харківської – 38, Київської – 23, Івано-Франківської – 17 (за наявними даними у територіальних громадах пограниччя Луганської області – 7 ЗЗСО, дані по Донецькій області відсутні).

За статистичними даними (станом на 2024-2025 нюр.) щодо кількості учнів у громадах пограниччя, що межують з іншими державами, простежується чітка

регіональна диференціація. Найбільший контингент (56 099 учнів) зосереджено у громадах Закарпатської області, що пояснюється як їх чисельністю, так і протяжністю державного кордону. Високі показники спостерігаються також в Одеській (52 946 учнів) та Львівській (32 084 учні) областях. Досить вагомими є показники у громадах Чернівецької (26 211 учнів) та Волинської (24 444 учні) областей, що свідчить про стабільний освітній потенціал цих регіонів. Середній рівень кількості учнів зафіксовано у громадах Рівненської (12 987 учнів), Чернігівської (10 604 учні) та Житомирської (10 159 учнів) областей. Менші значення мають Сумська (9 779 учнів), Харківська (7 954 учні) та Вінницька (7 826 учнів) області. Найнижчі показники зафіксовані у громадах Київської (3 133 учні), Івано-Франківської (1 376 учнів) та Луганської (1 285 учнів) областей.

Висновки. Загалом понад чверть мільйона дітей та учнівської молоді проживають у громадах на пограниччі, що підкреслює їх значення для освітнього простору України. У цих регіонах зосереджено великий контингент учнів і розгалужену освітню мережу, яка потребує посиленої уваги з боку держави й органів місцевого самоврядування, адже громади пограниччя поєднують значний потенціал і ресурси з особливими викликами, зумовленими демографічними, культурними та безпековими чинниками.

Література:

1. Wojakowski D. Borderland Organizations: Creating the Idea of a Borderland in Eastern Poland. Polish Sociological Review. 2022. 217(1). С. 23-44. DOI: 10.26412/psr217.02.

2. Верменич Я. В. Територіальна ідентичність українського пограниччя: історичні витоки та геополітичні впливи. Київ: Інститут історії України НАН України, 2019. 367 с.

3. Верменич Я. Соціальний простір пограниччя: кризи ідентичностей у координатах сучасних викликів. Український історичний журнал. 2022. № 6. С. 173.

4. Коржов Г. Територіальні ідентичності: концептуальні інтерпретації в сучасній зарубіжній соціологічній думці // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2010. № 1. С. 108-109.

5. Міждисциплінарний тезаурус дослідження освітніх та виховних проблем на пограниччі України: наукове видання. Укладачі: Сисоєва С. О., Вайнола Р. Х., Михайліченко М. В. Київ: ЦП Компринт, 2024. 63 с.

6. Про визначення адміністративних центрів та затвердження територій територіальних громад. Урядовий портал. Електронний ресурс: https://www.kmu.gov.ua/ Дата звернення: 30.08.2025.

7. Публічні дашборди та інформаційні довідки МОН: інструменти для аналізу освітньої системи. Електронний ресурс: https://mon.gov.ua

8. Територіальні громади. Електронний ресурс: https://decentralization.ua/newgromada Дата звернення: 25.08.2025.

References:

1. Wojakowski, D. (2022). Borderland organizations: Creating the idea of a borderland in Eastern Poland. Polish Sociological Review, 217(1), 23–44. https://doi.org/10.26412/psr217.02 [in English].

2. Vermenych, Ya. V. (2019). Terytorialna identychnist ukrainskoho pohranychchia: Istorychni vytoky ta heopolitychni vplyvy [Territorial identity of the Ukrainian borderland: Historical origins and geopolitical influences]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].

3. Vermenych, Ya. (2022). Sotsialnyi prostir pohranychchia: Kryzy identychnostei u koordinatakh suchasnykh vyklykiv [The social space of the borderland: Identity crises in the coordinates of contemporary challenges]. Ukrainskyi istorychnyi zhurnal, 6, 173 [in Ukrainian].

4. Korzhov, H. (2010). Territorial identities: Conceptual interpretations in contemporary foreign sociological thought. Sociology: Theory, Methods, Marketing, 1, 108–109 [in Ukrainian].

5. Sysoieva, S. O., Vainola, R. Kh., & Mykhailichenko, M. V. (Comps.). (2024). Mizhdystsyplinarnyi tezaurus doslidzhennia osvitnikh ta vykhovnykh problem na pohranychchi Ukrainy: Naukove vydannia [Interdisciplinary thesaurus of research on educational and upbringing problems in the Ukrainian borderland: Scientific publication]. Kyiv: TsP Komprynt [in Ukrainian].

6. Uriadovyi portal. (2025, August 30). Pro vyznachennia administratyvnykh tsentriv ta zatverdzhennia terytorii terytorialnykh hromad [On determining administrative centers and approving the territories of territorial communities]. Retrieved from https://www.kmu.gov.ua/ [in Ukrainian].

7. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (n.d.). Publichni dashbordy ta informatsiini dovidky MON: Instrumenty dlia analizu osvitnoi systemy [Public dashboards and information references of the Ministry of Education and Science: Tools for analyzing the education system]. Retrieved September 3, 2025, from https://mon.gov.ua [in Ukrainian].

8. Decentralization.ua. (2025, August 25). Terytorialni hromady [Territorial communities]. Retrieved from https://decentralization.ua/newgromada [in Ukrainian].

УДК 159.922.8:355.48(477)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-395-412

Хоменко-Семенова Леся Олексіївна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та психології професійної освіти, Державний університет «Київський авіаційний інститут», Київ, https://orcid.org/0000-0001-9164-3156

Мельник Наталія Іванівна докторка педагогічних наук, доцент, професорка кафедри іноземних мов і перекладу, Державний університет «Київський авіаційний інститут», Київ, https://orcid.org/0000-0002-6641-0649

Кокарєва Анжеліка Миколаївна кандидатка педагогічних наук, доцентка, професорка кафедри педагогіки та психології професійної освіти, Державне некомерційне підприємство «Державний університет «Київський авіаційний інститут», https://orcid.org/0000-0002-3975-4200

ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ СТРЕСОСТІЙКОСТІ У ЖІНОК В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. У статті розглядаються індивідуально-психологічні особливості прояву стресостійкості у жінок в умовах воєнного стану. Проаналізовано основні чинники, що впливають на здатність жінок адаптуватися до кризових ситуацій, зокрема рівень емоційної стійкості, особистісні ресурси та соціальну підтримку. Окреслено найпоширеніші психологічні реакції на стрес, а також їхній вплив на фізичне та психоемоційне здоров'я.

Було визначено індивідуально-психологічні особливості розвитку стресостійкості у жінок: емоційна регуляція та контроль реакцій; психологічна гнучкість та адаптивність; рівень внутрішнього локусу контролю; соціальна підтримка та комунікативні навички; когнітивні стратегії подолання стресу; фізичні та соматичні прояви стресу.

Особливу увагу приділено дослідженню серед респонденток міста Києва та Київської області, яке показало, що у подоланні стресових ситуацій більшість жінок знаходять розраду у друзів, рідних, спілкуванні та особистих стратегях боротьби зі стресом (хобі, спорт, медитація). Відсутність звернень до офіційних ресурсів може свідчити про більшу довіру до близького кола спілкування, а не до організацій чи державних структур. Деякі жінки можуть вважати, що їхні проблеми не настільки «серйозні», щоб звертатися за допомогою. На жаль, у суспільстві досі існує певний стереотип щодо психологічної допомоги.

Більшість респонденток знаходять розраду в зміні середовища – це допомагає переключитися, відволіктися від негативу. Можливо, подорожі

сприймаються як можливість відновити сили та знайти натхнення. Понад половина опитаних працюють, щоб відволіктися від війни та тривоги. Більшість жінок обирають навчання, розвиток нових навичок – це дає відчуття зростання і прогресу. Також респондентки обрали фізичну активність, що доводить ефективність спорту у зниженні рівня тривожності. Лише третина звертається до психотерапевтів або відвідує тренінги, що може вказувати на недостатню доступність або стереотипи щодо професійної психологічної допомоги.

Ключові слова: стресостійкість, жінки, воєнний стан, адаптація, психологічні особливості, подолання стресу, психоемоційне здоров'я.

Khomenko-Semenova Lesya Oleksiivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Psychology of Vocational Education, State University "Kyiv Aviation Institute", Kyiv, https://orcid.org/0000-0001-9164-3156

Melnyk Nataliya Ivanivna Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Foreign Languages and Translation, State University "Kyiv Aviation Institute", Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-6641-0649

Kokareva Anzhelika Mykolayivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Pedagogy and Psychology of Vocational Education, State Non-Profit Enterprise "State University "Kyiv Aviation Institute", Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-3975-4200

INDIVIDUAL-PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE MANIFESTATION OF STRESS RESISTANCE IN WOMEN IN CONDITIONS OF MARTIAL LAW

Abstract. The article examines the individual psychological features of stress resistance in women under martial law. The main factors influencing women's ability to adapt to crisis situations are analyzed, in particular the level of emotional stability, personal resources and social support. The most common psychological reactions to stress are outlined, as well as their impact on physical and psycho-emotional health.

The individual psychological features of the development of stress resistance in women were determined: emotional regulation and control of reactions; psychological flexibility and adaptability; level of internal locus of control; social support and communication skills; cognitive strategies for coping with stress; physical and somatic manifestations of stress.

Special attention is paid to the study among respondents in the city of Kyiv and the Kyiv region, which showed that in overcoming stressful situations, most women

find solace in friends, relatives, communication and personal strategies for dealing with stress (hobbies, sports, meditation). The lack of appeals to official resources may indicate greater trust in a close circle of communication, rather than in organizations or government structures. Some women may believe that their problems are not “serious” enough to seek help. Unfortunately, there is still a certain stereotype in society regarding psychological help.

Most respondents find solace in a change of environment – it helps to switch, distract from negativity. Perhaps travel is perceived as an opportunity to regain strength and find inspiration. More than half of the respondents work to distract from war and anxiety. Most women choose education, development of new skills – this gives a sense of growth and progress. Respondents also chose physical activity, which proves the effectiveness of sports in reducing anxiety. Only a third turn to psychotherapists or attend trainings, which may indicate insufficient accessibility or stereotypes regarding professional psychological help.

Keywords: stress resistance, women, martial law, adaptation, psychological characteristics, stress management, psycho-emotional health.

Постановка проблеми. В умовах воєнного стану в Україні відбуваються значні зміни у соціально-економічній та політичній сферах, що підсилює вплив зовнішніх факторів на особистість та актуалізує питання стресостійкості. Тривала криза суттєво позначилася на якості життя українців, які страждають від наслідків російської агресії: втрачають рідних і близьких, житло, змушені залишати свої домівки та переселятися в інші регіони або за кордон. До цього додається тиск, спричинений руйнуванням критично важливої інфраструктури, що ускладнює звичні умови життя, зростанням рівня безробіття, загостренням конкуренції на ринку праці та погіршенням матеріального добробуту.

Багато людей виявилися психологічно неготовими до таких радикальних змін, що призводить до зниження рівня їхньої стресостійкості та складнощів у подоланні стресових ситуацій. Постійний інформаційний потік у засобах масової комунікації, спрямований на висвітлення зовнішніх загроз, військових конфліктів і терористичних дій з боку країни-агресора, лише посилює психологічний тиск на суспільство [1]. Як наслідок, зростає рівень тривожності, поширюється страх, невпевненість у майбутньому, а також спостерігається підвищена агресія та зниження адаптаційних можливостей психіки.

Зокрема це стосується жінок, які в умовах воєнного стану стикаються з надзвичайними фізичними, емоційними та психологічними навантаженнями. Вони виконують різноманітні соціальні ролі – матері, дружини, військовослужбовиці, волонтерки, медикині, переселенки тощо. Це вимагає високого рівня адаптивності та стресостійкості.

Жінки часто стають опорою для родини та суспільства, що підвищує ризик емоційного вигорання, посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та депре-

сивних станів. Тож, на перший план стає важливість психологічної підтримки жінок, адже дослідження цього питання допомагає розробити ефективні методи психологічної допомоги та реабілітації для жінок, які переживають стресові ситуації під час війни [5].

Таким чином, дослідження цієї теми є не лише актуальним, а й соціально значущим, оскільки сприяє покращенню психологічного благополуччя жінок у кризових ситуаціях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема стресостійкості жінок є предметом численних наукових досліджень у галузі психології, нейрофізіології, соціології та медицини. Вчені розглядають стресостійкість як багатовимірний феномен, що залежить від біологічних, психологічних і соціокультурних факторів.

У працях В. Бодрова, О. Кокуна, М. Корольчука, В. Моляко, Н. Тарабріної, В. Старика, Д. Фельдштейна та інших авторів розглядаються різні передумови стресостійкості, зокрема толерантність, асертивність, ініціативність, безоцінкове ставлення до людей, товариськість, прагнення до саморозвитку, самопізнання та самореалізації, гнучкість, здатність досягати цілей, змінювати стратегії поведінки відповідно до ситуації, а також використання власних способів розв’язання життєвих завдань. Водночас у цих дослідженнях недостатньо чітко окреслено уявлення про передумови стресостійкості жінок та ефективні методи подолання стресу, які можна застосовувати самостійно з урахуванням індивідуальних особливостей перебігу стресових реакцій.

Наукові дослідження вказують, що стресова реакція у жінок та чоловіків має певні відмінності, що пов'язані з гормональними особливостями. Наприклад, рівень кортизолу (гормону стресу) у жінок може змінюватися залежно від менструального циклу, що впливає на їхню емоційну стійкість [10]. Дослідження показують, що окситоцин, який виробляється у відповідь на стрес, сприяє більшій соціальній згуртованості та підтримці в складних ситуаціях [12].

Науковці підкреслюють, що жінки частіше використовують емоційно орієнтовані стратегії подолання стресу, такі як пошук соціальної підтримки, вираження емоцій та рефлексія. Водночас, дослідження також вказують на схильність жінок до вищого рівня тривожності та емоційної чутливості, що може знижувати їхню стресостійкість [3].

Деякі дослідження [8] наголошують, що жінки з розвиненими навичками емоційної регуляції та високим рівнем самоконтролю демонструють вищу стресостійкість. Здатність до адаптації також залежить від рівня впевненості у собі, толерантності до невизначеності та позитивного мислення.

Вплив суспільних норм та ролей також відіграє важливу роль у стресостійкості жінок. Дослідження свідчать, що жінки, які виконують кілька соціальних ролей (материнство, кар'єра, догляд за сім’єю), частіше зазнають

стресу через перевантаженість та високу відповідальність [11]. Водночас соціальна підтримка, зокрема з боку сім'ї та колег, є важливим фактором стресостійкості жінок [13].

Окрему увагу дослідники приділяють стресостійкості жінок у кризових та екстремальних ситуаціях, зокрема в умовах війни. Дослідження психологічного стану жінок-військовослужбовиць та жінок, які стали вимушеними переселенками, вказують на необхідність спеціальних програм психологічної підтримки та розвитку навичок адаптації [9].

Мета статті – виявити індивідуально-психологічні особливості прояву стресостійкості у жінок в умовах воєнного стану.

Задля досягнення мети розроблено ***методологію та методи дослідження***, що корелювались з особливостями соціально-психологічного аналізу та етапами реалізації дослідницьких завдань. Методологія дослідження ґрунтувалася на комплексному підході, що поєднував теоретичні та емпіричні методи. На теоретичному етапі було здійснено аналіз наукової літератури з проблематики стресостійкості, індивідуально-психологічних особливостей особистості та впливу воєнних дій на психіку жінок, а також систематизовано сучасні підходи до визначення стресостійкості й факторів, що зумовлюють її розвиток у кризових умовах. Емпіричний етап передбачав проведення анкетування та опитування жінок віком від 16 до 70 років, які проживають у м. Києві та Київській області; загальна вибірка склала 60 респонденток, що перебувають у різних життєвих ситуаціях у період воєнного стану. Анкета включала як закриті (кількісні) запитання з варіантами відповідей, так і відкриті (якісні), що дало змогу виявити індивідуальні стратегії подолання стресу. Змістовно дослідження охоплювало блоки питань щодо зміни місця проживання під час війни, досвіду матеріальних і психологічних втрат, рівня суб'єктивної стресостійкості, форм соціальної підтримки, емоційних і поведінкових реакцій на стрес, а також стратегій подолання та нових навичок, набутних у кризових умовах. Для обробки кількісних даних застосовувалися методи описової статистики (відсотковий розподіл, частотний аналіз, побудова діаграм і графіків), а якісні відповіді було проаналізовано за допомогою контент-аналізу, що дозволило виокремити типові стратегії подолання та визначити особливості їх прояву. Усі етапи дослідження відповідали етичним принципам: участь респонденток була добровільною та анонімною.

Межі дослідження визначалися кількома ключовими параметрами: дослідження зосереджене на жіночій вибірці, що дозволило виявити гендерно-специфічні прояви стресостійкості, однак водночас обмежує можливість узагальнення результатів на чоловічу популяцію; дослідження здійснювалося у контексті воєнного стану в Україні, що зумовлює унікальність отриманих даних, але водночас обмежує їх екстраполяцію на мирні умови чи інші соціокультурні

середовища; науковий інтерес був зосереджений на індивідуально-психологічних характеристиках (емоційній регуляції, когнітивних стилях, мотиваційних установках), тоді як соціально-економічні, культурні та сімейні чинники розглядалися лише як тло, а не основний предмет аналізу. А також, дослідження охоплювало певний часовий зріз (період активних воєнних дій), що дозволяє говорити про ситуаційно зумовлену стресостійкість, проте потребує подальших лонгітюдних досліджень для простеження динаміки цього феномену.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні, у період воєнного стану, всі ресурси спрямовані на створення безпечного середовища для громадян, підтримку їхнього розвитку та покращення якості життя, а також на забезпечення фінансування потреб військових і територіальної оборони. Важливим напрямом залишається підвищення рівня громадської безпеки.

Разом із цим постає ще одна вагома проблема – вплив війни на психологічний стан жінок і способи подолання ними стресу. Адже будь-яка робота чи навчання вимагають високого рівня стресостійкості, концентрації та відповідальності, особливо в умовах воєнного стану.

Психологічне напруження, з яким стикаються жінки у період воєнного стану, може призводити до емоційної нестабільності, імпульсивності та поспішних рішень, про які згодом можна пожалкувати. Це, у свою чергу, впливає на ефективність роботи та навчання. Внутрішній стрес може проявлятися через конфлікти, агресію, роздратування або ж спричиняти соматичні захворювання.

Багато жінок опинилися у складній ситуації: з одного боку, вони повинні виконувати свої професійні обов'язки, з іншого – дбати про власну безпеку, адже під час повітряних тривог та обстрілів виникає відчуття тривоги, які часто призводять до стресу. Саме розвиток стресостійкості допомагає змінити ставлення до кризових обставин і долати їх без негативних наслідків для психіки.

Війна в Україні ставить перед суспільством важливі питання:

- Як психологія може допомогти населенню в умовах війни?
- Які методи та техніки можна використовувати для підтримки стресостійкості?
- Як забезпечити психологічне благополуччя жінок?
- Які підходи ефективні для формування емоційної стійкості?

Для досягнення мети нашого дослідження – виявити індивідуально-психологічні особливості прояву стресостійкості у жінок в умовах воєнного стану – ми провели теоретичний аналіз та виявили ці особливості.

Зокрема, ми встановили, що стресостійкість – це здатність людини адаптуватися до складних умов, зберігати емоційну рівновагу та продуктивність під впливом негативних факторів. В умовах воєнного стану жінки стикаються з низкою викликів – фізичною небезпекою, психологічним напруженням, відповідальністю за дітей і близьких, необхідністю поєднувати роботу та виживання в кризовій ситуації.

Прояви стресостійкості у жінок залежать від їхніх індивідуально-психологічних особливостей, серед яких можна виділити:

1. Емоційну регуляцію та контроль реакцій, тобто жінки з високим рівнем емоційної стійкості легше адаптуються до змін, знаходять конструктивні рішення та уникають паніки. Ті, хто має підвищену емоційну чутливість, можуть швидше виснажуватися та потребують більшої підтримки. Війна посилює тривожність, що може проявлятися у вигляді імпульсивних рішень, дратівливості, апатії або підвищеної плаксивості.

2. Психологічну гнучкість та адаптивність. Гнучкі особистості швидше пристосовуються до змін, шукають альтернативні варіанти подолання труднощів. Висока адаптивність дозволяє використовувати позитивне мислення та прийняття ситуації, що знижує рівень стресу. Особи з ригідним мисленням (нездатністю змінювати свої погляди та звички) важче пристосовуються до нової реальності, що підвищує ризик депресивних станів.

3. Рівень внутрішнього локусу контролю. Жінки, які вважають себе відповідальними за власне життя, частіше приймають активні рішення для покращення свого стану (пошук нових можливостей, навчання, релокація, залучення до волонтерства). Ті, хто вірять у зовнішні фактори ("від мене нічого не залежить"), можуть відчувати безсилля, страх, депресію та покладатися на випадкові обставини.

4. Соціальна підтримка та комунікативні навички. Екстравертні жінки частіше знаходять підтримку у друзів, родини, соціальних груп, що допомагає їм зберігати баланс. Інтроверти можуть переживати стрес внутрішньо, не завжди звертаючись за допомогою, що може призвести до накопичення негативних емоцій. Підтримка близьких, особливо сім'ї, є ключовим фактором стресостійкості – 85% жінок вказують на сім'ю як основне джерело ресурсу.

5. Когнітивні стратегії подолання стресу. Жінки, які використовують позитивне мислення, пошук можливостей, аналіз ситуації, ефективніше справляються зі стресом. Негативне мислення (катастрофізація, зациклення на проблемах) посилює тривожність та знижує рівень стресостійкості. Практики медитації, саморефлексії, ведення щоденника допомагають знизити рівень тривоги.

6. Фізичні та соматичні прояви стресу. Високий рівень стресу може викликати психосоматичні розлади – головний біль, проблеми з травленням, безсоння, підвищення тиску. Фізична активність, здорове харчування та відпочинок сприяють підтримці стресостійкості [13].

Також ми провели опитування, в якому взяли участь респондентки міста Києва та Київської області віком від 16 до 70 років.

За відповідями на запитання «Чи змінили Ви місце проживання з початку воєнного стану?» ми отримали наступні відповіді, зображені на рисунку 1.

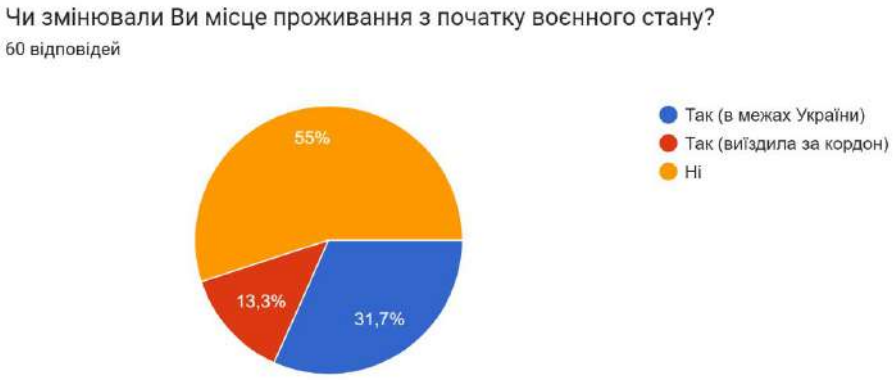

Рис1. Показники за відповідями на запитання «Чи змінили Ви місце проживання з початку воєнного стану?»

Як бачимо з відповідей, 31,7% респонденток (19 осіб) змінили місце проживання у межах України; 13,3% (8 осіб із вибірки) виїздили за кордон; 55% (33 респонденти із вибірки) не змінювали місце проживання.

За відповідями на запитання «Чи постраждали Ви чи Ваші рідні під час воєнного стану (фізично, матеріально, психологічно)?» ми отримали наступні відповіді, зображені на рисунку 2.

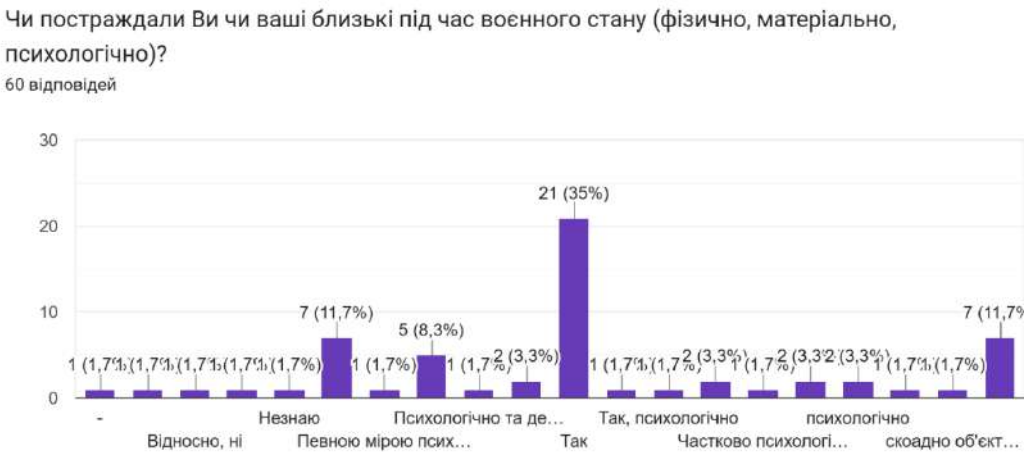

Рис 2. Показники за відповідями на запитання «Чи постраждали Ви чи Ваші рідні під час воєнного стану (фізично, матеріально, психологічно)?»

Як бачимо з рисунка, більшість респонденток вказали, що постраждали саме психологічно, оскільки опитувані – жительки міста Києва та Київською області, їх торкнулися саме психологічні наслідки.

За відповідями на запитання «Як ви оцінюєте свою здатність справлятися зі стресом у повсякденному житті за шкалою від 1 до 10 (1 - дуже низька, 10 - дуже висока)?» ми отримали наступні відповіді, зображені на рисунку 3.

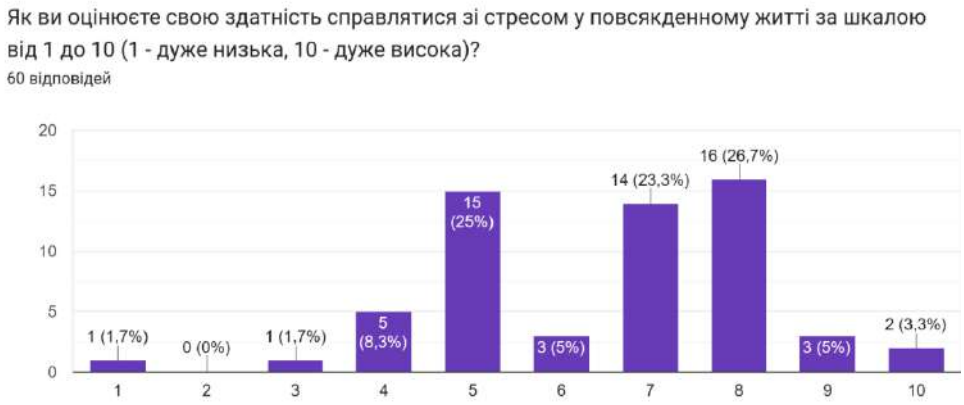

Рис 3. Показники за відповідями на запитання «Як ви оцінюєте свою здатність справлятися зі стресом у повсякденному житті за шкалою від 1 до 10?»

З рисунка бачимо, що 26,8% (16 респондентів із вибірки) оцінюють свою здатність справлятися зі стресом на «8», 25% (15 респондентів) – на «5», 23,3% (14 респондентів) – на «7», лише 3 особи вказали на високу здатність справлятися зі стресом у у «9 » балів та 2 особи у «10» балів.

За відповідями на запитання «Чия підтримка допомагає Вам подолати стрес?» ми отримали наступні відповіді, зображені на рисунку 4.

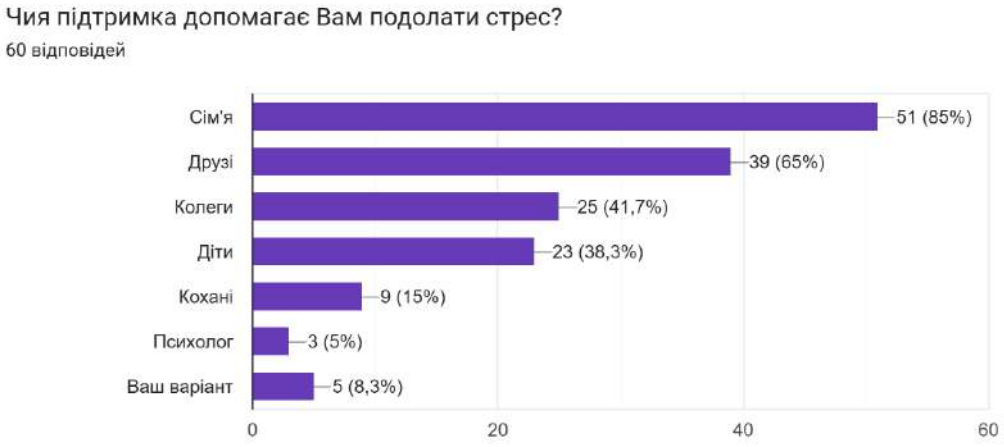

Рис 4. Показники за відповідями на запитання «Чия підтримка допомагає Вам подолати стрес?»

Як бачимо із відповідей 85% (51 респондент із вибірки) вказали, що у подоланні стресу їм допомагає сім’я, 65% (39 респондентів із вибірки) вказали, що друзі, 41,7% (25 респондентів) вказали, що колеги, 38,3% (23 респонденти), вказали на дітей, 15% (9 респондентів) вказали, що кохані люди, лише 5% (3 респонденти) шукають підтримку в психолога.

За відповідями на запитання «Як ви реагуєте на стресові ситуації?» ми отримали наступні відповіді, зображені на рисунку 5.

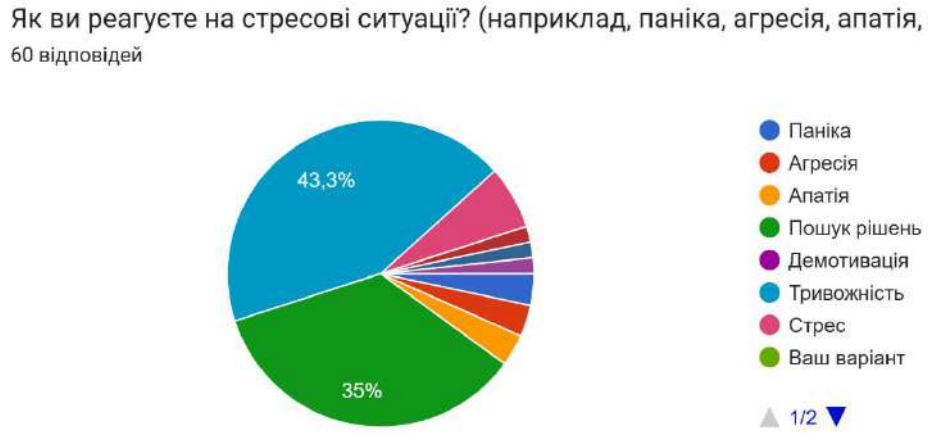

Рис 5. Показники за відповідями на запитання «Як ви реагуєте на стресові ситуації?»

Як бачимо з відповідей 43,3% (26 респондентів із вибірки) вказали, що стресові ситуації викликають у них тривожність, 35% (21 респондентка із вибірки) вказали на пошук рішень, інші респонденти по 1-2 особі вказали на агресію, паніку, апатію, демотивацію, підвищення тиску, дехто вказав на нерозуміння ситуації, але потім – на пошук рішень.

За відповідями на запитання «Як швидко ви відновлюєтеся після стресових подій?» ми отримали наступні відповіді, зображені на рисунку 6.

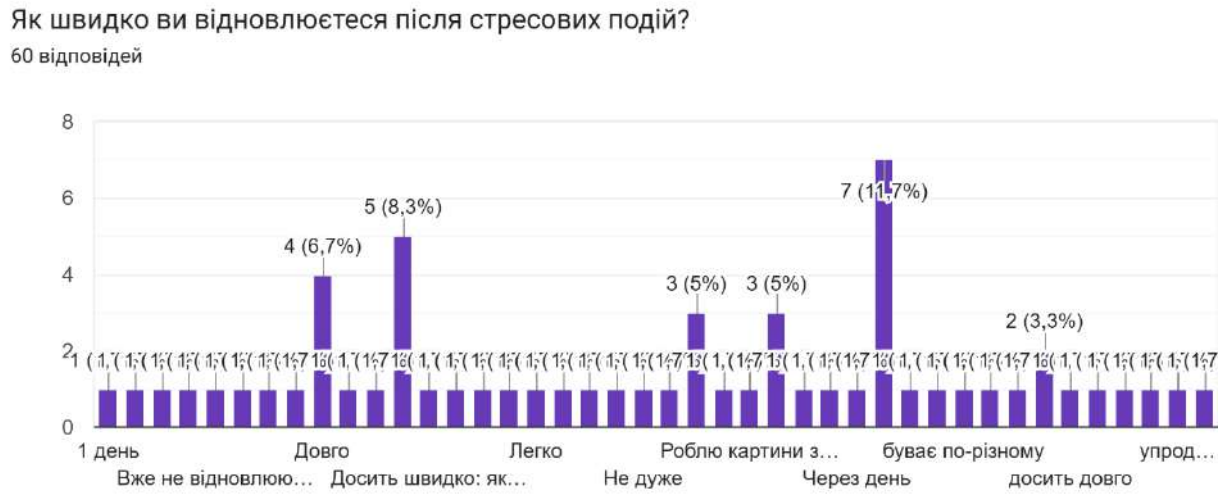

Рис 6. Показники за відповідями на запитання «Як швидко ви віднов-люєтеся після стресових подій?»

Як бачимо 11,7% вказали, що швидко відновлюються після стресових подій, 6,7% вказали, що довго, по 3,3% вказали, що дуже довго або упродовж тижня, 1 респондентка вказала, що робить картини зі шпаклівки і це її допомагає відновлюватися після стресових ситуацій, 1 особа вказала, що ніколи, і стрес лише накопичується.

На відповіді на запитання «Які стратегії ви використовуєте для подолання стресу?» Відповіді зображено у таблиці 1.

Таблиця 1.

Показники за відповідями на запитання «Які стратегії ви використовуєте для подолання стресу?»

№ за/п	Відповіді
1.	Спілкування
2.	Хобі
3.	Гумор
4.	Спілкування, гумор
5.	Спілкування
6.	Медитація, ходіння, гумор
7.	Музика
8.	Спорт, спілкування
9.	Спорт
10.	Спілкування, захоплення, читання, домашня робота
11.	спілкування, читання
12.	робота, книги, гумор
13.	Спілкування і музика
14.	Арт-терапія (барельєф), спорт та спілкування з близькими.
15.	Спілкування, хобі
16.	Спорт, сім'я
17.	спілкування, навчання
18.	Спати
19.	Трудотерапія
20.	Спілкування, природа
21.	Постійна зайнятість чимось, або улюблені заняття
22.	Поплакати, подивитися якийсь добрий фільм, помалювати
23.	спорт
24.	Молитва, класична музика, перш за все опери
25.	відволікатись на щось (позитивні відео, спілкування)
26.	Спорт, спілкування
27.	Сон, прогулянки, спорт, наукова діяльність
28.	Сон
29.	Читання
30.	Плавання (але мало часу, багато роботи), гумор

№ за/п	Відповіді
31.	Хобі, слухаю музику, гумор
32.	Робота
33.	Спілкування, гумор, читання
34.	Спілкування та спокійна музика
35.	спорт, медитація, хобі, спілкування, гумор, робота
36.	Медитація, спілкування з друзями, сім'єю, подорожі
37.	Переключення на роботу,
38.	спілкування з рідними
39.	Прослуховування музики, спілкування
40.	прогулянки на віжому повітрі, прибирання, цікавий фільм.
41.	Медітація,йога,гумор
42.	Робота
43.	Хобі
44.	Спорт, допомога інш, спілкування
45.	Спілкування, прогулянки, театр
46.	Багато працюю або виїжджаю на відпочинок за кордон
47.	Відовлікаюсь
48.	Хобі,навчання
49.	Спорт, музика
50.	Спілкування, спорт, робота, екскурсії
51.	Хобі - читання
52.	Спілкування
53.	Спілкування
54.	Хобі
55.	Гумор
56.	Спілкування, гумор
57.	Спілкування
58.	Медитація, ходіння, гумор
59.	Музика
60.	Спорт, спілкування

За відповідями на запитання «Чи користуєтеся Ви ресурсами, що пропонують підтримку жінкам під час війни?» ми отримали наступні відповіді, зображені на рисунку 7.

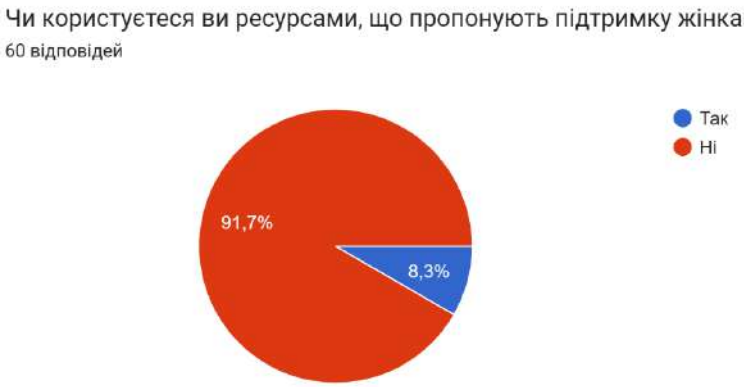

Рис 7. Показники за відповідями на запитання «Чи користуєтеся Ви ресурсами, що пропонують підтримку жінкам під час війни?»

За відповідями бачимо, що лише 8,3% (5 респонденток із вибірки) користуються ресурсами підтримки жінок під час війни, а 91,7% (55 респонденток) вказали, що ні. Це може означати, що вони не знають про їх існування або не впевнені в їхній ефективності, недостатня інформаційна кампанія серед жінок щодо доступної допомоги (психологічної, юридичної, соціальної); жінки можуть вважати, що такі ресурси не принесуть їм реальної користі або що отримати допомогу складно через бюрократію.

За відповідями на запитання «Які засоби/ресурси Ви вважаєте найефективнішими в подоланні стресу під час війни?» ми отримали наступні відповіді, зображені на рисунку 8.

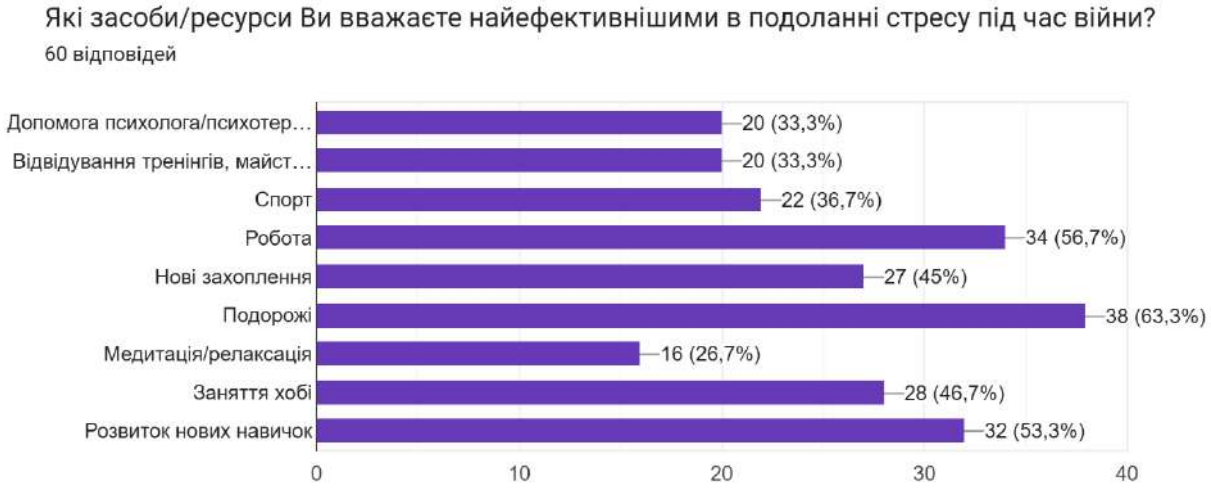

Рис 8. Показники за відповідями на запитання «Які засоби/ресурси Ви вважаєте найефективнішими в подоланні стресу під час війни?»

Як бачимо, 63,3% (38 респонденток із вибірки) вважають, що найефективнішим у подоланні стресу є подорожі, 56,7% (34 респондентки) вважають, що робота, 53,3% (32 респондентки) – розвиток нових навичок, 46,7% (28 респонденток) вказали на заняття хобі, 45% (27 респонденток) – нові захоплення, 36,7% (22 респондентки) вказали на спорт, по 33,3% вказали на допомогу психотерапевта та відвідування тренінгів і майстер-класів.

За відповідями на запитання «Чи відвідуєте Ви психолога чи психотерапевта?» ми отримали наступні відповіді, зображені на рисунку 9.

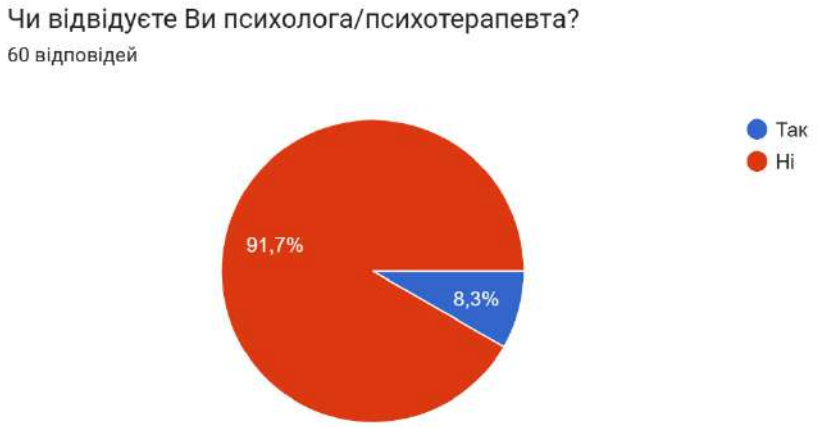

Рис 9. Показники за відповідями на запитання «Чи відвідуєте Ви психолога чи психотерапевта?»

З відповідей на запитання бачимо, що лише 8,3% (5 респонденток із вибірки) відвідують психолога чи психотерапевта.

На запитання «Які нові навички/стратегії ви розвинули для подолання стресу в умовах війни?» відповіді зображено у таблиці 2.

Таблиця 2.

Відповіді на запитання «Які нові навички/стратегії ви розвинули для подолання стресу в умовах війни?»

№ за/п	Відповіді
1.	Медитація
2.	Не звертати увагу
3.	Сон
4.	Переоцінка, переосмислення цінностей; зосередження зусиль на те, на що можу вплинути, чи змінити
5.	Абстрагування, на що не впливаю
6.	Жити одним днем

№ за/п	Відповіді
7.	Витривалість терплячість
8.	Віра в перемогу над собою і над ворогом
9.	кращій баланс між роботою та сім"єю
10.	опанувала додаткову професію
11.	Різні
12.	Пристосованість до всіляких умов
13.	Пройшла курси з тактичної медицини та зараз навчаю бійців та цивільних
14.	-
15.	навички саморегуляції, самоконтроля тощо
16.	спорт
17.	Більше спати
18.	Бджільництво, кіноперегляди українського кіноматографу
19.	Менше обговорювати свої проблеми
20.	Переключатися на інші фактори
21.	Навчилася не переживати за майбутні стресові ситуації
22.	подолала страх кататися на лижах
23.	Аналітичний підхід до ситуації, вибір оптимальних варіантів реагування
24.	Танцювальні навичкт
25.	робота яка подобається
26.	Приоретизація, раціоналізація
27.	Стресостійкість в будь-яких умовах, можливість встигати вчасно будь-куди не дивлячись на ситуації які відбуваються навколо
28.	Всі напрацьовані навички та стратегії вже не працюють.
29.	Переключатися на позитив
30.	Планування
31.	Важко відповісти
32.	Займаюсь любимою стравою
33.	.
34.	Навчилася не планувати на тривалий термін нічого
35.	Розуміння того, що "і так може бути". Начилась нової техніки малювання
36.	Співпереживання, небайдужість до оточуючих, навіть незнайомих людей. Володіння собою у стресових ситуаціях.
37.	Не панікувати
38.	Кризового консультування
39.	Медитація, онлайн психологічні практики
40.	Усміхатися, навіть якщо не дуже хочеться
41.	Діяти тут і зараз, діяти спокійно алгоритмічно, (раціо)
42.	різноманітні ІТ-технології
43.	Перстала подумки себе накручувати, зупиняю критикуючи внутрішній діалог, дозую читання новин,
44.	розставила пріорітети щодо того, що є головним у житті
45.	почала більше читати новини, а крім того, біше проводимо часу в інтернеті задля пошуку корисного матеріалу професійного спрямування. відвідування проф.вебінарів від закордонних видавництв, тощо.як пприклад.

№ за/п	Відповіді
46.	Йога,медитація
47.	методи релаксації, такі як медитація, йога або дихальні вправи, щоб зменшити стрес і підтримати психічне здоров'я
48.	Пошук укриття
49.	Оволоділа новими психологічними техніками
50.	Змінила сферу діяльності, здобула нову освіту та почала багато працювати, щоб поганим думкам не було місця в голові.
51.	Ніякі нові
52.	Почала більше молотись
53.	почала займатися спортом,більше читати,більше приділяти часу для себе
54.	Спорт
55.	сприймати світ таким який він є
56.	Читання, як спосіб « випасти» з реальності.
57.	Ніякі
58.	Тайм менеджмент
59.	Медитація
60.	Не звертати увагу

Із проведеного дослідження можемо зробити висновок, що у подоланні стресових ситуацій більшість жінок знаходять розраду у друзів, рідних, спілкуванні та особистих стратегях боротьби зі стресом (хобі, спорт, медитація). Відсутність звернень до офіційних ресурсів може свідчити про більшу довіру до близького кола спілкування, а не до організацій чи державних структур. Деякі жінки можуть вважати, що їхні проблеми не настільки «серйозні», щоб звертатися за допомогою. На жаль, у суспільстві досі існує певний стереотип щодо психологічної допомоги.

Більшість респонденток знаходять розраду в зміні середовища – це допомагає переключитися, відволіктися від негативу. Можливо, подорожі сприймаються як можливість відновити сили та знайти натхнення. Понад половина опитаних працюють, щоб відволіктися від війни та тривоги. Більшість жінок обирають навчання, розвиток нових навичок – це дає відчуття зростання і прогресу.

Також респондентки обрали фізичну активність, що доводить ефективність спорту у зниженні рівня тривожності. Лише третина звертається до психотерапевтів або відвідує тренінги, що може вказувати на недостатню доступність або стереотипи щодо професійної психологічної допомоги.

Висновки. Наукові дослідження підтверджують, що стресостійкість у жінок залежить від комплексу біологічних, психологічних та соціальних факторів. Важливу роль у її формуванні відіграють гормональний фон, емоційна регуляція, стратегія подолання стресу та рівень соціальної підтримки.

Результати опитування свідчать про значний вплив воєнного стану на психологічний стан жінок. Аналіз отриманих відповідей дозволяє зробити низку ключових висновків щодо стратегій подолання стресу та рівня стресостійкості респонденток: зміна місця проживання; негативний вплив війни (переважна більшість респонденток постраждали саме психологічно, що пояснюється високим рівнем тривожності через невизначеність та небезпеку); оцінка власної стресостійкості (результати опитування свідчать, що жінки здебільшого оцінюють свою здатність справлятися зі стресом на середньому рівні (оцінки 5–8 балів). Лише незначна частина респонденток (5 осіб) вказала на високий рівень стресостійкості (9–10 балів); джерела підтримки (айважливішим ресурсом у боротьбі зі стресом для жінок є сім'я (85%), друзі (65%), колеги (41,7%) та діти (38,3%). При цьому лише 5% звертаються за допомогою до психолога, що вказує на низький рівень довіри до професійної психологічної підтримки або на брак інформації про її доступність); реакція на стрес (близько 43,3% жінок відзначили, що основною реакцією на стрес є тривожність, а 35% намагаються відразу шукати рішення. Невелика частка респонденток зазначила прояви агресії, паніки, апатії чи фізичних симптомів (підвищений тиск, головний біль тощо).

Більшість жінок покладаються на неформальні методи подолання стресу, такі як підтримка сім'ї, друзів, хобі, спорт і робота, тоді як професійна психологічна допомога залишається малозатребуваною; робота та саморозвиток стали ключовими стратегіями подолання стресу, оскільки дають відчуття стабільності та контролю.

У той же час, недостатня поінформованість про ресурси підтримки для жінок та стереотипи щодо звернення до психологів потребують додаткових інформаційних кампаній та підвищення доступності таких послуг.

Варто зауважити, що розвиток стресостійкості через психологічні практики (медитацію, йогу, саморегуляцію, тренінги) може допомогти жінкам ефективніше адаптуватися до кризових умов.

Література:

1. Всесвітня організація охорони здоров'я (2022). *Психологічна допомога під час кризи: рекомендації для фахівців*. Женева: ВООЗ.

2. Громадська організація «Ла Страда-Україна» (2022). *Психологічна допомога жінкам, які постраждали від війни*. Київ: Ла Страда.

3. Матуд, М. П. (2004). Gender differences in stress and coping styles. *Personality and Individual Differences, 37*(7), 1401-1415.

4. Міністерство охорони здоров'я України (2023). *Стресостійкість та психологічна підтримка жінок у воєнний час: методичні рекомендації*. Київ: МОЗ України.

5. Кокун, О. М. (2016). Психологічні механізми стресостійкості військовослужбовців. *Психологія і суспільство, 2*, 45-58.

7. Старик, В. А. (2018). Гендерні відмінності в подоланні стресу: аналіз сучасних досліджень. *Науковий вісник ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 1*, 109-116.

8. Фолкман, С., & Московиц, Дж. (2004). Позитивні психологічні стани копінг. *Annual Review of Psychology, 55*, 745-774.

9. Benotsch, E. G., Brailey, K., Vasterling, J. J., & Sutker, P. B. (2000). War zone stress, personal resources, and PTSD in Gulf War veterans. *Journal of Applied Social Psychology, 30*(3), 582-596.

10. Kirschbaum, C., Kudielka, B. M., Gaab, J., Schommer, N., & Hellhammer, D. H. (1999). Impact of gender and menstrual cycle phase on the cortisol response to stress. *Psychosomatic Medicine, 61*(2), 154-162.

11. McDonough, P., & Walters, V. (2001). Gender and health: Reassessing patterns and explanations. *Social Science & Medicine, 52*(4), 547-559.

12. Taylor, S. E., Klein, L. C., Lewis, B. P., Gruenewald, T. L., Gurung, R. A., & Updegraff, J. A. (2000). Biobehavioral responses to stress in females: Tend-and-befriend, not fight-or-flight. *Psychological Review, 107*(3), 411-429.

13. Thoits, P. A. (2011). Mechanisms linking social ties and support to physical and mental health. *Journal of Health and Social Behavior, 52*(2), 145-161.

References:

1. World Health Organization. (2022). *Psykholohichna dopomoha pid chas kryzy: rekomendatsii dlia fakhivtsiv* [Psychological support during crises: Recommendations for specialists]. Geneva: WHO.

2. La Strada–Ukraine. (2022). *Psykholohichna dopomoha zhinkam, yaki postrazhdaly vid viiny* [Psychological support for women affected by war]. Kyiv: La Strada.

3. Matud, M. P. (2004). Gender differences in stress and coping styles. *Personality and Individual Differences, 37*(7), 1401–1415. https://doi.org/10.1016/j.paid.2004.01.010

4. Ministry of Health of Ukraine. (2023). *Stresostiikist ta psykholohichna pidtrymka zhinok u voiennyi chas: metodychni rekomendatsii* [Stress resistance and psychological support for women during wartime: Methodical recommendations]. Kyiv: Ministry of Health of Ukraine.

5. Kokun, O. M. (2016). Psykholohichni mekhanizmy stresostiikosti viiskovosluzhbovtsiv [Psychological mechanisms of stress resilience in military personnel]. *Psykholohiia i suspilstvo, 2*, 45–58.

6. Старик, В. А. (2018). Henderni vidminnosti v podolanni stresu: analiz suchasnykh doslidzhen [Gender differences in coping with stress: Analysis of current research]. *Naukovyi visnyk KhNPU im. H. S. Skovorody, 1*, 109–116.

7. Folkman, S., & Moskowitz, J. T. (2004). Coping: Pitfalls and promise. *Annual Review of Psychology, 55*, 745–774. https://doi.org/10.1146/annurev.psych.55.090902.141456

8. Benotsch, E. G., Brailey, K., Vasterling, J. J., & Sutker, P. B. (2000). War zone stress, personal resources, and PTSD in Gulf War veterans. *Journal of Applied Social Psychology, 30*(3), 582–596. https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.2000.tb02470.x

9. Kirschbaum, C., Kudielka, B. M., Gaab, J., Schommer, N., & Hellhammer, D. H. (1999). Impact of gender and menstrual cycle phase on the cortisol response to stress. *Psychosomatic Medicine, 61*(2), 154–162. https://doi.org/10.1097/00006842-199903000-00008

10. McDonough, P., & Walters, V. (2001). Gender and health: Reassessing patterns and explanations. *Social Science & Medicine, 52*(4), 547–559. https://doi.org/10.1016/S0277-9536(00)00158-0

11. Taylor, S. E., Klein, L. C., Lewis, B. P., Gruenewald, T. L., Gurung, R. A., & Updegraff, J. A. (2000). Biobehavioral responses to stress in females: Tend-and-befriend, not fight-or-flight. *Psychological Review, 107*(3), 411–429. https://doi.org/10.1037/0033-295X.107.3.411

12. Thoits, P. A. (2011). Mechanisms linking social ties and support to physical and mental health. *Journal of Health and Social Behavior, 52*(2), 145–161. https://doi.org/10.1177/0022146510395592

УДК 37.013:7.05:316.77

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-413-425

Чемерис Ганна Юріївна доктор філософії у галузі педагогіки, доцент, завідувачка кафедри дизайну Запорізького національного університету, член Спілки дизайнерів України, м. Запоріжжя, https://orcid.org/0000-0003-3417-9910

Рашевська Анна Анатоліївна старший викладач кафедри дизайну Запорізького національного університету, член Спілки дизайнерів України, м. Запоріжжя, https://orcid.org/0000-0002-3388-2375

Гресик Ірина Станіславівна доцент кафедри дизайну Запорізького національного університету, Заслужений художник України, член Національної спілки художників України, м. Запоріжжя

ДЕКОЛОНІАЛЬНІ ПРАКТИКИ ЯК ВИКЛИК МИСТЕЦЬКИХ КОМУНІКАЦІЙ В СУЧАСНІЙ ДИЗАЙН-ОСВІТІ

Анотація. У статті досліджуються деколоніальні практики як ключовий виклик і водночас ресурс розвитку сучасної дизайн-освіти та мистецьких комунікацій в Україні. В умовах війни та посиленої боротьби за культурну ідентичність актуалізується потреба у переосмисленні освітніх підходів, спрямованих на подолання наслідків імперських моделей, що протягом тривалого часу визначали стандарти мистецької підготовки й маргіналізували українську спадщину. Наголошується важливість повернення до автентичних народних традицій, відродження локальних візуальних кодів і архетипів, що виступають потужним джерелом креативності та інструментом формування національної ідентичності. Особлива увага приділяється проблемам культурної апропріації та стереотипізації українських символів у глобальному комунікаційному просторі. Поширене редукування культури до фольклорних кліше створює загрозу спрощеного та поверхневого її сприйняття. У цьому контексті запропоновано механізми сенситивних комунікацій — співтворчість, прозорість походження символів, етичне позиціонування та інтеграцію освітніх практик, що сприяють усвідомленій та відповідальній роботі дизайнерів з культурними кодами.

Підкреслено, що впровадження деколоніальних студій у навчальний процес формує критичне мислення студентів, стимулює їх до рефлексії щодо походження образів і значень, а також відкриває можливості для поєднання традиційної спадщини з сучасними технологіями. Це дозволяє створювати нові

формати мистецьких комунікацій, які базуються на автентичності, етичності та культурній чутливості, протидіють маніпулятивним практикам і сприяють збереженню національної ідентичності. У ширшому контексті деколоніальний підхід визначається не лише як освітня інновація, але й як важливий чинник культурної дипломатії, суспільної консолідації та націєтворення. Він забезпечує формування професійного середовища, здатного відповідати на виклики сучасності, уникати культурної апропріації й водночас інтегрувати українську культуру у глобальний дискурс на рівних засадах.

Ключові слова: деколоніальні практики, дизайн-освіта, мистецькі комунікації, культурна апропріація, національна ідентичність, етнодизайн, культурна чутливість.

Chemerys Hanna Yuriivna PhD in Education, Associate Professor, Head of the department of Design, Zaporizhzhia National University, member of the Union of Designers, Zaporizhzhia, https://orcid.org/0000-0003-3417-9910

Rashevska Anna Anatoliivna Senior Lecturer at the Department of Design, Zaporizhzhia National University, Member of the Union of Designers of Ukraine, Zaporizhzhia, https://orcid.org/0000-0002-3388-2375

Gresyk Iryna Stanislavivna Associate Professor of the department of Design, Zaporizhzhia National University, Honoured Artist of Ukraine, Member of the National Union of Artists of Ukraine, Zaporizhzhia

DECOLONIAL PRACTICES AS CHALLENGES OF ARTISTIC COMMUNICATIONS IN CONTEMPORARY DESIGN EDUCATION

Abstract. The article explores decolonial practices as a key challenge and, at the same time, a resource for the development of contemporary design education and artistic communications in Ukraine. In the context of the war and the intensified struggle for cultural identity, the need to rethink educational approaches aimed at overcoming the consequences of imperial models that have long determined the standards of artistic training and marginalised Ukrainian heritage is becoming more urgent. The article emphasises the importance of returning to authentic folk traditions, reviving local visual codes and archetypes, which are a powerful source of creativity and a tool for shaping national identity. Special attention is paid to the problems of cultural appropriation and stereotyping of Ukrainian symbols in the global communication space. The widespread reduction of culture to folklore clichés poses a threat of simplistic and superficial perception of it. In this context, the author proposes mechanisms of meaningful communication - co-creation, transparency of the origin of

symbols, ethical positioning and integration of educational practices that promote conscious and responsible work of designers with cultural codes.

It is emphasised that the introduction of decolonial studies into the educational process shapes students' critical thinking, stimulates them to reflect on the origin of images and meanings, and opens up opportunities for combining traditional heritage with modern technologies. This allows for the creation of new formats of artistic communication based on authenticity, ethics and cultural sensitivity, counteracting manipulative practices and contributing to the preservation of national identity. In a broader context, the decolonial approach is defined not only as an educational innovation, but also as an important factor in cultural diplomacy, social consolidation and nation-building. It ensures the formation of a professional environment capable of responding to the challenges of our time, avoiding cultural appropriation and at the same time integrating Ukrainian culture into the global discourse on an equal footing.

Keywords: decolonial practices, design education, artistic communications, cultural appropriation, national identity, ethnodesign, cultural sensitivity.

Постановка проблеми. Російська агресія проти української державності виразно демонструє важливість деколоніальних практик у вищій освіті. Псевдонаукові наративи, якими росія виправдовує свої дії, фальшиві ідеї «спільної історії» та «єдиної культури», що ними виправдовують захоплення наших земель, зумовлюють нагальну потребу у захисті культурних надбань, створених українським народом упродовж століть, української історії (особливо сторінок боротьби українців за незалежність та самобутність) та культури з її унікальними національними здобутками для подальшого інтегрування етнонаціональних аспектів у сучасній мистецькій комунікації з метою збереження української автентичності та ідентичності. Зараз, в умовах війни, Україна проходить інтенсивний процес переосмислення культурної політики та власної ідентичності, що зумовлює потребу у нових підходах до мистецької освіти та комунікацій. Це спричинило гостру потребу у поверненні до витоків народного мистецтва, відродженні давно забутих технік, відновленні духовного спадку предків, відображеного у наївному непрофесійному живописі, образотворчому та сакральному мистецтві, що базувалося на певних прото- та архетипах, зосереджуючись на народно-суб'єктивному сприйнятті світу та його символічному наповненні. Дизайн і мистецтво виступають не лише засобами творчої самореалізації, а й інструментами культурної та національної ідентифікації — від ребрендингу міст і культурних інституцій до створення нових форматів соціальних комунікацій. У глобальному контексті спостерігається зростання інтересу до автентичних культурних наративів, однак цей процес супроводжується ризиками культурної апропріації та стереотипізації української культури. Саме тому впровадження деколоніальних практик у сучасну дизайн-освіту набуває особливого значення, адже воно формує у майбутніх фахівців критичне мислення, здатність до етичної роботи з культурними кодами та відповідальність у сфері мистецьких комунікацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Звернення до деколоніального дискурсу дозволяє розглядати етнодизайн не тільки як творчу або естетичну стратегію, але й як інструмент формування критичної свідомості у дизайнерській освіті, що відкриває простір для діалогу між локальними традиціями та глобальними тенденціями. У сучасних підходах до осмислення етнодизайну важливим стає не лише збереження та адаптація традиційних культурних форм, а й переосмислення їх крізь призму деколонізаційних практик. Важливі аспекти інтеграції етнонаціонального аспекту в сучасну дизайн-освіту знайшли відображення в працях зарубіжних учених, серед яких Г. Адамсон, Г. Рієлло та С. Тіслей (G. Adamson, G. Riello, S. Teasley)[1], що досліджували історичний контекст і глобальні трансформації матеріальної культури; Дж.-Е. Бейлю (J.-É. Beaulieu) [2], який приділяє увагу взаємозв'язку дизайну та культурної ідентичності; Дж. Метью (J. Mathieu) [5], відомий своїми роботами з історії ремесел; К. Фаллан і Г. Леєс-Маффей (K. Fallan, G. Lees-Maffei) [4], які аналізують дизайн у міждисциплінарному та соціокультурному вимірах.

Серед українських дослідників проблематику етнодизайну вивчали Є. Антонович [7], А. Бровченко [10], М. Близнюк [8; 9], Б. Голик [11], В. Гриньова та Т. Паньок [12], Ю. Дідовець [13], А. Дяченко [14], В. Кардашов та Г. Чемерис [17], Л. Корницька [18], В. Косів [19], О. Кудря [20], Н. Наталевич [21],Л. Оршанський [24], А. Руденченко [28], О. Семенова [29], О. Хмельовський [30-34], Ц. Цжи [35], І. Черкесова [37] та інші. У їхніх працях висвітлюються різні підходи: від педагогічного осмислення ролі етнонаціональних аспектів у формуванні творчої особистості до аналізу його потенціалу у збереженні й трансляції культурної спадщини, а також адаптації традиційних форм у сучасних дизайнерських практиках.

Мета статті – аналіз потенціалу інтеграції деколоніального дискурсу у навчання дизайнерів та дослідження механізмів уникнення культурної апропріації та стереотипізації у сучасних мистецьких комунікаціях.

Виклад основного матеріалу. Одним із ключових викликів сучасної дизайн-освіти та мистецьких комунікацій є домінування канону, сформованого на основі імперських моделей. Протягом десятиліть ці моделі визначали структуру художніх і дизайнерських практик, задаючи стандарти «нормативного» мистецтва та освітніх підходів. Як наслідок, український культурний контекст довго залишався маргіналізованим або ж репрезентувався у вторинних формах, що підпорядковувалися загальним імперським наративам. Сьогодні, в умовах глобалізації та культурної конвергенції, необхідно навчити майбутніх дизайнерів не лише бути професійно спроможними, а й свідомими представниками своєї культури. Збереження національних цінностей вимагає від них критичного мислення, уміння аналізувати власні творчі рішення та враховувати культурний контекст у своїй діяльності. Це питання стосується не лише ідентифікації майбутніх дизайнерів, як

представників української культури на міжнародній арені, а й їхньої здатності інтегрувати національні архетипи, символи та традиції у своїх творчих проєктах [27]. Сьогодні цей підхід стає особливо проблемним, оскільки в умовах війни на передній план виходить потреба відновлення власного культурного простору, який би формував автентичні національні смисли. Відхід від євроцентричного канону у дизайн-освіті означає не відмову від світових практик, а радше їх переосмислення та інтеграцію крізь призму локальної ідентичності.

Суттєвою проблемою залишається репрезентація української культури в медіа та комунікаційному просторі. Доволі часто вона редукується до поверхневих образів, заснованих на фольклорних кліше: вишиванка як єдиний маркер культури, упрощене використання орнаментів без розуміння їх семантики, етнографічні мотиви як «екзотичний елемент» у глобальних проектах. Такий підхід має кілька негативних наслідків: він формує у міжнародної аудиторії спрощене уявлення про культуру, позбавляє її глибини та різноманітності, а також відтворює логіку колоніальної стереотипізації. Крім того, використання символів поза їх культурним контекстом може перетворюватися на культурну апропріацію — тобто запозичення елементів культури без врахування їх історичної й ідентифікаційної цінності.

У цьому контексті особливу роль відіграє система освіти, зокрема дизайн-освіта. Якщо освітні програми залишаються побудованими виключно на відтворенні усталених західних чи радянських стандартів, вони фактично продовжують колоніальні практики у культурі. Проблема полягає не лише у змісті курсів, а й у самих підходах до викладання: часто відсутній критичний аналіз візуальних кодів, символічних практик і методів культурної репрезентації. Внаслідок цього майбутні фахівці можуть сприймати використання українських візуальних мотивів лише як декоративний прийом, а не як інструмент осмислення ідентичності. Впровадження деколоніальних студій у навчальний процес дає змогу подолати ці обмеження, тому перед майбутніми дизайнерами ставиться завдання збереження української національної та самобутньої культури, що неможливо без визначення впливу традицій і звичаїв предків на формування стильових особливостей, образної мови та семантики творів даного періоду. Тому для відродження культурного та мистецького спадку через призму сучасного дизайну є необхідним з’ясування генези, загальнотрадиційних і локальних рис художніх творів для виявлення прото- та архетипів образотворення [25], які можливо буде імплементувати у дизан-об’єктах. Таким чином студенти отримують можливість розглядати локальні традиції як повноцінний ресурс для креативності, поєднувати їх із сучасними технологіями та методами, формувати нові етичні стандарти професійної діяльності [3].

З огляду на те, що у професійній підготовці майбутніх дизайнерів концептуальна основа професійної діяльності з етномотивами визначається важливістю

уникнення культурної апропріації, що є ключовим елементом відповідальної творчої діяльності та, своєю чергою, включає розвиток особистісної ідентичності, у якій поважаються культурні традиції [17]. Тому чільне місце у професійній підготовці повинно займати системне мистецтвознавче дослідження прото- та архетипів образотворення у національному мистецтві, що є неможливим без вивчення культурної спадщини, де студенти ознайомлюються з історією, традиціями та символікою, що складають основу національної ідентичності [23].

Концептуальні основи впровадження деколоніальних студій у професійній підготовці майбутніх дизайнерів, зокрема через дослідження прото- та архетипи образотворення в сучасному дизайн-проєктуванні, базуються на глибокому осмисленні культурних, історичних та мистецьких символів, що відіграють ключову роль у збереженні національної ідентичності [22]. Прото- та архетипи, як глибинні образи, що формують колективну пам'ять нації, виступають фундаментом для створення нових дизайнерських рішень, які поєднують традиції та інновації. Вони відображають символічний зміст народної культури, духовні та естетичні цінності, які передаються з покоління в покоління через національну творчість, народне мистецтво й ремесла [6; 26].

Не менш важливим є етичний вимір мистецьких комунікацій. У сучасному інформаційному середовищі, де візуальні образи поширюються миттєво, відповідальність за їхнє створення та використання значно зростає. Маніпулятивне застосування культурних символів може не лише спотворювати автентичний зміст, а й призводити до суспільних конфліктів або підривати довіру до мистецьких практик. Тому дизайн-освіта має включати розділи, присвячені етиці репрезентації, культурній чутливості та сенситивним комунікаціям. Це дозволить майбутнім дизайнерам і митцям усвідомлено працювати з культурними кодами, відрізняти автентичне від апропрійованого, а також уникати стереотипізації у візуальній комунікації [27].

У ширшому контексті деколоніальні практики в мистецтві й освіті сприяють формуванню нового типу культурної комунікації. Це комунікація, яка поєднує автентичність і сучасність, спирається на локальну спадщину, але водночас інтегрується у глобальний культурний простір. Вона відкриває можливості для міжкультурного діалогу на засадах рівності та взаємоповаги, а не ієрархії та підпорядкування. Для України в умовах війни це питання набуває особливого значення, оскільки мистецькі комунікації стають не лише інструментом культурної дипломатії, а й засобом націєідентифікації, консолідації суспільства та опору колоніальним практикам.

Таким чином, інтеграція деколоніальних підходів у сучасну дизайн-освіту дозволяє не лише оновити освітні стандарти, а й закласти основи нової парадигми мистецьких комунікацій. Вона базується на етичності, автентичності та культурній чутливості, що у перспективі формує професійне середовище, здатне відповідати

на виклики сьогодення та активно впливати на процеси культурної трансформації й націєідентифікації.

Впровадження деколоніального підходу у навчальний процес змінює саму логіку викладання: від репродукування усталених «канонів» до критичного аналізу культурних кодів і символів [36]. Викладачі дедалі більше звертаються до методик, що стимулюють рефлексію студентів щодо походження візуальних образів, їхнього значення в локальному та глобальному контекстах. Наприклад, вивчення історії мистецтва і дизайну відбувається не лише через західну парадигму, а й через залучення українського та постколоніального досвіду. Такий підхід дає можливість майбутнім дизайнерам створювати проекти, що не копіюють глобальні зразки, а пропонують нові, автентичні рішення, засновані на переосмисленні локальної культури.

Одним із найбільших викликів є використання елементів української культурної спадщини без спрощення та редукції їх значення. Включення традиційних орнаментів, фольклорних мотивів чи історичних візуальних кодів у сучасні дизайнерські продукти вимагає від авторів не лише технічної майстерності, а й глибокого культурологічного знання [27]. Стереотипізація виникає тоді, коли символи використовуються поза їхнім контекстом — як декоративні деталі, а не як носії культурних смислів. Уникнути цього можна завдяки міждисциплінарним підходам: залученню етнографії, культурології, семіотики до дизайнерських досліджень. Таким чином, інтеграція українських традицій у сучасний дизайн може стати не механічним «запозиченням», а осмисленим процесом створення нових форм, що продовжують живу традицію.

Культурна апропріація у мистецтві та дизайні виникає тоді, коли елементи культури використовуються без урахування їхніх значень та без поваги до спільноти-носія. Уникнути цього можна через впровадження механізмів сенситивних комунікацій, що враховують автентичність та етичність репрезентації. Серед таких механізмів можна назвати: співтворчість (залучення представників локальних спільнот до розробки мистецьких проектів); прозорість (пояснення походження та значення культурних символів у самих проектах); етичне позиціонування (усвідомлення дизайнером чи митцем власної відповідальності за образи, які він продукує); освітню інтеграцію (навчання студентів критично ставитися до власної роботи і розуміти, як вона може бути сприйнята різними аудиторіями). Ці механізми створюють умови, за яких мистецькі комунікації стають не засобом експлуатації культурних кодів, а інструментом діалогу та збереження культурної спадщини.

Впровадження деколоніальних практик у дизайн-освіті пов’язане із низкою труднощів. Для студентів це, перш за все, необхідність переосмислення власних уявлень про «канонічність» мистецьких форм. Багато хто звик орієнтуватися на глобальні стандарти як на безумовні зразки, і зміна цієї парадигми вимагає

критичного мислення та готовності до інтелектуального спротиву. Для викладачів основний виклик полягає в оновленні навчальних програм та відмові від усталених схем викладання. Це потребує додаткових досліджень, інтеграції нових дисциплін (культурології, постколоніальних студій, соціальної комунікації) та переосмислення власних педагогічних практик. Крім того, виклики виникають і на інституційному рівні: нестача відповідних підручників, обмеженість у фінансуванні дослідницьких проектів, спротив консервативних структур, що тяжіють до збереження «традиційної» освітньої моделі. Попри ці труднощі, саме освітній простір має стати лабораторією деколоніальних практик, які згодом трансформують увесь мистецький і комунікаційний ландшафт.

Висновки. Таким чином у сучасній дизайн-освіті інтеграція деколоніального дискурсу стає ключовим фактором формування критичного мислення та розвитку інноваційних підходів. Нові освітні практики, що включають аналіз історичних і культурних контекстів, міждисциплінарні семінари та проєктні завдання з акцентом на локальні традиції, сприяють підготовці дизайнерів, здатних працювати у глобальному та локальному вимірах одночасно. Мистецькі комунікації, у цьому контексті, відіграють важливу роль у формуванні національної ідентичності, допомагаючи зберігати і транслювати культурні цінності, адаптуючи традиційні символи до сучасного візуального дискурсу. Етична робота з культурними кодами, що включає антистереотипізацію, протидію культурній апропріації та рефлексивність практик, забезпечує соціальну відповідальність дизайнерських рішень. Деколоніальний підхід, таким чином, стає не лише освітнім інструментом, а й ресурсом для інновацій у дизайні, відкриваючи можливості для творчих експериментів, міжкультурних колаборацій та створення продуктів, які поєднують естетичну привабливість з етичністю і культурною чутливістю.

Фінансування. Робота виконана в рамках науково-дослідної роботи, що фінансується за рахунок коштів загального фонду державного бюджету: «Соціальнокомунікаційні механізми дискурсу деколонізації в умовах війни: український та глобальний контексти» за номером держреєстрації 0124U000753

Література:

1. Adamson, G., Riello, G., Teasley, S. (Eds.). *Global Design History*. 1st ed. Routledge, 2011. DOI: 10.4324/9780203831977

2. Beaulieu J.-É. *L'ethnodesign: un dialogue entre l'artisanat et le design contemporain.* Mémoire de maîtrise en ethnologie et patrimoine. Faculté des lettres et sciences humaines, Université Laval, Québec, 2012. 121 p. URL: http://hdl.handle.net/20.500.11794/23445

3. Chemerys H. Information Technologies in the Formation of Visual Narratives, Commemoration of War and Graphic Representation of National Identity. *Українські студії в європейському контексті: зб. наук. пр.* Київ : ГО "Інноваційні обрії України", 2024. № 9. С. 338-345 DOI: 10.31110/2710-3730/2024-9

4. Fallan K., Lees-Maffei G., Eds. *Designing Worlds: National Design Histories in an Age of Globalization.* Vol. 24. Berghahn Books, New York; Oxford, 2016.

5. Mathieu J. À propos d'un design de proximité l'ethnodesign. *Les Cahiers des dix.* 2017. (71). P. 177–202. DOI: 10.7202/1045199ar

6. Wang Zh. Spirituality as a Component of Social Competence of Visual Communication Designers. *Spiritual and Intellectual Upbringing and Teaching of Youth in the XXI Century.* 2022. Vol. 4. Pp. 50–53.

7. Антонович Є. А. Естетичне виховання підлітків засобами народного образотворчого мистецтва : автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.02. Івано-Франківськ, 1997. 28 с.

8. Близнюк М. М. Дослідно-експериментальна перевірка ефективності методичної системи навчання етнодизайну майбутніх художників декоративно-прикладного мистецтва на основі інформаційних технологій. *Фізико-математична освіта.* 2018. № 15. С. 146–152.

9. Близнюк М. М. Методична система навчання етнодизайну на основі використання інформаційних технологій: майбутньому художнику декоративно-прикладного мистецтва. *Мистецька освіта: методологія, теорія, практика: зб. наук. пр.* Київ: ТОВ «Юрка Любченка», 2019. № 1. С. 247–255.

10. Бровченко А. І. Формування фахової компетентності з основ етнодизайну у майбутніх учителів трудового навчання : автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2011. 24 с.

11. Голик Б. Г. Роль етнодизайну в процесі професійної компетентності майбутніх викладачів. *Етнодизайн у контексті українського національного відродження та європейської інтеграції.* Кн. 2: зб. наук. праць. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2019. С. 85-88

12. Гриньова В. М., Паньок Т. В. Етнодизайн та модерна траєкторія професійної підготовки майбутнього вчителя мистецьких дисциплін в умовах діджиталізації суспільства. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр*. Клас. приват. ун-т. Запоріжжя : Гельветика, 2021. Вип. 74, Т. 2. С. 146–150.

13. Дідовець Ю. Розвиток технології етнодизайну в європейській художньо-промисловій освіті та виробництві. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв.* Київ : НАКККІМ, 2020. Т. 1, № 24. С. 61–67.

14. Дяченко А. Комплексний підхід до професійної підготовки бакалаврів із національного дизайну у ВНЗ. *Інноваційна педагогіка.* 2021. № 36. С. 57–62.

15. Дяченко А. Концепції етнодизайну при підготовці майбутніх дизайнерів у мистецьких закладах вищої освіти. *Вінок митців і мисткинь.* 2021. № 198. С. 110–114.

16. Дяченко А. Підготовка фахівців із національного дизайну в зарубіжних закладах вищої освіти. *Наукові статті.* 2020. № 2. С. 5–15.

17. Кардашов В. М. Професіоналізм художника-педагога—найголовніша умова нормального художньо-творчого розвитку особистості учня. *Проблеми сучасної педагогічної освіти.* Частина ІІ.–Випуск, 6. С.19-25.

18. Корницька Л. А. *Педагогічні засади використання етнодизайну у професійній підготовці інженерів-педагогів швейного профілю* : дис.… канд. пед. наук: 13.00.04 / Л. А. Корницька; наук. керівник В. О. Радкевич. Київ, 2010. 285 с.

19. Косів В. М. *Національні моделі і глобалізація графічного дизайну другої половини XX ст.* : дис.… к. мистецтвознав.: 05.01.03 / Харків. держ. акад. дизайну й мистецтв. Харків, 2003.

20. Кудря О. Формування в студентів знань з етнодизайну в процесі опанування навчальної дисципліни: Технологічний практикум. *Наукові записки БДПУ. Серія: Педагогічні науки.* 2020. № 3. С. 291–299.

21. Наталевич Н. П. *Формування професійної компетентності майбутніх культурологів у процесі вивчення історико-культурологічних та педагогічних дисциплін* : автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Полт. нац. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка. Полтава, 2014. 20 с.

22. Наумкіна О. С. Етнічний культурний взірець в дизайнерських практиках сучасної України. *Культура народів Причерномор`я*. 2014. № 266. С. 148-152.

23. Овчаренко А. В. Архетипи візуального контенту соціальних медіа (на прикладі рекламних відеороликів). *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв.* 2024. № 2. С. 77–82

24. Оршанський Л. Етнодизайн як інноваційний художньо-естетичний компонент технологічної освіти. *Молодь і ринок.* 2011. (1). С. 38–41.

25. Пушонков О. Досвід образотворення та ідентичність у викликах трансмедійності. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії.* 2022. Вип. 44. С. 105-115

26. Пушонкова О. А. Культуротворчий потенціал архаїзації візуальності: образотворення, режими бачення, практики. *Культура і сучасність: альманах.* 2022. № 1. С. 62–69.

27. Рашевська А. А. Формування національно-патріотичної компетент-ності майбутніх дизайнерів в процесі професійної підготовки в закладах вищої освіти: дис. … д-ра філософ. : 011 — Освітні, педагогічні науки / Запорізький національний університет, Міністерство освіти і науки України, Запоріжжя, 2025 р. 450 с.

28. Руденченко А. А. *Теоретичні і методичні засади навчання етнодизайну студентів у вищих мистецьких навчальних закладах* : автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2017. 44 с.

29. Семенова О. В. Аксіологічні засади етнодизайну у формуванні творчої компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва. 2013.

30. Хмельовський О. *Теорія образотворення* / ред. В. Штинько. Луцьк: Луцький держ. техн. ун-т, 2000. 507 с.

31. Хмельовський О. *Теорія образотворення. Кн. 2, кн. 3: Образологіка системи бог і Бог.* [Б. м.]: [б.в.], 2002. 352 с.

32. Хмельовський О. *Теорія образотворення. Кн. 4-1: Тризуб. Таємне вчення українців*. [Б. м.]: Видавнича мистецька агенція "Терен", 2004. 285 с.: рис.

33. Хмельовський О. *Теорія образотворення. Кн. 4-2: Буквар закону (основи семіології)*. Луцьк, 2006. 110 с.

34. Хмельовський О. *Теорія образотворення. Кн. 5: Композиція*. Луцьк: Волинська мистецька агенція "Терен", 2005. 408 с.: рис.

35. Цжи Ц. Етномистецька компетентність особистості: зміст і структура феномену. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 14: Теорія і методика мистецької освіти.* 2017. № 22. С. 91–96.

36. Чемерис Г. Ю. Етнічний та національний аспект у цифровій ілюстрації в освітній практиці майбутніх дизайнерів. *Методологічні та практичні проблеми професійної підготовки акторів і дизайнерів: матеріали V науково-метод. семінару.* Запоріжжя: Запорізький нац. ун-т, 2021. С. 15–17.

37. Черкесова І. М. Етнодизайн на Миколаївщині (освітянські аспекти). *Становлення і розвиток етнодизайну: український та європейський досвід: Матеріали І Міжнар. наук.-практ. конф.* (28–30 жовтня 2010 р.). Полтава: Полтавський літератор, 2012. Ч. І. С. 143–148.

References:

1. Adamson, G., Riello, G., Teasley, S. (Eds.). (2011). *Global Design History*. 1st ed. Routledge. DOI: 10.4324/9780203831977 [in English]

2. Beaulieu, J.-É. (2012). *L'ethnodesign: un dialogue entre l'artisanat et le design contemporain* [Ethnodesign: a dialogue between craft and contemporary design]. Mémoire de maîtrise en ethnologie et patrimoine. Faculté des lettres et sciences humaines, Université Laval, Québec, 121 p. URL: http://hdl.handle.net/20.500.11794/23445 [in French]

3. Chemerys H. Information Technologies in the Formation of Visual Narratives, Commemoration of War and Graphic Representation of National Identity. *Ukrainian studies in the European context: a collection of scientific papers. Kyiv: NGO "Innovative Horizons of Ukraine"*, 2024. № 9. Pp. 338-345 DOI: 10.31110/2710-3730/2024-9 [in English]

4. Fallan, K., Lees-Maffei, G., Eds. (2016). *Designing Worlds: National Design Histories in an Age of Globalization*. Vol. 24. Berghahn Books, New York; Oxford. [in English]

5. Mathieu, J. (2017). À propos d'un design de proximité l'ethnodesign [About proximity design in ethnodesign]. *Les Cahiers des dix*, (71), 177–202. DOI: 10.7202/1045199ar [in French]

6. Wang Zh. Spirituality as a Component of Social Competence of Visual Communication Designers. *Spiritual and Intellectual Upbringing and Teaching of Youth in the XXI Century.* 2022. Vol. 4. Pp. 50–53. [in English]

7. Antonovych, Ye. A. (1997). *Estetychne vykhovannia pidlitkiv zasobamy narodnoho obrazotv. mystetstva* [Aesthetic education of adolescents through folk visual arts] : author's abstract of cand. ped. sci. dissertation: 13.00.02. Ivano-Frankivsk, 28 p. [in Ukrainian]

8. Blyzniuk, M. M. (2018). Doslidno-eksperymentalna perevirka efektyvnosti metodychnoyi systemy navchannia etnodyzainu maibutnikh khudozhnykiv dekoratyvno-prykladnoho mystetstva na osnovi informatsiynykh tekhnolohiy [Experimental verification of the effectiveness of the methodological system for teaching ethnodesign to future decorative-applied arts artists based on information technologies]. *Fizyko-matematychna osvita*, 15, 146–152 [in Ukrainian]

9. Blyzniuk, M. M. (2019). Metodychna systema navchannia etnodyzainu na osnovi vykorystannia informatsiynykh tekhnolohiy: maibutnomu khudozhnyku dekoratyvno-prykladnoho mystetstva [Methodological system of teaching ethnodesign based on information technologies: for future decorative-applied arts artists]. *Mystetska osvita: metodolohiia, teoriia, praktyka: zb. nauk. pr.* Kyiv: TOV «Yurka Liubchenka», (1), 247–255 [in Ukrainian]

10. Brovchenko, A. I. (2011). Formuvannia fakhovoi kompetentnosti z osnov etnodyzainu u maibutnikh uchyteliv trudovoho navchannia [Formation of professional competence in the basics of ethnodesign in future labor training teachers] : author's abstract of cand. ped. sci. dissertation: 13.00.02. Kyiv, 24 p. [in Ukrainian]

11. Holyk, B. H. (2019). Rol etnodyzainu v protsesi profesiynoi kompetentnosti maibutnikh vykhovateliv [The role of ethnodesign in the professional competence of future teachers]. *Etnodyzain u konteksti ukrainskoho natsionalnoho vidrodzhennia ta yevropeiskoi intehratsii. Kn. 2: zb. nauk. pr.* Poltava: PNPUs im. V. H. Korolenka, 85–88 [in Ukrainian]

12. Hrynova, V. M., Panok, T. V., Hryneva, V. N., Panek, T. V. (2021). Etnodyzain ta moderna traektoriia profesiinoi pidhotovky maibutnoho vyshch. vykl. mystetskykh dystsyplin v umovakh didzhytalizatsii suspilstva [Ethnodesign and modern trajectory of professional training of future teachers of arts disciplines in the context of digitalization]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh: zb. nauk. pr.* Zaporizhzhia: Helvetika, 74(2), 146–150 [in Ukrainian]

13. Didovets, Yu. (2020). Rozvytok tekhnolohii etnodyzainu v yevropeiskii khudozhno-promyslovii osviti ta vyrobnytstvi [Development of ethnodesign technology in European art-industrial education and production]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv*, 1(24), 61–67 [in Ukrainian]

14. Dyachenko, A. (2021). Komplekksnyi pidkhid do profesiinoi pidhotovky bakalavriv iz natsionalnoho dyzainu u VNZ [Comprehensive approach to professional training of bachelors in national design in higher education institutions]. *Innovatsiina pedahohika*, 36, 57–62 [in Ukrainian]

15. Dyachenko, A. (2021). Kontseptsii etnodyzainu pry pidhotovtsi maibutnikh dyzaineriv u mystetskykh zakladakh vyshchoi osvity [Concepts of ethnodesign in the training of future designers in arts higher education institutions]. *Vinok myttsiv i mystkyn*, 198, 110–114 [in Ukrainian]

16. Dyachenko, A. (2020). Pidhotovka fakhivtsiv iz natsionalnoho dyzainu v zarubizhnykh zakladakh vyshchoi osvity [Training of specialists in national design in foreign higher education institutions]. *Naukovi statti*, 2, 5–15 [in Ukrainian]

17. Kardashov, V. M. Profesionalizm khudozhnyka-pedahoha—naiholovnisha umova normalnoho khudozhno-tvorchoho rozvytku osobystosti uchnia [Professionalism of the Artist-Teacher as the Main Condition for the Normal Artistic and Creative Development of the Student's Personality]. Problemy suchasnoi pedahohichnoi osvity. Chastyna II – Problems of Modern Pedagogical Education. Part II, 6, 19–25 [in Ukrainian].

18. Kornytska, L. A. (2010). Pedahohichni zasady vykorystannia etnodyzainu u profesiinii pidhotovtsi inzheneriv-pedagogiv shveinoho profiliu [Pedagogical principles of using ethnodesign in professional training of sewing engineers-teachers] : dis.… cand. ped. sci.: 13.00.04. Kyiv, 285 p. [in Ukrainian]

19. Kosiv, V. M. (2003). Natsionalni modeli i hlobalizatsiia hravichnoho dyzainu druhoi polovyny XX st. [National models and globalization of graphic design of the second half of the XX century] : dis.… cand. art. sci.: 05.01.03 / Kharkivska derzh. akad. dyzainu i mystetstv. Kharkiv [in Ukrainian]

20. Kudria, O. (2020). Formuvannia v studentiv znan z etnodyzainu v protsesi opanuvannia navchalnoi dystsypliny: Tekhnolohichnyi praktykum [Formation of students' knowledge of ethnodesign during mastering the academic discipline: Technological practicum]. *Naukovi zapysky BDPU. Seriia: Pedahohichni nauky*, 3, 291–299 [in Ukrainian]

21. Natalevych, N. P. (2014). Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh kulturolohiv u protsesi vyvchennia istoryko-kulturologichnykh ta pedahohichnykh dystsyplin [Formation of professional competence of future culturologists in the process of studying historical-cultural and pedagogical disciplines] : author's abstract of cand. ped. sci. dissertation: 13.00.04. Poltava: Poltava National Pedagogical University, 20 p. [in Ukrainian]

22. Naumkina, O. S. (2014). Etnichnyi kulturnyi vzirets v dyzainerskykh praktykakh suchasnoi Ukrainy [Ethnic Cultural Model in the Design Practices of Contemporary Ukraine]. Kultura narodiv Prychornomoria – Culture of the Black Sea Peoples, 266, 148–152 [in Ukrainian].

23. Ovcharenko, A. V. (2024). Arkhetypy vizualnoho kontentu sotsialnykh media (na prykladi reklamnykh videorolykiv) [Archetypes of Visual Content in Social Media (on the Example of Advertising Videos)]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv – Bulletin of the National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts*, 2, 77–82 [in Ukrainian].

24. Orshansky, L. (2011). Etnodyzain yak innovatsiinyi khudozhno-estetychnyi komponent tekhnolohichnoi osvity [Ethnodesign as an innovative artistic-aesthetic component of technological education]. *Molod i rynok*, (1), 38–41 [in Ukrainian]

25. Pushonkov, O. (2022). Dosvid obrazotvorennia ta identychnist u vyklykakh transmediinosti [Experience of Image-Making and Identity in the Challenges of Transmediality]. Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia filos.-politoloh. studii – Bulletin of Lviv University. Series of Philosophical and Political Studies, 44, 105–115 [in Ukrainian].

26. Pushonkova, O. A. (2022). Kulturotvorchyi potentsial arkhaizatsii vizualnosti: obrazotvo-rennia, rezhymy bachennia, praktyky [Cultural-Creative Potential of Archaization of Visuality: Image-Making, Modes of Vision, Practices]. Kultura i suchasnist: almanakh – Culture and Modernity: Almanac, 1, 62–69 [in Ukrainian].

27. Rashevska, A. A. (2025). Formuvannia natsionalno-patriotychnoi kompetentnosti maibutnikh dyzaineriv v protsesi profesiinoi pidhotovky v zakladakh vyshchoi osvity [Formation of National-Patriotic Competence of Future Designers in the Process of Professional Training in Higher Education Institutions] (Doctoral dissertation, Zaporizhzhia National University, Ministry of Education and Science of Ukraine). Zaporizhzhia [in Ukrainian].

28. Rudenchenko, A. A. (2017). Teoretychni i metodychni zasady navchannia etnodyzainu studentiv u vyshchykh mystetskykh navchalnykh zakladakh [Theoretical and methodological principles of teaching ethnodesign to students in higher art education institutions] : author's abstract of cand. ped. sci. dissertation: 13.00.02. Kyiv, 44 p. [in Ukrainian]

29. Semenova, O. V. (2013). Aksiolohichni zasady etnodyzainu u formuvanni tvorchoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia obrazotvornogo mystetstva [Axiological principles of ethnodesign in the formation of creative competence of future art teachers] [in Ukrainian]

30. Khmelovskyi, O. (2000). *Teoriia obrazotvorennia* [Theory of pictorial formation] / ed. V. Shtynko. Lutsk: Lutsk State Technical University, 507 p. [in Ukrainian]

31. Khmelovskyi, O. (2002). *Teoriia obrazotvorennia. Kn. 2, Kn. 3: Obrazolohika systemy Boh i Boh* [Theory of pictorial formation. Vols. 2–3: Image-logics of the God system], 352 p.

32. Khmelovskyi, O. (2004). *Teoriia obrazotvorennia. Kn. 4-1: Tryzub. Taimne vchenia ukraintsiv* [Theory of pictorial formation. Vol. 4-1: Trident. Secret teaching of Ukrainians] : Vydavnycha mystetska ahrntsia "Teren", 285 p.

33. Khmelovskyi, O. (2006). *Teoriia obrazotvorennia. Kn. 4-2: Bukvar zakonu (osnovy semiolohii)* [Theory of pictorial formation. Vol. 4-2: Primer of law (foundations of semiotics)]. Lutsk, 110 p.

34. Khmelovskyi, O. (2005). *Teoriia obrazotvorennia. Kn. 5: Kompozytsiia* [Theory of pictorial formation. Vol. 5: Composition]. Lutsk: Volynska mystetska ahrntsia "Teren", 408 p. : ill.

35. Zhy, C. (2017). Etnomystetska kompetentnist osobystosti: zmist i struktura fenomena [Ethno-artistic competence of the personality: content and structure of the phenomenon]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriia 14: Teoriia i metodyka mystetskoï osvity*, 22, 91–96 [in Ukrainian]

36. Chemeris, H. Yu. (2021). Etnichnyi ta natsionalnyi aspekt u tsyfrovii iliustratsii v osvitnii praktytsi maibutnikh dyzaineriv [Ethnic and national aspect in digital illustration in the educational practice of future designers]. *Metodolohichni ta praktychni problemy profesiinoi pidhotovky aktoriv i dyzaineriv: materiali V naukovo-metod. seminaru.* Zaporizhzhia: Zaporizhzhia National University, 15–17 [in Ukrainian]

37. Cherkesova, I. M. (2012). Etnodyzain na Mykolaivshchyni (osvitni aspekty) [Ethnodesign in Mykolaiv region (educational aspects)]. *Stanovlennia i rozvytok etnodyzainu: ukrainskyi ta yevropeiskyi dosvid: materiali I Mizhnar. nauk.-prakt. konf.*, Poltava: Poltavskyi literator, Ch. I, 143–148 [in Ukrainian]

УДК 373.2:37.018.1:372.8

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-426-437

Шишак Андріана Михайлівна доктор філософії, викладач кафедри освітології і педагогіки, Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0001-7715-9528

Руденський Ростислав Євгенович доктор філософії, викладач кафедри освітології і педагогіки, Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0001-5890-6276

Чайка Володимир Мирославович доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри освітології і педагогіки, Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0003-3665-0403

СПІВПРАЦЯ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА СІМ'Ї В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ МИСТЕЦЬКО-ТВОРЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ

Анотація. У статті обґрунтовано, що для формування у дітей дошкільного віку мистецько-творчої компетентності важливу роль відіграє співпраця ЗДО та сім'ї вихованця. Вказано, що у межах такої взаємодії педагоги мають стимулювати бажання батьків забезпечувати всебічний мистецький розвиток дитини різними шляхами, в основі чого – організація закладом дошкільної освіти просвітницької діяльності батьків, зміст якої пов'язаний зі змістом освітніх завдань, визначених освітнім напрямом «Дитина у світі мистецтва». Зважаючи на це, у межах вивчення загальнодержавного підходу до заявленої проблеми проаналізовано зміст Закону України «Про дошкільну освіту», Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) та програми розвитку дітей дошкільного віку «Українське дошкілля». Зазначено, що співпраця між закладом дошкільної освіти та батьками здобувачів дошкільної освіти в контексті формування мистецько-творчої компетентності дітей може набувати різних форм, зокрема: батьківських зборів, майстеркласів, комунікації у групах в месенджерах, індивідуального спілкування очно чи по телефону, спільних заходів для родин вихованців (мистецьких квестів, проєктів, свят, розваг, тематичних екскурсій, театральних постановок тощо), спільної організації мистецького середовища у приміщенні чи на території закладу дошкільної освіти, підтримки батьками мистецької діяльності дошкільників вдома, а також наведено приклади запропонованих заходів. Закцентовано, що для

формування у дошкільників мистецько-творчої компетентності доцільно забезпечувати системне та комплексне застосування різних форм взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї.

Ключові слова: принцип педагогіки партнерства; співпраця; заклад дошкільної освіти; сім'я; дошкільник; дошкільна освіта; мистецько-творча компетентність; мистецька діяльність; художньо-продуктивне мистецтво; музичне мистецтво; театральне мистецтво.

Shyshak Andriana Mykhailivna Doctor of Philosophy, Lecturer of the Department of Educology and Pedagogy, West Ukrainian National University, Ternopil, https://orcid.org/0000-0001-7715-9528

Rudenskyi Rostyslav Yevhenovych Doctor of Philosophy, Lecturer at the Department of Educology and Pedagogy, West Ukrainian National University, Ternopil, https://orcid.org/0000-0001-5890-6276

Chaika Volodymyr Myroslavovych Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Educology and Pedagogy, West Ukrainian National University, Ternopil, https://orcid.org/0000-0003-3665-0403

COOPERATION BETWEEN THE PRESCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTION AND THE FAMILY IN THE CONTEXT OF DEVELOPING ARTISTIC AND CREATIVE COMPETENCE IN PRESCHOOL CHILDREN

Abstract. The article substantiates that the cooperation between preschool educational institutions and families plays an important role in the development of artistic and creative competence in preschool children. It is noted that within such interaction, educators should encourage parents to ensure the comprehensive artistic development of the child in various ways, primarily through the preschool institution's organisation of educational activities for parents. The content of such activities is related to the educational objectives defined within the educational area «The Child in the World of Art». In this context, the article analyses the Law of Ukraine «On Preschool Education», the Basic Component of Preschool Education (the State Standard of Preschool Education), and the programme for the development of preschool children «Ukrainian Preschool Education». It is emphasised that cooperation between preschool institutions and parents in the context of developing children's artistic and creative competence may take different forms, including: parents' meetings, workshops, communication in messenger groups, individual consultations in person or by phone, joint activities for families (art quests, projects, celebrations, entertainment,

thematic excursions, theatrical performances, etc.), co-creation of an artistic environment within the premises or grounds of the preschool institution, and parental support for children's artistic activity at home. Examples of suggested activities are provided. The article stresses that in order to develop artistic and creative competence in preschool children, it is advisable to ensure the systematic and comprehensive application of various forms of interaction between preschool institutions and families.

Keywords: the principle of partnership pedagogy; cooperation; preschool educational institution; family; preschool child; preschool education; artistic and creative competence; artistic activity; visual and productive arts; musical art; theatrical art.

Постановка проблеми. Співпраця закладу дошкільної освіти та сім'ї дитини є необхідною умовою для розвитку у здобувача дошкільної освіти компетентностей, необхідних для життя. Адже, відповідно до статті 20 Закону України «Про дошкільну освіту», «батьки вихованців взаємодіють з педагогічними працівниками ЗДО на принципах педагогіки партнерства, зобов'язані сприяти досягненню їхньою дитиною результатів, передбачених освітньою програмою, з урахуванням рекомендацій педагогічних працівників» [8].

Доцільно забезпечувати єдність вимог та виховних впливів педагогів дошкілля та сім'ї [10, с. 115]. Це пов'язано з тим, що для формування естетичних смаків особистості важливим є середовище. Одним із його компонентів є якраз соціально-комунікаційний, сутність якого охоплює вплив стосунків педагогів, здобувачів освіти і батьків на розвиток новоутворень у дітей [7, с. 9]. І ЗДО, і сім'я визначають сферу для становлення креативності та творчого самовираження дошкільника. Крім цього, формування його мистецько-творчої компетентності сприяє регулюванню емоційного стану, що в умовах війни має особливу цінність: за допомогою мистецтва дитина може подолати психологічне навантаження, тривожність та втому.

Зважаючи на це, співпраця закладу дошкільної освіти і сім'ї в контексті формування мистецько-творчої компетентності дошкільників є актуальною проблемою, на дослідження якої варто спрямувати зусилля науковців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему співпраці закладу дошкільної освіти та сім'ї вихованця досліджували М. Давидова, О. Лісовець, Н. Трофаїла та ін. [2; 5; 10]. Сутність, психолого-педагогічні передумови та практичні поради щодо формування мистецько-творчої компетентності дітей дошкільного віку відображено у працях О. Вільхової, А. Пасічніченко, А. Федорович, А. Шевчук [3; 11; 12]. Важливими у межах вивчення загальнодержавного підходу до заявленої проблеми є зміст Закону України «Про дошкільну освіту», Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) та програм розвитку дітей дошкільного віку [8; 9; 1].

Вплив мистецької діяльності на розвиток дошкільника обґрунтовують А. Акім'як, Л. Гладун, І. Жаркова, А. Мохд Мансур, О. Половіна, П. Тірпак та ін. [4; 6; 13].

Мета статті полягає в тому, щоб дослідити та охарактеризувати форми співпраці закладу дошкільної освіти та сім'ї в контексті формування мистецько-творчої компетентності дошкільників.

Виклад основного матеріалу. Компетентність – це «динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, особистісних якостей, що визначає здатність дитини успішно соціалізуватися і здобувати формальну, неформальну та інформальну освіту» [8]. Мистецько-творча компетентність – це «здатність дитини практично реалізовувати свій художньо-естетичний потенціал для отримання бажаного результату творчої діяльності на основі розвинених емоцій та почуттів до видів мистецтва, елементарно застосувати мистецькі навички в життєвих ситуаціях під час освітньої та самостійної діяльності» [9, с. 21–22].

Формувати мистецько-творчу компетентність дітей дошкільного віку – це означає сприяти їх елементарній обізнаності щодо специфіки видів мистецтва (художньо-продуктивного, музичного чи театрального), розвивати ціннісне ставлення до них та до мистецької діяльності, стимулювати прагнення сприймати мистецтво тощо [9, с. 22]. Цей процес базується на внутрішній мотивації дошкільника до творчості. Власна допитливість та бажання експериментувати є стимулом його творчого потенціалу. Малюючи, ліплячи, танцюючи, граючи на музичних інструментах, декламуючи поезію у театральних постановках, діти дошкільного віку фантазують та створюють нові образи, таким чином самовиражаючись [3, с. 33]. Тому саме інтерес до мистецької діяльності зумовлює формування основ мистецько-творчої компетентності дошкільників.

Мистецько-творча компетентність передбачає поєднання взаємопов'язаних термінів – мистецтво та творчість. Форми, види та засоби мистецтва забезпечують пізнання дитиною довкілля та самої себе, основою чого є споглядання, емоційне переживання, розуміння, усвідомлення. Це впливає на розвиток мислення, засвоєння знань, збагачення досвіду, формування уяви та естетичного світогляду дошкільника, на чому власне і будується дитяча творчість [11, с. 410].

Мистецько-творча компетентність дає змогу дітям дошкільного віку вчитися розуміти свої емоції та емоції інших. Вона створює основу для встановлення соціальних контактів дошкільників, адже у процесі здійснення мистецької діяльності вихованці ЗДО активно комунікують з усіма учасниками освітнього процесу та загалом оточенням [3, с. 34]. Якраз тому співпраця закладу дошкільної освіти з сім'єю впливає на формування мистецько-творчої компетентності дітей дошкільного віку.

Зміст участі батьків у становленні мистецьких навичок дошкільників визначено Базовим компонентом дошкільної освіти (Державним стандартом

дошкільної освіти) у межах освітнього напряму «Дитина у світі мистецтва» [9, с. 23]. Так, сім'я для розвитку структурних компонентів мистецько-творчої компетентності дітей має заохочувати їхнє бажання займатися мистецькою діяльністю та прагнення вільно самовиражатися у ній; спостерігати, позитивно оцінювати та підтримувати дитину у мистецьких вподобаннях. Батьки забезпечують ігри дошкільників у ляльки, приміряння ролей акторів, оповідачів, учасників концертної програми тощо. Самі члени родини спільно з дітьми експериментують із засобами мистецького самовираження: звуками, словами, художніми матеріалами, рухами тощо; слухають з ними дитячі пісні чи інструментальну музику, співають, римують та ін. Свою підтримку мистецької творчості дошкільників батьки виражають через позитивні реакції на дитячі малюнки, складені вірші, виконані танцювальні чи театральні постановки, пісні та інші продукти творчості. Вдома члени сім'ї можуть організувати спільний перегляд мультфільмів з майбутнім відтворенням пісень, які там звучали, чи фрагментів стрічки у театралізованих постановках, малюванням чи ліпленням персонажів; провести сімейні свята чи розваги; відвідати офлайн чи онлайн виставки, музеї, театри, галереї, майстеркласи; тощо [9, с. 23].

У межах співпраці закладу дошкільної освіти та сім'ї в контексті формування мистецько-творчої компетентності дошкільників педагоги мають підтримувати вищеперелічені заходи та стимулювати бажання батьків забезпечувати всебічний мистецький розвиток дитини різними шляхами, в основі чого – організація закладом дошкільної освіти просвітницької діяльності.

Просвітницька діяльність ЗДО для сім'ї вихованця передбачає формування педагогічної культури батьків у формах лекцій, практикумів, семінарів, бесід, консультацій тощо, спрямоване на ознайомлення батьків «з основами теоретичних знань, з інноваційними ідеями в галузі педагогіки, з практикою роботи з дітьми» [1, с. 9]. Просвітницька діяльність реалізовує освітню (поглиблення знань, які є результатом навчання у закладах освіти та освітніх центрах), інформативну (розвиток у питаннях культури, науки, політики), роз'яснювальну (уточнення здобутої інформації), ідеологічну (популяризація ідей, що відображають інтереси соціальних груп), агітаційно-пропагандистську (розповсюдження інформації для залучення нових учасників спільноти) та консультативну (поширення інформації та інструментальних навичок, необхідних особистості у повсякденному житті) функції [1, с. 10–11].

У контексті формування у дошкільників мистецько-творчої діяльності просвітницька діяльність ЗДО може охоплювати етапи стандартної технології досягнення контакту і взаєморозуміння, однак їх сутність буде дещо видозмінена:

– «трансляція батькам позитивного образу дитини» (педагог розповідає батькам, що їхня дитина має здібності до мистецьких видів діяльності; він

заохочує підтримувати дошкільників, беручи до уваги навіть найменші їх досягнення, створюючи ситуації успіху для дитини);

– «трансляція батькам знань про дитину, яких вони не могли б отримати в сім'ї» (вихователь пояснює, що ЗДО надає значні можливості для мистецького розвитку дитини; розповідає про досягнення вихованця, акцентуючи на прогресі; пояснює, яким чином підвищилися рівні сформованості soft skills, знання про мистецтво, набули розвитку тематичні ціннісні ставлення тощо);

– «ознайомлення вихователя з проблемами сім'ї у вихованні дитини» (батьки розповідають, а вихователь – отримує інформацію (може ставити уточнювальні запитання) про те, які можливості має дитина для розвитку творчості у родині, які мистецькі інтереси вона має, які труднощі у цьому та шляхи їх подолання існують);

– «спільне дослідження і формування особистості дитини» (педагог, отримавши довіру батьків, може формулювати варіанти індивідуальних шляхів розвитку мистецько-творчої компетентності дошкільників на основі спільно визначених з батьками сильних сторін та зони найближчого розвитку дошкільника у сфері мистецтва) [1, с. 20].

Просвітницька діяльність може набувати конкретних форм взаємодії ЗДО та сім'ї, наприклад, батьківських зборів. Загальні збори батьків вихованців ЗДО організовують 2–3 рази на рік, а от групові – 2–3 рази на місяць [2, с. 28]. Групові батьківські збори можуть проводити у ЗДО для сімей вихованців для того, щоб сприяти розумінню сутності та ролі мистецько-творчої компетентності дошкільників, ролі гри у цьому процесі, методик та технік розвитку дитячої творчості, а також щоб обмінятися досвідом та надати батькам практичні поради щодо того, як саме формувати таке новоутворення у дітей дошкільного віку. Часто тематика батьківських зборів може бути пов'язана зі змістом освітніх завдань, визначених програмами розвитку дитини дошкільного віку щодо освітнього напряму «Дитина у світі мистецтва». Наприклад, відповідно до програми «Українське дошкілля» з представниками сімей вихованців ЗДО четвертого року життя доцільно обговорити те, якими шляхами можна стимулювати у дитини стійкий інтерес до художньо-творчого образотворення, емоційне переживання під час слухання музичних творів, усвідомлення естетики народних обрядів та дійств, прагнення брати участь у театралізаціях тощо [1, с. 80].

Формою просвітницької діяльності для сімей дошкільників є також майстеркласи. Вихователі ЗДО можуть пропонувати конкретні методики здійснення мистецької діяльності дітьми. Наприклад, змістом майстеркласів може бути навчання представників сімей малювати у нетрадиційних техніках (пальчиками, піском, нитками), створення аплікацій з природних матеріалів, виготовлення ляльок для сімейного театру (з паперу, тканини чи пластиліну), створення саморобних дитячих музичних інструментів з підручних матеріалів,

продукування аплікації із залишкових матеріалів, спільне з дітьми складання казок тощо. Практичні поради для батьків у межах майстеркласу можуть стосуватися також пропонування та демонстрування проведення низки ігор та вправ, які можна використовувати вдома, для досягнення вказаних вище освітніх завдань, зокрема у театралізованій діяльності. Скажімо, для молодшого дошкільного віку – «Чарівні слова», «Що ти бачиш, коли уявляєш…?», «Покажи настрій, а ми відгадаємо», пальчиковий, настільний чи тіньовий театри, ігри-драматизації на основі українських народних пісень тощо [1, с. 83]; для середнього дошкільного віку – «Що ти запам'ятав?», «Пофантазуємо», «Як говорить мишка (вовк, зайчик)», «Розкажи, який твій улюблений персонаж», настільний і ляльковий театр, фланелеграф, ігри-драматизації, ігри-імітації та ін. [1, с. 132]; для старшого дошкільного віку – «Уяви, що ти їси лимон (цукерку) і передай це мімікою», «Зачарована дитина (відповідати лише жестами)», «Море хвилюється», «Покажи предмет», «Пригадай і розкажи», різні види театрів, сюжетно-рольові ігри, ігри-драматизації тощо [1, с. 191].

Короткі та корисні для батьків дошкільників інформаційні матеріали педагоги можуть надавати у групах в месенджерах, під час індивідуального спілкування очно чи по телефону. Для цього можуть використовуватися спеціальні онлайн-платформи, що містять електронні портфоліо досягнень чи віртуальні дошки оголошень [5, с. 21–22]. Це особливо важливо у тому випадку, коли вихователь під час освітнього процесу з ЗДО помітив зацікавлення вихованця мистецькою діяльністю. Пропонування батькам звернути на це увагу допоможе розкрити потенціал дошкільника у цьому, зокрема записавши дитину у спеціально спрямовані гуртки.

Для сприяння становленню мистецько-творчої компетентності дошкільників ефективною є організація спільних заходів для родин вихованців. Це можуть бути мистецькі квести, проєкти, свята, розваги, тематичні екскурсії, театральні постановки тощо [5, с. 22]. Наведемо приклади.

Доцільно організувати для батьків та дітей мистецький квест «Мандрівка у світ мистецтва». Структура змагання має містити локації, на яких учасникам пропонують виконувати завдання. Вони можуть бути різними на розсуд вихователя, як-от: «Маленькі актори» (діти мають показати емоцію, а батьки – вгадати її), «Кольорова майстерня» (команда виконує спільний малюнок своєї сім'ї фарбами чи фломастерами), «Музична скринька» (учасники за допомогою дитячих музичних інструментів виконують запропоновану організаторами пісню) тощо. За правильно виконане завдання команда отримує позначку про це у своєму маршрутному листі. Перемагають у квесті ті, хто найшвидше здобув усі позначки. Обов'язково і переможці, і учасники мають отримати винагороду.

Прикладом мистецького проєкту для родини дошкільника може бути «Мистецькі традиції моєї сім'ї». Батьки разом з дитиною вдома готують художні

продукти (аплікації, пісні, танці, казки, малюнки тощо), історію їх створення чи використання у сім'ї, а також розповідають, чому це стало сімейною традицією. У ЗДО під керівництвом педагогів організовують презентацію та обговорення підготовлених матеріалів.

Прикладом свята, спрямованого на формування мистецько-творчої компетентності дошкільників, є «Співає родина – співає Україна». Такий захід може мати форму виступів сімей з виконанням пісень, які традиційно співають у їхньому побуті. Або ж свято може бути розвагою з інтерактивними завданнями для дітей та батьків. Наприклад, доцільно запропонувати вгадати українську народну пісню за картинкою із зображенням предмета (похиленої калини, гори із дозрілою пшеницею та ін.), виконати знайому пісню голосами звірів (хитра лисичка, боязливий зайчик тощо), у сімейному колі створити та виконати танець під запропоновані мелодії, організувати пісенний батл з називанням якомога більшої кількості українських народних пісень та ін. Переможці та учасники отримують наклейки, грамоти чи листівки як призи.

Тематичні екскурсії для сімей дошкільників доцільно організовувати у музей, місцеву музичну школу, будинок культури, галерею, театр, театральну чи музичну студію. Діти ознайомлюються під час таких заходів із старовинними та сучасними музичними інструментами, картинами відомих художників чи митців-земляків, будовою театру, костюмами, різновидами вишиванок, глиняних виробів, дерев'яних іграшок тощо. Це формує їхній мистецький світогляд. Батьки актуалізують свої знання про мистецтво, а також можуть зробити висновки про те, чим зацікавилася їхня дитина, щоб розвивати її інтерес. За результатами проведеної екскурсії у ЗДО діти разом з батьками можуть підготувати мистецькі проєкти або ж просто у групі обговорити побачене. Крім цього, самі діти дошкільного віку, якщо у ЗДО є власний мінімузей, наприклад, можуть проводити мистецько спрямовані екскурсії для молодших дошкільників, батьків або ж гостей ЗДО [4, с. 358].

Організовані у ЗДО спільні театральні постановки батьків та дошкільників сприяють мистецькому самовираженню дітей дошкільного віку, розвивають їхню творчість, мовлення, впевненість у собі, емоційну сферу. Взаємодія разом з сім'єю вчить командної роботи, формує усвідомлення того, що рідні завжди поруч, підтримають та допоможуть у час труднощів. Театральні постановки можуть мати тематику за змістом народних чи літературних казок, за мотивами пісень, за готовими розробками вистав (різдвяних, великодніх чи приурочених іншим святковим дням) тощо. Застосовувати варто різні види театрів: «ляльковий театр, театр предметів, театр піску, театр манної крупи, театр води, театр крапель, театр тіней, театр пантоміми, театр масок, театр мод, музичний театр, театр танцю, театр імпровізації» тощо [13, с. 750]. Театральні постановки у ЗДО можуть розігрувати діти для батьків чи батьки для дітей, тож дошкільники та їхні члени сімей приміряють на себе ролі і акторів, і глядачів [4, с. 13].

Для зацікавлення здобувачів дошкільної освіти мистецькою діяльністю можна у ЗДО організовувати зустрічі з батьками-представниками мистецьких професій. Так, дошкільники можуть детальніше ознайомитися з діяльністю майстрів народних ремесел, художників, музикантів та ін. Батьки розповідають про специфіку своєї діяльності, проводять майстеркласи для дітей у групі. Тут за підтримки педагога важливо організувати конкретний вид художньо-педагогічного спілкування: теоретичне або мистецтвознавче (для ознайомленню дітей з творами мистецтва, історією їх створення, цікавою інформацією про самих митців); практичне (для організації образотворення, застосовуючи різни види мистецької діяльності у форматах майстерок чи майстерні); інтегроване мистецьке (ознайомлення з різними видами мистецтва у межах конкретної теми-інтегратора) [6, с. 133]. Вихованці ЗДО зацікавлюються різними видами мистецтва у процесі практичного виготовлення художніх продуктів, як-от: малюнків, народних іграшок, музичних композицій тощо. Також зростає авторитет батьків в очах власних дітей, оскільки вони бачать, що талантами їхніх мам чи тат захоплюються інші.

Батьки вихованців можуть співпрацювати із педагогами ЗДО під час організації мистецького середовища у приміщенні чи на території закладу. Саме середовище забезпечує задоволення мистецьких потреб дитини, її відчуття безпеки, впевненості, власної цінності, творчої спроможності, усвідомлення нею довіри до дорослих та підтримки з їх боку, невимушену та вільну взаємодію з іншими дошкільниками, здатність позитивно сприймати красу навколишнього простору, високо оцінювати власні спроби у мистецькій діяльності тощо [12, с. 22].

Загалом розвивальне середовище ЗДО має бути естетично організованим, щоб опосередковано формувати у дошкільників відчуття краси [2, с. 58]. Однак особливе значення для формування мистецько-творчої компетентності мають осередки мистецтва «для театралізованих ігор, образотворчої діяльності, музичної та хореографічної активності» з дошкою вибору, яка дає змогу визначити, яким саме видом мистецької діяльності буде займатися дошкільник [11, с. 23]. До облаштування таких осередків можна долучати батьків здобувачів дошкільної освіти, які можуть допомогти у виготовленні потрібного обладнання, створенні декорацій, костюмів, ігрових атрибутів, збиранні необхідних музичних інструментів чи художніх матеріалів. Спільна діяльність педагогів ЗДО та батьків вихованців сприяє партнерським стосункам між ними та підвищить педагогічну культуру членів родин дошкільників.

Формуванню у дітей дошкільного віку мистецько-творчої компетентності сприяє також підтримка батьків вдома. Зважаючи на поради та завдання від вихователів, представники сімей вдома можуть організовувати спільну діяльність мистецького характеру: намалювати малюнок, зліпити з пластиліну

виріб, виконати аплікацію, придумати казку тощо. Також батьки спільно з дошкільниками можуть слухати музику чи розучити пісню; відвідати виставки, концерти, театри, зокрема і онлайн, а у ЗДО разом з вихователями обговорити побачене.

Висновки. Для формування у дітей дошкільного віку мистецько-творчої компетентності важливу роль відіграє співпраця ЗДО та сім'ї вихованця. Така взаємодія може набувати різних форм, зокрема: батьківських зборів, майстеркласів, комунікації у групах в месенджерах, індивідуального спілкування очно чи по телефону, спільних заходів для родин вихованців (мистецьких квестів, проєктів, свят, розваг, тематичних екскурсій, театральних постановок тощо), спільної організації мистецького середовища у приміщенні чи на території закладу дошкільної освіти, підтримки батьками мистецької діяльності дошкільників вдома. Доцільно забезпечувати системне застосування різних форм взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї для формування у дошкільників мистецько-творчої компетентності.

Перспективи майбутніх наукових пошуків вбачаємо у дослідженні практичного досвіду педагогів ЗДО щодо ефективних форм та методів співпраці з родинами вихованців та розробці методичних рекомендацій для батьків щодо формування у дітей дошкільного віку мистецько-творчої компетентності у домашніх умовах.

Література:

1. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». Вид. 2, зі зм. і доп. Тернопіль : Мандрівець, 2022. 216 с.

2. Взаємодія закладу дошкільної освіти та сім'ї у вихованні самостійності дітей старшого дошкільного віку: навчально-методичний посібник / укл.: О. В. Лісовець. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2022. 99 с.

3. Вільхова О., Пасічніченко А. Мистецько-творча компетентність дошкільників: психологічні передумови і практичні аспекти формування. *Витоки педагогічної майстерності.* 2024. № 34. С. 32–36. https://doi.org/10.33989/2075-146x.2024.34.317668

4. Гладун Л., Жаркова І. Емоційний інтелект та його формування в старшого дошкільника засобами театралізованої діяльності. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Педагогіка. Психологія»*. 2023. № 4. С. 9–16. https://doi.org/10.32782/academ-ped.psyh-2023-4.02

5. Давидова М. Взаємодія педагогічних працівників закладів дошкільної освіти з родинами вихованців. *Дошкільна освіта в сучасному освітньому просторі: актуальні проблеми, досвід, інновації* : матеріали доп. ІІ Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 10 квіт. 2025 р.). Харків, 2025. С. 21–24.

6. Котляр М. О., Половіна О. А. Особливості організації художньо-педагогічних спілкувань в умовах закладу дошкільної освіти. *Готовність дитини старшого дошкільного віку до навчання в умовах реформування української школи* : матеріали ІІ Всеукраїнського науково-практичного семінару (20 травня 2021 р., м. Київ). Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2021. С. 131–136.

7. Писарчук О. Т. Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до організації освітньо-розвивального середовища : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Тернопіль, 2016. 21 с. http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/6311/1/Pysarchuk.pdf

8. Про дошкільну освіту: Закон України від від 06.06.2024 № 3788-IX (зі змінами). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text

9. Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція: Наказ Міністерства освіти і науки України № 33 від 12.01.2021 р. 38 с. https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf

10. Трофаїла Н. Д. Співпраця закладу дошкільної освіти та сім'ї у вихованні дітей. *Інноваційна педагогіка.* 2019. Вип. 12. Т. 2. С. 114–117. https://doi.org/10.32843/2663-6085.2019.12-2.25

11. Федорович А. В. Мистецько-творча компетентність дошкільника як педагогічна проблема. *Psychology and pedagogy as sciences for the development of the cultural potential of modern society:* scientific monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2022. С. 402–430.

12. Шевчук А. С. Мистецька освіта дітей: традиції та інновації в оновленому БКДО. *Дошкільне виховання.* 2021. № 4. С. 20–23.

13. Hladun L., Shyshak A., Rudenskyi R., Tirpák P., Akimjak A., Moh'd Mansour A. Theatrical Activity as a Means of Forming Soft Skills in Senior Preschoolers. *Journal of Education Culture and Society.* 2025. № 16(1). P. 739–753. https://doi.org/10.15503/jecs2025.2.739.753

References:

1. Bilan, O. I. (2022). *Prohrama rozvytku dytyny doshkilnoho viku «Ukrainske doshkillia» [Preschool child development programme 'Ukrainian Preschool Education'].* Ternopil : Mandrivets. [in Ukrainian].

2. Lisovets, O. V. (Ed.) (2022). *Vzaiemodiia zakladu doshkilnoi osvity ta sim'i u vykhovanni samostiinosti ditei starshoho doshkilnoho viku: navchalno-metodychnyi posibnyk [Interaction between preschool educational institutions and families in fostering independence in older preschool children: teaching and methodological guide].* Nizhyn: NDU im. M. Hoholia. [in Ukrainian].

3. Vilkhova, O., & Pasichnichenko A. (2024). Mystetsko-tvorcha kompetentnist doshkilnykiv: psykholohichni peredumovy i praktychni aspekty formuvannia [Artistic and creative competence of preschoolers: psychological prerequisites and practical aspects of formation]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti, 34,* 32–36. https://doi.org/10.33989/2075-146x.2024.34.317668 [in Ukrainian].

4. Hladun, L., & Zharkova, I. (2023). Emotsiinyi intelekt ta yoho formuvannia v starshoho doshkilnyka zasobamy teatralizovanoi diialnosti [Emotional intelligence and its formation in senior preschoolers by means of theatrical activities]. *Naukovyi visnyk Vinnytskoi akademii bezperervnoi osvity. Seriia «Pedahohika. Psykholohiia», 4,* 9–16. https://doi.org/10.32782/academ-ped.psyh-2023-4.02 [in Ukrainian].

5. Davydova, M. (2025). Vzaiemodiia pedahohichnykh pratsivnykiv zakladiv doshkilnoi osvity z rodynamy vykhovantsiv [Interaction between teaching staff at preschool educational institutions and the families of pupils]. *Doshkilna osvita v suchasnomu osvitnomu prostori: aktualni problemy, dosvid, innovatsii :* materialy dop. II Vseukr. nauk.-prakt. konf. (m. Kharkiv, 10 kvit. 2025 r.). Kharkiv, 21–24. [in Ukrainian].

6. Kotliar, M. O., & Polovina O. A. (2021). Osoblyvosti orhanizatsii khudozhno-pedahohichnykh spilkuvan v umovakh zakladu doshkilnoi osvity [Features of organising artistic and pedagogical communication in a preschool educational institution]. *Hotovnist dytyny starshoho doshkilnoho viku do navchannia v umovakh reformuvannia ukrainskoi shkoly :* materialy II Vseukrainskoho naukovo-praktychnoho seminaru (20 travnia 2021 r., m. Kyiv). Kyiv : Instytut psykholohii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy, 131–136. [in Ukrainian].

7. Pysarchuk, O. T. (2016). *Pidhotovka maibutnoho vchytelia pochatkovoi shkoly do orhanizatsii osvitno-rozvyvalnoho seredovyshcha : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 [Preparing future primary school teachers to organise an educational and developmental environment: abstract of a thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.04]*. Ternopil. http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/6311/1/Pysarchuk.pdf [in Ukrainian].

8. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy (2024). *Pro doshkilnu osvitu: Zakon Ukrainy vid vid 06.06.2024 № 3788-IX (zi zminamy) [On preschool education: Law of Ukraine dated 06.06.2024 No. 3788-IX (as amended)]*.https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text [in Ukrainian].

9. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy (2021). *Pro zatverdzhennia Bazovoho komponenta doshkilnoi osvity (Derzhavnoho standartu doshkilnoi osvity) nova redaktsiia: Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy № 33 vid 12.01.2021 r. [On approval of the Basic Component of Preschool Education (State Standard of Preschool Education), new edition: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 33 dated 12 January 2021]*. https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf [in Ukrainian].

10. Trofaila, N. D. (2019). Spivpratsia zakladu doshkilnoi osvity ta sim'i u vykhovanni ditei [Cooperation between preschool educational institutions and families in raising children]. *Innovatsiina pedahohika, 12*(2), 114–117. https://doi.org/10.32843/2663-6085.2019.12-2.25 [in Ukrainian].

11. Fedorovych, A. V. (2022). Mystetsko-tvorcha kompetentnist doshkilnyka yak pedahohichna problema [Artistic and creative competence of preschoolers as a pedagogical problem]. *Psychology and pedagogy as sciences for the development of the cultural potential of modern society:* scientific monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 402–430. [in Ukrainian].

12. Shevchuk, A. S. (2021). Mystetska osvita ditei: tradytsii ta innovatsii v onovlenomu BKDO [Art education for children: traditions and innovations in the updated Basic Component of Preschool Education]. *Doshkilne vykhovannia, 4,* 20–23. [in Ukrainian].

13. Hladun, L., Shyshak, A., Rudenskyi, R., Tirpák, P., Akimjak, A., & Moh'd Mansour A. (2025). Theatrical Activity as a Means of Forming Soft Skills in Senior Preschoolers. *Journal of Education Culture and Society, 16*(1), 739–753. https://doi.org/10.15503/jecs2025.2.739.753 [in English].

УДК 378.147:37.018.3:37.018.5

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-438-449

Шуртигіна Валентина Анатоліївна доктор філософії, доцент, доцент кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту КОМУНАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ "ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ" ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ, м. Харків, https://orcid.org/0000-0001-6943-792X

Дрокіна Аліна Сергіївна кандидат педагогічних наук, доцент, викладач кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту КОМУНАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ "ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ" ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ, Харків, https://orcid.org/0000-0001-6943-1819

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА, ВІЛЬНОГО ВІД НАСИЛЬСТВА ТА БУЛІНГУ, ЗАСНОВАНОГО НА ДОВІРІ ТА ПАРТНЕРСТВІ

Анотація. У статті висвітлено теоретичні та практичні аспекти підготовки майбутніх учителів до організації безпечного освітнього середовища, вільного від насильства та булінгу, заснованого на довірі та партнерстві. Досліджено, що суттєві трансформації у соціокультурному, політичному та безпековому середовищі, підвищення рівня тривожності й емоційного навантаження у суспільстві, зумовлюють необхідність цілеспрямованих дій щодо гарантування фізичної, психологічної та соціальної безпеки кожного учасника освітнього процесу. Тому, особливої актуальності набуває проблема підготовки вчителя не лише до трансляції знань, а й до організації безпечного, психологічно комфортного та соціально підтримувального освітнього середовища, орієнтованого на всебічний розвиток здобувача освіти.

Визначено, що безпечність освітнього простору в сучасній педагогічній парадигмі розглядається як пріоритетна складова якісної освіти, що передбачає не лише превенцію насильства й булінгу, а й формування атмосфери поваги, довіри та позитивної взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу.

Обґрунтовано, що на практичному рівні формування безпечного освітнього середовища передбачає реалізацію комплексу заходів, що охоплюють: фізичну, психологічну, соціальну та інформаційну безпеку.

Узагальнено позиції провідних вітчизняних науковців та виокремлено ключові функції безпечного освітнього середовища: охоронно-захисну, розвивальну,

соціалізувальну, виховну, стабілізувальну (ресурсну) та регулятивну. Ознаками безпечного освітнього середовища, які відображають його якісні характеристики, є: фізична безпека; психологічна безпека; комунікативна безпека; соціальна інтегрованість; інформаційна безпека.

З'ясовано, що учитель є ключовою фігурою у формуванні безпечного освітнього середовища. Саме від його професійної позиції, стилю педагогічної взаємодії та рівня емпатії значною мірою залежить, чи будуть виникати ситуації булінгу. Педагоги, які займають активну позицію, здатні значно знизити рівень насильства у закладі освіти завдяки системним виховним заходам та індивідуальній роботі зі здобувачами освіти. Основні напрями діяльності вчителя: 1) профілактика; 2) виявлення; 3) реагування; 4) формування атмосфери довіри. Роль педагога полягає не лише у передачі знань, а й у створенні умов, що мінімізують прояви агресії та забезпечують психологічний комфорт усіх учасників освітнього процесу.

Констатовано, що безпека в освіті – це передусім етичний імператив, що зобов'язує вчителя забезпечити кожному здобувачу освіти відчуття емоційної стабільності, довіри, відкритості. Організація безпечного середовища має здійснюватися через особистісно орієнтовану взаємодію, психологічно чутливу комунікацію засновану на довірі та партнерстві.

Ключові слова: організація безпечного освітнього середовища, фізична безпека, психологічна безпека, комунікативна безпека, соціальна інтегрованість, інформаційна безпека, булінг, довіра, партнерство.

Shurtyhina Valentyna Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor, Associate Professor at the Department of Pedagogy, Psychology, Primary Education and Educational Management MUNICIPAL ESTABLISHMENT "KHARKIV HUMANITARIAN-PEDAGOGICAL ACADEMY OF THE KHARKIV REGIONAL COUNCIL", Kharkiv, https://orcid.org/0000-0001-6943-792X

Drokina Alina Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Lecturer of the Department of Pedagogy, Psychology, Primary Education and Educational Management MUNICIPAL ESTABLISHMENT "KHARKIV HUMANITARIAN-PEDAGOGICAL ACADEMY OF THE KHARKIV REGIONAL COUNCIL", Kharkiv, https://orcid.org/0000-0001-6943-1819

PREPARING FUTURE TEACHERS TO ORGANIZE A SAFE EDUCATIONAL ENVIRONMENT FREE FROM VIOLENCE AND BULLYING, BASED ON TRUST AND PARTNERSHIP

Abstract. The article highlights the theoretical and practical aspects of training future teachers to organize a safe educational environment, free from violence and

bullying, based on trust and partnership. It has been studied that significant transformations in the socio-cultural, political, and security environment, an increase in the level of anxiety and emotional stress in society, necessitate targeted actions to guarantee the physical, psychological, and social safety of each participant in the educational process. Therefore, the problem of preparing teachers not only to transfer knowledge, but also to organize a safe, psychologically comfortable and socially supportive educational environment focused on the comprehensive development of the learner is becoming particularly relevant.

It has been determined that the safety of the educational space in the modern pedagogical paradigm is considered a priority component of quality education, which involves not only the prevention of violence and bullying, but also the formation of an atmosphere of respect, trust, and positive interaction between all participants in the educational process.

It is substantiated that at the practical level, the formation of a safe educational environment involves the implementation of a set of measures covering: physical, psychological, social and informational security.

The positions of leading domestic scientists are summarized and the key functions of a safe educational environment are identified: protective, developmental, socializing, educational, stabilizing (resource) and regulatory. The characteristics of a safe educational environment, which reflect its qualitative characteristics, are: physical safety; psychological safety; communicative safety; social integration; information security.

It has been found that the teacher is a key figure in the formation of a safe educational environment. It is precisely his professional position, style of pedagogical interaction, and level of empathy that largely determines whether bullying situations will arise. Teachers who take an active position can significantly reduce the level of violence in an educational institution through systematic educational measures and individual work with students. The main areas of activity of a teacher: 1) prevention; 2) detection; 3) response; 4) formation of an atmosphere of trust. The role of a teacher is not only to transfer knowledge, but also to create conditions that minimize manifestations of aggression and ensure psychological comfort for all participants in the educational process.

It has been stated that safety in education is primarily an ethical imperative that obliges the teacher to provide each student with a sense of emotional stability, trust, and openness. The organization of a safe environment should be carried out through personally oriented interaction, psychologically sensitive communication based on trust and partnership.

Keywords: organization of a safe educational environment, physical safety, psychological safety, communicative safety, social integration, information security, bullying, trust, partnership.

Постановка проблеми. У контексті модернізації національної системи освіти, зумовленої імплементацією положень Концепції «Нова українська школа» (2016), реалізацією Стратегії розвитку освіти України на 2022–2032 роки (2022), а також упровадженням Державного стандарту початкової освіти (2018), проблема забезпечення безпечного освітнього середовища набуває пріоритетного значення. Суттєві трансформації у соціокультурному, політичному та безпековому середовищі, підвищення рівня тривожності й емоційного навантаження у суспільстві, зумовлюють необхідність цілеспрямованих дій щодо гарантування фізичної, психологічної та соціальної безпеки кожного учасника освітнього процесу.

В умовах упровадження Концепції НУШ та реалізації Державного стандарту початкової освіти особливої актуальності набуває проблема підготовки вчителя не лише до трансляції знань, а й до організації безпечного, психологічно комфортного та соціально підтримувального освітнього середовища, орієнтованого на всебічний розвиток здобувача освіти. Безпечність освітнього простору в сучасній педагогічній парадигмі розглядається як пріоритетна складова якісної освіти, що передбачає не лише превенцію насильства й булінгу, а й формування атмосфери поваги, довіри та позитивної взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу.

Отже, створення безпечного освітнього середовища в умовах трансформації освіти є ключовим завданням сучасної освітньої політики, особливо в контексті соціальних, політичних та безпекових викликів, зокрема повномасштабної війни в Україні. Цей процес передбачає комплексний підхід, що охоплює фізичну, психологічну, соціальну та інформаційну безпеку всіх учасників освітнього процесу.

Таким чином, підготовка майбутніх учителів до організації безпечного освітнього середовища, вільного від насильства та булінгу, заснованого на довірі та партнерстві є не лише професійною вимогою, а й морально-етичною відповідальністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз сучасних психолого-педагогічних досліджень (В. Андрєєнкова, В. Байдик, Н. Бібік, Н. Бойчук, В. Бондар, Т. Войцях, С. Гринюк, Н. Дем'янюк, О. Демченко, В. Духневич, О. Калашник, В. Кириченко, О. Киричук, О. Кобзар, Д. Косенко, О. Кузьменко, С. Литвинова, Г. Лісова, О. Ляшенко, В. Мельничук, О. Момот, І. Панасюк, Т. Поніманська, Л. Притула, І. Сапожнікова, О. Скрипник, М. Твердохліб, Н. Фещенко, Т. Цюман, О. Шиян, Р. Шиян та ін.) засвідчує, що безпечне освітнє середовище трактується як цілісна педагогічна система, в якій реалізуються принципи дитиноцентризму, партнерства, недискримінації, толерантності, а також превенції насильства, булінгу, психоемоційних ризиків.

Мета статті. Метою даної наукової розвідки є висвітлення теоретичних та практичних аспектів проблеми підготовки майбутніх учителів до організації

безпечного освітнього середовища, вільного від насильства та булінгу, заснованого на довірі та партнерстві.

Виклад основного матеріалу. Одним із ключових векторів модернізації вітчизняної системи освіти, що здійснюється в межах реалізації Концепції «Нова українська школа», Державного стандарту початкової освіти, Стратегії розвитку освіти в Україні на 2022–2032 роки є створення безпечного, психологічно комфортного, інклюзивного освітнього простору, орієнтованого на потреби дитини та заснованого на принципах гуманізму, рівності, взаємоповаги та недискримінації.

Безпечне освітнє середовище у сучасній педагогічній парадигмі трактується не лише як простір, вільний від фізичних чи психологічних загроз, а як цілісна система умов, взаємодій і ресурсів, які забезпечують фізичне, емоційне, соціальне, інформаційне й морально-етичне благополуччя всіх учасників освітнього процесу. Це середовище має сприяти розвитку суб'єктної позиції здобувача освіти, формуванню в нього соціальних компетентностей, почуття захищеності, довіри та включеності в колектив.

В умовах соціально-політичних трансформацій і зростання суспільної турбулентності (зокрема повномасштабної збройної агресії, вимушеного переміщення населення, зростання психоемоційної напруги серед дітей та дорослих) безпечність освітнього простору набуває статусу не лише нормативної, а й педагогічної необхідності. Сучасна школа має виступати не лише джерелом знань, а й простором підтримки, стабільності й ресурсного відновлення, що потребує відповідної готовності з боку педагогічних працівників, зокрема вчителів початкової школи [12].

Низка міжнародних документів – зокрема Конвенція ООН про права дитини, Цілі сталого розвитку ООН у сфері освіти, рекомендації ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ [15] – також акцентують на необхідності створення інклюзивного, доступного, психологічно безпечного освітнього середовища як глобального стандарту якості освіти у XXI столітті.

На міжнародному рівні ЮНЕСКО активно підтримує ініціативи, спрямовані на створення безпечного та інклюзивного освітнього середовища. Зокрема, організація наголошує на необхідності [14]: запобігання та реагування на насильство в школах; впровадження інклюзивної освіти, що враховує потреби всіх учнів; розроблення політик, спрямованих на забезпечення рівного доступу до якісної освіти.

ЮНЕСКО також підкреслює важливість участі всіх зацікавлених сторін – від урядів до місцевих громад – у процесі створення безпечного освітнього середовища.

У квітні 2023 року Кабінет Міністрів України схвалив Концепцію безпеки закладів освіти, яка визначає стратегічні напрями створення безпечного освіт-

нього середовища. Метою Концепції є забезпечення рівних, належних і безпечних умов здобуття освіти, зокрема в умовах воєнної агресії проти України. Строк реалізації Концепції – 2023–2025 роки. Основними завданнями є [11]:

1) розроблення та впровадження стандартів безпеки в закладах освіти;
2) створення ефективної системи реагування на надзвичайні ситуації;
3) забезпечення психологічної підтримки учасників освітнього процесу;
4) підвищення кваліфікації педагогічних працівників з питань безпеки.

Ця Концепція підкреслює важливість інтеграції безпекових заходів у всі аспекти освітньої діяльності.

Нами також проаналізовано нормативні документи, розміщені на сайті КЗ «ХГПА» ХОР. Нижче подано науково обґрунтований аналіз тих документів, які безпосередньо або опосередковано регламентують створення безпечного освітнього середовища в освітньому закладі.

1. Положення про організацію освітнього процесу в умовах воєнного стану. документ окреслює регламент функціонування закладу в умовах збройної агресії, визначає алгоритми дій у разі надзвичайних ситуацій, зокрема – порядок евакуації, вимоги до укриттів, комунікацію з учасниками освітнього процесу. Положення сприяє забезпеченню фізичної та організаційної безпеки [8].

2. Положення про протидію булінгу (цькуванню) у КЗ «ХГПА» ХОР. Один із ключових документів, який прямо стосується психологічної та соціальної безпеки учасників освітнього процесу. У документі визначено: процедури виявлення випадків булінгу; алгоритм дій педагогічних працівників; відповідальні органи та осіб; форми реагування та супроводу постраждалих.

Документ відповідає положенням Закону України «Про освіту» (ст. 30 та 54), а також вимогам МОН.

3. Положення про академічну доброчесність. Регламентує інформаційну безпеку та етичну взаємодію в академічному середовищі. Сприяє формуванню доброзичливої комунікації, відповідального ставлення до прав інтелектуальної власності, формує атмосферу професійної довіри й поваги, що є важливою складовою безпечного середовища [8].

4. Положення про внутрішню систему забезпечення якості освіти. Передбачає створення середовища, в якому гарантується право кожного здобувача освіти на безпечні умови навчання, в тому числі – за психологічними критеріями. Також розглядається механізм збору зворотного зв’язку від студентів щодо умов навчання.

5. Положення про дуальну форму здобуття освіти. Опосередковано стосується безпеки, адже в документі йдеться про соціальну відповідальність баз практики та гарантії безпечних умов проходження освітніх компонентів поза межами ЗВО [8].

Отже, комплекс нормативних актів, розміщених на сайті ХГПА, свідчить про наявність інституційної нормативної бази, що забезпечує різні аспекти

безпечного освітнього середовища: фізичну безпеку (дії в умовах воєнного стану); психологічну й соціальну безпеку (протидія булінгу, академічна етика); інформаційну та комунікаційну безпеку (доброчесність, внутрішня якість освіти).

Ці документи формують правовий фундамент для впровадження безпечних, гуманістично зорієнтованих освітніх практик, а також сприяють підвищенню рівня правової культури майбутніх педагогів у контексті Концепції НУШ і сучасної освітньої парадигми.

Отже, аналіз чинного нормативно-правового поля засвідчує, що питання забезпечення безпечного освітнього середовища посідає пріоритетне місце на міжнародному рівні та в державній освітній політиці України. Це підтверджується положеннями низки стратегічних документів, зокрема Закону України «Про освіту» (2017), Концепції «Нова українська школа» (2016), Державного стандарту початкової освіти (2018), Концепції безпеки закладів освіти (2023), а також міжнародних угод, включно з Конвенцією ООН про права дитини.

У зазначених документах закладено засади реалізації права кожного учасника освітнього процесу на навчання в умовах фізичної, психологічної, соціальної та інформаційної безпеки, а також сформульовано вимоги до змісту освіти, підготовки педагогічних кадрів і організаційного устрою освітніх закладів.

На практичному рівні формування безпечного освітнього середовища передбачає реалізацію комплексу заходів, що охоплюють [6]: 1) *фізичну безпеку* – облаштування укриттів, дотримання протипожежних, санітарно-гігієнічних норм, відповідність будівель нормативам цивільного захисту; 2) *психологічну безпеку* – створення атмосфери довіри, розвиток емоційного інтелекту, впровадження програм з психологічної підтримки, профілактика насильства й булінгу; 3) *соціальну безпеку* – впровадження принципів інклюзивної освіти, підтримка дітей з особливими освітніми потребами, робота з внутрішньо переміщеними особами; 4) *інформаційну безпеку* – захист персональних даних, формування цифрової грамотності, кібербезпека.

Таким чином, формування здатності гарантувати безпеку в освіті має не лише нормативне, а й структурно-компетентнісне підґрунтя.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що нормативно-правове регулювання створення безпечного освітнього середовища в Україні ґрунтується на системному підході, який охоплює як інституційні, так і педагогічні аспекти, і потребує подальшої інтеграції в освітні програми підготовки майбутніх учителів на всіх рівнях професійної освіти.

Проблема створення безпечного освітнього середовища розглядається сучасною педагогічною наукою як один із ключових напрямів гуманізації освіти та зміцнення психосоціального благополуччя дитини в освітньому просторі. Педагоги й дослідники констатують, що безпечне середовище – це не лише

відсутність загроз, а й активне створення умов для розвитку, самореалізації та соціалізації дитини на основі цінностей поваги, підтримки й недискримінації [2].

Дослідниця О. Скрипник пропонує розглядати безпеку в освіті через інституційний, процесуальний і міжособистісний рівні: від архітектури школи й доступу до укриттів – до комунікативної стратегії вчителя. Вона наголошує, що саме вчитель початкової школи є першим агентом соціалізації, тому його готовність до превентивної роботи, педагогіки ненасильства та кризового реагування має бути цілеспрямовано сформована в системі професійної підготовки [13].

Так, колектив авторів (В. Андрєєнкова, В. Бондар, Т. Войцях) акцентують, що безпека в освіті – це передусім етичний імператив, що зобов'язує вчителя забезпечити кожному учню відчуття емоційної стабільності, довіри, відкритості. На його думку, організація безпечного середовища має здійснюватися через особистісно орієнтовану взаємодію, психологічно чутливу комунікацію та розвиток морального клімату класу [1].

Сучасна дослідниця Н. Дем'янюк [4] розглядає безпечне середовище як «умову суб'єктного становлення дитини, що забезпечує підтримку в переживанні емоційних труднощів, адаптації до соціуму, формуванні саморегуляції. Особливої уваги, на її думку, потребують діти із досвідом втрат, насильства, переміщення або перебування в кризовій ситуації».

Пов'язує формування безпечного середовища з розвитком у вчителя емпатійної компетентності Т. Пониманська, а також з умінням працювати в інклюзивному класі. Вона наголошує, що безпечне середовище є результатом щоденної професійної позиції педагога – його ставлення до відмінностей, до «незручної» поведінки, до емоційних станів учнів [9].

Вчені О. Момот і Г. Лісова відзначають, що ефективна організація безпечного освітнього середовища має включати: наявність чітких правил класної взаємодії; партнерське педагогічне лідерство; створення клімату «прийняття»; педагогічне проєктування середовища без тиску й конкуренції [7].

Таким чином, сучасні дослідники розглядають безпечне освітнє середовище як багаторівневу, інтегровану категорію, що об'єднує архітектоніку простору, етико-комунікативну поведінку вчителя, інституційну політику школи, а також соціально-психологічну динаміку колективу. Спільним у всіх підходах є переконання: безпечне середовище створюється не лише адміністративно, а передусім – педагогічно.

Узагальнення позицій провідних вітчизняних науковців (В. Андрєєнкова, В. Бондар, Т. Войцях, Н. Дем'янюк, Г. Лісова, О. Момот, Т. Пониманська, О. Шиян, Р. Шиян) дозволяє виокремити такі ключові функції безпечного освітнього середовища: 1) *охоронно-захисна* – забезпечення фізичної недоторканності, попередження травматизму, насильства, психологічного тиску й булінгу; 2) *розвивальна* – створення умов для повноцінного інтелектуального, емоційного,

морального та соціального розвитку дитини відповідно до її вікових та індивідуальних потреб; 3) соціалізувальна – сприяння набуттю учнями досвіду конструктивної взаємодії в колективі, формування навичок емпатії, відповідальності та співпраці; 4) *виховна* – формування у здобувачів освіти ціннісних орієнтирів, норм етичної поведінки, толерантного ставлення до інших, недопущення дискримінаційних практик; 5) *стабілізувальна* (ресурсна) – забезпечення психоемоційної рівноваги учасників освітнього процесу, зниження тривожності в умовах стресу або кризових ситуацій (зокрема – воєнного стану, надзвичайної події); 6) *регулятивна* – розвиток у здобувачів освіти здатності до дотримання правил безпечної поведінки, внутрішньої дисципліни, самоконтролю в складних ситуаціях [1; 4; 7; 9; 13].

Ознаками безпечного освітнього середовища, які відображають його якісні характеристики, є: фізична безпека; психологічна безпека; комунікативна безпека; соціальна інтегрованість; інформаційна безпека.

Згідно з науковими положеннями Н. Дем'янюк [4], Л. Притули та Н. Фещенко [10], ефективність освітнього середовища визначається ступенем його безпечності, яка охоплює не лише фізичну й інформаційну складові, а насамперед – психологічну атмосферу взаємоповаги, емоційної підтримки та педагогічної чутливості. У школі, де дитина почувається захищеною, поважаною і визнаною, формується довіра до освіти, позитивна мотивація до навчання й міжособистісна компетентність.

Отже, учитель є ключовою фігурою у формуванні безпечного освітнього середовища. Саме від його професійної позиції, стилю педагогічної взаємодії та рівня емпатії значною мірою залежить, чи будуть у класі виникати ситуації булінгу. Як зазначають О. Кулешова та Л. Міхеєва [5], учителі, які займають активну позицію, здатні значно знизити рівень насильства у школі завдяки системним виховним заходам та індивідуальній роботі з учнями.

Основні напрями діяльності вчителя:

1) *Профілактика*: формування у дітей культури ненасильницького спілкування, розвиток соціально-емоційної компетентності.

2) *Виявлення*: своєчасна діагностика ознак булінгу, робота з «невидимими» свідками конфліктів.

3) *Реагування*: застосування педагогічних та правових механізмів для захисту жертв, робота з агресорами та їхніми батьками.

4) *Формування атмосфери довіри*: учитель повинен бути модератором, який забезпечує відкритість спілкування, готовність вислухати учня та захистити його права [5].

Науковиця К. Варивода [3] акцентує увагу на важливості формування у майбутніх педагогів уявлень і практичних умінь щодо організації безпечного освітнього простору, а також підкреслює значущість створення психологічно

комфортного середовища як базової умови професійної підготовки вчителя. Ученою окреслено провідні напрями розвитку професійних компетентностей, необхідних для забезпечення психологічної безпеки освітнього середовища, серед яких: 1) формування адекватної самооцінки та позитивної Я-концепції майбутніх учителів; 2) розвиток асертивної поведінки та здатності до рефлексії; 3) набуття вмінь розпізнавати власний емоційний стан, мотиви діяльності та прогнозувати наслідки вчинків; 4) профілактика професійних деформацій і деструктивних змін, формування саногенного мислення; 5) розвиток навичок самопізнання й саморегуляції психоемоційного стану; 6) готовність до саморозвитку, самопрезентації та самореалізації у процесі професійної діяльності, зокрема під час педагогічної практики; 7) формування індивідуального стилю професійного педагогічного спілкування [3].

Таким чином, роль педагога полягає не лише у передачі знань, а й у створенні умов, що мінімізують прояви агресії та забезпечують психологічний комфорт усіх учасників освітнього процесу.

Можна стверджувати, що підготовка майбутніх учителів до організації психологічно безпечного освітнього середовища передбачає не лише оволодіння знаннями та уміннями у сфері педагогічної діяльності, а й формування особистісних якостей, що забезпечують внутрішню стійкість, емоційну врівноваженість і здатність до конструктивної взаємодії.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже, безпечне освітнє середовище в закладі освіти є багатокомпонентною системою, що виконує водночас виховну, підтримувальну та превентивну функції. Його ефективне функціонування значною мірою зумовлене рівнем професійної підготовки вчителя, його етичними орієнтирами, педагогічною чутливістю та компетентністю в сфері гуманістичної взаємодії, партнерства.

Література:

1. Андрєєнкова В. Л., Бондар В. І., Войцях Т. В. Впровадження моделі «Школа вільна від насильства» в закладах освіти : навч.-метод. посібник. Київ, 2023. 160 с.

2. Бібік Н. М., Шиян Р. Б., Кобзар О. Л. Безпечне освітнє середовище в НУШ : програма підвищення кваліфікації. Київ : Центр освіти дорослих, 2020. 84 с.

3. Варивода К. С. Психолого-педагогічні аспекти підготовки майбутніх вчителів до створення психологічно безпечного освітнього середовища. *Молодий вчений* : науковий журнал. Одеса, 2017. No9(49). С. 17–20.

4. Дем'янюк Н. М. Психолого-педагогічні умови формування безпечного середовища у школі. *Психологія і суспільство* : український теор.-методол. соціогуманітарний часопис. Тернопіль, 2021. № 3. С. 43–49.

5. Кулешова О. В., Міхеєва Л. В. Булінг в освітньому середовищі: аналіз, шляхи подолання. *Науковий вісник Херсонського державного університету* : зб. наук. пр. Серія «Психологічні науки». Херсон, 2019. № 1. С. 154–158.

6. Мельничук В. О. Організація безпечного освітнього середовища в умовах НУШ : методичні рекомендації. Київ : Видавничий дім «Освіта України», 2022. 72 с.

7. Момот О. М., Лісова Г. М. Формування безпечного освітнього середовища у початковій школі. *Теорія і методика навчання* : зб. наук. пр. Харків, 2020. № 26(1). С. 137–143.

8. Нормативні Положення КЗ «ХГПА» ХОР : сайт. URL : http://www.hgpa.kharkov.com (дата звернення : 15.08.2025).

9. Пониманська Т. А. Педагогіка дошкільна: теорія і практика : навч. посіб. Львів: Світ, 2019. 328 с.

10. Притула Л. М., Фещенко Н. І. Практика безпечної школи : тренінгові заняття з профілактики насильства, булінгу, тривожності : навч. посіб. Київ : Літера ЛТД, 2020. 104 с.

11. Про схвалення Концепції безпеки закладів освіти : Розпорядження КМУ від 7 квітня 2023 р. № 301-р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/go/301-2023-р (дата звернення : 15.08.2025).

12. Сапожнікова І. С. Безпека освітнього середовища як умова ефективної педагогічної взаємодії : монографія. Полтава : ACMI, 2020. 208 с.

13. Скрипник О. В. Безпечне освітнє середовище: інституційні та особистісні виклики. *Інноваційна педагогіка* : наук. журнал. Одеса, 2022. Вип. 45. С. 92–97.

14. UNESCO. Safe and Inclusive Schools: Guidance for Education Systems. Paris: UNESCO, 2021. 100 p.

15. UNICEF. Guidance on Psychosocial Support for Children in Emergencies. Geneva, 2020. 90 p.

References:

1. Andrieienkova, V. L., Bondar ,V. I., Voitsiakh, T. V. (2023). Vprovadzhennia modeli «Shkola vilna vid nasylstva» v zakladakh osvity [Implementation of the “Violence-Free School” model in educational institutions]. Kyiv [in Ukrainian].

2. Bibik, N. M., Shyian. R. B., Kobzar, O. L. (2020). Bezpechne osvitnie seredovyshche v NUSh [Safe educational environment at the New Ukrainian School]. Kyiv : Tsentr osvity doroslykh [in Ukrainian].

3. Varyvoda, K. S. (2017). Psykholoho-pedahohichni aspekty pidhotovky maibutnikh vchyteliv do stvorennia psykholohichno bezpechnoho osvitnoho seredovyshcha [Psychological and pedagogical aspects of training future teachers to create a psychologically safe educational environment]. *Molodyi vchenyi – A young scientist*, 9(49), 17–20. Odesa [in Ukrainian].

4. Demianiuk, N. M. (2021). Psykholoho-pedahohichni umovy formuvannia bezpechnoho seredovyshcha u shkoli [Psychological and pedagogical conditions for creating a safe environment at school]. *Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 3, 43–49. Ternopil [in Ukrainian].

5. Kuleshova, O. V., Mikheieva, L. V. (2019). Bulinh v osvitnomu seredovyshchi: analiz, shliakhy podolannia [Bullying in the educational environment: analysis, ways to overcome it.]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu – Scientific Bulletin of Kherson State University*, 1, 154–158. Kherson [in Ukrainian].

6. Melnychuk, V. O. (2022). Orhanizatsiia bezpechnoho osvitnoho seredovyshcha v umovakh NUSh [Organization of a safe educational environment in the conditions of the New Ukrainian School]. Kyiv : Vydavnychyi dim «Osvita Ukrainy» [in Ukrainian].

7. Momot, O. M., Lisova, H. M. (2020). Formuvannia bezpechnoho osvitnoho seredovyshcha u pochatkovii shkoli [Creating a safe educational environment in primary school]. *Teoriia i metodyka navchannia – Theory and teaching methods*, 26(1), 137–143. Kharkiv [in Ukrainian].

8. Normatyvni Polozhennia KZ «KhHPA» KhOR : sait [Normative Regulations of the MUNICIPAL ESTABLISHMENT "KHARKIV HUMANITARIAN-PEDAGOGICAL ACADEMY" OF THE KHARKIV REGIONAL COUNCIL]. *www.hgpa.kharkov.com*. Retrieved from : http://www.hgpa.kharkov.com [in Ukrainian].

9. Ponimanska, T. A. (2019). Pedahohika doshkilna: teoriia i praktyka [Preschool pedagogy: theory and practice]. Lviv: Svit [in Ukrainian].

10. Prytula, L. M., Feshchenko, N. I. (2020). Praktyka bezpechnoi shkoly : treninhovi zaniattia z profilaktyky nasylstva, bulinhu, tryvozhnosti [Safe School Practice: Training sessions on preventing violence, bullying, and anxiety]. Kyiv : Litera LTD [in Ukrainian].

11. Pro skhvalennia Kontseptsii bezpeky zakladiv osvity : Rozporiadzhennia KMU vid 7 kvitnia 2023 r. № 301-r [On approval of the Concept of Safety of Educational Institutions]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from : https://zakon.rada.gov.ua/go/301-2023-r [in Ukrainian].

12. Sapozhnikova, I. S. (2020). Bezpeka osvitnoho seredovyshcha yak umova efektyvnoi pedahohichnoi vzaiemodii [Safety of the educational environment as a condition for effective pedagogical interaction]. Poltava : ASMI [in Ukrainian].

13. Skrypnyk, O. V. (2022). Bezpechne osvitnie seredovyshche: instytutsiini ta osobystisni vyklyky [Safe educational environments: institutional and personal challenges]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative pedagogy*, 45, 92–97. Odesa [in Ukrainian].

14. UNESCO. (2021). Safe and Inclusive Schools: Guidance for Education Systems. Paris: UNESCO [in English].

15. UNICEF. (2020). Guidance on Psychosocial Support for Children in Emergencies. Geneva [in English].

СЕРІЯ «Публічне управління та адміністрування»

УДК 354:328.185

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-450-459

Абрамова Ірина Олександрівна кандидат економічних наук, доцент, Луцький національний технічний університет, https://orcid.org/0000-0002-1241-0520

Міщук Вероніка Владиславівна виконавча директорка ГО "Молодіжний центр Волині"

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНІСТЮ МОЛОДІЖНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню проблеми оцінювання ефективності діяльності молодіжних центрів в Україні. Молодіжні центри є важливими інституціями для соціалізації, самореалізації та розвитку активної громадянської позиції молоді. Однак сучасна практика засвідчує відсутність системного підходу до визначення їхнього комплексного впливу, що значно обмежує можливості доведення суспільної значущості молодіжної роботи, залучення додаткового фінансування та формування ефективної державної політики у сфері молоді. У статті проаналізовано наукові підходи до трактування сутності молодіжних центрів, визначено їх ключові завдання у контексті розвитку людського потенціалу та громад.

Особлива увага приділена розробленню моделі стратегічного управління ефективністю молодіжних центрів, яка включає три основні напрями оцінювання: економічний, соціальний та організаційний. Запропоновано використання інструментів, що застосовуються у міжнародній практиці, зокрема індексу ROI для вимірювання економічної віддачі від діяльності, теорії змін та індексу благополуччя молоді (Youth Well-Being Index) для визначення соціального впливу, а також матриці самооцінки для організаційного розвитку центрів. Такий підхід дозволяє здійснювати комплексну оцінку результатів роботи, враховуючи як кількісні, так і якісні показники.

Зроблено висновок, що впровадження системи оцінювання ефективності діяльності молодіжних центрів сприятиме підвищенню їхньої результативності,

формуванню позитивного іміджу серед громади, а також розвитку стійких партнерств із органами влади та міжнародними організаціями. У перспективі це може стати підґрунтям для стандартизації підходів до оцінювання молодіжної роботи та інтеграції українських практик у європейський контекст.

Ключові слова: молодіжна центр, ефективність, економічна ефективність, соціальна ефективність, організаційна ефективність, методи оцінки ефективності, неприбуткові організації.

Abramova Iryna Oleksandrivna PhD of Economics, Associated Professor Lutsk, https://orcid.org/0000-0002-1241-0520

Mishchuk Veronika Vladyslavivna Executive Director of the Volyn Youth Center NGO

THEORETICAL BASIS OF STRATEGIC MANAGEMENT OF THE EFFECTIVENESS OF YOUTH ORGANISATIONS

Abstract. The reform of the Ukrainian economy, namely its transition from a planned, centralized, to a market economy and one that acts as a fully functioning functioning system in the world, requires the creation of a number of effective mechanisms of social protection for its citizens. In this context, the most important task facing the state is the issue of pension provision for citizens. In the last 30 years, social reforms have begun in many countries of the world, which are part of the reform of pension systems. The purpose of social and pension reforms is to increase the effectiveness of public social protection and social insurance, including ensuring the financial stability of compulsory social security funds and pension systems. The latter is necessary to protect future retirees from the rapid reduction of public pensions in the future.

The time when the state was fully responsible for solving virtually all social problems of its citizens has passed. As a result of the above-mentioned reforms, new types of state and non-state but public funds are emerging in the countries. These are compulsory social insurance funds of the population (which by their economic nature are so-called "solidarity" funds) and accumulative pension funds (which by their economic nature are so-called "savings" funds).

The need for effective regulation of relations regarding the formation, management, distribution and use of funds of new types of public funds requires clear resolution of many practical and theoretical problems, as well as the creation of appropriate new legislation.

It is noted that in order to restore an adequate level of pension provision in Ukraine, it is necessary to introduce a mandatory funded pension provision as an

additional element of the pension system (the so-called second level), in order to form pension savings and increase the aggregate replacement rate as the main indicator of adequacy of pension payments.

Keywords: youth centre, efficiency, economic efficiency, social efficiency, organisational efficiency, methods of assessing efficiency, non-profit organisations.

Постановка проблеми. Згідно з інформацією на сайті Асоціації молодіжних центрів України, на сьогоднішній день у країні вже діє понад триста молодіжних центрів різного регіонального охоплення та форми власності [1]. Однак аналіз практики функціонування молодіжних центрів виявляє проблему відсутності системного підходу до оцінки їхньої ефективності. Згідно з дослідженням ОБСЄ про діяльність та потенціал молодіжних центрів та просторів в Україні, більшість з них зосереджується виключно на звітності за конкретними проєктами, ігноруючи комплексну оцінку загального впливу своєї діяльності [2]. Ця проблема має ряд негативних наслідків: неможливість оцінити соціальний ефект діяльності центрів; труднощі в залученні фінансування через відсутність доказової бази ефективності; збереження стереотипів про молодіжну роботу як виключно розважальну діяльність; недостатнє обґрунтування необхідності створення нових молодіжних центрів. Практична значущість дослідження полягає в розробці системи для оцінки ефективності стратегічного управління молодіжних центрів, яка може бути впроваджена в практику їхньої діяльності.

Мета. Метою статті є дослідження сучасного стану науково-практичних підходів до оцінювання ефективності стратегічного управління молодіжними центрами в Україні та розроблення теоретично-методологічних засад формування інтегрованої системи оцінювання їхньої результативності, що поєднує економічні, соціальні та організаційні показники. На практичному рівні мета передбачає визначення набору ключових індикаторів (KPI) та методів вимірювання, адаптованих до українського контексту, а також формулювання рекомендацій щодо впровадження цих інструментів у роботу молодіжних центрів і політику місцевих органів влади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальні питання формування, функціонування та оцінювання діяльності молодіжних центрів висвітлюються у численних публікаціях українських та міжнародних дослідників, аналітичних звітах державних органів і громадських ініціатив. Серед ключових джерел варто відзначити рекомендації та методичні матеріали Міністерства молоді та спорту України, аналітичні звіти Асоціації молодіжних центрів України, дослідження ОБСЄ щодо потенціалу молодіжних просторів, а також практичні посібники і підходи, розроблені громадськими організаціями (зокрема проєкт «Прокачай молодіжний центр у своїй громаді» та ініціативи «Молодіжної Платформи»).

Вони висвітлюють питання нормативно-правового визначення статусу молодіжних центрів, стандарти якості послуг, методики програмної роботи та приклади інструментів самооцінки.

Водночас наявна науково-практична література має кілька суттєвих обмежень: по-перше, бракує систематизованих підходів до комплексної оцінки ефективності, які інтегрували б економічні, соціальні та організаційні виміри; по-друге, переважна частина досліджень має прикладний або проектний характер і не спрямована на розроблення уніфікованих методологій для масштабного застосування; по-третє, відсутні достатньо емпіричних досліджень, що б кількісно доводили причинно-наслідкові зв'язки між діяльністю молодіжних центрів і довгостроковими соціальними результатами для молоді та громади. Таким чином, попри наявність ґрунтовних наукових і практичних напрацювань у сфері молодіжної політики, питання комплексної оцінки ефективності діяльності молодіжних центрів залишаються недостатньо систематизованими. Виявлені прогалини актуалізують потребу у застосуванні стратегічного підходу до управління цими інституціями, що дозволяє інтегрувати оцінювання результатів у загальну модель їхнього розвитку. Саме стратегічне управління розглядається як теоретико-методологічна основа для формування системи оцінювання, адже воно поєднує визначення місії, постановку цілей, аналіз ресурсів та зовнішнього середовища із розробкою механізмів моніторингу та корекції діяльності.

Виклад основного матеріалу. Станом на сьогоднішній день молодіжні центри відіграють важливу роль в житті молодої людини. Вони забезпечують постійний розвиток людського капіталу та соціальної згуртованості в громаді. Однак для досягнення своїх стратегічних цілей необхідно здійснювати якісну та регулярну оцінку їхньої ефективності, яка потребує розуміння специфіки управління неприбутковими структурами.

Для того, щоб дослідити як молодіжні центри можуть оцінювати свою ефективність, пропонуємо визначити їхню сутність та які функції на них покладені. В контексті стратегічного управління важливо зазначити, що ефективність не є самоціллю, а використовується як інструмент досягнення місії організації.

Кабінетом міністрів України є затверджене типове положення про молодіжний центр, у якому надається таке визначення: «Молодіжний центр — установа, що утворюється для вирішення питань соціального становлення та розвитку молоді.» [3]. У своїй авторській статті Захарій Ткачук сформував поняття, у якому деталізовані можливості, що має надавати молодіжний центр: «Молодіжний центр — це установа, підприємство, заклад чи організація, які реалізовують молодіжну політику регіону через ціннісно–орієнтовану молодіжну роботу та створюють можливості для соціалізації молоді, включенні її в активне суспільне життя, задовольняють потреби молоді у дозвіллі та спілкуванні.» [4] Це визначення також перегукується з рекомендаціями Міністерства молоді та

спорту України, які зазначають, що «молодіжні центри рекомендовано створювати для здійснення молодіжної роботи у відповідній адміністративно-територіальній одиниці (населеному пункті), що має керуватися принципами добровільної участі молоді, доступності, орієнтації молодих осіб на інтелектуальний, фізичний, духовний розвиток.» [5] Спільним для всіх визначень є фокус на молоді як цільовій групі та соціальному розвитку як основній меті діяльності. З точки зору стратегічного управління, ці визначення формують основу для розробки системи ключових показників ефективності (KPI) та довгострокових стратегічних цілей. Отже, можемо зробити висновок, що молодіжні центри — це фізичні простори, які дбають про благополуччя молодих людей в громадах, надаючи їм різноманітні послуги на безоплатній основі.

Варто зазначити, що для стандартизації молодіжних центрів та послуг, які вони надають були створені знаки якості на міжнародному та національному рівнях. Наприклад, на європейському рівні функціонує «Знак якості молодіжних центрів Ради Європи» [6], який встановлює високі стандарти щодо інфраструктури, кадрового забезпечення, програмної діяльності та управління молодіжними центрами. Цей знак якості передбачає дотримання строгих критеріїв, що охоплюють усі аспекти діяльності молодіжних центрів — від матеріально-технічного оснащення до методології роботи з молоддю. Показово, що станом на сьогодні жоден молодіжний центр в Україні не отримав цього міжнародного знаку якості, що свідчить про необхідність подальшого розвитку та вдосконалення національної системи молодіжних центрів. В українському контексті питання стандартизації молодіжних центрів вирішується через національну систему сертифікації. За ініціативи Асоціації молодіжних центрів України наказом Міністерства молоді та спорту України № 3284 від 03.08.2017 року затверджено «Національний знак якості молодіжних центрів» [7], який передбачає диференційовані вимоги для молодіжних центрів різних рівнів — від локальних до регіональних. Ця система стандартів враховує специфіку української молодіжної політики та ресурсні можливості вітчизняних організацій, створюючи реалістичні орієнтири для розвитку мережі молодіжних центрів в Україні. Ефективність молодіжних центрів безпосередньо залежить від того, наскільки їхня діяльність підпорядкована стратегічним підходам в управлінні. Стратегічне управління у цьому контексті розглядається не лише як планування діяльності на перспективу, а як комплексний процес, що поєднує визначення місії, постановку цілей, аналіз зовнішніх і внутрішніх факторів, а також системну оцінку досягнутих результатів.

Місія молодіжного центру визначає його суспільне призначення та орієнтує діяльність на створення можливостей для розвитку, самореалізації й активної участі молоді у житті громади. Відповідно, стратегічні цілі конкретизують місію та задають вектор для подальшого планування програм і послуг.

Важливо, що ці цілі мають бути вимірюваними, адже саме це дозволяє застосовувати систему оцінювання ефективності.

Ключовим етапом стратегічного управління є аналіз середовища, у якому функціонує молодіжний центр. Для цього застосовуються такі методи, як SWOT- та PEST-аналіз, які допомагають виявити сильні та слабкі сторони організації, зовнішні можливості й загрози. Результати такого аналізу створюють основу для вибору індикаторів ефективності, релевантних конкретному контексту громади.

Ресурсний підхід у стратегічному управлінні підкреслює значення кадрового потенціалу, фінансової стабільності, партнерських зв'язків і рівня довіри громади. Саме ці ресурси визначають здатність центру досягати стратегічних цілей і реалізовувати свою місію. Водночас вони повинні враховуватися у процесі оцінювання, оскільки формують базу для досягнення соціального ефекту.

Отже, стратегічне управління та оцінка ефективності діяльності молодіжного центру є взаємопов'язаними процесами. З одного боку, стратегічне управління задає цілі та визначає критерії успіху, з іншого — система оцінювання дозволяє виміряти ступінь їх досягнення, коригувати діяльність і забезпечувати довгострокову результативність. Саме інтеграція цих підходів створює передумови для сталого розвитку молодіжних центрів і підвищення їхньої суспільної значущості.

Стратегічний підхід до управління ефективністю неприбуткових організацій відрізняється від комерційного сектору фокусом на довгостроковому суспільному впливі замість максимізації прибутку. Більшість молодіжних центрів функціонують як неприбуткові організації, що зумовлює специфічні підходи до оцінки ефективності. На відміну від комерційних організацій, основною метою неприбуткових організацій є не отримання прибутку, а досягнення соціально важливих результатів. Для молодіжних центрів такими результатами є розвиток потенціалу молоді, сприяння її соціалізації та інтеграції в суспільне життя.

Ефективність діяльності молодіжного центру – це комплексна характеристика, що відображає спроможність молодіжного центру впливати на позитивні зміни у житті різних соціальних груп молоді за умов раціонального використання залучених ресурсів.

Теоретична модель стратегічного управління ефективністю передбачає багатоаспектний підхід до її оцінювання, що зумовлює необхідність її розгляду через призму різних видів, кожен з яких характеризує певний аспект діяльності організації. Пропонуємо розглянути три основні види ефективності.

Економічна ефективність - спроможність молодіжної організації залучити ресурс та раціонально його використати, максимізувавши соціальний вплив на молодь.

Соціальна ефективність - спроможність молодіжної організації розпізнавати потреби різних категорій молоді та ефективно реалізувати цільові програми. Досягнення високої соціальної ефективності означає, що молодь міста отримає якісні, доступні та релевантні послуги від молодіжного центру відповідно до своїх індивідуальних потреб, що сприяє покращенню її загального благополуччя.

Організаційна ефективність - налагодженість системи менеджменту молодіжної організації: розподіл ресурсів, управління командою, операційні процеси, тощо.

Визначивши три основні види ефективності молодіжних центрів, необхідно розглянути конкретні методи та інструменти їх оцінювання. Кожен вид ефективності має свою специфіку вимірювання, що зумовлено природою показників, які характеризують відповідний аспект діяльності організації.

Для оцінки економічної ефективності молодіжного центру можна використовувати наступні методи: підготовка річних фінансових звітів та їх аналіз, вести підрахунок вартості одного бенефіціара, аналіз структури доходів у розрізі типів донорів, картування донорів за розміром внеску та стабільністю, прогнозування фінансування на наступні 2-3 роки, тощо.

Також серед методів оцінки економічної ефективності організацій існує індекс повернення інвестицій (далі – ROI, Return on Investment). Він допомагає оцінити наскільки рентабельними були вкладені ресурси. Формула розрахунку коефіцієнту рентабельності інвестицій: ROI = ((Дохід - Інвестиції) / Інвестиції) × 100%.

Адаптуючи цю формулу до молодіжного центру, рентабельність інвестицій (ROI) діяльності центру можна розрахувати як відношення економічного ефекту від послуг центру до понесених витрат, помножене на сто відсотків.

Якщо при розрахунках коефіцієнт буде вище нуля, то можна вважати, що інвестиції принесли прибуток і чим вище значення, тим більший рівень ефективності інвестиції. Якщо коефіцієнт буде рівний нулю, тоді інвестиції повернули вкладений ресурс без додаткового прибутку. Якщо коефіцієнт нижче нуля — інвестиції були збитковими.

На відміну від економічної ефективності, соціальну ефективність неможливо виміряти виключно кількісними показниками через її багатоаспектний характер. Тому її оцінювання базується на аналізі якісних трансформацій, які відбуваються в молодіжному середовищі та громаді в цілому. Стратегічний підхід передбачає використання теорії змін для встановлення логічних зв'язків між діяльністю, результатами та впливом. Методами оцінки такої ефективності можуть бути: проведення регулярних опитувань задоволеності бенефіціарів, відстеження індексу благополуччя молоді в громаді, аналіз досягнення цільових показників програм, моніторинг довгострокових результатів (працевлаштування, продовження освіти, соціальна активність), оцінка змін у поведінці та життєвих навичках учасників, фокус-групи з представниками цільових груп, тощо.

Стратегічне планування на основі даних про стан молоді є ключовою складовою ефективного управління молодіжним центром. Тому у цьому аспекті важливим методом є аналіз регулярних досліджень та опитувань стану молоді. Це допомагає зрозуміти потреби молодих людей та підвищує ефективність молодіжних програм від громадських організацій, молодіжних центрів, тощо. Для комплексного підходу у цьому напрямі, у 2017 році було вперше запущено Індекс благополуччя молоді (ІБМ) в Україні. ІБМ — це комплексна оцінка, що демонструє рівень добробуту молодих людей в різних населених пунктах країни. Автори визначили індикатори для семи блоків, що включають освіту, здоров'я, безпеку, економічні можливості, політичну та громадську участь, доступ до інформаційно-комунікаційних технологій. Методологія передбачає опитування молодих людей віком від 14 до 35 років з репрезентативною вибіркою (як правило, 500 респондентів на місто). Результати вимірюються за шкалою від 0 до 1, де 1 означає максимальний рівень благополуччя.

Основною проблемою використання індексу благополуччя молоді для оцінки ефективності молодіжного центру є неможливість встановити причинно-наслідкові зв'язки між діяльністю центру та змінами в показниках індексу. Благополуччя молоді формується під впливом численних факторів: сімейного середовища, освітньої системи, економічної ситуації в регіоні, державної молодіжної політики, особистих обставин тощо. Тому зміни в індексі можуть бути зумовлені будь-яким із цих чинників, а не виключно роботою молодіжного центру. Додатковою складністю є те, що програми молодіжних центрів часто мають довгостроковий вплив. Адже він може проявлятися через роки після участі молодої людини. Індекс же показує нам поточний стан благополуччя, не враховуючи участь респондента з різних програмах.

Попри це індекс благополуччя молоді може використовуватись як інструмент стратегічного планування діяльності молодіжного центру, тому що він допомагає зрозуміти поточний стан молоді та виявити їхні актуальні проблеми. Також це буде корисним для обґрунтування необхідності розвитку нових напрямків роботи перед донорами та партнерами.

Для оцінки організаційної ефективності існує спеціально розроблена матриця самооцінки, яка була підготовлена в рамках проєкту «Прокачай молодіжний центр у своїй громаді», що був реалізований громадською організацією «Молодіжна Платформа».

Матриця самооцінки структурована у вигляді комплексного інструменту, що охоплює три основні блоки діяльності молодіжного центру: програмна робота, адміністративно-фінансова робота центру, моніторинг і оцінювання роботи центру. Система оцінювання передбачає градацію від 0 до 3 балів за кожним критерієм, що дозволяє отримати детальну картину сильних та слабких сторін організації.

Інтеграція самооцінювання в цикл стратегічного планування забезпечує адаптивність та резильєнтність організації. Цей інструмент охоплює всі ключові

аспекти функціонування молодіжного центру та сприяє самоаналізу команди, допомагаючи виявити проблемні зони та розробити план заходів для покращення своєї діяльності. Регулярне використання цього інструменту дозволяє відстежувати динаміку розвитку організації та вимірювати прогрес.

Отже, оцінка результативності молодіжних центрів потребує врахування економічного, соціального та організаційного аспектів, де соціальна ефективність є пріоритетною, спираючись на місію неприбуткових організацій. Стратегічна інтеграція різних типів ефективності в єдину систему управління забезпечує збалансований розвиток молодіжної організації та досягнення її місії.

Висновки. Діяльність молодіжних центрів є важливим елементом реалізації державної молодіжної політики та формування соціального капіталу громади. Проведений аналіз показав, що попри значне поширення цих інституцій в Україні, система комплексного оцінювання їхньої ефективності перебуває на стадії становлення. Використання інтегрованого підходу, який поєднує економічні, соціальні та організаційні показники, дає змогу більш об'єктивно визначати вплив молодіжних центрів на розвиток молоді та суспільства в цілому. Запропоновані інструменти оцінювання — ROI, теорія змін, індекс благополуччя молоді, а також матриця самооцінки — створюють підґрунтя для підвищення результативності діяльності центрів, зміцнення їхнього авторитету серед громади та посилення партнерств із державними та міжнародними структурами.

Отже, впровадження системи оцінювання ефективності є не лише управлінською, а й соціально значущою потребою, адже йдеться про забезпечення якісних можливостей для розвитку молодого покоління, підвищення його конкурентоспроможності та активної участі у житті суспільства.

Література:

1. Асоціація молодіжних центрів України. Молодіжні центри в Україні: стан та перспективи розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://amcu.org.ua/ (дата звернення: 01.09.2025).

2. ОБСЄ. Діяльність та потенціал молодіжних центрів і просторів в Україні: аналітичний звіт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.osce.org/ukraine-youth (дата звернення: 01.09.2025).

3. Кабінет Міністрів України. Типове положення про молодіжний центр [Текст] : постанова КМУ №… від … // Офіц. вісн. України. – 2017. – № 32. – С. …

4. Ткачук З. Молодіжний центр: концептуальні підходи до функціонування в громаді // Молодіжна політика України. – 2019. – № 2. – С. 45–52.

5. Міністерство молоді та спорту України. Рекомендації щодо створення та діяльності молодіжних центрів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://dsmsu.gov.ua/youth-centers (дата звернення: 01.09.2025).

6. Рада Європи. Знак якості молодіжних центрів: стандарти та критерії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.coe.int/youth/quality-label (дата звернення: 01.09.2025).

7. Молодіжна Платформа. Прокачай молодіжний центр у своїй громаді: методичні матеріали [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://youthplatform.org.ua/projects/ (дата звернення: 01.09.2025).

References:

1. Asotsiatsiia molodizhnykh tsentriv Ukrainy. Molodizhni tsentry v Ukraini: stan ta perspektyvy rozvytku [Youth Centers in Ukraine: Status and Development Prospects]. (n.d.). amcu.org.ua. Retrieved from https://amcu.org.ua/[in Ukrainian].
2. OSCE. Diialnist ta potentsial molodizhnykh tsentriv i prostoriv v Ukraini: analitychnyi zvit [Activity and Potential of Youth Centers and Spaces in Ukraine: Analytical Report]. (n.d.). osce.org. Retrieved from https://www.osce.org/ukraine-youth [in Ukrainian].
3. Kabinet Ministriv Ukrainy. Typove polozhennia pro molodizhnyi tsentr [Typical Regulation on Youth Center] : postanova KMU № … vid … // Ofits. visn. Ukrainy. – 2017. – № 32. – S. … [in Ukrainian].
4. Tkachuk, Z. Molodizhnyi tsentr: kontseptualni pidkhody do funktsionuvannia v hromadi [Youth Center: Conceptual Approaches to Functioning in the Community] // Molodizhna polityka Ukrainy. – 2019. – № 2. – S. 45–52 [in Ukrainian].
5. Ministerstvo molodi ta sportu Ukrainy. Rekomendatsii shchodo stvorennia ta diialnosti molodizhnykh tsentriv [Recommendations on Creation and Functioning of Youth Centers]. (n.d.). dsmsu.gov.ua. Retrieved from https://dsmsu.gov.ua/youth-centers [in Ukrainian].
6. Rada Yevropy. Znak yakosti molodizhnykh tsentriv: standarty ta kryteri [Youth Center Quality Label: Standards and Criteria]. (n.d.). coe.int. Retrieved from https://www.coe.int/youth/quality-label [in Ukrainian].
7. Molodizhna Platforma. Prokachai molodizhnyi tsentr u svoii hromadi: metodychni materialy [Upgrade Your Community Youth Center: Methodical Materials]. (n.d.). youthplatform.org.ua. Retrieved from https://youthplatform.org.ua/projects/ [in Ukrainian].

УДК 35:342

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-460-468

Антипенко Ірина Вікторівна доктор наук з державного управління, професор кафедри публічного управління та адміністрування Навчально-наукового інституту менеджменту та підприємництва, Державний університет інформаційно-комунікаційних технологій, м. Київ, https://orcid.org/0000-0001-9520-4353

Величко Михайло Михайлович Державний університет інформаційно-комунікаційних технологій, м. Київ

ВЗАЄМОДІЯ ПРАВА ТА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ: ТРАНСФОРМАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ ЗА ЗРАЗКОМ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

Анотація. Стаття присвячена дослідженню взаємодії права та управління як ключового чинника ефективності публічного врядування в Україні в умовах європейської інтеграції. Обґрунтовано, що право визначає нормативні рамки діяльності органів влади, закріплює процедури, права та обов'язки учасників суспільних відносин, тоді як управління забезпечує практичну реалізацію цих норм через організаційні рішення та адміністративні дії. З'ясовано, що гармонійне поєднання правових і управлінських механізмів є фундаментальною умовою демократичного розвитку, підвищення ефективності та легітимності державної влади.

У статті проаналізовано сучасний стан нормативно-правового регулювання в Україні, який характеризується фрагментарністю законодавства, суперечливістю норм, надмірною зарегульованістю окремих сфер і недостатньою інституційною спроможністю органів влади. Наголошено на розриві між законотворчістю та практикою виконання, що знижує результативність державної політики та формує недовіру суспільства. У цьому контексті виокремлено значення європейських принципів good governance, серед яких верховенство права, прозорість, підзвітність, інклюзивність, участь громадян та орієнтація на результат.

Здійснено порівняльний аналіз європейського досвіду, показано важливість адаптації українських механізмів до acquis communautaire. Розкрито роль процедур оцінки регуляторного впливу, дерегуляції, кодифікації, діяльності незалежних регуляторів та адміністративного нагляду. Особливу увагу приділено цифровій трансформації публічного управління, що створює нові можливості для прозорості та доступності, але водночас вимагає правового врегулювання питань кібербезпеки, захисту персональних даних та алгоритмічної відповідальності.

Ключові слова: право, публічне управління, нормативно-правові механізми, good governance, європейська інтеграція, верховенство права, цифрова трансформація.

Antypenko Iryna Doctor of Science in Public Administration, Professor of the Department of Public Administration and Administration of the Educational and Scientific Institute of Management and Entrepreneurship of the State University of Information and Communication Technologies, Kyiv, https://orcid.org/0000-0001-9520-4353

Velichko Mykhailo State University of Information and Communication Technologies, Kyiv

INTERACTION BETWEEN LAW AND PUBLIC ADMINISTRATION: TRANSFORMATION OF UKRAINIAN REGULATORY MECHANISMS ACCORDING TO THE EXAMPLE OF EUROPEAN COUNTRIES

Abstract. The article is devoted to the study of the interaction of law and administration as a key factor in the effectiveness of public governance in Ukraine in the context of European integration. It is substantiated that law determines the regulatory framework for the activities of government bodies, establishes procedures, rights and obligations of participants in public relations, while administration ensures the practical implementation of these norms through organizational decisions and administrative actions. It is found that the harmonious combination of legal and administrative mechanisms is a fundamental condition for democratic development, increasing the efficiency and legitimacy of state power. The article analyzes the current state of regulatory and legal regulation in Ukraine, which is characterized by the fragmentation of legislation, contradictory norms, excessive regulation of certain areas and insufficient institutional capacity of government bodies. The gap between lawmaking and implementation practice is emphasized, which reduces the effectiveness of state policy and creates public distrust. In this context, the importance of European principles of good governance is highlighted, including the rule of law, transparency, accountability, inclusiveness, citizen participation and result orientation.

A comparative analysis of European experience is carried out, showing the importance of adapting Ukrainian mechanisms to the acquis communautaire. The role of regulatory impact assessment procedures, deregulation, codification, the activities of independent regulators and administrative supervision is revealed. Particular attention is paid to the digital transformation of public administration, which creates new opportunities for transparency and accessibility, but at the same time requires legal regulation of cybersecurity issues, personal data protection and algorithmic responsibility.

Keywords: law, public administration, regulatory and legal mechanisms, good governance, European integration, rule of law, digital transformation.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розбудови демократичної державності та євроінтеграційного поступу Україна стикається з необхідністю глибинного реформування системи публічного управління. Центральним елементом цього процесу є трансформація нормативно-правових механізмів, які визначають правила функціонування органів державної влади, забезпечують баланс між владними повноваженнями та суспільними інтересами, а також виступають інструментами реалізації принципів верховенства права й демократії. Проблема полягає у тому, що національна правова система, попри проведені реформи, все ще характеризується надмірною фрагментарністю, суперечливістю, низьким рівнем правозастосування та слабкою інституційною спроможністю органів влади, що знижує ефективність публічного управління та створює бар'єри на шляху до інтеграції у європейський правовий простір.

Актуальність дослідження зумовлюється тим, що саме взаємодія права та управління є фундаментальною умовою модернізації публічної влади в Україні. Європейські країни виробили цілісну модель поєднання правових механізмів і управлінських інструментів на засадах good governance, що передбачає прозорість, підзвітність, участь громадян та орієнтацію на результат. Для України запозичення та адаптація цих практик є стратегічним завданням, адже воно не лише сприятиме вдосконаленню законодавства, але й забезпечить якісні зміни у діяльності державних інституцій. У контексті європейської інтеграції реформування нормативно-правових механізмів стає ключовою умовою для підвищення довіри громадян до влади, розширення демократичної участі та формування ефективної системи публічного управління, здатної відповідати викликам глобалізації, цифровізації та повоєнного відновлення України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі проблема взаємодії права та публічного управління розглядається як комплексна й міждисциплінарна (В. Авер'янов, У. Андрусів, К. Голікова, Ю. Древаль, А. Кузнецов, О. Марушій, В. Скрипнюк та ін.). Дослідники наголошують на еволюції підходів: від нормативістського бачення ролі права як формальної рамки для діяльності органів влади – до сучасних концепцій good governance, цифрового врядування та evidence-based policy. У наукових студіях підкреслюється значення верховенства права, інституційної спроможності та прозорості як базових умов ефективного нормативно-правового регулювання.

Значна увага приділяється європейським принципам good governance та процесам європеїзації національних правових систем. Автори відзначають, що адаптація українських механізмів до acquis communautaire передбачає не лише формальне перенесення норм, а й трансформацію підходів до нормотворчості,

процедур консультацій, регуляторної оцінки та контролю за виконанням. Окремий акцент робиться на цифровій трансформації врядування, впровадженні відкритих даних, е-урядування та інноваційних сервісів, які змінюють характер правового регулювання, одночасно висуваючи нові вимоги до захисту прав людини та безпеки .

Водночас у дослідженнях зазначається низка проблем: фрагментарність імплементації європейських принципів на рівні процедур, розрив між законотворчістю та практикою виконання, обмежена інтеграція цифрових інструментів із правовими стандартами та недостатня масштабованість успішних кейсів, що обумовлює потребу у нових дослідженнях, спрямованих на виявлення синергії права й управління, а також на формування цілісної моделі трансформації нормативно-правових механізмів України за європейським зразком.

Метою статті є дослідження особливостей взаємодії права та публічного управління в Україні, аналіз сучасних викликів трансформації нормативно-правових механізмів та визначення можливостей їх модернізації з урахуванням європейських принципів good governance і практик країн ЄС. У межах окресленої мети передбачається здійснити порівняльний аналіз українських та європейських підходів до нормативно-правового регулювання, окреслити ключові напрями гармонізації правової системи, а також визначити перспективи підвищення ефективності, прозорості та підзвітності органів публічної влади в процесі євроінтеграції.

Виклад основного матеріалу. Взаємодія права та управління становить складний багатовимірний процес, що поєднує нормативні регулятори, інституційні механізми та практичну діяльність органів влади. Право визначає «правила гри», закріплюючи процедури, обов'язки й відповідальність учасників публічних відносин, тоді як управління реалізує ці норми на практиці через організаційні рішення, адміністративні дії та політичні стратегії. В умовах демократичної держави їх гармонійне поєднання забезпечує баланс між владними повноваженнями та суспільними очікуваннями.

Теоретики публічного управління наголошують, що право не може існувати у відриві від управлінської діяльності, оскільки воно втрачає дієвість без належного механізму реалізації [2, с. 9]. Водночас управління, позбавлене правової основи, ризикує стати авторитарним або хаотичним. Таким чином, взаємодія права та управління виступає фундаментальною умовою стабільності й ефективності політико-адміністративної системи.

Система нормативно-правового регулювання в Україні характеризується низкою проблем, серед яких: фрагментарність та суперечливість законодавства, надмірна зарегульованість окремих сфер, недостатня ефективність механізмів контролю та відповідальності, а також обмежена спроможність інституцій до якісної реалізації ухвалених норм, що проявляється у наявності «прогалин» у

правовому полі, дублюванні функцій між різними органами, надмірній бюрократизації та складності процедур.

Крім того, в Україні досі зберігається розрив між процесом законотворчості та реальним виконанням законів. Часто ухвалювані акти мають декларативний характер, не супроводжуються належним ресурсним забезпеченням та механізмами моніторингу, що у свою чергу, знижує ефективність правового регулювання та формує у суспільства недовіру до влади й скептицизм щодо можливості позитивних змін.

Європейський досвід свідчить, що ефективність публічного управління забезпечується інтеграцією принципів good governance [7]. До них належать верховенство права, прозорість, підзвітність, ефективність, інклюзивність, участь громадян та орієнтація на результат. Саме ці принципи формують цілісну систему, яка дозволяє поєднати законодавчу основу з практичною діяльністю органів влади: так, верховенство права гарантує однаковість правових умов для всіх суб'єктів та унеможливлює свавільне втручання держави; прозорість та підзвітність роблять діяльність органів влади зрозумілою й контрольованою суспільством; участь громадян у процесах прийняття рішень підвищує легітимність правових актів, а орієнтація на результат забезпечує досягнення конкретних соціально-економічних ефектів.

Україна, декларуючи курс на європейську інтеграцію, поступово адаптує національні механізми до acquis communautaire. Це стосується як законодавчої гармонізації, так і зміни управлінських підходів. Особливого значення набуває впровадження процедур оцінки регуляторного впливу (RIA), дерегуляції, кодифікації законодавства та «регуляторної гільйотини».

Важливим напрямом є також розвиток інститутів адміністративного нагляду та незалежних регуляторних органів, покликаних забезпечити баланс між інтересами держави, бізнесу та громадян, а також мінімізувати політичний вплив на ключові управлінські рішення. У цьому контексті позитивний приклад демонструють європейські країни, де регуляторні агенції діють на засадах прозорості та підзвітності, а їх рішення підлягають громадському контролю.

Цифрова трансформація є важливим каталізатором змін у сфері права та управління. В Україні активно розвиваються сервіси електронного урядування («Дія», електронні реєстри, цифрові публічні послуги тощо), що сприяє зменшенню бюрократії та забезпечує більш зручний доступ громадян до адміністративних процедур [3].

Проте цифровізація породжує нові виклики: необхідність правового врегулювання кібербезпеки, захисту персональних даних, електронної ідентифікації, використання штучного інтелекту та алгоритмів у публічному управлінні [5]. Європейські країни вже формують правові рамки для таких процесів, зокрема через акти ЄС про цифрові послуги та штучний інтелект [7]. Для України

важливо інтегрувати ці підходи у власне законодавство, аби забезпечити сумісність цифрових сервісів із правами людини та принципами верховенства права.

Сучасні європейські практики управління ґрунтуються на активній участі громадян у політичних та адміністративних процесах. Вони включають публічні консультації, партисипативне бюджетування, краудсорсинг управлінських рішень, дорадчі ради та інші форми комунікаційної відкритості.

В Україні ці практики поступово впроваджуються, проте залишаються радше точковими. Правове закріплення процедур участі не завжди супроводжується реальною інтеграцією громадських пропозицій у процес ухвалення рішень. У перспективі важливо посилити інституційний та нормативний вимір деліберативної демократії, зробивши участь громадян системним елементом управління.

Серед ключових викликів трансформації українських нормативно-правових механізмів варто виокремити: розрив між законотворчістю та виконанням; недостатню узгодженість національного законодавства з acquis ЄС; ризики формального запозичення без урахування українських реалій; обмежену спроможність інституцій упроваджувати інновації; загрози, пов’язані з цифровими технологіями та безпекою даних [1, с. 47].

Попри це, європейський досвід доводить, що поєднання правових реформ із управлінськими інноваціями може створити якісно нову модель публічного врядування. Для України важливо перейти від декларацій до реальних механізмів імплементації, які будуть спиратися на принципи прозорості, підзвітності та ефективності.

Трансформація українських нормативно-правових механізмів за зразком європейських країн вимагає комплексного підходу, що охоплює одночасно правові, організаційні та управлінські зміни. Лише інтегроване реформування дозволить подолати хронічні дисбаланси між формальним нормотворенням та реальним виконанням законів. Важливо не тільки гармонізувати національне законодавство з acquis communautaire, а й закріпити сталі механізми практичного застосування правових норм, які відповідали б принципам ефективності та результативності.

Окрему увагу слід приділити формуванню нової управлінської культури, заснованої на прозорості, підзвітності та етичних стандартах публічної служби. Європейський досвід показує, що лише поєднання професіоналізму чиновників із реальними механізмами громадського контролю створює підґрунтя для довіри та соціальної легітимності [6, с. 56]. Україна повинна запровадити системні програми підвищення кваліфікації державних службовців, орієнтовані на впровадження європейських практик належного врядування та інноваційних управлінських технологій.

Важливим кроком є також розвиток механізмів горизонтальної взаємодії між органами влади та інститутами громадянського суспільства. Залучення громадських організацій, бізнесу та експертного середовища до процесів правотворчості та правозастосування дозволить не лише підвищити якість нормативних актів, але й забезпечити їх реальну відповідність потребам суспільства. У цьому контексті перспективним є застосування моделей співрегулювання та публічно-приватного партнерства, що вже довели свою ефективність у європейських країнах.

Не менш важливим завданням є забезпечення стійкості реформ у довгостроковій перспективі. Для цього необхідно створити дієві механізми моніторингу та оцінювання впливу нормативно-правових актів, що дозволить своєчасно виявляти недоліки та вносити корективи. Запровадження системи регулярних policy reviews та impact assessment наблизить Україну до практик ЄС і сприятиме формуванню гнучкої та адаптивної системи врядування.

Зрештою, трансформація української системи нормативно-правового регулювання має бути спрямована не лише на формальне виконання європейських вимог, а й на створення внутрішньо цілісної моделі публічного управління, яка поєднує демократичні стандарти, цифрові інновації та активну участь громадян [6]. Тільки за умови такого підходу можна говорити про реальну модернізацію правової та управлінської системи, що відповідатиме як внутрішнім потребам держави, так і зовнішнім інтеграційним зобов'язанням.

У перспективі формування нової моделі взаємодії права та управління в Україні повинно ґрунтуватися на принципі інтегрованості, коли законодавчі реформи, управлінські зміни та цифрові трансформації розглядаються не ізольовано, а як взаємопов'язані елементи єдиної стратегії розвитку, що передбачає створення системи багаторівневої координації між центральними та місцевими органами влади, посилення інституційної незалежності регуляторних органів і розбудову ефективних каналів комунікації з громадянським суспільством.

Особливої ваги набуває запровадження європейських практик належного врядування у форматі «soft law» – рекомендацій, кодексів поведінки, етичних стандартів, які формують нову управлінську культуру. Для України це може стати дієвим способом зміцнення довіри до державних інститутів, адже саме довіра є головною умовою ефективності будь-якої системи публічного управління. Одночасно необхідно поглиблювати практику участі громадян у процесах нормотворення та стратегічного планування, що дозволить виробляти більш збалансовані та легітимні управлінські рішення.

Трансформація українських нормативно-правових механізмів за європейським зразком має стратегічне значення для модернізації державного управління, посилення демократичних інститутів і забезпечення сталого розвитку [4]. Вона відкриває шлях до інтеграції у європейський політико-

правовий простір, підвищення конкурентоспроможності держави та зміцнення соціальної єдності. Саме у цьому поєднанні правових реформ, управлінських інновацій та активної участі громадян криється потенціал побудови ефективної, прозорої та відповідальної системи публічного врядування в Україні.

Висновки. Взаємодія права та управління є ключовою умовою формування ефективної системи публічного врядування. Право визначає нормативні рамки діяльності державних інституцій, а управління забезпечує їх практичне втілення, створюючи простір для узгодження інтересів держави, громадян і бізнесу. Для України, яка перебуває на етапі інтенсивної трансформації та європейської інтеграції, забезпечення гармонійної взаємодії цих сфер є стратегічним завданням.

Європейські принципи good governance виступають концептуальною основою для модернізації українських нормативно-правових механізмів. Їх впровадження передбачає верховенство права, прозорість, підзвітність, ефективність, інклюзивність та орієнтацію на результат. Застосування цих принципів дозволяє подолати ключові недоліки національної правової системи: фрагментарність законодавства, декларативність норм, низький рівень правозастосування та слабкість інституційної спроможності.

Особливого значення набуває цифровізація публічного управління, яка створює нові інструменти прозорості та доступності, але одночасно вимагає нормативного врегулювання питань кібербезпеки, захисту персональних даних і алгоритмічної відповідальності. Інший важливий аспект – розвиток механізмів участі громадян, які мають бути інтегровані у правотворчі та управлінські процедури як елемент демократичної легітимності.

Трансформація українських нормативно-правових механізмів за європейським зразком повинна носити комплексний характер: поєднувати гармонізацію законодавства з acquis communautaire, удосконалення адміністративних процедур, підвищення професійної культури публічної служби та розвиток інноваційних управлінських практик. Успішність цього процесу визначатиметься не лише формальним зближенням із нормами ЄС, але й здатністю забезпечити якісні зміни у діяльності органів влади, зростання довіри громадян та стійкий демократичний розвиток держави.

У перспективі – подальші дослідження доцільно зосередити на аналізі конкретних галузевих механізмів правового регулювання, досвіді їх адаптації до європейських стандартів, а також на розробці моделей цифрового врядування, що враховують українські реалії та глобальні тенденції, що дозволить сформувати цілісну концепцію модернізації нормативно-правового середовища України як ключового чинника її інтеграції до європейського політико-правового простору.

Література:

1. Балагура М.В. Роль правових механізмів у зміцненні демократичних інститутів : дис. ... д-ра філософії : 081 – Право. Івано-Франківськ. 2025. 223 с.
2. Бородін Є.І., Баштанник О. В. Дихотомія правових та політичних основ реалізації державної влади як феномен системи публічного управління. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*, 2024. № 3. С. 7–13. DOI: https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.3.1
3. Державні послуги онлайн. URL: https://plan2.diia.gov.ua.
4. Макаренков О.Л. Правова інституціоналізація антикорупційних трансформацій органів публічної адміністрації у відкритому суспільстві : автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2021. 42 с.
5. Мохова Ю.Л. Державні механізми розвитку електронного урядування в умовах цифрових трансформацій України : дис. ... д-ра. наук з держ. упр. : 25.00.02. Миколаїв, 2021. 490 с.
6. Сухарников В.І. Реалізація механізмів публічного адміністрування України в умовах євроінтеграції : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02. Черкаси, 2025. 273 с.
7. The Digital Europe Programme. URL: https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/activities/digital-programme.

References:

1. Balahura, M. V. (2025). *Rol pravovykh mekhanizmiv u zmitsnenni demokratychnykh instytutiv* [The role of legal mechanisms in strengthening democratic institutions]. Doctor's thesis. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
2. Borodin, Ye. I., & Bashtannyk, O. V. (2024). Dykhotomiia pravovykh ta politychnykh osnov realizatsii derzhavnoi vlady yak fenomen systemy publichnoho upravlinnia [Dichotomy of legal and political foundations of state power implementation as a phenomenon of the public administration system]. *Dniprovs'kyi naukovyi chasopys publichnoho upravlinnia, psykholohii, prava – Dnipro Scientific Journal of Public Administration, Psychology, and Law*, (3), 7–13. https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.3.1 [in Ukrainian].
3. Derzhavni poslugi onlajn [State services online]. Retrieved from https://plan.diia.gov.ua [in Ukrainian].
4. Makarenkov, O. L. (2021). *Pravova instytutsionalizatsiia antykoruptsiinykh transformatsii orhaniv publichnoi administratsii u vidkrytomu suspilstvi* [Legal institutionalization of anti-corruption transformations of public administration bodies in an open society]. Extended abstract of Doctor's thesis. Zaporizhzhia [in Ukrainian].
5. Mokhova, Yu. L. (2021). *Derzhavni mekhanizmy rozvytku elektronnogo uriaduvannia v umovakh tsyfrovykh transformatsii Ukrainy* [State mechanisms for the development of e-government in the conditions of Ukraine's digital transformations]. Doctor's thesis. Mykolaiv [in Ukrainian].
6. Sukharnykov, V. I. (2025). *Realizatsiia mekhanizmiv publichnoho administruvannia Ukrainy v umovakh yevrointehratsii* [Implementation of public administration mechanisms of Ukraine in the conditions of European integration]. Candidate's thesis. Cherkasy [in Ukrainian].
7. The Digital Europe Programme. Retrieved from https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/activities/digital-programme [in English].

УДК 323.21:321.7+004-024.67

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-469-477

Асланов Стеллас Антипович доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології і державного управління, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, https://orcid.org/0000-0001-9933-4104

Коба Василь Васильович аспірант кафедри політології і державного управління, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород

ЕЛЕКТРОННА ДЕМОКРАТІЯ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗЦІЇ: ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ

Анотація. У сучасних умовах демократичного розвитку України особливого значення набуває впровадження електронної демократії як важливого інструменту забезпечення прозорості, підзвітності та відкритості органів влади. Цей процес тісно пов'язаний із реформою децентралізації, яка створила нові умови для посилення ролі територіальних громад у прийнятті управлінських рішень. Формування цифрових громад стає логічним етапом у розвитку місцевого самоврядування, оскільки саме вони виступають середовищем, де громадяни можуть активно впливати на розподіл ресурсів, контроль за діяльністю влади та формування пріоритетів місцевої політики.

Електронна демократія в Україні реалізується через низку цифрових інструментів, серед яких електронні петиції, онлайн-консультації з громадськістю, відкриті бюджети, електронні вибори та інші інноваційні платформи. Вони забезпечують прямий зв'язок між громадянами та органами місцевого самоврядування, стимулюють розвиток громадянського суспільства та підвищують довіру до влади. Разом із тим розвиток цифрових громад вимагає подолання низки викликів: цифрової нерівності, недостатнього рівня цифрової грамотності населення, потреби в захисті персональних даних і гарантуванні кібербезпеки.

Важливим аспектом формування цифрових громад є також удосконалення нормативно-правової бази, що регламентує електронну взаємодію громадян із владою, а також розбудова сучасної цифрової інфраструктури на місцевому рівні. Успішне впровадження електронної демократії потребує системного підходу, який поєднує технологічні, організаційні та освітні заходи. Зокрема, підвищення рівня цифрової культури громадян та розвиток інституційної спроможності органів місцевого самоврядування визначають перспективи сталого функціонування цифрових громад в Україні.

Таким чином, електронна демократія є не лише технологічним явищем, а й соціально-політичним процесом, що забезпечує реальне залучення громадян до

управління державними і місцевими справами. У контексті децентралізації вона стає ключовим чинником формування цифрових громад, сприяє зміцненню демократії та створює передумови для сталого розвитку місцевого самоврядування в Україні.

Ключові слова: електронна демократія, децентралізація, цифрові громади, місцеве самоврядування, громадська участь, цифрова трансформація, відкритість влади.

Aslanov Stellas Antipovich Doctor of political sciences, professor, professor of the Department of Political Science and Public Administration of Uzhhorod national university, Uzhhorod https://orcid.org/0000-0001-9933-4104

Koba Vasyl Vasyliovych Postgraduate Student, Department of Political Science and Public Administration, Uzhhorod National University, Uzhhorod

ELECTRONIC DEMOCRACY IN THE CONTEXT OF DECENTRALIZATION: THE FORMATION OF DIGITAL COMMUNITIES IN UKRAINE

Abstract. In the current context of Ukraine's democratic development, the introduction of e-democracy as an important tool for ensuring transparency, accountability, and openness of government bodies is of particular importance. This process is closely linked to the decentralization reform, which has created new conditions for strengthening the role of local communities in management decision-making. The formation of digital communities is a logical step in the development of local self-government, as they provide an environment where citizens can actively influence the distribution of resources, control the activities of the authorities, and shape local policy priorities.

E-democracy in Ukraine is implemented through a number of digital tools, including e-petitions, online public consultations, open budgets, e-elections, and other innovative platforms. They provide a direct link between citizens and local self-government bodies, stimulate the development of civil society, and increase trust in the authorities. At the same time, the development of digital communities requires overcoming a number of challenges: digital inequality, insufficient digital literacy among the population, the need to protect personal data, and ensuring cybersecurity.

An important aspect of forming digital communities is also improving the regulatory framework governing electronic interaction between citizens and the government, as well as developing modern digital infrastructure at the local level. The successful implementation of e-democracy requires a systematic approach that combines technological, organizational, and educational measures. In particular,

raising the level of digital culture among citizens and developing the institutional capacity of local self-government bodies determine the prospects for the sustainable functioning of digital communities in Ukraine.

Thus, e-democracy is not only a technological phenomenon, but also a socio-political process that ensures the real involvement of citizens in the management of state and local affairs. In the context of decentralization, it becomes a key factor in the formation of digital communities, contributes to the strengthening of democracy, and creates the conditions for the sustainable development of local self-government in Ukraine.

Keywords: e-democracy, decentralization, digital communities, local self-government, public participation, digital transformation, government transparency.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується активною цифровою трансформацією усіх сфер життєдіяльності, зокрема публічного управління та місцевого самоврядування. Одним із ключових напрямів цих змін є впровадження електронної демократії як ефективного інструменту залучення громадян до прийняття управлінських рішень, посилення прозорості та відкритості влади. У межах реформи децентралізації, що створила нові можливості для територіальних громад, виникає потреба у формуванні так званих «цифрових громад», здатних використовувати інформаційно-комунікаційні технології для забезпечення діалогу між владою та суспільством.

Попри значні успіхи у розвитку електронних сервісів, зокрема системи «Дія», онлайн-петицій, відкритих бюджетів, практика використання інструментів електронної демократії в громадах України залишається нерівномірною. Частина територіальних громад активно впроваджує цифрові інновації, тоді як інші зіштовхуються з проблемами браку ресурсів, низької цифрової грамотності населення, відсутності належної інфраструктури та нормативно-правових механізмів. Окрім цього, актуальними залишаються питання кібербезпеки, захисту персональних даних та довіри громадян до електронних сервісів.

Таким чином, постає проблема пошуку ефективних моделей упровадження електронної демократії в умовах децентралізації, що дозволили б сформувати дієві цифрові громади. Її вирішення потребує комплексного підходу, який включає технологічні рішення, розвиток цифрових навичок громадян, інституційне зміцнення органів місцевого самоврядування та створення правових гарантій електронної участі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових досліджень свідчить про значну кількість праць вітчизняних і зарубіжних учених, присвячених проблематиці цифровізації та впливу цифрових трансформацій на систему публічного управління. Зокрема, питання сутності цифровізації та

цифрової трансформації у сфері державного управління висвітлено у працях О. Берназюка (2017), В. Саприкіна (2024), В. Сиротіна (2023), І. Сурай (2024) та інших науковців. І. Ніколіна аналізує тенденції цифрової трансформації публічного управління й адміністрування в Україні на основі міжнародних досліджень (2020). У роботі Н. Атаманової та І. Луняченко розкрито основні засади реалізації цифровізації публічного управління в Україні (2024). Окрему увагу приділяє питанням упровадження інформаційно-технологічних рішень у сфері надання адміністративних послуг Н. Сидоренко (2021). Таким чином, наукові дослідження та розробки зазначених авторів стали важливою теоретичною й практичною основою у сфері застосування цифрових технологій.

Мета статті - визначення теоретичних засад та практичних напрямів упровадження електронної демократії в умовах децентралізації, а також обґрунтування шляхів формування цифрових громад в Україні як ключового чинника розвитку місцевого самоврядування та демократизації суспільних процесів.

Виклад основного матеріалу. У сучасному цифровому світі відбуваються складні багатовекторні процеси, які зумовлюють необхідність докорінних трансформацій у системі управління та адміністрування на всіх рівнях. Глобальна практика свідчить, що уряди різних країн стикаються з проблемою адаптації національних моделей розвитку до актуальних викликів часу. Це потребує формування нових концептуальних підходів і моделей публічного управління, здатних забезпечити належний рівень урядування, сталий розвиток територіальних громад і регіонів, а також підвищення добробуту та якості життя населення. Процеси суспільних змін, що відбуваються в Україні, демонструють аналогічну тенденцію та зумовлюють необхідність вироблення інноваційних і конструктивних рішень у сфері публічного управління та врядування. Особливої актуальності ці завдання набувають у контексті цифрових трансформацій, які виступають каталізатором модернізації державних інституцій, оновлення управлінських практик і впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

Розвиток цифрового суспільства, значення якого постійно зростає, особливо в умовах воєнного стану, суттєво впливає на організацію взаємодії суб’єктів соціально-економічних систем. Він трансформує роль і склад учасників комунікаційних процесів, змінює принципи їхньої взаємодії на основі мережевих форматів спілкування, а також сприяє розвитку ринку публічних послуг і підвищенню рівня відкритості. У таких умовах цифрова трансформація публічного управління територіальним розвитком набуває критично важливого значення для забезпечення ефективності управлінських процесів. Саме від її результативності залежить успішність цифрової модернізації окремих галузей та регіонів, стійкий і збалансований розвиток територій, а також здатність України до інтеграції у глобальне економічне середовище.

Стратегічні аспекти задоволення інформаційних потреб та забезпечення інформаційно-аналітичної підтримки в системі публічного адміністрування на основі сучасних інформаційно-комунікаційних технологій регламентуються положеннями Національної програми інформатизації, яка є цілісним комплексом взаємопов'язаних завдань, державних програм, проєктів та робіт у сфері інформатизації, спрямованих на формування та поступальний розвиток інформаційного суспільства в Україні. Її концептуальними засадами є концентрація та оптимізація використання фінансових, матеріально-технічних і науково-технічних ресурсів держави, а також раціональне залучення виробничого потенціалу. Важливим елементом реалізації програми виступає координація діяльності органів державної влади й місцевого самоврядування у взаємодії з підприємствами, установами та організаціями різних форм власності, що забезпечує інтеграцію зусиль у сфері цифрової трансформації та інформатизації публічного управління [1].

Важливо підкреслити, що Україна приділяє суттєву увагу процесам цифровізації публічного управління на всіх рівнях – державному, регіональному та місцевому. Відправною точкою інституціоналізації цього процесу слід вважати набрання чинності Указом Президента України «Про першочергові завдання щодо впровадження новітніх інформаційних технологій» [2], який заклав правові засади для системного розвитку цифрового управління.

Значну роль у формуванні нормативно-правової основи цифрової трансформації публічного сектору відіграють ключові стратегічні документи. Зокрема, Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України [3], яка визначає пріоритетні напрями цифровізації та спрямована на гармонізацію національної цифрової політики з європейськими ініціативами. Важливим доповненням є Концепція розвитку цифрових компетентностей та план заходів з її реалізації [4], де окреслюються першочергові завдання щодо формування та розвитку цифрових навичок і компетентностей у суспільстві. При цьому особливий акцент робиться на забезпеченні координації дій органів виконавчої влади у сфері розвитку цифрових компетентностей, а також на створенні системи індикаторів для моніторингу їх рівня.

Для України, як держави, що перебуває у процесі інтеграції до європейського правового, політичного та соціально-економічного простору, особливого значення набуває застосування сучасних електронних технологій у сфері публічного управління. Використання інструментів е-урядування та електронної демократії сприяє не лише підвищенню ефективності взаємодії органів державної влади й місцевого самоврядування з громадянами, але й формуванню прозорої, підзвітної та орієнтованої на потреби суспільства системи управління. Це узгоджується з європейськими практиками цифрової трансформації державного сектору, що базуються на принципах відкритості, інклюзивності та інноваційності.

Важливим каталізатором зазначених процесів виступає інтенсивна розбудова інформаційного суспільства, яка створює умови для формування нових форм соціальної комунікації та управлінських практик. Використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) забезпечує зростання результативності в економічній, освітній, соціальній та управлінській сферах, водночас сприяючи раціоналізації адміністративних процедур і зменшенню бюрократичного навантаження.

Запровадження новітніх цифрових рішень у публічне адміністрування зумовлює глибинні трансформації у системі управління. Зокрема, йдеться про оптимізацію процесів прийняття рішень, розвиток електронних сервісів для громадян і бізнесу, підвищення рівня відкритості та доступності державних послуг. Крім того, цифровізація сприяє професійному зростанню державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування, оскільки вимагає постійного удосконалення їхніх цифрових компетентностей і навичок управління у високотехнологічному середовищі [5].

Реформа системи державного управління і запровадження електронної демократії в умовах децентралізації є однією з ключових трансформаційних стратегій у країнах із перехідною економікою, що одночасно здійснюють комплексні зміни в різних сферах державної політики. Вона передбачає не лише оптимізацію організаційної структури державних органів, а й впровадження сучасних механізмів управління, спрямованих на підвищення ефективності та прозорості діяльності державних інституцій.

Ефективна система державного управління виступає критично важливим фактором зміцнення конкурентоспроможності держави на глобальному рівні. Зменшення адміністративного навантаження, раціоналізація процедур державного регулювання, підвищення якості та доступності адміністративних послуг, а також забезпечення правової визначеності та передбачуваності дій державних органів створюють сприятливі умови для розвитку економіки та зміцнення довіри громадян до держави.

Крім того, модернізація державного управління є однією з фундаментальних передумов забезпечення електронного демократичного врядування. Вона ґрунтується на принципах верховенства права, поділі влади, підзвітності та прозорості, що забезпечує баланс між державними інституціями та громадянським суспільством. В умовах глобалізації та інтеграції у світову економічну та політичну систему, ефективне державне управління стає не лише внутрішньою потребою, а й стратегічним чинником міжнародного престижу та стійкості держави.

Електронне врядування (e-governance) розглядається як спеціалізована форма адаптації системи державного управління до потреб інформаційного суспільства. Його ключова характеристика полягає в інтерактивній взаємодії

державних інституцій і громадян через механізми зворотного зв'язку, що реалізуються за моделлю «громадянин – уряд – громадянин», із застосуванням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Такий підхід забезпечує оперативність комунікацій, підвищує прозорість державних процесів та сприяє формуванню більш ефективних каналів участі громадян у прийнятті рішень.

Електронна демократія є різновидом демократичної практики, що інтегрує громадян у процеси вироблення та ухвалення управлінських рішень за допомогою цифрових платформ і інструментів ІКТ. Основною метою цього підходу є забезпечення доступності інформації, стимулювання активності населення та підвищення підзвітності державних органів. Використання електронних сервісів, таких як портали державних послуг, онлайн-консультації та платформи для громадських обговорень, дозволяє створювати умови для більш широкої участі суспільства у формуванні політики, водночас зменшуючи бюрократичні бар'єри та адміністративні витрати.

У науковому дискурсі електронне врядування розглядається як стратегічний інструмент модернізації державного управління, що поєднує технологічні, організаційні та соціальні аспекти. Воно виступає важливим чинником підвищення ефективності управлінських процесів, розвитку цифрової громадянської участі та формування демократичної культури, орієнтованої на принципи прозорості, підзвітності та відкритості [6].

На сучасному етапі розвитку України спостерігається явище, коли органи влади продовжують використовувати застарілі системи та технології, що не відповідають сучасним вимогам ефективного публічного управління територіальним розвитком. Незважаючи на окремі досягнення у реформуванні державного управління з урахуванням цифрових принципів, країні ще належить здійснити значний прогрес у впровадженні інноваційних інструментів та цифрових технологій, які забезпечують оперативність, прозорість і підзвітність адміністративних процесів.

У цьому контексті пріоритетним завданням є системне організаційне впорядкування інноваційної діяльності органів публічної влади. Воно включає планомірне впровадження цифрових технологій, ефективне використання наявного цифрового потенціалу та створення сприятливого інноваційного середовища. Такий підхід сприяє формуванню механізмів, що забезпечують більш інтегровану, прозору та результативну взаємодію держави та громадян, а також підвищують якість управлінських рішень у сфері територіального розвитку.

Особливе значення у процесі цифровізації мають синергія соціальних, мобільних і хмарних технологій, а також інструментів аналізу великих даних і технологій Інтернету речей (IoT). Їх використання, як окремо, так і у комплексі,

дозволяє створювати умови для трансформаційних змін у системі публічного управління, сприяючи підвищенню її ефективності, адаптивності та суспільної цінності. Водночас такий підхід відкриває нові можливості для розвитку цифрових громад, стимулює участь громадян у процесах прийняття рішень і формує більш гнучку, орієнтовану на інновації модель управління.

Висновки. Дослідження проблематики електронної демократії в умовах децентралізації засвідчує, що формування цифрових громад в Україні є невід'ємною складовою сучасних трансформацій публічного управління. Електронна демократія виступає важливим механізмом підвищення прозорості, підзвітності та ефективності діяльності органів влади, забезпечуючи ширші можливості для громадянської участі у прийнятті рішень. У поєднанні з процесами децентралізації вона створює умови для розвитку локальних ініціатив, посилення автономії громад та підвищення їх спроможності до самоврядування.

Разом з тим, формування цифрових громад потребує системного підходу, що включає розвиток цифрової інфраструктури, підвищення рівня цифрової грамотності населення, удосконалення нормативно-правової бази та запровадження інноваційних інструментів е-демократії. Особливе значення має забезпечення інклюзивності цифрових процесів, аби всі категорії населення мали рівний доступ до електронних сервісів та механізмів участі.

Таким чином, електронна демократія в умовах децентралізації постає не лише як інструмент оптимізації управлінських процесів, а й як чинник суспільної консолідації та зміцнення демократичних практик на місцевому рівні. Перспективним напрямом подальших досліджень є оцінка ефективності впроваджених цифрових інструментів, аналіз їх впливу на якість місцевого врядування та формування сталої моделі цифрових громад в Україні.

Література:

1. Про національну програму інформатизації: Закон України від 01.12.2022 №2807-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#Text

2. Про першочергові завдання щодо впровадження новітніх інформаційних технологій: Указ Президента України № 1497/2005 від 10 жовтня 2005 р. Президент України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1497/2005#Text

3. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 року № 67-р. Кабінет Міністрів України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018- %D1%80#Text

4. Про схвалення Концепції розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 167-р. Кабінет Міністрів України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021#Text

5. Жовнірчик Я. Ф., Квасюк В. В. Електронне врядування та електронна демократія стосовно децентралізації в Україні: стратегії реалізації та розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 1. С. 105–113

6. Іщенко В.М. Міжнародний досвід упровадження електронного урядування. URL: http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/ 4_2012/

References:

1. Pro natsionalnu prohramu informatizatsii: Zakon Ukrainy [On the National Informatization Program: Law of Ukraine]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#Text [in Ukrainian].
2. Pro pershchocherhovi zavdania shchodo vprovadzhenia novitnikh informaciinikh tekhnolohii: Ukaz Prezidenta Ukraini № 1497/2005 [On the Priority Tasks Concerning the Implementation of Advanced Information Technologies: Decree of the President of Ukraine]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1497/2005#Text [in Ukrainian].
3. Kontseptsia rozvytku tsyfrovoi ekonomiky ta suspilstva Ukrainy: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17 sichnia 2018 roku № 67 [Concept for the Development of the Digital Economy and Society of Ukraine: Ordinance of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text [in Ukrainian].
4. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku tsyfrovykh kompetentnostei ta zatverdzhennia planu zakhodiv z yii realizatsii: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 3 bereznia 2021 r. № 167-r. Kabinet Ministriv Ukrainy [On the Approval of the Concept for the Development of Digital Competencies and the Endorsement of the Action Plan for Its Implementation: Ordinance of the Cabinet of Ministers of Ukraine], (n.d.). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021#Text [in Ukrainian].
5. Zhovnirchyk Ya. F., Kvasiuk V. V. (2020). Elektronne vriaduvannia ta elektronna demokratiia stosovno detsentralizatsii v Ukraini: stratehii realizatsii ta rozvytku [Electronic governance and electronic democracy concerning decentralization in Ukraine: strategies for implementation and development]. *Investytsii: praktyka ta dosvid- Investments: Practice and Experience, 1,* 105–113. [in Ukrainian].
6. Ishchenko V. M. (2016). Mizhnarodnyi dosvid uprovadzhennia elektronneho uriaduvannia [International Experience in the Implementation of E-Government]. Retrieved from http://pa. stateandregions.zp.ua/archive/ 4_2012/ [in Ukrainian].

УДК 378.4.014:001.89

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-478-490

Боднарчук Тетяна Леонідівна кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємства, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, https://orcid.org/0000-0002-7682-487X

Ящишина Ірина Володимирівна доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, https://orcid.org/0000-0002-9107-7980

Буторіна Вероніка Борисівна кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, https://orcid.org/0000-0002-6657-5718

НАУКОВЕ ПРОЄКТУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Анотація. У статті акцентовано увагу на ролі наукового проєктування у процесі інтернаціоналізації вищої освіти України. На основі аналізу наукових підходів зарубіжних і вітчизняних учених систематизовано рівні, форми та стратегії інтернаціоналізації, а також визначено, що їх ефективність значною мірою залежить від впровадження проєктного підходу.

Уточнено сутність поняття «наукове проєктування» у контексті міжнародної співпраці та розкрито його відмінності від класичного проєктного менеджменту. Представлено ключові принципи наукового проєктування (стратегічна узгодженість, якісне планування, адаптивність, міждисциплінарність, моніторинг результатів і масштабованість), що забезпечують системність та сталість освітньо-наукових ініціатив. Виокремлено етапи реалізації наукових проєктів – від ідеації та концептуалізації до масштабування отриманих знань – і показано їхню прикладну значущість для університетів.

На основі статистичних даних про участь українських закладів вищої освіти у програмах «Горизонт Європа», Erasmus+, COST доведено позитивну динаміку інтеграції України у міжнародний освітньо-науковий простір, що засвідчує зрілість механізмів наукового проєктування. Обґрунтовано, що проєктний підхід дозволяє не лише підвищувати якість освітніх програм і досліджень, а й формувати кадровий та інтелектуальний потенціал університетів, сприяти розширенню міжнародних партнерств і зміцненню їх конкурентоспроможності на глобальному рівні. Таким чином, наукове проєктування розглядається як

системоутворюючий фактор інтернаціоналізації, який забезпечує методологічну послідовність, результативність і сталість розвитку вищої освіти України.

Ключові слова: вища освіта України, інтернаціоналізація вищої освіти, проєктний підхід, наукове проєктування, міжнародна академічна співпраця, міжнародні наукові програми.

Bodnarchuk Tetiana PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics of Enterprise, Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University, https://orcid.org/0000-0002-7682-487X

Yashchyshyna Iryna Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Management, Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University, https://orcid.org/0000-0002-9107-7980

Butorina Veronika PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Tourism and Hotel and Restaurant Business, Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National Universityhttps://orcid.org/0000-0002-6657-5718

RESEARCH PROJECT DESIGNING AS A TOOL FOR THE INTERNATIONALIZATION OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE

Abstract. The article emphasizes the role of the research project designing in the process of internationalizing higher education in Ukraine. Based on the analysis of scientific approaches of both foreign and Ukrainain researchers, the levels, forms, and strategies of internationalization are systematized, and it is established that their effectiveness largely depends on the implementation of a project-based approach.

The concept of the «research project designing» is clarified in the context of international cooperation, and its distinctions from classical project management are revealed. The article presents the key principles of scientific design – strategic coherence, quality planning, adaptability, interdisciplinarity, outcome monitoring, and scalability – which ensure the systemic and sustainable development of educational and research initiatives. The stages of scientific project implementation –from ideation and conceptualization to the scaling of acquired knowledge – are identified, with their practical relevance for universities demonstrated.

Drawing on statistical data on the participation of Ukrainian higher education institutions in Horizon Europe, Erasmus+, and COST programs, the study confirms the positive dynamics of Ukraine's integration into the international educational and research space, indicating the maturity of scientific design mechanisms. The conclusions substantiate that the project-based approach not only enhances the quality of educational programs and research but also contributes to the development of

universities' human and intellectual potential, the expansion of international partnerships, and the strengthening of their global competitiveness. Thus, scientific design is considered a system-forming factor of internationalization, ensuring methodological consistency, effectiveness, and sustainability in the development of higher education in Ukraine.

Keywords: higher education of Ukraine, internationalization of higher education, project-based approach, research project designing, international academic cooperation, international research programs.

Постановка проблеми. Однією з ключових тенденцій розвитку сучасного освітнього простору є інтернаціоналізація вищої освіти, яка формує конкурентоспроможність університетів на глобальному рівні. Даний процес передбачає активну інтеграцію національних освітніх інституцій у міжнародне академічне середовище, розширення мобільності здобувачів та науково-педагогічних працівників, залучення до міжнародних наукових досліджень, підвищення якості освітніх програм тощо. В умовах посилення ролі знань та інновацій як детермінант економічного й соціального розвитку держави, Україна постає перед необхідністю формування ефективних механізмів розширення міжнародної співпраці у сфері освіти й науки. З цієї точки зору посилюється цінність наукового проєктування, яке сприяє розбудові дослідницького потенціалу університетів, розвитку академічної мобільності, залученню сучасних технологій в освітній процес. В умовах внутрішніх викликів та прагнень до європейської інтеграції наукове проєктування стає важливим інструментом для підвищення конкурентоспроможності українських університетів, розвитку їхнього кадрового потенціалу та створення нових перспектив щодо модернізації національної системи вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-прикладні аспекти інтернаціоналізації вищої освіти розкрито у наукових розвідках таких іноземних вчених, як Ф. Баттс, С. Маршалл, Дж. Найт, М. Харарі, Дж. Юнг, а також українських науковців, серед яких О. Анісімова, О. Василенко, А. Вербицька, І. Громов, Ю. Заячук, А. Коломієць, О. Красовська, С. Курбатов, В. Лозовий, М. Окса, Т. Пилаєва, В. Худавердієва, А. Чирва та ін. Проблематика проєктування та проєктного менеджменту у системі вищої освіти знайшла відображення у працях М. Вінярської, А. Гейлі, Г. Керзнера, С. Джонстон, Й. Кізелевич, Е. Маккарі та ін. У межах українського наукового простору питання досліджували Ю. Коргуник, З. Рябова, В. Севастьянов, О. Шаров, Г. Шемаєва і т. д. У той же час, специфічна роль наукового проєктування у формуванні міжнародної конкурентоспроможності університетів залишається актуальним, проте недостатньо висвітленим питанням.

Мета статті – обґрунтувати роль наукового проєктування як ефективного інструменту інтернаціоналізації вищої освіти України та визначити його можливості щодо інтеграції університетів у міжнародний освітньо-науковий простір.

Виклад основного матеріалу. У сучасну епоху освітньої глобалізації ключовою умовою збереження та підвищення конкурентоспроможності національної системи вищої освіти є її інтернаціоналізація. Інтернаціоналізація вищої освіти означає відкритість університетів до міжнародного освітнього простору, співпрацю з іноземними партнерами, мобільність академічної спільноти, впровадження кращих стандартів якості освіти тощо. Саме поняття не є новим та активно досліджувалося світовою наукової спільнотою з другої половини XX ст. у політичному, економічному та соціально-культурному контекстах. Щодо освітньої галузі, то інтернаціоналізація стала предметом дискусій з кінця 1980-х рр. Відома канадська дослідниця Дж. Найт під поняттям інтернаціоналізації вищої освіти розуміє процес інтеграції міжнародного, міжкультурного та глобального виміру в тристоронню місію університету щодо пропонування освіти, проведення досліджень і розширення знань [1, с. 2]. А. Гейлі, С. Алему та інші трактують інтернаціоналізацію як складний і багатовимірний процес, в межах якого знання, цінності та ідеї перетинають кордони з метою примноження інтелектуального потенціалу, підвищення якості освіти та забезпечення сталого розвитку суспільства [2]. Один з найвпливовіших теоретиків інтернаціоналізації вищої освіти М. Харарі у визначення даного поняття включив три елементи: наявність міжнародного компонента в змісті навчальних планів та програм; міжнародну мобільність здобувачів вищої освіти та науково-педагогічного персоналу; домовленості, що передбачають співпрацю в галузі освіти й науки поза їх національними межами [3, с. 35]. В останнє десятиріччя з'явилося поняття інтелектуальної інтернаціоналізації, під яким, зокрема, Л. Рамблі розуміє розвиток продуманого альянсу між дослідницькою, практичною та політичною спільнотою на міжнародному рівні [4].

Основною метою інтернаціоналізації національної системи вищої освіти є підвищення її якості, формування конкурентоспроможних фахівців, розвиток дослідницької складової та інтеграція у глобальний освітній простір, перетворення освіти й науки на ключові драйвери економічного зростання. Для досягнення означених цілей інтернаціоналізація реалізується на різних рівнях, які визначають масштаб і сферу впливу процесів, та охоплює множинність форм, що відображають конкретні механізми та способи впровадження (табл. 1).

Таблиця 1

Рівневі аспекти та форми реалізації інтернаціоналізації вищої освіти

Рівень інтернаціоналізації	Форми реалізації	Переваги та результати
Національний	- державні та грантові програми академічної мобільності; - нормативно-правове забезпечення міжнародної співпраці; - спільні міжнародні університети; - визнання іноземних дипломів.	- підвищення конкурентоспроможності національної системи освіти; - інтеграція міжнародних стандартів вищої освіти та підвищення рівня її інноваційності; - розширення міжнародної співпраці; - залучення іноземних студентів та академічних працівників; - розвиток інтелектуального та інноваційного потенціалу.
Секторний	- спільні проєкти між галузевими університетами; - галузеві дослідницькі центри, платформи та асоціації; - галузеві стандарти якості освіти.	- підвищення якості й стандартів галузевої освіти; - узгодженість освітніх програм в межах галузі.
Інституційний	- академічна мобільність: програми обміну, стажування, міжнародні освітні та освітньо-наукові проєкти; - міжнародні дослідницькі проєкти та ініціативи; - спільні лабораторії та дослідницькі центри; - спільні освітні програми, міжнародні курси, міждисциплінарні модулі; - міжнародні практики; - подвійні дипломи.	- обєднання освітніх і наукових ресурсів; - обмін передовим досвідом і технологіями; - формування оригінальної дослідницької тематики та розширення меж наукових досліджень; - поширення результатів наукових досліджень; - застосування науково-технічних досягнень та стимулювання інновацій; - підготовка висококваліфікованих кадрів; - зростання престижу університету.

*Складено авторами на основі джерел [5, с. 68, 76; 6, с. 58; 7; 3, с. 36; 8, с. 191, 197]

Якщо рівні інтернаціоналізації визначають масштаб процесу, а форми – конкретні механізми втілення, то стратегії відображають відповідні цільові орієнтири. Саме вони задають напрямок розвитку вищої освіти у глобальному середовищі та пояснюють, з якою метою поєднуються ті чи інші форми на

відповідних рівнях. У світовій практиці виокремлюють чотири основні стратегії інтернаціоналізації вищої освіти (рис. 1).

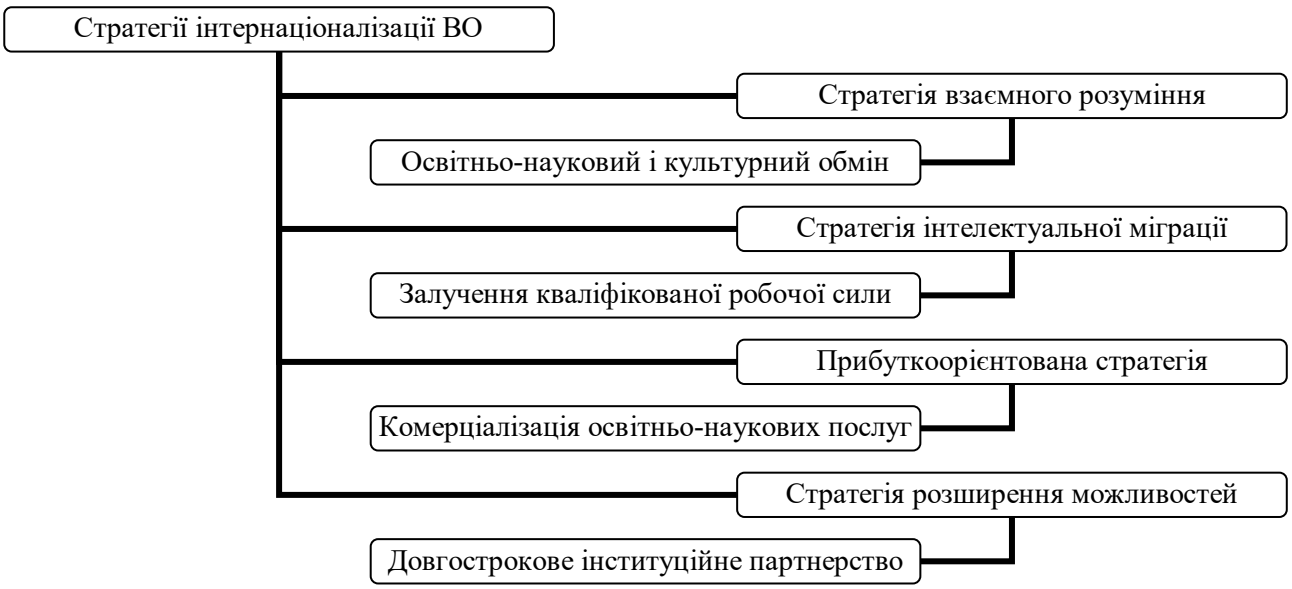

Рис. 1. Стратегії інтернаціоналізації вищої освіти

*Складено авторами на основі джерела [9]

Рівні, форми та стратегії інтернаціоналізації вищої освіти формують цілісний каркас для розвитку університетів у глобальному освітньо-науковому просторі. Наскрізним елементом, що забезпечує узгодженість і результативність усіх цих компонентів, є наукове проєктування. Наразі наукова література не дає чіткого визначення поняття наукового проєктування, проте можемо припустити, що це системний процес розробки, планування та реалізації дослідницьких і освітніх ініціатив, спрямованих на досягнення стратегічних цілей міжнародної співпраці. Важливим є те, що наукове проєктування не обмежується лише розробкою концепції (ідеї) – воно передбачає повний цикл управління проєктом: від постановки цілей та вибору індикаторів ефективності до моніторингу, оцінювання й масштабування отриманих результатів. Крім того, навідмінно від класичного проєктного менеджменту, де орієнтиром є саме кінцевий результат, наукове проєктування націлене на створення нових знань, методологічних підходів, освітніх і наукових моделей. Наукове проєктування виступає універсальним та ключовим інструментом, що забезпечує методичну, організаційну та змістову узгодженість дій усіх учасників міжнародної співпраці, перетворюючи інтернаціоналізацію з декларативної мети на конкретний комплекс дій, що має вимірювані та інноваційні результати. Незалежно від того, чи йдеться про інтернаціоналізацію навчальних програм, мобільність здобувачів вищої освіти чи міжнародне партнерство, реалізація цих процесів потребує ретельно спроєктованих освітньо-наукових ініціатив.

Системність, результативність і сталість міжнародної освітньо-наукової співпраці забезпечується принципами наукового проєктування (табл. 2).

Таблиця 2

Ключові принципи наукового проєктування у контексті інтернаціоналізації вищої освіти

Принцип	Основний зміст
Стратегічна узгодженість	Наукове проєктування дозволяє пов'язати цілі інтернаціоналізації з місією та стратегією розвитку університету, що попереджає хаотичність міжнародних освітньо-наукових ініціатив та, навпаки, забезпечує формування довгострокових партнерств й ініціатив.
Якісне планування і ресурсне забезпечення	Проєктний підхід передбачає попереднє визначення ресурсів (кадрових, фінансових, матеріальних), строків і очікуваних результатів, що критично важливо для залучення міжнародного грантового фінансування та ефективного його використання.
Динамічність та адаптивність	В умовах наукового проєктування програми, дослідження та освітні ініціативи університету можуть гнучко змінюватися і оперативно реагувати на нові знання, міжнародні стандарти та потреби партнерів.
Міждисциплінарна інтеграція	Інтернаціоналізація часто вимагає поєднання знань з різних галузей. Наукове проєктування дозволяє створювати міждисциплінарні програми й модулі, що відповідають міжнародним стандартам і потребам ринку праці.
Моніторинг та оцінка результатів	Проєктний підхід в своїй основі містить доволі зрозумілий логічний ланцюжок: цілі → завдання → індикатори → результати, що забезпечує можливість оцінювати ефективність міжнародних ініціатив і вносити корективи. Це підвищує прозорість і довіру з боку іноземних партнерів та донорів.
Масштабованість і сталість	Успішно спроєктовані ініціативи можна повторювати, розширювати та інтегрувати в інші напрямки діяльності університету, зберігаючи їх актуальність навіть після завершення фінансування. Це, своєю чергою, підсилює системність та сталість процесу інституційної інтернаціоналізації.

*Складено авторами

Наукове проєктування виступає системоутворюючим елементом у процесі інтернаціоналізації вищої освіти. Завдяки поетапній реалізації, воно забезпечує логічний зв'язок між цілями, ресурсами та результатами, сприяючи перетворенню міжнародної освітньо-наукової співпраці з набору окремих заходів на стратегічно вивірену політику розвитку університету (табл. 3).

Таблиця 3

Основні етапи наукового проєктування

Етап	Зміст	Очікуваний результат
Ідеація та проблематизація	Виявлення актуальної наукової або освітньої проблеми та її постановка у міжнародному контексті	Чітко сформульована проблема та визначенні цілі дослідження/проєкту
Концептуалізація проблеми	Теоретичне обгрунтування питання, формування концептуальної рамка, вибір методичних підходів	Побудована теоретико-методична база проєкту
Структуризація проєкту	Деталізація завдань проєкту, встановлення часових рамок, визначення індикаторів результату, розподіл ролей та ресурсів [10]	Модель реалізації проєкту з чітками параметрами
Моделювання та прогнозування	Аналіз можливих сценаріїв реалізації та оцінка ймовірних ризиків	Прогноз результату та сформована адаптивна стратегія реалізації
Імплементація проєкту	Впровадження проєкту у навчальні плани, наукові дослідження, міжнародні програми та інціативи	Реалізований на практиці освітній, науковий чи освітньо-науковий продукт
Рефлексія та верифікація результатів	Аналіз та оцінка досягнутих результатів, вдосконалення підходів	Апробовані та науково визнані результати
Масштабування нових знань	Використання досвіду для нових проєктів	Інтернаціоналізований науковий досвід, що формує нові перспективи

*Складено авторами

Наукове проєктування як інструмент відіграє важливу організаційно-методичну роль при реалізації різних напрямів і форм інтернаціоналізації вищої освіти. Якщо це інтернаціоналізація освітніх програм, яка, зокрема, передбачає включення до навчальних планів міжнародних курсів, міждисциплінарних модулів та практик, то тут наукове проєктування дає змогу визначити, як інтегрувати іноземний досвід у національні стандарти, зберігаючи їх академічну якість та відповідність аредитаційним вимогам [10]. Якщо мова йде про академічну мобільність, то наукове проєктування допоміжне у контексті зорієнтування змісту програми обміну чи стажування на розвиток конкретних й актуальних компетентностей. Беззаперечно, наукове проєктування є наскрізним елементом інтернаціоналізації інституційних досліджень та інновацій, забезпечуючи поєднання цілей, стратегії, ресурсів і результату в єдину систему.

Польські дослідники наголошують, що впровадження практики проєктування у закладах вищої освіти стає детермінантою активізації їх участі у міжнародних грантових програмах, що, своєю чергою, реалізує стратегію інтернаціоналізації [11, с. 169]. Відповідні тенденції відбуваються й в

українських університетах. Тут наукове проєктування поступово утверджується як необхідна організаційно-методична передумова для ефективної участі у грантових ініціативах. Саме завдяки проєктному підходу вдається узгодити цілі та пріоритети університетських досліджень із міжнародними програмами розвитку науки та освіти. Це знаходить відображення в позитивній динаміці участі українських університетів у грантових програмах та демонструє зростаючу здатність національної вищої освіти інтегруватися у міжнародний освітньо-науковий простір. Зокрема, з 2014 р. Україна є активним учасником Рамкової програми «Горизонт Європа» (табл. 4).

Таблиця 4

Участь українських інституцій у Рамковій програмі «Горизонт Європа»

Показник	Горизонт 2020 (2014–2020 рр.)	Горизонт Європа (2021–2027 рр.)
Кількість учасників (інституцій), з них:	335	329
заклади вищої освіти, %	17,3	30,5
Кількість проєктів, од.	233	225
Сума залучених коштів, млн. євро, з них:	48,23	61,71
залучено закладами вищої освіти, млн. євро	8,32	18,85

*Складено авторами на основі джерел [12, 13]

Програма зосереджена на трьох основних цілях: зробити Європу привабливим місцем для провідних науковців; сприяти розвитку інновацій та конкурентоспроможності європейської промисловості та бізнесу; вирішувати найактуальніші проблеми сучасного європейського суспільства за допомогою науки [14, с. 156]. Як бачимо, з 2014 р. суттєво зросла значимість українських закладів вищої освіти у даній програмі як за кількістю учасників, так і сумою залучених коштів. Позитивні зміни виступають індикатором зрілості системи наукового проєктування і показують, наскільки університети здатні формулювати дослідницькі пріоритети у відповідності до європейських стратегій та вибудовувати міжнародні партнерства.

Та ж сама тенденція спостерагіється й щодо участі України у програмах Erasmus+ (табл. 5). Erasmus+ – це програма ЄС для підтримки освіти, навчання, молоді та спорту в Європі. Вона базується на партнерстві між організаціями з держав-членів ЄС та інших країн світу. Україна є країною-партнером програми Erasmus+, що фінансується ЄС, яка підтримує проєкти, ініціативи, заходи та мобільність у сферах освіти, професійного розвитку, молодіжної політики та спорту [14, с. 157].

Таблиця 5

Тенденції участі українських закладів вищої освіти у програмах Erasmus+

Тип програми	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Міжнародна кредитна мобільність (до ЄС), ос.	1777	1684	1815	2010	1796	2450	-**	3252	3563	3192
Проєкти EMJMD за участі України, од.	0	0	2	2	7	5	1	1	2	6
СВНЕ-проєкти за участі України, од.	10	6	8	6	8	10	-**	13	20	14
Проєкти Jean Monnet за участі України, од.	8	11	12	14	22	38	38	93	88	35

*Складено авторами на основі джерел [15, 16]

** Перший відбір проєктів на етапі 2021–2027 років було здійснено у 2022 році.

Успішність грантової заявки в межах конкурсів Erasmus+ напряму залежить від структурованості та обґрунтованості проєкту його логічної послідовності та прозорості.

Участь українських університетів у програмах Асоціації COST (Європейське співробітництво в галузі наукий та техніки) також підтверджує ключову роль наукового проєктування в процесі інтернаціоналізації вищої освіти. COST фінансує дослідницькі та інноваційні мережі, допомагає об'єднати наукові ініціативи як в Європі, так і за її межами, створює умови для нетворкінгу, що потребує ретельного планування та узгодження цілей і завдань на рівні консорціуму. Наукове проєктування тут стає інструментом формування ефективних робочих груп, організації спільних заходів і обміну знаннями й досвідом. Якщо у 2017 р. за асоціативного членства Україна брала участь у 23% усіх активностей COST, то у 2024 р. – уже як повноцінний партнер – у 53% [17]. За даними 2022–2024 рр. Україна займає 4–5 місце у COST-рейтингу найбільш активних й ініціативних країн. Щороку інтенсивність участі українських вишів та наукових установ в ініціативах Асоціації лише зростає (табл. 6).

Таблиця 6

Показники участі українських освітньо-наукових інституцій в COST-ініціативах

Показник	2022	2023	2024
Кількість українських дослідників – учасників робочих груп, ос.	152	261	352
Кількість індивідуальних учасників з України, ос.	106	140	148
Суми грантової підтримки проєктів, тис. євро	166937,88	150088,07	164975,00

*Складено авторами на основі джерела [17]

Це мережеві проєкти, які стосується питань гендерної та вікової нерівності, цифрової грамотності та штучного інтелекту, розробки нано- та біотехнологій, екологічної безпеки, медичних досліджень та розробок, збереження культурно-історичної спадщини тощо. Акцент на міждисциплінарності й інноваційності тематики розширює горизонти міжнародної співпраці України та демонструє її внесок у вирішення глобальних проблем. Асоціація COST стає для українських університетів каталізатором формування сучасних наукових шкіл, генерації нових дослідницьких ідей та підвищення конкурентоспроможності у світовому академічному середовищі.

Висновки. Інтернаціоналізація вищої освіти в умовах глобалізаційних трансформацій виступає одним із ключових чинників підвищення конкурентоспроможності мережі українських університетів. Визначено, що її реалізація ґрунтується на багаторівневій взаємодії державних стратегій, інституційних ініціатив та індивідуальної академічної мобільності, що у сукупності формує цілісний механізм інтеграції до міжнародного освітньо-наукового простору. Водночас, обґрунтоване особливе значення наукового проєктування як інструменту, який забезпечує методологічну послідовність, структурну узгодженість та ефективність реалізації різних напрямів і форм інтернаціоналізації. Даний підхід дозволяє впроваджувати освітні й наукові ініціативи з високою результативністю та інноваційністю, нарощувати кадровий та інноваційний потенціал і розвивати сталі партнерські зв'язки, що загалом підтверджує позитивна динаміка участі українських закладів вищої освіти у провідних міжнародних грантових програмах, таких як «Горизонт Європа», Erasmus+, COST тощо.

Література:

1. Knight J. Updated internationalization definition. *International higher education*. 2003. №33. P. 2–3. URL : http://doi.org/10.6017/ihe.2003.33.7391.

2. Haley A., Alemu S., Zerihun K., Uusimaki L. Internationalisation through research collaboration. *Educational review*. 2022. №76(4). URL : https://doi.org/10.1080/00131911.2022.2054958.

3. Заячук Ю. Інтернаціоналізація як складова діяльності університету та її роль у сучасній динаміці вищої освіти. *Український педагогічний журнал*. 2020. № 4. С. 34–44. URL : https://doi.org/10.32405/2411-1317-2020-4-34-44.

4. Rumbley L. Intelligent internationalisation: a 21st century imperative. *University World News*. 2015. April 17. URL : https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20150414062211377.

5. Knight J. Internationalization of higher education concepts rationales and frameworks. *Revista REDALINT*. 2021. Vol. 1, Núm. 1. P. 65–88.

6. Gromov I., Kolomiiets A., Suprun M., Kolomiiets T., Hordiienko Y. Internationalization of higher education in Ukraine as an integral component of the globalization process. *Scientific journal of National Pedagogical Dragomanov university. Series 9. Current trends in language development*. 2022. №1. P. 56–61. URL : http://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.spec.1.11.

7. Tran L. T., Jung J., Unangst L., Marshall S. New developments in internationalisation of higher education. *Higher Education Research & Development*. 2023. №42(5). P. 1033–1041. URL : https://doi.org/10.1080/07294360.2023.2216062.

8. Zongsheng Ch., Cristinel P. C. The role of research cooperation in university internationalization. *Journal of smart economic growth*. 2024. Vol. 9, Num. 1. P. 191–199.

9. Худавердієва В. А. Інтернаціоналізація вищої освіти: міжнародні вектори стратегії розвитку університету. *Науковий журнал Хортицької національної академії*. 2022. №2(7). URL: https://doi.org/10.51706/2707-3076-2022-7-13.

10. Costa G., Maccari E. A., Martins C. B., Kniess C. Project management in higher education institutions: pro-administrative case. *17th Conference International Academy of management and business*. 2014. Vol. 1. URL : https://www.researchgate.net/publication/275658788.

11. Kizielewicz J., Winiarska M., Skrzeszewska K., Szelagowskarudzka K. Efficiency of project management in higher education establishments on the example of Gdynia Maritime University. *Sciendo. Management*. 2022. Vol. 26, No. 1. P. 164–188. URL : https://doi.org/10.2478/manment-2019-0089.

12. European Commission. Horizon 2020 country profile: Ukraine. Statistics. URL : https://dashboard.tech.ec.europa.eu (дата звернення: 20.08.2025).

13. European Commission. Horizon Europe country profile: Ukraine. Ukraine. Statistics. URL : https://dashboard.tech.ec.europa.eu (дата звернення: 20.08.2025).

14. Zayachuk Y. The internationalization as a component of the national strategy for improvement of higher education space in Ukraine. *Education: Modern Discourses*. 2021. №4. P. 153–162. URL : https://doi.org/10.37472/2617-3107-2021-4-15.

15. National Erasmus+ Office in Ukraine. General analytics: Ukraine in Erasmus+. FactSheet Ukraine 2014–2020. URL : https://erasmusplus.org.ua/en/project-database/ (дата звернення: 22.08.2025).

16. National Erasmus+ Office in Ukraine. General analytics: Ukraine in Erasmus+. FactSheet Ukraine 2024. URL : https://erasmusplus.org.ua/en/project-database/ (дата звернення: 22.08.2025).

17. COST. COST members: Ukraine. Ukraine factsheet. European cooperation in science and technology. 2022–2024. URL : https://www.cost.eu/about/members/ukraine/ (дата звернення: 24.08.2025).

References:

1. Knight, J. (2003). Updated internationalization definition. *International higher education*, 33, 2–3. Retrieved from http://doi.org/10.6017/ihe.2003.33.7391 [in English].

2. Haley, A., Alemu, S., Zerihun, K. & Uusimaki, L. (2022). Internationalisation through research collaboration. *Educational review*, 76(4). Retrieved from https://doi.org/10.1080/00131911.2022.2054958 [in English].

3. Zayachuk, Yu. (2020). Internatsionalizatsiia yak skladova diialnosti universytetu ta yii rol u suchasnii dynamitsi vyshchoi osvity [Internationalization as a component of the university activity and its role in the current higher education dynamics]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal – Ukranian pedagogical journal*, 4, 34–44. Retrieved from https://doi.org/10.32405/2411-1317-2020-4-34-44 [in Ukrainain].

4. Rumbley, L. (2015). Intelligent internationalisation: a 21st century imperative. *University World News*, April 17. Retrieved from https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20150414062211377 [in English].

5. Knight, J. (2021). Internationalization of higher education concepts rationales and frameworks. *Revista REDALINT*, 1(1), 65–88 [in English].

6. Gromov, I., Kolomiiets, A., Suprun, M., Kolomiiets, T. & Hordiienko, Y. (2022). Internationalization of higher education in Ukraine as an integral component of the globalization process. *Scientific journal of National Pedagogical Dragomanov university. Series 9. Current trends in language development*, 1, 56–61. Retrieved from http://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.spec.1.11 [in English].

7. Tran, L. T., Jung, J., Unangst, L. & Marshall, S. (2023). New developments in internationalisation of higher education. *Higher Education Research & Development*, 42(5), 1033–1041. Retrieved from https://doi.org/10.1080/07294360.2023.2216062 [in English].

8. Zongsheng, Ch. & Cristinel, P. C. (2024). The role of research cooperation in university internationalization. *Journal of smart economic growth*, 9(1), 191–199 [in English].

9. Khudaverdiieva, V. (2022). Internatsionalizatsiia vyshchoi osvity: mizhnarodni vektory stratehii rozvytku universytetu [Internationalization of higher education: international vectors of university development strategy]. *Naukovyi zhurnal Khortytskoi natsionalnoi akademii – Scientific journal of Khortytsya national academy*, 2(7). Retrieved from https://doi.org/10.51706/2707-3076-2022-7-13 [in Ukrainian].

10. Costa, G., Maccari, E. A., Martins, C. B. & Kniess, C. (2014). Project management in higher education institutions: pro-administrative case. *17th Conference International Academy of management and business*, 1. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/275658788 [in English].

11. Kizielewicz, J., Winiarska, M., Skrzeszewska, K. & Szelagowskarudzka, K. (2022). Efficiency of project management in higher education establishments on the example of Gdynia Maritime University. *Sciendo. Management*, 26(1), 164–188. Retrieved from https://doi.org/10.2478/manment-2019-0089 [in English].

12. European Commission. Horizon 2020 country profile: Ukraine. Statistics. Retrieved from https://dashboard.tech.ec.europa.eu (Accessed 20.08.2025) [in English].

13. European Commission. Horizon Europe country profile: Ukraine. Statistics. Retrieved from https://dashboard.tech.ec.europa.eu (Accessed 20.08.2025) [in English].

14. Zayachuk, Y. (2021). The internationalization as a component of the national strategy for improvement of higher education space in Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 4, 153–162. Retrieved from https://doi.org/10.37472/2617-3107-2021-4-15 [in English].

15. National Erasmus+ Office in Ukraine. General analytics: Ukraine in Erasmus+. FactSheet Ukraine 2014–2020. Retrieved from https://erasmusplus.org.ua/en/project-database/ (Accessed 22.08.2025) [in English].

16. National Erasmus+ Office in Ukraine. General analytics: Ukraine in Erasmus+. FactSheet Ukraine 2024. Retrieved from https://erasmusplus.org.ua/en/project-database/ (Accessed 22.08.2025) [in English].

17. COST. COST members: Ukraine. Ukraine factsheet. European cooperation in science and technology. 2022–2024. Retrieved from https://www.cost.eu/about/members/ukraine/ (Accessed 24.08.2025) [in English].

УДК 351.77:336.143:614.2(477)(100–622)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-491-503

Вербицький Ігор Володимирович доктор медичних наук, професор, доцент кафедри медицини невідкладних станів Національного університету охорони здоров'я України імені П. Л. Шупика, https://orcid.org/0000-0003-3388-5012

Боднарук Сергій Іванович аспірант кафедри публічного управління, адміністрування та соціальної роботи Національного університету охорони здоров'я України імені П. Л. Шупика, https://orcid.org/0009-0004-1210-5851

ПЕРСПЕКТИВИ МОБІЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ У РОЗВИТОК СФЕРИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В КОНТЕКСТІ ПОСТВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Анотація. Стаття присвячена розкриттю перспектив мобілізації фінансових ресурсів у розвиток сфери охорони здоров'я в контексті поствоєнного відновлення України. Загальновідомо, що на сьогоднішній день сфера охорони здоров'я є найважливішим сектором економіки, ефективна робота якої розкриває перспективні напрями розвитку держави в цілому. Динамічний розвиток високотехнологічного та інноваційного виробництва змінює трудовий потенціал на важливий ресурс при визначенні перспективних напрямів економічного зростання. Водночас, громадське здоров'я вважається найважливішою цінністю держави, є складовою алгоритму обчислення індексу людського розвитку, тобто індикатора, що, з однієї сторони, широко застосовується як мірило прогресивного розвитку країни, а з іншої – вказує на ефективність публічного управління в сфері охорони здоров'я. Сприяння розвитку охорони здоров'я, формування відповідних умов для роботи закладів охорони здоров'я, підвищення рівня доступу та якості медичної допомоги вважаються визначальними завданнями країни на будь-якій стадії державотворення.

Визначено, що аналіз викликів та небезпек, на які наражаються з кожним днем вітчизняні заклади охорони здоров'я в сучасних воєнних умовах, дав можливість виділити найважливіші з них, зокрема: збільшення зруйнованої та пошкодженої медичної інфраструктури та кількості поранених та загиблих медиків; збільшення кількості загиблих та поранених цивільних тощо. Зважаючи на це можна виокремити стратегічні напрями розвитку вітчизняних медичних закладів в сучасних воєнних умовах та повоєнного відновлення, зокрема створення безпечних умов для пацієнтів, медичних працівників та цивільного населення; активний розвиток міжнародного співробітництва та

державно-приватного партнерства; розвиток механізмів надання реабілітаційних послуг та телемедицини тощо.

Встановлено, що з метою забезпечення ефективного реформування сфери охорони здоров'я необхідно змінити форми та інструменти управління даною сферою, забезпечити системну ліквідацію бюрократизму в медицині; науково обґрунтувати реформи в сфері охорони здоров'я опираючись при цьому на провідний досвід зарубіжних країн та національну специфіку і потребу у післявоєнному відновленні держави; зосередити увагу на медичних працівників, оскільки вони ведуть за собою пацієнтів та пропонують новітні та якісні послуги; ввести новітні інформаційні системи та автоматизувати сферу охорони здоров'я з неодмінним захистом особистих даних громадян; розширити громадський нагляд за бюджетними ресурсами; забезпечити розвиток страхової медицини в якості альтернативи фінансування сфери охорони здоров'я; удосконалити нормативно-правове забезпечення, яке регулює розвиток та діяльність сектору охорони здоров'я; змінити концептуальні принципи при підготовці кваліфікованих медичних працівників та оцінюванні рівня якості освітніх програм.

Ключові слова: мобілізація фінансових ресурсів, сфера охорони здоров'я, міжнародне співробітництво, державно-приватне партнерство, телемедицина.

Verbitskiy Igor Volodimirovich MD,Phd,DoSci, Professor, Associate Professor of the Department of Emergency Medicine Shupyk National University of Healthcare of Ukraine, https://orcid.org/0000-0003-3388-5012

Bodnaruk Serhii Ivanvych, graduate student of the Department of Emergency Medicine Shupyk National Healthcare University of Ukraine, https://orcid.org/0009-0004-1210-5851

PROSPECTS OF MOBILIZATION OF FINANCIAL RESOURCES FOR THE DEVELOPMENT OF THE HEALTH SECTOR IN THE CONTEXT OF THE POST-WAR RECONSTRUCTION OF UKRAINE

Abstract. The article is devoted to revealing the prospects of mobilization of financial resources for the development of the health sector in the context of the post-war reconstruction of Ukraine. It is well known that today the health sector is the most important sector of the economy, the effective work of which reveals promising directions for the development of the state as a whole. The dynamic development of high-tech and innovative production changes the labor potential into an important resource in determining promising directions for economic growth. At the same time, public health is considered the most important value of the state, is a component of the algorithm for calculating the human development index, that is, an indicator that, on

the one hand, is widely used as a measure of the progressive development of the country, and on the other hand, indicates the effectiveness of public administration in the health sector. Promoting the development of healthcare, creating appropriate conditions for the operation of healthcare institutions, and increasing the level of access and quality of medical care are considered the country's defining tasks at any stage of state formation.

It was determined that the analysis of the challenges and dangers that domestic healthcare institutions face every day in modern war conditions made it possible to identify the most important of them, in particular: an increase in the destroyed and damaged medical infrastructure and the number of wounded and dead doctors; an increase in the number of dead and wounded civilians, etc. Taking this into account, it is possible to identify strategic directions for the development of domestic medical institutions in modern war conditions and post-war recovery, in particular, the creation of safe conditions for patients, medical workers, and the civilian population; active development of international cooperation and public-private partnerships; development of mechanisms for providing rehabilitation services and telemedicine, etc.

It has been established that in order to ensure effective reform of the healthcare sector, it is necessary to change the forms and tools of management of this sector, ensure the systematic elimination of bureaucracy in medicine; scientifically substantiate reforms in the healthcare sector, relying on the leading experience of foreign countries and national specifics and needs in the post-war reconstruction of the state; focus on medical workers, after which they lead for themselves and offer innovative and high-quality services; introduce innovative information systems and automate the healthcare sector with the indispensable protection of citizens' personal data; expand public oversight of budget resources; ensure the development of insurance medicine as an alternative to financing the healthcare sector; improve the regulatory framework that regulates the development and activities of the healthcare sector; change the conceptual principles in the training of qualified medical workers and assessing the quality of educational programs.

Keywords: mobilization of financial resources, healthcare, international cooperation, public-private partnership, telemedicine.

Постановка проблеми. В ході медичних перетворень в Україні, розпочатих ще у 2017 році, спостерігається докорінна перебудова роботи вітчизняних закладів охорони здоров’я. Значна їх частина на даний час стали некомерційними підприємствами комунальною власності, які вимушені вести жорстку конкурентну боротьбу за пацієнта. Не довівши до логічного завершення запланованих змін Україна натрапила на нову небезпеку, зокрема на критичне зростання навантаження на вітчизняну сферу охорони здоров’я, зумовлено початком російсько-української війни у 2022 році. Подібне становище визначається не

тільки великим знищенням та пошкодженням закладів охорони здоров’я, але й збільшенням обсягу попиту на медичні послуги. Сучасні види медичних послуг (пов’язані з пораненнями, травмами та ін.) не є розповсюдженими у мирний час, тому з початком повномасштабного вторгнення Росії на територію нашої держави спостерігається дефіцит спеціалістів в даній сфері. З метою стабілізувати стан і забезпечити оперативне реагування на сучасні небезпеки нагального значення набуває визначення стратегічних напрямів розвитку вітчизняних медичних закладів охорони здоров’я у воєнних умовах та повоєнного відновлення в контексті саме фінансового забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дана проблематика висвітлювалася такими ученими як С. Бойко, С. Булеца, Д. Гавриченко, В. Галай, В. Горин, Л. Дешко, В Заборовський, О. Квасниця, О. Козирєва, М. Кужелєв, І. Лепетан, А. Нечипоренко, О. Нитка, Т. Попова, Л. Сергієнко, Н. Шелєміна, І. Яців та іншими. Однак, праці даних науковців стосовно реформування системи фінансування сфери охорони здоров'я залишають поза увагою вплив воєнних дій на перспективу їхньої реалізації. Через це першочерговою науковою задачею вважається пристосування вітчизняної моделі мобілізації фінансових ресурсів у розвиток сфери охорони здоров’я і напрямів її реформування у відповідності до умов сучасності.

Мета статті – розкриття перспектив мобілізації фінансових ресурсів у розвиток сфери охорони здоров’я в контексті поствоєнного відновлення України.

Виклад основного матеріалу. Згідно з практикою зарубіжних країн, у сфері охорони здоров’я більшості з промислово розвинених країн спостерігається певною мірою недостатність фінансування, яке могло б покривати власні потреби. Обсяги даної недостатності пов’язані із властивостями обраної моделі фінансування діяльності сфери охорони здоров'я, а також ступенем економічного зростання, громадськими очікуваннями тощо. Важлива ознака медичних послуг полягає у тому, що вони виступають об'єктом суперечок між громадськістю та державою: суспільство бажає максимально розширити спектр послуг, гарантованих державою; при цьому, ймовірність надання подібних послуг за кошти державного бюджету пов’язана із існуючим у неї фінансовим потенціалом, який як правило є завжди обмеженим. В даному випадку уряди повинні докладати чимало зусиль для пошуку нестандартних механізмів мобілізації фінансових ресурсів з метою забезпечення покращення фінансування роботи даної сфери.

В умовах війни фінансування лікування та подальшої медичної реабілітації українських військових і цивільного населення лягла на плечі держави. Попри воєнний стан в Україні працює розгалужена система закладів охорони здоров’я, в яких медична допомога та медичні послуги надається кожній людині – як цивільній, так і військовій. Протягом останніх років проведена значна робота в

цій сфері: розроблено нові та удосконалено вже існуючі нормативно-правові акти, розширено пакети програми медичних гарантій та підвищено вимоги до закладів охорони здоров'я, які надають реабілітаційні послуги. Також в Україні відбудовано декілька великих реабілітаційних закладів. Окрім цього запроваджено програми навчання та підвищення кваліфікації медичних працівників, налагоджено обмін досвідом з міжнародними експертами в цій сфері [1].

Війна внесла свої корективи в систему фінансування охорони здоров'я, а саме:

– значну роль завдяки фінансовому стимулювання повинна відігравати первинна медична допомога;

– необхідно скоригувати фінансування спеціалізованих медичних послуг відповідно до мінливих потреб (рекомендується система оплати, що базується на оплаті за кожен випадок лікування; фінансування лікування хронічних та небезпечних для людини хвороби повинно здійснюватися на основі врахування руху населення та ін.);

– надання специфічних послуг, що пов'язані з травами (реабілітація) повинно бути пріоритетними (виділення коштів з державного бюджету на даний вид послуг повинно збільшитися, з не можливістю в сучасних умовах збільшити виділення коштів на даних вид послуг з бюджету можливо через уряду слід розглянути питання про підвищення тарифів у відповідних пакетах Програми медичних гарантій);

– відновлення та посилення функції моніторингу, яка була припинена на початку війни [2].

Попри реалізацію ключових етапів медичної реформи в Україні, її ефективність у кризових умовах залишається обмеженою через низку системних проблем. Передусім, спостерігається незбалансованість між фінансовими зобов'язаннями держави та реальними можливостями забезпечення гарантованого пакета медичних послуг: тарифікація залишається економічно необґрунтованою, а розподіл фінансування нерівномірним, що призводить до хронічного недофінансування окремих лікарень, особливо в сільських і прифронтових регіонах. Низький рівень кадрової спроможності є критичним фактором, зумовленим не лише дефіцитом фахівців, а й нерівномірністю їхнього розподілу та відсутністю стимулів для роботи в умовах підвищеного ризику [3]. Медичні працівники змушені працювати в умовах перевантаження, емоційного вигорання та відсутності належного соціального захисту. Функціональна неузгодженість між ланками медичної допомоги, зокрема між первинною, вторинною та третинною, ускладнює логістику пацієнта, що особливо критично в умовах евакуації або переміщення населення. Водночас відсутність сталої системи громадського здоров'я, зокрема профілактичних програм, механізмів епідеміологічного моніторингу та реагування, обмежує здатність системи працювати на

випередження в умовах біологічних ризиків. Повільна інтеграція цифрових рішень також виступає проблемою: електронні сервіси функціонують фрагментарно, не всі медичні установи мають доступ до стабільного інтернет-зв'язку, цифрових реєстрів та захищених каналів передачі інформації, що призводить до розриву даних і ускладнює безперервність лікування [4].

У наукових джерелах вирішення проблеми дефіциту фінансових ресурсів охорони здоров'я вбачають у реалізації кількох варіантів стратегії поведінки:

– перерозподіл видатків бюджетів усіх рівнів на користь охорони здоров'я за рахунок відмови від фінансування непершочергових бюджетних програм; збільшення обсягів фінансування за рахунок акумуляції додаткового ресурсу від підвищення податків чи впровадження цільових фіскальних платежів на користь системи охорони здоров'я. Такі варіанти стратегії вирішення проблеми дефіциту фінансових ресурсів галузі охорони здоров'я називають кількісними, оскільки вони передбачають мобілізацію додаткових ресурсів за рахунок посилення рівня фіскального навантаження;

– збільшення фінансового ресурсу закладів охорони здоров'я за рахунок активізації їхнього залучення з альтернативних джерел, зокрема від програм міжнародної технічної допомоги, міжнародних та вітчизняних донорів тощо. На думку окремих науковців, в умовах обмеженості бюджетних ресурсів і значного інтересу до України як постраждалої держави від невмотивованої агресії, можна очікувати значного збільшення обсягів надходження фінансових ресурсів від іноземних джерел для реалізації проєктів розвитку в різних галузях економіки, в тому числі в охороні здоров'я;

– вивільнення фінансового ресурсу за рахунок контролю і стримування витрат (через вплив на попит і пропозицію медичних послуг). За відсутності необхідних фінансових ресурсів держава може вимушено піти на обмеження гарантованого пакету медичних послуг, які покриваються з бюджету, а також відмовитись від реалізації окремих цільових програм для специфічних категорій споживачів медичних послуг. На сьогодні можна спостерігати певні кроки у напрямку щодо перекладання частини витрат із забезпечення діяльності галузі охорони здоров'я на органи місцевого самоврядування. Територіальні громади мають активніше вишукувати можливості для фінансування медичних установ в рамках виконання місцевих цільових програм. На рівні конкретних закладів охорони здоров'я така стратегія виявляється у впровадженні таких інструментів, як аутсорсинг, фасиліті-менеджмент, що дають можливість знизити витрати на організацію надання медичних послуг при збереженні фактичних об'ємів благ [5].

Відтак, розглядаючи можливості впровадження будь-якої з наведених вище стратегій мобілізації фінансових ресурсів у сфері охорони здоров'я (що впливатиме на прибутковість медичних закладів), варто відзначити, що перша із них передбачає необхідність ухвалення важливих політичних рішень стосовно

перерозподілу бюджетних коштів з інших сфер на користь охорони здоров'я. У випадку, коли більша частина програм розвитку, які фінансуються за рахунок державного бюджету призупиняється на невизначений термін через потребу у фінансуванні потреб в сфері оборони держави, додатковий перерозподіл ресурсів може погіршити фінансове забезпечення важливих для суспільства сфери (освіту, культуру, соціальний захист тощо) або взагалі позбавити фінансування програм сприяння економіки, що негативним чином вплине на стан її повоєнного відновлення.

Ще більшої спірності набуває пропозиція стосовно запровадження стягнення додаткових податків або зростання існуючих податкових ставок з метою акумуляції додаткового фінансування сектору охорони здоров'я. В сучасних воєнних умовах, бізнесу довелося пристосуватися до діяльності при постійній загрозі ракетних ударів, перебоях в логістиці, енергетичній кризі, тому зростання податкового навантаження можна вважати катастрофічним важелем в процесі забезпечення стабільного розвитку економіки. Водночас в умовах повоєнного відновлення держави подібна стратегія зростання фінансування охорони здоров'я є також недопустимою, адже в Україні потрібно створити максимально сприятливі умови в процесі активного розвитку бізнес-процесів, притягнення капіталовкладень задля подолання наслідків воєнної агресії, що повністю виключає зростання податкового навантаження.

Як відомо, основною метою фінансування системи охорони здоров’я в Україні є забезпечення системи медичних закладів для надання якісних медичних послуг населенню та посилення ролі профілактики і раннього виявлення захворювань. Але у спадок Україні залишилися з одного боку – радянська система фінансування медичних закладів, з іншого – жебрача та майже фізично зруйнована система цих закладів. Саме тому, починаючи з 2015 року, уряд країни розпочав низку реформ, серед яких однією з пріоритетних стала реформа системи охорони здоров’я та механізму її фінансування. Серед задекларованих завдань цієї реформи відзначалися:

– підвищення ефективності використання бюджетних коштів в системі охорони здоров’я шляхом запровадження прозорих механізмів фінансування та контролю;

– створення конкурентного середовища між медичними закладами для стимулювання підвищення якості послуг та залучення додаткових коштів у систему охорони здоров’я з інших джерел, зокрема через добровільне медичне страхування [6].

Удосконалення фінансового забезпечення системи охорони здоров'я в Україні передбачає з'ясування можливостей повнішого використання основних джерел фінансування відповідних витрат та диверсифікації їх складових. Досвід економічно розвинених країн, зокрема країн Європейського Союзу, свідчить, що

основним джерелом виділення коштів на потреби медицини повинно залишатися державне фінансування. Не знімається й питання про оптимізацію розподілу цих коштів. Слід враховувати, що рівень державного фінансування залежить від стану економіки, який визначає наповнення державного та місцевих бюджетів. Конкретні рішення щодо акумуляції та розподілу бюджетних коштів на потреби вітчизняної медицини прийматимуться з урахуванням поточного соціально-економічного стану країни і завдань повоєнної відбудови. Фінансування потреб української системи охорони здоров'я із зарубіжних джерел важливе в період воєнного стану та певний час після його завершення. Однак потрібно виходити з того, що таке джерело фінансування охорони здоров'я невластиве для самодостатніх економік. Зважаючи на вітчизняні реалії, кошти домогосподарств в Україні упродовж тривалого періоду залишатимуться вагомим джерелом фінансування витрат на охорону здоров'я та формування капіталу здоров'я. Аналіз показав можливість збільшення абсолютного обсягу цих витрат у разі підвищення реальних доходів населення. Доцільно розглядати й структурні зміни у використанні цих витрат. Зокрема, перспективним є ширше залучення економічно активного населення як носіїв людського капіталу до програми добровільного медичного страхування. Формування капіталу здоров'я пов'язане з витратами не тільки на лікування, а й на відпочинок та оздоровлення. Рішення про виділення коштів на такі потреби приймається насамперед на рівні домогосподарств [7].

Дефіцит бюджетних коштів спонукає до пошуку альтернативних джерел фінансування охорони здоров’я. У світі таким найчастіше стає механізм державно-приватного партнерства. Ключовими перевагами є можливість залучення коштів приватних інвесторів для розвитку державних і комунальних закладів охорони здоров’я, збереження майна в комунальній або державної власності (діє пряма заборона на приватизацію), передання новопридбаних і придбаних у рамках державно-приватного партнерства об’єктів у державну чи комунальну власність, підвищення якості медичних послуг для населення, а також підвищення заробітної плати для медичних працівників. Світова практика державно-приватного партнерства підтверджує унікальність його застосування, що зумовлено особливостями побудови механізму фінансування та організації системи охорони здоров’я, тенденціями економічного розвитку, структурою й організацією правової системи у країні, рівнем децентралізації й автономності управління закладами охорони здоров’я. Розвиток взаємодії державного і приватного секторів дозволить поліпшити ситуацію у сфері охорони здоров’я шляхом оптимізації бюджетних витрат, підвищити ефективність використання ресурсів та управління, створити умови для підвищення якості надання медичної допомоги, стабільності функціонування всієї системи [8].

Попри те, що застосовування інноваційних методів мобілізації фінансових ресурсів для покриття потреб медичних закладів є певною мірою вірогіднийм,

воно не може забезпечити належного обсягу фінансування. Як вважають доволі багато науковців, єдиною альтернативою розв'язання проблеми необхідного обсягу фінансових ресурсів, які б покривали усі медичні потреби, є введення обов'язкового медичного страхування. Як зазначає С. Бойко, «ефективне медичне страхування вимагає створення страхових пулів (об'єднань) коштів для того, щоб перерозподілити ризик витрат на лікування (ризик страхового випадку) між якомога більшою кількістю застрахованих осіб» [9]. Потребу у впровадженні даної пропозиції можна пояснити тим, що доволі складним є передбачення витрат на лікування окремої людини, не лише через обсяг даних витрат, але й через ймовірність його настання. Відтак, охоплення обов'язковим медичним страхування ширших верств населення дозволяє досягнути стабільність страхової системи з позиції здатності задовольнити непередбачені витрати в будь-яких умовах. Через це обов'язкове медичне страхування слід вважати надійним механізмом забезпечення покриття додаткового обсягу витрат на медичні послуги, що не передбачено медичними гарантіями.

На рівні певного медичного закладу значною перспективою для зростання обсягів фінансування є агресивна політика нарощення спектру медичних послуг в контексті міжмуніципального співробітництва з прилеглими територіальними громадами. Наприклад, в нашій державі створені потрібні передумови для розвитку телемедицини, що набуває виняткової актуальності у випадку введення карантинних обмежень або несистематичного сполучення між громадами.

Проведений аналіз засвідчив, що економічні переваги телемедицини є вагомими і довгостроковими. Вона дозволяє знизити витрати на транспортування пацієнтів, оптимізувати кадровий потенціал, скоротити черги, зменшити кількість ускладнень завдяки ранній діагностиці та своєчасному консультуванню. Окрім того, телемедицина створює умови для децентралізації медичних послуг, посилення профілактики захворювань та підвищення загального рівня медичної грамотності громадян. Водночас, впровадження телемедичних технологій в Україні наштовхується на низку серйозних бар'єрів: нерівномірність цифрової інфраструктури, обмежене фінансування, правова невизначеність, низький рівень цифрової грамотності медичного персоналу й недовіра з боку пацієнтів. Для подолання цих викликів необхідне системне міжсекторальне співробітництво між державою, приватними ініціативами, міжнародними партнерами, громадянським суспільством і самими закладами охорони здоров'я. Одним із вирішальних чинників подальшого розвитку телемедицини є створення стабільної та прозорої нормативно-правової бази, що охоплює питання безпеки даних, медичних стандартів, сертифікації платформ і відповідальності сторін. Також важливими є інвестиції в модернізацію обладнання, розбудову IT-інфраструктури та масове навчання медичного персоналу сучасним цифровим інструментам [10].

На думку С. Бойко, перспективним джерелом формування фінансових ресурсів закладів охорони здоров'я можуть стати кошти накопичувальних фондів територіальних громад і благодійних фондів, благодійні пожертвування та внески юридичних і фізичних осіб. Проте, зважаючи на епізодичний характер допомоги від таких джерел фінансування, потрібно їх розглядати як додаткові, незаплановані надходження, які можна використовувати зважаючи на конкретну ситуацію у певному медичному закладі [11].

На наш погляд, говорити про використання накопичувальних фондів для фінансування закладів охорони здоров'я можна лише гіпотетично, оскільки за сучасних умов можливість їхнього формування сумнівна. В період повоєнного відновлення України більш реалістичним є активізація фінансування потреб охорони здоров'я через механізм державно-приватного партнерства. Його суть полягає в тому, що засновник медичної установи та приватні партери об'єднують свої ресурси для реалізації певного проєкту розвитку або забезпечення роботи установи з відповідним розподілом ризиків, відповідальності та вигод, тобто взаємовигідної співпраці. Очевидно, що зважаючи на неприбутковий характер роботи закладів охорони здоров'я, очікувати вигод у формі прибутку недоречно. Проте, характерним трендом розвитку бізнесу в сучасних умовах є посилення уваги до питань корпоративної соціальної відповідальності як інструмента для формування позитивного іміджу компанії та вияву її співучасті у суспільному розвитку. Відповідно, значна частина крупних представників бізнесу реалізує розроблені самостійно програми корпоративної соціальної відповідальності, що передбачають спрямування коштів на різні соціально чутливі проєкти. Взаємодія між менеджментом закладів охорони здоров'я та структурами, відповідальними у компаніях за реалізацію програм корпоративної соціальної відповідальності створює поле для залучення значних обсягів фінансових ресурсів для надання медичних послуг, створення комфортних умов обслуговування пацієнтів тощо [12].

Отже, на нашу думку, з метою забезпечення ефективного реформування сфери охорони здоров’я необхідно:

– змінити форми та інструменти управління даною сферою, забезпечити системну ліквідацію бюрократизму в медицині. Наприклад, в нашій державі створення Національної служби здоров’я України не передбачало ліквідацію Міністерства охорони здоров’я, тому фактично збільшилося число бюрократів, а відтак і витрати на їх утримання;

– науково обґрунтувати реформи в сфері охорони здоров’я опираючись при цьому на провідний досвід зарубіжних країн та національну специфіку і потребу у післявоєнному відновленні держави;

– зосередити увагу на медичних працівників, оскільки вони ведуть за собою пацієнтів та пропонують новітні та якісні послуги. Водночас необхідно повернути високу авторитетність професії лікаря, а також усунути опір зі сторони окремих чиновників і медиків;

– ввести новітні інформаційні системи та автоматизувати сферу охорони здоров'я з неодмінним захистом особистих даних громадян;

– розширити громадський нагляд за бюджетними ресурсами;

– забезпечити розвиток страхової медицини в якості альтернативи фінансування сфери охорони здоров'я;

– удосконалити нормативно-правове забезпечення, яке регулює розвиток та діяльність сектору охорони здоров'я. Передусім це торкається оцінювання якості медичної допомоги та популярних підходів до їх фінансування і чіткого регулювання взаємозв'язків системи «лікар – пацієнт»;

– змінити концептуальні принципи при підготовці кваліфікованих медичних працівників та оцінюванні рівня якості освітніх програм.

Висновки. Таким чином, сфера охорони здоров'я носить доволі стратегічний характер, тому повинна бути стабільною до потенційних несприятливих обставин, зокрема епідемія інфекційних захворювань, природно-техногенних катаклізмів, а також військової агресії. Результати подібних обставин потребують оперативного реагування зі зростанням функціональної спроможності сфери охорони здоров'я протягом короткого або дуже короткого терміну. Крім цього, це все вимагає належного фінансування. Дослідження існуючих моделей фінансування медичної сфери засвідчує, що на сьогоднішній день не маю універсальної моделі, а у будь-якій з них є одне джерело фінансування. На даний час в нашій державі поширеною є одноканальна модель фінансування медичної сфери, яка передбачає виділення грошових коштів на охорону здоров'я з консолідованого Державного бюджету. Повномасштабне вторгнення Росії на територію нашої держави внесли свої поправки у фінансування медицини. Гуманітарно-донорські системи фінансування станом на зараз є створеними, проте вимагають чергового удосконалення з метою вирішення проблем з фрагментарністю та суперечностей у сфері публічних закупівель і надання медичної допомоги.

Література:

1. Нитка О. Стратегічні вектори розвитку закладів охорони здоров'я в умовах війни та післявоєнної відбудови. *Вісник Хмельницького національного університету.* 2024. № 332.4. С. 339-347. DOI: https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-332-52.

2. Шелєміна Н. Особливості фінансування охорони здоров'я: вітчизняний та закордонний досвід. *Економіка та суспільство.* 2023. Випуск 53. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-80.

3. Галай В.О. Стратегія реформування системи охорони здоров'я в Україні. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство».* URL: http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/273738/269079.

4. Buletsa S., Deshko L., Zaborovskyy V. The peculiarities of changing health care system in Ukraine. *Medicine and Law.* 2019. Vol. 38. № 3. P.427-441.

5. Горин В.П., Квасниця О.В. Перспективи нарощування фінансових ресурсів закладів охорони здоров'я в умовах війни та поствоєнного відновлення України. *Інвестиції: практика та досвід.* 2023. № 14. С. 27-33. DOI: http://doi.org/10.32702/2306-6814.2023.14.27.

6. Кужелєв М.О., Нечипоренко А.В. Фінансування охорони здоров’я в умовах глобальних викликів: український досвід. *Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій*. 2024. № 1.13. С. 85-94. DOI: http://doi.org/10.32750/2024-0109.

7. Яців І.Б. Джерела фінансування витрат на формування здоров'я як складової людського капіталу. І*нвестиції: практика та досвід.* 2024. № 15. С. 13-19. DOI: http://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.15.13.

8. Гавриченко Д.Г., Козирєва О.В., Попова Т.О., Сергієнко Л.В. Механізм фінансування охорони здоров’я України в умовах трансформацій. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice.* 2022. № 1(42). P. 125-133.

9. Бойко С. Г. Диверсифікація джерел фінансування охорони здоров'я. Аналітична записка. К.: НІСД, 2019. URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ socialna-politika/diversifikaciya-dzherel-finansuvannyaokhoroni-zdorovya.

10. Лепетан І. М. Телемедицина в Україні: економічні переваги та бар'єри впровадження. URL: https://dspace.vnmu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/10187/%2bDigital%20transformation%20of%20Ukraine%e2%80%99s%20economy%20by%20integrating%20%281%29.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

11. Бойко С. Г. Диверсифікація джерел фінансування охорони здоров'я. Аналітична записка. К.: НІСД, 2019. URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ socialna-politika/diversifikaciya-dzherel-finansuvannyaokhoroni-zdorovya.

12. Горин В.П., Квасниця О.В. Перспективи нарощування фінансових ресурсів закладів охорони здоровя в умовах війни та поствоєнного відновлення України. *Інвестиції: практика та досвід.* 2023. № 14. С. 27-33. DOI: 10.32702/2306-6814.2023.14.27.

References:

1. Nytka, O. (2024). Stratehichni vektory rozvytku zakladiv okhorony zdorovia v umovakh viiny ta pisliavoiennoi vidbudovy [Strategic vectors of development of healthcare institutions in conditions of war and post-war reconstruction]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of Khmelnytsky National University, 332.4*, 339-347. DOI: https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-332-52 [in Ukrainian].

2. Sheliemina, N. (2023). Osoblyvosti finansuvannia okhorony zdorovia: vitchyznianyi ta zakordonnyi dosvid [Peculiarities of health care financing: domestic and foreign experience]. Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society, 53. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-80 [in Ukrainian].

3. Halai, V.O. Stratehiia reformuvannia systemy okhorony zdorovia v Ukraini [Strategy of reforming the health care system in Ukraine]. Elektronne naukove vydannia «Analitychno-porivnialne pravoznavstvo» - Electronic scientific publication "Analytical and comparative jurisprudence". Retrieved from http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/273738/269079 [in Ukrainian].

4. Buletsa, S., Deshko, L., & Zaborovskyy, V. (2019). The peculiarities of changing health care system in Ukraine. Medicine and Law, 38, 427-441 [in English].

5. Horyn, V.P., & Kvasnytsia, O.V. (2023). Perspektyvy naroshchuvannia finansovykh resursiv zakladiv okhorony zdorovia v umovakh viiny ta postvoiennoho vidnovlennia Ukrainy [Prospects for increasing financial resources of health care institutions in conditions of war and post-war reconstruction of Ukraine]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience, 14*, 27-33. DOI: http://doi.org/10.32702/2306-6814.2023.14.27 [in Ukrainian].

6. Kuzheliev, M.O., & Nechyporenko, A.V. (2024). Finansuvannia okhorony zdorovia v umovakh hlobalnykh vyklykiv: ukrainskyi dosvid [Financing health care in conditions of global challenges: Ukrainian experience]. *Yevropeiskyi naukovyi zhurnal Ekonomichnykh ta Finansovykh innovatsii – European Scientific Journal of Economic and Financial Innovations, 1.13*, 85-94. DOI: http://doi.org/10.32750/2024-0109 [in Ukrainian].

7. Iatsiv, I.B. (2024). Dzherela finansuvannia vytrat na formuvannia zdorovia yak skladovoi liudskoho kapitalu [Sources of financing costs for the formation of health as a component of human capital]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience, 15*, 13-19. DOI: http://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.15.13 [in Ukrainian].

8. Havrychenko, D.H., Kozyrieva, O.V., Popova, T.O., & Serhiienko, L.V. (2022). Mekhanizm finansuvannia okhorony zdorovia Ukrainy v umovakh transformatsii [Mechanism of financing health care in Ukraine in the context of transformations]. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice, 1(42)*, 125-133 [in Ukrainian].

9. Boiko, S.H. (2019). Dyversyfikatsiia dzherel finansuvannia okhorony zdorovia [Diversification of sources of financing of health care]. Retrieved from https://niss.gov.ua/doslidzhennya/socialna-politika/diversifikaciya-dzherel-finansuvannyaokhoroni-zdorovya [in Ukrainian].

10. Lepetan, I.M. Telemedytsyna v Ukraini: ekonomichni perevahy ta bariery vprovadzhennia [Telemedicine in Ukraine: economic benefits and barriers to implementation]. Retrieved from https://dspace.vnmu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/10187/%2bDigital%20transformation%20of%20Ukraine%e2%80%99s%20economy%20by%20integrating%20%281%29.pdf?sequence=1&isAllowed=y [in Ukrainian].

11. Boiko, S.H. (2019). Dyversyfikatsiia dzherel finansuvannia okhorony zdorovia [Diversification of sources of financing of health care]. Retrieved from https://niss.gov.ua/doslidzhennya/socialna-politika/diversifikaciya-dzherel-finansuvannyaokhoroni-zdorovya [in Ukrainian].

12. Horyn, V.P., & Kvasnytsia, O.V. (2023). Perspektyvy naroshchuvannia finansovykh resursiv zakladiv okhorony zdorovia v umovakh viiny ta postvoiennoho vidnovlennia Ukrainy [Prospects for increasing financial resources of health care institutions in conditions of war and post-war reconstruction of Ukraine]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience, 14*, 27-33. DOI: http://doi.org/10.32702/2306-6814.2023.14.27 [in Ukrainian].

УДК 005.36

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-504-517

Верених Олександр Сергійович аспірант кафедри публічного управління та адміністрування Чорноморський національний університет імені Петра Могили, https://orcid.org/0009-0007-2237-4862

Дєгтяр Олег Андрійович головний науковий співробітник Наукового центру зв'язку та інформатизації Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут, доктор наук з державного управління, професор, https://orcid.org/0000-0001-6413-3580

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СФЕРИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Анотація. У статті розглянуто основні аспекти фінансової діяльності закладів охорони здоров'я, такі як: формування доходів, планування та бюджетування, розподіл та використання коштів, особливості фінансового обліку та звітності, контроль. Висвітлено історичні етапи формування різних моделей фінансування закладів охорони здоров'я у світовій фінансовій та медичній практиці. Графічно представлено та детально описано сучасні моделі фінансування закладів охорони здоров'я, такі як: бюджетна або модель Беверіджа; соціально-медичне страхування або модель Бісмарка; модель приватного медичного страхування та змішані системи фінансування розвитку закладів охорони здоров'я. Детально розглянуто основні характеристики фінансування Програми медичних гарантій, а саме: універсальність; прозорість; різноманітність послуг; невідкладна медична допомога; спеціалізована амбулаторна та стаціонарна допомога; медична допомога дітям віком до 16 років; медична допомога у зв'язку з вагітністю та пологами та програма реімбурсації «Доступні ліки». Проаналізовано перспективи збільшення фінансових ресурсів, що виділяються на фінансування Програми медичних гарантій, зокрема: розширення обсягу бюджетних ресурсів за рахунок економічного зростання та збору доходів; перегляд пріоритетності секторів за витратами в межах наявного обсягу бюджетних ресурсів; перегляд пріоритетів витрат у рамках сектору закладів охорони здоров'я; запровадження секторальних реформ, що дозволяють ефективніше використовувати існуючий бюджет Програми медичних гарантій; перехід від фінансування окремих складових вартості послуг за рахунок місцевих бюджетів до об'єднання витрат у рамках Національної служби здоров'я України. У рамках фінансування закладів охорони здоров'я запропоновано різні грантові

програми та проекти. Розглянуто ключові функції Національної служби здоров'я України з точки зору фінансової підтримки розвитку закладів охорони здоров'я.

Ключові слова: заклади охорони здоров'я, медичне страхування, принципи фінансового забезпечення, оптимізація витрат, платні послуги, програмно-цільове фінансування, фінансова стійкість, фінансове забезпечення, фінансові інструменти, медичні послуги, економічний розвиток.

Verenych Oleksandr Serhiyevich graduate student of the Department of Management and administration, Petro Mohyla Black Sea National University, https://orcid.org/0009-0007-2237-4862

Diegtiar Oleg Andriyovych chief researcher, Scientific center of communication and information technologies, Kruty Heroes Military Institute of Telecommunications and Infor-mation Technologies, doctor of sciences in public administration, professor, https://orcid.org/0000-0001-6413-3580

MODERN APPROACHES TO HEALTHCARE FINANCING

Abstract. The article covers the main aspects of financial activities of healthcare institutions, including: revenue generation, planning and budgeting, distribution and use of funds, features of financial accounting and reporting, control. Historical stages of formation of various models of financing of healthcare institutions in the world financial and medical practice are highlighted. Modern models of financing of healthcare institutions are graphically presented and detailed as follows: budgetary or the Beveridge model; social and medical insurance or the Bismarck model; the private medical insurance model and mixed systems of financing development of healthcare institutions. The main characteristics of financing of the Medical Guarantees Program are detailed, namely: universality; transparency; variety of services; emergency medical care; specialized outpatient and inpatient care; medical care for children under 16 years of age; medical care in connection with pregnancy and childbirth and the reimbursement program “Affordable Medicines”. Prospects for increasing financial resources allocated to finance the Medical Guarantees Program are analyzed, in particular: expanding the volume of budget resources through economic growth and revenue collection; reviewing the priority of sectors for expenditures within the available volume of budget resources; reviewing priorities of expenditures within the health care institution sector; introducing sectoral reforms that allow for more efficient use of the existing budget of the Medical Guarantees Program; transitioning from financing individual components of the cost of services at the expense of local budgets to pooling expenditures within the National Health Service of Ukraine. Various grant programs and projects are proposed within the framework of financing health care

institutions. The key functions of the National Health Service of Ukraine from the point of view of financial support for development of health care institutions are considered.

Keywords: healthcare institutions, health insurance, principles of financial support, cost optimization, paid services, program-targeted financing, financial sustainability, financial support, financial instruments, medical services, economic development.

Постановка проблеми. В умовах динамічних соціально-економічних змін, зростання потреб населення у якісних медичних послугах та постійного технологічного прогресу, питання фінансового забезпечення розвитку закладів охорони здоров'я набуває особливої актуаль-ності. Для України, яка переживає складний період реформування системи охорони здоров'я, питання фінансового забезпечення її розвитку є особливо важливим. Незважаючи на певні позитивні зрушення, зокрема впровадження програми медичних гарантій, залишаються невирішеними численні проблеми, пов'язані з недостатнім обсягом фінансування, неефективним розподілом коштів, значною часткою тіньових платежів та обмеженими можливостями для залучення інвестицій у розвиток матеріально-технічної бази закладів охорони здоров'я. Аналіз сучасних тенденцій фінансового забезпечення розвитку закладів охорони здоров'я на міжнародному рівні та їх адаптація до українських реалій є дуже важливим для визначення оптимальних шляхів підвищення фінансової стійкості та ефективності вітчизняної системи охорони здоров'я. Недостатність науково-теоретичних досліджень зазначеної проблеми, фрагмен-тарність досліджень щодо впливу новітніх фінансових інструментів та механізмів на розвиток закладів охорони здоров'я в Україні, а також необхідність розробки практичних рекомендацій для органів державної влади та керівників медичних установ, зумовлюють актуальність обраної теми дослідження.

Ефективне функціонування та сталий розвиток медичних установ є ключовим фактором забезпечення здоров'я нації та національної безпеки країни. Проте сучасна система фінансування закладів охорони здоров'я в Україні стикається з низкою проблем, що ускладнюють їхній розвиток та модернізацію, зокрема, обсяги державних асигнувань часто не відповідають реальним потребам галузі, що призводить до дефіциту коштів на оновлення матеріально-технічної бази, впровадження новітніх медичних технологій та підвищення кваліфікації медичного персоналу. Надмірна залежність від державного бюджету робить заклади охорони здоров'я вразливими до політичних та економічних коливань, обмежує їхню фінансову автономію та ініціативність у пошуку додаткових джерел фінансування. Глобальні та національні кризові явища спричинили значне навантаження на вітчизняну систему охорони здоров'я, вимагаючи пошуку додаткових фінансових ресурсів та переосмислення підходів до

фінансування в умовах нестабільності. У зв'язку з цим виникає нагальна потреба в дослідженні сучасних тенденцій фінансового забезпечення розвитку закладів охорони здоров'я, теоретичному аналізі наявних проблем та визначенні перспективних шляхів їх вирішення. Глибоке розуміння цих тенденцій дозволить розробити ефективні механізми фінансування, спрямовані на забезпечення сталого розвитку медичних установ, підвищення якості медичних послуг та зміцнення здоров'я населення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, щодо активізації розвитку сучасних тенденцій фінансового забезпечення закладів охорони здоров'я, розглядалися такими вітчизняними вченими, як А. Б. Войтенко, О. Ф. Присяжнюк, М. Ф. Плотнікова, І. А. Голованова, О. І. Краснова, А. О. Вашева, Л. А. Іванова, О. О. Дорошенко, М. В. Шевченко, О. Г. Булуй, Є. І. Ходаківський, В. В. Вольська, Л. Л. Капітула, Н. С. Пугачова, О. В. Вознюк, Л. Б. Круп'як, С. К. Кравченко та інші. Основні теоретичні та практичні дослідження перерахованих науковців, характеризуються активним пошуком та впровадженням нових підходів до фінансового забезпечення закладів охорони здоров'я. Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про виділення декількох ключових тенденцій, таких як: трансформація моделі фінансування за надані медичні послуги в рамках Програми медичних гарантій (ПМГ), яку адмініструє Національна служба здоров'я України (НСЗУ); диверси-фікація джерел фінансування; розвиток добровільного медичного страхування (ДМС); державно-приватне партнерство (ДПП) та цифровізація фінансового управління закладами, що спрямовані на підвищення ефективності використання ресурсів, забезпечення їхньої фінансової стійкості та покращення якості надання медичної допомоги.

Мета статті - Мета статті полягає у виявленні та систематизації сучасних тенденцій фінансового забезпечення розвитку закладів охорони здоров'я в Україні.

Виклад основного матеріалу. Стабільне фінансове забезпечення закладів охорони здоров'я є фундаментом для розвитку ефективної, доступної та якісної системи надання медичних послуг, що безпосередньо впливає на ментальний стан та добробут населення. В умовах реформування системи охорони здоров'я в Україні особливого значення набуває ефективне управління фінансовими потоками та їх цільове використання. Сутність фінансового забезпечення закладів охорони здоров'я (ЗОЗ) полягає у створенні, розподілі та використанні фінансових ресурсів, необхідних для ефективного функціонування та сталого розвитку цих закладів. Це охоплює основні аспекти фінансової діяльності, такі як:

1. Формування доходів: надходження коштів з різних джерел, таких як державний бюджет, місцеві бюджети, кошти Національної служби здоров'я України (НСЗУ) за надані медичні послуги, власні надходження від платних послуг, благодійні внески, гранти тощо.

2. Планування та бюджетування: розробка фінансових планів та бюджетів, які визначають потреби в ресурсах, напрями їх використання та очікувані результати.

3. Розподіл коштів: визначення оптимального розподілу наявних фінансових ресурсів між різними статтями витрат (заробітна плата, медикаменти, обладнання, комунальні послуги, ремонт та інші) для забезпечення якісного надання медичної допомоги.

4. Використання коштів: ефективне та цільове використання виділених фінансових ресурсів відповідно до затверджених планів та нормативних вимог.

5. Облік та звітність: ведення фінансового обліку, складання та подання фінансової звітності для контролю за використанням коштів та аналізу фінансового стану закладу.

6. Контроль: здійснення внутрішнього та зовнішнього контролю за фінансовою діяльністю закладу з метою запобігання зловживанням та забезпечення прозорості.

Історично, моделі фінансування ЗОЗ у світовій практиці пройшли значний шлях розвитку, а саме:

- XV-XVII ст. – ранні часи: ЗОЗ переважно фінансувалися приватними особами, де пацієнти оплачували медичні послуги безпосередньо з власної кишені або через благодійність. Медична допомога часто була доступна лише заможним верствам населення;

- XVII-XVIII ст. – поява страхової медицини: з розвитком суспільства, виникли перші форми приватного медичного страхування, спочатку у вигляді невеликих кас взаємодопомоги, а згодом – комерційних страхових компаній. Це дозволило розподілити ризик витрат на лікування між більшою кількістю людей;

- XVIII-XIX ст. – зародження великих державних медичних закладів та приватних медичних інститутів науково-практичного напряму: у багатьох європейських країнах почала зростати роль державного втручання у сферу охорони здоров'я для забезпечення доступу до медичної допомоги для ширшого кола населення. З'явилися перші системи обов'язкового медичного страхування, де внески сплачувалися працівниками та/або роботодавцями, а держава регулювала діяльність відповідних страхових фондів;

- XIX-XX ст. – розвиток національних систем охорони здоров'я: після Другої світової війни, багато країн, особливо у Європі, перейшли до створення національних систем охорони здоров'я, які фінансувалися переважно з державного бюджету, через впровадження гнучкої системи оподаткування прибутків громадян;

- XX-XXI ст. – сучасні тенденції фінансування ЗОЗ: спостерігається різноманіття моделей фінансування, часто у вигляді змішаних систем, де поєднуються елементи державного та приватного фінансування, обов'язкового та добровільного медичного страхування, а також прямих медичних платежів [1].

У світі немає єдиної універсальної моделі фінансування ЗОЗ. Кожна країна, враховуючи свої історичні, економічні, соціальні та політичні особливості, формує власну систему. Однак, попри різноманіття підходів, можна виокремити кілька основних моделей, які часто використовуються в різних комбінаціях. Однією з ключових відмінностей між цими моделями є джерело фінансування. Воно може бути переважно державним (через податки), страховим (через обов'язкові або добровільні внески), приватним (за рахунок власних коштів пацієнтів) або змішаним. Іншим важливим аспектом є спосіб розподілу коштів та закупівлі медичних послуг.

Отже, можна зробити висновок, щодо моделей фінансування, а саме: кошти можуть виділятися безпосередньо медичним закладам (бюджетне фінансування), надходити через страхові фонди, які оплачують надані послуги (оплата за послугу, глобальні бюджети), або ж пацієнти можуть самостійно оплачувати послуги з подальшим частковим відшкодуванням [4]. Кожна модель, має свої переваги та недоліки, і вибір оптимальної моделі залежить від соціально-економічних, політичних та культурних особливостей кожної окремо взятої країни. Успішність тієї чи іншої моделі залежить від багатьох факторів, включаючи ефективність управління, рівень корупції, якість медичних кадрів та ступінь залучення громадянського суспільства до контролю за системою охорони здоров'я.

Сучасна медична реформа в Україні докорінно змінила систему фінансування охорони здоров'я (починаючи з 2017 р.), запровадивши ключові принципи, такі як «гроші йдуть за пацієнтом», Програму медичних гарантій (ПМГ) та виділивши центральну роль у фінансуванні відповідних програм забезпечення розвитку ЗОЗ, Національній службі здоров'я України (НСЗУ) [5]. Ці зміни спрямовані на підвищення ефективності використання бюджетних та приватних коштів, покращення якості медичних послуг та забезпечення рівного доступу до них для всіх громадян.

Основоположним нововведенням реформи, став перехід від утримання медичних закладів (фінансування стін та ліжок) до оплати конкретних медичних послуг, наданих пацієнту. Цей принцип, відомий як «гроші йдуть за пацієнтом», який означає, що держава оплачує медичному закладу чи лікарю за кожного пацієнта, який обрав цей заклад або цього лікаря та отримав відповідні послуги.

На первинній ланці це реалізується через підписання декларацій між пацієнтами та сімейними лікарями, терапевтами й педіатрами. Медичний заклад, де працює обраний лікар, отримує фіксовану річну суму, кавітаційну ставку – розмір оплати за медичне обслуговування одного пацієнта незалежно від кількості його фактичних звернень за медичною допомогою впродовж визначеного періоду, за кожного пацієнта, що підписав декларацію. Це стимулює лікарів та заклади покращувати якість обслуговування та конкурувати за пацієнта.

Програма медичних гарантій – це затверджений державою перелік та обсяг медичних послуг і лікарських засобів, які гарантуються населенню та фінансуються з державного бюджету за єдиними тарифами. ПМГ є ключовим інструментом реалізації принципу державних фінансових гарантій у сфері охорони здоров'я [6]. Основні характеристики ПМГ:

1) універсальність: послуги в межах ПМГ доступні всім громадянам України;

2) прозорість: чітко визначений перелік безоплатних послуг, що дозволяє пацієнтам знати свої права;

3) різноманітність послуг: ПМГ охоплює різні види медичної допомоги, зокрема:

- екстрену медичну допомогу;
- первинну медичну допомогу (послуги сімейних лікарів, терапевтів, педіатрів);
- спеціалізовану амбулаторну та стаціонарну допомогу (консультації вузьких спеціалістів, діагностика, лікування в лікарнях, операції);
- паліативну допомогу;
- медичну реабілітацію;
- медичну допомогу дітям до 16 років;
- медичну допомогу у зв'язку з вагітністю та пологами;
- програму реімбурсації «Доступні ліки» (відшкодування вартості певних лікарських засобів);

4) динамічність: перелік пакетів послуг у ПМГ щороку переглядається та розширюється. Наприклад, у 2025 році Програма медичних гарантій включає 44 пакети медичних послуг, а її фінансування та розмір бюджету постійно переглядається і зростає.

Для отримання послуг за ПМГ пацієнт має звернутися до медичного закладу, який має укладений договір з Національною службою здоров'я України. Додатково до сплати за послуги, включені до ПМГ, уряд розглядає можливість дозволити додаткові платежі як засіб заохочення приватних надавачів надавати послуги за ПМГ. У разі їхнього запровадження додаткові платежі повинні обмежуватися тими аспектами надання послуг, які не мають безпосереднього відношення до клінічної якості медичної допомоги, наприклад, надання одномісної палати в стаціонарі («extra billing», або «додаткова оплата»).

Надавачі медичних послуг не повинні мати права вимагати від пацієнтів платежів додатково до співоплати за гарантовані послуги («balance billing», або «оплата залишкового балансу»). Запровадження співоплати для гарантованих послуг і додаткових платежів для послуг, які не гарантовані за ПМГ, вимагає ретельного регулювання та активного моніторингу з метою запобігання несправедливості (включаючи потенційну дискримінацію людей, які звільнені

від співоплати або не здійснюють додаткових платежів). У разі запровадження, такі механізми повинні супроводжуватися заходами, спрямованими на зменшення цих ризиків.

Перспективи подальшого збільшення фінансових ресурсів для ПМГ пов'язані з пошуком та мобілізацією різноманітних джерел. Окрім традиційного фінансування з державного бюджету, важливу роль може відіграти більш активне залучення коштів місцевих бюджетів, розширення програм медичного страхування (як обов'язкового, так і добровільного), а також ефективніше використання міжнародної фінансової допомоги, спрямованої на розвиток сектору охорони здоров'я. Також потенційним резервом є оптимізація видатків та підвищення ефективності використання наявних коштів у медичних закладах.

Перспективи збільшення фінансових ресурсів, що виділяються на фінансування Програми медичних гарантій в Україні, загалом можна назвати позитивними. Заплановане щорічне зростання бюджету, дозволяє розширити доступність та якість медичних послуг за низкою пріоритетних напрямків, зокрема у сферах первинної та екстреної допомоги, охорони материнства і дитинства, а також ментального здоров'я. Разом з тим, ефективне використання цих коштів та подолання наявних викликів залишатимуться ключовими завданнями для успішної реалізації ПМГ. Основну роль стратегічного закупівельника медичних послуг при цьому виконує НСЗУ, забезпечуючи цільове та ефективне використання державних коштів, спрямованих на охорону здоров'я громадян та фінансування основних програм розвитку ЗОЗ.

Національна служба здоров'я України, створена наприкінці березня 2018 року, відіграє центральну роль у новій системі фінансового забезпечення ЗОЗ, виступаючи як єдиний національний замовник медичних послуг та лікарських засобів за Програмою медичних гарантій [10].

Розглянемо детальніше ключові функції НСЗУ, з погляду фінансового забезпечення розвитку ЗОЗ, а саме:

1. Контрактування: укладає договори із закладами охорони здоров’я всіх форм власності (державними, комунальними, приватними) та фізичними особами-підприємцями, які мають ліцензію на медичну практику, на надання послуг населенню в межах ПМГ.

2. Оплата послуг: здійснює прямі оплати медичним закладам за фактично надані пацієнтам послуги за встановленими тарифами.

3. Адміністрування ПМГ: забезпечує реалізацію Програми медичних гарантій, розробляє специфікації та умови закупівлі медичних послуг.

4. Контроль: контролює дотримання закладами умов договорів та якість надання медичних послуг.

5. Управління електронною системою охорони здоров’я (eHealth): забезпечує функціонування системи eHealth, яка є невід'ємною частиною

реформи та дозволяє вести електронні медичні записи, рецепти, направлення, що робить процес надання та оплати послуг більш прозорим та ефективним.

Фінансова стійкість медичних закладів є тим фундаментом, на якому будується якісна, доступна та ефективна медична допомога для кожного. Проте, на шляху до цієї мети постає чимало викликів. Реформи, що тривають, економічні коливання, демографічні зміни, а також непередбачувані кризи, такі як пандемії чи воєнні дії, створюють значний тиск на фінансову систему охорони здоров'я [11]. Отже, сформуємо основні види викликів у забезпеченні фінансової стійкості розвитку ЗОЗ:

1. Недостатність фінансування та тарифів НСЗУ: одним із головних викликів є недостатність тарифів, встановлених НСЗУ, для покриття всіх реальних витрат закладів, особливо на складні та ресурсномісткі види лікування, а також на оновлення матеріально-технічної бази. Це змушує лікарні шукати додаткові джерела фінансування або скорочувати певні види витрат.

2. Нерівномірність розвитку та фінансової спроможності закладів: ЗОЗ, розташовані у менш населених пунктах або ті, що надають вузькоспеціалізовані послуги, можуть поставати перед труднощами в залученні достатньої кількості пацієнтів для забезпечення фінансової стабільності виключно за рахунок контрактів з НСЗУ. Це створює ризик географічної нерівності в доступі до медичних послуг.

3. Залежність від спроможності місцевої влади: хоча заклади стали автономними, їхні власники – місцеві громади – відіграють важливу роль у підтримці (наприклад, через оплату комунальних послуг, фінансування місцевих програм здоров'я, капітальні видатки). Недостатня фінансова спроможність або відсутність політичної волі місцевої влади може негативно впливати на фінансову стійкість лікарень.

4. Кадрові проблеми: відтік кваліфікованих медичних працівників, зокрема за кордон або у приватний сектор, залишається серйозною проблемою. Навіть за наявності фінансової автономії, не всі заклади здатні запропонувати конкурентний рівень заробітної плати для утримання та залучення фахівців.

5. Зовнішні фактори та кризи: війна, економічна нестабільність, інфляція суттєво впливають на фінансову стійкість медичних закладів, збільшуючи їхні витрати та ускладнюючи довгострокове планування. Наприклад, у воєнний час виникають додаткові виклики, пов'язані з безпекою, пошкодженням інфраструктури та внутрішнім переміщенням населення і медиків.

6. Ризики повернення до централізованого управління коштами: періодично виникають ініціативи, щодо посилення контролю за коштами медичних закладів, наприклад, переведення їхніх рахунків до казначейської системи обслуговування. Це може обмежувати операційну гнучкість та фінансову автономію закладів, яку вони здобули.

7. Необхідність постійного підвищення управлінської компетентності: ефективне управління фінансами в умовах автономії вимагає від керівників закладів нових знань та навичок у сфері фінансового менеджменту, маркетингу та стратегічного планування.

8. Проблема неформальних платежів: попри реформу, ризик неформальних платежів залишається, особливо якщо офіційні тарифи не покривають реальних потреб, або якщо пацієнти прагнуть отримати послуги поза чергою чи з більшим комфортом [12].

Розвиток закладів охорони здоров'я в Україні значною мірою залежить від залучення додаткових ресурсів, зокрема через грантові програми та благодійну допомогу. Наразі існує низка можливостей для українських медичних установ отримати фінансування та матеріально-технічну підтримку як від міжнародних донорів, так і від українських фондів, а саме:

- програма EU4Health: масштабна програма країн ЄС спрямована на зміцнення систем охорони здоров'я, профілактику захворювань, підготовку до кризових ситуацій та покращення доступу до лікарських засобів і медичних виробів. Україна бере участь у програмі, і медичні заклади можуть долучатися до різних проєктів та ініціатив. Загальний підтверджений бюджет України за 14 спільними діями станом на 1 січня 2025 року становив 8,84 млн євро. Програма покриває до 80 % вартості проєктів, решта 20% – власний внесок установ. Гранти можуть надаватися, наприклад, на організацію заходів у сфері охорони здоров'я (до 150 000 євро) [13];

- гранти від Посольства Японії в Україні (програма «Кусаноне»): програма підтримує проєкти у сферах освіти, медицини та реабілітації. Можливе фінансування до 10 000 000 єн (близько 72 000 доларів США) на ремонтно-оздоблювальні роботи, постачання обладнання тощо;

- гранти для трансформаційних проєктів у сфері охорони здоров'я (L'Initiative): програма передбачає фінансування до 3 500 000 євро;

- гранти на прикладні дослідження застосування ШІ: пропонуються гранти до 60 000 євро на дослідження у сферах охорони здоров'я, виробництва, енергетики та космосу;

- гранти на маломасштабні інноваційні рішення для інклюзивності міст (Resilient and Inclusive Cities Hub): можливе фінансування до 200 000 доларів США;

- інші грантові можливості: існують також гранти на соціальні та бізнес-проєкти (де охорона здоров'я є одним із пріоритетів) з фінансуванням до 4 000 000 євро, гранти на створення програмних рішень для роботизації виробництва (охорона здоров'я – пріоритет) до 200 000 євро та гранти на розробку і впровадження харчових технологій (охорона здоров'я – пріоритет) до 750 000 євро на рік. Також доступні гранти для підтримки інноваційних рішень у галузі медичних

технологій, зокрема проектів, що зменшують радіаційне навантаження та розвивають персоналізовану онкологічну медицину [14];

- IREX: пропонує гранти до $50 000 на проекти ЗОЗ, що виконуються з 1 березня 2025 р. до 31 жовтня 2025 р.

Залучення благодійної допомоги також є важливим джерелом підтримки для українських ЗОЗ, особливо в умовах активних військових дій. Розглянемо основні аспекти залучення благодійної допомоги, зокрема:

1. Централізоване та індивідуальне залучення: комунікація з міжнародними благодійними організаціями та дипломатичними установами може відбуватися централізовано на державному рівні через урядові інституції. МОЗ формує узагальнені запити на основі потреб медичних закладів. Водночас, заклади можуть і самостійно звертатися до благодійних фондів.

2. Формування запиту: для отримання допомоги, наприклад, від Благодійного Фонду "Разом для України", необхідно на бланку медичного закладу написати лист-запит. Важливо чітко вказати потреби.

3. Документальне оформлення: при отриманні благодійної допомоги у натуральній формі (товари, роботи, послуги) необхідно скласти та подати до органів Держказначейської служби Довідку про надходження у натуральній формі не пізніше останнього робочого дня звітного місяця. Для оприбуткування, наприклад, ремонту, виконаного волонтерами, необхідно укласти договір про благодійну діяльність, де чітко прописаний внесок волонтера. На безоплатно отримане обладнання складається Акт введення в експлуатацію та Інвентарна картка обліку.

4. Співпраця з фондами: існує низка українських та міжнародних благодійних фондів, що активно допомагають медичним закладам. Серед них найбільш відомі:

- Міжнародний благодійний фонд "Здоров'я українського народу": працює з 2009 року, підтримує здоров'я населення, забезпечує доступ до якісної медичної допомоги, сприяє впровадженню інновацій та розвитку системної благодійності. Інформація про Фонд розміщена на сайті МОЗ України як один із довірених фондів;

- Благодійний фонд «Разом для України»: надає фінансову допомогу медичним закладам;

- Міжнародний фонд «Відродження» (програма «Громадське здоров'я»): сприяє формуванню ефективної системи охорони здоров'я, прозорому використанню коштів, забезпеченню рівного доступу до лікування, боротьбі з корупцією у сфері громадського здоров'я;

- Асоціація дитячих лікарень України: активно працює над залученням грантів та обладнання для медичних закладів, що опікуються здоров'ям дітей.

Найвідомішими платформами для залучення фінансової допомоги, щодо забезпечення ЗОЗ виступають:

- ЄДопомога: платформа для надання грошової допомоги від міжнародних організацій;

- Gate to Ukraine: допомагає американським громадянам надавати допомогу українським родинам.

Підсумовуючи, зазначимо, що фінансове забезпечення розвитку ЗОЗ, створює необхідні передумови для підвищення їх управлінської ефективності, надаючи керівникам інструменти та свободу для прийняття відповідних рішень. Попри значний прогрес, ЗОЗ України продовжують стикатися з викликами, зокрема, пов'язаними з недостатнім фінансуванням галузі, кадровим дефіцитом, необхідністю подальшого вдосконалення нормативно-правової бази та адаптацією до умов воєнного стану. Подальші кроки мають бути спрямовані на зміцнення досягнутих результатів, забезпечення сталості реформ та створення сучасної, ефективної та конкурентної системи охорони здоров'я.

Висновки Традиційне бюджетне фінансування часто є недостатнім для забезпечення сталого розвитку закладів охорони здоров’я. В умовах обмежених фінансово-інвестиційних ресурсів та зростаючої конкуренції, заклади охорони здоров’я дедалі більше усвідомлюють необхідність ефективного планування, обліку та контролю фінансових потоків. Автономізація закладів охорони здоров'я надала їм більше свободи у використанні коштів. Проте, не всі заклади виявилися готовими до ефективного фінансового менеджменту в нових умовах. Існують проблеми з тарифоутворенням, плануванням бюджету та оцінкою реальної собівартості послуг, що впливає на фінансову стійкість та можливості розвитку. Впровадження сучасних систем фінансового менеджменту стає критично важливим для таких закладів. Замість звичайного покриття фінансових витрат, все більшого значення набуває оплата за надані медичні послуги та досягнуті результати лікування. Це стимулює заклади до підвищення якості та ефективності своєї роботи, а також до створення нових програм надання медичних послуг. Запровадження принципу «гроші йдуть за пацієнтом» через Національну службу здоров'я України, кардинально змінило модель фінансування закладів охорони здоров'я, створюючи передумови для підвищення ефективності використання бюджетних коштів, орієнтуючись на реальний обсяг та якість наданих послуг.

Література:

1. Вашев О. Є., Вашева А. О., Іванова Л. А. Сучасні тенденції політики змін надання медичної допомоги в країнах ЄС. *Публічне управління XXI століття: традиції та інновації* : збірник тез XVIII Міжнар. наук. конгресу, 27 квітня 2017 р. Харків: Вид-во ХарРІ НАДУ, 2017. С. 295-298.

2. Барзилович А. Д. Реформування системи охорони здоров’я в Україні: стратегічні аспекти. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 2. С. 134-140.

3. Реформа фінансування системи охорони здоров'я в Україні: прогрес та майбутні напрями / Б. Керін, Е. Далє, О. Дорошенко, Ю. Джигир, Я. Хабіхт, Л. Хоукінс, О. Кацага, К. Майнзюк, Х. Пак, О. Зусь. Вашингтон : Світовий банк та Всесвітня організація охорони здоров'я, 2022. 121 с.

4. Криничко Л., Мотайло О. Нові підходи до фінансування системи охорони здоров'я. *Аспекти публічного управління.* 2021. Том 9, № 2. С. 86-100.

5. Горин В. П. Формування фінансових ресурсів охорони здоров'я в контексті виконання критеріїв економічної безпеки. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2013. № 23. С. 216-222.

6. Державне управління реформуванням системи охорони здоров'я в Україні : навч.-наук. вид. / за заг. ред. проф. М. М. Білинської. Київ ; Львів : НАДУ, 2012. 240 с.

7. Гречковський О. О. Фінансове забезпечення розвитку охорони здоров'я регіону. *Актуальні проблеми менеджменту та публічного управління в умовах сучасних викликів* : матеріали доповідей ІІ Всеукр. наук.-практ. конф. з міжн. участю, (Тернопіль, 04 травня 2023 року. Ч. 1 / відп. за випуск М. М. Шкільняк. Тернопіль : ЗУНУ, 2023. С. 278-281.

8. Карпишин Н. М. Сутність, джерела та форми фінансового забезпечення охорони здоров'я. *Світ фінансів*. 2007. Вип. 2. С. 63-72.

9. Павлюк К. В. Удосконалення механізмів фінансування медичних послуг в Україні. *Фінанси України.* 2016. № 2. С. 64-82.

10. Дацій Н. В. Особливості оцінки якості надання медичних послуг у системі охорони здоров'я України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 4. С. 105-108.

11. Горин В. П. Фінансові аспекти реформування охорони здоров'я у зарубіжних державах: висновки для України. *Світ фінансів.* 2014. Вип. 1. С. 168-179.

12. Охорона здоров'я України: стан, проблеми, перспективи: спеціалізоване видання / В. В. Лазоришинець, Н. О. Лісневська, Л. Я. Ковальчук, Г. О. Слабкий, М. В. Голобчиков, Д. Д. Дячук, А.Ф. Шипко. Київ, 2014. 608 с.

13. Лопушняк Г. Фінансова політика інвестиційно-інноваційного розвитку охорони здоров'я. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2014. № 11 (162). С. 45-54.

14. Дорошенко О. О., Шевченко М. В. Аналіз міжнародного досвіду фінансування вторинної медичної допомоги. *Економіка і право охорони здоров'я.* 2017. № 1 (5). С. 164-171.

References:

1. Vashev, O. Ye., Vasheva, A. O., & Ivanova, L. A. (2017). Suchasni tendentsii polityky zmin nadannia medychnoi dopomohy v krainakh YeS [Current trends in the policy of changes in the provision of medical care in EU countries]. *Publichne upravlinnia XXI stolittia: tradytsii ta innovatsii: zbirnyk tez KhVIII Mizhnar. nauk. Konhresu – Public administration of the 21st century: traditions and innovations: collection of abstracts of the 18th International Scientific Congress.* Kharkiv: Vyd-vo KharRI NADU, pp. 295-298 [in Ukrainian].

2. Barzylovych, A. D. (2020). Reformuvannia systemy okhorony zdorovia v Ukraini: stratehichni aspekty [Investments: practice and experience]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, (2), 134-140 [in Ukrainian].

3. Kerin, B., Dalie, E., Doroshenko, O., Dzhyhyr, Yu., Khabikht, Ya., Khoukins, L., Katsaha, O., Mainziuk, K., Pak, Kh., & Zus, O. (2022). *Reforma finansuvannia systemy okhorony zdorovia v Ukraini: prohres ta maibutni napriamy [Health care financing reform in Ukraine: progress and future directions]*. Vashynhton, okruh Kolumbiia: Svitovyi bank ta Vsesvitnia orhanizatsiia okhorony zdorovia [in Ukrainian].

4. Krynychko, L., & Motailo, O. (2021). Novi pidkhody do finansuvannia systemy okhorony zdorovia [New approaches to financing the health care system]. *Aspekty publichnoho upravlinnia – Aspects of public administration*, 9(2), 86-100 [in Ukrainian].

5. Horyn, V. P. (2013). Formuvannia finansovykh resursiv okhorony zdorovia v konteksti vykonannia kryteriiv ekonomichnoi bezpeky [Formation of financial resources of health care in the context of fulfilling the criteria of economic security]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia» – Scientific notes of the National University «Ostroh Academy»*, (23), 216-222 [in Ukrainian].

6. Bilynska, M. M. (Ed.). (2012). Derzhavne upravlinnia reformuvanniam systemy okhorony zdorovia v Ukraini [State management of health care system reform in Ukraine: scientific and educational edition]. Kyiv; Lviv: NADU [in Ukrainian].

7. Hrechkovskyi, O. O. (2023). Finansove zabezpechennia rozvytku okhorony zdorovia rehionu [Financial support for the development of regional health care]. *Aktualni problemy menedzhmentu ta publichnoho upravlinnia v umovakh suchasnykh vyklykiv: II Vseukr. nauk.-prakt. konf. z mizhn. Uchastiu – Current problems of management and public administration in the context of modern challenges: II All-Ukrainian scientific-practical conference with international participation* (Vol. 1, pp. 278-281). Ternopil: ZUNU [in Ukrainian].

8. Karpyshyn, N. M. (2007). Sutnist, dzherela ta formy finansovoho zabezpechennia okhorony zdorovia [The essence, sources and forms of financial support for health care]. *Svit finansiv – World of Finance, 2*, 63-72 [in Ukrainian].

9. Pavliuk, K. V. (2016). Udoskonalennia mekhanizmiv finansuvannia medychnykh posluh v Ukraini [Improving the mechanisms of financing medical services in Ukraine]. *Finansy Ukrainy – Finances of Ukraine*, (2), 64-82 [in Ukrainian].

10. Datsii, N. V. (2018). Osoblyvosti otsinky yakosti nadannia medychnykh posluh u systemi okhorony zdorovia Ukrainy [Peculiarities of assessing the quality of medical services in the health care system of Ukraine]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, (4), 105-108 [in Ukrainian].

11. Horyn, V. P. (2014). Finansovi aspekty reformuvannia okhorony zdorovia u zarubizhnykh derzhavakh: vysnovky dlia Ukrainy [Financial aspects of health care reform in foreign countries: conclusions for Ukraine]. *Svit finansiv – World of Finance*, 1, 168-179 [in Ukrainian].

12. Lazoryshynets,V. V., Lisnevska, N. O., Kovalchuk, L. Ya., Slabkyi, H. O., Holobchykov, M. V., Diachuk, D. D., & Shypko, A. F. (2014). *Okhorona zdorovia Ukrainy: stan, problemy, perspektyvy: spetsializovane vydannia [Healthcare in Ukraine: status, problems, prospects: specialized edition]*. Kyiv [in Ukrainian].

13. Lopushniak, H. (2014). Finansova polityka investytsiino-innovatsiinoho rozvytku okhorony zdorovia [Financial policy of investment and innovative development of health care]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini – Formation of market relations in Ukraine*, (11(162)), 45-54 [in Ukrainian].

14. Doroshenko, O. O., & Shevchenko, M. V. (2017). Analiz mizhnarodnoho dosvidu finansuvannia vtorynnoi medychnoi dopomohy [Analysis of international experience in financing secondary medical care]. *Ekonomika i pravo okhorony zdorovia – Economics and Health Law*, (1(5)), 164-171 [in Ukrainian].

УДК 005.36

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-518-532

Веренич Денис Сергійович аспірант кафедри публічного управління та адміністрування Чорноморський національний університет імені Петра Могили, https://orcid.org/0009-0006-5435-2281

Дєгтяр Олег Андрійович головний науковий співробітник Наукового центру зв'язку та інформатизації Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут, доктор наук з державного управління, професор, https://orcid.org/0000-0001-6413-3580

БАЛАНС ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ТА ПУБЛІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ У НОВОМУ ПУБЛІЧНОМУ МЕНЕДЖМЕНТІ ОСВІТИ ТА ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Анотація. У статті аналізується актуальність імплементації концепцій Нового публічного менеджменту (NPM) у сферах освіти та охорони здоров'я України в умовах глобальних викликів, таких як безпекові кризи, пандемії та соціально-економічні зміни. Визначено, що NPM, орієнтований на ефективність, результативність та клієнтоорієнтованість, є поширеною парадигмою, елементи якої активно впроваджуються у ключові сектори публічного управління.

Особлива увага приділяється інтеграції питань інтелектуальної власності у контекст NPM. Підкреслюється, що у сферах освіти та охорони здоров'я, які активно взаємодіють з інноваціями, цифровими технологіями та авторськими методиками, виникає потреба у збалансуванні захисту прав ІВ та забезпечення публічного доступу до знань та медичних інновацій. Досліджено, як комерціалізація знань та інновацій, державно-приватне партнерство та управління знаннями впливають на застосування ІВ.

Проаналізовано особливості застосування NPM в Україні, зокрема реформи «Нова українська школа» та реформи у сфері охорони здоров'я. Висвітлено здобутки та виклики, пов'язані з децентралізацією, автономією закладів, орієнтацією на результати та пацієнтоорієнтованістю. Розглянуто такі принципи NPM, як орієнтація на результати, економія витрат, децентралізація, конкуренція, управління за результатами, клієнтоорієнтованість та застосування практик приватного сектору. Визначено, що впровадження ринкових механізмів може підвищити ефективність, але створює ризики для рівності доступу та вимагає збалансованого підходу.

Наголошено на тому, що успіх реформ залежить від здатності адаптувати елементи NPM до національних умов, враховуючи інституційний потенціал,

соціальні потреби та геополітичні виклики, включаючи вплив воєнного стану. Зроблено висновок про необхідність розробки прозорих механізмів управління інтелектуальною власністю у публічному секторі, що ґрунтуються на принципах відкритості, етичності та соціальної відповідальності, а також пошуку оптимального балансу між підвищенням ефективності та збереженням соціальної справедливості.

Ключові слова: новий публічний менеджмент (NPM), теорія державного управління, публічний сектор, освіта, охорона здоров'я, публічні інтереси.

Verenych Denys Serhiyovich graduate student of the Department of Management and administration, Petro Mohyla Black Sea National Unsversity, https://orcid.org/0009-0006-5435-2281

Diegtiar Oleg Andriyovych chief researcher, Scientific center of communication and information technologies, Kruty Heroes Military Institute of Telecommunications and Infor-mation Technologies, doctor of sciences in public administration, professor, https://orcid.org/0000-0001-6413-3580

BALANCE OF INTELLECTUAL PROPERTY AND PUBLIC INTERESTS IN THE NEW PUBLIC MANAGEMENT OF EDUCATION AND HEALTHCARE

Abstract. The application of New Public Management (NPM) principles in Ukraine's education and healthcare sectors in the face of global challenges – such as security crises, pandemics, and socio-economic transformations – is analyzed in this article. NPM, which emphasizes efficiency, effectiveness, client orientation, and accountability, has become a dominant paradigm in public administration. Its core elements are being actively introduced into key public sector institutions in Ukraine.

The integration of intellectual property issues into the context of NPM is given particular attention. The analysis highlights that both the education and healthcare sectors interact intensively with innovations, digital technologies, and copyrighted methodologies. These interactions create a need to find a balance between protecting intellectual property rights and ensuring public access to knowledge and medical innovations. The article examines how the commercialization of knowledge, publicprivate partnerships, and knowledge management influence the implementation of IP policies in the public sector.

The practical application of NPM in Ukraine is explored through the example of two major reforms: the «New Ukrainian School» and healthcare sector reform. The analysis identifies both achievements and challenges in the areas of decentralization, institutional autonomy, results orientation, and patient-centered approaches. Among the

key NPM principles discussed are performance management, cost-efficiency, competition, decentralization, client orientation, and the adoption of private sector practices. The study finds that although the use of market mechanisms can increase operational efficiency, it may also lead to risks regarding equitable access to services. These risks highlight the need for a balanced and socially responsible approach.

The article emphasizes that the effectiveness of these reforms largely depends on the ability to adapt NPM principles to the national context. This includes consideration of institutional capacity, societal needs, and geopolitical conditions - particularly the impact of martial law. The conclusion underscores the necessity of developing transparent mechanisms for managing intellectual property in the public sector. These mechanisms should be grounded in the principles of openness, ethics, and social responsibility and aim to strike a balance between improving efficiency and maintaining social justice.

Keywords: New Public Management (NPM), public administration theory, public sector, education, healthcare, public interest.

Постановка проблеми. У сучасних умовах публічне управління зазнає трансформацій під впливом глобальних викликів, зокрема безпекових криз, пандемій, соціально-економічних змін. Концепція Нового Публічного Менеджменту (NPM), що акцентує увагу на ефективності, результативності, клієнтоорієнтованості та підзвітності органів влади, стала поширеною управлінською парадигмою у багатьох країнах світу. Її елементи активно впроваджуються у ключові сектори публічного управління, зокрема у сфери освіти та охорони здоров'я.

Освіта та охорона здоров'я сьогодні активно взаємодіють з інноваціями, цифровими технологіями, авторськими методиками, даними, які мають статус інтелектуальної власності. NPM базується на принципах ефективності, прозорості, партнерства з недержавними акторами – у такому середовищі баланс між захистом прав ІВ і забезпеченням публічного доступу до знань та медичних інновацій є надзвичайно важливим. Попри загальне прагнення до модернізації, імплементація концепцій NPM у сферах освіти та медицини супроводжується значними викликами, які потребують наукового осмислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує вагомий внесок вітчизняних науковців у розвиток теорії та практики нового публічного менеджменту (NPM). У працях В. Бакуменка, В. Баштанника і В. Куйбіди обґрунтовано доцільність переходу до результативно орієнтованого управління. І. Шавкун і С. Дибчинська розкрили сутність NPM як менеджерського підходу, що зміщує фокус з адміністрування на ефективне управління. У працях дослідників І. Трухан і К. Вацьковські, Л. Гордієнко проаналізовано європейські моделі NPM, а Г. Кухарева наголошує на адаптації світового досвіду NPM до

українських реалій. Т. Желюк і Д. Онофрійчук підкреслюють практичне впровадження NPM.

Н. Сидоренко відзначає пошук нової парадигми управління в умовах сучасних викликів. Проте потребують додаткового дослідження питання практичної імплементації концепцій нового публічного менеджменту у сферах освіти та охорони здоров'я в умовах сучасної України, зокрема з дотриманням публічних інтересів.

Мета статті - аналіз і розробка концептуальних підходів до впровадження принципів нового публічного менеджменту в сферах освіти та охорони здоров'я з урахуванням потреб балансу між захистом інтелектуальної власності і забезпеченням публічних інтересів.

Виклад основного матеріалу. Концепція NPM виникла як значний реформаторський рух у сфері публічного адміністрування, особливо з 1980-х років, з метою подолання виявлених недоліків та неефективності традиційних бюрократичних моделей [1]. Вона ознаменувала фундаментальний перехід від політики, орієнтованої на процеси, до управління публічним сектором, орієнтованого на результати, прагнучи підвищити ефективність надання публічних послуг шляхом застосування моделей управління, запозичених з приватного сектору [2]. Цей рух набув глобального поширення, вплинувши на організації публічного сектору у Великій Британії, Новій Зеландії, Австралії, Північній Америці та інших регіонах [3; 8, с. 106].

Слід зазначити, що підйом NPM не був виключно технічною адміністративною реформою; він глибоко вкорінений у ширших політико-економічних зрушеннях, зокрема в ідеологіях «Нових правих» адміністрацій 1980-х років (наприклад, М. Тетчер, Р. Рейган) та неолібералізму [2]. Це підкреслює, що NPM є не просто нейтральною моделлю, керованою ефективністю, а концепцією, що несе в собі певну політичну філософію, яка надає пріоритет ринковим механізмам та зменшенню державного втручання [3]. Таке ідеологічне підґрунтя є вирішальним для розуміння його впровадження та опору, оскільки його сприйняті «успіхи» чи «невдачі» часто оцінюються через призму відповідності цим глибинним політичним цілям, а не лише адміністративній ефективності.

NPM визначається як підхід у публічному адмініструванні, що застосовує знання та досвід, отримані у сфері менеджменту та інших дисциплін, для підвищення ефективності та результативності надання публічних послуг. Він зосереджується на управлінні публічним сектором, орієнтованому на ефективність, розглядаючи громадян як «клієнтів», а державних службовців як «публічних менеджерів» [1]. Основною філософією NPM є менеджеризм, що передбачає застосування принципів бізнес-менеджменту до публічного сектору, наголошуючи на результатах, ефективності та використанні сучасних управлінських інструментів.

Інтелектуальні витоки NPM глибоко пов'язані з неолібералізмом, який забезпечує фундаментальну основу для розвитку НПМ, впливаючи на появу пов'язаних теорій [3]. Він пропагує моделі ринкового регулювання та ринково-орієнтовану поведінку для державних службовців [5]. Теорія «публічного вибору» (Public choice), з такими прихильниками, як Г. Таллок та Дж. М. Б'юкенен, є фундаментальною основою для застосування публічного менеджменту. Вона аналізує процес прийняття урядових рішень, розглядаючи індивідів (виборців, політиків, бюрократів) як раціональних економічних акторів, які прагнуть максимізувати свою корисність («homo economicus») [6]. Політика розглядається як обмін, заснований на суспільному договорі [6].

Принципи NPM включають: орієнтацію на результати, що підкреслює ефективність, прибутковість та якість послуг; скорочення витрат шляхом мінімізації витрат та максимізації результатів; децентралізацію, яка передбачає перехід від централізованого до децентралізованого управління, надаючи менеджерам більшу гнучкість та автономію; конкуренцію, що сприяє конкуренції у публічному секторі та через передачу функцій приватним структурам для зниження витрат та підвищення якості; вимірювання ефективності та контроль за результатами, використовуючи чіткі стандарти та показники ефективності; клієнтоорієнтованість, розглядаючи громадян як "клієнтів", задоволення яких є ключовим критерієм надання послуг; та застосування методів управління приватного сектору, включаючи корпоративні плани та короткострокові трудові контракти [3, с. 198; 4; 7, с. 144; 8 с. 106].

Принцип «*homo economicus*» з теорії публічного вибору, що лежить в основі NPM, припускає, що індивіди (включаючи державних службовців та політиків) керуються переважно особистими інтересами та максимізацією корисності. Ця концепція економічної людини є основою для фокусу NPM на стимулах, конкуренції та ринкових механізмах. Однак, такий підхід не враховує ментальних особливостей поведінки індивідів у процесі прийняття політичних рішень або впливу інституційного середовища, а також не стосується відповідальності індивідуальних учасників за результати своєї діяльності перед суспільством [5, с. 32]. Моделюючи публічну службу виключно на економічно раціональному, самозацікавленому індивіді, NPM ризикує підірвати традиційну характеристику публічної служби, що ґрунтується на альтруїзмі, громадському обов'язку та колективному благу. Це може призвести до зосередження на вимірюваних, кількісних результатах за рахунок менш відчутних, але життєво важливих публічних цінностей, таких як справедливість, соціальна рівність та довіра. Напруженість між економічною раціональністю та публічними цінностями є критичним, часто нерозглянутим, обмеженням теоретичної основи NPM.

Механізми впровадження NPM включають реорганізацію публічного адміністрування, децентралізацію партнерств та мереж, а також інновації [1].

Приватизація та передача функцій на аутсорсинг, що передбачає передачу публічних функцій приватним фірмам або впровадження внутрішніх ринків та відносин «замовник-постачальник», є центральними елементами [2]. Маркетизація послуг, тобто застосування комерційних стратегій та ідеологій до публічних установ, щоб вони функціонували як ринково-орієнтовані фірми, також є ключовою [9]. Важливе значення має посилене управління ефективністю та «менеджеризація», що включає встановлення чітких цілей, оплату за результатами та оцінку ефективності [2]. Концепція «підприємницького уряду» Д. Осборна та Т. Геблера, викладена у праці «Переосмислення уряду» (1992), виступала за таку форму уряду, яка «керує, а не гребе», розширює можливості громад, заохочує конкуренцію та зосереджується на результатах та задоволенні клієнтів [8].

Серед конкретних інструментів та підходів NPM – децентралізація та деконцентрація, що передбачають делегування відповідальності незалежним агентам та створення напівавтономних установ для сприяння конкуренції. Управління контрактами включає залучення суб'єктів приватного сектору до виконання публічних проєктів, підвищуючи якість та ефективність та оптимізуючи публічні закупівлі. Управління якістю передбачає застосування систем управління якістю для моніторингу та покращення публічних послуг, залучення зацікавлених сторін та використання ключових показників ефективності. Механізми прямої демократії, такі як партисипативне бюджетування та публічні слухання, дозволяють громадянам безпосередньо брати участь у розподілі коштів та висловлювати свої думки з публічних питань. Електронне урядування використовує інформаційно-комунікаційні технології для покращення управлінських процесів та надання послуг громадянам, підвищуючи доступність та якість.

Реформи в освіті через призму NPM в Україні значною мірою зосереджені на модернізації системи, підвищенні її ефективності та чутливості до потреб учнів та суспільства. Ключовою ініціативою є реформа «Нова українська школа» (НУШ), яка прагне трансформувати загальну середню освіту. Реформа НУШ, розпочата Міністерством освіти і науки України (МОН) у 2016 р., є знаковою ініціативою, спрямованою на модернізацію освітньої системи, роблячи її сучасною, інклюзивною та доступною. Її основна мета – озброїти учнів навичками та компетенціями, необхідними для викликів 21 століття. Запровадження НУШ відображає принципи NPM через орієнтацію на результат, адже новий навчальний план розроблений для розвитку ключових компетентностей, необхідних для успішної самореалізації в суспільстві. Реформа передбачає децентралізацію та ефективне управління, що надає школам реальну автономію, а також орієнтована на клієнта (учня) через фокусування на потребах учнів в освітньому процесі і сприяння дитиноцентричному навчанню [10, 11].

Впровадження механізмів автономії, ефективного менеджменту та конкуренції спостерігається на всіх рівнях освіти. Закон України «Про вищу освіту» 2014 р. надав університетам більшу академічну та фінансову автономію. Це дозволило закладам освіти самостійно закуповувати товари, роботи та послуги, а також модернізувати кабінети відповідно до власних потреб, що сприяє ефективнішому використанню коштів. Децентралізація в освіті, запроваджена урядом у 2007 р., мала на меті сприяти більшій автономії шкіл та ефективнішому витрачанню коштів, що призвело до підвищення ефективності [12,13, 14].

NPM передбачає перехід від бюрократичного адміністрування до професійного управління, подібного до бізнесу. У контексті освіти це означає впровадження систем управління ефективністю, де встановлюються чіткі цільові показники, а продуктивність оцінюється за допомогою аудитів та показників ефективності. Українські університети мають недовгу історію використання таких інструментів, але з прийняттям Закону про вищу освіту 2014 р. та запровадженням формульного фінансування у 2020 р., а також нової системи акредитації, створюються передумови для більш широкого застосування показників ефективності (KPI) [12].

NPM сприяє конкуренції в державному секторі, що може призвести до зниження витрат та підвищення якості. У сфері освіти це проявляється у «здоровій конкуренції» між закладами освіти, що стимулює підвищення загальної управлінської культури їхніх керівників. Заклади зацікавлені в учнях (через освітню субвенцію) та їхніх досягненнях, а також в ефективному використанні коштів. Це відображає принцип «гроші йдуть за учнем», що створює стимули для покращення якості послуг [13].

Українська система освіти наразі має певні здобутки внаслідок впровадженням принципів NPM в систему публічного управління цією сферою. Реформа НУШ спрямована на створення сучасної, інклюзивної та доступної освітньої системи, що відповідає глобальним найкращим практикам. Впроваджено новий навчальний план, орієнтований на розвиток ключових компетентностей, таких як критичне мислення, ефективна комунікація та вирішення проблем. Розроблені комплексні програми навчання для вчителів, що дозволяють їм використовувати інтерактивні та орієнтовані на учнів методи викладання. Надано школам реальну автономію, що сприяє гнучкості та адаптації до місцевих потреб. Реформа НУШ узгоджується зі стандартами освіти ЄС, впроваджуючи принципи демократії, рівності, критичного мислення та глобального громадянства. З 2018 по 2024 рік уряд України виділив 6,32 млрд грн на реалізацію НУШ [10, 14].

Водночас, повномасштабна війна спричинила значні руйнування освітньої інфраструктури (понад 10% пошкоджено, 385 зруйновано), освітні втрати, стрес та психологічний тиск на учнів та вчителів [11]. Діти втратили значну кількість

навчального матеріалу через окупацію та евакуацію [16]. Також спостерігаються великі освітні розриви, що вимагають додаткових індивідуальних консультацій та роботи дефектологів, логопедів, психологів. Незважаючи на цифровізацію, існують проблеми з недостатньою цифровою інфраструктурою для якісної

дистанційної освіти та низькою цифровою грамотністю серед викладачів та студентів. Заклади вищої освіти стикаються з фінансовою нестабільністю, що обмежує можливості для впровадження реформ та модернізації інфраструктури. Зменшення кількості випускників шкіл та міграція студентів за кордон створюють конкуренцію між українськими та іноземними ЗВО. Існують проблеми з інституційним опором змінам, особливо щодо закриття або злиття неефективних закладів. У системі вищої освіти все ще зберігаються застарілі педагогічні практики та бюрократія радянських часів [17].

Напруга між ринково-орієнтованими принципами NPM та традиційними цінностями публічного сектору особливо помітна в освіті. Хоча автономія та конкуренція можуть сприяти ефективності, вони також можуть призвести до нерівності у доступі до якісної освіти, особливо в умовах війни та обмежених ресурсів. Наприклад, хоча фінансова автономія може дозволити школам ефективніше управляти коштами, вона також може збільшити навантаження на адміністративний персонал та логістичні витрати для віддалених закладів. Це може посилити розрив між добре забезпеченими та менш забезпеченими школами, що суперечить принципу рівності доступу до освіти. Таким чином, успіх реформ NPM в освіті залежить не лише від впровадження ринкових механізмів, але й від здатності держави забезпечити справедливий розподіл ресурсів та підтримку для всіх закладів, щоб уникнути поглиблення соціальних нерівностей.

Реформа системи охорони здоров'я в Україні теж є яскравим прикладом впровадження принципів NPM, спрямованого на підвищення ефективності надання послуг та покращення здоров'я населення.

Особливості NPM у медицині – це орієнтація на пацієнта, ефективність та управлінські інновації. Ключовим принципом реформи є «гроші йдуть за пацієнтом». Це означає, що пацієнти мають вільний вибір лікаря первинної медичної допомоги, що створює конкуренцію серед постачальників послуг та стимулює їх бути більш чуйними до потреб пацієнтів. Ця модель спрямована на те, щоб держава служила індивіду, а не навпаки, забезпечуючи пацієнтоорієнтовану охорону здоров'я. В основі нової системи лежить орієнтація на індивідуальні потреби кожної людини, з акцентом на своєчасну та швидку допомогу, щоб врахувати справжні потреби людини та забезпечити їй повноцінне, гідне життя та роботу [18, 19].

Реформа спрямована на підвищення ефективності через стратегічну закупівлю послуг, замінюючи стару систему фінансування на основі вхідних

ресурсів. Національна служба здоров'я України (НСЗУ) виступає як єдиний закупівельник послуг, що дозволяє контролювати витрати та стимулювати якість. Нова система оплати праці покликана створити необхідні стимули для підвищення якості, продуктивності та створення здоровішого, фінансово захищеного населення. Лікарі первинної ланки отримують фіксовані виплати за кожного пацієнта, що стимулює їх дбати про своїх пацієнтів, оскільки чим менше пацієнт хворіє, тим менше роботи у лікаря, а доходи залишаються незмінними [18, 20].

Реформа передбачає впровадження управлінських інновацій, таких як електронні системи охорони здоров'я (*e-health*), які здатні обробляти записи про пацієнтів, електронні медичні картки, рецепти та системи виставлення рахунків [18]. Це сприяє прозорості, підвищенню продуктивності та оплаті за результат.

Медичні заклади отримують управлінську автономію та можливість укладати контракти та отримувати прямі виплати від НСЗУ.

З 2017 р. в Україні розпочалася революційна реформа фінансування медичних послуг, яка запровадила Програму медичних гарантій (ПМГ), що адмініструється НСЗУ, створеною у 2018 р., ПМГ визначає пакет послуг та ліків, які кожен громадянин України має право отримувати безоплатно. НСЗУ стала центральним закупівельником послуг. Цей перехід від фінансування на основі вхідних ресурсів до оплати за послуги за принципом «гроші йдуть за пацієнтом» мав на меті підвищити ефективність та стимулювати конкуренцію [18, 21]. Наприклад, сімейні лікарі, які підписали більше декларацій з пацієнтами, можуть отримувати значно вищі зарплати, що мотивує їх більш відповідально виконувати свої обов'язки. У 2020 р. ПМГ було розширено до 31 пакету послуг, включаючи нові пакети, розроблені для надання допомоги, пов'язаної з COVID-19 [22].

Автономізація передбачає перетворення лікарень зі статусу бюджетних установ на некомерційні комунальні підприємства. Це дозволяє медичним закладам діяти на підставі Господарського кодексу, як будь-яка компанія в Україні, що надає їм більшу свободу рішень та самостійність у господарських та управлінських справах. Метою їхньої діяльності є не отримання прибутку, а надання послуг з охорони здоров'я населенню [23]. Автономізація є обов'язковою умовою для укладення договорів з НСЗУ та отримання прямих виплат з державного бюджету. Це стимулює покращення якості медичних послуг та підвищення економічної ефективності використання активів.

Здобутком впровадження принципів NPM у сферу охорони здоров'я є збільшення фінансування. Зокрема, у Державному бюджеті України на 2025 рік передбачено понад 175,5 млрд грн для реалізації ПМГ, що на понад 16,8 млрд грн більше, ніж у 2024 році [24]. Однак, незважаючи на збільшення фінансування, пакет послуг, гарантований населенню, ще не повністю фінансується, що призводить до нормування послуг або неформальних платежів. Принцип «гроші

йдуть за пацієнтом» дозволив пацієнтам вільно обирати свого лікаря, створюючи конкуренцію та більш чуйних постачальників послуг. Очікується, що реформа зменшить неформальні платежі та власні витрати пацієнтів, а також покращить доступність медичних послуг.

ПМГ постійно розширюється, включаючи нові пакети послуг, такі як психіатрична допомога та радіоізотопна медична візуалізація [22, 24]. Водночас, значна кількість лікарень залишається недозавантаженою, що є неефективним та призводить до надання послуг нижчої якості. В результаті реформи охорони здоров'я медичні заклади отримали фінансову автономію, що дозволило їм залучати кошти та пропонувати платні послуги, а також збільшувати зарплати лікарям. Але реформа зіткнулася зі значним опором з боку системи, що призвело до того, що не всі заплановані зміни були реалізовані. Крім того, з 2019 р. уряд відкотив деякі реформи, наприклад, обмеживши автономію медичних закладів шляхом запровадження мінімальних зарплат для медичних працівників [21]. Слід також зазначити, що в умовах воєнного стану медичні заклади отримують безперебійне фінансування, але війна створює додаткові виклики для системи.

Імплементація NPM в охороні здоров'я України є яскравим прикладом напруги між ринковими принципами та соціальними цінностями. Хоча принцип «гроші йдуть за пацієнтом» та автономізація закладів покликані підвищити ефективність та якість через конкуренцію, вони також створюють ризики для рівності доступу та можуть призвести до концентрації ресурсів у більш привабливих закладах, залишаючи інші недофінансованими. Опір реформам, зокрема щодо обмеження автономії та запровадження мінімальних зарплат, свідчить про те, що соціальна справедливість та захист медичних працівників іноді вступають у конфлікт з чисто ринковими підходами. Це підкреслює, що успішна реформа в соціальних секторах вимагає збалансованого підходу, який враховує не лише економічну ефективність, а й соціальні наслідки та здатність системи адаптуватися до цих змін.

У процесі впровадження концепцій нового публічного менеджменту (NPM) у сферах освіти та охорони здоров'я зростає значення ефективного управління нематеріальними активами, зокрема інтелектуальною власністю. У публічному секторі дедалі частіше використовуються авторські методики, цифрові освітні продукти, програмне забезпечення для телемедицини, які є об'єктами права інтелектуальної власності. Водночас виникає потреба у забезпеченні балансу між захистом цих прав та дотриманням публічних інтересів – особливо у випадках, коли такі продукти фінансуються за кошти бюджету або використовуються в суспільно значущих цілях.

В освітній сфері застосування відкритих ліцензій (*Creative Commons*) та розвиток відкритих освітніх ресурсів є прикладом того, як держава може забезпечити доступ громадян до знань, не порушуючи авторських прав. У системі

охорони здоров'я це питання є ще гострішим – зокрема, в контексті доступу до запатентованих препаратів чи технологій, що закуповуються для публічних лікарень. У таких випадках держава має враховувати як правову охорону інтелектуальної власності, так і соціальну справедливість, яка є ключовим елементом публічного інтересу.

Висновки. Аналіз імплементації Нового Публічного Менеджменту (NPM) у освіті та охороні здоров'я України виявляє складну картину, що характеризується як значними досягненнями, так і стійкими викликами. Загалом, український досвід підтверджує, що NPM є радше адаптивною «хвилею реформ», ніж жорсткою, уніфікованою теорією, що дозволяє країні вибірково застосовувати його елементи відповідно до власних унікальних обставин та геополітичного контексту.

У сфері освіти реформа «Нова українська школа» (НУШ) та реформа вищої освіти впроваджують принципи NPM через децентралізацію, автономію закладів та акцент на компетентнісному підході та орієнтації на здобувача освіти. Досягнення включають модернізацію навчальних програм, підвищення кваліфікації вчителів та інтеграцію з європейськими стандартами. Запровадження фінансової автономії та елементів конкуренції між закладами спрямоване на підвищення ефективності. Однак, війна спричинила руйнування інфраструктури, освітні втрати та психологічний тиск. Крім того, система стикається з проблемами недостатньої цифрової готовності, фінансової нестабільності та опору змінам, особливо щодо консолідації закладів. Це демонструє напругу між прагненням до ефективності та необхідністю забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх, особливо в умовах кризи.

У сфері охорони здоров'я принципи NPM проявляються через орієнтацію на пацієнта («гроші йдуть за пацієнтом»), стратегічну закупівлю послуг НСЗУ та автономізацію медичних закладів. Це призвело до збільшення фінансування, розширення пакету медичних гарантій, зниження неформальних платежів та підвищення вибору пацієнтів. Проте, існують проблеми, такі як недостатнє фінансування Програми медичних гарантій, надмірна кількість незавантажених лікарень та значний опір реформам, що призвів до відкату деяких змін. Це свідчить про те, що хоча ринкові механізми можуть підвищити ефективність, вони повинні бути збалансовані з соціальними цінностями, такими як універсальний доступ та захист медичних працівників, щоб уникнути поглиблення нерівності та забезпечення стійкості системи.

Загалом, український досвід імплементації NPM демонструє постійну напругу між ринково-орієнтованими принципами ефективності, конкуренції та індивідуалізму, з одного боку, та традиційними цінностями державного сектору, такими як універсалізм, рівність та колективні права, з іншого. Успіх реформ значною мірою залежить від здатності уряду адаптувати елементи NPM до

унікальних національних умов, враховуючи наявний інституційний потенціал, соціальні потреби та геополітичні виклики. Поточна війна в Україні додає ще один рівень складності, вимагаючи швидкої адаптації та пріоритезації, що може як прискорювати, так і гальмувати певні аспекти реформ NPM. Майбутні реформи повинні зосереджуватися на пошуку оптимального балансу між підвищенням ефективності та збереженням соціальної справедливості, а також на розбудові інституційної спроможності для стійкого впровадження змін. Поряд із зазначеним, імплементація NPM вимагає розробки прозорих механізмів управління інтелектуальною власністю у публічному секторі. Баланс між правами ІВ і публічним інтересом є критично важливим для забезпечення рівного доступу до якісних освітніх і медичних послуг, тому управлінські рішення у цій сфері мають ґрунтуватися на принципах відкритості, етичності та соціальної відповідальності.

Література:

1. Indahsari, C. L., Raharja S. J. New Public Management (NPM) as an Effort in Governance. *Jurnal Manajemen Pelayanan Publik*. 2020. № 3(2). С. 73. https://doi.org/10.24198/jmpp.v3i2.25342.

2. Ferlie, E. The New Public Management and Public Management Studies. *Oxford Research Encyclopedia of Business and Management*. 2017. March 29. URL: https://oxfordre.com/business/view/10.1093/acrefore/9780190224851.001.0001/acrefore9780190224851-e-129.

3. Шавкун І. Г., Дибчинська Я. С. Новий публічний менеджмент як концепція публічного управління. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2017. Вип. 69. С. 195-201.

4. Jackson M. Hood C. The New Public Management. URL: https://www.researchgate.net/publication/257302934_The_New_Public_Management

5. Желюк Т.Л, Онофрійчук Д.М. Концептуальні засади використання публічного менеджменту в системі публічного управління. *Інноваційна економіка: науково-виробничий журнал.* 2020. №5-6. С. 30-35. DOI: 10.37332/2309-1533.2020.5-6.4

6. Wolfgang Drechsler The rise and demise of the New Public Management: Lessons and opportunities for South East Europe. *Огляд державного управління Центральної Європи.* 2014. 7(3). URL:https://www.researchgate.net/publication/266574233_The_rise_and_demise_of_the_New_Public_Management_Lessons_and_opportunities_for_South_East_Europe

7. Дзюба Г. Концепція «New Public Management»: основні елементи *Галицький економічний вісник.* 2023. № 4 (83). С. 141-151. URL: https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua/pdf/83/1199.pdf

8. Кравець І. В., Якобчук В. П., Довженко В. А. Сучасні теорії публічного управління: концепції «менеджеризм» та «неоменеджеризм». *Інвестиції: практика та досвід.* 2021. № 4. С. 103–108.

9. Polidano Ch., Hulme D., Minogue M. Conclusions: Looking Beyond the New Public Management. *Beyond the New Public Management: Changing Ideas and Practices in Governance: Monograph Book* (Cheltenham: Edward Elgar, 1998). Ch. 16. pp. 278-293. URL: https://www.elgaronline.com/edcollchap/book/ 9781035303816/book-part-9781035303816 26.xml

10. National reforms in general school education: *European Commission website*. URL: https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/eurypedia/ukraine/national-reforms-general-school-education

11. Nazarenko Y. Ukraine education policy as a pillar for successful rebuilding. URL: https://feps-europe.eu/wp-content/uploads/2025/02/Ukraines-education-policy-as-a-pillar-forsuccessful-rebuilding.pdf

12. Shaulska L., Laktionova O., Nagornyak T., Sereda H. Performance management at Ukrainian university: a case of the KPIs use. *Problems and Perspectives in Management*. 2021. №19(1). С. 78-89.

13. Фінансова автономія в закладах освіти України: успішні кейси впровадження. *НУШ.* 2022. 22 лютого. URL: https://nus.org.ua/2022/02/22/finansova-avtonomiya-v-zakladahosvity-ukrayiny-uspishni-kejsy-vprovadzhennya/

14. World Bank. 2003. Ukraine: Education Reform Policy Note. World Bank. URL: http://hdl.handle.net/10986/14968

15. Learning and School Reforms Continue in Ukraine Despite War Challenges. World Bank. URL: https://www.worldbank.org/en/news/feature/2025/03/25/learning-and-school-reforms-continuein-ukraine-despite-war-challenges

16. Greben, S., Chyrva, H. Challenges and Opportunities in Ukrainian Higher Education Governance. *Public Administration and Law Review*. 2025. №1 (21). С. 15-25.

17. Avila, C. Implementing health financing policies to overhaul the healthcare delivery system in Ukraine. *Journal of Hospital Management and Health Policy*. 2021. № *5*.

18. Реформування первинної медичної допомоги: 1 липня знаменує собою новий крок у трансформації охорони здоровя в Україні. 2018. *МОЗ*. URL: https://moz.gov.ua/en/reformingprimary-healthcare-july-1st-marks-a-new-step-forward-in-the-healthcare-transformation-in-ukraine-

19. Медична реформа: чого чекати пацієнтам та лікарям 2018. *МОЗ*. URL: https://moz.gov.ua/uk/medichna-reforma%C2%A0rozpochnetsja-v%C2%A02018-roci-chogo vidnei-chekati-pacientam%C2%A0ta-likarjam

20. Біла книга реформ 2025. Розд. 14. Реформи охорони здоровя. *Команда VoxUkraine: Реформи*. 12.06.2025. URL: https://voxukraine.org/en/white-book-of-reforms-2025-chapter-14 healthcare-reforms

21. Ukraine Health. Financing Reform. Progress and Future Directions: overview. URL: https://documents1.worldbank.org/curated/en/ 704581639720587025/pdf/Ukraine-Health-Financing-Reform-Progress-and-Future-Directions-Overview.pdf

22. Автономізація медзакладів дозволить підняти якість медичних послуг. URL: https://www.network.rv.ua/news/1597/

23. Новації Програми медичних гарантій у 2025 р. Ризики та можливості. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/novatsiyi-prohramy-medychnykh-harantiy-u-2025-rotsi-ryzyky-ta

24. Під час воєнного стану медзаклади отримуватимуть безперебійне фінансування. *МОЗ*. URL: https://moz.gov.ua/uk/pid-chas-voennogo-stanu-medzakladi-otrimuvatimut-bezperebijnefinansuvannja-

25. Довженко В., Іванюк О., Яліков О. Формування ІР-культури в системі публічного управління інтелектуальною безпекою. *Наукові інновації та передові технології*. 2022. №11(13). С.56-65.

26. Intellectual Property Rights and Access to Medicines: A South-East Asia perspective on global issues. URL: https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/205352/B3468.pdf?sequence=1&isAllowed=y

References:

1. Indahsari, C. L., & Raharja, S. J. (2020). New Public Management (NPM) as an Effort in Governance. *Jurnal Manajemen Pelayanan Publik*, *3*(2), 73. https://doi.org/10.24198/jmpp.v3i2.25342.

2. Ferlie, E. (2017, March 29). The New Public Management and Public Management Studies. *Oxford Research Encyclopedia of Business and Management*. Retrieved July 10, 2025, from https://oxfordre.com/business/view/10.1093/acrefore/9780190224851.001.0001/acrefore-9780190224851-e-129.

3. Shavkun, I. H., & Dybchynska, Ya. S. (2017). Novyi publichnyi menedzhment yak kontseptsiia publichnoho upravlinnia [New Public Management as a Concept of Public Administration]. *Humanitarnyi visnyk ZDIA*, (69), 195-201. https://dspace.znu.edu.ua/jspui/ bitstream/12345/447/1/ gvzdia_69_195.pdf

4. Jackson, M. (n.d.). *Christopher Hood: The New Public Management*. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/257302934_The_New_Public_Management

5. Zheliuk, T. L., & Onofriichuk, D. M. (2020). Kontseptualni zasady vykorystannia publichnoho menedzhmentu v systemi publichnoho upravlinnia [Conceptual Principles of Using Public Management in the Public Administration System]. *Innovatsiina ekonomika: naukovovyrobnychyi zhurnal*, (5-6), 30-35. https://doi.org/10.37332/2309-1533.2020.5-6.4

6. Drechsler, W. (2014). The rise and demise of the New Public Management: Lessons and opportunities for South East Europe. *Ohliad derzhavnoho upravlinnia Tsentralnoi Yevropy* [Central European Public Administration Review], *7*(3). https://www.researchgate.net/publication/266574233_The_rise_and_demise_of_the_New_Public_Management_Lessons_and_opportunities_for_South_East_Europe

7. Dziuba, H. (2023). Kontseptsiia «New Public Management»: osnovni elementy [The Concept of «New Public Management»: Key Elements]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk, 4*(83), 141-151. https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua/pdf/83/1199.pdf

8. Kravets, I. V., Yakobchuk, V. P., & Dovzhenko, V. A. (2021). Suchasni teorii publichnoho upravlinnia: kontseptsii «menedzheryzm» ta «neomenedzheryzm» [Modern Theories of Public Administration: Concepts of «Managerialism» and «Neomanagerialism»]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, (4), 103-108.

9. Polidano, Ch., Hulme, D., & Minogue, M. (1998). Conclusions: Looking Beyond the New Public Management. In M. Minogue, C. Polidano, & D. Hulme (Eds.), *Beyond the New Public Management: Changing Ideas and Practices in Governance* (pp. 278-293). Edward Elgar.

https://www.researchgate.net/publication/348098166_Conclusions_Looking_Beyond_the_New_Public_Management

10. European Commission. (n.d.). *National reforms in general school education*. Retrieved from https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/eurypedia/ukraine/national-reforms-general-school-education

11. Nazarenko, Y. (n.d.). *Ukraine's education policy as a pillar for successful rebuilding*. FEPS.https://feps-europe.eu/wp-content/uploads/2025/02/Ukraines-education-policy-as-a-pillarfor-successful-rebuilding.pdf

12. Shaulska, L., Laktionova, O., Nagornyak, T., & Sereda, H. (2021). Performance management at Ukrainian university: a case of the KPIs use. *Problems and Perspectives in Management*, *19*(1), 78-89.

13. NUS. (2022, February 22). Finansova avtonomiia v zakladakh osvity Ukrainy: uspishni keisy vprovadzhennia [Financial Autonomy in Educational Institutions of Ukraine: Successful Implementation Cases]. https://nus.org.ua/2022/02/22/finansova-avtonomiya-v-zakladah-osvityukrayiny-uspishni-kejsy-vprovadzhennya/

14. World Bank. (2003). *Ukraine: Education Reform Policy Note*. http://hdl.handle.net/10986/14968

15. World Bank. (n.d.). *Learning and School Reforms Continue in Ukraine Despite War Challenges*. Retrieved from https://www.worldbank.org/en/news/feature/2025/03/25/learning-andschool-reforms-continue-in-ukraine-despite-war-challenges

16. Greben, S., & Chyrva, H. (2025). Challenges and Opportunities in Ukrainian Higher Education Governance. *Public Administration and Law Review, 1*(21), 15-25.

17. Avila, C. (2021). Implementing health financing policies to overhaul the healthcare delivery system in Ukraine. *Journal of Hospital Management and Health Policy, 5*.

18. Ministry of Health. (2018). Reformuvannia pervynnoi medychnoi dopomohy: 1 lypnia znamenue soboiu novyi krok u transformatsii okhorony zdorovia v Ukraini [Reforming Primary Healthcare: July 1st Marks a New Step Forward in the Healthcare Transformation in Ukraine]. https://moz.gov.ua/en/reforming-primary-healthcare-july-1st-marks-a-new-step-forward-in thehealthcare-transformation-in-ukraine

19. Ministry of Health. (2018). Medychna reforma: choho chekaty patsiiantam ta likariam [Medical Reform: What to Expect for Patients and Doctors]. https://moz.gov.ua/uk/medichnareforma %C2%A0rozpochnetsja-v%C2%A02018-roci-chogo-vid-nei-chekati-pacientam%C2%A0ta-likarjam

20. VoxUkraine Reforms Team. (2025, June 12). *Bila knyha reform 2025. Rozdil 14. Reformy okhorony zdorovia* [White Paper of Reforms 2025. Chapter 14. Healthcare Reforms]. https://voxukraine.org/en/white-book-of-reforms-2025-chapter-14-healthcare-reforms

21. World Bank. (n.d.). *Ukraine Health. Financing Reform. Progress and Future Directions: overview*. Retrieved from https://documents1.worldbank.org/curated/en/704581639720587025/pdf/ Ukraine-Health-Financing-Reform-Progress-and-Future-Directions-Overview.pdf

22. Network.rv.ua. (n.d.). *Avtonomizatsiia medzakladiv dozvolyt pidniaty yakist medychnykh posluh* [Autonomization of Medical Institutions Will Improve the Quality of Medical Services]. https://www.network.rv.ua/news/1597/

23. National Institute for Strategic Studies. (n.d.). *Novatsii Prohramy medychnykh harantii u 2025 rotsi. Ryzyky ta mozhlyvosti* [Innovations of the Medical Guarantees Program in 2025. Risks and Opportunities]. https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/novatsiyi-prohramy-medychnykhharantiy-u-2025-rotsi-ryzyky-ta

24. Ministry of Health. (n.d.). *Pid chas voiennoho stanu medzaklady otrymuvatymut bezperebiine finansuvannia* [During Martial Law, Medical Institutions Will Receive Uninterrupted Funding]. https://moz.gov.ua/uk/pid-chas-voennogo-stanu-medzakladi-otrimuvatimut-bezperebijnefinansuvannja-

25. World Health Organization. (n.d.). *Intellectual Property Rights and Access to Medicines: A South-East Asia perspective on global issues*. Retrieved from https://iris.who.int/bitstream/ handle/10665/205352/B3468.pdf?sequence=1&isAllowed=y

УДК 351:354:378

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-533-545

Го Імінь аспірант кафедри глобальної та національної безпеки Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, https://orcid.org/0009-0000-7019-3168

НОВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ У СФЕРІ ОСВІТИ КРІЗЬ ПРИЗМУ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Анотація. У статті розглянуто новітні технології у сфері освіти крізь призму повоєнного відновлення України та визначено їх ключову роль у збереженні та розвитку людського капіталу. Автор підкреслює, що після завершення активної фази війни українське суспільство опинилося у ситуації комплексної кризи, яка охоплює економічні, соціальні та демографічні аспекти. Зокрема, спостерігається суттєве зростання рівня бідності, скорочення населення через міграцію та демографічну кризу, а також руйнування інфраструктури освіти. У таких умовах традиційні моделі освітнього процесу втрачають ефективність, а новітні технології — штучний інтелект, адаптивне навчання, цифрові платформи, VR/AR-рішення, автоматизовані тьюторські системи — стають стратегічним ресурсом для відновлення системи освіти та формування суспільства знань. У роботі здійснено порівняльний аналіз практик Китаю та США, які демонструють два взаємодоповнювальні вектори трансформації освіти. Китайський досвід свідчить про ефективність впровадження штучного інтелекту для персоналізації навчання та подолання освітніх розривів між регіонами. Американська модель натомість зосереджена на масштабуванні освітніх процесів через онлайн-платформи та розвиток EdTech-екосистеми, що забезпечує масовий доступ до знань. Для України важливим є поєднання цих підходів із власними цифровими ініціативами («Всеукраїнська школа онлайн», «Дія.Освіта»), які можуть стати основою створення національної стратегії цифрової освіти. Зазначено, що новітні освітні технології відкривають широкі можливості: індивідуалізацію навчальних траєкторій, автоматизацію перевірки знань, розвиток критичного мислення та цифрової грамотності, дистанційну підтримку учнів у зонах бойових дій, перекваліфікацію дорослого населення. Разом з тим існують ризики: цифрова нерівність між містом і селом, небезпека знецінення ролі вчителя, проблеми захисту персональних даних, загроза «інформаційної залежності» від алгоритмів. Тому у статті акцентовано увагу на необхідності інтеграції технологічних рішень із гуманістичними принципами освіти, щоб

зберегти виховну, соціалізаційну та культурну функцію школи й університету. Новизна дослідження полягає в аналізі освітніх інновацій саме крізь призму демографічних і соціально-економічних викликів, які постали перед Україною у період післявоєнного відновлення. У роботі доведено, що освіта у цифрову добу виходить за межі класичного інституту передачі знань і трансформується у багатовимірний простір формування стійкості, соціальної підтримки та психологічної реабілітації. Таким чином, сучасні технології в освіті виступають не лише інструментом модернізації, але й основою для відбудови суспільства, підготовки молодого покоління до викликів глобалізованого світу та повернення України на шлях інноваційного розвитку.

Ключові слова: новітні технології, освіта, реформа освіти в Україні, штучний інтелект, повоєнне відновлення, цифровізація, EdTech, людський капітал, інновації, публічне управління та адмінстрування.

Guo Yimin postgraduate student of the Departmentof Global and National Security, Department Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, https://orcid.org/0009-0000-7019-3168

INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE CONTEXT OF UKRAINE'S POST-WAR RECONSTRUCTION

Abstract. The article examines modern educational technologies through the prism of Ukraine's post-war recovery, emphasizing their decisive role in preserving and developing human capital. It is argued that after the active phase of the war, Ukrainian society faces a multidimensional crisis that includes economic decline, demographic challenges, and the destruction of educational infrastructure. Under these conditions, traditional models of education are losing their effectiveness, while innovative technologies — artificial intelligence, adaptive learning systems, digital platforms, VR/AR solutions, and automated tutoring systems — become a strategic resource for rebuilding the educational system and fostering a knowledge-based society. The paper provides a comparative analysis of Chinese and American practices, which demonstrate two complementary vectors of educational transformation. China illustrates the effectiveness of artificial intelligence in personalizing education and bridging regional gaps in access to knowledge. The United States, on the other hand, emphasizes scalability through EdTech platforms and online ecosystems (Coursera, Khan Academy, Udemy), ensuring mass access to quality learning. For Ukraine, the integration of these global approaches with domestic initiatives such as the "All-Ukrainian Online School" and "Diia.Education" is seen as a promising basis for building a national digital education strategy. Modern technologies create opportunities

for individualized learning paths, real-time knowledge assessment, development of critical thinking and digital literacy, distance learning for children in conflict zones, and reskilling of adults. However, significant risks remain: digital inequality between urban and rural areas, the potential devaluation of teachers' roles, data security concerns, and the threat of "algorithmic dependence." The article therefore emphasizes that technological modernization must be combined with humanistic principles of education to preserve its social, cultural, and value-oriented dimensions. The novelty of the research lies in its focus on analyzing educational innovations in the context of Ukraine's demographic decline and social-economic difficulties during the post-war period. The findings prove that education in the digital era extends beyond the traditional transfer of knowledge, transforming into a multidimensional space of resilience building, social support, and psychological rehabilitation. Hence, modern educational technologies are not only a modernization tool but also a foundation for rebuilding society, preparing the young generation for global challenges, and ensuring Ukraine's innovative development.

Keywords: education reform in Ukraine, modern technologies, education, artificial intelligence, post-war recovery, digitalization, EdTech, human capital, innovations, public administration and management.

Постановка проблеми. Повоєнне відновлення України вимагає системного підходу, що поєднує соціально-економічні, демографічні та інноваційно-освітні стратегії. Згідно з міжнародними оцінками, у 2025 році Україна посіла перше місце в Європі за рівнем бідності, випередивши Молдову. Частка населення, що живе за межею бідності, майже подвоїлася з початку повномасштабної війни, а рівень крайньої бідності зріс у 6,8 рази. Одночасно населення скоротилося на понад 10 мільйонів осіб унаслідок високої смертності, зниження народжуваності, старіння та масової міграції. В таких умовах освіта стає критично важливим інструментом не лише для відновлення людського капіталу, а й для забезпечення стійкості держави.

Саме в таких умовах постає питання: як використати новітні технології — штучний інтелект, адаптивне навчання, цифрові платформи для збереження і розвитку людського потенціалу?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Повоєнне відновлення України неможливе без оновлення освітньої системи, яка формує людський капітал і забезпечує конкурентоспроможність держави. Проте стан соціально-економічної сфери критичний: за даними міжнародних організацій, Україна у 2025 році посіла перше місце в Європі за рівнем бідності, випередивши навіть Молдову [1]. Частка населення, що живе за межею бідності, зросла майже удвічі, а рівень крайньої бідності — у 6,8 рази[2]. Це супроводжується демографічною кризою: скороченням населення, високою смертністю, падінням народжуваності, старінням та

масштабною міграцією [3-8]. У таких умовах інновації в освіті набувають особливого значення, адже вони можуть зменшити втрати людського капіталу та забезпечити нові можливості для майбутнього відновлення.

Проблематика використання цифрових технологій в освіті розглядається у працях А. Шваба[9], Дж. Кім [10] та К. Стігліца[11], які підкреслюють значення освіти як драйвера інноваційної економіки. У статті для The Guardian К. Стігліц підкреслює, що освіта й здатність «навчатися» є критичними для економічного зростання та інновацій, він пояснює, що технологічний прогрес і навчання відіграють значно більшу роль, ніж накопичення капіталу, а політики повинні орієнтуватися на підтримку здобуття знань і навчання, а не лише на короткотермінову ефективність він стверджує, що знання - це суспільне благо з великими зовнішніми ефектами, які ринки не забезпечують у повному обсязі. Він акцентує увагу на необхідності державного втручання, особливо через освітню систему, для стимулювання освіти й інновацій в економіці[11]; дослідження OECD, UNESCO та Світового банку [3-8] наголошують на ролі технологій у забезпеченні доступності знань у кризових умовах; китайські науковці [12-15] аналізують використання big data та штучного інтелекту для персоналізованого навчання; американські експерти [16]вказують на переваги цифрових платформ і штучного інтелекту у формуванні навичок для майбутнього ринку праці та роботах вітчизняних вчених [17; 18;19].

Мета статті полягає у дослідженні новітніх освітніх технологій провідних країн світу, а також визначення шляхів їх адаптації в умовах повоєнного відновлення України.

Виклад основного матеріалу. Сучасна світова дискусія свідчить про трансформацію освіти під впливом штучного інтелекту (ШІ). У публікації на Дж. Парашар[20] підкреслює, що ШІ вже сьогодні змінює структуру ринку праці, створюючи попит на нові навички: критичне мислення, міждисциплінарність і цифрову грамотність. Це означає, що освітня система має не просто відтворювати традиційні знання, а формувати гнучкі компетентності.

Досвід Китаю є показовим: у школах впроваджуються інтелектуальні освітні системи, здатні вести історію учня, аналізувати його сильні й слабкі сторони, автоматично перевіряти завдання й адаптувати навчальний матеріал [21]. Це дозволяє зекономити час, підвищити індивідуалізацію навчання й створити умови для рівного доступу до знань. У публічних дискусіях (наприклад, на форумах YikedouEdu, 2024 року [22] підкреслюється, що майбутній викладач може трансформуватися в роль куратора/модератора навчального процесу, тоді як ШІ виконуватиме функцію основного «викладача».

У дослідженні В. Цуя, Ч. Сює та К. Тай порівнюється ефективність адаптивних систем навчання на основі AI у Китаї, де Squirrel AI та подібні платформи показали високі результати в індивідуалізації навчальних траєкторій[14].

Проблема, однак, полягає у відсутності комплексних даних про довгостроковий вплив таких систем на рівень соціальної мобільності та розвиток критичного мислення.

Подібні питання піднімають і китайські науковці, які аналізують застосування великих мовних моделей для освітніх цілей [13]. Хоча ці системи демонструють ефективність у виправленні помилок і персоналізації навчання, залишаються відкритими етичні аспекти — чи не призведе тотальна алгоритмізація освіти до знецінення ролі вчителя?

Схожі висновки роблять Фан Лін і колеги, які досліджують вплив генеративного AI на навчання студентів технічних спеціальностей у Китаї [15]. Вони доводять, що такі технології підвищують успішність, але водночас створюють ризик «інформаційної залежності», коли студенти втрачають мотивацію до самостійного пошуку знань.

Китай демонструє приклад стратегічного використання освітніх технологій у національних програмах відновлення після кризових періодів. Використання платформ на базі штучного інтелекту (ШІ), таких як Squirrel AI Learning, дозволяє забезпечити адаптивне навчання навіть у сільських та віддалених регіонах.

Для України це може стати моделлю подолання освітнього розриву між містом і селом, особливо у зонах, де інфраструктура зруйнована.

Технології штучного інтелекту в освіті AI-технології дозволяють:

- створювати індивідуалізовані траєкторії навчання;
- здійснювати діагностику знань у режимі реального часу;
- автоматизувати рутинні завдання викладачів;
- впроваджувати системи адаптивного тестування та моніторингу.

Для України важливим є використання AI у дистанційній освіті для дітей у зонах бойових дій, а також у програмах перекваліфікації дорослого населення.

У США активно впроваджуються EdTech-стартапи (Coursera, Khan Academy, Udemy), що забезпечують масовий доступ до якісних знань. Університети застосовують VR/AR для симуляцій і практичного навчання. Для України цей досвід цінний у сфері відновлення професійно-технічної освіти, де можна створювати «віртуальні лабораторії» без необхідності будувати дорогі фізичні об’єкти.

Досвід США демонструє інший вектор. Як показують Лі Хао та колеги, поєднання генеративного AI і адаптивних систем дозволяє створювати універсальні освітні рішення [23]. Американська модель орієнтована на масштабування — масові онлайн-платформи на кшталт Coursera або Udemy забезпечують доступ до знань мільйонам користувачів. Проте невирішеним залишається питання нерівності: навіть за умов відкритого доступу значна частина студентів з бідних сімей не може отримати стабільний доступ до цифрових ресурсів.

У сфері вищої освіти Китай і США активно впроваджують моделі "смарт-кампусів", де ШІ аналізує академічні успіхи студентів, прогнозує ризики відрахування, допомагає з індивідуальними траєкторіями навчання [23; 24] Водночас у китайських університетах розробляються державні стандарти цифрової освіти, які спрямовані на формування кадрів для «економіки знань» [25].

Проте, існують певні виклики та суперечності, так попри оптимізм, дослідження фіксують низку проблем:

- ризик знецінення ролі вчителя, існує загроза заміщення педагогів технологіями, що може зменшити якість виховного процесу [26];
- нерівність доступу, у регіонах із низьким розвитком інфраструктури діти можуть залишитися поза інноваційними можливостями [6];
- питання безпеки даних, використання ШІ вимагає контролю над персональною інформацією учнів.

Українські дослідники підкреслюють, що війна не лише зруйнувала інфраструктуру, а й поставила під загрозу саму систему освіти. Так, О. Пальчук розглядає цифровізацію як ключ до модернізації української освіти в післявоєнний період [27]. Проте вона наголошує, що без системної підтримки держави технології залишаться лише «точковими проєктами».

О. Куклін досліджує економічні умови розвитку вищої освіти, вказуючи, що університети опинилися на межі виживання [28]. Основна проблема — дефіцит фінансування і відтік викладачів за кордон. Невирішеним залишається питання довгострокової стратегії інтеграції української освіти у європейський простір.

М. Юрченко та М. Пономаренко звертають увагу на руйнування наукового потенціалу країни [29]. Вони стверджують, що без повернення молодих дослідників і науковців Україна ризикує втратити покоління наукових шкіл.

І. Тарлопов у своїй статті аналізує вплив війни на ринок освітніх послуг [30]. Він констатує, що приватні заклади освіти скорочують програми, а попит на професійно-технічні спеціальності падає, хоча саме вони є ключем до відбудови.

UNICEF у звітах за 2023 рік підкреслює, що рівень дитячої бідності в Україні зріс удвічі, а доступ дітей до освіти серйозно обмежений через обстріли та вимушене переміщення [31]. Організація фіксує, що майже половина школярів не має безперервного навчання через перебої з електрикою та інтернетом [32]

Світовий банк [1] у 2025 році відзначив, що попри війну, освітні реформи в Україні тривають, однак їхні результати вкрай нерівномірні. У регіонах, близьких до лінії фронту, фактично зупинилися будь-які освітні процеси.

Plan International наголошує на поглибленні кризи психічного здоров’я серед українських дітей, яке напряму пов’язане з перериванням освітнього процесу [33]. Це питання залишається майже поза увагою державної політики.

Українському контексті, в умовах зростання бідності та депопуляції освіта має вирішувати два завдання збереження та розвиток людського капіталу та створення умов для повернення молоді з-за кордону.

Поєднання міжнародного досвіду з власними освітніми ініціативами (наприклад, «Всеукраїнська школа онлайн», цифрова платформа «Дія.Освіта») може сформувати основу для гнучкої системи, здатної реагувати на демографічні та економічні виклики.

Якщо говорити про можливості впровадження для Україна, то аналіз китайських джерел [22; 34] дозволяє запропонувати кілька рівнів рішень для України:

Державний рівень:

- ухвалення національної стратегії «Освіта і ШІ: відновлення та розвиток»;
- створення нормативної бази для використання ШІ в освіті, включно з безпекою даних;
- Рамкова постанова «Про довірний ШІ в освіті», де виписані стандарти прозорості, пояснюваності та якості даних за аналогією до Interim Measures КНР і рекомендацій US DOE/UNESCO.
- Нацплатформа «Розумна Освіта України»: агрегатор е-ресурсів (K-12, П(ПТ)О, ЗВО, upskilling) з відкритими API, навчальною аналітикою, репозитарієм відкритих завдань і «пісочницею» для AI-інструментів (аналог smartedu.cn).
- Державне замовлення на «інтелектуальні тьюторські модулі» з відкритим кодом і локалізацією укр./кр.мовою; пілоти в математиці, читанні, ІКТ - оцінювання незалежним дослідником [35]
- Нацрамка AI-грамотності для школярів та вчителів (спільно з МОН-ЄС-ОЕСР) - на базі AILit Framework (2025) з українською адаптацією [4].
- екстрене вирівнювання можливостей (цільова субвенція), що має включати ноутбук/планшет на сім'ю у 10 прикордонних/прифронтових громадах; супутниковий інтернет для шкіл; пріоритетний доступ до нацплатформи тощо.

Регіональний рівень:

- запуск пілотних проєктів "смарт-шкіл" у регіонах, найбільш постраждалих від війни;
- розвиток цифрової інфраструктури в сільських громадах;
- створення центрів «ШІ-педагогіка та дані», де мають бути короткі програми «Учитель/викладач-дизайнер/аналітик»; супровід шкіл у впровадженні ШІ, створення локальних банків завдань; обмін практиками через міжрегіональні хаби (аналог курсів на Yikedouedu для шкіл);
- пілотні проекти «ШІ-кураторства» у 9-тих - 12-тих класах (математика, укр. мова, історія/громадянська) має включати комбінацію людського наставництва та ШІ-помічника із прозорими рубриками оцінювання;
- постійна регіональна аналітика ризиків відставання (ранній дроп-аут, прогалини в читанні/математиці тощо) з деідентифікацією даних та етичним контролем.

Університетський рівень:

- створення «цифрових кампусів», які підтримують індивідуальні освітні траєкторії;
- впровадження курсів з управління ШІ, кібербезпеки та педагогіки цифрової доби;
- партнерство з міжнародними університетами для підготовки викладачів нового покоління.

Шкільний рівень:

- використання адаптивних освітніх платформ на основі ШІ;
- збереження ролі вчителя як куратора, що формує емоційно-ціннісний компонент освіти.
- педагогічні ради «ШІ-політика школи»: локальні правила використання генеративного ШІ, академічна доброчесність, навчання з підказками (prompting) і контр-перевірками.
- змішаний формат контролю/завдань: автоматична миттєва перевірка (типові процедури) плюс людська модерація для відкритих відповідей і проєктів (US DOE; OECD).
- мікромодулі для батьків і учнів: безпека даних, цифрова гігієна, критичне мислення щодо підказок ІІ (UNESCO).

Аналіз досліджень доводить, що новітні технології здатні стати інструментом відновлення освітнього потенціалу України, але лише за умови інтеграції у комплексну стратегію демографічної та соціальної політики. Китайський досвід вказує на ефективність AI для персоналізації, американський - на масштабованість через EdTech, а українські науковці наголошують на необхідності фінансової та інституційної підтримки.

Невирішеними залишаються питання:

- як уникнути цифрової нерівності;
- як повернути молодих науковців і викладачів;
- як інтегрувати психологічну підтримку у систему освіти;
- як зберегти якість навчання в умовах бідності й міграції.

Отже, майбутнє повоєнної України значною мірою залежатиме від того, чи зможе освіта стати не лише засобом навчання, а й простором відновлення людського капіталу.

Висновки. Для України новітні технології в освіті — не лише інструмент модернізації, а й шанс компенсувати втрати людського капіталу та закласти основи стійкого розвитку. Позитивний досвід Китаю і США доводить, що грамотна інтеграція ШІ здатна забезпечити індивідуалізацію навчання, підвищити якість освіти та підготувати країну до викликів цифрової епохи. Водночас ключовим завданням залишається поєднання технологічного розвитку з гуманістичними принципами освіти, аби людина залишалася в центрі освітнього процесу.

Позитивний досвід Китаю (персоналізація навчання за допомогою AI) та США (масштабованість EdTech) доводить, що грамотна інтеграція цифрових інструментів здатна підвищити якість освіти та забезпечити її доступність.

Основними ризиками залишаються цифрова нерівність, втрата ролі вчителя, відтік науковців і викладачів, а також загроза комерціалізації знань. Успіх модернізації можливий лише за умови поєднання технологічного розвитку з гуманістичними принципами, де людина залишається в центрі освітнього процесу.

Новизна даного дослідження полягає у розгляді освітніх технологій саме крізь призму демографічних та соціально-економічних викликів України в умовах війни і післявоєнної відбудови.

Перспективами подальших досліджень є розробка інституційних засад інтеграції штучного інтелекту в освітню систему України; вивчення впливу цифрових технологій на якість освіти та соціальну мобільність учнів; аналіз етичних аспектів використання AI у навчанні та збереження ролі педагога як наставника та подальша адаптація міжнародного досвіду до умов повоєнної відбудови та розробка довгострокової стратегії «Освіта для стійкого розвитку України».

Література:

1. World Bank. Learning and school reforms continue in Ukraine despite war challenges. 25.03.2025. URL: https://www.worldbank.org/en/news/feature/2025/03/25/learning-and-school-reforms-continue-in-ukraine-despite-war-challenges

2. UNDP. Ukraine: Human development and poverty trends. 2025. URL: https://www.undp.org/

3. OECD. Education at a glance 2024: OECD indicators. Paris: OECD Publishing, 2024. DOI: https://doi.org/10.1787/69096873-en

4. OECD. What should teachers teach and students learn in a future of powerful AI? 2025.

5. OECD. OECD digital education outlook 2021: Pushing the frontiers with AI, blockchain and robots. Paris: OECD Publishing, 2021. DOI: https://doi.org/10.1787/589b283f-en

6. OECD. The potential impact of AI on equity and inclusion in education. 2024

7. UNESCO. Artificial intelligence in education. 2025. URL: https://www.unesco.org/

8. World Bank. Listening to the citizens of Ukraine (L2CU): Poverty, welfare and recovery (policy notes). 2023–2024.

9. Шваб К. Четверта промислова революція = The Fourth Industrial Revolution / пер. з англ. Київ: Форс, 2019. 208 с.

10. Kim J. The fourth industrial revolution and the future of higher ed. Inside Higher Ed. 02.03.2018. URL: https://www.insidehighered.com/blogs/technology-and-learning/fourth-industrial-revolution-and-future-higher-ed/

11. Stiglitz J. E., Greenwald B. Creating a learning society: A new approach to growth, development, and social progress. New York: Columbia University Press, 2014. 576 p. Stiglitz J. Why learning matters. The Guardian. 09.06.2014. URL: https://www.theguardian.com/business/2014/jun/09/why-learning-matters-innovation-joseph-stiglitz

12. Li H., Xu T., Zhang C., Chen E., Liang J., Fan X., Li H., Tang J., Wen Q. Bringing generative AI to adaptive learning in education [Preprint]. arXiv. 02.02.2024. DOI: https://doi.org/10.48550/arXiv.2402.14601

13. Xu T., Zhang Y.-F., Chu Z., Wang S., Wen Q. AI-driven virtual teacher for enhanced educational efficiency: Leveraging large pretrain models for autonomous error analysis and correction [Preprint]. arXiv. 14.09.2024. DOI: https://doi.org/10.48550/arXiv.2409.09403

14. Cui W., Xue Z., Thai K.-P. Performance comparison of an AI-based adaptive learning system in China [Preprint]. arXiv. 29.01.2019. DOI: https://doi.org/10.48550/arXiv.1901.10268

15. Fan L., Deng K., Liu F. Educational impacts of generative artificial intelligence on learning and performance of engineering students in China [Preprint]. arXiv. 14.05.2025. DOI: https://doi.org/10.48550/arXiv.2505.09208

16. Brynjolfsson E., McAfee A. The second machine age: Work, progress, and prosperity in a time of brilliant technologies. New York: W. W. Norton & Company, 2014. 320 p. URL: https://kfund.ua/en/the-second-machine-age-work-progress-and-prosperity-in-a-time-of-brilliant-technologies

17. Sytnyk H. P., Zubchyk O. A., Orel M. H. Conceptual understanding of the peculiarities of managing innovation-driven development of the state in the current conditions. Science and Innovation. 2022. Vol. 18, No. 2. P. 3–15. URL: https://scinn-eng.org.ua/ojs/index.php/ni/article/view/234/99

18. Го Імінь. Порівняльний аналіз освітніх систем Китаю та України. Успіхи і досягнення у науці. Серія «Управління та адміністрування». 2025. № 2(12). С. 480–492. DOI: https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-2(12)-480-492

19. Го Імінь. Освітня модель Китаю: становлення, розвиток та особливості імплементації досвіду в Україні. Національні інтереси України. Серія «Публічне управління та адміністрування». 2025. № 2(7). С. 913–924. DOI: https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-2(7)-913-924

20. Parashar J. AI, future of work and digital transformation. LinkedIn. 2025. URL: https://www.linkedin.com/posts/jaideeparashar_ai-futureofwork-digitaltransformation-activity-7362551176506036226-y77Z

21. Yang X., Chen L. Artificial intelligence in Chinese primary and secondary education. Computers & Education. 2023. Vol. 194. 104681. DOI: https://doi.org/10.1016/j.compedu.2023.104681

22. Yikedou Education BBS. AI+Education training threads (5733–5742). Yikedou Education BBS. 2025. URL: https://bbs.yikedouedu.com

23. Li J., Wang H., Zhou Y. Smart campus and AI-driven higher education reform in China. International Journal of Educational Technology in Higher Education. 2023. Vol. 20, No. 45. P. 1–18. DOI: https://doi.org/10.1186/s41239-023-00451-6

24. EDUCAUSE. The future of AI in higher education. 2024. URL: https://www.educause.edu

25. Ministry of Education of China. Education digitalization strategy action plan (2022–2035). 2022. URL: http://en.moe.gov.cn/

26. Zhao Y. Education in the age of AI: Opportunities and challenges. New York: Teachers College Press, 2022.

27. Palchuk O. Modernization of education in post-war Ukraine: Digitalization and implementation of best global reform practices. Educational Challenges. 2025. Vol. 30, No. 2. P. 7–21. DOI: https://doi.org/10.34142/2709-7986.2025.30.2.01

28. Kuklin O. Economic situation and prospects for the development of higher education in Ukraine in the context of post-war recovery. Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series "Economics". 2025. Vol. 12, No. 1. P. 35–49. DOI: https://doi.org/10.52566/msu-econ1.2025.35

29. Iurchenko M., Ponomarenko M. Ukrainian educational and scientific potential after the full-scale invasion: Socioeconomic challenges and prospects. SocioEconomic Challenges. 2025. Vol. 9, No. 1. P. 21–38. DOI: https://doi.org/10.61093/sec.9(1).21-38.2025

30. Tarlopov I. O. The impact of war on the development of the educational services market in Ukraine. Economics, Finance, Law. 2025. No. 3. P. 47–52. DOI: https://doi.org/10.37634/efp.2025.3.8

31. UNICEF. Child poverty: Impact of the war on the situation of households with children. April 2023. URL: https://www.unicef.org/ukraine/en/reports/child-poverty-report-april-2023

32. UNICEF. Education survey reveals impact of war on Ukraine's students. 05.12.2023. URL: https://www.unicef.org/ukraine/en/press-releases/international-education-quality-research

33. Plan International. Three years of war in Ukraine: Education disruptions deepen mental health crisis for children. 20.02.2025. URL: https://plan-international.org/ukraine/news/2025/02/20/ukraine-war-disrupts-education-for-fifth-consecutive-year/

34. Yikedou Education BBS. AI+Education courses: Threads 5733, 5734, 5739, 5741, 5742. 2025. URL: https://bbs.yikedouedu.com/

35. Ma W., Adesope O. O., Nesbit J. C., Liu Q. Intelligent tutoring systems and learning outcomes: A meta-analysis. Journal of Educational Psychology. 2014. Vol. 106, No. 4. P. 901–918. DOI: https://doi.org/10.1037/a0037123

References:

1. World Bank. (2025, March 25). Learning and school reforms continue in Ukraine despite war challenges. https://www.worldbank.org/en/news/feature/2025/03/25/learning-and-school-reforms-continue-in-ukraine-despite-war-challenges

2. UNDP. (2025). Ukraine: Human development and poverty trends. https://www.undp.org/

3. OECD. (2024). Education at a glance 2024: OECD indicators. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/69096873-en

4. OECD. (2025). What should teachers teach and students learn in a future of powerful AI?

5. OECD. (2021). OECD digital education outlook 2021: Pushing the frontiers with AI, blockchain and robots. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/589b283f-en

6. OECD. (2024). The potential impact of AI on equity and inclusion in education.

7. UNESCO. (2025). Artificial intelligence in education. https://www.unesco.org/

8. World Bank. (2023–2024). Listening to the citizens of Ukraine (L2CU): Poverty, welfare and recovery (policy notes).

9. Schwab, K. (2019). The fourth industrial revolution (Ukrainian translation). Kyiv: Fors.

10. Kim, J. (2018, March 2). The fourth industrial revolution and the future of higher ed. Inside Higher Ed. https://www.insidehighered.com/blogs/technology-and-learning/fourth-industrial-revolution-and-future-higher-ed/

11. Stiglitz, J. E., & Greenwald, B. (2014). Creating a learning society: A new approach to growth, development, and social progress. Columbia University Press. Stiglitz, J. (2014, June 9). Why learning matters. The Guardian. https://www.theguardian.com/business/2014/jun/09/why-learning-matters-innovation-joseph-stiglitz

12. Li, H., Xu, T., Zhang, C., Chen, E., Liang, J., Fan, X., Li, H., Tang, J., & Wen, Q. (2024, February 2). Bringing generative AI to adaptive learning in education [Preprint]. arXiv. https://doi.org/10.48550/arXiv.2402.14601

13. Xu, T., Zhang, Y.-F., Chu, Z., Wang, S., & Wen, Q. (2024, September 14). AI-driven virtual teacher for enhanced educational efficiency: Leveraging large pretrain models for autonomous error analysis and correction [Preprint]. arXiv. https://doi.org/10.48550/arXiv.2409.09403

14. Cui, W., Xue, Z., & Thai, K.-P. (2019, January 29). Performance comparison of an AI-based adaptive learning system in China [Preprint]. arXiv. https://doi.org/10.48550/arXiv.1901.10268

15. Fan, L., Deng, K., & Liu, F. (2025, May 14). Educational impacts of generative artificial intelligence on learning and performance of engineering students in China [Preprint]. arXiv. https://doi.org/10.48550/arXiv.2505.09208

16. Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2014). The second machine age: Work, progress, and prosperity in a time of brilliant technologies. W. W. Norton & Company. https://kfund.ua/en/the-second-machine-age-work-progress-and-prosperity-in-a-time-of-brilliant-technologies

17. Sytnyk, H. P., Zubchyk, O. A., & Orel, M. H. (2022). Conceptual understanding of the peculiarities of managing innovation-driven development of the state in the current conditions. Science and Innovation, 18(2), 3–15. https://scinn-eng.org.ua/ojs/index.php/ni/article/view/234/99

18. Guo, Y. (2025). Comparative analysis of the educational systems of China and Ukraine. Successes and Achievements in Science, Series "Management and Administration," 2(12), 480–492. https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-2(12)-480-492

19. Guo, Y. (2025). The Chinese educational model: Formation, development, and features of implementation in Ukraine. National Interests of Ukraine, Series "Public Administration and Administration," 2(7), 913–924. https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-2(7)-913-924

20. Parashar, J. (2025). AI, future of work and digital transformation. LinkedIn. https://www.linkedin.com/posts/jaideeparashar_ai-futureofwork-digitaltransformation-activity-7362551176506036226-y77Z

21. Yang, X., & Chen, L. (2023). Artificial intelligence in Chinese primary and secondary education. Computers & Education, 194, 104681. https://doi.org/10.1016/j.compedu.2023.104681

22. Yikedou Education BBS. (2025). AI+Education training threads (5733–5742). Yikedou Education BBS. https://bbs.yikedouedu.com/

23. Li, J., Wang, H., & Zhou, Y. (2023). Smart campus and AI-driven higher education reform in China. International Journal of Educational Technology in Higher Education, 20(45), 1–18. https://doi.org/10.1186/s41239-023-00451-6

24. EDUCAUSE. (2024). The future of AI in higher education. https://www.educause.edu

25. Ministry of Education of China. (2022). Education digitalization strategy action plan (2022–2035). http://en.moe.gov.cn/

26. Zhao, Y. (2022). Education in the age of AI: Opportunities and challenges. Teachers College Press.

27. Palchuk, O. (2025). Modernization of education in post-war Ukraine: Digitalization and implementation of best global reform practices. Educational Challenges, 30(2), 7–21. https://doi.org/10.34142/2709-7986.2025.30.2.01

28. Kuklin, O. (2025). Economic situation and prospects for the development of higher education in Ukraine in the context of post-war recovery. Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series “Economics,” 12(1), 35–49. https://doi.org/10.52566/msu-econ1.2025.35

29. Iurchenko, M., & Ponomarenko, M. (2025). Ukrainian educational and scientific potential after the full-scale invasion: Socioeconomic challenges and prospects. SocioEconomic Challenges, 9(1), 21–38. https://doi.org/10.61093/sec.9(1).21-38.2025

30. Tarlopov, I. O. (2025). The impact of war on the development of the educational services market in Ukraine. Economics, Finance, Law, 3, 47–52. https://doi.org/10.37634/efp.2025.3.8

31. UNICEF. (2023, April). Child poverty: Impact of the war on the situation of households with children. https://www.unicef.org/ukraine/en/reports/child-poverty-report-april-2023

32. UNICEF. (2023, December 5). Education survey reveals impact of war on Ukraine's students. https://www.unicef.org/ukraine/en/press-releases/international-education-quality-research

33. Plan International. (2025, February 20). Three years of war in Ukraine: Education disruptions deepen mental health crisis for children. https://plan-international.org/ukraine/news/2025/02/20/ukraine-war-disrupts-education-for-fifth-consecutive-year/

34. Yikedou Education BBS. (2025). AI+Education courses: Threads 5733, 5734, 5739, 5741, 5742. https://bbs.yikedouedu.com/

35. Ma, W., Adesope, O. O., Nesbit, J. C., & Liu, Q. (2014). Intelligent tutoring systems and learning outcomes: A meta-analysis. Journal of Educational Psychology, 106(4), 901–918. https://doi.org/10.1037/a0037123

УДК 659.1

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-546-555

Даниленко Володимир Григорович кандидат філологічних наук, доцент кафедри документознавства та інформаційної діяльності Державного університету інформаційно-комунікаційних технологій, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-8646-0504

РЕКЛАМИ ЯК ЗАСІБ КОНТРПРОПАГАНДИ УКРАЇНИ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ ВІЙНІ З РОСІЄЮ

Анотація. Під час повномасштабного нападу Росії на Україну реклама почала використовуватися як інструмент в інформаційній війні з ворогом. Оговтавшись від перших атак російських ракет і спроб захопити Київ та інші міста і села України, український бізнес почав використовувати рекламу, в якій було багато згадок про війну та підтримку народного опору окупантам. Відтак реклама стала потужним інструментом в інформаційній війні, в якій сторони конфлікту використовують її для формування наративів, мобілізації та деморалізації населення ворога. Як інструмент впливу реклама давно вийшла за межі комерційної сфери, адже використовує емоційні, раціональні та маніпулятивні методи для формування суспільної думки. При високохудожньому зоровому, текстовому та звуковому наповненнях реклама може створювати такий ж емоційний ефект, як мистецтво, що проникає в масову свідомість, створюючи під час війни негативний образ ворога і світлий образ своєї країни, яка веде справедливу оборонну війну. Державна російська пропаганда теж активно працює, створюючи рекламні ролики та кампанії для просування таких наративів, як «захист російськомовного населення», «боротьба з нацизмом». До 2014 року російські інформаційні війська створювали маніпулятивні образи «братніх народів», трансформованих після 2022 року у «ворогів» і «фашистів». Заради своїх неоімперських амбіцій російська пропаганда маніпулює своєю і зарубіжними спільнотами, використовуючи рекламу, щоб виправдати терор цивільного населення. В Україні соціальна реклама використовується в якості контрпропаганди. Вона показує героїзм Збройних Сил України, єдність нації, документує злочини агресора, привертає увагу до злочинів російської армії міжнародної спільноти. А рекрутингова реклама допомагає кожному підрозділу поповнити свої ряди добровольцями на різні військові посади.

Ключові слова: інформаційна війна, соціальна реклама, рекрутингова реклама, пропаганда, маніпуляційні технології, контрпропаганда, масова свідомість, мобілізація суспільства, деморалізація суспільства.

Danylenko Volodymyr Hryhorovych candidate of philological sciences, associate professor of the department of document studies and information activities of the State University of Information and Communication Technologies, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-8646-0504

ADVERTISING AS A TOOL OF COUNTER-PROPAGANDA OF UKRAINE IN THE INFORMATION WAR WITH RUSSIA

Abstract. During the full-scale attack of Russia on Ukraine, advertising began to be used as a tool in the information war with the enemy. After recovering from the first attacks of Russian missiles and attempts to seize Kyiv and other cities and villages of Ukraine, Ukrainian businesses began to use advertising that made many references to the war and support of popular resistance to the invaders. Therefore, advertising has become a powerful tool in information warfare, in which the parties to the conflict use it to shape narratives, mobilize and demoralize the enemy population. As a tool of influence, advertising has long gone beyond the commercial sphere, because it uses emotional, rational and manipulative methods to shape public opinion. With highly artistic visual, textual, and audio content, advertising can create the same emotional effect as art, penetrating the mass consciousness, creating a negative image of the enemy during war and a bright image of one's own country, which is waging a just defensive war. State Russian propaganda is also actively working, creating commercials and campaigns to promote such narratives as «protecting the Russian-speaking population» and «fighting Nazism». Until 2014, Russian information troops created manipulative images of «brotherly peoples», transformed after 2022 into «enemies» and «fascists». For the sake of its neo-imperial ambitions, Russian propaganda manipulates its own and foreign communities, using advertising to justify terrorizing the civilian population. In Ukraine, social advertising is used as counter-propaganda. It shows the heroism of the Armed Forces of Ukraine, the unity of the nation, documents the crimes of the aggressor, draws attention to the crimes of the Russian army of the international community. And recruiting advertising helps each unit to replenish its ranks with volunteers for various military positions.

Keywords: information warfare, social advertising, recruitment advertising, propaganda, manipulation technologies, counter-propaganda, mass consciousness, mobilization of society, demoralization of society.

Постановка проблеми. Під час війни з Росією, починаючи з 2014 року, реклама почала виконувати об’єднуючу функцію українського суспільства перед загрозою знищення Російською Федерацією України та українського народу. Про невизнання Кремлем українців окремим народом йдеться у програмній статті Володимира Путіна «Про історичну єдність росіян та українців» (2021),

опублікованій на сайті Кремля, та статті російського політтехнолога Тимофія Сергейцева «Що Росія має зробити з Україною» (2022), опублікованій на державному інформаційному ресурсі РИА Новости, що стали прологом до війни з Україною та програмою геноциду українського народу. Тому українське суспільство змушене було консолідувати всі свої людські, економічні, культурні та військові ресурси для самозахисту, а рекламі в цьому процесі відведено роль одного з інструментів, за допомогою якого здійснюється мобілізація українського суспільства перед загрозою знищення. Дослідження цієї теми важливе для того, щоб зрозуміти, яким чином може використовуватися реклама, що, крім комерційної ролі, виконує місію педагога, який формує в масовій свідомості національну самосвідомість, усвідомлення приналежності до європейської та, в ширшому розумінні, до західної цивілізації. Тож разом з національною освітою, культурою і засобами масової інформації реклама має значний вплив на консолідацію української нації, подолання регіональних розбіжностей, які лишилися через те, що українські землі входили до різних держав, а також протистоїть пропаганді в інформаційній війні, яку веде Росія проти України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні правові питання реклами досліджували Р.Ваксман, Ю.Громенко, А.Лисюк, К.Романчук, М.Стефанчук; вивченням впливу реклами на масову аудиторію займалися А. Бойко, Ю. Васьківський, Н. Грицюта, В. Іванов, І. Пенчук, Л. Хавкіна; дослідженням реклами в інтернеті та соціальних мережах займалися Н. Габор, Л. Городенко, Н. Іщук, Б. Потятиник.

Мета статті – дослідження реклами як засобу контрпропаганди в інформаційній війні України з Росією.

Виклад основного матеріалу. Традиційно реклама використовується для просування на ринку товарів і послуг, але в умовах інформаційної війни вона допомагає формувати певні настрої, ставлення до подій, консолідувати еліту й народні маси перед екзистенційними загрозами, розвінчувати панічні ворожі чутки, покликані деморалізувати суспільство.

До 2014 року Україна не мала чіткої державної стратегії щодо інформаційної безпеки. Повномасштабне вторгнення 2022 року стало каталізатором для розробки нових, гнучких та ефективних підходів. Реклама стала одним із ключових інструментів, адже вона дозволяє швидко доносити меседжі до широкої аудиторії.

Мобілізуюча соціальна реклама як контпропаганда в Україні з'явилася з перших днів повномасштабного нападу Росії. Відеоролики в соціальних мережах та зовнішня реклама відіграли важливу роль у підтримці бойового духу українського суспільства. Зовнішня реклама в різних містах України несла важливу інформацію про Збройні Сили України, Службу безпеки України,

українську розвідку, волонтерів, підтримує дух згуртованості і сили в суспільстві. Для українського народу було важливо це бачити на вулицях, щоб відчувати, що Україна сильна, згуртована, дає відсіч загарбнику, якого бояться більшість країн світу. З'явилася велика кількість постерів, картин невідомих авторів, які продаються в мережевій торгівлі.

В суспільстві з'явився високий запит на відновлення історичної пам'яті, яку всіляко витирала зі свідомості українського народу Росія і в царську епоху, і в Радянському Союзі, і за допомогою проросійських партій і ЗМІ знищували в Україні після здобуття незалежності. Розвиток національної самосвідомості в Україні розвивався одночасно з розвитком національної самосвідомості інших європейських народів, у XVIII-XIX століттях, але в 1764 році Катерини II ліквідувала Гетьманщину, перетворивши її на Малоросійську губернію. Цим самим було перервано розвиток української нації. З початком повномасштабної війни з'явилася реклама, яка відновлювала націотворчий процес, що розпочався в епоху Богдана Хмельницького і був перерваний ліквідацією Російською імперією Гетьманщини.

Після повномасштабного нападу Росії на Україну український бізнес був розгублений і поєднував рекламу власного бренду, товарів та послуг зі створенням яскравого карикатурного образу ворога.

Через бойові дії в багатьох регіонах України людям довелося покинути свої будинки разом з телевізорами, тому значній частині українського населення довелося переорієнтуватися з телевізора, що був популярним джерелом інформації, на нові медіа в соціальних мережах. Отож з 2022 року домінування реклами в соціальних мережах стало очевидним.

Під час війни соціальна реклама виконує мобілізуючу роль, згуртовує суспільство, допомагає вірити в перемогу України. Страх західних країн перед ядерним шантажем Росії, що підтримується як інформаційно-психологічна операція, яка розганяється в західних медіа та соціальних мережах, поява на фронті корейських військ, що воювали за Росію, побудова на російських землях китайських військових заводів, що працюють на російську оборону, прихід у Білий дім Дональда Трампа з його симпатіями до диктаторів і диктаторських режимів змушують українське суспільство розраховувати більше на свої сили.

Мобілізуюча соціальна реклама в Україні з'явилася з перших днів повномасштабного нападу Росії. Відеоролики в соціальних мережах та зовнішня реклама відіграли важливу роль у підтримці бойового духу українського суспільства. Зовнішня реклама в різних містах України несла важливу інформацію про Збройні Сили України, Службу безпеки України, українську розвідку, волонтерів, підтримувала дух згуртованості і сили в суспільстві. Для українського народу було важливо це бачити і чути, аби переконатися, що Україна сильна, згуртована, дає відсіч загарбнику, якого бояться більшість країн

світу. Соціальна реклама з'явилася не лише на традиційних рекламних носіях, а й на великій кількість постерів, календарів, на конвертах, поштових марках та в мережевій торгівлі.

Під час війни в українській рекламі розвинулися такі напрямки контрпропаганди:

1. Деморалізація ворога та боротьба з його міфами

Основним завданням стало розвінчування російських наративів про «другу армію світу», «визволителів», які прийшли звільнити український народ від «київського режиму», захистити «російськомовне населення» України.

Так, в одному з відеороликів, розміщеному в ютубі, показано, як українські дрони знищують російську техніку і особовий склад. На відео видно, як вибухають бронемашини, зенітно-ракетні комплекси, склад боєкомплектів, знищується піхота ворога. Відео змонтоване з різних фрагментів успішних операцій СБУ. Під відео розміщено текст з інформацією про те, що українські військові застосовують нові технології ведення війни. Це відео підготувала СБУ як рекламу своєї служби [6].

В іншому відео, підготовленому батальйоном К-2, що є рекламою підрозділу, показано штаб батальйону, з якого ведеться управління боєм. Перед монітором сидять військові і командують вогнем. На відео видно. Як колона російської бронетехніки сунеться полем. Після вибухів танків і БМП полем тікає російська піхота, по якій наносяться удари дронами [4].

І СБУ, і батальйон К-2 рекламують свої служби і водночас їхні ролики, розміщені в соціальних мережах, розвінчують міф про «другу армію світу», яким росіяни залякують весь світ.

У зверненні російського солдата, розміщеному у фейсбуці, полонений пояснює своїм співвітчизникам, що в Україні їх чекає смерть і не радить їхати на війну. Він пояснює, що міфи про «нацизм» і «фашизм» в Україні – вигадка російської пропаганди і застерігає своїх співвітчизників вестись на ці вигадки. Цей ролик несе повідомлення росіянам, що насправді російський солдат не визволитель, а окупант, і що російська армія в Україні чинить військові злочини проти цивільного населення [3].

2. Мобілізація та зміцнення українського суспільства

Демонстрацією цього напрямку є соціальна реклама, що вселяє віру в незламність ЗСУ. У рекламному ролику, поширеному в соціальних мережах, двоє котів сидять перед залитим вечірнім світлом містом. У вогнях переливається вечірній Дніпро. В цю ідилію вривається російський літак, в якому пілот із землистим обличчям, схожий на вихідця зі світу мертвих, за допомогою радіозв'язку одержує команду бомбити місто. Услід за літаком повертаються ракети ППО. Одна з ракет наздоганяє літак, що вибухає в повітрі. Звучить пісня Ігоря Шамо на слова Дмитра Луценка «Як тебе не любити, Києве мій?», яка є

офіційним гімном Києва. Двоє котів зачаровано дивляться на вибух літака. З'являється напис: «Вірю в ЗСУ!» Ця реклама в перші дні повномасштабної війни дала надію і впевненість в тому, що Україна вистоїть [11].

Схожим за ідеєю є ролик-пісня, присвячений міській легенді Привид Києва. На початку повномасштабного вторгнення в засобах масової інформації була поширена легенда про українського пілота, який у перші тридцять годин війни у небі над Києвом збив шість російських літаків. Пізніше стало відомо, що Привид Києва – збірний образ пілотів 40-ї бригади тактичної авіації Повітряних Сил Збройних Сил України [7].

3.Привернення уваги міжнародної спільноти

Після розв'язання повномасштабної війни Росії в Україні у багатьох демократичних країнах з'явилася плакати з повідомленнями: «Russia is a terrorist state», «Stop Russian aggression». Такі написи найчастіше поширювали громадські активісти біля російських посольств.

Яскравою рекламною кампанією під час війни став вихід п'яти роликів онлайн-казино «Cosmolot», створені для підняття бойового духу українського суспільства та його віри в свою перемогу. Наскрізною темою цих роликів був образ пекла з чортами, до якого потрапили російські пропагандисти й політики, що за вказівкою Путіна розпалювали війну, нацьковуючи російське суспільство на Україну і український народ. Найзухвалішим у цій серії став ролик, у якому чорт рубав м'ясо і в так ударам ножа вів підрахунок рашистів, які потрапили до пекла. Центральний персонаж цих роликів – чорт з червоним обличчям, у костюмі, з краваткою, схожий на типового політика і, звісно, з рогами [5].

Соціальна реклама відрізняється від комерційної своєї філософією. Якщо в комерційній рекламі рекламодавці добиваються лише збагачення, поглинання конкурентів, вихід у лідери продажів, то соціальна реклама намагається змінити світ на краще. Замовники соціальної реклами ідеалісти і практики, що найбільше переймаються майбутнім своєї країни і світу. Вони дбають про свій народ, свою країну і людство. Соціальна реклама пересікається з літературою, кінематографом, театром, які пробуджують у суспільстві гуманізм і за допомогою духовного очищення роблять людину кращою.

На плакаті із соціальною рекламою «Слава Україні! Героям слава!» зображено сучасних українських воїнів з щитом із золотим левом та голубим прапором. Жовто-синій прапор було вперше застосовано у Грюнвальдській битві 1410 року, в якій об'єднані війська Королівства Польського і Великого князівства Литовського здобули перемогу над Тевтонським орденом. Разом з поляками й литовцями у битві брали участь українські війська, які прийшли на бій з синьою корогвою та золотим левом. Тому дослідники українського прапора вважають, що саме в Грюнвальдській битві вперше в бою був освячений жовто-синій прапор. Цей плакат є зразком соціальної реклами, яка допомагає зв'язати воєдино тяглість українських поколінь [9].

За сприяння соціальних мереж та реклами бойове вітання українців «Слава Україні! Героям слава!» стало масовим. Це українське вітання з'явилося з часів Тараса Шевченка і вперше згадується в його вірші «До Основ'яненка», написаному в 1839 році. В Українській Народній Республіці (1918-1920) гасло набуло форми: «Слава Україні!», а відповідь на вітання: «Героям слава!» почали використовувати в 1925-1929 роках у Подебрадах в організації Легія українських націоналістів. Відтак гасло, що було популярним під час Революції на граніті, Помаранчевої революції, Революції Гідності набуло національного масштабу з 2022 року.

Під час війни соціальна реклама може бути не тільки на білбордах чи в соціальних мережах, а й проникати в торгівлю, з'являючись на календарях або інших побутових предметах. Саме такою є соціальна реклама волонтерського руху, що набув в Україні набув масового розмаху. У ньому щодня працюють тисячі волонтерів, які збирають кошти на купівлю дронів, бронемашин, автомобілів, тепловізорів, одягу, бронежилетів, аптечок, продуктів харчування. Волонтери доставляють все це безпосередньо на фронт, ризикуючи власним життям. Тому не дивно, що в мережі «Розетка» продається дерев'яний постер «Коли янголи мовчать, діють волонтери» [2].

Під час російсько-української війни головною темою соціальної реклами стала підтримка ЗСУ, волонтерського руху, підняття питань, пов'язаних із проблемами біженців, змушених тікати від війни. Реклама створила образ благородного та сміливого українського воїна. У тіктоці та інших соціальних мережах з'явився цикл роликів, присвячений військовим ЗСУ, які рятують тварин із зони бойових дій. Таким чином, у період повномасштабного вторгнення Росії в Україну соціальна реклама набрала мілітаризованого характеру. Її героями стали воїни ЗСУ, волонтери, окремі види української зброї, військові підрозділи, народні месники, які встигли стати легендами. Наприклад, цигани, які трактором викрали російський бронетранспортер.

У воєнний час творення соціальної реклами в Україні взяли на себе не лише державні та місцеві органи влади чи громадські організації, але й самі громадяни. Зокрема, активна, організована і ініціативна частина суспільства, яку соціологи відносять до громадянського суспільства. Таким чином, соціальна реклама стала щоденною практикою українського громадянського суспільства. На сьогодні вона є важливою складовою масової культури України, активну участь у формуванні якої беруть інтернет, соціальні мережі, волонтери та громадські активісти.

Під час війни кожне місто України створює власну соціальну рекламу за участю місцевої влади, місцевого бізнесу, небайдужих жителів та українських митців. Війна пробудила в українцях здатність до самоорганізації, яка існувала в епоху запорізького козацтва, опришків, гайдамацького руху, Помаранчевої революції та Революції Гідності.

Зважаючи на те, що російські ботоферми в окремий напрям своєї роботи виділили демонізацію ТЦК і перетворення його на малоефективний інструмент мобілізації населення, для створення альтернативної форми мобілізації з'явився пілотний проєкт Міністерства оборони України – Центр рекрутингу української армії. При цьому кожен військовий підрозділ проводить свою рекрутингову політику, відбираючи серед добровольців спеціалістів для успішного ведення військових операцій.

В одному з рекрутингових роликів 12-ї бригади спеціального призначення «Азов» показано молодих жінок в перукарні, які розмовляють між собою. Одна з них скаржиться, що не може з чоловіком піти в ресторан, бо він боїться, що його заберуть на війну. «А ти де збираєшся влітку відпочивати?» – запитує жінка свою подругу. «В Італії», – відповідає вона. «Серйозно?! – дивується жінка. – А в твого чоловіка що, бронь?» «А мій в Азові», – відповідає її подруга. Ця соціальна реклама повертає до проблеми власної гідності тих чоловіків, які переховуються, щоб не захищати свою країну від ворога. Водночас цей ролик демонструє, що в бригаді «Азов» справжня чоловіча робота, за яку добре платять [1].

У рекрутинговій рекламі Третьої окремої штурмової бригади, в якій зображено чоловіка й жінку, деякі критики побачили сексизм. На різних білбордах штурмової бригади зображено дівчину з пістолетом у руці, що обняла чоловіка, або чоловік вчить дівчину стріляти з рушниці. Це дало підстави деяким жінкам побачили патріархальні підходи до ролі жінки в суспільстві, якій відводять лише місію продовження роду. Хоча більшість людей, опитаних автором у розміщеному в фейсбуці поста, ніякого сексизму в цій рекламі не побачила. А навпаки вважають, що така реклама привертає увагу суспільства до проблеми захисту України, яку однаково мають захищати чоловіки і жінки. Зрештою, більшість критиків визнали, що такий рекламний задум спрацював. До рекламу Третьої окремої штурмової бригади була привернута більша увага масової аудиторії [8].

У кожного військового підрозділу рекрутингова реклама може мати різні форми і художні вирішення. Якщо у 12-й бригаді Національної гвардії України «Азов» рекрутинговий ролик задуманий за принципом ігрового фільму, у Третій окремій штурмовій бригаді Сухопутних військ Збройних Сил України як білборди, що привертають увагу неоднозначним трактуванням гендеру, то в ролику 13-ї бригади оперативного призначення «Хартія» у складі 2-го корпусу Національної гвардії України рекламний ролик побудований на промові командира цього підрозділу Ігоря Оболенського. Ця рекрутингова реклама логічна і звернута до розуму. Ось як передано текст промови: «Ми з вами вже засвоїли історію. Ми знаємо, що тільки власне сильне військо може захистити нашу державу. За роки великої війни у нас виросло професійне військо офіцерів, сержантів і солдатів. Більшість з них - це вчорашні цивільні, які зупинили

мільйонну армію ворога і три роки ефективно цього ворога знищують. Ми знаємо, що можемо воювати і навчатися одночасно. Тепер ми чекаємо на вас, передусім на молодь, на тих, хто гуртувався в ненависті до ворога, хто має потребу берегти державу та змінювати її на краще. Ви принесете із собою ваш запал та енергію. Наша досвідчена команда передасть вам знання, навички і дух воїна. Разом з вами ми створимо нову культуру війська. Військо, яке буде перемагати якістю, а не кількістю. Військо, яке росіяни будуть боятися на наступні покоління. Військо, яке буде творити історію. Це ваша держава, ваше військо і ваш час. Долучайтесь!» [10].

Висновки. Під час війни більшість ресурсів у країні працюють на оборону. В цьому сенсі реклама не виняток, адже вона виконує важливу роль в консолідації суспільства, мобілізації населення і при цьому служить технологією опору в інформаційній війні з Росією.

На початку війни для більшості брендів головним був інформаційно-підтримувальний контент, у якому реклама товарного знаку була пов'язана з війною. Така реклама несла не тільки патріотичне наповнення, а й свідчила, хто з брендів і сервісів продовжує працювати, які торгові мережі відкриті, де можна знайти й отримати допомогу, як долучитися до волонтерських ініціатив і що робити далі.

Українська реклама-контрпропаганда має свої унікальні риси. Вона виділяється своєю емоційною складовою, апелюючи до таких емоцій, як патріотизм, гордість, любов до своєї країни, її державних символів, мови, культури. На відміну від російської пропаганди, що спирається на фейки, українська контрпропаганда використовує реальні факти і відеоматеріали. Український контрнаратив часто використовує гумор і сарказм, що є потужним психологічним інструментом для впливу на масову аудиторію.

Під час війни реклама для України стала не просто засобом комунікації, а зброєю. Вона дозволила ефективно протидіяти ворожій пропаганді, мобілізувати суспільство та заручитися підтримкою світу.

Література:

1.А мій в «Азові». Новий ролик рекрутингової кампанії від «Азову» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.facebook.com/watch/?v=1443449533444139

2.Дерев'яний постер «Коли янголи мовчать, діють волонтери» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://rozetka.com.ua/ua/347941722/p347941722/).

3.«Здесь вас встретит только смерть. Живыми, вы отсюда не приедете», - звернення російського солдата до своїх соотєчєственніков [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.facebook.com/watch/?v=527632548929228

4.Колона росіян зникла за 60 хвилин. Унікальні кадри управління боєм зі штабу батальйону К-2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=zgXuDOrYMew

5.Пеклоінформ від Cosmolot [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=95npfgBKqyo

6.Потужне відео знищення російської техніки. СБУ показало ефектні кадри роботи дронарів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=0733b7j5W5M)

7.Привид Києва/ Ярра Дракон [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=yZfXzI0uHLA

8.Скандальна реклама Третьої штурмової! Нова рекрутингова кампанія бригади викликала хвилю обурення в соцмережах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.facebook.com/watch/?v=892010532892289)

9.Слава Україні! Героям Слава! [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.prostil.com.ua/ua/slava-ukrainy-lev-shivron.html?gad_source=1&gad_campaignid=22648141142&gbraid

10.«Хартія» – це доросле рішення. Долучайтеся до нас! [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=2CUxs1ePztQ).

11.Як тебе не любити Києве мій. На відео ЗСУ, працює ППО [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=zx6ZdwZV5VA)

References:

1. A mii v «Azovi». Novyi rolyk rekrutynhovoi kampanii vid «Azovu» [And mine is in Azov. New recruitment campaign video from Azov]. Retrived from https: //www.facebook.com/watch/?v=1443449533444139 [in Ukrainian].

2.Derevianyi poster «Koly yanholy movchat, diiut volontery» [Wooden poster “When angels are silent, volunteers take action”]. Retrived from https: //rozetka.com.ua/ua/347941722/p347941722/ [in Ukrainian].

3.«Zdes vas vstretyt tolko smert. Zhyvymy, vy otsiuda ne pryedete», - zvernennia rosiiskoho soldata do svoikh sootiechiestvinnikov [“Only death awaits you here. You will not leave here alive,” a Russian soldier's message to his compatriots]. Retrived from https: //www.facebook.com/watch/?v=527632548929228 [in Ukrainian].

4.Kolona rosiian znykla za 60 khvylyn. Unikalni kadry upravlinnia boiem zi shtabu batalionu K-2 [The Russian column disappeared within 60 minutes. Unique footage of combat management from the headquarters of the K-2 battalion]. Retrived from https: https://www.youtube.com/watch?v=zgXuDOrYMew [in Ukrainian].

5.Pekloinform vid Cosmolot [News agency from Cosmolot]. Retrived from https: https://www.youtube.com/watch?v=95npfgBKqyo [in Ukrainian].

6.Potuzhne video znyshchennia rosiiskoi tekhniky. SBU pokazalo efektni kadry roboty dronariv [Powerful video of the destruction of Russian equipment. The SBU showed spectacular footage of drone operators at work]. Retrived from https: //www.youtube.com/watch?v=0733b7j5W5M) [in Ukrainian].

7.Pryvyd Kyieva/ Yarra Drakon [The Ghost of Kiev/ Yarra Dragon]. Retrived from https: //www.youtube.com/watch?v=yZfXzI0uHLA [in Ukrainian].

8.Skandalna reklama Tretoi shturmovoi! Nova rekrutynhova kampaniia bryhady vyklykala khvyliu oburennia v sotsmerezhakh [Controversial advertisement for the Third Assault Brigade! The brigade's new recruitment campaign has caused a wave of outrage on social media]. Retrived from https://www.facebook.com/watch/?v=892010532892289) [in Ukrainian].

9.Slava Ukraini! Heroiam Slava! [Glory to Ukraine! Glory to the heroes!]. Retrived from https: https://www.prostil.com.ua/ua/slava-ukrainy-lev shivron.html?gad_source=1&gad_campaignid=22648141142&gbraid [in Ukrainian].

10.«Khartiia» – tse dorosle rishennia. Doluchaitesia do nas! [The Charter is a mature decision. Join us!]. Retrived from https: //www.youtube.com/watch?v=2CUxs1ePztQ) [in Ukrainian].

11.Iak tebe ne liubyty Kyieve mii. Na video ZSU, pratsiuie PPO [How can I not love you, my Kyiv? In the video, the Armed Forces of Ukraine are operating air defense systems]. Retrived from https: //www.youtube.com/watch?v=zx6ZdwZV5VA) [in Ukrainian].

УДК 351.77

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-556-568

Дєгтяр Олег Андрійович головний науковий співробітник Наукового центру зв'язку та інформатизації Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут, доктор наук з державного управління, професор, https://orcid.org/0000-0001-6413-3580

ЦИФРОВІ ІНСТРУМЕНТИ ДЛЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ УПРАВЛІННЯ ОХОРОНОЮ ЗДОРОВ'Я

Анотація. Сучасні виклики у сфері охорони здоров'я вимагають інноваційних рішень**,** що здатні забезпечити оперативність, ефективність та прозорість управлінських процесів. Цифрові технології, зокрема електронні медичні картки, телемедицина, системи аналітики великих даних та штучний інтелект, стають ключем до кардинальних змін у моделі надання медичних послуг.

У статті проаналізовані та обґрунтовані механізми впровадження діджиталізації державного управління у сфері охорони здоров'я. Зазначено, що механізми впровадження діджиталізації державного управління у сфері охорони здоров'я вимагають системного підходу, який поєднує правове забезпечення, інституційну трансформацію, технічну інфраструктуру, людський капітал і механізми фінансування та моніторингу. По-перше, будь-яка національна ініціатива з цифрового здоров'я має спиратися на чітку стратегію й нормативну базу. Другий механізм – формування управлінської моделі – це не технічна деталь, а фундаментальна архітектурна опція, яка визначає кому належить ухвалювати рішення, хто відповідає за стандарти й сертифікацію, як розподіляється фінансування та як координуються клінічні, юридичні й технічні інтереси. Третій механізм – технічна архітектура та цифрова інфраструктура – становить основу будь-якої стратегії цифровізації системи охорони здоров'я, оскільки саме вона забезпечує можливість безпечного, стандартизованого та масштабованого обміну медичними даними між різними учасниками: лікарнями, приватними клініками, лабораторіями, страховими компаніями та державними органами. На практиці це означає кілька ключових компонентів. Четвертий механізм – інтероперабельність і стандартизація – є ключовою умовою функціонування цифрової системи охорони здоров'я, оскільки саме вона визначає здатність різних інформаційних систем обмінюватися даними та правильно інтерпретувати їх. П'ятий механізм – управління даними й захист персональних даних – становить фундамент довіри до цифрових рішень у сфері охорони здоров'я, адже пацієнти погоджуються ділитися чутливою інформацією

лише тоді, коли переконані в її безпеці. Шостий механізм – фінансування та публічно-приватне партнерство – є визначальним чинником успішності цифрової трансформації охорони здоров'я, оскільки діджиталізація потребує не разових, а постійних ресурсів. Сьомий механізм – кадрові політики та управління змінами. Восьмий механізм – дизайн послуг, залучення користувачів і інклюзія – спрямований на те, щоб цифрові сервіси в охороні здоров'я були не лише технологічно ефективними, а й доступними та зручними для всіх категорій користувачів. Дев'ятий механізм – моніторинг, оцінка та управління ризиками – є необхідною складовою сталої діджиталізації сфери охорони здоров'я.

Ключові слова: публічне управління, діджиталізація, охорона здоров'я, електронні медичні карти, телемедицина, штучний інтелект, запровадження спеціальних додатків.

Diegtiar Oleg Andriyovych chief researcher, Scientific center of communication and information technologies, Kruty Heroes Military Institute of Telecommunications and Information Technologies, doctor of sciences in public administration, professor, https://orcid.org/0000-0001-6413-3580

DIGITAL TOOLS FOR HEALTHCARE MANAGEMENT TRANSFORMATION

Abstract. Modern challenges in healthcare require innovative solutions that can ensure efficiency, effectiveness, and transparency of management processes. Digital technologies, including electronic health records, telemedicine, big data analytics, and artificial intelligence, are becoming the key to fundamental changes in the model of healthcare delivery.

The article analyzes and substantiates the mechanisms for implementing digitalization of public administration in the healthcare sector. The author notes that the mechanisms for implementing digitalization of public administration in the healthcare sector require a systemic approach that combines legal support, institutional transformation, technical infrastructure, human capital, and financing and monitoring mechanisms. First, any national initiative on digital health must be based on a clear strategy and regulatory framework. The second mechanism - the formation of a management model - is not a technical detail, but a fundamental architectural option that determines who should make decisions, who is responsible for standards and certification, how funding is distributed, and how clinical, legal, and technical interests are coordinated. The third mechanism – technical architecture and digital infrastructure – is the basis of any strategy for digitalizing the healthcare system, as it is it that ensures the possibility of secure, standardized and scalable exchange of medical data between different participants: hospitals, private clinics, laboratories, insurance companies and

government agencies. In practice, this means several key components. The fourth mechanism – interoperability and standardization – is a key condition for the functioning of a digital healthcare system, as it determines the ability of different information systems to exchange data and correctly interpret it. The fifth mechanism – data management and personal data protection – is the foundation of trust in digital solutions in healthcare, as patients agree to share sensitive information only when they are convinced of its security. The sixth mechanism – financing and publicprivate partnerships – is a determining factor in the success of the digital transformation of healthcare, as digitalization requires not one-time, but permanent resources. The seventh mechanism – human resources policies and change management. The eighth mechanism – service design, user engagement and inclusion – aims to ensure that digital services in healthcare are not only technologically efficient, but also accessible and convenient for all categories of users. The ninth mechanism – monitoring, assessment and risk management – is a necessary component of the sustainable digitalization of healthcare.

Keywords: public administration, digitalization, healthcare, electronic health records, telemedicine, artificial intelligence, implementation of special applications.

Постановка проблеми. Цифрова трансформація охорони здоров'я є одним із ключових викликів і водночас можливостей для сучасних систем державного управління. Умови глобалізації, розвиток електронних сервісів, зростання обсягів медичних даних, а також нові загрози у вигляді пандемій чи воєнних конфліктів висувають підвищені вимоги до швидкості, ефективності та прозорості управлінських рішень. Використання механізмів діджиталізації дозволяє забезпечити безпечний обмін даними, підвищити якість медичних послуг, оптимізувати витрати та створити інструменти для прогнозування й попередження ризиків.

Особливої ваги ця проблематика набуває для країн з обмеженими ресурсами, де цифрові рішення допомагають компенсувати нестачу матеріальної інфраструктури та кадрового потенціалу. Водночас інтеграція цифрових технологій у сферу охорони здоров'я є індикатором європейської інтеграції та відповідності міжнародним стандартам, адже вимагає впровадження інтероперабельних систем, захисту персональних даних та участі громадян у формуванні нових сервісів. Це формує довіру до інституцій і створює підґрунтя для підвищення якості життя населення.

Таким чином, дослідження механізмів впровадження діджиталізації у сфері державного управління охороною здоров'я зумовлене потребою забезпечити стійкість системи до криз, ефективність у використанні ресурсів і рівність доступу до медичних послуг, що робить її одним із ключових напрямів модернізації управлінських практик.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Питання цифровізації та діджиталізації системи охорони здоров'я України, реалізація цифрових технологій у системі охорони здоров'я, закордонний досвід цифровізації та діджиталізації системи охорони здоров'я, проблеми запровадження механізмів цифровізації в національну систему охорони здоров'я та ін. аналізують, зокрема: М. Банчук, С. Бугайцов, М. Вальчук, С. Квітка, Н .Коробчинська, М. Макаренко, В. Москаленко, М. Музика, Н.Орлова, О. Пархоменко-Куцевіл, І. Рожков, Л. Самілик, І. Семенюк, Л. Соколенко, О. Черниш, М. Шутов та ін.

Мета статті - обґрунтування механізмів впровадження діджиталізації державного управління у сфері охорони здоров'я, аналіз запровадження зазначених механізмів у національну систему охорони здоров'я.

Виклад основного матеріалу. Механізми впровадження діджиталізації державного управління у сфері охорони здоров'я вимагають системного підходу, який поєднує правове забезпечення, інституційну трансформацію, технічну інфраструктуру, людський капітал і механізми фінансування та моніторингу. Поперше, будь-яка національна ініціатива з цифрового здоров'я має спиратися на чітку стратегію й нормативну базу, що визначає цілі, принципи (інклюзивність, прозорість, інтероперабельність, безпека даних) і розподіл відповідальності між відомствами; це відповідає рекомендаціям ВООЗ щодо національних стратегій цифрового здоров'я та підкреслює, що успіх діджиталізації залежить від інтегрованого планування фінансових, організаційних, людських і технологічних ресурсів [1].

Другий механізм – формування управлінської моделі – це не технічна деталь, а фундаментальна архітектурна опція, яка визначає кому належить ухвалювати рішення, хто відповідає за стандарти й сертифікацію, як розподіляється фінансування та як координуються клінічні, юридичні й технічні інтереси. Поясню нижче докладно, які є реальні моделі, які саме повноваження й процеси кожна модель вимагає, які сильні й слабкі сторони вони мають на практиці, які передумови потрібні для успіху та які кроки потрібні для переходу від однієї моделі до іншої. Основні твердження підкріплено міжнародними дослідженнями та практичними кейсами (WHO, PubMed Central, приклади Естонії/Великої Британії/країн, що реформували управління) [1].

Модель А – централізована через Міністерство охорони здоров'я (МОЗ). Структура: МОЗ формує національну стратегію цифрового здоров'я, затверджує клінічні стандарти, тримає в своєму підпорядкуванні директорат/департамент з eHealth або національний координаційний офіс, який реалізує проєкти (електронні медичні записи, електронні рецепти тощо). Основні переваги: пряма клінічна легітимність (рішення приймаються тими, хто розуміє медичну практику), хороша інтеграція з клінічними протоколами і системами фінансування медичної допомоги; підходить у країнах, де МОЗ має високу адміністративну

спроможність і технічні підрозділи. Недоліки та ризики: МОЗ часто має слабшу ІТ-управлінську культуру, може не мати навичок масштабного технічного впровадження, існує ризик фрагментації (якщо кожен підрозділ МОЗ буде робити свої рішення) або затримок через бюрократію; також є ризик, що політика змінюватиметься разом зі зміною міністерського керівництва. Дослідження порівняльних моделей показують, що при чисто МОЗ-центрованому підході важливим є виділення чітких технічних підрозділів, запровадження Service Level Agreements (SLA) з ІТ-партнерами і зовнішнього технічного аудиту, щоб компенсувати недостатню ІТ-експертизу [2].

Модель В – урядова (через загальнодержавну агенцію цифровізації або «digital government» agency). Структура: створюється або використовується існуюча міжвідомча агенція із завданням забезпечення цифрової інфраструктури для всіх секторів (ідентифікація, міжвідомчий обмін даними, кібербезпека, хмарні сервіси). У цій схемі МОЗ залишається політичним та клінічним стюардом (визначає клінічні правила), але операційна відповідальність за платформи, інфраструктуру, масштабованість і технічні стандарти лежить на експертній урядовій агенції. Переваги: концентрація ІТ-спроможностей, кращі практики управління ІТ (сукупні закупівлі, модульна архітектура, «once-only» принцип), можливість швидшої масштабованості й відтворення рішень у різних відомствах; приклади такого підходу – моделі Government Digital Service/централізованих цифрових агенцій, які полегшують застосування національних рішень і стандартизацію. Недоліки: ризик відчуження клінічної спільноти від технічних рішень, потреба в суворих механізмах координації (SLA, міжвідомчі меморандуми), необхідність чіткого розподілу повноважень, щоб не знищити клінічну адаптивність. У практиці успіх такого підходу потребує чіткого механізму «стратегічного стюардшипу» з боку МОЗ (напр., на рівні міжвідомчої ради) і технічного мандату для агенції [2; 3].

Модель С – змішана / спеціалізована агенція або національна цифрова платформа охорони здоров'я (separate eHealth agency/platform). Структура: створюється автономна агенція або державно-утворена некомерційна структура з чітким мандатом на розробку й управління національною цифровою платформою (реєстри пацієнтів, HIE, API-шлюз, сертифікація ПЗ). Вона узгоджує стандарти з МОЗ, працює в партнерстві з урядовою агенцією з ІТ (якщо така існує), але виконує як технічну, так і галузеву координацію. Переваги: поєднує технічну експертизу й фокус на секторі, може діяти більш гнучко, мати окремі кадрові рішення, встановлювати жорсткі правила сертифікації і стандартизації (що пришвидшує інтероперабельність). Недоліки: потрібні інституційні витрати на створення й підтримку агенції, ризик дублювання функцій з існуючими відомствами, питання фінансової стійкості. Практичні кейси показують, що окремі агенції з чітким мандатом дійсно пришвидшують

стандартизацію і міжвідомчу координацію – але за умови, що їхній мандат юридично закріплений і що вони мають механізми впливу (регуляторні повноваження або фінансові важелі) [2; 3].

Ключові операційні елементи, які повинні бути прописані для будь-якої моделі управління (правовий базис, процеси, органи, технічні вимоги). Поперше, юридичний мандат: наявність закону або підзаконного акта, який делегує повноваження (хто сертифікує ПЗ, хто видає правила інтероперабельності, які механізми нагляду). WHO прямо рекомендує створення «well-informed and effective national coordination mechanisms» як обов'язкову складову національної стратегії цифрового здоров'я. Без чіткого правового підґрунтя жодна модель не матиме стійкості.

Вибір моделі управління цифровим здоров'ям – це компроміс між клінічною легітимністю (що дає МОЗ), технічною спроможністю й масштабністю (що дає урядова цифрова агенція), та спеціалізацією і оперативністю (що дає окрема eHealth-агенція/платформа). Найменш ризикований шлях для більшості країн – ітеративний гібрид: на ранніх етапах закріпити стюардшип за МОЗ (клінічний контроль), делегувати технічну реалізацію й інфраструктуру урядовій цифровій агенції або створити спеціалізовану платформу з чітким, законодавчо закріпленим мандатом, а далі формалізувати ролі через закон/підзаконні акти й незалежні механізми сертифікації. Це відповідає глобальним настановам WHO і урокам практики з різних країн.

Третій механізм – технічна архітектура та цифрова інфраструктура – становить основу будь-якої стратегії цифровізації системи охорони здоров'я, оскільки саме вона забезпечує можливість безпечного, стандартизованого та масштабованого обміну медичними даними між різними учасниками: лікарнями, приватними клініками, лабораторіями, страховими компаніями та державними органами. На практиці це означає кілька ключових компонентів.

По-перше, запровадження національних реєстрів і електронних медичних записів (Electronic Health Records, EHR), які дозволяють створювати єдиний профіль пацієнта та забезпечувати безперервність лікування. Це не лише підвищує ефективність клінічних рішень, але й сприяє зменшенню дублювання процедур і витрат. Для цього потрібна стандартизація форматів і семантики даних, оскільки лише узгоджена структура (наприклад, HL7 FHIR для клінічних даних, DICOM для медичних зображень) робить дані придатними для обміну та повторного використання на різних рівнях системи [4].

По-друге, важливим елементом є створення API та проміжних шарів (middleware), які забезпечують інтеграцію між різними інформаційними системами та програмним забезпеченням. Такі компоненти виконують роль «мовних перекладачів» і дозволяють системам різних постачальників взаємодіяти без додаткових витрат на повну заміну ПЗ. Шлюзи для безпечної передачі інформації

між системами (secure gateways) виконують роль захисних бар'єрів, які не лише шифрують трафік, але й контролюють доступ, запобігаючи несанкціонованим діям.

По-третє, модель «цифрової інфраструктури публічного спрямування» (Digital Public Infrastructure, DPI) є найсучаснішим підходом до організації цифрового обміну. Приклад Естонії з системою X-Road доводить її ефективність. X-Road є національною платформою інтеграції, яка функціонує як єдиний безпечний рівень для взаємодії всіх державних та приватних інформаційних систем. Вона не зберігає дані централізовано, але забезпечує їхній захищений обмін у режимі реального часу, що знижує ризики дублювання інформації та підвищує довіру громадян до електронних послуг. У сфері охорони здоров'я це означає, що лікар може миттєво отримати результати аналізів із лабораторії чи доступ до історії лікування пацієнта, незалежно від того, в якій клініці ці дані зберігаються [4].

По-четверте, для повноцінного функціонування цифрової інфраструктури потрібні механізми електронної ідентифікації громадян (eID). У тій же Естонії електронна ідентичність є базовим елементом, що надає кожному громадянину унікальний цифровий підпис для доступу до послуг. Це дозволяє не лише користуватися медичними сервісами онлайн (наприклад, отримати електронний рецепт чи довідку), а й гарантує високий рівень безпеки завдяки двофакторній аутентифікації та криптографічному захисту. У поєднанні з системою авторизації (визначення, хто і в яких випадках має право доступу до конкретних даних) eID створює умови для довіри до електронних сервісів і підвищує їхню легітимність у суспільстві.

Четвертий механізм – інтероперабельність і стандартизація – є ключовою умовою функціонування цифрової системи охорони здоров'я, оскільки саме вона визначає здатність різних інформаційних систем обмінюватися даними та правильно інтерпретувати їх. Інтероперабельна екосистема охоплює кілька взаємопов'язаних вимірів. По-перше, технічні стандарти, зокрема HL7 FHIR (Fast Healthcare Interoperability Resources) для структурованого обміну клінічними даними та DICOM (Digital Imaging and Communications in Medicine) для медичних зображень, забезпечують єдиний «мовний каркас» для розробників і медичних установ. Їхнє впровадження дозволяє інтегрувати дані з різних джерел у єдину систему без втрати змісту та контексту. По-друге, семантична узгодженість означає використання уніфікованих термінологій і класифікаторів (наприклад, SNOMED CT, LOINC, ICD-10), що уможливлює однакове трактування медичних понять у різних системах і країнах. Без цього формальна відповідність форматів даних не гарантувала б правильного розуміння клінічної інформації. По-третє, юридичні інструменти є обов'язковим елементом забезпечення інтероперабельності. Регулювання зобов'язує постачальників клінічного програмного забезпе-

чення дотримуватися стандартів, створюючи умови для справедливої конкуренції та зменшення фрагментації ринку. Це особливо актуально для національних систем, де наявність «закритих» рішень без можливості інтеграції обмежує доступ пацієнтів і лікарів до даних [5].

Європейський досвід демонструє, що саме поєднання нормативних і технічних заходів є каталізатором розвитку. Робота Європейської комісії над створенням Європейського простору даних охорони здоров'я (European Health Data Space, EHDS) передбачає гармонізацію технічних специфікацій, правових норм та управлінських практик. Це має на меті формування єдиного ринку цифрових медичних даних, що спрощує їхнє транскордонне використання для лікування, досліджень і політик у сфері охорони здоров'я. Водночас ініціатива забезпечує реалізацію права пацієнта на портативність даних відповідно до принципів Загального регламенту про захист даних (GDPR), що дозволяє громадянам ЄС вільно отримувати та передавати власні медичні записи у будьяку країну Союзу.

П'ятий механізм – управління даними й захист персональних даних – становить фундамент довіри до цифрових рішень у сфері охорони здоров'я, адже пацієнти погоджуються ділитися чутливою інформацією лише тоді, коли переконані в її безпеці. Управління даними охоплює як організаційно-правові, так і технічні виміри. З правової точки зору, необхідним є встановлення прозорих правил щодо зберігання, доступу, логування та аудиту всіх операцій із даними. Політика мінімізації даних передбачає, що збирається лише та інформація, яка є необхідною для конкретної мети, а будь-яка надмірна обробка виключається. Ключовим елементом є наявність чітких правових підстав для обробки медичних даних: інформована згода пацієнта, необхідність для забезпечення охорони здоров'я, або публічний інтерес (наприклад, моніторинг епідемій). Механізми контролю передбачають створення незалежного регулятора, який має повноваження перевіряти дотримання норм, проведення регулярних аудитів і публічне звітування для забезпечення підзвітності системи [1].

У технічному вимірі застосовуються методи, які відповідають глобальним стандартам інформаційної безпеки. Це шифрування даних як під час зберігання, так і під час передавання (at rest та in transit), розмежування ролей і прав доступу (щоб лікар, адміністратор чи дослідник мали лише необхідні привілеї), обов'язкове журналювання всіх доступів, а також впровадження систем для виявлення та реагування на кіберінциденти. Такі підходи дозволяють мінімізувати ризики несанкціонованого доступу, витоків чи маніпуляцій із даними.

Всесвітня організація охорони здоров'я [1] у своїх рекомендаціях наголошує, що управління цифровими даними у сфері охорони здоров'я має будуватися на принципах прозорості, підзвітності, справедливості та захисту прав людини. ВООЗ підкреслює важливість дотримання норм захисту приватності, включно з

обмеженням доступу лише уповноважених осіб, забезпеченням можливості для пацієнта контролювати використання власних даних і впровадженням міжнародно визнаних стандартів кібербезпеки. Це дозволяє сформувати не лише технологічно захищену, а й соціально легітимну систему цифрової охорони здоров'я.

Шостий механізм – фінансування та публічно-приватне партнерство – є визначальним чинником успішності цифрової трансформації охорони здоров'я, оскільки діджиталізація потребує не разових, а постійних ресурсів. Витрати охоплюють не лише початкові інвестиції у створення цифрової інфраструктури, але й довгострокове фінансування на її обслуговування, модернізацію, підтримку інтероперабельності та забезпечення кіберзахисту. Стійкість фінансування має базуватися на диверсифікованих джерелах, серед яких вагоме місце займають гранти міжнародних донорів, цільові кредитні лінії міжнародних фінансових інституцій, а також державні інвестиції в межах стратегій цифровізації.

Публічно-приватне партнерство створює додаткову цінність, адже дозволяє поєднати фінансові, технологічні й управлінські ресурси держави та бізнесу. При цьому ключовим є впровадження чітких конкурсних процедур для відбору приватних партнерів, що гарантує справедливість і прозорість. Такі партнерства мають ґрунтуватися на прозорих моделях ліцензування та субсидування, які запобігають монополізації ринку та забезпечують рівний доступ для різних постачальників цифрових рішень.

Важливою умовою сталості є формалізація критеріїв відбору партнерів, що включають вимоги до використання відкритого коду або інтероперабельних API. Це дозволяє уникнути технологічної залежності від одного постачальника та забезпечує можливість подальшої інтеграції нових рішень у єдину цифрову екосистему. Додатковим компонентом є механізми передачі знань від приватних компаній до державних структур, що забезпечує розвиток внутрішнього потенціалу та зменшує ризики зовнішньої залежності. Наукові дослідження у сфері цифрової медицини підкреслюють, що поєднання державних інвестицій, міжнародної допомоги та приватних ресурсів дозволяє значно знизити фінансові ризики, пришвидшити масштабування інноваційних рішень і водночас зберегти контроль держави за стратегічними аспектами охорони здоров'я [6].

Сьомий механізм – кадрові політики та управління змінами. Технологія сама по собі не гарантує трансформації: потрібні навчання для медичних працівників і адміністраторів, зміни робочих процесів, мотиваційні стимули (наприклад, включення електронної документації до системи оплати/звітності) і комунікаційні кампанії для громадян. Ефективна стратегія передбачає поєднання технічного навчання (IT-навички), клінічного навчання (робота з EMP) і менеджменту змін (пілотні впровадження, збір зворотного зв'язку, ітеративні покращення) [7].

Восьмий механізм – дизайн послуг, залучення користувачів і інклюзія – спрямований на те, щоб цифрові сервіси в охороні здоров'я були не лише технологічно ефективними, а й доступними та зручними для всіх категорій користувачів. Ключовим підходом тут є спільне проєктування (co-design), яке передбачає залучення лікарів, адміністраторів і пацієнтів на етапах планування, тестування й удосконалення сервісів. Такий метод дозволяє враховувати реальні потреби користувачів, рівень їхньої цифрової грамотності та бар'єри, пов'язані з доступом до інтернету чи використанням мобільних технологій. Важливим інструментом зменшення ризику «цифрового розриву» є проведення пілотних проєктів у регіонах, які дають можливість адаптувати інтерфейси під локальні умови та забезпечити сумісність із мобільними платформами, що є основним каналом доступу до цифрових послуг для значної частини населення. Окрему роль відіграють офлайнові або гібридні моделі, які особливо актуальні для віддалених і сільських громад, де інтернет-покриття є обмеженим.

Політики в сфері цифрового здоров'я мають передбачати спеціальні заходи для вразливих груп населення, таких як люди похилого віку, внутрішньо переміщені особи, пацієнти з інвалідністю чи хронічними захворюваннями. Це знижує ризик посилення соціальної нерівності та забезпечує інклюзивність цифрових рішень.

Європейські ініціативи, зокрема проєкт Digital Health Uptake (DHU), демонструють, що залучення користувачів і орієнтація на інклюзивний дизайн значно підвищують рівень прийняття цифрових медичних сервісів та їх ефективність у практичному використанні [8].

Дев'ятий механізм – моніторинг, оцінка та управління ризиками – є необхідною складовою сталої діджиталізації сфери охорони здоров'я. Будь-яке цифрове рішення потребує чітко визначених показників ефективності (KPI), які дозволяють відстежувати не лише технічну працездатність системи, але й її реальний вплив на якість медичних послуг. До таких KPI відносять рівень доступності сервісів для користувачів, середній час обробки звернень, відсоток успішно виписаних і використаних електронних рецептів, а також ключові показники безпеки, що відображають стійкість системи до кіберзагроз [6].

Ефективна система моніторингу передбачає регулярні незалежні аудити, які дають змогу виявляти вразливості, перевіряти дотримання стандартів і забезпечувати прозорість у використанні цифрових рішень. Не менш важливою є наявність оперативних механізмів реагування на інциденти – від технічних збоїв до порушень безпеки даних.

Оціночні механізми повинні враховувати не лише технічні та адміністративні аспекти, а й ширший соціально-економічний вплив. Це включає аналіз того, як цифрові інструменти впливають на якість та ефективність медичної допомоги (швидкість постановки діагнозів, координація між лікарями, зниження кількості

помилок), на економічні показники (оптимізація витрат, ефективніше використання ресурсів системи охорони здоров'я), а також на задоволеність користувачів (зручність доступу, простота використання, довіра до сервісів).

На прикладі України видно, що ключові елементи вже присутні: національна система eHealth, активна робота МОЗ та міжнародні ініціативи/події (eHealth Summit), які просувають нові проекти й підтримку донорів; проте виклики залишаються в питаннях масштабування, інтероперабельності, довіри користувачів та забезпечення кібербезпеки. Український досвід показує важливість поєднання локальних рішень і міжнародних стандартів при підтримці донорів та партнерів.

Для практичної реалізації механізмів впровадження діджиталізації державного управління у сфері охорони здоров'я на національному рівні: 1) ухвалити оновлену національну стратегію цифрового здоров'я з чіткими цілями та бюджетними джерелами; 2) визначити відповідального координатора (або агенцію) з повноваженнями для міжвідомчого управління; 3) інвестувати в національну цифрову інфраструктуру з компонентом обміну даними за принципом X-Road або еквівалентом; 4) впровадити обов'язкові технічні стандарти (FHIR, DICOM та ін.) і відкриті API; 5) забезпечити правове врегулювання захисту даних і механізми довіри (журнали доступу, прозорі політики згоди); 6) запровадити стабільне фінансування та прозорі механізми PPP; 7) масштабувати навчання й програми управління змінами; 8) проводити пілоти з co-design і вимірювати ефективність через KPI з незалежними аудитами. Ці кроки узгоджуються з міжнародними рекомендаціями й практиками успішних систем.

Висновки. Цифрова трансформація цієї галузі не може зводитися лише до технічного оновлення чи впровадження окремих IT-рішень, а потребує цілісного, комплексного підходу, що охоплює інституційні, правові, фінансові, соціальні та технологічні аспекти. Впровадження діджиталізації вимагає створення узгодженої нормативно-правової бази, яка забезпечує захист персональних даних, інтероперабельність систем та стандартизацію обміну медичною інформацією. Важливим елементом є розвиток електронної ідентифікації та цифрових платформ, що гарантують безпечний доступ до медичних послуг і даних. Значущу роль відіграють механізми управління даними, включаючи аудит, логування та прозорі правила їх використання, що формує довіру суспільства до цифрових сервісів. Паралельно необхідні стійкі фінансові моделі, що поєднують державне фінансування, міжнародну допомогу та публічноприватне партнерство, дозволяючи ефективно масштабувати інновації й утримувати їх на належному рівні. Успіх діджиталізації напряму залежить від залучення кінцевих користувачів – лікарів, пацієнтів і адміністраторів – через практики спільного проєктування сервісів, що знижує ризик цифрової нерівності та підвищує рівень

їх прийняття. Моніторинг, оцінка ефективності та управління ризиками гарантують сталість цифрових рішень і дають змогу не лише оперативно усувати проблеми, а й оцінювати вплив на якість медичної допомоги, економічні показники та рівень задоволеності пацієнтів. Таким чином, механізми діджиталізації у сфері охорони здоров'я можна розглядати як взаємопов'язані елементи системи, де успіх залежить від комплексного впровадження стандартів, фінансової підтримки, технологічних рішень і соціальної інклюзії. Це дозволяє не лише модернізувати систему охорони здоров'я, а й підвищити її стійкість, прозорість і орієнтованість на потреби громадян.

Література:

1. Вашев О. Є., Вашева А. О., Іванова Л. А. Сучасні тенденції політики змін надання медичної допомоги в країнах ЄС. *Публічне управління XXI століття: традиції та інновації :* збірник тез XVIII Міжнар. наук. конгресу, 27 квітня 2017 р. Харків: Вид-во ХарРІ НАДУ, 2017. С. 295-298.

2. Барзилович А. Д. Реформування системи охорони здоров'я в Україні: стратегічні аспекти. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 2. С. 134-140.

3. Реформа фінансування системи охорони здоров'я в Україні: прогрес та майбутні напрями / Б. Керін, Е. Далє, О. Дорошенко, Ю. Джигир, Я. Хабіхт, Л. Хоукінс, О. Кацага, К. Майнзюк, Х. Пак, О. Зусь. Вашингтон : Світовий банк та Всесвітня організація охорони здоров'я, 2022. 121 с.

4. Криничко Л., Мотайло О. Нові підходи до фінансування системи охорони здоров'я. *Аспекти публічного управління.* 2021. Том 9, № 2. С. 86-100.

5. Горин В. П. Формування фінансових ресурсів охорони здоров'я в контексті виконання критеріїв економічної безпеки. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2013. № 23. С. 216-222.

6. Державне управління реформуванням системи охорони здоров'я в Україні : навч.-наук. вид. / за заг. ред. проф. М. М. Білинської. Київ ; Львів : НАДУ, 2012. 240 с.

7. Гречковський О. О. Фінансове забезпечення розвитку охорони здоров'я регіону. *Актуальні проблеми менеджменту та публічного управління в умовах сучасних викликів* : матеріали доповідей ІІ Всеукр. наук.-практ. конф. з міжн. участю, (Тернопіль, 04 травня 2023 року. Ч. 1 / відп. за випуск М. М. Шкільняк. Тернопіль : ЗУНУ, 2023. С. 278-281.

8. Карпишин Н. М. Сутність, джерела та форми фінансового забезпечення охорони здоров'я. *Світ фінансів*. 2007. Вип. 2. С. 63-72.

References:

1. Vashev, O. Ye., Vasheva, A. O., & Ivanova, L. A. (2017). Suchasni tendentsii polityky zmin nadannia medychnoi dopomohy v krainakh YeS [Current trends in the policy of changes in the provision of medical care in EU countries]. *Publichne upravlinnia XXI stolittia: tradytsii ta innovatsii: zbirnyk tez KhVIII Mizhnar. nauk. Konhresu – Public administration of the 21st century: traditions and innovations: collection of abstracts of the 18th International Scientific Congress.* Kharkiv: Vyd-vo KharRI NADU, pp. 295-298 [in Ukrainian].

2. Barzylovych, A. D. (2020). Reformuvannia systemy okhorony zdorovia v Ukraini: stratehichni aspekty [Investments: practice and experience]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience,* (2), 134-140 [in Ukrainian].

3. Kerin, B., Dalie, E., Doroshenko, O., Dzhyhyr, Yu., Khabikht, Ya., Khoukins, L., Katsaha, O., Mainziuk, K., Pak, Kh., & Zus, O. (2022). *Reforma finansuvannia systemy okhorony zdorovia v Ukraini: prohres ta maibutni napriamy [Health care financing reform in Ukraine: progress and future directions]*. Vashynhton, okruh Kolumbiia: Svitovyi bank ta Vsesvitnia orhanizatsiia okhorony zdorovia [in Ukrainian].

4. Krynychko, L., & Motailo, O. (2021). Novi pidkhody do finansuvannia systemy okhorony zdorovia [New approaches to financing the health care system]. *Aspekty publichnoho upravlinnia – Aspects of public administration*, 9(2), 86-100 [in Ukrainian].

5. Horyn, V. P. (2013). Formuvannia finansovykh resursiv okhorony zdorovia v konteksti vykonannia kryteriiv ekonomichnoi bezpeky [Formation of financial resources of health care in the context of fulfilling the criteria of economic security]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia» – Scientific notes of the National University «Ostroh Academy»*, (23), 216-222 [in Ukrainian].

6. Bilynska, M. M. (Ed.). (2012). Derzhavne upravlinnia reformuvanniam systemy okhorony zdorovia v Ukraini [State management of health care system reform in Ukraine: scientific and educational edition]. Kyiv; Lviv: NADU [in Ukrainian].

7. Hrechkovskyi, O. O. (2023). Finansove zabezpechennia rozvytku okhorony zdorovia rehionu [Financial support for the development of regional health care]. *Aktualni problemy menedzhmentu ta publichnoho upravlinnia v umovakh suchasnykh vyklykiv: II Vseukr. nauk.-prakt. konf. z mizhn. Uchastiu – Current problems of management and public administration in the context of modern challenges: II All-Ukrainian scientific-practical conference with international participation* (Vol. 1, pp. 278-281). Ternopil: ZUNU [in Ukrainian].

8. Karpyshyn, N. M. (2007). Sutnist, dzherela ta formy finansovoho zabezpechennia okhorony zdorovia [The essence, sources and forms of financial support for health care]. *Svit finansiv – World of Finance, 2*, 63-72 [in Ukrainian].

УДК 327.88:659.441.12

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-569-581

Дяченко Світлана Анатоліївна доктор наук з державного управління, доцент, доцент кафедри регіональної політики Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, https://orcid.org/0000-0002-5905-4607

Фенюк Яна Костянтинівна здобувач ступеня доктора філософії, кафедра регіональної політики Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, https://orcid.org/0000-0002-2219-9378

УЧАСТЬ УКРАЇНИ В ОБМІНІ ПОДАТКОВОЮ ІНФОРМАЦІЄЮ: ІНСТИТУЦІЇ, ІНСТРУМЕНТИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА

Анотація. У статті розкрито проблемні питання, пов’язані з реалізацією Плану дій BEPS у частині обміну податковою інформацією, та здійснено аналіз міжнародно-правових засад забезпечення цих процедур. Особливу увагу приділено положенням Конвенції про взаємну адміністративну допомогу в податкових справах № ETS 127, а також Багатосторонній угоді компетентних органів MCAA CRS, що становлять основу міжнародного співробітництва у сфері податкової прозорості. Проведено критичну оцінку особливостей функціонування системи автоматичного обміну податковою інформацією CRS, з’ясовано її потенціал у забезпеченні належного податкового адміністрування та протидії ухиленню від оподаткування. Досліджено стан виконання Україною програми впровадження CRS у сфері податкової звітності, окреслено ключові досягнення й виявлено недоліки, які потребують усунення для повноцінної інтеграції у глобальну систему податкового контролю. У контексті публічного управління визначено інституційну роль Міністерства фінансів України, Державної податкової служби, Національного банку та інших органів, відповідальних за імплементацію міжнародних стандартів. Охарактеризовано основні механізми та інструменти державного регулювання у сфері обміну податковою інформацією: гармонізація національної нормативно-правової бази, цифровізація процедур звітності, посилення контролю за транснаціональними фінансовими потоками. Показано зв’язок між забезпеченням податкової прозорості та національною безпекою, зокрема у протидії тіньовій економіці, відмиванню доходів та фінансуванню тероризму. Зроблено висновок про

необхідність посилення координації між національними інституціями та міжнародними організаціями, підвищення ефективності інструментів публічного управління та забезпечення балансу між відкритістю податкових даних і захистом фінансового суверенітету держави.

Ключові слова: План дій BEPS, Конвенція ETS 127, система CRS, обмін податковою інформацією, податкова звітність, деофшоризація, податкова інформація, податкова звітність, податкова система, тіньова економіка, деофшоризація, інструменти державного регулювання, міжнародні стандарти, євроінтеграція, публічне управління, національна безпека.

Dyachenko Svitlana Doctor of sciences in public administration, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Regional Policy Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service of Taras Shevchenko National University of Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-5905-4607

Feniuk Iana PhD student of the department of regional policy, Institute of Public Administration and Civil Service of the Taras Shevchenko National University of Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-2219-9378

UKRAINE'S PARTICIPATION IN TAX INFORMATION EXCHANGE: INSTITUTIONS, PUBLIC GOVERNANCE INSTRUMENTS AND NATIONAL SECURITY

Abstract. The article addresses key issues related to the implementation of the BEPS Action Plan in the area of tax information exchange and provides an analysis of the international legal framework underpinning these procedures. Particular attention is devoted to the provisions of the Convention on Mutual Administrative Assistance in Tax Matters No. ETS 127, as well as the Multilateral Competent Authority Agreement (MCAA CRS), which constitute the foundation of international cooperation in the field of tax transparency. A critical assessment of the functioning of the Common Reporting Standard (CRS) system is carried out, highlighting its potential for ensuring effective tax administration and counteracting tax evasion. The current state of Ukraine’s implementation of the CRS in the area of tax reporting is examined, with key achievements outlined and deficiencies identified that must be addressed for full integration into the global tax control system. Within the framework of public governance, the institutional role of the Ministry of Finance of Ukraine, the State Tax Service, the National Bank, and other bodies responsible for the implementation of international standards is defined. The study characterizes the main mechanisms and instruments of state regulation in the sphere of tax information exchange, including the harmonization of the national regulatory framework, digitalization of reporting

procedures, and strengthening control over transnational financial flows. The relationship between tax transparency and national security is demonstrated, particularly in counteracting the shadow economy, money laundering, and the financing of terrorism. The conclusion emphasizes the need to strengthen coordination between national institutions and international organizations, enhance the effectiveness of public governance instruments, and ensure a balance between the openness of tax data and the protection of the state's financial sovereignty.

Keywords: BEPS Action Plan, Convention ETS 127, CRS system, tax information exchange, tax reporting, de-offshorization, tax information, tax system, shadow economy, state regulation instruments, international standards, European integration, public governance, national security.

Постановка проблеми. Тіньова економіка є одним із найбільш складних та шкідливих для процесів державотворення феноменом соціально-економічної природи походження. Традиційно держава проголошує курс на подолання тіньової економіки в якості одного із головних векторів цивілізаційного розвитку, оскільки її негативний плив на державотворчі процеси не просто руйнівний, а фундаментально руйнівний. Справа в тому, що тіньова економіка є соціально-економічним базисом паралельної системи прийняття державних рішень в країні, коли за рахунок тіньового капіталу формується корупційна вертикаль в системі владних інституцій. Фактично це призводить до формування паралельної системи управління державними справами в країні, але не в інтересах суспільства, а в інтересах окремих груп або еліт, які зосередили у себе тіньовий вплив шляхом формування матеріального базису злочинного походження. Тобто такої сукупності матеріальних ресурсів, які були отриманні у протизаконний спосіб шляхом уникнення офіційних процедур оподаткування, декларування та фінансової звітності, що у сукупності призводить до стійкого порушення фінансової та фіскальної дисципліни.

Складність боротьби із тіньовою економікою можна пояснити глобалізаційними процесами, в тому числі і в сфері протизаконного збагачення, отримання доходів злочинним шляхом та спробами їх легалізації в подальшому. Саме тому вбачається за доцільним та надзвичайно важливим для України постійно долучатись до глобальних та регіональних ініціатив в сфері протидії отримання доходів злочинним шляхом та подальшої їх легалізації. Одним із таких напрямків виступає участь України в ініціативах з обміну податковою інформацією між різними державами та суб'єктами глобальної фінансової екосистеми, що суттєво допомагає на шляху легалізації доходів отриманих злочинним шляхом, а також процесам деофшоризації. Відтак, актуалізація проблеми ефективності обміну податковою інформацією набуває нового поштовху, а відтак вимагає відповідної уваги з боку наукового співтовариства з метою розробки відповідних рішень на доктринальному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняна наука державного управління самостійна не здатна вирішити проблематику пов'язану із деофшоризацією фінансових потоків, а тому вимагає синергетичного поєднання із найкращими результатами та прогресивними пошуками в суміжних правових науках. Саме тому, говорячи про такий напрямок як обмін податковою інформацією необхідно звернути увагу не тільки на роботи фахівців в сфері державного управління, зокрема: Долженко І. І., Гадзьо С., Клеменець І., Олейнікова Л. Г., але і на роботи таких вчених адміністративно-правового та податкового спрямування як Грібов М. Л., Єфименко Т. І., Князєв С. М.,. Чернявський С. С. тощо.

Мета статті. Метою даної статті є пошук напрямів підвищення ефективності та утилітарності від участь України в глобальних ініціативах щодо обміну податковою інформацією, в тому числі шляхом розробки нових форм та інструментів його забезпечення на національному рівні.

Виклад основного матеріалу. Особливість та складність обраного нами перемету дослідження полягає тому, що сама по собі податкова інформацією є об'єктом захисту з боку системи забезпечення національної безпеки держави. Найбільш економічно розвинуті держави намагаються сприяти максимальному захисту власної податкової інформації, але при цьому прагнуть максимального її розкриття від країн і меншим рівнем економічного розвитку чи політичного впливу на глобальній арені. На жаль для України типовим є другий варіант, навіть не дивлячись на те, що на сьогодні саме наша держава в багатьох соціально-економічних питаннях є провайдером для глобальної спільноти. Натомість саме у підходах до обміну податковою інформацією Україна знаходиться дещо в залежному становищі. Справа в тому, що велика кількість капіталу дійсно була вивезена та виведена із України протягом тривалої російсько-української агресивної війни. Відтак для його повернення та деофшоризації джерел реінвестицій такого капіталу наша держава потребує активного співробітництва та часті світової спільноти в особі не тільки провідних економічно розвинутих країн, але і регіональних союзів та міжнародних організацій.

Загальновідомо, що Україна є учасником міжнародного глобального руху, що має на меті забезпечення більш прозорого податкового середовища, та робить активні кроки до ефективного впровадження міжнародних стандартів з прозорості та обміну інформацією. Одним із таких стандартів є Стандарт щодо автоматичного обміну інформацією про фінансові рахунки для податкових цілей, загальновідомий як Common Standard on Reporting and Due Diligence for Financial Account Information або Загальний стандарт звітності та належної перевірки інформації про фінансові рахунки (далі − CRS) – це міжнародний стандарт, схвалений Радою ОЕСР 15 липня 2014 року, що вимагає від країн, які його

імплементують, здійснювати збір інформації від фінансових установ про фінансові рахунки власників рахунків та щорічно на автоматичній основі обмінюватись такою інформацією з юрисдикціями-партнерами з обміну в рамках Багатосторонньої угоди компетентних органів про автоматичний обмін інформацією про фінансові рахунки (Multilateral Competent Authority Agreement on Automatic Exchange of Financial Account Information (далі – Багатостороння угода MCAA CRS) [11]. Тут слід зазначити, що приєднання України до Багатосторонньої угоди MCAA CRS є не тільки, і не стільки вимога часу. У період глобалізації міжнародний обмін податковою інформацією набуває особливої актуальності, враховуючи сучасні тенденції впровадження повного комплексу рекомендацій ОЕСР, імплементацію Плану BEPS. Метою такого обміну є забезпечення дотримання платниками податків єдиних прозорих податкових правил для запобігання ухиленню від сплати податків транснаціональним бізнесом.

Так, дійсно, як зазначає Л. Г. Олейнікова зазначає, що при відпрацюванні питань трансфертного ціноутворення та міжнародного оподаткування обмін податковою інформацією з компетентними органами зарубіжних країн є важливим і дієвим інструментом захисту економічних інтересів держави та засобом блокування подвійного чи дискримінаційного оподаткування [8, с. 62-64]. Але для України приєднання до Багатосторонньої угоди MCAA CRS є в пергу чергу кроком на виконання зобов'язань у процесі інтеграції до Європейського Союзу, оскільки обмін податковими даними суттєво підвищить рівень прозорості фінансових операцій та сприятиме боротьбі із ухиленням від сплати податків.

В свою чергу сама по собі Багатостороння угода MCAA CRS стала результатом та логічним продовженням роботи в рамках Конвенції про взаємну адміністративну допомогу в податкових справах (далі – Конвенція ETS 127), прийнятої Радою Європи від 25.01.1988. Відповідно до цієї Конвенції ETS 127 сторони надають одна одній адміністративну допомогу в податкових справах. Така допомога може включати у відповідних випадках заходи, яких уживають судові органи та передбачає: обмін інформацією, зокрема одночасні податкові перевірки та участь у податкових перевірках за кордоном; допомогу в стягненні податків, зокрема заходи зі збереження суми податків; вручення документів. При чому Сторони надають адміністративну допомогу незалежно від того, що відповідна особа є резидентом або громадянином Сторони чи будь-якої іншої держави [6]. Таким чином, закладаються підґрунтя співробітництва країн-членів ЄС в напрямку протидії легалізації доходів отриманих злочинним шляхом. На момент її підписання Конвенція ETS 127 виступала своєрідним протоколом про наміри, який найбільш ефективно можна було реалізувати лише з годом під час тотальної діджиталізації фіскальної сфери країн-членів ЄС. Але навіть вже на момент її підписання ставало зрозуміло, що міжнародна та європейська

спільноти йдуть по шлях забезпечення максимальної транспарентності походження фінансових ресурсів, що дає змогу суттєво підвищить якість боротьби із тіньовим сектором економіки та корупційним проявами в секторі державного управління. Для демонстрації тотального та всеосяжного характеру Конвенції ETS 127 доцільно структурно навести види податків та фіскальних платежів інформація щодо яких підлягає обмін та розкриття її Сторонами (рис. 1).

Податки, до яких застосовується Конвенція ETS 127										
які справляються від імені Сторони			**які справляються від імені державних органів або органів місцевого самоврядування**			**які справляються споживачами**			
на дохід або прибуток	на приріст капіталу	на чисті активи	на доход, прибуток, приріст капіталу або на чисті активи, які справляються від імені державних органів або органів місцевого самоврядування	збори на обов'язкове соціальне забезпечення	податків інших категорій, за винятком мит	на майно, спадщину чи дарунки	на рухоме та нерухоме майно	загальні споживчі податки (ПДВ чи податок з обороту)	спеціальні податки на товари та послуги (акцизний збір)

Рис. 1. Вид податкових платежів, до обміну інформації про які застосовуються положення Конвенції ETS 127.

Таким чином, Конвенція ETS 127 охоплює загалом всі податкові платежів, але поділяє їх на три групи за способом та суб'єктом їх стягнення й адміністрування а також за об'єктом оподаткування. Це дає змогу постійно доповнювати її новими видами податкових платежів без внесення докорінних змін, в тому числі таких платежів, які на момент її прийняття не можна було навіть уявити – податки з використання крипто валюти чи штучного інтелекту.

На виконання ст. 6 та 22 Конвенції ETS 127 була укладена Багатостороння угода MCAA CRS відповідно до якої кожен Компетентний Орган зобов'язується щорічно обмінюватись в автоматичному режимі інформацією, отриманою згідно з цими правилами з іншими Компетентними органами, для яких ця Угода почала

діяти. Компетентні Органи країн які не є учасниками Конвенції ETS 127, надсилають, але не отримують відповідну інформацію. Компетентні Органи країн які є учасниками Конвенції ETS 127, будуть постійно отримувати одні від одних інформацію визначену в ст. 2 Багатосторонньої угоди MCAA CRS [1]. Вже в подальшому було прийнято Багатосторонню угоду компетентних органів про автоматичний обмін звітами в розрізі країн ОЕСР від 27.01.2016 відповідно до Розділу 2 якої, кожен Компетентний орган буде щорічно здійснювати автоматичний обмін звітами в розрізі країн, отриманими від кожної Особи, що звітує, яка є резидентом для цілей оподаткування в її юрисдикції, з усіма іншими Компетентними органами Юрисдикцій, щодо яких чинна ця Угода, і в яких, на основі інформації зі звітів у розрізі країн, одна або кілька Структур-учасниць Групи БНК Особи, що звітує, є резидентами для цілей оподаткування або підлягають оподаткуванню щодо бізнесу, здійснюваного через постійне представництво [2]. Таким чином, України, ратифікуючи та доєднуючись до вказаних міжнародних нормативно-правових актів фактично долучається до глобального процесу обміну податковою та іншою фіскальною інформацією з метою запобігання отриманню матеріальних ресурсів протизаконним шляхом та їх подальшу легалізацію.

Але наведені вище міжнародно-правові акти позбавлені практичних механізмів реалізації обміну податкової інформації, а є лише своєрідними деклараціями про зобов'язання здійснювати такий обмін та відповідним чином аналізувати отримувані дані. Відтак, для надання практичної дієвості та утилітарності механізму CRS було розроблено відповідні зміни до вітчизняного законодавства, і зокрема до Податкового кодексу України (далі – ПК України).

Відповідно до положень Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо імплементації міжнародного стандарту автоматичного обміну інформацією про фінансові рахунки» від 20.03.2023 № 2970-IX Україна прямо на рівні ПК України задекларувала обов'язок не тільки фіскальних органів держави, але і згоду платників податків на реалізацію механізму обміну податковою інформацією відповідно до положень Багатосторонньої угоди MCAA CRS; Угодою QCAA – угода, укладена між компетентними органами України та іноземної юрисдикції, які є сторонами чинного міжнародного договору, що містить положення про обмін інформацією для податкових цілей, яка передбачає автоматичний обмін звітами у розрізі країн міжнародної групи компаній між Україною і такою іноземною юрисдикцією (Qualifying Competent Authority Agreement), у тому числі Багатостороння угода CbC; та використання загального стандарту звітності CRS. Іншими словами в практику вітчизняної системи органів фіскального контролю запроваджено положення про обмін інформацією для податкових цілей, яка передбачає автоматичний обмін звітами у розрізі країн міжнародної групи компаній між Україною і такою іноземною юрисдикцією [10].

Відповідно до Національної стратегії доходів України до 2030 року отримання ДПС доступу до інформації про іноземні фінансові активи резидентів України за Загальним стандартом звітності надасть змогу: посилити контроль за своєчасністю та повнотою декларування доходів, що підлягають оподаткуванню; виявляти незадекларовані доходи для боротьби з ухиленням від сплати податків фізичними особами; підвищити ефективність застосування нових правил про оподаткування контрольованих іноземних компаній; отримати додаткове джерело податкової інформації під час впровадження непрямих методів контролю за оподаткуванням фізичних осіб. Зі свого боку запровадження обміну звітами в розрізі країн надасть змогу налагодити ефективний процес обміну інформацією з іноземними компетентними органами для здійснення економічного і статистичного аналізу, оцінки ризиків трансфертного ціноутворення та інших ризиків, пов'язаних з розмиванням податкової бази та виведенням прибутків з-під оподаткування (що також обумовлено імплементацією вимог Дії 13 Плану дій ОЕСР, спрямованих на протидію розмиванню бази оподаткування та виведення прибутку з-під оподаткування, далі – План дій BEPS). Необхідно зазначити, що на сьогодні в ДПС завершено розробку підсистеми для обміну інформацією за Загальним стандартом та звітами в розрізі країн [7, с. 34]. Нові вимоги щодо перевірки фінансових рахунків та подання за ними звітності до ДПС застосовуються до чотирьох категорій організацій, визначених розділом VIII Загального стандарту звітності CRS: депозитарна установа (банки, кредитні спілки та ін.); кастодіальна установа (депозитарні установи, що здійснюють депозитарну діяльність, номінальні утримувачі); інвестиційна компанія (інвестиційні фірми, інститути спільного інвестування, компанії з управління активами та ін.); визначена страхова компанія (страховики, недержавні пенсійні фонди) [11].

Ідея Стандарту CRS полягає в тому, що банки та інші фінансові установи повинні відігравати вирішальну роль у наданні інформації про доходи й активи платників податків податковим органам у всьому світі. На відміну від FATCA, який передбачає надання країнами регулярних звітів американській податковій службі про всі рахунки американських громадян у цих країнах на підставі двосторонніх договорів, CRS має глобальний міжнародний характер і призначений для взаємного обміну податковою інформацією між країнами, що долучилися до угоди і мають взаємні зобов'язання. Варто зауважити, що запобігання податковим зловживанням із використанням підконтрольних структур у низькоподаткових юрисдикціях базується на подоланні асиметрії інформації у світовому масштабі. ОЕСР було визначено цю проблему як глобальну і введено її в актуальний політичний порядок денний. Подальші події посилили вагу обміну інформацією, що привело до створення Глобального форуму з прозорості та обміну інформацією для податкових цілей (далі – Глобальний форум), який

уповноважений країнами G20 сприяти ефективному дотриманню міжнародних стандартів з прозорості та обміну інформацією, об'єднанню зусиль для боротьби з ухиленням або несплатою податків, незаконними фінансовими потоками [12]. Таким чином, G20 в особі Глобального форуму, намагається зробити єдину інституційну інфраструктуру для забезпечення повноти обміну податковою інформацією та суттєвого підвищення якості заходів із протидії легалізації доходів отриманих злочинним шляхом.

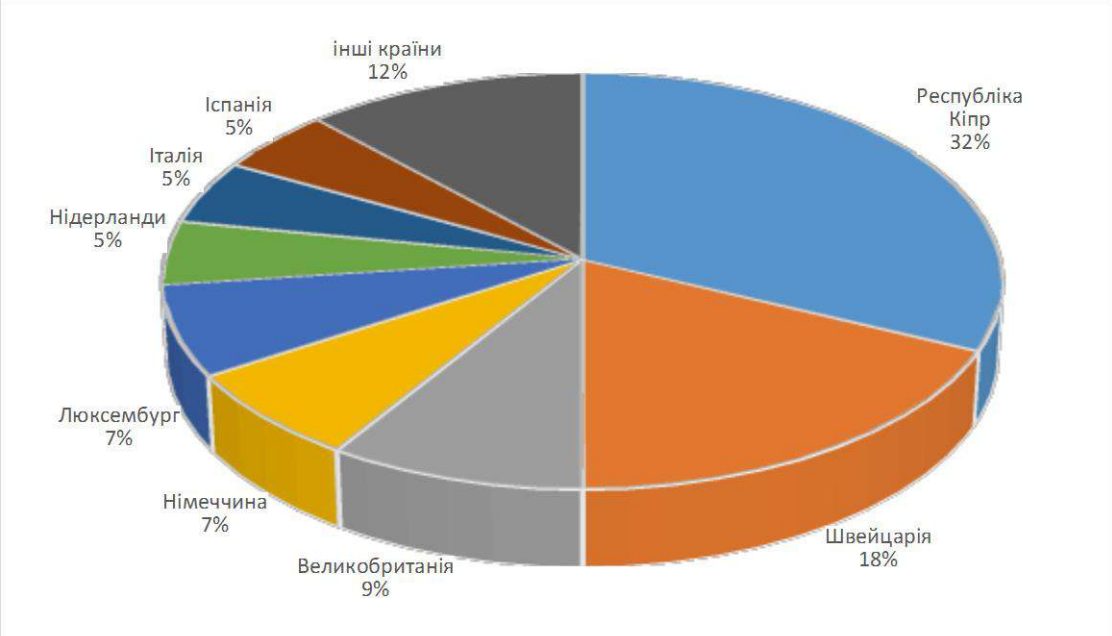
На думку Л. Г. Олейнікової та І. І. Долженко для українського бізнесу виконання вимог FATCA або CRS передбачатиме необхідність надання банку додаткової інформації, щоб підтвердити відсутність у структурі бізнесу контролерів-нерезидентів. Для міжнародного бізнесу з контролерами – резидентами України важливою стане правильна класифікація іноземних компаній групи з метою визначення підзвітних рахунків. Від цього залежатиме, який обсяг інформації про банківські рахунки іноземних компаній буде передано в Україну в майбутньому. Отже, створення ефективного інформаційного простору в податкових цілях та результативне включення до нього України сприятиме забезпеченню прозорості податкової системи й дієвості податкового контролю, побудові його на ризикоорієнтованих принципах [**9**, с. 85-87]. На наше глибоке переконання виконання Україною вимог CRS має першочергове значення е стільки для вітчизняного бізнесу, скільки до системи протидії корупції, сприяння заходам із деофшоризації фінансових ресурсів та запобіганню легалізації доходів отриманих злочинним шляхом.

Іншими словами, виконання Україною вимог CRS не стільки сприяє розвитку бізнес-середовища та бізнес-процесів, скільки маркує вітчизняну фіскальну систему та її державну інституціональну складову індикатором сприятливого інвестиційного клімату та добросовісного партнера в питаннях дотримання номінальної складової міжнародно-правової системи обміну податковою інформацією.

Що ж стосується дієвості та утилітарності механізму CRS умовах саме України, то про його перспективи слущно зазначала Т.І. Єфименко визначаючи участь України в таких програмах як фактор стабілізації державних фінансів, забезпечення транспарентності міжнародного руху капіталу та початком реальної протидії відтоку капіталу за кордон [**3**, с. 12-15]. З такою позицією не можна не погодитись, особливо враховуючи на перші результати запровадження механізмів обміну податкової звітності в межах програми CRS.

Так, відповідно до Звіту Міністерства фінансів України про стан виконання національної стратегії доходів до 2030 року у 2024 році важливим досягненням стало забезпечення всіх умов, необхідних для долучення України до міжнародної системи CRS та звітами в розрізі країн (Country-by-Country Reporting, CbC). Так, в 2024 році Україна успішно пройшла оцінювання

Глобального форуму на предмет дотримання вимог щодо конфіденційності та безпеки даних. За результатами цього оцінювання Глобальний форум 26.06.2024 схвалив Звіт щодо зрілості системи управління інформаційною безпекою в ДПС; забезпечено відповідність національного законодавства вимогам відповідних міжнародних стандартів; пройдено експертне оцінювання ОЕСР щодо забезпечення виконання умов стосовно належного використання інформації, що міститься у Звітах у розрізі країн міжнародної групи компаній;. міжнародні угоди про автоматичний обмін інформацією – МСАА CRS та МСАА CbC набрали чинності для України 28.06.2024 та 04.07.2024 відповідно; забезпечено ІТ-спроможність ДПС здійснювати міжнародний автоматичний обмін інформацією. Загалом, впродовж першої звітної кампанії ДПС отримано та оброблено – 3 754 звітів, з яких – 1 794 є прийнятими. За результатом 22 здійснення аналітичних заходів було виявлено 54 підзвітні фінансові установи, що ймовірно не виконали обов'язок щодо подання звітів про підзвітні рахунки: з них 7 включено до плану-графіка проведення документальних планових перевірок платників податків на 2025 рік, щодо інших 47 – вирішується питання щодо проведення позапланових документальних перевірок [**4**, с.22-23]. Така оцінка Глобального форуму свідчить про реальну ефективність функціонування системи CRS в Україні, але що є більш показовим то це розріз тих країн до яких ДПС України були скеровані спеціальні запити про отримання податкової інформації (рис. 1).

за результатами [4]

Рис. 1. Структура країн, до компетентних органів яких спрямовувались спеціальні запити про розкриття інформації в межах системи CRS в 2024 році

Наведена структура дає нам змогу зробити три важливих ризики:

– по-перше, об'єктивним фактом слід вважати, що для вітчизняного бізнесу та фізичних осіб власників активів найбільш сприятливими офшорними зонами виступають Республіка Кіпр та Швейцарія. Саме тому, подальша співпраця з компетентними органами цих країн повинна стати тим драйвером на шляху підвищення ефективності з деофшоризації вітчизняної економіки та руху капіталів;

– по-друге, поява таких країн як Німеччина, Італія, Іспанія свідчить про те, що у компетентних органів цих країн виникають сумніви та питання щодо походження джерел доходів громадян України, які були вимушені виїхати за межі нашої держави через збройну агресію рф проти України. Саме ці країни-члени ЄС стали найбільш сприятливими для українців в контексті подальшого проживання та тимчасового перебування;

– по-третє, поява таких країн як Великобританії та Люксембургу у даному списку, які мають надзвичайно потужні системи протидії легалізації коштів отриманих злочинним шляхом, може свідчити про те, що для великої кількості українців саме ці країни зі стабільною економікою є потенційним майданчиком для реалізації інвестиційних та бізнес проектів або об'єктом зберігання фінансових ресурсів. Такий тренд свідчить про доволі високий рівень фінансової дисципліни, оскільки розуміння складності процедур з легалізації доходів отриманих злочинним шляхом в цих країнах свідчить про низький рівень імовірності вибору їх з метою розміщення фінансових активів в офшорах або легалізації доходів отриманих у протизаконний спосіб.

В будь-якому випадку висновки щодо сталої тенденції розвитку означених вище трендів робити за рано, оскільки система CRS повноцінно функціонує лише майже рік, і за результатами заходів реалізованих та запроваджених в 2024 році можна зробити лише проміжні висновки.

Висновки. Натомість наведені висновки дають змогу зробити певний прогноз в контексті подальшого розвитку ініціатив щодо обміну податковою інформацією за участі України. Слід визнати, що функціонування системи CRS є найбільш суворою вимогою світової та регіональної європейської спільноти до розвитку вітчизняного фінансового та фіскального секторів. Без запровадження відповідних стандартів та участі компетентних органів України в процесах обміном податково звітності подальша інтеграція вітчизняної фінансової системи до ЄС неможлива. Разом з тим виникають дві проблеми, які потребують вирішення з точки зору захисту відповідної інформації: перша – стосується захисту прав платників податків, інформація щодо яких підлягає обміну; друга – захисту національних інтересів та національної безпеки у випадку розкриття інформації що стосується підприємств стратегічних галузей. Наразі обидві проблеми мають лише поверхневі вирішення, оскільки Багатостороння угода MCAA CRS, Кон-

венція ETS 127, План дій BEPS та власне сам стандарт CRS очікувано торкаються питань захисту інформації, однак на національному рівні такий захист підлягає більш детальній увазі боку законодавця, що на сьогодні є лише одним із подальших напрямків розвитку систем CRS. Значно більш важливим аспектом розвитку системи CRS є запровадження дієвих механізмів реагування за результатами обміну податковою інформацією, за результатами аналізу якої виникають ризики легалізації доходів отриманих злочинним шляхом або мають ознаки процеси офшоризації фінансових потоків. Певний протокол реагування існує, однак він далекий від ефективного, а сама система протидії деофшоризації, відповідно до Плану дій BEPS тільки отримує необхідний інституціональний вимір в Україні, що до речі, вважається найбільш актуальним напрямком подальших досліджень в аналізованій сфері.

Література:

1. Багатостороння угода компетентних органів про автоматичний обмін інформацією про фінансові рахунки ОЕСР від 29.10.2014. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966_001-14#n3

2. Багатостороння угода компетентних органів про автоматичний обмін звітами в розрізі країн ОЕСР від 27.01.2016. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966_001-16#n2

3. Єфименко Т. І. Фіскальний простір і стабілізація державних фінансів. Фінанси України. 2017. № 9. С. 7-28.

4. Звіт про стан виконання національної стратегії доходів до 2030 року у 2024 році. Київ: Міністерство фінансів України. 2025. 142.

5. Князєв С. М.,. Чернявський С. С., Грібов М. Л. Міжнародне співробітництво у сфері негласних розслідувань. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2020. № 4 (117). 7-20

6. Конвенція про взаємну адміністративну допомогу в податкових справах: Конвенція Ради Європи, ОЕСР від 25.01.1988 № ETS 127. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_325#Text

7. Національна стратегія доходів до 2030 року. Київ. Міністерство фінансів України. 2024. 147.

8. Олейнікова Л. Г. Подолання асиметрії податкової інформації. *Фінанси України*. 2019. № 11. С. 58-75.

9. Олейнікова Л. Г., Долженко І. І. Удосконалення податкового контролю в Україні на основі реалізації інструментів плану BEPS та автоматичного обміну інформацією. Наукові праці НДФІ. 2020. № 3 (92). 79-95

10. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо імплементації міжнародного стандарту автоматичного обміну інформацією про фінансові рахунки: Закон України від 20.03.2023 № 2970-IX. – URL :https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2970-20#Text

11. CRS (Загальний стандарт звітності). – URL: https://mof.gov.ua/uk/crs-578

12. Klemencic I., Gadžo S. Effective international information exchange as a key element of modern tax systems: Promises and pitfalls of the OECD's common reporting standard. 2017. URL: https://doi.org.10.3326/pse.41.2.3.

References:

1. Bahatostoronnia uhoda kompetentnykh orhaniv pro avtomatychnyi obmin informatsiieiu pro finansovi rakhunky OESR vid 29.10.2014 [Multilateral Competent Authority Agreement on Automatic Exchange of Financial Account Information OECD of 29.10.2014]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966_001-14#n3 (data zvernennia 20.08.2025). [in Ukrainian].

2. Bahatostoronnia uhoda kompetentnykh orhaniv pro avtomatychnyi obmin zvitamy v rozrizi krain OESR vid 27.01.2016 [Multilateral Competent Authority Agreement on Automatic Exchange of Country-by-Country Reports OECD of 27.01.2016]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966_001-16#n2 (data zvernennia 20.08.2025). [in Ukrainian].

3. Yefymenko T. I. (2017) Fiskalnyi prostir i stabilizatsiia derzhavnykh finansiv [Fiscal space and stabilization of public finance]. Finansy Ukrainy, 9, 7–28. [in Ukrainian].

4. Ministerstvo finansiv Ukrainy (2025) Zvit pro stan vykonannia natsionalnoi stratehii dokhodiv do 2030 roku u 2024 rotsi [Report on the implementation of the National Revenue Strategy until 2030 in 2024]. Kyiv: Ministerstvo finansiv Ukrainy, 142. [in Ukrainian].

5. Kniaziev S. M., Cherniavskyi S. S., Hribov M. L. (2020) Mizhnarodne spivrobitnytstvo u sferi nehlasnykh rozsliduvan [International cooperation in the field of covert investigations]. Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, 4 (117), 7–20. [in Ukrainian].

6. Konventsiia pro vzaiemnu administratyvnu dopomohu v podatkovykh spravakh: Konventsiia Rady Yevropy, OESR vid 25.01.1988 № ETS 127 [Convention on Mutual Administrative Assistance in Tax Matters: Council of Europe, OECD of 25.01.1988 No. ETS 127]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_325#Text (data zvernennia 20.08.2025). [in Ukrainian].

7. Ministerstvo finansiv Ukrainy (2024) Natsionalna stratehiia dokhodiv do 2030 roku [National Revenue Strategy until 2030]. Kyiv: Ministerstvo finansiv Ukrainy, 147. [in Ukrainian].

8. Oleinikova L. H. (2019) Podolannia asymetrii podatkovoi informatsii [Overcoming the asymmetry of tax information]. Finansy Ukrainy, 11, 58–75. [in Ukrainian].

9. Oleinikova L. H., Dolzhenko I. I. (2020) Udoskonalennia podatkovoho kontroliu v Ukraini na osnovi realizatsii instrumentiv planu BEPS ta avtomatychnoho obminu informatsiieiu [Improving tax control in Ukraine through the implementation of BEPS plan instruments and automatic exchange of information]. Naukovi pratsi NDFI, 3 (92), 79–95. [in Ukrainian].

10. Zakon Ukrainy vid 20.03.2023 № 2970-IX "Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo implementatsii mizhnarodnoho standartu avtomatychnoho obminu informatsiieiu pro finansovi rakhunky" [Law of Ukraine No. 2970-IX of 20.03.2023 "On amendments to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts regarding the implementation of the international standard on automatic exchange of financial account information"]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2970-20#Text (data zvernennia 20.08.2025). [in Ukrainian].

11. CRS (Zahalnyi standart zvitnosti) [Common Reporting Standard]. Ministerstvo finansiv Ukrainy. URL: https://mof.gov.ua/uk/crs-578 (data zvernennia 20.08.2025). [in Ukrainian].

12. Klemencic I., Gadžo S. (2017) Effective international information exchange as a key element of modern tax systems: Promises and pitfalls of the OECD's common reporting standard. Public Sector Economics, 41(2), 207–226. doi:10.3326/pse.41.2.3

УДК: 351:004

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-582-596

Зарубенко Артур Олександрович начальник Наукового центру зв'язку та інформатизації Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут, PhD (доктор філософії) з технічних наук, https://orcid.org/0000-0002-7616-6416

ІННОВАЦІЙНЕ УРЯДУВАННЯ В ЦИФРОВУ ЕРУ

Анотація. У статті розглядаються теоретичні засади, практичні інструменти та ключові виклики впровадження інноваційних підходів до державного управління в умовах прискореної цифрової трансформації. Автор обґрунтовує необхідність переосмислення традиційних моделей governance з огляду на стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, підвищення вимог громадян до якості, прозорості та оперативності публічних послуг, а також зростання значущості даних як ресурсу управлінської діяльності.

Стаття присвячена питанню визначення перспективних напрямків розбудови електронного урядування як платформи розвитку системи надання електронних адміністративних послуг. Метою статті є узагальнення теоретичних засад електронного урядування та визначення проблем і перспектив розвитку в його середовищі системи надання електронних адміністративних послуг. Для досягнення поставленої мети автором були застосовані як загальнонаукові, так і спеціалізовані методи наукового дослідження. На основі аналізу досвіду провідних держав світу в галузі електронного урядування були сформульовані узагальнюючи висновки щодо можливості використання його окремих аспектів у формуванні системи надання електронних адміністративних послуг в Україні. Здійснено групування результатів досліджень окремих авторів з питань цифровізації публічного управління. Застосовано методи абстрагування та прогнозування для визначення перспектив розвитку системи надання електронних послуг в Україні. У статті досліджуються еволюційні аспекти цифровізації публічного управління, серед яких: оптимізація та автоматизація існуючих адміністративних процедур; реалізація послуг, створення благ, адаптованих за складом та порядком надання до індивідуальних потреб громадян. Визначено, що основним світовим трендом цифровізації сфери публічного управління є впровадження в роботу органів влади принципів електронного уряду, який взаємодіє з органами державної влади, громадянами, організаціями в електронному форматі з мінімальним фізичним втручанням. Сформульовано авторське бачення концепції електронного уряду як комплексу

ідей та стійких уявлень про принципи, форми, механізми державного та муніципального управління суспільно-політичними процесами за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій. Визначено пріоритетні напрями вдосконалення системи надання адміністративних електронних послуг на основі використання штучного інтелекту та блокчейн, створення персоналізованих послуг, забезпечення кібербезпеки, формування цифрових навичок та розробки ефективних стимулюючих інструментів для держслужбовців. Автором розглядаються перспективи подальших досліджень щодо регламентування питання доступу до даних, їх конфіденційності та захисту, оцінки можливостей застосування інтелектуальних технологій, що забезпечують обробку та аналіз даних, необхідних для надання електронних адміністративних послуг.

Ключові слова: державне управління, кібербезпека, цифровізація публічного управління, електронне урядування, електронний уряд, електронні адміністративні послуги, інформаційно-комунікаційні технології.

Zarubenko Artur Oleksandrovych Head of Scientific center of communication and information technologies, Kruty Heroes Military Institute of Telecommunications and Information Technologies, PhD (Doctor of Philosophy) of Technical Sciences, https://orcid.org/0000-0002-7616-6416

INNOVATIVE GOVERNANCE IN THE DIGITAL ERA

Abstract. The article examines the theoretical foundations, practical tools, and key challenges of implementing innovative approaches to public administration in the context of accelerated digital transformation. The author justifies the need to rethink traditional governance models in light of the rapid development of information and communication technologies, increasing citizens' demands for the quality, transparency, and efficiency of public services, as well as the growing importance of data as a resource for management activities.

The article is devoted to the issue of determining promising directions for the development of e-government as a platform for the development of the system of providing electronic administrative services. The purpose of the article is to generalize the theoretical foundations of electronic governance and to identify the problems and development prospects in its environment of the system of providing electronic administrative services. To achieve the goal, the author used both general scientific and specialized methods of scientific research. Based on the analysis of the experience of the world's leading countries in the field of e-government, conclusions were formulated summarizing the possibility of using its individual aspects in the formation of the system of providing electronic administrative services in Ukraine. Grouping of research results of individual authors on issues of digitalization of public administration was

carried out. Methods of abstraction and forecasting were applied to determine the prospects for the development of the system of providing electronic services in Ukraine. The article examines evolutionary aspects of digitalization of public administration, including: optimization and automation of existing administrative procedures; implementation of services, creation of benefits adapted in terms of composition and order of provision to the individual needs of citizens. It was determined that the main global trend of digitization of the sphere of public administration is the implementation of the principles of electronic government in the work of authorities, which interacts with state authorities, citizens, and organizations in an electronic format with minimal physical intervention. The author's vision of the concept of electronic government as a complex of ideas and stable ideas about the principles, forms, mechanisms of state and municipal management of social and political processes with the help of information and communication technologies is formulated. The priority directions for improving the system of providing administrative electronic services based on the use of artificial intelligence and blockchain, creating personalized services, ensuring cyber security, forming digital skills and developing effective incentive tools for civil servants have been identified. The author considers the prospects of further research on the regulation of the issue of access to data, their confidentiality and protection, assessment of the possibilities of applying intelligent technologies that provide processing and analysis of data necessary for the provision of electronic administrative services.

Keywords: public administration, cybersecurity, digitalization of public administration, e-governance, electronic government, electronic administrative services, information and communication technologies.

Постановка проблеми. Цифрові технології дедалі частіше встановлюють нові стандарти та вимоги до державних органів і місцевого самоврядування. Лише електронне урядування може забезпечити широкий спектр переваг, включаючи підвищення ефективності публічного управління, стимулювання економічного зростання та підтримку приватного бізнесу, а також збільшення прозорості та відкритості у діяльності влади. У сучасному світі цифровізація стає визначальним чинником ефективності державного управління, однак традиційні бюрократичні моделі й інституційні підходи дедалі частіше виявляються неспроможними задовольнити потреби громадян й бізнесу. Попри наявність потужних технологічних рішень (хмарні сервіси, штучний інтелект, великі дані), державні структури стикаються з низкою ключових труднощів.

Важливим напрямом розвитку державного управління у розвинутих країнах є створення електронного уряду та використання інформаційно-комунікаційних технологій у сфері надання адміністративних послуг. Термін «електронний уряд» у науковий обіг увійшов порівняно недавно. На початку 90-х років минулого століття, під час президентства Білла Клінтона, йшли активні

дискусії навколо сутності цього терміна. Спочатку «електронний уряд» як наукова дефініція розкривалася вченими в контексті теорії інформаційного суспільства, потім обговорення перейшло у засоби масової інформації. У 1997 р. термін «електронний уряд» уперше був використаний у тексті нормативного правового акту у Сполучених Штатах Америки Національним науковим фондом у рамках Програми з використання передових технологій [23]. «Електронний уряд» як дефініція був (і продовжує залишатися) достатньо широким у своєму тлумаченні. Це створює цілий комплекс проблем для з'ясування сутності даного явища, яке пов'язане з юридичними уявленнями про уряд як орган державної влади. У вітчизняній науковій думці «електронний уряд» використовується згідно з прямим перекладом з англійської «electronic government» («e-government»). Однак термін «government» в англійській мові має кілька лексичних значень, де одне – вищий виконавчий орган, інше – держава в цілому, тобто «e-Government» охоплює весь механізм держави, що стосується форм та механізмів реалізації влади. з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

Нові формати публічного управління, які активно використовують цифрові технології, поширилися в більшості країн світу. Шляхом цифровізації процесів та внесення організаційних змін, уряди переглядають підхід до функціонування органів влади, звертаючи увагу на прозорість, підзвітність, участь та реагування. Це сприяє радикальному переосмисленню сутності адміністративних послуг, підвищуючи якість та ефективність державного сектору.

Сьогодні цифровізація системи надання адміністративних послуг є глобальним трендом, при цьому кожна країна визначає власні пріоритети у сфері цифрового розвитку. На сьогоднішній день понад 15 країн реалізують свої національні програми цифровізації. Лідерами у цій галузі виступають Китай, Сінгапур, Нова Зеландія, Південна Корея та Данія. У своїй програмі «Інтернет плюс» Китай інтегрує цифрові сектори з традиційними. У Канаді в Торонто створюється ІКТ-хаб, в той час як Південна Корея в межах програми «Креативна економіка» акцентує увагу на розвитку людського капіталу, підприємництва та впровадженні ІКТ. Данія зосереджується на цифровізації державного сектору. Сінгапур працює над формуванням «Розумної економіки», де основним драйвером є інформаційнокомунікаційні технології. У 2014 році країна запустила ініціативу Smart Nation, запросивши бізнес та експертів до співпраці для її вдосконалення та реалізації. Ініціатива Smart Nation покликана покращити якість життя громадян через впровадження цифрових технологій у їх повсякденне життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основи наукових уявлень про електронне урядування були закладені зарубіжними авторами: Т. Беккером [10],

К. Белламі, Дж. Тейлором [11], З. Франом [14], Д. Гарсоном [15], Р. Хиксом [17], Д. Нормом [20], Д.Ф. Норрісом та М.С. Муном [21].

Вагомий внесок у вивчення електронного урядування зробили українські науковці. Так О.М. Соловйова, Д.Р. Ковальчук та А.Ю. Кундій розглядають е-урядування як форму організації публічного управління або як цифровий уряд [6]. Відповідно до їхніх висновків, реалізація е-урядування в галузі публічного адміністрування передбачає створення нових якісних форм організації роботи органів публічної влади шляхом залучення суспільства до процесу управління державними справами з використанням Інтернету. Це також передбачає забезпечення взаємодії з громадянами шляхом надання доступу до державних інформаційних ресурсів і можливості отримувати електронні публічні послуги.

Під час аналізу впровадження електронного урядування в органах виконавчої влади України, Г.Ю. Лук'янова та А.С. Венгелінська [4] підкреслюють, що цей процес є важливим елементом розвитку електронної демократії та цифрового суспільства. Електронне урядування сприяє ефективному наданню державних послуг громадянам, мінімізує ризики корупції, покращує швидкість ухвалення державних рішень і забезпечує прозорість та відкритість роботи державних установ.

С.Х. Барегамян та Ю.В. Карпі вказують, що чинна нормативно-правова база у сфері електронного урядування характеризується розмаїттям норм, дублюванням положень та браком дієвих механізмів для реалізації [1]. На їхню думку, для вдосконалення цієї сфери в Україні необхідно розробити стандартизований перелік інформації, яка підлягає оприлюдненню, уніфікувати вимоги до офіційних вебресурсів органів влади, а також впровадити обов'язкові стандарти якості надання послуг у Центрах надання адміністративних послуг. Такий підхід сприятиме більш ефективному функціонуванню е-урядування та підвищить його доступність для громадян.

О.Ю. Бучковська та О.В. Веремчук звертають увагу на багатогранний характер електронного урядування. Вони підкреслюють, що цей процес виходить за рамки простого створення урядових веб-сайтів чи покращення доступності й ефективності органів влади. Е-урядування, на їхню думку, слід розглядати як механізм реалізації, підтримки та оптимізації інформаційних зв'язків між різними рівнями влади, громадянами, бізнесом і внутрішньою взаємодією державних установ [2]. Автори також виділяють основні досягнення у розвитку цієї сфери: ухвалення низки нормативно-правових актів, запуск офіційних веб-порталів та сайтів органів влади, відкриття Центрів надання адміністративних послуг (ЦНАПів), а також удосконалення та розширення спектра електронних послуг.

В своїй роботі Заросило В., Чалчинський В. і Рибченко С. акцентують увагу на проблемах, що виникають під час впровадження електронного урядування в

Україні. Вони підкреслюють, що ці труднощі виходять за межі суто технічних чи інформаційних бар'єрів і включають питання ефективного використання електронних механізмів управління на практиці [3].

Незважаючи на значний обсяг наукових досліджень у сфері електронного урядування, проведених як українськими, так і міжнародними науковцями, існує недостатня увага до питань, пов'язаних із розвитком та вдосконаленням системи адміністративних послуг в умовах електронного урядування. Це свідчить про те, що ці аспекти залишаються малодослідженими і вимагають подальшого опрацювання та розробки більш глибоких наукових підходів і практичних рішень.

Мета статті - узагальнення теоретичних засад електронного урядування та визначення проблем і перспектив розвитку в його середовищі системи надання електронних адміністративних послуг.

У рамках проведеного дослідження було вивчено передовий зарубіжний досвід у галузі цифровізації публічного управління та адміністративних послуг. Здійснено узагальнення досвіду цифровізації системи публічного управління країн-лідерів сфери ІКТ – Китаю, Сінгапуру, Нової Зеландії, Південної Кореї, Данії. У ході дослідження проведено аналіз звітів міжнародних організацій, таких як Організація об'єднаних націй, Організація економічного співробітництва та розвитку, що містять міжнародні рейтинги у сфері розвитку ІКТ та електронного урядування, а також визначають поточну ситуацію в галузі цифровізації у світі. З метою поглибленого вивчення питання проаналізовано ключові програмні документи та нормативні акти у сфері розвитку ІКТ та електронного урядування. Також здійснено групування результатів досліджень окремих авторів з питань цифровізації державного управління. Застосовано методи абстрагування та прогнозування для визначення перспектив розвитку системи надання електронних послуг в Україні.

Виклад основного матеріалу. Цифрові технології відкривають нові горизонти для розвитку системи публічного управління, впливаючи на всі аспекти взаємодії держави з громадянами та організацію внутрішніх процесів. На кожному етапі еволюції цих технологій спостерігаються суттєві трансформації як у методах їх застосування, так і в підходах до реформування державних інституцій.

Первісно інформаційні технології використовувались як допоміжний інструмент для реалізації реформ, заснованих на традиційних підходах. Однак етап цифрової трансформації позначився тим, що цифрові інструменти стали ключовим елементом політичного процесу, створюючи нові можливості для розробки та впровадження політик, які раніше були недосяжними без технологічної підтримки.

На початкових етапах цифровізації основний акцент робився на автоматизації та стандартизації існуючих адміністративних процедур, що дозволяло

спростити та оптимізувати їх. Згодом, у період розвитку електронного урядування, цифрові технології почали виконувати значно ширшу номенклатуру завдань, стаючи інструментом для адаптації послуг до індивідуальних потреб громадян. Це дало змогу не лише підвищити якість адміністративних послуг, а й забезпечити створення суспільних благ, які мають вищу соціальну цінність і відповідають сучасним викликам.

Сьогодні держава рухається від покращення окремих внутрішніх процесів до їхньої повної перебудови. У цьому контексті впровадження міжвідомчих платформних рішень виступає ключовим напрямом, що забезпечує інтегроване надання адміністративних послуг, підвищення ефективності контрольних і наглядових функцій, а також покращення координації між органами влади. Такі рішення закладають основу для створення більш прозорої, гнучкої та орієнтованої на громадянина системи управління [9, 18].

Основним світовим трендом цифровізації сфери державного управління є впровадження в роботу органів влади принципів «електронного уряду» (e-government) – уряду, який взаємодіє з органами державної влади, громадянами, організаціями в електронному форматі з мінімальною фізичною взаємодією [16]. Необхідними умовами роботи електронного уряду є створення єдиного інформаційного простору для всіх органів влади країни, впровадження технологій електронного обміну документами та даними захищеними каналами зв’язку, забезпечення вільного доступу до інформації та отримання необхідних послуг для державних службовців, фізичних осіб та організацій.

Таким чином концепцію електронного уряду можна інтерпретувати як комплекс ідей та стійких уявлень про принципи, форми, механізми державного та муніципального управління суспільно-політичними процесами за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Електронний уряд агрегує в собі одночасно безліч взаємозалежних теоретичних аспектів. Як інструмент він переслідує цілком певні цілі, що об’єднують усі взаємодіючі галузі.

Електронний уряд не можна сприймати як просте продовження чи доповнення традиційних форм урядування. Це інноваційна модель організації роботи органів публічного управління, яка відкриває можливості для радикального підвищення оперативності, доступності та зручності надання адміністративних послуг громадянам. Її унікальність полягає у впровадженні сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що дозволяють створювати нові підходи до взаємодії між державою та суспільством, спрямовані на задоволення потреб громадян у цифрову епоху.

На сьогоднішній день цифровізація розповсюдилася у системах управління податками та зборами, бюджетного звітування, цифрового підпису і ідентифікації громадян, переходу на єдину платформу надання електронних адміністративних послуг та ін. Останні значно знизили адміністративне

навантаження на підприємства та населення, роблячи їх взаємодію з державними органами швидшею, ефективнішею, зручнішею і менш витратною. Частка осіб, які користуються послугами електронного уряду (тобто тих, що відвідують веб-сайти органів публічного управління або взаємодіють з ними), останніми роками постійно зростає, але значно відрізняється за окремими країнами. Наприклад, у Данії 2016 р. вона становила 88%, а в Бразилії, Чилі, Італії, Мексиці та Колумбії менше 25%. Кількість громадян, які надсилають заповнені форми онлайн, також варіюються в широких межах: 50% і більше у країнах Північної Європи, Естонії, Нідерландах та Франції і менше 10% у Мексиці, Японії. Ці відмінності пояснюються, зокрема, недостатньо розвиненою інфраструктурою та обмеженою пропозицією електронних послуг, а також структурними проблемами, зумовленими інституціональними, культурними чи економічними факторами [22].

Згідно з даними рейтингу ООН за рівнем розвитку електронного урядування (EGDI) у 2018 році, до першої десятки світових лідерів увійшли такі країни, як Данія, Австралія, Республіка Корея, Велика Британія, Швеція, Фінляндія, Сінгапур, Нова Зеландія та Франція [25]. Ці держави демонструють високий рівень впровадження цифрових технологій у систему публічного управління. Більшість країн сьогодні активно приймає стратегії цифровізації суспільства, що передбачають широке використання інноваційних рішень. Серед таких технологій – блокчейн, великі дані, Інтернет речей, штучний інтелект та інші проривні інструменти, які сприяють трансформації державних послуг, підвищенню ефективності управлінських процесів і розширенню можливостей взаємодії влади з громадянами.

Унікальний перехід до цифрового державного управління відбувся у Данії. Створено портал публічних послуг border.dk, що містить персоніфіковану сторінку з доступними для конкретного громадянина послугами, обов'язкову для приватних осіб та підприємств цифрову поштову скриньку; відкрито портал, що надає доступ до персональних даних про здоров'я (sundhed.dk). Розроблено дієві канали взаємодії з бізнесом через платформи Virk.dk та NemHandel – відкриту інфраструктуру електронної комерції, яка забезпечує підприємствам можливість безпечного та надійного обміну стандартизованими електронними рахунками [8].

Найвищі рейтинги щодо інформатизації та розвитку електронного уряду в Республики Корея. Сформульований у 2011 р. План щодо розумного електронного уряду забезпечив широкий спектр державних сервісів на базі мобільних платформ. Створено портали для надання громадянам країни митних, податкових, цивільних, патентних послуг, а також онлайн-платформа e-People для звернень громадян до адміністративних установ, відкрито систему управління бізнес-процедурами уряду в режимі онлайн – On-nara та ін. Запроваджений в країні Генеральний план електронного уряду на період до 2020 року передбачав удосконалення системи публічного управління на основі сучасних інформа-

ційних технологій. Це повинно було сформувати нову екосистему, що слугуватиме платформою для урядових інновацій, спрямованих на досягнення сталого розвитку [19].

Одним із факторів розширеного застосування ектронних адміністративних послуг в Естонії стала розробка цифрової екосистеми на основі технології блокчейн, спроектованої для реалізації ідеї «електронний уряд як послуга». Вона об'єднала у єдиному інформаційному просторі діяльність усіх сфер держави. Це сприяло створенню безпечних платформ та загальних даних, які використовуються у державному та приватному секторах. Формування цифрового суспільства в Естонії стало можливим багато в чому завдяки характеру інфраструктури, основою якої є децентралізована система, підключена до низки мереж. Вона забезпечує гнучкість, відкритість, дозволяє розробляти та додавати нові функції, не проводячи коштовної перебудови існуючих елементів [13].

Дослідження міжнародного досвіду свідчить, що цифровізація у сфері державного управління є ефективним шляхом для поліпшення взаємодії між державними установами та суспільством, а також для зменшення витрат. Наприклад, перехід Данії на повністю цифровий формат надання адміністративних послуг дозволив знизити витрати на деякі сервіси до 50%. Крім того, впроваджена система зворотного зв'язку дала можливість громадянам взаємодіяти з усіма урядовими органами через особистий кабінет, а також здійснювати бізнес-операції онлайн в реальному часі, щорічно економлячи близько 10-20% державного бюджету. Масштабна програма цифрової та технологічної оптимізації дозволила Великій Британії в 2016 р. заощадити до 4,3 млрд дол., у тому числі за рахунок порталів публічних послуг та голосування громадян, підвищення контролю за процедурами держзакупівель, ефективності та оптимізації держмайна за допомогою єдиної системи, яка автоматично перевіряє обґрунтованість витрат [8].

Реалізація в ЄС Плану побудови електронного уряду на 2016-2020 рр. за рахунок удосконалення онлайнових інформаційних сервісів дозволила скоротити час та ресурси, необхідні державним органам для задоволення запитів громадян, сприяла щорічному скороченню витрат кожної країни на суму до 500 тис. євро та від 4,4 до 50,4 млрд євро загалом для європейського бізнесу. Реалізація принципу «тільки один раз» при наданні публічних послуг дала економію близько 5 млрд євро на рік, а повне втілення в життя «цифрової стратегії за замовчуванням» у державному секторі (усі послуги надаються лише у цифровому форматі) може призвести до щорічного зменшення витрат приблизно 10 млрд євро [24].

Поштовхом до запуску масштабних процесів, що ведуть до значної економії коштів, підвищення оперативності та ефективності роботи уряду, є оцифрування найбільш затребуваних послуг або трудомістких операційних процесів, на які припадає більша частина витрат. Так, у Великій Британії

стартувала програма з переведення до е-формату 25 базових послуг, таких як реєстрація для голосування та постановка автомобілів на облік. Агентство соціального страхування Швеції запустило процес цифровізації, почавши з п'яти продуктів, що складали 60% ручної обробки та понад 80% навантаження колл-центрів. Оцифровка основних процедур дозволяє державним установам переходити до більш складних задач, таких як фінансові, кадрові та інші, що сприяє забезпеченню безпеки і прозорості реєстраційних процесів та транзакцій. Це також дозволяє отримувати більш точні прогнози та приймати обґрунтовані рішення, здійснюючи аналіз великих масивів даних і використовуючи прогностичну аналітику в різних сферах, таких як оборона, соціальне забезпечення, громадська безпека, охорона здоров'я та інші.

Розробка та надання адміністративних послуг в умовах мінливих очікувань і потреб громадян та бізнесу вимагає від державних органів більшої гнучкості та оперативності. Для цього створюється персональний контент. У Швеції батькам регулярно надсилаються електронні нагадування про майбутні медичні огляди та вакцинації для їхніх дітей. Сінгапур повністю оцифрував процес реєстрації бізнесу, скоротивши в більшості випадків процедуру до 15 хв. З огляду на зростаючий попит громадян на послуги, доступні через мобільний зв'язок, важливою є трансформація на мобільні платформи. У кількох провінціях Китаю місцеві державні органи реалізують можливість подання заявок на отримання паспортів і віз, а також надають інформацію про погодні умови та стан дорожнього руху через мобільний додаток WeChat [12].

Україна демонструє суттєвий прогрес у напрямку всеохоплюючої цифровізації публічних послуг, маючи стратегічну мету бути повністю інтегрованою до цифрового простору ЄС. Країна вже приєдналася до консорціуму Potential для розвитку European Digital Identity Wallet (EUDI), де вона співпрацює з 19 державами-членами ЄС. Колективні зусилля допоможуть Україні інтегруватися до спільної цифрової Європи. Станом на сьогодні на порталі Дія доступно понад 125 електронних послуг для громадян та бізнесу, тоді як у застосунку Дія – понад 30 сервісів. Практичний досвід підтверджує те, що цифрова трансформація держави має суттєвий антикорупційний ефект. За останні два роки Україна уникнула витрат у розмірі 16,3 млрд грн завдяки впровадженню цифрових рішень. У подальшій перспективі передбачається відновлення та модернізація центрів надання адміністративних послуг, що були пошкоджені під час війни, а також їх перетворення на інклюзивні офіси для забезпечення рівного доступу для всіх громадян. Також триває робота щодо впровадження законодавчих змін для входження в європейську цифрову екосистему [5].

Відповідно до результатів всеукраїнського опитування, що провів Київський міжнародний інститут соціології у вересні 2022 року за замовленням

Програми розвитку ООН в Україні, використання електронних державних послуг в Україні демонструє тенденції зростання. Протягом року такими послугами скористалось понад 63% українців, що на понад 3% більше аналогічного періоду минулого року та майже на 10% більше, ніж у 2020 році. Така динаміка свідчить про те, що майже кожен третій дорослий українець протягом року одержав електронні адміністративні послуги [7].

У 2023 році було реалізовано проєкт «Цифрові адміністративні послуги в Україні» [7], метою якого стало проведення серії навчальних модулів, розробка методичних матеріалів та надання технічної підтримки 12 Центрам надання адміністративних послуг у громадах-партнерах. Це дозволило спростити їхню адаптацію до нових викликів, що виникли під час війни, а також сприяло формуванню нових соціальних відносин завдяки впровадженню сучасних цифрових технологій від Міністерства цифрової трансформації України.

Однак, розглядаючи успіхи, досягнуті за роки активної діяльності державних органів та місцевого самоврядування в Україні, і порівнюючи їх з результатами електронного урядування, досягнутими в зарубіжних країнах за аналогічний період часу, виявляються окремі переваги зарубіжних моделей у темпах та рівні результативності. Отже, до найважливіших проблем, що перешкоджають досягненню максимально можливих результатів функціонування електронного урядування та надання адміністративних послуг населенню в електронному вигляді, належать: обмеженість популяризації використання сервісів щодо надання адміністративних послуг в електронному вигляді; недостатнє фінансування заходів щодо реалізації державної політики в галузі надання послуг населенню в електронному вигляді; наявність «цифрової нерівності» як бар'єру на шляху досягнення ефективного та оперативного надання послуг населенню в електронному вигляді; досить складний механізм надання послуг у електронному вигляді з погляду нормативно-правового регулювання та адміністративних регламентів.

Сьогодні необхідно створити комплекс заходів, який сприятиме систематичному досягненню визначених показників, значно зменшить занепокоєння населення щодо нових механізмів надання адміністративних послуг із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій. Це також допоможе громадянам краще усвідомити переваги сучасних підходів порівняно з традиційними методами обслуговування.

Одночасно необхідно усунути важливу проблему суттєвої цифрової нерівності, яка є значною з точки зору соціальної підтримки. Ця нерівність особливо виявляється в обмеженому доступі до електронних послуг, коли малозабезпечені верстви населення стикаються з труднощами у отриманні найважливіших адміністративних послуг в онлайн-форматі. Багато громадян, здебільшого з невеликих або віддалених населених пунктів, часто не мають

можливості користуватися адміністративними послугами електронно. Це обумовлено різними технічними причинами, починаючи від відсутності необхідного обладнання, як-от персональний комп'ютер, до проблем з якістю доступу до Інтернету. Якщо цю проблему не вирішити, традиційні комунікаційні системи надання послуг залишаться технічно та морально застарілими, тоді як більшість громадян вважають отримання електронних послуг набагато зручнішим варіантом.

Окрім набору теоретичних та практичних методів, покликаних вирішити виявлені проблеми, існує пропозиція перейти на нову реєстрову модель або модель електронного досьє, в якій міститься вся необхідна інформація про громадян. Подібна методика зарекомендувала себе у багатьох країнах світу, таких як Франція, Данія, Іспанія та інші. При формуванні такої моделі заповнення документів в електронній формі та на паперових носіях зводиться до мінімуму, оскільки вся необхідна інформація вже міститься в єдиній базі даних і може бути отримана кожним органом або організацією, яка надає послуги. Кожному громадянину одноразово надається ідентифікаційний номер (аналогічно ІПН), за допомогою якого громадянинові відкривається доступ до всіх послуг, що його цікавлять, в електронній формі. Ця система започаткована на порталі Дія, але необхіно її подальше удосконалення.

Висновки. Аналіз міжнародного досвіду свідчить, що для успішного переходу до цифрового уряду, зосередженого на потребах громадян, необхідно сформувати відповідну стратегію. Це є ключовою умовою для повного використання можливостей, які надає цифрова трансформація в сфері публічного управління та суспільства загалом. Водночас, реалізація такої стратегії вимагає нових підходів до взаємодії, удосконалення навичок та універсального використання великих обсягів даних. Останнім часом Україна демонструє вагомі успіхи в розвитку електронного урядування. Для збереження та подальшого підсилення позитивних тенденцій важливо активно удосконалювати систему публічного управління, орієнтуючись на національні інтереси та враховуючи міжнародний досвід. Цей процес вимагає комплексного підходу, спрямованого на покращення механізму надання електронних адміністративних послуг, впровадження передових технологій, таких як штучний інтелект і блокчейн, а також на створення індивідуально адаптованих послуг, підвищення рівня кібер-безпеки, розвитку цифрових навичок та формування ефективних мотиваційних інструментів для держслужбовців. Наступний етап розвитку електронного урядування вимагає ретельного перегляду нормативно-правової бази, що регулює доступ до даних, їх конфіденційність і захист, а також оцінки можливостей використання інтелектуальних технологій для обробки та аналізу даних. Крім того, необхідно створити належні умови для формування і підтримки бази даних, що сприятиме більш ефективному функціонуванню цифрової інфраструктури.

Література:

1. Барегамян С.Х., Карпі Ю.В. Електронне урядування на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях: сучасний стан та перспективи впровадження в Україні. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2019. № 11. DOI: 10.32702/2307-2156-2019.11.30

2. Бучковська О.Ю., Веремчук О.В. Електронне урядування як основа взаємодії держави та суспільства в Україні. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2020. № 3. DOI: 10.32702/2307-2156-2020.3.34

3. Заросило В., Чалчинський В., Рибченко С. Електронне урядування: напрями та шляхи введення, основні цілі, мета та проблеми. Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Юридичні науки. 2024. №3(63). С. 31-35. DOI: https://doi. org/10.32689/2522-4603.2022.3.6

4. Лук'янова Г.Ю., Венгелінська А.С. Особливості впровадження електронного урядування в органах виконавчої влади України. Аналітично-порівняльне правознавство. 2021. № 4. С. 175-179. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2021.04.30

5. Мінцифри представила досягнення та плани України щодо цифровізації адміністративних послуг на зустрічі з Європейською Комісією. Міністерство цифрової трансформації України, 10 жовтня 2024 р. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/mintsyfry-predstavyla dosiahnennia-ta-plany-ukrainy-shchodo-tsyfrovizatsii-administratyvnykh-posluh-nazustrichi-z-ievropeiskoiu-komisiieiu/

6. Соловйова О.М., Ковальчук Д.Р., Кундій А.Ю. Перспективи та проблеми впровадження електронного урядування в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 11. С. 109-112. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-11/23

7. Цифрові адміністративні послуги в Україні: методичний посібник. Київ: Центр медіареформи, 2023. URL: https://uastrat.com/wp-content/uploads/2024/02/digitaladministrative-services-in-ukraine-2023.pdf

8. A stronger and more secure digital Denmark. The Digital strategy 2016–2020. Denmark, May 2016. URL: //https://digst.dk/media/16165/ds_singlepage_uk_web.pdf/

9. Bannister F., Connolly R. ICT, Public Values and Transformative Government: A Framework and Programme for Research. Government Information Quarterly. 2014. Vol. 31. No. 1. P. 119–128. DOI: https://doi.org/10.1016/j.giq.2013.06.002

10. Becker T., Slaton C. The Future of Teledemocracy. Praeger Publishers. 2000. 248 p.

11. Bellamy C., Taylor J. Governing m the Information Age. Open University Press. 1998. 196 p.

12. Digital by default: A guide to transforming government. McKinsey Center for Government, November 2016. URL: //https://www.mckinsey.com/~/media/mckinsey/industries/ public%20sector/our%20insights/transforming%20government%20through%20digitization/ digital-by-default-a-guide-to-transforming-government.ashx.

13. Estonia is at the top of the United Nations e-government ranking. E-estonia. 2018. URL: //https://e-estonia.com/

14. Frang Z. E-Government in Digital Era: Concept, Practice, and Development. International Journal of the Computer, the Internet and Management. 2002. Vol. 1. № 2. P. 1-22.

15. Garson D. Public Information Technology and E-Governance Managing the Virtual State. Jones and Bartlett Publishers, 2006. P. 125-132.

16. Gray J., Rumpe B. Models for the Digital Transformation. Software & Systems Modeling. 2017. Vol. 16. N. 2. P. 307-308. DOI: 10.1007/s10270-017-0596-7

17. Heeks R. Understanding e-government for development, iGovernment working paper series. Institute for Development Policy and Management, University of Manchester. 2001. № 11. P. 34-37. DOI: 10.13140/RG.2.2.14715.46882

18. Janssen M., Estevez E. Lean Government and Platform-Based Governance – Doing More with Less. Government Information Quarterly. 2013. Vol. 30. P. 1-8. DOI: https://doi. org/10.1016/ j.giq.2012.11.003

19. Korea e-Government Master Plan 2020: National Information Society Agency. URL: // https://www.nia.or.kr/common/board/ Download.do?bcIdx=19053&cbIdx=37989&fileNo=1

20. Norm D. Government Research. Policy and Management New York. IGI Publishing. 2007. P. 23–30.

21. Norris D.F., Moon M.C. Advancing e-government at the grassroots: Tortoise or hare. Public Administration Review. 2005. № 65 (1). P. 64-75. DOI: https://doi.org/10.1111/j.1540-6210.2005.00431.x

22. OECD Digital Economy Outlook 2017: OECD (2017), OECD Publishing, Paris. URL: https://espas.secure.europarl.europa.eu/orbis/sites/default/files/generated/document/en/9317011e.pdf

23. Open Government: A progress Report to the American People 2009. The White House. URL: http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/microsites/ogi-progressreportamerican-people.pdf

24. The role of E-Government in deepening the single market. Briefing by Marcin Szczepanski. European Parliamentary Research Service, September 2017. URL: http://www.europarl.europa.eu/ RegData/etudes/BRIE/2017/608706/EPRS_BRI(2017)608706_EN.pdf

25. UN E-Government Survey 2018. Gearing E-Government to support transformation towards sustainable and resilient societies. URL: https://www.unescap. org/sites/default/ files/E-Government%20Survey%202018_FINAL.pdf

References:

1. Baregamyan S.H., Karpi Y.V. (2019). Electronic governance at the national, regional and local levels: current state and prospects of implementation in Ukraine. Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok. 11. DOI: 10.32702/2307-2156-2019.11.30 [in Ukrainian].

2. Buchkovska O.Y., Veremchuk O.V. (2020). Electronic governance as the basis of interaction between the state and society in Ukraine. Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok. 3. DOI: 10.32702/2307-2156-2020.3.34 [in Ukrainian].

3. Zarosylo V., Chalchynskyi V., Rybchenko S. (2024). Electronic governance: directions and ways of introduction, main goals, purpose and problems. Naukovi pratsi Mizhrehionalnoyi Akademiyi upravlinnya personalom. Yurydychni nauky. 3(63). 31-35. DOI: https://doi. org/10.32689/2522-4603.2022.3.6 [in Ukrainian].

4. Lukyanova G.Y., Vengelinska A.S. (2021). Peculiarities of the implementation of electronic governance in the executive authorities of Ukraine. Analitychno-porivnyalne pravoznavstvo. 4. 175-179. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2021.04.30 [in Ukrainian].

5. The Ministry of Digitization presented Ukraine's achievements and plans for digitalization of administrative services at a meeting with the European Commission (2024). Ministry of Digital Transformation of Ukraine. Retrieved from: https://www.kmu.gov.ua/news/ mintsyfry-predstavyla-dosiahnennia-ta-plany-ukrainy-shchodo-tsyfrovizatsii-administratyvnykh-posluh-na-zustrichi-z-ievropeiskoiu-komisiieiu/ [in Ukrainian].

6. Solovyova O.M., Kovalchuk D.R., Kundiy A.Y. (2021). Prospects and problems of implementation of electronic governance in Ukraine. Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal. 11. 109-112. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-11/23 [in Ukrainian].

7. Digital administrative services in Ukraine: methodological guide (2023). Kyiv: Media Reform Center. URL: https://uastrat.com/wp-content/uploads/2024/02/digital-administrative-services-in-ukraine-2023.pdf [in Ukrainian].

8. A stronger and more secure digital Denmark (2016). The Digital strategy 2016–2020. Denmark. Retrieved from: //https://digst.dk/media/16165/ds_singlepage_uk_web.pdf/

9. Bannister F., Connolly R. (2014). ICT, Public Values and Transformative Government: A Frame-work and Programme for Research. Government Information Quarterly. 31. 1. 119-128. DOI: https://doi.org/10.1016/j.giq.2013.06.002

10. Becker T., Slaton C. (2000). The Future of Teledemocracy. Praeger Publishers. 248.

11. Bellamy C., Taylor J. (1998). Governing m the Information Age. Open University Press. 196.

12. Digital by default: A guide to transforming government (2016). McKinsey Center for Government. Retrieved from: //https://www.mckinsey.com/~/media/mckinsey/industries/ public% 20sector/our%20insights/transforming%20government%20through%20digitization/digital-by-default-a-guide-to-transforming-government.ashx

13. Estonia is at the top of the United Nations e-government ranking (2018). E-estonia. Retrieved from: //https://e-estonia.com/

14. Frang Z. (2002). E-Government in Digital Era: Concept, Practice, and Development. International Journal of the Computer, the Internet and Management. 1. 2. 1-22.

15. Garson D. (2006). Public Information Technology and E-Governance Managing the Virtual State. Jones and Bartlett Publishers, 125-132.

16. Gray J., Rumpe B. (2017). Models for the Digital Transformation. Software & Systems Modeling.16. 2. 307-308. DOI: 10.1007/s10270-017-0596-7

17. Heeks R. (2001). Understanding e-government for development, iGovernment working paper series. Institute for Development Policy and Management, University of Manchester. 11. 34-37. DOI: 10.13140/RG.2.2.14715.46882

18. Janssen M., Estevez E. (2013). Lean Government and Platform-Based Governance – Doing More with Less. Government Information Quarterly. 30. 1-8. DOI: https://doi. org/10.1016/j. giq.2012.11.003

19. Korea e-Government Master Plan 2020. National Information Society Agency. Retrieved from: //https://www.nia.or.kr/common/board/ Download.do?bcIdx=19053&cbIdx=3 7989&fileNo=1

20. Norm D. (2007). Government Research. Policy and Management New York. IGI Publishing. 23-30.

21. Norris D.F., Moon M.C. (2005). Advancing e-government at the grassroots: Tortoise or hare. Public Administration Review. 65 (1). 64-75. DOI: https://doi.org/10.1111/j.1540- 6210.2005. 00431.x

22. OECD Digital Economy Outlook 2017: OECD (2017). OECD Publishing, Paris. Retrieved from: https://espas.secure.europarl.europa.eu/orbis/sites/default/files/generated/document/en/9317011e.pdf

23. Open Government: A progress Report to the American People 2009. The White House. Retrieved from: http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/microsites/ogi-progressreport-american-people.pdf

24. The role of E-Government in deepening the single market (2017). Briefing by Marcin Szczepanski. European Parliamentary Research Service. Retrieved from: http://www.europarl. europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2017/608706/EPRS_BRI(2017)608706_EN.pdf

25. UN E-Government Survey 2018. Gearing E-Government to support transformation towards sustainable and resilient societies. Retrieved from: https://www.unescap. org/sites/ default/files/E-Government%20Survey%202018_FINAL.pdf

УДК 351:614

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-597-609

Заславський Дмитро Юрійович аспірант кафедри соціально-гуманітарних наук, Національний університет «Одеська політехніка», Одеса, https://orcid.org/0009-0003-0900-8500

ЕМПІРИЧНА ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ МЕХАНІЗМІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СФЕРОЮ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ КРИЗ

Анотація. В статті розглядається комплексний підхід до емпіричної оцінки механізмів публічного управління у сфері охорони здоров'я в умовах криз, що передбачає поєднання кількісного аналізу даних опитування медичних працівників та інтерпретації отриманих результатів у контексті міжнародних досліджень і національних викликів. Особливу увагу приділено виявленню взаємозв'язків між ресурсною готовністю, управлінськими процесами, командною взаємодією та проксі-індикаторами результативності, що дозволяє комплексно оцінити стійкість закладів охорони здоров'я до зовнішніх і внутрішніх загроз. Такий підхід спрямований на формування доказової бази для удосконалення управлінських практик, адаптованих до умов воєнного стану, обмежених ресурсів і високої динаміки кризових ситуацій. Дослідження базується на стандартизованому анкетному опитуванні 46 лікарів закладів різних рівнів медичної допомоги (первинної, вторинної, третинної) та форм власності (державні, приватні), проведеному у 2025 році в умовах воєнного стану в Україні. Анкета охоплювала чотири блоки: ресурсне забезпечення, управлінські механізми, командні практики та психологічна безпека, проксі-індикатори результативності. Статистична обробка включала описову статистику, розрахунок Cronbach's α, кореляційний аналіз, дисперсійний аналіз (ANOVA) та пост-хок тест Тьюкі. Результати показали, що найвищі оцінки отримали командні практики та психологічна безпека (M = 4,27) і проксі-індикатори результативності (M = 4,01), що підтверджує їхню ключову роль у забезпеченні безперервності та якості медичних послуг. Найнижчі показники зафіксовано для ресурсного забезпечення (M = 3,41) та управлінських механізмів (M = 3,68). ANOVA засвідчила статистично значущі відмінності у ресурсному забезпеченні між первинним і третинним рівнями медичної допомоги ($p < 0,05$) та у гнучкості управлінських процесів між приватними і державними закладами ($p < 0,05$). Отримані дані підкреслюють необхідність посилення матеріально-технічної бази первинної ланки та адаптації гнучких управлінських підходів приватного сектору

в державних установах. Практична значущість дослідження полягає у використанні його результатів для розроблення стратегій кризового управління, спрямованих на підвищення стійкості системи охорони здоров'я України.

Ключові слова: публічне управління, охорона здоров'я, кризові ситуації, управлінські механізми, проксі-індикатори результативності, стійкість системи.

Zaslavskyi Dmytro Yuriyovych PhD student of the Department of Social and Political Sciences, Odesa Polytechnic National University, Odesa, https://orcid.org/0009-0003-0900-8500

EMPIRICAL ASSESSMENT OF THE EFFECTIVENESS OF PUBLIC GOVERNANCE MECHANISMS IN THE HEALTHCARE SECTOR UNDER CRISIS CONDITIONS

Abstract. The article examines a comprehensive approach to the empirical assessment of public governance mechanisms in the healthcare sector under crisis conditions, which combines quantitative analysis of survey data from healthcare workers and interpretation of the results in the context of international research and national challenges. Particular attention is paid to identifying the interconnections between resource readiness, managerial processes, team interaction, and proxy performance indicators, which allows for a comprehensive evaluation of healthcare institutions' resilience to external and internal threats. This approach is aimed at building an evidence base for improving managerial practices adapted to the conditions of martial law, limited resources, and the high dynamics of crisis situations. The study is based on a standardized questionnaire survey of 46 physicians from healthcare institutions at different levels of care (primary, secondary, tertiary) and forms of ownership (public, private), conducted in 2025 under martial law in Ukraine. The questionnaire covered four blocks: resource provision, managerial mechanisms, team practices and psychological safety, and proxy performance indicators. Statistical processing included descriptive statistics, Cronbach's α calculation, correlation analysis, analysis of variance (ANOVA), and Tukey's post-hoc test. The results showed that the highest scores were obtained for team practices and psychological safety (M = 4.27) and proxy performance indicators (M = 4.01), confirming their key role in ensuring the continuity and quality of medical services. The lowest scores were recorded for resource provision (M = 3.41) and managerial mechanisms (M = 3.68). ANOVA confirmed statistically significant differences in resource provision between the primary and tertiary levels of healthcare ($p < 0.05$) and in the flexibility of managerial processes between private and public institutions ($p < 0.05$). The obtained data underline the need to strengthen the material and technical base of primary healthcare and to adapt flexible managerial approaches from the private sector in public

institutions. The practical significance of the study lies in using its results for the development of crisis management strategies aimed at enhancing the resilience of Ukraine's healthcare system.

Keywords: public governance, healthcare, crisis situations, managerial mechanisms, proxy performance indicators, system resilience.

Постановка проблеми. Кризові ситуації – пандемія COVID-19, війна, масові відключення енергопостачання – актуалізували потребу в ефективних механізмах публічного управління закладами охорони здоров'я, здатних забезпечити безперервність надання медичних послуг, оптимальне використання ресурсів та стійкість організаційних структур. Досвід останніх років показав, що навіть наявність матеріальних ресурсів не гарантує належної результативності без налагоджених управлінських процесів, гнучких регламентів і належної координації між інституціями.

В умовах швидкоплинних та непередбачуваних викликів саме управлінська спроможність закладу охорони здоров'я визначає, чи зможе він оперативно реагувати на збої у постачанні, кадрові втрати, надмірний потік пацієнтів та інформаційні перевантаження. Актуальність дослідження посилюється тим, що українська система охорони здоров'я перебуває у стані багатовимірної трансформації – реформування фінансування, цифровізації, інтеграції з системою громадського здоров'я – і водночас стикається з безпрецедентним рівнем ресурсної обмеженості. Вивчення того, які механізми управління реально працюють у кризі, а які вимагають негайного удосконалення, є передумовою формування доказових рекомендацій для політики та управлінської практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оцінка ефективності механізмів публічного управління у сфері охорони здоров'я – це систематичний процес збору, аналізу та інтерпретації інформації про ефективність інституційних, організаційних та управлінських інструментів, що застосовуються для забезпечення доступності, якості та безперервності медичних послуг у різних умовах, зокрема у періоди криз. У дослідженнях А.Бойна та М. Лоджа [1], М. Крук та ін. [2], С. Дучек [3] індикаторами такої оцінки виступають як прямі показники результативності, так і проксі-індикатори, які опосередковано відображають ефективність управлінських рішень, зокрема рівень ресурсної готовності, інституційної гнучкості, цифрової інтегрованості та здатності команд до ефективної взаємодії. У працях А. Донабедяна [4] та в Рамковій концепції систем охорони здоров'я ВООЗ [5] результативність розглядається через операційні та проксі-індикатори. Проксі-індикатори – це непрямі показники результатів діяльності, які використовуються як альтернатива прямим індикаторам, вимірювання яких є складним, дорогим або трудомістким [6]. Індикатори проксі-результативності опосередковано відображають ефективність

роботи закладу охорони здоров'я та корелюють із кінцевими медичними результатами, це показники: оперативність реагування на виклики, неперервність (континуїтет) лікування та якість взаємодії між закладами і службами.

У вітчизняному науковому дискурсі окремі спроби комплексної оцінки ефективності механізмів публічного управління у сфері охорони здоров'я пов'язуються насамперед із дослідженнями трансформації управлінських моделей та їх адаптації до кризових умов. Українські автори (Я.Жовнірчик, В. Долот, А. Антонов [7], А.Рачинський, Б.Дарчин [8]) акцентують на потребі адаптації управлінських підходів до умов обмежених ресурсів та швидких регуляторних змін. За висновками О. Воронова ефективність публічного управління «передбачає оптимальне використання ресурсів для досягнення найкращих результатів. Це включає планування, організацію, моніторинг та оцінку діяльності державних органів з метою підвищення якості надання послуг громадянам» [9]. Л. Курносенко наголошує, що у випадках браку ресурсів критичного значення набуває не лише обсяг доступних фінансів чи матеріалів, а й професійні компетентності, психологічна стійкість, здатність до адаптивного мислення та готовність працювати в умовах невизначеності [10].

Проте кількісні емпіричні дослідження, що інтегрують оцінку ресурсної стійкості, управлінських механізмів та людського фактору у вітчизняних ЗОЗ, залишаються поодинокими. Попри наявність концептуальних моделей, недостатньо вивченими залишаються: взаємозв'язки між окремими механізмами управління та проксі-результативністю у кризових умовах; відмінності в ефективності механізмів залежно від рівня медичної допомоги та форми власності закладу; роль психологічної безпеки та командних практик як чинників стійкості; інструменти швидкого оцінювання управлінської готовності, які можна застосувати у моніторингу політик.

Метою даного дослідження є емпірична оцінка ефективності ключових механізмів публічного управління закладами охорони здоров'я в умовах кризових ситуацій на основі стандартизованого опитування лікарів, що дозволяє виявити сильні та слабкі сторони поточних практик і сформувати практичні рекомендації для їх удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Емпірична база дослідження сформована на основі стандартизованого анкетного опитування лікарів різних рівнів надання медичної допомоги (первинної, вторинної, третинної) та форм власності закладів охорони здоров'я. Опитування проводилося у 2025 році в умовах воєнного стану в Україні, що зумовило особливу увагу до кризових аспектів управління. Вибірка становила 46 респондентів, добір здійснювався за принципом цільової вибірки з урахуванням досвіду роботи в умовах кризових ситуацій.

Анкета, попередньо апробована на невеликій групі фахівців, містила чотири шкальні блоки: A – ресурсне забезпечення (A1–A4), B – управлінські

механізми (B1–B5), C – командні практики та психологічна безпека (C1–C4, із реверс-кодуванням C3–C4), D – проксі-індикатори результативності (D1–D3). Відповіді фіксувалися за п'ятибальною шкалою Лайкерта (1 – «повністю не згоден», 5 – «повністю згоден»).

Вибір індикаторів у цьому дослідженні ґрунтується на перевірених міжнародних підходах до оцінювання систем охорони здоров'я, що забезпечує їхню концептуальну обґрунтованість та практичну придатність. Передусім вони спираються на Рамкову концепцію систем охорони здоров'я ВООЗ [5], яка виокремлює ключові компоненти функціонування системи – ресурсне забезпечення, ефективне управління, сервісну доставку та досягнення результатів. Додатковим методологічним орієнтиром стала модель А.Донабедяна [6], що пропонує структуру оцінювання «структура – процес – результат» і розглядає проксі-індикатори як вагомий елемент результативної оцінки.

Важливим теоретичним підґрунтям стали також сучасні концепції організаційної стійкості, у яких наголошується, що здатність установи адаптуватися до кризових умов визначається не лише матеріальною базою, але й внутрішньою взаємодією, командною згуртованістю та підтримкою психологічної безпеки персоналу. Водночас обрані індикатори було адаптовано до українського контексту, з урахуванням специфіки функціонування системи охорони здоров'я в умовах воєнного стану. Вони відображають ключові виклики, з якими стикаються заклади – від дефіциту ресурсів і потреби в оперативних управлінських рішеннях до необхідності підтримувати моральний стан медичного персоналу та гарантувати безперервність надання медичних послуг навіть у найскладніших обставинах. Індикатори були сформовані на основі узагальнення міжнародних опитувальників і адаптовані через експертне обговорення з керівниками та практикуючими лікарями (табл. 1).

Таблиця 1

Індикатори блоків оцінки ефективності механізмів публічного управління у сфері охорони здоров'я в умовах криз

Блок	Індикатор	Опис
A – Ресурсне забезпечення	A1. Медичне обладнання	Наявність та працездатність основного діагностичного й лікувального обладнання
	A2. Медикаменти	Своєчасний доступ до необхідних лікарських засобів
	A3. Кадрова укомплектованість	Достатня кількість та кваліфікація медичного персоналу
	A4. Фінансова стабільність	Своєчасне фінансування та передбачуваність бюджетних надходжень
	A5. Технічна інфраструктура	Наявність і надійність підтримувальної інфраструктури (електрика, вода, інтернет)

Блок	Індикатор	Опис
B – Управлінські механізми	B1. Гнучкість прийняття рішень	Швидкість адаптації управлінських рішень до змінних умов
	B2. Регламентованість процедур	Чіткість внутрішніх правил і алгоритмів
	B3. Цифровізація процесів	Використання електронних систем для управління та комунікації
	B4. Комунікація з органами влади	Оперативність і прозорість взаємодії з регуляторами
	B5. Моніторинг результатів	Систематичне відстеження та оцінка ефективності діяльності
C – Командні практики та психологічна безпека	C1. Взаємопідтримка	Готовність допомагати колегам у виконанні завдань
	C2. Довіра	Відкритість і взаємна довіра між членами колективу
	C3. Психологічна безпека	Відчуття, що можна висловлювати ідеї без страху покарання
	C4. Спільне прийняття рішень	Залученість персоналу до вироблення колективних рішень
D – Проксі-індикатори результативності	D1. Оперативність реагування	Швидкість надання допомоги в екстрених ситуаціях
	D2. Неперервність лікування	Відсутність перерв у терапевтичних планах пацієнтів
	D3. Координація між рівнями допомоги	Злагоджена взаємодія між первинною, вторинною та третинною ланками
	D4. Задоволеність пацієнтів	Сприйняття якості медичних послуг самими отримувачами

Аналіз даних включав: обчислення описової статистики (середні значення, стандартні відхилення, частотний розподіл), оцінювання внутрішньої узгодженості підшкал (Cronbach's α), аналіз кореляцій між індикаторами та перевірку міжгрупових відмінностей (ANOVA) з подальшим проведенням пост-хок тесту Тьюкі для виявлення парних відмінностей між групами. Статистичну обробку проведено із застосуванням IBM SPSS Statistics та MS Excel. Результати візуалізовано у вигляді стовпчикових діаграм середніх значень і теплової мапи кореляцій. Дані були анонімними, участь респондентів – добровільною.

Середні значення показників за чотирма блоками анкети коливалися у діапазоні від 3,41 до 4,27 за 5-бальною шкалою Лайкерта. Найвищу оцінку респонденти надали блоку C – командні практики та психологічна безпека (M = 4,27; SD = 0,52), що свідчить про відносно високий рівень внутрішньоколективної підтримки та відчуття безпеки. Друге місце за середнім значенням посіли проксі-індикатори результативності (D) (M = 4,01; SD = 0,58), що відображає достатній рівень оперативності реагування, континуїтету лікування та якості взаємодії з органами публічної влади. Нижчі оцінки отримали блоки B – управлінські механізми (M = 3,68; SD = 0,61) та A – ресурсне забезпечення (M = 3,41;

SD = 0,65), що вказує на відчутну потребу в їх посиленні, особливо в умовах криз (табл. 2).

Оцінка внутрішньої узгодженості за коефіцієнтом Cronbach's α підтвердила задовільний та високий рівень надійності підшкал: A – ресурсне забезпечення: α = 0,81; B – управлінські механізми: α = 0,84; C – командні практики та психологічна безпека: α = 0,79; D – проксі-індикатори результативності: α = 0,83. Зазначені значення перевищують мінімально прийнятний рівень 0,7, що свідчить про надійність вимірювальних блоків анкети.

Кореляційна матриця показала наявність статистично значущих позитивних зв'язків між усіма блоками ($p < 0,05$). Найсильніший зв'язок зафіксовано між B (управлінські механізми) та D (проксі-індикатори результативності) – r = 0,71, що вказує на безпосередній вплив якості управлінських процесів на оперативність і стабільність надання медичних послуг. Високий рівень кореляції також спостерігався між C та D (r = 0,69), що підкреслює роль командної взаємодії у досягненні високих результатів діяльності закладу.

Аналіз дисперсії виявив статистично значущі відмінності ($p < 0,05$) у блоці A (ресурсне забезпечення) залежно від рівня надання медичної допомоги: заклади третинного рівня мали вищі оцінки ресурсної забезпеченості, ніж заклади первинного рівня. У блоці B (управлінські механізми) спостерігалися відмінності за формою власності: приватні ЗОЗ продемонстрували вищі показники гнучкості управлінських процесів.

Таблиця 2

Узагальнені статистичні показники блоків анкети

Блок	Зміст блоку	n	M*	SD**	Var	Cronbach's α	Кореляція з D (r)
A	Ресурсне забезпечення	46	3,41	0,65	0,42	0,81	0,62
B	Управлінські механізми	46	3,68	0,61	0,37	0,84	0,71
C	Командні практики та психологічна безпека	46	4,27	0,52	0,27	0,79	0,69
D	Проксі-індикатори результативності	46	4,01	0,58	0,34	0,83	–

*****M (mean) – середнє значення оцінок респондентів за відповідним блоком шкали Лайкерта (1–5). Чим більше значення, тим вища оцінка респондентів за цим аспектом.

******SD (standard deviation) – стандартне відхилення, яке показує, наскільки різняться відповіді респондентів між собою. Менше значення SD свідчить про більшу узгодженість оцінок *Примітка:* $p < 0,05$ для всіх кореляцій. Var – дисперсія ($Var = SD^2$).

Високі значення *Cronbach's α* (0,79–0,84) для кожного блоку підтверджують, що набір індикаторів усередині блоку вимірює одну й ту ж концепцію.

На рисунку 1 наведено середні значення по блоках A–D, що демонструють перевагу командних практик та проксі-індикаторів над ресурсним забезпеченням.

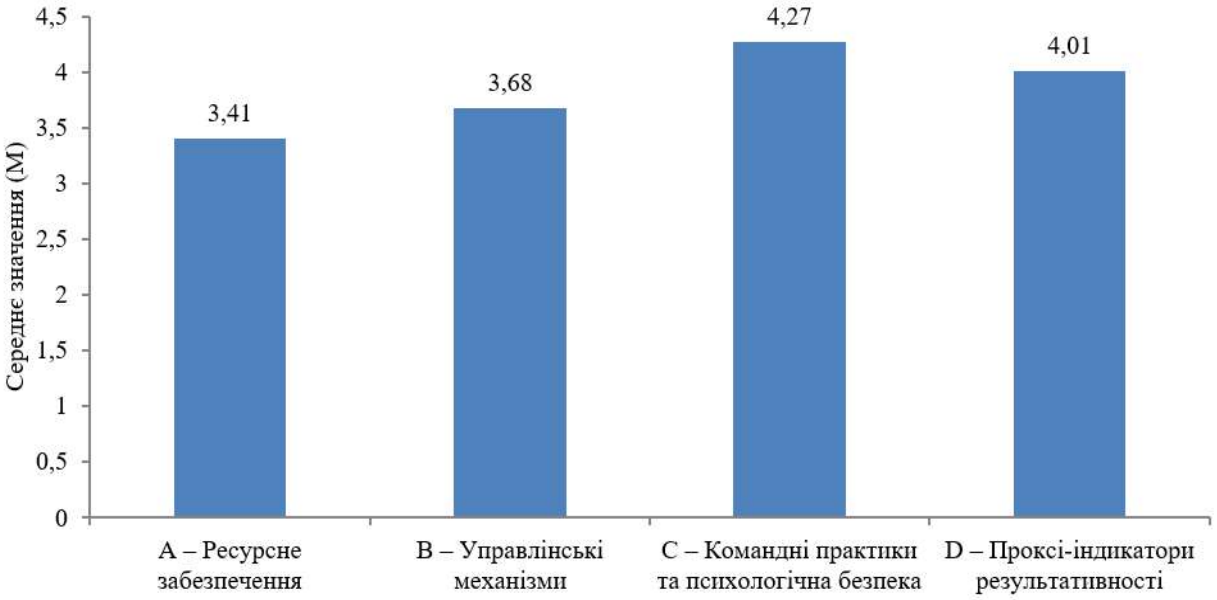

Рисунок 1. Середні значення по блоках A–D

Кореляційний аналіз показав статистично значущі зв'язки між блоками, що узгоджується з теоретичними очікуваннями (наприклад, між управлінськими механізмами та результативністю — r = 0,71).

Рисунок 2 відображає теплову мапу кореляцій, на якій виразно простежуються сильні зв'язки між управлінськими механізмами та проксі-результативністю, а також між командними практиками та проксі-результативністю.

	A1	A2	A3	A4	B1	B2	B3	B4	B5	C1	C2	C3	C4	D1	D2	D3
A1	1	0,1	0,28	0,17	0,04	0,23	0,26	0,58	0,59	0,35	0,52	0,18	0,11	0,5	-0,16	0,22
A2	0,1	1	0,44	0,38	0,44	0,37	-0,04	0,29	-0,08	0,44	0,03	0,73	0,51	0,42	0,37	0,19
A3	0,28	0,44	1	0,35	0,49	0,07	0,67	0,52	0,24	0	0,48	0,12	0,47	0,61	0,19	0,06
A4	0,17	0,38	0,35	1	0,3	0,14	-0,18	0,01	0,3	0,35	0,43	-0,15	0,06	-0,12	0,18	-0,15
B1	0,04	0,44	0,49	0,3	1	0,06	0,61	0,44	0,31	0,43	0,64	-0,19	-0,02	0,13	0,38	0,16
B2	0,23	0,37	0,07	0,14	0,06	1	0,14	0,07	0,18	0,76	0,35	0,41	-0,09	0,24	0,26	0,02
B3	0,26	-0,04	0,67	-0,18	0,61	0,14	1	0,71	0,15	0,1	0,03	0,33	-0,15	0,24	0,09	0,48
B4	0,58	0,29	0,52	0,01	0,44	0,07	0,71	1	0,42	0,45	0,42	0,19	0,17	0,45	-0,17	-0,03
B5	0,59	-0,08	0,24	0,3	0,31	0,18	0,15	0,42	1	0,15	0,46	0,45	0,36	0,08	0,22	0,27
C1	0,35	0,44	0	0,35	0,43	0,76	0,1	0,45	0,15	1	-0,14	0,5	0,53	0,22	-0,06	0,01
C2	0,52	0,03	0,48	0,43	0,64	0,35	0,03	0,42	0,46	-0,14	1	0,02	0,02	0,03	0,25	0,02
C3	0,18	0,73	0,12	-0,15	-0,19	0,41	0,33	0,19	0,45	0,5	0,02	1	0,2	0,33	0,15	0,33
C4	0,11	0,51	0,47	0,06	-0,02	-0,09	-0,15	0,17	0,36	0,53	0,02	0,2	1	0,08	0,28	0,37
D1	0,5	0,42	0,61	-0,12	0,13	0,24	0,24	0,45	0,08	0,22	0,03	0,33	0,08	1	0,11	0,55
D2	-0,16	0,37	0,19	0,18	0,38	0,26	0,09	-0,17	0,22	-0,06	0,25	0,15	0,28	0,11	1	0,52
D3	0,22	0,19	0,06	-0,15	0,16	0,02	0,48	-0,03	0,27	0,01	0,02	0,33	0,37	0,55	0,52	1

Рисунок 2. Теплова мапа кореляцій

Проведений дисперсійний аналіз (ANOVA) (табл. 3) засвідчив наявність статистично значущих відмінностей у показниках блоку A – ресурсне забезпечення *(F(2, 43) = 3,45; p = 0,041)* між рівнями надання медичної допомоги. Найнижчі оцінки зафіксовані у закладах первинної ланки *(M = 3,15; SD = 0,58)*, середні – у вторинній *(M = 3,40; SD = 0,61)*, найвищі – у третинній *(M = 3,75; SD = 0,67)*. Пост-хок аналіз (тест Тьюкі) підтвердив значущу різницю між первинним і третинним рівнями *(p < 0,05)*, що свідчить про кращу матеріально-технічну базу та більш стабільні канали постачання ресурсів у закладах вищого рівня.

Для блоку B – управлінські механізми статистично значуща різниця спостерігалася між приватними та державними закладами *(F(1, 44) = 4,12; p = 0,048)*, причому приватні ЗОЗ продемонстрували вищі показники *(M = 3,82; SD = 0,55)* у порівнянні з державними *(M = 3,59; SD = 0,63)*.

У блоках C – командні практики та психологічна безпека та D – проксі-індикатори результативності відмінності між групами (за рівнем надання допомоги та формою власності) не досягли статистично значущого рівня *(p > 0,05)*. Це свідчить про відносну стабільність командної взаємодії та оперативності реагування незалежно від рівня медичної допомоги чи організаційно-правового статусу закладу.

ANOVA виявила значущі відмінності між групами закладів, отже, індикатори здатні фіксувати реальні організаційні відмінності, а не «шум».

Таблиця 3

Результати дисперсійного аналізу (ANOVA) за блоками опитувальника з урахуванням рівня надання медичної допомоги та форми власності закладу

Блок	Опис виявлених відмінностей	Прикладне значення для України
A – Ресурсне забезпечення	ANOVA: F(2,43) = 3,45; p = 0,041. Найнижчі оцінки у первинній ланці (M = 3,15), середні – у вторинній (M = 3,40), найвищі – у третинній (M = 3,75). Пост-хок Тьюкі: значуща різниця між первинним і третинним рівнями (p < 0,05).	Вказує на необхідність підвищення ресурсної бази первинної допомоги, особливо в умовах кризового постачання.
B – Управлінські механізми	ANOVA: F(1,44) = 4,12; p = 0,048. Приватні ЗОЗ (M = 3,82) мають вищі показники, ніж державні (M = 3,59).	Підтверджує потребу запозичення гнучких управлінських підходів приватного сектору для державних закладів.

Блок	Опис виявлених відмінностей	Прикладне значення для України
C – Командні практики та психологічна безпека	ANOVA: відмінності між групами за рівнем надання допомоги та формою власності статистично незначущі ($p > 0,05$).	Засвідчує стабільно високий рівень командної взаємодії незалежно від контексту, що є важливим чинником стійкості системи.
D – Проксі-індикатори результативності	ANOVA: відмінності між групами статистично незначущі ($p > 0,05$).	Підкреслює, що якість оперативності реагування та континуїтету лікування є відносно рівною у всіх типах закладів, що важливо для забезпечення базових стандартів допомоги.

Отримані результати емпіричного дослідження свідчать, що у кризових умовах найвищі оцінки серед респондентів отримав блок C – командні практики та психологічна безпека ($M = 4,27$). Це узгоджується з висновками А.Бойна та М. Лоджа [1], С. Дучек [3], які підкреслюють, що високий рівень соціального капіталу, згуртованості колективу та взаємної підтримки персоналу є критично важливими чинниками організаційної стійкості. У контексті публічного управління це означає, що формування командних механізмів і підтримка психологічної безпеки персоналу можуть виступати компенсаторним інструментом, здатним частково нівелювати негативні наслідки ресурсних обмежень.

Друге місце за середнім значенням посів блок D – проксі-індикатори результативності ($M = 4,01$), що свідчить про належний рівень оперативності реагування на виклики, неперервності лікування та міжінституційної координації. Такий результат корелює з концепцією А. Донабедяна [6] та підходом Рамкової концепції систем охорони здоров'я ВООЗ [5], де непрямі індикатори розглядаються як надійний інструмент для вимірювання ефективності управлінських рішень у сфері охорони здоров'я. Високий рівень кореляції між блоками B (управлінські механізми) та D ($r = 0,71$) підтверджує, що якість управлінських процесів прямо впливає на стабільність і результативність діяльності закладів у кризових умовах.

Водночас найнижчі оцінки зафіксовані у блоках B – управлінські механізми ($M = 3,68$) та A – ресурсне забезпечення ($M = 3,41$), що узгоджується з позиціями М. Крук та ін. [2] щодо вразливості систем охорони здоров'я в умовах обмежених ресурсів. Результати ANOVA показали статистично значущі відмінності у блоці A залежно від рівня надання медичної допомоги: заклади третинного рівня мали вищі оцінки ресурсної забезпеченості порівняно з первинною ланкою ($p < 0,05$), що збігається з висновками З. Форугхі та ін. [11] про пріоритетний доступ спеціалізованих медичних центрів до ресурсів у

кризових ситуаціях. Для блоку В виявлені відмінності за формою власності: приватні заклади продемонстрували вищу гнучкість управлінських процесів, що вказує на важливість організаційної автономії та швидкості прийняття рішень у періоди нестабільності.

Таким чином, емпірична оцінка механізмів публічного управління у сфері охорони здоров'я підтверджує, що ефективне функціонування закладів у кризових ситуаціях залежить від збалансованого поєднання ресурсної стійкості, гнучких управлінських рішень, розвиненої командної взаємодії та підтримки психологічної безпеки персоналу. Поєднання цих елементів формує інтегровану основу для розроблення стратегій кризового управління в системі охорони здоров'я.

Висновки. На основі індикаторів, обґрунтованість яких підтверджується перевіреними міжнародними підходами, була проведена емпірична оцінка ефективності механізмів публічного управління у сфері охорони здоров'я. Результати засвідчили, що ефективність механізмів публічного управління у сфері охорони здоров'я в умовах криз забезпечується збалансованим поєднанням ресурсної готовності, гнучких управлінських механізмів, ефективної командної взаємодії та підтримки психологічної безпеки персоналу, що в комплексі створює основу для організаційної стійкості. В ході дослідження використано чотири групи індикаторів, що комплексно відображають ключові складові стійкості закладів у кризових умовах: ресурсне забезпечення (доступність та якість матеріально-технічної бази, кадровий потенціал, фінансові ресурси), управлінські механізми (гнучкість процедур, ефективність прийняття рішень, координація управлінських рівнів), командні практики та психологічна безпека (рівень взаємодії, довіри та підтримки в колективі) та проксі-індикатори результативності (оперативність реагування, неперервність надання послуг, міжінституційна координація). Найвищі оцінки отримали командні практики (M = 4,27) та проксі-індикатори результативності (M = 4,01), що підтверджує їхню ключову роль у збереженні безперервності надання медичних послуг, оперативності реагування та міжінституційної координації навіть за умов дефіциту ресурсів. Найнижчі результати зафіксовано у блоках ресурсного забезпечення (M = 3,41) та управлінських механізмів (M = 3,68), що вказує на потребу посилення матеріально-технічної бази та удосконалення організаційних процедур. Результати ANOVA і пост-хок тесту Тьюкі виявили значущі відмінності у ресурсній забезпеченості між первинною та третинною ланками ($p < 0,05$), а також у гнучкості управлінських процесів між приватними і державними закладами ($p < 0,05$). Це свідчить про необхідність пріоритетного інвестування у первинну медичну допомогу та запозичення гнучких управлінських підходів приватного сектору для підвищення адаптивності державних установ у кризових ситуаціях.

Література:

1. Boin, A., & Lodge, M. (2021). Responding to the COVID-19 crisis: a principled or pragmatist approach? *Journal of European Public Policy*, *28*(8), 1131–1152. https://doi.org/10.1080/13501763.2021.1942155

2. Kruk, M. E., Myers, M., Tornorlah Varpilah, S., & Dahn, B. (2015). *What is a resilient health system? Lessons from Ebola*. The Lancet, 385(9980), 1910–1912. DOI: 10.1016/S0140-6736(15)60755-3

3. Duchek, S. (2020). *Organizational Resilience: A Capability-Based Conceptualization*. Business Research, 13(1), 215–246. DOI: 10.1007/s40685-019-0085-7

4. Donabedian, A. (1988). *The quality of care. How can it be assessed?* Journal of the American Medical Association (JAMA), 260(12), 1743–1748. DOI: 10.1001/jama.260.12.1743

5. World Health Organization. (2000). *World Health Report 2000: Health systems – improving performance*. Geneva: WHO. URL: https://www.who.int/publications/i/item/924156198X

6. Migolo B. (2023). *Understanding proxy indicators. LinkedIn.* URL: https://www.linkedin.com/pulse/understanding-proxy-indicators-migolo-benjamin

7. Жовнірчик Я., Долот В., Антонов А. (2022). Основні напрями трансформації системи публічного управління сферою охорони здоров'я в Україні в умовах воєнного стану та збройної агресії Російської Федерації проти України. *Державне управління та регіональний розвиток,* 16. DOI: 10.34132/pard2022.16.08

8. Рачинський А., Дарчин Б. (2022). Трансформація системи охорони здоров'я України: роль держави. Науковий збірник «InterConf+», 18(95): з матеріалами 2-ї Міжнародної науково-практичної конференції «Наукові цілі та завдання у XXI столітті», 19-20 січня 2022, 310-317. DOI: 10.51582/interconf.19-20.01.2022.031

9. Воронов О. (2024). Характеристика та особливості сучасного розуміння публічної служби: виклики в умовах потреби в процесі інтелектуалізації. *Теорія та історія державного управління,* 3(32). DOI: https://doi.org/10.35432/tisb322024319659

10. Курносенко Л. (2023). Готовність до управління в кризових ситуаціях в сфері публічного управління. *Публічне управління та регіональний розвиток*, 22, 1001–1018. DOI 10.34132/pard2023.22.05

11. Foroughi, Z., Ebrahimi, P., Aryankhesal, A., Maleki, M., & Yazdani, S. (2022). *Hospitals during economic crisis: a systematic review based on resilience system capacities framework.* BMC Health Services Research, 22, 977. DOI: 10.1186/s12913-022-08316-4.

References:

1. Boin, A., & Lodge, M. (2021). Responding to the COVID-19 crisis: a principled or pragmatist approach? *Journal of European Public Policy*, *28*(8), 1131–1152. https://doi.org/10.1080/13501763.2021.1942155 [in English].

2. Kruk, M. E., Myers, M., Tornorlah Varpilah, S., & Dahn, B. (2015). *What is a resilient health system? Lessons from Ebola*. The Lancet, 385(9980), 1910–1912. DOI: 10.1016/S0140-6736(15)60755-3 [in English].

3. Duchek, S. (2020). *Organizational Resilience: A Capability-Based Conceptualization*. Business Research, 13(1), 215–246. DOI: 10.1007/s40685-019-0085-7 [in English].

4. Donabedian, A. (1988). *The quality of care. How can it be assessed?* Journal of the American Medical Association (JAMA), 260(12), 1743–1748. DOI: 10.1001/jama.260.12.1743 [in English].

5. World Health Organization. (2000). *World Health Report 2000: Health systems – improving performance*. Geneva: WHO. URL: https://www.who.int/publications/i/item/924156198X [in English].

6. Migolo B. (2023). *Understanding proxy indicators. LinkedIn.* URL: https://www.linkedin.com/pulse/understanding-proxy-indicators-migolo-benjamin [in English].

7. Zhovnirchyk Ya., Dolot V., Antonov A. (2022). Osnovni napriamy transformatsii systemy publichnoho upravlinnia sferoiu okhorony zdorovia v Ukraini v umovakh voiennoho stanu ta zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy. [The main directions of the transformation of the public administration system in the healthcare sector in Ukraine under martial law and the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine]. *Derzhavne upravlinnia ta rehionalnyi rozvytok – Public Administration and Regional Development*, 16. DOI: 10.34132/pard2022.16.08 [in Ukrainian].

8. Rachynskyi A., Darchyn B. (2022). Transformatsiia systemy okhorony zdorovia Ukrainy: rol derzhavy. [*Transformation of the healthcare system of Ukraine: the role of the state]. Naukovyi zbirnyk «InterConf+» – Scientific Collection «InterConf+», 18(95): materials of the 2nd International Scientific and Practical Conference «Scientific Goals and Objectives in the XXI Century»*, January 19–20, 2022, pp. 310–317. DOI: 10.51582/interconf.19-20.01.2022.031 [in Ukrainian].

9. Voronov O. (2024). Kharakterystyka ta osoblyvosti suchasnoho rozuminnia publichnoi sluzhby: vyklyky v umovakh potreby v protsesi intelektualizatsii. [Characteristics and features of the modern understanding of public service: challenges in the context of the need for intellectualization]. *Teoriia ta istoriia derzhavnoho upravlinnia – Theory and History of Public Administration,* 3(32). DOI: https://doi.org/10.35432/tisb322024319659 [in Ukrainian].

10. Kurnosenko L. (2023). Hotovnist do upravlinnia v kryzovykh sytuatsiiakh v sferi publichnoho upravlinnia. [Readiness for management in crisis situations in the sphere of public administration]. *Publichne upravlinnia ta rehionalnyi rozvytok – Public Administration and Regional Development*, 22, pp. 1001–1018. DOI: 10.34132/pard2023.22.05 [in Ukrainian].

11. Foroughi, Z., Ebrahimi, P., Aryankhesal, A., Maleki, M., & Yazdani, S. (2022). *Hospitals during economic crisis: a systematic review based on resilience system capacities framework.* BMC Health Services Research, 22, 977. DOI: 10.1186/s12913-022-08316-4. [in English].

УДК 35.088.6:004.9

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-610-623

Карпенко Юрій Вікторович кандидат економічних наук, доцент, Доцент кафедри менеджменту і логістики, Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», м. Полтава, https://orcid.org/0000-0001-6370-066X

Животенко Віталій Олександрович кандидат економічних наук, доцент, Заступник начальника відділу інформаційно-аналітичного забезпечення та з питань дотримання стандартів рівності Управління аналітичної роботи, соціальної підтримки ветеранів та розвитку соціальних послуг Департаменту соціального захисту населення Полтавської міської ради, м. Полтава, https://orcid.org/0000-0003-0511-1802

Богданівський Владислав Володимирович аспірант, Полтавський університет економіки і торгівлі, м. Полтава, https://orcid.org/0000-0003-4742-134X

Чупринюк Богдан Вікторович аспірант, Полтавський університет економіки і торгівлі, м. Полтава, https://orcid.org/0009-0007-7783-5136

ВПЛИВ ЦИФРОВІЗАЦІЇ НА ТРАНСФОРМАЦІЮ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ФАХІВЦІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Анотація. У світі, де технології стрімко розвиваються, цифровізація стала не просто трендом, а невіддільною складовою всіх сфер життя. Вона кардинально змінює процеси прийняття рішень, взаємодії між громадянами та державою, а також внутрішню організацію державних інституцій. Ця трансформація вимагає не лише оновлення технічної інфраструктури, а й, що найважливіше, переосмислення професійних компетенцій фахівців публічного управління.

Існуючі моделі професійних компетентностей, що були актуальними для «паперової» епохи, не повною мірою відповідають вимогам сучасного цифрового середовища. Це створює гостру проблему недостатньої підготовленості фахівців публічного управління до ефективної роботи в умовах цифрової економіки та суспільства. Тому, виникає необхідність не лише в адаптації наявних знань та навичок, а й у формуванні нових цифрових компетентностей фахівців у сфері публічного управління необхідних для сталого розвитку держави та якості життя громадян.

Цифровізація стала незворотним процесом, що докорінно змінює функціонування публічного управління та вимоги до його фахівців. Дослідження

підтвердило, що під впливом цих змін відбувається трансформація професійних компетентностей: поряд з переосмисленням традиційних навичок, ключову роль починають відігравати нові цифрові компетентності (цифрова грамотність, інформаційна безпека, аналіз даних) та «м'які» навички (адаптивність, критичне мислення, комунікація у цифровому середовищі). Незважаючи на значні можливості для підвищення ефективності та прозорості державного апарату, існують суттєві виклики, такі як цифровий розрив, швидкість технологічних змін та необхідність адаптації освітніх систем. Однак ці виклики можуть бути подолані шляхом реалізації системних стратегій, які включають оновлення професійних стандартів, модернізацію освітніх програм, постійне підвищення кваліфікації державних службовців, формування цифрової культури та забезпечення відповідної інфраструктури.

Ключові слова: цифровізація, професійні компетентності, цифрова компетентність, цифрова культура, цифрова грамотність, цифрове лідерство, фахівці публічного управління.

Karpenko Yurii Viktorovych PhD in Economic, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management and Logistics, National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic», Poltava, https://orcid.org/0000-0001-6370-066X

Zhyvotenko Vitalii Oleksandrovych PhD in Economic, Associate Professor, Deputy Head of the Department of Information and Analytical Support and Compliance with Equality Standards of the Department of Analytical Work, Social Support of Veterans and Development of Social Services of the Department of Social Protection of the Population of Poltava City Council, Poltava, https://orcid.org/0000-0003-0511-1802

Bohdanivskyi Vladyslav Volodymyrovych graduate student, Poltava University of Economics and Trade, Poltava, https://orcid.org/0000-0003-4742-134X

Chupryniuk Bohdan Viktorovych postgraduate student, Poltava University of Economics and Trade, Poltava, https://orcid.org/0009-0007-7783-5136

THE IMPACT OF DIGITALIZATION ON THE TRANSFORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCIES OF PUBLIC ADMINISTRATION SPECIALISTS

Abstract. In a world where technology is rapidly evolving, digitalization has become not just a trend, but an integral part of all spheres of life. It is radically changing decision-making processes, interactions between citizens and the state, and the internal

organization of state institutions. This transformation requires not only the upgrading of technical infrastructure but also, most importantly, a rethinking of the professional competencies of public administration specialists.

Existing models of professional competencies that were relevant in the «paper» era do not fully meet the requirements of the modern digital environment. This creates an acute problem of insufficient preparedness of public administration specialists to work effectively in the conditions of the digital economy and society. Therefore, there is a need not only to adapt existing knowledge and skills, but also to develop new digital competencies of specialists in the field of public administration necessary for the sustainable development of the state and the quality of life of citizens.

Digitalization has become an irreversible process that is fundamentally changing the functioning of public administration and the requirements for its specialists. Research has confirmed that these changes are transforming professional competencies: along with a rethinking of traditional skills, new digital competencies (digital literacy, information security, data analysis) and “soft” skills (adaptability, critical thinking, communication in a digital environment) are beginning to play a key role. Despite significant opportunities to improve the efficiency and transparency of the state apparatus, there are significant challenges, such as the digital divide, the speed of technological change, and the need to adapt education systems. However, these challenges can be overcome by implementing systemic strategies that include updating professional standards, modernizing educational programs, continuously improving the qualifications of civil servants, forming a digital culture, and providing the appropriate infrastructure.

Keywords: digitalization, professional competencies, digital competence, digital culture, digital literacy, digital leadership, public administration specialists.

Постановка проблеми. У світі, де технології стрімко розвиваються, цифровізація стала не просто трендом, а невіддільною складовою всіх сфер життя. Вона кардинально змінює процеси прийняття рішень, взаємодії між громадянами та державою, а також внутрішню організацію державних інституцій. Ця трансформація вимагає не лише оновлення технічної інфраструктури, а й, що найважливіше, переосмислення професійних компетенцій фахівців публічного управління.

Існуючі моделі професійних компетентностей, що були актуальними для «паперової» епохи, не повною мірою відповідають вимогам сучасного цифрового середовища. Це створює гостру проблему недостатньої підготовленості фахівців публічного управління до ефективної роботи в умовах цифрової економіки та суспільства. Тому, виникає необхідність не лише в адаптації наявних знань та навичок, а й у формуванні нових цифрових компетентностей фахівців у сфері публічного управління необхідних для сталого розвитку держави та якості життя громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Згідно з аналізом останніх досліджень і наукових публікацій, цифровізація кардинально трансформує професійні компетенції фахівців у сфері публічного управління. Цей процес виходить за рамки простого перенесення послуг в онлайн, він вимагає глибоких системних змін. По-перше, це зміна акцентів у навичках. Традиційні «hard skills» доповнюються новими цифровими компетенціями. Публічні службовці повинні володіти навичками роботи з різноманітними цифровими платформами, базами даних та інформаційно-комунікаційними технологіями. По-друге, це нові вимоги до цифрової грамотності, яка включає не лише технічні вміння, а й здатність критично оцінювати та перевіряти достовірність інформації, розуміти питання кібербезпеки, а також правила цифрового етикету. По-третє, це трансформація робочих процесів: впровадження концепції «цифрового робочого місця», використання хмарних технологій, систем автоматизації та інструментів. По-четверте, цифровізація сприяє зниженню бюрократії, боротьбі з корупцією та підвищенню якості публічних послуг. Це, в свою чергу, посилює довіру громадян до державних інституцій. По-п'яте, це фокус на людину – попри технологічний прогрес, публікації наголошують, що успішність цифровізації залежить від готовності державних службовців використовувати нові технології, а людський фактор залишається ключовою цінністю.

Метою цієї статті є аналіз впливу цифровізації на трансформацію професійних компетентностей фахівців публічного управління та визначення стратегічних напрямів їх формування та розвитку.

Виклад основного матеріалу. Ключовими компетентностями є ті, які необхідні всім людям для підвищення особистого потенціалу і розвитку, розширення можливостей працевлаштування, соціальної інтеграції та активного громадянства. Такі компетентності розвиваються в процесі навчання протягом усього життя, починаючи з раннього дитинства закінчуючи післяпенсійним періодом шляхом формального, неформального та інформального навчання.

Усі ключові компетентності вважаються однаково важливими: кожна з них сприяє успішному життю в суспільстві. Компетенції можуть застосовуватися у багатьох контекстах і в різних комбінаціях. Вони переплітаються та поєднуються: розвиваючи компетентності, важливі для однієї життєвої сфери, одночасно розвиваються й пріоритетні компетентності для іншої. Такі навички, як критичне мислення, аналітичне мислення, вирішення проблем, творчість, робота в команді, вміння спілкуватись та проводити переговори, ухвалення рішень, саморегуляція, стійкість, емпатія, участь, повага до різноманітності, враховуються у всіх ключових компетентностях [1].

У загальному розумінні сутність професійної компетентності державного службовця полягає у його практичній здатності у межах наданих службових повноважень, застосовувати спеціальні знання, уміння та навички, виявляти

необхідні особистісні якості (моральні та ділові) при належному виконанні встановлених завдань і обов'язків, при підвищенні кваліфікації, професійному та особистісному розвиткові. Зазначене поняття характеризується структурованістю та складається з таких елементів, як: набір спеціальних знань (законодавство в сфері державної служби, державна мова, основи діловодства), умінь та навичок (здатність особи належно виконувати певні дії під час тієї чи іншої діяльності на основі набутих знань: здійснення комунікації та взаємодії, лідерство, управління фінансовими активами тощо) [2].

Наразі відбувається трансформація «традиційних» компетентностей державних службовців у таких напрямах:

1) документообіг: перехід від паперового документообігу до електронного вимагає від фахівців вільного володіння системами електронного документообігу, навичок роботи з електронним підписом, розуміння принципів цифрового зберігання та архівування документів;

2) прийняття рішень: сучасне публічне управління дедалі більше базується на даних. Це трансформує традиційні процеси прийняття рішень, вимагаючи від фахівців здатності до аналізу даних, інтерпретації статистичної інформації, розуміння Big Data та застосування аналітичних інструментів;

3) організація роботи: поширення віддаленої роботи та гібридних форматів вимагає від державних службовців високого рівня самоорганізації, ефективного тайм-менеджменту та здатності до продуктивної роботи у віртуальних командах.

Вимоги до знань, навичок та компетенцій державних службовців визначаються стратегічними орієнтирами розвитку систем. В даний час істотні зміни в інституті державного управління та державної служби обумовлені зміною концепції державного управління. Стратегічними орієнтирами для змін визначено цифровізацію державного управління при побудові сервісної держави та клієнтоорієнтованість державного управління. Це вимагатиме від чиновників нового формату наступних цифрових компетенцій: управління цифровою інформацією; надання цифрових державних послуг; розгортання цифрових рішень; цифрове проєктне управління; цифрова безпека; цифрова етика [3].

Цифрові компетенції публічних управлінців відіграють вирішальну роль у забезпеченні ефективності врядування в сучасних умовах. По-перше, вони є ключовою передумовою цифрової трансформації публічного сектора, яка дозволяє докорінно змінити моделі управління на основі даних, алгоритмів та платформ, підвищивши таким чином якість державних послуг та оптимізувавши бюджетні видатки. По-друге, цифрові навички уможливлюють більш інклюзивну та партисипативну модель урядування, коли громадяни не просто пасивно споживають послуги, а стають співтворцями публічної цінності завдяки використанню цифрових інструментів комунікації та співпраці. По-третє,

цифрова компетентність – це найважливіший ресурс адаптивності та стійкості держави до шоків і криз, як показує гіркий досвід України часів пандемії та війни [4].

Дослідники пропонують розглядати поняття «цифрова компетентність публічних службовців» як – поєднання знань, вмінь, навичок та цифрового етикету використання цифрових технологій в органах публічної влади у внутрішньому та зовнішньому цифровому середовищі професійної діяльності. Серед принципів формування цифрової компетентності публічних службовців слід виділити наступні: законності, професійного саморозвитку, системності, безперервності, мотивації, цифрової етики. Механізм формування цифрових компетенцій публічних службовців складається з таких основних елементів, як: нормативно-правовий, інституційно-організаційний, матеріально-технологічний та мотиваційно-кадровий [5].

Інші дослідники поуточнюють дане поняття і трактують його як «інформаційно-цифрова компетентність», що містить у собі елементи і «цифрової грамотності», і «цифрової культури», оскільки поєднує культурне розуміння медіа-середовища та практичні навички роботи з ним. Цифрова культура державного службовця – це соціокультурна дефініція, яка містить у собі сукупність нових практик цифрової культури в межах алгоритму надання адміністративних послуг онлайн та особистісного практичного досвіду, підкріпленого високими моральними ціннісними орієнтирами, встановленими державною службою. Цифрова грамотність державного службовця являє собою сукупність навичок комп'ютерної грамотності, професійного користування мас-медіа та вміння шукати інформацію [6].

У сфері публічного управління сучасні фахівці повинні володіти не лише професійними знаннями (hard skills), але й розвиненими м'якими навичками (soft skills), серед яких актуальними у цифровому контексті публічного управління, на наш погляд є:

1) адаптивність та гнучкість, які критично важливі для швидкої адаптації до постійних технологічних змін та нових робочих процесів;

2) критичне мислення та аналітичні здібності, що необхідні для обробки величезних обсягів інформації та прийняття обґрунтованих рішень в умовах невизначеності;

3) навички командної роботи, які розвиваються у контексті співпраці у віртуальних командах, що вимагає нових підходів до координації та взаємодії;

4) комунікативні навички, які трансформуються на ефективне онлайн-спілкування, вимагаючи чіткості, лаконічності та розуміння невербальних сигналів у віртуальному просторі.

Зокрема, як зазначають дослідники комунікаційна грамотність в цифровому суспільстві є надзвичайно важливою для лідерства публічних службовців в

контексті їхньої управлінської діяльності. Комунікаційна грамотність публічного службовця – це набір навичок, вмінь ефективно взаємодіяти з іншими людьми в онлайн середовищі, включаючи вміння висловлювати свої думки та почуття чітко і зрозуміло, слухати і розуміти інших, а також будувати гармонійні та продуктивні відносини для ефективного управління та успішної життєдіяльності [7].

Досліджуючи структуру цифрової компетентності державних службовців, виокремлюють три основні групи компетенцій:

1) загальні – прості цифрові навички та вміння (наприклад, користування Інтернетом, використання стандартних офісних програм);

2) професійні – оперування та створенням різноманітного цифрового контенту (наприклад, веб-сторінок, чат-ботів, каналів та спільнот у месенджерах, налаштування і використання систем електронного документообігу та ведення електронних архівів, нагромадження хмарних даних тощо);

3) комплементарні – оволодіння навичками, які допомагають у процесі виконання нових завдань (наприклад, бізнес-планування, розвитку соціальних мереж для підтримки цифрових комунікацій в громадах) [8].

Міністерством цифрової трансформації України в 2021 р. було створено Рамку цифрових компетентностей для державних службовців України (проєкт), яка призначена для всіх осіб, що працюють у державному управлінні, незалежно від категорії, освіти, віку, здібностей або набутих навичок. Рамка надає загальне уявлення щодо знань, навичок та компетентностей, пов'язаних із використанням цифрових технологій у процесі державного управління. Відповідно до рамки цифрових компетентностей для громадян, структура цієї рамки відображає як всю сукупність компонентів, так і їх взаємовідношення за принципом «від простого – до ускладненого набору функцій і використовуваних сервісів», «від елементарних – до ускладнених операцій, виконуваних користувачами»

Рамка містить 5 сфер компетентностей:

– с1 комп'ютерна та інформаційна грамотність (використання комп'ютерних та мобільних пристроїв та базового програмного забезпечення);
– с2 робота з цифровим контентом;
– с3 цифрова комунікація та цифрова взаємодія;
– с4 безпека та захист інформації в цифровому середовищі;
– с5 реалізація політики цифровізації (на державному, організаційному, особистісному рівнях).

Ця рамка – це динамічна структура, яка може згодом оновлюватись та за потреби переглядатись разом із появою нових чинників: нових цифрових технологій та ресурсів, викликів та можливостей, зміни потреб та стану розвитку цифрової грамотності держслужбовців України. Деякі компетентності можна віднести водночас до різних сфер, оскільки вони є наскрізними [9].

Отже, можна стверджувати, шо професійні компетентності фахівця публічного управління – це інтегрована сукупність знань, умінь, навичок, особистих

якостей та ціннісних орієнтацій, що дозволяють ефективно виконувати службові обов'язки. Компетентнісний підхід у державній службі виходить за межі простої наявності диплома чи досвіду, акцентуючи на здатності застосовувати отримані знання на практиці та постійно розвиватися.

Взаємозв'язок цифровізації та компетентностей є двостороннім. З одного боку, успішна цифрова трансформація залежить від наявності відповідних цифрових компетентностей у державних службовців. З іншого, саме процеси цифровізації зумовлюють необхідність формування та розвитку цих нових компетентностей. Рамки цифрових компетентностей, такі як європейська DigComp, стають основою для розробки національних стандартів для державних службовців, визначаючи необхідні групи навичок: цифрова грамотність, комунікація, створення контенту, безпека та вирішення проблем. Ці зміни формують нові ролі та функції фахівців, вимагаючи від них не лише володіння інструментами, а й здатності до цифрового лідерства, інноваційного мислення та управління змінами.

У сучасному світі, перехід до цифрового лідерства є важливим етапом для будь-якої організації, що прагне досягти успіху та розвитку. Цей процес вимагає першочергових змін у сфері керівництва, які сприятимуть впровадженню нових технологій, інновацій та підвищенню конкурентоспроможності. Основні аспекти, які необхідно врахувати для успішного переходу до цифрового лідерства:

1) переосмислення моделі лідерства організації. Нова модель повинна базуватися на концепціях інновацій, зростання, рівноправності, командної роботи і співпраці. Лідер майбутнього повинен бути гнучким, відкритим до новацій і здатним стимулювати творчий потенціал своєї команди;

2) визначення ймовірних цифрових лідерів в організації. Необхідно визначити та підтримати тих, хто може стати інвесторами, піонерами та трансформаторами в цифровому просторі;

3) розподілення відповідальності – визначення особи або групи, які будуть відповідальні за розвиток лідерів відповідно до бізнес-стратегії. Це сприяє ефективному розвитку лідерського потенціалу в організації та забезпечує сталість управлінських кадрів;

4) забезпечення кар'єрного росту та розвитку молодих людей для перспективного лідерства, оскільки вони часто швидше адаптуються до нових технологій та інновацій, тому вони можуть бути ключовими учасниками у процесі цифрового переходу;

5) заохочення до прийняття ризику та експериментування в рамках стратегії лідерства. Програми лідерства повинні сприяти створенню інноваційних продуктів та послуг, заохочуючи команду до прийняття ризику та пошуку нових шляхів в розвитку.

6) вихід за рамки традиційного навчання лідерству та акцент на культурні аспекти. Розширення прав і можливостей сприятиме розвитку креативності та інновацій у команді, а також сприятиме підвищенню ефективності управлінського процесу [10].

Незалежно від рівня цифрової зрілості організації, ключовими компетенціями керівника в епоху технологій є:

1) стратегічне мислення та цифрова грамотність – здатність розуміти потенціал цифрових технологій та інтегрувати їх у бізнес-стратегію;

2) правління змінами – вміння формувати цифрову культуру, долати опір змінам та забезпечувати адаптацію персоналу до нових умов роботи;

3) інноваційне лідерство – здатність стимулювати інновації, підтримувати експериментування та впроваджувати нові бізнес-моделі;

4) гнучкість та адаптивність – уміння швидко реагувати на зміни в технологічному середовищі та адаптувати стратегію відповідно до нових викликів;

5) дані-орієнтоване прийняття рішень – здатність використовувати великі дані та аналітику для прийняття обґрунтованих управлінських рішень [11].

Отже, керівники повинні не лише володіти цифровими компетентностями самі, а й бути здатними вести свої команди через цифрову трансформацію, мотивувати до навчання, впроваджувати інновації та формувати цифрову культуру в організації. Це включає управління змінами, візіонерство та стратегічне мислення в умовах постійних технологічних інновацій.

Дослідники виокремлюють провідні технології цифровізації, які використовуються в публічному управлінні для надання публічних послуг:

– хмарні обчислення як особлива технологія дозволяє державним установам зберігати та отримувати доступ до даних і програм через Інтернет, результатом чого стають економія коштів, підвищення гнучкості та покращення масштабованості;

– штучний інтелект (ШІ) сьогодні активно використовуються для автоматизації повторюваних завдань, покращення процесів прийняття рішень і підвищення залученості громадян;

– інтернет речей (IoT), інструменти якого використовуються для збору даних у реальному часі та підвищення ефективності державних послуг, таких як управління відходами, транспортування та споживання енергії;

– аналітика Big data. Застосування сучасних Big data-інструментів допомагає урядовим установам приймати більш обґрунтовані рішення на основі аналізу великих обсягів даних, покращувати надання послуг і підвищувати громадську безпеку [12].

Основу якості знань в цифровому навчанні публічних службовців визначають такі основні компоненти:

1) психолого-методичний компонент, який враховує психологічні потреби, особливості мотивації, саморегуляції та психологічного комфорту слухачів, професійну компетентність викладачів та слухачів;

2) навчально-методичний компонент, що включає змістову адекватність, якість навчально методичних матеріалів, методики викладання, які використовуються для досягнення навчальних цілей;

3) інформаційно-комунікаційний компонент, що включає якість інформаційної насиченості та відповідність матеріально технічної оснащеності освітнього середовища, охоплює технології та інфраструктуру, які використовуються для обміну інформацією, взаємодії та навчання [13].

Застосування цифрових компетенцій у підготовці управлінських кадрів буде мати найкращий ефект у разі комплексного підходу до розвитку знань і навичок майбутніх фахівців. Підготовка спеціалістів, на думку дослідників, повинна базуватися на таких основних блоках:

– концептуальний блок, який потрібно спрямовувати на розвиток цифрових компетенцій у підготовці управлінських кадрів, зважаючи на потребу їх використання у практичній діяльності управлінського персоналу;

– змістовний блок – необхідність засвоєння не тільки знань, які стосуються інформаційного забезпечення управлінського процесу, але й урахування інтелектуальних особливостей кожного суб'єкта, його мотивації до навчання;

– організаційний блок, який має враховувати різноманітні форми, методи, засоби підготовки управлінських кадрів, які сприятимуть кращому освоєнню цифрових технологій, необхідних для їх майбутньої роботи, а також передбачати мотиваційний, розвивальний та завершальний етапи кадрової підготовки;

– діагностичний блок, відповідно до якого вивірятимуться критерії та показники діагностування підготовки управлінських кадрів та оцінюватимуться рівні їх підготовки – високий, достатній, середній чи низький [14].

Незважаючи на значні можливості, які надає цифровізація публічного управління для підвищення ефективності та прозорості державного апарату:

1) покращення якості публічних послуг: завдяки цифровим платформам послуги стають більш доступними, зручними та клієнтоорієнтованими;

2) розширення доступу до інформації: цифровізація сприяє відкритості державних даних, що створює нові можливості для аналізу, прийняття рішень та залучення громадськості;

3) нові можливості для професійного розвитку: постійний попит на цифрові компетентності стимулює державних службовців до безперервного навчання та саморозвитку, відкриваючи нові кар'єрні горизонти;

4) залучення талановитих фахівців: сучасне, технологічно розвинене публічне управління стає більш привабливим для молодих та амбітних спеціалістів.

Існують також суттєві виклики, які впливають на трансформацію професійних компетентностей фахівців публічного управління в Україні:

– повномасштабна війна та невизначеність зовнішнього середовища;

– швидкість технологічних змін: освітні програми та системи підвищення кваліфікації часто не встигають за темпами розвитку технологій; розширення можливостей штучного інтелекту;

– цифровий розрив: існує значна різниця в рівні цифрових компетентностей між поколіннями державних службовців, а також між фахівцями з різним рівнем освіти та досвіду;

– опір змінам: деякі працівники можуть проявляти небажання до вивчення нових інструментів та методів роботи;

– проблеми кібербезпеки: зростання залежності від цифрових систем збільшує ризики кібератак та витоку конфіденційної інформації, що вимагає постійного підвищення рівня кібергігієни;

– навчальні ресурси та інвестиції: необхідність значних інвестицій у розробку якісних навчальних програм, придбання ліцензійного програмного забезпечення та оновлення технічної бази.

Для успішної адаптації фахівців публічного управління до умов цифровізації необхідна комплексна та системна стратегія формування та розвитку їхніх професійних компетентностей, яка включає:

1) розробку та впровадження професійних стандартів, включивши до них чітко визначені цифрові компетентності на різних рівнях та для різних категорій посад;

2) адаптацію освітніх програм ЗВО (інтеграція цифрових компетентностей; сучасні методики навчання; акцент на «м'яких» навичках);

3) систематичне підвищення кваліфікації та перепідготовка діючих державних службовців (програми з розвитку конкретних цифрових компетентностей; онлайн-платформи);

4) забезпечення необхідної інфраструктури та технічних засобів, зокрема впровадження єдиних внутрішніх цифрових платформ;

5) формування цифрової культури та культури безперервного навчання;

6) розвиток системи моніторингу та оцінки оцінювання рівня професійних компетентностей, зокрема цифрових;

7) аналіз успішних практик формування цифрових компетентностей у державних службовців провідних країн та впровадження міжнародного досвіду.

Висновки. Цифровізація стала незворотним процесом, що докорінно змінює функціонування публічного управління та вимоги до його фахівців. Дослідження підтвердило, що під впливом цих змін відбувається трансформація професійних компетентностей: поряд з переосмисленням традиційних навичок, ключову роль починають відігравати нові цифрові компетентності (цифрова грамотність, інформаційна безпека, аналіз даних) та «м'які» навички (адаптивність, критичне мислення, комунікація у цифровому середовищі). Незважаючи на значні можливості для підвищення ефективності та прозорості державного

апарату, існують суттєві виклики, такі як цифровий розрив, швидкість технологічних змін та необхідність адаптації освітніх систем. Однак ці виклики можуть бути подолані шляхом реалізації системних стратегій, які включають оновлення професійних стандартів, модернізацію освітніх програм, постійне підвищення кваліфікації державних службовців, формування цифрової культури та забезпечення відповідної інфраструктури.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі є дослідження впливу цифровізації на організаційну культуру, саме як цифрові інструменти та нові цифрові компетентності змінюють внутрішні процеси, комунікацію та культуру в державних установах.

Література:

1. Квітка С., Новіченко Н., Гусаревич Н., Піскоха Н., Бардах О., Демошенко Г. Перспективні напрямки цифрової трансформації публічного управління. Аспекти публічного управління. 2020. № 4. Т. 8. С. 129-146.

2. Кушнір С. П. Професійна компетентність державних службовців: сутнісно-понятійна характеристика. Держава та регіони. Серія: Право. 2020. № 4 (70). С. 149-153.

3. Литвинюк Є. І. Трансформація компетенцій державних службовців у контексті розвитку цифрових інструментів державного управління. Таврійський науковий вісник. Серія: Публічне управління та адміністрування. 2023. № 6. С. 54-61.

4. Круглов В. В., Терещенко Д. А., Косенко А. В. Розвиток цифрових компетенцій у сфері публічних фінансів як передумова ефективного публічного управління в умовах надзвичайних ситуацій і війни. Державне будівництво. 2024. № 2 (36). С. 266-286. URL: https://periodicals.karazin.ua/db/article/view/25947

5. Матвейчук Л. О., Польовий П. В. Цифрова компетентність публічних службовців: теоретична площина. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування. 2022. № 2. Т. 33 (72). С. 56-64.

6. Чалабієва М. Р. Інформаційно-цифрова компетентність державних службовців: проблеми та перспективи. Державне будівництво та місцеве самоврядування. 2021. Вип. 41. С. 163-174.

7. Матохнюк О. Інформаційно-комунікаційно-цифрова грамотність як показник лідерства публічного службовця. Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Екологія. Публічне управління та адміністрування». 2024. Вип. 1. С. 94-104.

8. Копняк К. В., Покиньчереда В. В. Формування цифрової компетентності державних службовців у процесі фахової підготовки. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2021. № 10. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=2261

9. Рамка цифрових компетентностей для державних службовців України. 2021. Дія. Цифрова освіта. URL: https://osvita.diia.gov.ua/uploads/0/2902-2619_ramka_derzsluzbovci_3_compressed.pdf

10. Логінова К. С. Аналіз традиційного та цифрового лідерства в сучасних умовах. Агросвіт. 2024. № 12. С. 60-67.

11. Торічний В. О., Ткачук Д. В., Кузь Ю. М. Цифрова трансформація та лідерство: нові вимоги до керівників в епоху технологій. Соціальний розвиток: економіко-правові проблеми. 2025. № 5. URL: https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel/article/view/250/239

12. Дорофєєв О., Дубинка О. Особливості процесу діджиталізації комунікативної складової в діяльності органів публічної влади. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2024. № 3. С. 207-211.

13. Требик Л. Онлайн тренінги та самотренінги для цілеспрямованої практики та удосконалення цифрової компетентності публічного службовця. Вісник Національного університету цивільного захисту України. 2021. Вип. 2 (17). С. 453-461. URL: http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/18153/1/Trebyk.pdf

14. Бліщук К. М. Роль цифрових компетенцій у підготовці управлінських кадрів. Ефективність державного управління. 2023. Вип 1/2 (74/75). С. 87-92.

References:

1. Kvitka, S., Novichenko, N., Husarevych, N., Piskokha, N., Bardakh, O. & Demoshenko, H. (2020) Perspektyvni napriamky tsyfrovoi transformatsii publichnoho upravlinnia [Promising directions of digital transformation of public administration]. *Aspekty publichnoho upravlinnia*, 4, 8, 129-146 [in Ukrainian].

2. Kushnir, S. P. (2020) Profesiina kompetentnist derzhavnykh sluzhbovtsiv: sutnisno-poniatiina kharakterystyka [Professional competence of civil servants: essential and conceptual characteristics]. *Derzhava ta rehiony. Seriia: Pravo,* 4 (70), 149-153 [in Ukrainian].

3. Lytvyniuk, Ye. I. (2023) Transformatsiia kompetentsii derzhavnykh sluzhbovtsiv u konteksti rozvytku tsyfrovykh instrumentiv derzhavnoho upravlinnia [Transformation of civil servants' competencies in the context of the development of digital public administration tools]. *Tavriiskyi naukovyi visnyk. Seriia: Publichne upravlinnia ta administruvannia*, 6, 54-61 [in Ukrainian].

4. Kruhlov, V. V., Tereshchenko, D. A. & Kosenko, A. V. (2024) Rozvytok tsyfrovykh kompetentsii u sferi publichnykh finansiv yak peredumova efektyvnoho publichnoho upravlinnia v umovakh nadzvychainykh sytuatsii i viiny [Development of digital competencies in the field of public finance as a prerequisite for effective public administration in emergencies and war]. *Derzhavne budivnytstvo,* 2 (36), 266-286. Retrieved from https://periodicals.karazin.ua/db/article/view/25947 [in Ukrainian].

5. Matveichuk, L. O. & Polovyi, P. V. (2022) Tsyfrova kompetentnist publichnykh sluzhbovtsiv: teoretychna ploshchyna [Digital competence of public servants: theoretical perspective]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriia: Publichne upravlinnia ta administruvannia,* 2, 33 (72), 56-64 [in Ukrainian].

6. Chalabiieva, M. R. (2021) Informatsiino-tsyfrova kompetentnist derzhavnykh sluzhbovtsiv: problemy ta perspektyvy [Information and digital competence of civil servants: problems and prospects]. *Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriaduvannia,* 41, 163-174 [in Ukrainian].

7. Matokhniuk, O. (2024) Informatsiino-komunikatsiino-tsyfrova hramotnist yak pokaznyk liderstva publichnoho sluzhbovtsia [Information, communication and digital literacy as an indicator of public servant leadership]. *Naukovyi visnyk Vinnytskoi akademii bezperervnoi osvity. Seriia «Ekolohiia. Publichne upravlinnia ta administruvannia»*, 1, 94-104 [in Ukrainian].

8. Kopniak, K. V. & Pokynchereda, V. V. (2021) Formuvannia tsyfrovoi kompetentnosti derzhavnykh sluzhbovtsiv u protsesi fakhovoi pidhotovky [Formation of digital competence of civil servants in the process of professional training]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok,* 10. Retrieved from http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=2261 [in Ukrainian].

9. Ramka tsyfrovykh kompetentnostei dlia derzhavnykh sluzhbovtsiv Ukrainy [Digital competency framework for civil servants of Ukraine] (2021). *Diia. Tsyfrova osvita.* Retrieved from https://osvita.diia.gov.ua/uploads/0/2902-2619_ramka_derzsluzbovci_3_compressed.pdf [in Ukrainian].

10. Lohinova, K. S. (2024) Analiz tradytsiinoho ta tsyfrovoho liderstva v suchasnykh umovakh [Analysis of traditional and digital leadership in modern conditions]. *Ahrosvit,* 12, 60-67 [in Ukrainian].

11. Torichnyi, V. O., Tkachuk, D. V. & Kuz, Yu. M. (2025) Tsyfrova transformatsiia ta liderstvo: novi vymohy do kerivnykiv v epokhu tekhnolohii [Digital transformation and leadership: new requirements for leaders in the age of technology]. *Sotsialnyi rozvytok: ekonomiko-pravovi problem.* Retrieved from https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel/article/view/250/239 [in Ukrainian].

12. Dorofieiev, O. & Dubynka, O. (2024) Osoblyvosti protsesu didzhytalizatsii komunikatyvnoi skladovoi v diialnosti orhaniv publichnoi vlady [Features of the process of digitalization of the communicative component in the activities of public authorities]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, 3, 207-211 [in Ukrainian].

13. Trebyk, L. (2021) Onlain treninhy ta samotreninhy dlia tsilenapravlenoi praktyky ta udoskonalennia tsyfrovoi kompetentnosti publichnoho sluzhbovtsia [Online training and self-training for targeted practice and improvement of digital competence of a public servant]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu tsyvilnoho zakhystu Ukrainy*, 2 (17), 453-461. Retrieved from http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/18153/1/Trebyk.pdf [in Ukrainian].

14. Blishchuk, K. M. (2023) Rol tsyfrovykh kompetentsii u pidhotovtsi upravlinskykh kadriv [The role of digital competencies in the training of managerial personnel]. *Efektyvnist derzhavnoho upravlinnia*. 1/2 (74/75), 87-92 [in Ukrainian].

УДК: 659.4:351.853

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-624-637

Котляров Валерій Олександрович докторант, Національний авіаційний університет, https://orcid.org/0000-0002-2291-3199

МЕХАНІЗМИ УПРАВЛІННЯ РЕПУТАЦІЙНИМИ РИЗИКАМИ У ДЕРЖАВНІЙ ІНФОРМАЦІЙНІЙ ПОЛІТИЦІ

Анотація. У статті досліджено феномен репутаційних ризиків як новий стратегічний виклик для державного управління та національної безпеки України в умовах глобалізації, цифрової трансформації та гібридної агресії. Репутаційні ризики розглядаються не лише як загроза іміджу, а як ключовий чинник, що впливає на легітимність рішень органів влади, стабільність функціонування державних інституцій і рівень довіри громадян. Автори підкреслюють, що традиційні методи реагування – ізольовані фактчекінгові ініціативи, офіційні заяви чи адміністративні спростування – демонструють обмежену ефективність у сучасному медіасередовищі, де інформація поширюється миттєво, охоплюючи великі аудиторії через цифрові платформи й алгоритмічні стрічки новин.

У статті систематизовано й класифіковано репутаційні ризики за ключовими ознаками: джерелом походження (внутрішні та зовнішні), природою (цифрові й традиційні), тривалістю впливу (ситуативні та системні), змістом (культурні, управлінські, стратегічні). Проаналізовано сучасну інституційну архітектуру управління репутаційними ризиками в Україні, виявлено основні вразливості: відсутність єдиного центру координації, дублювання функцій між відомствами, слабкий кадровий потенціал, низький рівень прозорості та оперативності реакцій.

Особлива увага приділена ролі інноваційних технологій: використанню OSINT-платформ, алгоритмів штучного інтелекту, Big Data аналітики, live monitoring, систем цифрової довіри та блокчейн-рішень для захисту офіційних комунікацій. Акцентовано на важливості партнерства держави з незалежними медіа, громадськими організаціями та залучення міжнародного досвіду (практики RESIST 2, досвід Естонії та Ізраїлю).

У висновках обґрунтовано необхідність розробки комплексної державної стратегії управління репутаційними ризиками, що передбачає створення Національного центру управління репутаційними ризиками, розробку стандартів прозорості та моніторингу довіри, інвестиції у вітчизняні технології, а також розвиток цифрової медіаграмотності населення. Перспективи подальших досліджень пов’язані зі створенням моделей прогнозування репутаційних загроз,

вивченням впливу алгоритмів соціальних мереж на суспільну довіру та адаптацією кращих міжнародних практик до українських реалій, що сприятиме підвищенню ефективності інформаційної політики та забезпеченню інформаційної стійкості України.

Ключові слова: репутаційні ризики, державна інформаційна політика, стратегічні комунікації, кризові комунікації, дезінформація, інформаційна безпека, цифрова держава.

Kotliarov Valerii Oleksandrovych Doctoral Candidate, National Aviation University, https://orcid.org/0000-0002-2291-3199

MECHANISMS FOR MANAGING REPUTATIONAL RISKS IN PUBLIC INFORMATION POLICY

Abstract. In today's globalized information space, states increasingly face non-physical threats that cause significant harm, particularly reputational damage. Reputation risks have become a key instrument of hybrid influence aimed at undermining trust in state institutions, delegitimizing authorities, and manipulating public opinion. This issue is especially acute for Ukraine, which has long been exposed to information aggression, disinformation campaigns, and coordinated reputation attacks.

This article examines the phenomenon of reputation risk as a strategic challenge for public governance and national security. Reputation is not simply an image asset, but a vital strategic resource that determines the legitimacy and credibility of government actions. The study highlights that traditional tools such as denials, isolated fact-checking, or reactive public statements demonstrate limited effectiveness in an environment of accelerated digital communications and algorithm-driven content dissemination.

The paper systematizes and classifies reputation risks in public governance, identifying their sources (internal and external), nature (digital and traditional), duration (situational and systemic), and content (cultural, managerial, and strategic). A critical analysis is provided of Ukraine's current institutional architecture for reputation risk management, emphasizing weaknesses such as lack of transparency, slow response to crises, and fragmented interagency coordination.

The article contributes to the existing research by addressing gaps previously overlooked in academic discourse: the lack of a systemic approach to reputation risk classification specifically for state governance; insufficient integration of technological solutions like AI and Big Data analytics into risk detection and response mechanisms; and the absence of practical models for interagency coordination in reputation management.

The findings underscore the need to develop a comprehensive national policy for managing reputation risks that combines institutional reform, digital tools, and stakeholder engagement. The proposed framework includes the creation of a National Reputation Risk Management Center, national standards for transparency and trust monitoring, investments in domestic monitoring technologies, and enhanced cooperation with independent media and civil society.

Keywords: reputational risks, state information policy, strategic communications, crisis communications, disinformation, information security, digital government

Постановка проблеми. В сучасному глобалізованому інформаційному просторі держави дедалі частіше стикаються з викликами, які не мають фізичного характеру, але завдають масштабної шкоди – зокрема репутаційної. Репутаційні ризики стали інструментом гібридного впливу, за допомогою якого здійснюється підрив довіри до державних інституцій, делегітимізація органів влади та маніпулювання громадською думкою. Особливо вразливою у цьому контексті є сфера державної інформаційної політики, яка часто не має достатніх інструментів для своєчасного реагування на загрози, що виникають у цифровому середовищі.

В умовах війни, посиленої політичної поляризації та інформаційної агресії з боку зовнішніх акторів, репутаційна стійкість набуває критичного значення для функціонування державного управління, збереження громадянської довіри та стабільності інституцій. Деструктивні інформаційні кампанії, фейкові новини, зрежисовані скандали й маніпулятивні наративи здатні за короткий час завдати суттєвої шкоди іміджу урядових структур і зруйнувати роками вибудовувану репутацію.

Традиційні інструменти протидії, такі як спростування, адміністративні коментарі чи ізольовані фактчекінгові ініціативи, демонструють обмежену ефективність в умовах високої динаміки цифрових каналів комунікації. Водночас у державній інформаційній політиці досі відсутня чітка система стратегічного управління репутаційними ризиками, що дозволяє вразливостям переростати у кризи. Саме тому, постає необхідність формування комплексної моделі управління репутаційними ризиками, яка включатиме інституційні механізми, технологічні рішення, міжвідомчу координацію, а також інтеграцію з системами стратегічних комунікацій та національної інформаційної безпеки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасному науковому дискурсі проблема управління репутаційними ризиками в межах державної інформаційної політики набула особливої актуальності в умовах цифрової трансформації, ескалації гібридних загроз та зростання ролі стратегічних комунікацій. Аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури свідчить про потребу у впровадженні системного підходу до виявлення, оцінювання та мінімізації репутаційних ризиків для державних інституцій.

У роботі Котлярова В.О. [1] підкреслюється важливість формування державної інформаційної політики як основи для забезпечення стійкості до інформаційних атак, зокрема у частині репутаційного впливу. Автор акцентує увагу на потребі створення національної системи стратегічних комунікацій, інтегрованої з механізмами кризового реагування. Збарський В.К. та співавтори [2] у своєму дослідженні наголошують на інституційних та інформаційних передумовах формування ефективної моделі інформаційної безпеки в Україні, в якій репутаційна складова повинна відігравати ключову роль у протидії деструктивним впливам.

Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки при МКІП України [3] у своїх звітах висвітлює роль комунікаційної координації у часи криз, а також аналізує кейси дезінформаційних кампаній, спрямованих на делегітимізацію державної влади. На міжнародному рівні ґрунтовні дослідження здійснює Європейська служба зовнішніх дій через підрозділ East Stratcom Task Force та платформу EUvsDisinfo [4], яка фокусується на моніторингу, аналізі та спростуванні дезінформації, що шкодить іміджу держав. У звітах ENISA (Агентства ЄС з кібербезпеки) [5] зазначається, що репутаційна стійкість має бути частиною архітектури кіберзахисту держави, а раннє виявлення наративних атак – інтегрованим компонентом інформаційної безпеки.

Узагальнюючи, слід відмітити, що попри наявність низки напрацювань, питання репутаційної безпеки держави залишається фрагментованим і недостатньо концептуалізованим у науковій площині.

Мета статті полягає у комплексному дослідженні управління репутаційними ризиками у сфері державної інформаційної політики в умовах сучасного цифрового середовища та підвищених гібридних загроз. Стаття розкриває особливості формування репутаційної стійкості державних інституцій, аналізує чинники вразливості комунікаційної системи України та пропонує напрями вдосконалення політики управління репутаційними ризиками з урахуванням міжнародного досвіду й новітніх технологічних рішень.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному інформаційному середовищі, яке характеризується високою швидкістю поширення даних, мультиплатформеністю комунікацій та ескалацією гібридних загроз, репутація державних інституцій стає не лише іміджевим, а й стратегічним ресурсом. Втрата довіри до органів влади, спричинена дезінформацією, кризами комунікацій або низькою прозорістю, здатна істотно послабити легітимність державних рішень, зменшити громадянську активність і навіть поставити під загрозу національну безпеку.

Особливої актуальності ця проблема набуває для країн, що перебувають в умовах воєнного конфлікту або політичної нестабільності, зокрема України, яка впродовж останнього десятиліття систематично зазнає цілеспрямованих

інформаційних атак. У таких умовах репутаційні ризики вже не можна розглядати як побічний ефект – вони потребують окремих управлінських стратегій, інтегрованих в інформаційну політику держави.

Репутаційний ризик – це загроза втрати довіри та позитивного іміджу організації. У найзагальнішому розумінні він виникає як «розрив між очікуваннями зацікавлених сторін та виконанням організації». Іншими словами, це потенційна або реальна ситуація, за якої діяльність державного органу може негативно вплинути на його репутацію та позиції перед громадськістю чи партнерами. Управління цим ризиком полягає у своєчасному виявленні причин і факторів, які підірву можуть довіру, та контролі за ними.

Зважаючи на зростаючу складність інформаційного простору та багатовекторність загроз, ефективне управління репутацією вимагає чіткого розуміння природи ризиків. Репутаційні загрози можуть виникати як зсередини державної системи, так і внаслідок зовнішніх впливів, охоплюючи як традиційні канали комунікації, так і цифрові платформи [6]. Відтак, класифікація репутаційних ризиків є необхідною передумовою для їх своєчасної ідентифікації, аналізу та нейтралізації. Залежно від джерела, форми прояву та тривалості впливу, репутаційні ризики у сфері державної інформаційної політики поділяються на кілька типів, поданих у таблиці 1.

Таблиця 1

Класифікація репутаційних ризиків у державному управлінні

Критерій	Тип ризику	Характеристика
За джерелом	Внутрішні	Пов’язані з діяльністю самих органів влади (корупція, некомпетентність, закритість)
	Зовнішні	Зумовлені діями зовнішніх акторів (ЗМІ, іноземні уряди, хакери, активісти)
За природою	Цифрові	Формуються в онлайн-просторі (соцмережі, бот-атаки, фейкові наративи)
	Традиційні	Поширюються через класичні ЗМІ, публічні виступи, паперові видання
За тривалістю	Ситуативні	Виникають раптово через інцидент або помилку (заява посадовця, кризова подія)
	Системні	Накопичуються поступово, мають глибоке коріння у стратегії чи організаційній культурі
За змістом	Культурні (внутрішні)	Породжуються внутрішніми цінностями, нормами і толерантністю до неетичної поведінки
	Управлінські	Випливають з управлінських помилок: слабка комунікація, відсутність плану дій
	Зовнішні (стратегічні)	Викликані навмисною інформаційною атакою, деструктивними кампаніями тощо

Джерело: розроблено автором на основі [7; 8]

Державні комунікації мають низку слабких місць. По-перше, відсутність прозорості та оперативності. Повільні відповіді на кризові події, неоднакові повідомлення різних відомств і занадто «позитивний» тон офіційних повідомлень підривають довіру. Аналітики відзначають: ефективна комунікація, прозорість і відповідальність допомагають державам зберегти репутацію в кризі. Якщо ж інформація поширюється частково або із затримкою, це викликає підозру громадськості [9].

Соціологічні опитування свідчать про критично низьку довіру громадян до офіційних джерел. Так, за даними опитування 2024 р., лише близько 41% українців довіряють уряду і місцевій владі (з падінням порівняно з попереднім роком), а довіра до Президента також відчутно знизилася. Загалом довіра до більшості ЗМІ (у т.ч. соцмереж) опустилася нижче 50% [10]. Це означає, що державна інформація мусить конкурувати з недовірою та скепсисом.

З одного боку, більшість громадян усвідомлюють загрозу фейків: 72% переконані, що можуть розпізнавати маніпуляції в медіа. Але з іншого – 84% українців зараз отримують новини через соцмережі та онлайн-платформи [10]. Соцмережі через алгоритми швидко поширюють як правдиві, так і фейкові наративи, що посилює інформаційне перенасичення. Розпорошеність дотримання фактчекерських ініціатив (StopFake, Detector Media тощо) та гучні акценти дезінформації підривають цифрову довіру. Помітно зросла й обізнаність про проблему: 49% українців вважають інформаційні маніпуляції нагальною проблемою (проти 38% попереднього року).

Соціальні платформи стали основним каналом поширення новин, але їхні алгоритми підсилюють поляризацію і фейкові меседжі. Алгоритмічна вибірковість (так звані «фільтрувальні бульбашки») призводить до того, що дезінформація швидко набуває широкого розголосу. Так, довіра українців до соцмереж як джерела новин традиційно нижча за 50%, але з ними пов’язують все більше новин споживають (відео, Телеграм) [10]. Ці чинники роблять державну інформаційну політику вразливою: будь-яка помилка швидко розшифровується як спроба приховати правду або маніпулювати суспільством.

У сучасному інформаційному середовищі ключову роль відіграють системи раннього попередження, що базуються на аналізі відкритих даних, соціальних індикаторах та штучному інтелекті (таблиця 2). Застосування технологій OSINT (Open Source Intelligence), аналіз природної мови (NLP), моніторинг соціального резонансу та побудова баз наративів дає змогу вчасно фіксувати загрозливі інформаційні сигнали. Виявлення репутаційних ризиків на ранніх стадіях забезпечується за допомогою як комерційних платформ (Brandwatch, Google Alerts), так і державних або громадських ініціатив.

Таблиця 2

Основні інструменти виявлення репутаційних ризиків

Тип інструменту	Приклади платформ / організацій	Функціональність
OSINT-платформи	Google Alerts, SemanticForce	Збір відкритих згадок, ключові слова, тренди
Моніторинг соцмереж	Brandwatch, Meltwater, YouScan	Аналіз емоцій, кластеризація тем, виявлення вірального контенту
Аналітичні бази	EUvsDisinfo, «Щит» (Shieldhub), Detector Media	Каталогізація кейсів фейків та дезінформації
Державні аналітичні центри	Центр стратегічних комунікацій (ЦСКІБ), CERT-UA	Регулярний моніторинг інформаційної безпеки

Джерело: Розроблено автором на основі [11; 12]

Прикладом ефективної практики є база EUvsDisinfo, що щотижня оновлює перелік фейкових повідомлень у європейському медіапросторі. Український центр «Detector Media» систематично документує дезінформаційні атаки, зокрема щодо війни, а ЦСКІБ координує аналітику та оперативне реагування на деструктивні інформаційні кампанії. Отже, поєднання цифрових платформ, алгоритмів ШІ та державної експертизи формує надійне підґрунтя для своєчасного реагування на загрози репутаційного характеру.

Разом із технологічними механізмами виявлення репутаційних ризиків важливо проаналізувати, які саме державні органи та інституції відповідають за реалізацію політики у сфері інформаційної безпеки та стратегічних комунікацій в Україні.

З таблиці 3 видно, що система державного управління у сфері інформаційної безпеки України характеризується значною кількістю учасників. Основними гравцями в Україні є Міністерство культури та інформаційної політики (МКІП, колишнє Мінінформполітики), Центр стратегічних комунікацій при ньому, а також Національний координаційний центр кібербезпеки (НКЦК) при РНБО. Проте, відсутність централізованої системи управління інформаційними кризами створює ризики фрагментації та розпорошення зусиль, що негативно впливає на цілісність і ефективність репутаційної стратегії.

Таблиця 3

Основні органи в системі інформаційної безпеки України та їх функції

Орган/Інституція	Основні функції
Міністерство культури та інформаційної політики (МКІП)	Формування загальної інформаційної політики, стратегічні документи та законодавчі ініціативи.
Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки (ЦСКІБ)	Координація інформаційної політики, протидія дезінформації, аналітика інформаційного поля.

Орган/Інституція	Основні функції
Національний координаційний центр кібербезпеки (НКЦК, РНБО)	Організація міжвідомчої взаємодії під час кібератак, публічна комунікація про кіберінциденти.
Міністерство оборони, поліція, Укрінформ	Участь у заходах інформаційної безпеки, підтримка державної комунікації.

Джерело: розроблено автором на основі [10]

У кризовому комунікаційному менеджменті широко застосовуються перевірені міжнародною практикою підходи, зокрема Crisis Communication Framework, який передбачає формування єдиного наративу, призначення офіційних спікерів та оперативну координацію дій. Урядові агенції створюють спеціальні оперативні штаби (rapid-response units), що діють на основі чітко визначеного ланцюга командування: хто готує заяви, перевіряє факти та комунікує з медіа. Завдяки цьому забезпечується швидкість і узгодженість комунікацій під час криз.

Важливим елементом є розробка протоколів кризової комунікації, що включають алгоритми дій – порядок проведення брифінгів, затвердження текстів заяв, організацію роботи «гарячих ліній». Єдність меседжу досягається завдяки централізованій координації: усі спікери, від прессекретарів до міністрів, комунікують за узгодженим сценарієм. Досвід пандемії COVID-19 показав, що держави, які забезпечили регулярну комунікацію та відкритість, зуміли підтримати довіру населення та знизити рівень панічних настроїв [13].

Особливу роль відіграє фактчекінг і роз'яснення, що здійснюються не лише державними структурами, а й за участю незалежних медіа та громадських ініціатив. Так, за даними досліджень, понад третина українців знають про сервіси перевірки фактів (наприклад, StopFake, «Детектор медіа»). Держава підтримує ці ініціативи через партнерські механізми та власні інформаційні кампанії: ЦСКІБ випускає офіційні роз'яснення та розробляє контрнаративи для протидії ворожій пропаганді. Ще одним принципом ефективного кризового комунікаційного менеджменту є партнерства з медіа та громадськістю. Успішна комунікація вимагає цілісного підходу, що охоплює участь багатьох стейкхолдерів – незалежних медіа, блогерів, громадських організацій та аналітичних центрів. Формуються консорціуми, проводяться тематичні форуми та спільні пресконференції, які слугують додатковими каналами поширення єдиного офіційного повідомлення. У цьому контексті британський досвід RESIST 2 застерігає: «поширення фальшивої інформації серйозно підриває довіру до інститутів», тому до протидії повинні залучатися всі елементи суспільства [14]. Експерти також підкреслюють, що національні та міжнародні стейкхолдери, включно з цифровими платформами, є ключовими партнерами у підтриманні здорового інформаційного середовища. Узагальнення основних компонентів кризового комунікаційного менеджменту представимо в таблиці 4.

Таблиця 4

Основні елементи кризового комунікаційного менеджменту

Компонент	Зміст та приклади реалізації
Формування єдиного наративу	Призначення офіційних спікерів, чітка координація меседжів
Протоколи кризової комунікації	Алгоритми брифінгів, перевірка та затвердження текстів заяв, робота «гарячих ліній»
Фактчекінг та роз'яснення	StopFake, «Детектор медіа», офіційні роз'яснення ЦСКІБ, розробка контрнаративів
Партнерства з медіа та громадськістю	Консорціуми незалежних медіа та NGO, форуми, спільні заяви та комунікаційні кампанії
Міжнародний досвід та рекомендації	Практики RESIST 2 (Велика Британія): залучення багатьох стейкхолдерів до протидії дезінформації

Джерело: розроблено автором на основі [14]

У сучасному управлінні репутацією технологічні рішення відіграють все більш визначальну роль. Технічні інструменти дозволяють значно розширити можливості моніторингу, аналізу й захисту репутаційного середовища як державних інституцій, так і приватного сектору. Використання штучного інтелекту (ШІ) та технологій Big Data дозволяє прогнозувати загрози, оперативно виявляти негативні інформаційні хвилі та формувати контрнаративи. Алгоритми машинного навчання аналізують тисячі повідомлень у соціальних мережах у реальному часі, визначаючи аномальні патерни – наприклад, зростання тональності «негативу» чи поширення окремих хештегів [15].

Управління цифровою довірою також спирається на технології, що представлені в таблиці 5 – зокрема, блокчейн та електронну ідентифікацію для перевірки достовірності інформації та захисту каналів офіційної комунікації від маніпуляцій. Системи live monitoring дозволяють сканувати соцмережі майже миттєво за допомогою API-доступів до таких платформ, як Twitter чи YouTube, забезпечуючи швидку реакцію на потенційні кризи.

Таблиця 5

Основні технологічні рішення у сфері управління репутацією

Компонент	Приклади використання
Штучний інтелект і Big Data	Аналіз соцмереж для виявлення негативних патернів, класифікація згадок, прогнозування ризиків
Платформи цифрової довіри	Блокчейн-рішення для захисту комунікацій, електронна ідентифікація користувачів
Системи моніторингу	Live monitoring: API-доступи до Twitter, YouTube, відстеження хештегів і «sentiment score» у режимі 24/7
Чат-боти та мобільні додатки	Опитування громадян, просвітницькі сервіси, захист офіційних каналів

Джерело: розроблено автором на основі [15]

Прикладом успішного застосування таких технологій є Естонія, де 82% громадян довіряють державним цифровим сервісам – це результат інтеграції сучасних ІТ-рішень у публічне управління. Естонія побудувала майже безпаперову систему державних послуг, що значно підвищило довіру до уряду загалом [16].

Велика Британія активно розробляє освітні платформи з підвищення медіаграмотності та інтегрує аналітичні інструменти для комунікаційних агентств – наприклад, API-доступи до соцмереж з високим рівнем захисту даних. Ізраїль вкладає значні ресурси у кібербезпеку державних комунікацій: кризові інформаційні служби цієї країни за останні роки виявили численні інформаційні напади, зокрема, наративи противника під час конфліктів [17].

У результаті технологічна складова стає не лише інструментом оперативної реакції, а й фактором формування довіри та підвищення стійкості суспільства до дезінформаційних атак. Розвиток ШІ-аналітики, платформ цифрової довіри та систем моніторингу у реальному часі створює умови для ефективного управління репутаційними ризиками на національному та міжнародному рівнях.

В умовах високої інформаційної турбулентності та зростання кількості загроз, пов’язаних із репутацією державних і приватних інституцій, постає завдання не лише оперативного реагування на кризові ситуації, а й побудови системної та цілісної політики управління репутаційними ризиками. Сучасні виклики вимагають від держави формування проактивної стратегії, що базуватиметься на інтеграції технологічних рішень, міжвідомчій координації та партнерстві з громадянським суспільством.

З огляду на попередній аналіз практик та інструментів, доцільним є визначення ключових напрямів удосконалення політики управління репутацією, які сприятимуть підвищенню довіри громадян, забезпеченню інформаційної стійкості та формуванню єдиної державної репутаційної стратегії. Ці пропозиції покликані стати основою для комплексної державної політики у сфері інформаційної безпеки та управління репутаційними ризиками.

Основні напрями вдосконалення, що мають стати орієнтиром для державних органів, законодавців, комунікаторів та медіа наведемо в таблиці 6.

Таблиця 6

Напрями вдосконалення політики управління репутаційними ризиками

Напрям	Опис	Очікуваний ефект
Розробка національної комунікаційної стратегії	Визначення чітких цілей, стандартів прозорості та ключових показників репутації для держорганів. Моніторинг довіри населення та планування антикризових дій.	Підвищення прозорості, стандартизація управління репутацією, зростання довіри громадян.

Напрям	Опис	Очікуваний ефект
Створення Національного центру управління репутаційними ризиками	Формування спеціального міжвідомчого органу для координації раннього попередження та реагування на інформаційні кризи. Залучення експертів з комунікацій, аналітики та технічної підтримки	Оперативне виявлення ризиків, централізована відповідальність та швидка координація дій.
Інституційні й нормативні зміни	Законодавчі ініціативи для посилення міжвідомчої координації, спрощення обміну інформацією, прозорість алгоритмів у держсервісах, оновлення законів про інформацію та кібербезпеку.	Злагоджена робота держорганів, оновлення законодавства відповідно до сучасних загроз.
Технічні інвестиції	Інвестиції у вітчизняні технології моніторингу, створення національних медіа-сканерів, підтримка R&D у сфері ШІ для аналізу інформаційного середовища.	Зниження залежності від іноземних технологій, підвищення ефективності аналізу даних.
Рекомендації політикам та комунікаторам	Фокус на відкритості, увага до занепокоєнь ромадськості, швидке реагування, розвиток медіаграмотності та дослідження громадської думки про комунікації.	Будівництво довіри через діалог, підвищення обізнаності громадян, формування спільної комунікаційної культури.

Джерело: розроблено автором на основі [18]

Управління репутаційними ризиками набуває особливого значення в умовах зростання інформаційних загроз та високої чутливості суспільства до довіри й прозорості державних інституцій. Аналіз сучасних підходів свідчить про необхідність переходу від фрагментарних заходів до цілісної, інтегрованої політики, що поєднує чітку національну стратегію, міжвідомчу координацію, технологічні інновації та активну взаємодію з громадськістю. Важливу роль у підвищенні ефективності цієї політики відіграватиме розвиток вітчизняних систем моніторингу, підтримка R&D у сфері ШІ та зміцнення культури відкритості та медіаграмотності. Комплексне впровадження таких підходів дозволить не лише своєчасно виявляти та нейтралізовувати репутаційні ризики, а й підвищити рівень довіри громадян до держави та її комунікацій.

Висновки та перспективи подальших розвідок. У результаті проведеного дослідження підтверджено, що в умовах сучасного глобального інформаційного середовища репутаційні ризики мають ключове значення для державного управління та інформаційної політики. Репутаційна стійкість дедалі більше визначає рівень довіри громадян до державних інституцій, їхню легітимність та стабільність функціонування, особливо в умовах воєнного конфлікту, інформаційної агресії та політичної турбулентності. Аналіз сучасної практики та наукових підходів демонструє, що традиційні методи управління репутаційними

ризиками втрачають ефективність у цифровому середовищі, де інформація поширюється миттєво та охоплює значні аудиторії через численні канали.

Висновки дослідження засвідчують нагальну потребу в створенні комплексної політики управління репутаційними ризиками, що поєднує інституційні та технологічні рішення, передбачає міжвідомчу координацію та інтеграцію з системою стратегічних комунікацій і національної інформаційної безпеки. Такі підходи мають формувати державну стратегію, орієнтовану на прозорість, системний моніторинг довіри та взаємодію з громадськістю й медіа. Особливу увагу потрібно приділити розвитку власних технологічних платформ моніторингу й аналітики на основі штучного інтелекту та великих даних, що забезпечить своєчасне виявлення загроз і ефективну реакцію на них.

Перспективи майбутніх досліджень полягають у глибшому вивченні моделей прогнозування репутаційних ризиків, дослідженні впливу алгоритмів соціальних медіа на громадську думку, оцінці ефективності міжвідомчих механізмів управління репутаційними загрозами та аналізі найкращих міжнародних практик для їхньої адаптації в Україні. Такі дослідження сприятимуть розробці практичних рекомендацій для державних органів, що дозволить підвищити ефективність інформаційної політики, забезпечити стійкість до репутаційних атак і сформувати довгострокову довіру громадян до держави та її інституцій.

Література:

1. Котляров В.О. Стратегічне управління інформаційною безпекою України. Київський економічний науковий журнал. 2024. № 6. С. 66-69.

2. Zbarsky V.K., Reznik N.P., Ostapchuk A.D., Alekseieva K.A., Kotliarov V.O. Institutional and informational prerequisites of secure development of farms in the agrarian economy model of Ukraine. Opportunities and Risks in AI for Business Development: Volume 2. Cham: Springer Nature Switzerland, 2024. P. 623-636.

3. Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки при МКІП. Звіт про інформаційні операції проти України. URL: https://spravdi.gov.ua (дата звернення 27.06.2025).

4. EU vs Disinfo. Disinformation Cases and Narrative Trends. URL: https://euvsdisinfo.eu (дата звернення 27.06.2025).

5. European Union Agency for Cybersecurity (ENISA). Threat landscape report: Disinformation and hybrid threats. Retrieved from https://www.enisa.europa.eu/publications/enisa-threat-landscape-2022 (дата звернення 27.06.2025).

6. Тростянська К. М. Управління репутаційним ризиком організації: сучасний стан та проблемні аспекти. Вісник Одеського національного університету. Економіка. 2013. №. 18, Вип. 1. С. 207-215.

7. Coombs W.T. Protecting Organization Reputations During a Crisis: The Development and Application of Situational Crisis Communication Theory. Corporate Reputation Review, 10(3). 2007. P. 163-176.

8. Digital Stakeout. Taxonomy of Reputation Risk. URL: https://www.digitalstakeout.com/platform/xti/taxonomy/reputation-risk (дата звернення 27.06.2025).

9. Larisu Z., Zulham I. Crisis Communication on Social Media: Managing Reputation and Maintaining Public Trust. Journal of Dialogos: Jurnal Ilmu Komunikasi. 2024. T. 1. № 4.

10. Національна стратегія інформаційної безпеки України на 2021–2025 роки. Офіс Президента України. URL: https://www.president.gov.ua/ documents/1872021-38961 (дата звернення 27.06.2025).

11. Omand, D., Bartlett, J., & Miller, C. Introducing Social Media Intelligence (SOCMINT). Intelligence and National Security, 27(6). 2012. P. 801-823.

12. Shan S. A., Furuly J. G., Vold H. B., Tahseen R., Dang-Nguyen D.-T. Online Multimedia Verification with Computational Tools and OSINT: Russia-Ukraine Conflict Case Studies. URL: https://arxiv.org/abs/2310.01978 (дата звернення 27.06.2025).

13. Li P., Fangqi Z., Qianru Z. Communication Mechanisms and Implications of the COVID-19 Risk Event in Chinese Online Communities. Frontiers in Public Health. URL: https://www.frontiersin.org/journals/public-health/articles/10.3389 /fpubh.2022.809144/full (дата звернення 28.06.2025).

14. Government Communication Service (GCS). RESIST 2 Counter-disinformation toolkit: A toolkit for government communications. Cabinet Office, UK Government. URL: https://gcs. civilservice.gov.uk/publications/resist-2-counter-disinformation-toolkit (дата звернення 28.06.2025).

15. Sivarajah U., Kamal M. M., Irani Z., Weerakkody V. Critical analysis of Big Data challenges and analytical methods. Journal of Business Research. 2017. Vol. 70. P. 263-286

16. e-Estonia**.** How do you build trust in government? – 82 % respondents said they trust Estonian government digital services. URL: https://e-estonia.com/building-trust-in-government/ (дата звернення 28.06.2025).

17. Knott J., Yuan H., Boakes M., Li S. Cyber Security and Online Safety Education for Schools in the UK: large-scale evidence from Twitter. URL: https://arxiv.org/abs/2212.13742 (дата звернення 28.06.2025).

18. United Nations Development Programme (UNDP). Handbook on Transparency, Accountability, and Civic Engagement for Public Institutions. UNDP, New York. URL: https://www. undp.org/publications/handbook-transparency-accountability-and-civic-engagement-public-institutions (дата звернення 28.06.2025).

References:

1. Kotliarov, V.O. (2024). Stratehichne upravlinnia informatsiinoiu bezpekoiu Ukrainy [Strategic management of information security of Ukraine]. Kyivskyi ekonomichnyi naukovyi zhurnal – Kyiv Economic Scientific Journal, 6, 66–69 [in Ukrainian].

2. Zbarsky V.K., Reznik N.P., Ostapchuk A.D., Alekseieva K.A., Kotliarov V.O. (2024). Institutional and informational prerequisites of secure development of farms in the agrarian economy model of Ukraine. Opportunities and Risks in AI for Business Development, 2, 623–636.

3. Tsentr stratehichnykh komunikatsii ta informatsiinoi bezpeky pry MKIP [Centre for Strategic Communications and Information Security under the Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine]. (n.d.). Zvit pro informatsiini operatsii proty Ukrainy [Report on information operations against Ukraine]. spravdi.gov.ua. Retrieved from https://spravdi.gov.ua [in Ukrainian].

4. EU vs Disinfo. (n.d.). Disinformation cases and narrative trends. Retrieved from https://euvsdisinfo.eu.

5. European Union Agency for Cybersecurity (ENISA). (n.d.). Threat landscape report: Disinformation and hybrid threats. Retrieved from https://www.enisa.europa.eu/publications/enisa-threat-landscape-2022.

6. Trostianska, K.M. (2013). Upravlinnia reputatsiynym ryzykom orhanizatsii: suchasnyi stan ta problemni aspekty [Management of organizational reputation risk: current state and problematic aspects]. Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomika – Bulletin of Odessa National University. Economics, 18(1), 207–215 [in Ukrainian].

7. Coombs, W.T. (2007). Protecting organization reputations during a crisis: The development and application of situational crisis communication theory. *Corporate Reputation Review*, 10(3), 163–176.

8. Digital Stakeout. (n.d.). Taxonomy of reputation risk. digitalstakeout.com. Retrieved from https://www.digitalstakeout.com/platform/xti/ taxonomy/reputation-risk.

9. Larisu, Z., & Zulham, I. (2024). Crisis communication on social media: Managing reputation and maintaining public trust. *Journal of Dialogos: Jurnal Ilmu Komunikasi*, 1(4).

10. Natsionalna stratehiia informatsiinoi bezpeky Ukrainy na 2021–2025 roky [National information security strategy of Ukraine for 2021–2025]. (n.d.). Ofis Prezydenta Ukrainy. president.gov.ua. Retrieved from https://www.president.gov.ua/documents/1872021-38961 [in Ukrainian].

11. Omand, D., Bartlett, J., & Miller, C. (2012). Introducing social media intelligence (SOCMINT). *Intelligence and National Security*, 27(6), 801–823.

12. Shan, S.A., Furuly, J.G., Vold, H.B., Tahseen, R., & Dang Nguyen, D.-T. (2023). Online multimedia verification with computational tools and OSINT: Russia Ukraine conflict case studies. Retrieved from https://arxiv.org/abs/2310.01978.

13. Li, P., Fangqi, Z., & Qianru, Z. (2022). Communication mechanisms and implications of the COVID-19 risk event in Chinese online communities. *Frontiers in Public Health*. Retrieved from https://www.frontiersin.org/journals/public-health/articles/10.3389/fpubh.2022.809144/full.

14. Government Communication Service (GCS). (n.d.). RESIST 2 counter-disinformation toolkit: A toolkit for government communications. Cabinet Office, UK Government. Retrieved from https://gcs.civilservice.gov.uk/publications/resist-2-counter-disinformation-toolkit.

15. Sivarajah, U., Kamal, M.M., Irani, Z., & Weerakkody, V. (2017). Critical analysis of Big Data challenges and analytical methods. *Journal of Business Research*, 70, 263–286.

16. e-Estonia. (n.d.). How do you build trust in government? – 82% respondents said they trust Estonian government digital services. e-estonia.com. Retrieved from https://e-estonia.com/ building-trust-in-government/.

17. Knott, J., Yuan, H., Boakes, M., & Li, S. (2022). Cyber security and online safety education for schools in the UK: large scale evidence from Twitter. Retrieved from https://arxiv.org/ abs/2212.13742.

18. United Nations Development Programme (UNDP). (n.d.). Handbook on transparency, accountability, and civic engagement for public institutions. Retrieved from https://www.undp.org/ publications/handbook-transparency-accountability-and-civic-engagement-public-institutions.

УДК 351.861

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-638-648

Кривошликов Сергій Федорович кандидат технічних наук, доцент кафедри національної безпеки, Інституту безпеки ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом», https://orcid.org/0009-0008-5494-8880

ОБ'ЄКТНО-СУБ'ЄКТНА АРХІТЕКТУРА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ: ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню об'єктно-суб'єктної архітектури державного управління у сфері цивільного захисту України в умовах воєнної агресії, ускладнення техногенно-природних ризиків та поглиблення євроінтеграційних процесів. У роботі розкривається методологічна продуктивність дихотомії «об'єкти—суб'єкти» для систематизації правового поля, ієрархії повноважень і механізмів координації в Єдиній державній системі цивільного захисту. Застосовано формально-юридичний, інституційний і системний підходи у поєднанні з елементами порівняльно-правового аналізу та ризик-орієнтованого планування. Теоретична новизна полягає у пропозиції узгодженої моделі співвідношення об'єктів захисту з рівнями суб'єктного управління та циклами «попередження—готовність—реагування—відновлення».

Виокремлено системну класифікацію об'єктів цивільного захисту, що охоплює населення, території, довкілля, майно, критичну інфраструктуру та фонд захисних споруд як інфраструктурну основу життєстійкості. Обґрунтовано взаємозв'язок цієї класифікації з просторовим плануванням, містобудівними регламентами, режимами надзвичайних станів і політикою зниження ризиків. Показано, що належне визначення об'єктів дає можливість точніше таргетувати превентивні заходи, стандартизувати критерії ризику і розподіл відповідальності.

Досліджено суб'єктний склад управління цивільним захистом, включно з конституційними інститутами стратегічного рівня, Кабінетом Міністрів, профільними центральними органами виконавчої влади, Державною службою України з надзвичайних ситуацій, іншими відомствами функціональних підсистем, військовими адміністраціями, місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування, а також підприємствами, установами, організаціями і добровільними формуваннями. Розкрито вертикаль і горизонталь координації через комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій, ситуаційні центри й плани реагування.

Проаналізовано ключові дисфункції чинної моделі: фрагментованість мандатів, нерівномірність спроможностей між громадами, недостатність стандартизації укриттів і критичної інфраструктури, а також прогалини у підзвітності та моніторингу виконання планів. Сформульовано пропозиції щодо оновлення регламентів планування на основі ризиків, посилення інспекційних повноважень і впровадження періодичних аудитів готовності з відкритими індикаторами.

Ключові слова: цивільний захист; ЄДСЦЗ; об'єкти цивільного захисту; суб'єкти державного управління; критична інфраструктура; захисні споруди; ризик-орієнтоване планування; координація ТЕБ та НС; управлінський цикл; євроінтеграція.

Kryvoshlykov Serhii Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, Department of National Security, Institute of Security, PJSC 'Higher Educational Institution 'Interregional Academy of Personnel Management", https://orcid.org/0009-0008-5494-8880

OBJECT-SUBJECT ARCHITECTURE OF STATE ADMINISTRATION IN THE FIELD OF CIVIL PROTECTION: INSTITUTIONAL AND LEGAL ANALYSIS

Abstract. The article examines the object–subject architecture of public administration in the field of civil protection in Ukraine under conditions of armed aggression, compounding techno-natural risks, and deepening European integration processes. The paper reveals the methodological value of the "objects–subjects" dichotomy for systematizing the legal framework, the hierarchy of competences, and coordination mechanisms within the Unified State System of Civil Protection. The study applies formal-legal, institutional, and systems approaches combined with elements of comparative-legal analysis and risk-based planning. The theoretical novelty lies in proposing a harmonized model that aligns protected objects with levels of administrative actors and the prevention–preparedness–response–recovery cycle.

Identified is a systematic classification of civil-protection objects that encompasses the population, territories, the environment, property, critical infrastructure, and the stock of protective structures as the infrastructural basis of resilience. The relationship of this classification with spatial planning, urban-development regulations, emergency regimes, and risk-reduction policy is substantiated. Proper definition of objects is shown to enable more precise targeting of preventive measures, standardization of risk criteria, and allocation of responsibility.

Examined is the set of administrative actors in civil-protection governance, including constitutional institutions at the strategic level, the Cabinet of Ministers, sectoral central executive bodies, the State Emergency Service of Ukraine, other

agencies of functional subsystems, military administrations, local state administrations and local self-government, as well as enterprises, institutions, organizations, and volunteer formations. The vertical and horizontal coordination through commissions on Technogenic and Environmental Safety and Emergencies, situation centers, and response plans is disclosed.

Analyzed are the key dysfunctions of the current model: fragmented mandates, uneven capacities across communities, insufficient standardization of shelters and critical infrastructure, and gaps in accountability and monitoring of plan implementation. Proposals are formulated to update risk-based planning regulations, strengthen inspection powers, and introduce periodic readiness audits with open indicators.

Keywords: civil protection; Unified State System of Civil Protection; objects of civil protection; actors of public administration; critical infrastructure; protective structures; risk-based planning; coordination of Technogenic and Environmental Safety and Emergencies; management cycle; European integration**.**

Постановка проблеми. Сфера цивільного захисту в Україні переживає період системних викликів, зумовлених поєднанням воєнної агресії, ускладненням техногенно-природних ризиків і потребою швидкої інтеграції з європейськими стандартами. За цих умов постає завдання оновити і переосмислити співвідношення «об’єктів захисту» та «суб’єктів управління», щоби краще зчепити правові норми, повноваження і спроможності на практиці. Ідеться не лише про уточнення понятійного апарату, а про побудову керованої архітектури, в якій населення, території, довкілля, майно і критична інфраструктура розглядаються як взаємопов’язані об’єкти, а органи влади різних рівнів, аварійно-рятувальні служби, підприємства та інші учасники виступають як узгоджені суб’єкти. Наявні розриви між нормотворенням, плануванням і виконанням рішень під час надзвичайних ситуацій вимагають інституційної ясності, зрозумілої підзвітності і прозорих механізмів координації. Власне тому потрібен системний інституційно-правовий аналіз, який поєднає категорії «об’єкт» і «суб’єкт» із сучасним управлінським циклом «попередження – готовність – реагування – відновлення». Такий підхід дає змогу вийти за межі вузького «реагування на подію» і перейти до регулярного управління ризиками.

Водночас у повсякденній практиці зіштовхуються різні рівні управління і різні логіки – державна, регіональна, місцева та об’єктова, – що створює ризики дублювання, «сірих зон» відповідальності і неузгодженості фінансування. Інформаційна взаємодія між комісіями з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій, ситуаційними центрами й диспетчерськими службами не завжди є повною і своєчасною, а стандарти для укриттів і критичної інфраструктури часто відстають від сучасних загроз. Додатковою проблемою є

дисбаланс спроможностей між громадами: одні мають налагоджені плани, резерви і підготовлені сили, тоді як інші стикаються з кадровим і ресурсним дефіцитом. Розбудова фонду захисних споруд потребує довгострокового фінансування, технічної стандартизації та якісної паспортизації, що має бути інтегровано в просторове планування. Паралельно слід гармонізувати національні процедури з Рамковою програмою Сендай та рішеннями Європейського Союзу щодо цивільного захисту, аби забезпечити взаємосумісність і доступ до взаємодопомоги. Усе це зумовлює необхідність концептуальної моделі, яка з'єднає правові норми з операційними процесами та управлінськими рішеннями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідницька і нормативна база щодо управління ризиками і цивільного захисту включає міжнародні документи ООН, насамперед Рамкову програму Сендай 2015–2030, що фокусується на розумінні ризику, зміцненні управління, інвестуванні у стійкість та готовності до відновлення; на рівні Європейського Союзу ключовим актом є рішення Європейського парламенту і Ради про Механізм цивільного захисту Союзу, доповнене пізнішими змінами, яке окреслює стандарти взаємодопомоги і спільних резервів. В Україні питома вага припадає на Кодекс цивільного захисту, Положення про єдину державну систему цивільного захисту, Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій, а також закони про правові режими надзвичайного та воєнного стану, місцеві державні адміністрації та місцеве самоврядування. Окремим блоком виділяються акти про критичну інфраструктуру і стратегічні документи з національної безпеки, які визначають загальні вектори політики та завдання для органів влади. Свіжі програмні рішення, зокрема стратегія розвитку фонду захисних споруд, формують нову рамку для інвестицій і технічних стандартів. Попри широку нормативну основу, в науковій і прикладній площині залишається потреба в узгодженій моделі співвідношення «об'єктів» і «суб'єктів», яка усуває фрагментацію повноважень і забезпечує керованість усього циклу ризик-менеджменту – від ідентифікації небезпек до контролю виконання. Саме на це спрямоване дане дослідження, що поєднує інституційно-правову оптику з управлінськими інструментами.

Метою дослідження є системно окреслити об'єктний і суб'єктний склад публічного управління у сфері цивільного захисту України, співвіднести їх з чинною правовою рамкою та міжнародними стандартами, виявити ключові дисфункції й запропонувати напрями удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Категорія «цивільний захист» в українському праві охоплює систему організаційних, управлінських, інженерно-технічних, медичних, інформаційних та інших заходів, спрямованих на захист людини, територій, довкілля і майна від надзвичайних ситуацій. На рівні об'єктів виділяються населення як носій прав на безпеку і доступ до захисту, території як простір планування і реагування, природне середовище як вразлива складова

життєдіяльності, майно як матеріальна основа економічної активності та критична інфраструктура як мережа послуг і систем, без яких неможливе життя і управління [1]. На рівні суб'єктів розрізняємо органи загальної компетенції та спеціалізовані органи, які формують політику, координують, здійснюють нагляд і безпосередньо реагують на події. До суб'єктів належать і підприємства, установи й організації, на яких замкнено об'єктовий рівень безпеки, а також добровільні формування і професійні аварійно-рятувальні служби. Дихотомія «об'єкт – суб'єкт» продуктивна лише тоді, коли її пов'язано з управлінським циклом, бюджетуванням і підзвітністю. Тому подальший виклад будується на логіці узгодження цих рівнів у межах єдиної системи.

Базою публічної політики у сфері цивільного захисту є Кодекс цивільного захисту України, який визначає структуру системи, її принципи, суб'єктів і сили, а також викладає загальні підходи до попередження і реагування на загрози [2]. Важливим актом є Положення про єдину державну систему цивільного захисту, яке описує рівні – державний, регіональний, місцевий і об'єктовий, – територіальні та функціональні підсистеми, а також роль комісій з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій як координаторів. Центральним спеціалізованим органом виступає Державна служба України з надзвичайних ситуацій, її статус, завдання і повноваження закріплені у відповідному Положенні [3]. Нормативну рамку доповнюють закони про правові режими надзвичайного та воєнного стану, що визначають особливості управління у кризовий період, зокрема порядок запровадження спеціальних заходів і розширення повноважень органів влади. Впорядкування ролей державних адміністрацій і органів місцевого самоврядування, включаючи їх повноваження у плануванні й виконанні заходів цивільного захисту, забезпечується спеціальними законами. На рівні стратегічних документів варто відзначити Стратегію національної безпеки, яка закладає принципи стримування, стійкості та взаємодії секторів, а також вектор на побудову національної системи стійкості.

Систематизація об'єктів захисту виконує практичну функцію, оскільки дозволяє пов'язати превентивні заходи з конкретними ризиками і відповідальними виконавцями. Населення є першочерговим об'єктом, що передбачає стандарти оповіщення, евакуації, медичної допомоги та соціальної підтримки. Території вимагають інтеграції цивільного захисту в просторове планування, містобудівні умови і обмеження, а також у стратегії регіонального розвитку. Довкілля охоплює ризики забруднення, пожеж, підтоплень і техногенних аварій, що тягнуть довгострокові наслідки для здоров'я. Майно розглядається як ресурс для відновлення й економічної стабільності, а його захист має включати страхові та резервні механізми. Критична інфраструктура – це мережі енергетики, водопостачання, транспорту, зв'язку, охорони здоров'я та інших життєво важливих

послуг, для яких закон встановлює спеціальний режим і вимоги до безпеки та стійкості. Фонд захисних споруд – окремий інфраструктурний клас, що потребує стандартизації, інвентаризації і сталого фінансування, причому ця тема вже отримала політичне оформлення у вигляді спеціальної стратегії розвитку.

На стратегічному рівні визначальними є конституційні інститути, які задають політичні орієнтири і вводять у дію акти стратегічного планування. Кабінет Міністрів забезпечує загальне керівництво системою, затверджує положення, плани і порядки, координує центральні органи виконавчої влади. Державна служба України з надзвичайних ситуацій здійснює галузеве управління, організує підготовку сил, веде моніторинг і виконує наглядові функції [4]. Інші міністерства і служби відповідають за функціональні підсистеми – медичну, екологічну, транспортну, інформаційно-комунікаційну тощо. На територіальному рівні ключову роль відіграють обласні та районні державні адміністрації, а також органи місцевого самоврядування, які готують місцеві програми, плани реагування та резерви [5]. Паралельно працюють комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій, що узгоджують рішення між службами, формують протокольні доручення і контролюють їх виконання. На об’єктовому рівні функціонують служби безпеки підприємств, які відповідають за паспорти безпеки, дорожні карти усунення порушень і тренування персоналу.

Єдина державна система цивільного захисту організована за рівнями і підсистемами, що забезпечує як вертикальну підпорядкованість, так і горизонтальну взаємодію між галузями. На державному рівні ухвалюються політичні та нормативні рішення, а також розподіляються міжвідомчі резерви і ресурси. Регіональний рівень відповідає за адаптацію планів до специфіки області, інтеграцію даних і координацію сил на великій території. Місцевий рівень є найближчим до людини і, відповідно, найбільш навантаженим у частині укриттів, оповіщення, евакуаційних маршрутів і соціальної підтримки. Об’єктовий рівень забезпечує реалізацію заходів на підприємствах і в закладах, де від рішень власника або керівника залежить практична готовність [6]. Функціональні підсистеми дозволяють поєднати зусилля за напрямами – від охорони здоров’я до енергетики, – тоді як територіальні підсистеми зшивають їх на місцях. Чіткий розподіл і узгодженість цих рівнів – передумова керованості у кризу.

Сучасна модель цивільного захисту спирається на цикл «попередження – готовність – реагування – відновлення», який накладається на управління ризиками як безперервний процес. Для попередження необхідні карти загроз і вразливостей, регламенти для планування територій, ідентифікація об’єктів підвищеної небезпеки та контроль їхнього стану. Готовність включає навчання населення і персоналу, підтримання сил і засобів, уточнення планів і проведення навчань. Реагування охоплює оповіщення, проведення рятувальних робіт, медичну допомогу і координацію логістики. Відновлення передбачає ремонт

інфраструктури, психологічну підтримку, соціальну допомогу і «відбудову краще, ніж було» [7]. Цей цикл корелює з Рамковою програмою Сендай та практиками Європейського Союзу, зокрема із загальноєвропейським механізмом взаємодопомоги, що підвищує взаємосумісність і дає доступ до додаткових ресурсів, знань і навчань.

Якісний обмін даними – це умова керованості під час інциденту і в довгому горизонті. Необхідні інтегровані реєстри захисних споруд, критичних послуг і ресурсів, а також системи геоінформаційного аналізу для підтримки рішень. Масовий сервіс оповіщення має бути багатоканальним і інклюзивним, із охопленням вразливих груп і урахуванням мовних та фізичних бар'єрів. Ситуаційні центри повинні працювати на уніфікованих протоколах обміну інформацією з диспетчерськими службами комунальних підприємств, служби «112» – інтегрованою з іншими каналами зворотного зв'язку. Водночас публічні інформаційні панелі з ключовими індикаторами готовності і виконання планів підвищують підзвітність і довіру [8]. Цифрові інструменти корисні лише за наявності процедур, які закріплюють відповідальність і регулярність оновлення даних. Тому цифровізація має йти поруч із аудитами даних і навчанням персоналу.

Стійкість системи залежить від стабільного фінансування на всіх рівнях та від того, наскільки бюджетні програми «прошиті» під управлінський цикл. Кошти державного і місцевих бюджетів мають компліментарно покривати профілактичні заходи, готовність і швидкі резерви для реагування. Для фонду захисних споруд потрібні стандартизовані кошториси, типові проєкти і механізми співфінансування, а також залучення державного-приватного партнерства там, де це допускається законодавством. Висока роль належить людському фактору: служби цивільного захисту мають зберігати кадрове ядро, інвестувати в навчання, сертифікацію, психологічну стійкість і безпеку персоналу. Резервісти і добровольці повинні інтегруватися в плани реагування з чіткими ролями, каналами комунікації і страхуванням [9]. Матеріально-технічне забезпечення – це не лише обладнання, а й логістика запасних частин, обслуговування і життєвий цикл техніки. Розумне поєднання централізованих закупівель і місцевих рішень підвищує ефективність витрат.

Участь України у європейських механізмах цивільного захисту передбачає гармонізацію термінів, процедур і стандартів, що стосується і планів управління ризиками, і взаємної допомоги під час транскордонних інцидентів. Рішення Європейського парламенту і Ради про Механізм цивільного захисту Союзу встановлює спільні підходи до оцінювання ризиків, навчань, сертифікації модулів реагування та створення додаткових резервів, відомих як європейський резерв [10]. Дана інтеграція не знімає з національної системи відповідальності за базову спроможність, але надає можливості для швидкого підкріплення і обміну

знаннями. Вона також вимагає уніфікації національних переліків спроможностей і стандартів навчання, щоб підрозділи різних країн могли працювати разом без втрати часу. На практиці це означає синхронізацію класифікаторів інцидентів, протоколів безпеки, процедур приймаючої держави і взаємного визнання сертифікацій. Для органів влади це додатковий стимул підтримувати електронне планування та звітність, сумісні з європейськими платформами.

Найбільш типові дисфункції пов'язані з фрагментацією мандатів, коли відповідальність розмита між інституціями, а контроль виконання – слабкий. Для подолання цієї проблеми доцільно закріпити структуру «власник завдання – співвиконавець – індикатори – періодичність звіту» на кожному рівні планування, із автоматичним оприлюдненням прогресу. Дисбаланс між громадами слід вирівнювати через програму підтримки базових спроможностей, яка фінансує критичні прогалини, насамперед оповіщення, укриття і базові рятувальні засоби [11]. Стандарти для захисних споруд мають передбачати мінімальні вимоги до місткості, інженерних систем, доступності для людей з інвалідністю і прозору паспортизацію з фотодоказами. У сфері критичної інфраструктури потрібні спільні з операторами сценарії безперервності, регулярні стрес-тести і взаємні навчання з органами влади. Міжгалузеву координацію доцільно зміцнювати через посилення ролі комісій з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій, які повинні працювати на основі даних і мати обов'язкові протокольні доручення з термінами та виконавцями.

Ефективність державного управління у сфері цивільного захисту починається з повної та якісної інвентаризації об'єктів захисту, яка повинна охоплювати населення, території, довкілля, майно, критичну інфраструктуру і фонд захисних споруд. Така інвентаризація має спиратися на уніфіковані карти небезпек і вразливостей, де для кожної категорії об'єктів фіксуються типові загрози, ймовірність настання подій, масштаби можливих наслідків і часові вікна для реагування. Далі формується пріоритетизація заходів: на першому плані опиняються ті об'єкти, де комбінація ризику і соціальної значущості є найвищою, а доступ до ресурсів найобмеженіший. Для територій це означає інтеграцію оцінювання ризиків у просторове планування, містобудівні умови та плани зонування, що запобігає розміщенню нових об'єктів підвищеної небезпеки у зонах додаткового ризику. Для критичної інфраструктури інвентаризація включає класифікацію послуг за критичністю, оцінювання взаємозалежностей між мережами і визначення вузлів відмови, які можуть потягнути каскадні ефекти. Результатом має стати прозорий реєстр з прив'язкою до відповідальних власників або балансоутримувачів, планами усунення невідповідностей і контрольними термінами.

В свою чергу досвід криз показує, що навіть найкращий план без операційних регламентів втрачає ефективність у перші години події, коли рішення приймаються під тиском часу і в умовах неповної інформації. Тому для ключових сценаріїв, пов'язаних із загрозами для населення і критичних послуг, мають бути затверджені покрокові протоколи дій з визначеними ролями і каналами комунікації. Сценарне планування повинно враховувати одночасні та послідовні інциденти, а також ситуації, коли зовнішні ресурси не можуть бути швидко залучені. Регламенти мають передбачати альтернативні маршрути евакуації, резервні майданчики для гуманітарних пунктів, процедури швидкої оцінки пошкоджень і рішення щодо пріоритетного відновлення. Не менш важливо передбачити правила взаємодії з операторами критичної інфраструктури, які відповідають за безперервність енергетичних, водних, транспортних і комунікаційних послуг. Сценарні вправи на різних рівнях, включно з «настільними» моделями і польовими тренуваннями, повинні відбуватися регулярно, а уроки з них — переводитися в оновлені регламенти і навчальні програми.

Багато загроз не зупиняються на адміністративних межах, тому співпраця між громадами і регіонами має бути інституціоналізована через угоди, спільні тренування, обмін ресурсами і взаємодопомогу. Спільні центри координації, які працюють за уніфікованими протоколами, полегшують розгортання сил у разі масштабних подій, коли одна громада тимчасово втрачає спроможність. На транскордонних територіях доцільно створювати спільні карти ризиків, узгоджувати процедури приймаючої сторони, забезпечувати взаємне інформування та переклад ключових документів. Такі механізми зменшують час реагування і підвищують сумісність дій, а також відкривають можливості для залучення зовнішньої технічної допомоги та навчальних програм. Координаційні платформи мають працювати постійно, а не лише під час криз, що підтримує робочі контакти і дозволяє швидко активувати ресурси.

Висновки. Проведений інституційно-правовий аналіз дозволяє узгодити категорії «об'єкт» і «суб'єкт» з управлінським циклом цивільного захисту та сформувати зрозумілу архітектуру відповідальності. Чітка таксономія об'єктів – населення, території, довкілля, майно, критична інфраструктура і захисні споруди – забезпечує прив'язку превентивних і реагувальних заходів до конкретних ризиків і виконавців. Визначені суб'єкти – від центральних органів до об'єктових підрозділів – отримують ясні ролі в координаційних механізмах і плануванні. Нормативна база України в цій сфері є розвиненою і включає кодекс, положення, спеціальні закони та стратегії, однак потребує подальшої операціоналізації через стандарти даних, єдині процедури та індикатори готовності. Міжнародні стандарти, зокрема Рамкова програма Сендай і рішення Європейського Союзу, створюють логічний зовнішній контур для гармонізації і взаємодопомоги. Узгодження цих рівнів є ключем до підвищення стійкості держави і громад.

Практичні кроки мають включати обов'язкові оцінки ризиків із відкритими даними, планування на основі сценаріїв, посилення ролі комісій з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій і запровадження періодичних аудитів готовності. Розвиток фонду захисних споруд повинен відбуватися за стандартами, що гарантують безпеку і доступність, із прозорою паспортизацією та контролем. Для критичної інфраструктури доцільно запровадити єдині підходи до планів безперервності та регулярні стрес-тести за участю державних органів і операторів. Вирівнювання спроможностей громад потребує програмної підтримки й навчання, а цифровізація – уніфікованих реєстрів, інтегрованих з оперативними платформами. Гармонізація з європейськими процедурами підсилить взаємосумісність і відкриє доступ до додаткових ресурсів, але фундамент громадської безпеки і стійкості формується всередині країни, на рівні щоденної управлінської практики.

Література:

1. Кодекс цивільного захисту України : Кодекс України від 02.10.2012 № 5403-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/5403-17 (дата звернення: 02.09.2025).

2. Про затвердження Положення про єдину державну систему цивільного захисту : Постанова Кабінету Міністрів України від 09.01.2014 № 11. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/11-2014-%D0%BF (дата звернення: 02.09.2025).

3. Про затвердження Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій : Постанова Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 № 1052. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1052-2015-%D0%BF (дата звернення: 02.09.2025).

4. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 09.04.1999 № 586-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14 (дата звернення: 02.09.2025).

5. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 02.09.2025).

6. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19 (дата звернення: 02.09.2025).

7. Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16.03.2000 № 1550-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1550-14 (дата звернення: 02.09.2025).

8. Про критичну інфраструктуру : Закон України від 16.11.2021 № 1882-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1882-20 (дата звернення: 02.09.2025).

9. Про рішення РНБО від 14.09.2020 «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/392/2020 (дата звернення: 02.09.2025).

10. Про схвалення Стратегії розвитку фонду захисних споруд цивільного захисту на період до 2034 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 04.03.2025 № 183-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/183-2025-%D1%80 (дата звернення: 02.09.2025).

11. Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015–2030 / United Nations Office for Disaster Risk Reduction. URL: https://www.undrr.org/publication/sendai-framework-disaster-risk-reduction-2015-2030 (дата звернення: 02.09.2025).

References:

1. Verkhovna Rada Ukrainy. (2012). Kodeks tsyvilnoho zakhystu Ukrainy [Code of Civil Protection of Ukraine] (No. 5403-VI). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/go/5403-17 [in Ukrainian].
2. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2014, January 9). Polozhennia pro Yedynu derzhavnu systemu tsyvilnoho zakhystu [Regulation on the Unified State System of Civil Protection] (No. 11). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/go/11-2014-%D0%BF [in Ukrainian].
3. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2015, December 16). Polozhennia pro Derzhavnu sluzhbu Ukrainy z nadzvychainykh sytuatsii [Regulation on the State Emergency Service of Ukraine] (No. 1052). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/go/1052-2015-%D0%BF [in Ukrainian].
4. Verkhovna Rada Ukrainy. (1999). Pro mistsevi derzhavni administratsii [On Local State Administrations] (No. 586-XIV). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14 [in Ukrainian].
5. Verkhovna Rada Ukrainy. (1997). Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini [On Local Self-Government in Ukraine] (No. 280/97-VR). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80 [in Ukrainian].
6. Verkhovna Rada Ukrainy. (2015). Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu [On the Legal Regime of Martial Law] (No. 389-VIII). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19 [in Ukrainian].
7. Verkhovna Rada Ukrainy. (2000). Pro pravovyi rezhym nadzvychainoho stanu [On the Legal Regime of a State of Emergency] (No. 1550-III). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/go/1550-14 [in Ukrainian].
8. Verkhovna Rada Ukrainy. (2021). Pro krytychnu infrastrukturu [On Critical Infrastructure] (No. 1882-IX). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/go/1882-20 [in Ukrainian].
9. Prezydent Ukrainy. (2020, September 14). Pro Stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy [On the National Security Strategy of Ukraine] (Decree No. 392/2020). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/go/392/2020 [in Ukrainian].
10. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2025, March 4). Stratehiia rozvytku fondu zakhysnykh sporud tsyvilnoho zakhystu na period do 2034 roku [Strategy for the Development of the Fund of Protective Structures of Civil Protection until 2034] (Order No. 183-r). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/go/183-2025-%D1%80 [in Ukrainian].
11. United Nations Office for Disaster Risk Reduction. (2015). Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015–2030. Retrieved from https://www.undrr.org/publication/sendai-framework-disaster-risk-reduction-2015-2030 [in English].

УДК 005.8:005.591.6:338.242

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-649-658

Криштанович Світлана Володимирівна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та психології Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського, Львів, https://orcid.org/0000-0002-2147-9028

ЗАСАДИ ІННОВАЦІЙНОСТІ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЕКТІВ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

Анотація. Метою статті є обґрунтування засад інноваційності при реалізації проєктів державно-приватного партнерства, показавши їх вплив на економічні та екологічні результати, безпековий потенціал інфраструктури та якість публічних послуг. У статті визначено та концептуально обґрунтовано засади інноваційності при реалізації проєктів державно-приватного партнерства як системний каркас співтворення суспільної цінності упродовж повного життєвого циклу активів і послуг. Охарактеризовано інтеграцію результатно орієнтованих контрактів, прозорого розподілу ризиків, відкритих стандартів та інтероперабельності з цифровими технологіями (цифрові двійники, аналітика даних, інтернет речей, штучний інтелект), що підвищують економічну ефективність, екологічну сталость і безпековий потенціал критичної інфраструктури. Встановлено, що поєднання регуляторної спроможності держави з підприємницькою гнучкістю приватного сектору, включно з підприємствами малого та середнього бізнесу, забезпечує прискорене впровадження інновацій, локалізацію ланцюгів доданої вартості та розбудову людського капіталу через продуманий найм персоналу і розвиток компетентностей. Доведено, що застосування методів оцінювання повної вартості життєвого циклу, метрик оплати за результат і механізмів поділу економії знижує загальну вартість володіння активами, покращує якість публічних послуг і підвищує інвестиційну привабливість. Обґрунтовано доцільність використання гнучких договірних конструкцій, конкурсного діалогу та пілотних фаз для керованого тестування новацій без надмірного фіскального навантаження, одночасно з посиленням вимог до прозорості даних, кіберзахисту та захисту персональних даних. На нашу думку, синтез економічної доцільності, екологічної відповідальності та технологічної новизни, закріплений у методичних рекомендаціях і стандартизованих процедурах закупівель, перетворює державно-приватне партнерство на стійкий механізм модернізації, що забезпечує адаптивність до невизначеності, зниження ризиків, підвищення продуктивності та формування нових стандартів якості публічних послуг.

Ключові слова: державно-приватне партнерство, засади інноваційності, життєвий цикл активів, оплата за результат, розподіл ризиків, інноваційний розвиток, цифрові двійники, аналітика даних, штучний інтелект, підприємства малого та середнього бізнесу, безпековий потенціал.

Kryshtanovych Svitlana Volodymyrivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Pedagogy and Psychology, Faculty of Postgraduate and Correspondence Education, State University of Physical Culture named after Ivan Bobersky Lviv, https://orcid.org/0000-0002-2147-9028

PRINCIPLES OF INNOVATION IN THE IMPLEMENTATION OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP PROJECTS

Abstract. The purpose of the article is to substantiate the principles of innovation in the implementation of public-private partnership projects, showing their impact on economic and environmental results, the security potential of infrastructure and the quality of public services. The article defines and conceptually justifies the principles of innovation in the implementation of public-private partnership projects as a systemic framework for co-creation of public value throughout the full life cycle of assets and services. The integration of result-oriented contracts, transparent risk sharing, open standards and interoperability with digital technologies (digital twins, data analytics, the Internet of Things, artificial intelligence) is characterized, which increase economic efficiency, environmental sustainability and security potential of critical infrastructure. It is established that the combination of the regulatory capacity of the state with the entrepreneurial flexibility of the private sector, including small and medium-sized businesses, ensures the accelerated implementation of innovations, localization of value chains and development of human capital through thoughtful hiring of personnel and development of competencies. It is proven that the application of methods of assessment of full life cycle cost, pay-for-performance metrics and mechanisms of sharing of savings reduces the total cost of ownership of assets, improves the quality of public services and increases investment attractiveness. The feasibility of using flexible contractual structures, competitive dialogue and pilot phases for controlled testing of innovations without excessive fiscal burden is substantiated, simultaneously with strengthening the requirements for data transparency, cyber security and protection of personal data. In our opinion, the synthesis of economic feasibility, environmental responsibility and technological innovation, enshrined in methodological recommendations and standardized procurement procedures, transforms public-private partnership into a sustainable modernization mechanism that ensures adaptability to uncertainty, risk reduction, productivity improvement and the formation of new standards of quality of public services.

Keywords: public-private partnership, principles of innovation, asset life cycle, payment for results, risk sharing, innovative development, digital twins, data analytics, artificial intelligence, small and medium-sized businesses, security potential.

Постановка проблеми. Слід зазначити, що державно-приватне партнерство дедалі частіше розглядається як інституційна платформа, здатна поєднати регуляторну спроможність держави з підприємницькою гнучкістю приватного сектору, у тому числі підприємств малого та середнього бізнесу, для прискорення впровадження нових технологій, практик управління життєвим циклом активів і моделей оплати за результат. На нашу думку, засади інноваційності в такій співпраці забезпечують не лише підвищення ефективності витрачання бюджетних коштів, а й створення мультиплікативного ефекту знань, формування локальних ланцюгів доданої вартості, розвиток людського капіталу через найм персоналу з новими компетентностями. Слід наголосити, що інноваційні підходи до розподілу ризиків, відкритих даних, стандартизації вимог до інтероперабельності та кіберзахисту підсилюють безпековий потенціал критичної інфраструктури, роблячи її стійкішою до технологічних і соціальних шоків, а також сприяють прискоренню екологічної модернізації через використання енергоефективних і циркулярних рішень.

Важливість теми полягає у формуванні теоретико-методичних і практичних засад, що дозволяють перетворити державно-приватне партнерство з інструменту залучення інвестицій на механізм створення суспільної цінності з вимірюваними економічними та екологічними результатами. Можна стверджувати, що саме інноваційні засади, від проєктування результативних метрик до гнучких контрактних конструкцій і механізмів управління невизначеністю визначають здатність державно-приватного партнерства відповідати сучасним викликам, включно з декарбонізацією, цифровою інклюзією, підвищенням довіри громадян і прозорості. Слід зауважити, що обґрунтоване поєднання підприємницького інтересу з публічними цілями через інноваційні моделі ризик-шерінгу, стимулювання результатів, локалізацію інноваційних екосистем і розвиток компетенцій у державних замовників забезпечує довгострокову стійкість інфраструктурних активів, підсилює конкурентоспроможність національної економіки та формує нові стандарти якості публічних послуг. На нашу думку, розроблення та впровадження таких засад є необхідною умовою для масштабування успішних практик, підвищення інвестиційної привабливості та досягнення збалансованих суспільних ефектів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний науковий дискурс щодо державно-приватного партнерства формується на перетині соціально орієнтованого розвитку, інституційного проєктування та секторальних практик. Ф. В. Узунов [1], підкреслює роль державно-приватного партнерства як інстру-

мент побудови соціально орієнтованої економіки, де публічні цілі поєднуються з підприємницькою ініціативою для підвищення якості публічних послуг і розширення доступу до них. У цьому контексті С. А. Квітка [8] зазначає, що державно-приватне партнерство є дієвим механізмом взаємодії влади та бізнесу за умови належного розподілу ризиків, прозорості та довіри. О. В. Сідуняк [7], охарактеризовує можливості використання державно-приватного партнерства у соціальній сфері, наголошуючи на чутливості таких проєктів до якості регулювання та включеності стейкхолдерів, зокрема кінцевих користувачів послуг. Інституційний контур державно-приватного партнерства детально висвітлено у працях про інституційну розбудову та державне регулювання. С. В. Сімак [2], доводить, що стабільні інституції, якісний адміністративний дизайн і компетентності публічних замовників визначають спроможність держави формулювати цілі, відбирати проєкти та моніторити їх реалізацію. В. В. Круглов [5], встановлює механізми державного регулювання розвитку державно-приватного партнерства, підкреслюючи значення процедурних стандартів, конкурсних практик і чітких правил розподілу ризиків для залучення приватного капіталу. О. М. Прошкуратов [3], визначає основні соціально-економічні сфери реалізації державно-приватного партнерства у світі та підкреслює різну чутливість секторів до регуляторних стимулів і якості інституцій. І. Косач та О. Кулик [6], обґрунтовують державно-приватне партнерство як інструмент реалізації проєктів інфраструктурної розбудови, акцентуючи на потребі повного життєвого циклу управління активами та інтеграції сучасних методів планування. В освіті А. Я. Кузнєцова і В. О. Маслов [4], аналізують організаційно-економічні аспекти реалізації проєктів, показуючи, що специфіка галузі вимагає гнучких договірних конструкцій, прозорих метрик якості та адаптивного управління ризиками.

Метою статті є обґрунтування засад інноваційності при реалізації проєктів державно-приватного партнерства, показавши їх вплив на економічні та екологічні результати, безпековий потенціал інфраструктури та якість публічних послуг.

Виклад основного матеріалу. Засади інноваційності при реалізації проєктів державно-приватного партнерства формують рамку співтворення суспільної цінності, де держава забезпечує стратегічні пріоритети, регулювання і довгострокову відповідальність, а приватний сектор пропонує підприємницьку гнучкість, технологічну експертизу та оперативність. Слід зазначити, що інноваційність у такій взаємодії не зводиться лише до нових технологій, а охоплює весь життєвий цикл активів та послуг. У центрі є орієнтація на результати, економічна ефективність, екологічна сталість, прозорість і довіра. На нашу думку, інноваційні засади дозволяють погодити публічні цілі зі стимулом приватного інвестора через чіткі вимоги до якості та доступності послуг, механізми оплати за досягнуті результати, продуманий поділ ризиків і переваг, а

також через інтеграцію цифрових рішень, таких як інформаційне моделювання будівель, і штучний інтелект для прогнозного обслуговування та підвищення якості управлінських рішень. Інституційно-правовий аспект засад інноваційності передбачає переорієнтацію закупівель з опису процесів на опис бажаних результатів, використання процедур, що стимулюють конкуренцію і творчий пошук рішень, а також поетапність з чіткими контрольними точками. Слід наголосити, що вимоги до інтероперабельності, відкритих стандартів і повторного використання рішень зменшують залежність від окремого постачальника та підвищують керованість витрат упродовж життєвого циклу [9;10]. Важливо закладати гнучкі конструкції договорів з можливістю коригування заздалегідь визначених параметрів у разі технологічних зрушень, при цьому зберігаючи прозорі правила перерозподілу ризиків і вигод. На нашу думку, конкурсний діалог, партнерство для інновацій, пілотні фази, регуляторні експерименти в межах контролю і захисту прав споживачів створюють простір для випробування та масштабування новацій без надмірного тиску на бюджет і без загрози якості послуг (рис.1).

Рис.1. Сутнісні засади принципу інноваційності при реалізації проектів державно-приватного партнерства

Джерело: сформовано автором

Управлінський аспект охоплює систему цілей, показників і доказового моніторингу, що з'єднує економічні, екологічні та соціальні результати. Можна стверджувати, що засади інноваційності вимагають від замовників і партнерів спільної архітектури даних, відкритих реєстрів, регулярного оприлюднення інформації про прогрес, витрати і якість, застосування цифрових двійників для моделювання сценаріїв, а також інтегрованого підходу до кіберзахисту як складника безпекового потенціалу [11]. Слід зауважити, що управління невизначеністю має спиратися на розширений аналіз ризиків з урахуванням змін клімату, шоків у ланцюгах постачання, коливань попиту і регуляторних змін, а також на механізми розподілу економії і штрафів, які спрямовують поведінку учасників на досягнення тривалого ефекту. Економічна оцінка повинна включати повну вартість життєвого циклу, чисту приведену вартість, вплив на продуктивність праці та локальну зайнятість, а екологічна – вуглецевий і водний слід, рівень енергоефективності, ступінь використання циркулярних матеріальних потоків (табл.1).

Таблиця 1

Місце інноваційності при реалізації проектів державно-приватного партнерства

Засада	Що включає (інструменти та практики)	Очікувані результати та метрики
Орієнтація на результат і повний життєвий цикл	Чіткі цілі публічної послуги та ключові показники результативності; оплата за досягнутий результат і за доступність; оцінювання повної вартості життєвого циклу з урахуванням витрат на проєктування, будівництво, експлуатацію, модернізацію та декомісію; використання цифрових двійників для прогнозування навантажень і планування обслуговування; прозорий моніторинг якості сервісу.	Зниження загальної вартості володіння активами; стабільна доступність і скорочення простоїв; підвищення задоволеності користувачів; економічні вигоди (продуктивність, локальна зайнятість), екологічні ефекти (менші викиди, енергоефективність); на нашу думку, це підсилює безпековий потенціал критичної інфраструктури.
Інтероперабельність, відкриті стандарти та управління даними	Вимоги до відкритих форматів і відкритих програмних інтерфейсів; каталоги даних, протоколи якості, політики доступу та захисту персональних даних; інформаційне моделювання будівель, інтернет речей і уніфіковані довідники; незалежні аудити кіберзахисту; можливість повторного використання рішень між секторами.	Уникнення залежності від окремого постачальника; швидша інтеграція нових технологій; прозорість для громадян і контролюючих органів; відстежуваність показників у режимі близькому до реального часу; слід зазначити, що це прискорює масштабування інновацій і покращує керованість ризиками.

Засада	Що включає (інструменти та практики)	Очікувані результати та метрики
Інноваційні контрактні конструкції та розподіл ризиків	Конкурсний діалог і партнерство для інновацій; пілотні фази з чіткими критеріями переходу до масштабування; механізми поділу економії та премії за перевищення цільових показників; платежі за доступність; заздалегідь визначені правила коригування умов у разі технологічних зрушень або регуляторних змін; незалежний технічний нагляд.	Справедливий і прозорий розподіл ризиків між державою та приватним партнером; зниження вартості капіталу; підвищення інвестиційної привабливості; передбачуваність грошових потоків; встановлено, що такі підходи зменшують імовірність претензій і затримок.
Цифровізація, аналітика та штучний інтелект	Масове датчикування активів і інтернет речей; аналітика даних для раннього виявлення відхилень; штучний інтелект для прогнозного технічного обслуговування і оптимізації графіків робіт; автоматизовані панелі моніторингу та оповіщення; симуляції сценаріїв у цифрових двійниках; інтегрований кіберзахист як невід'ємна частина архітектури.	Зменшення аварійності й незапланованих зупинок; енергозбереження та скорочення викидів; краща точність планування витрат і закупівель; на нашу думку, зростає якість управлінських рішень і оперативність реагування на ризики, що безпосередньо підсилює безпековий потенціал.

Джерело: сформовано автором

Так, саме інноваційність у державно-приватному партнерстві має бути закріплена в стратегічних документах, методичних рекомендаціях і типових договорах, щоб забезпечити відтворюваність та масштабованість. Слід зазначити, що розгортання системи навчання на робочому місці, бібліотек типових вимог і ключових показників результативності, платформ обміну даними та кейс-банків успішних і проблемних проєктів формує культуру постійного вдосконалення. На нашу думку, поєднання економічної доцільності, екологічної відповідальності та технологічної новизни за допомогою чітких засад інноваційності перетворює державно-приватне партнерство на інструмент довгострокового розвитку, здатний одночасно підвищувати продуктивність, забезпечувати конкурентоспроможність і якість публічних послуг, а також створювати умови для стійкості перед зовнішніми та внутрішніми викликами [12-15]. Це і є підґрунтям для масштабування успішних практик і формування нових стандартів публічного управління, орієнтованого на результат.

Висновки. Підсумовуючи, можна стверджувати, що засади інноваційності є системним каркасом, який перетворює державно-приватне партнерство з інструменту залучення інвестицій на механізм створення суспільної цінності з вимірюваними економічними та екологічними результатами. Слід наголосити,

що поєднання орієнтації на результати, продуманого розподілу ризиків, відкритих стандартів, інтероперабельності та управління даними упродовж життєвого циклу активів підсилює безпековий потенціал інфраструктури, знижує загальну вартість володіння і прискорює модернізацію. На нашу думку, включення підприємств малого та середнього бізнесу, наукових установ і стартапів у спільні проєктні екосистеми забезпечує дифузію знань, локалізацію ланцюгів доданої вартості та гнучке реагування на технологічні і соціальні виклики, а продуманий найм персоналу з новими компетентностями робить ці зміни відтворюваними. Слід зазначити, що саме інноваційні засади договорів, закупівель і моніторингу результативності формують довіру між державою та приватним партнером, знижують вартість капіталу і підвищують інвестиційну привабливість. Вважаємо, що інтеграція цифрових двійників, аналітики даних і технологій на кшталт штучного інтелекту у прозорі моделі управління забезпечує контроль якості, адаптивність до невизначеності та відповідальність за кінцеву послугу для громадян. У підсумку державно-приватне партнерство, побудоване на засадах інноваційності, стає стійким механізмом економічного зростання, екологічної модернізації та підвищення якості публічних послуг.

Перспективи подальших досліджень доцільно зосередити на розробленні типових індикаторів результативності для різних галузей, методиках оцінки повної вартості життєвого циклу з урахуванням екологічних зовнішніх ефектів, а також на порівняльному аналізі контрактних конструкцій, що найкраще стимулюють інновації.

Література:

1. Узунов Ф. В. Роль державно-приватного партнерства у побудові соціально орієнтованої економіки України. Інвестиції: практика та досвід. 2013. № 15. С. 133–135.

2. Сімак С.В. Інституційний розвиток публічно-приватного партнерства в системі державного управління : дис. … д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02. Миколаїв, 2017. 447 с.

3. Прошкуратов О. М. Основні соціально-економічні сфери реалізації державно-приватного партнерства у світі. Наукові праці НДФІ. 2014. Вип. 1. С. 40 –48.

4. Кузнєцова А. Я., Маслов В. О. Організаційно-економічні аспекти реалізації проєкту державно-приватного партнерства в галузі освіти. Бізнес Інформ. 2022. № 1. С. 192-197.

5. Круглов В. В. Механізми державного регулювання розвитку державно-приватного партнерства в Україні: дис. …. д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02, Харків. 2020. 479 с.

6. Косач І., Кулик О. Державно-приватне партнерство як інструмент реалізації проєктів інфраструктурної розбудови. Наукові інновації та передові технології. 2022. С. 152-161.

7. Сідуняк О. В. Державно-приватне партнерство: сутність, досвід та можливості використання у соціальній сфері. Вісник Чернівецького торговельно-економічного університету. Економічні науки. 2014. Вип. 1. С. 46–52.

8. Квітка С. А. Публічно-приватне партнерство як дієвий механізм взаємодії влади та бізнесу. Аспекти публічного управління. 2015. № 7-8. С. 47- 56.

9. Сімсон О.Е. Правова модель державно-приватного партнерства як інструмент гармонізації публічних і приватних інтересів в інноваційній стратегії України: автореф. дис. … докт. юрид. наук: спец. 12.00.04, 12.00.03. Харків, 2015. 42 с.

10. Куліков А. І. Переваги застосування механізму державно-приватного партнерства. Інвестиції: практика та досвід. 2013. № 5. С. 114–116.

11. Булавинець В. М., Сидор І. П. Роль державно-приватного партнерства у розвитку сучасної місцевої інфраструктури. *Ефективна економіка*. 2016. № 11. С.89-101.

12. Криштанович М.Ф. Державно-приватне партнерство як інструмент інноваційного розвитку в умовах четвертої промислової революції. *Журнал "Успіхи і досягнення у науці", (Серія «Публічне управління та адміністрування»),* № 1(11) 2025, С. 468-476. https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-1(11)-468-476

13. Криштанович М.Ф. Механізм державно-приватного партнерства як основа інноваційного розвитку в умовах Індустрії 4.0. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права.* Випуску 6, 2024, С. 41-45. https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.6.6

14. Криштанович, М., & Силкін, О. Оцінювання стратегічних напрямів реалізації державно-приватного партнерства в царині безпекового розвитку агропромислового сектора. Socio-Economic Relations in the Digital Society, 1(55), 2025, 44-55. https://doi.org/10.55643/ser.5.55.2025.587

15. Криштанович М.Ф. Розвиток інновацій через державно-приватне партнерство в епоху Індустрії 4.0. Журнал «Наукові перспективи» Серія: Державне управління, № 1(55) 2025, С. 357-366. https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-1(55)-357-366

References:

1. Uzunov, F. V. (2013). Rol derzhavno-pryvatnoho partnerstva u pobudovi sotsialno oriientovanoi ekonomiky Ukrainy [The role of public-private partnership in building a socially oriented economy of Ukraine]. Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: Practice and Experience, (15), 133–135. [in Ukrainian].

2. Simak, S. V. (2017). Instytutsiinyi rozvytok publichno-pryvatnoho partnerstva v systemi derzhavnoho upravlinnia [Institutional development of public-private partnership in the system of public administration]. Doctoral dissertation in Public Administration, specialty 25.00.02. Mykolaiv. 447 p. [in Ukrainian].

3. Proshkuratov, O. M. (2014). Osnovni sotsialno-ekonomichni sfery realizatsii derzhavno-pryvatnoho partnerstva u sviti [The main socio-economic spheres of public-private partnership implementation in the world]. Naukovi pratsi NDFI – Scientific Papers of NDFI, (1), 40–48. [in Ukrainian].

4. Kuznietsova, A. Ya., & Maslov, V. O. (2022). Orhanizatsiino-ekonomichni aspekty realizatsii proiektu derzhavno-pryvatnoho partnerstva v haluzi osvity [Organizational and economic aspects of implementing a public-private partnership project in education]. Biznes Inform – Business Inform, (1), 192–197. [in Ukrainian].

5. Kruhlov, V. V. (2020). Mekhanizmy derzhavnoho rehuliuvannia rozvytku derzhavno-pryvatnoho partnerstva v Ukraini [Mechanisms of state regulation of the development of public-private partnership in Ukraine]. Doctoral dissertation in Public Administration, specialty 25.00.02. Kharkiv. 479 p. [in Ukrainian].

6. Kosach, I., & Kulyk, O. (2022). Derzhavno-pryvatne partnerstvo yak instrument realizatsii proektiv infrastrukturnoi rozbudovy [Public-private partnership as a tool for implementing infrastructure development projects]. Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii – Scientific Innovations and Advanced Technologies, 152–161. [in Ukrainian].

7. Siduniak, O. V. (2014). Derzhavno-pryvatne partnerstvo: sutnist, dosvid ta mozhlyvosti vykorystannia u sotsialnii sferi [Public-private partnership: Essence, experience and opportunities for use in the social sphere]. Visnyk Chernivetskoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu. Ekonomichni nauky – Bulletin of Chernivtsi Trade and Economics University. Economic Sciences, (1), 46–52. [in Ukrainian].

8. Kvitka, S. A. (2015). Publichno-pryvatne partnerstvo yak diievyi mekhanizm vzaiemodii vlady ta biznesu [Public-private partnership as an effective mechanism of interaction between government and business]. Aspekty publichnoho upravlinnia – Aspects of Public Administration, 7–8, 47–56. [in Ukrainian].

9. Simson, O. E. (2015). Pravova model derzhavno-pryvatnoho partnerstva yak instrument harmonizatsii publichnykh i pryvatnykh interesiv v innovatsiinii stratehii Ukrainy [Legal model of public-private partnership as a tool for harmonizing public and private interests in Ukraine's innovation strategy]. Extended abstract of Doctoral dissertation in Law, specialties 12.00.04 and 12.00.03. Kharkiv. 42 p. [in Ukrainian].

10. Kulikov, A. I. (2013). Perevahy zastosuvannia mekhanizmu derzhavno-pryvatnoho partnerstva [Advantages of applying the mechanism of public-private partnership]. Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: Practice and Experience, (5), 114–116. [in Ukrainian].

11. Bulavynets, V. M., & Sydor, I. P. (2016). Rol derzhavno-pryvatnoho partnerstva u rozvytku suchasnoi mistsevoi infrastruktury [The role of public-private partnership in the development of modern local infrastructure]. Efektyvna ekonomika – Efficient Economy, (11), 89–101. [in Ukrainian].

12. Kryshtanovych M.F. (2025). Derzhavno-pryvatne partnerstvo yak instrument innovatsiynoho rozvytku v umovakh chetvertoyi promyslovoyi revolyutsiyi. [Public-private partnership as a tool for innovative development in the conditions of the fourth industrial revolution]. Journal "Successes and achievements in science", (Series "Public management and administration"), No. 1(11), pp. 468-476. https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-1(11)-468-476 [in Ukrainian].

13. Kryshtanovych M.F. (2024). Mekhanizm derzhavno-pryvatnoho partnerstva yak osnova innovatsiynoho rozvytku v umovakh Industriyi 4.0. [The mechanism of public-private partnership as a basis for innovative development in the conditions of Industry 4.0]. Dnipro Scientific Journal of Public Administration, Psychology, and Law. Issue 6, pp. 41-45. https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.6.6 [in Ukrainian].

14. Kryshtanovych, M., & Sylkin, O. (2025). Otsiniuvannia stratehichnykh napriamiv realizatsii derzhavno-pryvatnoho partnerstva v tsaruni bezpekovoho rozvytku ahropromyslovoho sektora [Assessment of strategic directions for implementing public-private partnership in the field of security development of the agro-industrial sector]. Socio-Economic Relations in the Digital Society, 1(55), 44–55. https://doi.org/10.55643/ser.5.55.2025.587 [in Ukrainian].

15. Kryshtanovych M.F. (2025). Rozvytok. innovatsiy cherez derzhavno-pryvatne partnerstvo v epokhu Industriyi 4.0. [Development of innovations through public-private partnership in the era of Industry 4.0]. Journal "Scientific Perspectives" Series: State Administration, No. 1(55) pp. 357-366. https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-1(55)-357-366 [in Ukrainian].

УДК 351.851:37.018.43(477)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-659-672

Кузьменко Ганна Олександрівна доктор філософії в галузі публічного управління та адміністрування, доцент, доцент кафедри публічного адміністрування, Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ, https://orcid.org/0000-0003-0672-7633

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОЇ БЕЗПЕКИ ГРОМАД: КЕЙСИ ШВИДКОЇ АДАПТАЦІЇ ШКІЛ ДО ЗАГРОЗ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті досліджено трансформацію підходів до забезпечення освітньої безпеки в територіальних громадах України в умовах тривалої війни, з особливим акцентом на кейси швидкої адаптації шкіл до загроз. Визначено, що після 2022 року в Україні було створено нормативну основу для ризик-орієнтованого управління освітнім середовищем, яка надала громадам повноваження адаптувати формати навчання до локального рівня загроз. Доведено, що ефективні механізми безпеки ґрунтуються на стандартизації дій, цифровій інфраструктурі, інституційній спроможності громад та партнерстві з соціальними і безпековими службами. Узагальнено кейси швидкої адаптації, зокрема: відкриття метрошкіл і підземних шкіл у Харкові, впровадження ротаційних графіків навчання відповідно до місткості укриттів, створення інфраструктури резервного навчання, впровадження цифрових платформ для забезпечення безперервності освіти, а також формування процедур евакуації та протоколів психологічної підтримки. Проаналізовано, що саме швидка інженерна, організаційна і цифрова реакція дозволила громадам зберегти доступ до освіти навіть в умовах обстрілів, окупаційного тиску чи руйнування інфраструктури. Підкреслено, що успішні кейси мають спільні ознаки: наявність адаптивних стандартів, щомісячний моніторинг, включення індикаторів оперативності (час евакуації, рівень цифрової активності, відвідуваність, частка охоплених учнів), налагоджена комунікація між школами та органами управління освітою, а також кадрове забезпечення посад з безпеки. Висвітлено необхідність створення єдиної “панелі безпеки освіти” на рівні громади як цифрового інструменту для накопичення та аналізу даних про загрози, стан реагування та ефективність управлінських рішень. Зроблено висновок, що освітня безпека в громадах України за умов війни є критично важливим вектором не лише збереження життя і здоров’я учасників освітнього процесу, а й формування довіри до місцевих інституцій, зниження соціальних ризиків, відновлення системи освіти у післякризовий період. Саме кейси швидкої

адаптації, що поєднують локальне лідерство, нормативну базу, цифрові рішення й партнерства, слугують моделлю для інших громад та базою для майбутнього національного стандарту безпеки освіти.

Ключові слова: освітня безпека, громада, адаптація шкіл, ризик-орієнтоване управління, укриття, метрошкола, дистанційне навчання, цифрові інструменти, інклюзія, психологічна підтримка, SELFIE, ВШО, панель безпеки освіти.

Kuzmenko Hanna Oleksandrivna Doctor of Philosophy in Public Administration and Management, Associate Professor of the Department of Public Administration, Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-0672-7633

ENSURING EDUCATIONAL SECURITY IN COMMUNITIES: CASES OF RAPID ADAPTATION OF SCHOOLS TO THREATS IN UKRAINE

Abstract. The article explores the transformation of approaches to ensuring educational security in territorial communities of Ukraine during the ongoing war, with a particular focus on cases of rapid school adaptation to emerging threats. It is established that after 2022, Ukraine developed a regulatory framework for risk-oriented management of the educational environment, granting communities the authority to adjust learning formats in accordance with the local threat level. It is demonstrated that effective security mechanisms are based on standardized procedures, robust digital infrastructure, institutional capacity of communities, and partnerships with social and emergency services. The article summarizes key cases of rapid adaptation, including: the launch of metro schools and underground shelters in Kharkiv; implementation of rotational learning schedules aligned with shelter capacity; creation of infrastructure for backup learning; deployment of digital platforms to ensure educational continuity; and the development of evacuation procedures and psychological support protocols. The analysis shows that swift engineering, organizational, and digital responses enabled communities to maintain access to education even under shelling, occupation pressure, or infrastructural destruction. It is emphasized that successful cases share common features: adaptive local standards, monthly monitoring, incorporation of operational indicators (evacuation time, digital engagement level, attendance, coverage rate), effective communication between schools and educational authorities, and dedicated safety personnel. The necessity of establishing a unified “Education Safety Dashboard” at the community level is highlighted as a digital tool for aggregating and analyzing data on threats, response status, and management effectiveness. The article concludes that educational security in Ukrainian communities during wartime is a critically important vector not only for safeguarding life and health but also for

fostering trust in local institutions, mitigating social risks, and rebuilding the education system in the post-crisis period. Cases of rapid adaptation-combining local leadership, regulatory frameworks, digital solutions, and intersectoral partnerships-serve as models for other communities and a foundation for the future national standard of education safety.

Keywords: educational security, community, school adaptation, risk-oriented management, shelters, metro school, distance learning, digital tools, inclusion, psychological support, SELFIE, All-Ukrainian Online School (AOS), education safety dashboard.

Постановка проблеми. В умовах війни система освіти України стикається з новими викликами у забезпеченні безпеки учнів і педагогів. Освітня безпека громад охоплює не лише фізичну охорону шкіл, а й психолого-педагогічну підтримку, адаптацію до змінюваних умов та використання цифрових технологій для дистанційного навчання. Швидка адаптація шкіл до загроз, таких як обстріли або техногенні катастрофи, вимагає ефективних моделей управління, проте в Україні наразі відсутні єдині стандарти для цього, що створює необхідність у розробці рекомендацій щодо організації безпечного освітнього процесу в умовах криз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженні О. Гнатюк (2025) [2] обґрунтовано психологічний вимір безпеки, який передбачає системну підтримку емоційного стану учнів під час війни. Особливу увагу приділяють цифровому компоненту освітньої безпеки. У статті О. Дороша та В. Василенка (2023) [3] висвітлено технологічні загрози та потребу в захищеній інфраструктурі. У цьому контексті Всеукраїнська школа онлайн [1] стала інструментом не лише безперервного навчання, а й захисту життя учнів під час воєнних загроз. У практичному вимірі досвід Харківської громади із запуском підземної школи [10; 23] засвідчує, що гнучкість архітектурних рішень може стати моделлю для всієї країни. У роботі Л. Кирсенко та ін. (2023) [5] аналізується модель навчання в укриттях, яка дозволяє зберегти очну форму у приватних і державних школах. На нормативному рівні ключову роль відіграє Методика оцінки ризиків у системі освіти [12] та Порядок евакуації [14], які задали правову рамку для прийняття рішень у громадах. Розпорядження КМУ № 301-р [17] та наказ МОН № 563 [13] формалізували нову парадигму безпечного освітнього простору.

Мета статті – аналіз кейсів швидкої адаптації шкіл до загроз в Україні та дослідження механізмів забезпечення освітньої безпеки громад в умовах війни.

Виклад основного матеріалу. Освітня безпека громад в умовах війни являє собою не лише охорону життя та здоров'я учасників освітнього процесу, а й стійкість локальної освітньої екосистеми до загроз, що забезпечує безперервність навчання, доступність підтримки та довіру між школою, сім'єю і владою.

Нормативна база останніх років формує ризик-орієнтовані підходи до прийняття рішень. Так, постанова Кабінету Міністрів "Про затвердження Методики оцінки ризиків безпеки в системі освіти, пов'язаних із збройною агресією Російської Федерації проти України" № 866 від 02.08.2024 запровадила методику оцінювання рівнів ризику для закладів і територіальних громад, що прямо прив'язує організацію освітнього процесу до інтенсивності бойових дій і наявних інфраструктурних загроз [12]. Таким чином, постанова зміщує фокус із загальних закликів до безпеки на управління на основі даних і регулярний перегляд рішень.

О. Косенчук та О. Стягунова визначають освітню безпеку для закладів дошкільної освіти, як організацію особливих умов, що запобігають фізичним, психологічним, інформаційним і соціальним ризикам та забезпечують комфорт розвитку дитини [7, с. 90-101]. Погоджуємось із даним акцентом, доповнюючи, що на рівні громади він має охоплювати управлінські та цифрові механізми раннього попередження та підтримки сімей.

М. Корнієнко та А. Сухарєва обґрунтовують потребу спеціальної компетентності персоналу та посад у сфері безпеки освітнього середовища [6, с.170-175]. Ми погоджуємось із тезою про професіоналізацію, але підкреслюємо, що її результативність залежить від чітких повноважень, ресурсного забезпечення та інтеграції з місцевими службами цивільного захисту. У свою чергу, О. Гнатюк підкреслює, що психологічна безпека є необхідною умовою результативності освітнього процесу [2]. Варто додати, що її вимірювання має бути вбудоване в регулярний моніторинг якості освітнього середовища на рівні органів управління освітою громади.

В Україні системну рамку для освітньої безпеки створює розпорядження Кабінету Міністрів України № 301-р "Про схвалення Концепції безпеки закладів освіти" від 07.04.2023, що закріплює безпечне освітнє середовище як пріоритет державної політики та делегує громадам відповідальність за локальні плани і процедури [17]. Ми повністю підтримуємо дану модель як основу для стандартизації практик на місцях.

Структурно освітня безпека громад охоплює чотири взаємопов'язані компоненти. Фізичний компонент включає належні укриття, відстаневі критерії до фонду захисних споруд і чіткі алгоритми реагування. На практиці його забезпечують листи та накази МОН щодо облаштування укриттів (зокрема лист від 20.06.2023 № 1/8820-23 "Про організацію безпечного освітнього простору в закладах дошкільної освіти та обладнання укриттів") [8], а також спільний наказ МВС та МОН № 685/1013 "Про затвердження Порядку раннього попередження та евакуації учасників освітнього процесу в разі нападу або ризику нападу на заклад освіти" від 18.08.2023 із порядком раннього попередження, евакуації та впровадження "паспорта безпеки" закладу [14]. Погоджуємося з нормативною логікою, оскільки саме вона задає мінімальні стандарти для прийняття рішень про форму навчання та відкриття закладу.

Психологічний компонент, за рекомендаціями МОН (лист № 1/11479-23 “Безпечне освітнє середовище: надання індивідуальної підтримки учням з особливими освітніми потребами під час підготовки до реагування на надзвичайні ситуації” від 03.08.2023) [15], ґрунтується на лідерстві керівника, супервізійній підтримці педагогів, індивідуальному супроводі дітей із особливими освітніми потребами під час підготовки до надзвичайних ситуацій.

Соціальний компонент передбачає недискримінацію й адресну підтримку вразливих груп (діти з ООП, внутрішньо переміщені особи, сім’ї військовослужбовців). Національна стратегія розвитку інклюзивного навчання до 2029 року закріплює безпечне інклюзивне середовище як політичний пріоритет [18]. Погоджуємося, адже інклюзія прямо знижує соціальні ризики і підсилює довіру до школи як інституції громади.

Цифровий компонент охоплює інформаційну гігієну, захист персональних даних, безпечні платформи дистанційної взаємодії та протидію кіберзлочинності. О. Дорош та В. Василенко наполягають на формуванні цифрових компетентностей і безпеки цифрового середовища [3, с. 190-193]. Варто додати, що громадам варто поєднувати навчальні заходи з технічними аудитами шкільних систем і інструкціями з резервного навчання на випадок кібератак. На користь цифрової безпеки свідчать державні інформаційно-освітні кампанії та всеукраїнські уроки з кібергігієни 2024 року [21].

Принагідно зауважити, що важливість забезпечення освітньої безпеки в умовах кризи підтверджує еволюція регуляторики, від методичних рекомендацій щодо організації освіти у воєнний час (зокрема, наказ МОН № 563 “Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні” від 15.05.2023) [13] до спеціального порядку функціонування комунальних закладів під час воєнного стану (наказ МОН від 07.08.2024 № 1112) [11] і подальших коригувань у 2025 році. Така динаміка демонструє необхідність гнучкого управління, оскільки рішення мають швидко адаптуватися до безпекових умов, але спиратися на прозорі критерії й дані регіонального моніторингу якості освітнього середовища. Частково погоджуємося з критикою надмірної регламентації – норми мають бути достатніми для захисту, однак не перешкоджати інституційній автономії громад та шкіл при впровадженні локальних рішень.

Отже, освітня безпека громад сьогодні можна визначити, як узгоджену систему фізичних, психологічних, соціальних і цифрових заходів, що працює в правовому полі та на основі даних. В українських реаліях вона включає ризик-орієнтоване маркування територій і закладів, стандарти укриттів та евакуації, програми психологічної підтримки, інклюзивну політику та просвіту з кібергігієни. У контексті інтеграції соціальної безпеки й цифрових технологій це означає: громада повинна мати єдині канали оповіщення, захищені освітні

сервіси, протоколи резервного навчання та партнерства з місцевими службами безпеки й соціального захисту. Така модель не лише зменшує ризики й втрати навчального часу, а й зміцнює соціальну згуртованість, що критично важливо для відновлення й розвитку в повоєнний період.

Варто зазначити, що в умовах війни громади виробили кілька швидких моделей адаптації шкіл до постійних загроз. Так, аналітичний звіт О. Ліннік, В. Божинського, Л. Гриневич, В. Крижановської, Є. Ніколаєва та Г. Рія системно описує нові формати: метро-школи, підземні школи-укриття, релоковані школи з пансіоном і мережеві школи [9, с. 105].

Практика Харкова стала найбільш відомою ілюстрацією оперативної перебудови. З вересня 2023 року на станціях метрополітену відкрили "метро-школу", де навчання організоване у дві зміни 9:00-12:00 та 13:00-16:00 з підвезенням дітей шкільними автобусами за супроводу поліції. У 2024/2025 навчальному році метрошколи працюють вже на кількох локаціях, а місто паралельно збудувало повноцінну підземну школу, що дозволила повернути до очного навчання сотні дітей за лічені місяці [10]. Погоджуємося, що це приклад швидкої інженерно-організаційної відповіді, і водночас зауважуємо обмежену пропускну здатність формату, через що більшість учнів продовжують навчатися дистанційно.

Варто зазначити, що кейс Харкова з "метрошколами" та підземними школами демонструє відповідність принципу INEE "безпечні навчальні простори". Так, у 2024 році підземна школа була спроєктована на двозмінну роботу (до 800 учнів за день), а "метрошколи" з 2 вересня 2024 року охопили більшість учнів на 6 станціях, що дало можливість швидко повернути частину дітей до очного формату. Ми погоджуємося з оцінкою як швидкого, але місткісно обмеженого рішення, тож воно має поєднуватися з дистанційним навчанням [23]. На рівні інфраструктури міжнародні партнери забезпечили масштабованість рішень: UNICEF і МОН представили типові проєкти укриттів та пакети технічної документації, що скорочують шлях від задуму до експлуатації [24]. Підтримуємо даний стандарт, бо він знімає "вузькі місця" місцевих спроможностей. Отже, досвід Харкова підтверджує, що поєднання інноваційних форматів та стандартизованої інфраструктури є ефективним, але потребує доповнення дистанційним навчанням через обмежену місткість для повноцінного забезпечення освітньої безпеки громад.

Другий масовий приклад – ротаційні розклади, коли класи відвідують школу почергово за графіком, синхронізованим із місткістю укриттів. Освітній портал НУШ фіксує дану практику як одну з базових. Ми повністю підтримуємо її як компроміс між очним та дистанційним форматами за браку укриттів [4]. МОН у листі № 1/15281-24 "Про організацію 2024/2025 навчального року в закладах загальної середньої освіти" від 23.08.2024 додатково прив'язало форми

організації навчання до фактичної готовності укриттів і місцевих планів реагування [16].

Цифрові технології пов'язують освітню безпеку та безперервність. По-перше, офіційні інструменти сповіщення про небезпеку інтегровані в шкільні процедури – від мобільних застосунків, що не збирають персональних даних, до підсилення сигналу через шкільні бездротові сирени [20]. Ми повністю підтримуємо таку інтеграцію за умови завчасних інструктажів і тестів працездатності. По-друге, для підтримки навчання громади спираються на Всеукраїнську школу онлайн (далі – ВШО) як базову LMS-систему із тисячами верифікованих уроків та тестів [1]. Система довела ефективність у змішаних графіках, коли частина класу навчається в укритті, а частина – асинхронно. Погоджуємося з роллю ВШО, як мінімального стандарту доступності контенту й радимо освітнім закладам доповнювати систему власними курсами з локальними інструкціями з безпеки. По-третє, інструмент SELFIE застосовується для самооцінювання цифрової зрілості школи. Ми частково погоджуємось із оптимістичною інтерпретацією показників залученості й наполягаємо, що результати SELFIE слід прямо зв'язувати з управлінськими діями (план навчання персоналу, аудит конфігурації пристроїв, сценарії відмовостійкості) [19].

І. А. Шевченко, Р. Скидан та Н. Шакун підкреслюють, що інноваційні цифрові технології стали умовою можливості збереження якості освіти під час війни [22]. Ми частково погоджуємося, наголошуючи, що технологія ефективна лише в поєднанні з локальними безпековими протоколами та інструктажами. У свою чергу, Л. Кирсенко, Т. Сайко, М. Мозган та О. Галета деталізують організацію навчання в укриттях і роль командної взаємодії адміністрації, педагогів і психологів [5]. Ми повністю погоджуємось і пропонуємо додати індикатори оперативності (час спуску, заповнюваність укриттів, частота тренувань).

Таким чином, швидка адаптація навчальних закладів працює там, де фізична інфраструктура (укриття, метро-локації, ротації) поєднується з процедурною дисципліною, цифровими контурами безпеки та навчання (сповіщення про повітряну тривогу, ВШО, локальні LMS, SELFIE) та адресною соціальною підтримкою для вразливих учнів. Таке інтегроване рішення одночасно зміцнює освітню безпеку громади, зменшуючи навчальні втрати та ризики для життя і здоров'я під час тривалих загроз.

У контексті активного впровадження моделей швидкої адаптації до загроз, що загрожують освітній безпеці, виникає необхідність формування системних рекомендацій для громад. Практика останніх років засвідчила, що ефективне реагування на ризики можливе лише за наявності чітких стандартів, злагодженої комунікації між школами та органами влади, а також сценарної організації навчання в умовах кризи. У межах аналізу наукових підходів і досвіду українських ОТГ, доцільно структурувати такі рекомендації як інструмент управління освітньою безпекою на рівні громади.

По-перше, актуальним залишається завдання розробки локальних стандартів швидкої адаптації шкіл до загроз. Як свідчить постанова КМУ № 866, саме ризик-орієнтований підхід має стати основою планування форм навчання. У зв'язку з цим громадам доцільно приймати локальні рішення на основі визначених порогових значень: місткість укриттів у розрахунку на кількість учасників освітнього процесу, середній час евакуації, частота проведення тренувань, охоплення учнів цифровими освітніми платформами. Ми погоджуємось із даною логікою, однак підкреслюємо, що стандарт має бути адаптованим до ресурсних можливостей конкретної громади й передбачати гнучкий механізм оновлення залежно від змін у безпековому середовищі.

По-друге, одним із ключових викликів залишається налагодження ефективної комунікації між школами та органами публічного управління. Досвід реалізації "паспорта безпеки" та алгоритмів раннього оповіщення демонструє, що формалізація процедур значно знижує ризики у перші хвилини загрози. Водночас без щотижневого обміну інформацією, візуалізації показників безпеки та регулярної перевірки готовності шкіл (у форматі єдиної "панелі безпеки освіти" на рівні ОТГ), такі процедури залишаються декларативними. У цьому контексті підтримуємо рекомендації Л. Кирсенко, Т. Сайко та М. Мозган щодо включення індикаторів оперативності в оцінку спроможності освітнього середовища: час евакуації, частка класів у ротації, частота тренувань, інциденти з цифровою інфраструктурою. Тільки при постійному обміні даними можливо забезпечити адаптивне й підзвітне управління.

Для системного впровадження стандартів швидкої адаптації громадам необхідно оперувати конкретними рішеннями, прив'язаними до ресурсів і моніторингових індикаторів. Таблиця 1 узагальнює ключові управлінські дії у сфері освітньої безпеки.

Таблиця 1

Операційні рішення для швидкої адаптації шкіл до загроз: алгоритм впровадження в громадах

Напрям дії	Основне рішення	Необхідні ресурси	Що вимірювати щомісяця
Фізична безпека	типові укриття / метро-школи / ротації	укриття, план евакуації, транспорт	місткість укриттів, час спуску, частка охоплених
Організація навчального процесу	сценарії «офлайн ↔ укриття ↔ онлайн»	розклад, LMS, локальні інструкції	уроки без перерв (%), відвідуваність, зриви занять
Цифрова інфраструктура	ВШО + LMS + SELFIE	пристрої, інтернет, адміністратор LMS	активність у ВШО (%), оцінка SELFIE, uptime
Комунікація «школа–громада»	єдина «панель безпеки освіти»	дані від директорів, шаблони звітів	своєчасність звітів, виявлені інциденти

Напрям дії	Основне рішення	Необхідні ресурси	Що вимірювати щомісяця
Психологічна безпека	протоколи підтримки та кризові команди	психолог, партнерські НГО, супервізії	охоплення МНППД, час відповіді, кількість звернень
Кадрове забезпечення	посада фахівця з безпеки	розпорядження ОТГ, інструкція, взаємодія з ДСНС	присутність/відсутність, тренінги, аудит процедур
Навчання під час кризи	резервний план + інструкції при відключеннях	локальні копії матеріалів, сценарії на випадок НС	готовність контенту (%), тестування сценаріїв

Розробка автора.

Узагальнення ключових управлінських рішень у вищезазначеному форматі дозволить громадам реалізовувати політику освітньої безпеки не лише декларативно, а й за рахунок вимірюваної ефективності, що забезпечує підзвітність і стійкість у кризових умовах.

Отже, підвищення рівня освітньої безпеки в громадах можливе за умови впровадження локальних стандартів швидкої адаптації, формалізації інформаційного обміну між закладами та управлінням освіти, а також організації навчального процесу за гнучкими сценаріями, що поєднують фізичну, цифрову та соціальну безпеку. Такий підхід дозволяє не лише зменшити ризики й втрати навчального часу, а й підсилити довіру до інституцій освіти як стабілізуючих елементів громади в умовах тривалої кризи.

Висновки та пропозиції. Дослідження підтвердило, що освітня безпека в умовах війни перетворилася на комплексну систему, яка поєднує інфраструктурні, процедурні, цифрові та соціальні елементи, інтегровані у практику публічного управління на рівні громади. У статті продемонстровано, що ефективна адаптація шкіл до загроз можлива лише за наявності нормативно визначених стандартів, інституційної спроможності органів управління освітою, оперативної комунікації з освітніми закладами та впровадження змішаних моделей навчання. На прикладі кейсів Харкова, ротаційного підходу, використання ВШО та SELFIE, а також формалізації протоколів евакуації й психологічної підтримки, підтверджено, що стратегія поєднання фізичного захисту з цифровою інфраструктурою та організаційною гнучкістю дозволяє мінімізувати навчальні втрати і ризики для життя та здоров'я учасників освітнього процесу. Водночас досвід громад свідчить про потребу в стандартизованих підходах до оцінювання ефективності безпекових рішень, включаючи індикатори оперативності, заповнюваності укриттів, цифрової активності учнів і результативності кризової підтримки.

У перспективі доцільним є розроблення уніфікованого інструментарію для громад, що поєднує локальні сценарії адаптації з показниками вимірювання,

інструкціями взаємодії та цифровими шаблонами моніторингу. Рекомендовано формалізувати модель "панелі безпеки освіти" на рівні кожної громади як елемент цифрового управління, що акумулює інформацію про ризики, реагування та результати. З огляду на тривалість безпекових загроз, пропонується включити до структури кожного ОТГ спеціаліста з освітньої безпеки, який координуватиме впровадження стандартів, підготовку персоналу та комунікацію з ДСНС, соціальними службами й МОН. Такі заходи зміцнять адаптивність системи освіти та дозволять утримувати освітню функцію навіть у періоди високої турбулентності.

Література:

1. Всеукраїнська школа онлайн. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. URL: https://mon.gov.ua/osvita-2/tsifrova-transformatsiya-osviti-i-nauki/vseukrainska-shkola-onlayn-2

2. Гнатюк О. В. Безпечне освітнє середовище в умовах воєнного часу: психологічний аспект. Київ, Україна, 2025. 9 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744969/1/%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82.pdf

3. Дорош О., Василенко В. Особливості забезпечення цифрової безпеки під час реалізації освітнього процесу в закладах освіти // *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2023. Т. 2, № 15. С. 190-193.

4. Змішане навчання: як організувати якісний освітній процес в умовах війни. Нова українська школа. URL: https://nus.org.ua/2022/10/03/zmishane-navchannya-yak-organizuvaty-yakisnyj-osvitnij-protses-v-umovah-vijny/

5. Кирсенко Л. В., Сайко Т. Ю., Мозган С. М., Галета О. В. Організація освітнього процесу в укритті під час повітряної тривоги у державній та приватній школах (з досвіду роботи) // *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2023. № 3 (90), ІІІ квартал. С. 66–75.

6. Корнієнко М. В., Сухарєва А. О. Спеціаліст із безпеки в освітньому середовищі – реалізація експериментального проекту. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2024. Вип. 2. С. 170–175.

7. Косенчук О. Г., Стягунова О. О. Безпека освітнього простору закладів дошкільної освіти в умовах воєнного стану. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2023. Том 1, № 1 (105). С. 90-101.

8. Лист „Про організацію безпечного освітнього простору в закладах дошкільної освіти та обладнання укриттів" від 20 червня 2023 року № 1/8820-23. Міністерство освіти і науки України. URL: https://mon.gov.ua/npa/pro-organizaciyu-bezpechnogo-osvitnogo-prostoru-v-zakladah-doshkilnoyi-osviti-ta-obladnannya-ukrittiv

9. Ліннік О., Божинський В., Гриневич Л., Крижановська В., Ніколаєв Є., Рій Г. Освіта під час війни: досвід українських шкіл. Аналітичний звіт. Київ : ГО "Куншт"; Аналітичний центр "ОсвітАналітика" Університету Грінченка, 2024. С. 105. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/51617/1/2024-Education-during-War-Ukrainian-Schools-Experience.pdf

10. Підземна школа: унікальний досвід Харківської громади. Новини порталу "Децентралізація". URL: https://decentralization.ua/news/18653

11. Про визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 07 серпня 2024 року № 1112 та внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 08 вересня 2020 року № 1115 : Наказ Міністерства освіти і науки України від 18 липня 2025 р. № 1020. URL: https://surli.cc/dpoytb

12. Про затвердження Методики оцінки ризиків безпеки в системі освіти, пов'язаних із збройною агресією Російської Федерації проти України: постанова Кабінету Міністрів України; Методика, Перелік від 02.08.2024 № 866. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/866-2024-%D0%BF (дата звернення: 11.08.2025)

13. Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні : Наказ МОН України від 15.05.2023 № 563. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/v0563729-23

14. Про затвердження Порядку раннього попередження та евакуації учасників освітнього процесу в разі нападу або ризику нападу на заклад освіти : Наказ МВС України і МОН України від 18.08.2023 № 685/1013 : станом на 22.08.2024. URL: https://surl.li/yzlklb

15. Про методичні рекомендації "Безпечне освітнє середовище: надання індивідуальної підтримки учням з особливими освітніми потребами під час підготовки до реагування на надзвичайні ситуації" / лист заступника Міністра освіти і науки України Є. С. Смірнової-Дмитрієвої-Заруденко № 1/11479-23 від 03.08.2023 р. Міністерство освіти і науки України, 2023. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/.../Lyst.MON-1.11479-23.vid.03.08.2023-1.pdf

16. Про організацію 2024/2025 навчального року в закладах загальної середньої освіти/ лист від 23.07.2024 № 1/15281-24. Міністерство освіти і науки України. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/uploads/public/66c/89a/7ec/66c89a7ec958d706189619.pdf

17. Про схвалення Концепції безпеки закладів освіти : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.04.2023 № 301-р. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/301-2023-%D1%80 (дата звернення: 11.08.2025)

18. Про схвалення Національної стратегії розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації на 2024-2026 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.06.2024 р. № 527-р. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/527-2024-%D1%80

19. Результати досліджень SELFIE в Україні (2021–2024 роки). Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. URL: https://mon.gov.ua/news/rezultaty-doslidzhen-selfie-v-ukraini-20212024-roky

20. Розробники застосунку "Повітряна тривога" презентували бездротові сирени для школи. LIGA.Tech. URL: https://tech.liga.net/ua/ukraine/novosti/razrabotchiki-prilojeniya-povitryana-trivoga-predstavili-besprovodnye-sireny-dlya-shkoly

21. Стартує інформаційно-освітня кампанія з кібергігієни. Пресцентр Міністерства освіти і науки України. Київ, 17.04.2024. URL: https://mon.gov.ua/news/startue-informatsiyno-osvitnya-kampaniya-z-kibergigieni

22. Шевченко І. А., Скидан Р. О., Шакун Н. А. Інноваційні, інформаційні й цифрові технології в освітньому процесі в реаліях масштабної військової агресії // *Академічні візії*. Вип. 18 (2023). DOI: http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7795488

23. 17 класів і 1600 учнів під землею: якою буде перша підземна школа в Харкові. Освіторія. 2024. URL: https://osvitoria.media/experience/17-klasiv-i-1600-uchniv-pid-zemleyu-yakoyu-bude-persha-pidzemna-shkola-v-harkovi/

24. UNICEF presents standard shelters designs for schools and kindergartens in Ukraine. UNICEF Press Centre. URL: https://www.unicef.org/ukraine/en/press-releases/unicef-presents-standard-shelters-designs-schools-and-kindergartens-ukraine

References:

1. Vseukrainska shkola onlain [All-Ukrainian Online School]. Ofitsiinyi sait Ministerstva osvity i nauky Ukrainy [Official website of the Ministry of Education and Science of Ukraine]. URL: https://mon.gov.ua/osvita-2/tsifrova-transformatsiya-osviti-i-nauki/vseukrainska-shkola-onlayn-2 [in Ukrainian].

2. Hnatyuk O. V. [Hnatyuk O. V.]. Bezpechne osvitnie seredovyshche v umovakh voiennoho chasu: psykholohichnyi aspekt [Safe educational environment during wartime: psychological aspect]. Kyiv, Ukraine, 2025. 9 p. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744969/1/Текст.pdf [in Ukrainian].

3. Dorosh O., Vasylenko V. [Dorosh O., Vasylenko V.]. Osoblyvosti zabezpechennia tsyfrovoyi bezpeky pid chas realizatsii osvitnoho protsesu v zakladakh osvity [Features of ensuring digital security during the educational process in educational institutions]. Visnyk students′koho naukovoho tovarystva DonNU imeni Vasylya Stusa [Bulletin of the Student Scientific Society of Vasyl Stus DonNU]. 2023. Vol. 2, No. 15. Pp. 190–193 [in Ukrainian].

4. Zmishane navchannia: yak orhanizuvaty yakisnyi osvitnii protses v umovakh viiny [Blended learning: how to organize a quality educational process during war]. Nova ukrainska shkola [New Ukrainian School]. URL: https://nus.org.ua/2022/10/03/zmishane-navchannya-yak-organizuvaty-yakisnyj-osvitnij-protses-v-umovah-vijny/ [in Ukrainian].

5. Kyrsenko L. V., Saiko T. Yu., Mozhan S. M., Haleta O. V. [Kyrsenko L. V., Saiko T. Yu., Mozhan S. M., Haleta O. V.]. Orhanizatsiia osvitnoho protsesu v ukrytti pid chas povitryanoi tryvohy u derzhavnii ta pryvatnii shkolakh (z dosvidu roboty) [Organization of the educational process in shelters during air raids in public and private schools (based on experience)]. Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti [Education and Development of Gifted Personality]. 2023. No. 3 (90), Q3. Pp. 66–75 [in Ukrainian].

6. Korniienko M. V., Sukhareva A. O. [Korniienko M. V., Sukhareva A. O.]. Spetsialist iz bezpeky v osvitn′omu seredovyshchi – realizatsiia eksperymental′noho proiektu [Safety specialist in the educational environment – implementation of an experimental project]. Pivdennoukrainskyi pravnychyi chasopys [Southern Ukrainian Law Journal]. 2024. Issue 2. Pp. 170–175 [in Ukrainian].

7. Kosenchuk O. H., Stiahunova O. O. [Kosenchuk O. H., Stiahunova O. O.]. Bezpeka osvitnoho prostoru zakladiv doshkil′noi osvity v umovakh voiennoho stanu [Safety of the educational space of preschool institutions under martial law]. Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka [Spirituality of Personality: Methodology, Theory and Practice]. 2023. Vol. 1, No. 1 (105). Pp. 90–101 [in Ukrainian].

8. Lyst “Pro orhanizatsiiu bezpechnoho osvitnoho prostoru v zakladakh doshkil′noi osvity ta obladnannia ukryttiv” vid 20 chervnia 2023 roku № 1/8820-23 [Letter "On organizing a safe educational space in preschool institutions and equipping shelters" dated June 20, 2023, No. 1/8820-23]. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy [Ministry of Education and Science of Ukraine]. URL: https://mon.gov.ua/npa/pro-organizaciyu-bezpechnogo-osvitnogo-prostoru-v-zakladah-doshkilnoyi-osviti-ta-obladnannya-ukrittiv [in Ukrainian].

9. Linnik O., Bozhynskyi V., Hrynevych L., Kryzhanovska V., Nikolaiev Ye., Rii H. [Linnik O., Bozhynskyi V., Hrynevych L., Kryzhanovska V., Nikolaiev Ye., Rii H.]. Osvita pid chas viiny: dosvid ukrainskykh shkil. Analitychnyi zvit Kyiv: HO “Kunsht”; Analitychnyi tsentr “OsvitAnalityka” Universytetu Hrinchenka 2024. 105 p. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/51617/1/2024-Education-during-War-Ukrainian-Schools-Experience.pdf [in Ukrainian].

10. Pidzemna shkola: unikal′nyi dosvid Kharkivskoi hromady [Underground school: unique experience of the Kharkiv community]. Novyny portalu “Detsentralizatsiia” URL: https:// decentralization.ua/news/18653 [in Ukrainian].

11. Pro vyznannia takym, shcho vtratyv chynnist′, nakazu Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 07 serpnia 2024 roku № 1112 ta vnesennia zmin do nakazu Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 08 veresnia 2020 roku № 1115: Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 18 lypnia 2025 r. № 1020 [On recognition as invalid of the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 1112 dated August 7, 2024, and amendments to Order No. 1115 dated September 8, 2020: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 1020 dated July 18, 2025]. URL: https://surli.cc/dpoytb [in Ukrainian].

12. Pro zatverdzhennia Metodyky otsinky ryzykiv bezpeky v systemi osvity, pov'iazanykh iz zbroinoiu ahresiieiu Rosii: Postanova KMU vid 02.08.2024 № 866 [On approval of the Methodology for assessing safety risks in the education system related to the armed aggression of Russia: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 866 dated August 2, 2024]. Verkhovna Rada Ukrainy [Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/866-2024-%D0%BF (accessed: 11.08.2025) [in Ukrainian].

13. Pro zatverdzhennia metodychnykh rekomendatsii shchodo ocremykh pytan′ zdobuttia osvity v zakladakh zahal′noi seredn′oi osvity v umovakh voiennoho stanu: Nakaz MON Ukrainy vid 15.05.2023 № 563 [On approval of methodological recommendations on certain issues of education in general secondary education institutions under martial law: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 563 dated May 15, 2023]. Verkhovna Rada URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/v0563729-23 [in Ukrainian].

14. Pro zatverdzhennia Poriadku rann′oho poperedzhennia ta evakuatsii uchasnykiv osvitnoho protsesu v razi napadu na zaklad osvity: Spilnyi nakaz MVS i MON Ukrainy vid 18.08.2023 № 685/1013 [On approval of the Procedure for early warning and evacuation of participants in the educational process in case of attack on an educational institution: Joint Order of the Ministry of Internal Affairs and Ministry of Education and Science of Ukraine No. 685/1013 dated August 18, 2023]. URL: https://surl.li/yzlklb [in Ukrainian].

15. Pro metodychni rekomendatsii "Bezpechne osvitnie seredovyshche: nadannia indyvidualnoi pidtrymky uchnam z OOS pid chas pidhotovky do reaguvannia na Nadzvychaini sytuatsii" / Lyst zastupnyka ministra osvity i nauky Ukrainy Ye. S. Smirnovoi Dmytriievoi Zarudenko № 1/11479-23 vid 03.08.2023 [On methodological recommendations "Safe educational environment: providing individual support to students with SEN in preparation for emergencies" / Letter of the Deputy Minister of Education and Science of Ukraine No. 1/11479-23 dated August 3, 2023]. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/.../Lyst.MON-1.11479-23.vid.03.08.2023-1.pdf [in Ukrainian].

16. Pro orhanizatsiiu 2024/2025 navchal′noho roku v zakladakh zahal′noi seredn′oi osvity / Lyst vid 23.07.2024 № 1/15281-24 [On organization of the 2024/2025 academic year in general secondary education institutions / Letter dated July 23, 2024 No. 1/15281-24]. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy [Ministry of Education and Science of Ukraine]. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/uploads/public/66c/89a/7ec/66c89a7ec958d706189619.pdf [in Ukrainian].

17. Pro skhvalennia Kontseptsii bezpeky zakladiv osvity: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 07.04.2023 № 301-r [On approval of the Concept of safety in educational institutions: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 301-r dated April 7, 2023]. Verkhovna Rada Ukrainy [Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/301-2023-%D1%80 (accessed: 11.08.2025) [in Ukrainian].

18. Pro skhvalennia Natsionalnoi stratehii rozvytku inkliuzyvnoho navchannia do 2029 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu z ii realizatsii na 2024–2026 roky: Rozporiadzhennia KMU vid 07.06.2024 № 527-r [On approval of the National Strategy for the Development of Inclusive Education until 2029 and the adoption of an operational plan for 2024–2026: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 527-r dated June 7, 2024]. Verkhovna Rada Ukrainy [Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/527-2024-%D1%80 [in Ukrainian].

19. Rezultaty doslidzhen′ SELFIE v Ukraini (2021–2024 roky) [Results of SELFIE research in Ukraine (2021–2024)]. Ofitsiinyi sait Ministerstva osvity i nauky Ukrainy [Official website of the Ministry of Education and Science of Ukraine]. URL: https://mon.gov.ua/news/rezultaty-doslidzhen-selfie-v-ukraini-20212024-roky [in Ukrainian].

20. Rozrobnyky zastosunku “Povitriana tryvoha” prezentuvaly besprovodni syreny dlia shkoly [Developers of the "Air Alert" app presented wireless sirens for schools]. LIGA.Tech. URL: https://tech.liga.net/ua/ukraine/novosti/razrabotchiki-prilojeniya-povitryana-trivoga-predstavili-besprovodnye-sireny-dlya-shkoly [in Ukrainian].

21. Startuie informatsiino-osvitnia kampaniia z kiberhihiieny [An information and education campaign on cyber hygiene is starting]. Pres-tsentr MON Ukrainy [Press center of the Ministry of Education and Science of Ukraine]. Kyiv, 17.04.2024. URL: https://mon.gov.ua/news/startue-informatsiyno-osvitnya-kampaniya-z-kibergigieni [in Ukrainian].

22. Shevchenko I. A., Skydan R. O., Shakun N. A. [Shevchenko I. A., Skydan R. O., Shakun N. A.]. Innovatsiini, informatsiini i tsyfrovi tekhnolohii v osvitnomu protsesi v realiiakh mashtabnoi viiskovoi ahresii [Innovative, informational and digital technologies in the educational process in the context of large-scale military aggression]. Akademichni viziï [Academic Visions]. 2023. Issue 18. DOI: http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7795488 [in Ukrainian].

23. 17 klasiv i 1600 uchniv pid zemleiu: iakoiu bude persha pidzemna shkola v Kharkovi [17 classes and 1600 students underground: what will the first underground school in Kharkiv look like]. Osvitoria. 2024. URL: https://osvitoria.media/experience/17-klasiv-i-1600-uchniv-pid-zemleyu-yakoyu-bude-persha-pidzemna-shkola-v-harkovi/ [in Ukrainian].

24. UNICEF presents standard shelters designs for schools and kindergartens in Ukraine. UNICEF Press Centre. URL: https://www.unicef.org/ukraine/en/press-releases/unicef-presents-standard-shelters-designs-schools-and-kindergartens-ukraine

УДК 351

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-673-681

Кучменко Віталій Олександрович кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри національної безпеки, публічного управління та адміністрування, Державний університет «Житомирська політехніка», м. Житомир, https://orcid.org/0000-0003-3822-3528

Чупахіна Ніна Юріївна магістрант спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування», Державний університет «Житомирська політехніка», м. Житомир

МЕХАНІЗМИ ПІДВИЩЕННЯ ДОВІРИ ГРОМАДЯН ДО ІНСТИТУТІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. В умовах збройної агресії проти України питання довіри громадян до інститутів публічної влади набуває особливої важливості. Війна виступає не лише серйозним викликом для безпеки держави, а й випробуванням на спроможність державних інституцій ефективно виконувати свої функції, діяти прозоро, підзвітно та з урахуванням суспільного інтересу. Підвищення рівня довіри громадян є критичним чинником мобілізації внутрішніх ресурсів, збереження національної єдності, легітимності влади та сталості демократичного розвитку навіть у кризових умовах. Оскільки модернізація публічної служби є невід'ємним елементом загального процесу трансформації будь-якої держави, особливо в періоди глибоких політичних, економічних та соціальних змін. Одним із центральних напрямів таких реформ виступає формування та впровадження системи цінностей, що визначають стратегічні орієнтири розвитку сфери публічного управління та забезпечують її стабільність і результативність.

Недовіра до органів публічної влади під час війни може спричинити дестабілізацію політичної системи, послаблення громадянської мотивації до участі в обороні держави та зниження ефективності реалізації управлінських рішень. У зв'язку з цим зростає потреба у формуванні дієвих механізмів підвищення інституційної довіри, що охоплюють як комунікаційні, правові, адміністративні, так і цифрові інструменти взаємодії держави з суспільством.

Наукове осмислення шляхів зміцнення довіри до влади в умовах війни є важливою передумовою вироблення стратегій національної стійкості, демократичного врядування та післявоєнного відновлення. Це зумовлює високу актуальність дослідження зазначеної теми як у теоретичному, так і в прикладному вимірах. Дотримання основних ціннісних засад публічної служби мають

принципове значення для формування ефективної державної політики, консолідації суспільства та підвищення рівня громадської довіри до інститутів влади особливо в умовах війни. У статті проаналізовано ключові цінності, на яких повинна будуватися сучасна система публічна служба, а також розкрито їхнє значення у процесі реформування.

Особливий акцент зроблено на важливості дотримання етичних норм, підвищення гнучкості та адаптивності управлінських структур, що дозволяє оперативно реагувати на зміни у внутрішньому та зовнішньому середовищі. Окрему увагу приділено необхідності постійного удосконалення механізмів реформ з урахуванням потреб громадян та суспільства загалом.

Ключові слова: влада, війна, громадянин, держава, довіра, довіра громадян, державна влада, публічна влада.

Kuchmenko Vitaliy Oleksandrovych Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of National Security, Public Management and Administration, Zhytomyr Polytechnic State University, Zhytomyr, https://orcid.org/0000-0003-3822-3528

Chupakhina Nina Yuriivna Master's student in specialty 281 "Public Management and Administration", Zhytomyr Polytechnic State University, Zhytomyr

MECHANISMS FOR INCREASING CITIZENS' TRUST IN PUBLIC AUTHORITY INSTITUTIONS IN WAR CONDITIONS

Abstract. In the context of armed aggression against Ukraine, the issue of citizens' trust in public authorities is of particular importance. War is not only a serious challenge to the security of the state, but also a test of the ability of state institutions to effectively perform their functions, act transparently, responsibly and taking into account the public interest. Increasing the level of citizens' trust is a critical factor in mobilizing internal resources, preserving national unity, the legitimacy of power and the sustainability of democratic development even in crisis conditions. Since the modernization of the public service is an integral element of the overall process of transformation of any state, especially in periods of profound political, economic and social changes. One of the central directions of such reforms is the formation and implementation of a system of values that determine the strategic guidelines for the development of the public administration and ensure its stability and effectiveness. Distrust of public authorities during war can lead to destabilization of the political system, weakening of citizens' motivation to participate in the defense of the state and reducing the effectiveness of the implementation of management decisions. In this regard, there is a growing need to form effective mechanisms for increasing

institutional trust, covering both communication, legal, administrative, and digital tools of interaction between the state and society.

Scientific understanding of ways to strengthen trust in government in wartime is an important prerequisite for developing strategies for national stability, democratic governance, and post-war recovery. This makes the study of this topic highly relevant both in theoretical and applied dimensions. Adherence to the basic values of public service is of fundamental importance for the formation of effective state policy, the consolidation of society, and increasing the level of public trust in government institutions, especially in wartime. The article analyzes the key values on which the modern public service system should be built, and also reveals their significance in the reform process.

Special emphasis is placed on the importance of adhering to ethical norms, increasing the flexibility and adaptability of management structures, which allows for a prompt response to changes in the internal and external environment. Special attention is paid to the need for constant improvement of reform mechanisms, taking into account the needs of citizens and society as a whole.

Keywords: government, war, citizen, state, trust, trust of citizens, state power, public power.

Постановка проблеми. У сучасних умовах повномасштабної війни проти України реформування публічна служба набуває особливого значення як інструмент забезпечення ефективності публічного управління, зміцнення інституційної стійкості та збереження довіри громадян до держави. Війна радикально трансформує політичне, економічне та соціальне середовище, що вимагає від інститутів влади швидкої адаптації, підвищеної прозорості, професіоналізму та відповідальності.

Реформа публічної служби в таких умовах є не лише технічним чи організаційним заходом, а насамперед – ціннісно зумовленим процесом, спрямованим на формування легітимної, справедливої та підзвітної системи управління. Впровадження принципів відкритості, доброчесності, етичної поведінки та демократичного контролю має стати основою для відновлення довіри суспільства до органів влади, що є критично важливим для мобілізації національних ресурсів і підтримки громадської єдності у період війни.

Попри окремі досягнення, процес реформування публічної служби в Україні стикається з серйозними викликами. До них належать збереження корупційних практик, опір змінам у бюрократичному середовищі, недостатній рівень професійної підготовки кадрів, слабка імплементація етичних стандартів і обмежена участь громадян у процесах контролю. Війна лише загострює ці проблеми, одночасно посилюючи потребу в ефективному, ціннісно орієнтованому та суспільно легітимному публічному управлінні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика формування довіри та недовіри громадян до інститутів публічної влади знайшла відображення в наукових дослідженнях низки українських вчених. Зокрема, варто відзначити роботи таких авторів, як Алімпієв Є. [1], Береза В. [2], Василевська Т. [4], Погорілий С. [6], Чабанна М. [7] та інші. Втім, обрана тема дослідження все ж залишається не достатньо досліджена.

Метою статті є теоретичний аналіз та систематизація ключових механізмів, що сприяють підвищенню рівня довіри громадян до інститутів публічної влади в умовах війни.

Виклад основного матеріалу. Одним із найбільш поширених підходів до розуміння публічної політики є її трактування як процесу, що охоплює комплекс цілеспрямованих рішень, ініційованих, розроблених та впроваджених протягом тривалого часу відповідно до публічних процедур у межах сфер впливу держави та державних органів.

Водночас публічна влада не існує у вакуумі, адже її формування та реалізація значною мірою залежать від наявності або дефіциту ключових ресурсів, які є вихідними умовами для творців та аналітиків політики ще на етапі формування порядку денного. Одним із найважливіших таких нематеріальних ресурсів є ресурс довіри – здатність здобувати й утримувати підтримку для майбутніх політичних рішень.

Наділення учасників політичного процесу різними ресурсами, їх використання, комбінування чи заміна може істотно впливати на динаміку, результати та наслідки політики. При цьому відносна роль окремих ресурсів варіює залежно від конкретної політичної ініціативи, що обґрунтовує розгляд розподілу та управління ресурсами як ключового елементу владних рішень. Тривала соціально-економічна та політична криза, а також військові дії в Донецькій і Луганській областях значно підірвали довіру громадянського суспільства, включно з іноземними інвесторами, до дій публічних органів. У зв'язку з цим актуальним є дослідження причин втрати ресурсу довіри і розробка рекомендацій для його відновлення.

Реформа інститутів публічної влади виступає ключовим інструментом демократичних перетворень та модернізації публічного управління у будь-якій країні. Вона передбачає не лише трансформацію організаційної структури, а й впровадження нових ціннісних орієнтирів, що спрямовані на забезпечення ефективності, підзвітності та довіри до публічних інститутів. Ціннісні аспекти реформ визначають характер взаємодії між державою і суспільством, рівень виконання владою своїх обов'язків та орієнтованість її діяльності на суспільні інтереси.

Особливого значення ці аспекти набувають в умовах війни, яка триває в Україні з 2014 року, і повномасштабної агресії росії, що повномасштабно

розпочалася у 2022 році. В таких екстремальних обставинах цінності прозорості, підзвітності, етики, професіоналізму та демократичного контролю стають визначальними факторами ефективності реформ, здатних забезпечити стійкість публічних інституцій перед викликами військової загрози, економічної нестабільності та гуманітарних криз [3, с. 239].

Враховуючи цінності та вищевикладені обставини слід зауважити, що ресурс довіри до публічної влади та її суб'єктів є надзвичайно чутливим і може бути втрачений за низки обставин. Зокрема, до таких належать:– прийняття політичних рішень, наслідки яких є непередбачуваними або викликають суспільне занепокоєння; – розбіжність між проголошеними цілями політики та її реальними результатами; – неефективна реалізація публічної політики, що набуває широкого розголосу в ЗМІ; – домінування політичної доцільності над критеріями ефективності, справедливості, результативності та адміністративної здійсненності при ухваленні управлінських рішень.

Для збереження ресурсу довіри органи публічної влади мають регулярно оцінювати результати реалізованої політики, забезпечувати прозоре комунікування її змісту та мети, а також активно спростовувати дезінформацію або маніпулятивну критику з боку опонентів. Важливим інструментом утримання суспільної довіри є апеляція до загальноприйнятих цінностей, що слугують основою суспільної єдності та сприяють легітимізації політики, що реалізується.

Разом з тим, починаючи з 2014 року, в Україні спостерігаються тенденції, які ускладнюють побудову довіри між публічними інститутами та громадянським суспільством. До таких належать: – неузгоджені кадрові скорочення службовців середньої ланки, які брали участь у підготовці нормативно-правових актів, а також зменшення фінансових стимулів для публічних службовців, що призвело до відтоку кваліфікованих кадрів; – звільнення досвідчених фахівців у рамках кампаній із «люстрації», попри критичні оцінки цих процесів з боку міжнародних інституцій, включаючи Венеціанську комісію; – призначення осіб з недостатнім професійним досвідом на посади, що передбачають високі корупційні ризики; – поширення практик, які суперечать принципам ефективного публічного управління, зокрема, зростання закритості, зменшення участі громадськості через ліквідацію консультативно-дорадчих органів при органах влади; – порушення регламентних процедур діяльності центральних органів виконавчої влади та законодавчого органу, що призводить до ухвалення фрагментарних, нефінансованих і правово недосконалих рішень.

Крім того, відсутність чіткої публічної політики, спрямованої на демонтаж залишків олігархічної системи управління, породжує суспільне розчарування. Зокрема, не забезпечено достатню прозорість бюджетного процесу, не завершено

реформу органів, відповідальних за гарантування безпеки, правопорядку та соціального захисту, а також не ліквідовано відомі тіньові схеми розподілу публічних ресурсів. Ці чинники становлять суттєвий ризик для стійкості системи публічного управління, знижують її легітимність і ускладнюють процес демократичного відновлення довіри громадян до публічних інституцій, особливо в умовах війни та підвищеного соціального навантаження.

Враховуючи всі складнощі, виклики та загрози є й цінності, яких ми дотримуємось. Однією з базових цінностей, що визначають ефективність процесів реформування публічної служби, є прозорість. Вона передбачає відкритість діяльності публічних органів, забезпечення доступу до інформації про прийняті рішення, кадрові призначення та використання бюджетних ресурсів. Прозорість створює умови для ефективного громадського контролю, знижує ризики корупції, покращує якість публічних послуг і, як наслідок, підвищує рівень довіри до інститутів влади.

Тісно пов'язане з прозорістю поняття підзвітності, яке означає обов’язок публічних службовців відповідати за свої дії перед громадянами, парламентом та іншими органами нагляду і контролю [4, с. 148]. В Україні в останні роки зроблено суттєві кроки до підвищення прозорості, зокрема завдяки розвитку електронного урядування та запуску таких інструментів, як система публічних закупівель Prozorro. Це забезпечило можливість суспільству моніторити витрати державного бюджету. Проте, в умовах війни, коли значні обсяги ресурсів спрямовуються на оборону та відновлення, збереження високого рівня прозорості та протидія корупції залишаються критично важливими завданнями, особливо в умовах обмеженого громадського контролю та швидкого ухвалення рішень.

Ще однією ключовою цінністю є професіоналізм, який охоплює як наявність необхідних знань, так і здатність публічних службовців до ефективного прийняття рішень, виконання функцій публічного управління та адаптації до складних умов. Реформа публічної служби має передбачати механізми підвищення кваліфікації, професійного навчання та кар’єрного просування на основі заслуг, а не політичної лояльності. У воєнний час ця вимога стає особливо актуальною, оскільки ефективність рішень, які приймаються як на військових, так і на цивільних посадах, може мати стратегічне значення для національної безпеки. Попри зусилля держави та міжнародних партнерів у підготовці кадрів, кадровий дефіцит і високий рівень стресу залишаються суттєвими бар’єрами на шляху до ефективного функціонування державного апарату.

Не менш важливим є дотримання етичних норм, які вимагають від публічних службовців чесності, об’єктивності, неупередженості та відповідальності у прийнятті рішень. Етичні стандарти, зафіксовані в нормативних документах (зокрема, в Кодексі етики державного службовця), мають запобігати

зловживанням, політичним маніпуляціям і підриву довіри до влади. У період війни дотримання етичних норм набуває особливого значення, оскільки порушення стандартів поведінки, зокрема зловживання гуманітарною допомогою, пільгами для військовослужбовців або бюджетними ресурсами, не лише шкодить репутації держави, а й послаблює її здатність до спротиву та міжнародну підтримку [5, с. 144].

Окрему увагу слід приділити принципам соціальної справедливості, які передбачають забезпечення рівного доступу до публічної служби та публічних послуг незалежно від соціального статусу, статі, віку, національності чи релігії. Підхід передбачає прозорі конкурсні процедури, недопущення дискримінації та створення умов для реалізації потенціалу кожного громадянина. Соціальна справедливість, у свою чергу, вимагає надання рівних можливостей усім громадянам для отримання підтримки від держави, незалежно від їх матеріального становища чи політичних переконань. В умовах війни, коли в країні діє правовий режим воєнного стану, реалізація принципів демократичного врядування ускладнюється. Об'єктивні обмеження, пов’язані з безпековими загрозами, можуть тимчасово звужувати простір для громадської участі та відкритості влади. Проте навіть у кризовий період надзвичайно важливо забезпечити збереження базових механізмів громадського контролю, щоби запобігти узурпації влади та зниженню легітимності державних рішень.

Сучасні виклики вимагають від органів публічної влади високої адаптивності та інституційної гнучкості. Це означає здатність своєчасно реагувати на соціальні, економічні, безпекові та технологічні зміни, перебудовуючи організаційні структури та процедури відповідно до актуальних потреб суспільства. У цьому контексті інтеграція цифрових технологій у публічне управління є не лише інструментом модернізації, а й засобом забезпечення стійкості публічних інституцій у нестабільному середовищі.

Застосування інновацій, автоматизація адміністративних процесів та електронний документообіг можуть значно підвищити ефективність управління, зменшити прояви корупції та зробити публічні послуги більш доступними. Водночас реформування публічної служби має супроводжуватись системним підвищенням цифрової компетентності публічних службовців, що дозволить їм ефективно взаємодіяти з громадянами та забезпечувати якісне врядування, орієнтоване на результат.

Висновки. Ціннісні засади реформування публічної служби є базисом для побудови ефективної, відкритої та демократично легітимної системи публічного управління. До ключових цінностей, що мають бути інтегровані у механізм функціонування публічної служби, належать прозорість, підзвітність, професіоналізм, етичність, соціальна справедливість і демократичний контроль. Саме через послідовне втілення цих принципів можливо не лише підвищити

інституційну спроможність органів влади, а й суттєво зміцнити довіру громадян до публічної влади як базового ресурсу державної легітимності.

Особливого значення це набуває в умовах воєнного часу, коли суспільна напруга зростає, а очікування до влади посилюються. У таких обставинах саме довіра до інститутів публічної влади стає критично важливою для збереження єдності, підтримки мобілізаційних процесів та ефективної реалізації політичних рішень. Прозоре прийняття рішень, чітка звітність посадовців перед суспільством, належна комунікація з громадянами, а також дотримання високих моральних стандартів – усе це створює підґрунтя для формування впевненості у спроможності держави діяти в інтересах громадян.

Продовження реформ публічної служби має супроводжуватись цифровізацією публічного управління, впровадженням новітніх технологій комунікації з громадянами, підвищенням етичних стандартів та професійної підготовки службовців. Лише за таких умов можливо не тільки адаптувати державну службу до викликів сучасності, а й сформувати довготривалі механізми відновлення та зміцнення громадської довіри до інститутів публічної влади – як у мирний час, так і в умовах збройного конфлікту.

Література:

1. Алімпієв Є. Інституційна довіра як чинник ефективності фінансово монетарної трансмісії в після кризовій економіці. Галицький економічний вісник. 2012. № 4. С. 96–103. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gev_2012_4_16

2. Береза В.О. Довіра до влади як показник політичної соціалізації особистості. Гілея: науковий вісник. 2015. Вип. 98. С. 265–268. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2015_98_72

3. Біла-Тіунова Л.Р. Державна служба України. Загальна частина : навчальний посібник. Одеса, 2020. 511 с.

4. Василевська Т. Етичні виміри громадянськості державного службовця. Публічне управління: теорія та практика. 2011. № 1 (5). С. 148.

5. Письменна І.І. Система принципів державної служби України в сучасних умовах суспільного розвитку. Вісник Академії митної служби України. Сер.: Державне управління. 2011. № 2. С. 144–150. URL: http://nbuv.gov.ua/ UJRN/vamcudu

6. Погорілий С.С. Довіра до державної влади як категорія політичного управління. Державне будівництво. 2010. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2010_1_40

7. Чабанна М.В. Довіра до політичних інститутів: передумови та наслідки демократії. Магістеріум. Політичні студії. 2014. Вип. 58. С. 8-14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Magisterium_p_2014_58

References:

1. Alimpiiev, Ye. (2012). Instytutsiina dovira yak chynnyk efektyvnosti finansovo monetarnoi transmisii v pislia kryzovii ekonomitsi [Institutional trust as a factor of the effectiveness of financial and monetary transmission in the post-crisis economy], Halytskyi ekonomichnyi visnyk – Galician Economic Bulletin, Vol. 4, pp. 96–103. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gev_2012_4_16 [in Ukrainian].

2. Bereza, V.O. (2015). Dovira do vlady yak pokaznyk politychnoi sotsializatsii osobystosti [Trust in government as an indicator of political socialization of the individual]. Hileia: naukovyi visnyk – Gileya: scientific bulletin, Vol. 98, pp. 265-268. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2015_98_72 [in Ukrainian].

3. Bila-Tiunova, L.R. (2020). Derzhavna sluzhba Ukrainy. Zahalna chastyna : navchalnyi posibnyk [State Service of Ukraine. General part: textbook]. Odesa. 511 p. [in Ukrainian].

4. Vasylevska, T. (2011). Etychni vymiry hromadianskosti derzhavnoho sluzhbovtsia [Ethical dimensions of civil servant citizenship]. Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka – Public administration: theory and practice, Vol. 1 (5), pp. 148. [in Ukrainian].

5. Pysmenna, I.I. (2011). Systema pryntsypiv derzhavnoi sluzhby Ukrainy v suchasnykh umovakh suspilnoho rozvytku [System of principles of the civil service of Ukraine in modern conditions of social development]. Visnyk Akademii mytnoi sluzhby Ukrainy – Bulletin of the Academy of the Customs Service of Ukraine, Vol. 2, pp. 144–150. Retrieved from:: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamcudu [in Ukrainian].

6. Pohorilyi, S.S. (2010). Dovira do derzhavnoi vlady yak katehoriia politychnoho upravlinnia [Trust in state power as a category of political administration], Derzhavne budivnytstvo – State construction, Vol. 1. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2010_1_40 [in Ukrainian].

7. Chabanna, M.V. (2014), Dovira do politychnykh instytutiv: peredumovy ta naslidky demokratii [Trust in political institutions: prerequisites and consequences of democracy]. Mahisterium. Politychni studii – Magisterium. Political Studies. Vol. 58. pp. 8-14. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/ UJRN/Magisterium_p_2014_58 [in Ukrainian].

УДК 35:005.95/.96(477)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-682-692

Лаба Олена Сергіївна аспірантка кафедри публічного управління та адміністрування Університету Григорія Сковороди в Переяславі, https://orcid.org/0009-0004-2642-9400

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МЕНЕДЖМЕНТУ ЛЮДСЬКИХ РЕСУРСІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті здійснено обґрунтування та систематизація сучасних проблем забезпечення менеджменту людських ресурсів публічного управління в Україні. Однією з важливіших проблем є наявність значного дефіциту критичних компетентностей у державному секторі, особливо у сферах цифрових технологій, аналітики та стратегічного планування, що поєднується зі старінням кадрового складу та низьким рівнем планування наступності. Наступна проблема – порушення меритократичного добору під час надзвичайних умов та висока плинність. Воєнний стан в Україні спричинив тимчасові рішення (спрощення процедур, призупинення окремих конкурсів), що послабили індикатори «мерит-базованого» добору та прозорості; одночасно зросли втрати й мобільність кадрів (переміщення, мобілізація, загибель/поранення), що створює системні прогалини у заповненні вакансій і збереженні інституційної пам'яті. Третя проблема – фрагментовані системи оплати праці та «компресія» винагород. Четверта проблема – неповна інституціоналізація управління результативністю та компетентностями. П'ята проблема – проблема, пов'язана з електронним управлінням людськими ресурсами. Для ефективного управління людськими ресурсами в системі публічного управління потрібні повні, актуальні та взаємопов'язані дані. Наступна проблема – ризики алгоритмізації HR-процесів (AI-інструменти відбору/оцінювання). У публічному секторі поширюються цифрові рішення для рекрутингу й оцінювання, але правова рамка вимагає обережності: за Регламентом ЄС про штучний інтелект системи для працевлаштування й управління працею належать до «високого ризику», отже мають відповідати суворим вимогам до якості даних, прозорості, недискримінації та людського нагляду. Ще одна проблема – це гнучкі режими праці, продуктивність і безпека праці. Бракує уніфікованих підходів до управління продуктивністю в гібридних командах, кібербезпеки, охорони праці вдома і права на «відключення». Також існують психосоціальні ризики, вигорання та втрати продуктивності. Крім того, існує проблема етики, політичної нейтральності і доброчесності. Необхідні прозорі конкурси, незалежні комісії

старшої держслужби, системи запобігання конфлікту інтересів і захист викривачів — із постійним моніторингом виконання. Існує проблема щодо класифікації посад і грейдингу. Реформування класифікації та грейдингу (з каталогами сімейств посад і рівнів) створює основу для справедливих винагород і мобільності. Однак повне «перешиття» посадових структур — ресурсомістке, викликає опір змінам і потребує синхронізації з бюджетним процесом і HRMIS. Водночас, існує кризостійкість HR-функції в умовах війни/катастроф. Воєнні ризики висувають нові вимоги до безпеки персоналу, резервування критичних ролей, швидкого перепрофілювання, мобільності між органами, а також до прозорої комунікації та захисту психічного здоров'я.

Ключові слова: публічне управління, публічна служба, публічні службовці, компетентність, професійний розвиток, війна, воєнні дії.

Laba Olena Postgraduate student of the Department of Public Management and Administration of the Hryhoriy Skovoroda University in Pereyaslav, https://orcid.org/0009-0004-2642-9400

CURRENT PROBLEMS OF PROVIDING HUMAN RESOURCE MANAGEMENT IN PUBLIC ADMINISTRATION IN UKRAINE

Abstract. The article substantiates and systematizes modern problems of providing human resources management in public administration in Ukraine. One of the most important problems is the significant deficit of critical competencies in the public sector, especially in the areas of digital technologies, analytics and strategic planning, which is combined with the aging of the staff and a low level of succession planning. The next problem is the violation of meritocratic selection during emergency conditions and high turnover. Martial law in Ukraine has led to temporary solutions (simplification of procedures, suspension of certain competitions), which have weakened the indicators of "merit-based" selection and transparency; At the same time, personnel losses and mobility (displacement, mobilization, death/injury) have increased, which creates systemic gaps in filling vacancies and preserving institutional memory. The third problem is fragmented remuneration systems and "compression" of rewards. The fourth problem is incomplete institutionalization of performance and competence management. The fifth problem is the problem associated with electronic human resources management. Effective human resources management in the public administration system requires complete, up-to-date and interconnected data. The next problem is the risks of algorithmization of HR processes (AI selection/assessment tools). Digital solutions for recruitment and assessment are spreading in the public sector, but the legal framework requires caution: according to the EU Regulation on Artificial Intelligence, systems for employment and labor management are classified as

“high risk”, therefore they must meet strict requirements for data quality, transparency, non-discrimination and human supervision. Another problem is flexible working arrangements, productivity and occupational safety. There is a lack of unified approaches to productivity management in hybrid teams, cybersecurity, occupational safety at home and the right to “switch off”. There are also psychosocial risks, burnout and loss of productivity. In addition, there is a problem of ethics, political neutrality and integrity. Transparent competitions, independent senior civil service commissions, conflict of interest prevention systems and whistleblower protection are needed - with constant monitoring of implementation. There is a problem with job classification and grading. Reforming classification and grading (with catalogues of job families and levels) creates the basis for fair remuneration and mobility. However, a complete “rewrite” of job structures is resource-intensive, causes resistance to change and requires synchronization with the budget process and HRMIS. At the same time, there is a crisis resilience of the HR function in conditions of war/disaster. Military risks pose new demands on personnel security, reservation of critical roles, rapid re-profiling, mobility between agencies, as well as transparent communication and protection of mental health.

Keywords: public administration, public service, public servants, competence, professional development, war, military operations.

Постановка проблеми. Система публічного управління переживає трансформаційні процеси, що зумовлюють підвищені вимоги до ефективності менеджменту людських ресурсів. В умовах цифровізації, зростання рівня конкуренції за кваліфіковані кадри та необхідності підвищення якості надання адміністративних послуг особливого значення набуває формування професійного, мотивованого та соціально відповідального кадрового потенціалу. Складність полягає у поєднанні традиційних підходів до управління персоналом із сучасними інноваційними інструментами, які враховують потреби громадян, вимоги суспільної довіри та принципи відкритості.

Недостатня гнучкість кадрової політики, проблеми професійного розвитку, низький рівень мотивації та відтік талановитих працівників у приватний сектор створюють додаткові виклики для органів влади. Це посилює потребу у пошуку ефективних механізмів залучення, розвитку та утримання фахівців, здатних діяти в умовах високої динаміки та складності соціально-економічних процесів.

Таким чином, дослідження питань забезпечення менеджменту людських ресурсів у сфері публічного управління має важливе значення для формування нової культури управлінської діяльності, підвищення результативності роботи державних інституцій та зміцнення демократичних засад взаємодії держави й суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання управління персоналом, у тому числі персоналом системи публічного управління аналізують багато

науковців, у тому числі: О. Антонова, А. Армстронг, Г. Беккер, П. Друкер, М. Армстронг, Д. Мак-Грегор, Н. Гончарук, С. Зелінський, Н. Обушна, М. Пірен, Дж. Пірс, І. Поліщук, Л. Прудиус, А. Рачинський, О. Руденко, С. Селіванов, С. Серьогін, І. Сурай, С. Хаджирадєва, Ф. Тейлор, А. Файоль, Т. Шульц та ін. Огляд зазначених наукових робіт щодо окремих теоретико-методологічних аспектів управління людськими ресурсами, у тому числі в системі державної служби, в системі державного управління та публічного управління засвідчує, що проблема управління кадрами є важливою та багатогранною і постійно перебуває у полі зору науковців.

Водночас, не існує системного аналізу сучасних проблем забезпечення менеджменту людських ресурсів публічного управління в Україні, особливо в умовах воєнного часу.

Метою дослідження є обґрунтування та систематизація сучасних проблем забезпечення менеджменту людських ресурсів публічного управління в Україні.

Виклад основного матеріалу. Система публічного управління у сучасних умовах стикається з багаторівневими викликами у сфері забезпечення менеджменту людських ресурсів, що зумовлює потребу у переосмисленні як стратегічних, так і тактичних підходів до кадрової політики. Дослідження ОЕСР та Міжнародної організації праці засвідчують наявність значного дефіциту критичних компетентностей у державному секторі, особливо у сферах цифрових технологій, аналітики та стратегічного планування, що поєднується зі старінням кадрового складу та низьким рівнем планування наступності.

ОЕСР показує, що без цілеспрямованого інвестування у розвиток компетентностей, впровадження рамок цифрових навичок і переорієнтації HR-процесів на прогнозний попит, уряди не здатні виконати власні стратегії цифрового урядування; саме для цього розроблено практичні моделі компетентностей та управління цифровими талантами для публічного сектору [1].

Дефіцит аналітичних спроможностей та грамотності в роботі з даними має характер не окремих «вузьких місць», а структурної прогалини: за аналітикою ОЕСР перехід до «data-driven public sector» вимагає, щоб робота з даними – від збору до повторного використання – стала ядром управлінських процесів і компетентнісних профілів, чого у більшості адміністрацій поки що не досягнуто. Це прямо стосується й уміння використовувати штучний інтелект та розширену аналітику у циклі політики – від виявлення проблем до моніторингу результативності [2].

Проблема поглиблюється демографічною структурою персоналу. За даними «Government at a Glance 2025», у середньому 27,1% працівників центральної адміністрації країн ОЕСР – віком 55+ (проти 19,1% у групі 18–34), а старші когорти займають 42% посад вищого менеджменту. Це створює коротко- та середньострокові ризики для оновлення кадрового резерву, збереження

інституційної пам'яті та безперервності реформ. ІЛО додатково підтверджує низьку представленість молоді у публічному секторі загалом (у середньому лише близько 6% працівників – 15–24 роки), що посилює ризики «прірви наступності» [3].

Низька зрілість процесів планування наступності та стратегічного кадрового планування є окремим вузлом ризику. ОЕСР фіксує, що в багатьох адміністраціях планування кадрів лишається реактивним: потреби в критичних навичках і вакансії відслідковуються «постфактум», а дані з підрозділів надходять фрагментарно – тобто HR-функція не має надійної моделі попиту/пропозиції навичок і не формує стабільного «leadership pipeline». Паралельні огляди щодо управління талантом у європейських адміністраціях вказують на недостатнє застосування комплексних практик управління талантами (менторинг, резерв, ротації, кар'єрне зростання) [4].

З погляду результативності політик, сукупність цих чинників – дефіцити цифрових, аналітичних і стратегічних компетентностей + старіння кадрів + слабке планування наступності – знижує спроможність органів влади виконувати трансформаційні завдання у динамічному середовищі. ОЕСР прямо рекомендує переходити до проактивних стратегій мобільності та життєвого циклу таланту, які синхронізують кар'єрні переходи з майбутніми потребами в навичках; без цього зростає ризик «вузьких горлечок» у критичних ролях і зривів впровадження реформ. На макрорівні МОП фіксує наростання дисбалансів навичок (skills mismatch) у міру цифровізації та демографічних зрушень, що вже проявляється у дефіцитах персоналу в ключових державних послугах і погіршенні їхньої якості, якщо бракує компетентних кадрів [5].

В умовах воєнного стану в Україні виникли додаткові ускладнення у забезпеченні принципу меритократії у доборі кадрів. Законом України № 2259-IX (20.05.2022) запроваджено спеціальний режим, який дозволяє призначення на посади без конкурсного відбору; відповідні положення закріплено через зміни до Закону «Про правовий режим воєнного стану» (зокрема, стаття 10), що було інтерпретовано органом з питань держслужби як легальну підставу для позаконкурсних призначень у період дії воєнного стану. Це прямо відходить від принципу меритократії як базового елемента Публічної служби, оскільки знімає ключові процедурні гарантії прозорості та змагальності, які раніше були обов'язковими [6].

Моніторингові звіти SIGMA фіксують системні наслідки такого відходу. По-перше, повністю конкурентні процедури добору були зупинені під час пандемії та залишалися обмеженими під час воєнного стану; Комісія з питань вищого корпусу державної служби не здійснювала рекрутингу, що призвело до зниження показників за індикаторами «мерит-базованого» відбору на вищі посади. По-друге, призупинення державних е-реєстрів урядовою постановою № 263 (12.03.2022) вивело частину вакансій з єдиного порталу на «сторонні»

майданчики, що об'єктивно зменшило відстежуваність і верифікованість процедур (прозорість оголошень, складу комісій, протоколів тощо). У сукупності це підриває стандарти об'єктивності та підзвітності, які Україна зобов'язалася забезпечувати за Принципами належного врядування [7].

Додаткові нормативні послаблення торкнулися й супровідних перевірок: спеціальні перевірки кандидатів частково відтерміновувались, що покликано було прискорити укомплектування, але водночас послаблювало превентивні запобіжники доброчесності. Це рішення зафіксоване у повідомленнях судових органів та випливає з приписів № 2259-IX [8].

Паралельно з нормативними змінами різко зросла плинність кадрів як наслідок мобілізації, вимушеного переміщення працівників і загальних втрат людського потенціалу. Дані профільних аналітичних оглядів підтверджують, що у перші воєнні роки масштаби звільнень були нетипово високими: у 2022 р. з держслужби звільнилося 30 440 осіб, у 2023 р. – 40 193, у 2024 р. – 37 673; лише за перше півріччя 2025 р. – ще 19 049. При цьому фактичний набір відновлювався поступово і часто – без конкурсу, що поглиблювало дисбаланс між відтоком і притоком компетентного персоналу [9].

Фактор мобілізації має прямий вимір для спроможності органів влади: за даними SIGMA, станом на березень 2023 р. щонайменше 3 147 державних службовців проходили службу в силах територіальної оборони; крім того, частина працівників була призвана до Збройних Сил, що об'єктивно скоротило кадрову базу в критичних функціях. До цього додаються просторові обмеження організації праці: Постанова КМУ № 440 (12.04.2022) дозволяє дистанційну роботу держслужбовців лише в межах України (за винятком оформленого відрядження), тож працівники, які виїхали за кордон, часто опинялися перед необхідністю припинити службу. Обидва чинники підсилюють плинність і кадрові розриви [7].

Сукупний ефект – просідання кадрової стійкості та втрата інституційної пам'яті. У публічному секторі інституційна пам'ять є критичним нематеріальним активом, що забезпечує безперервність політик, передачу важливих знань, здатність до відтворення процедур і контролю якості рішень; її ерозія через плинність статистично пов'язана зі зниженням результативності й зростанням транзакційних витрат на адаптацію новачків. Відповідні висновки подаються в порівняльних дослідженнях публічної служби та управління персоналом. Умови екзогенного шоку, зокрема воєнного, лише підсилюють ці закономірності, адже підвищується частка критичних ролей, що потребують довшої «кривої навчання», та зростає ризик «інституційної амнезії».

З точки зору управління людськими ресурсами, описані зміни призводять до кількох структурних ризиків для ефективності реформ:

1) девальвація процедурних гарантій меритократії (ослаблення конкуренції та незалежної оцінки компетентностей);

2) зростання асиметрії інформації на ринку держслужби через фрагментацію каналів оголошення вакансій та неповноту публічної інформації про відбір (наслідок призупинення е-реєстрів);

3) збільшення «вузьких місць» у стратегічних і аналітичних функціях через одночасний відтік і неможливість точково добирати дефіцитні компетентності конкурентними процедурами;

4) прискорене старіння кадрового складу в окремих сегментах без належного планування наступності;

5) накопичення «дефіциту адаптації» внаслідок масових позаконкурсних входжень і скорочених перевірок доброчесності.

Окремим чинником, який ускладнює ефективність управління людськими ресурсами, є фрагментованість системи оплати праці. Наявність множинних надбавок, слабкий зв'язок між результативністю роботи та рівнем винагороди, а також «компресія» заробітних плат формують низьку мотивацію та зменшують конкурентоспроможність державної служби у боротьбі за талановиті кадри з приватним сектором. Дослідження OECD акцентують на необхідності впровадження систем грейдингу, прозорого структурування посад і запровадження компоненту оплати, що базується на результативності, із збереженням принципу соціальної справедливості.

Недостатньо інституціоналізованими залишаються механізми оцінювання результативності та управління компетентностями. Попри наявність законодавчої бази, практичне застосування процедур оцінювання нерідко обмежується формальним підходом, а результати не завжди інтегруються з індивідуальними планами розвитку, системою навчання чи рішеннями щодо кар'єрного зростання. Суттєвою проблемою є і повільна повномасштабна імплементація HRMIS, яка у перспективі мала б забезпечити належний рівень кадрової аналітики, моніторингу вакансій, прогнозування потреб та інтеграції інформаційних потоків.

Поряд із цифровізацією кадрових процесів актуалізуються ризики, пов'язані з використанням алгоритмів і штучного інтелекту в управлінні персоналом. У європейському правовому полі ці технології визнаються такими, що належать до високоризикових, отже їх застосування потребує дотримання суворих вимог до прозорості, недискримінаційності, якості даних та обов'язкового людського нагляду. Це означає необхідність розробки етичних стандартів і процедур контролю, що унеможливлюють «чорні скриньки» у HR-рішеннях.

Додатковим викликом є впровадження гнучких форм зайнятості, що поширилися у постпандемічний період та в умовах війни. Відсутність єдиних підходів до управління продуктивністю у віддалених і гібридних командах, проблеми з безпекою праці в домашніх умовах, питання кіберзахисту та права на «відключення» створюють нові завдання для кадрових служб, що потребують інтегрованих рішень і нормативного врегулювання.

Особливу увагу слід приділити психосоціальним ризикам та проблемам професійного вигорання. Державні службовці, особливо в кризових умовах, піддаються підвищеним навантаженням, що призводить до стресу, зниження продуктивності та зростання витрат, пов'язаних із втратою працездатності. Дані ВООЗ підтверджують суттєві економічні втрати від розладів психічного здоров'я, а сучасні дослідження підкреслюють необхідність впровадження програм психологічної підтримки, управління робочим навантаженням та розвитку лідерства, орієнтованого на турботу про персонал.

Етика, доброчесність і політична нейтральність у кадрових рішеннях публічної служби є ключовими умовами професіоналізації та деполітизації державного апарату. Українське правове поле формально закріплює високі стандарти: Конституція гарантує рівний доступ до державної служби, а спеціальний закон визначає принципи прозорості, неупередженості та політичної нейтральності, зокрема обмеження демонстрації політичних уподобань і заборону використання посадових повноважень у політичних цілях. Це створює нормативну рамку для меритократичних практик добору та просування, однак сама наявність норм не забезпечує їх автоматичного втілення у повсякденних HR-процесах, особливо під тиском політичних циклів та кризових факторів.

Міжнародні стандарти підсилюють вимоги до інституційних гарантій неупередженості. Рекомендація Ради ОЕСР з публічної доброчесності передбачає комплексну систему запобігання конфлікту інтересів, ризик-менеджменту та чесного управління людськими ресурсами (від прозорого відбору до етичного лідерства), що мінімізує політичне втручання у кадрові рішення. На рівні універсальних норм Конвенція ООН проти корупції зобов'язує держави формувати етичні стандарти поведінки посадовців і запроваджувати механізми захисту осіб, які повідомляють про порушення, – без цих інструментів політична нейтральність лишається декларацією [10].

Етичні рамки мають підтримуватися не тільки нормами поведінки, а й процесуальними гарантіями. Українське законодавство передбачає детальні заборони і стандарти поведінки державних службовців, у тому числі щодо політичної нейтральності та запобігання конфлікту інтересів, а також внутрішні кодекси й методичні матеріали для HR-служб. Проте ефективність таких документів прямо залежить від їх імплементації: регулярних тренінгів, наявності уповноважених з етики, формалізованих каналів консультацій і процедур фіксації/усунення порушень. Без практичного наповнення навіть якісні кодекси не здатні відвернути «ручний режим» у складних кадрових кейсах.

Критичною ланкою гарантій доброчесності виступає інститут викривачів. Закон «Про запобігання корупції» після змін 2019 та 2021 років закріплює комплекс прав і захистів для осіб, що повідомляють про корупцію: презумпцію правомірності їхніх дій, зсув тягаря доказування на роботодавця у спорах про

негативні заходи впливу, конфіденційність та спеціалізовані внутрішні й зовнішні канали повідомлень (зокрема Єдиний портал повідомлень викривачів, адміністрований НАЗК). Реальне функціонування цих механізмів підвищує виявлюваність порушень етики, зменшує толерантність до політизації добору і дисциплінує керівництво, але водночас потребує постійної інформаційної підтримки, правової допомоги та процесуальних запобіжників від помсти [11].

Таким чином, збереження етики, доброчесності та політичної нейтральності в кадрових рішеннях вимагає поєднання трьох рівнів інтервенцій: 1) стабільних і незворотних процедур меритократичного відбору з автономними та професійними комісіями; 2) «щільних» внутрішніх етичних інститутів – уповноважених, кодексів, навчання, прозорих механізмів управління конфліктом інтересів і публічної підзвітності HR-рішень; 3) сильного режиму захисту викривачів і охоплення каналами повідомлень усіх органів влади. Лише така багатоконтурна система зможе нейтралізувати політичний і кризовий тиск, перетворивши задекларовані принципи на сталі практики добору та просування за заслугами.

Не менш значущими залишаються питання розвитку та навчання персоналу. Хоча у багатьох випадках створені системи підвищення кваліфікації, вони не завжди інтегровані з компетентнісними моделями, оцінюванням результативності та механізмами кар'єрного просування. Відсутність цілісного підходу до формування кадрового резерву й планування наступності знижує стійкість державних органів до змін та криз.

Важливим є й завершення переходу до нової системи класифікації посад і грейдингу. Ці механізми покликані забезпечити справедливу та прозору систему оплати праці, підвищити мобільність персоналу та посилити зв'язок між посадовими обов'язками і рівнем відповідальності. Проте процес є ресурсомістким і стикається з опором усередині системи, що ускладнює його реалізацію.

Умови війни додатково висувають завдання щодо кризостійкості кадрової політики. Забезпечення безпеки персоналу, створення механізмів швидкого перепрофілювання кадрів, резервування ключових ролей, прозора комунікація та підтримка психічного здоров'я стають ключовими факторами збереження спроможності держави виконувати свої функції.

Висновки. Узагальнюючи проведений аналіз слід зазначити, що сучасні проблеми забезпечення менеджменту людських ресурсів у публічному управлінні виходять далеко за межі технічних аспектів і набувають характеру системних викликів. Вони охоплюють дефіцит навичок, фіскальні обмеження, недосконалість системи оплати праці, неповну цифровізацію, ризики алгоритмізації HR-процесів, психосоціальні навантаження та кризові фактори війни. Вирішення цих проблем вимагає комплексної стратегії, що включає завершення впровадження HRMIS, розвиток кадрової аналітики, модернізацію механізмів винагороди та

оцінювання, забезпечення етичних стандартів і доброчесності, а також впровадження заходів із підтримки психічного здоров'я та стійкості персоналу. Лише на основі доказової політики та інтегрованих управлінських рішень можливо створити стійку й ефективну систему публічної служби, здатну відповідати на виклики сучасності.

Література:

1. Magdalena Burtscher, Stefano Piano, Benjamin Welby (2024). Developing skills for digital government: A review of good practices across OECD governments. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2024/02/developing-skills-for-digital-government_ea7d9105/f4dab2e9-en.pdf?utm.com

2. Charlotte van Ooijen, Barbara Ubaldi, Benjamin Welby (2019). A data-driven public sector: Enabling the strategic use of data for productive, inclusive and trustworthy governance. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2019/05/a-data-driven-public-sector_1c183670/09ab162c-en.pdf?utm.com

3. OECD (2025), Government at a Glance 2025, OECD Publishing, Paris, https://doi.org/10.1787/0efd0bcd-en.

4. OECD (2025), Human Resources Maturity Model, OECD, Paris. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/topics/policy-issues/tax-administration/human-resources-maturity-model.pdf

5. World Employment and Social Outlook: Trends 2024. Geneva: International Labour Office, 2024. URL: https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/%40dgreports/%40inst/documents/publication/wcms_908142.pdf?utm.com

6. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2259-20?utm.com#Text

7. SIGMA Monitoring Reports Public administration in Ukraine. URL: https://www.sigmaweb.org/content/dam/sigma/en/publications/reports/2024/02/public-administration-in-ukraine_27a46a58/078d08d4-en.pdf

8. A law came into force that postpones a conduct of special check. URL: https://hcj.gov.ua/en/news/law-came-force-postpones-conduct-special-check?utm.com

9. Політично нейтральна державна служба: кадровий капітал реформи чи вразлива ланка системи публічного управління? URL: https://parlament.org.ua/analytics/kadrovyj-kapital-reformy-publichnogo-upravlinnya/

10. UNODC: Guide: Importance of the private sector in the implementation of uncac. in Southeast Europe. URL: https://www.unodc.org/documents/NGO/PS-Guide-on-UNCAC-for-SEE/PS_Guide_on_UNCAC_for_SEE.pdf?utm.com

11. Закон України «Про внесення змін до Закону України "Про запобігання корупції" щодо викривачів корупції». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/198-20?utm.com#Text

References:

1. Magdalena Burtscher, Stefano Piano, Benjamin Welby (2024). Developing skills for digital government: A review of good practices across OECD governments. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2024/02/developing-skills-for-digital-government_ea7d9105/f4dab2e9-en.pdf?utm.com [in English].

2. Charlotte van Ooijen, Barbara Ubaldi, Benjamin Welby (2019). A data-driven public sector: Enabling the strategic use of data for productive, inclusive and trustworthy governance. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2019/05/a-data-driven-public-sector_1c183670/09ab162c-en.pdf?utm.com [in English].

3. OECD (2025), Government at a Glance 2025, OECD Publishing, Paris, https://doi.org/10.1787/0efd0bcd-en [in English].

4. OECD (2025), Human Resources Maturity Model, OECD, Paris. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/topics/policy-issues/tax-administration/human-resources-maturity-model.pdf [in English].

5. World Employment and Social Outlook: Trends 2024. Geneva: International Labour Office, 2024. URL: https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/%40dgreports/%40inst/documents/publication/wcms_908142.pdf?utm.com [in English].

6. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo funktsionuvannia derzhavnoi sluzhby ta mistsevoho samovriaduvannia u period dii voiennoho stanu» [Law of Ukraine "On Amendments to Certain Laws of Ukraine Regarding the Functioning of the Civil Service and Local Self-Government during the Period of Martial Law"]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/main/2259-20?utm.com#Text [in Ukrainian].

7. SIGMA Monitoring Reports Public administration in Ukraine. URL: https://www.sigmaweb.org/content/dam/sigma/en/publications/reports/2024/02/public-administration-in-ukraine_27a46a58/078d08d4-en.pdf [in English].

8. A law came into force that postpones a conduct of special check. URL: https://hcj.gov.ua/en/news/law-came-force-postpones-conduct-special-check?utm.com [in English].

9. Politychno neitralna derzhavna sluzhba: kadrovyi kapital reformy chy vrazlyva lanka systemy publichnoho upravlinnia? [Politically neutral civil service: human capital of reform or a vulnerable link in the public administration system?] URL: https://parlament.org.ua/analytics/kadrovyj-kapital-reformy-publichnogo-upravlinnya/ [in Ukrainian].

10. UNODS: Guide: Importance of the private sector in the implementation of uncac. in Southeast Europe. URL: https://www.unodc.org/documents/NGO/PS-Guide-on-UNCAC-for-SEE/PS_Guide_on_UNCAC_for_SEE.pdf?utm.com [in English].

11. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy "Pro zapobihannia koruptsii" shchodo vykryvachiv koruptsii» [Law of Ukraine "On Amendments to the Law of Ukraine "On Prevention of Corruption" Regarding Whistleblowers"]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/198-20?utm.com#Text [in Ukrainian].

УДК 351:338.2(480+477)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-693-711

Лола Вікторія Василівна кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри прикладної економіки, підприємництва та публічного управління, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», м. Дніпро, https://orcid.org/0000-0001-5166-9925

Мацак Валентин Володимирович здобувач освітнього ступеня PhD кафедри прикладної економіки, підприємництва та публічного управління, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», м. Дніпро, https://orcid.org/0009-0005-9171-2138

ДОСВІД ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ФІНЛЯНДІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО АДАПТАЦІЇ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті розглянуто досвід повоєнного відновлення Фінляндії як приклад ефективної державної політики мобілізації внутрішніх ресурсів, модернізації економіки та інституційного зміцнення у складних геополітичних умовах. Проаналізовано ключові економічні, соціальні та управлінські механізми, що забезпечили відновлення та подальший розвиток країни після Другої світової війни. Зокрема, висвітлено роль виплати репарацій як каталізатора індустріалізації, формування нових виробничих потужностей та розширення експортного потенціалу. Розкрито значення аграрних реформ та масштабної політики переселення, що дозволили уникнути соціальної кризи, забезпечити зайнятість і підвищити продовольчу безпеку. Значну увагу приділено інституційному аспекту, зокрема формуванню моделі соціального партнерства, розвитку парламентського контролю, демократизації політичної системи та становленню «держави загального добробуту». У статті окреслено соціальний вимір відбудови, який проявився через пріоритетність освіти, охорони здоров'я та житлової політики як інструментів інтеграції переселенців і ветеранів у суспільство. Проведено порівняльний аналіз із сучасною ситуацією в Україні, що переживає руйнівні наслідки повномасштабної війни. Доведено, що досвід Фінляндії має високу евристичну цінність для розробки державної політики України, зокрема у сферах модернізації промисловості, розвитку людського капіталу, посилення інституційної спроможності та формування стратегії антикорупційної політики. Сформульовано рекомендації щодо довгострокового планування, мобілізації внутрішніх ресурсів, визначення пріоритетних галузей відновлення та забезпечення прозорості управлінських процесів. Результати дослідження засвідчують, що

адаптація фінської моделі відновлення може сприяти формуванню стійкої, конкурентоспроможної та демократичної України в умовах післявоєнної трансформації.

Ключові слова: повоєнне відновлення, Фінляндія, державна політика, інституційна спроможність, соціальні реформи, Україна

Lola Viktoriia Vasylivna Candidate of Sciences in Public Administration, Associate Professor, Associate Professor of Department of Applied Economics, Entrepreneurship and Public Administration, Dnipro University of Technology, Dnipro, https://orcid.org/0000-0001-5166-9925

Matsak Valentine Volodymyrovych postgraduate student of the Department of Applied Economics, Entrepreneurship and Public Administration, Dnipro University of Technology, Dnipro, https://orcid.org/0009-0005-9171-2138

THE EXPERIENCE OF FINLAND'S POST-WAR RECOVERY AND OPPORTUNITIES FOR ITS ADAPTATION IN UKRAINE

Abstract. The article examines the post-war recovery of Finland as an example of an effective state policy based on the mobilization of internal resources, economic modernization, and institutional strengthening under complex geopolitical conditions. The study analyzes the key economic, social, and governance mechanisms that ensured Finland's recovery and further development after World War II. Particular attention is paid to the role of war reparations as a catalyst for industrialization, the establishment of new production capacities, and the expansion of export potential. The paper highlights the importance of agrarian reforms and large-scale resettlement policies that helped avoid a social crisis, ensured employment, and strengthened food security. The institutional dimension is explored through the formation of the model of social partnership, the development of parliamentary control, the democratization of the political system, and the establishment of a welfare state. The social aspect of reconstruction is also emphasized, particularly the prioritization of education, healthcare, and housing policies as tools for integrating displaced persons and veterans into society. A comparative analysis with the current situation in Ukraine, which is experiencing the destructive consequences of a full-scale war, is conducted. The study demonstrates that Finland's experience provides valuable lessons for shaping Ukraine's state policy, especially in the areas of industrial modernization, human capital development, institutional capacity-building, and anti-corruption strategy design. Recommendations are formulated regarding long-term planning, mobilization of domestic resources, prioritization of key sectors for recovery, and ensuring transparency in governance processes. The results of the study show that adapting the

Finnish model of post-war recovery can contribute to building a sustainable, competitive, and democratic Ukraine in the context of post-war transformation.

Keywords: post-war recovery, Finland, public policy, institutional capacity, social reforms, Ukraine

Постановка проблеми. Тема повоєнного відновлення є надзвичайно актуальною у зв'язку з сучасними викликами, які переживає Україна внаслідок повномасштабної війни з російською федерацією. Пошуки ефективної моделі державної політики потребує глибокого аналізу історичних прикладів, зокрема таких що продемонстрували самостійне відновлення без значної зовнішньої підтримки, прикладом якої для Європи після Другої Світової війни є План Маршала. У цьому контексті особливо цінним є вивчення досвіду Фінляндії – наразі успішної країни, яка попри військову поразку у процесі відстоювання власної незалежності та державного суверенітету під час затяжного воєнного конфлікту з колишнім Радянським Союзом, втрату територій, внутрішньополітичну вразливість і значні репарації змогла в достатньо короткі терміни стабілізувати ситуацію у країні, уникнути зовнішнього управління та закласти підґрунтя для сталого економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У продовж останніх років зростає інтерес науковців та експертів до досвіду повоєнного відновлення Фінляндії як прикладу ефективної мобілізації внутрішніх ресурсів, індустріальної модернізації та стратегічного нейтралітету в умовах обмежених зовнішніх можливостей. Особливої актуальності ця тематика набула після початку повномасштабної війни в Україні, коли пошук ефективних моделей після кризового відновлення став одним з пріоритетів національної політики.

Один із найвпливовіших наукових доробків у цій тематиці представлено у дослідженнях північно-європейських дослідників, зокрема, Б. фон Мітрунен, де авторка доводить, що репарації, які Фінляндія була зобов'язана виплачувати СРСР після Другої світової війни, стали потужним стимулом до розвитку промисловості та структурної трансформації економіки. Через необхідність виробляти продукцію високої складності для експорту, держава інвестувала у модернізацію виробництва, що мало довгостроковий ефект для зростання продуктивності та інституційної спроможності економіки [1]. У той же час, низка інших авторів, розглядали окремі аспекти повоєнного відновлення та їх вплив на сучасний стан соціально-економічної ситуації у Фінляндії. Серед них зокрема, Т.Паавонен, М. Сарвімякі, Р. Уусітало та М. Янтті, Дж. Вестергольм, С. Кекконен та Т. Рауніо, П.Кеттунен.

У контексті адаптації фінського досвіду повоєнного відновлення для України, то більшість дослідників лише відзначають зацікавленість ним, але ґрунтовно не аналізують. Серед нечисленних наукових публікацій, присвячених

цій проблематиці в Україні, варто відзначити статтю О.Куберт, яка наголосила на важливості аналізу фінського досвіду, а також розробила низку рекомендацій для впровадження їх в умовах воєнної та повоєнної економіки України [2]. Усе це не лише підкреслює актуальність цього дослідження, а й обумовлює його мету та завдання.

Мета статті - дослідження досвіду реалізації державної політики повоєнного відновлення Фінляндії та розробка і обґрунтування рекомендацій щодо його адаптації до умов України. Серед основних завдань дослідження: вивчення ключових складових післявоєнного відновлення Фінляндії та визначення основних його механізмів, що реалізовувались у 1940-1950-х роках. Акцент робиться на визначенні найбільш ефективних інструментів та підходів, які можливо використати у процес повоєнної трансформації сучасної України для розбудови стійкої, демократичної та економічно конкурентоспроможної держави.

Виклад основного матеріалу.

Історичний контекст розвитку післявоєнної Фінляндії. Перш, аніж розпочати виклад основного матеріалу, варто зауважити той історичний контекст, у якому формувався досвід Фінляндії, який досліджується у даній статті. Сучасна Фінляндія є восьма за площею країна Європи й найменш малонаселена країна ЄС. Тривалий період вона перебувала нейтральному позаблоковому статусі, що складало основу її геополітики. Але повномасштабне вторгнення в Україну рф у 2022 році спонукало фінів шукати певних гарантій безпеки для власного суверенітету. Такими гарантіями стало повноправне членство в НАТО де-факто за скороченою процедурою. Такі кроки з боку уряду цієї країни було обґрунтованими, враховуючи її минулий історичний досвіду у складі російської імперії починаючи з початку XIX ст, а також складний постімперський період у першій половині XX ст. – після здобуття незалежності наприкінці 1917 року, новоутворена держава була розділена громадянською війною, причому більшовицька Червона гвардія, яку підтримувала РСФСР, вела боротьбу з Білою гвардією, яку підтримувала Німецька імперія. Період Другої Світової війни для Фінляндії був періодом боротьби за власну незалежність та відстоювання власних територій. Ці війни по факту перетікали одна в іншу. Першою з них є Зимова війна з СРСР (1939-1940), далі Карельська кампанія на боці Німеччини проти СРСР (1941-1944), а також Лапландська війна проти Німеччини (1944-1945). В результаті цих війн країна змогла відстояти власну незалежність, але одночасно зазнала величезних людських втрат: приблизно 86 000 фінів загинули у війні (це десь втричі більше втрат, зазнаних під час громадянської війни); близько 57 000 – отримали поранення та інвалідність. Війна також залишила 24 000 військових вдів; 50 000 сиріт; та 15 000 людей похилого віку, які втратили через смерть своїх синів засоби до існування. Крім того, було втрачено близько восьмої частини довоєнної території Фінляндії, включаючи район Петсамо з його цінними

нікелевими рудниками. Півмільйона фінів стали біженцями – понад 400 000 з переданих або орендованих територій та близько 100 000 з Лапландії, де їхні домівки були зруйновані. Ще одним наслідком війни став фінансовий тягар, пов'язаний з витратами на утримання півмільйона військ протягом кількох років та вимогою виплатити Радянському Союзу репарації натурою на суму 300 мільйонів доларів США (у доларах 1938 року). Оренда Радянським Союзом півострова Порккала, розташованого менш ніж за двадцять кілометрів на захід від Гельсінкі, як військової бази, стала плямою на суверенітеті країни. Зрештою, було накладено невловиме, але реальне обмеження на свободу дій Фінляндії в міжнародних справах [3]. При цьому країна не отримала жодної фінансової допомоги з боку Заходу через політичний тиск з боку Москви. Умови були надзвичайно тяжкими, проте саме ці виклики змусили країну сконцентруватися на мобілізації власних ресурсів.

Складові повоєнного відновлення Фінляндії. Аналізуючи основні складові державної стратегії повоєнного відновлення Фінляндії, варто виокремити декілька важливих аспектів: економічні, інституційні, соціальні. Розглянемо їх більш детально.

Економічні аспекти повоєнного відновлення Фінляндії. Значна частина дослідників «фінського дива» вважають, що виплата репарацій радянському союзу стала потужним стимулом для промислового розвитку Фінляндії. У відповідь на виклики пов'язані з цим уряд Фінляндії реалізував низку рішень у різних секторах економіки, що дозволило закласти основу для сталого розвитку країни у майбутньому. Так, зокрема, структура фінських репарацій складалася з трьох частин: третину становили лісові продукти, третину машини та верстати, останню третину – кораблі, кабель та продукти машинобудування [1]. Саме у результаті цього, на думку О.Курбет, шлях цієї країни до добробуту забезпечила реалізація наступних кроків: розвиток лісової індустрії та поглиблення рівня переробки продукції лісового господарства; досягнення конкурентоспроможності національної продукції на зовнішніх ринках за рахунок якості та технологічного лідерства; розвиток освіти, науки, інновацій через партнерство держави і бізнесу [2].

Для найшвидшого відшкодування репарацій були створені нові виробничі лінії, модернізовані старі підприємства а також запущено масштабне навчання робітників. Також у відбудові промисловості країни були залучені міжнародні фінансові організації – Світовий банк та МВФ, кредити від яких були спрямовані на реконструкцію трьох сфер: енергетичної (будівництво ГЕС, ЛЕП, підстанцій), деревообробної (оновлення обладнання для виробництво паперу, целюлози, тощо) та виробництва подрібненого вапна для сільського господарства [4; 5]. Ці кроки стали основою розвитку промисловості у країні. Таким чином, Фінляндія змогла перетворити репараційний тиск у шанс для відновлення і модернізації та вперше створила повноцінний важкий промисловий сектор.

Після остаточного завершення виплат репарацій у 1952 році Фінляндія вже мала розвинену промисловість, яка успішно конвертувалася в експортний потенціал. Інвестиції в машинобудування та металургію, виконані під час репарацій, стали підґрунтям для подальшого зростання експорту. З 1953 року відновилося стрімке промислове зростання, а ВНД у 1950–1974 роках зростав у середньому на 5,2 % щорічно – значно випереджаючи середній показник для країн ОЕСР [6].

Крім того, після війни Фінляндія поступово відновила експортні зв'язки. Спочатку основним партнером став СРСР, а згодом – західні ринки. Цьому сприяло багато факторів, серед яких, зокрема, той факт, що Фінляндія кілька разів девальвувала свою валюту у 1945 та 1949 роках, що сприяло експорту на Захід. Разом з тим, у 1951 році Корейська війна призвела до зростання експорту, спричинивши у світі величезний попит на боєприпаси та, як наслідок, міжнародний економічний бум [7]. Така диверсифікація дозволила знизити залежність від одного партнера, яким переважно був СРСР. Тож до 1990-х доля радянського ринку поступово знижувалася, а після розпаду СРСР у 1991 торгівля з росією впала до приблизно 2,8 % (в 1992 році) [8]. Разом з тим, не зважаючи на те, що протягом 1950–1975 рр. економіка Фінляндії була чутлива до світових економічних коливань, але регулярно використовувала валютні політики для підтримки експорту. Крім того, фінські підприємства успішно виходили на західні ринки з папером, металом, машинами, а згодом – з електронікою та технологіями на зразок Nokia [9]. У зв'язку з цим, слід відзначити, що офіційна політика нейтралітету дозволила Фінляндії торгувати як із західними країнами, так і з ринками країн РЕВ.

Аналізуючи економічну складову плану повоєнного відновлення Фінляндії, варто наголосити, що значна частина населення жила в сільській місцевості. Тож, окрім розвитку промисловості, значна увага була приділена і агросектору економіки. Реформи у сільському господарстві, підвищення продуктивності праці та механізація сільського господарства допомогли забезпечити продовольчу безпеку і зайнятість. Як зазначається у аналітичній записці Інституту аналітики та адвокації, Фінляндія зробила ставку на внутрішні ресурси й ефективну координацію державної політики [10]. Потік переселенців, враховуючи розміри країни та кількість її населення, був дуже потужний і потребував розселення у новому місці, що і стало одним з важливих напрямів державної політики. По завершенню війн у Фінляндії пройшла аграрна реформа, в рамках якої земля та лісові угіддя передавалися фермера. Кожна родина отримувала ділянку. Також у 1945 році було прийнято закон щодо передачі державних земель, та таких що належали церквам та приватним фірмам для вирішення питання необхідності забезпечення переселенців та військових, які повернулися з фронту, земельними наділами. За цим законом аграрні переселенці, особливо ті, хто займався

сільським господарством в анексованих регіонах, отримували земельні наділи в інших частинах країни, а компенсація передбачалася у вигляді держоблігацій для втраченої приватної власності. Варто зазначити, що завдяки такій політиці знімалися декілька проблем: зростання обсягів виробництва продовольства та підвищення зайнятості [11]. Всього за три роки у такий спосіб Фінляндія змогла розселити усіх бажаючих переселенців, а в 60-х роках забезпечила себе сільгосппродукцією тваринництва та зерновими [12].

Загалом 423 300 осіб (11 % населення) були переміщені з анексованих СРСР територій, переважно з Карелії. Близько 55 % із них – селяни та члени їх родин [12]. За перші роки після війни було створено близько 142 000 нових господарств: від земельних наділів фермерам, ветеранам, переселенцям [11]. До 1950 року було засновано близько 140 802 нових ферм, частина з яких у північній Фінляндії як *kylmätila* (так звані «холодні ферми» (*англ. «cold farm»*)) – господарства, створені на раніше необроблюваних землях) [13]. Завдяки земельній політиці протягом 1960-х років країна досягла самозабезпечення тваринництвом і зерновими культурами, а аграрне виробництво значно зросло. У сукупності ці дії не лише запобігли гуманітарній катастрофі, а й стали поштовхом до розвитку аграрного сектору. Сільське господарство активно механізувалося, зростали врожаї, посилилася кооперація між фермерськими господарствами і згуртованості суспільства.

Говорячи про економічний контекст повоєнного відновлення Фінляндії варто наголосити, що Фінляндія активно використовувала державне планування, інвестиції у розвиток інфраструктури, підтримку промисловості. Саме це і допомогло стабілізувати економіку. Так, план відновлення після війни включав ремонти пошкодженої інфраструктури – міст, доріг, енергосистем, а також будівництво шкіл, лікарень, громадських споруд. Національна програма післявоєнного житлового будівництва, реалізація якої спиралася на положення Закону про розподіл земель (Land Acquisition Act, 1945) та Закону про житлове кредитування (Arava-laki, 1949), започаткувала масштабне створення стандартного житла в містах (Хельсінкі, Турку, Рованіємі) й сільській місцевості. Оселі були забезпечені водопроводом, електропостачанням і опаленням. Програму координували парламентські комісії, а її фінансування здійснювалося через кредитні кооперативи. Крім того, вона включала будівництво гідроелектростанцій у Лапландії як компенсацію за втрату енергетичних потужностей у Карелії [5].

Варто зауважити, що у першому повоєнному періоді державі доводилося стримувати інфляцію через контроль цін і заробітних плат, субсидії на товари широкого вжитку, а також проводити кілька девальвацій фінської марки (1945, 1949 роки), про що вже згадувалося вище. Ці заходи проводилися, щоб підтримати експорт і конкурентоздатність продукції. Оскільки Фінляндія не приєдналася до плану Маршалла, вона шукала кредити через Експортно-імпортний банк

США (Export-Import Bank of the United States) та інші джерела, фінансуючи імпортні дефіцити і розвиток лісової та промислової інфраструктури [5].

Однією зі складових державної політики було примусове інвестування в металургію та машинобудування за репарації, що і стало каталізатором індустріалізації: підприємства, насамперед Valmet (фінською – *Valmet Oyj*), створені спеціально для виробництва товарів за репараціями, продовжили діяльність у післявоєнний період і стали стрижнем промислового сектору . Іншою складовою державної економічної політики стала підтримка науки та досліджень і розробок (R & D): приклад, Технічний дослідницький центр Фінляндії (*Valtion teknillinen tutkimuskeskus*, скорочено VTT), який у повоєнний період розширив кількість лабораторій, займався контролем якості продукції для репарацій, а до 1960-х років став провідним національним центром досліджень [3].

Таким чином, уже в 1947 році промислове виробництво повернулося до довоєнного рівня, а в період 1947–1950-х років економіка зростала на 18 %; до 1951-го балансові показники значно покращилися завдяки сприятливому світовому ринку [5]. З 1950 по 1974 рік ВНД Фінляндії збільшувався в середньому на 5,2 % на рік, що значно більше, ніж середній показник по країнах ОЕСР (4,4 %) [3].

Варто наголосити, що кейнсіанські підходи, які застосовувалися у Фінляндії з 1930-х років, були підсилені в післявоєнний період. Вони передбачали державні інвестиції в інфраструктуру, індустрію, агросектор, доходи від промисловості розподілялись через місцеві муніципалітети на соціальне забезпечення, пенсії, освіту, охорону здоров'я . Усе це дозволило Фінляндії забезпечити системний державний підхід до планування і модернізації економіки, який допоміг здійснити її трансформацію від сільськогосподарської країни до інноваційної промислової держави впродовж двох десятиліть.

Інституційне забезпечення повоєнної відбудови. Аналіз інституційного забезпечення розвиту повоєнної Фінляндії дозволяє зазначити, що у післявоєнний період було зміцнені низка державних інституцій. Зокрема, було посилено роль уряду у координації економічного розвитку, запроваджено державну політику соціального добробуту.

Після підписання Паризького мирного договору 1947 року, який встановив нові територіальні межі Фінляндії, передбачав виплату великих репарацій СРСР і накладав обмеження на військову діяльність, у країні було ліквідовано деякі інституції, які вважалися потенційними загрозами стабільності. Зокрема, було розпущено парамілітарне формування «Добровільна народна охорона» (*фін. Suojeluskunta, англ. Civil Guard),* яке відігравало значну роль у міжвоєнний період і мало політичний вплив, особливо в консервативних колах. Окрім Народної охорони, у повоєнній Фінляндії ліквідувалися або обмежувалися праві націоналістичні організації, які асоціювалися з міжвоєнним авторитаризмом, а також активно реформувалися політичні та соціальні інституції. Парламент

посилив свої повноваження, а система колективних переговорів між урядом, роботодавцями і профспілками, так звана модель «трьохсторонніх переговорів», стала основою прийняття багатьох економічних і соціальних рішень. Держава створювала нові комітети й агентства для координації повоєнного відновлення, соціального захисту та економічного розвитку. Місцеве самоврядування отримувало розширені функції з управління житлом, освітою та соціальними послугами.

Варто зазначити, що у міжвоєнний період у Фінляндії існувала система з рисами авторитаризму, з сильним впливом військових формувань і обмеженнями в політичній участі широких верств населення. Після війни ця модель поступово трансформувалася у більш демократичну та плюралістичну систему, у якій політичні рішення ухвалювалися через діалог і компроміси між різними суспільними групами, а не через домінування однієї сили або силові методи. У цьому процесі Фінляндія дедалі більше орієнтувалася на скандинавську модель державного регулювання та суспільного устрою. Це означало активний розвиток соціального партнерства, побудову універсальної системи соціального захисту, а також створення прозорих і демократичних механізмів управління економікою та соціальною сферою. Фінляндія поступово стала частиною скандинавського соціально-економічного простору, де державна політика спрямована на забезпечення соціальної рівності, широкого доступу до освіти, охорони здоров'я, житла та інших суспільних благ.

Важливою складовою нової інституційної структури Фінляндії, що сформувалася у повоєнний період, стала фінська модель соціального партнерства. Вона передбачає тісну та інституціолізовану співпрацю між ключовими учасниками соціально-економічного процесу – урядом, об'єднаннями роботодавців та профспілками. Такий тристоронній діалог, що формувався протягом другої половини XX століття, став основою для укладення так званих «угод щодо доходів» (фін. *tulopoliittiset sopimukset*; англ. *incomes policy agreements*), які координували політику заробітної плати, соціальних гарантій та умов праці на національному рівні. Ці угоди відіграли важливу роль, як у забезпеченні економічної стійкості країни, зокрема, уповільнили інфляцію та підвищили продуктивність, так і мали значення для гармонізації соціальних відносин – вони передбачали уникнення деструктивних страйків, забезпечення передбачуваності витрат на оплату праці, а також узгодження економічних інтересів усіх сторін. В результаті, Фінляндія змогла досягти високого рівня соціальної стабільності, стримати інфляцію, зберегти конкурентоспроможність своєї продукції на зовнішніх ринках і підтримувати збалансований економічний розвиток. Ключовим елементом цієї моделі є взаємна довіра, регулярність переговорів та стратегічна орієнтація на досягнення довгострокових цілей, що дало змогу уникати глибоких соціальних конфліктів і сприяло формуванню так званої «держави загального добробуту» (*welfare state*) за скандинавським зразком.

Таким чином, повоєнна відбудова значно змінила інституційну архітектуру Фінляндії. Держава перетворилася на активного координатора економічного та соціального розвитку. Формування корпоративної моделі переговорів, посилення соціального забезпечення, впровадження універсальних програм – усе це заклало основу сучасної держави загального добробуту.

Важливою передумовою модернізації фінського суспільства в повоєнний період стали реформи в системі державного управління. У відповідь на ускладнення соціально-економічних завдань, потребу в координації політики відновлення та зростання ролі держави у забезпеченні добробуту громадян, Фінляндія поступово реформувала адміністративні структури й механізми ухвалення рішень. В умовах розширення функцій держави відбувся розвиток бюрократії, що одночасно супроводжувалося й якісними змінами. Уряд запровадив заходи з професіоналізації державної служби: нові стандарти підбору та навчання персоналу, розвиток етичних засад служіння державі, широка система підвищення кваліфікації чиновників. Створено Державний навчальний центр (фін. *Valtion koulutuskeskus*, англ. *State Training Centre*), який у 2000-х роках був реорганізований у Державний інститут управління *HAUS* (*HAUS Finnish Institute of Public Management Ltd*), що відіграв ключову роль у підготовці державних службовців у повоєнний період. А також інтегровано систему після дипломної підготовки державних службовців з метою підтримання компетентності в контексті змін [14].

Успішна боротьба з корупцією у Фінляндії є одним із наріжних каменів її державного відновлення після Другої світової війни. У повоєнний період, попри глибоку економічну кризу, втрату територій, репараційні зобов'язання і складну політичну ситуацію, Фінляндії вдалося уникнути масштабної корупції. Це стало можливим завдяки формуванню унікальної моделі доброчесного врядування, що поєднує формальні інституційні механізми з високою політичною культурою, етичними нормами поведінки та активною участю громадян.

Антикорупційні практики Фінляндії не з'явилися миттєво – вони поступово формувалися ще з міжвоєнного періоду, але особливо посилилися після 1945 року. Саме повоєнне відновлення дало поштовх для зміцнення державних інституцій, розвитку принципів верховенства права та прозорості. Умови обмежених ресурсів і високий запит на справедливість сприяли ухваленню політики суворого дотримання норм, щоб уникнути зловживань.

У 1950–1960-х роках, у процесі модернізації державного управління, Фінляндія запровадила низку реформ, які сприяли формуванню інституційної архітектури прозорості. Зокрема, відбувалося посилення парламентського контролю над виконавчою владою, незалежність судової системи, інституціоналізація державної служби на основі меритократії, поступове обмеження політичного патронажу.

Як наслідок тривалої інституційної еволюції, сучасна фінська модель боротьби з корупцією базується не на силових репресіях, а на превентивних і системних механізмах. Серед ключових елементів: 1) відкритість та прозорість: принцип публічності (julkisuusperiaate) був закріплений вже у законі 1951 року і ревізований у Законі про відкритість діяльності державних органів 1999 року. Це означало, що офіційні документи є публічними, якщо інше не передбачено законом, забезпечувалося право доступу до даних, реєстрів, контрактів і закупівель [15]; 2) сильна етика публічної служби: підготовка державних службовців включає наголос на доброчесності, діють чіткі кодекси етики, а порушення навіть на побутовому рівні супроводжується суспільним осудом; 3) інституційна незалежність: у Фінляндії з 1919 року існує незалежний омбудсман, який контролює діяльність чиновників. Державна контрольно-ревізійна служба (*VTV*) спрямована на моніторинг державних фінансів та закупівель; 4) довіра та культура доброчесності: громадяни традиційно не сприймають корупцію як норму. За даними Eurobarometer, лише 1–2% населення стикалося з хабарництвом або тиском. Загалом Фінляндія посідає 2-ге місце з найнижчим рівнем корупції у світі за даними CPI 2024 (88 балів із 100) [16]. До цього слід додати, що високий рівень соціального захисту знижує ризики корупції як способу виживання, а спрощені бюрократичні процедури обмежують потенційні точки виникнення зловживань. Слід наголосити, що на сучасному етапі, у 2021–2023 роках Фінляндія впровадила Національну стратегію боротьби з корупцією, що охоплює міжнародні стандарти публічної доброчесності. За даними OECD, країна виконує 53 % критеріїв щодо якості стратегічної рамки та 63 % – щодо практичного впровадження, що перевищує середні показники по OECD [17].

Також одним із ключових напрямів реформ у державному секторі стало впровадження сучасних методів стратегічного планування: середньо- та довгострокових економічних програм із визначенням пріоритетних сфер розвитку. При цьому було посилено механізми контролю за реалізацією політик через регулярний моніторинг, оцінку результатів та коригування курсів при відхиленнях. Ця модель управління відома як програмно цільове управління, яке зміцнило горизонтальну координацію між міністерствами і загальне політичне керівництво з центрального Уряду [18]. Крім того, реформи на основі концепцій New Public Management орієнтувалися на підвищення ефективності, економічності та оперативності в державному секторі: децентралізацію, спрощення управлінських структур, посилення орієнтації на результати та контроль за витратами.

Згідно з оцінкою OECP 2010 року («Public Governance Review: Finland»), фінська адміністрація демонструє високу стратегічну гнучкість, ефективну горизонтальну взаємодію між відомствами та інновації у сфері цифрового урядування (e-government), що підтримують якість надання послуг громадянам і бізнесу, а також довіру до державних інститутів [19].

Таким чином, адміністративні реформи в Фінляндії не просто збільшили чисельність і роль державного апарату – вони сформували ефективне, прозоре та професійне управління, здатне адаптуватися до трансформацій та підтримувати розвиток соціальної держави в умовах складних викликів.

Європейська інтеграція та міжнародна співпраця стали важливою складовою зовнішньої політики Фінляндії в повоєнний період. Попри формальне дотримання політики нейтралітету, зумовленої геополітичним становищем між СРСР і Західною Європою, Фінляндія демонструвала активну залученість до міжнародних процесів, спрямованих на відновлення миру, економічну стабілізацію та регіональний розвиток.

З перших повоєнних років країна стала членом ключових міжнародних організацій, таких як Організація Об'єднаних Націй (1955), взаємодіяла із Міжнародним валютним фондом, а також Світовим банком, що дало змогу долучитися до глобального економічного співтовариства, отримувати технічну допомогу, фінансові ресурси та сприяти модернізації національної економіки [20].

З 1961 року Фінляндія приєдналася до Європейської асоціації вільної торгівлі (EFTA), що стало важливим кроком у поступовій економічній інтеграції з країнами Західної Європи. Членство в EFTA дозволило розширити зовнішньоекономічні зв'язки, лібералізувати торгівлю, зміцнити конкурентоспроможність фінської продукції та сприяти оновленню промисловості [22].

Водночас Фінляндія зберігала баланс у зовнішній політиці, маючи прагнення не допустити загострення відносин із СРСР, що залишався одним із головних торговельних партнерів. Такий підхід сформував модель «активного нейтралітету», коли участь у міжнародних інституціях і торговельних об'єднаннях поєднувалась з обережною геополітичною позицією. Зрештою, завдяки цій гнучкій моделі міжнародної співпраці, Фінляндії вдалося зміцнити власну економіку, посилити національні інститути й водночас уникнути залежності від одного зовнішнього центру впливу.

Таким чином, повоєнна відбудова Фінляндії стала прикладом глибокої трансформації державного устрою, яка охопила як політичну, так і соціально-економічну сфери. Відмова від авторитарних практик міжвоєнного періоду і впровадження прозорої, плюралістичної моделі врядування сприяли формуванню держави загального добробуту за скандинавським зразком. Адміністративні реформи, спрямовані на професіоналізацію державної служби, розвиток стратегічного планування та впровадження принципів нового державного менеджменту, підвищили ефективність і гнучкість державного управління. У зовнішній політиці Фінляндія обрала шлях активної, але зваженої участі в міжнародних процесах, поєднуючи політику нейтралітету з поступовою інтеграцією в західні економічні структури. У підсумку, інституційна перебудова Фінляндії в повоєнний період стала фундаментом для тривалого соціально-

економічного зростання, стабільності та високої довіри до державних інституцій, що забезпечило сталий розвиток країни у другій половині XX століття.

Соціальний аспект повоєнної відбудови Фінляндії. Варто відзначити, що сьогодні Фінляндію часто називають «Японією Європи». Таке порівняння не є випадковим і підкреслює подібності між цими двома державами, попри їхню географічну віддаленість. Зокрема, йдеться про високий рівень освіти, технологічний розвиток, інноваційну економіку, культурну стриманість і трудову етику, повагу до природи, а також компактне проживання населення з високим рівнем урбанізації.

Сьогоднішній рівень суспільного розвитку Фінляндії є прямим наслідком послідовних повоєнних перетворень, які тривали у 1945–1960-х роках і далі. Значна увага приділялася задоволенню соціальних потреб суспільства, забезпеченню рівного доступу до послуг та інтеграції різних груп населення. Зокрема, держава почала активно інвестувати в освіту, охорону здоров'я, житлове будівництво та розвиток системи соціального захисту.

Одним із ключових факторів соціальної стабілізації стало забезпечення широкого доступу до якісної базової освіти, що поступово трансформувалося у стратегію «освіти для всіх». Ця політика сприяла формуванню рівноправного суспільства, де освіта розглядалася як інструмент соціальної мобільності та національної консолідації [22]. Важливу роль у цьому процесі відіграли також муніципалітети, яким були передані значні повноваження у сфері надання соціальних послуг та освітніх послуг, що сприяло врахуванню локальних потреб і особливостей.

У повоєнний період було також реалізовано низку програм з будівництва доступного житла, зокрема для ветеранів, що повернулися з фронту, а також переселенців із втрачених територій Карелії. Це дозволило знизити соціальну напругу та запобігти маргіналізації значних верств населення [23]. Поступово формувалася модель соціальної держави – держави загального добробуту (англ. *welfare state*), в якій держава брала на себе відповідальність за базовий добробут своїх громадян.

У 1970-х роках запрацювала система соціального та медичного страхування, поступово збільшувалася підтримка материнства. На початку десятиріччя був укладений договір про вільну торгівлю з ЄС, збільшені бюджетні видатки на освіту, медицину і соціальні послуги. У той же час Фінляндія починає рух у бік розвитку інформаційних технологій завдяки введенню в систему освіти, збільшенню інвестицій у науку і технології, розширення інформаційної інфраструктури. Саме ці реформи дозволили зумовили майбутній прорив у галузях інновацій, IT, інженерії та сільського господарства. Освітня модель Фінляндії згодом стала зразком для багатьох країн світу, у тому числі й для України.

Таким чином, соціальна політика повоєнної Фінляндії не лише забезпечила фізичне та економічне відновлення, а й стала основою для формування сталого,

інклюзивного і справедливого суспільства. Здобутий досвід демонструє, що довгострокові інвестиції у людський капітал, інституційна довіра та міжсекторальне партнерство можуть стати ефективним фундаментом для повоєнного відновлення та сталого розвитку.

Порівняльний аналіз із сучасним українським контекстом. Як ми побачили вище, після Другої світової війни Фінляндія втратила частину своєї території, багату частку промислової інфраструктури та десятки тисяч солдат і мирних жителів. Але використала цей виклик для відновлення, модернізації і трансформації в одну з найрозвиненіших країн Європи. Цей кейс є унікальним прикладом самостійного, без зовнішнього управління чи масштабної допомоги, відновлення своєї економіки, збереження демократії і проведення соціальних реформ.

Досвід повоєнної Фінляндії надає цінний матеріал для порівняння з ситуацією, що склалася в Україні після повномасштабного вторгнення Росії. Попри різницю в геополітичному становищі, часовому контексті та масштабах руйнувань, між двома країнами існує низка подібностей, які дозволяють здійснити обґрунтовану екстраполяцію політик. Порівняльний аналіз основних засад політик повоєнного відновлення Фінляндії та України розміщено у табл.1.

Таблиця 1.

Порівняльний аналіз політики повоєнного відновлення Фінляндії та України

Критерій для порівняння	Фінляндія	Україна
Ситуація після війни (Фінляндія)/ для України поточна ситуація	втрата територій, економічна розруха, високий рівень безробіття, виплати репарацій;	масштабні руйнування критичної інфраструктури, тимчасова окупація територій, значні бюджетні витрати на оборону, міграція та депопуляція;
Підходи до відбудови	акцент на індустріальному розвитку, модернізації виробництва, створенні умов для експортоорієнтованої економіки та активній участі міжнародних фінансових організацій (зокрема, кредитування від Світового банку та МВФ);	декларація курсу на модернізацію промисловості, відбудову енергетичного сектору, цифрову трансформацію, розширення внутрішнього виробництва, однак має більш диверсифіковану економіку та потужніший IT-сектор, ніж повоєнна Фінляндія;
Інституційне забезпечення	ключову роль у координації відбудови відіграли урядові структури, які активно взаємодіяли з приватним сектором та міжнародними партнерами;	намагається розвивати механізми публічно-приватного партнерства, створює Агентство з відновлення та розвитку інфраструктури, залучає донорські фонди, однак ризики корупції та слабкість інституцій залишаються ключовими бар'єрами;

Критерій для порівняння	Фінляндія	Україна
Соціальна політика	акцент на професійній підготовці кадрів, розвитку освіти та соціальній мобільності як інструментах інтеграції ветеранів та переселенців.	актуалізується завдання переорієнтації трудових ресурсів, створення можливостей для внутрішньо переміщених осіб, реінтеграції військових у цивільне життя, що вимагає системних державних рішень.

Отже, порівняльний аналіз політики повоєнного відновлення Фінляндії та ситуації в Україні дозволяє зробити висновок, що для нашої країни існує дуже цінний напрацьований досвід, який засвідчує: навіть у надзвичайно складних умовах втрачених територій, економічного виснаження та соціальних потрясінь країна здатна реалізувати ефективну модель самостійного відновлення на основі мобілізації внутрішніх ресурсів, інституційної спроможності та чіткого стратегічного бачення. Для України цей приклад є особливо цінним, оскільки він підтверджує, що успішне повоєнне відновлення можливе не лише завдяки зовнішній допомозі, а й через акцент на модернізацію економіки, соціальну згуртованість, якісне управління та послідовне реформування.

Висновки та рекомендації для України. Для України корисним досвідом у повоєнному відновленні може бути політика організації життя і господарства переселенців. Також слід звернути увагу на проведену роботу з людським капіталом, що в довгостроковій перспективі дасть можливість створити стійку, конкурентоспроможну економіку.

Окремої уваги заслуговує фінська практика запобігання корупції. Її ефективність базується не лише на формальних інституційних механізмах, а й на високому рівні довіри громадян до держави, прозорості управлінських рішень та глибоко вкоріненій нетерпимості до зловживань. Така модель доброчесного врядування є результатом історично сформованої політичної культури та ефективної соціалізації публічних службовців. Для України, яка перебуває у процесі повоєнного перезавантаження, це не просто приклад, а стратегічний орієнтир: антикорупційна політика має стати фундаментом відновлення державної легітимності та суспільної згуртованості. Варто наголосити, що у процесі післявоєнного відновлення Україна має подібні виклики, з якими стикалася і Фінляндія: виснаження ресурсів, запит на справедливість, необхідність відновлення довіри суспільства, інтеграція міжнародної допомоги. Досвід Фінляндії показує, що антикорупційна політика має стати не разовою кампанією, а структурною, довготривалою реформою. Прозорість, законодавчі гарантії доступу до інформації, відкриті реєстри, публічні закупівлі – усе це фундамент довіри населення до влади. Етика та доброчесність у публічній службі на багато ефективніші, ніж репресивні заходи, а незалежні наглядові інституції

(омбудсман, аудиторські органи) мають бути послідовно посилені. І, безумовно, антикорупційна освіта починаючи зі школи сприяє формуванню культури нетерпимості до зловживань на різних рівнях взаємодії суспільства із державними інституціями.

Модернізація промисловості, яку Фінляндія провела під тиском репараційних зобов'язань, ще один урок для України. Навіть за умов руйнування частини економіки, фіни не лише відновили довоєнний рівень, а й створили нові галузі, які стали локомотивами розвитку. Вони використали післявоєнний період для індустріального прориву за рахунок інженерії, технологічних інвестицій і державної підтримки експорту.

На основі досвіду Фінляндії можна сформулювати низку практичних рекомендацій щодо формування ефективної державної політики повоєнного відновлення України. Систематизовано їх подано у табл. 2.

Таблиця 2

Ключові напрями державної політики повоєнного відновлення України з урахуванням досвіду Фінляндії

Ключовий компонент політики відновлення	Зміст рекомендацій з урахуванням досвіду Фінляндії
Довгострокове планування розвитку	Фінляндія не обмежилась подоланням наслідків війни, а створювала фундамент майбутньої конкурентної економіки. Україні варто також формувати національну стратегію розвитку з горизонтом не менше 10–15 років, із чіткими індикаторами, візією експорту та переробки, інтеграцією до європейських і глобальних ринків.
Мобілізація внутрішніх ресурсів	Одним із ключів фінського успіху стала суспільна згуртованість, висока фіскальна дисципліна, готовність до жертв заради майбутнього. В Україні необхідно працювати над виробленням соціального контракту/угоди, за умовами якого громадяни, бізнес і держава співпрацюють заради спільного результату.
Пріоритетні галузі економіки – енергетика, агро- та переробна промисловість	Як і у випадку з Фінляндією, для України доцільно спрямовувати ресурси на відновлення енергетики, підтримку деревообробної галузі, будівництво об'єктів агропромислового комплексу, розвиток переробки сировини в готову продукцію – саме ці галузі можуть швидко принести експортний дохід.
Розвиток людського капіталу	Масштабне навчання робітників і підготовка нових кадрів у Фінляндії сприяли відновленню індустріальної бази. Україна має інвестувати в освіту, професійну підготовку, цифрові навички, адаптуючи систему освіти до умов відновлення і майбутнього ринку праці.
Зміцнення міжнародної репутації держави та довіри партнерів до неї	Фінляндія показала приклад країни, яка відновлює міжнародну довіру. Україні критично важливо зберігати відкритість і прозорість у фінансових потоках, ефективно комунікувати з донорами, запроваджувати антикорупційні бар'єри не постфактум, а превентивно – за фінською логікою: не боротися з корупцією, а створювати умови, де вона неможлива.

Ключовий компонент політики відновлення	Зміст рекомендацій з урахуванням досвіду Фінляндії
Інституційна спроможність і горизонтальна координація	Варто врахувати досвід централізованого, але адаптивного управління відбудовою. Україні потрібно посилити координацію між центральними органами влади, місцевими громадами та міжнародними донорами, щоб уникати дублювання зусиль та неефективного використання ресурсів.

Висновки. Таким чином, для України, що постала перед викликами післявоєнного відновлення, фінський досвід є особливо цінний тим, що демонструє: успіх можливий за умов національної згоди, розумної політики, орієнтації на внутрішні ресурси і стратегічне бачення. Україна може адаптувати ці елементи до свого сучасного контексту, з урахуванням власних ресурсів, викликів і глобального становища. Відбудова має стати не просто відновленням зруйнованого, а точкою старту для глибокої трансформації держави та суспільства.

Література:

1. Mitrunen M. War Reparations, Structural Change, and Intergenerational Mobility. *The Quarterly Journal of Economics*. Volume 140. Issue 1. February 2025. Pages 521-584. URL: https://doi.org/10.1093/qje/qjae036

2. Курбет О. П. Перемога у війні за незалежність, побудова розвиненої економіки та соціальної держави: позитивний досвід Фінляндії для України. *Збірник наукових праць «Історія народного господарства і економічної думки України».* 2022. №55. URL: https://doi.org/10.15407/ingedu2022.55.142

3. Eric Solsten and Sandra W. Meditz, editors. *Finland: A Country Study*. Washington: GPO for the Library of Congress, 1988. URL: https://countrystudies.us/finland/

4. First World Bank funding to Finland approved. *World Bank Group Timeline*. URL: https://timeline.worldbank.org/en/timeline/eventdetail/2476 (date of access: 02.09.2025).

5. Tvedt J. Stabilizing an Economy: Finland. *IMF eLIBRARY*. URL: https://www.elibrary.imf.org/view/journals/022/0003/002/article-A004-en.xml.

6. Growth and Structure of the Economy (Finland). *Country Studies*. URL: https://country-studies.com/finland/growth-and-structure-of-the-economy.html (date of access: 02.09.2025).

7. Statistics Finland - The growing years of Finland'sindustrial production. *Tilastokeskus*. URL: https://stat.fi/tup/suomi90/toukokuu_en.html (date of access: 02.09.2025).

8. IMPLICATIONS OF FINNISH TRADE WITH THE SINO-SOVIET BLOC. *We are the Nation's first line of defense - CIA*. URL: https://www.cia.gov/readingroom/document/cia-rdp79t00935a000400010002-8 (date of access: 02.09.2025).

9. William Echikson. Finland turns drawbacks into engines for economic growth. The Christian Science Monitor. URL: https://www.csmonitor.com/1987/0918/fecon.html (date of access: 02.09.2025).

10. Фінляндія: дослідження практик відновлення країн після руйнації. *Інститут аналітики та адвокації.* Випуск 12. URL: https://iaa.org.ua/portfolio/finlyandiya/

11. Sarvimäki, Matti and Uusitalo, Roope and Jantti, Markus, Long-Term Effects of Forced Migration. IZA Discussion Paper No. 4003, URL: http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1351167

12. Westerholm J. Populating Finland. *Fennia - International Journal of Geography*. 2022. Vol. 180 (1-2). URL: https://www.researchgate.net/publication/277743637_Populating_Finland.

13. Häkkilä M. Farms of northern Finland. *Fennia - International Journal of Geography*. 2022. Vol. 180 (1-2). URL: https://www.researchgate.net/publication/265411340_Farms_of_northern_Finland.

14. Finnish Public Administration / ed. by E. Pekkola, J.-E. Johanson, M. Mykkänen. Cham : Springer International Publishing, 2023. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-031-34862-4 (date of access: 02.09.2025).

15. Open government in the Nordics. nordics.info | Aarhus University. URL: https://nordics.info/show/artikel/open-government (date of access: 02.09.2025).

16. Corruption Perceptions Index. Transparency International. URL: https://www.transparency.org/en/cpi/2024/index/fin.

17. Strategy and institutions on anti-corruption and public integrity. OECD. URL: https://www.oecd.org/en/publications/anti-corruption-and-integrity-outlook-2024-country-notes_684a5510-en/finland_efb29cf6-en.html.

18. Steering from the Centre / ed. by C. Dahlström, B. G. Peters, J. Pierre. University of Toronto Press, 2011. URL: https://doi.org/10.3138/9781442687066 (date of access: 02.09.2025).

19. OECD Public Governance Reviews FINLAND WORKING TOGETHER TO SUSTAIN SUCCESS. *OECD*. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2010/09/finland-working-together-to-sustain-success_g1ghcdd8/9789264086081-en.pdf (date of access: 02.09.2025).

20. Paavonen T. Neutrality, protectionism and the international community. Scandinavian Economic History Review. 1989. Vol. 37, no. 1. P. 23–40. URL: https://doi.org/10.1080/03585522.1989.10408130 (date of access: 02.09.2025).

21. History. European Free Trade Association (EFTA). URL: https://www.efta.int/about-efta/european-free-trade-association/history (date of access: 02.09.2025).

22. Antikainen A. In Search of the Nordic Model in Education. Scandinavian Journal of Educational Research. 2006. Vol. 50, no. 3. P. 229–243. URL: https://doi.org/10.1080/00313830600743258 (date of access: 02.09.2025).

23. Kettunen P. The Nordic Welfare State in Finland. Scandinavian Journal of History. 2001. Vol. 26, no. 3. P. 225–247. URL: https://doi.org/10.1080/034687501750303864 (date of access: 02.09.2025).

References:

1. Mitrunen M. War Reparations, Structural Change, and Intergenerational Mobility. *The Quarterly Journal of Economics*. Volume 140. Issue 1. February 2025. Pages 521-584. URL: https://doi.org/10.1093/qje/qjae036

2. Kurbet O. P. Peremoga u viini za nezalezhnist, pobudova rozvynenoi ekonomiky ta sotsialnoi derzhavy: pozytyvnyi dosvid Finliandii dlia Ukrainy. Zbirnyk naukovykh prats "Istoriia narodnoho hospodarstva i ekonomichnoi dumky Ukrainy". 2022. №55. URL: https://doi.org/10.15407/ingedu2022.55.142

3. Eric Solsten and Sandra W. Meditz, editors. *Finland: A Country Study*. Washington: GPO for the Library of Congress, 1988. URL: https://countrystudies.us/finland/

4. First World Bank funding to Finland approved. *World Bank Group Timeline*. URL: https://timeline.worldbank.org/en/timeline/eventdetail/2476 (date of access: 02.09.2025).

5. Tvedt J. Stabilizing an Economy: Finland. *IMF eLIBRARY*. URL: https://www.elibrary.imf.org/view/journals/022/0003/002/article-A004-en.xml.

6. Growth and Structure of the Economy (Finland). *Country Studies*. URL: https://country-studies.com/finland/growth-and-structure-of-the-economy.html (date of access: 02.09.2025).

7. Statistics Finland - The growing years of Finland'sindustrial production. *Tilastokeskus*. URL: https://stat.fi/tup/suomi90/toukokuu_en.html (date of access: 02.09.2025).

8. IMPLICATIONS OF FINNISH TRADE WITH THE SINO-SOVIET BLOC. *We are the Nation's first line of defense - CIA*. URL: https://www.cia.gov/readingroom/document/cia-rdp79t00935a000400010002-8 (date of access: 02.09.2025).

9. William Echikson. Finland turns drawbacks into engines for economic growth. The Christian Science Monitor. URL: https://www.csmonitor.com/1987/0918/fecon.html (date of access: 02.09.2025).

10. Finliandiia: doslidzhennia praktyk vidnovlennia krain pislia ruinatsii. Instytut analityky ta advokatsii. Vypusk 12. URL: https://iaa.org.ua/portfolio/finlyandiya/

11. Sarvimäki, Matti and Uusitalo, Roope and Jantti, Markus, Long-Term Effects of Forced Migration. IZA Discussion Paper No. 4003, URL: http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1351167

12. Westerholm J. Populating Finland. *Fennia - International Journal of Geography*. 2022. Vol. 180 (1-2). URL: https://www.researchgate.net/publication/277743637_Populating_Finland.

13. Häkkilä M. Farms of northern Finland. *Fennia - International Journal of Geography*. 2022. Vol. 180 (1-2). URL: https://www.researchgate.net/publication/265411340_Farms_of_northern_Finland.

14. Finnish Public Administration / ed. by E. Pekkola, J.-E. Johanson, M. Mykkänen. Cham : Springer International Publishing, 2023. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-031-34862-4 (date of access: 02.09.2025).

15. Open government in the Nordics. nordics.info | Aarhus University. URL: https://nordics.info/show/artikel/open-government (date of access: 02.09.2025).

16. Corruption Perceptions Index. Transparency International. URL: https://www.transparency.org/en/cpi/2024/index/fin.

17. Strategy and institutions on anti-corruption and public integrity. OECD. URL: https://www.oecd.org/en/publications/anti-corruption-and-integrity-outlook-2024-country-notes_684a5510-en/finland_efb29cf6-en.html.

18. Steering from the Centre / ed. by C. Dahlström, B. G. Peters, J. Pierre. University of Toronto Press, 2011. URL: https://doi.org/10.3138/9781442687066 (date of access: 02.09.2025).

19. OECD Public Governance Reviews FINLAND WORKING TOGETHER TO SUSTAIN SUCCESS. *OECD*. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2010/09/finland-working-together-to-sustain-success_g1ghcdd8/9789264086081-en.pdf (date of access: 02.09.2025).

20. Paavonen T. Neutrality, protectionism and the international community. Scandinavian Economic History Review. 1989. Vol. 37, no. 1. P. 23–40. URL: https://doi.org/10.1080/03585522.1989.10408130 (date of access: 02.09.2025).

21. History. European Free Trade Association (EFTA). URL: https://www.efta.int/about-efta/european-free-trade-association/history (date of access: 02.09.2025).

22. Antikainen A. In Search of the Nordic Model in Education. Scandinavian Journal of Educational Research. 2006. Vol. 50, no. 3. P. 229–243. URL: https://doi.org/10.1080/00313830600743258 (date of access: 02.09.2025).

23. Kettunen P. The Nordic Welfare State in Finland. Scandinavian Journal of History. 2001. Vol. 26, no. 3. P. 225–247. URL: https://doi.org/10.1080/034687501750303864 (date of access: 02.09.2025).

УДК 351.82-044.372:[327:913]

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-712-723

Могила Павло Анатолійович аспірант, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, https://orcid.org/0009-0003-0251-3424

КРИЗИ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ ЯК ПЕРЕДУМОВА ДЛЯ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ВИКЛИКІВ

Анотація. Сучасний розвиток міжнародних відносин супроводжується зростанням масштабності кризових явищ, які виникають як з внутрішніх, так і з зовнішніх чинників. У цьому контексті особливого значення набуває сфера публічного управління, адже ефективність управлінських рішень і здатність державних інституцій до своєчасного реагування визначають стабільність внутрішнього розвитку та геополітичні позиції держави. Актуальність дослідження зумовлена тим, що управлінські кризи, спричинені недосконалістю інституцій, браком стратегічного бачення або відсутністю зворотного зв'язку з суспільством, виходять за межі внутрішньої політики й переростають у фактори міжнародної нестабільності. Метою статті є виявлення закономірностей впливу криз у системі публічного управління на формування та загострення геополітичних викликів. Об'єктом дослідження виступає публічне управління як система органів державної влади та громадянського суспільства, предметом – кризові явища у його функціонуванні та їхній трансформаційний вплив на міжнародну безпеку. Визначено сутність криз у публічному управлінні та особливості управління ними. Здійснено аналіз природи управлінських рішень, що стають причиною кризових ситуацій, розглянуто приклади їхнього прояву у світовій практиці (замороження військової допомоги Україні адміністрацією президента США, Brexit, виведення військ США з Афганістану, управлінські помилки у контексті війни Росії проти України). Показано, що внутрішні дисфункції державного управління – від інституційної слабкості та бюрократизації до економічної вразливості – перетворюються на чинники глобальної нестабільності, створюючи нові загрози міжнародному порядку. Досягнутими результатами дослідження є систематизація основних механізмів, через які кризи у публічному управлінні переходять у геополітичний вимір: втрата суспільної довіри до інститутів влади, недалекоглядність стратегічного планування, інституційна слабкість та економічна залежність від зовнішніх акторів. Висновки підкреслюють, що кризи управління не є ізольованими явищами, а виступають каталізатором регіональних та глобальних викликів, здатних змінювати баланс сил у світі. Наукова значущість статті полягає у поглибленні розуміння взаємозалежності

між ефективністю публічного управління та геополітичною стабільністю. Результати дослідження можуть бути використані для розробки стратегій кризового менеджменту, удосконалення інституційної спроможності держави та формування більш стійкої системи міжнародної безпеки.

Ключові слова: геополітичні виклики та проблеми, кризи, система публічного управління, органи публічної влади, управлінські рішення, антикризове управління, інституційні механізми.

Mogyla Pavlo Postgraduate student, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, https://orcid.org/0009-0003-0251-3424

CRISES IN PUBLIC ADMINISTRATION AS A PREREQUISITE FOR GEOPOLITICAL CHALLENGES

Abstract. The modern development of international relations is accompanied by an increase in the scale of crisis phenomena that arise from both internal and external factors. In this context, the sphere of public administration acquires special importance, because the effectiveness of management decisions and the ability of state institutions to respond in a timely manner determine the stability of internal development and geopolitical positions of the state. The relevance of the study is due to the fact that management crises caused by the imperfection of institutions, lack of strategic vision or lack of feedback from society go beyond domestic politics and develop into factors of international instability. The aim of the article is to identify the patterns of the impact of crises in the public administration system on the formation and exacerbation of geopolitical challenges. The object of the study is public administration as a system of state authorities and civil society, the subject is crisis phenomena in its functioning and their transformational impact on international security. The essence of crises in public administration and the features of their management are determined. The nature of management decisions that cause crisis situations is analyzed, examples of their manifestation in world practice are considered (freezing of military aid to Ukraine by the Trump administration, Brexit, withdrawal of US troops from Afghanistan, management errors in the context of Russia's war against Ukraine). It is shown that internal dysfunctions of public administration - from institutional weakness and bureaucratization to economic vulnerability - are turning into factors of global instability, creating new threats to the international order. The results of the study are the systematization of the main mechanisms through which crises in public administration enter the geopolitical dimension: loss of public trust in government institutions, short-sightedness of strategic planning, institutional weakness and economic dependence on external actors. The conclusions emphasize that management crises are not isolated phenomena, but act as a catalyst for regional and global

challenges that can change the balance of power in the world. The scientific significance of the article lies in deepening the understanding of the interdependence between the effectiveness of public administration and geopolitical stability. The results of the study can be used to develop crisis management strategies, improve the institutional capacity of the state, and form a more sustainable system of international security.

Keywords: geopolitical challenges and problems, crises, system of public administration, public authorities, administrative decisions, crisis management, institutional mechanisms.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку міжнародних відносин характеризується зростанням кількості та масштабності кризових явищ, що мають як внутрішнє, так і зовнішнє походження. Особливого значення у цьому контексті набуває сфера публічного управління, адже саме ефективність прийняття управлінських рішень, здатність державних інституцій своєчасно реагувати на виклики та забезпечувати стабільність визначають не лише рівень внутрішнього розвитку, а й формують позиції держави у глобальному середовищі. Коли ж у системі публічного управління виникають кризи – зумовлені недосконалістю інституційних механізмів, браком стратегічного бачення, політичною волюнтаристичністю або ж відсутністю зворотного зв'язку між владою та суспільством – наслідки виходять за межі внутрішнього порядку денного й набувають геополітичного значення. Криза у сфері публічного управління проявляється, передусім, у втраченій здатності держави формувати довгострокові політики, що відповідають суспільним потребам і міжнародним зобов'язанням. Це породжує недовіру до інститутів влади, посилює внутрішньополітичні конфлікти та створює сприятливе підґрунтя для зовнішнього впливу. На глобальному рівні подібні управлінські збої здатні провокувати нові ризики: від поглиблення регіональної нестабільності до зламу усталених союзницьких відносин, що у свою чергу відкриває простір для активізації сил, зацікавлених у зміні геополітичного балансу. Показовим прикладом є рішення адміністрації президента США щодо тимчасового призупинення військової підтримки України. Це рішення, прийняте з огляду на внутрішньополітичні міркування, мало значний вплив на міжнародну безпекову ситуацію. Воно не лише поставило під сумнів сталість союзницьких відносин США, а й створило додаткові можливості для посилення тиску з боку російської федерації. Подібні приклади свідчать, що управлінські кризи в окремих державах не залишаються ізольованими, оскільки швидко можуть перерости у чинники глобальної нестабільності. Враховуючи це, наразі існує потреба у проведенні детального наукового аналізу криз у публічному управлінні та їхньої ролі у формуванні геополітичних викликів. Вивчення цього взаємозв'язку дозволить краще

зрозуміти механізми трансформації внутрішніх проблем у зовнішньополітичні загрози, а й також сприятиме розробці більш ефективних управлінських рішень, здатних мінімізувати ризики та забезпечити стабільність у міжнародному просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти криз у публічному управлінні були вивчені низкою вітчизняних науковців. Зокрема, О. Соколов визначив теоретико-методологічні основи дослідження криз у публічному управлінні, також зазначивши її основні ознаки та особливості прояву [1]. Крім того, В. Г. Мартінович та О. А. Руденко окреслили ознаки виникнення криз у системі державного управління [2]. А. В. Терент'єва, Ю. П. Кравченко та Р. С. Кропивницький проаналізувати особливості антикризового публічного управління в умовах воєнного стану [3]. Також варто відмітити дослідження Н. В. Лікарчук, у якому визначено причини виникнення та шляхи врегулювання криз у системі публічного управління [4]. У свою чергу, К. Швець розглядала у своєму дослідженні кризи як один із чинників посилення ефективності політичних інститутів [5]. У статті О. Є. Соколова визначено основні механізми публічного управління у подоланні криз [6]. Також зазначимо дослідження групи вітчизняних науковців на чолі з Г. Михальченко, у якому було окреслено особливості публічного управління у контексті сучасних глобальних викликів [7]. Аналізуючи актуальні наукові дослідження, підкреслимо, що тема статті наразі недостатньо розкрита, тому важливим є проведення власного наукового дослідження.

Мета статті. Метою статті є дослідження впливу кризових явищ у системі публічного управління на формування та загострення геополітичних викликів. У межах роботи передбачається: проаналізувати природу управлінських рішень, що сприяють виникненню кризових ситуацій; розглянути приклади з міжнародної практики, зокрема дії адміністрації президента США щодо припинення військової підтримки України; визначити механізми, через які втрата зворотного зв'язку та недалекоглядність у державному адмініструванні переростають у чинники геополітичної нестабільності. Реалізація поставленої мети дозволить розкрити взаємозалежність між ефективністю публічного управління та безпекою в міжнародному просторі, а також окреслити напрями мінімізації ризиків у майбутньому.

Виклад основного матеріалу. Насамперед у дослідженні визначимо сутність криз у публічному управлінні. Звертаючись до поняття кризи, зазначимо, що вона визначається як «неочікувана подія, що призводить до потенційно небезпечної ситуації, що впливає на окремих осіб, громади або навіть на довкілля в усьому світі». Термін може приймати різні форми, такі як особиста, економічна, екологічна криза або криза громадського здоров'я, кожна з яких підкреслює різний контекст та наслідки. Походження слова походить від грецького слова «krisis», яке передає поняття судження та прийняття рішень, часто пов'язаних з негативними наслідками [8]. При цьому підкреслимо, що у публічному

управлінні криза постає як результат накопичення системних дисфункцій в управлінських процесах. Вона може бути наслідком помилкових стратегічних рішень, відсутності ефективних механізмів комунікації між владою та громадянами, дефіциту інституційної спроможності чи політичної волі. Особливої ваги набуває той факт, що управлінська криза майже завжди має багатовимірний характер: вона одночасно проявляється у сфері внутрішньої політики, економіки та безпеки, а її вплив швидко виходить за межі державних кордонів. Саме ця комплексність і здатність провокувати ланцюгову реакцію у міжнародному середовищі роблять кризи публічного управління ключовим чинником виникнення геополітичних викликів. Криза публічного управління, у своє чергу, визначається як «особлива форма системи органів державної влади та громадянського суспільства, що супроводжується нестабільністю, зниженням рівня керованості соціально-економічного процесами, розбалансованістю політичних інститутів, загостренням соціальних конфліктів, наростанням протиріч в суспільстві тощо» [1]. Крім того, у даному контексті важливим є поняття кризового менеджменту або управління кризами. У публічному управлінні його визначають як «процеси, стратегії та методи, що використовуються для запобігання, пом'якшення та припинення криз» [9].

Враховуючи це, варто підкреслити, що у публічному управлінні кризи стають причиною зменшення результативності та ефективності управлінського впливу. Зменшення результативності проявляється у неспроможності державних інститутів забезпечувати виконання своїх базових функцій – від гарантування безпеки громадян до формування стабільного економічного середовища та реалізації зовнішньополітичного курсу. Ефективність управління втрачається тоді, коли відсутній зворотний зв’язок між владою та суспільством, а ухвалені рішення не відображають реальних потреб і очікувань громадян. У такому випадку кризові явища стають не лише внутрішньою проблемою держави, а й чинником дестабілізації міжнародних відносин. Це пояснюється тим, що управлінські дисфункції часто мають транснаціональний ефект: вони підривають довіру до політичних інститутів, послаблюють позиції держави на міжнародній арені та створюють додаткові ризики для глобальної безпеки. Зрештою, неефективність кризового менеджменту у публічному управлінні може провокувати геополітичні виклики, які виходять за межі внутрішньої компетенції держави та потребують комплексного міжнародного реагування.

Виникнення криз у публічному управлінні є доволі поширеним явищем як в Україні, так і в інших країнах світу. Причини виникнення таких криз можуть бути різними. Основними з них є наступні [4]:

– Політична нестабільність, що проявляється у частих змінах уряду, відсутності узгодженості між гілками влади, а також у низькому рівні довіри громадян до державних інститутів;

– Економічні фактори, зокрема інфляційні процеси, дефіцит бюджету, неефективне використання фінансових ресурсів та відсутність належної інвестиційної політики;

– Соціальні суперечності, що загострюються через нерівність у доступі до ресурсів, зростання безробіття, низький рівень соціального захисту та поширення суспільної напруги;

– Зовнішні виклики, серед яких воєнні конфлікти, міжнародні санкції, глобальні економічні кризи та природні катаклізми, які суттєво впливають на внутрішню політику держави;

– Недосконаліть самої системи державного управління, що виявляється у бюрократизації процесів, відсутності стратегічного планування, низькій професійній підготовці кадрів та корупційних практиках.

Звернемо увагу на природу управлінських рішень, які можуть сприяти виникненню криз у публічному управлінні. Зазвичай вони пов'язані з політичною нестабільністю, недосконалістю системи публічного управління, а також певними зовнішніми викликами. Окрім цього, такі кризи дуже часто спричинені помилковими стратегічними пріоритетами, несвоєчасним реагуванням на проблеми, відсутністю належного аналізу ризиків та недостатньою прозорістю процесу ухвалення рішень. Нерідко негативну роль відіграє також ігнорування експертної думки та громадської участі, що призводить до відриву державних інституцій від реальних потреб суспільства. Унаслідок цього управлінські рішення втрачають ефективність, посилюючи вже існуючі суперечності та створюючи передумови для виникнення нових кризових ситуацій. Також кризи у публічному управлінні проявляються у вигляді загострення економічних та соціальних конфліктів, нездатності державної влади керувати конфліктами, розбалансованості структурно-функціональної системи управління та політичних інститутів влади, краху легітимності державної влади, напруженого стану суспільства [2]. З огляду на зазначене, кризи у публічному управлінні спричинені низкою факторів. Нерідко саме управлінські рішення, їх неефективність та недосконаліть, стають однією з основних причин виникнення криз у публічному управлінні та можуть надалі зумовити їх вплив на виникнення геополітичних викликів.

Аналізуючи наведені приклади, слід відзначити, що управлінські рішення найвищого рівня здатні мати довготривалі наслідки для міжнародної безпеки та регіональної стабільності. Так, у 2025 році рішення адміністрації США про тимчасове призупинення військової допомоги Україні викликало широкий резонанс. Хоча програму підтримки було відновлено вже через сім днів, причому з додатковими поставками озброєння та техніки, сама ситуація поставила під сумнів сталість і прогнозованість американської політики у сфері оборонного партнерства. Це призвело до термінових дипломатичних контактів на найвищому

рівні з метою врегулювання кризової ситуації, оскільки навіть короткочасна зупинка поставок в умовах триваючої агресії Російської Федерації створила ризики для обороноздатності України. Крім того, даний випадок актуалізував дискусію щодо довіри до поточних і майбутніх безпекових угод між США та Україною. Цей інцидент є гарним прикладом міс комунікації окремої державної інституції з іншими суб'єктами державного апарату та потенційних наслідків: рішення було прийнято без консультацій з Сенатом, Конгресом або іншими державними органами. І вже сьогодні можна констатувати, що навіть тимчасове замороження військової допомоги справляє відчутний вплив на стратегічні відносини між державами, тоді як повна відмова від неї могла б призвести до значних геополітичних втрат і серйозних викликів для міжнародної системи безпеки [10; 11].

Подібним прикладом внутрішньополітичного рішення з глобальними наслідками є Brexit. Брак ефективної комунікації уряду з населенням, маніпуляції у сфері інформаційної політики та відсутність комплексного бачення майбутніх відносин Великої Британії з ЄС призвели до управлінської кризи, яка вийшла за рамки національного рівня. Рішення про вихід стало каталізатором політичної нестабільності в Європі, зростання економічних ризиків та послаблення спільної позиції ЄС у питаннях безпеки. У геополітичному вимірі це також створило додаткові можливості для зовнішніх гравців, зокрема Росії, яка намагалася використати європейську роз’єднаність на свою користь. З огляду на зазначене, можна сказати, що вихід Британії з ЄС у 2016 році став однієї з причин дестабілізації політичної ситуації у Європі та виникнення протилежних думок у ЄС. Поруч із цим, дана криза не мала таких далекосяжних наслідків у контексті глобальних викликів, які потенційно могла б мати криза, яка ймовірно виникла б після рішення про замороження військової допомоги з боку США Україні у 2025 році, якби США не змінили свою думку та не відновили допомогу. Однак, враховуючи те, що Британія, як одна з найрозвиненіших та потужних з політичної і військової точки зору держав світу, вийшла з ЄС, може стати причиною більшої політичної слабкості ЄС у майбутньому, що також може спричинити певні геополітичні проблеми надалі.

Ще більш показовим є приклад Афганістану у 2021 році. Рішення адміністрації США про поспішне виведення військ було прийнято без достатнього аналізу ризиків, без ефективної координації з партнерами та без належного врахування внутрішніх процесів у країні. Як результат – швидкий колапс державних інституцій, повернення «Талібану» до влади та масштабна гуманітарна криза. Це рішення поставило під сумнів здатність західних демократій відповідально управляти глобальними безпековими процесами, що, у свою чергу, стало підґрунтям для активізації авторитарних режимів, які сприйняли таку слабкість як сигнал до посилення власних позицій на міжнародній арені. Ця подія у

глобальному вимірі стала однією з причин дестабілізації геополітичної ситуації на Близькому Сході та у Центральній Азії. Афганістан втратив підтримку з боку США, як держави, яка протягом десятиліть надавала можливість стримувати загрози з боку терористичних організацій. Як результат, зросла кількість безпекових проблем у контексті глобального тероризму, який безпосередньо пов'язаний з країнами цього регіону.

Повномасштабна війна Росії проти України у 2022 році також висвітлила проблеми кризового управління як на національному, так і на міжнародному рівні. З одного боку, українська держава стикнулася з необхідністю у найкоротші терміни перебудувати систему публічного управління, забезпечити безперервність функціонування інституцій та мобілізацію ресурсів. З іншого боку, нерішучість окремих європейських урядів щодо постачання зброї, затягування санкційних рішень і відсутність єдиної стратегії реагування на агресію Росії продемонстрували недоліки системи глобального управління безпекою. Зволікання у прийнятті рішень, зумовлене бюрократичними процедурами чи внутрішніми політичними суперечками, призвело до значного зростання людських втрат та масштабів руйнувань. Станом на 2025 рік досі не вдалося вирішити наявні проблеми у публічному управлінні у міжнародній спільноті. Не усі країни прийшли до спільної думки стосовно надання допомоги Україні та припинення економічної та політичної співпраці з рф. Це свідчить про те, що невирішена криза у публічному управлінні переросла у справжню геополітичну проблему на глобальному рівні. Безперечно, повномасштабна російсько-українська війна не може розглядатись як регіональний конфлікт. Масштаби війни виходять далеко за межі російсько-українських відносин, а геополітичний вимір конфлікту пов'язаний також і з кризовими явищами у публічному управлінні на рівні країн ЄС та інших, спільні дії яких могли б забезпечити припинення війни, а також надання більшої допомоги Україні у вирішенні цієї проблеми та її наслідків.

З огляду на зазначене, підкреслимо, що наведені приклади доводять, що кризи у публічному управлінні, які виникають через відсутність стратегічного бачення, недооцінку зовнішніх факторів або внутрішньополітичний егоїзм, здатні провокувати глобальні виклики та підривати систему міжнародної безпеки. У цьому контексті особливої ваги набуває питання підвищення ефективності управлінських рішень, побудови дієвих механізмів кризового менеджменту та формування стійких каналів зворотного зв'язку між владою і суспільством.

Окрім цього, варто додати, що важливим завданням дослідження є визначення механізмів, через які кризи у публічному управлінні переходять у площину геополітичних загроз. Основні з них представимо на Рис.1.

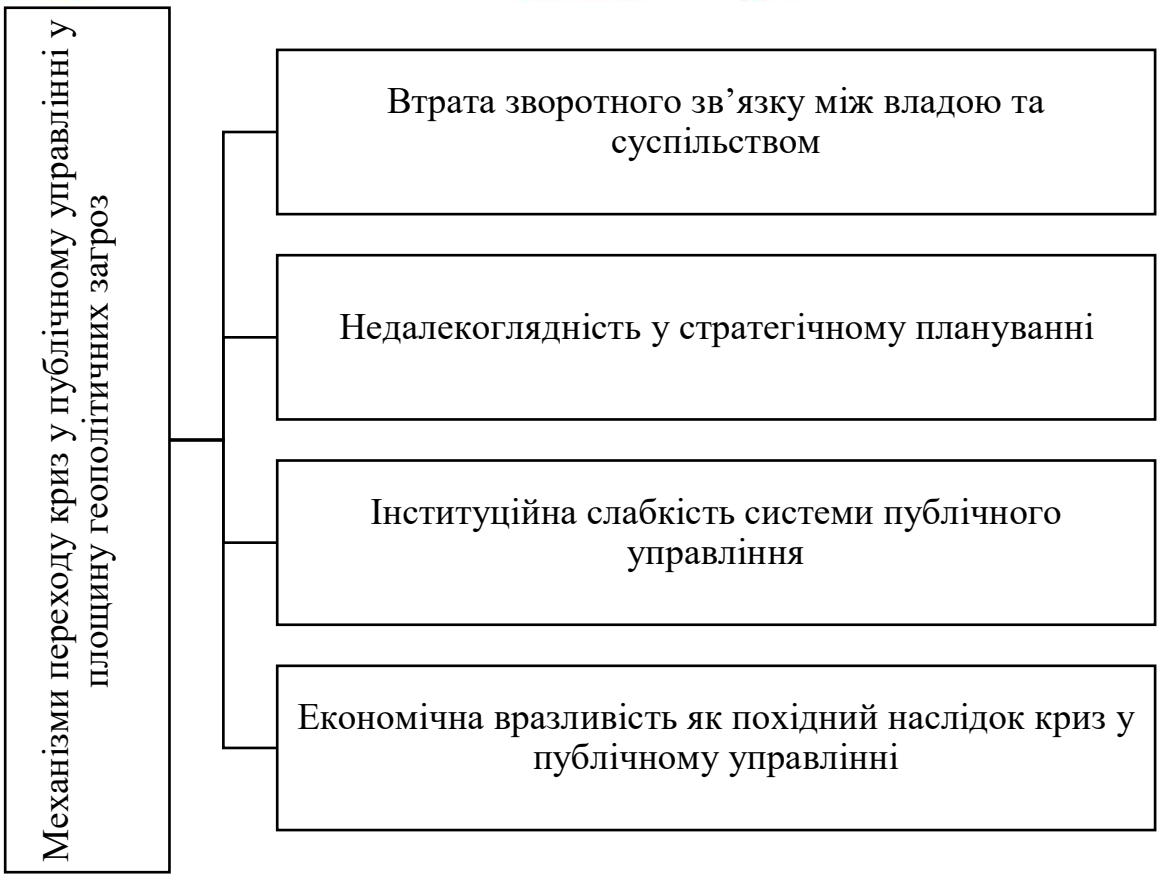

Рис.1. Механізми переходу криз у публічному управлінні у площину геополітичних загроз

У першу чергу, це втрата зворотного зв'язку між владою та суспільством. У такій ситуації державні рішення можуть бути ухвалені без урахування суспільних очікувань, реальних потреб населення та об'єктивних експертних оцінок, у результаті чого виникає дефіцит легітимності. Це стає причиною поступового зниження довіри до інститутів влади, що породжує соціальну фрагментацію та формує сприятливий ґрунт для поширення дезінформації й зовнішніх маніпуляцій. Суспільство починає орієнтуватися не на державні інституції, а на альтернативні центри впливу, що створює ризик масштабної внутрішньої дестабілізації. Крім того, одним із механізмів є недалекоглядність у стратегічному плануванні. Відсутність системного підходу, недооцінка довгострокових наслідків та орієнтація на короткострокові політичні вигоди часто призводять до руйнування стратегічних партнерств, ослаблення міжнародного авторитету держави та формування вакууму безпеки. Ситуативні кроки, продиктовані політичною кон'юнктурою, підривають довіру з боку міжнародних партнерів, що у свою чергу стимулює геополітичних конкурентів до активніших дій. Така ситуація здатна не лише знизити рівень регіональної стабільності, а й сприяти появі нових осередків напруженості.

Також звернемо увагу на такий механізм, як інституційна слабкість системи публічного управління. Він пов'язаний з тим, що неефективність державного апарату, надмірна бюрократизація, корупція, відсутність належної професійної підготовки управлінських кадрів та неспроможність забезпечити баланс між інтересами держави й суспільства призводять до того, що держава втрачає здатність підтримувати власну внутрішню стійкість. У таких умовах зростає залежність від зовнішньої підтримки – економічної, політичної чи військової. Це створює додаткові канали впливу для глобальних і регіональних акторів, які можуть використовувати слабкість державних інституцій у власних інтересах. Варто також визначити економічну вразливість як похідний наслідок криз у публічному управлінні. Неефективна економічна політика, слабкий контроль за фінансовими потоками та брак антикризових інструментів знижують рівень економічної безпеки країни. Це призводить до посилення залежності від зовнішніх кредиторів і донорів, що створює додаткові можливості для політичного тиску та нав'язування невигідних рішень. Враховуючи це, підкреслимо, що поєднання дефіциту зворотного зв'язку з суспільством, стратегічних прорахунків, інституційної слабкості та економічної вразливості формує підґрунтя для трансформації внутрішніх криз у публічному управлінні у чинники міжнародної та регіональної нестабільності. Це підкреслює необхідність посилення ролі стратегічного планування, інституційної модернізації та підвищення прозорості управлінських процесів як ключових умов запобігання перетворенню криз на загрозу геополітичному порядку.

З огляду на зазначене, можна сказати, що саме втрата зворотного зв'язку та недалекоглядність у державному адмініструванні переростають у чинники геополітичної нестабільності. Проаналізовані приклади та механізми дозволили визначити, що неефективне публічне управління та виникнення криз різного характеру на даному рівні можуть бути однією з першопричин геополітичних викликів та їх трансформації у геополітичні проблеми, які можуть мати далекосяжні наслідки для багатьох країн світу.

Висновки. Проведене дослідження підтвердило, що кризи у публічному управлінні є не лише внутрішнім викликом для держави, але й чинником формування глобальної нестабільності. Вони виникають унаслідок недосконалості інституційних механізмів, відсутності стратегічного бачення, політичної нестабільності та економічної вразливості. Приклади з міжнародної практики свідчать, що управлінські прорахунки можуть мати довготривалі наслідки, які виходять далеко за межі національного рівня, провокуючи нові геополітичні загрози. Водночас дослідження показало, що мінімізація подібних ризиків можлива шляхом посилення стратегічного планування, розвитку дієвих механізмів кризового менеджменту та налагодження ефективного зворотного зв'язку між владою і суспільством. Лише за умови комплексної модернізації системи публічного управління можна забезпечити внутрішню стійкість держави та її здатність протидіяти сучасним геополітичним викликам.

Література:

1. Соколов О. Є. Теоретико-методологічні основи дослідження криз у публічному управлінні. Public Administration and Regional Development. 2021. №3. С. 726-751
2. Мартінович В. Г., Руденко О. А. Ознаки виникнення криз в системі державного управління. Економіка та суспільство. 2020. №22
3. Терент'єва А. В., Кравченко Ю. П., Кропивницький Р. С. Антикризове публічне управління системою забезпечення соціальної безпеки в умовах воєнного стану. Інвестиції: практика та досвід. 2024. №15. С. 205-210
4. Лікарчук Н. В. Кризи в системі державного управління: причини виникнення та шляхи врегулювання. Право та державне управління. 2020. №4. С. 256-261
5. Швець К. Антикрихкість державного управління: кризи як чинник посилення ефективності політичних інститутів. URL: https://jppasa.donnu.edu.ua/article/view/17183
6. Соколов О. Є. Механізми публічного управління в подоланні криз у незалежній Україні. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. 2021. Т. 32 (71). №3. С. 298-303
7. Mykhalchenko H., Cherniaieva O., Bashtannyk O., Shumliaieva I., Pitel N. Public Administration in the Context of Global Challenges. Management (Montevideo). 2025. №3. Pp. 1-15
8. EBSCO. Crisis. URL: https://www.ebsco.com/research-starters/social-sciences-and-humanities/crisis
9. Britannica. Crisis management. 2025. URL: https://www.britannica.com/topic/crisis-management-government
10. CNN. US pauses some munitions shipments to Ukraine, including air defense missiles, senior White House official says. 2025. URL: https://edition.cnn.com/2025/07/01/us/pentagon-hegseth-ukraine-munitions-hnk
11. The Guardian. Ukraine war briefing: US resumes military supplies to Ukraine, Zelenskyy announces. 2025. URL: https://www.theguardian.com/world/2025/jul/12/ukraine-war-briefing-us-resumes-military-supplies-to-ukraine-zelenskyy-announces

References:

1. Sokolov O. Ye. (2021) Teoretyko-metodolohichni osnovy doslidzhennia kryz u publichnomu upravlinni [Theoretical and methodological foundations of the study of crises in public administration]. Public Administration and Regional Development. vol. 3. pp. 726–751.
2. Martinovych V. H. & Rudenko O. A. (2020) Oznaky vynyknennia kryz v systemi derzhavnoho upravlinnia [Signs of crises in the system of public administration]. Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society. vol. 22.
3. Terentieva A. V., Kravchenko Yu. P. & Kropyvnytskyi R. S. (2024) Antykryzove publichne upravlinnia systemoiu zabezpechennia sotsialnoi bezpeky v umovakh voiennoho stanu [Anti-crisis public administration of the social security system under martial law]. Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: Practice and Experience. vol. 15. pp. 205–210.
4. Likarchuk N. V. (2020) Kryzy v systemi derzhavnoho upravlinnia: prychyny vynyknennia ta shliakhy vrehuliuvannia [Crises in the system of public administration: causes and ways of settlement]. Pravo ta derzhavne upravlinnia – Law and Public Administration. vol. 4. pp. 256–261.
5. Shvets K. (2023) Antykryhkist derzhavnoho upravlinnia: kryzy yak chynnyk posylennia efektyvnosti politychnykh instytutiv [Antifragility of public administration: crises as a factor of strengthening political institutions]. Journal of Political Science and Public Administration. Available at: https://jppasa.donnu.edu.ua/article/view/17183 (accessed August 26, 2025).
6. Sokolov O. Ye. (2021) Mekhanizmy publichnoho upravlinnia v podolanni kryz u nezalezhnii Ukraini [Mechanisms of public administration in overcoming crises in independent Ukraine]. Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho – Scientific Notes of V. I. Vernadsky TNU. vol. 32 (71), no. 3. pp. 298–303.

7. Mykhalchenko H., Cherniaieva O., Bashtannyk O., Shumliaieva I. & Pitel N. (2025) Public Administration in the Context of Global Challenges. Management (Montevideo). vol. 3. pp. 1–15.

8. EBSCO. (2025) Crisis. Available at: https://www.ebsco.com/research-starters/social-sciences-and-humanities/crisis (accessed August 26, 2025).

9. Britannica. (2025) Crisis management. Available at: https://www.britannica.com/topic/crisis-management-government (accessed August 26, 2025).

10. CNN. (2025) US pauses some munitions shipments to Ukraine, including air defense missiles, senior White House official says. Available at: https://edition.cnn.com/2025/07/01/us/pentagon-hegseth-ukraine-munitions-hnk (accessed August 26, 2025).

11. The Guardian. (2025) Ukraine war briefing: US resumes military supplies to Ukraine, Zelenskyy announces. Available at: https://www.theguardian.com/world/2025/jul/12/ukraine-war-briefing-us-resumes-military-supplies-to-ukraine-zelenskyy-announces (accessed August 26, 2025).

УДК 656.078

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-724-734

Момот Аліна Анатоліївна аспірант кафедри управління персоналом та підприємництва Навчально-наукового інституту «Інститут державного управління» Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, м. Харків, https://orcid.org/0009-0002-0927-8941

Смаглюк Анна Андріївна к.е.н., доц., доцент кафедри управління персоналом та підприємництва ННІ «Інституту державного управління» ХНУ імені В.Н. Каразіна, м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-8874-3719

КРИТЕРІЇ ЯКОСТІ НАДАННЯ ТРАНСПОРТНИХ ПОСЛУГ МІСЬКИМ ПАСАЖИРСЬКИМ ТРАНСПОРТОМ В УКРАЇНІ

Анотація. Данна стаття присвячена питанню оцінки якості послуг міського пасажирського транспорту в Україні. Розглянуто роль громадського транспорту у забезпеченні мобільності населення та сталого розвитку міст, підкреслено його значення для соціально-економічного розвитку та рівня довіри громадян до органів влади.

Зазначено, наявність різноманіття варіацій критеріїв та підходів до оцінювання якості послуг міського пасажирського транспорту, що ускладнює визначення показників. Таким чином підкреслюється необхідність створення єдиної системи критеріїв та індикаторів з метою забезпечення комплексного аналізу якості надання послуг міським пасажирським транспортом.

Проаналізовано зарубіжний досвід, де акцент зроблено на застосуванні інтегрованих тарифних систем, сучасних технологій моніторингу, оновленні рухомого складу та активному залученні громадськості до формування транспортної політики. Показано, що ефективне управління якістю перевезень можливе лише за умови комплексного підходу, який включає: узгодження державних і місцевих стратегій розвитку транспорту, визначення чітких критеріїв оцінки, системний збір і аналіз даних, відкриту комунікацію між владою, перевізниками та пасажирами.

Зроблено висновок, що формування єдиної методики оцінки якості транспортних послуг та затвердження державної стратегії розвитку міського пасажирського транспорту з урахуванням кращих міжнародних практик сприятиме підвищенню ефективності управління, зростанню задоволеності громадян і підвищенню конкурентоспроможності українських міст.

Обґрунтовано, що якість транспортних послуг є важливим показником ефективності публічного управління як на державному, так і на місцевому рівнях.

Визначено основні недоліки існуючої системи оцінювання в Україні, зокрема її фрагментарність та відсутність єдиної національної стратегії оцінки якості надання транспортних послуг міським пасажирським транспортом.

Ключові слова: міський пасажирський транспорт, система міського пасажирського транспорту, транспортна інфраструктура, транспортні послуги, якість транспортних послуг, критерії якості, місцеве самоврядування.

Momot Alina Postgraduate Student of the Department of personnel management and entrepreneurship, Educational and Scientific Institute "Institute of Public Administration" Kharkiv National University named after V. N. Karazin, Kharkiv, https://orcid.org/0009-0002-0927-8941

Smahliuk Anna Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Personnel Management and Entrepreneurship, Institute of Public Administration, V.N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-8874-3719

CURRENT STATE AND TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF URBAN PASSENGER TRANSPORT IN UKRAINE ON THE EXAMPLE OF THE CITY OF KHARKIV

Abstract. This article is devoted to the issue of assessing the quality of urban passenger transport services in Ukraine. The role of public transport in ensuring population mobility and sustainable development of cities is considered, its importance for socio-economic development and the level of citizens' trust in authorities is emphasized.

It is noted that there are a variety of variations of criteria and approaches to assessing the quality of urban passenger transport services, which complicates the definition of indicators. Thus, the need to create a unified system of criteria and indicators is emphasized in order to ensure a comprehensive analysis of the quality of urban passenger transport services.

Foreign experience is analyzed, where the emphasis is placed on the use of integrated tariff systems, modern monitoring technologies, rolling stock renewal and active involvement of the public in the formation of transport policy. It is shown that effective management of transportation quality is possible only under the condition of a comprehensive approach, which includes: coordination of state and local transport development strategies, definition of clear assessment criteria, systematic data collection and analysis, open communication between authorities, carriers and passengers.

It is concluded that the formation of a single methodology for assessing the quality of transport services and the approval of a state strategy for the development of

urban passenger transport taking into account best international practices will contribute to increasing management efficiency, increasing citizen satisfaction and increasing the competitiveness of Ukrainian cities.

It is substantiated that the quality of transport services is an important indicator of the effectiveness of public administration at both the state and local levels. The main shortcomings of the existing assessment system in Ukraine are identified, in particular its fragmentation and the lack of a unified national strategy for assessing the quality of transport services provided by urban passenger transport.

Keywords: urban passenger transport, urban transport system, transport infrastructure, transport services, quality of transport services, quality criteria, local self-government.

Постановка проблеми. Міський пасажирський транспорт відіграє ключову роль у забезпеченні мобільності населення та сталого розвитку міст в Україні. Сфера пасажирських перевезень безпосередньо впливає на соціально-економічний розвиток міста, комфорт і безпеку громадян, а також рівень довіри населення до органів влади.

Якість надання послуг у сфері міського пасажирського транспорту виступає одним із ключових показників ефективності функціонування системи публічного управління. Адже саме через щоденний досвід користування транспортом громадяни формують уявлення про спроможність влади організувати життєво важливі сфери.

На державному рівні якість перевезень демонструє результативність реалізації транспортної політики, наявність стратегічного бачення сталого розвитку транспортної інфраструктури в цілому. Використання сучасних стандартів (екологічність, цифровізація, інклюзивність) відображає прагнення держави забезпечити громадянам рівний доступ до базових соціальних благ.

На місцевому рівні якість пасажирських перевезень є показником ефективності муніципального менеджменту. Органи місцевого самоврядування відповідають за організацію маршрутної мережі, оновлення рухомого складу, контроль за тарифами та умовами конкуренції перевізників. Спроможність міської влади забезпечити регулярність, безпеку й комфорт перевезень напряму впливає на рівень довіри населення до влади, участь громадян у місцевих ініціативах та політичну стабільність у громаді.

На теперішній час в Україні оцінювання якості транспортних послуг здійснюється фрагментарно, наявні нормативно-правові акти регулюють окремі параметри, не формуючи комплексної методики, здатної об’єктивно оцінювати якість перевезень з позицій користувача та міжнародних стандартів. Відсутня єдина національна система оцінювання якості транспортних послуг, що ґрунтується на чітко визначених критеріях і стандартах.

Це призводить до зниження рівня задоволеності пасажирів, обмежує можливості для цільового підвищення якості послуг та вказує на недосконалість роботи органів публічного управління у даній сфері. В цьому аспекті підкреслюється важливість обраної теми дослідження, її актуальність в аспекті визначення критеріїв якості та формування методики оцінки ефективності з метою вдосконалення системи міського пасажирського транспорту в Україні.

Метою статті є визначення основних критерій якості надання транспортних послуг міським пасажирським транспортом в Україні, які є індикаторами ефективної роботи органів публічного управління.

Аналіз досліджень і публікацій. Сучасна наукова база налічує значну кількість праць, присвячених проблемам розвитку та ефективного функціонування міського пасажирського транспорту. Зокрема, питання якості транспортних послуг і реалізації механізмів публічного управління у цій сфері розглядаються у працях М. Богаченко [1], К. Вакуленко, В. Волік [2], Н. Давідіної, К. Долі, В. Ільченка [3], А. Ільїчова [4], Ю. Котовича, Я. Назаренко [5], С. Петровської [3], О. Паланта [6], В. Приймак [6], В. Черній та інших дослідників.

Закордонне наукове коле включають новітні роботи таких вчених як Б. Абрамович, М. Живкович [7], що описують критерії якості обслуговування інтегрованих систем.

Крім того, у роботах В. Дзюндзюка, Д. Курило [8] розглянуто питання оцінки ефективності діяльності органів публічного управління, а також використання індикаторів сталого розвитку регіонів, у тому числі в сфері транспорту.

Попри це, залишається недостатньо вивченими критерії оцінки якості ефективності управління, зокрема управління системою міськими пасажирськими перевезеннями. Потребує уточнення визначення ефективності діяльності системи пасажирських перевезень за для правильного трактування та цільового використання важелів регулювання.

Викладення основного матеріалу. Система міського пасажирського транспорту є складним і динамічним організмом, у якому поєднуються різні елементи: транспортна інфраструктура, рухомий склад, управлінські механізми, нормативно-правова база, фінансово-економічні важелі та соціальні очікування громадян. Ефективне функціонування цієї системи можливе лише за умови постійного контролю, координації та адаптації до змінних умов міського життя. Основним показником ефективного управління міським пасажирським транспортом є забезпечення якісного, безпечного і своєчасного перевезення пасажирів, що є базовою соціальною потребою сучасного суспільства.

Міський пасажирський транспорт належить до критичної інфраструктури, адже визначає рівень мобільності населення, соціальної інтеграції та економічного розвитку міст. Якість його роботи безпосередньо впливає на комфорт життя

громадян, конкурентоспроможність міського середовища та екологічну стійкість територій. Належно організована транспортна система зменшує соціальну нерівність, робить місто більш привабливим для бізнесу та туризму, а також сприяє формуванню позитивного іміджу органів влади.

В Україні стандарти якості послуг пасажирського транспорту регулюються Законом України «Про захист прав споживачів» [9], Правилами надання послуг пасажирським автомобільним транспортом [10] та Державним класифікатором соціальних стандартів та нормативів [11]. Ці нормативні акти встановлюють вимоги до якості транспортних послуг, але в той же час вони регулюють лише окремі параметри, не формуючи комплексну методику з чітко визначеними критеріями і стандартами, яка здатна об'єктивно оцінювати якість перевезень з позицій користувача та відповідно міжнародним стандартам.

У сучасних умовах публічне управління в сфері міського пасажирського транспорту все більше має орієнтуватися не на обсяги перевезень, а й на стандарти якості, які вимірюються за чіткими показниками і формують об'єктивну оцінку діяльності органів влади [12].

Під якістю послуг міського транспорту розуміється не лише технічний стан транспортних засобів чи дотримання графіків руху, а й комплексне забезпечення потреб громадян у безпечному, доступному та зручному пересуванні. У системі державного управління оцінка якості цих послуг виступає інструментом вимірювання ефективності роботи органів влади у виконанні своїх функцій та реалізації транспортної політики.

Основою для вимірювання якості послуг та ефективності управлінських рішень в сфері міського пасажирського транспорту є критерії, які прийнято трактувати як встановлені показники або орієнтири, за якими здійснюється оцінка рівня досягнення поставлених цілей. Вони є головними при визначенні загальної задоволеності системою громадського транспорту населення. Ці критерії можуть мати суттєвий вплив на систему організацію пасажирських перевезень, вартість проїзду, розвиток міста та його інвестиційну привабливість, туристичну зацікавленість тощо.

Різноманіття критеріїв та підходів до оцінювання якості послуг міського пасажирського транспорту ускладнює визначення єдиних показників. Це підкреслює необхідність створення системи чітких критеріїв та індикаторів, що дозволять комплексно аналізувати якість надання послуг міським пасажирським транспортом та ефективність механізмів органів публічного управління у даній сфері. Така система сприятиме вдосконаленню публічного управління системою міського пасажирського транспорту в країні, підвищенню якості перевезень для населення та забезпеченню сталого розвитку міської інфраструктури у довгостроковій перспективі.

Сучасне публічне управління у сфері міського пасажирського транспорту повинно мати людиноцентричний характер, тобто орієнтуватися на потреби громади, а саме:

– забезпечувати доступність транспорту для всіх категорій населення;
– працювати над підвищення рівня комфорту та безпеки поїздок;
– враховувати громадську думку;
– прозоро та відкрито приймати управлінські рішення.

Не менш важливим орієнтиром є забезпечення сталого розвитку системи міського пасажирського транспорту, а також його екологічності. Перехід на електротранспорт та інші «зелені» технології, що зменшать шкідливі викиди в атмосферу та знизять шумове забруднення міст.

В умовах урбанізації та зростання транспортного навантаження особливої актуальним є впровадження інтелектуальних транспортних систем, розвиток електронних квитків та безготівкових форм оплати, застосування цифрових систем збору даних для оптимізації маршрутів та прогнозування пасажиропотоку.

Ефективна діяльність потребує фінансових вкладень, а тому оптимізація та контроль за економічною складовою є одним із важливим напрямом управління.

Таким чином, сучасне публічне управління у сфері міського пасажирського транспорту орієнтується не лише на вирішення технічних завдань, а й на досягнення балансу між соціальною справедливістю, економічною ефективністю та екологічною безпекою. Саме ці орієнтири визначають якість транспортних послуг як стратегічний показник розвитку міста.

У контексті євроінтеграційних процесів та глобалізації для України аналіз зарубіжного досвіду організації міських пасажирських перевезень є важливим інструментом, що дозволяє оцінювати ефективність надання транспортних послуг не лише з позиції внутрішніх стандартів, а й у порівнянні з провідними моделями управління мобільністю в світі та орієнтації на кращі міжнародні практики.

У країнах ЄС якість міського транспорту оцінюється як складова регіональної політики та розвитку міст. Питання комфорту, доступності та конкурентоспроможності транспортних послуг розглядаються у комплексі з цілями сталого розвитку та мобільності населення.

До міжнародних інструментів оцінки якості пасажирського транспорту відноситься стандартизований набір критеріїв якості для пасажирського транспорту (ЄС/EN 13816) [13], який використовується для оцінки сервісу і планування та визначає такі критерії як:

1. Доступність — наявність достатньої кількості маршрутів і зупинок, зручний інтервал руху.
2. Безпека — відповідність технічного стану транспорту та інфраструктури встановленим стандартам.

3. Час — дотримання графіків руху та прогнозованість часу поїздки.
4. Комфортність — умови перевезення пасажирів (чистота, температура, рівень шуму, кількість місць).
5. Інформаційна підтримка — наявність зрозумілої інформації про маршрути, розклад, тарифи.
6. Вартість — співвідношення вартості проїзду та рівня доходів населення.
7. Екологічність — рівень впливу транспортної системи на довкілля.
8. Інноваційність — використання сучасних технологій для підвищення якості обслуговування.

Міжнародна організація економічного співробітництва та розвитку (OECD) [14], яка працює над розробкою кращих політик для кращого життя, та міжнародний транспортний форум (ITF) [12], що діє як аналітичний центр з питань транспортної політики та організовує щорічний саміт міністрів транспорту, рекомендує включати до критеріїв оцінки якості такі показники:

1. Доступність (покриття маршрутною мережею, час доступу до зупинки).
2. Продуктивність та ефективність (швидкість, частота, заповнюваність транспорту).
3. Задоволеність пасажирів (оцінка сервісу, довіра).

Також варто зазначити, що міжнародні практики цифровізації, такі як електронні квитки та автоматизований облік пасажирів дають змогу отримувати реальні дані, скорочувати тіньові платежі й підвищувати прозорість.

У світі існує чимало прикладів ефективної організації міського пасажирського транспорту, де якість послуг контролюється за чіткими критеріями.

Так у Великій Британії (Лондоні) транспортом керує Transport for London (TfL), що об'єднує метро, автобуси, трамваї та інші види транспорту в єдину систему з уніфікованим тарифом Oyster / Contactless. Якість роботи контролюється через KPI у контрактах із перевізниками та систему штрафів за порушення графіка. Дані про рух транспорту та рівень задоволеності пасажирів відкрито публікуються онлайн. Це дозволяє підтримувати високу пунктуальність: автобуси виконують розклад на 86–88%, а метро — понад 90% [15].

У Німеччині (Берлін, Мюнхен, Гамбург) діють транспортні союзи (Verkehrsverbund), які забезпечують єдиний квиток для всіх видів транспорту. Важливими є пріоритет громадського транспорту на світлофорах і впровадження електробусів. Контроль якості здійснюється через регулярні аудити та спеціальні пасажирські ради, які надають зворотний зв'язок. Завдяки цьому частка громадського транспорту у пересуванні мешканців міст сягає 30–40% [16].

У Франції (Париж, Ліон) управління транспортом здійснює Île-de-France Mobilités. Тут активно оновлюється рухомий склад, впроваджуються електро-

буси та «розумні» зупинки з табло прибуття транспорту. Контроль якості включає вимоги до екологічності та комфорту, а також моніторинг завантаженості транспорту онлайн. Це призвело до зростання задоволеності пасажирів і скорочення часу очікування [17].

У Польщі (Варшава, Краків) транспортом керує Zarząd Transportu Miejskiego (ZTM). Тут діє зрозуміла тарифна система з електронними квитками та значна частка низькопідлогових автобусів і трамваїв. За допомогою GPS-моніторингу та опитувань пасажирів відстежується якість перевезень, а перевізники отримують штрафи за порушення розкладу. Це забезпечує високу доступність транспорту та регулярне оновлення інфраструктури [18].

У Канаді (Торонто, Ванкувер) міським транспортом керують Toronto Transit Commission (TTC) та TransLink. Громадський транспорт тісно поєднано з велосипедною й пішохідною інфраструктурою, а мобільні додатки допомагають планувати поїздки. Для контролю якості використовуються великі масиви даних (big data), а громадськість бере участь у стратегічному плануванні. Це сприяє зростанню кількості пасажирів та зменшенню часу на поїздку [19].

Таким чином, зарубіжний досвід показує, що якість міського транспорту залежить від поєднання кількох факторів: інтегрованої тарифної системи, сучасного рухомого складу, цифрових технологій моніторингу та активної участі громадськості у формуванні транспортної політики.

Та його використання має зосереджуватися не лише на формальному запровадженні стандартів, а й на створенні узгодженої системи оцінювання якості послуг та злагодженої роботи механізмів управління системою міського пасажирського транспорту, яка передбачає:

– узгодження національних і місцевих стратегічних цілей у сфері транспорту;

– визначення зрозумілих та вимірюваних показників якості перевезень;

– впровадження відкритого діалогу між владою, перевізниками та громадянами для врахування інтересів усіх учасників.

Отже, ефективне функціонування міської транспортної системи і надання якісних послуг з пасажирських перевезень є результатом злагодженої взаємодії низки управлінських механізмів. І для досягнення системності та об'єктивності в оцінці якості надання послуг необхідно розробити загальну методику оцінки якості міського пасажирського транспорту, яка б передбачала єдині підходи до збору та аналізу даних, а також затвердити державну стратегію розвитку та оцінки якості транспортних послуг, що враховуватиме специфіку різних міст та регіонів і передбачатиме інтеграцію кращих світових практик.

Висновок.

Оцінка якості послуг міського пасажирського транспорту є дієвим інструментом моніторингу ефективності публічного управління. Вона повинна

здійснюватися на основі чітко визначених критеріїв, враховувати думку громадян та результати комплексних досліджень. Висока якість транспортних послуг можлива лише за умови ефективної роботи всіх управлінських механізмів, підкріплених єдиною методикою оцінки та стратегічним баченням держави.

Аналіз зарубіжного досвіду показав, що інтегровані тарифні системи, сучасні технології моніторингу, оновлення рухомого складу та активна участь громадськості значно підвищують ефективність міського транспорту та задоволеність пасажирів.

В Україні існуюча система оцінювання якості транспортних послуг поки що фрагментарна і не має єдиної національної методики та стратегії. Запровадження уніфікованої методики оцінки та державної стратегії розвитку міського пасажирського транспорту із врахуванням міжнародних практик сприятиме підвищенню ефективності управління, зростанню довіри громадян та підвищенню конкурентоспроможності українських міст.

Література:

1. Богаченко М. В. Оцінка якості та ефективності діяльності міського пасажирського автомобільного транспорту в Україні [Електронний ресурс] / Богаченко М.В. // Проблеми системного підходу в економіці. – 2019. № 2 (70). – С. 65–70. – Режим доступу: https://doi.org/10.32782/2520-2200/2019-2-9 (дата звернення: 30.08.2025).

2. Волік В.В. Європейський досвід формування та реалізації державної політики в галузі міського транспорту [Електронний ресурс] / Волік В.В. // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право. – 2017. №14. – С. 224–230. – Режим доступу: https://repository.mu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/997/1/evrop_dosvid.pdf (дата звернення: 30.08.2025).

3. Ільченко В.Ю. Підходи до оцінювання якості міських пасажирських перевезень автомобільним транспортом [Електронний ресурс] / Ільченко В.Ю., Петровська С.І. // Східна Європа: економіка, бізнес та управління. – 2019. № 3 (20). – С. 219–226. – Режим доступу: https://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/20_2019/35.pdf (дата звернення: 30.08.2025).

4. Ільїчов А. І. Економіко-організаційні проблеми розвитку громадського транспорту в умовах воєнного стану [Електронний ресурс] / Ільїчов А. І. // Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор». – 2024. № 3 (76). – С. 492–495. – Режим доступу: https://doi.org/10.32782/business-navigator.76-81 (дата звернення: 30.08.2025).

5. Назаренко Я. Я. Формування критеріїв якості послуг пасажирського транспорту в умовах європейської інтеграції України [Електронний ресурс] / Назаренко Я. Я. // Економіка та управління на транспорті. – 2017. № 4. – С. 72–79. – Режим доступу: https://doi.org/10.32702/2306-6814.2025.4.275 (дата звернення: 30.08.2025).

6. Палант О. Ю. Мультимодальний громадський транспорт України: перспективи розвитку [Електронний ресурс] / Палант О. Ю., Приймак В. О. // Східна Європа: економіка, бізнес та управління. – 2023. № 3 (40). – С. 61–66. – Режим доступу: https://doi.org/10.32782/easterneurope.40-9 (дата звернення: 30.08.2025).

7. Живкович М., Абрамович Б. Критерії якості обслуговування в інтегрованих системах пасажирського транспорту: огляд. Прикладні науки. 2025; 15(4):2078. https://doi.org/10.3390/app15042078 (дата звернення: 30.08.2025).

8. Дзюндзюк В. Б. Цифрові інструменти управління сталим регіональним розвитком [Електронний ресурс] / Дзюндзюк В. Б., Курило Д. С. // Наукові перспективи. Серія «Державне управління». – 2025. № 2 (56). – С. 154–165. – Режим доступу: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-2(56)-154-165 (дата звернення: 30.08.2025).

9. Про захист прав споживачів: Закон України в редакції Закону від 01.12.2005 № 3161 – IV. [Електронний ресурс] — Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 30.08.2025).

10. Правила надання послуг пасажирським автомобільним транспорт: Правила затверджені Постановою Кабінету міністрів України від 18.02.1997 №176 зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс] — Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 30.08.2025).

11. Державний класифікатор соціальних стандартів та нормативів: Наказ Міністерства праці та соціальної політики України 17.06.2002 № 293 [Електронний ресурс] / Міністерство праці та соціальної політики України. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0293203-02 (дата звернення: 30.08.2025).

12. Міжнародний транспортний форум (ITF) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.itf-oecd.org/vision-led-transport-planning (дата звернення: 30.08.2025).

13. European standard EN 13816. Transportation - Logistics and services - Public passenger transport - Service quality definition, targeting and measurement. – 2022. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://tpbi.ro/file/2021/02/EN-13816-standard-Service-Quality-Definition-Targeting-and-Measurement-EU-2002.pdf (дата звернення: 30.08.2025).

14. Сайт OECD [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.oecd.org/en/about.html (дата звернення: 30.08.2025).

15. Сайт TfL (Transport for London) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://tfl.gov.uk/corporate/about-tfl/how-we-work/how-we-are-funded (дата звернення: 28.08.2025).

16. Stewart Mader. Verkehrsverbund: Як Німеччина стандартизує клієнтський досвід Transit [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://stewartmader.com/verkehrsverbund-how-transit-agencies-in-germany-harmonize-the-customer-experience/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 28.08.2025).

17. Сайт Île-de-France Mobilités [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.iledefrance-mobilites.fr/en/decouvrir (дата звернення: 28.08.2025).

18. Сайт WTP [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.wtp.waw.pl/ (дата звернення: 28.08.2025).

19. Сайт громадський транспорт у Торонто [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ukrtocommunity.ca/life/public_transport (дата звернення: 28.08.2025).

References:

1. Bogachenko, M. V. (2019). Otsinka yakosti ta efektyvnosti diialnosti miskoho pasazhyrskoho avtomobilnoho transportu v Ukraini [Assessment of the quality and efficiency of urban passenger road transport in Ukraine]. *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi – Problems of Systemic Approach in Economics, 2*(70), 65–70. https://doi.org/10.32782/2520-2200/2019-2-9 (accessed: 30.08.2025).

2. Volik, V. V. (2017). Yevropeiskyi dosvid formuvannia ta realizatsii derzhavnoi polityky v haluzi miskoho transportu [European experience of forming and implementing public policy in the field of urban transport]. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Seriia: Pravo – Bulletin of Mariupol State University. Law Series, 14*, 224–230. https://repository.mu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/997/1/evrop_dosvid.pdf (accessed: 30.08.2025).

3. Ilchenko, V. Yu., & Petrovska, S. I. (2019). Pidkhody do otsiniuvannia yakosti miskykh pasazhyrskykh perevezen avtomobilnym transportom [Approaches to assessing the quality of urban passenger transportation by road]. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia – Eastern Europe: Economy, Business and Management, 3*(20), 219–226. https://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/20_2019/35.pdf (accessed: 30.08.2025).

4. Ilichov, A. I. (2024). Ekonomiko-orhanizatsiini problemy rozvytku hromadskoho transportu v umovakh voiennoho stanu [Economic and organizational problems of public transport development under martial law]. *Naukovo-vyrobnychyi zhurnal "Biznes-navihator" – Scientific and Production Journal "Business Navigator, 3*(76), 492–495. https://doi.org/10.32782/business-navigator.76-81 (accessed: 30.08.2025).

5. Nazarenko, Ya. Ya. (2017). Formuvannia kryteriiv yakosti posluh pasazhyrskoho transportu v umovakh yevropeiskoi intehratsii Ukrainy [Formation of criteria for the quality of passenger transport services in the context of Ukraine's European integration]. *Ekonomika ta upravlinnia na transporti – Economics and Management in Transport, 4*, 72–79. https://doi.org/10.32702/2306-6814.2025.4.275 (accessed: 30.08.2025).

6. Palant, O. Yu., & Pryimak, V. O. (2023). Multymodalnyi hromadskyi transport Ukrainy: perspektyvy rozvytku [Multimodal public transport of Ukraine: Development prospects]. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia – Eastern Europe: Economy, Business and Management, 3*(40), 61–66. https://doi.org/10.32782/easterneurope.40-9 (accessed: 30.08.2025).

7. Zhivkovich, M., & Abramovich, B. (2025). Kryterii yakosti obsluhovuvannia v intehrovanykh systemakh pasazhyrskoho transportu: ohliad [Service quality criteria in integrated passenger transport systems: Review]. Prykladni nauky – Applied Sciences, 15(4), 2078. https://doi.org/10.3390/app15042078 (accessed: 30.08.2025).

8. Dziundziuk, V. B., & Kurylo, D. S. (2025). Tsyfrovi instrumenty upravlinnia stalym rehionalnym rozvytkom [Digital tools for sustainable regional development management]. *Naukovi perspektyvy. Seriia "Derzhavne upravlinnia" – Scientific Perspectives. Public Administration Series, 2*(56), 154–165. https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-2(56)-154-165 (accessed: 30.08.2025).

9. Zakon Ukrainy "Pro zakhyst prav spozhyvachiv" [Law of Ukraine "On Consumer Protection"]. (2005, December 1). No. 3161-IV. Retrieved from http://zakon.rada.gov.ua (accessed: 30.08.2025).

10. Pravila nadannia posluh pasazhyrskym avtomobilnym transportom [Rules for providing passenger road transport services]. (1997, February 18). Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy No. 176 (with amendments). Retrieved from http://zakon.rada.gov.ua (accessed: 30.08.2025).

11. Ministerstvo pratsi ta sotsialnoi polityky Ukrainy. (2002). *Derzhavnyi klasyfikator sotsialnykh standartiv ta normatyviv* [State classifier of social standards and regulations]. http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0293203-02 (accessed: 30.08.2025).

12. International Transport Forum. (n.d.). *Vision-led transport planning*. https://www.itf-oecd.org/vision-led-transport-planning (accessed: 30.08.2025).

13. European Standard EN 13816. (2022). Transportation – Logistics and services – Public passenger transport – Service quality definition, targeting and measurement. Retrieved from https://tpbi.ro/file/2021/02/EN-13816-standard-Service-Quality-Definition-Targeting-and-Measurement-EU-2002.pdf (accessed: 30.08.2025).

14. OECD. (n.d.). *About OECD*. https://www.oecd.org/en/about.html

15. Transport for London. (n.d.). *How we are funded*. https://tfl.gov.uk/corporate/about-tfl/how-we-work/how-we-are-funded (accessed: 28.08.2025).

16. Mader, S. (n.d.). Verkehrsverbund: Yak Nimechchyna standartyzuie kliientskyi dosvid Transit [Verkehrsverbund: How transit agencies in Germany harmonize the customer experience]. https://stewartmader.com/verkehrsverbund-how-transit-agencies-in-germany-harmonize-the-customer-experience/?utm_source=chatgpt.com (accessed: 28.08.2025).

17. Île-de-France Mobilités. (n.d.). *Discover Île-de-France Mobilités*. https://www.iledefrance-mobilites.fr/en/decouvrir (accessed: 28.08.2025).

18. Warszawski Transport Publiczny. (n.d.). *About WTP*. https://www.wtp.waw.pl/ (accessed: 28.08.2025).

19. UkrToCommunity. (n.d.). Hromadskyi transport u Toronto [Public transport in Toronto]. https://ukrtocommunity.ca/life/public_transport (accessed: 28.08.2025).

УДК 342.9

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-735-744

Радзівілов Григорій Данилович заступник начальника з наукової роботи, Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут, кандидат технічних наук, професор, https://orcid.org/0000-0002-6047-1897

МЕХАНІЗМИ ТА МЕТОДИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЮ БЕЗПЕКОЮ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Анотація. У статті розглядаються механізми та методи державного управління інформаційною безпекою в контексті сучасних викликів. Аналізуються ключові загрози та тенденції, що впливають на інформаційний простір України, включаючи кібератаки, дезінформаційні кампанії та ризики, пов'язані з розвитком новітніх технологій.

Стаття присвячена комплексному аналізу та розробці ефективних підходів до забезпечення захисту інформаційного простору в умовах безпрецедентних загроз. Досліджується наявна система державного управління у сфері інформаційної безпеки, виявляючи її сильні сторони та вразливі місця. Особливу увагу приділено правовим, організаційним, технічним та освітнім аспектам формування ефективної системи захисту інформації.

На основі проведеного аналізу формулюються пропозиції щодо вдосконалення системи державного управління інформаційною безпекою. Розглядається доцільність впровадження інноваційних технологій (штучний інтелект, машинне навчання) для моніторингу та протидії кіберзагрозам. Обґрунтовується необхідність посилення міжнародної співпраці, розвитку державно-приватного партнерства та формування культури інформаційної безпеки серед населення.

У статті пропонуються практичні рекомендації щодо вдосконалення державної політики у сфері інформаційної безпеки, спрямовані на підвищення стійкості до сучасних загроз. Розглядаються питання міжнародної співпраці та гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами. Запропоновані заходи можуть сприяти посиленню національної безпеки та захисту критичної інфраструктури в умовах гібридної війни та глобальних трансформацій.

Стаття пропонує конкретні рекомендації для органів державної влади щодо формування політики інформаційної безпеки, розробки ефективних стратегій протидії кіберзагрозам та забезпечення сталого розвитку інформаційного суспільства. Визначені напрямки подальших досліджень у сфері державного

управління інформаційною безпекою з урахуванням нових технологічних та геополітичних реалій.

Ключові слова: інформаційна безпека, державне управління, кіберзагрози, цифрова трансформація, національна безпека, механізми, методи, протидія дезінформації.

Radzivilov Hryhorii Danilovich Deputy Head for Scientific Work, Kruty Heroes Military Institute of Telecommunications and Information Technologies, candidate of technical sciences, professor, https://orcid.org/0000-0002-6047-1897

MECHANISMS AND METHODS OF STATE MANAGEMENT OF INFORMATION SECURITY IN THE CONDITIONS OF MODERN CHALLENGES

Abstract. The article examines the mechanisms and methods of state information security management in the context of modern challenges. It analyzes key threats and trends affecting the information space of Ukraine, including cyberattacks, disinformation campaigns, and risks associated with the development of new technologies.

The article is devoted to a comprehensive analysis and development of effective approaches to ensuring the protection of the information space in conditions of unprecedented threats. The existing system of state governance in the field of information security is studied, identifying its strengths and vulnerabilities. Particular attention is paid to the legal, organizational, technical and educational aspects of forming an effective information protection system.

Based on the analysis, proposals are formulated to improve the system of state management of information security. The feasibility of implementing innovative technologies (artificial intelligence, machine learning) for monitoring and countering cyber threats is considered. The need for strengthening international cooperation, developing public-private partnerships, and forming a culture of information security among the population is substantiated.

The article offers practical recommendations for improving state policy in the field of information security, aimed at increasing resilience to modern threats. Issues of international cooperation and harmonization of national legislation with international standards are considered. The proposed measures can contribute to strengthening national security and protecting critical infrastructure in the context of hybrid warfare and global transformations.

The article offers specific recommendations for government agencies regarding the formation of information security policy, the development of effective strategies to counter cyber threats, and the sustainable development of the information society. The

directions for further work are identified research in the field of public information security management, taking into account new technological and geopolitical realities.

Keywords: information security, public administration, cyber threats, digital transformation, national security, mechanisms, methods, countering disinformation.

Постановка проблеми. У сучасному світі, що динамічно розвивається, інформаційна безпека виступає не просто як технічне питання, а як ключовий аспект національної безпеки, стабільності держави та добробуту суспільства. Глобальна цифровізація всіх сфер життя – від державного управління та економіки до соціальних комунікацій та особистого життя громадян – призводить до безпрецедентного зростання обсягів інформації та її критичної важливості. Водночас, ця трансформація породжує нові, складніші та різноманітніші загрози. Традиційні підходи до забезпечення інформаційної безпеки, що зосереджувалися переважно на захисті від кібератак та несанкціонованого доступу, виявляються недостатніми в умовах сучасних викликів.

Україна, перебуваючи в умовах гібридної війни, що включає активну інформаційну та кіберскладову, стикається з особливими, загостреними викликами. Агресивна пропаганда, масова дезінформація, постійні кібератаки на державні ресурси та критичну інфраструктуру вимагають негайного переосмислення та посилення підходів до забезпечення інформаційної безпеки. Саме тому виникає нагальна потреба у всебічному дослідженні та розробці ефективних механізмів та методів державного управління інформаційною безпекою, які б відповідали реаліям сучасних загроз та були здатні забезпечити стійкість держави та суспільства в умовах інформаційних конфліктів. Важливо приділяти особливу увагу захисту відповідних ресурсів органів виконавчої влади. Органи державної влади адаптуються до нових умов функціонування в інформаційному середовищі, враховуючи нові виклики, загрози та ризики. Зростання протиправного впливу на інформаційні ресурси в системі публічного управління вимагає запровадження додаткових заходів для забезпечення інформаційної безпеки. Необхідно проаналізувати поточний стан справ, виявити прогалини та недоліки існуючої системи, а також запропонувати конкретні шляхи її вдосконалення з урахуванням найкращих світових практик та національних особливостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретико-методологічних засад національної безпеки присвячено наукові роботи відомих вітчизняних науковців. Інформаційну складову національної безпеки досліджували такі вчені, як Є. Кравець [9], О. Данільян [3], О. Додонов [4], В. Горбулін [4], Д. Ланде [4], С. Кавун [7], В. Носов [7], О. Манжай [7], Б. Кормич [8], В. Ліпкан [11], О. Литвиненко [12], В. Лизанчук [10], Н. Нижник [13], Г. Ситник [13], В. Білоус [13], В. Остроухов [14, 15], В. Петрик [14], М. Присяжнюк [14] та

інші. Забезпечення та розвиток інформаційної безпеки держави було і є важливим предметом дослідження як вітчизняних, так і закордонних науковців. Не достатньо дослідженими залишаються загрози інформаційній безпеці держави в умовах сучасних викликів та методи їх протидії.

Мета статті – мета статті полягає в дослідженні та аналізі наявних і перспективних механізмів та методів, які застосовуються (або можуть бути застосовані) державними органами для управління інформаційною безпекою.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення інформаційної безпеки обумовлено не тільки інтересами держави, але і інтересами людини в контексті забезпечення її прав та свобод. Основою сучасної інформаційної безпеки є цілісність даних, доступність інформації, конфіденційність та достовірність. Інформаційна безпека містить в собі не тільки нормативно-правову та політичну складову, але також інституційну сферу, що передбачає діяльність органів, які її забезпечують, а також використання програмно-технічних засобів.

Загрози національній безпеці України – явища, тенденції і чинники, що унеможливлюють чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України [5]. Інформаційна загроза – потенційно або реально негативні явища, тенденції і чинники інформаційного впливу на людину, суспільство і державу, що застосовуються в інформаційній сфері з метою унеможливлення чи ускладнення реалізації національних інтересів та збереження національних цінностей України і можуть прямо чи опосередковано завдати шкоди інтересам держави, її національній безпеці та обороні [6].

Відповідно до чинного законодавства слід виділити наступні загрози інформаційній безпеці України:

– Інформаційний вплив на національну безпеку: російська федерація активно проводить інформаційні операції, які мають на меті підрив національної безпеки України, знищення української ідентичності та державності, а також дестабілізацію внутрішньої ситуації через пропаганду і маніпуляції. Відсутність чіткої відповіді на ці загрози створює вразливість для країни.

Інформаційне домінування на окупованих територіях: на тимчасово окупованих територіях росія контролює медіа і придушує свободу слова, створюючи альтернативні, маніпулятивні наративи. Це сприяє поширенню пропаганди та знищенню незалежних засобів масової інформації, що може серйозно вплинути на сприйняття реальності місцевим населенням.

– Деструктивна пропаганда і дезінформація: російська федерація активно поширює дезінформацію як на внутрішньому, так і на міжнародному рівні, з метою підриву соці- альної стійкості в Україні. Відсутність ефективної системи реагування на такі загрози знижує здатність держави боротися з дезінформа-ційними кампаніями.

– Неврегульованість інформаційної діяльності та захисту журналістів: відсутність належного правового регулювання в інформаційній сфері призводить до зловживань і втручання в роботу журналістів, що може спричинити погрози та насильство щодо них. Це обмежує свободу преси і здатність журна- лістів виконувати свою роль у суспільстві.

– Несформованість системи стратегічних комунікацій в Україні: в нашій державі не вдалося створити ефективну систему стратегічних комунікацій, що ускладнює координа- цію заходів між різними державними органами для протидії інформаційним загрозам. Це знижує ефективність комунікації та планування інформаційних стратегій для захисту національних інтересів.

– Маніпуляція свідомістю громадян щодо європейської та євро-атлантичної інтеграції: рф також активно поширює дезінформацію, спрямовану на послаблення підтримки євроатлантичної інтеграції України, що може призвести до політичної дестабілізації та уповільнення реформ в країні.

– Доступ до інформації на місцевому рівні: низька якість доступу до інформації, зокрема через обмежений доступ до Інтернету і політичну заангажованість місцевих медіа, створює інформаційну нерівність. Це обмежує можливості громадян отримувати об’єктивну та достовірну інформацію.

– Недостатній рівень медіаграмотності та інформаційної культури: відсутність належної медіаграмотності у суспільстві робить громадян вразливими до маніпуляцій, що дозволяє ефективно проводити інформаційні операції, які підривають стійкість населення і його сприйняття реальності.

Ключовими заходами щодо забезпечення ефективної діяльності у сфері державного управління інформаційною безпекою є розробка показників для оцінки ефективності систем захисту інформаційної безпеки держави, а також моніторинг і ідентифікація появи дестабілізуючих факторів та загроз. Важливою складовою є організація проведення фундаментальних та прикладних наукових досліджень у галузі забезпечення інформаційної безпеки. Крім того, необхідно розробити відповідну нормативно-правову базу для належного захисту інформації. Останнім важливим етапом є протистояння загрозі інформаційної війни, що стає все більш актуальним у сучас- ному світі [9, с. 123].

Механізм забезпечення інформаційної безпеки є невід’ємною складовою в процесі реалізації національної безпеки. Серед ключових напрямів, які має виконувати механізм забезпечення інформаційної безпеки варто відзначити наступні:

– виявлення внутрішніх та зовнішніх загроз інформаційній безпеці держави;

– визначення індикаторів інформаційної безпеки та їх порівняння нормативними показниками;

– формування та реалізація системи моніторингу, яка включає: спостереження, збір, обробку, збереження та аналіз інформації щодо стану інформаційної безпеки держави;

– розробка заходів, спрямованих на забезпечення стабільності у сфері інформаційної безпеки держави [2, с. 39–46].

Механізми захисту інформаційної безпеки України можна розділити на два рівні – законодавчий та адміністративний. Найважливіше на законодавчому рівні – створити механізм, що дозволяє узгодити процес розробки законів з реаліями і прогресом інформаційних технологій. Закони не можуть випереджати життя, але важливо, щоб відставання не було занадто великим, що може спричинити послаблення інформаційної безпеки. Адміністративний механізм забезпечення інформаційної безпеки охоплює установи, діяльність яких спрямована на формування та реалізацію інформаційної безпеки. Головне на адміністративному рівні – сформувати програму заходів в галузі інформаційної безпеки та забезпечити її виконання, виділяючи необхідні ресурси і контролюючи поточний стан справ.

Інформаційний вплив може викликати численні негативні наслідки, такі як політичні протиріччя, погіршення стану громадського здоров'я та загроза національній безпеці. Наслідки інформаційних загроз в контексті національної безпеки становлять серйозну загрозу як внутрішній, так і зовнішній стабільності функціонування держави. Вплив інформаційних загроз на внутрішню стабільність функціонування держави є важливим аспектом, оскільки він може мати широкий спектр наслідків для суспільства та політичної ситуації. Інформаційні загрози можуть створювати штучні конфлікти та підкреслювати існуючі розбіжності між соціальними групами. Розповсюдження недостовірної інформації може активувати негативні стереотипи та сприяти виникненню ворожнечі. Такі загрози можуть викликати емоційні реакції, як-от обурення, страх чи невдоволення, що може призвести до масових протестів або громадянських рухів. Поява негативного настрою може поглибити напругу в суспільстві, а також бути спрямованою на підкриття політичних чи етнічних розбіжностей, поділяючи суспільство та створюючи конфлікти. Застосування маніпуляційних технік може створювати враження, що певні групи є «ворогами» або «іншими», сприяючи розділенню суспільства. Інформаційні загрози також можуть підривати довіру до влади, правоохоронних органів та інших інститутів, що може призвести до втрати легітимності та ефективності державних установ. Крім того, використання маніпуляційних технік може мати негативний вплив на психологічний стан населення, викликаючи стрес, невпевненість та загальне незадоволення.

Правове забезпечення інформаційної безпеки України зазвичай не відповідає сучасному розвитку інформаційних технологій. Саме тому боротьбу з інформаційними загрозами слід розпочати з реформування поточної нормативноправової бази і виконати наступні кроки:

– удосконалення законодавства України у сфері забезпечення інформаційної безпеки з метою створенням спеціалізованих структур, що відповідають за безпеку в кіберпросторі;

– ухвалення нормативно-правових актів, що забезпечують реалізацію концепції електронного уряду, у тому числі надання державних послуг із використанням інформаційно-комунікаційних технологій, розвиток довіреного електронного документообігу на основі використання загальнодоступних інформаційно-телекомунікаційних мереж;

– законодавче закріплення переліку правопорушень та видів відповідальності в сфері інформаційної безпеки;

– вироблення спільної стратегії інформаційної безпеки і розвиток міждержавного співробітництва у зазначеній сфері.

Організацію протидії інформаційним загрозам, спрямованим проти національних інтересів держави у воєнній сфері, слід здійснювати у два етапи: підготовка та проведення заходів протидії. Підготовка охоплює планування заходів, організацію управління, взаємодії та ресурсного забезпечення, підготовку фахівців і структурних підрозділів, інформаційної інфраструктури, а також контроль за готовністю підрозділів до виконання поставлених завдань.

Планування заходів протидії інформаційним загрозам включає чотири етапи. Перший етап – оцінювання наявного стану інформаційної безпеки об’єкта, що забезпечується. Це передбачає виявлення вразливостей елементів інформаційної інфраструктури, аналіз морально-психологічного стану особового складу, виявлення та аналіз інформаційних загроз і джерел їх походження, прогнозування розвитку загроз та їхніх наслідків, а також аналіз результатів попереднього досвіду протидії. Також на цьому етапі здійснюється підготовка вихідних даних для планування: визначення мети протидії та конкретних завдань, необхідних сил і засобів, часу на підготовку та проведення заходів, ресурсів і зовнішніх умов, які можуть вплинути на ефективність дій.

Другий етап – вироблення та затвердження замислу проведення заходів протидії. Замисел повинен містити способи і терміни дій, визначення головного виконавця, склад сил і засобів, їх розподіл за завданнями та об’єктами, які є джерелами загроз; також враховується розташування джерел загроз, об’єкти, що потребують негайного реагування, порядок управління та взаємодії між учасниками, а також забезпечення ресурсами. Цей замисел є основою для розроблення плану дій.

Третій етап – розроблення плану проведення заходів протидії. У плані визначаються послідовність, терміни і способи реалізації заходів, а також деталізується розподіл завдань між об’єктами протидії.

Четвертий, завершальний етап – доведення завдань до структурних підрозділів, які залучаються до протидії. Це забезпечує своєчасність, оперативність та якісну підготовку до виконання завдань.

Загальне керівництво заходами протидії здійснює керівник об’єкта забезпечення інформаційної безпеки, а організацію управління – його заступник.

Взаємодія між органами управління організовується з урахуванням завдань, розміщення об'єктів протидії, часу та способів дій. Ресурсне забезпечення охоплює фінансування, матеріальні засоби та залучення служб і установ. Підготовка фахівців і структурних підрозділів спрямована на досягнення необхідного рівня навченості та злагодженості. Підготовка інформаційної інфраструктури має на меті підвищення її захищеності від деструктивного інформаційнотехнічного впливу. Контроль за готовністю до виконання заходів протидії здійснюється органом військового управління, відповідальним за інформаційну боротьбу.

Висновки. На основі проведеного дослідження можна зробити висновок, що в умовах цифровізації всіх сфер життя суспільства суттєво зросли виклики, загрози та ризики для інформаційної безпеки держави загалом. Серед найбільш актуальних загроз на сучасному етапі розвитку варто виокремити протиправний вплив на національні інформаційні ресурси, інформаційнотелекомунікаційні системи та критично важливу інфраструктуру, поширення недостовірної інформації з метою дезінформації населення, психологічний тиск на суспільство, спроби зовнішнього втручання в національний інформаційний простір та підрив основ функціонування державних інституцій. Усе це відбувається на тлі геополітичної нестабільності, збройної агресії та зростання міжнародної конкуренції в інформаційній сфері, що зумовлює необхідність переосмислення підходів до гарантування інформаційної безпеки як ключового елементу національної безпеки загалом.

Забезпечення ефективної інформаційної безпеки держави потребує впровадження комплексних і системних рішень. Насамперед, це вдосконалення нормативно-правового регулювання у сфері інформаційної та кібербезпеки відповідно до міжнародних стандартів. Важливу роль відіграє формування національної системи кіберзахисту з використанням сучасних технологій – таких як штучний інтелект, машинне навчання, блокчейн та автоматизовані системи виявлення загроз. Необхідним є також створення ефективної інфраструктури для моніторингу, прогнозування та реагування на інформаційні атаки, дезінформаційні кампанії та інші прояви інформаційного впливу.

Особливої уваги заслуговує розвиток людського потенціалу: підвищення цифрової грамотності населення, підготовка фахівців з інформаційної безпеки, а також посилення інформаційної культури в суспільстві. Важливим напрямом державної політики має бути підтримка наукових досліджень, інновацій та власних технологічних розробок у сфері захисту інформації. Водночас критично важливо налагоджувати міжнародне співробітництво, зокрема для створення міжнародно-правового режиму інформаційної безпеки, який би регламентував поведінку держав в інформаційному просторі, запобігав інформаційним конфліктам і сприяв ефективній взаємодії у сфері кіберзахисту.

Політика інформаційної безпеки України має бути спрямована на забезпечення інформаційного суверенітету та безпеки всіх суб'єктів сфери інформатизації.

Таким чином, лише системний, багаторівневий підхід до формування державної політики інформаційної безпеки, що поєднує правові, організаційні, технічні, освітні та міжнародні інструменти, дозволить Україні забезпечити надійний захист своїх національних інтересів, інформаційного суверенітету, стабільність функціонування державних інституцій і сталий розвиток у цифрову епоху.

Література:

1. Боднар І. Інформаційна безпека як основа національної безпеки. Механізм регулювання економіки. 2014. № 1. С. 68–75.

2. Гончаренко О., Джангужин Р., Лисицин Е. Громадянський контроль і система національної безпеки. Національна безпека України. 2013. № 1. С. 39–46.

3. Данільян О. Г. [та ін.] Національна безпека України: сутність, структура та напрямки реалізації: навчальний посібник. Харків : Фоліо, 2022. 285 с.

4. Додонов О. Г., Горбулін В. П., Ланде Д. В. Інформаційні операції та безпека суспільства: загрози, протидія, моделювання: монографія. Київ : Інтертехнологія, 2019. 164 с.

5. Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text (дата звернення: 25.08.2025)

6. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 5 жовтня 2017 р. № 685/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text (дата звернення: 25.08.2025)

7. Кавун С. В., Носов В. В., Манжай О. В. Інформаційна безпека. Навчальний посібник. Ч. 2. Харків : Вид. ХНЕУ, 2018. 196 с.

8. Кормич Б. А. Організаційно-правові засади політики інформаційної безпеки України: Монографія. Одеса : Юридична література, 2013. 472 с.

9. Кравець Є. А. Інформаційна безпека держави. Київ : Українська енциклопедія, 1992.

10.Лизанчук В. В. Інформаційна безпека України: теорія і практика: підручник. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2017. 725 с.

11.Ліпкан В. А. Теоретичні основи та елементи національної безпеки України. Київ : КНТ, 2003. 599 с.

12.Литвиненко О. В. Інформаційні впливи та операції. Теоретико-аналітичні нариси: монографія. Київ : НІСД, 2003. 240 с.

13.Нижник Н. Р., Ситник Г. П., Білоус В. Т. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку): навчальний посібник. Ірпінь : Акад. ДПС України, 2000. 304 с.

14.Остроухов В. В., Петрик В. М., Присяжнюк М. М. та ін. Інформаційна безпека (соціально-правові аспекти): підручник. Київ : КНТ, 2010. 776 с.

15.Інформаційна безпека. Підручник. За ред. В. В. Остроухова. Київ : Видавництво Ліра-К, 2021. 412 с.

References:

1. Bodnar I. (2014) Informatsiyna bezpeka yak osnova natsionalnoyi bezpeky [Information security as the basis of national security]. Mekhanizm rehuliuvannya ekonomiky, vol. 1, pp. 68–75.

2. Honcharenko O., Dzhanhuzhin R., Lysytsyn E. (2013) Hromadyanskyi kontrol i systema natsionalnoyi bezpeky [Civil control and the national security system]. Natsional'na bezpeka Ukrainy, vol. 1, pp. 39–46.

3. Danilyan O. H. [et al.] (2022) Natsionalna bezpeka Ukrainy: sutnist, struktura ta napryamky realizatsiyi: navchalnyi posibnyk [National Security of Ukraine: essence, structure, and directions of implementation: textbook]. Kharkiv: Folio, 285 p. (in Ukrainian)

4. Dodonov O. H., Horbulin V. P., Lande D. V. (2019) Informatsiyni operatsiyi ta bezpeka suspil'stva: zahrozy, protydiya, modelyuvannya: monohrafiya [Information operations and society security: threats, counteraction, modeling: monograph]. Kyiv: Intertekhnolohiya, 164 p. (in Ukrainian)

5. Zakon Ukrainy "Pro natsional'nu bezpeku Ukrainy" vid 21 chervnya 2018 r. № 2469-VIII [Law of Ukraine "On National Security of Ukraine" from June 21, 2018, No. 2469-VIII]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/2469-19#Text (accessed: 25.08.2025)

6. Zakon Ukrainy "Pro osnovni zasady zabezpechennya kyberbezpeky Ukrainy" vid 5 zhovtnya 2017 r. № 685/2021 [Law of Ukraine "On the Basic Principles of Cybersecurity of Ukraine" from October 5, 2017, No. 685/2021]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/ 2021#Text (accessed: 25.08.2025)

7. Kavun S. V., Nosov V. V., Manzhai O. V. (2018) Informatsiyna bezpeka. Navchal'nyi posibnyk. Ch. 2 [Information security. Textbook. Part 2]. Kharkiv: Vyd. KhNEU, 196 p. (in Ukrainian)

8. Kormych B. A. (2003) Orhanizatsiyno-pravovi zasady polityky informatsiynoyi bezpeky Ukrainy: Monohrafiya [Organizational and legal principles of information security policy of Ukraine: Monograph]. Odesa: Yurydychna literatura, 472 p. (in Ukrainian)

9. Kravets' Ye. A. (1992) Informatsiyna bezpeka derzhavy [Information security of the state]. Kyiv: Ukrayinska entsyklopediya. (in Ukrainian)

10.Lyzanchuk V. V. (2017) Informatsiyna bezpeka Ukrainy: teoryya i praktyka: pidruchnyk [Information security of Ukraine: theory and practice: textbook]. Lviv: LNU im. Ivana Franka, 725 p. (in Ukrainian)

11.Lipkan V. A. (2003) Teoretychni osnovy ta elementy natsional'noyi bezpeky Ukrainy [Theoretical foundations and elements of national security of Ukraine]. Kyiv: KNT, 599 p. (in Ukrainian)

12.Lytvynenko O. V. (2003) Informatsiyni vplyvy ta operatsiyi. Teoretyko-analitychni narysy: monohrafiya [Information influences and operations. Theoretical and analytical essays: monograph]. Kyiv: NISD, 240 p. (in Ukrainian)

13.Nyzhnyk N. R., Sytnyk H. P., Bilous V. T. (2000) Natsional'na bezpeka Ukrainy (metodolohichni aspekty, stan i tendentsiyi rozvytku): navchal'nyi posibnyk [National security of Ukraine (methodological aspects, state and development trends): textbook]. Irpin': Akad. DPS Ukrainy, 304 p. (in Ukrainian)

14.Ostroukhov V. V., Petrik V. M., Prysiazhniuk M. M. et al. (2010) Informatsiyna bezpeka (sotsial'no-pravovi aspekty): pidruchnyk [Information security (social and legal aspects): textbook]. Kyiv: KNT, 776 p. (in Ukrainian)

15.Informatsiyna bezpeka. Pidruchnyk. Za red. V. V. Ostroukhova. (2021) [Information security. Textbook. Edited by V. V. Ostroukhov]. Kyiv: Vydavnytstvo Lira-K, 412 p. (in Ukrainian)

УДК 316.77:364.694:616-03

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-745-757

Радзішевська Євгенія Борисівна кандидат фізико-математичних наук, доцент, Харківський національний медичний університет, кафедра медичної та біологічної фізики і медичної інформатики, м. Харків, https://orcid.org/0000-0001-9149-7689

Рисована Любов Михайлівна кандидат технічних наук, доцент, Харківський національний медичний університет, кафедра медичної та біологічної фізики і медичної інформатики, м. Харків, https://orcid.org/0000-0001-7937-4176

Гранкіна Світлана Семенівна старший викладач, Харківський національний медичний університет, кафедра медичної та біологічної фізики і медичної інформатики, м. Харків, https://orcid.org/0000-0003-1689-5817

ПРАВО НА ІНФОРМАЦІЮ У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ ТА СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Анотація. У статті розглянуто проблематику реалізації та обмеження права на інформацію в умовах цифрового суспільства та у сфері охорони здоров'я. Автор акцентує увагу на динамічному розвитку інформаційного середовища, яке, з одного боку, відкриває широкі можливості для доступу до знань і забезпечення демократичних процесів, а з іншого - породжує серйозні виклики, пов'язані з поширенням дезінформації, фейкових новин, пропаганди та кіберзагроз. Окремо підкреслюється психологічний вплив надмірної інформаційної насиченості на людину, що проявляється у зниженні концентрації уваги, розвитку залежності від цифрових технологій і виникненні стресових станів. У цьому контексті право на інформацію розглядається як ключовий інструмент забезпечення балансу між інтересами особи, суспільства і держави.

Значна увага приділяється правовому регулюванню доступу до інформації в Україні, насамперед на основі статті 34 Конституції, яка гарантує свободу думки і слова, право на збір, зберігання, використання та поширення інформації. Разом із тим підкреслюється, що це право не є абсолютним: законодавство передбачає можливість його обмеження у випадках, коли йдеться про забезпечення національної безпеки, громадського порядку, охорону здоров'я населення чи захист репутації та прав інших осіб. Такий підхід відповідає міжнародним стандартам, відповідно до яких обмеження мають бути пропорційними, обґрунтованими та чітко визначеними.

Окремий розділ статті присвячений специфіці реалізації права на інформацію в медичній сфері. Наголошено, що відповідно до Закону України «Про охорону здоров'я» громадяни мають право отримувати достовірну, своєчасну й повну інформацію про стан власного здоров'я, результати медичних обстежень, поставлений діагноз та запропоновані методи лікування. Це право забезпечує можливість пацієнта брати активну участь у прийнятті рішень щодо медичного втручання, включаючи право обирати між різними методами лікування або відмовлятися від нього. Водночас підкреслюється важливість суспільного доступу до інформації про стан системи охорони здоров'я, епідеміологічну ситуацію та профілактичні заходи.

У статті розкрито також інститут конфіденційності медичної інформації як фундаментальний елемент захисту прав людини. Законодавство України передбачає право пацієнта на таємницю щодо стану його здоров'я, факту звернення за медичною допомогою, результатів обстеження та методів лікування. Забороняється передавати ці відомості за місцем роботи чи навчання, оскільки їхнє розголошення може призвести до дискримінації та порушення приватності. За незаконне поширення конфіденційних даних передбачена дисциплінарна, адміністративна чи кримінальна відповідальність.

Одже, автори доходять висновку, що ефективна реалізація права на інформацію потребує поєднання принципу відкритості з гарантіями захисту приватного життя. У цифровому середовищі та медичній сфері це право виступає одним із ключових чинників, що визначають довіру до державних інституцій, забезпечують прозорість управлінських процесів і сприяють формуванню відповідального ставлення громадян до власного здоров'я та суспільних інтересів.

Ключові слова: право на інформацію, Конституція України, цифрове суспільство, охорона здоров'я, конфіденційність, медична інформація, права людини.

Radzishevska Evgeniya Borisovna Candidate of Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor, Kharkiv National Medical University, Department of Medical and Biological Physics and Medical Informatics, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0001-9149-7689

Rysova Lyubov Mykhailivna Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, Kharkiv National Medical University, Department of Medical and Biological Physics and Medical Informatics, Kharkivhttps://orcid.org/0000-0001-7937-4176

Svitlana Semenivna Hrankyna Senior Lecturer, Kharkiv National Medical University, Department of Medical and Biological Physics and Medical Informatics, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0003-1689-5817

THE RIGHT TO INFORMATION IN THE DIGITAL ENVIRONMENT AND HEALTH SECTOR

Abstract. The article examines the issues of implementing and restricting the right to information in the digital society and in the health care sector. The author focuses on the dynamic development of the information environment, which, on the one hand, opens up wide opportunities for access to knowledge and ensuring democratic processes, and on the other hand, creates serious challenges associated with the spread of disinformation, fake news, propaganda and cyber threats. The psychological impact of excessive information saturation on a person is particularly emphasized, which manifests itself in a decrease in attention span, the development of dependence on digital technologies and the emergence of stressful situations. In this context, the right to information is considered a key tool for ensuring a balance between the interests of the individual, society and the state.

Considerable attention is paid to the legal regulation of access to information in Ukraine, primarily on the basis of Article 34 of the Constitution, which guarantees freedom of thought and speech, the right to collect, store, use and disseminate information. At the same time, it is emphasized that this right is not absolute: the legislation provides for the possibility of its restriction in cases where it is a question of ensuring national security, public order, protecting the health of the population or protecting the reputation and rights of other persons. This approach complies with international standards, according to which restrictions must be proportionate, justified and clearly defined.

A separate section of the article is devoted to the specifics of the implementation of the right to information in the medical sphere. It is emphasized that in accordance with the Law of Ukraine “On Health Care”, citizens have the right to receive reliable, timely and complete information about the state of their own health, the results of medical examinations, the diagnosis and the proposed methods of treatment. This right ensures the patient’s ability to actively participate in making decisions regarding medical intervention, including the right to choose between different methods of treatment or to refuse it. At the same time, the importance of public access to information about the state of the health care system, the epidemiological situation and preventive measures is emphasized.

The article also reveals the institution of confidentiality of medical information as a fundamental element of human rights protection. The legislation of Ukraine provides for the patient's right to confidentiality regarding his or her health, the fact of seeking medical care, the results of examinations and methods of treatment. It is prohibited to transmit this information at the place of work or study, since its disclosure may lead to discrimination and violation of privacy. For the illegal dissemination of confidential data, disciplinary, administrative or criminal liability is provided.

Therefore, the authors conclude that the effective implementation of the right to information requires a combination of the principle of openness with guarantees of privacy protection. In the digital environment and the medical field, this right is one of the key factors that determine trust in state institutions, ensure transparency of management processes and contribute to the formation of a responsible attitude of citizens to their own health and public interests.

Keywords: right to information, Constitution of Ukraine, digital society, healthcare, confidentiality, medical information, human rights.

Постановка проблеми. У сучасному світі інформація стала одним із найцінніших ресурсів, від якого безпосередньо залежить якість державного управління, розвиток науки та технологій, а також стабільність соціальних процесів. Якщо у минулому основу державної могутності становили земля, військова сила або промисловий потенціал, то сьогодні дедалі більшого значення набуває інформаційний суверенітет. Саме він визначає спроможність держави ефективно управляти ресурсами, захищати власний інформаційний простір і підтримувати стійкість суспільства. У сфері публічного управління інформація виконує роль стратегічного інструмента, адже від її якості залежить рівень довіри громадян, результативність реформ і ефективність ухвалених рішень. Саме тому освітня підготовка майбутніх управлінців неможлива без вивчення дисципліни «Інформаційна політика та цифровізація сфери охорони здоров'я», яка формує здатність працювати з інформацією як з основним ресурсом управлінської діяльності [1].

Інформаційна політика у сфері медицини є комплексом управлінських рішень і стратегій, спрямованих на забезпечення ефективного використання та захисту медичних даних. Вона охоплює питання регулювання інформаційних потоків, управління медичними ресурсами, забезпечення кібербезпеки, боротьби з дезінформацією, а також створення умов для прозорості та підзвітності медичних установ. Ефективна інформаційна політика дозволяє поєднати відкритість системи з необхідністю захисту персональних даних, що в умовах цифровізації стає одним із найважливіших викликів сучасності [1,2].

Особливої ваги інформаційна політика набуває в умовах війни. Російська агресія проти України показала, що інформаційний фронт не менш важливий, ніж військовий. Саме через інформаційні канали формуються суспільні настрої, мобілізуються ресурси, протидіють дезінформації та пропаганді, підтримується довіра громадян до держави. Пропагандистські кампанії ворога нерідко будуються на тематиці охорони здоров'я: поширюються фейки про нестачу медикаментів, дискредитується діяльність волонтерів чи міжнародних партнерів, підривається довіра до вакцинації. У таких умовах майбутні управлінці мають опанувати навички кризових комунікацій, стратегічного інформаційного

планування та медіаграмотності, адже саме ці знання дозволяють підтримувати стійкість системи охорони здоров'я та захищати інформаційний простір держави.

Наукове розуміння інформації виходить за межі простого накопичення фактів. Вона трактується як структуроване знання, що виникає внаслідок обробки та інтерпретації даних. Якщо дані самі по собі є нейтральними, то інформація надає їм нового змісту й практичної значущості [3]. Так, статистика захворюваності стає інформацією лише після аналітичної обробки, яка дозволяє зробити висновки щодо динаміки, факторів ризику чи ефективності лікування. Якість інформації у сфері державного управління оцінюється за такими характеристиками, як об'єктивність, достовірність, повнота, актуальність, точність та корисність. Саме вони визначають, чи стане інформація підґрунтям для ефективних рішень, чи навпаки призведе до стратегічних помилок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливі аспекти права на інформацію у цифровому середовищі у сфері охорони здоров'я вивчали багато авторів, зокрема в роботі [4] автор аналізує можливості та виклики застосування штучного інтелекту у фактчекінгу медійного контенту. Авторка В. Солопова виділяє необхідність створення незалежного регуляторного середовища для ЗМІ, адаптованого до українських реалій, а також імплементацію технічних стандартів і фінансових стратегій для відповідальної інтеграції AI у медійний простір. Стаття [5] підкреслює роль соціальних мереж як джерел пропаганди під час війни. Дослідники розкривають механізми поширення недостовірного контенту, важливість суперспільнот ("superspreaders") і низький рівень модерації платформ. У роботі [6] акцент зроблено на зростаючу роль соціальних мереж як каналів обміну порадами щодо безпеки та кібергігієни. Виявлено низку проблем - серед яких більшість порад не були систематизовані, що підсилює вразливість громадян до маніпуляцій і дезінформації.

Мета статті – дослідження особливостей та механізмів права на інформацію у цифровому середовищі та сфері охорони здоров'я.

Виклад основного матеріалу. Цифровізація охорони здоров'я в сучасному світі визначається низкою глобальних тенденцій. Використання великих масивів даних дозволяє прогнозувати епідемії, впроваджувати персоналізовану медицину і знижувати витрати системи охорони здоров'я [3]. Алгоритми штучного інтелекту допомагають лікарям у діагностиці, аналізуючи зображення, біометричні показники та генетичні дані. Телемедицина відкриває можливість отримання медичних консультацій на відстані, що особливо важливо в умовах війни та для віддалених регіонів. Електронне врядування, зокрема електронні рецепти та онлайн-доступ до історії хвороби, робить систему охорони здоров'я більш зручною, прозорою та підзвітною. Україна поступово інтегрується в ці глобальні процеси, розвиваючи національну систему eHealth, яка забезпечує прозорість закупівель, зручність для пацієнтів та узгодженість між різними медичними установами [7,8].

Разом із позитивними змінами інформаційна доба породжує серйозні виклики. Одним із них є інформаційне перевантаження, коли величезні обсяги даних ускладнюють пошук справді достовірної інформації. Іншим викликом є поширення дезінформації, особливо небезпечної у сфері медицини, адже фейкові новини можуть призвести до відмови від вакцинації, самолікування чи втрати довіри до державних інституцій [3,9]. Важливим чинником є і цифровий розрив, адже нерівний доступ до інформаційних технологій створює нові форми соціальної нерівності. Подолання цих викликів вимагає комплексної політики, яка включає розвиток технічної інфраструктури, створення механізмів кіберзахисту та підвищення рівня медіаграмотності населення.

Одже, інформація у XXI столітті є не лише інструментом управління, а й стратегічним ресурсом, що визначає національну безпеку та конкурентоспроможність держави. Вона стає основою прогресу, впливає на формування критичного мислення громадян, забезпечує прозорість влади та розвиток демократії [10]. Для України, яка водночас бореться за незалежність і проводить масштабні реформи, формування ефективної інформаційної політики у сфері охорони здоров'я є питанням стратегічного значення. Майбутні управлінці, що оволодіють знаннями про інформаційні процеси, цифровізацію та медіаграмотність, зможуть не лише забезпечити якісне функціонування медичних інституцій, а й захистити інформаційний суверенітет держави, сприяючи розвитку громадянського суспільства та підвищенню довіри до системи охорони здоров'я.

В сучасному світі інформаційний простір продовжує розвиватися безпрецедентними темпами, формуючи нову соціокультурну реальність, яка водночас відкриває величезні можливості для розвитку суспільства та породжує серйозні виклики. Якщо ще кілька десятиліть тому інформаційні потоки мали обмежений характер, то нині їхній обсяг і швидкість поширення набули глобальних масштабів, що суттєво ускладнює здатність людини орієнтуватися у різноманітті джерел. Однією з ключових проблем є феномен інформаційного перевантаження, коли надлишок даних, що надходять із соціальних мереж, медіа, офіційних джерел та неофіційних каналів, робить процес пошуку достовірної інформації значно складнішим. Це часто призводить до дезінформації, маніпуляцій громадською свідомістю та викривлення об'єктивної картини світу [11].

Поширення фейкових новин, пропагандистських матеріалів та навмисно викривленої інформації є однією з найбільших загроз для сучасного суспільства. Недовіра до інформації підриває основи демократичних процесів, адже унеможливлює об'єктивне формування громадської думки, дестабілізує соціальну систему та створює передумови для маніпуляцій з боку зовнішніх і внутрішніх акторів [5,12]. Крім того, динамічний розвиток цифрових технологій спричинив зростання кіберзагроз, що несуть небезпеку для особистих даних громадян, фінансових систем та національної безпеки загалом. Кібератаки, витоки даних,

шахрайські схеми та інші форми кіберзлочинності становлять реальний виклик, який потребує системної протидії та розвитку інструментів захисту.

Не менш важливими є й психологічні наслідки надмірної присутності людини в інформаційному просторі. Постійна залежність від цифрових технологій, тривале перебування в мережі, надмірне споживання інформаційного контенту можуть призводити до стресових станів, емоційного вигорання, зниження концентрації уваги, появи залежності від гаджетів. Такий вплив інформаційного середовища не лише погіршує психічне здоров'я окремих людей, а й створює загрозу для соціальної стабільності в цілому. Це свідчить про необхідність формування нового типу культури взаємодії з цифровими технологіями, який передбачає обережність, критичне ставлення та свідоме регулювання часу, проведеного онлайн.

Важливим елементом безпечного перебування у цифровому середовищі стає розвиток критичного мислення, що дозволяє відрізняти достовірні факти від фейкової інформації, розрізняти наукові знання та маніпулятивні повідомлення. У цьому контексті особливого значення набуває формування навичок медіаграмотності та так званої цифрової гігієни. Вона включає захист персональних даних, використання складних та надійних паролів, застосування сучасних антивірусних програм, регулярне оновлення програмного забезпечення та інші заходи кібербезпеки. Водночас необхідним є свідоме ставлення до використання технологій, що передбачає баланс між професійними та особистими потребами, обмеження часу перебування в мережі, уникнення інформаційного перевантаження та збереження психічного здоров'я [10].

Особливе значення у контексті розвитку інформаційного суспільства має право людини на інформацію, закріплене в статті 34 Конституції України. Це право охоплює свободу думки і слова, можливість вільного вираження власних поглядів і переконань, а також право на збирання, зберігання, використання й поширення інформації у будь-якій формі. Наявність цієї норми створює правові підвалини для прозорості діяльності державних органів, забезпечує громадянам можливість брати участь у процесі прийняття рішень, захищати власні права й інтереси. Таким чином, свобода доступу до інформації є фундаментальною складовою демократичної держави та одним із головних критеріїв рівня її відкритості.

Водночас право на інформацію не є абсолютним і передбачає певні обмеження, що мають на меті забезпечення суспільного балансу. Конституційні норми визначають, що свобода доступу до інформації може бути обмежена в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності, громадського порядку, для запобігання заворушенням чи злочинам, охорони здоров'я населення, захисту прав та репутації інших осіб, а також для недопущення розголошення конфіденційних даних чи збереження авторитету й неупередженості судової

системи. Під обмежений доступ може потрапляти інформація, що стосується приватного життя людини, або дані, які становлять комерційну таємницю [13]. Таким чином, реалізація цього права відбувається у межах правового поля, що забезпечує поєднання свободи та відповідальності, рівновагу між інтересами окремої особи та потребами суспільства загалом.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що інформаційний простір сучасності є багатовимірним явищем, у якому переплітаються можливості й загрози. Його розвиток формує нові умови для демократизації суспільства, розширення громадянських прав і свобод, проте водночас породжує небезпеки, які потребують усвідомленого й збалансованого підходу. Лише поєднання свободи доступу до інформації з високим рівнем інформаційної культури, критичного мислення та цифрової гігієни може забезпечити гармонійний розвиток як окремої особистості, так і суспільства в цілому.

Необхідність обмеження певних прав і свобод громадян у демократичному суспільстві завжди пов’язана з важливими суспільними цілями, серед яких першочергове місце займає забезпечення національної безпеки та територіальної цілісності держави. Йдеться насамперед про захист країни від зовнішніх і внутрішніх загроз, що можуть мати різний характер: від воєнних конфліктів та терористичних актів до підривної діяльності, спрямованої на дестабілізацію політичної та соціальної системи. У таких умовах держава має право регулювати доступ до інформації чи певним чином обмежувати її поширення задля недопущення витоку відомостей, які можуть бути використані ворогом у воєнних чи політичних цілях.

Не менш важливою підставою для обмеження інформаційних прав є необхідність підтримання громадського порядку та запобігання злочинності [12]. Йдеться про ситуації, коли поширення певної інформації може провокувати масові заворушення, спричиняти соціальну напругу чи підштовхувати до протиправних дій. У подібних випадках держава має право тимчасово обмежувати доступ до інформації чи контролювати її поширення задля забезпечення стабільності та недопущення ескалації насильства.

Особливу увагу законодавство приділяє сфері охорони здоров’я населення, де обмеження можуть вводитися в інтересах збереження життя та безпеки громадян. Прикладом є боротьба з поширенням інфекційних хвороб, коли влада має право обмежувати доступ до певних публічних заходів, контролювати поширення чутливих відомостей чи забороняти інформаційні матеріали, що здатні створити паніку. Окремо виділяється й протидія поширенню неправдивих даних, які можуть зашкодити здоров’ю людей, наприклад, у питаннях вакцинації чи лікування небезпечних захворювань.

Важливим аспектом є захист репутації, честі та гідності особи. Це стосується випадків, коли поширення неправдивих або дискримінаційних

матеріалів може завдати шкоди приватному життю людини. Заборона наклепу, розголошення особистих даних без згоди та інших форм втручання у приватність є складовою забезпечення балансу між правом на свободу слова та правом кожної людини на захист власної гідності й безпеки.

Додатковим чинником для запровадження обмежень є необхідність захисту конфіденційної інформації, що була надана в умовах довіри. Йдеться як про державну чи службову таємницю, так і про професійну або особисту інформацію, наприклад, медичні дані чи адвокатську таємницю. Розголошення таких відомостей може створити загрозу як для індивідуальної безпеки, так і для функціонування ключових інституцій держави [12]. У цьому контексті важливим є також забезпечення авторитету й неупередженості судової влади. Будь-які публікації чи висловлювання, які можуть вплинути на об'єктивність судового розгляду, мають бути обмежені, щоб гарантувати справедливість правосуддя та захистити його незалежність.

Всі зазначені обмеження повинні мати чітке правове обґрунтування та застосовуватися виключно тоді, коли вони справді необхідні для досягнення суспільно значущої мети. Пропорційність таких заходів є одним із ключових принципів демократичного правопорядку. Їхнє впровадження повинно відбуватися під суворим контролем судової системи, яка забезпечує, щоб навіть в умовах обмеження певних прав і свобод зберігалася їхня основна сутність та не порушувався баланс між інтересами особи і суспільства.

Окремого значення набуває право на інформацію в контексті охорони здоров'я. Закон України «Про охорону здоров'я», зокрема його стаття 6, гарантує громадянам доступ до достовірної та своєчасної інформації як про власний медичний стан, так і про стан здоров'я населення загалом [13]. Це право охоплює не лише інформування про вже виявлені захворювання, а й надання даних про можливі фактори ризику, їхню природу та ступінь впливу на організм. Така норма спрямована на формування усвідомленого й відповідального ставлення до власного здоров'я та здоров'я суспільства, адже поінформований громадянин здатний ухвалювати більш зважені рішення щодо профілактики та лікування.

На практичному рівні це означає, що кожна людина має право отримати повну і зрозумілу інформацію про результати медичних обстежень, встановлений діагноз, можливі методи лікування та їхні наслідки. Медичні працівники зобов'язані пояснити пацієнтові переваги й недоліки кожного із запропонованих варіантів, вказати на можливі ризики, побічні ефекти та надати прогноз результатів. Подібний підхід забезпечує не лише дотримання прав пацієнтів, а й сприяє підвищенню довіри до медичної системи та формуванню відповідального ставлення до здоров'я в суспільстві.

Особливої уваги заслуговує положення, яке закріплює право пацієнта на отримання повної та достовірної інформації, адже воно відкриває можливість

людині активно брати участь у прийнятті рішень щодо власного лікування. Це право надає пацієнтові змогу не лише ознайомитися з усіма можливими методами терапії, а й обрати той варіант, який він вважає найбільш прийнятним для себе, або навіть відмовитися від медичного втручання, якщо вважає його недоцільним. Важливо підкреслити, що у таких випадках лікар зобов'язаний надати пацієнтові всі необхідні роз'яснення в доступній формі, аби його рішення було свідомим, базувалося на повному розумінні медичної ситуації та враховувало всі ризики і можливі наслідки [13]. Таким чином, пацієнт не лише виступає об'єктом медичної допомоги, а й стає активним суб'єктом, який має реальний вплив на процес лікування.

Разом з тим, право на інформацію стосується не лише конкретної особи, а й суспільства в цілому. Кожен громадянин має право знати про загальний стан системи охорони здоров'я, епідеміологічну ситуацію, наявні державні програми профілактики та вакцинації, а також про заходи, які впроваджуються для покращення умов життя і збереження здоров'я населення. Подібна відкритість сприяє підвищенню рівня довіри до медичних інституцій, забезпечує прозорість їхньої діяльності та дозволяє громадянам більш відповідально ставитися до власного здоров'я. Наявність такого механізму не лише зміцнює систему охорони здоров'я, але й виступає важливою гарантією дотримання прав людини у сфері медицини.

Відомо, що пацієнти, які добре поінформовані про свій стан, більш уважно ставляться до рекомендацій лікаря, відповідальніше підходять до процесу лікування та демонструють кращі результати одужання. Крім того, знання власних прав дозволяє пацієнтам захиститися від недобросовісних або некваліфікованих дій з боку медичних працівників, що своєю чергою стимулює розвиток професійної етики у сфері охорони здоров'я.

Окремо варто наголосити на конфіденційності медичної інформації, яка закріплена у відповідних законодавчих нормах. Згідно з чинним законодавством, пацієнт має право на таємницю щодо свого стану здоров'я, факту звернення за медичною допомогою, результатів обстеження, встановленого діагнозу та методів лікування. Такі положення забороняють вимагати або передавати відомості про стан здоров'я особи за місцем роботи чи навчання, що є важливою гарантією захисту від дискримінації та упередженого ставлення. Право на конфіденційність поширюється на будь-які дані, отримані в процесі діагностичних чи лікувальних процедур, незалежно від їхнього характеру чи обсягу.

Варто зазначити, що факт звернення особи за медичною допомогою також охороняється законом. Це означає, що навіть сама подія відвідування лікаря або медичного закладу не може бути розголошена без згоди пацієнта. Особливо це стосується випадків, коли мова йде про делікатні питання, пов'язані з фізичним

чи психічним станом здоров'я. Така норма створює додаткові гарантії приватності та забезпечує дотримання принципу недоторканності особистого життя.

Висновки. Законодавство чітко визначає, що розголошення інформації без згоди пацієнта є порушенням його прав і може спричинити юридичну відповідальність. Залежно від обставин, мова може йти про дисциплінарні, адміністративні або навіть кримінальні санкції. Такий механізм покликаний не лише захистити інтереси пацієнтів, але й дисциплінувати медичний персонал, наголошуючи на важливості дотримання професійної таємниці.

Зрештою, метою цих положень є створення умов, за яких права людини на недоторканність приватного життя та на охорону здоров'я реалізуються одночасно і взаємодоповнюють одне одного. Пацієнти можуть бути впевнені, що їхні персональні дані не будуть використані проти них або передані третім особам без їхньої згоди. Це не лише підвищує рівень довіри до медичної системи, але й формує атмосферу безпеки та впевненості, що є необхідною умовою ефективної медичної допомоги.

Література:

1. Васюк Н. О., Кузюк М. Г. Запровадження електронної системи охорони здоров'я як важливий напрям трансформації медичної галузі. // Державне управління: удосконалення та розвиток. 2022. № 1. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/1_2022/39.pdf (дата звернення 12.03.2025). https://doi.org/10.32702/2307-2156-2022.1.37

2. Драган І., Дацій Н., Орлова Н. Світовий досвід реалізації державної політики фінансового забезпечення галузі охорони здоров'я та надання медичних послуг. // Публічне управління та місцеве самоврядування. 2023. № 3. С.15—22. https://doi.org/10.32782/2414-4436/2023-3-3

3. Орлова Н.С., Драган І.В. Реалізація механізмів державного управління у реформуванні охорони здоров'я України. // Наукові перспективи. 2023. № 10 (40). С. 226—241. https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-10(40)-226-241

4. Солопова В. From Trust to Truth: Actionable policies for the use of AI in fact-checking in Germany and Ukraine // Комп'ютери та суспільство. 2025. https://doi.org/10.48550/arXiv.2503.18724

5. Pierri F., Luceri L., Jindal N., Ferrara E. Propaganda and Misinformation on Facebook and Twitter during the Russian Invasion of Ukraine // arXiv:2212.00419. 2023. https://doi.org/10.1145/3578503.3583597

6. Schmüser Ju., Wöhler N. , Ramulu H., Stransky C. Security and Privacy Advice on Twitter during the 2022 Russian Invasion of Ukraine // arxiv.org/abs/2208.11581 https://doi.org/10.48550/arXiv.2208.11581

7. Орлова Н., Бурик З. Державна інформаційна політика в Україні в сфері охорони здоров'я. // Expert: Paradigm of Law and Public Administration. 2021. 14. С.233-242. https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-2(14)-233-242.

8. Михайленко П. М., Скалецький Ю. М., Протас С. В. Інформаційні та інституційні ресурси формування державної політики у сфері охорони здоров'я в Україні. // Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. 2021. 2. С.62–68. https://doi.org/10.11603/1681-2786.2021.2.12383

9. Інформаційний простір держави як сфера реалізації Інформаційного суверенітету / Солодка О.М.// Інформація і право. – 2020. – № 4(35)/2020. – С. 39–46. https://doi.org/10.37750/2616-6798.2020.4(35).221216

10. Право на доступ до інформації як елемент правового статусу особи. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0012323-12#Text.

https://ukc.gov.ua/knowdledge/prava-ta-obov-yazky-gromadyan-u-sferi-ohorony-zdorov-ya/

11. Урядовий контактний центр. Режим доступу: https://ukc.gov.ua/folder/informatsiya-dlya-roz-yasnennya-shhodo-peretynu-administratyvnoyi-mezhi-na-kontrolnyh

12. Ходаківський М. П. До проблеми правового регулювання конфіденційної інформації про фізичну особу у сфері охорони здоров'я // Часопис Київського університету права. 2023. №4. С. 159-165. https://doi.org/10.36695/2219-5521.4.2023.29

13. Бишенко Г.М. Принципи державної політики у реалізації електронної охорони здоров'я в Україні // Державне управління. Удосконалення та розвиток. 2024. №6. С.262-267 https://doi.org/10.32702/23066814.2024.6.262

References:

1. Vasiuk, N. O., & Kuziuk, M. H. (2022). Zaprovadzhennia elektronnoi systemy okhorony zdorovia yak vazhlyvyi napriam transformatsii medychnoi haluzi [Implementation of the electronic health care system as an important direction of medical sector transformation]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok, 1*. Retrieved March 12, 2025, from http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/1_2022/39.pdf https://doi.org/10.32702/2307-2156-2022.1.37

2. Dragan, I., Datsii, N., & Orlova, N. (2023). Svitovyi dosvid realizatsii derzhavnoi polityky finansovoho zabezpechennia haluzi okhorony zdorovia ta nadannia medychnykh posluh [World experience of implementing public policy of financial support in health care and medical services provision]. *Publichne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia, 3*, 15–22. https://doi.org/10.32782/2414-4436/2023-3-3

3. Orlova, N. S., & Dragan, I. V. (2023). Realizatsiia mekhanizmiv derzhavnoho upravlinnia u reformuvanni okhorony zdorovia Ukrainy [Implementation of public administration mechanisms in health care reform in Ukraine]. *Naukovi perspektyvy, 10(40)*, 226–241. https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-10(40)-226-241

4. Solopova, V. (2025). From trust to truth: Actionable policies for the use of AI in fact-checking in Germany and Ukraine. *Computers and Society*. https://doi.org/10.48550/arXiv.2503.18724

5. Pierri, F., Luceri, L., Jindal, N., & Ferrara, E. (2023). Propaganda and misinformation on Facebook and Twitter during the Russian invasion of Ukraine. *arXiv:2212.00419*. https://doi.org/10.1145/3578503.3583597

6. Schmüser, J., Wöhler, N., Ramulu, H., & Stransky, C. (2022). Security and privacy advice on Twitter during the 2022 Russian invasion of Ukraine. *arXiv:2208.11581*. https://doi.org/10.48550/arXiv.2208.11581

7. Orlova, N., & Buryk, Z. (2021). Derzhavna informatsiina polityka v Ukraini v sferi okhorony zdorovia [State information policy in Ukraine in the field of health care]. *Expert: Paradigm of Law and Public Administration, 14*, 233–242. https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-2(14)-233-242

8. Mykhailenko, P. M., Skaletskyi, Yu. M., & Protas, S. V. (2021). Informatsiini ta instytutsiini resursy formuvannia derzhavnoi polityky u sferi okhorony zdorovia v Ukraini [Information and institutional resources for shaping public policy in the field of health care in Ukraine]. *Visnyk sotsialnoi hihieny ta orhanizatsii okhorony zdorovia Ukrainy, 2*, 62–68. https://doi.org/10.11603/1681-2786.2021.2.12383

9. Solodka, O. M. (2020). Informatsiinyi prostir derzhavy yak sfera realizatsii informatsiinoho suverenitetu [The information space of the state as a sphere of implementation of information sovereignty]. *Informatsiia i pravo, 4(35),* 39–46. https://doi.org/10.37750/2616-6798.2020.4(35).221216

10. Pravo na dostup do informatsii yak element pravovoho statusu osoby [The right of access to information as an element of the legal status of a person]. (2012). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0012323-12#Text; https://ukc.gov.ua/knowdledge/prava-ta-obov-yazky-gromadyan-u-sferi-ohorony-zdorov-ya/

11. Uriadovyi kontaktniy tsentr [Government Contact Center]. (n.d.). Retrieved from https://ukc.gov.ua/folder/informatsiya-dlya-roz-yasnennya-shhodo-peretynu-administratyvnoyi-mezhi-na-kontrolnyh

12. Khodakivskyi, M. P. (2023). Do problemy pravovoho rehuliuvannia konfidentsiinoi informatsii pro fizychnu osobu u sferi okhorony zdorovia [On the problem of legal regulation of confidential information about an individual in the field of health care]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava, 4,* 159–165. https://doi.org/10.36695/2219-5521.4.2023.29

13. Byshenko, H. M. (2024). Pryntsypy derzhavnoi polityky u realizatsii elektronnoi okhorony zdorovia v Ukraini [Principles of public policy in the implementation of e-health in Ukraine]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok, 6,* 262–267. https://doi.org/10.32702/23066814.2024.6.262

УДК 681.3(477)"1945/2000"

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-758-770

Салата Галина Володимирівна докторка історичних наук, професорка, професорка кафедри інформаційної діяльності та зв'язків з громадськістю, Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ-601, https://orcid.org/0000-0002-2673-8463

Бачинська Надія Анатоліївна кандидатка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри інформаційної діяльності та зв'язків з громадськістю, Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ-601, https://orcid.org/0000-0003-3912-7108

Демідова Юлія Євгенівна кандидатка технічних наук, доцентка, доцентка кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», м. Харків-002 https://orcid.org/0000-0002-8295-5972

РОЗВИТОК ТЕОРЕТИЧНИХ ОСНОВ ОБЧИСЛЮВАЛЬНОЇ ТЕХНІКИ В УКРАЇНІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XX СТ. У КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ

Анотація. У статті здійснена спроба означити процес становлення та розвитку теоретичних основ обчислювальної техніки в Україні у другій половині XX ст. Період охоплює ключові етапи в історії вітчизняної науки – від утвердження кібернетики як самостійного наукового напряму до впровадження складних автоматизованих систем керування, математичного моделювання, розробки алгоритмічного забезпечення та архітектури обчислювальних машин. Приділено увагу формуванню потужної наукової школи при Інституті кібернетики АН УРСР, що став провідним центром розробки інноваційних теоретичних і прикладних рішень у сфері обчислювальної техніки. Особливе місце у цьому процесі посідає наукова школа, що сформувалася в Україні під керівництвом академіка Віктора Михайловича Глушкова, зокрема діяльності Катерини Логвинівни Ющенко (1919–2001 рр.). Розкрито значення міждисциплінарного підходу, який сприяв формуванню нових галузей знань, зокрема технічної кібернетики, автоматизації обчислювальних процесів, синтезу математичної логіки та технічного моделювання. Реконструйовані малодосліджені аспекти історії розвитку галузі, висвітлено пріоритети наукової політики радянського періоду, її вплив на тематичний і організаційний характер досліджень.

Показано, що попри жорсткі ідеологічні обмеження, українські науковці змогли досягти високого міжнародного рівня у розробці теоретичних засад обчислювальної техніки, що забезпечило тривалий вплив на розвиток не лише вітчизняної, а й світової науки. Стаття підкреслює значущість українського інтелектуального внеску у формування науково-технічного потенціалу інформаційного суспільства, зокрема через збереження документальної спадщини у бібліотеках та цифровізацію архівних матеріалів, і слугує основою для подальших історико-наукових студій у цій галузі.

Ключові слова: обчислювальна техніка, комп'ютер, кібернетика, В.М. Глушков, Інститут кібернетики, теоретичне програмування, К.Л. Ющенко, МЕОМ (МЕСМ, MESM), наукові школи, історія науки і техніки, автоматизація, інформаційні технології, бібліотеки, архівні фонди, науково-технічна документація, бібліографічні ресурси, цифровізація.

Salata Halyna doctor of historical sciences, professor, professor of the department of information activity and public relations, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv-601, https://orcid.org/0000-0002-2673- 8463

Bachynska Nadiia Ph.D. in pedagogy, professor, professor of the department of information activity and public relations, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv-601, https://orcid.org/0000-0003-3912-7108

Demidova Yuliia PhD, Associate professor, department of pedagogy and psychology of social systems management, National technical university «Kharkiv polytechnic institute», Kharkiv-002, https://orcid.org/0000-0002-8295-5972

DEVELOPMENT OF THE THEORETICAL FOUNDATIONS OF COMPUTING TECHNOLOGY IN UKRAINE IN THE SECOND HALF OF THE 20TH CENTURY IN THE CONTEXT OF NATIONAL INTERESTS: CERTAIN ASPECTS

Abstract. The article attempts to outline the process of formation and development of the theoretical foundations of computer engineering in Ukraine in the second half of the 20th century. The period covers key stages in the history of domestic science – from the establishment of cybernetics as an independent scientific field to the implementation of complex automated control systems, mathematical modeling, algorithmic development, and computer architecture. Attention is given to the formation of a strong scientific school at the Institute of Cybernetics of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, which became a leading center for the development of innovative theoretical and applied solutions in computer engineering. A special place

in this process is occupied by the scientific school led by Academician Viktor M. Glushkov, including the work of Kateryna L. Yushchenko (1919–2001). The significance of an interdisciplinary approach, which contributed to the formation of new fields of knowledge, such as technical cybernetics, automation of computational processes, the synthesis of mathematical logic, and technical modeling, is revealed. Lesser-studied aspects of the history of the field are reconstructed, and the priorities of Soviet-era scientific policy, as well as their influence on the thematic and organizational character of research, are highlighted.

It is shown that, despite strict ideological constraints, Ukrainian scientists were able to achieve a high international level in developing the theoretical foundations of computer engineering, which had a lasting impact on the development of both domestic and global science. The article emphasizes the importance of the Ukrainian intellectual contribution to building the scientific and technological potential of the information society, particularly through the preservation of documentary heritage in libraries and the digitization of archival materials, and serves as a basis for further historical and scientific studies in this field.

Keywords: computing equipment, computer, cybernetics, V.M. Glushkov, Institute of Cybernetics, theoretical programming, K.L. Yushchenko, MEOM (MECM, MESM) scientific schools, history of science and technology, automation, information technologies, libraries, archival collections, scientific and technical documentation, bibliographic resources, digitization.

Постановка проблеми. У другій половині XX ст. обчислювальна техніка перетворилася на ключовий чинник науково-технічного прогресу, що докорінно змінив методи збору, обробки, опрацювання та аналізу інформації, а також управління складними соціально-економічними та технологічними системами. Формування теоретичних основ обчислювальної техніки стало визначальним етапом у розвитку нових галузей знань, зокрема кібернетики, інформатики, технічної логіки, математичного моделювання та системного аналізу. Особливе місце у цьому процесі посідає наукова школа, що сформувалася в Україні, передусім навколо Інституту кібернетики АН УРСР під керівництвом академіка Віктора Михайловича Глушкова. На нашу думку, серед провідних постатей у цій галузі варто виокремити Катерину Логвинівну Ющенко – видатну українську математикиню і програмістку, яка стояла біля витоків радянської обчислювальної техніки. Її наукові інтереси охоплювали теоретичне програмування, автоматизацію обробки інформації, формальні мови та логічну структуру алгоритмів.

Попри визнаний авторитет українських учених у зазначеній галузі, низка аспектів становлення й розвитку теоретичних засад обчислювальної техніки в Україні досі залишається недостатньо дослідженою. Зокрема, бракує комплексних праць, що узагальнюють наукову, інституційну й освітню діяльність

провідних дослідницьких центрів, аналізують вплив державної наукової політики, ідеологічних обмежень та міждисциплінарних взаємозв'язків на характер і напрям розробок. Особливо актуальним є залучення до наукового обігу матеріалів з архівних фондів, використання науково-технічної документації, а також систематизація інформації, що зберігають бібліотеки та бібліографічні ресурси. Означене дозволило б глибше реконструювати інтелектуальний ландшафт тогочасної наукової спільноти, відновити втрачені або маловідомі джерела й об'єктивніше оцінити внесок українських учених у глобальний процес розвитку обчислювальних наук. Також важливо звернути увагу на значення міжінституційної кооперації, обміну ідеями та створення єдиного наукового простору в межах радянської наукової системи, в якій українські дослідницькі установи відігравали одну з провідних ролей.

Проблема, яка порушується у статті, полягає у потребі глибокого історико-наукового аналізу процесів формування та еволюції теоретичних основ обчислювальної техніки в Україні у другій половині XX ст. Актуальність теми підсилюється сучасними тенденціями цифровізації, що зумовлюють інтерес до джерел формування технологічного знання та стратегій управління інноваціями в минулому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика історії розвитку обчислювальної техніки в Україні, особливо у контексті становлення її теоретичних основ, представлена у науковому дискурсі фрагментарно. Комплексного міждисциплінарного аналізу, що поєднує історико-науковий, технічний, соціокультурний і політичний контексти, досі бракує. Особливо актуальним є включення до досліджень архівних фондів, науково-технічної документації та бібліографічних ресурсів, а також використання сучасних методів цифровізації для забезпечення доступу до раніше малодосліджених матеріалів. Такий підхід дозволяє відтворити цілісну картину розвитку галузі, відстежити еволюцію теоретичних концепцій і зберегти наукову спадщину для майбутніх історико-наукових студій.

Водночас, у науковій літературі, значну увагу приділено загальному розвитку інформатики та обчислювальної техніки у радянський період, де аналізуються питання інституціоналізації науки, вплив ідеології на її функціонування, а також розвиток наукової інфраструктури в УРСР [1, 7–8]. У публікаціях, присвячених Інституту кібернетики АН УРСР, зокрема життю і діяльності Катерини Логвинівни Ющенко [2–6] – наявні узагальнення діяльності ключових підрозділів та окремих науковців. Спостерігається зростання інтересу до історії технологій як складової культурної історії, що відкриває нові перспективи для аналізу не лише технічного змісту досліджень, а й суспільних умов, у яких вони розвивалися.

До наукового обігу досі не введено значну частину джерел – зокрема матеріалів з архівних фондів, науково-технічної документації, внутрішніх звітів

установ, а також колекцій, що зберігаються у спеціалізованих бібліотеках та архівах. Важливим завданням є також опрацювання та систематизація бібліографічних ресурсів, які містять відомості про публікації, пов'язані з історією обчислювальної техніки. Використання цих джерел у поєднанні із сучасними інструментами цифровізації могло б пролити світло на маловідомі або недостатньо вивчені аспекти становлення теоретичних засад обчислювальної техніки, що створює необхідність у комплексному дослідженні, яке б інтегрувало здобутки українських учених у загальносвітову історію комп'ютерних наук.

Метою статті є історико-наукове осмислення процесів становлення та розвитку теоретичних основ обчислювальної техніки в Україні у другій половині XX ст., а також визначення ролі українських наукових шкіл і ключових постатей у формуванні фундаментальних засад інформаційних технологій.

Для досягнення поставленої мети у роботі визначено такі завдання: проаналізувати соціокультурний, політичний та науково-технічний контексти, які впливали на розвиток обчислювальної техніки в Україні у зазначений період; визначити основні етапи становлення теоретичних основ обчислювальної техніки та ключові наукові здобутки вітчизняних дослідників; оцінити внесок академіка В.М. Глушкова та наукової школи Інституту кібернетики АН УРСР у розвиток теоретичних і прикладних аспектів обчислювальної техніки; виявити особливості організаційної структури, міжінституційних зв'язків і співпраці, що сприяли формуванню потужного наукового середовища; розглянути вплив ідеологічних та державних наукових політик на напрямки та результати досліджень. Реалізація цих завдань сприятиме глибшому розумінню не лише історії вітчизняної науки, але й її ролі у світовому науково-технічному процесі, що є важливим для подальших досліджень і формування наукової політики.

Методологічна основа дослідження базується на комплексному історико-науковому підході, що передбачає поєднання традиційних методів історії науки з інтердисциплінарними практиками, характерними для історії техніки, соціології науки та документознавства. У роботі використано основні методи: історичний метод, який дозволив відтворити хронологію та логіку розвитку теоретичних основ обчислювальної техніки в Україні, проаналізувати ключові події, персоналії та наукові школи; контент-аналіз, який застосовувався для вивчення наукових публікацій, звітів, конференційних матеріалів з метою виявлення тенденцій розвитку наукової думки та ідеологічного контексту; порівняльний аналіз, що допоміг співставити наукові здобутки українських учених із загальносвітовими тенденціями в галузі кібернетики та обчислювальної техніки; соціологічний підхід, який дозволив оцінити вплив соціокультурних та ідеологічних факторів на розвиток наукових шкіл і наукової політики у відповідний період; також враховано міждисциплінарний характер дослідження, що передбачає інтеграцію знань із історії науки, техніки, політології та

культурології для всебічного розкриття теми. Застосування сучасних підходів до їх опрацювання, зокрема засобів цифровізації, надало можливість наблизитись до формування достовірної картини розвитку обчислювальної техніки. На наше переконання, такий методологічний підхід забезпечив об'єктивність, глибину та системність дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. У другій половині XX ст. в Україні (до 1991 р. – УРСР) відбувався динамічний розвиток теоретичних основ обчислювальної техніки, який відіграв важливу роль у становленні вітчизняної наукової школи та сприяв формуванню інноваційних технологій. Особливої уваги заслуговує діяльність Інституту кібернетики Академії наук УРСР, під керівництвом академіка Віктора Михайловича Глушкова – видатного вченого, який заклав наукову базу для розвитку кібернетики та обчислювальної техніки в Україні. Під його керівництвом створено цілу низку теоретичних концепцій, що стосувалися формалізації інформаційних процесів, розробки математичних алгоритмів, синтезу логічних схем і архітектур обчислювальних машин. У науковому доробку академіка В.М. Глушкова важливе місце посідає розробка методологічних засад кібернетики як окремої дисципліни/освітньої компоненти з комплексним інструментарієм дослідження інформаційних процесів. Він одним із перших у вітчизняній науці визначив проблематику ефективної взаємодії людини й машини, запропонував концептуальні підходи до її оптимізації та окреслив напрями практичної реалізації. Ідеї створення систем типу «око–рука», «автомат, що читає», а також розробка моделей самоорганізованих структур стали підґрунтям для формування прикладних технологій, які згодом отримали розвиток у сфері штучного інтелекту.

Одним із найбільш амбітних проєктів В.М. Глушкова є ідея створення Автоматизованої системи управління економікою (АСУ), що мала на меті використання обчислювальних мереж для планування та координації господарських процесів у масштабах держави. Запропонована ним концепція фактично передбачала впровадження електронної системи управління ресурсами, яка у світовій науковій думці випереджала аналогічні розробки на десятиліття. Проєкт АСУ поєднував наукові здобутки кібернетики з практичними потребами економічного розвитку, демонструючи можливості переходу від традиційних методів планування до інтегрованих інформаційних систем. Попри те, що ця ініціатива не була реалізована з політичних і економічних причин, її концептуальні положення стали основою для подальших досліджень у сфері інформаційних технологій, управлінських систем та електронного урядування. Саме у цьому контексті поступово формувалися теоретичні основи нової наукової парадигми, зорієнтованої на поєднання фундаментальних і прикладних завдань.

Перші етапи розвитку теоретичних основ пов'язані з вирішенням фундаментальних проблем формалізації обчислень, створенням теорії алгоритмів та побудовою моделей автоматизованих систем. Вітчизняні вчені працювали над синтезом формальної логіки та теорії інформації, що надало змогу розробляти нові алгоритмічні підходи для керування складними технічними та соціальними системами. Одним із знакових досягнень стала розробка та впровадження універсальної обчислювальної машини «Мережа» М-20 – першої в СРСР машини, що поєднувала теоретичні дослідження з практичною реалізацією інноваційних технологій. М-20 стала не лише технічним проривом, але й символом високого рівня української наукової школи. Машина базувалася на новаторській архітектурі з паралельною обробкою команд і здатністю виконувати до 200 тисяч операцій за секунду, що було забезпечено використанням розподілених регістрів і схем керування, які суттєво підвищували швидкодію обчислень порівняно з попередніми моделями.

Одночасно в Інституті кібернетики розроблено методологію синтезу цифрових автоматів, що дозволяла систематично проєктувати логічні схеми для різноманітних обчислювальних задач – підхід, що дозволив створювати оптимізовані алгоритмічні конструкції для керування апаратними елементами комп'ютерів. Важливим напрямом стала розробка теорії програмування та алгоритмів, зокрема – формалізація алгоритмічних процесів та побудова ефективних мов програмування для машин нового покоління. Зокрема, українські вчені внесли значний вклад у розвиток процедурних мов, що сприяло підвищенню надійності та швидкості програмного забезпечення.

У сфері математичного моделювання впроваджено системи лінійного і нелінійного програмування, які використовувалися для оптимізації процесів керування в промислових системах. Розроблено методи чисельного розв'язання складних диференціальних рівнянь, що дозволяло моделювати фізичні процеси з високою точністю. Особливої уваги заслуговує створення принципово нових моделей обчислювальних систем, заснованих на концепції мережевих структур та розподіленої обробки даних. Означені моделі передбачали взаємодію численних процесорів і пам'яті, що відкрило шлях до розвитку паралельних обчислень – напрямку, який сьогодні є одним із базових у сучасній обчислювальній техніці.

Інститут кібернетики також розробив низку прикладних програмних продуктів для автоматизації технологічних процесів у таких галузях, як енергетика, транспорт, авіація, що включало системи реального часу для моніторингу і управління, які базувалися на інтеграції обчислювальних моделей і апаратних засобів. Паралельно з технічними розробками велика увага приділялася міждисциплінарним дослідженням, що поєднували кібернетику, математику, інженерію та управління. Науковці зосереджувалися на системному

підході, який передбачав комплексний аналіз об'єктів, їхніх функцій і взаємодій, що було необхідним для створення складних автоматизованих систем. Інститут кібернетики став центром не лише досліджень, а й освіти, де виховувалися провідні фахівці в галузі обчислювальної техніки, які пізніше зробили значний внесок у розвиток інформаційних технологій.

Однією з ключових постатей у становленні теоретичних засад обчислювальної техніки в Україні у другій половині XX століття є Катерина Логвинівна Ющенко (1919 – 2001 рр.) – математикиня, докторка фізико-математичних наук, професорка. Її діяльність стала визначальною для розвитку прикладної математики, алгоритмізації та формування теоретичних підходів до програмування в умовах становлення радянської обчислювальної техніки. Після завершення навчання в університеті (1942 р.) та роботи у військових наукових установах, з 1950 р. Ющенко розпочала наукову діяльність у Києві, зокрема в Інституті математики, а згодом – в Інституті кібернетики АН УРСР. Вона брала участь у роботі над створенням першої в СРСР електронно-обчислювальної машини – МЕОМ – у міжнародній літературі використовується абревіатура MESM (від рос. «МЭСМ» – «Малая электронная счётная машина»), що відтворює офіційну радянську назву. У сучасному українському перекладі вживається варіант «мала електронна обчислювальна машина» (МЕОМ), проте для уникнення непорозумінь у науковому дискурсі доцільно паралельно зазначати усталену англомовну форму – MESM. Часто у наукових публікаціях зустрічаємо і абревіатуру МЕСМ, що є росіянізмом та англіцизмом водночас та створює асиметрію проблеми.

Найвагомішим науковим досягненням К.Л. Ющенко стало створення у 1955 р. «адресної мови програмування» – однієї з перших у світі формалізованих мов високого рівня. Запропоновані нею концепції адресації, обробки структурованих даних і логіки програмного керування випереджали аналогічні рішення, які пізніше лягли в основу мов ALGOL та інших. Адресна мова Ющенко стала основою для розвитку нової галузі – теоретичного програмування, яке не зводилося лише до прикладного написання коду, а розглядалося як розділ прикладної математики. Так, у 1966 р. К.Л. Ющенко стала засновницею і керівницею першого в СРСР відділу теоретичного програмування в Інституті кібернетики АН УРСР.

Наукова школа Катерини Ющенко досліджувала логічні структури алгоритмів, мови керування знаннями, формальні моделі обчислень, розробляла програмне забезпечення для автоматизованих систем управління; підходи були не лише інноваційними у межах радянського наукового простору, а й співзвучними з глобальними тенденціями розвитку інформатики. Окрім наукової діяльності, Катерина Логвинівна мала значний вплив як педагог та наукова організаторка та виховала плеяду програмістів і науковців, серед яких – відомі

дослідники теоретичного та прикладного програмування. Її доробок посідає особливе місце в історії української науки, а концепції, запропоновані нею ще в середині XX ст., залишаються актуальними в умовах сучасної цифрової трансформації. Наукова діяльність Катерини Логвинівни Ющенко започаткувала в Україні новий напрям розвитку обчислювальних наук, що поєднував математичну чіткість, інженерну креативність і глибоку філософію інформаційних процесів.

Вважаємо, що окремо варто відзначити вплив ідеологічних і державних науково-технічних політик, які, з одного боку, накладали певні обмеження на тематику та методи досліджень, а з іншого – стимулювали пріоритетні напрями, пов'язані з оборонною промисловістю, енергетикою та транспортом (*Таблиця 1).*

Таблиця 1. Основні проблеми розвитку теоретичних основ обчислювальної техніки в Україні у другій половині XX ст.

№ з/п	Проблема	Опис	Наслідки/Вплив
1.	Недостатність наукової інфраструктури	Обмежена кількість спеціалізованих наукових центрів і лабораторій	Уповільнення темпів розробок
2.	Ідеологічний тиск	Контроль і цензура наукових досліджень, ідеологічні обмеження	Обмеження свободи вибору тематики досліджень
3.	Технологічна відсталість	Обмежений доступ до сучасного обладнання та технологій	Затримка у впровадженні новітніх рішень
4.	Недостатній рівень міждисциплінарності	Відсутність інтеграції знань з суміжних галузей	Обмеження інноваційного потенціалу
5.	Відсутність системного підходу	Фрагментарність досліджень, відсутність узгоджених наукових стратегій	Неефективність реалізації наукових ідей

Джерело: сформовано авторками

Водночас науковці знаходили можливості для проведення глибоких фундаментальних досліджень, що свідчить про високий рівень професіоналізму та наукової незалежності у межах існуючих догм. Через політичні та економічні фактори Україна стикалася з дефіцитом сучасного обчислювального устаткування та комплектуючих, що змушувало науковців розробляти власні технічні рішення та призводило до додаткових витрат часу і ресурсів. Відсутність комплексного підходу уповільнювала прогрес і обмежувала можливості створення ефективних моделей та технологій (*Таблиця 2*).

Таблиця 2. Визначальні чинники впливу на розвиток теоретичних основ обчислювальної техніки

№ з/п	Чинник	Характеристика	Вплив на розвиток науки
1.	Політичні та ідеологічні умови	Жорсткий контроль наукової діяльності	Обмеження вільного вибору тем і методів
2.	Кадровий потенціал	Рівень підготовки науковців, наявність провідних фахівців	Формування потужної наукової школи
3.	Матеріально-технічна база	Наявність обладнання, фінансування досліджень	Можливість реалізації складних експериментів
4.	Наукова інфраструктура	Центри, інститути, наукові колективи	Створення кооперації та обміну знаннями
5.	Міждисциплінарна співпраця	Інтеграція знань з математики, кібернетики, логіки	Поява нових напрямів та методів досліджень

Джерело: сформовано авторками

Однією з інноваційних сфер досліджень у 1960-70-х роках в Україні була розробка методів паралельної обробки даних. Зокрема, колектив під керівництвом В.М. Глушкова працював над створенням моделей паралельних обчислювальних систем, що дозволяли одночасно виконувати кілька операцій. Технічно це реалізовувалося через архітектуру з багатьма виконавчими блоками та механізмами синхронізації – розробки стали базою для подальшого створення багатопроцесорних систем і комп'ютерів із розподіленою пам'яттю. Важливим напрямком стало створення алгоритмів кодування і захисту даних, що були необхідні для надійної передачі інформації в обчислювальних мережах. Українські вчені працювали над методами корекції помилок, що базувалися на теорії інформації та математичній статистиці, що сприяло підвищенню безпеки і стабільності роботи обчислювальних систем у складних умовах експлуатації (*Таблиця 3*).

Таблиця 3. Основні наукові питання, що потребували розв'язання

№ з/п	Наукове питання	Обґрунтування важливості	Стан дослідження на той час
1.	Розробка архітектури обчислювальних машин	Забезпечення високої продуктивності і надійності машин	Розробка архітектури з паралельною обробкою команд (М-20)
2.	Формалізація алгоритмічних процесів	Коректність та ефективність алгоритмів	Створення алгоритмічних мов програмування, синтез логічних схем
3.	Синтез цифрових автоматів	Автоматизація керування обчислювальними процесами	Вивчення теорії скінченних автоматів, впровадження в цифрові системи

№ з/п	Наукове питання	Обґрунтування важливості	Стан дослідження на той час
4.	Математичне моделювання складних систем	Оптимізація управління технологічними процесами	Розробка методів лінійного і нелінійного програмування
5.	Розробка мов програмування	Стандартизація та уніфікація програмних засобів	Впровадження процедурних мов, розвиток компіляторів

Джерело: сформовано авторками

Результати проведених досліджень справили вагомий вплив не лише на поступ вітчизняної науки, а й на формування глобальних тенденцій у сфері комп'ютерних наук. Українські вчені брали участь у міжнародних конференціях, де презентували свої здобутки та долучалися до обговорення актуальних наукових проблем, що сприяло інтеграції української наукової школи у міжнародний інтелектуальний простір. Завдяки цьому відбувалося не лише взаємне збагачення ідей, а й розширення можливостей для реалізації спільних наукових проєктів.

Висновки. Представлене вище дослідження є спробою оцінити процес становлення і розвитку теоретичних основ обчислювальної техніки в Україні у другій половині XX ст., який відіграв ключову роль у формуванні вітчизняної наукової школи та інтеграції України у світовий науково-технічний простір. Встановлено, що діяльність Інституту кібернетики АН УРСР, очолюваного академіком В.М. Глушковим, стала провідною у створенні інноваційних теоретичних моделей, архітектур обчислювальних машин і алгоритмічних підходів. Незважаючи на ідеологічні й політичні обмеження того часу, українські науковці успішно поєднували фундаментальні дослідження з прикладними задачами, що сприяло розвитку системної кібернетики, автоматизації управління та обробки інформації. Відзначено високий рівень міждисциплінарності, що сприяв створенню цілісних науково-технічних концепцій, інтегруючи математику, логіку, інженерію та теорію управління. Особливої уваги заслуговує те, що розвиток наукової інфраструктури, підготовка висококваліфікованих кадрів та міжінституційна співпраця стали важливими чинниками тривалого наукового успіху. Відкриття нових архівних джерел і матеріалів дозволило реконструювати маловідомі сторінки історії української кібернетики, що має велике значення для сучасного розуміння її внеску у глобальний розвиток інформаційних технологій.

Окреме місце у цьому науковому ландшафті належить Катерині Логвинівні Ющенко – фундаторці вітчизняного теоретичного програмування. Її внесок у розробку Адресної мови програмування, логіко-алгоритмічних моделей та формалізації програмного забезпечення став підґрунтям для становлення програмної інженерії як наукової дисципліни. З урахуванням сучасних викликів цифровізації

та зростання значення програмного забезпечення як стратегічного ресурсу, звернення до наукової спадщини таких постатей, як К.Л. Ющенко, є не лише актом історичної реконструкції, а й важливим ресурсом для формування інноваційних моделей навчання, управління знаннями та розвитку інженерної думки в Україні.

Рекомендації для майбутніх досліджень: провести детальний аналіз впливу наукових розробок української школи обчислювальної техніки на сучасні цифрові технології та штучний інтелект; розширити дослідження міждисциплінарних зв'язків кібернетики з іншими науковими галузями, зокрема з біоінформатикою та робототехнікою. Таким чином, розглянутий період не лише висвітлює важливі етапи формування наукової думки, але й відкриває нові перспективи для наукових пошуків у сфері історії науки, технологій і суспільства.

Література:

1. Вишинський В.А. Закон природи, з якого випливає необхідність розвитку фундаментальної науки кібернетики. *Кібернетика та комп'ютерні технології.* 2023. № 2. С. 5–10. URL: http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001434961 (дата звернення: 21.08.2025).

2. Войтко А. Вона написала майбутнє. До 100-річчя від дня народження Катерини Ющенко, авторки першої в світі мови програмування високого рівня. *Дзеркало тижня*. 2019. Вип. 49 (6 грудня). URL: https://zn.ua/ukr/personalities/vona-napisala-maybutnye-333576_.html (дата звернення: 10.08.2025).

3. Онопрієнко В.І. Ющенко Катерина Логвинівна. *Енциклопедія історії України*: у 10 т. Київ. 2013. Т. 10: Т–Я. С. 712.

4. Пам'яті К.Л. Ющенко. *Вісник Національної академії наук України*. 2001. № 9. С. 72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnanu_2001_9_15. (дата звернення: 10.08.2025).

5. Створила одну з перших у світі високорівневих мов програмування. Історія української науковиці Катерини Ющенко. *Інтерв'ю з Ющенко Ю.О. журналістки Елеонори Бурдіної.* Веб-портал dou.ua. Київ. 07.02.2022 URL: https://dou.ua/lenta/interviews/about-kateryna-yushchenko (дата звернення: 15.08.2025).

6. Ющенко Ю.О. Катерина Логвинівна Ющенко – винахідниця Pointers та авторка однієї з перших в світі мов програмування високого рівня. *«Світ»*. № 5–6. 10.02.2021 р. Київ. 2021.

7. Васюхин М.И. Институт кибернетики имени ВМ. Глушкова – колыбель микроэлектронной базы компьютерных систем: монография. Киев. 2016. 289 с.

8. Васюхин М.И. Компьютерные системы: устройства связи с объектом: монография. Херсон. 2019. 203 с.

References:

1. Vyshynskyi, V.A.(2023). Zakon pryrody, z yakoho vyplyvaie neobkhidnist rozvytku fundamentalnoi nauky kibernetyky. [A natural law underlying the necessity of advancing cybernetics as a fundamental science.]. *Kibernetyka ta komp'iuterni tekhnolohii.* 2. 5–10. URL: http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001434961 (data zvernennia: 21.08.2025). [in Ukrainian].

2. Voitko, A. (2019). Vona napysala maibutnie. Do 100-richchia vid dnia narodzhennia Kateryny Yushchenko, avtorky pershoi v sviti movy prohramuvannia vysokoho rivnia. [She wrote the future. On the occasion of the 100th anniversary of the birth of Kateryna Yushchenko, the author of the world's first high-level programming language]. *Dzerkalo tyzhnia.* 9. 6 hrudnia. URL: https://zn.ua/ukr/personalities/vona-napisala-maybutnye-333576_.html (data zvernennia: 10.08.2025). [in Ukrainian].

3. Onopriienko ,V.I.(2013). Yushchenko Kateryna Lohvynivna. [Kateryna Lohvynivna Yushchenko]. *Entsyklopediia istorii Ukrainy:* u 10 t. Kyiv. 2013. 10. 712. [in Ukrainian].

4. Pam'iati K.L. Yushchenko, (2001). [In memory of K.L. Yushchenko]. *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy*. 9. 72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnanu_2001_9_15. (data zvernennia: 10.08.2025). [in Ukrainian].

5. Stvoryla odnu z pershykh u sviti vysokorivnevykh mov prohramuvannia. Istoriia ukrainskoi naukovytsi Kateryny Yushchenko. (2022). [She created one of the world's first high-level programming languages: The story of the Ukrainian scientist Kateryna Yushchenko]. *Interv'iu z Yushchenko Yu.O. zhurnalistky Eleonory Burdinoi*. Veb-portal dou.ua. Kyiv. 07.02.2022 URL: https://dou.ua/lenta/interviews/about-kateryna-yushchenko (data zvernennia: 15.08.2025). [in Ukrainian].

6. Yushchenko, Yu.O. (2021). Kateryna Lohvynivna Yushchenko – vynakhidnytsia Pointers ta avtorka odniiei z pershykh v sviti mov prohramuvannia vysokoho rivnia. [Kateryna Lohvynivna Yushchenko – the inventor of Pointers and the author of one of the world's first high-level programming languages]. *«Svit»*. 5–6. 10.02.2021 r. [in Ukrainian].

7. Vasyuhin, M.I. (2016). Institut kibernetiki imeni VM. Glushkova – kolybel mikroelektronnoj bazy kompyuternyh sistem: monografiya. [Institute of Cybernetics named after V.M. Glushkov – the Cradle of the Microelectronic Base of Computer Systems: Monograph]. Kiev. 289. [in Russian].

8. Vasyuhin, M.I. (2019). Kompyuternye sistemy: ustrojstva svyazi s obektom: monografiya. [Computer Systems: Devices for Communication with Objects: Monograp]. Herson. 203. [in Russian].

УДК 351.862:355:061.2(477)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-771-783

Серьогіна Наталія Олексіївна кандидат юридичних наук, доцент, завідувач відділу аспірантури та докторантури Національного університету охорони здоров'я України імені П. Л. Шупика, https://orcid.org/0000-0002-4491-4723

Клюцевський Володимир Іванович кандидат наук з державного управління, доцент кафедри публічного управління та адміністрування Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, заступник голови Херсонської обласної державної адміністрації, https://orcid.org/0000-0002-5568-9162

Мазалов Андрій Миколайович аспірант кафедри медицини невідкладних станів роботи Національного університету охорони здоров'я України імені П. Л. Шупика, https://orcid.org/0009-0003-8832-9045

ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЦЕНТРАЛЬНИХ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Анотація. Стаття присвячена розкриттю особливостей цивільно-військової взаємодії центральних органів державної влади та інститутів громадянського суспільства. Визначено, що еволюція цивільно-військової взаємодії центральних органів державної влади та інститутів громадянського суспільства в сучасних воєнних умовах в Україні вимагає удосконалення нормативно-правового забезпечення даного виду діяльності, яке поки не відповідає проблемам, вирішення яких в процесі даної взаємодії. На превеликий жаль, і законодавчій базі, покликана регулювати діяльність підрозділів цивільно-військової взаємодії центральних органів державної влади, і нормативно-правовим актам, які регламентують основи роботи інститутів громадянського суспільства, притаманні значні недоліки, які вповільнюють ефективний розвиток співпраці між ними. Крім цього, варто зауважити, що після повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію нашої держави інтенсивність взаємодії центральних органів державної влади та інститутів громадянського суспільства суттєво зросла, що, своєю чергою, спричинило появу нових аспектів сумісної діяльності, що вимагають законодавчого врегулювання.

Встановлено, що взаємодія визначає головну частину управлінської системи, а саме виступає своєрідним процесом, який допомагає управлінській

системі поєднуватися і забезпечує її функціонування, співзалежність суб'єкта та об'єкта управління. Водночас вона виступає головним ресурсом та інструментом, які забезпечують потенційні зміни в управлінській системі, її динамічний розвиток та досягнення мети своєї діяльності. З'ясовано, що під цивільно-військовою взаємодією слід вважати важливий чинник, вплив якого забезпечує доброчесність цивільно-військового управління, покращує ефективність роботи військових формувань в нашій державі.

Визначено, що метою цивільно-військової взаємодії між центральними органами влади та інститутами громадянського суспільства є формування сприятливих передумов для дієвої реалізації завдань в сфері оборони та національної безпеки, за допомогою забезпечення злагоджених дій та взаємосприяння між цивільно-військовими структурами. Виділено основані принципи цивільно-військової взаємодії, зокрема взаємоповага (врахування інтересів та потреб як військових, так і цивільного населення), відкритість та підзвітність (забезпечення відкритості у діях та надання інформації про результати взаємодії), співвідповідальність (забезпечення розподілу відповідальності за результати взаємодії між військовими та цивільними структурами), спрямування на суспільні потреби (надання допомоги цивільному населенню у вирішенні нагальних проблем), об'єктивність та рівноправність (відсутність дискримінації за будь-якими ознаками у взаємодії з цивільним населенням) та координація та співробітництво (ефективне планування та реалізація спільних заходів).

Ключові слова: цивільно-військова взаємодія, центральні органи державної влади, інститути громадянського суспільства, мета, принципи.

Nataliia Serohina Oleksiivna candidate of legal sciences, associate professor, head of the postgraduate and doctoral studies department Shupyk National Healthcare University of Ukraine, https://orcid.org/0000-0002-4491-4723

Klyutsevskyi Volodymyr Ivanovych Deputy Head of Kherson Regional State Administration, Associate Professor of the Department of Public Management and Administration (part-time), PhD in Public Administration, Associate Professor, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, https://orcid.org/0000-0002-5568-9162

Mazalov Andrii Mykolaiovych graduate student of the Department of Department of Emergency Medicine Shupyk National Healthcare University of Ukraine, https://orcid.org/0009-0003-8832-9045

FEATURES OF CIVIL-MILITARY INTERACTION OF CENTRAL STATE BODIES AND CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS

Abstract. The article is devoted to revealing the features of civil-military interaction of central state bodies and civil society institutions. It is determined that the

evolution of civil-military interaction of central state bodies and civil society institutions in modern military conditions in Ukraine requires improvement of the regulatory and legal support of this type of activity, which does not yet correspond to the problems that are solved in the process of this interaction. Unfortunately, both the legislative framework designed to regulate the activities of civil-military interaction units of central state bodies and the regulatory and legal acts that regulate the basics of the work of civil society institutions are characterized by significant shortcomings that slow down the effective development of cooperation between them. In addition, it is worth noting that after the full-scale invasion of the Russian Federation into the territory of our state, the intensity of interaction between central government bodies and civil society institutions has significantly increased, which, in turn, has led to the emergence of new aspects of joint activity that require legislative regulation.

It has been established that interaction determines the main part of the management system, namely, it acts as a kind of process that helps the management system to combine and ensures its functioning, the interdependence of the subject and the object of management. At the same time, it acts as the main resource and tool that ensures potential changes in the management system, its dynamic development and achievement of the goal of its activities. It has been found that civil-military interaction should be considered an important factor, the influence of which ensures the integrity of civil-military management, improves the efficiency of the work of military formations in our state.

It was determined that the purpose of civil-military interaction between central authorities and civil society institutions is to create favorable conditions for the effective implementation of tasks in the field of defense and national security, by ensuring coordinated actions and mutual assistance between civil-military structures. The basic principles of civil-military interaction are highlighted, in particular mutual respect (taking into account the interests and needs of both the military and the civilian population), openness and accountability (ensuring openness in actions and providing information on the results of interaction), co-responsibility (ensuring the distribution of responsibility for the results of interaction between military and civilian structures), focus on public needs (providing assistance to the civilian population in solving urgent problems), objectivity and equality (absence of discrimination on any grounds in interaction with the civilian population), and coordination and cooperation (effective planning and implementation of joint activities).

Keywords: civil-military interaction, central government bodies, civil society institutions, goal, principles.

Постановка проблеми. Новітній еволюційний етап розвитку нашої держави показує, що проблематика цивільно-військової взаємодії центральних органів державної влади та інститутів громадянського суспільства набуває не

лише виняткової актуальності, але й вважається принциповою в процесі досягнення цілей в сфері забезпечення безпеки країни. Цивільно-військова взаємодія центральних органів державної влади та інститутів громадянського суспільства виступає доволі складною інтегрованою відкритою системою, на якість діяльності якої впливає не лише розвиток демократичних відносин у країні та правової культури населення, але й національний добробут загалом. На даний час найбільш гостро постає питання нормативно-правового забезпечення цивільно-військової взаємодії центральних органів державної влади та інститутів громадянського суспільства в контексті імплементації зарубіжного досвіду в даній сфері. Тому слід вважати, що дана проблематика вимагає детального аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дана проблематика висвітлювалася такими ученими як В. Арнаутова, О. Бандурка, О. Дніпров, В. Завгородній, Н. Клименко, І. Коропатнік, Л. Кравченко, А. Куруч, В. Лукічов, А. Миколаєць, Г. Т. Нікітюк, Ситник, І. Ушаков та іншими. Зважаючи на сучасні різкі та подекуди непередбачені зміни в усіх аспектах розвитку нашої держави та значний масив наукових напрацювань, детального аналізу потребує дослідження особливостей цивільно-військової взаємодії центральних органів державної влади та інститутів громадянського суспільства, особливо із врахуванням сучасного воєнного стану в Україні.

Мета статті – розкриття особливостей цивільно-військової взаємодії центральних органів державної влади та інститутів громадянського суспільства.

Виклад основного матеріалу. Протягом останніх років урядом нашої країни було прийнято чимало нормативно-правових актів, покликані врегулювати сферу цивільно-військової взаємодії центральних органів державної влади та інститутів громадянського суспільства. Однак вони й досі остаточно не вирішили проблеми з унормуванням її процесів та процедур. Передусім це зумовлено законодавчою невизначеністю мети та принципів взаємодії між ними. На нашу думку, перш ніж перейти до розкриття головної мети нашого дослідження, насамперед варто чітко визначити сутність поняття самої взаємодії.

Розпочинаючи науковий пошук, відзначимо, що поняття «взаємодія» є досить універсальним, воно застосовується у різних галузях наукового знання, набуваючи певних відтінків значення. Поняттям «взаємодія» послуговуються філософія, психологія, соціологія, математичні та природничі науки, а також і науки сфери державного управління та правничі науки. На наш погляд, з'ясування всіх особливостей значення окресленої категорії призведе до переобтяжування дослідження, проте пропонуємо визначити тлумачення наведеного поняття за трьома аспектами:

1) у загальнофілософському розумінні;
2) у трактуванні науки управління;
3) як категорія адміністративного права [1].

Як зазначає О. Бандурка, взаємодія – більш широке поняття, на відміну від партнерства, передбачає взаємний вплив, взаємообмін видами та результатами діяльності, засновану як на співробітництві, так і на впливі або примусі однієї зі сторін [2].

Базуючись на філософських концепціях, теорія управління визначає взаємодію як погоджену в часі та місці спільну діяльність, спрямовану на досягнення загальної мети. Мета означає стан у майбутньому, котрий можливо змінити відносно теперішнього, варто, бажано або необхідно досягти. Тим самим мета є бажаною кінцевою точкою процесу, діяльності. Взаємодію як управлінське поняття можна розглядати як форму зв'язку елементів системи, за допомогою якої вони, взаємно доповнюючи один одного, створюють умови для успішного функціонування всієї системи загалом. Причому необхідно мати на увазі, що взаємодія як управлінська категорія виявляється не тільки у внутрішньо-організаційній діяльності системи, а й у зовнішніх її функціях [3].

В.А. Завгородній відзначає, що у філософії взаємодія розглядається як категорія, що відображає процеси впливу різних об’єктів один на одного, їх взаємну обумовленість, зміни стану, а також породження одного об’єкта іншим. Вчений зауважує про те, що «взаємодія взагалі, між будь-якими соціальними суб’єктами, – це сукупність усіх взаємозв’язків між ними; наявність найрізноманітніших стійких, об’єктивно обумовлених та необхідних, функціонально залежних, кількісно та якісно в зовнішньому виразі не обмежених форм взаємозв’язку між ними; процес та результат взаємовпливів взаємодіючих сторін» [4].

Отже, зважаючи на вище наведене можна дійти висновку, що поняття взаємодія визначає головну частину управлінської системи, а саме виступає своєрідним процесом, який допомагає управлінській системі поєднуватися і забезпечує її функціонування, співзалежність суб’єкта та об’єкта управління. Водночас вона виступає головним ресурсом та інструментом, які забезпечують потенційні зміни в управлінській системі, її динамічний розвиток та досягнення мети своєї діяльності. Головним значенням взаємодії вважається поєднання колективних повноважень, інструментів та ресурсів управлінських суб’єктів. В контексті взаємодії між центральними органами державної влади та інститутами громадянського суспільства, дану взаємодію слід вважати своєрідним взаємозв'язком обидвох сторін, які наділені взаємними обов'язками законодавчого характеру, проте кожній з них притаманні різні за своїм значенням повноваження.

Цивільно-військова взаємодія є головною функцією цивільно-військового співробітництва та полягає у спільній, цілеспрямованій, організованій та безперервній діяльності командувачів (командирів), начальників, їх заступників, органів військового управління, штабів, структур цивільно-військового співробітництва, спрямованій на встановлення та підтримання зв’язків з об’єктами цивільного середовища на рівні, який забезпечує успішне виконання військами (силами) визначених завдань [5].

Знання повноважень у воєнній сфері органів державної влади, органів військового управління та цивільних органів влади сприяє взаємопорозумінню між цивільними і військовими акторами, військовими і цивільними органами управління, що в свою чергу дає можливість ефективно взаємодіяти всім суб'єктам цивільно-військових відносин. З іншого боку, цивільно-військові відносини в Україні ще не досягли необхідної якості та досконалості, бажаного рівня та гармонійності. Як і у більшості країн світу, цивільно-військові відносини повинні розглядатись на рівні з політичними, економічними, національними, демографічними та духовно-культурними тощо, та відігравати позитивну, відповідаючу інтересам Українського народу роль [6].

Цивільно-військове співробітництво уявляє собою системну, планомірну діяльність Збройних Сил України та інших складових сил оборони: командувачів (командирів), начальників, органів військового управління, штабів всіх рівнів, військових частин (підрозділів) та/або військовослужбовців для взаємодії з об’єктами цивільного середовища з метою створення сприятливих умов для виконання визначених їм завдань з використанням військових та невійськових сил та засобів. У свою чергу, цивільно-військова взаємодія є головною функцією цивільно-військового співробітництва та полягає у спільній, цілеспрямованій, організованій та безперервній діяльності командувачів (командирів), начальників, їх заступників, органів військового управління, штабів, структур цивільно-військового співробітництва, спрямованій на встановлення та підтримання зв’язків з об’єктами цивільного середовища на рівні, який забезпечує успішне виконання військами (силами) визначених завдань. Основні особливості цивільно-військової взаємодії нині включають:

а) масштабний характер взаємодії, що передбачає охоплення майже всіх соціальних груп та їх залучення до процесів надання матеріальної, інтелектуальної, методологічної, психологічної та іншої допомоги військовим формуванням;

б) наділення суб’єктів військово-правових відносин додатковими повноваженнями відповідно до законодавства про правовий режим воєнного стану;

в) особливий характер обміну інформації, що передбачає нерозголошення деяких відомостей та даних цивільним партнерам по взаємодії;

г) активізація громадських структур, діяльність яких спрямована на допомогу військовим формуванням у додержанні доброчесності [7].

Отже, під цивільно-військовою взаємодією слід вважати важливий чинник, вплив якого забезпечує доброчесність цивільно-військового управління, покращує ефективність роботи військових формувань в нашій державі. Важливу рол при цьому відіграє позиція інститутів громадянського суспільства при прийнятті рішень в сфері безпеки та оборони. Особливий правовий режим в умовах воєнного стану визначив активізацію військового елемента системи публічного управління. Результати впровадження даного режиму визначили

значення та напрямок взаємодії між центральними органами державної влади та інститутами громадянського суспільства.

Іншою особливістю цивільно-військової взаємодії за умов правового режиму воєнного стану є активізація в органах військового управління громадських структур, діяльність яких спрямована на допомогу військовим формуванням у додержанні доброчесності, яка значним чином впливає на якість управлінських структур у секторі оборони. Так, при Міністерстві оборони України функціонує Громадська антикорупційна рада як особливий орган, функції якого достатньо наглядно відображують особливості цивільно-військової співпраці. Діяльність Громадської антикорупційної ради має консультативний характер і здійснюється на колегіальній основі, а її завдання пов'язані із забезпеченням прозорості діяльності оборонного відомства, оптимізації здійснення в ньому цивільного контролю, систематизації та нівелювання корупційних ризиків та удосконалення законодавства і організаційної практики в означеній сфері [8].

Згідно керівних документів основною метою цивільно-військової взаємодії є створення сприятливих умов для виконання покладених на збройні сили завдань за призначенням, а також недопущення перешкоджання цій діяльності з боку місцевого населення у районах постійної дислокації військових частин та підрозділів, проведення військових операцій, на шляхах переміщення військ (сил) та під час запровадження заходів правового режиму надзвичайного та воєнного стану, участі в операціях з підтримання миру і безпеки у районах відповідальності військових частин, в операційних зонах угруповань військ (сил) шляхом реалізації заходів цивільно-військової взаємодії, спрямованих на формування позитивного іміджу збройних сил, пошук ефективних форм взаємодії з цивільним населенням, а також мінімізацію негативного впливу на місцеве населення факторів застосування військ (сил), досягнення мети військової операції. Безпосередня мета цивільно-військової взаємодії полягає в тому, щоб встановити і підтримувати співробітництво збройних сил з цивільною владою, організаціями, агентствами і населенням у межах зони відповідальності для забезпечення виконання військової місії, а довгострокова –щоб допомагати створити і забезпечити такі умови, які підтримають досягнення цілей під час проведення військових операцій. Для їх досягнення особовий склад цивільно-військової взаємодії повинен: співпрацювати з цивільними діячами на відповідних рівнях; брати участь разом з відповідними цивільними органами у процесі планування (як на стратегічному, так і на оперативному рівні) перед початком та протягом військової (гуманітарної) операції; постійно здійснювати оцінку місцевого цивільного середовища, включаючи місцеві потреби для визначення можливих проблемних питань та шляхів їх вирішення; сприяти своєчасному переходу обов'язків за організацію та забезпечення життєдіяльності цивільного населення до відповідних органів влади; взаємодіяти з іншими

структурними підрозділами штабу щодо інших аспектів військової операції (бойових дій); інформувати командувача (командира) щодо стану справ у галузі цивільно-військової взаємодії [9].

Нині громадянське суспільство вважається невід'ємним елементом демократичної правової держави. Інститути громадянського суспільства повною мірою здатні якісно впливати на сучасні державотворчі процеси шляхом участі у конструктивному діалозі з органами публічної влади. Прозорість, відкритість та публічність прийняття управлінських рішень є умовами побудови демократичної держави, в якій носієм влади виступає народ. Протягом останніх років громадянське суспільство загалом та аспекти його взаємодії з державою в особі уповноважених органів зокрема розглядаються переважно в рамках зближення України з Європейським Союзом, акцентуючи увагу на адаптації національного законодавства до європейських норм та стандартів. Однак, незважаючи на той факт, що питання взаємодії державних установ (в тому числі, органів виконавчої влади) з інститутами громадянського суспільства було визначено Угодою між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27 червня 2014 року, окремі аспекти окресленої взаємодії було законодавчо регламентовано ще до того, як Україна вибрала курс на євроінтеграцію [10].

В процесі аналізу наукових джерел нами з'ясовано, що інститути громадянського суспільства вважаються невід'ємним елементом системи, яка покликана забезпечити діяльність демократичних органів та стабільність соціально-економічного укладу кожної держави. Вони відіграють найважливішу роль у розвитку надійної та гармонійної державної політики. Успішна взаємодії між центральними органами державної влади та інститутами громадянського суспільства виступає важливою складовою частиною в процесі формування сприятливих передумов для розвитку самого громадянського суспільства в цілому. Ініціативні учасники суспільного життя, організовуючись та формуючи різного роду громадські організації, є невід'ємним елементом громадського сектору.

Взаємодія між центральними органами державної влади та інститутами громадянського суспільства в аспекті матеріально-технічного, психологічного і культурно-просвітницького напрямів повинна, з одного боку, сприйматися дуже позитивно, як ознака достатньо розвинутого громадського сектору в країні, але, з іншого боку, це може бути й виявом недостатнього рівня забезпечення державою всіх необхідних умов ефективного функціонування збройних сил. Ситуація тісної взаємодії між збройними силами і громадськістю, яка склалася з 2014 року і подекуди зберігається до сьогодні (маємо на увазі різноманітну допомогу збройним силам), можлива тільки за умов війни, коли йдеться про загрозу самому існуванню держави. Справжню боєздатність збройних сил

неможливо забезпечити за допомогою волонтерського руху, її повинна забезпечувати держава. Тому в розвинених країнах у мирний час громадська активність зосереджується здебільшого на системному контролі виконання державою своїх зобов'язань перед збройними силами. Сьогодні можемо спостерігати, що деякі держави намагаються обмежувати права своїх громадян або створюють системи тотального контролю, прикриваючи свої дії захистом людей або безпекою держави. Це шлях держав від демократії до диктатури. Там, де слабке громадянське суспільство, там формується тоталітарна система. Тільки шляхом ефективної взаємодії інститутів громадянського суспільства з державою можна поступово обмежувати державне втручання в економічне, соціальне, культурне та особисте життя громадян [11].

А. Куруч, досліджуючи питання цивільно-військового співробітництва, визначає, що останнє включає в себе цілий спектр задач та функцій. Одним із яких є взаємодія із громадським сектором. У сучасних реаліях України можливо налагодити дієвий механізм цивільно-військової взаємодії – долучаючи до цього громадські організації. Така взаємодія має розпочинатися саме у вищих військових навчальних закладах, привчаючи майбутніх офіцерів до активного контакту з цивільним сектором. Саме проведені спільні заходи допоможуть сформувати певні компетентності, які стануть у нагоді в майбутній професійній діяльності. Спільні заходи зможуть виконати ряд завдань у цивільно-військовій взаємодії: це може бути сприянням поліпшенню та вдосконаленню процесу обміну інформацією між громадянським суспільством та владою; формування у суспільстві позитивного образу військовослужбовця; подолання гендерних стереотипів у суспільстві; формування навичок співпраці з виконавчими органами ради, інститутами громадянського суспільства, іншими недержавними організаціями для виконання поставлених цілей і завдань [12].

Мета взаємодії між центральними органами державної влади та інститутами громадянського суспільства полягає у формування сприятливих передумов для їх підходящої роботи та розвитку:

1) зі сторони центральних органів державної влади – забезпечення захисту державних інтересів, територіальної цілісності та громадянського суспільства в цілому від впливу зовнішній факторів, а при потребі забезпечення опору збройній агресії;

2) зі сторони інститутів громадянського суспільства – гарантування безпечного зростання і задоволення особистих потреб при вільному особистісному розвитку та впливу на розвиток країни згідно із сучасними викликами.

На нашу думку, беручи до уваги наукове трактування цивільно-військової взаємодії як комплексу правових взаємозв'язків між суспільством та елементами військовими структурами держави, які включають в себе політичні та соціально-економічні процеси у секторі національної безпеки та оборони, можна відзна-

чати, що на сьогоднішній день необхідно чітко визначити та законодавчо закріпити основні принципи взаємодії між центральними органами державної влади та інститутами громадянського суспільства. При цьому важливо враховувати досвід зарубіжних країн та специфічні особливості роботи збройних сил в якості силових засобів країни. Вважаємо, що принципи взаємодії між центральними органами державної влади та інститутами громадянського суспільства потрібно відобразити в доктринальному документі, який зміг би віддзеркалити значення взаємодії та розкрив напрями даної взаємодії. При цьому даний документ повинен ґрунтуватися на Доктрині військово-цивільного співробітництва Організації Північноатлантичного договору. На нашу думку, головним принципами взаємодії між центральними органами державної влади та інститутами громадянського суспільства повинно бути принцип правової визначеності; принцип додержання громадських прав та свобод; принцип прозорості; принцип відповідальності; принцип комплексності; принцип нейтралітету; принцип відсторонення від політичного впливу. Водночас, варто наголосити, що в процесі взаємодії між центральними органами державної влади та інститутами громадянського суспільства її мета може як відрізнятися, так і бути спільною, а при певних суб'єктивних або об'єктивних чинниках може зазнавати деяких змін. Проте принципи даної взаємодії мають бути незмінними, а деякі з них мають обмежуватися специфікою роботи підзділів сектору національної оборони та безпеки.

Висновки. Таким чином, метою цивільно-військової взаємодії між центральними органами влади та інститутами громадянського суспільства є формування сприятливих передумов для дієвої реалізації завдань в сфері оборони та національної безпеки, за допомогою забезпечення злагоджених дій та взаємосприяння між цивільно-військовими структурами. Відтак, в сучасних умовах розвитку нашої держави мета цивільно-військової взаємодії між центральними органами влади та інститутами громадянського суспільства полягає у:

1. Підтримці бойових дій, зокрема у формуванні сприятливого осередку для військових операцій за допомогою взаємодії з цивільним населенням та інститутами громадянського суспільства.

2. Забезпечення стабільності та безпеки, зокрема у зниженні рівня конфліктності між військовими та цивільним населенням, підтримці при вирішенні гуманітарних проблем та сприяння суспільної рівноваги.

3. Сприяння соціальної згуртованості, зокрема у залученні інститутів громадянського суспільства до процесів відновлювання та розвитку постраждалих територій.

4. Підвищення довіри, зокрема у створенні атмосфери взаєморозуміння між військовими та цивільним населенням.

Серед основаних принципів цивільно-військової взаємодії виокремлюють взаємоповагу (врахування інтересів та потреб як військових, так і цивільного населення), відкритість та підзвітність (забезпечення відкритості у діях та надання інформації про результати взаємодії), співвідповідальність (забезпечення розподілу відповідальності за результати взаємодії між військовими та цивільними структурами), спрямування на суспільні потреби (надання допомоги цивільному населенню у вирішенні нагальних проблем), об'єктивність та рівноправність (відсутність дискримінації за будь-якими ознаками у взаємодії з цивільним населенням) та координації та співробітництва (ефективне планування та реалізація спільних заходів).

Отже, цивільно-військова взаємодія між центральними органами влади та інститутами громадянського суспільства виступає важливим засобом в процесі захисту державного суверенітету та територіальної цілісності, особливо під час збройного протистояння чи надзвичайних ситуацій. Забезпечення високої ефективності взаємодії між центральними органами влади та інститутами громадянського суспільства дає можливість зменшити негативні наслідки конфлікту та забезпечити підтримку населення в цілому.

Література:

1. Миколаєць А. Сутність взаємодія держави та громадськості в сучасній Україні. *Юридичний вісник.* 2021. № 3. С. 134-140. DOI: https://doi.org/10.32837/yuv.v0i3.2195.

2. Бандурка О.М. Партнерські взаємовідносини між населенням та міліцією: підручник. Х. : Вид- во нац. ун-ту внутр. справ, 2003. 352 с.

3. Коропатнік І. Мета і принципи взаємодії Збройних Сил України та громадянського суспільства. *Jurnalul juridic national: teorie şi practică.* 2016. № 19 (3). С. 86-91.

4. Завгородній В.А. Правове регулювання взаємодії органів Національної поліції та громадських організацій у протидії корупції: навч. посіб. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2016. 168 с.

5. Бондар В.П. Мета і принципи цивільно-військової взаємодії між Збройними Силами України та волонтерськими організаціями. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/6862/1/%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8_08-12-23__23-01-24.pdf#page=118

6. Ушаков І.В. Поняття і сутність цивільно-військового співробітництва як засобу забезпечення національної безпеки України. *Інвестиції : практика та досвід.* 2022. № 13-14. С. 72-81. DOI: 10.32702/2306-6814.2022.13—14.72.

7. Бондар В.П. Правові засоби цивільно-військової взаємодії між Збройними Силами України та волонтерськими організаціями. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. № 3.86. С. 252-256.

8. Бондар В.П. Мета і принципи цивільно-військової взаємодії між Збройними Силами України та волонтерськими організаціями. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/6862/1/%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8_08-12-23__23-01-24.pdf#page=118.

9. Ситник Г.П., Клименко Н.Г. Цивільно-військові відносини: навчальний посібник. Київ: Академпрес, 2024. 190 с.

10. Дніпров О. Взаємодія органів виконавчої влади та громадських інституцій: адміністративно-правовий аспект. *Підприємництво, господарство і право.* 2021. № 4. С. 138-143.

11. Кравченко Л.О., Нікітюк Т.А., Лукічов В.Л., Арнаутова В.В. Взаємодія Збройних сил України з громадянським суспільством: довідник. К., 2021. 48 с. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/4/4/510533.pdf.

12. Куруч А.В. Цивільно-військове співробітництво: алгоритм ефективної взаємодії громадських організацій та вищих військових навчальних закладів. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти.* 2022. № 74. С. 25-31.

References:

13. Mykolaiets, A. (2021). Sutnist vzaiemodiia derzhavy ta hromadskosti v suchasnii Ukraini [The essence of the interaction of the state and the public in modern Ukraine]. *Yurydychnyi visnyk – Legal Bulletin, 3*, 134-140. DOI: https://doi.org/10.32837/yuv.v0i3.2195 [in Ukrainian].

14. Bandurka, O.M. (2003). *Partnerski vzaiemovidnosyny mizh naselenniam ta militsiieiu [Partnership relations between the population and the police]*. X. : Vyd- vo nats. un-tu vnutr. sprav [in Ukrainian].

15. Koropatnik, I. (2016). Meta i pryntsypy vzaiemodii Zbroinykh Syl Ukrainy ta hromadianskoho suspilstva [The purpose and principles of interaction between the Armed Forces of Ukraine and civil society]. *Jurnalul juridic national: teorie şi practică, 19 (3)*, 86-91 [in Ukrainian].

16. Zavhorodnii, V.A. (2016). *Pravove rehuliuvannia vzaiemodii orhaniv Natsionalnoi politsii ta hromadskykh orhanizatsii u protydii koruptsii [Legal regulation of the interaction of the National Police and public organizations in combating corruption]*. Dnipro : Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav; Lira LTD [in Ukrainian].

17. Bondar, V.P. Meta i pryntsypy tsyvilno-viiskovoi vzaiemodii mizh Zbroinymy Sylamy Ukrainy ta volonterskymy orhanizatsiiamy [The purpose and principles of civil-military cooperation between the Armed Forces of Ukraine and volunteer organizations]. Retrieved from: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/6862/1/%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8_08-12-23__23-01-24.pdf#page=118 [in Ukrainian].

18. Ushakov, I.V. (2022). Poniattia i sutnist tsyvilno-viiskovoho spivrobitnytstva yak zasobu zabezpechennia natsionalnoi bezpeky Ukrainy [The concept and essence of civil-military cooperation as a means of ensuring the national security of Ukraine]. *Investytsii : praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience, 13-14*, 72-81. DOI: https://doi.org/10.32702/2306-6814.2022.13—14.72 [in Ukrainian].

19. Bondar, V.P. (2024). Pravovi zasoby tsyvilno-viiskovoi vzaiemodii mizh Zbroinymy Sylamy Ukrainy ta volonterskymy orhanizatsiiamy [Legal means of civil-military interaction between the Armed Forces of Ukraine and volunteer organizations]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Pravo – Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series: Law, 3.86*, 252-256 [in Ukrainian].

20. Bondar, V.P. Meta i pryntsypy tsyvilno-viiskovoi vzaiemodii mizh Zbroinymy Sylamy Ukrainy ta volonterskymy orhanizatsiiamy [The purpose and principles of civil-military cooperation between the Armed Forces of Ukraine and volunteer organizations]. Retrieved from: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/6862/1/%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8_08-12-23__23-01-24.pdf#page=118 [in Ukrainian].

21. Sytnyk, H.P., & Klymenko, N.H. (2024). *Tsyvilno-viiskovi vidnosyny [Civil-military relations]*. Kyiv: Akadempres [in Ukrainian].

22. Dniprov, O. (2021). Vzaiemodiia orhaniv vykonavchoi vlady ta hromadskykh instytutsii: administratyvno-pravovyi aspekt [Interaction of executive authorities and public institutions: administrative and legal aspect]. *Pidpryiemnytstvo, hospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, economy and law, 4*, 138-143 [in Ukrainian].

23. Kravchenko, L.O., Nikitiuk, T.A., Lukichov, V.L., & Arnautova, V.V. (2021). *Vzaiemodiia Zbroinykh syl Ukrainy z hromadianskym suspilstvom [Interaction of the Armed Forces of Ukraine with civil society]*. Retrieved from: https://www.osce.org/files/f/documents/4/4/ 510533.pdf [in Ukrainian].

24. Kuruch, A.V. (2022). Tsyvilno-viiskove spivrobitnytstvo: alhorytm efektyvnoi vzaiemodii hromadskykh orhanizatsii ta vyshchykh viiskovykh navchalnykh zakladiv [Civil-military cooperation: an algorithm for effective interaction between public organizations and higher military educational institutions]. *Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity – Problems of engineering and pedagogical education, 74*, 25-31 [in Ukrainian].

УДК 351.77:364:316.42

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-784-794

Сиченко Віктор Володимирович доктор наук з державного управління, професор, Заслужений працівник освіти України, ректор комунального закладу вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради», м. Дніпро, https://orcid.org/0000-0001-9655-2317

Рибкіна Світлана Олексіївна доктор філософії у галузі знань «Публічне управління та адміністрування», доцент кафедри публічного управління та права комунального закладу вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради», м. Дніпро, https://orcid.org/0000-0002-1063-6462

Дроб Олександр Маркович кандидат економічних наук, доцент кафедри освітнього менеджменту, державної політики та економіки комунального закладу вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради», м. Дніпро

Горін Артур Володимирович кандидат наук з державного управління, Заслужений працівник соціальної сфери України, доцент кафедри публічного управління та права комунального закладу вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради», м. Дніпро, https://orcid.org/0009-0000-7603-8230

МІЖСЕКТОРАЛЬНА СПІВПРАЦЯ ЯК ІНСТИТУЦІЙНА ОСНОВА РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Анотація. У статті розглядається міжсекторальна співпраця як інституційна основа реалізації соціальної політики в умовах зростаючої складності соціальних викликів та існуючої кризи довіри. Актуальність дослідження зумовлена потребою переосмислення інституційної логіки публічного управління, що передбачає відмову від ієрархічної вертикалі на користь гнучких моделей управління та багаторівневої взаємодії. Міжсекторальна взаємодія все частіше виступає не лише інструментом, а й повноцінною управлінською інфраструктурою, для забезпечення ціннісної узгодженості дій, здатності до адаптації й відкритості до суспільного діалогу. Метою статті є здійснення аналізу міжсекторальної співпраці як інституційної основи реалізації соціальної політики, окреслення її ключових характеристик, зокрема, принципів відкритості, довіри та солідарності. Здійснено спробу інтерпретувати її не як окремого механізму, а

як інституційної умови досягнення публічної цінності в сфері соціальних послуг. Відтак, визначено, що міжсекторальна співпраця у сфері соціальної політики є комплексною системою взаємодії між державними органами, бізнесом і громадянським суспільством, що спрямована на вирішення суспільно важливих проблем, підвищення ефективності управління та забезпечення сталого розвитку У статті акцентується увага на багаторівневому характері взаємодії, поліцентричності управління, ролі громадянського суспільства, бізнесу та інших недержавних учасників у реалізації соціальної політики. У результаті дослідження визначено, що міжсекторальна співпраця виступає каталізатором трансформації публічної політики від виконавчого адміністрування до спільного прийняття рішень, від вертикалі до горизонталі, від контрольної функції до сервісної. Аргументовано необхідність інституціалізації ціннісного виміру як умови ефективної взаємодії в соціальній сфері.

Ключові слова: публічне управління, міжсекторальна співпраця, соціальна політика, ціннісна взаємодія, інституційна основа.

Sychenko Viktor Volodymyrovych DSc in Government Administration, Professor, Honored Educator of Ukraine, Rector of Communal Institution of Higher Education «Dnipro Academy of Continuing Education» Dnipropetrovsk Regional Council, Dnipro, https://orcid.org/0000-0001-9655-2317

Rybkina Svitlana Oleksiivna PhD in public administration, Associate Professor of the Department of Public Administration and Law, Communal Institution of Higher Education «Dnipro Academy of Continuing Education» Dnipropetrovsk Regional Council, Dnipro, https://orcid.org/0000-0002-1063-6462

Drob Oleksandr Markovich Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Educational Management, Public Policy, and Economics at Communal Institution of Higher Education «Dnipro Academy of Continuing Education» Dnipropetrovsk Regional Council, Dnipro

Horin Arthur Volodymyrovych Candidate of Sciences in Public Administration, Honored Worker of the Social Sphere of Ukraine, Associate Professor of the Department of Public Administration and Law at Communal Institution of Higher Education «Dnipro Academy of Continuing Education» Dnipropetrovsk Regional Council, Dnipro, https://orcid.org/0009-0000-7603-8230

INTERSECTORAL COOPERATION AS AN INSTITUTIONAL BASIS FOR THE IMPLEMENTATION OF SOCIAL POLICY

Abstract. The article considers cross-sectoral cooperation as an institutional basis for the implementation of social policy in the context of growing complexity of

social challenges and the existing crisis of trust. The relevance of the study is determined by the need to rethink the institutional logic of public administration, which involves abandoning hierarchical vertical structures in favor of flexible models of multilevel interaction. Cross-sectoral interaction is increasingly becoming not only a tool but also a full-fledged management infrastructure to ensure value-based coordination of actions, adaptability, and openness to public dialogue. The purpose of this article is to analyze intersectoral cooperation as an institutional basis for the implementation of social policy and to outline its key characteristics, in particular the principles of openness, trust, and solidarity. An attempt has been made to interpret it not as a separate mechanism, but as an institutional condition for achieving public value in the field of social services. Thus, it has been determined that intersectoral cooperation in the field of social policy is a complex system of interaction between state bodies, business, and civil society, aimed at solving socially important problems, improving management efficiency, and ensuring sustainable development. The article focuses on the multilevel nature of interaction, the polycentric nature of governance, and the role of civil society, business, and other non-governmental actors in the implementation of social policy. The study concludes that cross-sectoral cooperation acts as a catalyst for the transformation of public policy from executive administration to joint decision-making, from vertical to horizontal, from control to service. It argues for the need to institutionalize the value dimension as a condition for effective interaction in the social sphere.

Keywords: public administration, cross-sectoral cooperation, social policy, value interaction, institutional framework.

Постановка проблеми. Сучасна соціальна політика все більше набирає рис подібності до живого, відкритого простору, в якому стикаються і взаємодіють інтереси, цінності та можливості найрізноманітніших учасників: від державних установ до приватного бізнесу, від громадських активістів до міжнародних організацій. У таких умовах на перший план виходить міжсекторальна співпраця, яка є не просто тимчасовим інструментом для швидкого реагування на кризу чи формальну координацію зусиль. Міжсекторальна співпраця є запорукою ефективної соціальної політики, визначаючи, взаємодію влади, бізнесу та громадянського суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття міжсекторальної співпраці в публічному управлінні сформувалося на перетині глибоких трансформаційних процесів, що відбувалися в управлінській науці наприкінці XX та на початку XXI століття. Як засвідчують роботи О. Кудріної та С. Колоколова [1, с. 70], теоретичне підґрунтя цієї концепції почало формуватися у відповідь на нові суспільні виклики, зокрема як відгук на численні процеси зростання складності соціальних проблем, які потребували синергії зусиль держави, бізнесу

та громадськості. Перші підходи до вивчення міжсекторальної взаємодії можна відстежити ще у моделях «публічно-приватного партнерства», однак згодом концепція еволюціонувала у сторону мережевого управління. В. Доненко у своїй фундаментальній праці підкреслює, що міжсекторальна співпраця є не просто форматом взаємодії між інституціями, а способом координації рішень в умовах багатосуб'єктності, невизначеності та кризи довіри [2, с. 61]. У роботі К. Мануілової, Н. Піроженко та І. Чістякової здійснюється огляд міжсекторальної співпраці як особливо актуального процесу стратегічного планування й реалізації проєктного підходу, зокрема в країнах Європейського Союзу. Автори відзначають, що ефективність таких взаємодій залежить від узгодженості цілей, прозорості процесів, гнучкості механізмів управління та наявності спільної ціннісної бази [3, с. 187]. О. Назарчук додає до теоретичного дискурсу політико-управлінський вимір, зокрема досліджує вплив міжсекторальної взаємодії на стійкість політичних еліт. Автором підкреслено, що така співпраця формує нові формати взаємозалежності між центром і регіонами, сприяючи підвищенню інституційної гнучкості в кризових умовах [4, с. 170]. Окрему увагу варто приділити публікації О. Михайловської, яка систематизувала погляди на взаємодію секторів у контексті публічного адміністрування. Авторка наголошує на поступовому переході від адміністративного монадизму до інтегративної моделі, де ключовою умовою ефективності виступає партнерство, а не підпорядкування [5]. Таким чином, спостерігаємо загальну тенденцію того, що еволюція поняття міжсекторальної співпраці не є лінійним процесом, а скоріше виступає динамічною адаптацією до нових форм комплексності та невизначеності в управлінні. Спільною рисою більшості наукових позицій є трактування співпраці не як додаткової опції, а як ключової управлінської технології XXI століття.

Метою статті є здійснення аналізу міжсекторальної співпраці як інституційної основи у частині реалізації соціальної політики, дослідження її організаційних форм, рівнів взаємодії та ціннісних засад при забезпеченні ефективності й стійкості управлінських рішень.

Виклад основного матеріалу.

У сучасному публічному управлінні міжсекторальна співпраця виступає не тільки технологією взаємодії, а й повноцінною інфраструктурою у формуванні та реалізації соціальної політики, особливо це простежується в умовах фрагментації суспільства через економічну та політичну дестабілізацію. Соціальна політика вже давно не є сферою виключно державної відповідальності. Усе частіше разом у спільнодії державних органів, бізнесу, громадських організацій, волонтерських рухів та міжнародних структур будується довготривала модель суспільної підтримки та інтеграції. Зокрема, міжсекторальна співпраця у сфері соціальної політики дозволяє залучити додаткові ресурси, врахувати потреби конкретних

груп, запровадити інноваційні підходи до соціального забезпечення, інституціалізувати довіру як засіб підвищення ефективності соціальних послуг. Сутність співпраці полягає не лише у виконанні компенсаторної функції, а й у перетворенні природи соціальної політики, надаючи їй адаптивності, відкритості та діалогічності. Міжсекторальна співпраця в сучасному публічному управлінні розглядається як форма інтеграційної взаємодії між представниками різних секторів, зокрема державного, приватного, громадського та міжнародного з метою досягнення таких суспільно значущих завдань, які не можуть бути реалізовані зусиллями одного інституційного суб'єкта. Відмінною рисою цієї форми є не просто комунікація або обмін ресурсами, а формування спільного простору відповідальності, де взаємодія розгортається навколо загальноприйнятих цінностей, що є взаємовигідними з точки зору досягнення результатів та взаємного впливу на політичні, соціальні й економічні процеси.

Змістом міжсекторальної співпраці не вичерпується класична координація дій чи обміном інформацією. Міжсекторальна співпраця є інституціоналізованим механізмом прийняття узгоджених рішень, що передбачає тривалу взаємодію, гнучкість, взаємну довіру та здатність до адаптації. Вона включає у себе постійний процес переговорів, переосмислення ролей, делегування повноважень і розбудову нових горизонтів партнерства, що виходять за рамки формальної юрисдикції окремих учасників. Міжсекторальну співпрацю варто чітко відрізняти від суміжних понять, таких як координація, партнерство та колаборація. Координація передбачає узгодження дій між секторами для уникнення дублювання або суперечностей, однак зазвичай не передбачає глибокої спільної розробки рішень чи злиття ресурсів. Це скоріше технічний рівень взаємодії. Партнерство є більш глибшою формою співпраці, яка базується на офіційних угодах і передбачає спільну реалізацію проєктів, але не завжди вимагає трансформації управлінських практик або глибокої інтеграції організаційних структур. Колаборація передбачає спільну роботу над завданням, проте міжсекторальна співпраця відрізняється від неї більшою складністю управлінської архітектури, багаторівневим характером та ширшим спектром цілей. Вона завжди передбачає подолання інституційних бар'єрів та формування спільного управлінського середовища. Таким чином, міжсекторальна співпраця виступає не просто інструментом тимчасової взаємодії, а є цілісною системою, що дозволяє змінювати конфігурації влади, перерозподіляти відповідальність і будувати адаптивні моделі реагування на комплексні соціальні виклики. Вона базується на принципах рівності учасників, прозорості процедур, доступності рішень і стратегічному баченні розвитку (рис 1).

Рис. 1 Адаптація нових форм взаємодії у публічному управлінні
Джерело: складено автором на основі [1-5]

Відтак, дослідження міжсекторальної співпраці у сфері публічного управління є комплексною системою взаємодії між державними органами, бізнесом і громадянським суспільством, спрямована на вирішення суспільно важливих проблем, підвищення ефективності управління та забезпечення сталого розвитку. У дослідженнях В. Цигана та О. Назарчука визначено, що така співпраця базується на принципах партнерства, рівноправності, відкритості, прозорості й довіри між усіма учасниками процесу [6, с. 131; 7, с. 388]. Основними теоретичними підходами, на основі яких будуються засади міжсекторальної співпраці є теорія соціального партнерства, яка підкреслює необхідність об'єднання ресурсів та зусиль різних секторів для досягнення спільних цілей, де кожен із секторів, а саме держава, бізнес, громадськість мають свої унікальні функції й переваги, що дозволяють комплексно вирішувати соціальні завдання. Є. Бородін та Н. Першина досліджують міжсекторальну співпрацю на засадах інституційного підходу як інструмент формування стійких соціальних інститутів, що базуються на спільних цінностях, довірі, колективній ідентичності та легітимності рішень [8, с. 8]. Проєктний підхід міжсекторальної співпраці акцентує увагу на створенні спільних проєктів для залучають різних секторів щодо вирішення конкретних проблем, підвищення ефективності використання ресурсів і впровадження інновацій [9, с. 258].

Теоретико-методологічний інструментарій, який є важливим для продовження дослідження, дозволяє не лише розкласти явище міжсекторальної співпраці на складові, а й побачити його динаміку, потенціал і обмеження. Теорія мереж (network theory), розглядає міжсекторальну співпрацю як складну систему

горизонтальних зв'язків, де жоден із учасників не має монопольного контролю над процесами. У фокусі цієї теорії взаємодія через обмін ресурсами, довіру та спільні інтереси [10, с.135]. На відміну від ієрархічної моделі управління, теорія мереж базується на паритеті, гнучкості та взаємній вигоді. Це дозволяє вибудовувати сталі міжінституційні відносини, в яких ключову роль відіграє не влада, а зв'язки. Особливо цінною є здатність мереж швидко адаптуватися до змін середовища, включаючи кризові ситуації [11, с. 24]. Нерозривно пов'язана з нею теорія колективної дії (collective action theory), запропонована М. Олсоном, яка пояснює, чому навіть за наявності спільного інтересу суб'єкти уникають участі у спільних ініціативах за відсутності стимулів чи інституційних гарантій. У межах міжсекторальної взаємодії це пояснює труднощі в досягненні синергії, коли кожен учасник зважує свої витрати й вигоди, перш ніж долучитися до співпраці [12]. Цей підхід підкреслює необхідність чітких правил, механізмів узгодження інтересів і постійного супроводу процесів. Окремий аналітичний вимір формує теорія управління взаємозалежностями (governance of interdependence), яка актуалізується в умовах, коли жодна з установ або секторів не здатна самостійно вирішити багатовимірні соціальні проблеми. Тут міжсекторальна взаємодія розглядається як стратегія управління багатьма ресурсами та акторами, що взаємозалежні у своїх повноваженнях, повсякденній практиці та цілях. Управління взаємозалежностями передбачає побудову довіри, прозорості та спільного бачення, що дозволяє мінімізувати ризики фрагментації політик та дублювання зусиль [13, с. 74]. Це не лише механіка координації, а передусім є культурою партнерства, у якій визнання інтересів іншого є не слабкістю, а скоріше точкою дотику для появи спільного рішення. Одним із найновітніших і перспективних підходів до вивчення міжсекторальної співпраці є модель 4Ps (Public-Private-People-Partnership). Вона демонструє еволюцію концепції партнерства від класичного двостороннього «державно-приватного» до розширеного формату з залученням громадськості як повноцінного партнера [14, с. 23]. Ця модель визнає унікальну роль «People» громадянського суспільства, активістів, волонтерів, експертних спільнот як джерела соціального капіталу, інновацій і громадського контролю. Залучення «четвертого елементу» суттєво змінює ландшафт управління, адже воно вимагає нових інструментів фасилітації, відкритості до діалогу, готовності ділити відповідальність за результат. У контексті українського суспільства, де волонтерський рух, самоорганізація та горизонтальні ініціативи відіграють визначальну роль у часи кризи, така модель набуває особливої актуальності.

Соціальна політика, особливо в умовах складної суспільно-економічної турбулентності, стає полігоном для випробування реальної дієздатності міжсекторальної взаємодії. Відкривається простір визначення ефективності таких підходів, як «governance of interdependence» чи теорія колективної дії.

Таким чином, соціальна політика виступає спільним публічним простором, де перетинаються цінності, інтереси та відповідальність. Отже, аналіз міжсекторальної взаємодії неможливо звести до одного концептуального підходу. Складність системи пояснюється через управління взаємозалежністю та партнерства з повноцінною участю громади.

Ідея залучення різних секторів до вирішення спільних завдань виглядає привабливою, однак без належної інфраструктури взаємодії вона швидко втрачає динаміку або звужується до формальностей [15, с. 79]. Насамперед, довіра між суб'єктами управління є міцним фундаментом, без якого не відбудеться жодної справжньої співпраці. Йдеться не лише про міжособистісну довіру між представниками різних секторів, а й про інституційну віру в доброчесність, передбачуваність і готовність дотримуватися домовленостей. Довіра не виникає миттєво, вона потребує часу, спільного досвіду, відкритої комунікації та визнання взаємозалежності. Особливо актуальним це є в українському контексті, де історична дистанція між владою, бізнесом і громадянським суспільством часто була перепоною до реального партнерства. Другою умовою виступає прозорість процесів і чіткий розподіл відповідальності. Коли кожен учасник чітко розуміє свої функції, межі компетенції, а також бачить відкриту інформацію про ресурсне наповнення та хід ініціативи, відтак зростає не лише ефективність, а й легітимність спільної роботи. Прозорість дає змогу запобігати конфліктам, знижує ризики маніпуляцій, а розподіл відповідальності гарантує, що досягнутий результат підсилює цілеспрямоване зусилля декількох партнерів. Не менш важливими є політична воля, правова визначеність та фінансова підтримка. Нарешті, залучення громадян та вразливих груп є лакмусовим папірцем якості міжсекторальної співпраці. У підсумку, ефективна міжсекторальна взаємодія є системою, що заснована на цінностях, підтримана інституційно і відкрито інклюзивна. А особливої уваги вона набуває у сфері соціальної політики, де ключовими є не лише процедури чи ресурси, а людяність, увага до потреб, здатність чути і долучати. Соціальна політика, яка реалізована через міжсекторальну взаємодію, втрачає риси жорсткої вертикалі й перетворюється на екосистему партнерств, що діє одночасно як запобіжник і двигун змін.

Висновки. У ході дослідження міжсекторальної співпраці як інституційної основи реалізації соціальної політики вдалося окреслити її специфіку як соціально насиченого та ціннісно вмотивованого механізму. Метою статті було здійснення комплексного огляду міжсекторальної взаємодії не лише як інструменту, а як інституційної умови реалізації публічної політики у соціальній сфері. Відтак мета була досягнута шляхом аналітичного переосмислення сучасних управлінських підходів. Дослідження дозволило виявити ключові характеристики міжсекторальної співпраці, зокрема такі аспекти як орієнтація на публічну цінність, відкритість, взаємну довіру, горизонтальність і багаторівне-

вість управління. Особливу увагу було зосереджено на інституціалізації довіри та відкритості як умові формування ефективної взаємодії, а також на важливості спільного вироблення рішень за участі держави, бізнесу та громадянського суспільства. Систематизація підходів до міжсекторальної співпраці дає підстави розглядати її не як ситуативну практику, а як нову управлінську логіку. Це створює перспективу для подальших розвідок у напрямку визначення індикаторів результативності міжсекторальної взаємодії та механізмів її інституціоналізації в контексті соціальної політики.

Література:

1. Кудріна О., Колоколов С. Деякі аспекти створення і функціонування проєктного офісу міжсекторальної взаємодії. *Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення.* 2025. № 11. С. 70–77. https://doi.org/10.31470/2786-6246-2025-11-70-77 .

2. Доненко В. В. Публічне управління: еволюція концепцій і підходів у ретроспективі розвитку суспільних відносин. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства*. 2024. №1. С. 61–68. https://doi.org/10.20998/2227-6890.2024.1.21

3. Мануілова К. В., Пироженко Н. В., Чістякова І. М. Європейські стратегії міжсекторної взаємодії через проєктний підхід у публічному управлінні. *Economic space*. 2025. №197. С. 187–192. https://doi.org/10.30838/EP.197.187-192.

4. Назарчук О. Вплив міжсекторальної взаємодії на стійкість політичних еліт і розвиток державної влади в Україні. *Літопис Волині.* 2024. № 31. С. 170–175. https://doi.org/10.32782/2305-9389/2024.31.26.

5. Михайловська О.В.. Формування взаємодії в системі публічного управління на засадах партнерства. *Наукові перспективи.* 2020. № 6 (6). URL: https://ir.stu.cn.ua/jspui/bitstream/123456789/25403/1/%d0%9c%d0%b8%d1%85%d0%b0%d0%b9%d0%bb%d0%be%d0%b2%d1%81%d1%8c%d0%ba%d0%b0%20%d0%9e%d0%bb%d0%b5%d0%bd%d0%b0%20%d0%92%d0%b0%d1%81%d0%b8%d0%bb%d1%96%d0%b2%d0%bd%d0%b0.pdf (дата звернення 21.07.2025)

6. Циган В.В. Міжсекторальне партнерство у сфері професійної освіти як посилення спроможності територіальних громад. *Вісник післядипломної освіти. «Серія «Управління та адміністрування»*. 2019. № 7 (36). С. 131–154. https://doi.org/10.32405/2522-9958

7. Назарчук О. Визначення поняття «міжсекторальна взаємодія» в контексті сучасних світових і вітчизняних реалій. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії.* 2024. №55. С.388–393

8. Бородін Є.І., Першина Н.Г. Основи «Теоретичного перехрестя» та «Інтегративного міжтеоретичного збагачення» у формуванні міжсекторального партнерства в охороні нематеріальної культурної спадщини. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування».* 2024. №35(74). С. 8–15.

9. Сиченко В.В., Рибкіна С.О., Соколова Е.Т. Трансформації публічних комунікацій в умовах розвитку соціокультурного середовища. Державне будівництво. 2024. №1(35). С. 258–268.

10. Лопушинський І.П., Дурман М.О., Малахова Т.В. Механізми забезпечення ефективності публічного управління та результативності адміністрування. *Вісник ХНТУ*. 2022. №3(82). С. 135–144.

11. Соколова Е.Т., Підлепян Н.В. Удосконалення механізмів управління суспільними системами в умовах глобалізації. *Вісник Дніпровської академії неперервної освіти. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2024. № 1. С. 24–31.

12. Lozova O. Features of public management of the culture sphere in the context of modern socio-cultural structure of society. Public administration and state security aspects. 2024. doi: https://doi.org/10.52363/passa-2024.1-3. (дата звернення 19.07.2025)

13. Сиченко В.В., Рибкіна С.О., Соколова Е.Т. Перспективи розвитку механізмів публічного управління у системі вищої освіти України в умовах післявоєнного відновлення. *Публічне управління та митне адміністрування.* 2022. № 4. С. 74–78.

14. Gavkalova N., Hryshyna V., Kumar J. P. Analysis of the use of information and communication technologies in public administration. *Public Administration and Law.* 2022. № 2. С. 23–37. DOI: https://doi.org/10.36690/2674-5216-2022-2-23

15. Рибкіна С.О. Визначення ролі освіти в управлінні розвитком соціокультурного середовища. *Вісник Дніпровської академії неперервної освіти. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2024. №1. С. 79–86. https://doi.org/10.54891/2786-698X-2024-1-11

References:

1. Kudrina, O. & Kolokolov, S. (2025). Deiaki aspekty stvorennia i funktsionuvannia proiektnoho ofisu mizhsektoralnoi vzaiemodii [Some aspects of the creation and functioning of a project office for cross-sectoral cooperation]. *Publichne upravlinnia: kontseptsii, paradyhma, rozvytok, udoskonalennia – Public Administration: Concepts, Paradigms, Development, Improvement*, 11, 70–77 [in Ukrainian].

2. Donenko, V. (2024). Publichne upravlinnia: evoliutsiia kontseptsii i pidkhodiv u retrospektyvi rozvytku suspilnykh vidnosyn [Public administration: evolution of concepts and approaches in retrospect of the development of social relations]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu «KhPI». Seriia: Aktualni problemy rozvytku ukrainskoho suspilstva – Bulletin of the National Technical University "KhPI." Series: Current issues in the development of Ukrainian society*, 1, 61–68 [in Ukrainian].

3. Manuilova, K. V. & Pirozhenko, N. V. & Chistiakova, I. M. (2025). Yevropeiski stratehii mizhsektornoi vzaiemodii cherez proiektnyi pidkhid u publichnomu upravlinni [European strategies for cross-sectoral cooperation through a project-based approach in public administration]. *Economic space*, 197, 187–192 [in Ukrainian].

4. Nazarchuk, O. (2024). Vplyv mizhsektoralnoi vzaiemodii na stiikist politychnykh elit i rozvytok derzhavnoi vlady v Ukraini [The impact of cross-sectoral interaction on the stability of political elites and the development of state power in Ukraine]. *Litopys Volyni – Chronicle of Volhyn*, 31, 170–175 [in Ukrainian].

5. Mykhailovska, O (2020). Formuvannia vzaiemodii v systemi publichnoho upravlinnia na zasadakh partnerstva [Formation of interaction in the public administration system based on partnership]. *Naukovi perspektyvy – Scientific perspectives*, 6 (6) Retrieved from https://ir.stu.cn.ua/jspui/bitstream/123456789/25403/1/%d0%9c%d0%b8%d1%85%d0%b0%d0%b9%d0%bb%d0%be%d0%b2%d1%81%d1%8c%d0%ba%d0%b0%20%d0%9e%d0%bb%d0%b5%d0%bd%d0%b0%20%d0%92%d0%b0%d1%81%d0%b8%d0%bb%d1%96%d0%b2%d0%bd%d0%b0.pdf [in Ukrainian].

6. Tsyhan, V. (2019). Mizhsektoralne partnerstvo u sferi profesiinoi osvity yak posylennia spromozhnosti terytorialnykh hromad [Cross-sectoral partnership in vocational education as a means of strengthening the capacity of local communities]. *Visnyk pisliadyplomnoi osvity. «Seriia «Upravlinnia ta administruvannia» – Bulletin of Postgraduate Education. "Management and Administration" series*, 7 (36), 131–154 [in Ukrainian].

7. Nazarchuk, O. (2024). Vyznachennia poniattia «mizhsektoralna vzaiemodiia» v konteksti suchasnykh svitovykh i vitchyznianykh realii [Defining the concept of "cross-sectoral interaction" in the context of contemporary global and domestic realities]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia filos.-politoloh. Studii – Bulletin of Lviv University. Series: Philosophy and Political Science Studies*, 55, 388–393 [in Ukrainian].

8. Borodin, Ye.I. & Pershyna, N.H. (2024). Osnovy «Teoretychnoho perekhrestia» ta «Intehratyvnoho mizhteoretychnoho zbahachennia» u formuvanni mizhsektoralnoho partnerstva v okhoroni nematerialnoi kulturnoi spadshchyny [Fundamentals of "Theoretical Intersection" and "Integrative Intertheoretical Enrichment" in the Formation of Intersectoral Partnerships in the Protection of Intangible Cultural Heritage.]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriia: Publichne upravlinnia ta administruvannia» –Scientific Notes of V.I. Vernadsky Ternopil National University. Series: Public Management and Administration*, 35(74), 8–15 [in Ukrainian].

9. Sychenko, V.V. & Rybkina, S.O. & Sokolova, E.T. (2024). Transformatsii publichnykh komunikatsii v umovakh rozvytku sotsiokulturnoho seredovyshcha [Transformations of public communications in the context of the development of the socio-cultural environment.]. *Derzhavne budivnytstvo – State building*, 1(35), 258–268 [in Ukrainian].

10. Lopushinskiy, I.P. & Durman, M.O. & Malahova, T.V. (2022). Mehanizmi zabezpechennya efektivnostI publichnogo upravlinnya ta rezultativnosti administruvannya [Mechanisms for ensuring the effectiveness of public administration and the efficiency of administration]. *Visnik HNTU– Bulletin of HNTU*, 3(82), 135–144 [in Ukrainian].

11. Sokolova, E.T. & PIdlepyan, N.V. (2024). Udoskonalennya mehanizmiv upravlinnya suspIlnimi sistemami v umovah globalizatsiyi [Improvement of mechanisms of management of social systems in the context of globalization]. *Visnik Dniprovskoyi akademiyi neperervnoyi osviti. Seriya: Publichne upravlinnya ta administruvannya –Bulletin of the Dnipro Academy of Continuing Education. Series: Public Management and Administration*, 1, 24–31 [in Ukrainian].

12. Lozova, O. (2024). Features of public management of the culture sphere in the context of modern socio-cultural structure of society. *Public administration and state security aspects*. Retrieved from: https://doi.org/10.52363/passa-2024.1-3.

13. Sychenko, V.V. & Rybkina, S.O. & Sokolova, E.T. (2022). Perspektyvy rozvytku mekhanizmiv publichnoho upravlinnia u systemi vyshchoi osvity Ukrainy v umovakh pisliavoiennoho vidnovlennia [Prospects for the development of public administration mechanisms in the system of higher education of Ukraine in the conditions of post-war recovery]. *Publichne upravlinnia ta mytne administruvannia – Public administration and customs administration*, 4, 74–78 [in Ukrainian].

14. Gavkalova, N., & Hryshyna, V., & Kumar, J. P. (2022). Analysis of the use of information and communication technologies in public administration. *Public Administration and Law*, 2, 23–37.

15. Rybkina, S.O. (2024). Vyznachennia roli osvity v upravlinni rozvytkom sotsiokulturnoho seredovyshcha [Determining the role of education in managing the development of the socio-cultural environment]. *Visnyk Dniprovskoi akademii neperervnoi osvity. Seriia: Publichne upravlinnia ta administruvannia – Bulletin of the Dnipro Academy of Continuing Education. Series: Public Management and Administration*, 1 (1), 79–86 [in Ukrainian].

УДК 614.2:351.77(100)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-795-807

Соколова Ірина Володимирівна докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри організації вищої освіти, управління охороною здоров'я та гігієни, Донецький національний медичний університет, м. Лиман, https://orcid.org/0000-0003-4425-1859

ДОСЛІДЖЕННЯ ГЛОБАЛЬНОГО РИНКУ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ: ЧИННИКИ, ДРАЙВЕРИ ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Анотація. Дослідження спрямовано на виявлення ключових чинників, драйверів і тенденцій динамічного розвитку глобального ринку медичних послуг, які формують основу медичних відносин і виступають важливим інструментом реалізації права людини на охорону здоров'я.

Глобальний ринок медичних послуг є складовою частиною світової системи охорони здоров'я. У 20-ті роки XXI століття в його різних сегментах відбуваються суттєві зміни під впливом політичних, економічних, соціальних та технологічних факторів, детально проаналізованих у статті.

Трансформація глобального ринку медичних послуг є незворотним процесом, що зумовлюється впливом низки драйверів, які визначають напрямки змін та формують сучасні ринкові тенденції. До таких драйверів належать: цифровізація медичних послуг; активне використання Big Data та мобільних технологій для моніторингу стану здоров'я та профілактики захворювань; трансформація медичної документації із застосуванням генеративного штучного інтелекту (AI); зростання глобального медичного туризму.

На основі аналізу широкої джерельної бази виокремлено такі глобалізаційні тенденції у сфері медичних послуг: впровадження пан'європейських освітніх проєктів і програм для формування цифрових компетентностей медичних працівників і ІТ-фахівців згідно з новими регламентами ЄС; застосування кластерного підходу до побудови партнерських відносин між постачальниками медичних послуг, страховими компаніями та технологічними фірмами; запровадження моделей спільних медичних призначень для оптимізації використання ресурсів, зменшення фінансових витрат на лікування та покращення процесу прийняття клінічних рішень.

Особливого значення набуває концепція ціннісно-орієнтованої медичної допомоги, що робить акцент не на обсязі наданих послуг, а на їхній якості, ефективності та досягнутих результатах. Основні компоненти ціннісно-орієнтованого підходу включають: орієнтацію на пацієнта – урахування його потреб, очікувань

і досвіду; координацію медичних процесів – забезпечення безперервної комунікації між медичними працівниками; підвищення якості надання послуг – використання даних та доказових методів лікування; економічну ефективність – раціональне використання фінансових і матеріальних ресурсів.

Ключові слова: драйвери змін, медична послуга, глобальний ринок медичних послуг, тенденції розвитку ринку медичних послуг.

Sokolova Iryna Volodymyrivna Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor, Professor of the Department of Higher Education Organization, Health Care and Hygiene, Donetsk National Medical University, Liman, https://orcid.org/0000-0003-4425-1859

RESEARCH ON THE GLOBAL HEALTHCARE SERVICES MARKET: FACTORS, DRIVERS, AND CURRENT DEVELOPMENT TRENDS

Abstract. This study aims to identify the key factors, drivers, and trends of the dynamic development of the global healthcare services market, which constitutes the foundation of medical relations and serves as a vital instrument for realizing the human right to health.

The global healthcare services market is an integral part of the world healthcare system. In the 2020s, significant changes are taking place across its various segments under the influence of political, economic, social, and technological factors, which are analyzed in this article.

The transformation of the global healthcare services market is an irreversible process driven by a number of factors that determine the directions of change and shape current market trends. These drivers include: the digitalization of healthcare services; the active use of big data and mobile technologies for health monitoring and disease prevention; the transformation of medical documentation through generative artificial intelligence (AI); the growth of global medical tourism.

Based on the analysis of a broad source base, the following globalization trends in the healthcare services market have been identified: implementation of pan-European educational projects and programs aimed at developing digital competencies among healthcare professionals and IT specialists in accordance with new EU regulations; adoption of a cluster-based approach to building partnerships between healthcare providers, insurance companies, and tech firms; introduction of joint medical appointment models to optimize resource use, reduce treatment costs, and improve clinical decision-making processes.

Of particular importance is the value-based healthcar**e** concept, which emphasizes not the volume of services provided, but their quality, effectiveness, and outcomes. The core components of value-based care include patient-centeredness –

consideration of patients' needs, expectations, and experiences; coordination of medical processes – ensuring continuous communication among healthcare professionals; quality improvement – using data and evidence-based methods to enhance treatment outcomes; cost-effectiveness – efficient use of financial and material resources.

Keywords: change drivers, healthcare service, global healthcare services market, market development trends.

Постановка проблеми. Медичні послуги становлять основу розвитку всіх медичних відносин і виступають ключовим інструментом реалізації права людини на охорону здоров'я. Сучасний ринок медичних послуг функціонує в умовах глибоких глобалізаційних процесів, демографічних зрушень, військових конфліктів, економічних трансформацій, активізації міжнародної торгівлі медичними послугами та технологіями, а також масштабної міграції фахівців у сфері охорони здоров'я.

Особливістю розвитку глобального ринку в 20-х роках XXI століття є його висока динаміка, що знаходить відображення у зростанні економічних і фінансових показників. Так, у 2023 році медичні послуги стали найбільшим сегментом світового ринку охорони здоров'я, сформувавши близько 49,5% його загальної структури [87].

У сучасних умовах постковідної трансформації систем охорони здоров'я, загострення конкуренції між постачальниками медичних послуг та зростання попиту на персоналізовану, доступну та якісну медичну допомогу, дослідження ринку медичних послуг набуває особливого значення як необхідна передумова сталого розвитку галузі.

Відбуваються глибинні зміни, які створюють нові або трансформують традиційні сегменти ринку. Це потребує ґрунтовного аналізу з боку медичних провайдерів, інвесторів, регуляторів, а також закладів вищої освіти, що здійснюють підготовку фахівців-аналітиків та управлінців для системи охорони здоров'я.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі тенденції розвитку світового ринку охорони здоров'я досліджено у наукових працях Е.Гапонової, І.Іринчиної, Т.Камінської; на прикладі окремих зарубіжних країн висвітлено у публікаціях Л.Криничко, О.Крикун, О.Малігон, Н.Паньків, А.-М.Рупіної.

Теоретичні та прикладні засади формування і реалізації механізмів державного регулювання ринку медичних послуг стали особливою сферою наукових інтересів А.Барзилович, К. Дубич, І.Леган, О.Крикун, І.Миколаєць.

Розвиток ринку медичних послуг в Україні в умовах глобалізації економіки та інтеграційних процесів в охороні здоров'я до початку російсько-української війни досліджували Г. Білак, О.Бобришева, Н.Бора, В. Борщ, О.Войтович. Е. Гапонова, О.Іващенко, Т. Камінська, Н.Резнікова, О.Шумкова, І Янчак.

Мета статті – визначити ключові чинники, драйвери та перспективи розвитку глобального ринку медичних послуг у другій чверті XXI століття.

Виклад основного матеріалу. Ринок медичних послуг є складовою глобального ринку охорони здоров'я, зумовлюється історичними умовами його розвитку, враховує сучасні тенденції глобалізованого та цифрового суспільства. У 2023 році обсяг ринку охорони здоров'я був оцінений у 21,222,5 млрд. дол., і, як очікується, досягне 44,760,73 млрд. дол. до 2032 року. Щорічне зростання прогнозується на рівні 9,07% CAGR у період 2024–2032 років [6]. Конкуренцію на ринку посилюють основні гравці ринку – великі мережеві лікарні (Medicover, HCA, IHH Healthcare тощо), страхові компанії, компанії, що надають телемедичні послуги, державні медичні структури, благодійні та неурядові організації.

Ринок медичних послуг включає доходи, отримані суб'єктами шляхом надання медичних послуг для людей, таких, як медичні та діагностичні лабораторні послуги, стоматологічні послуги, догляд за хворими, побутова токсикоманія, лікування у психіатричних установах та інші медичні послуги [5] та охоплює широкий спектр організацій та установ, які надають медичну допомогу та супутні послуги пацієнтам.

За джерелами [5;6] очікується зростання світового ринку медичних послуг у найближчі кілька років з 8778, 73 млрд дол. у 2024 році до 11222.08 млрд дол. у 2029 р. при стабільному темпі щорічного зростання (CAGR) у 4,9% [5].

Ринок медичних послуг є специфічним сегментом ринку охорони здоров"я, що зумовлено характеристиками медичної послуги, завжди спрямованої на особливе благо фізичної особи – здоров'я, на покращення здоров'я пацієнта, або задоволення його медико-естетичних потреб.

Медична послуга має публічний і споживчий характер, оскільки є об'єктом споживання у якості отриманої медичної допомоги; є товаром на ринку інших видів різноманітних послуг, і всі відносини, пов'язані із наданням та споживанням медичних послуг (незалежно від правового статусу суб'єктів та специфіки послуг), мають майновий (вартісний) характер. Характерним для медичної послуги є, як правило, відсутність матеріального результату. Проте деякі послуги можуть мати матеріальний результат, який невіддільний від самої дії чи діяльності (найчастіше це зустрічається у пластичній хірургії та стоматології) [1, С. 452].

Визначимо основні рушійні сили розвитку ринку медичних послуг у 20-ті роки XXI століття (політичні, економічні, соціальні чинники) та покажімо їх вплив на зміни, які відбуваються у різних сегментах ринку.

Глобальні ініціативи з охорони здоров'я, що реалізуються міжнародними організаціями (наприклад, ВООЗ), мають ключове значення для вирішення проблем громадського здоров'я та підвищення якості надання медичних послуг.

«Цілі сталого розвитку» — основні напрямки розвитку країн, затверджені на Саміті ООН зі сталого розвитку у 2015 році та розраховані до 2030 року. ЦСР включають 17 глобальних цілей, яким відповідає 169 конкретних завдань**.** Мета сталого розвитку (The Sustainable Development Goal (SDG)) 3.4 полягає у зменшенні передчасної смертності від NCD на третину до 2030 року щодо рівня 2015 року [13].

Державна політика та фінансування разом із регуляторними механізмами є основними рушіями розвитку сфери охорони здоров'я і ринку медичних послуг у кожній країні. Уряди ініціюють кроки для того, щоб зробити медичні послуги більш доступними, розробляючи програми соціальних гарантій, податкових пільг і стимулів.

Європейський Союз, наприклад, вкладає значні кошти в інфраструктуру сфери охорони здоров'я як очевидний доказ прихильності країн до політики захисту здоров'я та безпеки всіх людей, які там проживають. В усіх країнах ЄС діють універсальні програми охорони здоров'я з різними моделями фінансування для забезпечення доступу до медичних послуг на справедливій основі для всіх громадян [6].

У Великій Британії, Данії, Ірландії та Скандинавських країнах, частково в Італії, Португалії рівень фінансування охорони здоров'я дорівнює від 6 до 10 % ВВП. Джерелом коштів, призначених для медицини, є прямі податки. У Німеччині, Австрії, Бельгії, Нідерландах, Франції переважають страхові внески роботодавців і працівників [6].

Збільшення витрат на охорону здоров'я покращує доступ до медичних послуг. Наприклад, згідно зі звітом, опублікованим Управлінням національної статистики, урядовим департаментом Великої Британії, між 2022 і 2023 роками витрати на охорону здоров'я зросли на 5,6% порівняно з показником 0,9% у 2022 році [5].

Зростання ринку медичних послуг стимулюють також державні інвестиції для фінансування науково-дослідної діяльності у сфері охорони здоров'я. Уряд США, наприклад, інвестує мільярди в такі організації, як NIH (Національний інститут охорони здоров'я) для проведення медичних досліджень, розробку нових методів лікування та інноваційних медичних технологій [6]. Досягнення в області біотехнології та фармацевтики ведуть до розробки нових і більш ефективних препаратів.

Соціальні чинники мають значний вплив на здоров'я, добробут та якість життя людини, та, як наслідок, на ринок медичних послуг.

Зростаюче глобальне населення похилого віку стимулює попит на послуги довгострокового догляду, призводить до більш високого попиту на ліки для лікування хронічних і вікових захворювань. Крім того, лікування психічного здоров'я, стоматологічна допомога та довгострокова допомога є важливими

послугами, що задовольняють потреби населення похилого віку та вирішують проблеми зміни способу життя. Лікарні впроваджують пакетні платежі та цифрові інструменти для підвищення ефективності та зменшення витрат [7].

Хронічні захворювання, включаючи серцево-судинні захворювання (ССЗ), рак, хронічне обструктивне захворювання легень (ХОЗЛ) та діабет 2 типу, є основними проблемами охорони здоров'я, що становить 74% від усіх смертей у всьому світі, як повідомляє ВООЗ [16, с.1]. Понад 15 мільйонів людей щорічно помирають молодими у віці від 30 до 70 років. Країни з низьким і середнім рівнями доходу вже несуть 85% тягаря передчасних смертей від неінфекційних захворювань (Non-communicable diseases, NCDs) [16, с.3]. За прогнозами ВООЗ протягом наступних 10 років ще 150 мільйонів людей помруть від NCD у віці від 30 до 70 років [16].

Причинами передчасних смертей та ССЗ є вибір нездорового способу життя, зокрема погане харчування, сидячий спосіб життя та вживання тютюну, а також фактори ризику, такі, як високий кров'яний тиск (АТ) та рівень холестерину в крові. У США, наприклад, хронічні захворювання є важливою проблемою, причому лише ССЗ спричиняють приблизно 17,9 мільйона смертей щороку.

Під час пандемії служби психічного здоров’я вийшли на провідні позиції на ринку надання послуг із використанням VR (віртуальної реальності). Сьогодні багато користувачів мобільних телефонів застосовують медичні додатки, що допомагають пацієнтам керувати своїм психічним станом, зокрема проявами тривожності чи депресії.

Зміни на глобальному ринку медичних послуг є незворотнім процесом, обумовленим впливом драйверів, що визначають вектори трансформації сегментів ринку і формування сучасних тенденцій.

Драйверами розвитку ринку медичних послуг будемо вважати рушійні сили, а саме сукупність механізмів, ситуацій, подій, які відбуваються у глобалізованому суспільстві XXI століття, впливають на процеси функціонування у різних сегментах ринку у другій чверті століття, задають імпульси зростанню економічних показників, які, у свою чергу, формують позитивну траєкторію соціально-економічного розвитку країн.

Цифрова трансформація (Digital Health) є одним із драйверів глобального ринку медичних послуг, який швидко еволюціонує під впливом телемедицини, AI, персоналізації лікування і нових фінансових моделей. Увага акцентується не лише на розширення доступу та зниження витрат на медичні послуги, але й на підвищення їх якості та результативності через інновації.

Ринок цифрової охорони здоров’я складається з трьох сегментів: цифрові технології для фітнесу та здорового способу життя (Digital fitness & well-being), Цифрове лікування та догляд (Digital Treatment & Care), а також онлайн-

консультації з лікарем (Om-line doctor consultation). Глобальний обсяг доходу у розмірі 148,0 мільярда доларів США у 2023 році очікувано зросте до 258,3 мільярда доларів США до 2029 року [2].

Цифрова охорона здоров'я вже охоплює широкий і різноманітний спектр застосувань, зокрема: комп'ютерне дослідження рентгенівського сканування з використанням штучного інтелекту для виявлення відхилень; мобільні додатки для спостереження за медичними станами; дистанційне медичне консультування через текстові повідомлення.

Високотехнологічна діагностика та терапевтичне обладнання, інтегровані у практичну площину діяльності лікарів, покращили надання медичних послуг і сприяють потенційному зростанню фінансових показників світового ринку послуг. Згідно зі звітом TrendWatch, медичні досягнення відповідають за 70% поліпшення показників виживання пацієнтів з серцевим нападом і на дві третини знижують рівень смертності для тих, хто страждає на рак [5].

Telehealth, електронні медичні записи (An electronic health record, EHR) та інші цифрові технології охорони здоров'я трансформують світовий ринок медичних послуг. Telehealth дозволяє здійснювати дистанційні консультації, моніторинг та лікування, а EHR сприяють безперешкодному обміну інформацією між медичними працівниками, покращуючи координовану допомогу. Широке впровадження EHR змушує великих провайдерів переносити свої послуги в хмару і формувати партнерські відносини з постачальниками послуг, з клієнтами, а також здійснювати корпоративне планування ресурсів [6].

Seha (Саудівська Аравія) Virtual Hospital визнано найбільшим у світі віртуальним госпіталем, що об’єднує 224 лікарні та обслуговує тисячі пацієнтів удома за 44 медичними спеціалізаціями, зокрема у сферах кардіології, неврології, психіатрії та надання допомоги у критичних станах. Для підтримання високої якості медичного догляду впроваджено суворі клінічні протоколи. Bupa, міжнародна приватна медична група зі штаб-квартирою у Великій Британії, також розпочала впровадження віртуальної медичної допомоги.

У 2025 році в Мадриді відкрито цифрову лікарню Blua Sanitas Valdebebas, де клінічна практика провідних фахівців поєднана з передовими технологіями та цифровізацією медичних послуг. Пацієнтам доступні одні з найсучасніших методів діагностики та лікування, включно з високоточною роботизованою хірургією, діагностичними та процедурними технологіями штучного інтелекту, спеціалізованим підрозділом психічного здоров’я, інтегрованим онкологічним відділом, а також відділом досліджень і клінічних випробувань [8].

Трансформація медичної документації за допомогою генеративних рішень штучного інтелекту (AI) також є рушієм технологічних змін на ринку медичних послуг.

Великі компанії, що працюють на ринку медичних послуг, широко використовують штучний інтелект (ШІ) для розробки маркетингових планів та збільшення прибутку на ринку медичних послуг.

Наприклад, у липні 2023 року Amazon Web Services, американська компанія з управління IT-послугами, запустила нову службу, орієнтовану на охорону здоров'я, AWS HealthScribe, що працює на генеративному AI і призначена для автоматичного створення клінічної документації. Служба використовує розпізнавання мови та генеративний AI для аналізу розмов пацієнта-клініциста та створення клінічних нотаток, які можуть прискорити час обробки документації та підвищити клінічну продуктивність.

В останні роки медичний туризм став поширеною медичною послугою для пацієнтів, які потребують спеціалізованої допомоги, особливо при хронічних захворюваннях. Універсальне медичне обслуговування та догляд за пацієнтами, які пропонують провідні клініки у різних країнах, є важливими аспектами регіональних (географічних) сегментів світового ринку медичних послуг.

Глобальний ринок медичних послуг реагує на нові потреби, змінюючи ракурси розгляду передусім співвідношення ринкової політики та управління ризиками. До них слід віднести сучасні тенденції, які ми визначили, аналізуючи джерельну базу дослідження [2;5;6;7].

Трендом у формуванні принципово нових ринків у різних галузях світової економіки є кластерний підхід, який виступає важливим індикатором конкурентоспроможності учасників ринку.

Більшість науковців визначають медичний кластер як географічно локалізовану сукупність господарсько незалежних одна від одної медичних установ, навчальних закладів медичного спрямування, науково-дослідних організацій, постачальників медичного обладнання та лікарських засобів, а також органів влади, що співпрацюють задля досягнення соціально значущих результатів і спільних переваг. Така взаємодія дає відчутний синергетичний ефект.

Медичні кластери утворюються шляхом об’єднання конкурентоспроможних організацій, які надають висококваліфіковану медичну допомогу та розташовані в межах однієї території. Прикладами є фармацевтичні кластери Швейцарії та кластер з виробництва медичного обладнання у США.

Метою кластерної стратегії в охороні здоров’я є посилення взаємозв’язків між учасниками системи для полегшення доступу до новітніх технологій, оптимального розподілу ризиків, спільного виходу на зовнішні ринки, ефективного використання знань і матеріально-технічної бази, зниження транзакційних витрат завдяки довірі між учасниками.

Стратегічні партнерські відносини між постачальниками медичних послуг, страховиками та технологічними компаніями покращують доступ до медичних послуг. Міжгалузеві партнерства дозволяють впроваджувати інновації в розробці нових ліків і методів лікування. Партнерства між приватним і державним секторами спрямовано на універсалізацію послуг, обмін технологіями і досвідом. Партнерські зв’яки між інвестиційними фондами та корпораціями (наприклад,

Pfizer, Johnson & Johnson, Tencent Health) прискорюють створення глобальних медичних сервісів.

Модель спільних медичних призначень (*The Shared Medical Appointments*, SMA) дедалі частіше застосовується у світі як інструмент оптимізації ресурсів і зменшення фінансових витрат на лікування. Вона орієнтована, як правило, на групи пацієнтів, яким медичну допомогу надає команда фахівців багатопрофільного профілю. SMA використовується лікарнями для проведення консультацій пацієнтів із подібними діагнозами та доповнює традиційний індивідуальний прийом лікаря. У межах цієї моделі кожен пацієнт отримує персоналізовану оцінку стану здоров'я та план лікування, одночасно беручи участь у груповій консультації.

Сьогодні SMA застосовуються для лікування таких станів і захворювань, як цукровий діабет, астма, виразковий коліт, онкологічні хвороби, ВІЛ-інфекція, прояви менопаузи, безсоння та стрес [5].

Сучасні пацієнти дедалі активніше беруть участь у прийнятті медичних рішень, прагнучи персоналізованого догляду та зручних форматів обслуговування. Важливу роль у виборі медичних послуг відіграє страхування: більшість пацієнтів обирають плани з комплексним покриттям витрат на широкий спектр медичних процедур і консультацій.

Одним із ефективних підходів до взаємодії між лікарем і пацієнтом, який набуває популярності у клінічній практиці, є метод спільного прийняття рішень (СПР). Це процес, у межах якого пацієнтів заохочують брати активну участь у виборі найбільш відповідних методів лікування або варіантів самоуправління своїм станом.

У 2021 році Національний інститут охорони здоров'я та удосконалення медичної допомоги Великої Британії (*National Institute for Health and Care Excellence*, NICE) опублікував настанову щодо впровадження стратегій СПР у щоденну клінічну практику. У документі подано навчальні рекомендації, методи представлення інформації про можливі ризики, переваги та наслідки для пацієнтів, а також окреслено шляхи інтеграції СПР у культуру організаційного управління медичною сферою та безпосередню клінічну діяльність [10].

Упровадження ціннісно-орієнтованої системи охорони здоров'я (Value-Based Health Care, VBHC) також має потенціал для підвищення якості медичної допомоги та ефективнішого використання ресурсів. Основна мета цієї моделі – перехід від оплати за кількість наданих послуг до моделі, що стимулює надання якісної медичної допомоги з кращими результатами для пацієнтів. Це сприяє більш сталим витратам у сфері охорони здоров'я та покращенню досвіду пацієнтів.

Основні компоненти ціннісно-орієнтованої допомоги: орієнтація на пацієнта – урахування індивідуальних потреб і побажань пацієнтів; координація

та комунікація – забезпечення безперервної взаємодії між усіма учасниками медичної допомоги; покращення якості – використання доказової медицини та аналізу даних для досягнення кращих результатів лікування; економічна ефективність – уникнення зайвих аналізів, процедур і госпіталізацій. Лікарі та медичні заклади оцінюються за якісними показниками, зокрема за рівнем ускладнень, частотою повторних госпіталізацій, а також ефективністю контролю хронічних захворювань, таких як діабет чи артеріальна гіпертензія. Замість фрагментованої роботи окремих спеціалістів модель VBHC передбачає тісну співпрацю мультидисциплінарних команд. Ключову роль у реалізації цього підходу відіграють електронні медичні записи (EHR), аналітика даних та моніторинг стану пацієнтів у реальному часі.

Попри те, що ця модель поки що не є широко впровадженою, вона вважається перспективною. Такі країни, як Нідерланди, Швеція та Велика Британія, демонструють найбільш системний підхід до впровадження VBHC як на рівні лікарень, так і в державній політиці. У країнах ЄС ця модель часто використовується в проєктах персоналізованої медицини. У США програми Medicare і Medicaid вже реалізують окремі елементи VBHC, наприклад: Accountable Care Organizations (ACO); Bundled Payments for Care Improvement (BPCI) [11].

У контексті нашого дослідження важливо акцентувати увагу на ще одній тенденції – посиленні взаємозв'язку між глобальним ринком медичних послуг і ринком медичної освіти. Ця тенденція обумовлена зростаючим попитом на кваліфіковані кадри, які не лише володіють традиційними клінічними знаннями, а й мають цифрові компетентності, що відповідають вимогам сучасної цифровізованої системи охорони здоров'я.

У січні 2025 року в межах фінансування програми EU Digital Europe у розмірі 12,4 млн євро було запущено проєкт Susa – *Sustainable Healthcare with Digital Health Data Competence* («Сталий догляд за здоров'ям з цифровою компетентністю у сфері медичних даних»). Цей проєкт має на меті інтеграцію цифрових навичок у 20 бакалаврських і 26 магістерських програм у 12 університетах дев'яти країн ЄС. Протягом чотирьох років планується підготовка близько 6 558 медичних працівників, які отримають цифрові компетенції, необхідні для роботи з медичними даними [4].

Окрім цього, програмою передбачено створення 16 модулів безперервного навчання, орієнтованих на підвищення кваліфікації 660 фахівців середньої ланки у сфері охорони здоров'я.

Консорціум Susa вибудовує освітні програми навколо 20 навчальних цілей, які визначено як критично важливі цифрові навички для всіх медичних працівників, що працюють із даними про здоров'я, незалежно від попереднього досвіду. Зокрема, п'ять навчальних цілей стосуються штучного інтелекту,

включаючи аспекти цифрової етики, нормативно-правового регулювання та кібербезпеки [4].

Варто також відзначити інші актуальні освітні ініціативи ЄС:

- DDS-MAP (Digital and Data Skills for the Medical Allied Professions) – проєкт, фінансований у межах програми EU4Health, спрямований на розвиток цифрових навичок у працівників суміжних медичних професій. У межах ініціативи використовуються мікрокваліфікації, а також технології доповненої (AR) і віртуальної реальності (VR) для підвищення рівня цифрової грамотності серед медсестер, фізичних терапевтів, логопедів та інших спеціалістів [12].
- XiA (Xpanding Innovative Alliance) – пан'європейський консорціум, заснований у 2025 році, що має на меті підготувати понад 10 000 медичних та IT-фахівців до роботи в умовах Європейського простору здоров'я (European Health Data Space, EHDS) та ефективного обміну даними згідно з новим європейським регламентом [9].

Висновки. Трансформація сектора охорони здоров'я зумовлена конвергенцією технологічних інновацій, демографічних змін та економічних чинників, що створює динамічний і складний ландшафт. Щоб залишатися конкурентоспроможними, компанії повинні уважно стежити за цими тенденціями та гнучко адаптуватися до мінливих умов ринку.

Глобальний ринок медичних послуг є складовою частиною світової системи охорони здоров'я, яка формується під впливом політичних, соціальних, культурних і технологічних факторів. Особливе занепокоєння викликає поширення неінфекційних захворювань, зокрема серцево-судинних, що є причиною 74% смертей у світі.

Зміни в глобальному сегменті медичних послуг є незворотними та зумовлені впливом ключових драйверів, які визначають напрями трансформації та формування сучасних тенденцій. Серед основних рушіїв: цифровізація медичних послуг, активне використання великих даних (Big Data) та мобільних технологій для моніторингу здоров'я й профілактики захворювань, трансформація медичної документації за допомогою генеративного штучного інтелекту (AI), зростання глобального медичного туризму.

До ключових трендів розвитку світового ринку медичних послуг у другій чверті XXI століття відносимо такі: впровадження панєвропейських проєктів і програм із формування цифрових компетентностей медичних працівників та IT-фахівців відповідно до нового європейського регламенту; застосування кластерного підходу у партнерстві між постачальниками медичних послуг, страховими компаніями та технологічними фірмами; запровадження моделей спільних медичних призначень з метою оптимізації ресурсів, скорочення витрат на лікування та покращення процесу прийняття клінічних рішень.

Особливого значення набуває концепція ціннісно-орієнтованої медичної допомоги, яка ставить у пріоритет не обсяг наданих послуг, а їхню якість, результативність і ефективність.

За межами цього дослідження залишається ще одна важлива тенденція – перехід від локальних систем охорони здоров'я до взаємопов'язаних глобальних медичних екосистем, що, ймовірно, стануть рушійною силою подальшого розвитку ринку медичних послуг у другій чверті XXI століття. Це стане темою наступного етапу нашого дослідження.

Література:

1. Савченко В. О., Савченко В. А. Характерні правові ознаки послуг: на прикладі медичних та туристичних послуг. *Право і суспільство*. 2015. № 4(4). С. 102–107. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2015_4(4)__20.

2. Digital Health: market & data analysis. *Statista*. 2023. URL: https://www.statista.com/study/116507/digital-health-report-2023.

3. European Commission. Value-Based Healthcare in Europe. 2022. URL: https://health.ec.europa.eu/system/files/2022-10/value_based_healthcare_en_0.pdf.

4. EU project launched to prepare health workers for a digital future. *Financial Times*. 23.01.2025. URL: https://www.ft.com/content/a56ef5a3-f5d8-446d-ae9b-f503cce20de7

5. Healthcare Services Global Market Report 2025 –Market Size, Trends, And Global Forecast 2025–2034. URL: https://www.thebusinessresearchcompany.com/report/healthcare-service-global-market-report.

6. Healthcare Market By Type (Pharmaceuticals, Healthcare Services, Medical Devices, Biotechnology, Pharmacy And Retail, Home Healthcare, Diagnostics, Health and Wellness), By Regions & Global Forecast 2024–2032. URL:https://www.snsinsider.com/reports/healthcare-market-4062.

7. Healthcare Services Market Size - North America, Europe, Asia, Rest of World (ROW) - US, Germany, China, UK, Canada, India, France, Japan, Italy, Spain – Trends and Forecast Report 2024-2028. Technavio. URL: https://www.technavio.com/report/healthcare-services-market-industry-analysis.

8. Hospital Blua Sanitas Valdebebas. URL: https://hospitalvaldebebas.sanitas.es/.

9. ISCTE leads international consortium to train 10,000 healthcare and IT professionals in digital clinical data sharing. ISCTE – Instituto Universitário de Lisboa. 20.02.2025. URL: https://bru.iscte-iul.pt/iscte-leads-international-consortium-to-train-10000-healthcare-and-it-professionals-in-digital-clinical-data-sharing.

10. National Institute for Health and Care Excellence (2021) Shared decision making. NICE guideline [NG197]. URL: www.umj.com.ua/uk/novyna-209103-spilne-prijnyattya-rishen-v-klinichnij-praktitsi-nice-2021).

11. Porter M.E., Lee T.H. The strategy that will fix health care. *Harvard Business Review*. 2013. № 10. URL: https://hbr.org/2013/10/the-strategy-that-will-fix-health-care.

12. SETU leads European conference on digital skills for healthcare workforce. South East Technological University. 12.03.2025. URL: https://www.setu.ie/news/setu-leads-european-conference-on-digital-skills-for-healthcare-workforce.

13. United Nations Development Programme, UNDP. The Sustainable Development Goals (SDGs). URL:https://www.undp.org/sustainable-development-goals.

14. 'Virtual hospitals' deliver home treatment to remote patients. *Financial Times*. 05.03.2025. URL: https://www.ft.com/content/104151c3-f808-4c2d-a20a-b1394846772c?utm_ source=chatgpt.com.

15. World Health Organization, WHO. List of priority medical devices for management of cardiovascular diseases and diabetes. Geneva: 2021. URL:file:///C:/Users/User/Downloads/9789240027978-eng.pdf.

16. World Health Organization, WHO. Noncommunicable diseases progress monitor 2022. Geneva: Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO.

References:

1. Savchenko, V. O., & Savchenko, V. A. (2015). Kharakterni pravovi oznaky posluh: na prykladi medychnykh ta turystychnykh posluh [Characteristic legal features of services: on the example of medical and tourist services] *Pravo i suspilstvo - Law and Society, 4*(4), 102–107. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2015_4(4)__20 1 [in Ukrainian].

2. Statista. (2023). *Digital health: Market & data analysis*. Retrieved from https://www.statista.com/study/116507/digital-health-report-2023.

3. European Commission. (2022). *Value-based healthcare in Europe*. Retrieved from https://health.ec.europa.eu/system/files/2022-10/value_based_healthcare_en_0.pdf.

4. Financial Times. (2025, January 23). *EU project launched to prepare health workers for a digital future*. Retrieved from https://www.ft.com/content/a56ef5a3-f5d8-446d-ae9b-f503cce20de7.

5. The Business Research Company. (2025). *Healthcare services global market report 2025 – Market size, trends, and global forecast 2025–2034*. Retrieved from https://www.thebusinessresearch company.com/report/healthcare-service-global-market-report.

6. SNS Insider. (n.d.). *Healthcare market by type (Pharmaceuticals, healthcare services, medical devices, biotechnology, pharmacy and retail, home healthcare, diagnostics, health and wellness), by regions & global forecast 2024–2032*. Retrieved from https://www.snsinsider.com/ reports/healthcare-market-4062.

7. Technavio. (2024). *Healthcare services market size – North America, Europe, Asia, Rest of World (ROW) – US, Germany, China, UK, Canada, India, France, Japan, Italy, Spain – Trends and forecast report 2024–2028*. Retrieved from https://www.technavio.com/report/healthcare-services-market-industry-analysis.

8. Sanitas. (n.d.). *Hospital Blua Sanitas Valdebebas*. Retrieved from https://hospital valdebebas.sanitas.es/.

9. ISCTE – Instituto Universitário de Lisboa. (2025, February 20). *ISCTE leads international consortium to train 10,000 healthcare and IT professionals in digital clinical data sharing*. Retrieved from https://bru.iscte-iul.pt/iscte-leads-international-consortium-to-train-10000-healthcare-and-it-professionals-in-digital-clinical-data-sharing.

10. National Institute for Health and Care Excellence. (2021). *Shared decision making. NICE guideline [NG197]*. Retrieved from https://www.umj.com.ua/uk/novyna-209103-spilne-prijnyattya-rishen-v-klinichnij-praktitsi-nice-2021.

11. Porter, M. E., & Lee, T. H. (2013, October). *The strategy that will fix health care. Harvard Business Review*. Retrieved from https://hbr.org/2013/10/the-strategy-that-will-fix-health-care.

12. South East Technological University. (2025, March 12). *SETU leads European conference on digital skills for healthcare workforce*. Retrieved from https://www.setu.ie/news/setu-leads-european-conference-on-digital-skills-for-healthcare-workforce.

13. United Nations Development Programme. (n.d.). *Sustainable development goals (SDGs)*. Retrieved from https://www.undp.org/sustainable-development-goals.

14. Financial Times. (2025, March 5). *'Virtual hospitals' deliver home treatment to remote patients*. Retrieved from https://www.ft.com/content/104151c3-f808-4c2d-a20a-b1394846772c

15. World Health Organization. (2021). *List of priority medical devices for management of cardiovascular diseases and diabetes*. Retrieved from https://www.who.int/publications/i/item/ 9789240027978.

16. World Health Organization. (2022). *Noncommunicable diseases progress monitor 2022*. Retrieved from https://www.who.int/publications/i/item/9789240061729.

УДК 338.242.2

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-808-821

Сурай Інна Геннадіївна доктор наук з державного управління, професор кафедри публічного управління та адміністрування, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Івано-Франківськ (Україна), https://orcid.org/0000-0003-4377-2724

Гой Наталія Василівна кандидат економічних наук, доцент кафедри публічного управління та адміністрування, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Івано-Франківськ (Україна), https://orcid.org/0000-0001-7293-6527

Матійчик Андрій Васильович кандидат політичних наук, старший викладач кафедри публічного управління та адміністрування, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (Україна), https://orcid.org/0009-0009-4068-9854

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ В ДЕРЖАВНОМУ РЕГУЛЮВАННІ РИНКУ НЕРУХОМОСТІ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Анотація. Актуальність дослідження зумовлена тим, що ринок нерухомості є одним із ключових секторів економіки, який безпосередньо впливає на інвестиційну привабливість держави, розвиток будівельної галузі, формування фінансових потоків та соціальне забезпечення громадян. У сучасних умовах глобалізації, цифровізації та динамічних змін ринкових відносин традиційні підходи до державного регулювання нерухомості вже не відповідають потребам суспільства, що актуалізує пошук інноваційних механізмів управління. Мета статті полягає у визначенні теоретичних та практичних засад застосування інноваційних підходів у державному регулюванні ринку нерухомості та оцінці їх впливу на соціально-економічний розвиток. Методи дослідження базуються на використанні системного аналізу, порівняльно-правового методу, статистичного моделювання та інституційного підходу, що дало змогу комплексно оцінити ефективність сучасних інструментів регулювання ринку нерухомості. Результати дослідження показали, що інноваційні інструменти державного регулювання, зокрема цифрові реєстри нерухомості, механізми «розумного» зонування, впровадження технологій big data та штучного інтелекту в управління ринковими процесами, сприяють підвищенню прозорості угод, зменшенню корупційних

ризиків, ефективнішому залученню інвестицій та гармонійному розвитку міських і сільських територій. У висновках обґрунтовано, що інноваційні підходи в регулюванні ринку нерухомості здатні стати потужним чинником соціально-економічного розвитку держави, забезпечуючи збалансованість між економічними інтересами, суспільними потребами та вимогами сталого розвитку. Водночас підкреслено необхідність формування гнучкої нормативно-правової бази, розвитку цифрової інфраструктури та посилення інституційної спроможності державних органів для ефективної реалізації запропонованих механізмів.

Ключові слова: інноваційні підходи, державне регулювання, ринок нерухомості, соціально-економічний розвиток, розвиток територій, конкурентоспроможність, публічне управління, новітні технології, стратегія зростання.

Suray Inna Gennadiivna Doctor of Science in Public Administration, Professor of the Department of Public Management and Administration, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk (Ukraine), https://orcid.org/0000-0003-4377-2724

Hoi Nataliia Vasylivna Candidate of Economic Sciences (Ph.D.), Associate Professor Department of Public Management and Administration, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk (Ukraine), http://orcid.org/0000-0001-7293-6527

Matiichyk Andrii Vasylovych Candidate of Political Sciences, Senior Lecturer of the Department of Public Management and Administration, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk (Ukraine), https://orcid.org/0009-0009-4068-9854

INNOVATIVE APPROACHES IN STATE REGULATION OF THE REAL ESTATE MARKET AS A FACTOR OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT

Abstract. The relevance of the study is due to the fact that the real estate market is one of the key sectors of the economy, which directly affects the investment attractiveness of the state, the development of the construction industry, the formation of financial flows and social security of citizens. In modern conditions of globalization, digitalization and dynamic changes in market relations, traditional approaches to state regulation of real estate no longer meet the needs of society, which makes the search for innovative management mechanisms relevant. The purpose of the article is to determine the theoretical and practical principles of applying innovative approaches in

state regulation of the real estate market and assess their impact on socio-economic development. The research methods are based on the use of system analysis, comparative law method, statistical modeling and institutional approach, which made it possible to comprehensively assess the effectiveness of modern instruments for regulating the real estate market. The results of the study showed that innovative instruments of state regulation, in particular digital real estate registers, mechanisms of «smart» zoning, the introduction of big data technologies and artificial intelligence in the management of market processes, contribute to increasing the transparency of transactions, reducing corruption risks, more effective attraction of investments and harmonious development of urban and rural areas. The conclusions substantiate that innovative approaches to regulating the real estate market can become a powerful factor in the socio-economic development of the state, ensuring a balance between economic interests, social needs and the requirements of sustainable development. At the same time, the need to form a flexible regulatory framework, develop digital infrastructure and strengthen the institutional capacity of state bodies for the effective implementation of the proposed mechanisms is emphasized.

Keywords: innovative approaches, state regulation, real estate market, socio-economic development, territorial development, competitiveness, public administration, latest technologies, growth strategy.

Постановка проблеми. Ринок нерухомості є одним із ключових сегментів національної економіки, що формує інвестиційну привабливість країни, забезпечує зайнятість населення та впливає на рівень соціальної стабільності. Водночас його розвиток супроводжується низкою проблем, серед яких нестабільність цін, дисбаланс попиту та пропозиції, нерівномірність регіонального розвитку, недостатня прозорість угод та корупційні ризики у сфері земельних відносин. Традиційні механізми державного регулювання виявляються малоефективними в умовах глобалізації, цифровізації та зростання соціальних викликів. Виникає потреба у впровадженні інноваційних підходів, що базуються на цифрових технологіях, сучасних інструментах аналітики, прозорих механізмах контролю. Таке переосмислення ролі державного регулювання дозволить не лише підвищити ефективність функціонування ринку нерухомості, а й перетворити його на важливий чинник соціально-економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз сучасних публікацій свідчить, що ринок нерухомості України переживає значні структурні трансформації, обумовлені як економічними, так і геополітичними чинниками. Павлов К.В. та ін. [1] дослідили кон'юнктуру ринку житлової нерухомості у довоєнний та воєнний період і встановили, що війна суттєво вплинула на динаміку цін, обсяг пропозиції та інвестиційні потоки. Автори підкреслюють високий рівень нерівномірності регіонального розвитку ринку та зростання тіньових операцій, що знижує прозорість ринкових процесів і ускладнює державне регулювання.

Назаркевич І.Б. та ін. [2] зосередили увагу на викликах і перспективах розвитку ринку нерухомості під час війни. Дослідники констатують, що обмежена доступність фінансування, зменшення платоспроможного попиту та недостатня кількість інструментів державного контролю стримують розвиток ринку. Водночас вони вказують на потенціал інноваційних підходів, таких як цифровізація обліку операцій і впровадження електронних платформ для управління угодами, що може підвищити ефективність регуляторних механізмів.

Поморцева О.Є. та ін. [3] здійснили аналіз ситуації на ринку нерухомості під час воєнного стану та відзначили зростання важливості державних програм підтримки житлового будівництва й інфраструктурних проєктів. Автори підкреслюють, що відсутність єдиного реєстру угод і низький рівень інтеграції «зелених» стандартів обмежують потенціал ринку, водночас зростає роль інноваційних технологій для оцінки ризиків та планування інвестицій.

Міжнародні дослідження в сфері PropTech та smart city показують нові можливості для інноваційного регулювання. Старр К.В. та ін. (Starr C.W. et al.) [4] вказують на те, що впровадження PropTech-технологій дозволяє підвищити ефективність управління об'єктами нерухомості, оптимізувати процеси купівлі-продажу та зменшити витрати на операційну діяльність. Синяк Н. та ін. (Siniak N. et al.) [5] підтверджують, що PropTech істотно впливає на розвиток ринку нерухомості, сприяючи підвищенню прозорості, поліпшенню аналітичної підтримки та залученню інвестицій.

Шировжан С. та ін. (Shirowzhan S. et al.) [6] пропонують інтеграцію цифрових двійників та CyberGIS для покращення планування інфраструктурних проєктів у smart cities. Дослідники доводять, що застосування таких технологій дозволяє вимірювати вплив будівництва на соціально-економічне середовище, підвищує ефективність управління ресурсами та створює умови для інтегрованого розвитку міських територій.

Узагальнюючи результати аналізу літератури, можна констатувати, що існуючі дослідження переважно фокусуються на окремих аспектах ринку нерухомості – кон'юнктурі цін, регіональній нерівномірності, впливі PropTech та цифрових технологій. Водночас відсутній комплексний підхід до формування інноваційної моделі державного регулювання ринку нерухомості, яка б поєднувала цифровізацію, «зелені» стандарти, прозорість ринкових процесів і соціально-економічний розвиток. Саме цю прогалину й має на меті заповнити дане дослідження.

Мета дослідження полягає у науковому обґрунтуванні інноваційних підходів до державного регулювання ринку нерухомості з урахуванням сучасних соціально-економічних викликів та потреби підвищення його прозорості, ефективності й стійкості.

Виклад основного матеріалу. Загальний ринок нерухомості України формує складну систему взаємодії житлового, комерційного й інфраструктур-

ного сегментів із будівництвом, фінансами та державними програмами відновлення. У довоєнній структурі економіки його вагомість була стабільно високою: «операції з нерухомим майном» забезпечували близько 6,4% валової доданої вартості (ВДВ), а будівництво – майже 2,9% (2020 р.), що разом робило цей кластер одним із ключових носіїв капіталоутворення та добробуту домогосподарств. Динаміка ВДВ за видами діяльності, яку системно публікує Держстат, підтверджує структурну значущість галузі для формування ВВП за виробничим методом.

Після шокового скорочення у 2022 р. будівельний сектор почав відновлюватися: індекс виробництва будівельної продукції зріс на 25,0% у 2023 р. порівняно з 2022 р. (після падіння до 35,2% у 2022 р.) [7]. Структурно відновлення спиралося насамперед на інженерні споруди (60,5% обсягу робіт у 2023 р.), тоді як частка будівель становила 39,5% (із них житлових – 13,8%). Уведення житла в експлуатацію також стабілізувалося: у 2023 р. введено 7,381 млн м² проти 7,110 млн м² у 2022 р., а середній показник уведеного житла – 179,1 м² на 1000 осіб. Ці факти свідчать про поступове відновлення базового попиту й активності девелоперів навіть за умов війни та перефокусування на відновлювальні й інфраструктурні проєкти.

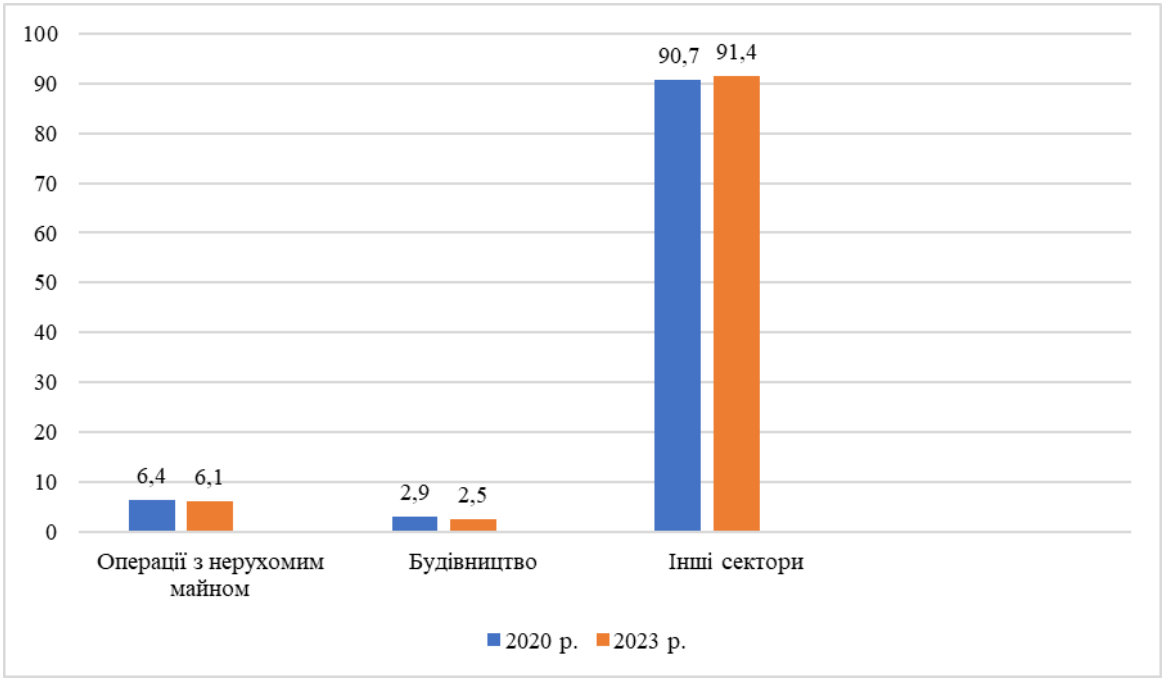

Рис. 1. Динаміка розподілу валової доданої вартості між основними секторами

Джерело: складено авторами на основі [7]

Інвестиційна привабливість ринку визначається масштабом і передбачуваністю майбутнього попиту, що напряму обумовлено потребами відбудови. За

оцінкою четвертого спільного швидкого оцінювання збитків та потреб (RDNA4), сумарні потреби у відновленні й реконструкції оцінені у близько $524 млрд на десятирічний горизонт, причому найбільш ураженим сектором є житло (близько 40% сукупних прямих пошкоджень) [8]. Додатково, станом на початок 2025 р. орієнтовно 13% житлового фонду країни зазнало пошкоджень чи руйнувань, що формує тривалий «портфель» інвестицій для приватних і публічних гравців. Світовий банк прямо підкреслює критичну роль мобілізації приватного капіталу для закриття щорічного дефіциту фінансування потреб відбудови.

Зв'язок ринку нерухомості з фінансовим сектором проявляється у відновленні іпотечного кредитування й запуску державних інструментів підтримки попиту. Показовим є розвиток програми «єОселя», яка стала ключовим каналом доступного іпотечного фінансування для домогосподарств і продовжує масштабування у 2025 р., що опосередковано підтримує первинний ринок житла та суміжні сектори (будматеріали, підрядні послуги) [9]. Такі інструменти працюють разом з програмами міжнародних фінансових організацій, спрямованими на житло та муніципальну інфраструктуру, формуючи більш прогнозоване середовище для девелоперів та інвесторів.

Вплив ринку нерухомості на зайнятість опосередковується високою трудомісткістю будівництва та широкими ланцюгами доданої вартості: кожна гривня інвестицій у житло й інженерні споруди генерує попит у промисловості, транспорті, логістиці, енергетиці та фінансових послугах. Переорієнтація структури робіт на інженерні об'єкти у 2023 р. узгоджується з пріоритетами RDNA (транспорт, енергетика, комунальна інфраструктура) та означає стійкий мультиплікативний ефект для суміжних галузей у середньостроковій перспективі. Отже, ринок нерухомості зберігає системоутворюючу роль у ВВП і структурі зайнятості, тоді як після 2022 р. його функціонування дедалі більше визначається програмами відбудови, доступністю іпотечного ресурсу, а також здатністю держави мобілізувати приватні інвестиції для житлових та інфраструктурних проєктів. Саме поєднання цих драйверів пояснює як інвестиційну привабливість ринку, так і його здатність стати одним із головних чинників соціально-економічного відновлення країни.

Продовжуючи аналіз сучасного стану ринку нерухомості України, слід відзначити, що його функціонування супроводжується низкою системних проблем, які істотно обмежують ефективність державного регулювання та інвестиційного потенціалу. Однією з ключових складностей є відсутність єдиної прозорої системи обліку угод і цін на нерухоме майно. Незважаючи на запровадження електронного реєстру прав на нерухоме майно, доступ до нього обмежений, а дані щодо реальної вартості угод часто не оновлюються вчасно, що унеможливлює точний моніторинг ринку та ускладнює оцінку його справжньої вартості. За даними Держстату, лише близько 65% усіх угод з нерухомістю

відображаються в офіційних базах, решта залишається в тіні, що сприяє формуванню нерівномірної інформаційної картини [7].

Ця проблема органічно пов'язана із значним рівнем тінізації операцій та корупційними ризиками. Експерти Transparent International відзначають, що до 30–35% операцій на первинному ринку житла здійснюються з використанням схем ухилення від оподаткування та приховування реальної вартості угод [10]. Така практика створює серйозні ризики для державного бюджету та сповільнює прозоре інвестування, одночасно демотивуючи іноземних інвесторів, для яких критичною є юридична захищеність і передбачуваність ринку.

Особливу увагу слід приділити нерівномірності розвитку ринку за регіонами. Зокрема, у 2025 році спостерігається активне відновлення будівництва в західних та центральних областях, таких як Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська та Волинська області. Ці регіони зафіксували значне зростання кількості нових житлових проєктів і підвищення попиту на нерухомість, що призвело до збільшення цін на новобудови на 30–50% порівняно з довоєнним рівнем [11]. Водночас, прифронтові та східні регіони, зокрема Харківська, Донецька та Луганська області, стикаються з уповільненням темпів відновлення будівництва. Це зумовлено низьким попитом, відсутністю інвестицій та безпековими ризиками, що призводить до зниження цін на нерухомість або їх стабільності на низькому рівні

Наявний дефіцит доступного житла є прямим наслідком цих структурних дисбалансів. Станом на 2024 рік середня ціна квадратного метра у Києві перевищує 25 000 грн, у регіональних центрах – близько 16–18 000 грн, тоді як середньомісячна заробітна плата громадян становить 14 000 грн [12]. Ці розбіжності свідчать про те, що для більшості населення купівля житла залишається недосяжною без державної підтримки та іпотечного кредитування [13].

Ще однією проблемою є слабка інтеграція екологічних і «зелених» стандартів у будівництві та експлуатації об'єктів. За оцінками міжнародних експертів, лише 12% нових житлових комплексів відповідають базовим стандартам енергоефективності, а проєкти з сертифікацією LEED або BREEAM практично відсутні [14]. Це обмежує потенціал сталого розвитку, збільшує енергетичні витрати та створює додаткові екологічні ризики.

Нарешті, обмеженість інструментів державного контролю і регулювання стримує розвиток ринку. Обмеженість інструментів державного контролю та регулювання ринку нерухомості в Україні зумовлена насамперед фрагментацією даних і частковою цифровізацією ключових процесів. Хоча Закон № 199-IX заклав правові підвалини Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва (ЄДЕССБ) та інтеграції адміністративних послуг «у цифрі», фактичне розгортання повнофункціональних модулів і міжреєстрової взаємодії триває, а окремі бізнес-процеси залишаються поза єдиним контуром управління, що прямо обмежує нагляд і моніторинг у реальному часі [15].

Непрозорість цінових параметрів операцій посилює проблему: Державний реєстр речових прав за своєю природою фіксує права та обтяження, але не вимагає обов'язкового внесення ціни договору – відомості про ціну вносяться лише за наявності в поданих документах, а за відсутності не подаються, що унеможливлює формування повного масиву державної мікростатистики ринкових цін. У підсумку державі роками бракувало офіційного індикатора динаміки вартості житла. Лише у 2024–2025 рр. за технічної підтримки МВФ Держстат розпочав запровадження індексів цін на житло (RPPI), але їх інтеграція з адміністративними даними реєстрів і покриття ще розбудовуються, тож можливості для тонкого регулювання й прогнозування залишаються обмеженими. Часткове вирішення окремих вузьких місць дало впровадження електронної оцінки (єдина база звітів та модуль е-оцінки у Фонді держмайна), що зменшило зловживання в оцінювальній діяльності, однак цей інструмент орієнтований на верифікацію звітів і не забезпечує державу системною аналітикою про фактичні ринкові ціни та параметри угод. Додатковим стримуючим чинником є правове середовище укладення угод: попри загальне визнання електронних документів, електронної ідентифікації та електронних правочинів у законодавстві (закони про електронні документи, електронні довірчі послуги й електронну комерцію), договори відчуження нерухомості підлягають нотаріальному посвідченню та державній реєстрації у паперово-нотаріальному процесі; смарт-контракти як форма передачі прав на нерухомість спеціально не врегульовані, що унеможливлює їх повноцінне використання у державному обороті прав [16].

Паралельно з'являються цифрові екосистеми відбудови на кшталт DREAM, які декларують інтеграцію з державними реєстрами й порталами прозорості, однак аналітичне «зшивання» потоків даних з ЄДЕССБ, земельного та реєстру прав для автоматизованої оцінки ринкової кон'юнктури й ризик-менеджменту реалізоване ще не повною мірою: навіть у секторі дорожньої інфраструктури незалежні огляди фіксують, що повномасштабна інтеграція з ЄДЕССБ станом на 2024 р. не запущена. Сукупно ці обставини – неповна інтероперабельність державних реєстрів і платформ, відсутність повного та обов'язкового обліку цін угод, рання стадія розвитку офіційних ринкових індикаторів, а також неврегульованість смарт-контрактів у сфері обігу нерухомості – звужують інструментарій держави для політики ціноутворення, таргетованого нагляду, виявлення аномалій і точного прогнозування соціально-економічних наслідків інвестицій у житлові та інфраструктурні проєкти [17].

Попередній аналіз засвідчив, що традиційні механізми державного регулювання, попри свою значущість у стабілізації ринку нерухомості, не завжди забезпечують належний рівень ефективності. Це пояснюється як зміною макроекономічних умов, так і трансформацією попиту та пропозиції на ринку.

Відповідно, виникає необхідність критично оцінити обмеження цих механізмів та з'ясувати причини їхньої недостатньої результативності (табл. 1).

Таблиця 1. Обмеження традиційних механізмів державного регулювання ринку нерухомості та причини їхньої недостатньої ефективності

Традиційний механізм	Основні обмеження	Причини недостатньої ефективності
Податкове регулювання (податки на нерухомість, земельний податок)	Обмежений вплив на стримування спекулятивного попиту; ризик ухилення від сплати	Наявність тіньових схем, відсутність ефективного контролю та прозорих кадастрових систем
Адміністративне регулювання (дозвільні процедури, будівельні норми)	Надмірна бюрократія, затягування процесів, корупційні ризики	Неефективність контролюючих органів, низький рівень цифровізації дозвільних процедур
Кредитно-фінансові інструменти (державне субсидування іпотеки, пільгові кредити)	Недостатнє охоплення населення, ризик зростання боргового навантаження	Обмеженість бюджетних ресурсів, високі банківські ставки, макроекономічна нестабільність
Цінове регулювання (державні обмеження цін, контроль за орендними ставками)	Викривлення ринкових стимулів, зниження інвестиційної привабливості	Нездатність держави гнучко реагувати на зміну попиту і пропозиції
Пряме державне будівництво та програми забезпечення житлом	Обмежене фінансування, низькі темпи реалізації проєктів	Низька ефективність державних інвестицій, бюрократичні бар'єри, корупційні ризики

Джерело: власна розробка авторів

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що традиційні механізми державного регулювання ринку нерухомості здебільшого залишаються реактивними, тобто спрямованими на подолання уже наявних проблем, а не на їхнє випередження. Їхня недостатня гнучкість, залежність від бюрократичних процедур і слабка адаптивність до швидких економічних змін обмежують ефективність впливу держави на розвиток ринку. У результаті державне регулювання часто не забезпечує балансу між потребами інвесторів, забудовників і споживачів, що створює структурні диспропорції. Це, у свою чергу, обумовлює необхідність пошуку інноваційних підходів, які б поєднували економічні стимули, цифрові інструменти та прозорі правові механізми, здатні забезпечити стійкий розвиток ринку нерухомості в умовах сучасних викликів.

На підставі викладеної діагностики ринку доцільно формувати інноваційну модель державного регулювання, що поєднує «digital-by-default» процеси,

обов'язкову прозорість операцій і європейські «зелені» стандарти, аби підвищити інвестиційну привабливість і соціальну віддачу кожної вкладеної гривні (рис. 2). Перший стратегічний напрям – розбудова національної дата-інфраструктури ринку нерухомості. Йдеться про впровадження нормативної вимоги подавати в електронному вигляді ключові параметри кожної ринкової угоди (ціна, тип об'єкта, площа, стан, джерело фінансування) через інтегрований модуль в Єдиній державній електронній системі у сфері будівництва (ЄДЕССБ) та екосистемі відбудови DREAM; це дозволить створити офіційні індекси цін на житло й комерційну нерухомість за методикою RPPI, рекомендованою Eurostat/ЄЦБ, і регулярно публікувати аналітичні огляди доступності житла. Технічно опора вже існує: ЄДЕССБ створена Законом № 199-IX та урядовими актами, а DREAM забезпечує наскрізний цикл планування-відбору-моніторингу проєктів відбудови; завданням держави є розширити перелік обов'язкових даних, відкрити API та синхронізувати реєстри прав, кадастр і податкові бази для аналітики в реальному часі. Це усуває інформаційну асиметрію, зменшує простір для маніпуляцій і робить ринок прогнозованим для інвестора.

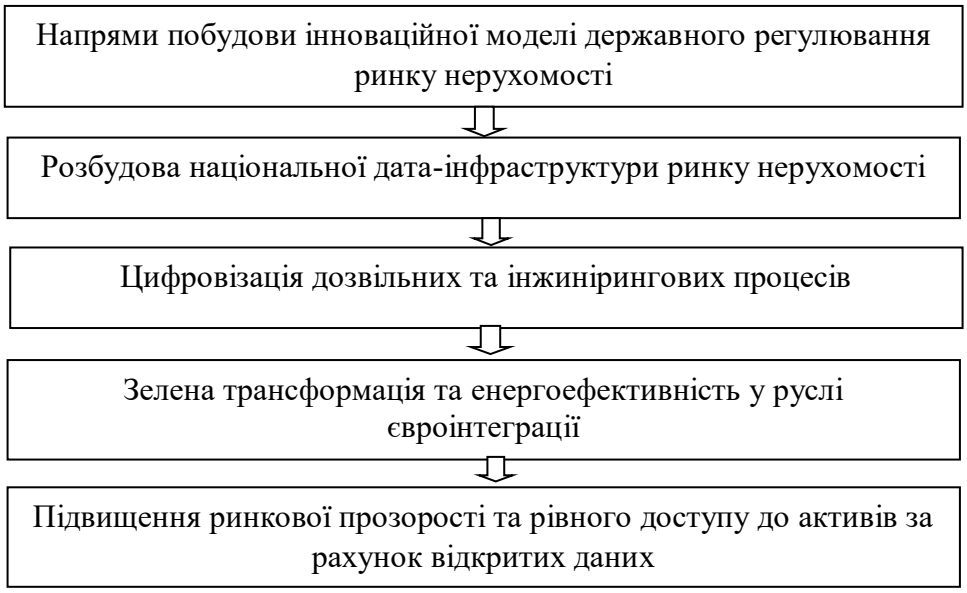

Рис. 2. Напрями побудови інноваційної моделі державного регулювання ринку нерухомості

Джерело: власна розробка авторів

Другий напрям – повна цифровізація дозвільних та інжинірингових процесів з обов'язковим використанням BIM-моделей на всіх етапах життєвого циклу об'єкта. На практиці це означає «єдиний кабінет» у ЄДЕССБ для отримання дозволів і внесення змін, автоматизовані перевірки відповідності проєктів будівельним нормам у машинозчитуваному форматі та поетапну

публікацію BIM-паспортів об'єктів як частини публічної звітності. Запроваджена урядом стратегія BIM та наявність е-системи в будівництві дозволяють перейти від пілотів до нормативного мандату: для державних і муніципальних проєктів – негайно, для приватних – за перехідним графіком. Це скорочує транзакційні витрати, підсилює якість нагляду і мінімізує корупційні ризики.

Третій напрям – «зелена» трансформація та енергоефективність у руслі євроінтеграції. Україна вже закріпила стандарт будівель з майже нульовим споживанням енергії (NZEB), що набрав чинності з 1 квітня 2025 р.; його системне впровадження слід поєднати з повною транспозицією оновленої Директиви ЄС про енергетичні характеристики будівель (EPBD), масовим запровадженням сертифікатів енергоефективності, «паспортів реновації» та обов'язковим розкриттям енерговитрат для новобудов і оренди. Фінансові стимули варто інтегрувати в діючу програму «єОселя» через «зелену іпотеку» зі зниженими ставками для NZEB-проєктів та модернізації житла; це одночасно підтримує попит і зменшує енергетичну бідність домогосподарств.

Четвертий напрям – радикальне підвищення ринкової прозорості та рівного доступу до активів за рахунок електронних аукціонів і відкритих даних. Продаж і оренда державної та комунальної нерухомості, ділянок і прав користування мають і надалі здійснюватися виключно через Prozorro.Sale з повним оприлюдненням умов, протоколів і результатів; логічним кроком є поширення цього стандарту на муніципальні земельні внески під забудову та проєкти редевелопменту, а також публікація «білої книги» ринку оренди на основі обов'язкової реєстрації договорів. Це підвищує конкуренцію, дає об'єктивні орієнтири ціноутворення і зменшує тінізацію.

Як результат, інноваційна модель регулювання опирається на конкретні, вже доступні державі інструменти – ЄДЕССБ, DREAM, Prozorro.Sale, електронні довірчі послуги, «єОселю», NZEB/EPBD – і переводить їх у системну архітектуру даних, стимулів і стандартів, що безпосередньо підвищує продуктивність інвестицій, якість житлових умов і сталість міського розвитку.

Висновки. Ринок нерухомості зберігає системоутворююче значення для національної економіки, формуючи значний мультиплікативний ефект у суміжних галузях та забезпечуючи зайнятість. Водночас його розвиток супроводжується рядом структурних проблем: відсутністю єдиної прозорої системи обліку угод і цін, високим рівнем тінізації операцій, регіональною нерівномірністю, низькою доступністю житла для широких верств населення, слабкою інтеграцією екологічних стандартів та обмеженими можливостями державного контролю. Ці фактори суттєво знижують ефективність ринку й обмежують його потенціал як драйвера відновлення.

Виявлено, що традиційні механізми державного регулювання ринку нерухомості є недостатньо ефективними. Їхня обмеженість пояснюється

фрагментарністю законодавчої бази, відсутністю належної цифрової інтеграції реєстрів, низьким рівнем автоматизації контролю та регуляторних процесів, а також недостатньою орієнтацією на сучасні виклики — від впровадження «зелених» стандартів до інструментів прогнозної аналітики. Це призводить до втрати прозорості, підвищених корупційних ризиків і ускладнює залучення приватних інвестицій.

У роботі запропоновано напрями формування інноваційної моделі державного регулювання, яка здатна трансформувати ринок нерухомості у чинник соціально-економічного розвитку. До ключових орієнтирів належать: створення національної дата-інфраструктури та офіційних індексів цін; повна цифровізація дозвільних і контрольних процедур із використанням BIM-технологій; системне впровадження стандартів енергоефективності та «зеленої» іпотеки; розширення практики відкритих електронних аукціонів; використання сучасних фінансових інструментів для відбудови; розвиток регуляторних «пісочниць» і RegTech/SupTech-рішень; модернізація правового поля угод та інституційна координація із застосуванням кількісних індикаторів ефективності.

Література:

1. Павлов К.В., Новосад О.В., Семенов Н.О. Кон'юнктура ринку житлової нерухомості України у довоєнний та воєнний період. *Енергозбереження, енергетика, енергоаудит.* 2024. Вип. 5(195). С. 76-98. DOI: https://doi.org/10.20998/2313-8890.2024.05.06

2. Назаркевич І. Б., Дуб А. Р., Західний Р. В. Розвиток ринку нерухомості України в умовах війни: виклики та перспективи. *Ефективна економіка.* 2024. Вип. 9. С. 21-35. DOI: http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.9.21

3. Поморцева О. Є., Кобзан С. М., Штерндок Є. С., Затхей В. А. Аналіз ситуації на ринку нерухомості України під час воєнного стану. Наукові тенденції та тенденції в контексті глобалізації. 2023. Вип. 143. С. 498-507. DOI: https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.02.2023.052

4. Starr C. W., Saginor J., Worzala E. The rise of PropTech: Emerging industrial technologies and their impact on real estate. *Journal of Property Investment & Finance.* 2020. Vol. *39*(2). P. 157–169. DOI: https://doi.org/10.1108/JPIF-08-2020-0090

5. Siniak N., Kauko T., Shavrov S. M., Marina N. The impact of PropTech on real estate industry growth. *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*. 2020. Vol. 869. DOI: https://doi.org/10.1088/1757-899X/869/6/062041

6. Shirowzhan S., Tan W., Sepasgozar S. M. Digital twin and cyberGIS for improving connectivity and measuring the impact of infrastructure construction planning in smart cities. ISPRS *International Journal of Geo-Information.* 2020. Vol. 9(4). P. 240. https://doi.org/10.3390/ijgi9040240

7. Статистичний щорічник України за 2023 рік. Держкомстат. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/11/year_23_u.pdf (дата звернення: 16.08.2025).

8. Ukraine rapid damage and needs assessment (RDNA4). 2025. World Bank, Government of Ukraine, European Union, United Nations. 198 с. https://documents1.worldbank.org/curated/en/099022025114040022/pdf/P1801741ca39ec0d81b5371ff73a675a0a8.pdf (дата звернення: 16.08.2025).

9. єОселя: 10 000 українських родин взяли кредити на придбання житла. URL: https://me.gov.ua/News/Detail?id=fb78b87c-cb09-4ae1-88c8-abf6ae03f608&lang=uk-UA&title=Oselia-10-000-Ukrainskikh&utm (дата звернення: 16.08.2025).

10. How does your country measure up on the corruption perceptions index 2024? *Transparency International*. 2024. URL: https://www.transparency.org/en/ (дата звернення: 16.08.2025).

11. Ринок новобудов в Україні у 2025: як війна змінила карту будівництва. Київ. УНН. 07.08.2025. https://unn.ua/news/rynok-novobudov-v-ukraini-u-2025-yak-viina-zminyla-kartu-budivnytstva (дата звернення: 16.08.2025).

12. Nussupbekova T. Ukraine's Residential Property Market Analysis. 2025. URL: https://www.globalpropertyguide.com/europe/ukraine/price-history (дата звернення: 16.08.2025).

13. Сурай І. Г. Трансформація центрального органу державного управління України сферою фізичної культури і спорту. *Державне управління: удосконалення та розвиток.* 2023. № 2. DOI: http://doi.org/10.32702/2307-2156.2023.2.2. URL: https://www.nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/1106/1115

14. Бенч Н. Стале будівництво: труднощі переходу в Україні. 29.10.2021. URL: https://epravda.com.ua/columns/2021/10/29/679222/ (дата звернення: 16.08.2025).

15. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення порядку надання адміністративних послуг у сфері будівництва та створення Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва: Закон України від 17.10.2019 № 199-IX. https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/199-20 (дата звернення: 16.08.2025).

16. Сурай І. Г. Суб'єкти публічного управління сферою фізичної культури і спорту України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. Вип. 4. С. 131–136. DOI: https://doi.org/10.32702/2306-6814.2023.4.131

17. Томашевська А. В., Сурай І. Г. Інвестиції в інфраструктурні проєкти як ключовий фактор розвитку та відбудови територіальних громад. *Наукові перспективи. Серія «Державне управління».* 2023. № 7(37). С. 269-281. DOI: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-7(37)-269-281

References:

1. Pavlov, K.V., Novosad, O.V., & Semenov, N.O. (2024). Kon'iunktura rynku zhitlovoi nerukhomosti Ukrainy u dovoyennyi ta voiennyi period [Conjuncture of the residential real estate market in Ukraine in pre-war and wartime periods]. *Enerhozberezhennia, Enerhetyka, Enerhoaudit – Energy Saving, Energy, Energy Audit*, *5*(195), 76–98. https://doi.org/10.20998/2313-8890.2024.05.06 [in Ukrainian].

2. Nazarkevych, I.B., Dub, A.R., & Zakhidnyi, R.V. (2024). Rozvytok rynku nerukhomosti Ukrainy v umovakh viiny: vyklyky ta perspektyvy [Development of the real estate market in Ukraine during the war: challenges and prospects]. *Efektyvna ekonomika – Effective Economy, 9,* 21–35. http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.9.21 [in Ukrainian].

3. Pomortseva, O.Ye., Kobzan, S.M., Shterndok, Ye.S., & Zatkhey, V.A. (2023). Analiz sytuatsii na rynku nerukhomosti Ukrainy pid chas voiennoho stanu [Analysis of the situation on the real estate market of Ukraine during martial law]. *Naukovi tendentsii ta tendentsii v konteksti globalizatsii – Scientific Trends and Tendencies in the Context of Globalization,* 143, 498–507. https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.02.2023.052 [in Ukrainian].

4. Starr, C.W., Saginor, J., & Worzala, E. (2020). The rise of PropTech: Emerging industrial technologies and their impact on real estate. *Journal of Property Investment & Finance, 39*(2), 157–169. https://doi.org/10.1108/JPIF-08-2020-0090 [in English].

5. Siniak, N., Kauko, T., Shavrov, S.M., & Marina, N. (2020). The impact of PropTech on real estate industry growth. *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering,* 869. https://doi.org/10.1088/1757-899X/869/6/062041 [in English].

6. Shirowzhan, S., Tan, W., & Sepasgozar, S.M. (2020). Digital twin and cyberGIS for improving connectivity and measuring the impact of infrastructure construction planning in smart cities. *ISPRS International Journal of Geo-Information, 9*(4), 240. https://doi.org/10.3390/ijgi9040240 [in English].

7. Derzhkomstat. (2023). Statystychnii shchorichnyk Ukrainy za 2023 rik [Statistical Yearbook of Ukraine 2023]. https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/11/year_23_u.pdf [in Ukrainian].

8. World Bank, Government of Ukraine, European Union, & United Nations. (2025). Ukraine rapid damage and needs assessment (RDNA4). 198. https://documents1.worldbank.org/curated/en/099022025114040022/pdf/P1801741ca39ec0d81b5371ff73a675a0a8.pdf [in English].

9. Ministerstvo rehionalnoho rozvytku Ukrainy. (2025). YeOselya: 10 000 ukrainskykh rodyn vzialy kredyty na prydbannia zhitla [eOselia: 10,000 Ukrainian families took loans to buy housing]. https://me.gov.ua/News/Detail?id=fb78b87c-cb09-4ae1-88c8-abf6ae03f608&lang=uk-UA&title=Oselia-10-000-Ukrainskikh&utm [in Ukrainian].

10. Transparency International. (2024). How does your country measure up on the Corruption Perceptions Index 2024? https://www.transparency.org/en/ [in English].

11. UNN. (2025, August 7). Rynok novobudov v Ukraini u 2025: yak viina zminyla kartu budivnytstva [The residential construction market in Ukraine in 2025: how the war changed the construction map]. https://unn.ua/news/rynok-novobudov-v-ukraini-u-2025-yak-viina-zminyla-kartu-budivnytstva [in Ukrainian].

12. Nussupbekova, T. (2025). Ukraine's residential property market analysis. https://www.globalpropertyguide.com/europe/ukraine/price-history [in English].

13. Surai, I. H. (2023). Transformation of the central body of state administration of Ukraine in the field of physical culture and sports. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok – Public Administration: Improvement and Development*, (2). https://doi.org/10.32702/2307-2156.2023.2.2 [in Ukrainian].

14. Bench, N. (2021, October 29). Stale budivnytstvo: trudnoshchi perekhodu v Ukraini [Sustainable construction: challenges of transition in Ukraine]. https://epravda.com.ua/columns/2021/10/29/679222/ [in Ukrainian].

15. Verkhovna Rada Ukrainy. (2019, October 17). Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo udoskonalennia poriadku nadannia administratyvnykh posluh u sferi budivnytstva ta stvorennia Yedynoi derzhavnoi elektronnoi systemy u sferi budivnytstva: zakon Ukrainy № 199-IX [On amendments to certain legislative acts of Ukraine regarding improvement of administrative services in construction and creation of a Unified State Electronic System in construction]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/199-20 [in Ukrainian].

16. Surai, I. H. (2023). Subjects of public administration in the field of physical culture and sports of Ukraine. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: Practice and Experience*, (4), 131–136. https://doi.org/10.32702/2306-6814.2023.4.131 [in Ukrainian].

17. Tomashevska, A. V., & Surai, I. H. (2023). Investytsii v infrastrukturni proiekty yak kliuchovyi faktor rozvytku ta vidbudovy terytorialnykh hromad [Investments in infrastructure projects as a key factor in the development and reconstruction of territorial communities]. *Naukovi perspektyvy. Seriia «Derzhavne upravlinnia» – Scientific Perspectives. Series «Public Administration»*, 7(37), 269–281. https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-7(37)-269-281 [in Ukrainian].

УДК: 351.777

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-822-835

Шабільянова Ірина аспірантка Чорноморський національний університет імені Петра Могили, Миколаїв, https://orcid.org/0009-0001-9627-6110

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ ГАЛУЗЗЮ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ «СУСПІЛЬСТВА 5.0»

Анотація. У статті розглянуто проблему інтелектуалізації управління системою охорони здоров’я в умовах динамічного розвитку цифрових технологій та становлення «Суспільства 5.0». Аргументовано, що ефективний розвиток галузі та забезпечення її конкурентоспроможності неможливі без системного упровадження інструментів штучного інтелекту (ШІ). Підкреслено, що відсутність комплексного підходу до інтеграції ШІ у процеси управління призведе до уповільнення модернізаційних змін, посилення технологічного відставання, втрати потенціалу для впровадження інноваційних рішень та обмеження можливостей підвищення якості медичних послуг. Особливу увагу приділено комплексному аналізу державної політики інтелектуалізації управління галуззю охорони здоров’я, здійсненому на основі Білої книги з регулювання штучного інтелекту в Україні, підготовленої Міністерством цифрової трансформації України, положення якої слугують концептуальною базою та орієнтиром для формування національної політики у сфері впровадження та розвитку технологій штучного інтелекту. У ході дослідження ідентифіковано ключові виклики застосування ШІ в управлінні галуззю охорони здоров’я: етичні ризики, відсутність чіткого нормативно-правового підґрунтя, потреба у підготовці кадрів та стандартизації алгоритмів. Водночас визначено перспективні можливості використання ШІ — оптимізація прийняття управлінських рішень, підвищення ефективності ресурсного менеджменту, вдосконалення механізмів контролю якості медичних послуг. Обґрунтовано за результатами порівняльного аналізу європейських підходів і вітчизняних реалій, необхідність запровадження двохетапної моделі регулювання інтелектуалізації управління галуззю охорони здоров’я: перехідний період з використанням добровільних кодексів поведінки та фінальний етап, що передбачає ухвалення спеціального законодавчого акту. Сформульовано практичні рекомендації щодо запровадження моніторингу громадської думки й ставлення (довіри) українців до ШІ-технологій в управлінні галуззю охорони здоров’я. Підкреслено, що результати дослідження можуть бути використані органами державної влади, Міністерством цифровізації та Міністерством охорони здоров’я, профільними комітетами ВРУ та керівництвом

медичних закладів для розробки та впровадження стратегічних програм і заходів, спрямованих на інтелектуалізацію управління галуззю.

Ключові слова: технології ШІ, охорона здоров'я, ШІ-рішення, державне регулювання, інтелектуалізація управління галуззю охорони здоров'я, довіра, барометр довіри

Shabilianova Iryna PhD student Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, https://orcid.org/0009-0001-9627-6110

STATE POLICY ON INTELLECTUALISATION OF MANAGEMENT IN THE HEALTHCARE SECTOR IN THE CONTEXT OF RAPID TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT

Abstract. The article addresses the problem of the intellectualisation of the health care system management in the context of the dynamic development of digital technologies and the emergence of 'Society 5.0. It is argued that the effective development of the industry and ensuring its competitiveness are impossible without the systematic implementation of artificial intelligence (AI) tools. It is emphasised that the lack of a comprehensive approach to the integration of AI into management processes will lead to a slowdown in modernisation changes, an increase in technological backwardness, a loss of potential for the implementation of innovative solutions, and a limitation of opportunities to improve the quality of medical services. Particular attention is paid to a comprehensive analysis of state policy on the intellectualisation of healthcare management, based on the White Paper on the Regulation of Artificial Intelligence in Ukraine, prepared by the Ministry of Digital Transformation of Ukraine, whose provisions serve as a conceptual basis and guideline for the formation of national policy in the field of implementation and development of artificial intelligence technologies. The study identified key challenges to the application of AI in healthcare management: ethical risks, the lack of a clear regulatory framework, and the need for training and standardisation of algorithms. At the same time, promising opportunities for using AI were identified, including optimisation of management decision-making, improvement of resource management efficiency, and improvement of mechanisms for quality control of medical services. Based on the results of a comparative analysis of European approaches and domestic realities, the need to introduce a two-stage model for regulating the intellectualisation of healthcare management has been substantiated: a transitional period with the use of voluntary codes of conduct and a final stage involving the adoption of a special legislative act. Practical recommendations have been formulated for implementing the monitoring of public opinion and the attitude (trust) of Ukrainians toward AI technologies in the management of the healthcare sector. It is emphasised that state authorities can use the study results, the Ministry of Digitalisation and the Ministry of Health, relevant Verkhovna Rada committees and medical institutions' management to develop and

implement strategic programmes and measures aimed at intellectualising the management of the sector.

Keywords: AI technologies, healthcare, AI solutions, state regulation, intellectualisation of healthcare management, trust, trust barometer

Постановка проблеми. В умовах становлення «Суспільства 5.0», що динамічно змінюється під впливом технологічних інновацій, система охорони здоров'я стоїть перед безпрецедентними викликами та можливостями. З одного боку, зростає тиск на медичні заклади, зумовлений наслідками повномасштабного вторгнення РФ на територію України, старінням населення, поширенням хронічних захворювань та необхідністю оптимізації витрат. З іншого боку, з'являються потужні інструменти, зокрема технології штучного інтелекту (далі - ШІ), які можуть кардинально змінити підхід до управління галуззю охорони здоров'я [1].

Однак, попри очевидні переваги, масштабне впровадження ШІ-технологій в управлінні охороною здоров'я залишається складним і багатогранним завданням. Цей процес гальмується низкою чинників, що виходять за рамки суто фінансових та технологічних проблем. Йдеться про відсутність належної законодавчої та регуляторної бази з використання ШІ, дефіцит довіри до ШІ-технологій та кваліфікованих фахівців, здатних працювати з новими технологіями [2, с.71]. Саме тому роль держави у формуванні сприятливого середовища для масштабування ШІ в галузі охорони здоров'я є вирішальною. Без цілеспрямованої та продуманої державної політики імплементація технологій ШІ відбуватиметься хаотично та фрагментовано, і як наслідок унеможливить створення єдиного медичного інформаційного простору, а відтак, і проведення глибокого аналізу великих даних (Big Data) для прогнозування епідемій, оптимізації розподілу ресурсів та формування обґрунтованих управлінських рішень [3, с.74]. ШІ ж, використовуючи великі масиви даних — від показників захворюваності та завантаженості лікарень до фінансових потоків та кадрового забезпечення, здатний аналізувати ситуацію миттєво, надаючи керівництву оперативну і точну інформацію для прийняття рішень [3, с.74]. Однак, справжня цінність ШІ полягає не лише в аналізі поточних даних, а й у здатності забезпечувати прогнозне бачення перспективи розвитку галузі. Завдяки алгоритмам машинного навчання, ШІ може виявляти приховані закономірності та тенденції, прогнозувати потреби в медичних послугах, моделювати вплив різних управлінських рішень та оптимізувати розподіл ресурсів [4].

Отже, інтеграція ШІ перетворює управління охороною здоров'я з рутинного, орієнтованого на обробку даних і суб'єктивні рішення процесу на динамічну, прогностичну та обґрунтовану систему. Це особливо важливо в умовах, коли система охорони здоров'я стикається з непередбачуваними кризами, такими як пандемії чи воєнні дії. Саме в таких обставинах стає очевидною необхідність використання інтелектуальних технологій для забезпечення оперативного

аналізу великих обсягів медичних даних, прогнозування потреб у ресурсах та мінімізації ризиків управлінських помилок. Недостатній рівень цифровізації та відсутність комплексної інтеграції ШІ в управління галуззю охорони здоров'я обмежує можливості держави адекватно реагувати на виклики, гарантувати доступність та якість медичних послуг. Отже, дослідження питань інтелектуалізації управління галуззю охорони здоров'я є досить актуальним у контексті сучасних трансформацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що в останні роки серед, політиків, науковців та практиків значно підвищився інтерес до застосування штучного інтелекту (ШІ) у сфері охорони здоров'я. Зокрема, Різак Г.В., Кампі Ю.Ю., та Якименко В.В. обгрунтовують, що запровадження в галузі охорони здоров'я технологій ШІ має великий потенціал для поліпшення медичної практики в Україні [1, с. 1035], оскільки: ШІ відкриває нові можливості для прогнозування та лікування захворювань; дозволяє аналізувати великі обсяги клінічних даних та історії хвороби; сприяє підвищенню ефективності клінічних випробувань та розробці нових ліків [5]; зараджує запобіганню помилкових діагнозів; допомагає підвищити задоволеність пацієнтів та покращити якість обслуговування [6, с.279]. Шостакович-Корецька Л.Р. наводить приклади застосування технологій ШІ в європейських медичних закладах та фокусує увагу на можливій їх адаптації в українських клініках, що працюють в прифронтових зонах в умовах надзвичайного навантаження, нестачі персоналу та інфраструктурних обмежень [2, с.71]. Висоцький А.А., Суріков О.О. та Василюк-Зайцева С.В. цілком підтримують твердження колег та керуючись світовим досвідом, пропонують алгоритм прискореного впровадження ШІ в галузі охорони здоров'я [7]. Петрух А.А. та Гутор Т.Г. на прикладах застосування технологій ШІ сімейними лікарями у США доводять, що це ефективний спосіб дозволить підвищити якість медичних послуг в Україні [8, с.172]. Такої ж думки й Мойсєєнко М., Кузишин М., Туровська Л., Мазуренко Ю., Петришин М. та Мазуренко О., які доповнюють, що запровадження технологій ШІ здатне не тільки підвищити якість медичних послуг, а й оптимізувати процес прийняття клінічних рішень [9, с.74]. Однак, імплементація технологій ШІ в управління охороною здоров'я супроводжується низкою проблем, зокрема щодо: забезпечення прозорості, конфіденційності, нейтралізації упередженості та відповідальності [9, с.82]. Як зазначає Купріна Н.М., медична реформа сприяла впровадженню цифрових технологій, однак законодавство відстає від практики. Відсутність чітких регламентів щодо електронної документації та безпеки персональних даних створює недовіру лікарів і пацієнтів до технологій ШІ, а отже, і гальмує їх впровадження [10, с.86]. Маркевич Ю.О. підкреслює, що в умовах стрімкого технологічного розвитку управління охороною здоров'я має базуватись на балансі раціональності, нормативної чутливості та стратегічної далекоглядності [11, с.289]. Відтак, наразі існує нагальна потреба у перегляді політики управління галуззю охорони здоров'я, що саме і підкреслює актуальність даного дослідження.

Метою статті є обґрунтування необхідності розробки ефективної державної політики інтелектуалізації управління охороною здоров'я в умовах становлення «Суспільства 5.0», заснованої на систематичному вивченні суспільної довіри до технологій штучного інтелекту завдяки моніторингу громадської думки й ставлення українців до запровадження інноваційних інтелектуальних технологій в управлінні медичним сектором.

Виклад основного матеріалу. Штучний інтелект останнім часом став однією з головних тем в усьому світі. Технології ШІ відкривають багато нових можливостей, оскільки мають значний потенціал для покращення багатьох сфер суспільного життя [12, с.6], зокрема, і сфери охорони здоров'я. ШІ-технології, поліпшуючи діагностику та лікування, а також сприяючи збереженню та аналізу великих обсягів медичних даних, виступають потужними інструментами вдосконалення надання медичних послуг [6, с.279]. Втім, їх запровадження в галузі охорони здоров'я гальмується через сукупність проблеми та виклики.

З цього приводу за ініціативою Світового економічного форуму з цифрової трансформації охорони здоров'я (DHT) в більшості країн світу (виключенням не є Україна) було проведено дослідження з впровадження ШІ-технологій в галузі охорони здоров'я, за результатами якого встановлено наступні проблеми, які гальмують масштабуванню ШІ в даній галузі, а саме:

- рівень цифровізації територій;
- відсутність досвіду лікарів роботи з інструментами ШІ, що створює ризик неправильного використання або недовіри до нових технологій [2, с.76].
- низька впевненість у ШІ, що породжує зростання громадської недовіри до штучного інтелекту [6, с.282].

Щодо рівня цифровізації територій варто зазначити, що відповідно до Індексу цифрової трансформації регіонів України [13] (далі – Індекс цифрової зрілості), визначеного Міністерством цифрової трансформації України, цифрова зрілість регіонів країни станом на кінець 2024 року набула наступного вигляду (рис.1).

Виходячи з рис.1, Індекс цифрової зрілості по регіонам України суттєво різниться. Зокрема, лідерами є Львівська, Дніпропетровська та Одеська області з 0,80–0,85), де потужна цифрова інфраструктура та інституційна підтримка створюють сприятливі умови для динамічної цифровізації медицини, впровадження електронних медичних сервісів і телемедичних технологій. Водночас у регіонах з низькими показниками (0,12–0,36) спостерігається обмежене використання цифрових рішень у сфері охорони здоров'я, що зумовлено браком ресурсів, нерівномірним доступом до інтернету та організаційними бар'єрами. Області із середнім рівнем розвитку (0,47–0,65) мають потенціал прискорення цифровізації медицини за умови інтеграції локальних ініціатив у національну стратегію та адресної державної підтримки [13].

Рис.1. Цифрова зрілість регіонів України за Індексом цифрової трансформації регіонів України станом на кінець 2024 р. [13]

Не менш значимим критичних чинником упровадження технологій ШІ в охороні здоров'я є недостатній досвід лікарів та управлінців у роботі з цифровими інструментами. Брак практичних навичок призводить до недовіри до ШІ-рішень, знижує готовність використовувати їх у щоденній клінічній практиці та прийнятті управлінських рішень [14]. Низька впевненість медичних працівників та управлінців у надійності та безпечності алгоритмів ШІ зумовлює формування скептичних установок у суспільстві, адже саме лікарі та представники медичних інституцій виступають ключовими комунікаторами для пацієнтів [15]. За відсутності чітко підтверджених практичних результатів і належного досвіду роботи з інноваційними інструментами формується ситуація, коли громадськість починає розглядати ШІ не як ресурс для підвищення якості медичних послуг, а як потенційне джерело ризиків, пов'язаних із помилками діагностики, захистом персональних даних чи етичними дилемами [16,17].

Відтак, постає питання забезпечення надійності, регулювання та управління технологіями ШІ. Вирішальні кроки в цьому контексті в Україні практично ще не зроблено, але шанс розв'язати проблеми соціально-економічного розвитку, опанувавши нову технологічну хвилю, ще є. Україна, як країна, що потерпає від військової агресії Росії, і країна-кандидат в члени ЄС, не тільки не може, а й повинна використати поточну ситуацію як поштовх трансформації галузі охорони здоров'я в бік стійкої інформаційно-інноваційної та такої, що відповідає принципам «Суспільства 5.0» [18, с.4].

Розуміючи значимість вирішення даного питання, в Експертному комітеті з ШІ при Міністерстві цифрової трансформації України (далі – Мінцифра України) вже не перший рік йде дискусія щодо правового регулювання застосування ШІ, за результатами яких було розроблено Дорожню карту [19] та Білу книгу з регулювання ШІ в Україні [12].

Досягнення поставлених цілей в [19] та [12] очікується завдяки запровадженню регуляторних заходів за Bottom-up-підходом, відмінною рисою, якого є поступове впровадження регуляторних актів із застосування ШІ - від позазаконодавчих інструментів та ініціатив протягом найближчих кількох років до прийняття спеціального закону на фінальному етапі. Таким чином, суть Bottom-up-підходу полягає в розділенні шляху до впровадження обов'язкового регулювання на два етапи: підготовчий етап та етап впровадження закону аналога Регламенту ЄС зі штучного інтелекту [12] (рис.2).

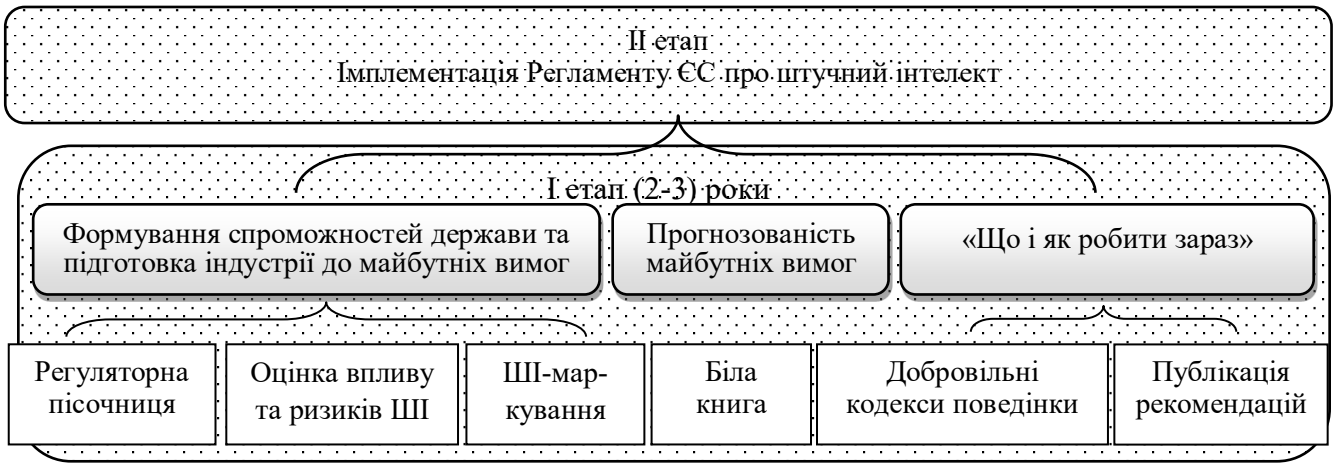

Рис. 2. Реалізація цілей регулювання технологій ШІ за Bottom-up-підходом [12]

На підготовчому етапі передбачається запровадження конкретних інструментів, які сприятимуть впровадженню майбутнього регулювання технологій ШІ. Серед їх числа ключовим визнано – створення регуляторної пісочниці, в рамках якої ШІ-продукти «просіюватимуться» на предмет відповідності всьому спектру вимог (майбутнього) регулювання [12]. Втім, враховуючи обмеженість ресурсу держави для «просіювання» потраплятимуть передусім ті ШІ-продукти, опрацювання яких в межах пісочниці становитиме достатній інтерес для держави (середній та високий вплив на права людини), а також ті, які відповідатимуть іншим критеріям відбору відповідно до регуляторного законодавства [20].

А оскільки постає питання відбору ШІ-продуктів для «просіювання», то, як зазначають Саух П.Ю. та Саух І.В. [18, с.4] виникає і питання методології оцінки впливу ШІ, запровадження якої має забезпечити встановлення рівня загроз

правам людини (низького, середнього чи високого) тим чи іншим ШІ-продуктом, Дане питання дійсно є слушним, втім наразі така методологія розроблена Європарламентом та Радою Європи, а отже, в розробці власної української методології з оцінки впливу та ризиків ШІ не має потреби. До того ж, Україна послідовно реалізує курс на вступ до ЄС [12].

Відтак, створення регуляторної пісочниці та запровадження методології оцінки впливу та ризиків ШІ мають стати фундаментальним підґрунтям ранжування ШІ-продуктів за ступенем їхньої небезпеки та створення платформи правової допомоги, яка надаватиме юридичні роз'яснення щодо захисту порушених прав, а також координуватиме взаємодію між постраждалими, державними регуляторами та ІТ-компаніями [22].

Втім, перелічені інструменти регулювання за своєю сутністю є інструментами, що допомагають виправляти помилки і пом'якшувати шкоду, яка вже сталася внаслідок використання ШІ-продукту. Проактивним же інструментом, тобто спрямованим на упередження виникнення таких ситуацій вважаємо маркування ШІ-продуктів - надання чіткої та структурованої інформації про походження, функції, алгоритми та інші аспекти створеного ШІ-продукту. Це дозволить користувачам, регуляторам і розробникам заздалегідь оцінювати його загрози правам людини, а відтак, і запобігти негативних наслідків.

Кожен з перелічених інструментів, безумовно матиме позитивний вплив на формування довіри до ШІ та упередження загроз ШІ-продуктів правам людини. Натомість, до моменту прийняття та повноцінного впровадження основного законодавчого акту щодо регулювання ШІ, критично важливим є питання правового регулювання перехідного періоду. З цього приводу Мінцифра України рекомендує застосовувати загальні та секторальні рекомендації, а також добровільні кодекси поведінки, застосування яких має бути не елементом примусу, а прагненням набуття позитивної репутації [12].

Добровільні кодекси поведінки та відповідні рекомендації безумовно відіграють важливу роль у формуванні культури відповідального використання ШІ та є необхідними на шляху до повноцінного правового регулювання. Однак, спираючись на вимоги європейського законодавства, стає очевидним, що добровільні кодекси поведінки не можуть стати остаточною відповіддю на виклики та загрози ШІ [23, 24]. Відтак, наступним і ключовим етапом має стати імплементація Регламенту ЄС з регулювання ШІ, здійснення якої дозволить не лише закріпити загальні принципи відповідальності та прозорості, а й встановити чітку класифікацію ШІ-систем за ступенем ризику, визначити зони відповідальності розробників і операторів, а також передбачити створення незалежного регуляторного органу [12], який забезпечить здійснення моніторингу громадської думки й ставлення українців до запровадження інноваційних інтелектуальних технологій в управлінні галуззю охорони здоров'я (рис.3), а також ефективний контроль та захист прав людини.

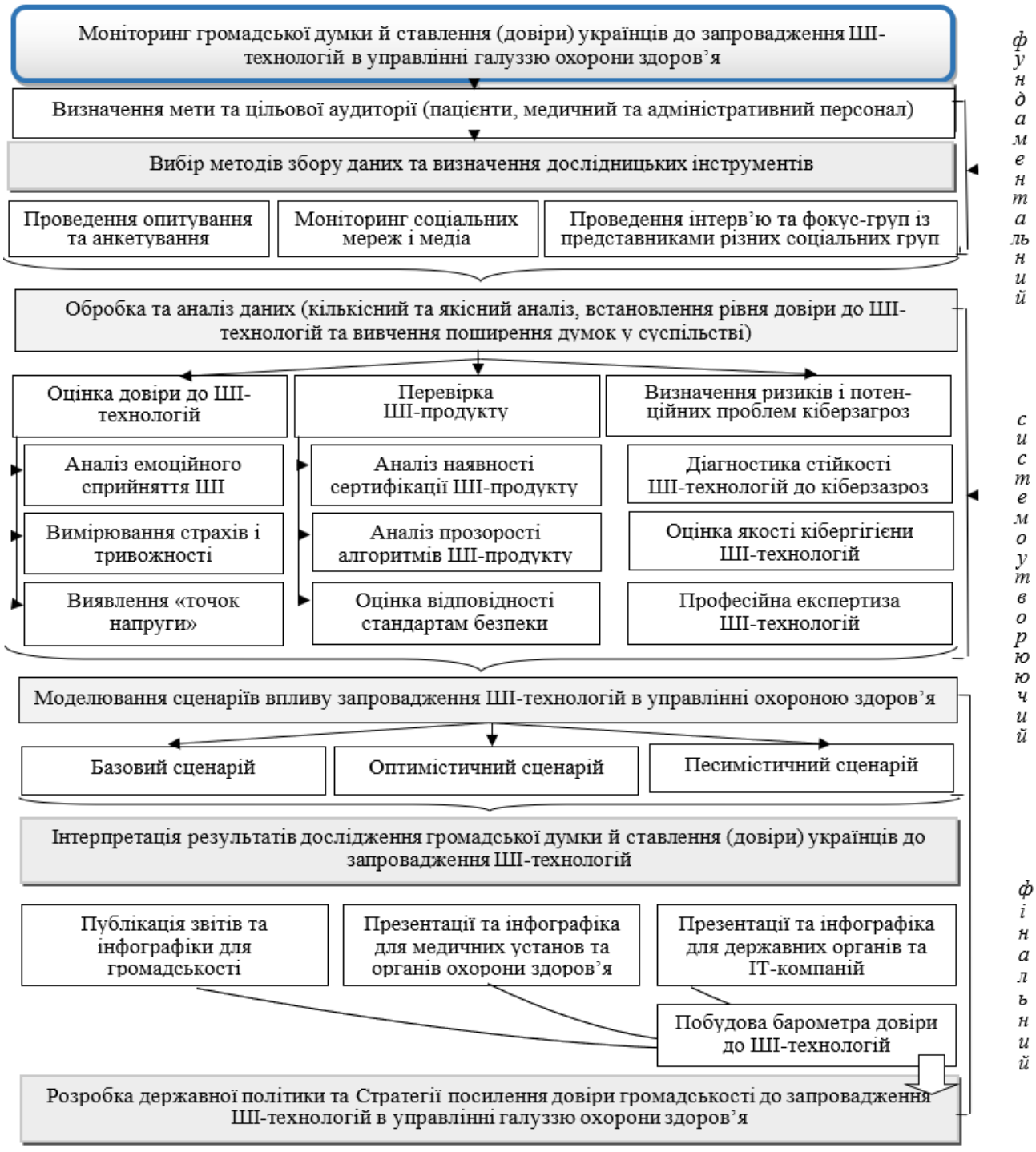

Рис. 3 Запропонований алгоритм моніторинг громадської думки й ставлення (довіри) українців до запровадження ШІ-технологій в управлінні галуззю охорони здоров'я [авторське бачення]

Відтак, здійснення моніторингу громадської думки й ставлення (довіри) українців до запровадження ШІ-технологій в управлінні галуззю охорони

здоров’я є логічним кроком до формування державної політики інтелектуалізації управління галуззю охорони здоров'я в умовах становлення «Суспільства 5.0», заснованого на передових цифрових технологіях, які забезпечують розвиток технологій для добробуту суспільства та його нової якості життя [25].

Висновки.

Таким чином, результати проведеного дослідження підтверджують, що інтелектуалізація управління галуззю охорони здоров’я є ключовим чинником підвищення ефективності, адаптивності та конкурентоспроможності системи охорони здоров’я в умовах цифрової трансформації та формування «Суспільства 5.0». Комплексний аналіз державної політики у сфері ШІ, зокрема положень Білої книги з регулювання штучного інтелекту в Україні [12], дозволив:

ідентифікувати основні виклики впровадження ШІ у процес управління галуззю охорони здоров’я: етичні та правові ризики, недостатнє нормативно-правове підґрунтя, обмежену підготовку кадрів та відсутність уніфікованих стандартів алгоритмів;

продемонструвати, що застосування ШІ у процесах управління галуззю охорони здоров’я здатне оптимізувати прийняття управлінських рішень, підвищити ефективність ресурсного менеджменту, покращити механізми контролю якості медичних послуг та стимулювати впровадження інноваційних управлінських практик;

обґрунтувати на основі порівняльного аналізу міжнародного досвіду та національних реалій доцільність застосування двохетапної моделі регулювання запровадження ШІ-технологій в управлінні галуззю охорони здоров’я: перехідний етап із використанням добровільних кодексів поведінки та фінальний етап із ухваленням спеціального законодавчого акта, що забезпечує системність та правову визначеність у сфері управління галуззю;

сформульовати практичні рекомендації щодо запровадження моніторингу громадської думки та рівня довіри українців до ШІ-технологій у процесах управління галуззю охорони здоров’я, результати якого мають слугувати фундаментальною основою для розробки політики та стратегій, спрямованих на інтеграцію інтелектуальних управлінських рішень, підвищення прозорості та сталого розвитку системи охорони здоров’я.

Література:

1. Різак Г. В., Кампі Ю. Ю., Якименко В. В. Перспективи розвитку доказової медицини в умовах наявності штучного інтелекту й сучасних технологій: роль закладів вищої медичної освіти в Україні. *Перспективи та інновації науки*. 2023. № 12(30). С. 1033–1043. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-12(30)-1033-1043

2. Шостакович-Корецька Л. Р. Застосування штучного інтелекту в клінічній медицині, наукових дослідженнях та освіті в умовах воєнного стану. *Інфекційні хвороби*. 2025. Т. 2, № 20. С. 71–77. DOI: 10.11603/1681-2727.2025.2.15302

3. Мойсеєнко М., Кузишин М., Туровська Л., Мазуренко Ю., Петришин М., Мазуренко О. Великі мовні моделі штучного інтелекту в медицині. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2024. Vol. 72, № 73. С. 73–88. DOI: https://doi.org/10.31652/2412-1142-2024-72-73-88

4. Графська О. І. Сучасні тенденції управління закладами охорони здоров'я: аналіз світового досвіду. *Економіка та суспільство*. 2025. № 71. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-71-113

5. Андрощук Г. Цифрова трансформація в охороні здоров'я: аналіз технологічних трендів. *Юридична газета.* (2023). URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/informaciyne-pravo-telekomunikaciyi/cifrova-transformaciya-v-ohoroni-zdorovya-analiz-tehnologichnih-trendiv.html

6. Фіщук Н. Д., Фіщук Б. Д. Адаптивне управління розвитком закладів охорони здоров'я в умовах цифровізації. *Науковий вісник Полісся*. 2024. № 1(28). С. 276–289. DOI: https://doi.org/10.25140/2410-9576-2024-1(28)-276-289

7. Висоцький А. А., Суріков О. О., Василюк-Зайцева С. В. Розвиток штучного інтелекту в сучасній медицині. *Український медичний часопис*. 2023. Т. 2, вип. 154. С. 1–4. DOI: 10.32471/umj.1680-3051.154.241221

8. Петрух А. А., Гутор Т. Г. Потенціал цифрової трансформації первинної медичної допомоги: порівняльний аналіз популярних електронних медичних систем для сімейних лікарів США та України. *Public Health Journal*. 2025. № 1(75). С. 171–174. DOI: https://doi.org/10.32782/pub.health.2025.1.23

9. Мойсеєнко М., Кузишин М., Туровська Л., Мазуренко Ю., Петришин М. та Мазуренко О. Великі мовні моделі штучного інтелекту в медицині. С*учасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2024. №72. С. 73-88. DOI: https://doi.org/10.31652/2412-1142-2024-72-73-88

10. Купріна Н. М. Аспекти управління закладами охорони здоров'я України в сучасних умовах. *Економічний вісник Дніпровського державного технічного університету*. 2025. № 1(10). С. 82–89. DOI: 10.31319/2709-2879.2025iss1(10).332491pp82-89

11. Маркевич Ю. О. Методологічні орієнтири трансформації управління в системі охорони здоров'я. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2025. Вип. 44. С. 287–294. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.15353149

12. Румянцев Г. Біла книга з регулювання ШІ в Україні. (2024). Київ : Міністерство цифрової трансформації України. URL: https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/page/community/docs/%D0%A0%D0%B5%D0%B3%D1%83%D0%BB%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%A8%D0%86.pdf

13. Індекс цифрової трансформації регіонів України: підсумки 2024 року. Міністерство цифрової трансформації України. 2024. URL: https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/page/community/reports/%D0%86%D0%9D%D0%94%D0%95%D0%9A%D0%A1%202024%202%201.pdf

14. Гавриченко Д. Г. Теоретичні підходи реформування механізмів публічного управління у сфері охорони здоров'я. *Державне управління та регіональний розвиток*. 2022. № 1. С. 68–85. DOI: 10.34132/pard2022.15.03

15. Головчук Ю. О. Цифровізація медицини як ключовий фактор ефективного управління закладами охорони здоров'я. *Цифрова трансформація економіки України шляхом інтеграції європейського досвіду в умовах війни та повоєнного відновлення* : кол. монографія / за ред. А. В. Череп, І. М. Дашко, Ю. О. Огренич, О. Г. Череп, В. М. Гельман. Рига, Латвія : Baltija Publishing, 2025. 396 с.

16. Гуржий П. Цифрові технології в управлінському процесі закладів охорони здоров'я. *Економіка та суспільство*. 2024. № 70. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-70-113

17. Гуржій П. Стратегічне управління закладом охорони здоров'я в умовах невизначеності ринку медичних послуг. *Економічний вісник Дніпровського державного технічного університету*. 2025. № 1(10). С. 65–74. DOI: 10.31319/2709-2879.2025iss1(10).332422pp65-74

18. Саух П. Ю. та Саух І.В. «Суспільсьво 5.0». Архітектоніка освіти в умовах пятої промислової революції: виклики та перспективи. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2023. Том 5. №2. DOI: https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5223

19. Дорожня карта з регулювання штучного інтелекту в Україні. (2023). Київ : Міністерство цифрової трансформації України. URL: https://thedigital.gov.ua/news/regulyuvannya-shtuchnogo-intelektu-v-ukraini-prezentuemo-dorozhnyu-kartu

20. Малеш С. В., Гадяк І. В. Ефективні моделі управління закладами охорони здоров'я в умовах реформування системи охорони здоров'я. *Філософія та управління*. 2025. № 5(9). С. 1–11. DOI: 10.70651/3041-248X/2025.5.03

21. Тодуров М. Методичний базис впровадження механізму управління закладом охорони здоров'я. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2025. № 1(77). С. 398–404. DOI: https://doi.org/10.31732/2663-2209-2025-77-398-404

22. The Future of AI-Enabled Health: Leading the Way. (2025). World Economic Forum. URL: WEF_The_Future_of_AI-Enabled_Health_2025.pdf

23. Banozic-Tang A., Wang H. Trust in healthcare AI can't just be designed – clinicians and patients must feel it. (2025). URL: https://www.weforum.org/stories/2025/08/healthcare-ai-trust/

24. Rosenthal J., Beecy A., Sabuncu M. Rethinking clinical trials for medical AI with dynamic deployments of adaptive systems. *Digital Medicine*. (2025). URL: https://www.nature.com/articles/ s41746-025-01674-3

25. Краус К.М., Краус Н.М., Осецький В.Л. Суспільство 5.0 на базі розвитку інноваційного університету та цифрового підприємництва. Економіка та суспільство. 2021. Вип. 28. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-28-37

References:

1. Rizak, H. V., Kampi, Yu. Yu., & Yakymenko, V. V. (2023). Perspektyvy rozvytku dokazovoi medytsyny v umovakh naiavnosti shtuchnoho intelektu y suchasnykh tekhnolohii: rol zakladiv vyshchoi medychnoi osvity v Ukraini [Prospects for the development of evidence-based medicine in the context of artificial intelligence and modern technologies: the role of higher medical education institutions in Ukraine]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky – Prospects and innovations of science. 12(30)*, 1033–1043 [in Ukrainian] https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-12(30)-1033-1043

2. Shostakovych-Koretska, L. R. (2025). Zastosuvannia shtuchnoho intelektu v klinichnii medytsyni, naukovykh doslidzhenniakh ta osviti v umovakh voiennoho stanu [Application of artificial intelligence in clinical medicine, scientific research and education under martial law]. *Infektsiini khvoroby – Infectious diseases 20(2)*, 71–77 [in Ukrainian] https://doi.org/10.11603/1681-2727.2025.2.15302

3. Moisieienko, M., Kuzyshyn, M., Turovska, L., Mazurenko, Yu., Petryshyn, M., & Mazurenko, O. (2024). Velyki movni modeli shtuchnoho intelektu v medytsyni [Large language models of artificial intelligence in medicine]. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy – Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training: Methodology Theory Experience Problems, 72(73)*, 73–88 [in Ukrainian] https://doi.org/10.31652/2412-1142-2024-72-73-88

4. Hrafska, O. I. (2025). Suchasni tendentsii upravlinnia zakladamy okhorony zdorovia: analiz svitovoho dosvidu [Modern trends in healthcare management: analysis of global experience.]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society, 71* [in Ukrainian] https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-71-113

5. Androshchuk, H. (2023). Tsyfrova transformatsiia v okhoroni zdorovia: analiz tekhnolohichnykh trendiv [Digital transformation in healthcare: analysis of technological trends] *Legal newspaper – Yurydychna hazeta*. [in Ukrainian] Retrieved from https://yur-gazeta.com/publications/practice/informaciyne-pravo-telekomunikaciyi/cifrova-transformaciya-v-ohoroni-zdorovya-analiz-tehnologichnih-trendiv.html

6. Fishchuk, N. D., & Fishchuk, B. D. (2024). Adaptyvne upravlinnia rozvytkom zakladiv okhorony zdorovia v umovakh tsyfrovizatsii [Adaptive management of healthcare institutions development in the context of digitalization.] *Polissya scientific bulletin – Naukovyi visnyk Polissia, 1(28),* 276–289 [in Ukrainian] https://doi.org/10.25140/2410-9576-2024-1(28)-276-289

7. Vysotskyi, A. A., Surikov, O. O., & Vasyliuk-Zaitseva, S. V. (2023). Rozvytok shtuchnoho intelektu v suchasnii medytsyni [Development of artificial intelligence in modern medicine] *Ukrainskyi medychnyi chasopys –Ukrainian Medical Journal, 154(2),* 1–4 [in Ukrainian] https://doi.org/10.32471/umj.1680-3051.154.241221

8. Petrukh, A. A., & Hutor, T. H. (2025). Potentsial tsyfrovoi transformatsii pervynnoi medychnoi dopomohy: porivnialnyi analiz populiarnykh elektronnykh medychnykh system dlia simeinykh likariv SShA ta Ukrainy [Potential of digital transformation in primary healthcare: a comparative analysis of popular electronic medical systems for family doctors in the USA and Ukraine] *Public Health Journal – Public Health Journal, 1(75),* 171–174 [in Ukrainian] https://doi.org/10.32782/pub.health.2025.1.23

9. Moisieienko, M., Kuzyshyn, M., Turovska, L., Mazurenko, Yu., Petryshyn, M., & Mazurenko, O. (2024). Velyki movni modeli shtuchnoho intelektu v medytsyni [Large language models of artificial intelligence in medicine] *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problem – Modern information technologies and innovative teaching methods in the training of specialists: methodology, theory, experience, problems, 72,* 73-88 [in Ukrainian] https://doi.org/10.31652/2412-1142-2024-72-73-88

10. Kuprina, N. M. (2025). Aspekty upravlinnia zakladamy okhorony zdorovia Ukrainy v suchasnykh umovakh [Aspects of healthcare institutions management in Ukraine under modern conditions] *Ekonomichnyi visnyk Dniprovskogo derzhavnogo tekhnichnogo universytetu – Economic bulletin of Dnipro State Technical University, 1(10),* 82–89 [in Ukrainian] https://doi.org/10.31319/2709-2879.2025iss1(10).332491pp82-89

11. Markevych, Yu. O. (2025). Metodolohichni oriientyry transformatsii upravlinnia v systemi okhorony zdorovia [Methodological guidelines for the transformation of management in the healthcare system] *Naukovi zapysky Lvivskogo universytetu biznesu ta prava – Scientific notes of Lviv University of Business and Law, 44,* 287–294. [in Ukrainian] https://doi.org/10.5281/zenodo.15353149

12. Rumiantsev, H. (Eds.). (2024). Bila knyha z rehuliuvannia ShI v Ukraini [White paper on AI regulation in Ukraine]. Kyiv: *Ministerstvo tsyfrovoi transformatsii Ukrainy.* Retrieved from https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/page/community/docs/%D0%A0%D0%B5%D0%B3%D1%83%D0%BB%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%A8%D0%86.pdf [in Ukrainian].

13. Indeks tsyfrovoi transformatsii rehioniv Ukrainy: pidsumky 2024 roku [Index of digital transformation of the regions of Ukraine: results of 2024]. (2024). Kyiv: *Ministry of Digital Transformation of Ukrainian – Ministry of Digital Transformation of Ukraine.* Retrieved from https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/page/community/reports/%D0%86%D0%9D%D0%94%D0%95%D0%9A%D0%A1%202024%202%201.pdf [in Ukrainian].

14. Havrychenko, D. H. (2022). Teoretychni pidkhody reformuvannia mekhanizmiv publichnoho upravlinnia u sferi okhorony zdorovia [Theoretical approaches to reforming public administration mechanisms in healthcare] Derzhavne upravlinnia ta rehionalnyi rozvytok – *Public Administration and Regional Development, 1,* 68–85 [in Ukrainian] https://doi.org/10.34132/pard2022.15.03

15. Holovchuk, Yu. O. (2025). Tsyfrovizatsiia medytsyny yak kliuchovyi faktor efektyvnoho upravlinnia zakladamy okhorony zdorovi [Digitalization of medicine as a key factor in effective healthcare institutions management]. In A. V. Cherep, I. M. Dashko, Yu. O. Ogrenych, O. H. Cherep, & V. M. Helman (Eds.), *Tsyfrova transformatsiia ekonomiky Ukrainy shliakhom intehratsii yevropeiskoho dosvidu v umovakh viiny ta povoiennoho vidnovlennia – Digital transformation of Ukraine's economy through the integration of European experience in wartime and post-war recovery*. Riga, Latvia: Baltija Publishing.

16. Hurzhyi, P. (2024). Tsyfrovi tekhnolohii v upravlinskomu protsesi zakladiv okhorony zdorovia. [Digital technologies in the management process of healthcare institutions] *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society, 70*. Retrieved from https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-70-113 [in Ukrainian]

17. Hurzhyi, P. (2025). Stratehichne upravlinnia zakladom okhorony zdorovia v umovakh nevyznachenosti rynku medychnykh posluh [Strategic management of a healthcare institution under the uncertainty of the medical services market] *Ekonomichnyi visnyk Dniprovskogo derzhavnogo tekhnichnogo universytetu – Economic Bulletin of the Dnipro State Technical University., 1(10)*, 65–74 [in Ukrainian] https://doi.org/10.31319/2709-2879.2025iss1(10).332422pp65-74

18. Saukh, P. Yu., & Saukh, I. V. (2023). Suspilsvo 5.0». Arkhitektonika osvity v umovakh piatoi promyslovoi revoliutsii: vyklyky ta perspektyv ["Society 5.0". Architecture of education in the conditions of the fifth industrial revolution: challenges and prospects] *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, 5(2)*. Retrieved from https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5223 [in Ukrainian]

19. Dorozhnia karta z rehuliuvannia shtuchnoho intelektu v Ukraini [Roadmap for AI regulation in Ukraine] (2023). Kyiv: *Ministry of Digital Transformation of Ukrainian – Ministry of Digital Transformation of Ukraine,* Retrieved from https://thedigital.gov.ua/news/regulyuvannya-shtuchnogo-intelektu-v-ukraini-prezentuemo-dorozhnyu-kartu [in Ukrainian]

20. Malesh, S. V., & Hadiak, I. V. (2025). Efektyvni modeli upravlinnia zakladamy okhorony zdorovia v umovakh reformuvannia systemy okhorony zdorovia [Effective models of healthcare institutions management in the context of healthcare system reform] *Filosofiia ta upravlinnia – Philosophy and management. 5(9)*, 1–11 [in Ukrainian] https://doi.org/10.70651/3041-248X/2025.5.03

21. Todurov, M. (2025). Metodychnyi bazys vprovadzhennia mekhanizmu upravlinnia zakladom okhorony zdorovia [Methodological basis for implementing healthcare institutions management mechanisms] *Vcheni zapysky Universytetu "KROK" – Academic notes of the KROK University., 1(77)*, 398–404 [in Ukrainian] https://doi.org/10.31732/2663-2209-2025-77-398-404

22. World Economic Forum. (2025). *The future of AI-enabled health: Leading the way*. Retrieved from WEF_The_Future_of_AI-Enabled_Health_2025.pdf

23. Banozic-Tang, A., & Wang, N. (2025). Trust in healthcare AI can't just be designed – clinicians and patients must feel it [Trust in healthcare AI can't just be designed – clinicians and patients must feel it] *World Economic Forum – World Economic Forum*. Retrieved from https://www.weforum.org/stories/2025/08/healthcare-ai-trust/

24. Rosenthal, J., Beecy, A., & Sabuncu, M. (2025). Rethinking clinical trials for medical AI with dynamic deployments of adaptive systems [Rethinking clinical trials for medical AI with dynamic deployments of adaptive systems] *npj Digital Medicine – npj Digital Medicine*. Retrieved from https://www.nature.com/articles/s41746-025-01674-3

25. Kraus, K. M., Kraus, N. M., & Osetskyi, V. L. (2021). Suspilstvo 5.0 na bazi rozvytku innovatsiinoho universytetu ta tsyfrovoho pidpryiemnytstva [Society 5.0 based on the development of an innovative university and digital entrepreneurship] *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society, 28*. Retrieved from https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-28-37 [in Ukrainian]

Журнал

«Суспільство та національні інтереси»

№ 9(17) 2025

Формат 60х90/8. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 8,2.

Видавець:
ФОП «Жукова Ірина Віталіївна», Свідоцтво серія ДК № 7425 від 09.08.2021 р.